ΑΘΗΝΑΣ Γ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΩΣ ΤΑ 146 π.Χ.

Α΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ καί Α΄ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ • ΑΘΗΝΑΙ 1976

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΙΣΤΟΡΙΑ Α/Γ, Α/Λ =113

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΩΣ ΤΑ 146 π. Χ.

ΔΩΡΕΑΝ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

002
ΚΑΣ
ΣΤΑΒ
924

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΣΤ 89 ΣΧΙΒ

ΑΘΗΝΑΣ Γ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

Καλογεροπούλου, Αθηνά

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΩΣ ΤΑ 146 Π. Χ.

Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ΚΑΙ Α' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΟΥΛΗΣ
ΕΔΩΡΗΣΑΤΟ
Καλογεροπούλου Αθηνά
αὐξ. ἀριθ. εἰσαγ. 366 τοῦ ἔτους 1977

Ο.Ε.Δ.Β.

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ 1976

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

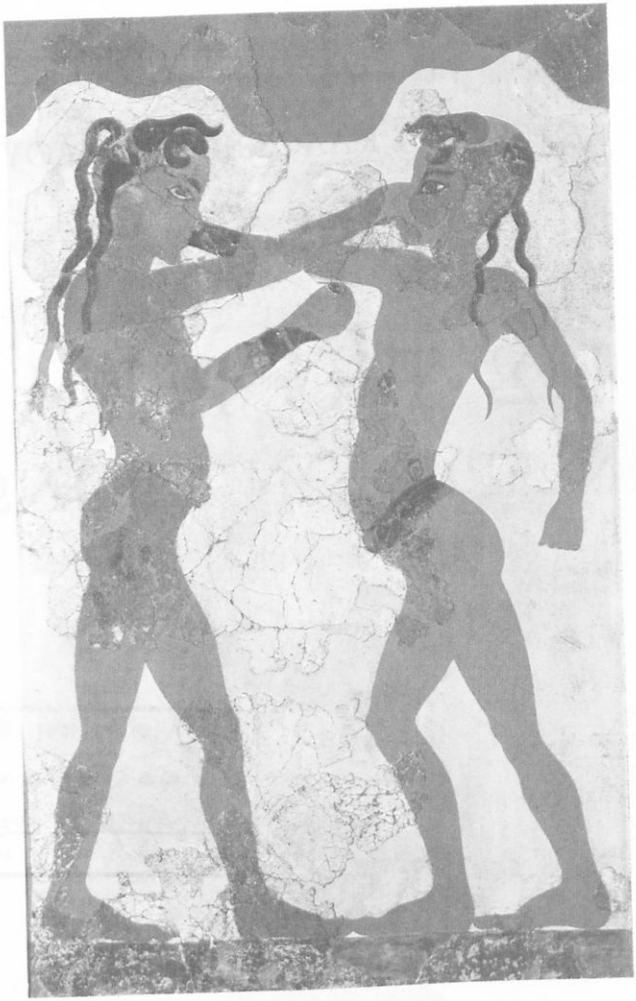

Ἡ παιδικὴ πυγμαχία. Τοιχογραφία ἀπὸ μεγάλο σπίτι τοῦ 1500 π.Χ. στὸ Ἀκρωτήρι Θήρας (τὸ ἔργο εἶναι συμπληρωμένο στὰ σημεῖα ποὺ ἔχουν καταστραφῆ). Πρόκειται γιὰ μία ἀπὸ τὶς πιὸ σημαντικὲς τοιχογραφίες ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν προϊστορικὴ Ἑλλάδα. Δύο παιδιά, ποὺ φοροῦν «ζώμα» στοὺς γλουτοὺς καὶ γάντια πυγμαχίας στὸ ἕνα χέρι, παλεύουν. Ἡ ἔκφραση τους εἶναι ἐράσμια. Τὰ μάτια, κατὰ τὴν συνήθεια τῶν καλλιτεχνῶν τῆς ἐποχῆς, δὲν εἰκονίζονται προφίλ, ἀλλὰ ὁλόκληρα. Τὰ μαλλιὰ σὲ μακριοὺς μαύρους βοστρύχους πέφτουν στοὺς ὤμους. Τὸ ὑπόλοιπο κρανίο ἔχει ἀπόχρωση γαλάζια. Τὰ πρόσωπα τῶν παιδιῶν εἶναι ἰδιότυπα ὡραῖα, τὰ σώματά τους λεπτὰ καὶ κομψά. Στὰ χρώματα δὲν ὑπάρχει ποικιλία· ὑπερισχύουν τὸ κόκκινο, τὸ μαῦρο καὶ τὸ γαλάζιο. Ἡ τοιχογραφία χρονολογεῖται γύρω στὰ 1500 π.Χ. καὶ ἐκτίθεται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο στὴν Ἀθήνα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τὸ πιὸ σπουδαῖο πλάσμα ποὺ παρουσιάστηκε στὴ γῆ εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Μὲ τὶς ἀδιάκοπες προσπάθειές του, ἐδῶ καὶ πολλὲς χιλιάδες χρόνια, κατανικήθηκαν ἀμέτρητες δυσκολίες καὶ φτάσαμε στὸν πολιτισμὸ τῆς ἐποχῆς μας. *Τὴν ἀξιοθαύμαστη αὐτὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπου ἐξετάζει ἡ Ἱστορία.*

Ἡ Ἱστορία, στὴν προσπάθειά της νὰ φωτίση τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ παρακολουθήση τοὺς ἀμέτρητους ἀγῶνες του, στηρίζεται στὴ βοήθεια τῆς Ἀρχαιολογίας, ποὺ μὲ τὰ εὑρήματα τῶν ἀνασκαφῶν της προβάλλει τὴν εἰκόνα τῆς ζωῆς στὶς παλαιότερες ἐποχές. Ἀκόμη, χρησιμοποιεῖ γραπτὰ κείμενα τοῦ παρελθόντος. Αὐτὰ εἶναι ἡ πολυτιμότερη πηγή της, γι' αὐτὸ κι *ἡ πραγματικὴ Ἱστορία ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ ὑπάρχουν γραπτὲς πηγές.*

Ἡ μεγάλη περίοδος, πρὶν χρησιμοποιήση τὴ γραφὴ ὁ ἄνθρωπος, ὀνομάζεται *Προϊστορία* καὶ χωρίζεται σὲ τρεῖς ἐποχές, ἀνάλογα μὲ τὸ κύριο ὑλικὸ ποὺ χρησιμοποιήθηκε κάθε φορὰ γιὰ τὴν κατασκευὴ ἐργαλείων καὶ ὅπλων.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἐρυθρόμορφος ἀμφορέας θαυμάσιας διατήρησης, μὲ παράσταση τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς (βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τῆς Μπάζελ, στὴν Ἑλβετία). Ἔργο τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΚΙ Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

1. Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ μεγαλύτερη καὶ πιὸ ἀληθινὴ περιπέτεια ποὺ σημειώθηκε πάνω στὴ γῆ. Ἡ ἐμφάνισή του στὸν πλανήτη μας στάθηκε τὸ μεγαλύτερο γεγονὸς στὴν ἱστορία της. Προικισμένος μὲ τὴν πολύτιμη δύναμη τοῦ *λογικοῦ*, γρήγορα ξεχώρισε ἀπ' ὅλα τὰ ζωντανὰ πλάσματα τοῦ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος κι ἔγινε ὁ ἥρωας τῆς γῆς.

Ἡ διαφορὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ ἄλλα ὄντα. Τὰ ζῶα καὶ τὰ πουλιὰ ὑπάρχουν κι αὐτὰ ἀπὸ αἰῶνες. Καμιὰ ὅμως ἀλλαγὴ δὲ σημειώθηκε στὴ ζωή τους, στὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, μὲ δική τους προσπάθεια. Γεννιοῦνται, χτίζουν τὶς φωλιές τους, φέρνουν στὸν κόσμο τὰ παιδιά τους, παλεύουν γιὰ νὰ βροῦν τὴν τροφή τους καί, τέλος, χάνονται ἀπὸ τὴ ζωὴ ἀπαράλλαχτα, ὅπως κι ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος. Στῶν ζώων, ὅμως, τῶν πουλιῶν καὶ τῶν ἐντόμων τὴ ζωὴ καμιὰ πρόοδος δὲ σημειώθηκε μὲς στὸ χρόνο.

Ἡ σημασία τῆς παρουσίας τοῦ ἀνθρώπου στὴ γῆ. Δὲ θὰ μποροῦσε νὰ πῆ κανεὶς τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ τῆς παρουσίας του πάνω στὴ γῆ, οἱ σκληροὶ ἀγῶνες του, οἱ ἀδιάκοπες προσπάθειές του δὲν πῆγαν χαμένες. Τὸ λογικὸ ἔδινε φτερὰ στὰ χέρια του, τὸν βοήθησε νὰ προοδεύη, νὰ καλυτερεύη σταθερὰ τὶς συνθῆκες τῆς ζωῆς του· νὰ φυλάγεται ἀπὸ τοὺς ἀμέτρητους κινδύνους ποὺ τὸν παραμόνευαν σὲ κάθε βῆμα, νὰ βρίσκη πάντα κάτι καινούριο.

Κι ἂν ἐμεῖς σήμερα ἔχουμε ἕνα πλῆθος εὐκολίες κι ἀγαθὰ στὴ διάθεσή μας, ἂν ὑπάρχη τὸ ραδιόφωνο, τὸ ἀεροπλάνο, οἱ διάφορες μηχανές, ὁ κινηματογράφος, τὸ αὐτοκίνητο, οἱ πύραυλοι καὶ τὰ διαστημόπλοια, καὶ τὸ σπουδαιότερο, ἂν μποροῦμε νὰ μιλοῦμε γιὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα καὶ ἐλευθερία, ὅλα αὐτὰ κι ὅ,τι ἄλλο μποροῦμε νὰ χαροῦμε στὴ ζωή μας, εἶναι καρποὶ τῆς συγκλονιστικῆς προσπάθειας ποὺ αἰῶνες ὁλόκληρους πάνω στὴ γῆ πραγματώνει ὁ ἄνθρωπος, γιὰ νὰ κυριαρχήση στὴ φύση καὶ νὰ βελτιώση τὴ ζωή του.

Τὸ θέμα μελέτης τῆς Ἱστορίας. Αὐτοῦ τοῦ θαυμαστοῦ πλάσματος τὴ ζωὴ καὶ τὰ ἔργα, τοὺς ἀγῶνες καὶ τὶς προσπάθειες γιὰ τὸ καλύτερο, σ' ὅποιο σημεῖο τῆς γῆς κι ἂν ἔγιναν, σ' ὅποια ἐποχὴ κι ἂν σημειώθηκαν, ἔχει θέμα μελέτης της ἡ Ἱστορία.

Γενεὲς ἀτέλειωτες ἀνθρώπων ἤρθαν στὴ γῆ καὶ χάθηκαν. Λαοὶ μεγάλοι ἢ ἀσήμαντοι παρουσιάστηκαν, μεγάλα κράτη δημιουργήθηκαν κι ἐξαφανίστηκαν. Τί ἀπόμεινε ἀπ' ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἀμέτρητους ἀνθρώπους; Κάθε ἄξια σκέψη, κάθε ἀνακάλυψη ἢ ἐφεύρεση, κάθε σημαντικὸ ἔργο τοῦ ἀνθρώπου, σ' ὅποιο σημεῖο τῆς γῆς κι ἂν ἔγινε, δὲν πῆγε χαμένο.

Ἡ εὐθύνη τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στὴν Ἱστορία. Ἀτέλειωτη σειρὰ γενεῶν, ἀπὸ τὰ πανάρχαια τὰ χρόνια ὡς σήμερα, σὲ κάθε γωνιὰ τῆς γῆς, ἀγωνίστηκε σκληρά. Αὐτῶν τῶν ἀγώνων οἱ καρποὶ κληροδοτήθηκαν σὲ μᾶς, γιὰ νὰ συνεχίσουμε, *σὰν ἕνας κρίκος στὴν ἀλυσίδα τῆς ἀνθρωπότητας, γεμάτοι τεράστια εὐθύνη*, μὲ τὴν ἴδια ἐπιμονή, τὴν πορεία γιὰ τὸ καλύτερο, σὰν ἄξιοι πολίτες.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

2. ΟΡΙΣΜΟΣ, ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Στὴν ἱστορικὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπου σημασία ἔχει νὰ προσέξη κανεὶς ἐκεῖνα τὰ γεγονότα, ποὺ βάζοντάς τα στὴ σειρὰ καὶ συνδέοντάς τα μπορεῖ νὰ δῆ πῶς ὁδήγησαν, σιγὰ - σιγά, στὴν ἀνάπτυξη καὶ τὴ βελτίωση τῆς ζωῆς, δηλ. στὸν πολιτισμό*.

Ὁρισμὸς τῆς Ἱστορίας. Δὲν ἔχουν ὡστόσο ἀξία τὰ γεγονότα, ἂν δὲ συνδυαστοῦν μὲ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ τὰ προκάλεσαν ἢ τὰ ἀντιμετώπισαν. Κι ἡ *Ἱστορία σὰν ἐπιστήμη σκοπό της ἔχει, γυρνώντας στὰ περασμένα, νὰ γνωρίση τὴν ἀδιάκοπη καὶ μακραίωνη προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν κατάκτηση τοῦ πολιτισμοῦ*. Γι' αὐτὸ ὁδηγεῖ, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐπιστήμη, κοντὰ στὸν ἄνθρωπο, στὴ γνωριμία τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἔργων του, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἐμφανίστηκε στὴ γῆ ὡς σήμερα. Τοῦ δείχνει τὴ σημασία ποὺ ἔχει ἡ προσωπική του συμβολὴ στὴν δημιουργία τοῦ πολιτισμοῦ· τὸν βοηθάει δηλαδὴ νὰ αἰσθανθῆ σὰν ὑπεύθυνος πολίτης.

3. ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ

Ἀπαραίτητη ἡ χρονολόγηση τῶν γεγονότων. Ἂν θελήση καθένας ἀπὸ μᾶς νὰ διηγηθῆ τὴν ἱστορία του, θὰ μιλήση γιὰ μερικὰ σημαντικὰ γεγονότα στὴ ζωή του. Θὰ πρέπη νὰ πῆ πότε γεννήθηκε, ποιοί ἦταν οἱ γονεῖς του, πότε πῆγε στὸ σχολεῖο, πότε ἔγιναν κάποια σπουδαῖα περιστατικὰ τῆς ζωῆς του. Σὲ κάθε στιγμή, θὰ χρειαστῆ νὰ τοποθετήση χρονικὰ αὐτὸ ποὺ διηγεῖται. Ἡ ἴδια ἀνάγκη παρουσιάζεται ἐπιτακτικὰ καὶ στὴ μελέτη τῆς ἱστορίας. *Εἶναι ἀπαραίτητο, δηλαδή, νὰ τοποθετήση κανεὶς μὲς στὸ ἀπέραντο χρονικὸ διάστημα, ποὺ τὸ ἀνθρώπινο γένος ὑπάρχει στὴ γῆ, κάθε γεγονὸς ποὺ ἱστορεῖ.*

Τὴν ἀνάγκη αὐτὴ τὴν ἔνιωσαν ἐδῶ καὶ αἰῶνες οἱ ἄνθρωποι. Ξεκίνησαν ἔτσι, παρατηρώντας τί συμβαίνει γύρω τους, νὰ βροῦν μερικὰ σταθερὰ σημεῖα. Ἡ νύχτα ἀκολουθεῖ, πάντοτε, τὴν ἡμέρα· τὸ φεγγάρι παρουσιάζεται, στὶς διάφορες φάσεις του, σὲ ἰσόχρονα διαστήματα. Οἱ ἐποχὲς τοῦ χρόνου διαδέχονται κανονικὰ ἡ μιὰ τὴν ἄλλη, γιὰ νὰ ξανάρθουν μὲ τὴν ἴδια σειρά.

Ἔτος. Ἔφτασαν, ἔτσι, νὰ συλλάβουν τὴν ἔννοια τοῦ *ἔτους*. Προσδιόρισαν πότε ἔρχονται οἱ βροχές, πότε εἶναι ζέστη ἢ κρύο, χρειάστηκε ὅμως νὰ τοποθετήσουν στὸ χρόνο μερικὰ γεγονότα.

Δὲν ὑπάρχει πάντα σταθερὸ σημεῖο στὴ χρονολογία κάθε λαοῦ. Κάθε τόπος ἢ πόλη εἶχε διαφορετικὰ σταθερὰ σημεῖα στὴ χρονολογία. Στὴν Αἴγυπτο, στὴν Ἀσσυρία καὶ στὴ Βαβυλωνία μετροῦσαν μὲ βάση τὴν περίοδο ποὺ βασίλευαν οἱ βασιλιάδες. Π.χ. τὸν τρίτο χρόνο τῆς βασιλείας τοῦ φαραὼ Ραμσῆ Β΄ ἔγινε τὸ τάδε γεγονός.

Ἡ χριστιανικὴ χρονολογία. Οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ ἔχουν σταθερὸ σημεῖο στὴ χρονολογία τους τὸ συγκλονιστικὸ γεγονὸς τῆς γέννησης τοῦ Κυρίου. Ὅ,τι ἔγινε ἀπὸ κεῖ καὶ ἔπειτα τὸ τοποθετοῦμε προσθέτοντας τὰ χρόνια. Π.χ. τὸ 1821 ξέσπασε ἡ ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση. Ἐμεῖς σήμερα ζοῦμε 1975 χρόνια ὕστερα ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ. [Τὴ χριστιανικὴ χρονολογία τὴν πρότεινε τὸν 6ο αἰ. ὁ μοναχὸς *Διονύσιος ὁ Μικρός*, ἄργησε ὅμως πολὺ νὰ καθιερωθῆ].

Ἄνθρωποι ὅμως ἔζησαν καὶ πρὶν γεννηθῆ ὁ Κύριος. Τὰ γεγονότα ποὺ σημειώθηκαν στὴν ἐποχή τους, τὰ χρονολογοῦμε γυρνώντας πίσω τόσα χρόνια, ὅσο ἀπέχει τὸ κάθε περιστατικὸ ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ, ποὺ εἶναι τὸ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σταθερὸ γιὰ μᾶς σημεῖο. Λέμε ἔτσι ὅτι τὸ 431 π.Χ. ξέσπασε ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος.

Ἔννοια τοῦ αἰώνα. *Αἰώνας* εἶναι τὸ διάστημα ἑκατὸ χρόνων. Πρῶτος αἰώνας μ.Χ. εἶναι ἀπὸ τὸ ἔτος 1 ὡς τὸ 100, δεύτερος ἀπὸ τὸ 101 ὡς τὸ 200. Μὲς στὸν 20ὸ αἰώνα μ.Χ., τὸ 1914, ἄρχισε ὁ Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος.

Χρονολογία πρὸ Χριστοῦ. Οἱ προχριστιανικοὶ αἰῶνες πηγαίνουν πρὸς τὰ πίσω, κι ὅσο μεγαλώνει ὁ ἀριθμός τους, τόσο ξεμακραίνουν ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ: ὁ πρῶτος αἰώνας π.Χ. ἀρχίζει τὸ 100 καὶ τελειώνει τὸ 1. Τὸ 480 π.Χ., στὸν 5ο αἰώνα π.Χ., οἱ Ἕλληνες νίκησαν τοὺς Πέρσες στὴ Σαλαμίνα. Ἂν τὸ ἀνθρώπινο γένος ἔχη ζωὴ 700.000 χρόνων (7.000 αἰῶνες δηλαδὴ) πάνω στὴ γῆ, μόνο εἴκοσι αἰῶνες ἔχουν περάσει ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ· οἱ ἄλλοι 6980 εἶναι προχριστιανικοί.

Χιλιετία. *Χιλιετία* εἶναι τὸ χρονικὸ διάστημα χιλίων ἐτῶν.

Ἡ χρονολογία διαφόρων λαῶν. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες χρονολογοῦσαν μὲ σταθερὸ σημεῖο τὴν πρώτη Ὀλυμπιάδα (776 π.Χ.). Οἱ Ρωμαῖοι μετροῦσαν ἀπὸ τὴν κτίση τῆς Ρώμης (753 π.Χ.). Οἱ Μουσουλμάνοι ξεκινοῦν τὴ χρονολόγησή τους ἀπὸ τὸ 622 μ.Χ., τὴ χρονιὰ τῆς Ἐγίρας, ποὺ ὁ Προφήτης τους ὁ Μωάμεθ ἔφυγε ἀπὸ τὴ Μέκκα, γιὰ νὰ γλιτώση ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς του.

4. ΠΗΓΕΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ἑκατομμύρια ἄνθρωποι ἔχουν ζήσει ὡς σήμερα στὴ γῆ. Πλῆθος γεγονότα ἔχουν σημειωθῆ. Ἀδιάκοπες προσπάθειες ἀλυσίδας ὁλόκληρης γενεῶν ὁδήγησαν στὸν πολιτισμὸ τῆς ἐποχῆς μας. Ποιά μέσα ἔχουμε γιὰ τὴ γνωριμία τῆς Ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπινου γένους;

Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀφήνει μαρτυρίες πίσω της. Ὅ,τι κι ἂν γίνη στὴ ζωή, κάποιο ἴχνος ἀφήνει πίσω του. Κι ἡ μακρότατη πορεία τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἔμεινε ἀμάρτυρη. Μόνο ποὺ δὲν εἶναι πάντα εὔκολο νὰ διακρίνη ὁ καθένας αὐτὰ τὰ ἴχνη.

Γραπτὰ μνημεῖα. Ἂν ἤξεραν ἐξαρχῆς οἱ ἄνθρωποι τὴ γραφή, τὸ ἔργο τοῦ ἱστορικοῦ δὲν θὰ παρουσίαζε δυσκολίες, φτάνει νὰ εἶχαν διατηρηθῆ *γραπτὰ μνημεῖα* (ἐπιγραφὲς ἢ χειρόγραφα) καὶ νὰ ἦταν γνωστὴ ἡ γλώσσα τους. *Τὴ γραφὴ ὅμως μόνο ἐδῶ καὶ πέντε χιλιάδες χρόνια περίπου τὴ βρῆκαν οἱ ἄνθρωποι.*

Ἄφωνα μνημεῖα. Στὴν ἔρευνα τῶν παλαιότερων ἐποχῶν πρέπει νὰ βοηθήσουν ἄλλα μέσα, *μνημεῖα ἄφωνα* (ἐργαλεῖα, ὅπλα, σκεύη, τάφοι, ἐρείπια σπιτιῶν, παλατιῶν ἢ ναῶν, διάφορα ἔργα τέχνης, ἀλλὰ καὶ σκελετοὶ ἀνθρώπων καὶ ζώων, ἀπομεινάρια τροφῶν κ.ἄ.π.).

Ἄλλα στοιχεῖα χρήσιμα στὴν Ἱστορία. Ὁ ἱστορικός, στὴν προσπάθειά του νὰ δώση τὴν εἰκόνα τῆς πορείας τῆς ἀνθρωπότητας, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄφωνα μνημεῖα, τὰ κείμενα, τὶς ἐπιγραφὲς ποὺ διατηρήθηκαν, στηρίζεται καὶ στὴ μελέτη τῆς γλώσσας, ἀλλὰ καὶ τῶν διαφόρων παραδόσεων, καθὼς καὶ τῶν μύθων τῶν λαῶν, ποὺ ἀπὸ στόμα σὲ στόμα μὲς στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων, διατηρήθηκαν σὲ μεταγενέστερους λαοὺς ἢ ἀναφέρονται στὰ παλαιὰ κείμενα.

Ἐθνογραφία καὶ Συγκριτικὴ Ἐθνολογία. Ὑπάρχει μιὰ ἀκόμη πολύτιμη πηγή, ἰδιαίτερα γιὰ τὴν ἔρευνα τῆς ζωῆς στὶς προϊστορικὲς περιόδους. Τὴν προσφέρουν δύο ἐπιστῆμες: Ἡ Ἐθνογραφία καὶ ἡ Συγκριτικὴ Ἐθνολογία, ποὺ θέμα τους ἔχουν τὴ μελέτη τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν πρωτόγονων λαῶν τῆς ἐποχῆς μας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ πήλινος δίσκος τῆς Φαιστοῦ. Σπουδαῖο μνημεῖο ποὺ βρέθηκε τὸ 1903 σ' ἕνα μικρὸ δωμάτιο, στὰ βορειοδυτικὰ διαμερίσματα τοῦ ἀνακτόρου τῆς Φαιστοῦ. Καὶ στὶς δύο του πλευρὲς ὁ δίσκος ἔχει ἱερογλυφικὰ σημεῖα ποὺ ἀποτυπώθηκαν μὲ σφραγίδες, σπειροειδῶς, ὅταν ὁ πηλὸς ἦταν ἀκόμη νωπός. Ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν περιφέρεια καὶ προχωροῦν πρὸς τὸ κέντρο. Κάθε ὁμάδα συμβόλων χωρίζεται ἀπὸ τὴν ἑπόμενη μὲ κάθετες γραμμές· πιστεύεται ὅτι πρέπει νὰ ἀποτελῆ μία λέξη.(Περιγράψετε τὰ σημεῖα τοῦ δίσκου).Οἱ εἰδικοὶ ποὺ τὸν ἔχουν μελετήσει, παρατήρησαν πὼς μερικὲς ὁμάδες συμβόλων ἐπαναλαμβάνονται, πιστεύουν γι' αὐτὸ πὼς θὰ πρόκειται γιὰ κάποιο θρησκευτικὸ ὕμνο. Ἐπειδὴ ἡ γλῶσσα τοῦ δίσκου δὲν ἔχει ἀκόμη διαβαστῆ, γι' αὐτὸ καὶ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀντλήση πληροφορία ἱστορικὴ ἀπὸ ὅ,τι γράφεται πάνω του, παραμένει ἄφωνο μνημεῖο γιὰ μᾶς. Χρονολογεῖται μεταξὺ 1700-1600 π.Χ. καὶ ἐκτίθεται στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Ἡρακλείου.

Πήλινη πινακίδα μὲ κατάλογο ἀγαθῶν τοῦ παλατιοῦ. Οἱ στίχοι χωρίζονται μὲ γραμμές. Καὶ οἱ δύο πινακίδες ἐκτίθενται στὴ Μυκηναϊκὴ αἴθουσα τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου.

Περίφημη πήλινη πινακίδα ἀπὸ τὸ ἀνάκτορο τοῦ Νέστορος στὴν Πύλο. Ἐπάνω της ἔχει σύμβολα σὲ γραμμικὴ Β γραφὴ (τὴν παλαιότερη μορφὴ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας). Ὑπῆρξε μεγάλη ἡ βοήθεια ποὺ ἔδωσε στὸν Βρετανὸ ἀρχιτέκτονα Βέντρις (αὐτὸς τὴ διάβασε μὲ τὴ βοήθεια τοῦ συμπατριώτη του Ἑλληνιστοῦ Τσάντγουϊκ τὸ 1952), γιατὶ πλάι-πλάι ὑπάρχουν τὰ σύμβολα μιᾶς λέξης καὶ τὸ πράγμα ποὺ σημαίνει ἡ λέξη. Π.χ. μετὰ τὰ σύμβολα ποὺ σημαίνουν στὴ γραμμικὴ Β τὸν τρίποδα (τι-ρι-πό-δε) εἰκονίζεται κι ἕνας τρίποδας. Ἔτσι βεβαιώνεται ὁ εἰδικὸς πὼς ἔχει διαβάσει σωστὰ καὶ καταλαβαίνει τὴ σημασία κάθε συμβόλου. Ἡ γραμμικὴ Β γραφὴ εἶναι συλλαβική.Βρίσκεται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

5. ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ, ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΓΡΑΦΗ

Προϊστορία. Μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες πνευματικὲς κατακτήσεις τοῦ ἀνθρώπου στάθηκε ἡ γραφή. Δὲν τὴ βρῆκαν ὅμως τὴν ἴδια ἐποχὴ ὅλοι οἱ λαοί. *Ἡ Ἱστορία ἀρχίζει ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ὑπάρχει γραφή.* Τὸ μεγαλύτερο διάστημα τῆς πορείας του πρὸς τὸν πολιτισμὸ ὁ ἄνθρωπος τὸ ἔζησε χωρὶς νὰ ξέρη νὰ γράφη. Τὴν τεράστια αὐτὴ χρονικὴ περίοδο τὴ λέμε Προϊστορία.

Ἡ σημασία τῆς γραφῆς. Ὑπῆρξαν λαοὶ ποὺ γνώριζαν τὴ γραφή, ἀλλὰ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐξαφάνισή τους κανεὶς δὲν καταλαβαίνει τὴ γλώσσα τους (ὅπως οἱ ἀρχαῖοι Κρητικοί, οἱ Ἐτροῦσκοι κ.ἄ.), γι' αὐτὸ καὶ τὰ γραπτὰ μνημεῖα τους μένουν *ἄφωνα* γιὰ τὴν ἱστορία.

Ἱερογλυφικά. Ἀρχικὰ οἱ ἄνθρωποι, στὴν προσπάθειά τους νὰ ἐκφραστοῦν μὲ σύμβολα, χρησιμοποίησαν εἰκόνες. Σχεδίαζαν δηλ. τὸ ψάρι, θέλοντας νὰ γράψουν τὴ λέξη ψάρι. Δυσκολία ὅμως παρουσίαζε ἡ ἔκφραση ἀφηρημένων ἐννοιῶν· ἀναγκάστηκαν ἔτσι νὰ τὶς συνδυάσουν μ' ἕνα ἀντικείμενο. Γι' αὐτό, μὲ τὸ σχῆμα τοῦ ἥλιου, σημείωναν ὄχι μόνο τὴ λέξη ἥλιος, ἀλλὰ καὶ τὴ θερμότητα. Μὲ τὸν καιρό, τὸ ἴδιο σύμβολο ἔφτασε νὰ σημαίνη καὶ τὸν ἦχο μόνο τῆς λέξης. Π.χ. μὲ τὸ σχῆμα τοῦ ψαριοῦ δηλώνουν τὸ ψάρι, ἀλλὰ στὴν Αἴγυπτο,

Ἀσημένιο ἡμισφαιρικὸ κύπελλο ἀπὸ τὴν Ἔγκωμη τῆς Κύπρου. Πρόκειται γιὰ ἀληθινὸ ἀριστούργημα μεταλλοτεχνίας, καὶ γιὰ τὸ μελωδικὸ σχῆμα ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν τεχνική του. Μὲ χρυσάφι καὶ μιὰ μαύρη ὕλη ποὺ λέγεται νιέλλο, τοποθετημένα ἔνθετα, παριστάνονται ἓξι κεφάλια βοδιῶν (βουκράνια), ἄνθη ἀπὸ λωτὸ καί, στὸν στενώτερο κύκλο, ρόδακες μέσα σὲ ἡμικύκλια. Παρόμοιο κύπελλο ἔχει βρεθῆ καὶ στὴν Ἑλλάδα, στὴν Ἀργολίδα (στὰ Δεντρά). Τὸ μνημεῖο αὐτό, ὅσο κι ἂν εἶναι ἄφωνο, δίνει σπουδαιότατη πληροφορία, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ὅμοιο ἀκριβῶς ἔχει βρεθῆ στὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα.

Σημαίνει πὼς τόσο αὐτό, ὅσο καὶ τὸ ἄλλο, ἔχουν γίνει ἀπὸ τὸν ἴδιο τεχνίτη, ποὺ πρέπει νὰ ἦταν Μυκηναῖος τῆς Ἀργολίδας. Τὸ κύπελλο ποὺ βλέπουμε τὸ πῆρε κάποιος ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, τὸ μετέφερε στὴν Κύπρο, ὅπου ἴσως τὸ πούλησε ἢ τὸ χάρισε, καὶ ἀργότερα, σὰν πολύτιμο σκεῦος ποὺ ἦταν, τὸ τοποθέτησαν μὲς στὸν τάφο κάποιου νεκροῦ ποὺ θάφτηκε στὴν Ἔγκωμη, ὅπου καὶ βρέθηκε στὶς ἀνασκαφές. Χρονολογεῖται στὶς ἀρχὲς τοῦ 14ου αἰ. π.Χ. Κυπριακὸ Μουσεῖο Λευκωσίας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

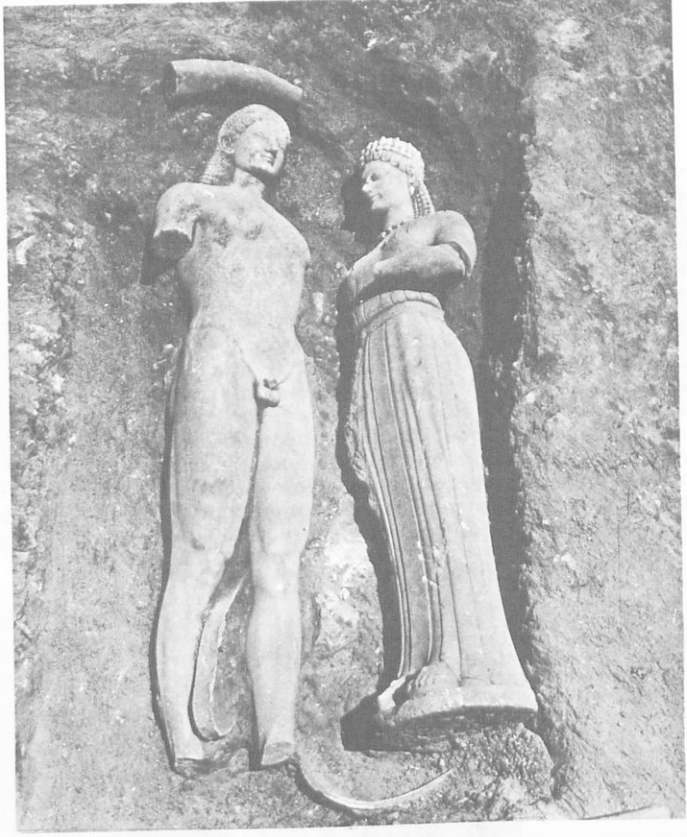

Σὲ βάθος λίγων ἑκατοστῶν κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους, ἀποκαλύφθηκε τὸ 1970 τὸ ἐκπληκτικὸ αὐτὸ εὕρημα: ἕνα ἀνδρικὸ ἄγαλμα (κοῦρος) τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων καὶ μία κόρη ντυμένη μὲ ὄμορφο, πλουμισμένο μὲ χαρακτὰ στολίδια μακρὺ χιτώνα, ζωσμένο στὴ μέση της. Μόλις διακρίνονται, κάτω ἀπὸ τὸ μακρὺ χιτώνα της, τὰ κομψά της πόδια. Παντοῦ, τὸ ἄγαλμα τῆς κόρης, στὰ στολίδια τοῦ φορέματός της καὶ στὰ μαλλιά, διατηρεῖ ἴχνη ἀπὸ χρῶμα: κίτρινο, μαῦρο, κόκκινο. Ἀκόμη καὶ στὰ αὐτιά της μὲς ἀπὸ τὸ πτερύγιο, καὶ στὶς ἄκρες ἀπὸ τὰ ρουθούνια της, ὑπάρχει κόκκινο χρῶμα. Ὁ κοῦρος,ἐπίσης ἔχει χρῶμα κόκκινο στὰ μαλλιά, στὴν κόρη τῶν ματιῶν. Θὰ εἶχε καὶ στ' αὐτιὰ καὶ στὰ χείλη. Οἱ ἀρχαῖοι συνήθιζαν νὰ βάφουν τὰ ἀγάλματα σὲ ὁρισμένα σημεῖα. Δὲν πρόβαλλαν τὰ ἔργα τῆς πλαστικῆς κάτασπρα, ὅπως τὰ ἔχουμε συνηθίσει ἐμεῖς σήμερα. Τὰ δύο πρόβαλλαν τὰ ἔργα τῆς πλαστικῆς κάτασπρα, ὅπως τὰ ἔχουμε συνηθίσει ἐμεῖς σήμερα. Τὰ δύο ἀγάλματα ἀποκαλύφθηκαν κοντὰ στὸ Μαρκόπουλο τῆς Ἀττικῆς, στὴ περιοχὴ ὅπου ὑπῆρχε στὴν ἀρχαιότητα ὁ δῆμος τοῦ Μυρρινοῦντος, ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους. Ἐκεῖ, στὰ Μεσόγεια, κατοικοῦσαν οἱ πλούσιοι γαιοκτήμονες τῆς Ἀττικῆς, ποὺ συνήθιζαν νὰ θάβουν τοὺς νεκροὺς των μὲς στὰ κτήματά τους. Καὶ τὰ δύο ἔργα εἶναι «ἐπιτύμβια» – τοῦ ἀγάλματος τῆς κόρης εἶχε βρεθῆ πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια ἡ βάση καί, τώρα ποὺ ἀποκαλύφθηκε καὶ τὸ ἄγαλμα της, τοποθετήθηκε πάνω στὴ καὶ ταίριασε ἀπόλυτα. Ἡ βάση εἶχε ἐπιγραφὴ ποὺ ἔδινε τὸ ὄνομα τῆς νεκρῆς κόρης – Φρασίκλεια τὴ λέγανε – καὶ ἀνέφερε ἀκόμη τὸ ὄνομα τοῦ γλύπτη τοῦ ἔργου – Ἀριστίων ὀνομαζόταν καὶ ἦταν ἀπὸ τὴν Πάρο. Ἔτσι τὸ εὕρημα αὐτὸ ἀποδείχθηκε σπουδαῖο, γιατὶ δίνει μιὰν ἀντιπροσωπευτικὴ εἰκόνα τῆς τέχνης τῶν Παριανῶν γλυπτῶν, ποὺ ἦταν σπουδαῖοι στὰ ἀρχαϊκὰ χρόνια, κι ἀκόμα μᾶς διέσωσε τὴ μορφὴ καὶ τὸ ὄνομα μιᾶς νεαρῆς κόρης ποὺ, ὅπως λέει τὸ χαραγμένο στὴ βάση της ἐπίγραμμα, ἀντὶ γιὰ στεφάνι γάμου γνώρισε πρόωρα τὸ θάνατο. Καὶ τὰ δύο ἔργα βρίσκονται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο καὶ χρονολογοῦνται στὸν 6ο αἰ. π.Χ. Ἡ Φρασίκλεια, ἐφ' ὅσον ἀποδείχθηκε ὅτι ἀνήκει στὸ ἄγαλμά της ἡ ἐπιγραφή, δὲν εἶναι ἄφωνο ἀλλὰ γραπτὸ μνημεῖο. Μπορεῖ ἀκόμη κανεὶς νὰ πάρη κι ἀπὸ τὰ δύο ἔργα ἕνα πλῆθος πληροφορίες. Θὰ μπορούσατε νὰ σκεφθῆτε νὰ τὶς βρῆτε;

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ τὴ συλλαβὴ ναρ (ἔτσι λέγεται τὸ ψάρι στὰ ἀρχαία αἰγυπτιακά). Οἱ γραφὲς αὐτὲς – τὰ *ἱερογλυφικὰ* – παρουσιάζουν τεράστια δυσκολία νὰ γραφτοῦν ἢ νὰ διαβαστοῦν σωστά, γι' αὐτὸ *κι ἦταν λίγοι καὶ πολὺ σπουδαῖοι, ὅσοι ἤξεραν νὰ τὶς χρησιμοποιοῦν στὶς ἀρχαῖες κοινωνίες.*

Γραμμικὲς γραφές. Ἡ ἐπιθυμία τῶν ἀνθρώπων νὰ ἐκφραστοῦν εὐκολώτερα, τοὺς ὁδήγησε στὴν ἀνάγκη νὰ ἁπλοποιήσουν τὰ σύμβολα τῆς γραφῆς. Τὰ διάφορα σχήματα, μὲ τὸν καιρό, δὲ σήμαιναν πιὰ ὁλόκληρη λέξη, ἀλλὰ μιὰν ὁρισμένη συλλαβή. *Αὐτὲς τὶς γραφὲς τὶς λέμε γραμμικές, γιατὶ τὰ σύμβολά τους σχηματίζονται ἀπὸ γραμμές.* Γραμμικὴ ἦταν ἡ πρώτη ἑλληνικὴ γραφή.

Σφηνοειδεῖς γραφές. Οἱ ἀρχαῖοι Βαβυλώνιοι, κ.ἄ. χρησιμοποιοῦσαν γραφὴ ποὺ βασικό της σύμβολο ἦταν ἕνα σχῆμα σὰ σφήνα – διαμορφώθηκε ἀπὸ τὴν προσπάθεια νὰ χαράξουν γραμμὲς πάνω στὸν ὠμὸ πηλὸ – σὲ διάφορους σχηματισμούς, γι' αὐτὸ κι οἱ γραφές τους ὀνομάζονται σφηνοειδεῖς.

6. Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

Στοιχεῖα γιὰ τὴ μελέτη τοῦ ἀρχαιολόγου. Στὸν τόπο μας, ποὺ γνώρισε πολιτισμὸ αἰώνων, δὲν ὑπάρχει σχεδὸν χῶρος, ὅπου νὰ μὴ βρίσκωνται χνάρια τῆς ἀρχαιότητας. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ προσδιοριστοῦν, ἀρχίζει τὸ ἔργο τοῦ ἀρχαιολόγου. Ἂν ἔχη τὴ δυνατότητα νὰ ἐρευνήση συστηματικὰ μιὰ θέση, εἶναι θαυμαστό, νὰ δῆ κανεὶς πόσο μπορεῖ ἡ ἐπιστήμη του νὰ φωτίση τὰ περασμένα καὶ νὰ δώση ἀνάγλυφη τὴν εἰκόνα τελείως χαμένων στὴ γῆ μυστικῶν τοῦ παρελθόντος. Τὸ σχῆμα τῶν ἀγγείων, τὸ διάγραμμα καὶ ἡ κατασκευὴ τῶν τοίχων τῶν σπιτιῶν, κάποια κοσμήματα, ἀγάλματα κι ἐπιγραφές, ἡ μελέτη τῶν διαφόρων στρωμάτων τοῦ ἐδάφους, ὅλα βοηθοῦν. Ἔτσι μπορεῖ κανεὶς νὰ καταλάβη τὸν τρόπο τῆς ζωῆς, τὴ θρησκεία, τὶς συνήθειες, τὴν τέχνη καὶ γενικὰ τὸ ἐπίπεδο τοῦ πολιτισμοῦ μιᾶς περιοχῆς στὴν ἀρχαιότητα καὶ νὰ τὴν τοποθετήση χρονικά.

Φωτογραφία ἀπὸ ὑποβρύχια ἔρευνα τὸ καλοκαίρι τοῦ ἔτους 1972 στὴν Κυρήνεια τῆς Κύπρου. Λίγα μέτρα ἀπὸ τὴ βόρεια ἀκτὴ τοῦ νησιοῦ εἶχε ναυαγήσει ἕνα ἀρχαῖο καράβι τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. Εἶναι τὸ ἀρχαιότερο γνωστὸ ναυάγιο ποὺ μελετήθηκε μὲ ἀπόλυτη ἀκρίβεια. Διασώθηκε ὁ σκελετὸς τοῦ πλοίου, τὸ φορτίο του καὶ ἀκόμη συνάχθηκαν ἕνα σωρὸ πολύτιμες πληροφορίες, σχετικὰ μὲ τὴν κατασκευὴ τῶν καραβιῶν τοῦ 4ου αἰ., τὸν τρόπο φόρτωσης τῶν ἐμπορευμάτων, τὴν σκευὴ τοῦ πλοίου γενικώτερα, καθὼς καὶ τὴν ζωὴ τοῦ πληρώματος, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰτία τοῦ ναυαγίου. Μὲς στὸ καράβι βρέθηκαν ἑκαντοντάδες μύγδαλα καὶ καρύδια, τέλεια διατηρημένα, ἀμφορεῖς ὅπου ἦταν συσκευασμένα, μυλόπετρες ποὺ ἦταν ἡ «σαβούρα» τοῦ καραβιοῦ. Τὰ μέλη τοῦ πλοίου κομμάτι-κομμάτι, μεταφέρθηκαν στὴν ξηρά. Συντηρήθηκαν ἐπιστημονικά, συναρμολογήθηκαν καί, μὲς στὸ μεσαιωνικὸ κάστρο τῆς Κυρήνειας, ἐκτίθεται σήμερα ὁλόκληρο τὸ ἀρχαῖο καράβι, ἕνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα εὑρήματα τοῦ εἴδους. Ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ ναυαγίου προκύψανε τὰ παρακάτω συμπεράσματα: Τὸ καράβι εἶχε φύγει ἀπὸ τὴ Σάμο – εἶχε ἀμφορεῖς σαμιώτικους – σταμάτησε στὴ Ρόδο καὶ τὴν Κῶ – βρέθηκαν πάλι τὰ ἀντίστοιχα νησιώτικα ἀγγεῖα – καὶ βούλιαξε ἕνα μίλι ἔξω ἀπὸ τὴν Κυρήνεια, σὲ ξαφνικὴ καταιγίδα, ποὺ εἶναι συνηθισμένες στὸ σημεῖο αὐτό. Ἄγνωστο μένει γιὰ ποῦ κατευθυνόταν τὸ πλοῖο.

Ψηφιοποίηση από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀεροφωτογραφία. Ὑποβρύχια ἔρευνα. Σήμερα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν καθαυτὸ ἀνασκαφή, ἡ ἀρχαιολογία ἔχει σπουδαῖα μέσα στὴ διάθεσή της: τὴν *ἀεροφωτογραφία* καὶ τὴν *ὑποβρύχια ἔρευνα*, ποὺ δίνει τὴ δυνατότητα τῆς μελέτης τῶν ναυαγίων καὶ τῶν καταποντισμένων μὲς στὴ θάλασσα πόλεων. [Μὲ εἰδικὰ μαγνητόμετρα προσδιορίζονται ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους μεταλλικὰ ἀντικείμενα ποὺ ὑπάρχουν στὴ γῆ μέσα σκεπασμένα. Ἐπίσης μὲ φωτομαγνητόμετρα εἰσάγουν σὲ τάφους ὑπόγειους (αὐτὸ γίνεται στὴν Ἐτρουρία, ὅπου ὑπάρχουν μεγάλοι ὑπόγειοι ταφικοὶ θάλαμοι, μὲ τὰ φέρετρα τῶν νεκρῶν καὶ ἕνα σωρὸ ἀντικείμενα, χάλκινα, πήλινα καὶ ξύλινα, γύρω. Οἱ τοῖχοι τῶν τάφων ἔχουν πολὺ ἐνδιαφέρουσες καὶ μεγάλες τοιχογραφίες μὲ παραστάσεις ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωὴ τῶν Ἐτρούσκων ἢ διάφορες τελετές), φωτογραφικὰ μηχανήματα, εἰδικὰ διασκευασμένα – μοιάζουν σὲ πολλὰ σημεῖα μὲ τὰ περισκόπια τῶν ὑποβρυχίων – γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ καὶ κατορθώνουν ἔτσι νὰ φωτογραφίζουν τοὺς ὑπόγειους χώρους τῶν τάφων μὲ κάθε λεπτομέρεια, πρὶν γίνη ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα, καὶ πέσουν χώματα καὶ ἀλλοιωθῆ ἡ εἰκόνα τῶν διαφόρων χώρων].

Ραδιενεργὸς ἄνθραξ 14. Τέλος, μὲ διάφορες ἐργαστηριακὲς ἔρευνες, σὲ εἰδικὰ ἐπιστημονικὰ κέντρα, ἐξετάζοντας μιὰ χούφτα χῶμα ἢ κόκαλα, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ *ραδιενεργοῦ ἄνθρακα 14*, προσδιορίζεται ἡ χρονολογία ἑνὸς γήινου στρώματος. [Τὴ χρονολόγηση καὶ τὴν προέλευση ἀντικειμένων πήλινων ἢ χάλκινων βρίσκουν τώρα τελευταῖα οἱ εἰδικοὶ μὲ δύο τελειοποιημένα μηχανήματα: τὸ *μαγνητόμετρο* καὶ τὸ *φασματοσκόπιο*. Βάζουν π.χ. ἕνα κομματάκι ἀπὸ χάλκινο, πήλινο ἢ σιδερένιο ἀντικείμενο ποὺ ξέρουν τὴν προέλευσή του, καὶ μαζὶ κομματάκια ἀπὸ ἀγγεῖα, χάλκινα σκεύη κ.ἄ. ποὺ δὲν ξέρουν ἀπὸ ποῦ προέρχονται. Τὸ μηχάνημα δίνει τὴν ἀπάντηση, ἂν ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ δοθοῦν σωστὰ γιὰ τὶς ἀπαραίτητες συγκρίσεις. Τὸ φασματοσκόπιο μπορεῖ νὰ δώση τὴ χρονολόγηση διαφόρων ἀντικειμένων πάλι, φτάνει νὰ εἶναι προσεκτικὸς ὁ ἐπιστήμων ποὺ τὸ χειρίζεται].

Ἀεροφωτογραφία μιᾶς ἀπὸ τὶς πολλὲς νεκροπόλεις τῆς Ἐτρουρίας (στὰ βόρεια τῆς σημερινῆς Ρώμης). Οἱ εἰδικοὶ φροντίζουν νὰ παίρνουν αὐτὲς τὶς πολύτιμες φωτογραφίες (ἀπαραίτητες στὴ μελέτη, μὲ ὅσα στοιχεῖα προσφέρουν), ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ βροχή. Τὸ χῶμα πρέπει νὰ εἶναι καλὰ βρεγμένο, ὁπότε μὲ σκουρότερο χρῶμα, ὅπως φαίνεται ἐξάλλου, διαγράφονται τὰ ἴχνη συνοικισμῶν, δρόμων, τάφων, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ τοὺς διακρίνη κανεὶς διαφορετικά, ἂν δὲν σκάψη.

ἀπὸ τὸ ἀπόθεμα

7. ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ

Διαίρεση τῆς Ἱστορίας. Πέντε σχεδὸν χιλιάδες χρόνια ἱστορίας ἔχει ζήσει ἡ ἀνθρωπότητα ἀπέναντι στοὺς ἀμέτρητους αἰῶνες ποὺ προηγήθηκαν, πρὶν οἱ ἄνθρωποι κατορθώσουν νὰ βροῦν τὴ γραφή.

Χωρίζουν τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους σὲ τρεῖς μεγάλες περιόδους:

α) *Στὴν Ἀρχαιότητα,*

β) *στὸ Μεσαίωνα,* καὶ

γ) *στὴ Νεώτερη Ἱστορία.*

Διαφορετικὴ ἡ ἀρχὴ τῆς Ἱστορίας στοὺς διάφορους λαούς. Δὲν πέρασαν ὅμως τὸ κατώφλι τῆς ἱστορίας ὅλοι οἱ λαοὶ τὴν ἴδια ἐποχή, οὔτε ἄρχισε ἡ μεσαιωνικὴ κι ἡ νεώτερη ἱστορία, γιὰ μᾶς τοὺς Ἕλληνες, σύγχρονα μὲ τοὺς ἄλλους εὐρωπαϊκοὺς λαούς.

Διαίρεση τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἱστορία ἀρχίζει γύρω στὸ τέλος τῆς δεύτερης χιλιετίας π.Χ. Οἱ ἀρχαῖοι της χρόνοι τελειώνουν τὸ 330 μ.Χ., ὅταν μὲ τὴν κτίση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἱδρύεται ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία. Οἱ νεώτεροι χρόνοι, τέλος, ἀρχίζουν μὲ τὴν Ἅλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Τούρκους (1453).

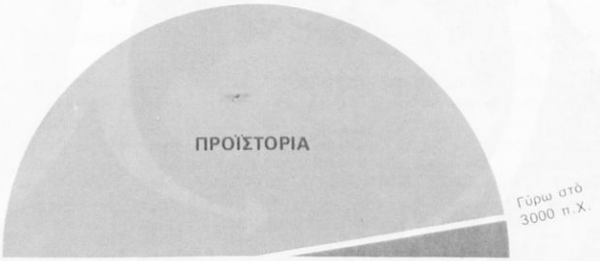

Οἱ Ἱστορικὲς Περίοδοι

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

8. ΦΥΛΕΣ

Διαφορὰ φυλῶν. Πολλοὶ ἐπιστήμονες πιστεύουν πὼς στὰ πολὺ παλαιὰ χρόνια ἴσως *ὅλοι οἱ ἄνθρωποι νὰ ἀνῆκαν στὴν ἴδια φυλή.* Ὅμως, μὲς στὶς χιλιάδες χρόνια ποὺ ὑπάρχει ὁ ἄνθρωπος, ἐξαιτίας τοῦ χώρου ποὺ κατοικοῦσε, τῶν φυσικῶν συνθηκῶν ποὺ ἀντιμετώπιζε κι ἄλλων παραγόντων ἄγνωστων σὲ μᾶς, διαμορφώθηκαν διάφορες φυλές. Ξεχωρίζουν ἀπὸ τὸ χρῶμα τοῦ δέρματος, τὸ σχῆμα τοῦ προσώπου, τὸ μέγεθος τοῦ σκελετοῦ, τὸ χρῶμα τῶν μαλλιῶν καὶ τῶν ματιῶν. Οἱ φυλὲς αὐτὲς εἶναι: ἡ Λευκή, ἡ Κίτρινη, ἡ Μαύρη κ.ἄ.

Ἡ Λευκὴ φυλὴ χωρίζεται σὲ δύο κλάδους: 1. *Στοὺς Ἰνδοευρωπαίους ἢ Ἀρίους.* Σ' αὐτοὺς ἀνήκουν οἱ Ἰνδοί, οἱ Μῆδοι καὶ οἱ Πέρσες, ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες, οἱ ἀρχαῖοι Ρωμαῖοι καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης (Γάλλοι, Ἄγγλοι, Γερμανοὶ κ.ἄ.).

2. *Στοὺς Σημίτες:* Σ' αὐτοὺς ἀνήκουν οἱ Ἑβραῖοι, οἱ Ἄραβες, ἀλλὰ κι οἱ ἀρχαῖοι Βαβυλώνιοι, οἱ Φοίνικες κ.ἄ.

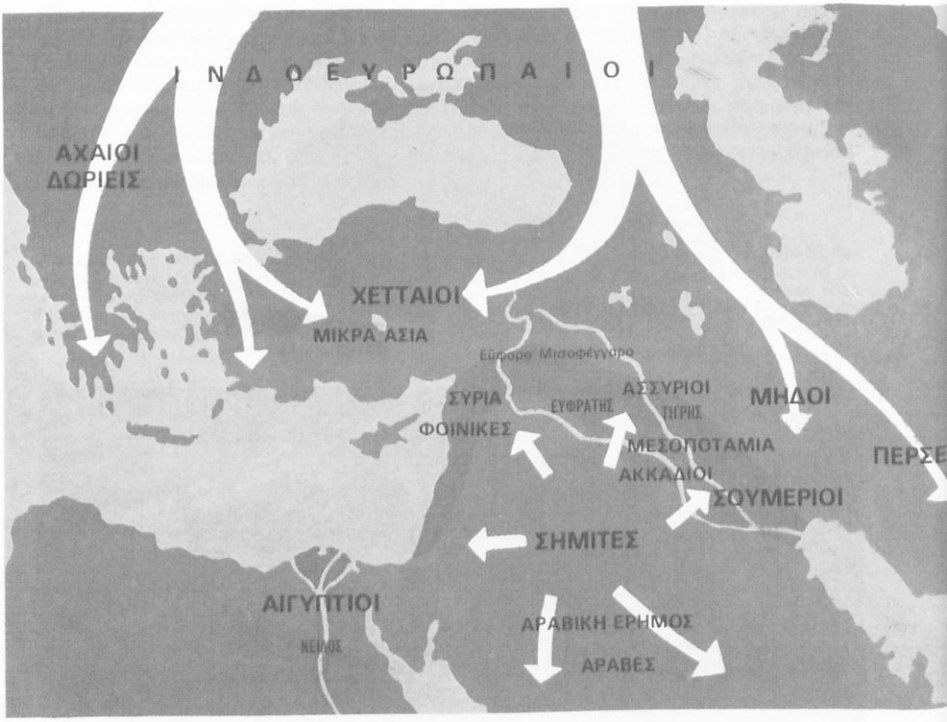

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἡ Ἱστορία ἔργο της ἔχει νὰ φωτίση τὶς προσπάθειες τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν κατάκτηση τοῦ πολιτισμοῦ.
2. Ἀπαραίτητη εἶναι ἡ χρονολόγηση τῶν διαφόρων γεγονότων ποὺ ἔγιναν στὸ παρελθόν.
3. Γιὰ τὴν πραγμάτωση τῆς ἱστορικῆς ἔρευνας χρησιμοποιοῦνται μνημεῖα ἄφωνα (Προϊστορία) ἢ ἄφωνα καὶ γραπτὰ μαζί (Ἱστορία).
4. Οἱ ἱστορικοὶ χρόνοι χωρίζονται σὲ τρεῖς μεγάλες περιόδους (Ἀρχαιότητα, Μεσαίωνα, Νεώτερους Χρόνους).
5. Εἶναι τεράστια ἡ βοήθεια τῆς Ἀρχαιολογίας στὴν ἱστορικὴ ἔρευνα.
6. Ἡ σύσταση τῶν ἱστορικῶν φυλῶν δὲν εἶναι πάντα γνωστή. Στὴ Λευκὴ φυλὴ ἀνήκουν δύο μεγάλοι κλάδοι: οἱ Ἰνδοευρωπαῖοι καὶ οἱ Σημίτες.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ὁ ἀρχαῖος τραγικὸς ποιητὴς Σοφοκλῆς ὑμνεῖ τὴν παντοδυναμία τοῦ ἀνθρώπου:

«Πολλὰ 'ναι τὰ θάματα
πιὸ θάμ' ἀπ' τὸν ἄνθρωπο, τίποτα·
πέρ' ἀπ' τὴν ἀφρομάνιστη
τραβάει καὶ πάει τὴ θάλασσα
μὲ τοῦ νοτιᾶ τὶς φουρτοῦνες,
περνώντας κάτω ἀπ' τὰ κύματα
π' ὀλόγυρά του βρυχιοῦνται·
καὶ τὴν τρανότερη μὲς στοὺς θεοὺς
τὴν ἄφταρτη ἀκάματη Γῆ,
καταπονάει μὲ τ' ἀλέτρια, ποὺ χρόνο (μὲ χρόνο
πᾶνε κι ἔρχουνται ἀλογόσυρτ' ἀπάνω (της
ὀργώνοντάς την.
. . . . . .
Καὶ γλώσσα καὶ νόηση ἀνεμόφτερη
καὶ τὴν καλὴ μὲς σὲ πόλεις κυβέρνια του
ἔμαθε νά 'χη· καὶ πῶς
ἀπ' τὰ ὑπαίθρια τὰ βέλη τῆς νύχτιας (παγωνιᾶς
καὶ τοῦ κακοῦ τ' ἀνεμόβροχου
νὰ φυλάγεται – ὁ παντοσόφιστος·
ἀνεφοδίαστον, τίποτα
δὲν τὸν βρίσκει ἀπ' ὅ,τι 'ναι νά 'ρθη·
μόνο ἀπ' τὸ Θάνατο
γλιτωμὸ δὲ θὰ βρῆ πουθενά·
ὅμως γι' ἀρρώστιες, ποὺ τρόπο δὲν (εἶχανε,
βρῆκε ὁ ἕνας μὲ τὸν ἄλλο γιατρειά».

Σοφοκλέους, «Ἀντιγόνη» (Μετ. Ι. Γρυπάρη)

2. Ἕνα παλιὸ ξένο παραμύθι λέει:

«Στὶς μακρινὲς χῶρες τοῦ βορρᾶ βρίσκεται ἕνα παράξενο βουνό: χίλια χιλιόμετρα ψηλὸ καὶ ἄλλα τόσα πλατύ. Κι εἶναι ὁλόκληρο ἀπὸ καθαρὸ διαμάντι.
Μιὰ φορά, κάθε χίλια χρόνια, φτάνει ὡς ἐκεῖ ἕνα πουλάκι καὶ ξύνει πάνω σ' αὐτὸ τὸ βουνὸ τὸ μικρό του ράμφος.
Ὁ χρόνος ποὺ χρειάζεται, γιὰ νὰ φαγωθῆ ὁλόκληρο τὸ διαμαντένιο βουνό, εἶν' ἕνα δευτερόλεπτο ἀπέναντι στὴν αἰωνιότητα».
Αὐτὸ τὸ παραμύθι θὰ μποροῦσε νὰ σκεφτῆ κανείς, ὅταν θέλη νὰ φανταστῆ τὴν ἡλικία τῆς γῆς.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

3. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶχαν διάφορες χρονολογίες. Ὑπολόγιζαν τὸ χρόνο μὲ τὶς Ὀλυμπιάδες – τοὺς Πανελλήνιους ἀγῶνες ποὺ γίνονταν κάθε πέμπτο χρόνο στὴν Ὀλυμπία. Προσδιόριζαν, ἀκόμη, στὸ χρόνο, τὰ γεγονότα, στὶς διάφορες πόλεις, μὲ βάση τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχόντων, τῶν ἱερειῶν, τῶν Ἐφόρων στὴ Σπάρτη κτλ. Ὕστερα ἀπὸ τὶς ἀτέλειωτες καταστροφὲς κι ἀλλαγὲς ποὺ σημειώθηκαν στὴ γῆ, τὰ περισσότερα χνάρια τῶν περασμένων εἶχαν χαθῆ γι' αὐτοὺς κι ἦταν ἔτσι ἀδύνατο νὰ ξέρουν πολλὰ πράγματα προγενέστερα ἀπὸ τὴν ἐποχή τους. Ἐμεῖς, σήμερα, γνωρίζουμε πολὺ καλύτερα ἀπὸ κεῖνους τὴν παλαιότερη ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας.
Πῶς προσδιορίζει χρονολογικὰ ὁ ἀρχαῖος ἱστορικὸς Θουκυδίδης τὴν ἀρχὴ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (431 π.Χ.):

«Δεκατέσσερα χρόνια ἔμειναν ἔγκυρες οἱ συνθῆκες ποὺ ὑπογράφτηκαν μετὰ τὴν καθυπόταξη τῆς Εὔβοιας τὸ δέκατο πέμπτο χρόνο, ὅταν ἡ Χρυσὶς ἤθελε δυὸ χρόνια νὰ συμπληρώση τὰ πενήντα τῆς ἱεροσύνης της, κι ἔφορος στὴ Σπάρτη ἦταν ὁ Αἰνησίας κι ὁ Πυθόδωρος εἶχε ἀκόμη τέσσερεις μῆνες ὡς νὰ τελειώση ὁ καιρός του σὰν ἄρχοντας τῆς Ἀθήνας, δεκάξι μῆνες μετὰ τὴ μάχη τῆς Ποτίδαιας, καὶ μόλις ἄρχιζε ἡ ἄνοιξη, μερικοὶ ἔνοπλοι Θηβαῖοι... μπῆκαν τὴν ὥρα τοῦ πρώτου ὕπνου στὴν Πλάταια τῆς Βοιωτίας, πολιτεία συμμαχικὴ τῆς Ἀθήνας».

Θουκυδίδου, Ἱστορία II, 2 (Μετ. Ἕλλης Λαμπρίδη)

Τάρανδοι ἀντιμέτωποι. Ἐκφραστικὴ πολύχρωμη τοιχογραφία ἀπὸ σπήλαιο τῶν Πυρηναίων. Χρονολογεῖται στὰ τέλη τῆς Παλαιολιθικῆς Ἐποχῆς. Ἀξίζει νὰ παρατηρήση κανεὶς πόσο ἁπλὰ καὶ συνοπτικὰ δίνεται καὶ ἡ κίνηση καὶ ἡ ἔκφραση τῶν ζώων. Ὑπάρχει στὸ σπήλαιο τοῦ Φὸν ντὲ Γκώμ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

1. Η ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑΣ

Τρεῖς οἱ περίοδοι τῆς Προϊστορίας. Χωρὶς τὴν ἀρχαιολογία δὲ θὰ ἦταν γνωστὰ τὰ πρῶτα βήματα τοῦ ἀνθρώπου πάνω στὴ γῆ. Οἱ εἰδικοὶ χωρίζουν τὴν Προϊστορία σὲ τρεῖς μεγάλες περιόδους, ἀνάλογα μὲ τὸ ὑλικὸ ποὺ χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴν κατασκευὴ τῶν ἐργαλείων καὶ τῶν ὅπλων:

1. *Στὴν Παλαιολιθικὴ Ἐποχὴ* (ἡ πέτρα διόλου ἢ λίγο κατεργασμένη).
2. Στὴ *Νεολιθικὴ* (τέλεια κατεργασία τῆς πέτρας).
3. Στὴν *Ἐποχὴ τῶν Μετάλλων* (συνήθως λέγεται *Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ*, γιατὶ αὐτοῦ τοῦ μετάλλου ἡ χρήση χαρακτηρίζει αὐτὴ τὴν ἐποχή).

Ἡ διάρκεια τῆς πρώτης εἶναι ἐκπληκτικὰ μεγάλη. Ἀνάμεσα σ' αὐτὴ καὶ στὴν ἑπόμενη μεσολαβεῖ ἡ *Μεσολιθική*, μιὰ σύντομη φάση χωρὶς νέο ἰδιαίτερο χαρακτηριστικό.

2. ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Ἀλλαγὲς στὸ κλίμα. Ζῶα τῆς ἐποχῆς. Στὴ γῆ ἀσύλληπτες μεταβολὲς σημειώνονται στὴ μακραίωνη αὐτὴ περίοδο. Τὸ κλίμα καὶ ἡ μορφὴ τοῦ τοπίου ἀλλάζουν. Φάσεις θερμὲς κυριαρχοῦν, ὕστερ' ἀπὸ περιόδους φοβερῆς παγωνιᾶς. Μεγάλα ζῶα ζοῦν μὲς στὰ πυκνὰ δάση: λιοντάρια, ὕαινες, τίγρεις, ἐλέφαντες, ρινόκεροι. Στὰ ποτάμια ὑπάρχουν ἱπποπόταμοι.

Ἡ μοναξιὰ τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ξέρει στὴν ἀρχὴ νὰ μιλήση. Φριχτὴ τὸν κυκλώνει ἡ μοναξιά. Ἕνας ἀπέραντος φόβος γιὰ τὸ ἄγνωστο, γιὰ τὴ φύση καὶ γιὰ τὸ θάνατο ποὺ παραμονεύει σὲ κάθε βῆμα καὶ τοῦ παίρνει ξαφνικὰ τοὺς δικούς του, θὰ κυριαρχοῦσε μὲς στὴν καρδιά του. Κι ὅμως δὲ λύγισε.

Ὁ ἄνθρωπος τροφοσυλλέκτης. Ἐξακολουθεῖ νὰ παλεύη φοβερὰ γιὰ τὴν ἐξοικονόμηση τῆς τροφῆς του. Εἶναι *τροφοσυλλέκτης*. Ζῆ ἀπὸ τὶς ρίζες τῶν φυτῶν, ἀπὸ τοὺς καρποὺς ποὺ κόβει ἀπὸ τὰ δέντρα κι ἀπὸ τὶς ὠμὲς σάρκες τῶν ζώων ποὺ σκοτώνει. Τὸ κλίμα εἶναι ζεστὸ καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκη κατοικίας γιὰ νὰ προφυλαχτῆ ἀπὸ τὸν καιρό. Τρέμει, ὡστόσο, περισσότερο τὴ νύχτα τὰ ἄγρια ζῶα καὶ διαλέγει γι' αὐτὸ πρόχειρα καταφύγια. Πολὺ συχνά, κυνηγημένος ἀπὸ τὴν πείνα, ἀκολουθεῖ ξοπίσω τὰ ζῶα (τὴν κύρια τροφή του) ποὺ ἀλλάζουν διαμονή, ὅταν τὸ χορτάρι τελειώνη σ' ἕνα μέρος.

Οἱ ψυχρὲς περίοδοι καὶ τὰ ζῶα τους. Ὅταν σημειώνεται μεταβολὴ στὸ κλίμα καὶ οἱ πάγοι κατεβαίνουν ἀπὸ τοὺς πόλους πρὸς τὶς πεδιάδες, φριχτὸ κρύο κυριαρχεῖ παντοῦ. Ἡ ἐπιβίωση γίνεται ἀκόμη μεγαλύτερη ἀγωνία. Ἄλλα ζῶα παρουσιάζονται, τώρα, μὲ πυκνὸ τρίχωμα. Εἶναι πελώρια καὶ τὰ περισσότερα δὲν ὑπάρχουν πιὰ σήμερα: μαμμοὺθ (εἶδος τεράστιου ἐλέφαντα), βόνασοι, τάρανδοι, γκρίζες ἀρκοῦδες κι ἄγρια ἄλογα.

Διατροφή. Ἐνδυμασία. Ὅπλα κι ἐργαλεῖα. Ὁ ἄνθρωπος ζῆ ἀποκλειστικά, σχεδόν, τώρα ἀπὸ τὸ κυνήγι τῶν ζώων, ποὺ μὲ ἀνείπωτο κίνδυνο κατορθώνει νὰ σκοτώση, παραμονεύοντας ὧρες ὁλόκληρες. Μὲ τὸ δέρμα τους ντύνεται. Τρώει ὠμὸ τὸ κρέας τους καὶ δὲν ξέρει νὰ φτιάξη ἐργαλεῖα. Γιὰ ὅπλο χρησιμοποιεῖ τὶς πέτρες, ὅπως τὶς βρίσκει στὴ φύση. Στὴν ἀρχή, διαλέγει τὶς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

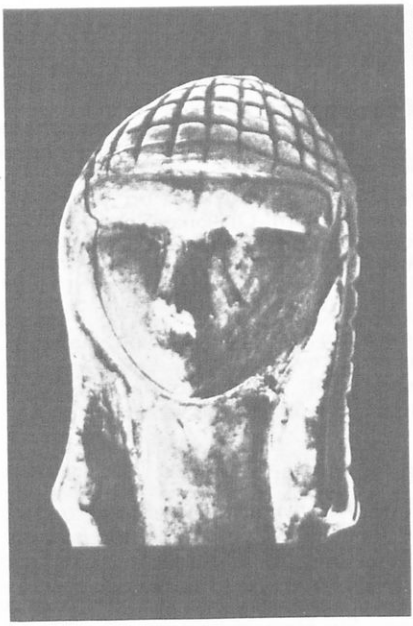

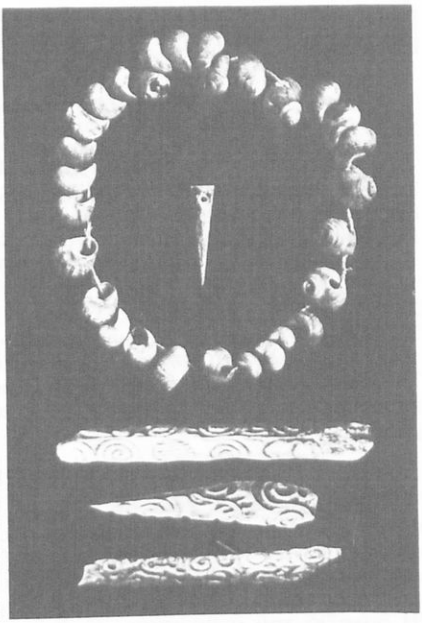

Γλυπτὸ γυναικεῖο κεφάλι (ἀριστερά), περιδέραιο ἀπὸ κοχύλια (δεξιὰ) καὶ κάτω, ἐργαλεῖα ἀπὸ ἐλεφαντοκόκαλο. Ὅπως φαίνεται καθαρά, ἔχουν διακόσμηση ἀπὸ γεωμετρικὰ σχέδια. Ἔχουν βρεθῆ ὅλα στὴν περιοχὴ τῶν Πυρηναίων καὶ προέρχονται ἀπὸ τὴν Παλαιολιθικὴ Ἐποχή. Τὸ κεφάλι εἶναι ἀξιοσημείωτο γιὰ τὸν ἁπλό, ἀλλὰ ἐκφραστικὸ τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἔχουν δοθῆ συνοπτικὰ τὰ χαρακτηριστικά του. Ἐκτίθενται στὸ Μουσεῖο τοῦ Saint Germain τῆς Γαλλίας.

μυτερές, ὅσες τὸν βολεύουν στὸ σκοπὸ ποὺ ἐπιδιώκει. Τελικά, προτιμάει τὸν *πυριτόλιθο*, ποὺ τὸν χωρίζει εὔκολα σὲ μυτερὰ κομμάτια, ὅταν τὸν χτυπήση. Τὰ χρησιμοποιεῖ, ἀνάλογα μὲ τὸ σχῆμα τους, γιὰ ὅλες τὶς δουλειές: πελέκια, σφῆνες, ξύστρες, μαχαίρια κ.ἄ. Ὁπλίζοντας μ' αὐτὰ τὸ θαυμαστό του χέρι προχωρεῖ στὴν κατάκτηση τῆς ζωῆς. Ἂν ζῆ κοντὰ σὲ ποτάμια, ψαρεύει μὲ ἀγκίστρι ἀπὸ *κόκαλο* ζώων, ποὺ μὲ τὸν καιρὸ τὸ χρησιμοποιεῖ σὰ νέο ὑλικὸ γιὰ ἐργαλεῖα κ.ἄ. Ἄλλο ὑλικὸ τοῦ προσφέρουν καὶ τὰ *κέρατα* τῶν ζώων.

Κατοικία. Τέχνη. Ἡ παγωνιὰ τὸν ὑποχρεώνει νὰ ἀναζητήση κατοικία στὰ σπήλαια. Στὴν τελευταία ψυχρὴ περίοδο, αὐτὴ ποὺ διαρκεῖ ἀπὸ τὰ 40000 χρόνια π.Χ. ὡς τὰ 10000 π.Χ. περίπου, ἐκδηλώνεται ὁ ἄνθρωπος ὡς καλλιτέχνης. Τὶς ἀτέλειωτες ὧρες τῆς ἀπραξίας σκαλίζει ἢ ζωγραφίζει μὲς στὶς σκοτεινὲς σπηλιές, μὲ ἐκπληκτικὴ φυσικότητα, σκηνὲς ἀπὸ κυνήγι (μὲ ἀνθρώπους καὶ ζῶα, ἢ κοπάδια ἀπὸ ταράνδους κ.ἄ.).

Ἡ ἀνακάλυψη τῆς φωτιᾶς. Τὸ μεγαλύτερο ἀνθρώπινο ἐπίτευγμα σ' αὐτὴ τὴν ἐποχή, ὕστερ' ἀπὸ τὴν ὁμιλία, εἶναι ἡ *ἀνακάλυψη τῆς φωτιᾶς*. Κάποιος κεραυνὸς κάποτε θὰ τοῦ τὴν ἀποκάλυψε. Πῶς, ὅμως, ὕστερα κατόρθωσε νὰ τὴν ἀνάψη μόνος του; Τρίβοντας ἄραγε τὰ ξύλα μεταξύ τους;

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

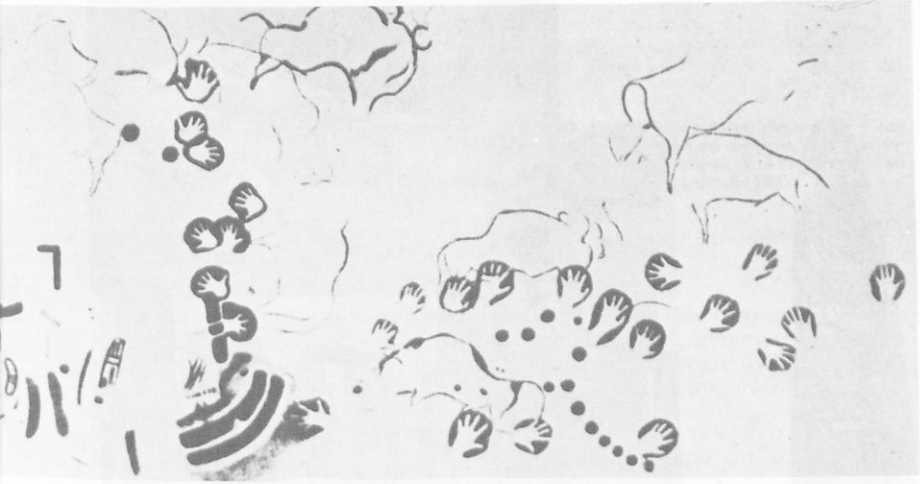

Ὁ παλαιολιθικὸς ἄνθρωπος εἶχε ἀξιοσημείωτες καλλιτεχνικὲς ἱκανότητες. Γνωρίζοντας, ἀπὸ παρατήρηση ὅλης του τῆς ζωῆς, τὴν παραμικρὴ κίνηση τῶν ζώων ἦταν σὲ θέση νὰ τὰ σχεδιάζη μὲ ἐλάχιστες γραμμές, τόσο καλά, μάλιστα, ὥστε εἶναι φυσικὸ νὰ μᾶς προκαλοῦν σήμερα τὸ θαυμασμὸ αὐτά του τὰ ἔργα. Στὴν εἰκόνα, παράσταση ἀπὸ ἀνθρώπινα χέρια καὶ ζῶα τῆς Παλαιολιθικῆς Ἐποχῆς. Τοιχογραφία ἀπὸ σπήλαιο τοῦ Καστίλλο στὴν Ἱσπανία.

Θρησκεία. Τότε γεννιοῦνται οἱ πρῶτες θρησκευτικὲς ἰδέες μέσα του κι ἀρχίζει ἡ *λατρεία τῶν νεκρῶν*. Ἡ πρόοδος παίρνει ταχύτερο ρυθμὸ ἀπὸ τὰ 40000 π.Χ. κι ὕστερα.

3. ΝΕΟΛΙΘΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Λιώνουν οἱ πάγοι. Βροχές. Στὸ τέλος τῆς Παλαιολιθικῆς περιόδου ἀλλάζει ριζικὰ ὁ τρόπος ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Νέα ἐποχὴ ἐγκαινιάζεται στὸν πολιτισμό. Οἱ τάρανδοι καὶ τὰ μαμμοὺθ μεταναστεύουν πρὸς τοὺς πόλους. Ἀκολουθοῦν πολλὲς βροχὲς κι ἀπὸ τὰ νερὰ σχηματίζονται οἱ λίμνες τῆς Εὐρώπης. Τότε ἡ πεδιάδα τῆς Θεσσαλίας θὰ ἔγινε λίμνη, λένε οἱ γεωλόγοι.

Ὁ Κατακλυσμός. Ὁ κατακλυσμὸς ἦταν γεγονὸς κοσμογονικό· σημειώθηκε καὶ στὴν Εὐρώπη καὶ στὴν Ἀσία. Στάθηκε τόσο συγκλονιστικό, ὥστε ἀπὸ τότε ἀρχίζει νὰ λειτουργῆ ἡ μνήμη τῶν λαῶν καὶ στὶς παραδόσεις τους μένει ἡ θύμηση τοῦ κατακλυσμοῦ. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα τὸ κλίμα γίνεται σταθερό.

Ἀρχίζει ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς. Ἀποτελέσματα. Τότε σημειώνεται ἡ μεγαλύτερη ἀνθρώπινη κατάκτηση, ποὺ διάπλατα ἄνοιξε τὸ δρόμο στὴν πρόοδο. *Ὁ ἄνθρωπος λυτρώνεται ἀπὸ τὴν ἀγωνία τῆς πείνας. Ἀρχίζει νὰ καλλιεργῆ τὴ γῆ. Ἐξημερώνει* μερικὰ ζῶα (σκύλο, πρόβατο, κατσίκα, χοῖρο, γαϊδούρι), ἀποκτᾶ κοπάδια καὶ ζῆ πιὰ σὲ συνοικισμούς, μαζὶ μὲ ἄλλους ἀνθρώπους. Ἀγαπάει καὶ δένεται μὲ τὸ κομμάτι τῆς γῆς ποὺ καλλιεργεῖ (σπέρνει σιτάρι, κριθάρι, λινάρι). *Ἀρχίζει νὰ ὑφαίνη κι ἐξασφαλίζει ἔτσι τὸ ντύσιμό του.* Φτιάχνει πηλόκτιστες καλύβες κι ἀργότερα μικρὰ σπιτάκια μὲ λίθινα θεμέλια, γιὰ νὰ κατοικήση.

Ἐργαλεῖα. Σκεύη. Εἰδώλια. Βασικὸ ὑλικὸ γιὰ τὰ ἐργαλεῖα μένει πάλι ἡ πέτρα. Τώρα ὅμως χρησιμοποιεῖται ἐκτὸς ἀπὸ τὸν πυριτόλιθο (στὴν Ἑλλάδα ὑπάρχουν κοιτάσματά του στὴν Καλαμπάκα κοντὰ) καὶ ὁ *ὀψιανός* (σκληρὴ ἡφαι-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μενχίρ, ένα από τα δύο που έχουν βρεθή σε ελληνικό έδαφος – το δεύτερο αποκαλύφθηκε στη Μιδέα της Αργολίδας. Προσέξτε πόσο ο τεχνίτης του προσπάθησε να αποδώση τα χέρια, να φτιάξη στενώτερο το λαιμό από το τριγωνικό κεφάλι και πώς υποδηλώνει ότι η μορφή φορεί περιδέραιο σε πολλές σειρές. Έχει ύψος 1.80 μ. περίπου. Υπάρχει στο Μουσείο της Λάρισας.

Προϊστορικά μεγαλιθικά κατασκευάσματα που βρίσκονται στο Στόουνχεντζ της νότιας Αγγλίας. Θεωρούνται πώς είναι υπολείμματα μεγάλων κατασκευών που έγιναν στην Εποχή του Χαλκού. Οι όρθιες πέτρες είναι τοποθετημένες σε δύο κύκλους – λέγονται κρομλέχ.

στειακή λάβα) που χωρίζονται εύκολα οι πυρήνες του σε κοφτερές λεπίδες. Εξακολουθεί φυσικά η χρήση του ξύλου και του κόκαλου ώς υλικού για την κατασκευή εργαλείων, όπλων, σκευών, κοσμημάτων κι άλλων αντικειμένων. Την πέτρα ξέρουν πιά να την κατεργαστούν και να λειάνουν την επιφάνειά της. Τελειοποιούνται γι' αυτό τα εργαλεία και πληθαίνουν τα είδη τους. Στα αγγεία δίνουν ωραία σχήματα και ζωγραφίζουν τα τοιχώματά τους. Φτιάχνουν παράξενα αγαλματάκια από πηλό και πέτρα· (*ειδώλια*). Τα περισσότερα παριστάνουν μιά γυναικεία μορφή παχύσαρκη. Είναι η *θεά της γονιμότητας*.

Οί πρώτοι συνοικισμοί. Η πρώτη πόλη. Οί πρώτες ανθρώπινες ομαδικά εγκαταστάσεις (*συνοικισμοί*), διαπιστώθηκε πώς έγιναν στην Ασία. Στο *Τζάρμο* της Βορ. Μεσοποταμίας, ιδρύονται τα πρώτα χωριά της ανθρωπότητας. Εκεί φαίνεται ότι φύτρωνε μόνο του ένα είδος άγριου σιταριού. Παρετήρησαν πώς είχε σπόρους. Τους μάζεψαν και τους έσπειραν δοκιμαστικά και σε λίγους μήνες βλάστησαν και πρόβαλε στην επιφάνεια το φυτό που τους έδωσε πολλαπλάσιο καρπό, απ' ό,τι είχαν σπείρει. Έτσι άρχισε εκεί, *για πρώτη φορά στον κόσμο*, η καλλιέργεια της γης.

Στην *Ιεριχώ* έγινε η *πρώτη πόλη*, με σπίτια, δρόμους κανονικούς, αποθήκες για τρόφιμα. Την περιτριγύρισαν οί κάτοικοί της με τείχη, για την άμυνά της από τους εχθρούς. Όλα αυτά βεβαιώθηκαν από τις ανασκαφικές έρευνες.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κεφάλι ἀλόγου ποὺ χλιμιντρίζει. Προέρχεται ἀπὸ τὸ σπήλαιο τοῦ Μὰς ντ' Ἀζίλ. Βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τοῦ Saint Germain στὴν Γαλλία.

Μὲ τὸ πέρασμα τῶν χρόνων γκρεμίστηκαν οἱ τοῖχοι τῶν σπιτιῶν, ὁ ἄνεμος ἔφερνε ἀδιάκοπα σκόνη ποὺ σκέπαζε τὰ ἐρείπια, κι ἔτσι σιγὰ-σιγά, ὅλα χάθηκαν ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς. Ἐκεῖ ποὺ ἄλλοτε ὑπῆρχαν ἀνθρώπινες κατοικίες, σήμερα βλέπει κανεὶς μικροὺς λόφους ἀπὸ χῶμα, ποὺ δὲν ξεχωρίζουν πάντα ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς λόφους.

Τὸ τέλος τῆς Νεολιθικῆς ἐποχῆς. *Ἡ Νεολιθικὴ ἐποχὴ δὲν τελειώνει παντοῦ τὸν ἴδιο καιρό.* Στὴν Ἀσία ἡ περίοδος αὐτὴ κλείνει νωρίτερα ἀπ' ὅ,τι στὴν Εὐ-

Πήλινο ἀγγεῖο μὲ δίχρωμη διακόσμηση, καφὲ καὶ κόκκινη, ἐπάνω στὸ φυσικὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ.
Βρέθηκε στὴ Θεσσαλία,στὸ Διμήνι – κοντὰ στὸ Βόλο – καὶ ἐκτίθεται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Χαρακτηριστικὸ σὲ διάπλαση νεολιθικὸ λίθινο γυναικεῖο ἀγαλμάτιο (εἰδώλιο) ποὺ βρέθηκε στὴ Σπάρτη. Στὴν ἐποχὴ αὐτὴ τὸ μυστήριο τῆς γέννησης δημιουργεῖ στοὺς πρωτόγονους τέτοια ἔκπληξη καὶ σεβασμό, ὥστε φθάνουν νὰ λατρεύσουν ὅλοι μιὰ θεότητα ποὺ εἶναι γυναίκα καὶ ἔχει διογκωμένους τοὺς γλουτοὺς καὶ τονισμένα συνήθως τὰ κάτω της ἄκρα.
Τὸ ἀγαλματάκι τῆς Σπάρτης εἶναι ἀξιολογώτατο καὶ γιὰ τὶς ἀναλογίες του, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ γενικώτερη πλαστικὴ ἀπόδοσή του. Ἐκτίθεται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

ρώπη, –στὴν Ἑλλάδα, στὰ 2600 π.Χ. Στὴν ἄλλη Εὐρώπη ὅμως ἐξακολουθεῖ ἀκόμη καὶ στὴ δεύτερη χιλιετία π.Χ. Τότε στήνονται ἐκεῖ μερικὰ παράξενα πέτρινα μεγαλιθικὰ μνημεῖα, ποὺ τὰ λέμε σήμερα: *ντολμεν* (ἐπίπεδη πέτρα), *μενχίρ* (μακριὰ πέτρα) καὶ *κρομλέχ*. Εἶναι κατασκευασμένα ἀπὸ μεγάλες πέτρες, καὶ γιὰ τὸ στήσιμό τους θὰ ἐργάστηκαν πολλοὶ ἄνθρωποι μαζί. Ὁρισμένα ἀπ' αὐτὰ εἶναι ταφικὰ μνημεῖα. Στὴν Εὐρώπη ἔχουν βρεθῆ ἄφθονα, στὴν Ἀγγλία καὶ στὴ Γαλλία.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

4. Η ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΛΛΩΝ

Χρησιμότητα τοῦ μετάλλου. Ἡ χρησιμοποίηση τοῦ μετάλλου ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο εἶναι ἕνα ἀκόμη ἀποφασιστικὸ βῆμα γιὰ τὴν πρόοδό του. Παίρνει, σιγὰ-σιγά, τὴ θέση τῆς πέτρας, καὶ εὐκολύνει ἀφάνταστα στὴν καθημερινὴ ζωή. Ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸν καιρὸ μαθαίνει νὰ τὸ λιώνη στὴ φωτιά, καὶ νὰ τοῦ δίνη τὸ σχῆμα ποὺ θέλει. Φτιάχνει μ' αὐτὸ ἕνα πλῆθος ἐργαλεῖα, ὅπλα, σκεύη καὶ κοσμήματα.

Ἐγχειρίδιο καὶ σμίλη χάλκινα, ἀπὸ τάφους τῆς Νάξου. Χρονολογοῦνται στὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ. Ἐκτίθενται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Τὰ πρῶτα μέταλλα. Τὰ πρῶτα μέταλλα ποὺ γνώρισε ὁ ἄνθρωπος ἦταν τὸ *χρυσάφι* καὶ ὁ *χαλκός*. Πολὺ σύντομα ἔμαθε τὴν ἀνάμειξη τοῦ χαλκοῦ μὲ τὸν κασσίτερο καὶ κατασκεύαζε ἔτσι τὸν *ὀρείχαλκο* (μπροῦντζο), ποὺ εἶναι στερεώτερος καὶ γι' αὐτὸ πιὸ εὔχρηστος.
Τὰ μέταλλα χρησιμοποιήθηκαν πρῶτα στὴν Ἀνατολή. *Δὲν τὰ γνώρισαν ὅμως ταυτόχρονα ὅλοι οἱ λαοί.* Σήμερα, ὑπάρχουν φυλὲς καθυστερημένες ποὺ ζοῦν ἀκόμη στὴν Ἐποχὴ τοῦ Λίθου (Ὠκεανία, Ν. Ἀφρική). *Τὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ ἀρχίζει ἡ ἱστορικὴ περίοδος ὁρισμένων λαῶν ποὺ βρίσκουν τὴ γραφή, καὶ ἀνθίζουν στὴν Ἀνατολὴ οἱ πρῶτοι μεγάλοι πολιτισμοί.*
Ἡ Ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου. Ἀργότερα, μετὰ τὸ 1500 π.Χ., ἀρχίζει ἡ *Ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου* σὲ ὁρισμένους λαούς. Στὴν ἀρχὴ τὸν εἶχαν οἱ ἄνθρωποι γιὰ πολύτιμο μέταλλο. Ἡ ἀνακάλυψη τοῦ σιδήρου ἔγινε ἀφορμὴ νὰ ἐκτοπισθῆ μὲ τὸν καιρὸ τελείως ἡ πέτρα ὡς ὑλικὸ γιὰ ἐργαλεῖα καὶ ὅπλα.
Οἱ πρῶτοι Ἰνδοευρωπαῖοι στὸ Μεσογειακὸ χῶρο. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς μεταλλουργίας στὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ συνταιριάζεται μ' ἕνα ἄλλο γεγονός, ποὺ εἶχε πολλὲς συνέπειες στὴν Εὐρώπη, στὴν Ἀσία καὶ στὴν Ἀφρική. Μεταξὺ 2000 καὶ 1200 π.Χ. φτάνουν οἱ πρῶτοι Ἰνδοευρωπαῖοι καὶ σκορπίζονται κυρίως κοντὰ στὸ Μεσογειακὸ χῶρο (σ' αὐτὸ τὸ χρονικὸ διάστημα κατεβαίνουν καὶ στὸν τόπο μας οἱ πρῶτες ἑλληνικὲς φυλές).
Ἀνάπτυξη ἐμπορίου. Ἡ γνωριμία τῶν μετάλλων ὁδήγησε στὴν ἀνάγκη νὰ φροντίζουν οἱ ἄνθρωποι νὰ τὰ προμηθεύωνται ἀπὸ τοὺς τόπους ὅπου ἔβγαιναν. Ἔτσι συστηματοποιήθηκαν οἱ πρῶτες ἐμπορικὲς ἀνταλλαγὲς στὸν κόσμο (εἶχαν ἀρχίσει ἀπὸ τὴ Νεολιθικὴ Ἐποχή).

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ

Οἱ Παλαιολιθικοί: (τροφοσυλλέκτες, κυνηγοί, ψαράδες, χωρὶς μόνιμη στέγη) βρίσκουν τὴ φωτιά, ἀναπτύσσουν τὴν ὁμιλία. Φτιάχνουν τὰ πρῶτα σκεύη καὶ ἐργαλεῖα. Φιλοτεχνοῦν τὰ πρῶτα ἔργα τέχνης. Διαμορφώνουν τὴν πρώτη θρησκεία τοῦ ἀνθρώπινου γένους.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Οἱ Νεολιθικοί: (παραγωγοὶ τῆς τροφῆς). Τότε γίνεται ἡ μεγαλύτερη ἀνθρώπινη κατάκτηση ποὺ ὁδήγησε γρήγορα στὴν πρόοδο· ἀρχίζει τὸ γεωργικὸ στάδιο στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων κι ἀναπτύσσεται ἡ κτηνοτροφία. Ἐξημερώνονται ὁρισμένα ζῶα καὶ χρησιμοποιοῦνται ποικιλότροπα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Ἐγκαινιάζεται ἡ ὁμαδικὴ ζωή, γίνονται οἱ πρῶτοι συνοικισμοί. Γιὰ πρώτη φορὰ χρησιμοποιεῖται ὁ πηλὸς (γιὰ ἀγγεῖα, ἀγαλματάκια, στολίδια κ.ἄ.). Ἀρχίζει ἡ ὑφαντική. (Οἱ πρῶτοι ὀργανωμένοι συνοικισμοὶ στὸν κόσμο: στὸ Τζάρμο. Ἡ πρώτη πόλη ποὺ ἔγινε στὸν κόσμο: ἡ Ἰεριχώ).
Ἡ Ἐποχὴ τῶν Μετάλλων: Οἱ πρῶτοι ἱστορικοὶ λαοὶ ἀρχίζουν τὴ δραστηριότητά τους. Τὰ μέταλλα εὐκολύνουν πολὺ τὴν καθημερινὴ ζωή. Τελειοποιοῦνται τὰ ἐργαλεῖα καὶ τὰ σκεύη, μαζὶ ὅμως καὶ τὰ ὅπλα. Ἀπὸ τὴν ἀνάμειξη τοῦ χαλκοῦ μὲ τὸν κασσίτερο γίνεται νέο μεῖγμα μετάλλου, στερεώτερο: ὁ ὀρείχαλκος (μπροῦντζος). Μετὰ τὸ 1500 π.Χ. ἀρχίζει ἡ Ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου σὲ μερικὲς περιοχές.
Δημιουργοῦνται τὰ πρῶτα κράτη τῆς Ἱστορίας.
Στὴν Ἑλλάδα φτάνουν οἱ πρῶτοι Ἕλληνες.

ΚΕΙΜΕΝΑ

Ἡ ἀνάμνηση τοῦ κατακλυσμοῦ τῆς Νεολιθικῆς Ἐποχῆς στὴ γραπτὴ παράδοση δύο μεγάλων λαῶν:

1. Στοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες:

«Κι ὁ Δίας ἔριξε ραγδαία βροχὴ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ κατέκλυσε τὰ περισσότερα μέρη τῆς Ἑλλάδας, ὥστε χάθηκαν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ἐκτὸς ἀπὸ λίγους, ποὺ κατέφυγαν στὰ κοντινὰ ψηλὰ βουνὰ τῆς (Θεσσαλίας)... καὶ τὰ μέρη ἔξω ἀπὸ τὸν Ἰσθμὸ καὶ τὴν Πελοπόννησο ἔγιναν ἄνω κάτω».

Ἀπολλοδώρου «Βιβλιοθήκη» 1, 47 (Μετ. Α.Κ.)

2. Στοὺς Ἀσσυρίους. Ὁ κατακλυσμὸς στὸ ἔπος τοῦ Γκιλγκαμές:

«Ὅ,τι εἶχα, τὸ φόρτωσα. Κάθε λογῆς πράγματα. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ καραβιοῦ ἔβαλα τὴν οἰκογένεια καὶ τοὺς συγγενεῖς μου. Τὰ κατοικίδια καὶ τ' ἄλλα ζῶα τῆς ἐξοχῆς, τοὺς τεχνίτες κι αὐτοὺς τοὺς ἀνέβασα στὸ καράβι. Μπῆκα μέσα κι ἐγὼ κι ἔκλεισα τὴν πόρτα. Ὁ Πουγοὺρ Ἐνλίλ, ὁ βαρκάρης, θὰ ὁριζε τὴν πορεία. Τοῦ ἐμπιστεύτηκα τὸ καράβι μ' ὅλα του τὰ ὑπάρχοντα.
Ὅταν χάραξε ἡ αὐγή, ἀπ' τὰ τρίσβαθα τοῦ οὐρανοῦ ἄπλωσε μαῦρο σύννεφο.... Ἕξι μέρες κι ἕξι νύχτες... Ὁ ἄνεμος κι ἡ βροχὴ τρέχουν. Ἡ θύελλα κυριαρχεῖ στὴ μέρα. Τὴν ἑβδομη μέρα καταλάγιασε ὁ κατακλυσμός.
Κοίταξα τὴ θάλασσα: Ἡ φωνὴ εἶχε σβήσει. Κι ὅλη ἡ ἀνθρωπότητα εἶχε γίνει λάσπη. Ἔφτανε ὡς τὶς στέγες τῶν σπιτιῶν. Ἄνοιξα τὸ παράθυρο κι ἡ μέρα φώτισε τὸ πρόσωπό μου. Στάθηκα ἐκεῖ. Ἔκλαιγα. Στὰ μάγουλά μου κυλοῦσαν δάκρυα. Κοίταξα τὸν κόσμο, τὸν ὁρίζοντα, τὴ θάλασσα: Ξεχώριζε ἕνα νησί. Πρὸς τὸ Νιβσίς, μεταξὺ τοῦ Τίγρη καὶ τοῦ μικροῦ Ζάμπ, ἔφτασε τὸ καράβι.
Τὴν ἑβδομη μέρα ἄφησα ἕνα περιστέρι νὰ πετάξη. Ἔφυγε καὶ ἦρθε ξανὰ πίσω. Ἐπειδὴ δὲν εἶχε χῶρο νὰ σταθῆ, ξαναγύρισε. Ἔβγαλα ἔξω ἕνα κοράκι· τὸ ἄφησα νὰ πετάξη. Ἔφυγε τὸ κοράκι. Εἶδε τὰ νερὰ νὰ χάνωνται· τρώει, στριφογυρίζει. Δὲν ἦρθε πιά. Ἔκαμα μιὰ θυσία, στὴν κορφὴ τοῦ βουνοῦ... Οἱ θεοὶ χάρηκαν τὴν καλὴ μυρωδιά. Οἱ θεοὶ σὰν τὶς μύγες μαζεύτηκαν πάνω ἀπὸ τὸν πιστὸ ποὺ πρόσφερε τὴ θυσία».

(Μετ. Α.Κ.)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

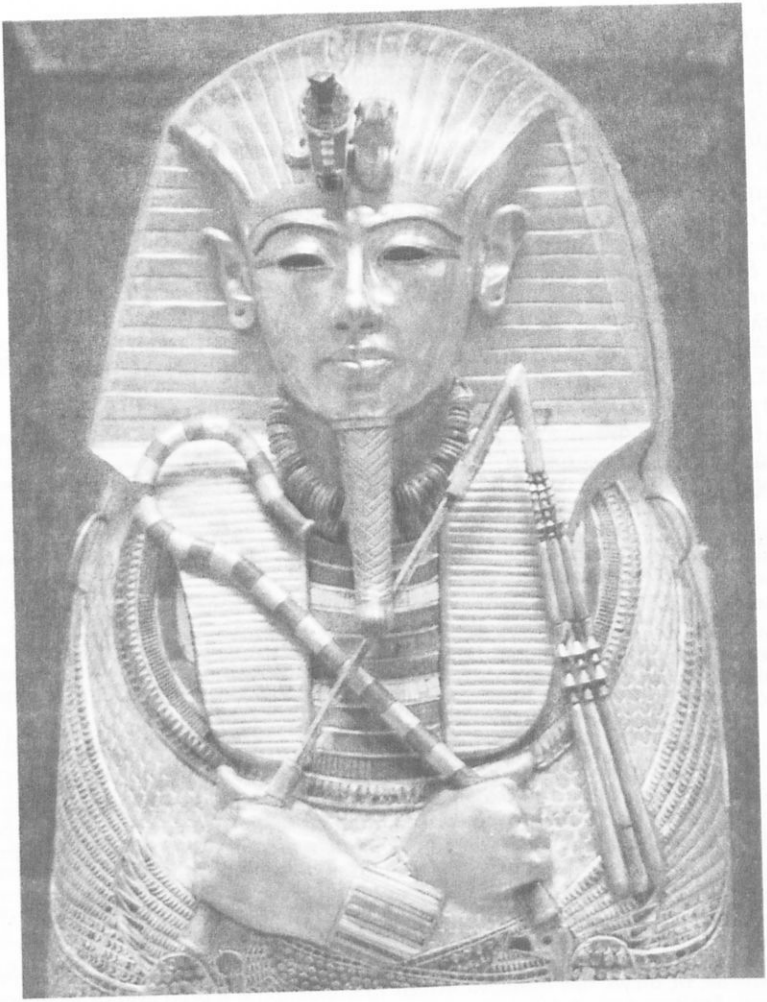

Τὸ χρυσοσκέπαστο φέρετρο τοῦ φαραὼ Τουταγχαμών, ποὺ ὁ τάφος του βρέθηκε ἄθικτος. Γι' αὐτὸ ὅλοι οἱ καλλιτεχνικοὶ θησαυροί, ποὺ εἶχαν τοποθετηθῆ ὡς νεκρικὰ δῶρα στὸν νεαρώτατο φαραὼ (18 ἐτῶν πέθανε), διατηρήθηκαν σὲ πολὺ καλὴ κατάσταση καὶ εἶναι ἀπὸ τὰ καλύτερα δείγματα τῆς αἰγυπτιακῆς τέχνης. Μουσεῖο Καίρου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ

Τὸ *κλίμα, ἡ γεωγραφικὴ θέση*, ἡ ὕπαρξη νεροῦ καὶ ἡ συνακόλουθη εὐφορία τῆς γῆς στοὺς τόπους ὅπου ἔζησε κάθε λαός, ἔπαιξαν βασικὸ ρόλο στὴ διαμόρφωση τῶν πρώτων μεγάλων πολιτισμῶν.

Μιὰ ματιὰ στὸ χάρτη δείχνει πὼς οἱ πρῶτοι πολιτισμοὶ ἀναπτύχθηκαν στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο καὶ στὴ Δυτικὴ Ἀσία. Ἐκεῖ, τὸ κλίμα εἶναι ζεστὸ καὶ σὲ ὁρισμένα σημεῖα ὑπάρχει ἄφθονη γῆ γιὰ καλλιέργεια, φτάνει νὰ τὴ γονιμοποιήση τὸ νερὸ μὲ τὴν εὐλογία του. Εἶναι εὐνοϊκὲς οἱ συνθῆκες γιὰ τὴ δημιουργία μεγάλων γεωργικῶν κρατῶν.

Δύο εἶναι αὐτὲς οἱ περιοχές: ἡ *Μεσοποταμία* καὶ ἡ *Αἴγυπτος*.

Ἀκόμη, στὴ Νοτιοδυτικὴ Ἀσία, ἀντικρίζοντας τὴ Μεσόγειο, ὑπάρχει μιὰ στενὴ παραλιακὴ λουρίδα γῆς καί, πίσω της, ἀπέραντη ἁπλώνεται ἡ ἔρημος: εἶναι ἡ *Συρία* καὶ ἡ *Παλαιστίνη*. *Ὁ τόπος αὐτὸς ἦταν ὁ φυσικὸς σύνδεσμος καὶ τὸ μοναδικὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ Μεσοποταμία πρὸς τὴν Αἴγυπτο*. Σ' αὐτὸ τὸν παραλιακὸ χῶρο, ὅπως καὶ στὴν Κρήτη, ἀπέναντι, οἱ συνθῆκες ἦταν κατάλληλες γιὰ νὰ ἀναπτύξουν οἱ κάτοικοί τους γρήγορα τὴ ναυτικὴ τέχνη καὶ τὸ ἐμπόριο. Ἔτσι ἄνθισαν οἱ πολιτισμοὶ τῆς Μινωικῆς Κρήτης καὶ τῆς Φοινίκης.

Ὁλόκληρος ὁ ἄλλος ἠπειρωτικὸς χῶρος τῆς ΒΑ. Ἀφρικῆς καὶ τῆς ΝΔ. Ἀσίας, πέρα ἀπὸ τὰ βουνά, ἦταν ἄνυδρος καὶ τρομερὰ ζεστός, ἀπέραντη ἔρημος.

Στὰ ὑψίπεδα, στὰ βόρεια τῆς Μεσοποταμίας, ὅπως καὶ στὰ ὀρεινὰ τῆς Ἀραβίας, ὑπῆρχαν νομαδικοὶ λαοὶ ποὺ ζοῦσαν ἀπὸ τὴν κτηνοτροφία. Ἡ ζωή τους ἦταν δύσκολη. Συχνὰ τοὺς ἀπειλοῦσε ἡ πείνα. Λαχταροῦσαν γι' αὐτὸ τὰ ἀγαθὰ τῶν πολιτισμένων λαῶν, γι' αὐτὸ κι ἔκαναν συχνὲς ἐπιδρομὲς στὰ πεδινά. *Ὑπῆρξαν ἡ μόνιμη ἀπειλὴ τῶν πρώτων μεγάλων πολιτισμῶν* καὶ συχνὰ ἔγιναν ἀφορμὴ περιπετειῶν καὶ ἀναστατώσεων. Ὅμως, ἡ ἱστορία δὲ σταματάει τὸ δρόμο της. Μέσ' ἀπὸ τὶς καταστροφὲς καὶ τὰ ἐρείπια ποὺ σφράγισαν τὴ ζωὴ καὶ τὴ δραστηριότητα παλαιότερων πολιτισμῶν, ἄλλοι λαοὶ ξεπήδησαν. Αὐτοί, παίρνοντας ὅ,τι καλύτερο εἶχαν προσφέρει οἱ προηγούμενοι πολιτισμοί, ἔδωσαν μὲ τὴ σειρά τους τὴ δική του προσφορὰ ὁ καθένας γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς ἀνθρωπότητας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

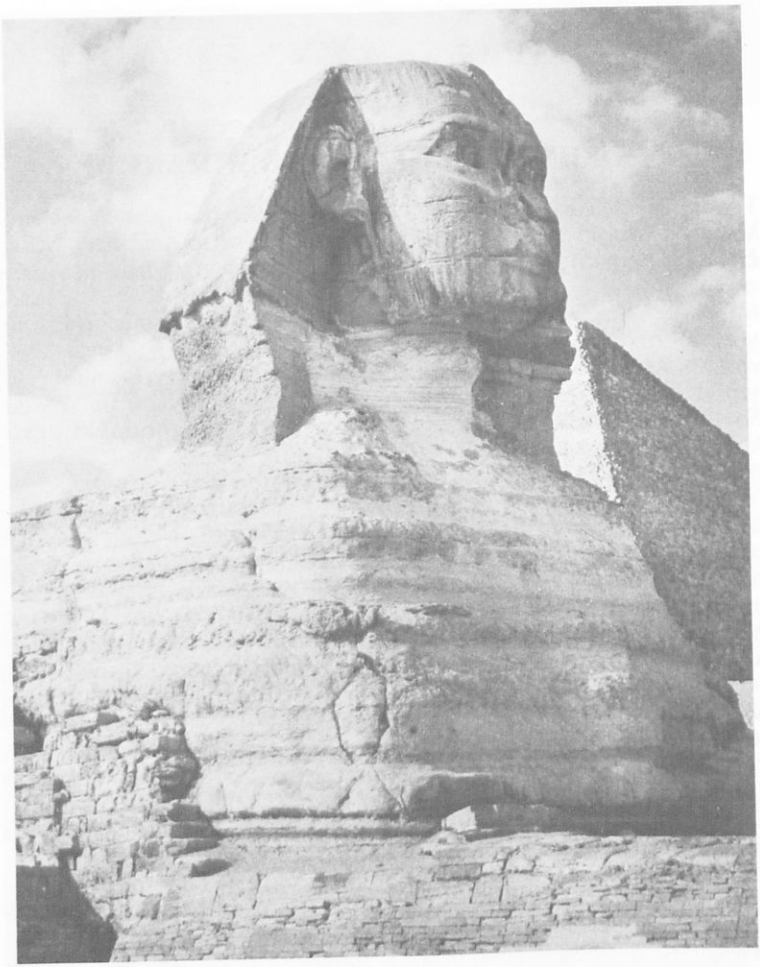

Ἡ τεράστια Σφίγγα τῆς Γκίζας. Μονάχα τὸ κεφάλι της ἔχει ὕψος 5 μ. Τόσο αὐτὸ ὅσο κι ὁ λαιμός της ἔχουν σκαλιστῆ πάνω στὸ βράχο. Τὸ σῶμα καὶ τὰ πόδια συμπληρώθηκαν μὲ τοίχους ἀπὸ τοῦβλα. Ἦταν ἱδρυμένη ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν πυραμίδα τοῦ Χεφρῆνος. Τὸ πρόσωπό της παριστάνει ἴσως τὸν φαραώ, στολισμένο μὲ τὴν περούκα του. Ἔχει σῶμα καὶ πόδια λιονταριοῦ. Τὰ αὐτιά της ἔχουν ὕψος 1.40 μ., τὸ στόμα της 2.40 μ. πλάτος. Οἱ γενικὲς διαστάσεις τοῦ μνημείου εἶναι πελώριες: 20 μ. ὕψος καὶ 57 πλάτος (ἀπὸ τὰ πόδια ὡς τὴν οὐρά).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΑΙΓΥΠΤΟΣ

1. Η ΧΩΡΑ

Γεωγραφικὴ διαμόρφωση. Ἡ Αἴγυπτος εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ παράξενες χῶρες στὸν κόσμο: στενόμακρη λουρίδα γῆς ὅπου δὲ βρέχει σχεδὸν ποτέ. Ἀρχίζοντας ἀπὸ τὰ βουνά, στὸ νότο, προχωρεῖ ὡς τὴ Μεσόγειο, σὲ μῆκος πολλῶν χιλιομέτρων. Τὸ πλάτος της εἶναι ἐλάχιστο. Δεξιὰ κι ἀριστερά, στὰ νότια, τὴν κλείνουν βράχοι ἀπὸ γρανίτη. Ἀνατολικὰ καὶ δυτικὰ ὑπάρχει ἡ ἀπέραντη ἔρημος [ἡ λιβυκὴ καὶ ἡ ἀραβική], ποὺ θὰ τὴν εἶχε μάλιστα καταβροχθίσει, ἂν δὲν τὴν ἔβρεχε ἀπὸ τὴ μιὰν ἄκρη της ὡς τὴν ἄλλη, κυλώντας καταμεσῆς της, τὸ σωτήριο ποτάμι ὁ *Νεῖλος*, κατεβαίνοντας ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς Ἀβησσυνίας. Ὁ ἀρχαῖος ἱστορικὸς *Ἡρόδοτος*, ποὺ εἶχε ταξιδέψει ἐκεῖ, ὀνόμασε τὴν Αἴγυπτο *«δῶρο τοῦ Νείλου»*.

Η ΑΡΧΑΙΑ ΑΙΓΥΠΤΟΣ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ Νεῖλος καὶ ἡ σημασία του γιὰ τὴν Αἴγυπτο. Στὴν ἔξοδό της πρὸς τὴ Μεσόγειο, ἡ γῆ φαρδαίνει λίγο κι ἐκεῖ ἀκριβῶς τὸ ποτάμι, πρὶν χυθῆ στὴ θάλασσα, διακλαδίζεται σὰ βεντάλια σχηματίζοντας τὸ *Δέλτα*. Ὁ Νεῖλος εἶναι ὁ ζωοδότης τῆς Αἰγύπτου. Κάθε χρόνο, μὲς στὴν ἀνυπόφορη ζέστη ποὺ κυριαρχεῖ στὸν τόπο, ὕστερ' ἀπὸ τὶς μεγάλες βροχὲς στὰ ὑψίπεδα τῆς Ἀβησσυνίας, τὸ ποτάμι φουσκώνει καὶ πλημμυρίζει τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς χώρας, ἀπὸ τὸν Ἰούνιο ὡς τὸν Ὀκτώβριο. Ὅταν τραβηχτοῦν τὰ νερά, ἔχει κατακαθίσει στὴ γῆ ἕνα στρῶμα λασπερὸ ποὺ εἶναι πλουσιότατο λίπασμα. Ἀκολουθεῖ ὕστερα ἡ σπορὰ ποὺ ἀποδίδει ἀφάνταστα, γι' αὐτὸ κι *ἡ Αἴγυπτος στὴν ἀρχαιότητα ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς σιτοβολῶνες τῆς Εὐρώπης*, ἕνα μεγάλο γεωργικὸ κράτος. Στὰ νερὰ τοῦ ποταμοῦ ζοῦσαν κροκόδειλοι, ἱπποπόταμοι καὶ διάφορα ψάρια. Στὶς ὄχθες του, μὲς στὰ καλάμια, στοὺς λωτοὺς καὶ στοὺς παπύρους, πλῆθος ἦταν τὰ πουλιά. Ὁ Νεῖλος χρησίμευε καὶ ὡς συγκοινωνιακὸ καὶ μεταφορικὸ μέσον.

Ἀφθονία πέτρας. Τὰ δέντρα σπάνιζαν στὴν Αἴγυπτο – ἔλειπε γι' αὐτὸ ἡ ξυλεία. Ὑπῆρχε, ὅμως, ἄφθονη πέτρα ἀπὸ τοὺς βράχους ποὺ ἔκλειναν τὴ χώρα, δεξιὰ κι ἀριστερά. Μ' αὐτὴν ἔφτιαξαν οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι τὰ μεγάλα τους μνημεῖα. Στὴν ἔρημο ὑπῆρχαν ἄγρια ζῶα: λιοντάρια, τσακάλια καὶ ὕαινες.

Γρήγορα οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι ἐξημέρωσαν τὸ γαϊδούρι καὶ τὸ βόδι.

Ἄνω καὶ Κάτω Αἴγυπτος. Ἡ χώρα χωρίζεται σὲ δυὸ μεγάλα κομμάτια: τὴν ὀρεινὴ *Ἄνω Αἴγυπτο*, στὸ νότο, καὶ τὴν *Κάτω Αἴγυπτο*, στὸ βορρά. Μὲ τὴν ἄνθηση ποὺ γνώρισε σιγὰ-σιγά, σημειώθηκαν πολλὲς ἐπιδρομὲς στὴν ἱστορική της πορεία. *Τὸ ἐπικίνδυνο γιὰ εἰσβολὴ σημεῖο ἦταν πάντα ὁ σημερινὸς ἰσθμὸς τοῦ Σουέζ*, γιατὶ ἀπ' ὅλες τὶς ἄλλες πλευρὲς ἦταν φυλαγμένος σχεδὸν ὁ τόπος. *Ἀπὸ κεῖ πέρασαν οἱ περισσότεροι λαοὶ πού, σὲ διάφορες ἐποχές, κυρίευσαν τὴ χώρα.*

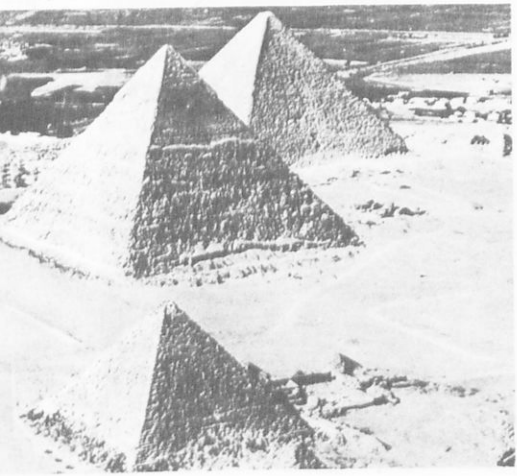

Οἱ τρεῖς μεγάλες πυραμίδες τοῦ Χέοπος, τοῦ Χεφρῆνος καὶ τοῦ Μυκερίνου. Ἡ πρώτη εἶναι στὸ βάθος κι ἔχει 146 μ. ὕψος καὶ 2.500 κυβ.μέτρα ὄγκο. Πρόκειται γιὰ τὸ πιὸ γιγάντιο λίθινο ἔργο ποὺ ἔχει γίνει στὴν ἀρχαιότητα. Στὴ μέση, προβάλλει ἡ πυραμίδα τοῦ Χεφρῆνος, ποὺ στὴν κορυφή της διατηρεῖ τὴν ἀρχική της ἐπένδυση ἀπὸ πλάκες, προσεκτικὰ τοποθετημένες καὶ λειασμένες. Ἡ πυραμίδα τοῦ Μυκερίνου εἶναι στὸ πρῶτο πλάνο. Καὶ τὰ τρία μεγαλοπρεπέστατα αὐτὰ μνημεῖα ὑψώνονται στὸ βάθος μιᾶς κοιλάδας ποὺ βρίσκεται στὴν ἀριστερὴ ὄχθη τοῦ Νείλου, στὸ σημεῖο ἀκριβῶς ποὺ ἀρχίζει τὸ Δέλτα. Ἐκεῖ κοντὰ βρισκόταν ἡ ἀρχαία Μέμφις καὶ ὑπάρχει τὸ σημερινὸ Καΐρο. Στὸ βάθος, δεξιὰ κι ἀριστερά, διακρίνονται τὰ μικρὰ σπιτάκια τῆς Γκίζας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

2. ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

Ἱερογλυφικά. Σαμπολλιόν. Ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα ἐπιτεύγματα τῶν Αἰγυπτίων στάθηκε ἡ γραφή. Τοῖχοι πολλοί, ναῶν καὶ τάφων, εἶναι κατάγραφοι. Ὅμως, ἡ γλώσσα εἶχε ξεχαστῆ μὲ τὸ σβήσιμο τοῦ αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ. Μόνο τὸ 1822 ἕνας Γάλλος, ὁ *Σαμπολλιόν*, κατόρθωσε, ἀφοῦ μελέτησε χρόνια μιὰ τρίγλωσση ἐπιγραφὴ [εἶχε βρεθῆ σὲ μιὰ πόλη τοῦ Δέλτα, τὴ Ροζέττη], νὰ ἀποκρυπτογραφήση τὰ αἰγυπτιακὰ ἱερογλυφικά. Ἀπὸ τότε, ἔγιναν γνωστὰ πολλὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ τόπου, γιατὶ διαβάστηκαν πλῆθος ἐπιγραφὲς χαραγμένες σὲ κτίρια καὶ σ' ἄλλα μνημεῖα. Σὲ παπύρους ἔγραψαν οἱ βασιλικοὶ γραφεῖς τὰ κατορθώματα τῶν φαραὼ ἢ διάφορες λεπτομέρειες τῆς ἱστορίας τους. Ἀκόμη, διατηρήθηκαν ποιήματα, θρησκευτικὰ κείμενα, μάγια κ.ἄ. ποὺ κατατοπίζουν στὶς ἰδέες καὶ στὶς ἀνησυχίες τῶν Αἰγυπτίων.

Αἰγυπτιολογία. Εἰδικὸς κλάδος τῆς ἀρχαιολογίας, ἡ *Αἰγυπτιολογία*, καταγίνεται μὲ τὴ μελέτη τοῦ Αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ.

3. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι ἦταν ἕνα κράμα λαῶν κι εἶναι ἀκόμη ἄγνωστη ἡ προέλευσή τους. Γύρω στὰ 4000 π.Χ. κατοικήθηκαν τὰ σημεῖα ἐκεῖνα ποὺ στὶς πλημμύρες τοῦ Νείλου δὲν τὰ σκέπαζαν τὰ νερά.

Ναὸς τῆς βασίλισσας Χατσεπσοὺτ στὴν Κοιλάδα τῶν Βασιλέων στὴ Θήβα τῆς Αἰγύπτου. Ἦταν ἀφιερωμένος στὸν θεὸ Ἄμμωνα. Φαίνεται μόνο ἡ πρόσοψη ἀπὸ τὸ γιγάντιο ναὸ ποὺ προχωρεῖ μὲς στὸ βράχο. Μερικὰ τμήματά του ἦταν ἀφιερωμένα σὲ τρεῖς ἄλλους θεούς. Χρησίμευε ὁ ναὸς καὶ γιὰ τὶς νεκρικὲς τελετὲς τῆς βασίλισσας καὶ τῶν γονέων της.

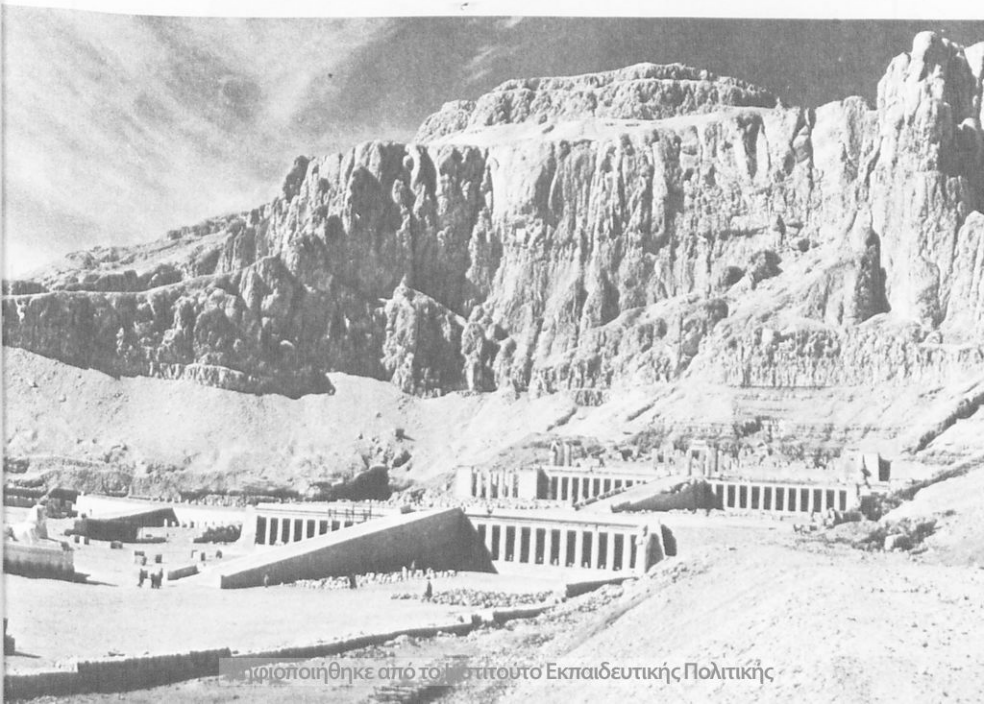

ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κάτοικοι. Οἱ κάτοικοι ἦταν χωρισμένοι σὲ φυλές. Καθεμιὰ εἶχε τὸ δικό της χῶρο, τὸν ἄρχοντά της καὶ σύμβολο καὶ προστάτη της τὸ *τοτέμ* (ἕνα ἱερὸ ζῶο, φυτὸ ἢ ἀντικείμενο). Ἀνάμεσα στὶς φυλὲς ἄρχισαν, μὲ τὸν καιρό, διαμάχες, ὕστερα συγκρούσεις ἐντονώτερες, ὥσπου σχηματίστηκαν δύο μεγάλα βασίλεια: τῆς *Ἄνω Αἰγύπτου* [μὲ τὸ ἄσπρο στέμμα] καὶ τῆς *Κάτω Αἰγύπτου* [μὲ τὸ κόκκινο στέμμα].

Ἕνωση τῆς Αἰγύπτου. 3000 π.Χ. Τέλος ὁ Μήνης, γύρω στὰ 3000 π.Χ., ἕνωσε ὁλόκληρη τὴ χώρα καὶ *δημιούργησε ἔτσι τὸ πρῶτο κράτος στὸν κόσμο.*

Τρεῖς εἶναι οἱ μεγάλες φάσεις στὴν ἱστορία τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου:

1. Ἀρχαῖο Βασίλειο (τρίτη χιλιετία π.Χ.). Ἡ πρωτεύουσά του, ἡ *Μέμφις*, βρισκόταν στὴν ἀρχὴ τοῦ Δέλτα, κοντὰ στὸ σημερινὸ Κάϊρο. Σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ τὸ κράτος ἁπλώνεται ὡς τὸν πρῶτο καταρράκτη, κυριεύεται ἡ Νουβία (ἔβγαζε χρυσάφι) καὶ ἡ περιοχὴ τοῦ Σινᾶ (ὑπῆρχε χαλκός). Μεγάλα ἔργα γίνονται τότε: ναοί, ἀνάκτορα καὶ τεράστιοι ἐπιβλητικοὶ τάφοι: οἱ μεγάλες πυραμίδες στὴν Γκίζα. Στὸ τέλος αὐτῆς τῆς περιόδου σημειώνονται πολλὲς ἐσωτερικὲς ἀναταραχές.

2. Μέσο Βασίλειο. Ἱδρύεται κατόπιν τὸ *Μέσο Βασίλειο*, μὲ πρωτεύουσα τὴ *Θήβα*, στὴν Ἄνω Αἴγυπτο (2000 π.Χ. περίπου ὡς τὰ 1580). Οἱ πρῶτοι φαραὼ αὐτοῦ τοῦ βασιλείου ἦταν σπουδαῖοι. Φρόντισαν γιὰ τὴ διοίκηση, ὀργάνωσαν συστηματικὰ τὴν καλλιέργεια τῆς γῆς κάνοντας μεγάλα ἀρδευτικὰ ἔργα κι ἐνδιαφέρθηκαν πολὺ γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ καὶ τὴν τέχνη. Στὰ τελευταῖα διακόσια χρόνια τῆς περιόδου κυριεύουν τὴν Αἴγυπτο οἱ *Ὑκσὼς* (νομαδικὸς λαὸς ποὺ ἦρθε ἀπὸ τὴν Ἀσία κι ἔφερε μεγάλες καταστροφές). Οἱ δικοί τους ἀρχηγοὶ γίνονται φαραώ.

Τὸ ἐπάνω μέρος ἀπὸ καθιστὸ ἄγαλμα τῆς βασίλισσας Χατσεπσούτ. Παρατηρῆστε τὴ ζωντάνια τοῦ προσώπου της καὶ τὰ ἀτομικά της χαρακτηριστικά. Τὸ ἄγαλμα ἦταν τοποθετημένο στὸν τάφο της, γι' αὐτὸ κι ἔπρεπε νὰ τῆς μοιάζη, ἔτσι ὥστε, ὅταν ἡ ψυχή της θὰ ἐπιχειροῦσε νὰ βρῆ τὸ σῶμα, νὰ τὴ βοηθήση τὸ ἄγαλμα νὰ βρῆ τὸν τάφο. Βρίσκεται στὸ Μητροπολιτικὸ Μουσεῖο τῆς Ν. Ὑόρκης.

Τὸ κεφάλι τῆς βασίλισσας Νεφερτίτης. Σύζυγός της ἦτο ὁ Ἀμένοφις ὁ Δ'. Ἀντιπροσωπευτικὸ δεῖγμα τῆς ἔξοχης τέχνης τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων στὴν προσωπογραφία. 14ος αἰ. Κρατικὸ Μουσεῖο τοῦ Βερολίνου. Ζωγραφισμένος ἀσβεστόλιθος.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

3. Νέο Βασίλειο. Οἱ ἄρχοντές του (1580-1100 π.Χ.) ἐλευθέρωσαν τὴ χώρα. Αὐτοὶ ἔδιωξαν τοὺς Ὑκσώς. Διατήρησαν τὴ *Θήβα* ὡς πρωτεύουσα.
Μεγάλα γεγονότα σημειώνονται σ' αὐτὴ τὴν περίοδο κι ἀξιόλογοι φαραὼ βασιλεύουν (Τούθμωσις Γ΄, Ἀμένοφις Δ΄, Ραμσῆς Β΄). Σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ γίνεται ἡ πρώτη γυναίκα-βασίλισσα τῆς χώρας (ἡ Χατσεπσούτ). Δημιουργεῖται στόλος, ἀναπτύσσεται πολὺ τὸ ἐμπόριο καί, γιὰ νὰ ἐξασφαλιστοῦν οἱ πρῶτες ὕλες (ξυλεία ἀπὸ τὸ Λίβανο, χαλκὸς ἀπὸ τὸ Σινὰ καὶ τὴν Κύπρο), κυριεύεται ἡ γειτονικὴ περιοχὴ τῆς Ἀσίας, ὡς τὸν Εὐφράτη, καὶ ἡ Κύπρος. Σπουδαῖα ἔργα κατασκευάζονται καὶ σ' αὐτὴ τὴν πολὺ σημαντικὴ ἐποχὴ τῆς αἰγυπτιακῆς ἱστορίας (μεγάλοι ναοὶ στὸ *Λοῦξορ* καὶ στὸ *Καρνάκ*). Τότε ζῆ καὶ ὁ φαραὼ *Τουταγχαμών*, ποὺ ὁ τάφος του διατηρήθηκε ἄθικτος, γι' αὐτὸ καὶ ἔφερε στὸ φῶς ἀμέτρητους θησαυρούς.
Οἱ ἐχθροί. Τὸ 13ο αἰ. συγκρούονται οἱ Αἰγύπτιοι μὲ τοὺς Χετταίους, τοὺς νικοῦν στὸ Καντὲς (τὸ 1294) καὶ τοὺς ἀναγκάζουν νὰ περιορίσουν τὴν ἐξάπλωσή τους. Οἱ «λαοὶ τῆς θαλάσσης», τέλος, ἐπιδρομεῖς δηλ. ποὺ ἀναστάτωσαν τὸ 12ο αἰ. τὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο, ὑποχρεώνουν τοὺς Αἰγυπτίους νὰ ἐγκαταλείψουν τὶς περισσότερες κτήσεις τους στὴν Ἀσία.

1100-30 π.Χ. Ἀπὸ τὸν 11ο αἰ. ἡ ἱστορία τῆς Αἰγύπτου εἶναι γεμάτη ταραχὲς καὶ εἰσβολές. Γιὰ ἕνα διάστημα οἱ ἱερεῖς ἐπωφελοῦνται ἀπὸ τὴν παροδικὴ ἐξασθένηση τῶν φαραὼ καὶ παίρνουν ἐκεῖνοι τὴν ἐξουσία. Ἡ τελευταία ἀναλαμπὴ παρουσιάζεται τὴν ἐποχὴ τοῦ φαραὼ *Ψαμμήτιχου*, ποὺ διώχνει τοὺς Ἀσσυρίους. Πρωτεύουσα τοῦ κράτους εἶναι τώρα ἡ *Σάις*, στὸ Δέλτα. Ἐγκαινιάζεται ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία μὲ τοὺς Ἕλληνες καὶ τοὺς παραχωρεῖται ἡ *Ναύκρατις*, ἕνα σπουδαῖο λιμάνι. Ἕλληνες μισθοφόροι ὑπηρετοῦν στὸν αἰγυπτιακὸ στρατό. Λίγο ἀργότερα, ὁ φαραὼ *Ἄμασις* δημιουργεῖ φιλίες μὲ ἑλληνικὲς πόλεις. Ἡ μοίρα τῆς Αἰγύπτου ὅμως εἶχε πιὰ βαρύνει. Τὸ 525 π.Χ. τὴν κυριεύουν οἱ Πέρσες, τὸ 332 π.Χ. ὁ Μεγάλος Ἀλέξανδρος καὶ τέλος τὸ 30 π.Χ. οἱ Ρωμαῖοι.

Ὁ φαραὼ Τούθμωσις ὁ Γ΄. Βρέθηκε στὸ Καρνάκ. Εἶναι ἀπὸ πρασινωπὸ σχιστόλιθο καὶ βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τοῦ Καΐρου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

4. Η ΖΩΗ ΤΩΝ ΑΙΓΥΠΤΙΩΝ

Καλλιέργεια. Ψάρεμα. Οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι ὑπῆρξαν λαὸς πολὺ ἐργατικός. Ἕνα πλῆθος στοιχεῖα γιὰ τὶς καθημερινές τους ἀσχολίες εἰκονίζουν οἱ τοιχογραφίες τῶν τάφων καὶ τ' ἀνάγλυφα. Ζοῦσαν βασικὰ ἀπὸ τὴν καλλιέργεια τῆς γῆς, γι' αὐτὸ ἡ ζωή τους ὁλόκληρη κρεμόταν ἀπὸ τὸ Νεῖλο καὶ τὶς πλημμύρες του. Αὐτὸς πότιζε καὶ λίπαινε τὰ χωράφια τους. Αὐτὸς τοὺς χάριζε τὴ σοδειὰ δίνοντάς τους ταυτόχρονα κι ἄλλα εἴδη τροφῆς (ψάρευαν μὲ δίχτυ, κυνηγοῦσαν στὶς ὄχθες του). Ἔπρεπε νὰ δουλεύουν ἀδιάκοπα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δημητριακά, καλλιεργοῦσαν τὸ λινάρι κι εἶχαν δέντρα ὀπωροφόρα καὶ λαχανόκηπους. Κατασκεύαζαν ἕνα εἶδος μπίρας, μὲ τὴ ζύμωση τοῦ κριθαρένιου ψωμιοῦ μὲς στὸ νερό. Ἦταν τὸ συνηθισμένο ποτὸ τῶν λαϊκῶν τάξεων. Κρασὶ ἔφερναν ἀπὸ τὸ ἐξωτερικό· ἦταν ὅμως ἀκριβό, γι' αὐτὸ καὶ τὸ ἔπιναν μόνον οἱ πλούσιοι. Στὶς ὄχθες τοῦ Νείλου μάζευαν παπύρους καὶ λωτούς. Στὰ σπίτια τους εἶχαν κότες, χῆνες, πάπιες. Διατηροῦσαν καὶ κοπάδια ἀπὸ πρόβατα, κατσίκες καὶ βόδια (τὸ ἄλογο μόνο τὸ 1700 π.Χ. τὸ γνώρισαν στὴν Αἴγυπτο).

Ἄλλες ἀσχολίες τῶν κατοίκων. Ὅταν τραβιόνταν τὰ νερά, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς γεωργικὲς δουλειές, χρειαζόταν νὰ γίνεται προσεχτικὴ συντήρηση τῶν αὐλακιῶν, καὶ νὰ ἀνοίγωνται νέα. Ἦταν ἀνάγκη νὰ ἐπιθεωροῦνται ὁλοένα τ' ἀναχώματα ποὺ θὰ συγκρατοῦσαν τὴ ζωοδότρα λάσπη τοῦ ποταμιοῦ. Γιὰ τὶς κακὲς χρονιές, ἔπρεπε νὰ ἔχουν προβλέψει ν' ἀποθηκεύσουν νερὸ σὲ δεξαμενές. Ἦταν ἀνάγκη νὰ ὑπολογίζουν ἀδιάκοπα τὶς ἐποχές, νὰ προβλέπουν καὶ νὰ μετροῦν. Γι' αὐτὸ δὲν εἶναι παράξενο ποὺ ἀπὸ νωρὶς *ἀνάπτυξαν τὴ γεωμετρία κι ἔμαθαν νὰ λογαριάζουν καὶ νὰ παρακολουθοῦν τὴν κίνηση τῶν ἀστεριῶν.*

Ἀνάπτυξη διοικητικοῦ συστήματος. Γιὰ τὴ συντήρηση τῶν ἔργων ἔπρεπε νὰ ἐργάζωνται πολλοὶ μαζί, γι' αὐτὸ τὴ γενικὴ ἐπίβλεψη τὴν εἶχε τὸ κράτος, κι

Οἱ τάφοι τῶν φαραὼ καὶ τῆς οἰκογένειάς των, ἀλλὰ καὶ ὁρισμένων μεγάλων ἀξιωματούχων τους εἶναι μνημεῖα πολύτιμα, γιατί, τοιχογραφημένα ὅπως εἶναι, καὶ μὲ πλῆθος ἔργα τέχνης μέσα, δίνουν ζωηρὴ εἰκόνα τῆς καθημερινῆς ζωῆς στὴν Αἴγυπτο, τῆς ζωῆς τῶν κατοίκων καὶ τῶν ἀσχολιῶν τους καὶ ἕνα πλῆθος ἄλλες πληροφορίες σχετικὲς μὲ τὴ δράση τῶν ἰδιων τῶν φαραώ. Σπουδαῖα μέλη τῆς κοινωνίας καὶ οἱ ἀνώτεροι κρατικοὶ ὑπάλληλοι ἔφτιαχναν κι αὐτοί, ἀνάλογα μὲ τὴν οἰκονομική τους κατάσταση, τάφους, ποὺ τοὺς τοιχογραφοῦσαν συχνά. Ἡ εἰκόνα δείχνει τοιχογραφία ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ Μέννα, ἀνώτερου κρατικοῦ ὑπαλλήλου τοῦ Ἀμένοφι τοῦ Β΄, ἀπὸ τὴ Θήβα τῆς Αἰγύπτου, γύρω στὸ 15ο αἰ. π.Χ. Εἰκονίζει μιὰ γραφικὴ σκηνὴ τῆς καθημερινῆς ζωῆς: ψάρεμα στὸ Νεῖλο.

Πανεπιστήμιο Κύπρου, Τμήμα Κοινωνιολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής

ἀπὸ νωρὶς χρειάστηκε ν' ἀναπτυχθῆ σοβαρὸ *διοικητικὸ καὶ ὀργανωτικὸ σύστημα*. Οἱ βασιλικοὶ ὑπάλληλοι παρακολουθοῦσαν τοὺς ἀγρότες στὶς γεωργικὲς ἐργασίες καί, κάθε χρόνο, συγκέντρωναν τὸ ποσοστὸ ποὺ ὁ φαραὼ ἔπαιρνε ἀπὸ τὴ συγκομιδή. Σκληρὲς τιμωρίες εἶχαν προβλεφθῆ γιὰ ὅσους ἔκρυβαν τὸ εἰσόδημά τους.

Κακὲς χρονιές. Τὰ αἰγυπτιακὰ κείμενα δίνουν ἔντονη τὴν εἰκόνα τῆς δυστυχίας ποὺ κυρίευε τὴ χώρα τὶς κακὲς χρονιές, ὅταν ἔπεφταν σκουλήκια καὶ κατέστρεφαν τὴ σοδειά, ὅταν οἱ ἱπποπόταμοι πεινασμένοι ἔτρωγαν ὅ,τι ἀπόμενε. Ἄλλος κίνδυνος ἦταν τὰ ποντίκια ἢ οἱ ἀκρίδες, οἱ φοβερὲς πληγὲς *τῶν γεωργικῶν κρατῶν*, ὅπως ἦταν ἡ ἀρχαία Αἴγυπτος.

Ὑποχρεωτικὲς ἐργασίες. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἄλλες τους δουλειές, οἱ Αἰγύπτιοι ἔπρεπε, τὸν καιρὸ ποὺ τὸ ποτάμι πλημμύριζε, νὰ ἐργάζωνται ὑποχρεωτικὰ στὰ μεγάλα ἔργα ποὺ κατασκεύαζαν οἱ φαραώ.

Κατοικία. Οἱ χωρικοὶ ἔμεναν σὲ καλύβια μὲ λιγοστὰ ἔπιπλα – τὰ τελείως ἀπαραίτητα – καὶ ζοῦσαν πολὺ ἁπλά. Ἀντίθετα, τῶν πλουσίων οἱ κατοικίες ἦταν λαμπρὲς κι ἡ ζωή τους κυλοῦσε μὲς στὴν καλοπέραση καὶ στὶς διασκεδάσεις.

Βιοτεχνία καὶ ἐμπόριο. Οἱ τεχνίτες εἶχαν μικρὰ ἰδιωτικὰ ἐργαστήρια. Πολλοὶ ἄλλοι ὅμως, οἱ καλύτεροι, ἐργάζονταν καὶ ἔμεναν μόνιμα σὲ εἰδικὰ συγκροτήματα τῶν ἀνακτόρων, γιατὶ *οἱ φαραὼ εἶχαν καὶ τὴ μεγάλη βιοτεχνία καὶ τὸ ἐμπόριο στὰ χέρια τους*. Ἡ καθημερινὴ παραγωγὴ ἦταν καθορισμένη κι ἔπρεπε ὁ καθένας νὰ ἀποδίδη. Σκληρὴ τιμωρία περίμενε τοὺς ὀκνηρούς.

5. Η ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ – ΟΙ ΤΑΞΕΙΣ

Ὁ Φαραώ. Κεφαλὴ τῆς αἰγυπτιακῆς κοινωνίας ἦταν ὁ φαραώ. Πίστευαν πὼς ἦταν γιὸς θεοῦ, θεὸς κι αὐτὸς ὁ ἴδιος, κι ἀπὸ κεῖνον ἐξαρτιόταν ἡ εὐημερία τοῦ τόπου. Ὡς θεὸς ἐξουσίαζε τὰ πάντα, καὶ τὴ γῆ τῆς Αἰγύπτου καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Ἐκεῖνος κατεύθυνε τὴν οἰκονομική της ζωὴ κι ἦταν ὁ ἀνώτατος δικαστής. Ζοῦσε μὲς στὸ ἀνάκτορό του περιστοιχισμένος ἀπὸ πλῆθος αὐλικούς, ποικίλους ἀξιωματούχους καὶ ἀνωτέρους ἀξιωματικούς. Σὲ περίπτωση πολέμου ὁ φαραὼ ὁδηγοῦσε τὸ στρατὸ στὴ μάχη. Ὁ φαραὼ ἦταν ἀπόλυτος κύριος στὴν Αἴγυπτο κι ἐθεωρεῖτο θεός, γι' αὐτὸ ὀνομάζουμε τὸ κράτος αὐτὸ θεοκρατικό*.

Εὐγενεῖς. Ἱερεῖς. Ἀνώτατοι κρατικοὶ ὑπάλληλοι. Γραφεῖς. Ἦταν τόσο πολλὲς καὶ πολύμορφες οἱ δικαιοδοσίες τοῦ φαραώ, ὥστε γιὰ τὴν ἐπίβλεψη τῶν διαφόρων ἐργασιῶν στὸ ἀπέραντο κράτος του, ἦταν ἀπαραίτητος μεγάλος ἀριθμὸς ἀνώτατων ἀξιωματούχων (διοικητὲς ἐπαρχιῶν, οἰκονομικοὶ ὑπάλληλοι, ἐπιστάτες τῶν βασιλικῶν βιοτεχνιῶν, ἐπιστάτες τῶν κρατικῶν ἀποθη-

Ἡ μικρογλυπτικὴ σὲ διάφορα ὑλικά, πέτρα, ξύλο, χαλκὸ κ.ἄ., ἀναπτύχθηκε ἐξαιρετικὰ στὴν Αἴγυπτο, ὅπου συνήθιζαν πολὺ νὰ τοποθετοῦν μὲς στοὺς τάφους των οἱ φαραὼ κάθε εἴδους ἀγαλματάκια ποὺ παρίσταναν ἐπαγγελματίες τεχνίτες ἢ στρατιῶτες. Τὰ εὑρήματα αὐτὰ μᾶς δίνουν διαφωτιστικὲς πληροφορίες γιὰ τὰ ἐπαγγέλματα καὶ τὴν καθημερινὴ ζωὴ γενικά. Στὴν εἰκόνα κορίτσι ποὺ ἀλέθει σιτάρι στὸ χερόμυλο. Βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τοῦ Καίρου κι εἶναι καμωμένο ἀπὸ πωρόλιθο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κῶν, κ.ἄ.π.). Οἱ εὐγενεῖς, συγγενεῖς τοῦ φαραώ, συχνὰ ἔπαιρναν μεγάλες θέσεις καὶ κάποτε ἀποκτοῦσαν σημαντικὴ δύναμη. Σὲ πολεμικὲς περιόδους οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ ἔπαιρναν μεγάλην αἴγλη. Στὸν κύκλο τῶν ἰσχυρῶν ἀνῆκαν καὶ οἱ γραφεῖς, ποὺ κατεῖχαν σπουδαία θέση στὰ ἀνάκτορα, ὅπου ὑπῆρχαν εἰδικὲς σχολὲς γιὰ τὴν ἐκπαίδευσή τους. Συχνὰ γίνονταν τόσο ἰσχυροὶ ὥστε ἀνέβαιναν σὲ ὕψιστα ἀξιώματα. Γενικά, στὴν ἀρχαία Αἴγυπτο, ἕνα ἄτομο ποὺ γνώριζε τὴ δύσκολη ἱερογλυφικὴ γραφή, ἦταν δυνατὸν νὰ κατορθώση πολλὰ πράγματα, ἂν εἶχε μεγάλες φιλοδοξίες. Στὴν ἱστορία τῆς Αἰγύπτου πολλὲς φορὲς εὐγενεῖς, ἀνώτατοι ἀξιωματοῦχοι ἢ ἀξιωματικοὶ ἔφθασαν νὰ διεκδικήσουν τὸ θρόνο ἀπὸ τὸν φαραώ. [Παράδειγμα ὁ ἀξιωματικὸς Χορεμχέμπ, ποὺ πῆρε τὸ ἀνώτατο ἀξίωμα κι ἔγινε φαραώ].

Ἱερεῖς. Στὸ θεοκρατικὸ*καθεστὼς φυσικὸ εἶναι νὰ ἔχουν μεγάλη δύναμη οἱ ἱερεῖς. Στὴν Αἴγυπτο ἦταν πολλοὶ κι εἶχαν ἰσχὺ καὶ μεγάλο πλοῦτο. Αὐτοὶ ἦταν ἐξάλλου ὁ σύνδεσμος τοῦ λαοῦ μὲ τὸν βασιλιὰ-θεό του. Ἀνώτατοι ἀξιωματοῦχοι, ἀξιωματικοὶ καὶ ἄλλοι ὑπάλληλοι, κυρίως ὅμως οἱ ἱερεῖς, ἀποκτοῦσαν κτήματα ἀπὸ δωρεὲς τῶν φαραώ. Ἀπὸ τὴν κάθε εἴδους ἰδιοκτησία οἱ ἱερεῖς εἶχαν μεγάλα εἰσοδήματα, ὅπως φαίνεται ἀπὸ στοιχεῖα ποὺ δίνουν οἱ γραπτὲς πηγές. [Ἀναφέρεται πὼς τὸ 13ο αἰ. π.Χ. οἱ ἱερεῖς κατεῖχαν τὰ 45/100 τῆς αἰγυπτιακῆς γῆς, 169 πόλεις καὶ πάνω ἀπὸ 100.000 δούλους].

Οἱ ἱερεῖς εἶχαν τὸ σεβασμὸ τοῦ λαοῦ· σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις ἱερεῖς μεγάλων θεῶν ἀπόκτησαν τόση δύναμη, ὥστε ἔγιναν ἐπικίνδυνοι ἀντίπαλοι τοῦ φαραώ. Ἔτσι, γύρω στὰ 1400 π.Χ., γιὰ νὰ ἀντιμετωπίση τὸ πανίσχυρο ἱερατεῖο ἕνας φαραὼ – ὁ Ἀκενατὸν – ἐπιχείρησε νὰ κάμη πολιτικὴ καὶ θρησκευτικὴ ἐπανάσταση. Δὲν ἐπέτυχε ὅμως στὸ σκοπό του. Ἡ ἐπιρροὴ τῶν ἱερέων ἔμεινε ἀμείωτη. Μὲς στὴν πρώτη χιλιετία π.Χ. ἀρκετοὶ ἱερεῖς ἔγιναν φαραώ.

Στρατιῶτες. Ἀποτελοῦσαν χωριστὴ τάξη (τὸ ἐπάγγελμά τους ἦταν κληρονομικό). Τὸ κράτος τοὺς παραχωροῦσε γῆ γιὰ καλλιέργεια. Συνήθως ἦταν ξένοι, κυρίως ἀπὸ τὴ Νουβία, κι ὁ πληθυσμὸς δὲν τοὺς συμπαθοῦσε ἰδιαίτερα.

Λαὸς – Δοῦλοι. Τὴ μεγάλη μάζα τὴν ἀποτελοῦσε ὁ λαός, ποὺ ἐργαζόταν εἴτε στὰ χωράφια, εἴτε στὰ διάφορα ἐργαστήρια, τὰ βασιλικὰ ἢ κάποιων ἀξιωματούχων. Οἱ Αἰγύπτιοι ἦταν λαὸς πειθαρχικὸς καὶ ἥμερος, δὲν ἦταν ὅμως εὐτυχεῖς. Ἡ ζωή τους περνοῦσε μὲς στὴ στέρηση συνήθως, παρ' ὅλο ποὺ ἐργάζονταν πολὺ σκληρά. Ὅταν δὲν δούλευαν στὰ κτήματα, ἔπρεπε νὰ παίρνουν μέρος σὲ ὁμαδικὲς ἐργασίες ποὺ πρόσταζαν οἱ φαραώ – κατασκευὴ ναῶν, πυραμίδων, διαφόρων ἄλλων ἔργων. Οἱ λαϊκὲς τάξεις κατοικοῦσαν σὲ πηλόκτιστες καλύβες. Φόρεμά τους καθημερινὸ ἦταν ἕνα «ζῶμα» γιὰ τοὺς ἄντρες, κι ἐφαρμοστὸ μακρὺ φουστάνι γιὰ τὶς γυναῖκες, λινὸ συνήθως.

Οἱ δοῦλοι, τέλος, ἦταν αἰχμάλωτοι πολέμου ἢ εἶχαν χάσει τὴν ἐλευθερία τους ἀπὸ χρέη. Ὁ φαραὼ τοὺς χρησιμοποιοῦσε σὲ διάφορες δουλειὲς ἢ τοὺς δώριζε σὲ δικούς του ἀνθρώπους.

Οἱ Αἰγύπτιοι ἦταν σπουδαῖοι μαθηματικοί, καθὼς ὑποχρεώνονταν σ' ὅλη τους τὴ ζωὴ νὰ λογαριάζουν καὶ νὰ μετροῦν τὶς ἐποχές, τὴ γῆ κ. ἄ.π. Στὴν εἰκόνα γεωμετρικὸς ὑπολογισμὸς τῆς ἐπιφάνειας τριγωνικοῦ χώρου. Βρέθηκε σὲ πάπυρο. Χρονολογεῖται στὴν ἐποχὴ τῶν Ὑκσώς.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Οἱ γραφεῖς ἦταν σπουδαῖα πρόσωπα στὴν αἰγυπτιακὴ κοινωνία. Ἔτσι, ἀκόμη καὶ στὰ ἀνάκτορα ἦταν ἀπαραίτητοι, καὶ ἀποκτοῦσαν συχνὰ μεγάλη ἐπιρροή. Στὴν εἰκόνα ἄγαλμα ἀγνώστου γραφέα, μὲ πολὺ δυνατὴ ἔκφραση στὸ πρόσωπο. Καθισμένος σταυροπόδι, ἔχει ἀνοίξει τὸν πάπυρο ἐμπρός του, ἕτοιμος νὰ γράψη ὁ,τι θὰ τὸν προστάξουν. Βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τοῦ Καΐρου.

6. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Πολλοὶ οἱ θεοὶ τῶν Αἰγυπτίων. Ἀπ' αὐτοὺς πίστευαν πὼς πρόερχεται κάθε καλὸ ἢ κακό. Τοὺς παρίσταναν συχνὰ μὲ σῶμα ἀνθρώπινο καὶ κεφάλι ζώου. Κάθε πόλη εἶχε τὸ δικό της θεό. Ἀγαπητότεροι ἦταν ὁ *Ὄσιρις*, θεὸς τοῦ Νείλου καὶ τῶν νεκρῶν, ἡ *Ἶσις* κι ὁ *Ὧρος*. Ὁ *Ρᾶ* ἦταν ὁ μεγαλύτερος, ὁ θεὸς τοῦ ἥλιου· γιός του πίστευαν πὼς ἦταν ὁ φαραώ.

Πίστη στὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Ταφικὲς συνήθειες. Νόμιζαν ἀκόμη πὼς ὕστερ' ἀπὸ τὸ θάνατο ἡ ζωὴ συνεχίζεται, στὸν ἄλλο κόσμο, ἂν δὲν καταστραφῆ τὸ σῶμα. Αὐτὸ στάθηκε ἐξάλλου ἡ φοβερὴ ἀγωνία τοῦ ἀνθρώπου σ' ὁλόκληρη τὴν αἰγυπτιακὴ ἱστορία κι ἔγινε ἀφορμὴ νὰ καθιερωθοῦν εἰδικὲς ταφικὲς συνήθειες. Γιὰ νὰ μὴ χαλάση τὸ σῶμα, ἔπρεπε νὰ τὸ βαλσαμώσουν, πράγμα ποὺ στοίχιζε πολὺ κι ἦταν πολὺ συχνὰ ἀδύνατο γιὰ τοὺς φτωχούς. Ἡ διαδικασία τῆς σωστῆς ταρίχευσης κρατοῦσε ἑβδομήντα μέρες. Ὑπῆρχαν ὅμως καὶ ἁπλούστεροι τρόποι, πιὸ φθηνοί. Νομίζοντας πὼς ἡ ζωὴ συνεχίζεται, ἔβαζαν μὲς στοὺς τάφους ἔπιπλα, σκεύη, τροφές, ἐργαλεῖα, καθὼς καὶ

Δύο ἀπὸ τὰ εἴδη τάφων τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου. Ἀριστερά, μασταμπᾶς (ἔχει ὑπόγειο θάλαμο γιὰ τὸ νεκρὸ καί, χωριστά, ἱερὸ μὲ δική του εἴσοδο). Δεξιά, τομὴ πυραμίδας.

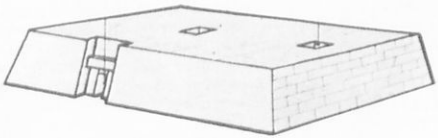

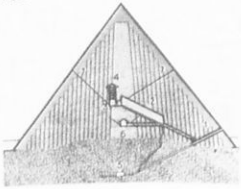

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

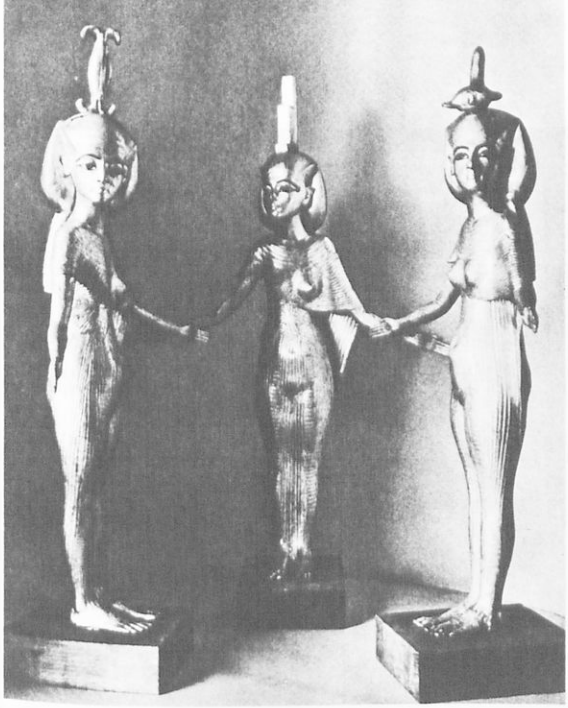

Ἡ αἰγυπτιακὴ τέχνη ἔχει μεγάλη ἀπόδοση καὶ ἐξαιρετικὴ ἐπιτυχία ὄχι μόνο σὲ μεγάλα ἀνάγλυφα, ὅπως αὐτὰ ποὺ φαίνονται στὴν εἰκόνα – κάτω – ποὺ παριστάνουν τὸν φαραὼ Ραμσῆ Β΄, σὲ τέσσερεις ἐπαναλήψεις, ἐμπρὸς ἀπὸ τὸν ναό του στὸ Ἀμποῦ Σίμπελ. (Σήμερα ἔχουν ξηλωθῆ ἀπὸ τὴ θέση τους καὶ ἔχουν μεταφερθῆ ἀλλοῦ, γιατὶ ὁ χῶρος σκεπάστηκε ἀπὸ τὰ νερὰ τοῦ φράγματος τοῦ Ἀσσουάν). Ἐπάνω, φαίνονται τρία θαυμάσια ἀγαλματάκια γυναικεῖα ποὺ παριστάνουν τρεῖς θεές, ἐξαίρετο δεῖγμα τῆς μικροτεχνίας τῶν Αἰγυπτίων γύρω στὰ μέσα τῆς 2ης χιλιετίας. Βρέθηκαν μὲς στὸν τάφο τοῦ φαραὼ Τουταγχαμών. Ἡ μεσαία εἶναι ἡ θεά Ἴσις.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

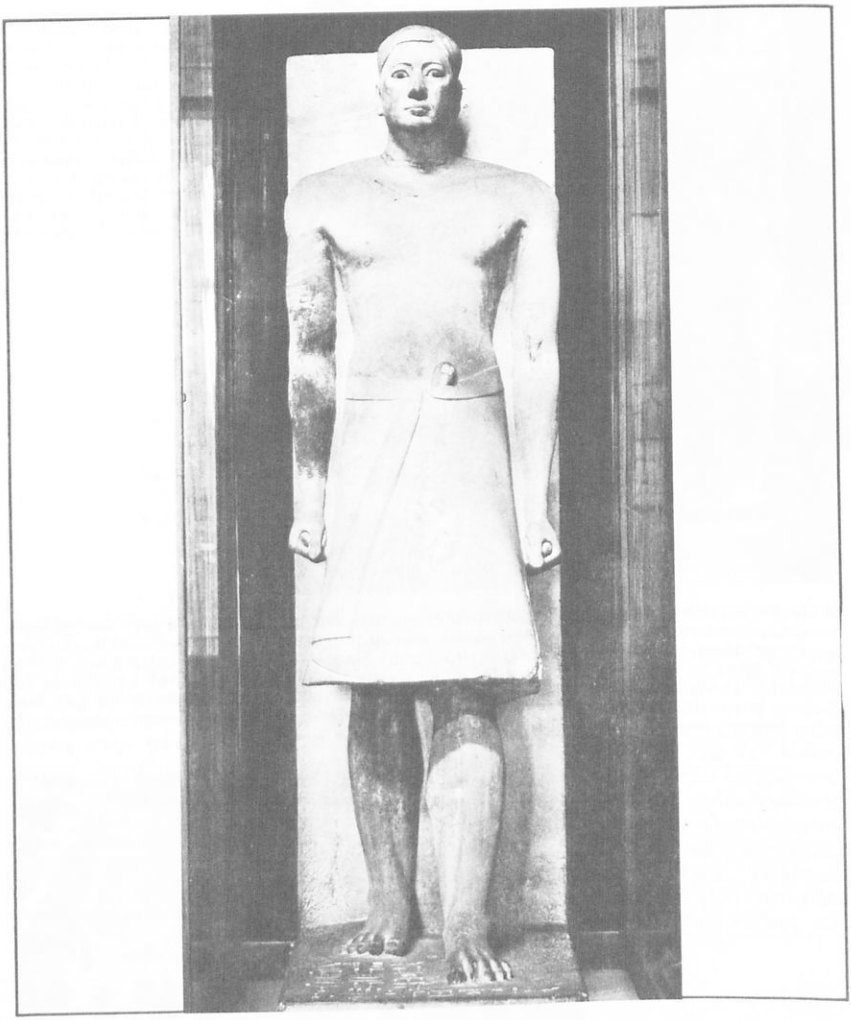

Θαυμάσιο γιὰ τὴ ζωντάνια του ἄγαλμα τοῦ Ρὰ-νοῦφερ, ἀρχιερέα στὴ Μέμφι. Προέρχεται ἀπὸ τὸν τάφο του στὴ Σάκκαρα. Σήμερα, στὸ Μουσεῖο τοῦ Καΐρου. Εἶναι ἀπὸ πωρόλιθο, καὶ διατηρεῖ ἴχνη ἀπὸ χρῶμα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μικρὰ ἀγάλματα ποὺ παρίσταναν τοὺς δούλους. Αὐτοὶ καὶ στὸν ἄλλο κόσμο θὰ ἐξυπηρετοῦσαν τοὺς κυρίους τους. Πολύχρωμες τοιχογραφίες, τέλος, στοὺς τοίχους εἰκόνιζαν τὸ περιβάλλον ποὺ ἤθελε νὰ ἔχη καὶ στὸν ἄλλο κόσμο ὁ νεκρός.

Τάφοι. Οἱ πλουσιότεροι καὶ ἰδιαίτερα οἱ φαραώ, ἐπιθυμώντας νὰ ἔχουν καὶ στὸν ἄλλο κόσμο τὶς ἀνέσεις τῆς ζωῆς, κατασκεύαζαν πελώριους τάφους καὶ τοὺς γέμιζαν μὲ ἄφθονα πλούτη. Γιὰ νὰ παραπλανήσουν τοὺς τυμβωρύχους, ποὺ γιὰ νὰ ἁρπάξουν τὰ ἀγαθά τους, θὰ κατέστρεφαν ἴσως καὶ τὶς μούμιες τους, διαρύθμιζαν στὸ ἐσωτερικὸ ἕνα κρυφὸ δωμάτιο, γιὰ τὸ λείψανό τους, ἐνῶ τοποθετοῦσαν ψεύτικα φέρετρα σὲ ἄλλους χώρους. Ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχή, ὁ πλοῦτος τῶν τάφων τράβηξε τοὺς τυμβωρύχους, γι' αὐτὸ ἀπογυμνώθηκαν οἱ πλουσιότεροι τάφοι.

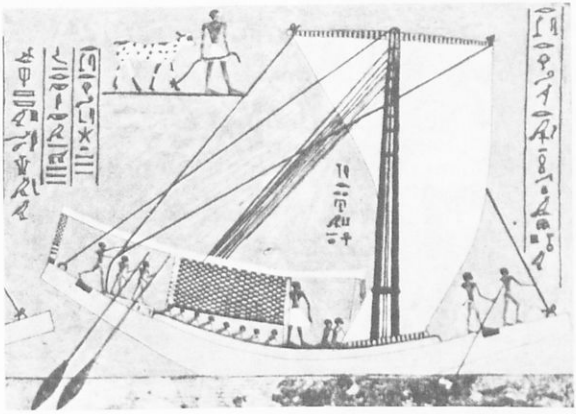

Καράβι τῆς περιόδου τοῦ Ἀρχαίου Βασιλείου. Προέρχεται ἀπὸ τοιχογραφία στὸ μασταμπὰ τοῦ Καγιεμὰνκ στὴ Γκίζα (μασταμπὰς στὰ ἀραβικὰ σημαίνει πάγκος). Σὲ τέτοιους τάφους ἔθαβαν τοὺς μεγάλους ἀξιωματούχους στὴν Αἴγυπτο.

Τμῆμα τοιχογραφίας ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ Νάκτ, ἱερέα τοῦ Ἄμμωνος στὴ Θήβα. Ἀριστερά, πατητήρι σταφυλιῶν· στὸ κέντρο, ὁ νέος ποὺ μαζεύει τὸ κρασὶ βάζοντάς το σὲ ἀμφορεῖς (φαίνονται μερικοὶ πάνω ἀπ' αὐτήν). Δεξιά: συγκομιδὴ σταφυλιῶν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Οἱ αἰγυπτιακοὶ ναοὶ ἦταν τεράστιες κατασκευές, ἐπιβλητικὲς στὸ ἐξωτερικὸ καὶ ὑποβλητικὲς μέσα. Ὡς κτίρια ἦταν πολυσύνθετα καὶ ξεχώριζαν γιὰ τὴ μεγαλοπρέπειά τους. Στὴν εἰκόνα ἕνα τμῆμα ἀπὸ τὸ ναὸ τοῦ φαραὼ Σέφθι στὴν Ἄβυδο (14ος αἰ. π.Χ.).

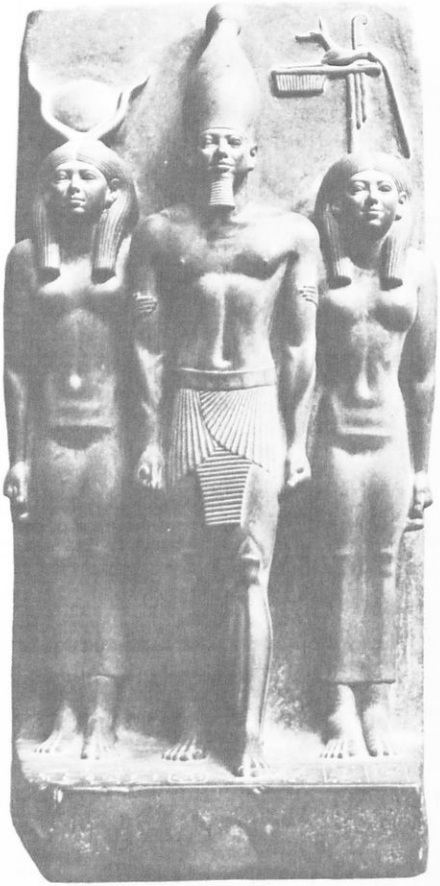

Ὁ φαραὼ Μυκερῖνος ἀνάμεσα στὴ θεὰ Ἀθὼρ (ἀριστερὰ) καὶ τὴν τοπικὴ θεὰ τῆς Κυνόπολης. Καὶ οἱ δύο θεὲς κρατοῦν τὸν φαραὼ προστατευτικὰ μὲ τὸ ἕνα τους χέρι (διακρίνεται ἡ ἄκρη τῆς παλάμης τους στὰ δύο του μπράτσα). Στὴ βάση τοῦ γλυπτοῦ εἶναι χαραγμένο τὸ ὄνομα τοῦ Μυκερίνου καὶ ὁ τίτλος του.
Ἔργο τοῦ 26ου αἰ. π.Χ. Μουσεῖο τοῦ Καΐρου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

7. ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ, ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Ἀρχιτεκτονικὴ καὶ Ζωγραφική. Τὰ μνημεῖα τοῦ αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἐκπληκτικά. Ἀπὸ τὰ μεγάλα παλάτια τῶν φαραὼ δὲ διατηρήθηκε κανένα ἴχνος. Φαίνεται πὼς τόσο αὐτά, ὅσο καὶ οἱ ἰδιωτικὲς κατοικίες χτίζονταν ἀπὸ πήλινες πλίνθους.

Τεράστιοι τάφοι καὶ πελώριοι ναοὶ μὲ «*δάση ἀπὸ κολόνες*» δείχνουν τὴν ἐπίδοση τῶν Αἰγυπτίων στὴ μνημειακὴ* ἀρχιτεκτονική, προβάλλοντας τὴν ἀγάπη τους γιὰ τὸ μεγάλο καὶ τὸ αἰώνιο, ὅπως ἐξάλλου τὸ ἀπαιτοῦσε καὶ ἡ θρησκεία τους. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ εἴδη ἦταν ἱδρυμένα γιὰ τὴν αἰωνιότητα. Ἡ ἴδια ἡ φύση τοῦ τόπου, μὲ τὴν ἀπέραντη ἔκταση, ὑπαγόρευε τὶς μεγάλες κατασκευές. Χρησιμοποίησαν κίονες μὲ κιονόκρανα ἰδιότυπα ποὺ τὰ ἐμπνεύσθηκαν ἀπὸ τὰ φύλλα τοῦ παπύρου ἢ τῆς φοινικιᾶς καὶ τὰ ἄνθη τοῦ λωτοῦ. Ναοὶ καὶ τάφοι εἶναι ζωγραφισμένοι μὲ πλῆθος ἀπὸ παραστάσεις καὶ στοὺς τοίχους ὑπάρχει, γραμμένη στὴν αἰγυπτιακὴ γραφὴ (*ἱερογλυφικά*), ὁλόκληρη ἡ ἱστορία διαφόρων βασιλέων κτλ. Στὶς ζωηρὲς καὶ πολύχρωμες παραστάσεις τῆς αἰγυπτιακῆς ζωγραφικῆς καὶ στ' ἀνάγλυφα*, μπορεῖ κανεὶς νὰ παρακολουθήσει ἀμέτρητες πτυχὲς τῆς καθημερινῆς ζωῆς καὶ τῶν ἔργων ὁλόκληρου αὐτοῦ τοῦ λαοῦ.

Γλυπτική. Ἡ γλυπτικὴ σὲ ξύλο ἢ πέτρα εἶχε μεγάλη ἀνάπτυξη κι ἔδωσε ὡραιότατα ἔργα, μεγάλα καὶ μικρά, ἀνάγλυφα καὶ ὁλόγλυφα.

Μέσα στοὺς τάφους ἔβαζαν ἀγάλματα, ποὺ ἔπρεπε γιὰ λόγους θρησκευτικοὺς νὰ μοιάζουν στὸ νεκρό. Σὲ κάθε ἄγαλμα προσπαθοῦσαν νὰ δώσουν θεϊκὴ μεγαλοπρέπεια, χωρὶς ὅμως νὰ παύση νὰ μοιάζη στὸ συγκεκριμένο

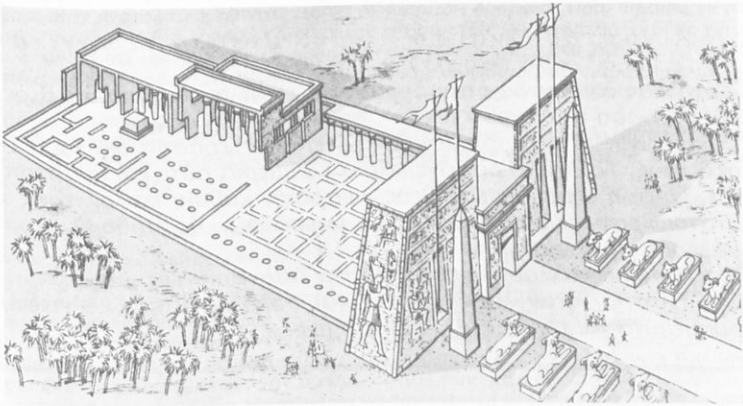

Ἀναπαράσταση τοῦ ναοῦ τοῦ Ὥρου στὸ Ἐντφού. Μιὰ σειρὰ ἀπὸ σφίγγες, τοποθετημένες στὶς πλευρὲς τοῦ δρόμου ποὺ ὁδηγεῖ στὴν εἴσοδο τοῦ ναοῦ, ἐντυπωσιάζουν τὸν ἐπισκέπτη. Περνώντας τις, φθάνεις στὸν καταστόλιστο μὲ ἀνάγλυφα πυλώνα, ποὺ ἔχει ὀβελίσκους δεξιὰ καὶ ἀριστερά. Στὸ ἐσωτερικὸ ὑπάρχει μία μεγάλη αὐλή, μὲ κιονοστοιχία ὁλόγυρα. Ὅταν ὁ ἐπισκέπτης περάση καὶ αὐτὸ τὸ μέρος τοῦ ναοῦ φθάνει στὴν «ὑπόστυλη» αἴθουσα. Στὸ βάθος, στὸν τελευταῖο χῶρο, ἀπρόσιτο στὸν πολὺ κόσμο, ὑπῆρχε τὸ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ καὶ τὰ δωμάτια τῶν ἱερέων, δεξιὰ κι ἀριστερά.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἄτομο ποὺ παρίστανε. Πολλὲς φορὲς ζωγράφιζαν τὰ ἀγάλματα, γιὰ νὰ δώσουν μάλιστα ζωηρότητα στὴν ἔκφραση, ἔβαζαν τὰ μάτια ἀπὸ ἄλλα ὑλικά.

Ἄλλες τέχνες. Ἀξιοσημείωτη στάθηκε ἡ μεταλλουργία καὶ ἡ *σφραγιδογλυφία**.

Λογοτεχνία. Ἡ λογοτεχνία τῆς Αἰγύπτου δὲν ἄφησε πολλὰ βιβλία πίσω της, γιατὶ ἡ δυσκολία τῆς γραφῆς δὲν ἔδινε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐκφραστοῦν μ' αὐτὴν πολλοὶ ἄνθρωποι. Ἐλάχιστα κείμενα διατηρήθηκαν σὲ παπύρους. Εἶναι θρησκευτικά, λυρικὰ καὶ λαϊκὲς διηγήσεις. [Τὸ Βιβλίο τῶν Νεκρῶν, Ὕμνοι, Ἡ Σάτιρα τῶν Ἐπαγγελμάτων].

Τὸ πρῶτο ἡμερολόγιο. Παρακολουθώντας τὶς πλημμύρες τοῦ Νείλου ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τῆς τρίτης χιλιετίας, ἀκόμη, ὁρισαν τὸ πρῶτο *ἡμερολόγιο* (τῶν 365 ἡμερῶν). Κατόπιν, παρακολουθώντας τὴν κίνηση τῶν ἀστεριῶν χώρισαν τὸ χρόνο σὲ μῆνες καὶ ἑβδομάδες. Ἀπὸ πολὺ νωρίς, τέλος, προσέχοντας τὴ σκιὰ στὸ διάστημα τῆς ἡμέρας προσδιόριζαν τὴν ὥρα. Βρῆκαν, ἔτσι, τὸ *ἡλιακὸ ὡρολόγιο*.

Ἐπιστῆμες. Στὴν Αἴγυπτο ἀναπτύχθηκε πολὺ ἡ Ἰατρικὴ καί, γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου, διακρίθηκε σὲ διάφορους κλάδους.

Ἡ ταρίχευση ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ ἀποκτήσουν γνώσεις ἀνατομίας. Οἱ Αἰγύπτιοι γιατροὶ ἦταν σπουδαῖοι στὴν ἀρχαιότητα καὶ τοὺς καλοῦσαν μάλιστα συχνὰ σ' ἄλλα μέρη τῆς Ἀνατολῆς, γιὰ νὰ τοὺς συμβουλευθοῦν. Ἀπὸ κείμενα τῶν παπύρων βλέπουμε τρόπους θεραπείας ποὺ ἀκολουθοῦσαν ἢ διαγνώσεις ποὺ ἔκαναν.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἡ Αἴγυπτος εἶναι τὸ πρῶτο μεγάλο γεωργικὸ καὶ θεοκρατικὸ κράτος στὴν Ἱστορία.*

2. Ἄρχοντας ἀπόλυτος ἦταν ὁ φαραώ, ποὺ λατρευόταν ὡς θεὸς καὶ στὴ θέλησή του ὑπάκουαν ὅλοι.

3. Ἡ κοινωνία ἦταν χωρισμένη σὲ τάξεις, μὲ τεράστια διαφορὰ ζωῆς μεταξύ τους. Τὸ ἄτομο δὲν εἶχε καμιὰ ἐλευθερία οὔτε καὶ ἰδιαίτερη σημασία. Τὴ ζωὴ κατευθύνει ὁ θεὸς – φαραώ, καθὼς καὶ οἱ ἱερεῖς κι οἱ ἀνώτατοι κρατικοὶ ὑπάλληλοι, ποὺ ἐκφράζουν τὶς ἐπιθυμίες τοῦ καὶ ἐπιβάλλουν τὴ θέλησή του.

4. Πίστευαν σὲ πολλοὺς θεοὺς καὶ στὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς.

5. Οἱ Αἰγύπτιοι ἦταν λαὸς ἥμερος καὶ πολὺ ἐργατικός. Ἀνάπτυξαν ἀξιοσημείωτα τὶς τέχνες καὶ τὶς ἐπιστῆμες.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ἕνα παλιὸ αἰγυπτιακὸ αἴνιγμα λέει:

«Τί εἶναι αὐτὸ ποὺ γιὰ τρεῖς μῆνες μοιάζει μὲ λαμπρὸ μαργαριτάρι, τρεῖς μῆνες ἔχει κατάμαυρο δέρμα, ἄλλους τρεῖς μῆνες εἶναι μιὰ πρασινωπὴ πέτρα καὶ ἄλλους τρεῖς μῆνες στιλπνὸ χρυσάφι»;

– Τὸ ἔδαφος τῆς Αἰγύπτου τὶς τέσσερεις ἐποχὲς τοῦ χρόνου.

(Μετ. Α.Κ.)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

2. Ἕνα ἀρχαῖο αἰγυπτιακὸ τραγούδι ὑμνεῖ τὸ ζωοδότη ποταμό, τὸ Νεῖλο:

«Χαῖρε, Νεῖλε, σὺ ποὺ παρουσιάστηκες σ' αὐτὴ τὴ γῆ καὶ ποὺ ἔρχεσαι εἰρηνικά, γιὰ νὰ δώσης τὴ ζωὴ στὴν Αἴγυπτο! Ποτίζεις τὴ γῆ παντοῦ, θεὲ τῶν καρπῶν, κύριε τῶν ψαριῶν, πλάστη τοῦ σταριοῦ, δημιουργὲ τοῦ κριθαριοῦ... Μόλις ὑψωθοῦν τὰ νερά σου, ἡ γῆ γεμίζει ἀπὸ χαρά, οἱ ἄνθρωποι γελοῦν... Ὁ Νεῖλος φέρνει τὶς ἔξοχες συγκομιδές, χαρίζει ὅλα τὰ καλά, δίνει διαλεχτὲς κι εὐχάριστες τροφές. Βγάζει χορτάρι γιὰ τὰ ζῶα κι ὅ,τι χρειάζεται γιὰ τὶς θυσίες στοὺς θεούς... Δὲν τοῦ στήνουν ἀγάλματα οὔτε τὸν ὑμνοῦν μὲ λέξεις γεμάτες μυστήριο, δὲν ξέρει κανεὶς ἀπὸ ποῦ ἔρχεται. Κι ὡστόσο κυβερνᾶ σὰ βασιλιὰς ποὺ οἱ νόμοι του ἰσχύουν γιὰ ὅλη τὴ γῆ, πίνει τὰ δάκρυα ἀπ' ὅποια μάτια κι ἂν κυλοῦν, καὶ σκορπίζει ἁπλόχερα τὴν καλοσύνη του».

(Μετ. Α.Κ.)

3. Ἀρχαῖο αἰγυπτιακὸ κείμενο γιὰ τὰ καθήκοντα τοῦ παιδιοῦ στὴ μητέρα του:

«Ὁ Θεὸς σοῦ τὴν ἔδωσε. Ὅταν γεννήθηκες ἐκείνη ἔγινε σκλάβα σου στὴν πραγματικότητα. Οἱ κόποι οἱ πιὸ ἀχάριστοι ποτὲ δὲ στενοχώρησαν τὴν καρδιά της, ἔτσι ποὺ νὰ τὴ φέρουν στὸ σημεῖο νὰ πῆ: «Καὶ ποιά ἡ ἀνάγκη νὰ τὸ κάμω αὐτό;» Ὅταν πήγαινες στὸ σχολεῖο γιὰ νὰ μάθης γράμματα, ἐκείνη στεκόταν κοντὰ στὸ δάσκαλό σου, φέρνοντας κάθε μέρα ψωμὶ καὶ μπίρα ἀπὸ τὸ σπίτι. Καὶ τώρα ποὺ μεγάλωσες καὶ ποὺ παντρεύεσαι καὶ θεμελιώνεις δική σου οἰκογένεια, νὰ θυμᾶσαι πάντα, ἀδιάκοπα, ὅλες τὶς φροντίδες ποὺ πῆρε γιὰ λογαριασμό σου ἡ μητέρα σου, ἔτσι ποὺ νὰ μὴ τὴν κάμης ποτὲ νὰ βαρυγκομήσῃ καὶ νὰ σηκώσῃ τὰ χέρια της πρὸς τὸ Θεό, γιατὶ θὰ 'ταν βαριὰ ἡ κατάρα της».

(Μετ. Α.Κ.)

4. Ἐπιγραφὴ χαραγμένη στὸ φέρετρο τοῦ φαραὼ Τουταγχαμών:

«Νύχτα, ὦ μητέρα! Ἄπλωσε τὶς φτεροῦγες σου πάνω μου, σὰν τὰ αἰώνια τ' ἄστρα».

5. [Θρησκευτικοὶ ὕμνοι:

«Θεσπέσιε μὲς στὸν ὁρίζοντα προβάλλεις, ὦ ζωντανὲ Ἀτόν, μύστη ζωῆς. Ὅταν ψηλὰ σηκώνεσαι στὸν ἀνατολικὸ ὁρίζοντα, γεμίζει ὅλη ἡ χώρα ὀμορφιά. Εἶσαι ὡραῖος, μέγας, λαμπερός, πάνω ἀπ' ὅλη τὴ χώρα ὑψωμένος κι οἱ ἀχτίδες σου ἀγκαλιάζουν τὶς χῶρες ὥσπου φτάνουν τὰ σύνορα τῆς δημιουργίας σου. Ἐσὺ ποὺ εἶσαι ὁ Ρᾶ, ἀγγίζεις τὶς ἄκρες τους καὶ τὶς ὑποδουλώνεις στὸν πολυαγαπημένο γιό σου (τὸ φαραώ). Κι ἂν βρίσκεσαι μακριά, οἱ ἀχτίδες σου εἶναι πάνω στὴ γῆ. Εἶσαι μέσα στὰ μάτια (τῶν ἀνθρώπων), ἂν καὶ κανεὶς δὲ γνωρίζη τοὺς δρόμους ποὺ διασχίζεις».

«Ἡ ἀγάπη γιὰ σένα στὶς δύο χῶρες σκορπίζεται, κι οἱ ἀχτίδες σου λαμποκοποῦν στὰ δυό σου μάτια. Ὅταν προβάλλῃς εἶναι εὐεργέτημα γιὰ τὴν οἰκουμένη, κι ὅλα τὰ ζῶα ἡσυχάζουν ὅταν λάμπῃς»].

(Μετ. Α.Κ.)

6. [Ο Ἡρόδοτος γιὰ τὶς πλημμύρες τοῦ Νείλου:

«Ὅταν πλημμυρίζη ὁ Νεῖλος, σκεπάζει ὄχι μόνο τὸ Δέλτα, ἀλλὰ καὶ ἐδάφη ποὺ ἀνήκουν στὴ λεγομένη λιβυκὴ περιοχή, κι ἄλλα τῆς ἀραβικῆς περιοχῆς σὲ ἀπόσταση μέχρι δυὸ μέρες δρόμο ἀπὸ τὴν κάθε ὄχθη ἄλλοτε μεγαλύτερη καὶ ἄλλοτε μικρότερη. Ὅσο γιὰ τὴ φύση τοῦ ποταμοῦ, δὲν μπόρεσα νὰ μάθω τίποτα ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς, οὔτε ἀπὸ ἄλλον κανένα. Καὶ ὅμως μ' ἔκαιγε ἡ ἐπιθυμία νὰ μάθω ἀπ' αὐτούς, γιὰ ποιό λόγο ὁ Νεῖλος ἀρχίζει νὰ φουσκώνη ἀπὸ τὶς θερινὲς τροπὲς καὶ συνεχίζει τὴν πλημμύρα του ἑκατὸ ἡμέρες κι ἔπειτα, ὅταν πλησιάζη τὸν ἀριθμὸ αὐτῶν τῶν ἡμερῶν, ἀποσύρεται καὶ κατεβαίνει ἡ στάθμη του, ὥστε ὅλο τὸν χειμώνα νὰ τὸν περνάη μὲ λίγα νερά, ἕως τὶς τροπὲς βαίνει ἡ στάθμη του. Γι' αὐτὸ τὸ πράγμα δὲν μπόρεσα νὰ μάθω τίποτα ἀπὸ τοὺς τοῦ ἄλλου καλοκαιριοῦ. Γι' αὐτὸ τὸ πράγμα δὲν μπόρεσα νὰ μάθω τίποτα ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους, ὅταν τοὺς ρωτοῦσα νὰ μοῦ ποῦν, ποιά δύναμη ἔχει ὁ Νεῖλος καὶ κάνει τὸ ἀνάποδο ἀπὸ τοὺς ἄλλους ποταμούς. Ἤθελα νὰ ξέρω ἀκόμη καὶ γιατί μόνον ὁ Νεῖλος ἀπὸ ὅλα τὰ ποτάμια δὲ σχηματίζει μελτέμια»].

Ἡροδότου, Ἱστορίαι Β, 19 (Μετ. Α. Θεοφίλου).

7. [Συνήθειες τῶν Αἰγυπτίων:

«Ἔρχομαι τώρα νὰ μιλήσω ἐκτενέστερα γιὰ τὴν Αἴγυπτο. Γιατὶ αὐτὴ ἔχει τὰ πιὸ παρά-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ξενα πράγματα ἀπὸ κάθε ἄλλη χώρα, καὶ ἔργα ποὺ δὲν μπορεῖ κανὲς νὰ παραστήσει. Γι' αὐτὸ καὶ θὰ μιλήσω γιὰ τὴν Αἴγυπτο περισσότερο. Οἱ Αἰγύπτιοι, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κλίμα τους ποὺ εἶναι διαφορετικὸ ἀπὸ τὰ ἄλλα, κι ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ποταμό, ποὺ μᾶς δείχνει ἀλλιώτικη φυσικὴ διαμόρφωση, ἔχουν καὶ ἔθιμα ἀντίθετα ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Ἔτσι οἱ γυναῖκες ἐκεῖ κατεβαίνουν στὴν ἀγορὰ καὶ κάνουν τὸ μικροπωλητή, ἐνῶ οἱ ἄντρες κάθονται στὰ σπίτια καὶ ὑφαίνουν. Οἱ ἄλλοι λαοὶ ὑφαίνουν σπρώχνοντας πρὸς τὰ πάνω τὸ ὑφάδι, ἐνῶ οἱ Αἰγύπτιοι τὸ σπρώχνουν πρὸς τὰ κάτω. Τὰ βάρη τὰ κουβαλοῦν οἱ ἄντρες πάνω στὸ κεφάλι καὶ οἱ γυναῖκες στοὺς ὤμους... τρῶνε (ὅλοι) ἔξω, μὲς στοὺς δρόμους ... Καμιὰ γυναίκα δὲ γίνεται ἱέρεια οὔτε θεοῦ οὔτε θεᾶς, ἐνῶ οἱ ἄντρες γίνονται ἱερεῖς γιὰ ὅλους τοὺς θεοὺς καὶ ὅλες τὶς θεές..... Οἱ ἱερεῖς τῶν θεῶν ἀλλοῦ ἀφήνουν μακριὰ μαλλιά, στὴν Αἴγυπτο ὅμως ξυρίζονται. Στοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ἐπικρατεῖ τὸ ἔθιμο, ὅταν πενθοῦν, νὰ κουρεύουν τὸ κεφάλι, ἐνῶ οἱ Αἰγύπτιοι ὅταν πεθάνη συγγενής τους, ἀφήνουν καὶ μεγαλώνουν τὰ μαλλιὰ καὶ τὰ γένια τους, ἐνῶ πρωτύτερα ξυρίζονταν... Ζυμώνουν μὲ τὰ πόδια, ἀλλὰ τὴ λάσπη τὴν ἀνακατεύουν μὲ τὰ χέρια... Κάθε ἄντρας ἐκεῖ φορεῖ δύο φορέματα, ἐνῶ οἱ γυναῖκες ἕνα ἢ καθεμιά. Οἱ Ἕλληνες γράφουν τὰ γράμματα καὶ μετροῦν μὲ χαλίκια, φέρνοντας τὸ χέρι ἀπὸ τὰ ἀριστερὰ πρὸς τὰ δεξιά, ἐνῶ οἱ Αἰγύπτιοι ἀπὸ τὰ δεξιὰ πρὸς τ' ἀριστερά... Χρησιμοποιοῦν δύο εἰδῶν γραφή, τὴν ἱερὴ καὶ τὴν ὀνομαζόμενη κοινή»].

Ἡροδότου, Ἱστορίαι Β, 35, 36 (Μετ. Α. Θεοφίλου).

8. Οἱ εἰδικότητες στὴν ἰατρική:

«Ἡ ἰατρικὴ εἶναι διαχωρισμένη κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπο: κάθε γιατρὸς θεραπεύει μιὰ μόνο ἀρρώστια κι ὄχι περισσότερες. Ὅλα τὰ μέρη εἶναι γεμάτα ἀπὸ γιατρούς, γιατὶ ἄλλοι εἶναι γιατροὶ γιὰ τὰ μάτια, ἄλλοι γιὰ τὸ κεφάλι, ἄλλοι γιὰ τὰ δόντια, ἄλλοι γιὰ τὴν κοιλιὰ κι ἄλλοι γιὰ τὶς «ἀφανεῖς ἀρρώστιες» (ἐννοεῖ τὰ «νοσήματα ἐσωτερικῆς παθολογίας», ὅπως λέμε σήμερα).

Ἡροδότου, Ἱστορίαι Β, 84 (Μετ. Α. Θεοφίλου).

9. [Η ταρίχευση στοὺς Αἰγυπτίους:

«Τὸ ἔργο αὐτὸ τὸ ἐξασκοῦνε ἄνθρωποι διορισμένοι γι' αὐτὴ τὴ δουλειά, ποὺ εἶναι ἡ τέχνη τους. Αὐτοί, ὅταν τοὺς φέρουν ἕνα νεκρό, δείχνουν σὲ κείνους ποὺ τὸν ἔφεραν ξύλινα ὁμοιώματα νεκρῶν ζωγραφισμένα στὸ φυσικό τους χρῶμα, καὶ τοὺς ἐξηγοῦν ὅτι τὸ πρῶτο καὶ σπουδαιότερο ἀπ' αὐτὰ τὰ εἴδη ἔγινε γιὰ κεῖνον ποὺ τὸ ὄνομά του δὲ θεωρῶ εὐσεβὲς νὰ ἀναφέρω (ἐννοεῖ τὸν Ὄσιρι, ἕναν ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους αἰγυπτιακοὺς θεούς). Ὕστερα δείχνουν τὸ δεύτερο, ποὺ εἶναι κατώτερο καὶ φθηνότερο, κι ἔπειτα τὸ τρίτο, ποὺ εἶναι πάρα πολὺ φθηνό. Ἀφοῦ τοὺς τὰ ἐξηγήσουν αὐτὰ τοὺς ρωτοῦν, σύμφωνα μὲ ποιό δεῖγμα θέλουν νὰ βαλσαμωθῆ ὁ νεκρός τους. Οἱ κομιστὲς ἀφοῦ συμφωνήσουν μὲ τὴν πληρωμή, φεύγουν, ἐνῶ οἱ βαλσαμωτὲς μένοντας στὸ ἐργαστήριό τους ἐκτελοῦν τὴν ταρίχευση»].

Ἡροδότου, Ἱστορίαι Β, 86 (Μετ. Α. Θεοφίλου).

10. [Οἱ πυραμίδες τοῦ Χέοπος καὶ τοῦ Χεφρῆνος:

«Ὁ Χέοψ αὐτός, λέγανε οἱ Αἰγύπτιοι, βασίλευσε πενήντα χρόνια καὶ μετὰ τὸ θάνατό του τὸν διαδέχθηκε στὸ θρόνο ὁ ἀδελφός του ὁ Χεφρήν. Κί αὐτός, ἔλεγαν, φέρθηκε μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, ὅπως ὁ ἄλλος καὶ στὰ ἄλλα ζητήματα, καὶ στὸ ὅτι ἔχτισε κι αὐτὸς πυραμίδα, ποὺ δὲ φτάνει βέβαια τὶς διαστάσεις ἐκείνου (τὴ μέτρησα ἄλλωστε κι ἐγὼ ὁ ἴδιος). Καὶ τοῦτο, γιατὶ οὔτε ὑπόγεια δωμάτια ἔχει, οὔτε διώρυγα καμμιὰ τοῦ Νείλου πάει σ' αὐτή, ὅπως πάει νερὸ στὴν ἄλλη, ποὺ τὸ διοχετεύει κτιστὸ ὑδραγωγεῖο καὶ περιβρέχει στὸ ἐσωτερικό της ἕνα νησί, ὅπου λὲν πὼς ἀναπαύεται ὁ ἴδιος ὁ Χέοψ. Ἔκτισε τὴν πρώτη βαθμίδα ἀπὸ αἰθιοπικὸ λιθάρι (ἐννοεῖ ἴσως γρανίτη κοκκινωπὸ τῆς Συήνης), πλουμιστὸ κι ἐστήθηκε σαράντα πόδια χαμηλότερα ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς ἄλλης, τῆς μεγάλης, κοντὰ στὴν ὁποία τὴν ἔκτισε· εἶναι κι οἱ δυὸ κτισμένες στὸν ἴδιο λόφο, ποὺ ἔχει ὕψος περίπου ἑκατὸ πόδια. Λένε πὼς ὁ Χεφρὴν βασίλευσε πενήντα ἕξι χρόνια»].

Ἡροδότου, Ἱστορίαι Β, 127 (Μετ. Α. Θεοφίλου).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑΣ

1. Η ΧΩΡΑ

Ἡ φύση τῆς χώρας. Ἡ Μεσοποταμία θὰ ἦταν, ὅπως κι ἡ Αἴγυπτος, ἔρημος, ἂν δὲν τὴν εἶχε κι αὐτὴν εὐνοήσει ἡ φύση, τοποθετώντας την ἀνάμεσα σὲ δύο μεγάλα ποτάμια, τὸν *Τίγρη* καὶ τὸν *Εὐφράτη*. Σύνορά της ἔχει τὴν Ἀρμενία (στὸ βορρά), τὶς ἐρήμους τῆς Συρίας καὶ τῆς Ἀραβίας (στὰ δυτικὰ καὶ στὸ νότο) καὶ τὸ Ἰρὰν (στ' ἀνατολικά).

Τὰ τρία τμήματα τῆς χώρας. Ἡ χώρα χωρίζεται στὴν *Κάτω Μεσοποταμία* ἢ *Χαλδαία*, στενώτερη καὶ πιὸ εὔφορη, καὶ στὴν *Ἄνω Μεσοποταμία*, ὅπου μόνο κοντὰ στὰ ποτάμια ἦταν δυνατὴ ἡ ζωή. Ἡ βορειότερη περιοχή, ἡ *Ἀσσυρία*, εἶναι ὀρεινή.

Πλούσια ἡ γεωργικὴ παραγωγή. Τὰ δύο ποτάμια γονιμοποιοῦσαν τὴ γῆ της μὲ τὶς ἐτήσιες πλημμύρες τους. Ἐδῶ, ὅμως, δὲ γίνονταν τόσο κανονικὰ ὅλα, ὅπως στὴν Αἴγυπτο. Ἂν δὲ ρυθμιζόταν, ἀπὸ νωρίς, καλὸ ἀρδευτικὸ* σύστημα, μεγάλες ἐκτάσεις τῆς χώρας θὰ ἦταν σκεπασμένες ἀπὸ ἕλη κι ἄλλες θὰ ἔμεναν τελείως ἄγονες. Ἂν ποτιζόταν ὅμως σωστά, ἡ συγκομιδὴ ἦταν πραγματικὸς θησαυρός. Ἔβγαινε ἄφθονο σιτάρι καὶ κριθάρι. *Ἡ Μεσοποταμία, ὅπως καὶ ἡ Αἴγυπτος, ἦταν ἕνα μεγάλο γεωργικὸ κράτος.*

Βλάστηση - Ζῶα. Τὰ δέντρα ἦταν σπάνια· μονάχα χουρμαδιὲς ὑπῆρχαν πολλές. Πλῆθος τὰ ἄγρια ζῶα – ὄναγροι* καὶ λιοντάρια – πολὺ γρήγορα ἀνάγκασαν τοὺς κατοίκους νὰ ἐπιδοθοῦν στὸ κυνήγι.

Ἔλλειψη πέτρας. Χρήση πηλοῦ. Ἡ πέτρα λείπει ὁλότελα ἀπὸ τὴ χώρα (ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ὀρεινά). Ἔτσι, θέλοντας νὰ χτίσουν οἱ ἄνθρωποι, χρησιμοποιοῦσαν τοῦβλα, ἕνα ὑλικὸ σχετικὰ πρόσκαιρο, γιατὶ εὔκολα χαλάει. Πάνω σὲ πήλινες πλάκες, ἀκόμη, συνήθιζαν οἱ κάτοικοι στὴν ἀρχαιότητα νὰ γράφουν τὴν παράξενη γραφή τους, *τὴ σφηνοειδῆ*.

Η ΑΡΧΑΙΑ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

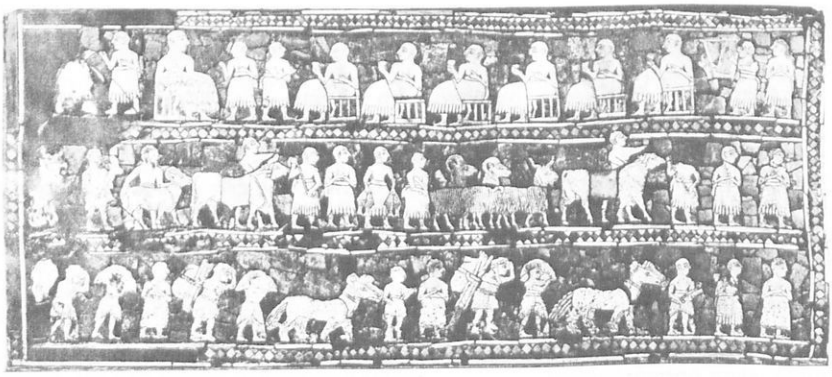

Τὸ λάβαρο τῆς Οὔρ. Σκηνὲς ἀπὸ τὰ ἀνάκτορα καὶ τὴν καθημερινὴ ζωὴ στὴ χώρα.

Συχνὲς οἱ ἐπιδρομές. Ἀνοιχτὴ ἡ χώρα ἀπ' ὅλες τὶς πλευρές, τράβηξε μὲ τὸν πλοῦτο της, ζηλόφθονα κι ἁρπακτικά, τὰ βλέμματα τῶν γειτόνων της. Γι' αὐτὸ οἱ ἐπιδρομὲς ἦταν πολὺ συχνὲς καὶ γενικότερες ἀναστατώσεις καὶ καταστροφὲς σημειώθηκαν στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων.

2. ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑΣ

Πρῶτες ἀνασκαφές. Ὁ πολιτισμὸς τῆς Μεσοποταμίας ἦταν ὡς τὸ 1840 γνωστὸς μόνον ἀπὸ στοιχεῖα ποὺ ἔδιναν οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι κι οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς καὶ ἡ Ἁγία Γραφή. Ὁ Γάλλος Μποττά, τότε, ἀνακάλυψε στὴ βόρεια Μεσοποταμία ἕνα μεγάλο ἀρχαῖο ἀνάκτορο. Κάθε χνάρι τῆς ἀρχαιότητας εἶχε χαθῆ ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια, ἐξαιτίας τοῦ εὔθρυπτου οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ ποὺ εἶχε χρησιμοποιηθῆ γιὰ τὴν κατασκευὴ τῶν ἀνακτόρων καὶ τῶν ἄλλων κτιρίων, κι ἡ ἄμμος εἶχε σκεπάσει τὰ χαλάσματα μὲ τὸν καιρό.

Νινευί. Πήλινες πινακίδες. Ὕστερ' ἀπὸ τὸν Μποττά, ὁ Βρετανὸς Λάγιαρντ ἀποκάλυψε τὰ ἐρείπια τῆς *Νινευί*, τῆς πρωτεύουσας τῆς ἀρχαίας Ἀσσυρίας. Χιλιάδες πινακίδες γεμάτες σύμβολα ἀκατανόητα, σὲ σφηνοειδῆ γραφή, βρέ-

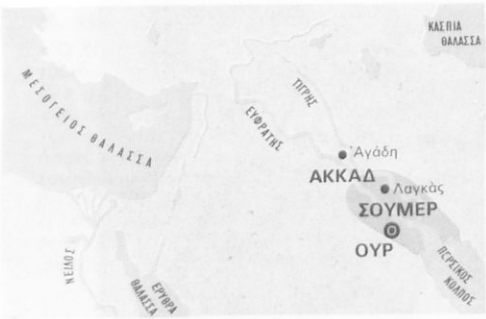

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

θηκαν τότε. Ἦταν τὸ πλουσιότατο ἀρχεῖο τοῦ βασιλιᾶ Ἀσσουρμπανιπάλ. Οἱ προσπάθειες τῶν ἀρχαιολόγων πολλαπλασιάστηκαν. Πολλοὶ πάσχισαν νὰ διαβάσουν τὴν ἄγνωστη γλώσσα. Στὸ μεταξὺ ἄλλες ἀρχαιότητες ἦρθαν στὸ φῶς [ἡ πόλη Μάρι], νέες πινακίδες, πλῆθος ἀγάλματα καὶ ἀνάγλυφα*

[**Ἀποκρυπτογράφηση τῆς γραφῆς τοῦ τόπου.** Ὁ Γερμανὸς Γκρότεφεντ, τέλος, κατόρθωσε νὰ ἀποκρυπτογραφήση τὴ γλώσσα καί, μὲ τὴν ἀνάγνωση τῶν ἀμέτρητων κειμένων, ἀποκαλύφθηκε στὶς λεπτομέρειές του ἕνας μεγάλος πολιτισμός. Γεννήθηκε, ἔτσι, νέος κλάδος τῆς ἀρχαιολογίας, ἡ *Ἀσσυριολογία**].

3. ΛΑΟΙ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑΣ

4000 - 3000 π.Χ. Σουμέριοι. Τὴν τέταρτη χιλιετία π.Χ. παρουσιάζεται στὴ Ν. Μεσοποταμία, κοντὰ στὸν Περσικὸ κόλπο, ἀνάμεσα στὸν Τίγρη καὶ τὸν Εὐφράτη (στὴ Χαλδαία), ἕνας ἀξιοθαύμαστος λαὸς ἀφάνταστα πολυμήχανος καὶ δημιουργικός: οἱ *Σουμέριοι*. Δὲν ξέρουμε ἀπὸ ποῦ ἦρθαν, οὔτε σὲ ποιά φυλὴ ἀνῆκαν. Ὁ πολιτισμὸς ὅμως ποὺ δημιούργησαν εἶχε τεράστια ἐπίδραση στὴ μοίρα τοῦ ἀνθρώπινου γένους καὶ στὴν ἐξέλιξη τοῦ πολιτισμοῦ του.

Πόλεις καὶ ἡγεμόνες. Στὴν ἀρχὴ ζοῦσαν, ὅπως κι οἱ Αἰγύπτιοι, χωρισμένοι σὲ διάφορες μικρὲς ἀνεξάρτητες περιοχές. Στὶς πόλεις τους [Οὔρ, Λαγκάς, Ἐριντού, Οὐρούκ] σημειώθηκαν κυριολεκτικὰ θαύματα. Μεγάλα παλάτια καὶ ἰδιότυποι ναοὶ (*τὰ ζιγκουράτ*) ἱδρύθηκαν. Κάθε πόλη τιμοῦσε τὸ δικό της θεό, ποὺ εἶχε στὴν ἰδιοκτησία του κτήματα καὶ κοπάδια ζώων. Οἱ ἡγεμόνες ἦταν θεϊκὰ πρόσωπα κι αὐτοὶ ἔπρεπε νὰ γνοιάζωνται γιὰ τὴ συντήρηση τῶν ναῶν. Αὐτοὶ ἐπέβλεπαν τὴν καλὴ λειτουργία τῶν καναλιῶν, γιὰ τὸ πότισμα τῆς γῆς. Μόνον ἔτσι ἦταν δυνατὸν νὰ ἐξασφαλίζεται πλούσια συγκομιδὴ σ' αὐτὰ τὰ γεωργικὰ μεγάλα κράτη τῆς ἀρχαιότητας.

Ἡ ἐφευρετικότητα τῶν Σουμερίων. Τὸ ἀνήσυχο κι ἐφευρετικὸ μυαλὸ τῶν Σουμερίων βρῆκε ἀξιοθαύμαστες λύσεις γιὰ τὴ βελτίωση τῆς ζωῆς. *Αὐτοὶ ἀνακάλυψαν τὸν τροχὸ καὶ τὸν χρησιμοποίησαν στὴν ἄρδευση τῶν χωραφιῶν.* Κατόρθωσαν ἔτσι νὰ κάμουν τὴ χώρα τους ἀληθινὴ «Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας», μὲ ὡραῖα καλοποτισμένα χωράφια καὶ ἀπέραντους κήπους.

Ἀναγκασμένοι νὰ βροῦν τρόπο νὰ ὑπολογίζουν τὸ χῶρο, σύντομα προόδευ-

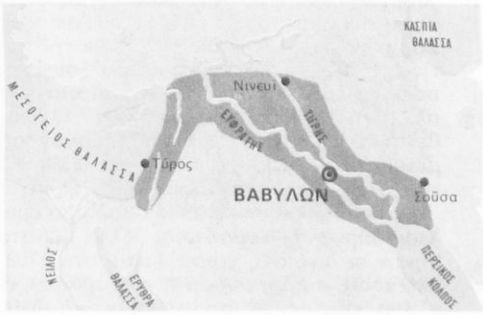

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

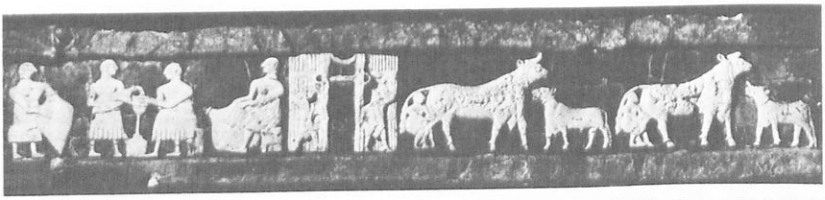

Σκηνὴ ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν κτηνοτρόφων στὴ Μεσοποταμία. Ὅπως καὶ στὴν Αἴγυπτο, μπορεῖ κανεὶς νὰ γνωρίση ἀντιπροσωπευτικὰ τὴν καθημερινὴ ζωὴ καὶ τὶς ἀσχολίες τῶν κατοίκων ἀπὸ τὰ ἔργα τέχνης ποὺ ἔχουν σωθῆ. Στὴν εἰκόνα: κατασκευὴ βουτύρου (2900-2460 π.Χ.).

σαν στὴ *Γεωμετρία* καὶ τὴν *Ἀριθμητική*, ὅπως κι οἱ Αἰγύπτιοι. Πρῶτοι οἱ Σουμέριοι τελειοποίησαν τὸ ἀλέτρι, ἀνάπτυξαν τὴ *μεταλλουργία* καὶ βρῆκαν τρόπο νὰ φτιάχνουν βούτυρο ἀπὸ τὸ γάλα. Στάθηκαν ἐργατικὸς κι ἐξαιρετικὰ ἐπινοητικὸς λαός. *Αὐτοὶ πρῶτοι χρησιμοποίησαν τὸ τοῦβλο γιὰ τὴν κατασκευὴ μνημειακῶν * κτιρίων.*

Γραφή. Γρήγορα χρησιμοποίησαν *γραφὴ* (μὲ χαρακτῆρες *σφηνοειδεῖς*) ποὺ διαδόθηκε, ὅπως καὶ τ' ἄλλα τους ἐπιτεύγματα, γοργὰ στὴν ὑπόλοιπη χώρα καὶ σ' ὁλόκληρη τὴ Δυτικὴ Ἀσία. Ἔγραφαν τὰ παράξενα σύμβολά τους πάνω σὲ πήλινες πινακίδες, ποὺ τὶς ξέραιναν στὸν ἥλιο. Στὶς ἀνασκαφὲς τῶν σουμεριακῶν πόλεων βρέθηκαν χιλιάδες ἀπ' αὐτές.

Ἐμπόριο. Μέτρα καὶ σταθμά. Νόμισμα. Ἦταν ἀνάγκη νὰ ξέρουν νὰ λογαριάζουν σωστὰ καὶ νὰ ἔχουν ὁρισμένα μέτρα, γιὰ τὴν τεράστια ἐμπορική τους κίνηση. Τὸ «πόδι», ὁ «πῆχυς», τὸ «τάλαντο» κι οἱ ὑποδιαιρέσεις του εἶναι δικές τους ἐφευρέσεις. Νωρίς, ἄφησαν τὸ ἀνταλλακτικὸ ἐμπόριο καὶ *χρησιμοποίησαν τὸ πρῶτο εἶδος νομισμάτων στὸν κόσμο:* χρυσάφι κι ἀσήμι σὲ ράβδους ἢ δαχτυλίδια ποὺ τὰ σφράγιζαν, γιὰ νὰ εἶναι σίγουρο τὸ βάρος καὶ ἡ καθαρότητα τοῦ ὑλικοῦ.

Ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία μὲ τὸν ἔξω κόσμο. Ἡ χώρα τους δὲν ἔχει μέταλλα. Ταξίδευαν ἔτσι σ' ἄλλα μέρη (Ἰνδίες, Καύκασο, Μ. Ἀσία) γιὰ νὰ προμηθευτοῦν πρῶτες ὕλες καὶ πολύτιμες πέτρες.

Ἀγάπη γιὰ τὴν πολυτέλεια. Οἱ ἄρχοντές τους ἀγαποῦσαν φοβερὰ τὴν πολυτέλεια, ὅπως ἔδειξαν οἱ ἀνασκαφὲς τῶν τάφων τους. Ἔβαζαν μέσα κάθε εἴδους ἀγαθὰ καὶ πολύτιμα στολίδια, ἔργα τῆς ἔξοχης τέχνης τους, ὅπως κι οἱ Αἰγύπτιοι. Ἐδῶ ὅμως γινόταν καὶ κάτι ἀνατριχιαστικό. Ὅταν πέθαινε ὁ βασιλιάς, ἔθαβαν μαζί του, ἀφοῦ τοὺς στραγγάλιζαν πρίν, τὴ βασίλισσα κι ὅλη τους τὴν ἀκολουθία, μαζὶ μὲ τὰ ζῶα καὶ τοὺς σκλάβους τοῦ παλατιοῦ.

Σαργκὸν Α΄. Ἀκκάδιοι. Μὲς στὴν τρίτη χιλιετία, διάφοροι σημιτικοὶ λαοὶ ἀπὸ τὶς ἐρήμους τῆς Ἀραβίας εἰσβάλλουν στὴ Μεσοποταμία. Στὴν ἀρχὴ ἵδρυσαν πόλεις [Μάρι, Ἀγάδη, Κὶς] στὰ βόρεια τῆς Χαλδαίας, γρήγορα ὅμως ἤρθαν σὲ σύγκρουση μὲ τοὺς Σουμερίους. Ὁ Σημίτης βασιλιὰς *Σαργκὸν ὁ Α΄* κατόρθωσε νὰ κυριαρχήση καὶ νὰ δημιουργήση τὸ πρῶτο βασίλειο τῆς Μεσοποταμίας, μὲ πρωτεύουσα τὸ *Ἀκκὰδ* (2350 π.Χ.). Οἱ Σουμέριοι ἔχασαν τὴν ἐλευθερία τους κι ἔσβησαν σιγὰ-σιγά. Ὁ πολιτισμός τους ὅμως διαδόθηκε στοὺς Ἀκκάδιους, κι ὅ,τι εἶχαν ἀνακαλύψει ἔμεινε κτῆμα τοῦ ἀνθρώπινου γένους.

Χαμμουραμπί. Νομοθεσία. Ἄλλα κύματα ἀπὸ Σημίτες ἤρθαν κι ἐγκαταστάθηκαν σὲ λίγο στὴ χώρα. Γύρω στὰ 1700 π.Χ. ὁ σπουδαιότερος βασιλιὰς τῆς περιόδου, ὁ *Χαμμουραμπί*, κατόρθωσε νὰ ἑνώση ὁλόκληρη τὴ Μεσοποταμία σ' ἕνα κράτος, μὲ πρωτεύουσα τὴ *Βαβυλώνα*. Ἦταν ἀπόλυτος ἄρχοντας,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὅπως κι οἱ φαραώ, καὶ διοικοῦσε μὲ τοὺς ὑπαλλήλους του. Ὀργάνωσε τὴ διοίκηση καὶ καθιέρωσε τὴν πρώτη συστηματικὴ νομοθεσία.

Ἔργα. Ἔπος Γκιλγκαμές. Στὴν ἐποχή του κατασκευάζεται ἡ τεράστια διώρυγα μεταξὺ Κὶς καὶ Περσικοῦ κόλπου. Τότε γράφεται καὶ τὸ ἔπος τοῦ ἥρωα *Γκιλγκαμές*.

Εἰσβολές. Ἀπὸ τὸ 16ο ὡς τὸ 12ο αἰ. π.Χ. ἀδιάκοπες εἰσβολὲς σημειώνονται (Χετταῖοι, Κασσίτες) κι ἡ χώρα βρίσκεται σὲ μεγάλη ἀναστάτωση.

Οἱ πολεμικοὶ Ἀσσύριοι (1150-612). Κυριαρχοῦν στὸ τέλος οἱ Ἀσσύριοι, πολὺ σκληρὸς λαὸς ποὺ κατοικοῦσε στὰ ὀρεινὰ τῆς Βόρειας Μεσοποταμίας. Πολεμοῦν ἀσταμάτητα. Οἱ στρατοί τους κατεβαίνουν ἀπὸ τὸ βορρά. Κυριεύουν ὁλόκληρη τὴ Μεσοποταμία, τὸ Ἐλάμ, τὴ Συρία κι ἕνα μέρος τῆς Αἰγύπτου [τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀσσουρμπανιπὰλ – 7ος αἰ. π.Χ. – ὁλοκληρώνεται ἡ κατάκτησή της]. Πρωτεύουσα γίνεται ἡ *Νινευί*, ὅπου συγκεντρώνονται ἀμέτρητα πλούτη ἀπὸ τὶς κυριευμένες χῶρες. Πλῆθος παραστάσεις σὲ ἀνάγλυφα* καὶ οἱ ἄφθονες γραπτὲς πηγὲς πληροφοροῦν γιὰ τὴν πολεμικὴ τέχνη τῶν Ἀσσυρίων. Μεταχειρίζονταν πολεμικὰ ἅρματα κι ἀναδείχθηκαν ἰδιοφυεῖς στὶς πολιορκίες πόλεων, μὲ τὶς εἰδικὲς μηχανὲς ποὺ εἶχαν ἐπινοήσει. Ὀργάνωσαν συστηματικὴ κατασκοπεία. *Ζώντας γιὰ τὸν πόλεμο ἀποκλειστικά*, τελειοποίησαν κάθε του λεπτομέρεια.

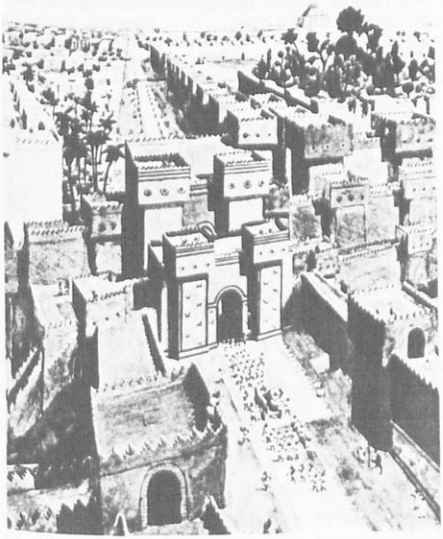

Ἀναπαράσταση τῆς Πύλης τῆς Ἰστὰρ στὴ Βαβυλώνα (ἀριστερά). Δεξιά: φτερωτὸς ταῦρος, χαρακτηριστικὸς φρουρὸς στὴν πύλη τῶν ἀνακτόρων τῆς Μεσοποταμίας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀριστερά: Ἄγαλμα ἀπὸ διορίτη. Παριστάνει τὸν Γουδέα, *πατεσὶ* (κυβερνήτη) τοῦ Λαγκάς. Διοικοῦσε στὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ,ποὺ πίστευαν οἱ κάτοικοι πὼς ἦταν ὁ πραγματικὸς βασιλιάς. Βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τοῦ Λούβρου. Δεξιά: Ἡ κορυφὴ τῆς στήλης ποὺ παριστάνει τὸ βασιλιὰ Χαμμουραμπὶ ὄρθιο ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ θεὸ ἥλιο Σαμάς, ποὺ κάθεται κρατώντας τὸ σκῆπτρο μὲ τὸ δεξί του χέρι. Ἡ στήλη εἶναι ἀπὸ βασάλτη καὶ βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τοῦ Λούβρου.

Οἱ Βαβυλώνιοι καταλύουν τὸ ἀσσυριακὸ κράτος. 612 π.Χ. *Νέο Βαβυλωνιακὸ Βασίλειο (612-538 π.Χ.).* Οἱ ὑποταγμένοι λαοὶ δὲν μπόρεσαν ν' ἀνεχθοῦν τὴ σκληρὴ αὐτὴ κυριαρχία γιὰ πολύ. Ἔτσι, οἱ *Βαβυλώνιοι* ξεσηκώθηκαν τελικὰ καὶ συμμαχώντας μὲ τοὺς Μήδους [λαὸ τῆς ἀρίας φυλῆς ποὺ κατοικοῦσε στὸ Δυτ. Ἰράν], κατέστρεψαν τὴ Νινευῖ (612) καὶ κατέλυσαν τὸ κράτος τῶν Ἀσσυρίων. Πρωτεύουσα ἔγινε πάλι ἡ Βαβυλώνα, ποὺ στολίστηκε μὲ τόσο μεγάλα καὶ ὡραῖα κτίρια, ὥστε ἔμεινε περίφημη στὴν ἱστορία γιὰ τὸν πλοῦτο καὶ τὴ μεγαλοπρέπειά της κι οἱ κρεμαστοί της κῆποι θεωρήθηκαν ἕνα ἀπὸ τὰ ἑφτὰ θαύματα στὸν κόσμο.

Οἱ Πέρσες κατακτοῦν τὴ Μεσοποταμία. *Τὴν ἐποχὴ ποὺ βασιλεύει ὁ Ναβουχοδονόσορ κυριεύονται τὰ Ἱεροσόλυμα.* Τότε, παίρνει τοὺς Ἑβραίους στὴ «*βαβυλώνια αἰχμαλωσία*». Τὸ 538 π.Χ. ὁ βασιλιὰς τῶν Περσῶν *Κύρος*, κυριεύει τὴ Βαβυλώνα κι ὁλόκληρη ἡ Μεσοποταμία γίνεται ἐπαρχία τῆς Περσίας.

4. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΖΩΗ – ΑΣΧΟΛΙΕΣ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ

Πότισμα τῶν χωραφιῶν. Ὅπως καὶ στὴν Αἴγυπτο, ἡ μεγάλη μάζα τῶν κατοίκων τῆς Μεσοποταμίας ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ ἐργάζεται ἀδιάκοπα. Κύρια φροντίδα τους ἦταν τὸ καλὸ καὶ ὀργανωμένο πότισμα τῶν χωραφιῶν, γι' αὐτὸ τὸ κράτος φρόντισε ἐξαρχῆς νὰ ἐπιβλέπη σοβαρὰ τὶς ἀρδευτικὲς ἐργασίες κι ἡ νομοθεσία ὅρισε διάφορες σχετικὲς διατάξεις, προβλέποντας αὐστηρὲς ποινὲς γιὰ τοὺς παραβάτες.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Διατροφή. Πρῶτες ὕλες. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κριθάρι καὶ τὸ σιτάρι, ἕνα μέρος τῆς τροφῆς τὸ ἔδινε ἡ φοινικιά. Ἔτρωγαν τὶς κορφὲς τοῦ δέντρου κι ἀπὸ τὸ χυμό του ἔφτιαχναν ἕνα εἶδος ποτοῦ. Χρησιμοποιοῦσαν, ἀκόμη, τὸ ξύλο του γιὰ ἔπιπλα καὶ μὲ τὰ κλαδιά του σκέπαζαν τὶς μικρὲς καλύβες ποὺ κατοικοῦσαν. Μὲ τὶς ἶνες του, τέλος, ὕφαιναν.

Κτηνοτροφία. Μὲ τὴν κτηνοτροφία ἐξασφάλιζαν γάλα, βούτυρο καὶ μαλλὶ γιὰ νὰ φτιάχνουν ὑφάσματα.

Βιοτεχνία. Οἱ τεχνίτες στὶς πόλεις ἦταν ἐπιδέξιοι μεταλλουργοὶ κι ὑπῆρχαν μικρὲς βιοτεχνίες ποὺ κατασκεύαζαν ἔπιπλα, κοσμήματα καὶ ὑφάσματα μάλλινα καὶ βαμβακερά.

Ἐμπόριο. Μὲ τὴν τεράστια ἀνάπτυξη ποὺ σημείωσε τὸ ἐμπόριο, πλῆθος καραβάνια κυκλοφοροῦσαν ἀπὸ τὴ μιὰν ἄκρη τῆς χώρας στὴν ἄλλη, ἐνῶ σὲ ξένους τόπους εἶχαν ἱδρύσει ἐμπορικὲς συνοικίες στὶς πόλεις.

5. ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

Βασιλιάς. *Κορυφὴ τῆς κοινωνίας ἦταν ὁ βασιλιὰς ποὺ ἐξουσίαζε τὰ πάντα.* Στὴ θέλησή του ὑπάκουαν εὐγενεῖς καὶ λαός. Ζοῦσε μεγαλόπρεπα στὸ τεράστιο παλάτι του, περιστοιχισμένος ἀπὸ πολυάριθμους αὐλικούς.

Εὐγενεῖς. Ἱερεῖς. Οἱ εὐγενεῖς κι οἱ ἱερεῖς ἀποτελοῦσαν χωριστὴ τάξη.

Λαός. Δοῦλοι. Ἡ μεγάλη μάζα τοῦ λαοῦ διακρινόταν σὲ *ἐλεύθερους* (γεωργοὺς ἢ τεχνίτες) καὶ *δούλους*. Ἡ δομὴ τῆς κοινωνίας δείχνει πὼς ἡ Μεσοποταμία ἦταν κράτος θεοκρατικό*, ὅπως καὶ ἡ Αἴγυπτος.

Δεξιά: Σουμέριος ἀρπιστής. Πήλινο ἀνάγλυφο, ἕνα ἀπὸ τὰ πολλά, ποὺ δείχνουν τὴν ἀγάπη τοῦ λαοῦ αὐτοῦ γιὰ τὴ μουσική. Ἀριστερά: Μεταφορὰ ξύλων στὸ ποτάμι, μὲ τὸ χαρακτηριστικὸ στὸ σχῆμα καράβι τῆς Μεσοποταμίας (ἔργο τοῦ 721-705 π.Χ.)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

6. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Πολλοὶ οἱ θεοί. Ἡ γῆ, τὸ νερό, ὁ ἀέρας, ὁ ἥλιος, τὸ φεγγάρι ἦταν γιὰ τοὺς κατοίκους τῆς ἀρχαίας Μεσοποταμίας θεοί. Ἀπ' αὐτὰ τὰ στοιχεῖα κρεμόταν ἡ ζωή τους, τὰ λάτρευαν κι ἐπιζητοῦσαν ὁλοένα τὴ βοήθειά τους. Ἐκτὸς ὅμως ἀπ' αὐτὲς τὶς θεότητες, ποὺ ἦταν σεβαστὲς σ' ὁλόκληρη τὴ χώρα, κάθε πόλη εἶχε τὸ δικό της προστάτη θεό, ποὺ προσπαθοῦσε νὰ τὸν ἐπιβάλη γενικά, ὅταν κυριαρχοῦσε πάνω στὶς ἄλλες. Ἔτσι, ὅταν σχηματίσθηκε τὸ πρῶτο βαβυλωνιακὸ κράτος, πρῶτος θεὸς ἀνακηρύχθηκε ὁ *Μαρντούκ*, ὁ προστάτης θεὸς τῆς Βαβυλώνας. Ἀργότερα, οἱ Ἀσσύριοι ζήτησαν νὰ ἐπιβάλουν τὸν ἄγριο πολεμικὸ θεό τους, τὸν *Ἀσσούρ*, προστάτη τῆς Νινευΐ.

Ἡμίθεοι. Πίστευαν ἀκόμα σὲ ἡμίθεους. Ὁ ἀγαπητότερος ἦταν ὁ *Γκιλγκαμές*, ἕνα πρόσωπο ἀνάλογο μὲ τὸν Ἡρακλῆ στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ μυθολογία.

Ἀστρολογία. Εἶχαν τὴν ἰδέα πὼς ἡ μοίρα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀξεδιάλυτα δεμένη μὲ τὸν ἀστερισμὸ ποὺ κυριαρχοῦσε στὸ στερέωμα τὴν ὥρα ποὺ γεννήθηκε. Παρατηροῦσαν, λοιπόν, ὧρες πολλὲς οἱ ἀστρολόγοι στὸν καθαρὸ νυχτερινὸ οὐρανὸ τὴν κίνηση τῶν ἄστρων καὶ πίστευαν ὅτι μποροῦσαν νὰ προφητεύσουν τὸ μέλλον ποὺ περίμενε τὸν καθένα.

Κατακλυσμός. Βασιλιάς, εὐγενεῖς καὶ ἁπλοὶ θνητοὶ φοβόνταν τοὺς θεούς, γιατὶ τὴν ὥρα τῆς ὀργῆς τους μποροῦσαν νὰ ἐξαπολύσουν τὰ μεγαλύτερα δεινὰ ἐναντίον τῶν ἁμαρτωλῶν ἀνθρώπων. Σὲ κάποια τέτοια στιγμή, οἱ θεοὶ ἔστειλαν τὸν *Κατακλυσμό*, ποὺ ἡ μνήμη του ἦταν πολὺ ἔντονη στοὺς λαοὺς τῆς ἀρχαίας Μεσοποταμίας.

Δεισιδαιμονία*. Πίστευαν πὼς κι οἱ ἀρρώστιες προέρχονταν ἀπὸ κακοὺς δαίμονες γι' αὐτὸ καὶ φρόντιζαν μὲ διάφορα φίλτρα ποὺ ἔπιναν οἱ ἄρρωστοι, νὰ τὶς διώξουν ἀπὸ τὸ κορμί τους. Μὲ τελετές, θυσίες καὶ πολύμορφες προσφορὲς οἱ ἄνθρωποι ὅλων τῶν τάξεων, κι οἱ βασιλιάδες ἀκόμη, ἀναζητοῦσαν μὲ τὴ βοήθεια τῶν ἱερέων τὴν προστασία καὶ τὴν εὐμένεια τῶν θεῶν. Ὅσο γιὰ τὸν Κάτω Κόσμο, τὸν πίστευαν σὰν τόπο σκοτεινό, γεμάτο σκόνη καὶ στενοχώρια.

Μάγοι. Ἀστρολόγοι. Ἡ θρησκεία αὐτὴ εἶναι φυσικὸ νὰ βάραινε πολὺ στὴν ὕπαρξη τῶν ἀνθρώπων, γιατὶ καμιὰ ἀνακούφιση δὲν τοὺς πρόσφερε στὴ ζωή, οὔτε ἄφηνε χῶρο γιὰ ἐλπίδα, ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατο. Γι' αὐτὸ οἱ μάγοι κι οἱ ἀστρολόγοι – σ' αὐτοὺς κατέφευγαν ὅλοι – εἶχαν μεγάλη ἐπίδραση, κι ἡ δεισιδαιμονία* κυριαρχοῦσε σ' ὅλες τὶς κοινωνικὲς τάξεις.

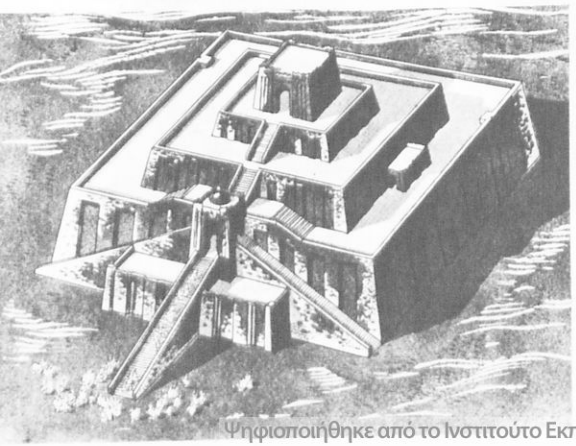

Ἀναπαράσταση ζιγκουράτ τῆς Οὔρ. Ὁ πύργος τῆς Βαβέλ, ποὺ ἀναφέρει ἡ Ἁγία Γραφή, φαίνεται πὼς θὰ ἦταν ἕνα τέτοιο κτίριο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

7. ΤΕΧΝΗ, ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΙ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Ἀνάγλυφα. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Σουμερίων ἔχουν μείνει σπουδαῖα ἀγάλματα. Τὰ ἀνάγλυφά* τους δίνουν τὴν πολύμορφη εἰκόνα τῆς καθημερινῆς ζωῆς (ψάρεμα, κυνήγι κ.ἄ.), κι ἡ τέχνη τους εἶναι ἀξιοσημείωτη.

Τοιχογραφίες. Τὰ περισσότερα ὅμως μνημεῖα ποὺ διατηρήθηκαν προέρχονται ἀπὸ τ' ἀσσυριακὰ παλάτια. Ποικίλες παραστάσεις ζωγραφιστὲς κι ἀνάγλυφες στόλιζαν τοὺς διάφορους χώρους. Ἀντίθετα ἀπὸ τὴ σουμεριακὴ τέχνη, ποὺ εἰκονίζει τὴν εἰρηνικὴ ζωή, τὶς ἀσχολίες τῶν κατοίκων καὶ ὁρισμένους ἄρχοντες, ἡ ἀσσυριακὴ τέχνη, σὰν γνήσια ἔκφραση τῆς ψυχῆς τῶν δημιουργῶν της, προβάλλει καθαρὰ τὸν πολεμικὸ χαρακτήρα τῆς ζωῆς τους.

Σφραγιδοκύλινδροι. Ἀμέτρητοι σφραγιδοκύλινδροι* βρέθηκαν στὶς ἀνασκαφές, στολισμένοι μὲ διάφορες σκαλιστὲς παραστάσεις. Ἦταν ἀπαραίτητοι στὸ ἐμπόριο, γιατὶ μ' αὐτοὺς σφράγιζαν τὰ διάφορα ἐμπορεύματα.

Λογοτεχνία. Μύθοι. Δὲ διατηρήθηκαν πολλὰ ἔργα λογοτεχνίας. Ἡ δύσκολη γλώσσα δὲ θὰ εὐνοοῦσε τὴν ἀνάπτυξή της. Σπουδαῖο εἶναι τὸ ἐπικὸ ποίημα *«Γκιλγκαμές»*. Ἔχουν διατηρηθῆ ἀκόμη μερικοὶ μύθοι: ἡ *«Διήγηση τῆς Δημιουργίας»* καὶ ὁ *«Κατακλυσμός»*.

Ἀστρονομία. Ἡ ἀστρολογία ὁδήγησε γρήγορα τοὺς λαοὺς ν' ἀποκτήσουν πολλὲς γνώσεις ἀστρονομίας καὶ νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ προβλέπουν τὶς ἐκλείψεις τοῦ ἥλιου ἢ τοῦ φεγγαριοῦ. Ξέρουμε, σήμερα, πῶς χρησιμοποιοῦσαν τὸν γνώμονα*, τὴν κλεψύδρα*, τὸν πόλο* κ.ἄ. ἀστρονομικὰ ὄργανα. Χώριζαν τὸ ἔτος σὲ 12 σεληνιακοὺς μῆνες (μὲ 29 ἢ 30 μέρες τὸν καθένα), τὸ μήνα σὲ τέσσερεις ἑβδομάδες, ἀντίστοιχα μὲ τὶς φάσεις τοῦ φεγγαριοῦ. Χρησιμοποιοῦσαν τὸ ἡλιακὸ ὡρολόγιο γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῆς ὥρας.

Ἰατρική. Φαρμακευτική. Ἡ χρήση τῶν φίλτρων κι ἡ προσπάθεια νὰ γλιτώσουν ἀπὸ τὰ «κακὰ δαιμόνια» ποὺ ἔφερναν τὶς ἀρρώστιες, βοήθησαν νὰ ἀποκτήσουν πολλὲς γνώσεις πρακτικῆς *ἰατρικῆς* καὶ *φαρμακευτικῆς*.

Μαρμάρινη γυναικεία κεφαλὴ ἀπὸ τὴν Οὔρουκ (δεξιά). Ἔργο τῆς τέταρτης χιλιετίας π.Χ. Ἀριστερά: Ἔξοχο κεφάλι σὲ χαλκό, δεῖγμα τῆς σπουδαίας χαλκοπλαστικῆς δημιουργίας τῆς ἀκκαδικῆς περιόδου στὴ Μεσοποταμία.

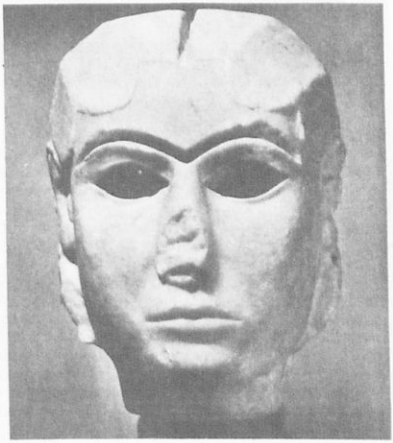

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Νομοθεσία. Χαμμουραμπί. Ἡ νομοθεσία τοῦ Χαμμουραμπὶ στάθηκε μεγάλος σταθμὸς στὴν ἱστορία. Στηριγμένη σὲ παλαιότερους νόμους τῶν Σουμερίων, ρύθμιζε τὶς σχέσεις τῆς οἰκογένειας, τὶς ἀγροτικὲς ἐργασίες, τὴ συντήρηση τῶν καναλιῶν, τὸ ἐμπόριο, τὴ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία. Εἶναι ἡ πρώτη κωδικοποίηση* νόμων καὶ ἄσκησε τεράστια ἐπίδραση στὶς νομοθεσίες ἄλλων λαῶν.

Ἀριθμητική. Γεωμετρία. Ὁ τρόπος τῆς ζωῆς κι οἱ ἀσχολίες τῶν κατοίκων τῆς Μεσοποταμίας τοὺς βοήθησαν ν' ἀναπτύξουν ἕνα εἶδος πρωτόγονης *λογιστικῆς, χωρομετρίας, γεωμετρίας κι ἀριθμητικῆς*, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τῶν σφηνοειδῶν ἐπιγραφῶν. Διαίρεσαν τὸν κύκλο σὲ 360 μοῖρες.

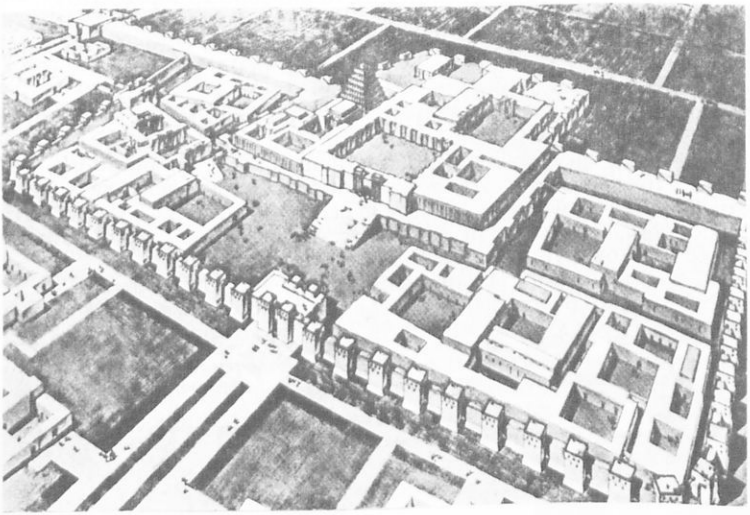

Ἀναπαράσταση τῶν βασιλικῶν ἀνακτόρων τοῦ Σαργκὸν στὴ Χορσαμπάντ. Ἡ πολυτέλεια τῶν βασιλικῶν παλατιῶν τῆς Μεσοποταμίας ἦταν κάτι τὸ ἐκπληκτικό. Τὰ παλαιότερα καταστράφηκαν ἀπὸ πλημμύρες τῶν ποταμῶν καὶ μόνο τῶν τελευταίων ἐποχῶν ἔχουν διατηρηθῆ (στὴ Νινευΐ, στὴ Βαβυλώνα, στὴ Χορσαμπάντ). Φρόντιζαν νὰ τὰ χτίζουν σὲ ὑψώματα, γιὰ νὰ γλιτώνουν ἀπὸ τὶς πλημμύρες. Ἰσχυρὰ τείχη μὲ ψηλοὺς πύργους σὲ κανονικὰ διαστήματα προστάτευαν τὸ συγκρότημα. Ὁ χῶρος ποὺ ἔπιαναν τὰ ἀνάκτορα ἦταν τεράστιος σὲ ἔκταση καὶ τὸ σύνολο ἐμοιαζε σὰν κάστρο. Ἔχτιζαν μὲ τοῦβλα (μόνο στὴν Ἀσσυρία χρησιμοποιοῦσαν τὴν πέτρα). Κάθε κτίριο εἶχε δική του αὐλή, πολλὰ δωμάτια γύρω, τοίχους χονδρούς, κι ἦταν χωρὶς παράθυρα μὲ αἴθουσες καταστόλιστες. Οἱ τοῖχοι εἶχαν ἐπένδυση ἀπὸ σμαλτωμένα πολύχρωμα τοῦβλα (κίτρινα, γαλάζια, κόκκινα, ἄσπρα), ὅπου εἰκονίζονταν διάφορες παραστάσεις. Ἄλλοτε, τοὺς στόλιζαν μὲ τοιχογραφίες ἢ ἀνάγλυφα.

Ἄγρυπνα προστάτευαν τὶς πύλες τῶν παλατιῶν πελώριοι φτερωτοὶ ταῦροι μὲ ἀνθρώπινο κεφάλι. Συμβόλιζαν τὰ ἀγαθὰ πνεύματα. Μὲς στὰ ἀνακτορικὰ συγκροτήματα ὑπῆρχαν ναοὶ ποὺ λέγονταν ζιγκουρὰτ (ἀλλεπάλληλοι τετράγωνοι πύργοι – ὡς ἑφτά –, μικρότερος ὁ καθένας ἀπὸ τὸν προηγούμενο. Στὴν κορυφή, ὑπῆρχε ὁ μικρὸς ναός, ποὺ χρησίμευε γιὰ νὰ παρατηροῦν οἱ ἱερεῖς τὴν κίνηση τῶν ἀστεριῶν. Χιλιάδες πινακίδες ἀποκαλύφθηκαν μέσα στὰ παλάτια τῆς Μεσοποταμίας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

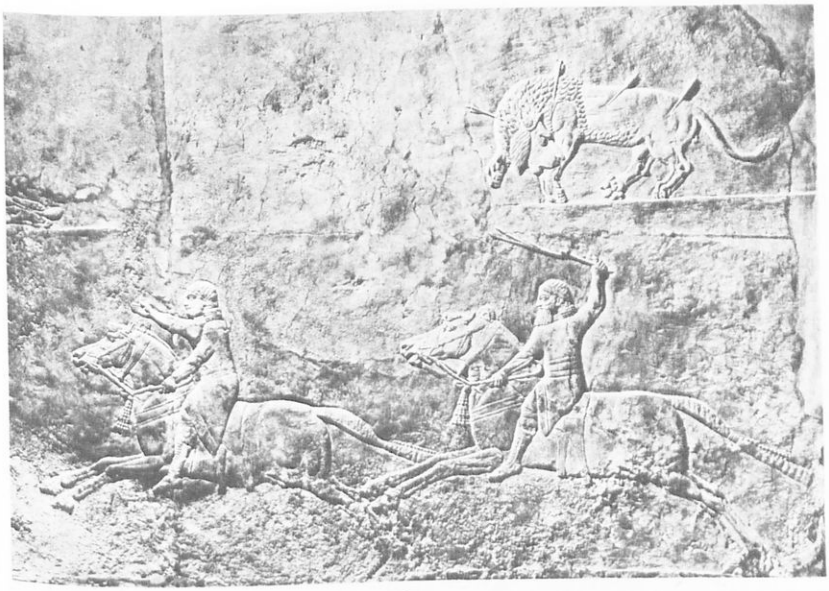

Ἀσσυριακὰ ἀνάγλυφα μὲ χαρακτηριστικὲς σκηνές. Πάνω: κυνήγι λιονταριοῦ· κάτω: θρησκευτικὴ σκηνή, ὁ βασιλιὰς μὲ ἕνα φτεραστὸ δαίμονα πίσω του προσεύχεται ἔμπρὸς ἀπὸ τὸ ἱερὸ δέντρο.

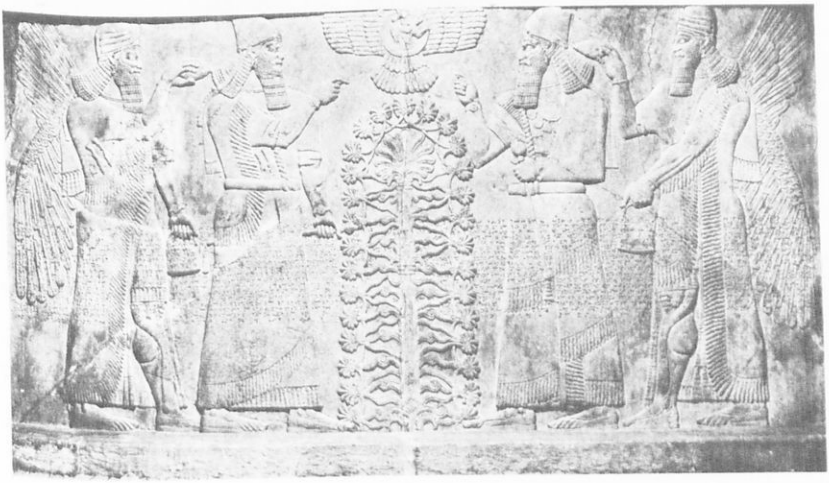

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἐκλεκτὰ δείγματα τῆς χρυσοχοϊκῆς τῆς ἀρχαίας Μεσοποταμίας στὴν τρίτη χιλιετία π.Χ. Πάνω: χρυσὸ κυπελλο· κάτω: χρυσὸ ἐγχειρίδιο μὲ λαβὴ ἀπὸ λάπις-λάζουλι.

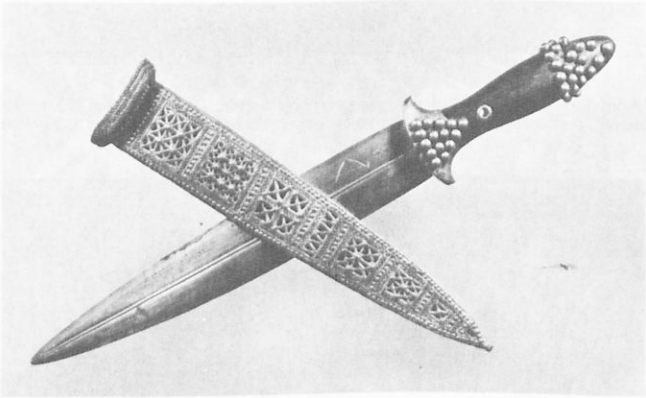

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ὁ πολιτισμὸς ἀναπτύσσεται στὴ Μεσοποταμία σύγχρονα σχεδὸν μὲ τὸν αἰγυπτιακό. Ἡ ζωὴ τῆς χώρας ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν καλή της ἄρδευση.
2. Ἀλλεπάλληλες ἐπιδρομὲς καὶ κατακτήσεις σημειώθηκαν στὴν ἱστορικὴ πορεία τοῦ τόπου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

3. Πηγὴ γιὰ τὴν ἱστορία της οἱ χιλιάδες πήλινες πινακίδες σὲ σφηνοειδῆ γραφή.
4. Πρῶτοι ἀναπτύσσονται οἱ Σουμέριοι, ἐξαιρετικὰ ἐπινοητικὸς λαός, ἄγνωστης σὲ μᾶς καταγωγῆς. Εἶχαν ἐπίδοση στὴν τεχνική, ἀλλὰ καὶ στὴν τέχνη. Ὕστερα ἀπὸ τοὺς Σουμερίους, κυριαρχοῦν διάφοροι Σημιτικοὶ λαοὶ ποὺ διατηροῦν κι ἀναπτύσσουν ὅ,τι βρῆκαν. Τότε γίνεται ἡ κωδικοποίηση τῶν Νόμων τοῦ Χαμμουραμπί. Οἱ Ἀσσύριοι, πολεμικὸς λαός, κυριαρχοῦν τὸ 12ο-7ο αἰ. π.Χ. Τὸ 612 ἱδρύεται τὸ Νέο Βαβυλωνιακὸ βασίλειο ποὺ καταλύεται τὸ 538.
5. Ἡ Μεσοποταμία ὑπῆρξε κράτος γεωργικὸ καὶ θεοκρατικό.
6. Οἱ τάξεις εἶχαν τεράστια διαφορὰ μεταξύ τους.
7. Ἡ θρησκεία πολυθεϊστική. Οἱ ἄνθρωποι φοβόνταν τοὺς θεοὺς καὶ κατέφευγαν σὲ μάγους καὶ ἀστρολόγους.
8. Πλουσιότατα τὰ τεράστια ἀνάκτορα τῶν βασιλέων (τοιχογραφίες, ἀνάγλυφα, σμαλτωμένα τοῦβλα).
9. Ἀναπτύχθηκε ἡ ἀστρονομία, τὰ μαθηματικά, τὸ δίκαιο (νομοθεσία Χαμμουραμπί), ἡ ἰατρική, ἡ φαρμακευτική.
10. Ἡ τέχνη τους εἶναι μνημειακὴ καὶ ἱστορεῖ τὰ κατορθώματα τῶν βασιλέων ἢ δίνει σκηνὲς ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωή.
11. Γραφὴ σφηνοειδής.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Περιγραφὴ τῆς χώρας:

«Στὴ χώρα τῶν Ἀσσυρίων βρέχει λίγο κι ἀπ' αὐτὸ τὸ λίγο τρέφεται ἡ ρίζα τοῦ σταριοῦ. Ποτίζεται ὅμως ἀπὸ τὸν ποταμὸ καὶ ὡριμάζει τὸ σπαρτὸ καὶ δένει τὸ σιτάρι. Ὄχι, ὅπως στὴν Αἴγυπτο, ποὺ τὸ ἴδιο τὸ ποτάμι πλημμυρίζει τὰ χωράφια, ἀλλὰ ποτίζεται μὲ μαγκανοπήγαδα, γιατὶ ὁλόκληρη ἡ βαβυλωνιακὴ χώρα, ὅπως κι ἡ αἰγυπτιακή, διασχίζεται ἀπὸ διώρυγες. Ἡ μεγαλύτερη ἀπὸ τὶς διώρυγες αὐτὲς εἶναι πλωτὴ καὶ βλέπει πρὸς τὰ ἐκεῖ ποὺ βγαίνει ὁ ἥλιος τὸ χειμώνα (νοτιοανατολικά). Ἀπὸ τὸν Εὐφράτη χύνεται σ' ἄλλον ποταμό, τὸν Τίγρη, ποὺ στὶς ὄχθες του ἦταν χτισμένη ἡ πόλη Νινευΐ. Ἀπ' ὅλες τὶς χῶρες ποὺ ξέρουμε ἐμεῖς, αὐτὴ εἶναι ἀσύγκριτα καλύτερη γιὰ νὰ παράγη δημητριακοὺς καρπούς. Γιὰ καλλιέργεια ἄλλων δέντρων οὔτε καὶ δοκιμάζουν, οὔτε συκιά, οὔτε ἀμπελόκλημα, οὔτε ἐλιά. Γιὰ δημητριακὰ ὅμως εἶναι τόσο καλή, ποὺ γενικὰ δίνει διακόσια στὸ ἕνα κι ὅταν ἡ παραγωγὴ εἶναι καλὴ δίνει τριακόσια στὸ ἕνα...».

Ἡροδότου, Ἱστορίαι Α, 193 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

2. Τὰ καράβια τῶν Βαβυλωνίων:

«Καὶ τώρα θὰ μιλήσω γιὰ τὸ πιὸ περίεργο, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἀπ' ὅσα εἶδα στὴ Βαβυλώνα, ὕστερα, βέβαια, ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν πόλη: τὰ πλοῖα τους ποὺ κατεβαίνουν τὸ ποτάμι γιὰ τὴ Βαβυλώνα εἶναι ὅλα στρογγυλὰ καὶ πέτσινα. Ἀφοῦ δηλαδή, ἐκεῖνοι ποὺ κατοικοῦν στὴν Ἀρμενία, ποὺ εἶναι ἀπάνω ἀπὸ τὴν Ἀσσυρία, κόψουν ἰτιὰ καὶ φτιάξουν τὰ στραβόξυλα, τεντώνουν ὕστερα ἀπ' ἔξω ἀπ' αὐτά, γιὰ σκέπασμα τομάρια, σὰν πάτωμα, κι οὔτε πλαταίνουν τὴν πρύμη, οὔτε στενεύουν τὴν πλώρη, ἀλλὰ ἀφοῦ τὰ κάνουν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κυκλικὰ σὰν νὰ εἶναι ἀσπίδα, γεμίζουν ὅλο τὸ πλοῖο μὲ καλάμι, τὸ φορτώνουν μὲ ἐμπόρευμα καὶ τὸ ἀφήνουν νὰ τὸ πάρῃ τὸ ποτάμι. Κατεβάζουν ἀπὸ κεῖ σταμνιὰ φοινικικὰ γεμάτα κρασί. Τὰ κυβερνοῦν μὲ δυὸ κουπιά, δυὸ ἄντρες ποὺ στέκονται ὀρθοὶ κι ὁ ἕνας τραβάει πρὸς τὰ μέσα τὸ κουπὶ κι ὁ ἄλλος τὸ σπρώχνει πρὸς τὰ ἔξω. Αὐτὰ τὰ πλοῖα γίνονται καὶ πολὺ μεγάλα καὶ μικρότερα. Τὰ πολὺ μεγάλα χωροῦν μέχρι καὶ πέντε χιλιάδες τάλαντα φορτίου»].

Ἡροδότου, Ἱστορίαι Α, 194 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

3. Νόμοι τοῦ Χαμμουραμπί:

Τὸ 1901 Γάλλοι ἀρχαιολόγοι ἀνακάλυψαν στὰ Σοῦσα, πάνω σὲ μιὰ μαύρη πέτρα (2.35 μ. ὕψος) τὸν Κώδικα*μὲ τοὺς νόμους τοῦ Χαμμουραμπί. Δὲν ἦταν τὸ μόνο μνημεῖο ὅπου ὑπῆρχαν νόμοι. Πολλὰ ἀντίγραφα πάνω σὲ πήλινες πινακίδες χαραγμένα, κυκλοφοροῦσαν σ' ὁλόκληρη τὴ χώρα, γιὰ νὰ τὰ συμβουλεύωνται καθημερινὰ οἱ κάτοικοι. Νὰ μερικοί:

«Ἂν κάποιος δανείστηκε σπόρο καὶ τὸ σιτάρι του δὲ φύτρωσε, γιατὶ ἔλειψε τὸ νερὸ ἢ γιατὶ οἱ πλημμύρες σκόρπισαν τὴ σοδειά του, τὸ χρόνο ἐκεῖνο δὲ θὰ ἐπιστρέψῃ τὸ σπόρο καὶ δὲ θὰ πληρώσῃ τὸ φόρο.

»Ἂν κάποιος δὲ φρόντισε τ' αὐλάκια τῶν χωραφιῶν του, κι ἔγινε ζημιὰ στὴν περιοχὴ ἀπὸ πλημμύρα, θ' ἀποζημιώσῃ ὅλους ἐκείνους ποὺ ζημιώθηκαν ἐξαιτίας του, δίνοντάς τους τὸ σιτάρι ποὺ ἔχασαν.

»Ἂν ἕνα παιδὶ χτυπήσῃ τὸν πατέρα του, θὰ τοῦ κόψουν τὰ χέρια.

»Ἂν κάποιος βγάλῃ τὸ μάτι ἑνὸς ἐλεύθερου ἀνθρώπου, θὰ τοῦ βγάλουν καὶ τὸ δικό του μάτι.

»Ἂν κάποιος ἔσπασε τὸ μέλος ἐλεύθερου ἀνθρώπου, θὰ τοῦ σπάσουν καὶ αὐτοῦ ἕνα δικό του μέλος.

»Ἂν ἕνας ἀρχιτέκτονας ἔχτισε τὸ σπίτι ἑνὸς ἀνθρώπου, καὶ δὲν τὸ ἔφτιασε γερό, καὶ χάλασε τὸ σπίτι καὶ σκοτώθηκε ὁ ἰδιοκτήτης του, ὁ ἀρχιτέκτονας αὐτὸς πρέπει νὰ πεθάνῃ. Ἂν καθὼς γκρεμίστηκε τὸ σπίτι, σκοτώθηκε ὁ γιὸς τοῦ ἰδιοκτήτη, θὰ σκοτωθῇ, ἀντίστοιχα, ὁ γιὸς τοῦ ἀρχιτέκτονα».

4.[Ὁ Σαργκὸν βασιλιὰς τοῦ Ἀκκὰδ

«Ὁ Σαργκόν, βασιλιὰς τοῦ Ἀκκὰδ... ὑπόταξε τὴν Οὐροὺκ καὶ κατέστρεψε τὰ τείχη της. Αἰχμαλώτισε τὸ βασιλιὰ τῆς Οὐρούκ· τὸν φυλάκισε... Κατάκτησε τὴ χώρα, κι ὕστερα τὸ Λαγκὰς ὡς τὴ θάλασσα. Στὴ θάλασσα ἔπλυνε τὰ ὅπλα του. Στὴ μάχη ἐναντίον τῶν κατοίκων τῆς Οὔμμα, νίκησε· ὑπόταξε τὴν πόλη καὶ κατέστρεψε τὰ τείχη της. Ὁ θεὸς Ἐνλὶλ δὲν ἄφησε κανένα νὰ ἀντισταθῇ στὸν Σαργκόν, τὸ βασιλιὰ τῆς περιοχῆς. Ὕστερα ἀπὸ τὴν πάνω θάλασσα (τὴ Μεσόγειο) ὡς τὴ μέσα θάλασσα (τὸν Περσικὸ κόλπο), ὁ Ἐνλὶλ τοῦ παραχώρησε τὴ χώρα»].

Ἀπὸ πινακίδα τῆς ἐποχῆς τοῦ Σαργκόν

5.[Ἡ Ἀσσυρία καὶ ὁ βασιλιάς της:

«Τὸ πόσος εἶναι ὁ πλοῦτος τῶν Βαβυλωνίων θὰ τὸ δείξω καὶ μὲ πολλὰ ἄλλα καὶ μὲ αὐτό: Γιὰ τὸ (μεγάλο βασιλιά), *γιὰ διατροφὴ δική του καὶ τοῦ στρατοῦ, καὶ γιὰ τὸ φόρο ξέχωρα, ἔχει διαιρεθῆ ὅλη ἡ χώρα σὲ τμήματα. Ἀπὸ τοὺς δώδεκα λοιπὸν μῆνες τοῦ χρόνου, τοὺς τέσσερες μῆνες τὸν τρέφει ἡ χώρα τῶν Βαβυλωνίων καὶ τοὺς ὀκτὼ μῆνες ὅλη ἡ ἄλλη Ἀσία. Ἔτσι ἡ χώρα τῆς Ἀσσυρίας εἶναι στὸν πλοῦτο τὸ ἕνα τρίτο τῆς ἄλλης Ἀσίας. Καὶ ἡ διοίκηση τῆς χώρας αὐτῆς, ποὺ οἱ Πέρσες τὴ λένε σατραπεία, εἶναι κατὰ πολὺ πιὸ προσοδοφόρα ἀπ' ὅλες τὶς ἄλλες διοικήσεις, ἀφοῦ στὸν Τριτανταίχμη, γιὸ τοῦ Ἀρταβάζου, ποὺ ἦταν διορισμένος ἀπὸ τὸ βασιλιὰ σ' αὐτὴ τὴν ἐπαρχία, ἔφερνε ἡμερήσιο εἰσόδημα μιὰ ἀρτάβη γεμάτη ἀσήμι* (ἡ ἀρτάβη εἶναι μέτρο Περσικό, ποὺ χωράει ἕνα μέδιμνο (52 κιλὰ περίπου) ἀττικὸ καὶ τρεῖς χοίνικες (1 χοίνικας = 1/48 τοῦ μεδίμνου).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἶχε ἀκόμη ἄλογα δικά του, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πολεμικά. Ἐπίσης, συντηροῦσε ἕνα τόσο μεγάλο πλῆθος ἰνδικῶν σκυλιῶν, ποὺ τέσσερα μεγάλα χωριὰ τοῦ κάμπου ἦταν ἀπαλλαγμένα ἀπὸ ἄλλους φόρους καὶ εἶχαν ὑποχρέωση νὰ δίνουν τροφὴ γιὰ τὰ σκυλιά. Τόσα πολλὰ ἦταν λοιπὸν τὰ ἔσοδα τῶν διοικητῶν τῆς Βαβυλῶνος»].

Ἡροδότου, Ἱστορίαι Α, 192 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

6. [Γιὰ τὴ Βαβυλώνα:

«Ἡ πόλη (ἡ Βαβυλώνα) εἶναι χωρισμένη σὲ δύο μέρη, γιατὶ τὴ χωρίζει στὴ μέση ὁ ποταμὸς Εὐφράτης, ποὺ κατεβαίνει ἀπὸ τὴ χώρα τῶν Ἀρμενίων. Ὁ ποταμὸς αὐτὸς εἶναι μεγάλος, βαθὺς κι ὁρμητικὸς καὶ χύνεται στὴν Ἐρυθρὰ θάλασσα. Οἱ βραχίονες τοῦ τείχους φτάνουν μέχρι τὸ ποτάμι. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ κάνει γωνία πρὸς τὰ μέσα καὶ προχωρεῖ στὶς δύο ὄχθες τοῦ ποταμοῦ ἕνας ξερότοιχος ἀπὸ ψημένα τοῦβλα. Ἡ πόλη ἡ ἴδια εἶναι γεμάτη ἀπὸ τρίπατα καὶ τετράπατα σπίτια καὶ οἱ δρόμοι της εἶναι ἴσιοι καὶ οἱ ἄλλοι καὶ οἱ κάθετοι ποὺ διευθύνονται πρὸς τὸ ποτάμι. Στὸ τέρμα κάθε δρόμου, ἐκεῖ ποὺ φτάνει στὸν ξερότοιχο αὐτὸ κοντὰ στὸ ποτάμι ὑπῆρχαν μικρὲς πύλες, τόσες, ὅσα ἦταν καὶ τὰ στενά. Ἦταν κι αὐτὲς χάλκινες κι ἔφταναν ὡς τὸν ποταμό.

Αὐτὸ λοιπὸν τὸ τεῖχος εἶναι ὁ θώρακας τῆς πόλεως. Ἀπὸ μέσα ὑπάρχει κι ἄλλο τεῖχος, ποὺ δὲν εἶναι πολὺ ἀσθενέστερο ἀπὸ τὸ ἄλλο, εἶναι ὅμως στενώτερο. Καὶ στὰ δύο τμήματα τῆς πόλεως στὴ μέση, ὑπάρχει ἕνα μέρος ὀχυρωμένο, ποὺ στὸ ἕνα ἔχουν κτίσει τὰ παλάτια τοῦ βασιλιᾶ, μὲ μεγάλο καὶ ἰσχυρὸ περίβολο, καὶ στὸ ἄλλο ἦταν τὸ ἱερὸ τοῦ Βήλου Διός, μὲ πύλες χάλκινες, ποὺ ὑπῆρχε ἀκόμα καὶ στὶς μέρες μου· αὐτὸ ἦταν τετράγωνο καὶ κάθε πλευρά του ἦταν δύο στάδια. Στὴ μέση τοῦ ἱεροῦ εἶχε κτιστὴ ἕνας γερὸς πύργος, ἕνα στάδιο μάκρος κι ἄλλο τόσο πλάτος, καὶ πάνω σ' αὐτὸ τὸν πύργο ὑψώνεται ἄλλος πύργος καὶ σ' αὐτὸν πάλι ἄλλος μέχρι ὀχτὼ πύργοι. Ἡ ἀνάβαση σ' αὐτοὺς κατασκευάσθηκε ἀπ' ἔξω, καὶ πήγαινε γύρω τριγύρω ἀπ' ὅλους τοὺς πύργους (ἐννοεῖ τὸ ζιγκουράτ). Στὴ μέση τῆς ἀναβάσεως ὑπάρχει ἕνας σταθμὸς καὶ καθίσματα γιὰ νὰ κάθωνται νὰ ξεκουράζωνται ἐκεῖνοι ποὺ ἀνεβαίνουν. Στὸν τελευταῖο πύργο βρίσκεται ἕνας ναὸς μεγάλος καὶ μέσα στὸ ναὸ εἶναι ἕνα μεγάλο κρεβάτι καλοστρωμένο μ' ἕνα χρυσὸ τραπέζι δίπλα του. Ἀλλὰ σ' αὐτὸ τὸ μέρος δὲν εἶναι στημένο κανένα ἄγαλμα, καὶ ποτὲ κανένας ἄνθρωπος δὲ διανυκτερεύει ἐκεῖ, ἐκτὸς ἀπὸ μία γυναίκα ντόπια»].

Ἡροδότου, Ἱστορίαι Β, 180-181 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

7. Ἀπὸ τὰ βασιλικὰ ἀρχεῖα τῆς πόλεως Μάρι III.
Ἀλληλογραφία τοῦ Κιμπρὶ-Νταγάν, κυβερνήτη τῆς Τέργκα.

«Πὲς στὸν κύριό μας, τὰ παρακάτω: ἔτσι λέγει ὁ... καὶ ὁ Κιμπρὶ -Νταγάν, οἱ δοῦλοι σου. Πᾶνε ἕξι μέρες ποὺ ἀρχίσαμε τὴ δουλειὰ στὸ στόμιο τοῦ καναλιοῦ. Τὴν ἑβδομη μέρα πρὸς τὸ Ζανιπατίμ, θὰ στρίψουμε τὰ νερά. Ἐκεῖ, τὸ κανάλι γιὰ τὸ ὁποῖο μίλησα στὸν κύριό μου, θὰ τὸ ἑτοιμάσουμε σὲ δύο μέρες. Στὴν πόλη τοῦ κυρίου μου, θὰ σταματήσουμε τὰ νερά, ὥστε νὰ γίνῃ δυνατὸν νὰ παίρνῃ νερὸ ἡ πόλη. Καὶ νὰ ποτίζωνται τὰ χωράφια. Καὶ μεῖς θὰ συνεχίσουμε τὴν ἐργασία μας»].

Σφηνοειδὴς ἐπιγραφή.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΑΙ ΟΙ ΣΗΜΙΤΙΚΟΙ ΛΑΟΙ

1. ΕΒΡΑΙΟΙ ΚΑΙ ΦΟΙΝΙΚΕΣ

Ἡ ἐπίδραση τῆς χώρας στὶς ἀσχολίες τῶν κατοίκων. Στὴ δυτικὴ παραλία τῆς Ἀσίας, πρὸς τὴ Μεσόγειο, κατοίκησαν οἱ *Ἑβραῖοι* καὶ οἱ *Φοίνικες*, λαοὶ σημιτικοί. Ἡ χώρα τους, στενὴ λουρίδα ἀνάμεσα στὴ θάλασσα καὶ σὲ πανύψηλα βουνά, μὲ ἀτέλειωτη ἔρημο στὰ νότια καὶ τὰ νοτιοανατολικά, ἦταν τὸ μοναδικὸ στεριανὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ Μεσοποταμία πρὸς τὴν Αἴγυπτο κι ἀντίθετα. Μποροῦσαν γι' αὐτὸ νὰ ἐξουσιάζουν τοὺς ἐμπορικοὺς δρόμους. Ἔτσι, ἡ γεωγραφικὴ θέση τῆς χώρας τους ὅρισε καὶ τὴ μοίρα της.

Σπουδαία ἡ συμβολὴ Ἑβραίων καὶ Φοινίκων στὸν πολιτισμό. Γιὰ τελείως διαφορετικοὺς λόγους, ἡ παρουσία τῶν Ἑβραίων καὶ τῶν Φοινίκων στὴν ἱστορία εἶναι ἰδιαίτερα ἀξιοσημείωτη, γιατὶ ἔδωσαν, σὲ ἄλλο τελείως κύκλο ὁ καθένας, μοναδικὰ ἐπιτεύγματα.

2. Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΚΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ

Συναρπαστικὴ ἡ ἱστορία τοῦ ἐμπορίου. Σήμερα ἔχουμε ὀργανωμένο ἐμπόριο κι ὅποια στιγμὴ θελήσουμε ὑπάρχει ἡ δυνατότητα νὰ προμηθευτοῦμε τὸ πιὸ σπάνιο προϊὸν ἀπὸ τὶς μακρινότερες ἄκριες τῆς γῆς. Δὲν ἦταν ὅμως πάντα ἔτσι τὰ πράγματα.

Πῶς γίνονταν οἱ μεταφορές. Πρὶν χρησιμοποιηθοῦν γιὰ μεταφορὲς τὰ ζῶα, οἱ ἴδιοι οἱ ἄνθρωποι ἔπρεπε νὰ φορτώνωνται στὴν πλάτη τους τὰ διάφορα εἴδη ποὺ ἤθελαν νὰ μετακινήσουν ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος στὸ ἄλλο. Οἱ αἰγυπτιακὲς τοιχογραφίες εἰκονίζουν παρόμοιες σκηνές. Ἀργότερα χρησιμοποίησαν τὰ ζῶα, καί, γιὰ νὰ λείψη ὁ φοβερὸς κίνδυνος ποὺ ἀντιμετώπιζαν καθημερινὰ οἱ πρῶτοι ἔμποροι, οἱ μεταφορὲς γίνονταν μὲ καραβάνια. Ἔτσι, πολλοὶ μαζὶ κατόρθωναν νὰ τὰ βγάζουν πέρα μὲ τοὺς ἀπροσδόκητους ἐχθρούς.

Οἱ ἀνάγκες τῶν μεγάλων κρατῶν σὲ πρῶτες ὕλες. Τὰ πρῶτα μεγάλα γεωργικὰ κράτη (Αἴγυπτος – Βαβυλωνία) εἶχαν ἀφθονία ἀπὸ σιτάρι καὶ κριθάρι. Χρειάζονταν ὅμως λάδι, ἀρώματα, ξύλο, μέταλλα, δέρμα, μαλλί, λινάρι, πολύτιμες πέτρες. Τὰ προϊόντα κάθε τόπου συγκεντρώνονταν στὶς μεγάλες πόλεις κι ἀπὸ κεῖ στὰ λιμάνια. Γιὰ νὰ γίνουν ὅμως οἱ ἀπαραίτητες ἀνταλλαγές, ἦταν ἀνάγκη νὰ συνδεθοῦν τὰ καταναλωτικὰ κέντρα μὲ καραβάνια ἢ μὲ τὴν ποταμοπλοΐα καὶ τὴ ναυσιπλοΐα. *Οἱ σημιτικοὶ λαοί, ἀποδείχθηκαν δαιμόνιοι στὴν ὀργάνωση τοῦ ἐμπορίου.*

Μόλις πέτυχαν οἱ ἄνθρωποι, μὲ τὴν ἀνάμειξη τοῦ χαλκοῦ μὲ τὸν κασσίτερο, καλύτερο καὶ στερεώτερο μέταλλο, ἦταν ἀπαραίτητο νὰ ταξιδεύουν στοὺς μακρινοὺς τόπους, ὅπου ἔβγαιναν αὐτὰ τὰ μέταλλα. Τὸ λάπις – λάζουλι*, μιὰ πολύτιμη πέτρα ποὺ ἔβγαινε στὸ Ἀφγανιστάν, τὸ ἐλεφαντόδοντο, τὸ ἀλάβαστρο (Αἴγυπτος) καί, τέλος, τὸ ἤλεκτρο* (περιοχὴ τῆς Βαλτικῆς) ἦταν περιζήτητα ὑλικά, ὅπως τὸ χρυσάφι, τὸ ἀσήμι κι ὁ χαλκός.

Κρητικοί, Φοίνικες, Ἑβραῖοι καὶ τὸ ἐμπόριο. *Φοίνικες, Ἑβραῖοι καὶ Κρητικοὶ πῆραν στὰ χέρια τους τὸ μεγάλο ἐμπόριο·* τὸ ναυτικὸ δαιμόνιο, μάλιστα, τῶν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Φοινίκων τοὺς ἔφερε στὰ μακρινότερα σημεῖα τῆς γῆς, ἰδίως ἀπὸ τότε ποὺ οἱ μεγάλες αὐτοκρατορίες τῆς Ἀνατολῆς ἄρχισαν νὰ ἐξασθενοῦν.

Α΄. ΕΒΡΑΙΟΙ

Ἡ σημασία τῆς Παλ. Διαθήκης. Ἂν δὲν ὑπῆρχε κανένα μνημεῖο τῆς ἑβραϊκῆς ἱστορίας, θὰ ἦταν ἀρκετὴ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, ποὺ τὰ θαυμαστὰ πλούσια καὶ πολύμορφα κείμενά της δίνουν κάθε λεπτομέρεια γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸν πολιτισμὸ τοῦ ἑβραϊκοῦ λαοῦ, ὡς τὸ 2ο μ.Χ. αἰ.

Πρῶτοι οἱ Ἑβραῖοι συνέλαβαν τὴν ἰδέα ἑνὸς θεοῦ. *Οἱ Ἑβραῖοι δὲ δημιούργησαν μεγάλο κράτος.* Βασανίστηκαν σκληρὰ μὲ τὶς ἀδιάκοπες μεταναστεύσεις καὶ περιπέτειες. Ἡ σημασία τους, ὅμως, γιὰ τὸν πολιτισμὸ τῆς ἀνθρωπότητας εἶναι τεράστια, γιατὶ *πρῶτοι αὐτοὶ* στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου συνέλαβαν τὴν ἰδέα ἑνὸς θεοῦ πνευματικοῦ, ποὺ μὲ βάση τὶς ἐντολές του πρέπει ὑπεύθυνα νὰ ζοῦν οἱ ἄνθρωποι τὴ ζωή τους.

1. Η ΧΩΡΑ

Γεωγραφικὴ διαμόρφωση τῆς χώρας. Ἡ Παλαιστίνη χωρίζεται σὲ τρεῖς περιοχές, ἀπὸ τὰ δυτικὰ πρὸς τὰ ἀνατολικά: τὴν *παραλιακή*, ὅπου κατοικοῦσαν οἱ *Φιλισταῖοι*, ἕνας θαλασσινὸς λαὸς ποὺ στάθηκε πάντα ἐχθρικὸς στοὺς Ἑβραίους. Τὴν *κεντρική*, ὀρεινὴ περιοχὴ ποὺ διασχίζει τὴ χώρα ἀπὸ τὸ βορρὰ πρὸς τὸ νότο, καὶ τὴν εὔφορη *κοιλάδα τοῦ Ἰορδάνη*, μὲ τὴ λίμνη Γενησαρὲτ στὸ βορρά, καὶ τὴ Νεκρὰ Θάλασσα στὸ νότο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Οἱ Ἑβραῖοι νομάδες. Οἱ Ἑβραῖοι, ἀρχικὰ ἦταν νομαδικὸς* λαός. Μετανάστευαν ὁλοένα μὲ τὰ κοπάδια τους, ζώντας σὲ σκηνὲς μιὰ ζωὴ ἁπλὴ καὶ ἥμερη. Στὴ Βίβλο, ὅπου ἡ διήγηση ἀρχίζει μὲ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου, διακρίνει κανεὶς τί περιπέτειες περνοῦσαν γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὸ νερὸ μιᾶς πηγῆς ἢ βοσκὴ γιὰ τὰ κοπάδια.

Ὁ Πατριάρχης Ἀβραάμ. Στὴν ἀρχή, ζοῦσαν, στὴν «Οὖρ τῶν Χαλδαίων», ἴσως τὴν ἐποχὴ τῆς βασιλείας τοῦ Χαμμουραμπί. Μ' ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ, ὁ Πατριάρχης Ἀβραὰμ ξεκίνησε μὲ τὴ φυλή του, διέσχισαν τὴ Μεσοποταμία, ἀκολουθώντας τὴν ἀριστερὴ ὄχθη τοῦ Εὐφράτη, κι ἔμειναν γιὰ ἕνα διάστημα στὴ Χαρράν. Ὕστερα, ὁ Ἀβραὰμ ὁδήγησε τὸ λαό του στὴ Χαναάν. Ἐκεῖ ὀνομάστηκαν Ἑβραῖοι («αὐτοὶ ποὺ ἦρθαν πέρ' ἀπὸ τὸ ποτάμι», δηλ. τὸν Εὐφράτη). Ὅταν ἔπεσε πείνα στὴ γῆ αὐτή, πάλι μ' ἐντολὴ τοῦ Κυρίου, φεύγει μὲ τὴ φυλή του στὴν Αἴγυπτο, γιὰ ἕνα διάστημα. Ἐπιστρέφοντας στὴ Χαναάν, κι ἀφοῦ ἔγινε ἀρχηγὸς ὁ γιὸς κι ἀργότερα ὁ ἐγγονὸς τοῦ Ἀβραάμ, ὁ Ἰακώβ, ἐξακολουθοῦν οἱ Ἑβραῖοι νὰ ζοῦν νομαδικά.

Οἱ Ἑβραῖοι στὴν Αἴγυπτο. Ὁ Ἰωσήφ, ἕνας ἀπὸ τοὺς γιοὺς τοῦ Ἰακώβ, εἶχε παράξενη τύχη. Βρέθηκε ἀνώτερος ὑπάλληλος τοῦ φαραώ, κι ἔφερε στὴν πλούσια αὐτὴ χώρα, τὴν οἰκογένειά του μαζὶ κι ὅλη του τὴ φυλή, ποὺ ἀπόκτησε στὴν Αἴγυπτο μόνιμη ἐγκατάσταση καὶ ἄφησε τὴ νομαδικὴ ζωή.

Ἐπιστροφὴ στὴν Παλαιστίνη. Τὸ ἐπεισόδιο αὐτὸ γίνεται τὴν ἐποχὴ ποὺ κυριαρχοῦν στὴν Αἴγυπτο οἱ Ὑκσώς. Ὅταν, ὅμως, ἔδιωξαν τοὺς Ὑκσὼς οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ φαραὼ τοῦ Νέου Κράτους τῆς Θήβας κακομεταχειρίστηκαν τοὺς Ἑβραίους, ποὺ ὑποχρεώθηκαν, τότε, νὰ φύγουν κρυφὰ στὴν Παλαιστίνη.

Οἱ Δέκα Ἐντολές. Τὴ φυγὴ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, μὲ ἀρχηγὸ τὸν *Μωυσῆ*, τὴν ἱστορεῖ τὸ βιβλίο τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ποὺ ὀνομάζεται «Ἔξοδος». Μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, γλίτωσαν ἀπὸ τὴν καταδίωξη τοῦ φαραώ. Στὸ διάστημα τῆς

Τμῆμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου μὲ ἑλληνικὴ ἐπιγραφὴ (Εὐλογία τῷ λαῷ) καὶ τὴν ἑβραϊκὴ ἐπτάφωτη λυχνία, ἀπὸ ναὸ τοῦ 5ου αἰ. μ.Χ. στὸ Ἰσραήλ.

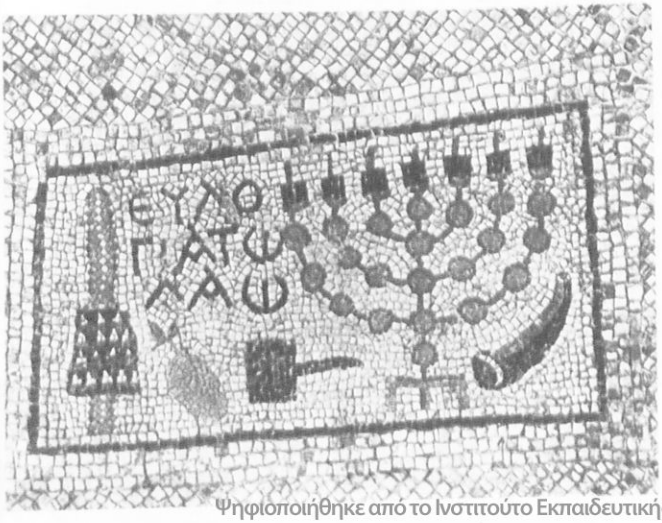

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πορείας τους πρὸς τὴν Παλαιστίνη, ὁ Θεὸς ἀποκαλύφθηκε, στὴν κορυφὴ τοῦ ὄρους Σινᾶ, στὸ Μωυσῆ καὶ τοῦ ὑπαγόρευσε τοὺς Νόμους του, τὶς *Δέκα Ἐντολές*. Ἀπὸ τότε, τὶς χάραξαν σὲ πλάκες ποὺ τὶς μετέφεραν πάντα μαζί, σ' ἕνα κιβώτιο ἀπὸ κέδρο, τὴν «Κιβωτὸ τῆς Διαθήκης».

Ἐγκατάσταση στὴ «Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας». Στὴν ἔρημο ἀντιμετώπισαν νέες περιπέτειες. Ὁ Μωυσῆς, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, τοὺς σώζει καὶ πάλι. Πλησιάζουν πιὰ στὴ «Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας», τὴ Χαναάν, ὅπου ἐγκαταστάθηκαν τελικά.

Οἱ 12 φυλές. Οἱ πόλεμοι δὲ σταμάτησαν (1200 - 1000 π.Χ.) τὴ φορὰ αὐτὴ ἀνάμεσά τους (ἦταν χωρισμένοι σὲ 12 φυλὲς – ὅσοι ἦταν οἱ γιοὶ τοῦ Ἰακώβ). Ὅταν ὅμως ὑπῆρχε ἐξωτερικὴ ἀπειλή, ἑνώνονταν μὲ ἀρχηγὸ τὸν *Κριτή**. Οἱ ἀγῶνες μὲ τοὺς Φιλισταίους ἐξακολουθοῦν. Κουρασμένοι ἀπὸ τὶς ἀδιάκοπες ἐχθρικὲς ἀπειλὲς οἱ Ἑβραῖοι ἀποζητοῦν τὴν ἕνωση μεταξύ τους καὶ παρακαλοῦν τὸν Κριτὴ Σαμουὴλ νὰ τοὺς ὁρίση ἕνα βασιλιά.

Οἱ βασιλεῖς. Δαβίδ. Ἀπόκτησαν, ἔτσι, πρῶτο βασιλιὰ τὸν Σαούλ, ποὺ σκοτώθηκε σὲ μάχη ἐναντίον τῶν Φιλισταίων. Διάδοχός του ἦταν ὁ Δαβίδ. Αὐτὸς ὀργάνωσε τοὺς Ἑβραίους σὲ κράτος γεωργικὸ ποὺ κυριάρχησε σ' ὅλη τὴ Χαναάν. Ὅρισε τὰ Ἱεροσόλυμα ὡς πρωτεύουσα. Ἐπιβλήθηκε στοὺς ἐχθρούς, σχημάτισε αὐλὴ μὲ γραφεῖς καὶ ἀνώτερους ὑπαλλήλους, ἔκαμε τὴν ἐκλογὴ τοῦ ἀρχιερέα καὶ ἔφτιαξε στρατό.

Βασιλεία στὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Ποιητὴς ὁ ἴδιος (ὁ Δαβὶδ) συνθέτει ἔξοχους ψαλμοὺς γιὰ νὰ ὑμνήση τὸ Θεό. Δὲν ἔχει καμιὰ σχέση μὲ τοὺς βασιλιάδες τῶν ἄλλων λαῶν, ποὺ γνωρίσαμε ὡς αὐτὴ τὴ στιγμή. Βασιλεύει στὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, χωρὶς ὁ ἴδιος νὰ θεωρῆται θεός.

Σολομών. Ὅταν ἔγινε βασιλιὰς ὁ γιός του Σολομὼν τὸ κράτος ἀναπτύχθηκε ἐξαιρετικά. Ὁ Σολομὼν ἔμεινε περίφημος γιὰ τὴ σοφία καὶ τὴ δικαιοσύνη του καὶ τὴν τέλεια διοικητικὴ ὀργάνωση ποὺ ἐφάρμοσε. Ἡ ἐμπορικὴ κίνηση στὴν ἐποχή του ὑπῆρξε ἀξιοσημείωτη κι ἡ χώρα του συγκέντρωσε ἀμέτρητα πλούτη. Ἔκλεισε ἐμπορικὴ συμφωνία μὲ τοὺς Φοίνικες καὶ μὲ τὴ βοήθειά τους κατασκεύασε στόλο. Ἵδρυσε λιμάνι στὴν Ἐρυθρὰ Θάλασσα, ὀργανώθηκε ἡ γεωργία στὴν κοιλάδα τοῦ Ἰορδάνη καὶ στὶς ὄχθες τῆς Γενησαρὲτ μὲ καλλιέργειες δημητριακῶν, ὀπωροφόρων, ἀμπελιῶν καὶ ἐλιῶν. Τὰ προϊόντα φρόντιζε νὰ τὰ ἀνταλλάσση ὁ Σολομὼν μὲ τοὺς Φοίνικες παίρνοντας ξυλεία ποὺ ἔλειπε ἀπὸ τὴ χώρα.

Ἄνθηση βιοτεχνίας. Οἱ πόλεις μεγάλωσαν καὶ πλούτισαν μὲ τὴ φροντίδα τοῦ βασιλιᾶ καὶ στὰ ἐργαστήριά τους φτιάχνονταν κοσμήματα, ἀγγεῖα, σφραγιδόλιθοι καὶ ὅπλα. Ἡ χώρα προοδεύει μὲ τὴν εἰρήνη ποὺ βασιλεύει καὶ τὴν καλὴ ὀργάνωση.

Ἀναπαράσταση τοῦ ναοῦ ποὺ ὁ βασιλιὰς Σολομὼν ἵδρυσε στὰ Ἱεροσόλυμα. Ὁ ναὸς περιβάλλεται καὶ ἀσφαλίζεται ταυτόχρονα ἀπὸ δύο περιβόλους, ποὺ ὁ καθένας τους ἔχει μιὰ μεγάλη πύλη εἰσόδου. Στὸ βάθος ὁ ναός, ὅπου ὑπάρχουν τὰ ἅγια τῶν ἁγίων κι ἡ κιβωτός.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἔργα. Στρατός. Μὲ τὰ πλούτη ποὺ συγκέντρωσε ὁ Σολομὼν ἀπὸ τὸ ἐμπόριο, ἔχτισε μεγάλο παλάτι καὶ τὸν περίφημο ναὸ στὰ Ἱεροσόλυμα. Ἀκόμα, ὀργάνωσε γερὸ στρατό, μὲ πολεμικὰ ἅρματα καὶ ἱππικό. Ἔκλεισε τέλος συνθῆκες μὲ τὸν Χειρὰμ τῆς Τύρου, τὴ βασίλισσα τοῦ Σαβᾶ καὶ τὸ φαραὼ τῆς Αἰγύπτου.

Χωρισμὸς σὲ 2 βασίλεια. Ὕστερ' ἀπὸ τὸ θάνατό του (930 π.Χ.) ἄρχισαν πάλι οἱ ἐσωτερικὲς διαμάχες κι οἱ Ἑβραῖοι χωρίστηκαν σὲ δύο βασίλεια (τοῦ Ἰσραήλ, στὰ βόρεια, μὲ πρωτεύουσα τὴ Σαμάρεια – τοῦ Ἰούδα, στὰ νότια, μὲ πρωτεύουσα τὰ Ἱεροσόλυμα).

Προφῆτες. Τὸν 8ο αἰ. π.Χ. οἱ *Προφῆτες* (Ἠσαΐας, Ἱερεμίας κ.ἄ.) τῶν Ἑβραίων προσπαθοῦν νὰ διαφυλάξουν τὰ ἤθη καὶ τὴ σωστὴ πίστη. Προαναγγέλλουν τὴν ἄφιξη τοῦ Μεσσία, ποὺ θὰ σώσει τὸν κόσμο ἀπὸ τὶς ἁμαρτίες, καὶ προσπαθοῦν νὰ τονίσουν τὸ ἀληθινὸ νόημα τῆς θρησκείας τους. Τὸ κήρυγμά τους, στὶς δύσκολες ὧρες, δυναμώνει τὸ φρόνημα καὶ τὴν πίστη τῶν Ἑβραίων, κι ἔτσι μὲς στὶς ὧρες τῆς σκλαβιᾶς τους, μαζεύονται στὶς συναγωγές, κοντὰ στοὺς ἱερεῖς, τοὺς *Ραββίνους*. [Χτίζεται ξανὰ ὁ ναὸς στὰ Ἱεροσόλυμα – καταστράφηκε ὁριστικὰ ἀπὸ τὸ Ρωμαῖο αὐτοκράτορα Τίτο, τὸ 70 μ.Χ.].

Βαβυλώνια αἰχμαλωσία. Ἀπὸ τὴ διαίρεση βγῆκαν ὠφελημένοι οἱ ἐξωτερικοὶ ἐχθροί. Τὸ 772 π.Χ. οἱ Ἀσσύριοι κυρίευσαν τὸ βασίλειο τοῦ Ἰσραήλ. Τὸ 587 ὁ Ναβουχοδονόσορ πολιορκεῖ τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ σέρνει τοὺς Ἑβραίους αἰχμαλώτους στὴ Βαβυλώνα. Ἐλευθερώνονται μόνο τὸ 538 π.Χ., ὅταν ὁ βασιλιὰς τῆς Περσίας, ὁ Κύρος, κυριεύει τὴ Βαβυλώνα. Δίνει τὴν ἄδεια σ' ὅσους ἤθελαν, νὰ γυρίσουν στὴν πατρίδα τους καὶ νὰ χτίσουν πάλι τὸ μεγάλο ναό. Ἡ Παλαιστίνη ὅμως δὲν ἦταν πιὰ ἐλεύθερη, εἶχε γίνει «περσικὴ ἐπαρχία».

3. Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ

Κράτος. Νομοθεσία. Ἐμπόριο. Οἱ Ἑβραῖοι διακρίθηκαν καὶ στὸ ἐμπόριο καὶ δημιούργησαν νομοθεσία. Κατόρθωσαν νὰ σχηματίσουν κράτος, μόνον ὅταν τὰ τεράστια βασίλεια τῆς ἐποχῆς ἔχασαν τὴ σημασία τους ἢ ἔσβησαν.

Σταδιακὴ ἡ ἐξέλιξη τῆς Ἑβραϊκῆς θρησκείας. Τὸ σπουδαιότερο ἐπίτευγμά τους ὑπῆρξε ἡ μονοθεϊστικὴ θρησκεία ποὺ ἵδρυσαν. Ὁ Θεὸς ἔγινε ἔννοια ὑψηλή, γεμάτη πνευματικὸ περιεχόμενο, ἡ δύναμη ποὺ δημιούργησε τὸν κόσμο καὶ διέπει τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων. Στὴν ἀρχή, ὁ Θεὸς ἦταν ἡ δύναμη ποὺ τοὺς ἔσωζε ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς καὶ τοὺς θεοὺς τῶν ἐχθρῶν. Ἀργότερα, ἡ θρησκεία τους ἔγινε καθαρὰ «ἐθνική». Ὁ Κύριος τοὺς ξεχώριζε, ἦταν ὁ «ἐκλεκτός του λαός», – τὸν καιρὸ ποὺ μάχονταν γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς Παλαιστίνης.

[**Ὁ Θεὸς τῶν Ἑβραίων γίνεται ὑπερεθνικός.** Τέλος, μετὰ τὴ Βαβυλώνια αἰχμαλωσία, μὲ τὴν ἐπίδραση τῶν Προφητῶν, ὅταν οἱ Ἑβραῖοι εἶχαν χάσει γιὰ πάντα τὴν ἐθνική τους ἐλευθερία, ἡ ἰουδαϊκὴ θρησκεία ξέφυγε ἀπὸ τὰ ἐθνικὰ ἑβραϊκὰ ὅρια· ὁ Θεὸς ἔγινε ὑπερεθνικός, ἀνῆκε πιὰ σ' ὅλους τοὺς λαούς. Προετοιμάστηκε ἡ ἰδέα γιὰ τὴν «ἔλευση» τοῦ Μεσσία κι ὁ Χριστιανισμὸς μπόρεσε νὰ ριζώσει εὔκολα. Ἡ γλυκιὰ θρησκεία τοῦ Ἰησοῦ, μὲ τὸ κήρυγμα τῆς ἀγάπης, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀναστάσεως θὰ ἔβρισκε ἕτοιμο τὸ ἔδαφος νὰ ἀναπτυχθῆ . Ἀργότερα, καὶ ὁ Μωαμεθανισμὸς πῆρε ἀρχὲς ἀπὸ τὸν Ἰουδαϊσμὸ καὶ ἀπὸ τὸ Χριστιανισμό].

Ἡ σημασία τοῦ ἑβραϊκοῦ πολιτισμοῦ. Στὶς θρησκεῖες τῶν ἀνατολικῶν λαῶν ὁ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἄνθρωπος ἦταν ἀνύπαρκτος σὰν ἄτομο, στὴν ἑβραϊκὴ ὅμως γίνεται ξαφνικά, ὑπεύθυνη προσωπικότητα, κι εἶναι στὰ χέρια του νὰ διαλέξη τὸ δρόμο ποὺ θὰ ἀκολουθήση στὴ ζωή του. Ξέροντας πὼς ὁ πολιτισμὸς τῆς ἐποχῆς μας στηρίζεται θεμελιακὰ στὶς χριστιανικὲς ἀρχές, καὶ τί ὀφείλει ὁ Χριστιανισμὸς στὴν ἰουδαϊκὴ θρησκεία, καταλαβαίνουμε ἀπόλυτα τὴν τεράστια σημασία τοῦ ἑβραϊκοῦ πολιτισμοῦ.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἡ σημασία τοῦ ἐμπορίου ὑπῆρξε τεράστια γιὰ τὴν πρόοδο τῆς ἀνθρωπότητας.
2. Οἱ Ἑβραῖοι κι οἱ Φοίνικες διακρίθηκαν ἐξαιρετικὰ ὡς ἔμποροι.
3. Οἱ Ἑβραῖοι ἦταν νομαδικὸς λαός, ὀργανωμένος σὲ φυλὲς μὲ ἀρχηγοὺς τοὺς Πατριάρχες.
4. Ὕστερα ἀπὸ πολλὲς περιπέτειες, κι ἀφοῦ ἐγκαταστάθηκαν γιὰ 200 χρόνια στὴν Αἴγυπτο, κατακτοῦν μὲ πολλοὺς κόπους τὴν Παλαιστίνη κι ὀργανώνονται στὸ τέλος τοῦ 11ου αἰ. π.Χ. σὲ κράτος γεωργικὸ καὶ ἐμπορικό.
5. Ἡ μεγαλύτερη ἐποχὴ τοῦ ἑβραϊκοῦ κράτους εἶναι ἡ περίοδος τῆς βασιλείας τοῦ Σολομῶντος.
6. Τὸ 587 π.Χ. ὁ Ναβουχοδονόσορ πολιορκεῖ τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ παίρνει αἰχμαλώτους τοὺς Ἑβραίους στὴ Βαβυλώνα. Οἱ Ἑβραῖοι δὲν ἀπόκτησαν ποτὲ πιὰ τὴν πολιτική τους ἐλευθερία. Μόνο στὴν ἐποχή μας ὀργανώθηκαν καὶ πάλι σὲ κράτος.
7. Σημείωσαν ἐπίδοση στὸ ἐμπόριο. Ἡ νομοθεσία τους εἶναι θεόπνευστη καὶ ξεχωρίζει, γιατὶ ὁρίζει τοὺς βασικοὺς ἠθικοὺς κανόνες ποὺ ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἀκολουθῆ στὴ ζωή του.
8. Ἡ θρησκεία τους εἶναι μονοθεϊστική. Λατρεύουν τὸ Θεὸ μὲ προσευχὲς καὶ θυσίες (ἀρχικὰ στὴν Κιβωτὸ τῆς Διαθήκης καὶ ὕστερα στὸ Ναὸ τοῦ Σολομῶντος). Ἡ Ἰουδαϊκὴ θρησκεία στάθηκε σημαντικὴ ὡς ἀνθρώπινη σύλληψη καὶ πολύτιμη ὡς προετοιμασία τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἔδωσε πολλὰ στοιχεῖα καὶ στὴ Μωαμεθανικὴ θρησκεία.

Β΄. ΟΙ ΦΟΙΝΙΚΕΣ

1. Η ΧΩΡΑ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Καμιᾶς ἄλλης χώρας τὴν ἱστορικὴ πορεία δὲν τὴν προσδιόρισε τόσο πολὺ ἡ γεωγραφική της θέση, ὅπως τῆς Συρίας στὴν ἀρχαιότητα.

Γεωγραφικὴ διαμόρφωση τῆς χώρας. Στενόμακρη λουρίδα στεριᾶς, ἁπλώνεται σὲ μῆκος 300 χλμ., στοὺς πρόποδες τοῦ τεράστιου ὀρεινοῦ ὄγκου τοῦ Λιβάνου, διαμελισμένη σὲ μικρὲς εὔφορες πεδιάδες ποὺ βλέπουν πρὸς τὴ θάλασσα. Ἀπὸ τὸ χῶρο της περνοῦσαν οἱ ἐμπορικοὶ δρόμοι, ποὺ ἀπὸ τὴν Ἀσία ὁδηγοῦσαν στὴν Αἴγυπτο. Μιὰ σειρὰ ἀσφαλισμένα λιμάνια ὑπῆρχαν στὶς ἀκτές της. [Ἡ *Οὐγκαρίτ*, ἡ *Βύβλος*, ἡ *Σιδών*, ἡ *Τύρος*].

Ἡ ἔλξη τῆς θάλασσας γιὰ ταξίδια. Τὰ πάντα στὸν τόπο αὐτὸ ἔσπρωχναν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀκατανίκητα τὸν ἄνθρωπο νὰ ταξιδέψη, γι' αὐτὸ κι οἱ Φοίνικες, ἔχοντας στὴ διάθεσή τους ἄφθονη τὴν ξυλεία ἀπὸ τοὺς κέδρους τοῦ Λιβάνου γιὰ τὴν κατασκευὴ καραβιῶν, δοκίμασαν τὴν τύχη τους στὴ θάλασσα κι ἔγιναν οἱ μεγαλύτεροι θαλασσοπόροι τῆς ἀρχαιότητας.

Χωρισμὸς σὲ μικρὰ βασίλεια. Διοίκηση. Ἱερεῖς. Οἱ ἀρχαῖοι Φοίνικες ἦταν λαὸς σημιτικός. *Ἡ φύση τῆς χώρας δὲν εὐκόλυνε στὴ δημιουργία ἑνιαίου κράτους.* Κάθε πεδιάδα ἦταν ἕνα μικρὸ βασίλειο. Ἡ ζωὴ συγκεντρωνόταν ἔντονη στὴν παραλιακή του πόλη. *Ὁ βασιλιὰς εἶχε στὰ χέρια του τὴν ἀπόλυτη ἐξουσία ἢ κυβερνοῦσε μαζὶ μὲ τοὺς πλούσιους ἐμπόρους. Οἱ ἱερεῖς εἶχαν μεγάλη δύναμη.*

Ἀσχολίες τῶν κατοίκων. Τέχνες. Πορφύρα. Γυαλί. Οἱ κάτοικοι ἦταν φιλόπονοι καὶ δραστήριοι. Καταγίνονταν στὶς γεωργικὲς δουλειές, ψάρευαν, ἦταν ναυτικοὶ ἢ εἶχαν μικρὰ ἐργαστήρια στὶς πόλεις. Ἐκεῖ κατασκεύαζαν ὡραῖα χάλκινα ὅπλα, κοσμήματα, ἔπιπλα, πήλινα ἀγγεῖα ἢ ὕφαιναν ὑφάσματα καὶ τὰ ἔβαφαν ἕνα βαθὺ κόκκινο χρῶμα («*φοινικοῦν*»), γι' αὐτὸ κι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ὀνόμασαν ὁλόκληρη τὴ χώρα τους Φοινίκη. Τὸ ὑλικὸ γιὰ τὴ βαφὴ τὸ ἔβγαζαν ἀπὸ ἕνα κοχύλι ποὺ ψάρευαν στὶς ἀκτές, τὴν *πορφύρα*, κι εἶχαν τὸ

Η ΑΡΧΑΙΑ ΦΟΙΝΙΚΗ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μονοπώλιό της σ' όλο τὸν τότε γνωστὸ κόσμο. Χρησιμοποιώντας τὴν ἄμμο τῆς παραλίας τους, κατασκεύασαν πρῶτοι διάφανα γυάλινα ἀντικείμενα: κύπελλα καὶ ἄλλα ἀγγεῖα.
Οἱ Φοίνικες στάθηκαν ὑποδειγματικοὶ ἔμποροι (ταξιδεύουν «κατ' ἐμπορίαν», γράφει ὁ Ἡρόδοτος) κι ἔχοντας νιώσει καλὰ τὶς ἰδιαίτερες προτιμήσεις τῶν πελατῶν τους φρόντιζαν νὰ κατασκευάζωνται στὴ χώρα τους προϊόντα ποὺ θὰ ἄρεσαν στὸν καθένα.

2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Οἱ μεγάλες πόλεις τῆς χώρας. Μὲς στὴν τρίτη χιλιετία π.Χ. σπουδαία πόλη τῆς Φοινίκης ἦταν ἡ *Γκεμπάλ*, ποὺ ἐμπορευόταν πολὺ μὲ τὴν Αἴγυπτο, ἀνταλλάσσοντας τὴν ξυλεία τοῦ Λιβάνου μὲ τὸν πάπυρο (ἔτσι ὀνομάστηκε, ἀπὸ τὴν πρώτη ὕλη ποὺ συγκέντρωνε στὸ χῶρο της, *Βύβλος*). Ἦταν ἡ κύρια ἀγορὰ τοῦ παπύρου καὶ τῶν βιβλίων. Ἡ *Οὐγκαρὶτ* ἔχει τεράστια σημασία μὲς στὴ δεύτερη χιλιετία π.Χ. Σ' αὐτὴν ἔρχονται σὲ ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία μὲ τοὺς ντόπιους οἱ Μυκηναῖοι, ποὺ εἶχαν στὴν περιοχή της ἰδιαίτερη ἐμπορικὴ συνοικία. Ἡ ἄνθηση τῶν Χετταίων ἐξασθένησε τὶς βόρειες πόλεις τῆς Φοινίκης καὶ μεταξὺ τοῦ 16ου-13ου αἰ. π.Χ. τὴν πρώτη θέση πῆρε ἡ *Σιδών*, ποὺ ἵδρυσε ἀποικίες σ' ὁλόκληρη τὴν Ἀνατ. Μεσόγειο. Οἱ Φιλισταῖοι καταστρέφουν τὴν πόλη γύρω στὰ 1100 π.Χ. Εἶχε φτάσει ἡ σειρὰ ν' ἀνθίση ἡ *Τύρος*, ποὺ στὴν ἐποχὴ τοῦ Δαβὶδ καὶ τοῦ Σολομῶντος γίνεται, γιὰ τρεῖς αἰῶνες, τὸ μεγαλύτερο ἐμπορικὸ κέντρο τῆς Συρίας κι ἁπλώνει τὶς ἐπιχειρήσεις της στὸ Αἰγαῖο καὶ τὴ Δυτ. Μεσόγειο. Οἱ τολμηροὶ ναυτικοί της ἱδρύουν ἀποικίες στὴν Κύπρο, στὴ Δυτ. Σικελία καὶ στὴν Β. Ἀφρικὴ (τὴν Καρχηδόνα, τὸ 814 π.Χ.). Φτάνουν ὡς τὴν Ἱσπανία καὶ τὶς Βαλεαρίδες Νήσους κι ἔχουν στὰ χέρια τους τὸ ἐμπόριο τῶν μετάλλων.
Μείωση τῆς σημασίας τῆς Φοινίκης τὸν 8ο αἰ. π.Χ. Ἡ μεγάλη της ἄνθηση μετριάζεται ἀπὸ τὸν 8ο αἰ.π.Χ., ὅταν ἀρχίζη ἡ σπουδαία ἐξόρμηση τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴ Μεσόγειο κι ἡ ἵδρυση δικῶν τους ἀποικιῶν. Σιγὰ-σιγὰ ἡ Τύρος, χτισμένη σὲ δύο ὀχυρὰ νησιά, χάνει τὴ σπουδαιότητά της καὶ τὴ θέση της παίρνει ἡ μεγάλη της ἀποικία, ἡ *Καρχηδών*. Αὐτὴ ἐξουσιάζει πιὰ τὶς παλαιὲς φοινικικὲς ἀποικίες στὴ Σικελία, στὴν Ἱσπανία καὶ στὴν Ἀφρική. Ἀφοῦ πάλεψε μὲ τοὺς Ρωμαίους πάνω ἀπὸ 100 χρόνια, ἔπεσε τελικὰ στὰ χέρια τους τὸ 146 π.Χ.
Πόλεις μὲ πολυώροφα σπίτια. Οἱ πόλεις τῶν Φοινίκων, ὅπως προβάλλει ἡ εἰκόνα τους στὶς ἀνασκαφές, ἦταν ἀρκετὰ μεγάλες κι εἶχαν σπίτια πολυώροφα.

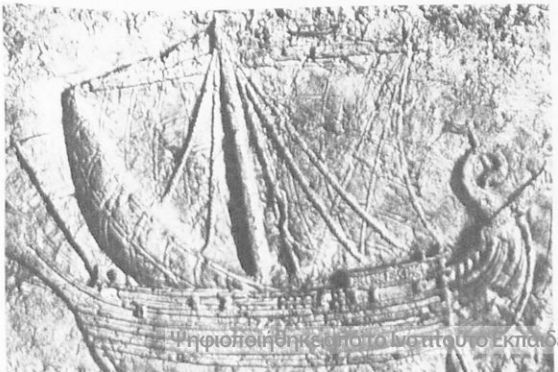

Ἐμπορικὸ φοινικικὸ καράβι (ἀπὸ ἀνάγλυφη διακόσμηση σαρκοφάγου).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

3. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Ἡ θρησκεία τῶν Φοινίκων ἦταν πολυθεϊστική. Κάθε πόλη εἶχε τὸ δικό της προστάτη, ὅπως καὶ στὴ Μεσοποταμία. Οἱ πιὸ χαρακτηριστικοὶ ἦταν ὁ *Μελκάρτ*, ναυτικὸς θεός, στὴν Τύρο, ἡ *Ἀστάρτη*, θεὰ τῆς ὁμορφιᾶς καὶ τῆς ἀγάπης, κι ὁ *Ἄδωνις* στὴ Βύβλο. Στὴ Φοινίκη γίνονταν ἀνθρωποθυσίες πρὸς τιμὴν τῶν θεῶν.

4. Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΦΟΙΝΙΚΩΝ

Δὲν ἔχει πρωτοτυπία ὁ φοινικικὸς πολιτισμός. Ὅπως ὅλοι οἱ καθαρὰ ἐμπορικοὶ λαοὶ στὴν ἱστορία, δανείστηκαν καὶ οἱ Φοίνικες πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ τοὺς μεγάλους πολιτισμοὺς ποὺ γνώρισαν, καὶ οἱ ἐπιδέξιοι τεχνίτες τους τὰ ἐκμεταλλεύθηκαν μὲ πολλὴν ἐξυπνάδα. Ἡ τέχνη τους ὅμως δὲν ἔχει δικό της χαρακτήρα. Ἔχει δανειστῆ στοιχεῖα ἀπὸ διάφορους ἄλλους λαούς, χωρὶς νὰ ὑπάρχη στὰ ἔργα της ἡ ἀτομικὴ σφραγίδα τῶν ἴδιων τῶν δημιουργῶν της.

Ἡ σπουδαιότητα τοῦ ἀλφαβήτου. Ἡ προσπάθεια νὰ διευκολύνουν τὶς ἐμπορικές τους συναλλαγὲς καὶ τὴ σχετικὴ ἀλληλογραφία, τοὺς ὁδήγησε σὲ μιὰ πολύτιμη προσφορά: τὴν *ἐφεύρεση τοῦ ἀλφαβήτου*. Ἀγωνίστηκαν γι' αὐτὸ τρεῖς αἰῶνες σχεδόν, ὥσπου στὸ 13ο αἰ. π.Χ. σχημάτισαν ἀλφάβητο μὲ 22 σύμβολα, ποὺ τὸ καθένα τους ἐκφράζει ἕναν ἦχο κι ὄχι πιὰ μιὰ λέξη.

Αὐτὸ τὸ ἀλφάβητο πῆραν τὸν 9ο αἰ. π.Χ. οἱ Ἕλληνες κι ἀπ' αὐτούς, ἀργότερα, οἱ ἄλλοι εὐρωπαϊκοὶ λαοί.

Σπουδαῖοι θαλασσοπόροι οἱ Φοίνικες. Γιὰ ν' αὐξήσουν τὶς ἐμπορικές τους συναλλαγές, ἀναζητοῦσαν διαρκῶς νέους τόπους γιὰ τὴν ἵδρυση τῶν πρακτορείων τους. Τὰ χρόνια ἐκεῖνα, χωρὶς πυξίδα καὶ καράβια κατάλληλα γι' ἀνοιχτὲς θάλασσες, χρειαζόταν μεγάλος ἡρωισμὸς γιὰ νὰ ἐπιχειρήσουν οἱ ἄνθρωποι μεγάλα ταξίδια. Ὡς τὰ μέσα τῆς 2ης χιλιετίας π.Χ. ἡ δραστηριότητά τους ἁπλώνεται κυρίως στὴν Ἀν. Μεσόγειο· ὕστερα περνοῦν τὸ Γιβραλτάρ, φτάνουν στὴν Ἀγγλία [*Κασσιτερίδες Νήσους τὴν ὀνόμαζαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες*], καὶ δοκιμάζουν τὴν τύχη τους στὶς δύσκολες θάλασσες τῆς Βαλτικῆς. Τέλος, ἕνας Καρχηδόνιος ἔφτασε στὸν κόλπο τῆς Γουϊνέας, τὸν 6ο π.Χ. αἰ., καὶ Φοίνικες ναυτικοὶ ἔκαμαν σὲ τρία χρόνια τὸν περίπλου τῆς Ἀφρικῆς [τὴν ἐπιχείρηση ποὺ τὸ 15ο αἰ. μ.Χ. δοκίμασε μ' ἐπιτυχία ὁ Βάσκο ντὰ Γάμα] γιὰ λογαριασμὸ τοῦ φαραὼ Νεκῶ.

Χάλκινο ἀγαλμάτιο φοινικικοῦ θεοῦ (δεξιά). Γυναικεία προτομὴ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., ἔργο μὲ φοινικικὴ κι ἑλληνικὴ ἐπίδραση (ἀριστερά).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ χαρακτήρας τῶν ἀποικιῶν. Οἱ περισσότερες φοινικικὲς ἀποικίες εἶναι ἁπλοὶ ἐμπορικοὶ σταθμοὶ ποὺ εἶχαν ἱδρυθῆ μὲ ἀποκλειστικὸ σκοπὸ τὴν πώληση τῶν προϊόντων τῆς χώρας τους ἢ τὴν προμήθεια πρώτων ὑλῶν.
Δὲν ὑπῆρχε ἐνδιαφέρον γιὰ ἐξερεύνηση ἢ κατάκτηση τῆς ἐνδοχώρας. Φρόντιζαν, τέλος, νὰ κρατοῦν μυστικοὺς τοὺς θαλάσσιους δρόμους ποὺ τραβοῦσαν, φοβίζοντας ὅσους δὲν εἶχαν σχετικὴ πεῖρα, μὲ τρομερὲς διηγήσεις.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. *Οἱ Φοίνικες ἦταν σημιτικὸς λαὸς ποὺ ἡ φύση τῆς χώρας του τὸν ἔσπρωξε πρὸς τὴ θάλασσα.*
2. *Ἡ χώρα ἦταν χωρισμένη σὲ μικρὰ βασίλεια, ποὺ τὰ κυβερνοῦσαν οἱ βασιλιάδες μαζὶ μὲ τοὺς πλούσιους ἐμπόρους. Ἀναπτύχθηκαν σημαντικὲς πόλεις: Βύβλος, Οὐγκαρίτ, Σιδών, Τύρος.*
3. *Ἵδρυσαν πολλὲς ἐμπορικὲς ἀποικίες. Ἡ σπουδαιότερη ἦταν ἡ Καρχηδὼν (814 π.Χ.) ποὺ ἐξελίχθηκε σὲ σπουδαία δύναμη.*
4. *Εἶχαν τὸ μονοπώλιο τῆς πορφύρας, ἔφτιαχναν ὡραῖα ὅπλα καὶ κοσμήματα καὶ πρῶτοι κατασκεύασαν διάφανο γυαλί.*
5. *Ἡ θρησκεία τους ἦταν πολυθεϊστική. Κάθε πόλη εἶχε τὸ δικό της προστάτη θεό.*
6. *Ὁ πολιτισμός τους δὲ στάθηκε πρωτότυπος, διακρίθηκαν ὅμως ὡς ἔμποροι καὶ τολμηρότατοι θαλασσοπόροι.*
7. *Σπουδαία τους προσφορά, μὲ τεράστια σημασία γιὰ τὸν πολιτισμὸ τῆς ἀνθρωπότητας, εἶναι ἡ ἐφεύρεση τοῦ ἀλφαβήτου.*

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΤΩΝ ΦΟΙΝΙΚΩΝ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΕΙΜΕΝΑ

ΕΒΡΑΙΟΙ:

1. Ὁ Κύριος χαράζει στὸν Ἀβραὰμ τὴν πορεία του:

Καὶ εἶπε ὁ Κύριος στὸν Ἀβραάμ: «Ἄφησε τὸν τόπο σου, τοὺς συγγενεῖς σου καὶ τὸ σπίτι τοῦ πατέρα σου, γιὰ νὰ πᾶς στὸν τόπο ποὺ θὰ σοῦ δείξω ἐγώ. Καὶ θὰ σὲ κάμω γεννήτορα μεγάλου ἔθνους καὶ θὰ σὲ εὐλογήσω καὶ θὰ κάμω τόσο δοξασμένο τ' ὄνομά σου, ὥστε ὁ καθένας νὰ μπορῆ νὰ εὐλογήση μ' αὐτό. Καὶ θὰ εὐλογήσω ἐκείνους ποὺ σὲ εὐλογοῦν καὶ θὰ καταραστῶ ἐκείνους ποὺ σὲ καταριῶνται. Κι ἀπὸ σένα θὰ εὐλογηθοῦν ὅλα τὰ ἔθνη τῆς γῆς.»

Κι ἔφυγε ὁ Ἀβραάμ, ὅπως τοῦ εἶπε ὁ Κύριος· μαζί του πῆγε κι ὁ Λώτ. Κι ἦταν ἑβδομήντα πέντε χρονῶν ὁ Ἀβραάμ, ὅταν ἔφυγε ἀπὸ τὴ Χαράν...

Γένεσις, κεφ. 12 (Μετ. Α.Κ.)

ΦΟΙΝΙΚΕΣ:

1. Τὸ ἀνταλλακτικὸ ἐμπόριο τῶν Καρχηδονίων, ἀποίκων τῆς Φοινίκης:

«Οἱ Καρχηδόνιοι λένε ἀκόμα καὶ τὸ ἑξῆς: Ὅτι ὑπάρχει χώρα τῆς Λιβύης καὶ ἄνθρωποι ποὺ κατοικοῦν σ' αὐτὴ καὶ βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὶς Ἡράκλειες Στῆλες. Λένε ἐπίσης πὼς ὅταν ἔρθουν στὴ χώρα τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν καὶ βγάλουν ἔξω τὰ ἐμπορεύματά τους, τὰ βάζουν μὲ τὴ σειρὰ κατὰ μῆκος τῆς παραλίας. Ἐπιβιβάζονται πάλι στὰ πλοῖα τους καὶ κάνουν καπνό. Οἱ ἰθαγενεῖς, ὅταν δοῦν τὸν καπνό, κατεβαίνουν στὴν παραλία, καταθέτουν χρυσάφι γιὰ τὴν ἀξία τῶν ἐμπορευμάτων καὶ ξαναγυρίζουν πίσω, μακριὰ ἀπὸ τὰ ἐμπορεύματα. Οἱ Καρχηδόνιοι ἀποβιβάζονται καὶ ἐξετάζουν τὸ χρυσό, κι ἂν φαίνεται σ' αὐτοὺς ὅτι ὁ χρυσὸς ἰσοφαρίζει τὴν ἀξία τῶν ἐμπορευμάτων τους, τὸν παίρνουν καὶ φεύγουν. Ἂν τοὺς φανῆ ὅμως πὼς δὲν ἰσοφαρίζει, μπαίνουν πάλι στὰ πλοῖα τους καὶ κάθονται. Τότε, οἱ ἰθαγενεῖς πλησιάζουν καὶ προσθέτουν κι ἄλλο χρυσό, ὡσότου τοὺς ἱκανοποιήσουν. Κανεὶς κι ἀπὸ τὰ δυὸ μέρη, λένε οἱ Καρχηδόνιοι, δὲν ἀδικεῖ τὸν ἄλλο. Γιατὶ οὔτε οἱ ἴδιοι ἀγγίζουν τὸ χρυσὸ ἂν δὲν ἐξισωθῆ μὲ τὴν ἀξία τῶν ἐμπορευμάτων, οὔτε οἱ ἰθαγενεῖς θίγουν τὰ ἐμπορεύματα προτοῦ οἱ Καρχηδόνιοι πάρουν τὸ χρυσό».

Ἡροδότου, «Ἱστορίαι», Δ 125 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

2. Οἱ Φοίνικες καὶ τὰ ταξίδια τους:

«Παραξενεύομαι λοιπὸν μὲ κείνους ποὺ μοίρασαν καὶ χώρισαν τὴ γῆ σὲ Λιβύη, Ἀσία καὶ Εὐρώπη, γιατὶ ἡ διαφορὰ μεταξύ τους δὲν εἶναι μικρή. Ἡ Εὐρώπη, ὅσον ἀφορᾶ τὴν ἔκτασή της, ἐκτείνεται κατὰ μῆκος τῶν δύο ἄλλων, ὅσο γιὰ τὸ πλάτος της ὅμως, μοῦ φαίνεται πὼς οὔτε κὰν νὰ συγκριθῆ μπορεῖ μαζί τους. Γιατὶ μόνον ἡ Λιβύη δείχνει ὅτι βρέχεται γύρω-γύρω ἀπὸ θάλασσα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μέρος της ποὺ συνορεύει μὲ τὴν Ἀσία. Πρῶτος τ' ἀπόδειξε αὐτό, ἀπ' ὅσους ἐμεῖς γνωρίζουμε,ὁ Νεκώς, ὁ βασιλιὰς τῶν Αἰγυπτίων. Αὐτός, ὅταν σταμάτησε τὸ σκάψιμο γιὰ τὴ διώρυγα ἀπὸ τὸ Νεῖλο στὸν Ἀραβικὸ κόλπο, ἔστειλε μερικοὺς Φοίνικες μὲ τὰ πλοῖα τους, μὲ τὴν ἐντολή, ἀφοῦ ἀπὸ τὶς Ἡράκλειες στῆλες μποῦν στὴ βόρειο θάλασσα, ἀπὸ τὸν ἴδιο δρόμο νὰ φτάσουν στὴν Αἴγυπτο. Κίνησαν λοιπὸν οἱ Φοίνικες ἀπὸ τὴν Ἐρυθρὰ θάλασσα πλέοντας πρὸς τὰ νότια. Ὅταν ἐρχόταν τὸ φθινόπωρο ἄραζαν σ' ὁποιο μέρος τῆς Λιβύης τύχαινε νὰ βρεθοῦν, ἔσπερναν τὴ γῆ καὶ περίμεναν τὸ καλοκαίρι. Ἀφοῦ θέριζαν τὸ σπάρι ξεκινοῦσαν πάλι. Ἔτσι πέρασαν δύο χρόνια. Στὸν τρίτο χρόνο πέρασαν ἀπὸ τὶς Ἡράκλειες στῆλες κι ἔφτασαν στὴν Αἴγυπτο. Διηγοῦνταν κατόπιν, πράγμα ποὺ ἐγὼ δὲν πιστεύω μὲ κανένα τρόπο, κι ἂς τὸ πιστεύη ὅποιος ἄλλος θέλει, πὼς περιπλέοντας τὴ Λιβύη εἶχαν τὸν ἥλιο δεξιά».

Ἡροδότου,«Ἱστορίαι», Δ 42 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΧΕΤΤΑΙΟΙ

1. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Ἰνδοευρωπαῖοι, συνηθισμένοι στὴ νομαδικὴ ζωή. Λαὸς ἰνδοευρωπαϊκῆς καταγωγῆς οἱ Χετταῖοι, στὶς ἀρχὲς τῆς δεύτερης χιλιετίας π.Χ., πλημμυρίζουν τὶς πεδιάδες τῆς Μ. Ἀσίας. Συνηθισμένοι ἄλλοτε στὴ νομαδικὴ ζωή, μὲ πολλὴ δυσκολία κατόρθωσαν νὰ προσαρμοστοῦν στὴ γεωργικὴ ζωή. Ἡ νομοθεσία τους, ἐπηρεασμένη πολὺ ἀπὸ τὸν Κώδικα τοῦ Χαμμουραμπί, χρειάστηκε νὰ προβλέψη εἰδικὰ γι' αὐτό.

Ἵδρυση μεγάλων πόλεων. Χαττούσα. Ἵδρυσαν πόλεις, μὲ ἀξιοθαύμαστη διορατικότητα, στὰ πιὸ *νευραλγικὰ* σημεῖα τῆς χώρας τους, στὰ περάσματα τῶν μεγάλων δρόμων τῶν καραβανιῶν. Τὶς ὀχύρωναν μὲ σειρὲς ἀπὸ τείχη. Πρωτεύουσά τους ἦταν *ἡ Χαττούσα* [τὸ σημερινὸ Μπογὰζ-κιοϊ], μέσα στὸ μεγάλο τόξο τοῦ ποταμοῦ Ἅλυ, ὅπου στὶς ἀνασκαφὲς ἀποκαλύφθηκε θησαυρὸς ἀπὸ ἐπιγραφές, ποὺ ἔριξαν φῶς σὲ πολλὲς πλευρὲς τῆς ταραγμένης τους ἱστορίας. Ἄλλο μεγάλο κέντρο ἦταν τὸ *Καρκέμις* [στὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ Εὐφράτη], χτισμένο σὲ ἐξαιρετικὰ σημαντικὴ θέση. Μποροῦσε νὰ ἐλέγχη ὅλους τοὺς ἐμπορικοὺς δρόμους, ποὺ ἀπὸ τὴ Μεσοποταμία ὁδηγοῦσαν στὴ Μ. Ἀσία καὶ στὴ Συρία. Τρεῖς σειρὲς τείχη, μὲ ὀχυροὺς πύργους, περίζωναν τὴν πόλη, ἀσφαλίζοντας τὸν πλοῦτο ποὺ συγκεντρωνόταν ἀπὸ τοὺς φόρους τῶν καραβανιῶν.

Γιὰ νὰ ἐξασφαλίζεται ἡ διατροφὴ τῶν κατοίκων οἱ Χετταῖοι ἔχτιζαν τὶς πόλεις τους κοντὰ σὲ ποτάμια, σὲ χώρους μὲ κάμπους ὁλόγυρα.

Ὁ βασιλιὰς εἶχε τὴν κεντρικὴ ἐξουσία. Ἀνεξάρτητοι σχεδὸν οἱ ἄρχοντες τῶν πόλεων. Οἱ πόλεις, μακριὰ ἡ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη, δὲ βοήθησαν στὴν ἀνάπτυξη ἀπόλυτης μοναρχίας. Στὴν πρωτεύουσα, τὴ Χαττούσα, ἔμενε ὁ βασιλιάς. Τὰ ἄλλα ἀστικὰ κέντρα τὰ κυβερνοῦσαν ἄρχοντες, ποὺ εἶχαν ἀρκετὴ ἀνεξαρτησία. Μόνο σὲ περίπτωση πολέμου ἑνώνονταν ὅλοι μαζί.

Χαρακτηριστικὰ δείγματα τῆς μεταλλουργίας τῶν Χετταίων. Ὁ λαὸς αὐτὸς ἔδειξε πραγματικὴ ἰδιοφυΐα στὴν ἐπεξεργασία τοῦ σιδήρου, μὲ τὸν ὁποῖο κατασκεύαζε ὅ,τι ἦταν δυνατὸν (ὅπλα σκεύη, χαλινάρια κ.ἄ.π.).

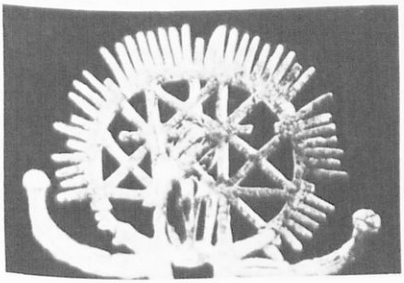

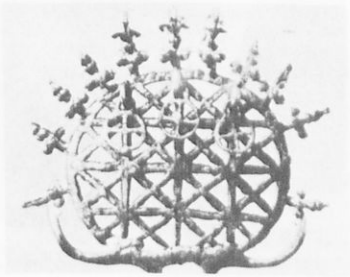

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Πολλοὶ οἱ πόλεμοι. Ἄπληστοι οἱ Χετταῖοι, συγκεντρώνοντας ὁλοένα μεγαλύτερα πλούτη, θέλησαν ν' ἀπλώσουν τὴν κυριαρχία τους πρὸς τὴ Μεσοποταμία, τὴ Συρία καὶ τὴν Παλαιστίνη. Συγκρούσθηκαν ἔτσι μὲ τοὺς Βαβυλωνίους, τοὺς Ἀσσυρίους καὶ τοὺς Αἰγυπτίους κι ἀκολούθησαν σκληροὶ καὶ μακροχρόνιοι πόλεμοι, πού, τελικά, ὁδήγησαν στὴν ἐξασθένηση τοῦ κράτους καὶ στὴν ἐξαφάνισή του. Τὴν ἐποχὴ ποὺ οἱ Ἕλληνες προσπαθοῦν ν' ἀπλώσουν τὸ ἐμπόριό τους στὴ Μ. Ἀσία (13ο αἰ. π.Χ.) ἔρχονται σὲ στενὴ σχέση μαζί τους. Τὸ Χεττιτικὸ κράτος καταρρέει γύρω στὰ 1200 π.Χ. ἀπὸ ἐπιδρομὲς Θρακοφρυγικῶν φυλῶν.

2. ΟΙ ΑΣΧΟΛΙΕΣ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ

Κτηνοτροφία. Γεωργία. Μελισσοκομία καὶ ἀλογοτροφία. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλογα, τρέφουν στὶς μεγάλες πεδιάδες τῆς χώρας τους κοπάδια ἀπὸ πρόβατα, βόδια, κατσίκες καὶ χοίρους. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἀρχίζουν νὰ καταγί-

Πήλινο ἀγγεῖο μὲ γεωμετρικὴ διακόσμηση. Χαρακτηριστικὸ ἔργο τῆς κεραμεικῆς τῶν Χετταίων, ποὺ στὴ χώρα τους διασταυρώθηκαν πλῆθος ἐπιδράσεις ἀπὸ τοὺς ἀνατολικοὺς πολιτισμούς, ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία καὶ τὴν Ἑλλάδα.

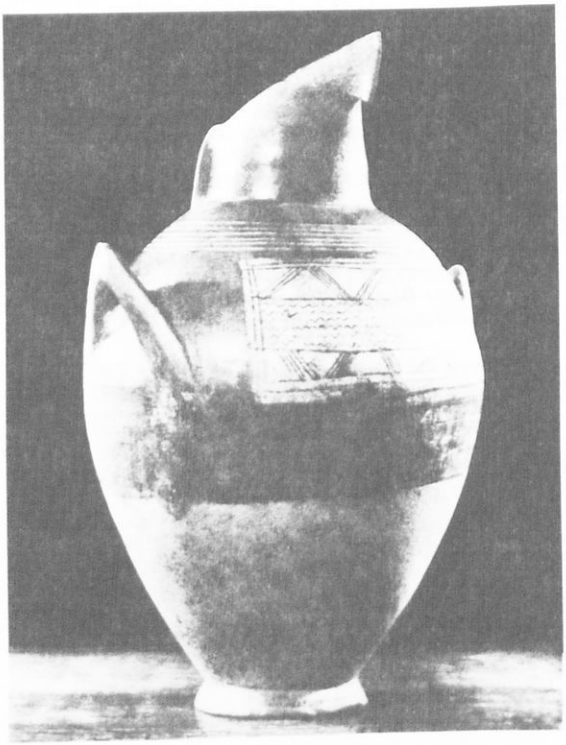

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νωνται μὲ τὴ γεωργία, ἡ πλούσια γῆ τους δινει ἄφθονα δημητριακά, κρασὶ καὶ μῆλα. Οἱ Χετταῖοι ἦταν περίφημοι μελισσοκόμοι.
Σπουδαῖοι μεταλλουργοί. Μεγάλη πηγὴ πλούτου στάθηκε γι' αὐτοὺς ἡ *μεταλλουργία*. Ἀπὸ τὶς γειτονικὲς χῶρες προμηθεύονταν εὔκολα πρῶτες ὕλες καὶ κατασκεύαζαν περίφημα ὅπλα χάλκινα καὶ σιδερένια, χαλινάρια κι ἄλλα εἴδη σκευῆς* γιὰ τ' ἄλογα, κάνοντας μεγάλη ἐξαγωγή τους στὶς ἄλλες χῶρες (Αἴγυπτο, Παλαιστίνη). Αὐτοὶ *χρησιμοποιοῦν πρῶτοι τὸ σίδερο καὶ μαθαίνουν τὴν ἐπεξεργασία του.*
Ἡ τέχνη τῶν Χετταίων. Ἀπὸ τὴν τέχνη τῶν Χετταίων διατηρήθηκαν πολλὰ *ἀνάγλυφα πάνω στοὺς βράχους* τῆς χώρας. Παριστάνουν πολεμικὲς σκηνές, λιοντάρια, ἅρματα, εἰκόνες ἀπὸ τὴ θρησκευτική τους ζωὴ καὶ παραστάσεις τῶν ζωόμορφων τρομαχτικῶν θεῶν τους. Θυμίζουν ἀσσυριακὰ ἔργα, χωρὶς νὰ ἔχουν ὅμως τὴ λεπτή τους ἐπεξεργασία.
[Ἡ χεττιτικὴ τέχνη ἀντικατοπτρίζει τὸν ἰδιότυπο τρόπο ζωῆς τῶν κατοίκων τῆς χώρας, γι' αὐτὸ καὶ ὁ χαρακτήρας της εἶναι πολεμικός. Δημιουργεῖ ἀντικείμενα χρήσιμα στοὺς πολεμικοὺς ἀγῶνες. Ἐπιδιώκει, ἀκόμα, νὰ δημιουργήση ἔντονες ἐντυπώσεις· δὲν ἐνδιαφέρεται ὅμως γιὰ τὴν κομψότητα καὶ τὴν ὁμορφιά].

3. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΙ Η ΓΡΑΦΗ

Θρησκεία μὲ ἐθνικὸ χαρακτήρα. Ἐπειδὴ οἱ Χετταῖοι ἀναμείχθηκαν μὲ τοὺς παλαιοὺς κατοίκους τῆς Μ. Ἀσίας, στὴ θρησκεία τους πέρασαν πολλὲς τοπικὲς θρησκευτικὲς ἀντιλήψεις. [Λάτρευαν τὸ θεὸ Τεσοὺμπ καὶ τὴ γυναίκα του Ἀρίννα. Γιός τους ἦταν ὁ Τελεπινοῦ]. *Ὁ βασιλιὰς ἦταν ὁ πρῶτος ἱερέας τῆς θεᾶς, γι' αὐτὸ ἡ θρησκεία τους εἶχε ἐθνικὸ χαρακτήρα.*
Γραφή. Οἱ Χετταῖοι χρησιμοποίησαν τὴ σφηνοειδῆ καὶ μιὰ ἱερογλυφικὴ γραφή. Ἡ δεύτερη δὲν ἔχει ἀκόμη ἀποκρυπτογραφηθῆ.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Οἱ Χετταῖοι εἶναι ἰνδοευρωπαϊκὸς λαὸς ποὺ ἐγκαταστάθηκε γύρω στὰ 2000 π.Χ. στὴ Μ. Ἀσία κι ἀναμείχθηκε μὲ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ τόπου.
2. Ἵδρυσαν μεγάλες ὀχυρὲς πόλεις στὰ περάσματα τῶν καραβανιῶν, πλάι στὰ ποτάμια. Ἔτρεφαν ἄλογα ποὺ τὰ πουλοῦσαν ἔξω ἀπὸ τὴ χώρα τους. Στάθηκαν σπουδαῖοι μεταλλουργοὶ κι αὐτοὶ ἔφεραν τὸ σίδερο κι ἔμαθαν τὴν κατεργασία του. Περίφημοι μελισσοκόμοι.
3. Ἡ θρησκεία τους εἶχε ἐθνικὸ χαρακτήρα.
4. Ἡ καλλιτεχνική τους διάθεση ἐκφράστηκε μὲ μεγάλα ἀνάγλυφα, ποὺ παριστάνουν σκηνὲς κυνηγιοῦ ἢ πολεμικές.
5. Χρησιμοποιοῦσαν δύο εἴδη γραφῆς: ἱερογλυφικὴ καὶ σφηνοειδῆ. Μόνο ἡ δεύτερη ἔχει διαβαστῆ.
6. Οἱ ἀδιάκοποι πόλεμοι στάθηκαν ἡ καταστροφή τους.
7. Καταρρέουν γύρω στὰ 1200 π.Χ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ πιὸ ἀξιοθαύμαστο ἀλλὰ καὶ τὸ πιὸ παράξενο πλάσμα στὸν κόσμο. Ἡ ἱστορία του δείχνει πὼς ἔχει ἀπέραντες δυνατότητες κι εἶναι σὲ θέση νὰ πραγματώση ἐκπληκτικὰ ἔργα. Μπορεῖ, ὅμως, νὰ προκαλέση καὶ ἀνυπολόγιστες καταστροφές.

Οἱ πρῶτοι μεγάλοι πολιτισμοὶ ποὺ ἀναπτύχθηκαν στὴ γῆ πρόσφεραν σταθερὲς βάσεις γιὰ τὴν πρόοδο τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Εἶχαν τὶς πολὺ σημαντικές τους πλευρές, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀδύνατά τους σημεῖα.

Καὶ τὰ δυὸ μεγάλα γεωργικὰ καὶ θεοκρατικὰ* κράτη στὴν ἀρχὴ τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου – ἡ Μεσοποταμία καὶ ἡ Αἴγυπτος – σημείωσαν σταθερὰ βήματα στὴν πρόοδο. Ἔδωσαν σπουδαῖα ἔργα, χάρισαν στὸ ἀνθρώπινο γένος μεγάλα δῶρα. Ἐκεῖνοι ὅμως ποὺ τὰ κυβέρνησαν, ἐνδιαφέρθηκαν νὰ ἐπιβάλουν μὲ κάθε τρόπο τὴν πρόσκαιρη παρουσία τους, ἐνῶ χιλιάδες ἀνθρωποι ἐργάζονταν σκληρὰ γι' αὐτούς, χωρὶς ποτὲ νὰ ἐνδιαφερθῆ κάποιος ἄλλος γιὰ τὴ δική τους χαρά. Πλάι σ' αὐτοὺς ζοῦσαν, ἀκόμη σκληρότερη ζωή, ἀμέτρητοι δοῦλοι. Ἡ ἐκμετάλλευση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, στάθηκε ἕνα ἀπὸ τὰ λυπηρὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἀρχαίων πολιτισμῶν.

Οἱ ἀδιάκοποι πόλεμοι, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ὀργανώθηκαν καὶ πλούτισαν τὰ πρῶτα κράτη στὴ γῆ, ὑπῆρξαν ἡ δεύτερη μεγάλη πληγὴ τῆς ἀνθρωπότητας. Δὲν ἦταν μόνο οἱ νομαδικοὶ λαοὶ ποὺ ἡ δυστυχία τοὺς ἔσπρωχνε νὰ ἐπιζητήσουν τ' ἀγαθὰ τῶν γειτόνων τους. Ἦταν κι οἱ ἀτέλειωτες φιλοδοξίες ἢ ἡ μανία τῶν ἰσχυρῶν τῆς κάθε ἐποχῆς γιὰ κυριαρχία στὸν κόσμο.

Ἀπὸ τὰ ἑκατομμύρια τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἔζησαν στοὺς αἰῶνες ποὺ γνωρίσαμε ὡς τώρα, τί ἀπόμεινε; Μόνο ὅ,τι τὰ ἐφευρετικὰ χέρια τους κατασκεύασαν.

Τὰ λαμπρὰ παλάτια τῶν πανίσχυρων βασιλέων σωριάστηκαν σὲ ἐρείπια, οἱ πανύψηλες πυραμίδες δὲν μπόρεσαν νὰ σώσουν ἀπὸ τὴ διαρπαγὴ τὰ νεκρὰ σώματα τῶν φαραώ· οἱ πόθοι τῶν φιλοπόλεμων Ἀσσυρίων ἔσβησαν μαζὶ μὲ τὴ φθαρτή τους ὕπαρξη. Γιὰ πολλοὺς αἰῶνες, ὥσπου νὰ ξεθαφτοῦν τὰ ἐρείπια ὅλων αὐτῶν τῶν πολιτισμῶν, καὶ τῶν σπουδαίων ἀκόμη βασιλέων τὰ ὀνόματα εἶχαν ξεχαστῆ.

Ἡ ἀνθρωπότητα ὅμως κέρδισε ἀφάνταστα ἀπὸ τὸ μόχθο τὸν καθημερινὸ καὶ τὴν προσπάθεια ὅλων αὐτῶν τῶν λαῶν. Ὁ ἄνθρωπος ποὺ πρῶτος συλλογίστηκε νὰ φτιάξη καὶ νὰ χρησιμοποιήση τὸν τροχό, ἔμεινε ἀνώνυμος. Ἡ προσφορά του ὅμως στάθηκε ἀνυποψίαστα μεγάλη. Τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ μ' ὅλες τὶς ἀνακαλύψεις καὶ τὶς ἀμέτρητες ἐφευρέσεις.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ Ἱστορία ἀκριβοδίκαια καταγράφει τὴ συμβολὴ τῶν λαῶν στὸν πολιτισμό, χωρὶς προκαταλήψεις ἢ συμπάθειες.
Ὁ τρόπος ποὺ διοικήθηκαν οἱ μεγάλες αὐτοκρατορίες τῆς Ἀνατολῆς κι οἱ θρησκευτικὲς ἰδέες ποὺ ἐπικράτησαν, στάθηκαν δύο παράγοντες ποὺ ἐμπόδισαν, βασικά, τὸ ἄτομο νὰ ἀναπτυχθῆ. Μάζες ἀτέλειωτες κι ἀνώνυμοι ἄνθρωποι μόχθησαν γιὰ νὰ ὑψώσουν πανύψηλους τάφους καὶ τεράστιους ναοὺς στὴν Αἴγυπτο, κυριαρχημένοι, βασιλιὰς καὶ λαός, ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ θανάτου.
Χιλιάδες ἄλλοι ἄνθρωποι ἀγωνίστηκαν, στὴ Μεσοποταμία, νὰ στήσουν πελώρια ἀνάκτορα, ἱκανοποιώντας τῶν ἀρχόντων τους τὴ διάθεση γιὰ μεγαλοπρέπεια. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ἀμέτρητα πλήθη ἀνθρώπων σπρώχνονταν στὸν πόλεμο, τὸ φοβερὸ κυνήγι τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο.
Οἱ Φοίνικες κυριεύθησαν ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία τοῦ κέρδους καὶ σ' αὐτὴν ξόδεψαν ὅλη τους τὴν ἐνεργητικότητα.
Οἱ Χετταῖοι ἐμπορεύονταν καὶ πολεμοῦσαν.
Μόνον οἱ Ἑβραῖοι ἀκολούθησαν ἄλλο δρόμο. Στὰ βάσανα τῆς πολυχρόνιας αἰχμαλωσίας, στὴ διάλυση τοῦ κράτους τους, στὶς ἀμέτρητες περιπέτειες ποὺ γνώρισαν ὡς λαός, ὁδηγήθηκαν στὴν πίστη σ' ἕνα Θεὸ κι ὕψωσαν σ' ἕνα ἐπίπεδο ὑψηλὸ τὸ ἄτομο, ποὺ ἦταν ἐκμηδενισμένο στοὺς ἄλλους ἀνατολικοὺς πολιτισμούς.
Οἱ ἴδιοι οἱ χῶροι, ὅπου σχηματίστηκαν τὰ πρῶτα κράτη, ὅρισαν ὡς ἕνα σημεῖο τὴ μοίρα τῶν λαῶν ποὺ τοὺς κατοίκησαν. Τεράστιες ἐκτάσεις, πολὺ πάνω καὶ πέρα ἀπὸ τὰ μέτρα τῶν ἀνθρώπων, πολὺ πλούσιες κι ἀποδοτικές. Γιὰ τὴ γονιμοποίησή τους, ὅμως, χρειαζόταν πολὺς ἀγώνας καθημερινός, κι ἐκεῖνοι ποὺ ἀνέβηκαν κοινωνικά, κοίταξαν νὰ ἀποκτήσουν πολλὰ ἀγαθὰ ἢ νὰ δοξαστοῦν μὲ κατακτήσεις. Οἱ ἄλλοι, οἱ πολλοί, ἐργάζονταν γιὰ νὰ συντηροῦν καὶ νὰ παράγουν. Στὶς πλούσιες αὐτὲς χῶρες, ἡ ἐπιθυμία γιὰ τὴν ἀπόκτηση ἀκόμη μεγαλύτερου πλούτου, δὲν ἄφησε στὴ σκέψη χῶρο γιὰ πνευματικὴ ἀνάταση. Τεράστιο ἐμπόδιο στάθηκε, τέλος, ἡ δυσκολία τῆς γραφῆς, ποὺ δὲν ἔδωσε τὴν εὐχέρεια μόρφωσης στοὺς πολλούς.
Τὸ ἄτομο ἐκμηδενίστηκε σ' ὅλους αὐτοὺς τοὺς τόπους. Ἀκόμη καὶ οἱ βάσεις τῆς ἐπιστήμης, ὅπου δημιουργήθηκαν, ἀπόβλεψαν στὴν πρακτικὴ ἐξυπηρέτηση τῶν ἀνθρώπων, χωρὶς ν' ἀνταποκρίνωνται σὲ πραγματικὲς πνευματικὲς ἀνησυχίες. Γι' αὐτὸ καὶ στάθηκαν σ' ἕνα στάδιο βασικό, χωρὶς νὰ προχωρήσουν. Ἀντίθετα, κυριάρχησαν οἱ προλήψεις, ἡ δεισιδαιμονία κι ἡ μαγεία.
Ἕνας ἄλλος λαός, ποὺ μὲς στὴ δεύτερη χιλιετία π.Χ., σημειώνεται ἡ παρουσία του στὴ Νοτιανατολικὴ Εὐρώπη, οἱ Ἕλληνες, ἐπρόκειτο νὰ ἀλλάξη τὴν ὄψη τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ. Ἀναπτύσσοντας ὁλότελα διαφορετικὰ ἰδανικὰ ἀπὸ τοὺς ἀνατολικοὺς πολιτισμούς, ἔδωσε πρωταρχικὴ θέση στὴν ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὴ δική του παρουσία ἐξύψωσε κι ἀνάδειξε σὰν ἀξία πρωταρχική.

Τί προσέφερον οἱ λαοί;

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

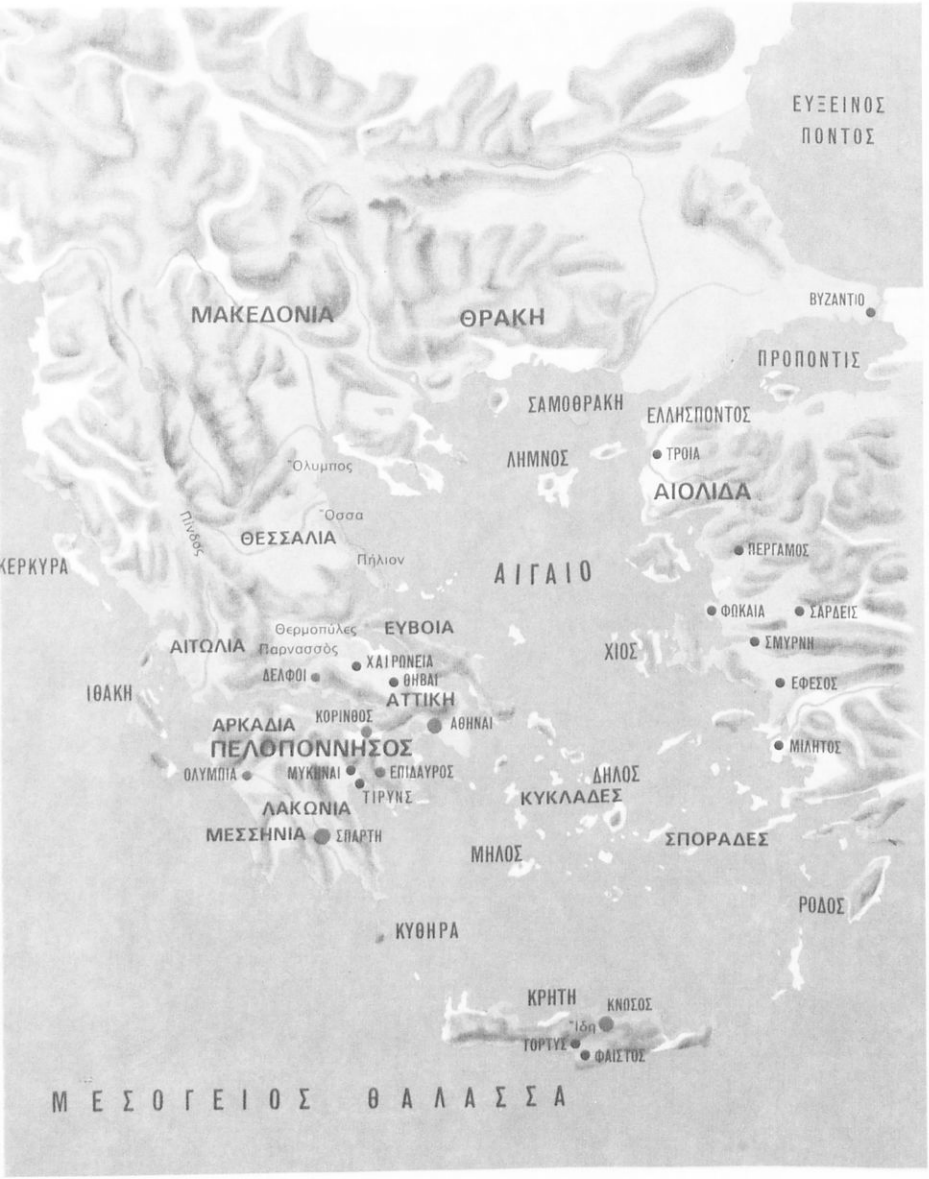

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ

Ζωὴ παρουσιάζεται στὸν ἑλληνικὸ χῶρο ἀπὸ τὴν Παλαιολιθικὴ περίοδο, ποὺ δὲν εἶναι ἀκόμα πολὺ καλὰ γνωστὴ στὸν τόπο μας.
Στὰ Νεολιθικὰ χρόνια, καθὼς ἡ χώρα βρίσκεται, περισσότερο ἀπὸ τὴν ἄλλη Εὐρώπη, κοντὰ στὰ μεγάλα ἀσιατικὰ καὶ μικρασιατικὰ κέντρα αὐτῆς τῆς ἐποχῆς, σημειώνεται ἀξιόλογος πολιτισμὸς καὶ ὀργανώνονται οἱ πρῶτοι νεολιθικοὶ συνοικισμοὶ στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο.
Πρὶν ἀκόμα φτάσουν οἱ Ἕλληνες, στὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ, πάλι ἀναπτύσσονται στὴν Ἑλλάδα σημαντικοὶ πολιτισμοὶ μὲ μεγάλη πρωτοτυπία (ὁ Μινωικός, ὁ Κυκλαδικός, ὁ Πρωτοελλαδικός). Σ' αὐτῶν τῶν πολιτισμῶν τὰ ἐπιτεύγματα στηρίχθηκαν οἱ πρῶτες ἑλληνικὲς φυλές, ὅταν κατέβηκαν στὸν τόπο μας ἀπὸ τὸ βορρά, καὶ τὰ δικά τους στοιχεῖα χρησιμοποίησαν, διαμορφώνοντάς τα, ὅμως, σύμφωνα μὲ τὸ δικό τους χαρακτήρα.
Οἱ Ἕλληνες τρύγησαν τοὺς καλύτερους καρποὺς ποὺ εἶχαν δώσει οἱ παλαιότεροι πολιτισμοί. Ἐκεῖνο ποὺ τοὺς χαρακτηρίζει εἶναι *ἡ δημιουργικὴ ἀφομοίωση τῶν ξένων στοιχείων*, καθὼς καὶ *ἡ γρήγορη ἐξέλιξη* ποὺ σημειώθηκε στὴν ἀνάπτυξη τοῦ δικοῦ τους πολιτισμοῦ. «Εἶναι ἀδύνατο νὰ συλλάβουμε σήμερα τὴ μορφὴ ποὺ θὰ εἶχε ὁ πολιτισμὸς τῆς ἐποχῆς μας, ἂν δὲν εἶχαν ὑπάρξει οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες κι ἡ δική τους σφραγίδα δὲν εἶχε ἀνεξάλειπτα χαράξει μὲ θαυμαστὸ τρόπο τὴν πνευματικὴ πορεία τῆς ἀνθρωπότητας».

Χρυσὸ διάδημα μὲ δύο σειρὲς τετράπλευρα πλαίσια. Μέσα στὸ καθένα εἰκονίζεται ἀνάγλυφη φτερωτὴ σφίγγα. Βρέθηκε στὴν Ἔγκωμη τῆς Κύπρου. Κυπριακὸ Μουσεῖο Λευκωσίας.

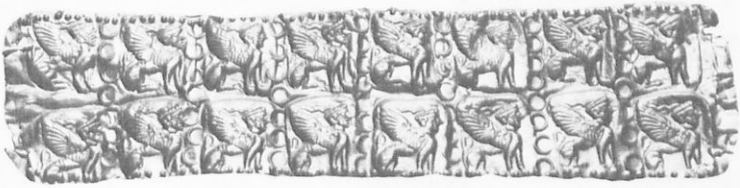

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο ΤΟΠΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΦΥΛΕΣ

1. Η ΧΩΡΑ

Γεωγραφικὴ διαμόρφωση τῆς χώρας. Ἡ Ἑλλάδα, ἀντίθετα ἀπὸ τοὺς τόπους, ὅπου παρουσιάστηκαν οἱ πρῶτοι μεγάλοι πολιτισμοὶ τῆς ἀνθρωπότητας, εἶναι ἕνα μικροσκοπικὸ κομμάτι στεριᾶς, στὴ ΝΑ ἄκρη τῆς Εὐρώπης, περιζωμένο ἀπὸ τὴ θάλασσα. Πολλὰ καὶ ψηλὰ *βουνὰ* τὴ διαμελίζουν σὲ μικρὲς πεδιάδες, ποὺ δύσκολα ἐπικοινωνοῦν μεταξύ τους. Τέλος, μεγάλη σειρὰ ἀπὸ νησιά, μικρότερα ἢ μεγαλύτερα, πλαισιώνουν τὸν ἠπειρωτικό της χῶρο. *Ἡ γεωγραφική της θέση ἔπαιξε τεράστιο ρόλο.* Μὲ γέφυρα τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου, ἦταν εὐκολώτατη ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὴν Ἀσία καὶ τὴν Ἀφρικὴ καὶ ἡ γνωριμία τῶν πολιτισμῶν τους.

Νερό. Ἔδαφος. Τὸ *νερὸ* ἦταν λιγοστό. Ἐλάχιστα εἶναι τὰ μεγάλα ποτάμια καὶ πολλοὶ οἱ χείμαρροι καὶ τὰ μικρὰ ποτάμια ποὺ τὸ καλοκαίρι ξεραίνονται. Ὅπου ὑπάρχουν πηγές, εἶναι εὐλογία Θεοῦ. Οἱ βροχὲς δὲν εἶναι συχνές. Χρειάζεται γι' αὐτὸ τεράστιος μόχθος γιὰ νὰ ποτιστοῦν καὶ ν' ἀποδώσουν οἱ φτενὲς πεδιάδες, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς εὔφορους κάμπους τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας. Ἀκόμη, κι ὅταν ὅλοι οἱ παράγοντες εἶναι εὐνοϊκοί, μικρὴ εἶναι ἡ ἀνταμοιβὴ τοῦ ἀνθρώπινου κόπου, γιατὶ τὸ ἔδαφος δὲν εἶναι πλούσιο. Καμιὰ σύγκριση μὲ τὴν τεράστια γεωργικὴ παραγωγὴ στὴν Ἀρχαία Αἴγυπτο ἢ στὴ Μεσοποταμία.

Ζῶα. Στὴν ἀρχαιότητα, ὑπῆρχαν ἀκόμα στὴν Ἑλλάδα ἀρκοῦδες, κάπροι καὶ ἐλάφια.

Διατροφὴ τῶν κατοίκων. Ὅταν ἄρχισε ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς, ἦταν σχετικὰ λιγοστὸ τὸ σιτάρι καὶ τὸ κριθάρι ποὺ ἔβγαινε γιὰ νὰ θρέψη τοὺς κατοίκους. Ἡ κτηνοτροφία καὶ τὸ ψάρεμα ἔδιναν ἄλλα εἴδη τροφῆς. Τέλος, τ' ἀμπέλια, οἱ

Ἄποψη τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῆς Δήλου μὲ τὴ θάλασσα στὸ βάθος καὶ ἀκόμη πιὸ πέρα τὸ νησὶ Ρήνεια.

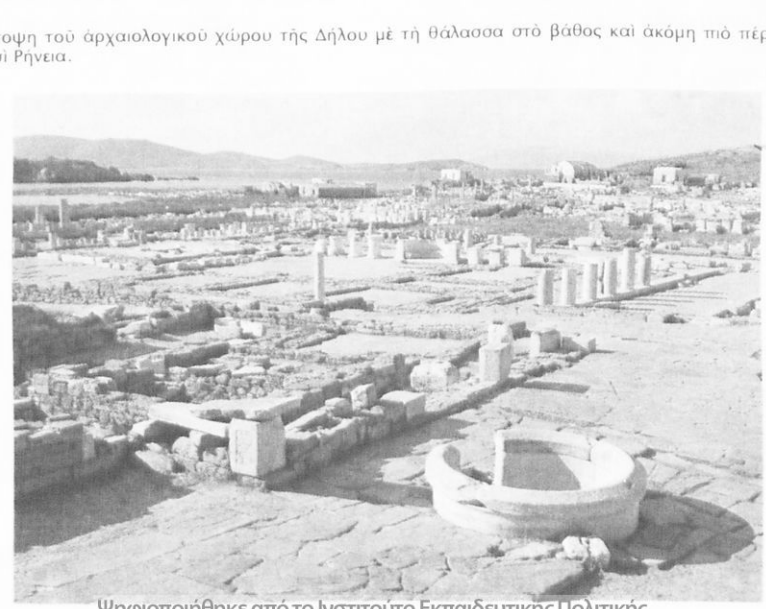

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ ναὸς τῆς Ἀφαίας στὴν Αἴγινα, μὲς στὰ πεῦκα.

συκιές, κι ἰδιαίτερα οἱ ἐλιές, τὰ χαρακτηριστικὰ καλόδεχτα σημάδια τοῦ ἑλληνικοῦ τοπίου, συμπλήρωναν μὲ τὰ πολύτιμα προϊόντα τους τὴν περιορισμένη συγκομιδή.

Ὀρυκτὸς πλοῦτος. Τὸ ὑπέδαφος δὲν ἦταν πλούσιο, γι' αὐτὸ γρήγορα ἐξαντλήθηκαν τὰ πολύτιμα μέταλλα: *ἀσήμι* ἀπὸ τὸ Λαύριο, *χρυσάφι* ἀπὸ τὸ Παγγαῖο καὶ τὴ Σίφνο. Ἀντίθετα, τὰ πυκνὰ δάση τῆς Χαλκιδικῆς, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἠπείρου ἔδιναν ἄφθονη *ξυλεία* γιὰ τὴν κατασκευὴ καραβιῶν καὶ γιὰ ἄλλες ἀνάγκες. Πολλοὶ τόποι, πάλι, ἔβγαζαν μάρμαρα (Πάρος, Θάσος, Νάξος κ.ἄ.).

Ἡ ἑλληνικὴ πενία. Ἡ ζωὴ ἦταν δύσκολη γιὰ τὸν ἄνθρωπο στὴν Ἑλλάδα, ὅπου, ὅπως γράφει ὁ ἀρχαῖος ἱστορικὸς Ἡρόδοτος, «ἡ πενία στάθηκε παντοτινὴ σύντροφος».

Κλίμα. Ἂν ἡ γῆ δὲν ἦταν εὔφορη, τὸ *κλίμα* ἦταν θαυμάσιο. Ξερὸ καὶ εὔκρατο, πρόσφερε στοὺς κατοίκους τὴ δυνατότητα νὰ περνοῦν τὸν περισσότερο καιρὸ τους ἔξω στὸ ὕπαιθρο.

Θάλασσα. Ἡ *θάλασσα* μὲ τ' ὄμορφο γαλάζιο χρῶμα της, λούζοντας τὰ παράλια, καλοῦσε ἐπίμονα τοὺς ἀνθρώπους νὰ δοκιμάσουν νὰ ταξιδέψουν στὰ κοντινὰ νησιά, ποὺ οἱ ἀπαλὲς γραμμές τους διαγράφονταν στὸν ὁρίζοντα.

Ἡ μορφὴ τοῦ τόπου. Ἡ ἀπέραντη ὀμορφιὰ τοῦ τοπίου στάθηκε στοιχεῖο πρωταρχικὸ κι ἐπηρέασε βαθύτατα τοὺς Ἕλληνες. Λουσμένη ἡ χώρα τὶς περισσότερες ἡμέρες τοῦ χρόνου στὸ φῶς τοῦ ἥλιου, μὲ ἀνείπωτη διαφάνεια στὴν ἀτμόσφαιρα – ἰδίως στὴν Ἀττική. Μαλακὲς κι ἁρμονικὲς οἱ γραμμὲς καὶ τῶν ψηλότερων ἀκόμα βουνῶν, ἥμερη κι ἐλκυστικὴ ἡ φύση, μὲ ἀτέλειωτη ποικιλία στὰ χρώματα, τὶς γραμμὲς καὶ τὰ σχήματα, καλλιεργοῦσε βαθιὰ τὴ σωστὴ αἴσθηση τῆς ὀμορφιᾶς καὶ τῆς ἁρμονίας.

Ἀκόμη, ἀντίθετα ἀπὸ ὅ,τι παρατηρήσαμε στὴ Μεσοποταμία καὶ τὴν Αἴγυπτο, στὴν Ἑλλάδα *ὁ τόπος ἦταν στὰ μέτρα τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν τὸν ἐκμηδένιζε ὁ ἀπέραντος χῶρος.*

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Διαμόρφωση τοῦ χαρακτήρα τῶν κατοίκων. Ἡ φτώχεια τοῦ ἐδάφους ἴσως νὰ ἔσωσε τὸν Ἕλληνα ἀπὸ τὸν φοβερὸ μόχθο ποὺ βάρυνε καταθλιπτικὰ στὴ ζωὴ τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ὅσο κι ἂν προσπαθοῦσε, ποτὲ ἡ παραγωγὴ δὲ θὰ ἔφτανε. Ἔπρεπε νὰ ψάξη νὰ βρῆ ἄλλες λύσεις. Γι' αὐτὸ τὸ μυαλό του ἦταν σὲ ἀδιάκοπη κίνηση. Ἀκόμα, ἔμαθε νὰ εἶναι ὀλιγαρκὴς καὶ *νὰ μὴ δένεται μὲ ὑλικὰ ἀγαθά.*
Παράλληλα, ἡ διάφανη ἀτμόσφαιρα τοῦ κρατοῦσε ξύπνια καὶ καθαρὴ τὴ σκέψη· τὸ κλίμα τὸν βοηθοῦσε νὰ ἀσκήση τὴν παρατηρητικότητά του ζώντας στὸ ὕπαιθρο, χωρὶς νὰ τὸν ἀποχαυνώνη μὲ τὴ ζέστη. Ἡ θάλασσα, τέλος, μὲ τὰ παιγνιδίσματά της στὸν ἥλιο, τοῦ ξυπνοῦσε τὴν περιέργεια καὶ τὸν πόθο νὰ τραβήξη νὰ γνωρίση ἄλλους τόπους.
Τὸ νόημα τοῦ τοπίου γιὰ τὸν Ἕλληνα. *Κανεὶς ἴσως λαός, στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας, δὲ δέθηκε τόσο μὲ τὸ τοπίο ὅσο οἱ Ἕλληνες,* ποὺ ἔφτασαν νὰ τὸ νιώθουν σὰ ζωντανὸ σύντροφό τους, γεμάτο παλμὸ καὶ νόημα.
Ἔλλειψη ἑνότητας. Ἡ ἀδιάκοπη πρόσκληση τῆς θάλασσας ἔκαμε τοὺς Ἕλληνες ναυτικοὺς καὶ ἐμπόρους, κι ἡ διάφανη καὶ καθαρὴ ἀτμόσφαιρα, ἡ καθαρότητα στὶς γραμμὲς τοῦ τοπίου καὶ ἡ ὡραιότητα τοῦ χώρου ὁδήγησαν στὴν ἀντίληψη τοῦ μέτρου καὶ στὴ σύλληψη τῆς τέλειας ὁμορφιᾶς. Ὁ *φυσικός, ὅμως, διαμελισμὸς τῆς χώρας ἐμπόδισε τὴν ἑνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ.* Δημιουργήθηκαν, ἔτσι, πολλὰ μικρὰ κρατίδια, ποὺ μάχονταν ὁλοένα μεταξύ τους. *Αὐτὲς οἱ συγκρούσεις στάθηκαν ἡ κακὴ μοίρα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων* κι ὁδήγησαν στὴν κατάπτωση τῆς Ἑλλάδας καὶ στὴν κατάκτησή της ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους τὸ 146 π.Χ.

2. ΟΙ ΦΥΛΕΣ

Οἱ Ἕλληνες κλάδος τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς φυλῆς. Ἀπὸ τὶς ἀνασκαφὲς καὶ τὶς μελέτες τῶν γλωσσολόγων εἶναι γνωστὸ σήμερα πὼς οἱ Ἕλληνες ἦταν κλάδος τῆς ἰνδοευρωπαϊκῆς φυλῆς κι ἔφτασαν στὸν τόπο μας ἀπὸ τὸ βορρά. Οἱ ἴδιοι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ὅμως ἔλεγαν πὼς ἦταν αὐτόχθονες, ὅτι βρέθηκαν δηλ. ἐξαρχῆς στὸν τόπο μας. Αὐτὸ μᾶς ἱστοροῦν οἱ ἀρχαῖοι μύθοι.
Προέλληνες. Οἱ διάφορες ἄλλες φυλὲς ποὺ κατοίκησαν πρὶν στὴν Ἑλλάδα [Πελασγοί, Κάρες, Λέλεγες κ.ἄ.] ὀνομάζονται μ' ἕνα ὄνομα σήμερα: Προέλληνες.
Ἑλληνικὲς φυλές. Οἱ Ἕλληνες ἦρθαν σὲ διαδοχικὰ κύματα στὴν Ἑλλάδα. Οἱ πρῶτες φυλὲς ποὺ ἔφτασαν ἦταν οἱ Ἴωνες, οἱ Αἰολεῖς καὶ οἱ Ἀχαιοί. Ὅλοι τους ἦρθαν ὕστερα ἀπὸ τὸ 2000 π.Χ.
Μυκηναϊκὸς πολιτισμός. *Πρῶτος καθαρὰ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εἶναι ὁ μυκηναϊκὸς* (1580-1100 π.Χ.), δημιούργημα τῶν Ἀχαιῶν.
Δωριεῖς. Μετὰ τὸ 1100 π.Χ. σὲ ἀλλεπάλληλα κύματα κατέβηκαν οἱ Δωριεῖς. Αὐτοὶ γνώριζαν καὶ χρησιμοποιοῦσαν τὸ σίδηρο, ποὺ ἄλλαξε τελείως τὴν πολεμικὴ τέχνη. Σταδιακὰ ἀπλώθηκαν σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἐπίδρασή τους ὑπῆρξε ἀποφασιστικὴ στὴν ἱστορικὴ πορεία τοῦ ἔθνους μας.

3. ΤΟ «ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΘΑΥΜΑ»

Ἡ μοναδικότητα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ ἐρχομὸς κι ἡ ἐγκατάσταση τῶν Ἑλλήνων στὸν τόπο μας στάθηκε γεγονὸς μὲ κοσμοϊστορικὴ σημασία.
Παλεύοντας σταθερά, μὲ δύναμη, ἐπιμονὴ καὶ θάρρος ἀκατάλυτο, γιὰ πολλοὺς αἰῶνες, κινώντας ἀδιάκοπα τὸ θαυμαστὸ νοῦ τους, δημιούργησαν ἕναν πολιτισμὸ μοναδικό, ποὺ ὡς τὴν ἐποχή μας ἀκόμα, δίνει πνοὴ καὶ τρέφει

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πνευματικὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Ἀποκορύφωμα τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ στάθηκε ὁ «Χρυσοῦς αἰών» (5ος π.Χ.).
Τὸν εἶπαν «ἑλληνικὸ θαῦμα» αὐτὸ τὸν πολιτισμὸ ποὺ σημειώθηκε στὴ χώρα μας. Δημιουργοί του ὑπῆρξαν οἱ μακρινοί μας πρόγονοι, ποὺ ζώντας σ' αὐτὴ τὴν ἴδια γῆ ποὺ ἐμεῖς σήμερα κατοικοῦμε, ἀντικρίζοντας τὶς ἴδιες πεδιάδες, τὰ ἴδια βουνὰ καὶ τὴν ἴδια θάλασσα, ἀνακάλυψαν τὸ πιὸ σημαντικὸ στοιχεῖο τῆς ζωῆς, τὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο κι ὅρισαν τὴν ἀξία του καὶ τὴ σωστή του θέση στὸν κόσμο.
Ἡ ἀνάδειξη τῆς ἀξίας τοῦ ἀτόμου. Τὸ χαμένο στοὺς ἀνατολικοὺς πολιτισμοὺς ἄτομο γιὰ πρώτη φορὰ παίρνει ἀξία καὶ βρίσκει μιὰ θέση στὴ ζωή. Ἀπὸ κεῖ κι ὕστερα, ἀδέσμευτο πιά, προχωρεῖ στὶς ἀφάνταστα σπουδαῖες καὶ μοναδικὲς κατακτήσεις ποὺ θὰ γνωρίσουμε στὰ ἑπόμενα κεφάλαια.

4. ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΓΝΩΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ

Εὑρήματα ἀνασκαφῶν. Ἀπὸ τὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ καὶ τοὺς διάφορους πολιτισμοὺς αὐτῆς τῆς περιόδου, ἄφθονα εὑρήματα ἔχουν φέρει στὸ φῶς, ἐδῶ καὶ ἐνενήντα χρόνια σχεδόν, οἱ ἀνασκαφὲς σὲ διάφορα σημεῖα τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας καὶ τῶν νησιῶν.
Οἱ μαρτυρίες τῶν εὑρημάτων. Ἐρείπια σπιτιῶν καὶ παλατιῶν, τάφοι, ὅπλα, ἐργαλεῖα κι ἀμέτρητα ἔργα τέχνης δίνουν πλούσιες μαρτυρίες γιὰ τὴ ζωή, τὶς συνήθειες, τὶς ἀσχολίες, τὴ θρησκεία, τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιοτεχνίας, ἀκόμα καὶ γιὰ τὴν πολιτικὴ ὀργάνωση, καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἀκτινοβολία τῶν πολιτισμῶν αὐτῶν καὶ τὶς ἐπιδράσεις ποὺ εἶχαν.
Ἡ σημασία τῆς Γραμμικῆς Β γραφῆς. Ἐνῶ γιὰ τὴν Κρήτη ὑπάρχουν γραπτὲς μαρτυρίες ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, δύο ἀπὸ τὰ τρία συστήματα γραφῆς ποὺ ἀνακαλύφθηκαν στὸ μεγάλο νησί, ἡ *Ἱερογλυφικὴ* (δίσκος Φαιστοῦ) καὶ ἡ *Γραμμικὴ Α* δὲν ἔχουν ἀκόμη διαβαστῆ. Μένουν, ἔτσι, *ἄφωνα μνημεῖα* γιὰ μᾶς· κείμενα στὸ τρίτο σύστημα γραφῆς, στὴ Γραμμικὴ Β (παρουσιάζεται στὴν Κρήτη γύρω στὰ 1400 π.Χ.), βρέθηκαν χαραγμένα σὲ πλῆθος πήλινες πινακίδες στὴν Κνωσό. Διαβάστηκαν μονάχα τὰ τελευταῖα χρόνια (1952). Ὁ θησαυρός, ὅμως, ὅλων τῶν πινακίδων βεβαιώνει μονάχα πὼς ἡ γλώσσα τους εἶναι ἑλληνικὴ (σὲ μιὰ μορφὴ ἀρχαιότερη κι ἀπὸ τὴ γλώσσα τοῦ Ὁμήρου). Οἱ πινακίδες αὐτὲς δὲν ἔδωσαν, γιὰ τὴν ὥρα, ἕνα πραγματικὸ ἱστορικὸ κείμενο, μιὰ συνεχὴ διήγηση. Εἶναι ὅλες κατάλογοι (ἕνα εἶδος ἀπὸ λογιστικὰ βιβλία) τῶν ἀντικειμένων καὶ πολλῶν ἄλλων περιουσιακῶν στοιχείων ποὺ εἶχαν ἡγεμόνες καὶ μεγαλέμποροι τῆς ἐποχῆς. Διαβάζουν, ἀκόμα, οἱ εἰδικοὶ ποὺ καταγίνονται μὲ τὴ δύσκολη ἀνάγνωσή τους, μερικὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα, γνωστὰ ἀπὸ τὸν Ὅμηρο.
Ἐνῶ τὰ γραπτὰ κείμενα τῶν Χετταίων δίνουν μερικὲς πληροφορίες γιὰ τοὺς Μυκηναίους, ἡ ἐπιστήμη δὲν μπορεῖ νὰ ἀρχίση τὴν ἑλληνικὴ ἱστορία οὔτε ἀπὸ τὰ μυκηναϊκὰ χρόνια, γιατί, ἂν καὶ οἱ πήλινες πινακίδες τῆς Γραμμικῆς Β γραφῆς, ποὺ βρέθηκαν κυρίως στὴν Πύλο, ἀλλὰ καὶ στὴν Κνωσό, στὶς Μυκῆνες καὶ στὴ Θήβα, εἶναι γραμμένες σὲ μιὰ παλαιότατη μορφὴ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, δὲ δίνουν πραγματικὲς ἱστορικὲς πληροφορίες. Ἀποτελοῦν οἱ περισσότερες καταλόγους διαφόρων ἀγαθῶν ἢ τῶν εἰδικοτήτων τῶν τεχνιτῶν ποὺ ἐργάζονταν στὰ μυκηναϊκὰ ἀνάκτορα – μερικὲς ποὺ βρέθηκαν σὲ μεγάλα ἰδιωτικὰ σπίτια, π.χ. στὶς Μυκῆνες, ἀναφέρουν τὶς ποσότητες πραγμάτων ποὺ ὑπῆρχαν στὸ σπίτι ὅπου ἀποκαλύφθηκαν. Ἑπομένως, καμιὰ τους δὲν ἔχει πραγματικὸ ἱστορικὸ κείμενο συνεχές, χαραγμένο ἐπάνω της.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὸ 1000 π.Χ. ἀρχὴ τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Οἱ ἱστορικοὶ ὁρίζουν τὴν ἀρχὴ τῶν ἱστορικῶν χρόνων στὴν Ἑλλάδα, γύρω στὰ 1000 π.Χ. Πολλὰ σημάδια ὑπάρχουν ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ (στὴ θρησκεία, στὴν τέχνη κι ἀλλοῦ) γιὰ τὴν ἀνάπτυξη καὶ σταθεροποίηση τῶν καθαρὰ ἑλληνικῶν χαρακτηριστικῶν στὶς βάσεις, ἀκριβῶς, ποὺ ἐξελίχθηκε, ὁ κλασικὸς ἑλληνικὸς πολιτισμός.

5. ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ἡ ζωὴ στὸν τόπο μας διαιρεῖται στὶς παρακάτω περιόδους:

Α΄. *Προϊστορικὴ περίοδος.* Χωρίζεται σὲ δύο μεγάλες ἐποχές:

1. *Τοῦ Λίθου* (διαιρεῖται στὴν Παλαιολιθικὴ καὶ τὴ Νεολιθικὴ Ἐποχή). Τελειώνει γύρω στὰ 2600 π.Χ.
2. *Τοῦ Χαλκοῦ* (2600-1100 π.Χ.).

Β΄. *Ἱστορικὴ περίοδος.* Χωρίζεται σὲ τέσσερεις ἐποχές:

1. *Τὴ Γεωμετρική*, ποὺ τελειώνει γύρω στὰ 700 π.Χ.
2. *Τὴν Ἀρχαϊκή*, 700-500 π.Χ.
3. *Τὴν Κλασική*, 500-323 π.Χ.
4. *Τὴν Ἑλληνιστική*, ποὺ τελειώνει τὸ 146 π.Χ., ὅταν οἱ Ρωμαῖοι κατακτοῦν ὁριστικὰ τὴν Ἑλλάδα.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἡ φύση τοῦ τόπου καὶ ἡ πενία τοῦ ἐδάφους διαμόρφωσαν ἰδιότυπα τὸ χαρακτήρα τῶν Ἑλλήνων κι ἐπηρέασαν βαθύτατα τὸν πολιτισμό τους.

2. Ἡ ἑλληνικὴ γῆ διαμελισμένη φυσικὰ σὲ μικρὲς πεδιάδες, ἐμπόδισε τὴν ἑνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ στάθηκε ἀφορμὴ ἀμέτρητων πολέμων ποὺ ὁδήγησαν στὴ διάλυση καί, τέλος, στὴν ξενικὴ ὑποδούλωση.

3. Πρὶν φτάσουν στὴν Ἑλλάδα οἱ Ἕλληνες, κατοικοῦσαν στὸν τόπο διάφοροι λαοὶ ἄγνωστης προέλευσης: Πελασγοί, Κάρες, Λέλεγες, Κρῆτες. Τοὺς λέμε μ' ἕνα ὄνομα: Προέλληνες.

4. Οἱ Ἕλληνες ἀνήκουν στὴν ἰνδοευρωπαϊκὴ φυλὴ κι ἔφθασαν σὲ διαδοχικὰ κύματα στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὸ βορρά. Πρῶτες φυλὲς ποὺ ἦρθαν εἶναι οἱ Ἴωνες, οἱ Αἰολεῖς καὶ οἱ Ἀχαιοὶ (μετὰ τὸ 2000 π.Χ.), τὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ, φέρνοντας τὸ ἄλογο μαζί τους. Ἀκολουθοῦν οἱ Δωριεῖς καὶ πολλὰ συγγενικά τους φύλα (1100 π.Χ.), ποὺ ἡ παρουσία τους σημειώνει νέα ἐποχή. Χρησιμοποιοῦν τὸ σίδηρο.

5. Ἡ ἱστορικὴ ἐποχὴ ἀρχίζει μὲ τοὺς Δωριεῖς. Αὐτοὶ βάζουν τὶς σταθερὲς βάσεις τοῦ κατοπινοῦ καθαρὰ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

6. Οἱ Ἕλληνες πρῶτοι ἀνάδειξαν τὴν ἀνθρώπινη προσωπικότητα καὶ δημιούργησαν τὸ «ἑλληνικὸ θαῦμα».

7. Ἡ Προϊστορικὴ Ἐποχὴ στὴν Ἑλλάδα χωρίζεται σὲ δύο μεγάλες περιόδους: Τὴν Ἐποχὴ τοῦ Λίθου (Παλαιολιθικὴ καὶ Νεολιθικὴ) καὶ τὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ.

8. Ἡ ἱστορικὴ περίοδος τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας χωρίζεται σὲ 4 φάσεις: τὴ Γεωμετρική, τὴν Ἀρχαϊκή, τὴν Κλασικὴ καὶ τὴν Ἑλληνιστική.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

1. Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΛΙΘΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ἡ Παλαιολιθικὴ Ἐποχὴ ἐξακριβώθηκε τελευταῖα στὴν Ἑλλάδα. Μόνο τὰ τελευταῖα τριάντα χρόνια, ἰδίως ὅμως ἀπὸ τὸ 1956 κι ὕστερα, ἀποκαλύφθηκαν, μὲ ἔρευνες τῶν ἀρχαιολόγων, ἴχνη παλαιολιθικῶν ἀνθρώπων, ζώων (ρινόκερου, ἐλέφαντα) καὶ ἐργαλείων στὸν τόπο μας.

Εὑρήματα τῆς περιόδου. Εἶναι γνωστὸ πὼς ὑπῆρχαν παγετῶνες στὴν Πίνδο καὶ στὸν Ἐρύμανθο. Στὴ Μακεδονία, στὴ Θεσσαλία (στὶς ὄχθες τοῦ Πηνειοῦ), στὴ Δυτικὴ Πελοπόννησο, στὴ Σκύρο, ἔξω ἀπὸ τὴ Θήβα, στὴν Κέρκυρα καὶ στὴ Ζάκυνθο, στὸ Κωρύκιο Ἄντρο τοῦ Παρνασσοῦ, ἰδιαίτερα ὅμως στὴν Ἤπειρο (κοντὰ στὴν Πρέβεζα καὶ στὰ Γιάννενα) βεβαιώθηκε πὼς ἔζησαν ἄνθρωποι σ' αὐτὰ τὰ χρόνια. Κι οἱ ἀνασκαφὲς φέρνουν κάθε χρόνο στὸ φῶς νέα στοιχεῖα γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὶς δραστηριότητές τους.

[Στὴν Ἤπειρο ἐξακριβώθηκε τελευταῖα ἡ ὕπαρξη πρωτόγονης βιοτεχνίας γιὰ τὴν κατασκευὴ ἐργαλείων στὴν κοιλάδα τοῦ ποταμοῦ Λούρου, στὴ θέση Κοκκινόπηλος (γύρω στὰ 33000 π.Χ.), κι ἐγκατάσταση στὸ βραχῶδες σκέπαστρο «Ἀσπροχάλικο», μὲ παράλληλη λιθοτεχνία (κατασκευὴ ἐργαλείων) γύρω στὰ 11000 π.Χ. Στὸ τέλος τῆς Παλαιολιθικῆς περιόδου ἐμφανίζεται ζωὴ στὸ σπήλαιο Φράγχθι, στὴν Ἑρμιονίδα τῆς Πελοποννήσου (κοντὰ στὸ Πόρτο-Χέλι). Ἡ ζωὴ συνεχίζεται στὸ σπήλαιο αὐτό, ὅπως ἔδειξαν οἱ ἀνασκαφές, ἀδιάσπαστη καὶ στὴ Μεσολιθικὴ περίοδο – εἶναι τὸ πρῶτο σημεῖο στὸν Ἑλληνικὸ χῶρο, ὅπου ἐξακριβώνονται ἴχνη τῆς Μεσολιθικῆς περιόδου].

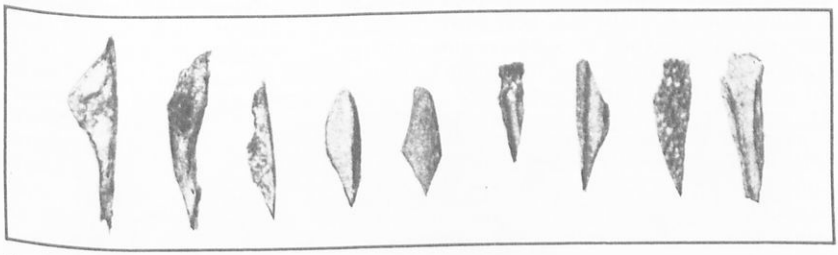

Κοκάλινα ἐργαλεῖα ἀπὸ ἀνασκαφὲς στὴ Θεσσαλία. Μουσεῖο Βόλου.
Παλαιολιθικὰ λίθινα ἐργαλεῖα ἀπὸ τὸν Ἅγιο Γεώργιο κοντὰ στὴν Πρέβεζα. Μουσεῖο Ἰωαννίνων.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Νεολιθικοὶ συνοικισμοί. Συνοικισμοὶ τῆς Νεολιθικῆς Ἐποχῆς ἔχουν βρεθῆ σχεδὸν σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Ὁ παλαιότερος, σὲ εὐρωπαϊκὸ ἔδαφος, ἐξακριβώθηκε ἔξω ἀπὸ τὴ Βέροια, στὴ *Νέα Νικομήδεια, καὶ χρονολογεῖται στὴν 7η χιλιετία. Περίπου σύγχρονος εἶναι καὶ τοῦ Σέσκλου,* ἔξω ἀπὸ τὸ Βόλο. Καὶ οἱ δύο εἶναι γεωργικοί.

Ὁ παλαιότερος Νεολιθικὸς συνοικισμὸς βρέθηκε στὴ Νέα Νικομήδεια τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, κοντὰ στὴ Βέροια. Χρονολογεῖται στὴν 7η χιλιετία π.Χ. Στὴν εἰκόνα ἀεροφωτογραφία τοῦ χώρου ποὺ ἔχει ἀνασκαφή. Πρόκειται γιὰ συνοικισμὸ ποὺ οἱ κάτοικοί του ζοῦσαν ἀπὸ τὴ γεωργία.

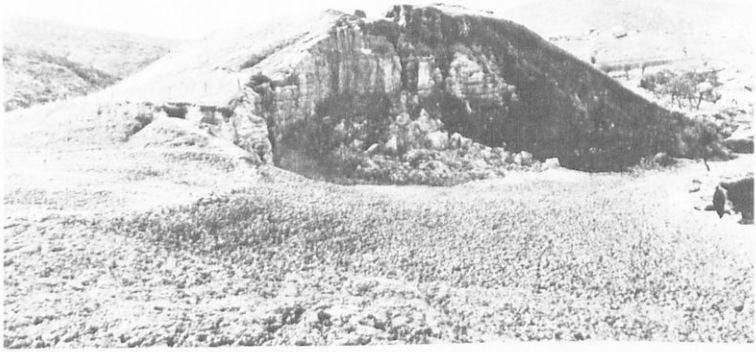

Ἡ Νεολιθικὴ ἀκρόπολη τοῦ Σέσκλου. Βρίσκεται λίγα χιλιόμετρα ἔξω ἀπὸ τὸ Βόλο. Στὴ φωτογραφία διακρίνεται τὸ σκάψιμο ποὺ ἔχει γίνει σ' ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ λόφου, γιὰ νὰ μελετηθοῦν τὰ στρώματα τῆς γῆς καὶ νὰ προκύψουν ἔτσι συμπεράσματα χρονολογικά.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τμῆμα αἴθουσας τοῦ γεμάτου σταλακτίτες καὶ σταλαγμίτες σπηλαίου τῆς Ἀλεπότρυπας στὸ Διρὸ τῆς Μάνης. Πρόσφατες τελείως ἀνασκαφὲς ἀποκάλυψαν ὅτι μὲς στὸ σπήλαιο κατοικοῦσαν πολλοὶ ἄνθρωποι γιὰ καιρό, στὴ Νεολιθικὴ περίοδο. Βρέθηκαν ὅπλα, σκεύη, ἐργαλεῖα καὶ ἀγαλμάτια λίθινα. Στοὺς τάφους μέσα ὑπῆρχαν σκελετοί. Ἡ ζωὴ στὸ σπήλαιο αὐτό, ποὺ εἶναι πολὺ μεγάλο σὲ μέγεθος, μὲ διάφορους χώρους πανοραμικοὺς χάρη στοὺς σταλακτίτες, σταμάτησε ἀπότομα, γιατὶ ἴσως ἀπὸ σεισμὸ ἔπεσαν πέτρες ποὺ κάλυψαν τελείως τὴν εἴσοδο τοῦ σπηλαίου καὶ ὅσοι ἄνθρωποι ἦταν μέσα πέθαναν ἔτσι χωρὶς τροφή, νερὸ καὶ ἀέρα.

Μαγοῦλες. Τοῦμπες. Οἱ περισσότεροι νεόλιθικοὶ συνοικισμοὶ ἔχουν βρεθῆ κάτω ἀπὸ μικροὺς λόφους, ποὺ ἄλλοῦ τοὺς λένε *μαγοῦλες* (Θεσσαλία) καὶ ἀλλοῦ *τοῦμπες* (Μακεδονία). [Σπουδαῖα συμπεράσματα ἔδωσε ἡ ἔρευνα τῶν σπηλαίων τοῦ Διροῦ (στὴ Μάνη), ὅπου ἐπισημάνθηκε ἐγκατάσταση ὁμάδων Νεολιθικῶν ἀνθρώπων μὲς στὸ σπήλαιο Ἀλεπότρυπα καὶ ἔξω ἀπ' αὐτό. Τὸ σπήλαιο ἔχει ἀξιοσημείωτους σταλακτίτες καὶ σταλαγμίτες, σήμερα. Ἡ ὕπαρξη νεροῦ μὲς στὸ χῶρο του – ἀγαθοῦ ποὺ σπανίζει στὴν ἄνυδρη Μάνη – ἀσφαλῶς ὑπῆρξε ἡ αἰτία προσελκύσεως ἀνθρώπων γιὰ ἐγκατάσταση στὸ χῶρο του. Μὲς στὸ σπήλαιο, ποὺ εἶναι πολὺ μεγάλο, μὲ ἀλλεπάλληλες αἴθουσες, ἔζησαν ἄνθρωποι, ἔκαμαν τὶς θρησκευτικὲς τελετές των, καὶ ἔθαψαν τοὺς νεκρούς των. Καὶ στὸ Φράγχθι τῆς Ἐρμιονίδας ὑπάρχουν στοιχεῖα ἐγκαταστάσεως τῶν Νεολιθικῶν χρόνων].

Ἀριστερά: Λίθινα σκουλαρίκια (1-4), σφονδύλι (5) ἀπὸ ἀδράχτι καὶ πεσσὸς σφενδόνης (6). Στὸ κέντρο: Κοκάλινο ἀγκίστρι. Ὅλα εἶναι τῶν Νεολιθικῶν χρόνων καὶ προέρχονται ἀπὸ ἀνασκαφὲς στὴ Θεσσαλία. Ἐκτίθενται στὸ Μουσεῖο τοῦ Βόλου. Δεξιά: Νεολιθικὸ ζωγραφιστὸ ἀγγεῖο, ἀνοικτὸ σὲ τύπο γαβάθας· βρέθηκε σπασμένο σὲ κομμάτια, κολλήθηκε καὶ συμπληρώθηκε. Ἐκτίθεται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κύπρος. Τὰ τελευταῖα χρόνια ἀνακαλύφθηκαν καὶ στὴν *Κύπρο* σπουδαῖοι Νεολιθικοὶ συνοικισμοί, στὶς βόρειες καὶ τὶς νότιες ὀροσειρὲς τοῦ νησιοῦ. Ὁρισμένοι ἀπ' αὐτοὺς ἔχουν μελετηθῆ λεπτομερειακὰ [τῆς Ἐρήμης καὶ τῆς Χοιροκοιτίας]. Τῆς Χοιροκοιτίας κυρίως ὁ συνοικισμὸς εἶναι σπουδαιότατος. Ἀπὸ τὶς ἀνασκαφὲς στὴν περιοχή της ἐξακριβώθηκαν τὰ ὅρια τοῦ συνοικισμοῦ, τὸ στρογγυλὸ σχῆμα τῶν κατοικιῶν – πηλόχτιστες θολωτὲς καλύβες –, τὰ σκεύη, τὰ ἐργαλεῖα ποὺ μεταχειρίζονταν οἱ κάτοικοι, καθὼς καὶ στοιχεῖα γιὰ τὶς θρησκευτικές τους δοξασίες.

Ζωή. Θρησκεία. Στοὺς Νεολιθικοὺς συνοικισμούς, ἡ ζωὴ ἔχει τὸ χαρακτήρα ποὺ παρουσιάζουν καὶ οἱ ἄλλοι συνοικισμοὶ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς σὲ ἄλλους τόπους. Λατρεύεται κι ἐδῶ ἡ θεὰ τῆς γονιμότητας, τὰ ἀγγεῖα ἔχουν περίπου τὰ

Νεολιθικὸ εἰδώλιο ἀπὸ γκρίζο ἀνδεσίτη. Παριστάνει ἀνθρώπινη μορφὴ μὲ σῶμα ἐπίπεδο, ὀρθογώνιο, καὶ λαιμὸ κυλινδρικό. Τὸ κεφάλι του εἶναι στρογγυλὸ μὲ χοντροκομμένα τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου. Τὰ πόδια χωρίζονται μὲ κάθετη αὐλάκωση. Ἔχει βρεθῆ στὸν σπουδαῖο Νεολιθικὸ συνοικισμὸ τῆς Χοιροκοιτίας στὴν Κύπρο.

Εἰδώλιο τοῦ τέλους τῆς Λιθίνης περιόδου καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Χαλκῆς. Ἔχει σχῆμα σταυρόσχημο, μὲ λαιμὸ στρογγυλὸ καὶ ψηλό. Τὸ κεφάλι εἶναι κυλινδρικὸ καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου ἀνάγλυφα. Τὰ πόδια χωρίζονται μὲ κάθετη αὐλάκωση. Σὲ σύγκριση μὲ τὸ προηγούμενο κυπριακὸ εἰδώλιο, φαίνεται ἡ ἐξέλιξη τοῦ δεύτερου. Βρέθηκε στὴν ἐπαρχία τῆς Πάφου, στὴ νότια Κύπρο. Χρονολογεῖται στὴν 3η χιλιετία π.Χ.

Πρώιμο Νεολιθικὸ ἀγγεῖο ἀπὸ γκρίζο ἀνδεσίτη. Τὸ σχῆμα του εἶναι σχεδὸν ὀρθογώνιο, ἡ βάση ἐπίπεδη, κι ἔχει στὴ μιὰ του πλευρὰ ἔκροη, γιὰ νὰ τρέχη τὸ ὑγρὸ ποὺ θὰ ὑπῆρχε μές στὸ ἀγγεῖο. Ἔχει διακόσμηση ἀνάγλυφη μὲ κουκκίδες καὶ τρίγωνα. Βρέθηκε στὴ Χοιροκοιτία στὴν Κύπρο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἴδια χαρακτηριστικὰ (σχήματα καὶ εἶδος διακοσμήσεως) καὶ οἱ κάτοικοι καταγίνονται μὲ τὴ γεωργία καὶ τὴν κτηνοτροφία. Στὴν Ἑλλάδα ἔχουν βρεθῆ ὡς σήμερα δύο *μενχὶρ* [μεγαλιθικὰ δηλ. μνημεῖα: ἕνα στὴ Θεσσαλία κι ἕνα στὰ Δεντρὰ τῆς Ἀργολίδας].

2. Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

2600 π.Χ. ἀρχίζει ἡ χρήση τοῦ χαλκοῦ στὴν Ἑλλάδα. Τότε ἀκριβῶς φτάνει στὸν τόπο ἕνας ἄγνωστος λαὸς φέρνοντας τὸ χαλκὸ μαζί του. Γιὰ 200 χρόνια, σχεδόν, δὲ γενικεύθηκε ἡ χρήση τοῦ μετάλλου αὐτοῦ, γι' αὐτὸ κι ὀνομάζουν τοὺς δύο πρώτους αἰῶνες *Χαλκολιθικὴ φάση*, ἐπειδὴ ἐξακολουθοῦν νὰ χρησιμοποιοῦνται τὰ πέτρινα ἐργαλεῖα.

Ὀρείχαλκος (μπροῦντζος). Στὴν ἀρχὴ μεταχειρίζονταν οἱ ἄνθρωποι καθαρὸ τὸ χαλκό. Πολὺ γρήγορα ὅμως ἔμαθαν νὰ τὸν ἀνακατεύουν μὲ κασσίτερο, φτιάχνοντας ἔτσι ἕνα μέταλλο πιὸ στέρεο, τὸν *ὀρείχαλκο*.

Μινωικός, Κυκλαδικός, Ἑλλαδικὸς πολιτισμός. Στὴν περίοδο τοῦ Χαλκοῦ παρουσιάζεται στὴν Κρήτη ἕνας σπουδαῖος πολιτισμός, ὁ *πρῶτος σημαντικὸς στὴν Εὐρώπη*, ὁ *Μινωικός*, ποὺ τὸν χωρίζουν σὲ μεγάλες φάσεις (Πρωτομινωική, Μεσομινωικὴ καὶ Ὑστερομινωική). Ἐπηρεασμένος πολὺ ἀπὸ τὴν Κρήτη, ἄλλος πολιτισμός, μὲ θαυμαστὴ ἰδιοτυπία στὴν πρώτη του περίοδο, ἀνθεῖ στὶς Κυκλάδες: ὁ *Κυκλαδικός*. Τέλος, στὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα ἀναπτύσσεται ἄλλος ἀξιόλογος πολιτισμός, ὁ *Ἑλλαδικός*, ποὺ χωρίζεται, ὅπως κι οἱ ἄλλοι δύο σὲ τρεῖς παράλληλες μὲ τοὺς ἄλλους φάσεις:

Χρονολογία	Μινωικὸς	Κυκλαδικὸς	Ἑλλαδικὸς
2600-2000 π.Χ.	Πρωτομινωικὸς	Πρωτοκυκλαδικὸς	Πρωτοελλαδικὸς
2000-1580 π.Χ.	Μεσομινωικὸς	Μεσοκυκλαδικὸς	Μεσοελλαδικὸς
1580-1100 π.Χ.	Ὑστερομινωικὸς	Ὑστεροκυκλαδικὸς	Ὑστεροελλαδικὸς

Α΄. Ο ΜΙΝΩΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ὁ θρύλος τοῦ Μίνωος. Ἡ δύναμη κι ὁ πολιτισμὸς τῆς Κρήτης, μὲς στὴ δεύτερη χιλιετία, ἦταν τόσο σημαντικοί, ὥστε παρ' ὅλο ποὺ εἶχε χαθῆ κάθε χνάρι τους γιὰ χίλια χρόνια, οἱ ἴδιοι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, ἀργότερα, μιλοῦσαν μὲ θαυμασμὸ γιὰ τὸν ἰσχυρὸ βασιλιὰ τῆς Κνωσοῦ Μίνωα καὶ γιὰ τὴ ναυτική του δύναμη.

Σὲρ Ἄρθουρ Ἔβανς. Ὡς τὸ 1900, ποὺ ὁ Βρετανὸς ἀρχαιολόγος *Σὲρ Ἄρθουρ Ἔβανς* ἀποκάλυψε τὰ ἐρείπια τοῦ τεράστιου καὶ πολυδαίδαλου ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ, ἀνασταίνοντας ἕναν ὡραῖο καὶ σπουδαῖο πανάρχαιο πολιτισμό, ἡ ὕπαρξή του ἦταν γνωστὴ μόνο ἀπὸ τὸν *Ὅμηρο*, ἀπὸ τὶς διηγήσεις τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν (*Ἡροδότου, Θουκυδίδη*) κι ἀπὸ τὶς αἰγυπτιακὲς πηγές. Ἀπὸ τότε ὡς σήμερα Ἕλληνες καὶ ξένοι ἀρχαιολόγοι μὲ συστηματικὲς ἀνασκαφὲς ἔφεραν στὸ φῶς πλῆθος στοιχεῖα τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ.

1. Η ΧΩΡΑ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Φύση τῆς χώρας. Προϊόντα. Ἡ Κρήτη εἶναι νησὶ εὔφορο μὲ πανύψηλα βουνά. Ὁρισμένοι της χῶροι ἔχουν ἀρκετὸ νερό. Στὴν ἀρχαιότητα ἔβγαζε ἄφθονο λάδι, κρασί, λινάρι καὶ κρόκο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἐμπόριο καὶ ναυτικό. Ἡ Κρήτη εὐτύχησε νὰ βρίσκεται πολὺ κοντὰ στὶς χῶρες, ὅπου ἀναπτύχθηκαν νωρὶς μεγάλοι πολιτισμοὶ (τὴν Αἴγυπτο, τὴ Συρία καὶ τὴ Μ. Ἀσία) καί, καθὼς τὴν ἔβρεχε ἡ θάλασσα ὁλόγυρα, πολὺ γρήγορα οἱ δραστήριοι κάτοικοί της ἄρχισαν νὰ ταξιδεύουν. Σύντομα, κυριάρχησαν στὸ Αἰγαῖο καὶ στὴν Ἀνατ. Μεσόγειο, ἐξάγοντας τὰ *φυσικὰ καὶ βιοτεχνικὰ προϊόντα* τοῦ νησιοῦ καὶ φέρνοντας ἀπὸ τὴ Δυτικὴ Ἀσία καὶ τὴν Αἴγυπτο χρυσάφι, χαλκό, ὑφάσματα καὶ πολύτιμες πέτρες. Εἶχαν τὴν εὐκαιρία, ταξιδεύοντας, πολλὰ νὰ ἰδοῦν καὶ νὰ μάθουν. Ἔξυπνοι καὶ δραστήριοι ἐπηρεάστηκαν δημιουργικὰ ἀπὸ ὅ,τι ἔβλεπαν καὶ μάθαιναν στοὺς ξένους τόπους. Εἶναι ἄγνωστη ἡ καταγωγὴ τοῦ λαοῦ ποὺ κατοίκησε τὴν Κρήτη καὶ ἀνάπτυξε τὸν σπουδαιότατο πολιτισμὸ ποὺ ἀπὸ τὸν Ἄβανς καθιερώθηκε νὰ ὀνομάζεται *Μινωικός*.

2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Νεολιθικὴ Ἐποχή. Ζωὴ ἐξακριβώθηκε στὴν Κρήτη, μεταξὺ 6000-5000 π.Χ. Οἱ ἄνθρωποι κατοικοῦσαν τότε μέσα σὲ σπήλαια, ὅπου ζοῦσαν πολλὲς οἰκογένειες μαζί.

Θρησκεία. Ταφὴ νεκρῶν. Θεὰ γονιμότητας. Οἱ νεκροὶ θάβονταν μέσα καὶ γύρω στὰ σπήλαια. Λατρευόταν κι ἐδῶ ἡ γνωστὴ γυναικεία θεὰ τῆς γονιμότητας, ὅπως καὶ στὴν ἄλλη Ἑλλάδα καὶ στὴν Ἀνατολή. Τὸ δείχνει μιὰ σειρὰ ἀπὸ γυναικεῖα παχύσαρκα εἰδώλια ποὺ βρέθηκαν στὶς ἀνασκαφές.

Ἐργαλεῖα. Λίγα πέτρινα πελέκια κι ἀξίνες, ἐργαλεῖα ἀπὸ κόκαλο κι ἀγγεῖα ἀπὸ σκοῦρο πηλό, μὲ χαρακτὴ διακόσμηση, εἶναι τὰ εὑρήματα αὐτῆς τῆς περιόδου. Νεολιθικοὶ συνοικισμοὶ ἐξακριβώθηκαν στὴν Κνωσό, στὴ Φαιστό, στὴ Σητεία καὶ ἀλλοῦ.

Ἡ Νεολιθικὴ περίοδος τελειώνει γύρω στὰ 2600 π.Χ., ὁπότε φτάνει στὴν Ἀνατολικὴ Κρήτη, ἀπὸ τὴ Βόρεια Συρία ἢ τὴ Μικρὰ Ἀσία, μιὰ νέα ἄγνωστη σὲ μᾶς φυλή, σὲ διαδοχικὰ κύματα.

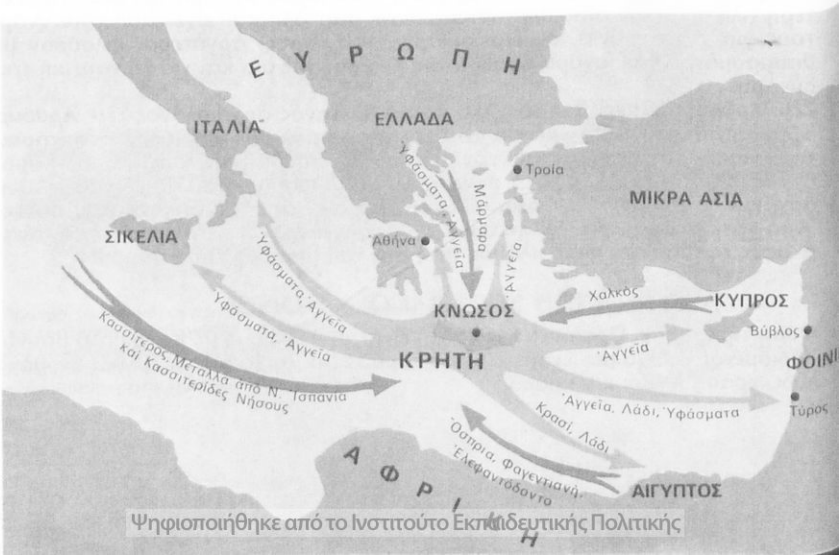

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Πρωτομινωικὴ περίοδος. Στὴν Πρωτομινωικὴ περίοδο ἱδρύονται πολλοὶ συνοικισμοὶ στὴν ἀνατολικὴ παραλία τοῦ νησιοῦ, στὴν ἀρχή, κι ἀμέσως ὕστερα στὴν Κεντρικὴ Κρήτη.

Ναυτικό. Δημιουργία ἀστικῶν κέντρων. Ὁ νέος λαὸς ποὺ εἶχε φτάσει ἤξερε καλὰ τὴ ναυτικὴ τέχνη. Ἦταν εἰρηνικός, φιλοπρόοδος, μὲ ἐξαιρετικὰ καλλιτεχνικὰ χαρίσματα κι ἔδειξε θαυμαστὴ ἱκανότητα στὴν ἐκμετάλλευση τῶν φυσικῶν πλεονεκτημάτων τοῦ νησιοῦ. Στὶς πιὸ κατάλληλες θέσεις *ὀργάνωσε ἀστικὰ κέντρα* καὶ σίγουρα λιμάνια, χρησιμοποιώντας ἀκόμη καὶ μικρά, ἀλλὰ εὐνοϊκὰ γιὰ τὸ ναυτικό, νησάκια.

Ἀνάπτυξη τέχνης. Γρήγορα κυριαρχεῖ στὸ Αἰγαῖο καὶ στὴν Ἀνατ. Μεσόγειο, κι οἱ πρῶτες ὕλες ποὺ φέρνει στὴν Κρήτη, στὰ ἐπιδέξια χέρια του γίνονται πραγματικὰ ἀριστουργήματα. Ἀπὸ τὴν Πρωτομινωικὴ περίοδο ἐκδηλώνονται τὰ ἀξιοθαύμαστα χαρακτηριστικὰ τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ.

Χαρακτήρας τῶν Κρητῶν. Οἱ κάτοικοι ξεχωρίζουν γιὰ τὴν καλαισθησία καὶ γιὰ τὴν ἀγάπη στὴ φύση, ποὺ τοὺς ἐμπνέει σὲ ἀμέτρητα ἔργα τέχνης. Χαρακτηριστικὸ αὐτῆς τῆς ἐποχῆς εἶναι πὼς στὴν ψυχὴ τοῦ μινωικοῦ λαοῦ δὲν ὑπῆρχε καταθλιπτικὸς φόβος οὔτε γιὰ τοὺς θεοὺς οὔτε γιὰ τὸ θάνατο, οὔτε γιὰ τοὺς συνανθρώπους.

Οἱ Μινωίτες δὲ σχημάτισαν ἑνιαῖο κράτος, ἀλλὰ κάθε ἀστικὸ κέντρο ἀποτελοῦσε ξεχωριστὴ δύναμη μὲ δικό του ἄρχοντα.

Μεσομινωικὴ περίοδος. Ἀνάκτορα. Ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὸ 2000 π.Χ. ἡ πολιτικὴ δύναμη συγκεντρώνεται στὰ χέρια βασιλέων, ποὺ χτίζουν μεγάλα ἀνάκτορα στὴν *Κνωσό*, στὴ *Φαιστό*, στὰ *Μάλια* καὶ στὴ *Ζάκρο* (Ἀνατ. Κρήτη).

Βασιλιάς. Ἀνακτορικὰ ἐργαστήρια. Ὁ βασιλιὰς εἶναι ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς θεότητας, κι αὐτὸς φαίνεται νὰ ὁρίζη τὴ ζωὴ τοῦ τόπου. Στὸ παλάτι του ὑπάρχουν εἰδικοὶ χῶροι λατρείας καί, σὲ τεράστιες ἀποθῆκες, συγκεντρώνει τὰ προϊόντα τοῦ νησιοῦ: λάδι καὶ δημητριακά. Σ' αὐτὸ μέσα, τέλος, ἱδρύει σειρὰ ἐργαστηριῶν, ὅπου δημιουργικοὶ τεχνίτες ἐργάζονται τὶς πρῶτες ὕλες ποὺ φέρνουν ἀπὸ τὸ ἐξωτερικό.

Τμῆμα τῆς αἴθουσας τοῦ ἀλαβάστρινου θρόνου στὴ δυτικὴ πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ. Βρίσκεται στὸ ἰσόγειο (βλ. σχέδ. 3).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὰ νότια προπύλαια τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ. Πρόκειται γιὰ τὴ μνημειακὴ εἴσοδο ποὺ ὁδηγοῦσε τὸν ἐπισκέπτη ἀπὸ τὸ διάδρομο τῆς Πομπῆς στὸν πρῶτο δροφο τῆς δυτικῆς πτέρυγας.

Καταστροφὴ τῶν πρώτων ἀνακτόρων. Γύρω στὰ 1700 π.Χ. φοβεροὶ σεισμοί, ἴσως, γίνονται ἡ αἰτία τῆς καταστροφῆς τῶν κρητικῶν ἀνακτόρων, τῶν μεγάλων σπιτιῶν, καθὼς καὶ τῶν συνοικισμῶν.

Νέα ἀνάκτορα. Σὲ ἐλάχιστο χρονικὸ διάστημα χτίζονται *νέα παλάτια*, λαμπρότερα καὶ μεγαλύτερα ἀπὸ τὰ προηγούμενα. Εἶναι πολυώροφα καὶ προσφέρουν κάθε εὐκολία ζωῆς. Διακρίνει κανεὶς σ' αὐτὰ ὄχι μόνο τὸ καλλιτεχνικὸ δαιμόνιο τῶν ἀρχαίων Κρητῶν, ἀλλὰ καὶ τὶς σημαντικὲς ἀρχιτεκτονικές τους γνώσεις. *Τῶν δεύτερων τούτων ἀνακτόρων τὰ ἐρείπια ἀποκαλύφθηκαν στὶς ἀνασκαφές.*

Ὑστερομινωικὴ περίοδος. Ἐμπόριο-Ναυτικό. Ἡ ὕστερη φάση τῆς Μεσομινωικῆς περιόδου εἶναι ἡ μακρότερη καὶ συνεχίζεται ἀδιατάρακτη καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς Ὑστερομινωικῆς περιόδου. Ὁ ἰσχυρὸς ἐμπορικὸς στόλος τῶν Κρητῶν κυριαρχεῖ στὶς θάλασσες. Προϊόντα μινωικὰ φτάνουν σ' ὅλες τὶς ἀκτὲς τῆς Μ. Ἀσίας, στὴν Αἴγυπτο, στὴ Σικελία, ἀκόμα καὶ στὴν Ἱσπανία.

Νέα καταστροφὴ τῶν ἀνακτόρων. Τελείως ξαφνικά, ἄλλη φοβερώτερη καταστροφὴ σημειώνεται γύρω στὰ 1450 π.Χ. Εἶπαν πολλοὶ ἐπιστήμονες ὅτι ἡ φοβερὴ εἰκόνα ποὺ παρουσιάζουν τὰ ἀνάκτορα (πέφτουν σὲ ἐρείπια καὶ δυνατὴ φωτιὰ τὰ ἀποτελειώνει) ὀφείλεται σὲ ἐξωτερικὴ ἐπιδρομή, ἴσως καὶ τῶν Ἀχαιῶν τῆς Πελοποννήσου, ποὺ ἡ δύναμή τους ἔχει αὐξηθῆ αὐτὰ τὰ χρόνια.

Ὁ «προμαχώνας» τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς βόρειας εἰσόδου τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ. Ἡ κιονοστοιχία του ἔχει ἀναστηλωθῆ. Πίσω ἀπὸ τοὺς κίονες ἔχει τοποθετηθῆ ἀντίγραφο ἀπὸ τὴν ἐξαιρετικὴς τέχνης ἀνάγλυφη παράσταση ταύρου ποὺ βρίσκεται σὲ χῶρο μὲ ἐλαιόδεντρα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ Ἔβανς ποτὲ δὲν πίστεψε αὐτὴ τὴν ἄποψη. Ἀπόδωσε τὴν καταστροφὴ σὲ νέο κύμα τρομερῶν σεισμῶν. Ὁ καθηγητὴς Σπυρ. Μαρινάτος ὁλοκλήρωσε τὴν ἄποψη τοῦ Ἔβανς κι ἡ θεωρία του ἐπιβεβαιώθηκε ἀπόλυτα ἀπὸ τὶς τελευταῖες ἀνασκαφές.

Ἡ αἰτία τῆς καταστροφῆς. Φαίνεται ὅτι τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἔγινε φοβερὴ ἔκρηξη τοῦ ἡφαιστείου τῆς Θήρας. Ἄφθονο ἡφαιστειακὸ ὑλικὸ (κίσηρις) καὶ θειάφι ἐκτοξεύθηκαν σὲ ἀπόσταση πολλῶν χιλιομέτρων, ἐνῶ τεράστια παλιρροιακὰ κύματα σάρωσαν τὶς βόρειες ἀκτὲς τῆς Κρήτης. Συχνά, ὅπως ἔχει συμβῆ καὶ σὲ ἄλλες σχετικὲς περιπτώσεις, μὲ τοὺς σεισμοὺς γίνονται καὶ πυρκαγιές. Ἔτσι καταστράφηκαν τὰ λαμπρότερα ἀνάκτορα ποὺ κατασκευάστηκαν ποτὲ σὲ ἑλληνικὸ ἔδαφος κι ἔσβησε ἡ δύναμη τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ.

Οἱ Ἀχαιοὶ στὴν Κρήτη. Γύρω στὰ 1400 π.Χ. ἀρχίζουν, σὲ κύματα διαδοχικά, νὰ κατεβαίνουν οἱ Ἀχαιοὶ τῆς Πελοποννήσου στὴν Κρήτη καὶ γίνονται κύριοι τῆς Κνωσοῦ. Δὲ χτίζονται πιὰ νέα ἀνάκτορα. Ἡ θαλασσοκρατία τῶν Κρητῶν ἔχει σβήσει. Τὸ ἐμπόριό τους μαραίνεται καὶ περνάει σ' ἄλλα χέρια. Γύρω στὰ 1300 π.Χ. ὅμως κατασκευάζονται μεγάλα κτίρια, ποὺ μοιάζουν μὲ τὰ μυκηναϊκὰ σπίτια τῆς ἄλλης Ἑλλάδας.

Φτάνουν οἱ Δωριεῖς. Στὸ 12ο αἰ. π.Χ. ἡ κατάπτωση προχωρεῖ· ὁ μινωικὸς πολιτισμὸς βαδίζει πρὸς τὴ δύση του. Ἔτσι, ὅταν γύρω στὰ 1100 π.Χ. φτάνουν τὰ πρῶτα κύματα τῶν Δωριέων*, τὸ νησὶ κυριεύεται χωρὶς ἀντίσταση. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς κατοίκους δὲ θέλησαν νὰ ὑποταχθοῦν, ζήτησαν καταφύγιο στὰ ὀρεινά.

3. Η ΖΩΗ – ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

Βασιλιάς. Εὐγενεῖς. Σὲ κάθε μινωικὸ κράτος ἀνώτατος ἄρχοντας εἶναι ὁ βασιλιὰς (ἀπὸ τὴ μεσομινωικὴ περίοδο). Σὲ μερικὲς φάσεις διακρίνει κανεὶς τὸν κυριαρχικὸ ρόλο τῆς Κνωσοῦ στὶς ἄλλες πόλεις τῆς Κρήτης. *Ὁ βασιλιὰς φαίνεται νὰ κατευθύνη τὴ ζωὴ καὶ τὴν κίνηση στὸ κράτος, ὄχι ὅμως μὲ τὸν ἀπολυταρχικὸ τρόπο ποὺ εἴδαμε στὴν Αἴγυπτο κ.ἀ.* Εἶναι ὁ ἐκπρόσωπος τῆς θεότητας. Γύρω του ὑπάρχει τάξη εὐγενῶν. Ὅλοι τους εἶναι φιλειρηνικοί.

Ὁ λαός. Ὁ λαὸς εἶναι ἐργατικὸς καὶ φιλοπρόοδος· ἀγαπάει τὴν κίνηση, τὸ ἐμπόριο, τὸ ναυτικό. Ὑπάρχουν σπουδαῖοι τεχνίτες.

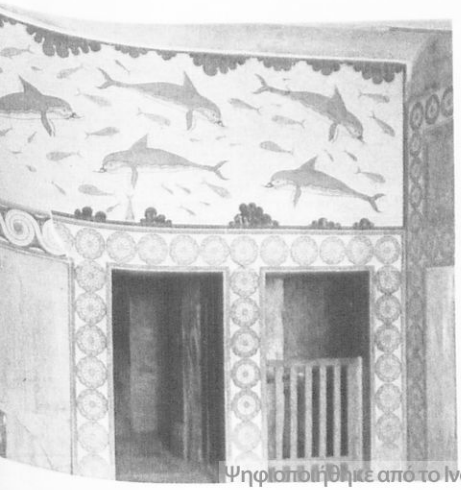

Μέρος ἀπὸ τὸ μέγαρο τῆς βασίλισσας στὴν ἀνατολικὴ πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ. Στὰ δυτικὰ τοῦ δωματίου ὑπῆρχε τὸ λουτρὸ μὲ τὸν λουτήρα του. Στὸν τοῖχο, πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο τοῦ χώρου, μία τοιχογραφία (ἀναπαράσταση της στὸ δωμάτιο αὐτὸ σήμερα) μὲ δελφίνια. Κομμάτια της βρέθηκαν στὶς ἀνασκαφὲς στὸ χῶρο αὐτό.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

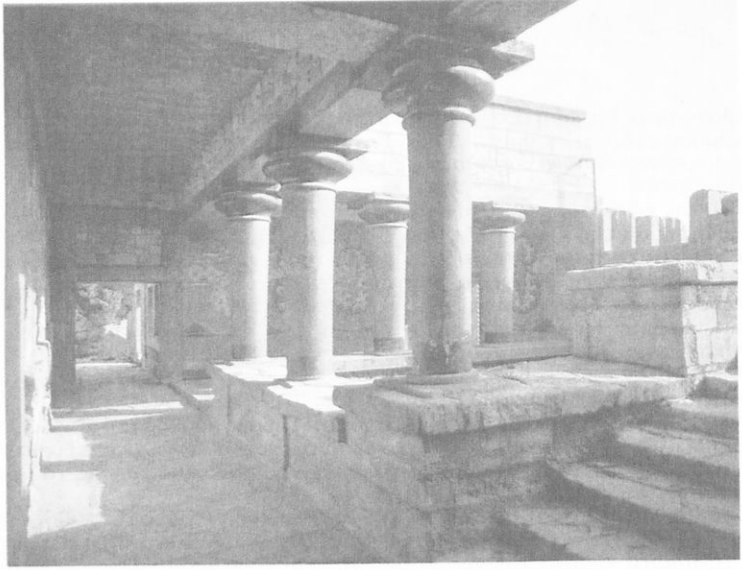

Ἀνοιχτὴ αὐλὴ σὲ διαμέρισμα τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγας τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ, ποὺ ὑπολογίζεται ὅτι θὰ εἶχε πέντε ὀρόφους. Ἀξίζει νὰ προσέξῃ κανεὶς τὴν ἀγάπη γιὰ τὴν πολυχρωμία ποὺ εἶχαν οἱ Μινωίτες.

Ἡ θέση τῆς γυναίκας. Ὁ μινωικὸς πολιτισμὸς εἶναι ὁ πρῶτος στὸν κόσμο ποὺ ἔδωσε μεγάλη θέση στὶς γυναῖκες. Ζοῦν καὶ κυκλοφοροῦν ἐλεύθερα, ὅπως κι οἱ ἄντρες, φτάνουν μάλιστα νὰ παίρνουν μέρος σὲ ἐπικίνδυνα ἀγωνίσματα (ταυρομαχίες). Ἡ φορεσιά τους εἶναι περίτεχνη, πολὺ πλούσια καὶ παράξενη. Δὲ μοιάζει μὲ κανενὸς ἄλλου λαοῦ. Στὶς τοιχογραφίες τῆς Κνωσοῦ, ὅπου εἰκονίζονται ὁμίλοι γυναικῶν, βλέπει κανεὶς εὔκολα τὸ χαρούμενο πνεῦμα ποὺ ἐπικρατοῦσε στὶς συζητήσεις τους, τὸν ἐντυπωσιακό τους στολισμὸ καὶ τὴν ἐλευθερία ποὺ εἶχαν. Ὁρισμένα ἔργα τέχνης, νομίζουν οἱ ἀρχαιολόγοι, πὼς ἔχουν γίνει ἀπὸ γυναικεῖα χέρια.

Ταυρομαχίες. Ὁ κόσμος στὴν Κρήτη ἀγαπάει πολὺ τὴ μουσική, τὸ χορὸ καὶ τὶς ταυρομαχίες.

Τὸ πνεῦμα τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς ἀποπνέει ἄνεση, χαρὰ καὶ κομψότητα.

Ἄποψη τῆς κεντρικῆς αὐλῆς τοῦ ἀνακτόρου τῆς Φαιστοῦ. Ὁ τοῖχος στὸ βάθος, ὅπου διακρίνεται πρὸς τὰ δεξιὰ πέρασμα, ὁδηγοῦσε στὴν κατοικία τῆς βασίλισσας. Τὸ ἀνάκτορο τῆς Φαιστοῦ εἶναι χαρακτηριστικὸ γιὰ τὴν ποσότητα τοῦ ἀλαβάστρου ποὺ ἔχει χρησιμοποιηθῆ σ' αὐτό. Ἐπενδύσεις τοίχων, κάλυψη δαπέδων καὶ κλιμάκων κ.ἀ.π. Τὸ λευκὸ αὐτὸ ὑλικὸ – σὲ ὁρισμένα σημεῖα ἔχει λιώσει ἀπὸ τὴ δύναμη τῆς φωτιᾶς ποὺ ἄναψε καὶ κατέστρεψε τὰ ἀνάκτορα – δίνει ἕνα τόνο ξεχωριστῆς εὐγένειας στὸ κτίριο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Στὰ μινωϊκὰ ἀνάκτορα χαρακτηριστικὲς εἶναι οἱ μεγάλες κλίμακες. Τῆς Φαιστοῦ εἶναι ἡ μεγαλοπρεπέστερη, παρ' ὅλο ποὺ δὲν κάνει τὴν ἐντύπωση ποὺ θὰ ἔπρεπε, γιατὶ τὸ ἀνάκτορο δὲν ἔχει ἀναστηλωθῆ. Στὰ ἀνάκτορα, ἐπίσης, τόσο τῆς Φαιστοῦ, ὅσο καὶ τῆς Κνωσοῦ, ἔχουν βρεθῆ χαρακτηριστικοὶ «θεατρικοὶ χῶροι», ὅπου πιστεύεται ὅτι θὰ γίνονταν διάφορες τελετουργίες, μὲ κύριο πρόσωπο πάντοτε τὸν βασιλέα ποὺ θὰ πρέπει νὰ ἦταν καὶ ὁ μέγας ἀρχιερεύς. Τὸ τμῆμα ποὺ ἐξέχει στὸ δάπεδο, ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ θεατρικὸ χῶρο, λέγεται «πομπικὴ ὁδός». Ὑποθέτουν ὅτι ἐκεῖ ἐπάνω περνοῦσαν διάφορα ἐπίσημα πρόσωπα, παριστάνοντας κάτι. Τὸ οἰκοδομικὸ ὑλικὸ τῶν μινωϊκῶν ἀνακτόρων ἦταν πολὺ λίγο στερεό, γι' αὐτὸ καὶ μὲ τοὺς σεισμοὺς κατέρρευσαν τὰ πατώματα. Οἱ κατασκευὲς πάντως, εἶχε προβλεφθῆ νὰ εἶναι ἀντισεισμικές, γι' αὐτὸ καὶ κατὰ διαστήματα ὑπῆρχαν ξύλινα δοκάρια ὁριζόντια,τοποθετημένα στοὺς τοίχους.

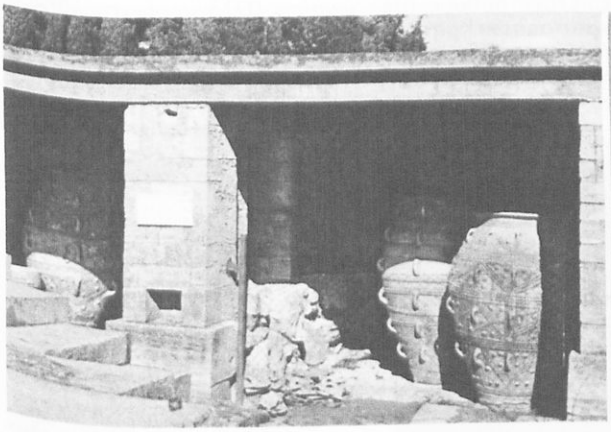

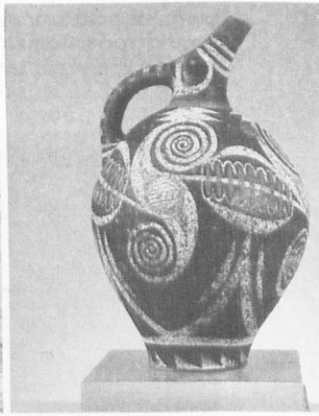

Ἀριστερά: Τμῆμα τῆς σειρᾶς τῶν ἀλλεπάλληλων ἀποθηκῶν στὸ ἀνάκτορο τῆς Κνωσοῦ. Μέσα σὲ μεγάλα πιθάρια ἢ σὲ θῆκες κάτω στὸ δάπεδο, διατηροῦσαν διάφορα ἀγαθὰ ποὺ συγκέντρωναν οἱ βασιλεῖς σὲ εἶδος. Οἱ πολλὲς καὶ συνεχεῖς ἀποθῆκες εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ ποὺ δὲν λείπει ποτὲ ἀπὸ ἕνα μινωϊκὸ ἀνάκτορο.

Δεξιά: Καμαραϊκὸ ἀγγεῖο ἀπὸ τὴ Φαιστό. Τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ εἶναι χαρακτηριστικὰ γιὰ τὴν πολυχρωμία τους. Χρησιμοποιεῖται κόκκινο καὶ λευκὸ πάνω στὸ σκοῦρο φόντο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

4. ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΑΙ ΤΟ ΝΑΥΤΙΚΟ

Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ναυτικοῦ. Εἰσαγωγὴ πρώτων ὑλῶν. Ὁ μεγάλος πλοῦτος τῆς Κρήτης δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς εὐφορίας μονάχα τῆς γῆς της. Ἀτρόμητοι οἱ ναυτικοί της, διασχίζανε τὶς θάλασσες, φέρνοντας ἀπὸ μακρινὲς χῶρες ἄφθονες πρῶτες ὕλες στὸ νησί: μέταλλα πολύτιμα καὶ ἡμιπολύτιμα, πέτρες φανταχτερές, ξυλεία κ.ἄ.

Ἡ βιοτεχνία. Στὰ ἀνακτορικὰ καὶ στὰ ἰδιωτικὰ ἐργαστήρια γινόταν ἡ ἐπεξεργασία τῶν ὑλικῶν κι ἀριστουργηματικὰ ἔργα παράγονταν, ποὺ τὰ περισσότερα τὰ πουλοῦσαν στὶς μεγάλες ἀγορὲς τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐκείνης τῆς ἐποχῆς.

Ἐμπόριο. Ἀρχικὰ ἐμπορεύονταν μὲ τὸ σύστημα τῆς ἀνταλλαγῆς. Φαίνεται ὅτι ἀργότερα χρησιμοποιοῦσαν μεγάλα κομμάτια χαλκοῦ σὲ ὁρισμένο σχῆμα καὶ βάρος: τὰ *τάλαντα* (βρέθηκαν στὴν Ἀγ. Τριάδα καὶ στὴ Ζάκρο).

Νόμισμα. Μεταχειρίζονταν ἀκόμη, ὅπως καὶ στὴ Μεσοποταμία, μεταλλικὸ νόμισμα πρωτόγονο, δηλ. χρυσάφι, ἀσήμι καὶ χαλκὸ σὲ ὁρισμένο σχῆμα καὶ βάρος.

Προϊόντα. Σφραγίδες. Ἀριθμητική. Λογιστική. Τὰ ὑγρὰ προϊόντα – λάδι καὶ κρασί – τὰ μετέφεραν σὲ εἰδικοὺς ἀμφορεῖς*· ἔκλειναν ὕστερα τὸ στόμιό τους μὲ ἕνα κομμάτι πηλὸ καὶ τὸ σφράγιζε μὲ τὸ σῆμα του ὁ κάθε παραγωγός. Ἀπὸ τὶς πήλινες πινακίδες καταλαβαίνουμε ὅτι χρησιμοποιοῦσαν δεκαδικὸ σύστημα στὴν ἀρίθμηση καὶ κρατοῦσαν λογιστικὰ βιβλία.

Μεταφορές. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἐμπόριο, ὑπάρχουν πληροφορίες σὲ αἰγυπτιακὰ κείμενα πὼς ἀναλάμβαναν καὶ μεταφορές. Ἔτσι, στὴν ἐποχὴ τοῦ φαραὼ Τούθμωσι τοῦ Γ΄ (1500 - 1450 π.Χ.), ἔκλεισαν συμφωνία μὲ τὴν Αἴγυπτο νὰ μεταφέρουν ἐκεῖ ξυλεία ἀπὸ τὸ Λίβανο.

Μύθοι. Μινώταυρος. Στοὺς μύθους τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων διατηρήθηκε ἡ μνήμη τῆς θαλασσοκρατίας τῶν Κρητῶν καὶ τῆς κυριαρχίας τους σὲ ὁρισμένα σημεῖα τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου. Ἰδιαίτερα ὁ μύθος τοῦ Θησέως καὶ τοῦ Μινωταύρου ἔτσι πρέπει νὰ ἐξηγηθῆ.

Μεγάλο μινωικὸ πιθάρι, μὲ δύο σειρὲς λαβές, μία ἐπάνω καὶ δεύτερη κάτω. Ἔχει διακόσμηση, πάνω στὸ φυσικὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ, ἀπὸ διπλοὺς πελέκεις ἀνάμεσα σὲ φυτὰ καὶ ρόδακες. Σ' αὐτὰ τὰ μεγάλα πιθάρια φύλαγαν ὑγρὰ καὶ στερεὰ προϊόντα στὶς ἀποθῆκες τῶν ἀνακτόρων. Τὸ πιθάρι τῆς εἰκόνας βρέθηκε στὴν Κνωσὸ καὶ ἐκτίθεται στὸ Μουσεῖο Ἡρακλείου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

5. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Θεοί. Σύμβολα. Καὶ στὴ Μινωικὴ Κρήτη λάτρευαν γυναικεία θεότητα (Μητέρα – Φύση, θεὰ τῆς γονιμότητας). Σύμβολά της ἦταν τὸ φίδι καὶ τὸ περιστέρι. Ὑπῆρχε κι ἕνας ἀνδρικὸς θεός, πλάι της, ποὺ παριστανόταν μικρότερος. Σύμβολά του ἦταν ὁ ταῦρος καὶ ὁ *διπλὸς πέλεκυς*.

Ἄλλοι δαίμονες. Σὲ παραστάσεις κρητικῶν σφραγιδολίθων, μὲ περιεχόμενο θρησκευτικό, βλέπει κανεὶς ζωόμορφους ἢ πτηνόμορφους δαίμονες.

Ἱερά. Λατρεία. Δὲν κατασκεύαζαν ναούς. Λάτρευαν τὸ θεὸ σὲ «ἱερὰ κορυφῆς» (στὶς κορυφὲς τῶν βουνῶν), σὲ εἰδικοὺς χώρους μὲς στὰ ἀνάκτορα ἢ στὰ θέατρα τῶν παλατιῶν, μὲ σειρὰ ἀπὸ τελετές.

Ταυρομαχία. Ἡ ταυρομαχία πιστεύεται πὼς ἦταν ἐκδήλωση θρησκευτικῆς λατρείας, ὅπως κι ὁ χορός.

Ἱερεῖς. Ὑπῆρχε τάξη ἱερέων κι ἱερειῶν. Κεφαλὴ ὅλων τους ἦταν ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια.

6. Η ΤΕΧΝΗ

Ἡ μινωικὴ καλλιτεχνικὴ δημιουργία εἶναι ἀξιοθαύμαστη. *Δὲν ὑπάρχει κλάδος τέχνης ποὺ νὰ μὴ θαυματούργησαν καλλιεργώντας τον.* Ἀγαποῦσαν ἀφάνταστα τὴ φύση καὶ τὰ πλούσια χρώματά της, κι αὐτὴν ἀπόδωσαν σὲ κάθε της ὄψη: τὴ θάλασσα καὶ τὸ βασίλειό της, τὴ γῆ μὲ τὰ λουλούδια, τὰ πουλιὰ καὶ τὰ ζῶα.

Μικροτεχνία - Ἀγγεῖα κτλ. Ἀπὸ τὴν Πρωτομινωικὴ ἀκόμη περίοδο σημειώνουν ἐκπληκτικὴ ἐπίδοση στὴ δημιουργία πλήθους κοσμημάτων (ὅλες οἱ τεχνικὲς ποὺ καὶ σήμερα ἀκόμη ἐφαρμόζουν οἱ χρυσοχόοι τοὺς ἦταν γνωστές). Ἀγγεῖα πέτρινα ἀπὸ πολύχρωμες φλεβωτὲς πέτρες, ἢ πήλινα θαυμάσια διακοσμημένα, μὲ θέματα ἀπὸ τὸ φυτικὸ ἢ τὸ θαλάσσιο κόσμο, σπαθιά, μαχαίρια, σφραγιδόλιθοι* ἀπὸ πολύτιμα καὶ ἡμιπολύτιμα ὑλικὰ (χρυσάφι, ἀχάτη*, λάπις-λάζουλι* κ.ἄ.), ὅλα εἶναι ἀληθινὰ κομψοτεχνήματα. Περίφημα εἶναι τὰ «καμαραϊκὰ» ἀγγεῖα. Μιὰ κατηγορία ἀπ' αὐτά, τὰ ὀνομάζουν «ὠοκέλυφα», γιατὶ τὰ τοιχώματά τους εἶναι λεπτὰ σὰν τὸ τσόφλι τοῦ αὐγοῦ.

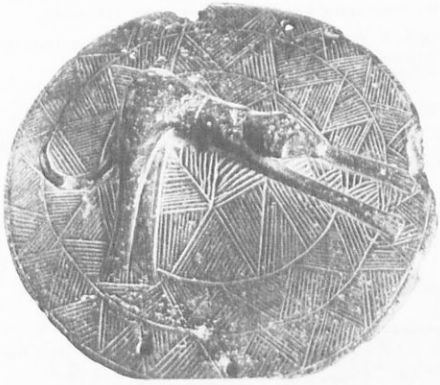

Ἡ μικροτεχνία σὲ διάφορους λίθους, μέταλλα πολύτιμα ἢ ἡμιπολύτιμα, ἄνθησε ξεχωριστὰ στὴ Μινωικὴ Κρήτη, ὅπου διάφορα σκεύη : ποτήρια, κύπελλα, πυξίδες (κουτιὰ) καὶ ποικίλων σχημάτων σφραγιδόλιθοι, μὲ θαυμάσιες γλυπτὲς παραστάσεις, κατασκευάζονταν ἀπὸ τοὺς ἐπιδέξιους Μινωΐτες καλλιτέχνες. Στὴν εἰκόνα, λίθινο σκέπασμα κουτιοῦ στρογγυλοῦ, μὲ χαρακτὴ διακόσμηση κι ἕνα γλυπτὸ λαγωνικὸ μὲ ἁπλωμένα, δυὸ-δυό, τὰ πόδια του. Μουσεῖο Ἡρακλείου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

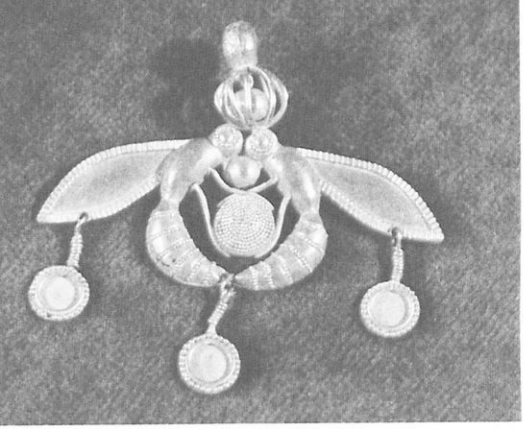

Κόσμημα χρυσὸ ἐξαιρετικῆς πραγματικὰ τέχνης, ποὺ βρέθηκε κοντὰ στὸ ἀνάκτορο τῶν Μαλίων στὴν Κρήτη. Παριστάνονται δύο μέλισσες ποὺ ἀφήνουν μιὰ σταγόνα μέλι στὴν κερήθρα. Ὁ καλλιτέχνης τὶς τοποθέτησε συμμετρικά, στὰ δεξιὰ καὶ στ' ἀριστερὰ τῆς κερήθρας, ποὺ δηλώνεται μὲ δίσκο κοκκιδωτό. Τὸ κόσμημα πιστεύουν οἱ εἰδικοί, πὼς θὰ πρέπει νὰ ἀνῆκε σὲ σπουδαῖο πρόσωπο, ποὺ ζοῦσε στὸ ἀνάκτορο τῶν Μαλίων. Ἐκτίθεται στὸ Μουσεῖο Ἡρακλείου.

Ἀρχιτεκτονική. Ἡ ἀρχιτεκτονική τους εἶναι σπουδαία. Συνδυάζει τὴν ἄνεση μὲ τὴν πολυτέλεια καὶ τὴ μεγαλοπρέπεια. Πολυώροφα, μὲ τρία ὡς πέντε πατώματα, τὰ ἀνάκτορά τους σκαρφαλώνουν στὸ φυσικὸ χῶρο (στὸ λόφο), χωρὶς νὰ τὸν βαραίνουν. Ἑκατοντάδες δωμάτια, αὐλὲς μεγάλες καὶ μικρές, πολλοὶ διάδρομοι, ἄνετες σκάλες, τεράστιες αἴθουσες, βεράντες, ὅλα καταστόλιστα ἐσωτερικὰ μὲ τοιχογραφίες κι ἀνάγλυφα*, κι ἐξωτερικὰ οἱ σκάλες μὲ πλῆθος λουλούδια, στὴ μία τους πλευρά, δίνουν εἰκόνα ὁλοζώντανη τοῦ χαρακτήρα καὶ τῆς λεπταίσθητης διάθεσης τῆς μινωικῆς τέχνης. Εἶχαν, ἀκόμη, τέλειο ἀποχετευτικὸ σύστημα κι ἀπὸ τὰ παλάτια τους δὲν ἔλειπαν οὔτε τὰ μπάνια (ἦταν εἰδικὲς αἴθουσες), οὔτε ἄλλος κανένας χῶρος ἀπ' ὅσους σήμερα χρησιμοποιοῦμε.

Σχέδ. 1. Κάτοψη τοῦ πολύπλοκου ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ, ποὺ στὴ μνήμη τῶν Ἑλλήνων τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἔμεινε γνωστὸ ὡς λαβύρινθος. Τὸ σχέδιο ἀντιστοιχεῖ στὴ μορφὴ ποὺ εἶχαν τὰ ἀνάκτορα πρὶν ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τοῦ 1400 π.Χ. 1: Δυτικὴ αὐλή, 2: Δυτικὸ πρόπυλο, 3: Διάδρομος Πομπῆς, 4: Ὑπόστυλη κλίμακα (βλ. σχέδ. 2), 5: Νότια εἴσοδος, 6: Νότιο πρόπυλο, 7: Σκάλα ποὺ ὁδηγεῖ στὸν πρῶτο ὄροφο, 8: Κεντρικὴ αὐλή, 9: Αἴθουσα τοῦ ἀλαβάστρινου θρόνου, 10: Τριμερὲς ἱερό, 11: Θησαυροφυλάκιο τοῦ ἱεροῦ, 12: Διάδρομος τῶν δυτικῶν ἀποθηκῶν, 13: Μεγάλο κλιμακοστάσιο, 14: Στοὰ κιονοστοιχιῶν, 15: Μέγαρο τῆς βασίλισσας, 16: Πρὸς τὸ βόρειο πρόπυλο, 17: Θεατρικὸς χῶρος, 18: Σπίτια, 19: Τελωνεῖο.

Σχέδ. 2. Ἀναπαράσταση τῆς ὑπόστυλης κλίμακας στὴ νότια ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ.

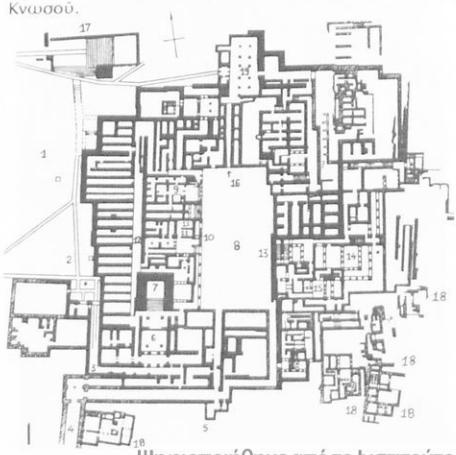

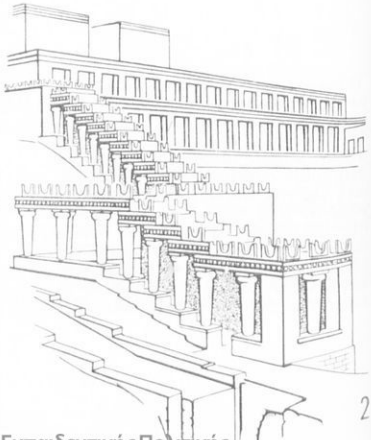

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Σχέδ. 3. Ἀναπαράσταση μέρους τῆς πρόσοψης (πρὸς τὴν κεντρικὴ αὐλή), τῆς δυτικῆς πτέρυγας τοῦ ἀνακτόρου. Ἀριστερά: ἡ πρόσοψη τοῦ τριμεροῦς ἱεροῦ. Δεξιά: εἴσοδος στὴν αἴθουσα τοῦ ἀλαβάστρινου θρόνου. Βλέπε ἀρ. 9 τοῦ σχεδίου 1.

3

Ζωγραφική. Ἡ ζωγραφική τους δημιουργία, ὅπως ἐκφράζεται στὶς τοιχογραφίες, εἶναι πραγματικὸ ἀριστούργημα σύνθεσης, χρωμάτων κι ὀμορφιᾶς.

Ὁ χαρακτήρας τῆς μινωικῆς τέχνης. Γεμάτη φαντασία καὶ δύναμη εἶναι ἡ μινωικὴ τέχνη καὶ ἀποδίνει τὸ κάθε θέμα μὲ τέλεια φυσικότητα (νατουραλιστική*), στὴν περίοδο τῆς μεγάλης της ἀκμῆς.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀρχιτεκτονική, ποὺ ἔδωσε πολυδαίδαλα κτίσματα, σ' ὅλες τὶς ἄλλες τους ἐκδηλώσεις οἱ Κρῆτες καλλιτέχνες δείχνουν ἀγάπη γιὰ τὴν κομψότητα, τὴ φυσικότητα. Δὲν ἀγαποῦν τὸ μνημειακό*, ἀντίθετα ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους λαοὺς ποὺ γνωρίσαμε ὡς αὐτὴ τὴ στιγμή. Κι ἦταν φυσικὸ αὐτό, ἐφ' ὅσον ἡ Κρήτη δὲν ἔχει τὶς ἀχανεῖς ἐκτάσεις τῶν μεγάλων κρατῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ἂν ἡ τέχνη εἶναι ὁ καλύτερος τρόπος γιὰ τὴν ἔκφραση τοῦ ψυχικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου, στὴ μινωικὴ τέχνη τὸ κάθε ἔργο ἀναδίνει τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς, τὴν εὐγένεια καὶ τὴ λεπτότητα.

Αἴσθημα ἀσφάλειας. Οἱ Κρῆτες πῆραν πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ τοὺς ἄλλους πολιτισμοὺς (Αἴγυπτο, Ἀνατολή). Τὰ διαμόρφωσαν, ὅμως, στὰ μέτρα τους καὶ δημιούργησαν τὸ δικό τους κόσμο. Οἱ ἀτείχιστες πόλεις τους δείχνουν ὄχι μόνο τὴ φιλειρηνική τους διάθεση, ἀλλὰ καὶ τὴ δύναμη ποὺ εἶχαν καὶ τὴν ἀσφάλεια ποὺ τοὺς χάριζε τὸ πλῆθος τῶν καραβιῶν τους.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Στὸν ἑλληνικὸ χῶρο, τὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ ἀνθίζουν τρεῖς πολιτισμοὶ μὲ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά: Ὁ Ἑλλαδικός, ὁ Κυκλαδικὸς κι ὁ Μινωικός, ὁ σπουδαιότερος ἀπ' ὅλους, ποὺ εἶχε μεγάλη ἐπίδραση καὶ στοὺς ἄλλους δύο.

2. Στὴν Κρήτη πρωτοπαρουσιάζεται ζωή, μεταξὺ 6000-5000 π.Χ. Οἱ κάτοικοι τῆς Νεολιθικῆς ἐποχῆς ζοῦν ἁπλοϊκὰ μέσα σὲ σπήλαια καὶ λατρεύουν τὴ γυναικεία θεὰ τῆς γονιμότητας.

3. Ἡ λαμπρότητα τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ ἐκδηλώνεται ἀπὸ τὴν πρώτη του φάση, τὴν Πρωτομινωική.

4. Μεγάλα ἀνάκτορα χτίζονται σὲ δύο περιόδους: Τὰ πρῶτα, μετὰ τὸ 2000 π.Χ., κι ἀκόμη μεγαλύτερα ὕστερα ἀπὸ τὸ 1700 π.Χ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

5. Στὴν Πρωτομινωικὴ περίοδο ἱδρύονται ἀστικὰ κέντρα.
6. Στὴ Μεσομινωικὴ περίοδο ἐπικρατεῖ ἡ βασιλεία.
7. Στὸ Μινωικὸ πολιτισμὸ κυριαρχεῖ ἡ ἀγάπη γιὰ τὴ φύση, ἡ χαρὰ τῆς ζωῆς καὶ λείπει κάθε εἴδους φόβος. Εἶναι μιὰ βασικὴ διαφορὰ τοῦ Μινωικοῦ πολιτισμοῦ ἀπ' ὅλους τοὺς προηγούμενους.
8. Εἶναι ἄγνωστη ἡ προέλευση τοῦ λαοῦ ποὺ δημιούργησε τὸ Μινωικὸ πολιτισμό.
9. Κεφαλὴ τῆς μινωικῆς κοινωνίας εἶναι ὁ βασιλιάς, ποὺ κατευθύνει κάθε ἐκδήλωση στὴ ζωὴ τοῦ κράτους του. Ὑπάρχει τάξη εὐγενῶν καὶ ἱερέων. Ὁ λαὸς εἶναι εἰρηνικὸς καὶ φιλοπρόοδος.
10. Εἶναι ὁ πρῶτος πολιτισμὸς στὸν κόσμο ποὺ ἔδωσε ἴση θέση στὶς γυναῖκες.
11. Μεγάλη ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου. Εἰσάγουν πρῶτες ὕλες καὶ τὶς ἐπεξεργάζονται. Ἐξάγουν γεωργικὰ προϊόντα καὶ τὰ θαυμαστὰ ἔργα τῆς βιοτεχνίας τους. Οἱ πρῶτοι ναυτικοὶ στὸν κόσμο.
12. Λατρεύουν τὴ θεὰ τῆς γονιμότητας.
13. Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ τέχνη τους. Ἀναπτύσσουν μὲ πραγματικὴ ἰδιοφυΐα ὅλους τοὺς κλάδους. Ἀγαποῦν τὸ κομψό, τὸ χαρούμενο, τὸ πολύχρωμο καὶ τὴ φυσικότητα. Τὰ ἀνάκτορά τους εἶναι ὑπόδειγμα ἄνεσης καὶ μεγαλοπρέπειας. Σημαντικὴ ἡ ἀνάπτυξη τῆς ζωγραφικῆς.
Ἡ μινωικὴ τέχνη ἀποπνέει τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς.

ΚΕΙΜΕΝΑ

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ

1. Ὁ θαυμασμὸς τοῦ Ἕλληνα γιὰ τὴν πατρίδα του:

«Στῆς περήφανης γιὰ τ' ἀλογά της τῆς χώρας
ἔχεις, ξένε, ἐρθῆ στὰ πιὸ ὄμορφα τὰ μέρη
μὲς σ' ὅλη τὴ γῆ, στὸν ἄσπρο Κολωνό μας,
ὅπου πιὸ ἀπ' ἄλλοῦ συχνάζοντας τ' ἀηδόνι
γλυκομυρίζεται σὲ ὁλόχλωρα ρουμάνια
μέσα στὸν πυκνὸ κισσὸ βαθιὰ κρυμμένο
καὶ στὸ ἀπάτητο τοῦ θεοῦ τ' ἅγιο δάσος
τὸ μυριόκαρπο, τ' ἀνήλιαγο κι ἀπ' ὅλες
τὶς χειμωνιὲς ἀπάνεμο τὶς μπόρες.
.....
Κάθε μέρα ἐδῶ μὲ τὴ δροσιὰ ἀπ' τὰ οὐράνια
ὡριοφούντωτος ὁ νάρκισσος ἀνθίζει
κι ὁ χρυσόξανθος ὁ κρόκος γιὰ τὶς δυό μας
τὶς τρανὲς θεὲς παλαιικὸ στεφάνι·
κι οὐδὲ οἱ ἀκοίμητες ποτὲ δὲ λιγοστεύουν
ἀπ' τοῦ Κηφισοῦ τὸ ρέμα, οἱ βρυσομάνες
νὰ στριφογυρνοῦν, μὰ πάντα ὅλες τὶς μέρες
τὰ καθάρια των νερὰ καθὼς κυλοῦνε
πιάνουν γρήγορα τοὺς κάμπους νὰ καρπίζουν
τῆς πλατύστηθης γῆς...».

Σοφοκλέους, *«Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῷ»* (Μετ. Ι. Γρυπάρη)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

2.[Ἡ ἐλιὰ ἀγαπητὸ δέντρο:

«Κι εἶναι ἀκόμα ἐδῶ τέτοιο, ποὺ ἐγὼ
πουθεν' ἀλλοῦ παρόμοιο δέντρο
δὲν ἀκούω νὰ βλάστησε ποτὲ
οὐδὲ στὶς χῶρες τῆς Ἀσίας, οὐδὲ
στὸ μεγάλο τοῦ Πέλοπα δώριο νησὶ (τὴν Πελοπόννησο),
ἀνέγγιχτο, αὐτοφύτρωτο δέντρο
τρόμος καὶ φόβος στὰ κοντάρια τοῦ ἐχθροῦ
ποὺ ἀνθίζει πιὸ παρ' ὅπου ἄλλοῦ
σ' αὐτὴ τὴ χώρα:
ἡ σταχτόχλωρη ἐλιὰ ἡ παιδοτρόφα,
ποὺ ποτέ του κανεὶς ἢ νέος ἢ γηραιὸς
μὲ χέρι ἐχθρικὸ θὰ σώση ν' ἀφανίση,
γιατ' ἀπάνω της πάντ' ἀνοιχτὰ
ὁ Μόριος Δίας κι ἡ γλαυκόφθαλμη Ἀθηνᾶ
ἔχουν τὰ μάτια»].

Σοφοκλέους, «Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῷ» (Μετ. Ι. Γρυπάρη)

3. Οἱ γνώσεις τοῦ Ἡροδότου γιὰ τοὺς Πελασγούς:

«Δὲν μπορῶ νὰ πῶ θετικὰ ποιά γλώσσα μιλοῦσαν οἱ Πελασγοί. Ἀλλὰ ἂν πρέπη νὰ βγάλουμε συμπέρασμα ἀπὸ τοὺς Πελασγοὺς ποὺ ὑπάρχουν ἀκόμα καὶ κατοικοῦν τὴν πόλη Κρότωνα, ἀπάνω ἀπὸ τοὺς Τυρρηνούς,... καθὼς καὶ ἄλλες πόλεις Πελασγικὲς ποὺ ἄλλαξαν ὄνομα, ἂν ἀπ' αὐτά, λοιπόν, πρέπη νὰ βγάλουμε συμπέρασμα, οἱ Πελασγοὶ θὰ μιλοῦσαν γλώσσα βαρβαρικὴ» (ἐννοεῖ ὄχι ἑλληνική).

Ἡροδότου, *Ἱστορίαι* Α, 57 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

4.[Ὁ Ἡρόδοτος γιὰ τοὺς Λελεγες καὶ τοὺς Κᾶρες:

«... Οἱ Κᾶρες ἤρθαν στὴν ἤπειρο ἀπὸ τὰ νησιά, γιατὶ παλαιότερα ἦταν ὑπήκοοι τοῦ Μίνωος, μὲ τὸ ὄνομα Λέλεγες, καὶ κατοικοῦσαν τὰ νησιά. Δὲν πλήρωναν κανένα φόρο, ὅσα τουλάχιστον μπόρεσα κι ἐγὼ νὰ μάθω ἀπὸ τὶς παλαιότερες παραδόσεις, ἀλλὰ, ἀπ' ὅσα μπόρεσα κι ἐγὼ νὰ μάθω ἀπὸ τὰ καράβια. Κι ἐπειδὴ ὁ Μίνως ὅταν ὁ Μίνως εἶχε ἀνάγκη, τοῦ ἔδιναν πληρώματα γιὰ τὰ καράβια. Κι ἐπειδὴ ὁ Μίνως εἶχε ὑποτάξει πολλὲς χῶρες καὶ εἶχε ἐπιτυχίες στὸν πόλεμο, ὁ Καρικὸς λαὸς ἦταν ἐκεῖνο τὸν καιρὸ ὁ πιὸ ἀξιόλογος ἀπ' ὅλους τοὺς λαούς. Αὐτοὶ ἔκαναν τρεῖς ἐφευρέσεις ποὺ τὶς χρησιμοποίησαν οἱ Ἕλληνες. Οἱ Κᾶρες δηλαδὴ εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ ἐπινόησαν νὰ δένουν ὀνόμασε Ἕλληνες αὐτοὺς ποὺ πρωτότερα ὀνομάζονταν Γραικοί, κι ἐμοίρασε τὴ χώρα λοφία πάνω στὰ κράνη καὶ νὰ κάνουν διακριτικὰ σημάδια πάνω στὶς ἀσπίδες, κι αὐτοὶ εἶναι οἱ πρῶτοι ποὺ ἔκαναν λαβὲς γιὰ τὶς ἀσπίδες. Πρωτότερα, ὅλοι ὅσοι συνήθιζαν νὰ χρησιμοποιοῦν ἀσπίδες, τὶς κρατοῦσαν χωρὶς λαβὲς καὶ τὶς χειρίζονταν μὲ πέτσινα λουριά, ποὺ τὰ εἶχαν τυλιγμένα γύρω στὸ σβέρκο καὶ στὸν ἀριστερὸ ὦμο...»].

Ἡροδότου, *Ἱστορίαι* Α, 171 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

5.[Μυθολογικὴ ἐξήγηση γιὰ τὶς Ἑλληνικὲς φυλὲς στὸν Ἀπολλόδωρο:

«Ὁ Δευκαλίων εἶχε ἀπὸ τὴν Πύρρα τρία παιδιά, κι ἀπ' αὐτὰ πρῶτο ἦταν ὁ Ἕλλην, ποὺ καθὼς λένε μερικοί, ἦταν γιὸς τοῦ Δία, δεύτερο ἦταν ὁ Ἀμφικτύων, ποὺ βασίλευσε στὴν Ἀττικὴ μετὰ τὸν Κραναό, καὶ τρίτο ἦταν μιὰ κόρη, ἡ Πρωτογένεια... Ἀπὸ τὸν Ἕλληνα καὶ τὴ νύμφη Ὀρσηίδα γεννήθηκε ὁ Δῶρος, ὁ Ξοῦθος καὶ ὁ Αἴολος. Καὶ ὁ Ἴδιος ὁ Ἕλλην ὀνόμασε Ἕλληνες αὐτοὺς ποὺ πρωτότερα ὀνομάζονταν Γραικοί, κι ἐμοίρασε τὴ χώρα στὰ παιδιά του. Καὶ ὁ Ξοῦθος πῆρε τὴν Πελοπόννησο κι ἀπὸ τὴν Κρέουσα, θυγατέρα τοῦ Ἐρεχθέως (βασιλέως τῶν Ἀθηνῶν) γέννησε τὸν Ἀχαιὸ καὶ τὸν Ἴωνα, ἀπ' τοὺς ὁποίους ὀνομάσθησαν οἱ Ἀχαιοὶ καὶ οἱ Ἴωνες, κι ὁ Δῶρος πῆρε τὴ χώρα ἔξω ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο καὶ τοὺς κατοίκους της τοὺς ὀνόμασε ἀπ' τὸν ἑαυτό του Δωριεῖς· ὁ Αἴολος πάλι, ποὺ ἦταν βασιλιὰς στὰ μέρη τῆς Θεσσαλίας, ὀνόμασε τοὺς κατοίκους Αἰολεῖς...»].

Ἀπολλοδώρου, «Βιβλιοθήκη» Α, 49-50 (Μετ. Π. Πετρίδη)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Η ΜΙΝΩΙΚΗ ΚΡΗΤΗ

1. Ὁ Μίνως:

«Ὁ Μίνως εἶναι ὁ παλαιότερος, ἀπ' ὅσους ἔχομε ἀκουστά, ποὺ ἀπόχτησε ναυτικὴ δύναμη καὶ κυριάρχησε στὶς περισσότερες ἀπ' ὅσες λέμε τώρα ἑλληνικὲς θάλασσες, κι ἔγινε ἄρχοντας στὶς Κυκλάδες κι ἐγκατέστησε ἀποικίες στὶς περισσοτερές τους, ἀφοῦ ἔδιωξε τοὺς Κᾶρες κι ἔβαλε ἡγεμόνες τοὺς γιούς του».

Θουκυδίδου, *«Ἱστορία» Α, 4* (Μετ. Ἕλλης Λαμπρίδη)

2. Ὁ Ὅμηρος γιὰ τὴν Κρήτη:

«Ὅμως καὶ πάλε θὰ σ' τὸ πῶ τὸ ποὺ ρωτᾶς νὰ μάθης.
Εἶναι μιὰ γῆς κατάμεσα τοῦ μελανοῦ πελάγου,
ἡ Κρήτη, ἡ ὥρια κι ἡ παχιὰ κι ἡ τριγυρολουσμένη.
Κατοίκους ἔχει ἀρίθμητους, καὶ χῶρες ἐνενήντα.
Κάθε λαὸς κι ἡ γλώσσα του. Ζοῦν Ἀχαιοὶ στὸν τόπο,
ζοῦνε νησιῶτες Κρητικοί, παλικαριᾶς ξεφτέρια,
καὶ Κύδωνες, καὶ Δωρικοί, καὶ Πελασγοὶ λεβέντες.
Κι' εἶν' ἡ Κνωσό, χώρα τρανή, ποὺ ὁ Μίνωας τοῦ μεγάλου
τοῦ Δία σύντροφος ἐννιὰ κι ἐννιὰ κυβέρναε χρόνους...».

Ὁμήρου, *«Ὀδύσσεια» Τ* (Μετ. Ἀ. Ἐφταλιώτη)

3. Ὁ Θουκυδίδης γιὰ τὸν Τρωικὸ πόλεμο:

«Γιατὶ κι ὁ γυρισμὸς τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν Τροία χρόνισε καὶ πολλὲς καινούριες καταστάσεις ἔφερε στὶς πολιτεῖες, ὅπου γίνονταν κάθε τόσο ἐσωτερικὲς ἐπαναστάσεις, κι ὅσοι ἔχαναν τὴν ἐξουσία ἀπὸ αὐτές, ἔφευγαν κι ἔχτιζαν καινούριες πόλεις».

Θουκυδίδου, *«Ἱστορία» Α, 12* (Μετ. Ἕλλης Λαμπρίδη)

4. Ὁ Θουκυδίδης γιὰ τὸν Μίνωα:

«Ὅταν ὅμως ἀπόχτησε ὁ Μίνως ναυτικό, ἔγινε ἡ θαλασσινὴ συγκοινωνία εὐκολώτερη (γιατὶ αὐτὸς ξεκαθάρισε τοὺς κακούργους ἀπὸ τὰ νησιά, ποὺ στὰ περισσότερά τους ἔστειλε ἀποίκους) κι ὅσοι κατοικοῦσαν κοντὰ στὴ θάλασσα ἄρχισαν νὰ λογαριάζουν περισσότερο πῶς ν' ἀποκτήσουν περιουσία καὶ ζοῦσαν μὲ πιὸ μόνιμο τρόπο. Καὶ μερικοὶ ἔχτισαν τειχιὰ γύρω στὶς πολιτεῖες ὅταν ἄρχισαν νὰ πλουταίνουν περισσότερο ἀπὸ πρίν. Γιατί, ἐπειδὴ ὅλοι πεθυμοῦσαν τὰ κέρδη, οἱ κατώτεροι ὑπόμεναν νὰ δουλεύουν τοὺς ἰσχυρούς, κι' αὐτοὶ πάλι μὲ τὴ δύναμη καὶ τὰ περίσσια χρήματά τους ὑπόταζαν τὶς μικρότερες πόλεις καὶ τὶς ἔκαναν ὑποταχτικές τους. Κι ὅταν καταστάλαξαν στὸν τρόπο τοῦτο τῆς ζωῆς, ποὺ ἐπικράτησε στὰ περισσότερα μέρη, ὕστερ' ἀπὸ καιρό, ξεκίνησαν νὰ κυριέψουν τὴν Τροία».

Θουκυδίδου, *«Ἱστορία» Α, 8* (Μετ. Ἕλλης Λαμπρίδη)

5. Ἡ Προϊστορικὴ Κρήτη:

«Ἐπειδὴ ὁ πόλεμος τραβοῦσε σὲ μάκρος πολύ, κι ὁ Μίνως δὲν μποροῦσε νὰ κυριεύση τὴν Ἀθήνα, προσευχήθηκε στοὺς θεοὺς παρακαλώντας νὰ πάρη ἐκδίκηση ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους (γιατὶ ὁ βασιλιάς τους Αἰγεὺς εἶχε γίνει ἀφορμὴ νὰ σκοτωθῆ ὁ γιὸς τοῦ Μ. ὁ Ἀνδρόγεως). *Κι ἐπειδὴ ἔπεσε στὴν πόλη πεῖνα καὶ λοιμικὴ ἀρρώστια, στὴν ἀρχή, οἱ Ἀθηναῖοι, σύμφωνα μὲ κάποιο χρησμό, σφάξανε τὶς κόρες τοῦ Ὑακίνθου.... Ἐπειδὴ ὅμως τίποτε δὲν ὠφελήθηκαν ἀπὸ αὐτὸ τὸ πράγμα, ρώτησαν τὸ μαντεῖο πῶς θὰ γλιτώσουν ἀπ' τὸν πόλεμο. Κι ὁ θεὸς τοὺς ἀπάντησε, νὰ δώσουν στὸν Μίνωα ἱκανοποίηση, ὅπως ἦταν δίκαιο. Στείλανε λοιπὸν πρέσβεις στὸν Μίνωα καὶ τοῦ δώσανε τὸ δικαίωμα νὰ ζητήση τὸ δίκιο του. Κι ἐκεῖνος τοὺς πρόσταξε νὰ στέλνουν* (κάθε χρόνο) *στὸν Μινώταυρο γιὰ τροφὴ ἑφτὰ ἀγόρια ἄοπλα κι ἄλλα τόσα κορίτσια. Κι ἦταν ὁ Μινώταυ-*

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρος φυλακισμένος μέσα στὸν λαβύρινθο, ὅπου, ὅποιος ἔμπαινε ἦταν ἀδύνατο νὰ βγῆ ἔξω, γιατὶ μὲ τὶς πολύπλοκες περιστροφὲς (τῶν διαδρόμων του) *ἐμπόδιζε τὴν ἔξοδο ποὺ ἦταν ἄγνωστη. Τὸν εἶχε φτιάξει ὁ Δαίδαλος, γιὸς τοῦ Εὐπαλάμου...»*].

Ἀπολλοδώρου, *«Βιβλιοθήκη» Γ, 212-214* (Μετ. Π. Πετρίδη)

Ὁ Ἀπολλόδωρος γράφει γιὰ τὸν Μίνωα:

«... Αὐτὸς ἦταν ἄνθρωπος ἀπὸ χαλκό, κι ἄλλοι λένε πὼς ἦταν ταῦρος, εἶχε μιὰ φλέβα ποὺ ἀπλωνόταν ἀπὸ τὸν αὐχένα του ὡς τοὺς ἀστραγάλους. Στὴν ἄκρη της εἶχε ἕνα καρφὶ χάλκινο σφηνωμένο...».

Ἀπολλοδώρου, *«Βιβλιοθήκη» Γ, 140* (Μετ. Π. Πετρίδη)

Β΄. Ο ΚΥΚΛΑΔΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ἕνας τελείως ἰδιότυπος πολιτισμός, στὴν πρώτη του φάση, κυρίως (2600-2000 π.Χ.) ἀποκαλύφθηκε γύρω στὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰώνα ἀπὸ τὸ μεγαλύτερο Ἕλληνα ἀρχαιολόγο, τὸ Χρ. Τσούντα, ποὺ εἶναι κι ὁ πρῶτος καὶ ὁ κυριότερος ἐρευνητής του. Ἐκεῖνος τοῦ ἔδωσε καὶ τὴν ὀνομασία *Κυκλαδικός*. Ἀπὸ τότε οἱ ἀνασκαφὲς ποὺ ἐξακολουθοῦν ἀκόμη καὶ σήμερα, φέρνουν ὁλοένα νέα δείγματα τῆς δραστηριότητας τῶν κατοίκων τῶν Κυκλάδων, χωρὶς ἀκόμη, νὰ ἔχη σχηματισθῆ γενικὴ εἰκόνα τοῦ πολιτισμοῦ τους. [Ἡ Ἀμοργός, ἡ Πάρος κι ἡ Ἀντίπαρος, ἡ Νάξος, ἡ Σίφνος, ἡ Θήρα, ἡ Σύρος καὶ ἡ Μῆλος ἔχουν δώσει πολλὰ εὑρήματα].

Πρωτότυπη ἡ α΄ φάση τοῦ Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ. Ζωὴ ἐξακριβώθηκε, τελευταῖα, σὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ νησιὰ στὴ Νεολιθικὴ περίοδο. Ὅμως, ἡ πρωτοτυπία τοῦ Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ σημειώνεται στὴν πρώτη περίοδο τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ. Ὕστερα ἀπὸ τὸ 2000 π.Χ. ἡ ἐξάπλωση τῶν Κρητῶν κι ἀργότερα τῶν Ἀχαιῶν, στὴ Μυκηναϊκὴ περίοδο, φέρνει τόσες ἐπιδράσεις στὰ νησιά, ὥστε κάθε δικό τους παλαιὸ χαρακτηριστικὸ ὑποχωρεῖ κι ἡ καθαρὰ κυκλαδικὴ τέχνη ἐξαφανίζεται.

Λίθινη πυξίδα σφαιρικὴ μὲ χαρακτή, γεμάτη φαντασία, διακόσμηση. Βρέθηκε σὲ νεκροταφεῖο τῆς Πάρου. Χρονολογεῖται στὴν 3η χιλιετία π.Χ. Ἐκτίθεται στὴν Κυκλαδικὴ αἴθουσα τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Σπουδαῖοι ναυτικοὶ οἱ Κυκλαδίτες. Οἱ Κυκλαδίτες ὑπῆρξαν περίφημοι ναυτικοὶ κι *αὐτοὶ πρῶτοι βρῆκαν τὸ καράβι ποὺ μπορεῖ νὰ ταξιδέψη στὴν ἀνοιχτὴ θάλασσα.* Διασχίζοντας ἔτσι ὅλα τὰ πέλαγα ἐμπορεύονταν μὲ πολλοὺς λαούς.
Ὀρυκτά. Ἀφθονία μαρμάρου. Τὰ νησιὰ ἦταν πλούσια σὲ ὀρυκτά: χρυσάφι κι ἀσήμι στὴ Σίφνο, κι ἄφθονο μάρμαρο στὴ Νάξο καὶ στὴν Πάρο. Τοῦ λευκοῦ αὐτοῦ ὑλικοῦ ἡ χρήση χαρακτηρίζει τὴν πρώτη φάση τοῦ Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ, συναρπαστικὴ γιὰ τὴν πρωτοτυπία καὶ τὴν ὀμορφιά.
Ὀψιανός. Τέλος, ἡ Μῆλος, σταυροδρόμι στὴ συνάντηση τῶν γειτονικῶν πολιτισμῶν, Μινωικοῦ καὶ Ἑλλαδικοῦ, πρόσφερε ἀπὸ τὰ νεολιθικὰ χρόνια ἄφθονο τὸ σκληρὸ πέτρωμά της, τὸν *ὀψιανό*, ποὺ τὸν χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὴν κατασκευὴ ἐργαλείων, ὅπλων, ἀκόμη καὶ ἀγγείων στὴν Κρήτη.
Τέχνη. Οἱ κάτοικοι τῶν Κυκλάδων σημείωσαν ἐξαιρετικὴ ἐπίδοση καὶ στὴ μεταλλοτεχνία. Φιλοτεχνοῦσαν ἀκόμα μαρμάρινα ἀγάλματα, μὲ τύπο μοναδικό

Μαρμάρινο ἀγαλμάτιο ὄρθιου ἄνδρα ποὺ παίζει διπλὸν αὐλό. Στηρίζεται πάνω σὲ μικρὴ βάση. Ἡ μορφὴ συγκρατεῖ τὸν αὐλὸ μὲ τὰ χέρια, σὲ μιὰ στάση γεμάτη ἐλευθερία. Βρέθηκε στὴν Κέρο, ἕνα μικρὸ νησὶ κοντὰ στὴν Ἀμοργό. Τὸ μάρμαρό του εἶναι παριανό. Ἐκτίθεται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Στὸν ἴδιο τάφο μὲ τὸν αὐλητὴ ἔχει βρεθῆ ὁ ἀρπιστὴς τῆς εἰκόνας. Ἡ μορφὴ ἔχει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς κυκλαδικῆς τέχνης – προσέξτε τὴ σχηματικὴ ἀπόδοση τοῦ κεφαλιοῦ. Ὁ ἀρπιστὴς κάθεται σὲ περίτεχνο θρόνο. Τόσο αὐτὸ τὸ ἀγαλμάτιο, ὅσο καὶ ὁ αὐλητὴς εἶναι τολμηρὰ ἔργα καλλιτεχνικὰ τῆς 3ης χιλιετίας π.Χ. Εἶναι κατασκευασμένο ἀπὸ μάρμαρο τῆς Πάρου. Ἐκτίθεται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Λίθινο κυκλαδικῆς τέχνης κεφάλι, σὲ φυσικὸ σχεδὸν μέγεθος. Σώζεται μονάχα αὐτὸ καὶ ὁ λαιμὸς ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ μεγάλο ἄγαλμα.
Στὸ πρόσωπο, ὅπου δηλώνονται πλαστικὰ τὸ στόμα καὶ τὰ αὐτιὰ – μιὰ λεπτομέρεια σχεδὸν ἀσυνήθιστη στὰ ἀγαλμάτια τὰ κυκλαδικὰ – διατηροῦνται ἴχνη ἀπὸ χρῶμα, μὲ τὸ ὁποῖο εἶχαν ἀποδοθῆ ἄλλοτε ὁρισμένες λεπτομέρειες τοῦ προσώπου. Εἶναι ἀπὸ παριανὸ μάρμαρο καὶ βρέθηκε στὴν Ἀμοργό. Πρόκειται γιὰ ἐξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος ἔργο τῆς Κυκλαδικῆς περιόδου (3η χιλιετία π.Χ.). Ἐκτίθεται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

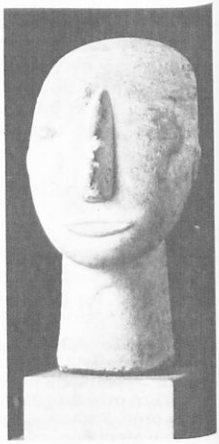

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

στὴν ἱστορία τῆς τέχνης, ποὺ θυμίζουν ἔργα γλυπτικῆς τῆς ἐποχῆς μας. Παριστάνουν τὰ περισσότερα μιὰ γυναικεία θεότητα. Τὰ ἔβαζαν στοὺς τάφους πιστεύοντας πὼς ἡ παρουσία τους χάριζε προστασία στὸ νεκρό.

Ἀγγεῖα. Τὸ μάρμαρο χρησιμοποιήθηκε πολὺ ἀπὸ τοὺς Κυκλαδίτες καὶ γιὰ τὴν κατασκευὴ ἀγγείων καὶ σκευῶν, σὲ χαρακτηριστικὰ σχήματα στὴν Πρωτοκυκλαδικὴ περίοδο. Τότε, κατασκευάζονται καὶ ἰδιότυπα ἀγγεῖα ἀπὸ σκοῦρο καστανὸ πηλό, μὲ χαρακτὴ διακόσμηση. Μιὰ σειρὰ ἀπ' αὐτά, μὲ σχῆμα παράξενο (τὰ τηγανοειδῆ), ἀνάμεσα σὲ πλῆθος σπειροειδῆ κοσμήματα ποὺ παριστάνουν τὴ θάλασσα, ἔχουν χαραγμένο στὸ κέντρο ἕνα καράβι, σχῆμα γνώριμο κι ἀγαπητὸ στοὺς Κυκλαδίτες.

Χαρούμενος ὁ Κυκλαδικὸς πολιτισμός. Ἔχει τελείως δική του πρωτότυπη μορφή, μὲ χαρούμενο νησιώτικο χρῶμα.

Μαρμάρινο ἄγαλμα τῆς Κυκλαδικῆς γυναικείας θεότητας. Πρόκειται γιὰ ἔργο ξεχωριστό, ἀλλὰ καὶ μοναδικό, γιατὶ εἶναι τὸ μεγαλύτερο ποὺ ἔχει βρεθῆ ὡς σήμερα – ὕψος 1.52 μ. Καθὼς διατηρεῖται ὁλόκληρο, δίνει θαυμάσια τὴ γενικὴ εἰκόνα τοῦ ἰδιότυπου πλαστικοῦ ὕφους τῶν Κυκλαδιτῶν γλυπτῶν στὴν 3η χιλιετία. Βρέθηκε στὴν Ἀμοργό, εἶναι ἀπὸ παριανὸ μάρμαρο καὶ ἐκτίθεται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο. Τὰ κυκλαδικὰ εἰδώλια εἶναι ἡ πολυτιμότερη δημιουργία τοῦ παράξενου αὐτοῦ νησιώτικου πολιτισμοῦ. Τὰ περισσότερα εἰδώλια τοῦ εἴδους εἶναι γυναικεῖα· ἐλάχιστα εἶναι τὰ ἀνδρικά. Σὲ ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ ἀγαλμάτια αὐτὰ εἶναι θαυμαστὴ ἡ τήρηση τῶν ἀναλογιῶν τοῦ ἀνθρώπινου σώματος καὶ ἐξαιρετικὴ ἡ ἀπόδοση τῶν ἰδιαίτερων χαρακτηριστικῶν του.

Ἀνάμεσα στὰ ἰδιότυπα, ἀλλὰ καὶ χαρακτηριστικὰ εὑρήματα τῶν κυκλαδικῶν τάφων, εἶναι μιὰ σειρὰ ἀπὸ πήλινα σκεύη, ποὺ ἐξαιτίας τοῦ σχήματός των, τὰ ὀνομάζουν τηγανοειδῆ. Ἐξωτερικὰ ἔχουν διακόσμηση χαρακτὴ ἀπὸ σπειροειδῆ σχέδια, ψάρια, κυρίως ὅμως ὑποτυπωδῶς δηλωμένα καράβια – οἱ Κυκλαδίτες ἦταν ἐπιδέξιοι ναυτικοί, κι αὐτοὶ πρῶτοι ἔβαλαν τρόπιδα στὰ καράβια τους. Τὰ σκεύη αὐτὰ ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ εἶναι βαθουλά. Ἡ χρήση τους εἶναι ἄγνωστη. Ὑποθέτουν ὁρισμένοι ἀρχαιολόγοι, ὅτι τὰ γέμιζαν μὲ νερὸ καὶ τὰ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ καθρέφτες. Τὸ τηγανοειδὲς τῆς εἰκόνας μας βρέθηκε στὴ Σύρο καὶ ἐκτίθεται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Μεγάλο μαρμάρινο βαθὺ ἀγγεῖο λίθινο, ποὺ βρέθηκε σὲ κυκλαδικὸ νεκροταφεῖο τῆς Πάρου. Ἔχει κατακόρυφες διάτρητες λαβές.

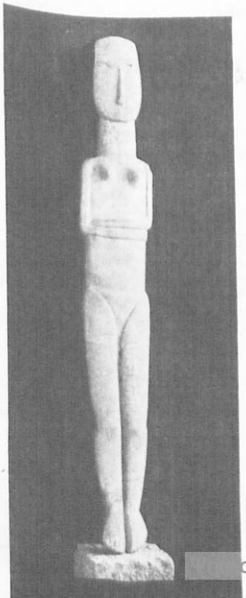

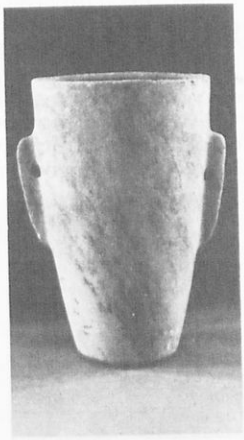

ποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

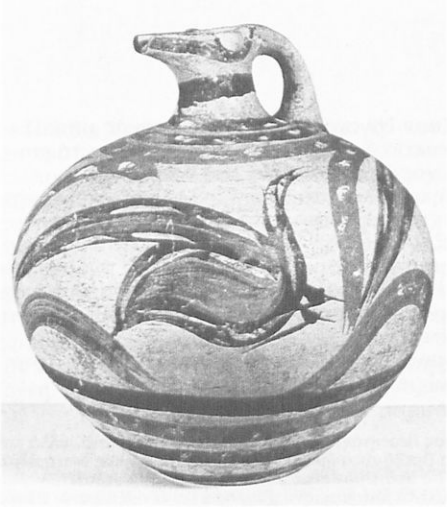

Πήλινο ἀγγεῖο – ἀπὸ τοὺς εἰδικοὺς ὀνομάζεται πρόχους, γιατὶ τὸ στόμιό του ἔχει κατάληξη κατάλληλη γιὰ νὰ χύνεται τὸ ὑγρὸ ποὺ ὑπάρχει μὲς στὸ ἀγγεῖο. Βρέθηκε στὶς ἀνασκαφὲς τοῦ Ἀκρωτηριοῦ τῆς Θήρας κι εἶναι ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα σὲ τύπο παράστασης ἀγγεῖο, γιὰ τὰ πολύχρωμα πουλιὰ ποὺ εἶναι ζωγραφισμένα στὰ τοιχώματά του. Χρονολογεῖται γύρω στὰ 1500 π.Χ. Ἐκτίθεται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Η ΘΗΡΑ ΚΑΙ ΟΙ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ ΤΗΣ

Ἄγνωστη πόλη. Πρόσφατες ἀνασκαφὲς ἀποκάλυψαν στὴ Θήρα, στὴ θέση Ἀκρωτήρι, τὴν ἄκρη μιᾶς πόλης ποὺ ἡ ζωή της σταμάτησε ξαφνικὰ γύρω στὰ 1500 π.Χ. ἀπὸ ἔκρηξη τοῦ ἠφαιστείου τοῦ νησιοῦ. Κίσηρη καὶ τέφρα κατακάλυψαν ἀπὸ τότε τὰ πάντα στὴν πόλη αὐτή, ποὺ μόνο στὴν ἐποχή μας ἄρχισε ἡ συστηματικὴ ἀποκάλυψή της.

Παντοῦ, ὅπου προχώρησε ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα – συνεχίζεται ἀκόμη – ἠρθαν στὴν ἐπιφάνεια τοῖχοι σπιτιῶν ποὺ εἶναι καλοχτισμένα κι ἔχουν δύο ἢ τρία πατώματα. Ἔχουν ἀκόμη πόρτες καὶ παράθυρα μὲ λίθινες παραστάδες καὶ ὑπέρθυρα. Τὸ εἶδος τοῦ κτισίματος ποὺ χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴν κατασκευὴ τῶν τοίχων τῶν σπιτιῶν – πελεκητὲς πέτρες σὲ ψευδοϊσόδομο* σύστημα, μὲ «ξυλοδεσιὲς» (παρεμβαλλόμενα ξύλα δηλαδή), – δείχνει μινωικὴ ἐπίδραση.

Ὁρισμένα ἀπὸ τὰ σπίτια εἶχαν θαυμάσιες τοιχογραφίες στοὺς τοίχους των, μὲ πλούσια χρώματα καὶ μὲ πολὺ ἐνδιαφέροντα θέματα: παιδικὴ πυγμαχία, ἀντιλόπες, κυανοπίθηκοι σὲ φυσικὸ μέγεθος ποὺ κινοῦνται ζωηρὰ μέσα σὲ θάμνους, χελιδόνια ποὺ πετοῦν στὸν οὐρανὸ καὶ χαιρετιοῦνται μεταξύ τους – ἡ Τοιχογραφία τῆς Ἄνοιξης – τοπίο μὲ νερὰ ποὺ κυλοῦν ἀνάμεσα στοὺς πολύχρωμους βράχους, ψαράδες μὲ ὁρμαθοὺς ψάρια στὸ χέρι.

Λεπτομέρεια ἀπὸ μικρογραφικὴ τοιχογραφία τῆς Θήρας, ὅπου παριστάνεται σκηνὴ ναυαγίου πλοίου. Οἱ πνιγμένοι μὲς στὸ νερὸ κυλοῦν γρήγορα πρὸς τὸ βυθό. Εἶναι ἀξιοσημείωτη ἡ γεμάτη ζωηρότητα κίνηση τῶν μορφῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐλευθερία στὸ σχέδιο. Γύρω στὰ 1500 π.Χ. Δὲν ἔχει ἐκτεθῆ ἀκόμη.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τέλος, σημαντικότατη εἶναι μιὰ «μικρογραφικὴ τοιχογραφία» (μινιατούρα), ποὺ εἰκονίζει «ναυτικὴ ἐκστρατεία». Σὲ μιὰ συνεχῆ ζώνη μὲ ζωηρὸ κόκκινο, γαλάζιο, μαῦρο καὶ κίτρινο χρῶμα, ὁ καλλιτέχνης ζωγράφισε μιὰ παράσταση μὲ πολλὰ πρόσωπα, καράβια μὲ ἐπιβάτες, μιὰ πόλη μὲ λόφο στὸ βάθος. Στὸ ἀκρωτήριο ὅπου καταλήγει ὁ λόφος πλέουν καράβια σὲ δύο παράλληλες γραμμές. Ἕνα ἀπὸ τὰ καράβια κινεῖται μὲ ἀνοιγμένα τὰ πανιά, στὰ ὑπόλοιπα διακρίνονται κωπηλάτες. Πρόκειται γιὰ μιὰ ὁλόκληρη ἱστορία ποὺ ἀφηγεῖται ὁ τεχνίτης, ἴσως κάποιο ἱστορικὸ γεγονὸς ποὺ δὲν τὸ ἔχει προσδιορίσει ἢ δὲν τὸ ταύτισε ἀκόμη ἡ ἐπιστήμη.

Ἀξιοσημείωτη εἶναι καὶ μιὰ τοιχογραφία μεγάλου μήκους ποὺ ἔχει ὁλόσωμες γυναῖκες σὲ φυσικὸ μέγεθος περίπου. Ἀπ' αὐτές, ἄλλες κινοῦνται ζωηρά, ἄλλες στρέφουν καὶ κοιτάζουν κάτι, μιὰ μάλιστα βγάζει ἕνα ἀγκάθι ἀπὸ τὸ πόδι της.

Σὲ μιὰ ἀποθήκη μὲ τρεῖς χώρους βρέθηκε πλῆθος ἀπὸ ἀγγεῖα. Τὸ τοπικὸ ἐργαστήρι τῆς Θήρας ἔβγαζε ἐνδιαφέροντα ἀγγεῖα μὲ ὡραῖα χρώματα καὶ παραστάσεις, μὲ φανερές, ὅπως καὶ στὶς τοιχογραφίες, μινωικὲς ἐπιδράσεις. Πολλὰ ἀγγεῖα ἔχουν εἰσαχθῆ ἀπὸ τὴν Κρήτη.

Ἀπὸ τὴν εἰκόνα ποὺ σχηματίζει κανεὶς ὡς αὐτὴ τὴ στιγμὴ ἀπὸ τὸ χῶρο, φαίνεται πὼς στὴ Θήρα, στὴν πόλη ποὺ ἀνασκάπτεται, ὑπῆρχε, πρὶν γίνῃ ἡ ἔκρηξη τοῦ ἡφαιστείου, μεγάλη δραστηριότητα. Οἱ κάτοικοι ἦταν γεωργοὶ καὶ ψαράδες. Καλλιεργοῦσαν σιτηρὰ καὶ ὄσπρια, ἔβγαζαν λάδι ἀπὸ τὶς ἐλιές, εἶχαν κοπάδια ἀπὸ πρόβατα καὶ κατσίκες καὶ ψάρευαν μὲ δίχτυα. Καταγίνονταν ἐπίσης μὲ τὴ μεταλλουργία, ὑφαίναν καὶ ζύγιζαν μὲ μολυβένια σταθμά. Φιλοτεχνοῦσαν ὄμορφα πήλινα καὶ λίθινα ἀγγεῖα. Οἱ παραστάσεις πάνω στὰ ἀγγεῖα τους δείχνουν συχνὰ ἀξιόλογο καλλιτεχνικὸ αἰσθητήριο.

Ὡς αὐτὴ τὴ στιγμή, μετὰ ἀπὸ ἑπτὰ χρόνων ἀνασκαφή, δὲν ἔχει ἀποκαλυφθῆ τὸ παραμικρότερο πολύτιμο ἀντικείμενο, πρᾶγμα ποὺ δείχνει, ἐφ' ὅσον δὲν βρέθηκε καὶ ἴχνος ἀπὸ σκελετὸ ἀνθρώπου ἢ ζώου, ὅτι οἱ κάτοικοι προειδοποιήθηκαν ἀπὸ ὁρισμένα σημάδια – σεισμοὺς ἢ ἄλλα – πὼς ὑπῆρχε κίνδυνος παράθυρά τους. Στὴν εἰκόνα μας ἡ μεγαλύτερη τοιχογραφία ποὺ παρουσιάζει πουλιὰ νὰ πετοῦν ἀνάμεσα σὲ κόκκινα κρίνα, ποὺ φυτρώνουν σὲ βράχους μὲ τελείως παράξενα σχήματα. Ὅπως φαίνεται στὴ φωτογραφία, ἀπὸ τὴ μεγάλη αὐτὴ τοιχογραφία διατηρήθηκε ὁλόκληρη ἡ παράσταση τοῦ ἑνὸς τοίχου καὶ μέρος ἀπὸ ἄλλους δύο ἀκόμη. Γύρω στὰ 1500 π.Χ. Ἐκτίθεται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Τὸ σπουδαιότερο ὡς τὴν ὥρα εὕρημα τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Θήρας, στὴ θέση Ἀκρωτήρι, εἶναι οἱ ἄφθονες τοιχογραφίες, μεγαλόγραμμες ἀλλὰ καὶ μικρογραφικές, καθὼς καὶ τὰ στοιχεῖα ποὺ ἔχει ὡς αὐτὴ τὴ στιγμὴ δώσει ἡ μελέτη τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν κτιρίων, ποὺ διατηροῦν τὶς πόρτες καὶ τὰ παράθυρά τους.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

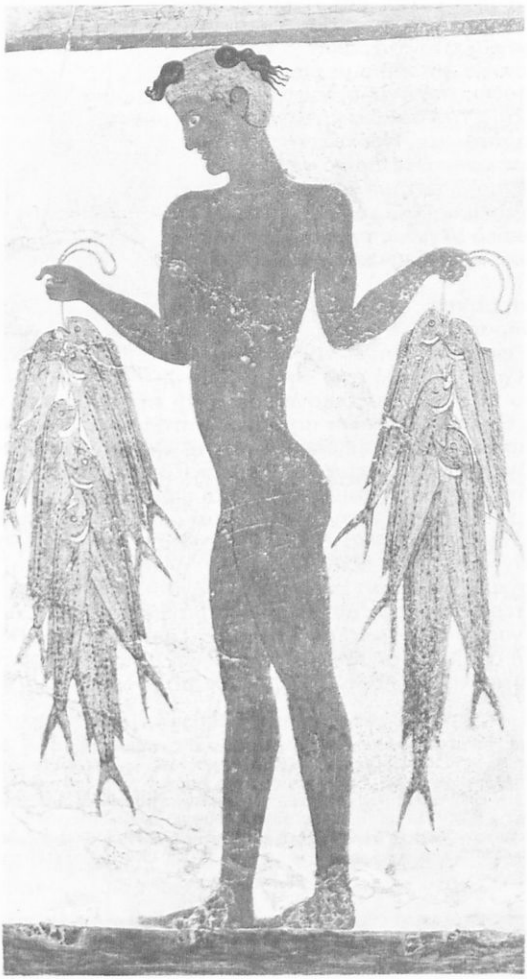

Τοιχογραφία σὲ φυσικὸ σχεδὸν μέγεθος. Παριστάνει ψαρὰ ποὺ κρατεῖ στὰ χέρια του ἀπὸ ἕναν ὁρμαθὸ ψάρια. Τὸ σῶμα του εἶναι ζωγραφισμένο ζωηρὸ κόκκινο, ἐνῶ στὰ μαλλιά του, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς μαύρους βοστρύχους, ὑπάρχουν καὶ οἱ γαλάζιες τοῦφες. (Παραβάλετε σχετικὰ τὴν πρώτη χρωματιστὴ εἰκόνα τοῦ βιβλίου αὐτοῦ στὴ σελ. 4). Γύρω στὰ 1500 π.Χ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Παράξενο πήλινο σκεῦος μὲ χοντρὰ τοιχώματα ποὺ βρέθηκε στὴν Τίρυνθα. Ἑρμηνεύεται ὡς «ψυκτὴρ» (δηλ. παγωνιέρα). Στὸ ἐσωτερικὸ ἀγγεῖο, ποὺ εἶναι ἑνιαῖο κάτω μὲ τὸ ἐξωτερικό, βάζανε τὰ ὑγρὰ ποὺ ἤθελαν νὰ κρυώσουν – κρασὶ μάλλον. Κατόπιν, στὸν κενὸ χῶρο ποὺ μεσολαβεῖ, μεταξὺ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀγγείου καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ, τοποθετοῦσαν χιόνι ἢ πολὺ κρύο νερό. Μὲ τὸν ἴδιο περίπου τρόπο παγώνουν ἀκόμη σήμερα στὴν περιοχὴ τῶν Χανιῶν τῆς Κρήτης κρασὶ καὶ διάφορα ἄλλα ποτὰ τὸ καλοκαίρι, φέρνοντας χιόνι ἀπὸ τὰ βουνά. Βρίσκεται τὸ ἀγγεῖο αὐτό, ποὺ χρονολογεῖται στοὺς Πρωτοελλαδικοὺς χρόνους, στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο τοῦ Ναυπλίου.

Γ΄. Ο ΕΛΛΑΔΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Στὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα, ἀπὸ τὸ 2600 π.Χ. ἀναπτύσσεται πολιτισμὸς ποὺ τὸν ὀνομάζουν Ἑλλαδικό.

1. ΠΡΩΤΟΕΛΛΑΔΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ. 2600-2000 π.Χ.

Νέος λαὸς φέρνει τὸ χαλκό. Φθάνει στὴν Ἑλλάδα, γύρω στὰ 2600 π.Χ., κι εἶναι ἄγνωστης καταγωγῆς κι αὐτός. Πιστεύουν πὼς ἦρθε ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία, χρησιμοποιώντας σὰ γέφυρα τὶς Κυκλάδες. Ἡ ἐγκατάσταση τῶν νέων κατοίκων φαίνεται εἰρηνική. Αὐτοὶ ἔφεραν μαζί τους τὸ χαλκό, ποὺ ἡ χρησιμοποίησή του ἄλλαξε τὸ ρυθμὸ τῆς ζωῆς.

Τείχη στὰ τέλη τῆς περιόδου. Νέα κύματα ἀπὸ ἐπιδρομεῖς, ἴσως στὰ τέλη τῆς Πρωτοελλαδικῆς περιόδου, ὅταν εἶχαν ὀργανωθῆ ὁρισμένα ἀστικὰ κέντρα, ἀνάγκασαν τοὺς ἀνθρώπους νὰ ὀχυρωθοῦν μὲ ἰσχυρὰ τείχη (Αἴγινα, Λέρνα κ.ἄ.)

Ἀρχιτεκτονική. Οἱ συνοικισμοὶ χτίζονται σὲ φυσικὰ ὑψώματα, μὲ τὰ σπίτια κοντὰ τὸ ἕνα στὸ ἄλλο. Εἶναι ἁπλά, σὲ σχῆμα ὀρθογώνιο ἢ καμπυλόγραμμο, χωρὶς νὰ ὑπάρχουν δρόμοι. Τὰ τείχη κατασκευάζονται μὲ πλίθρες. Στὴ Λέρνα καὶ στὴν Τίρυνθα ἔχουν βρεθῆ καὶ μεγαλύτερα οἰκοδομήματα (κατοικίες ἢ χῶροι γιὰ λατρεία).

Πήλινα ἀγγεῖα λεπτότατα στὰ τοιχώματα. Ἔχουν βρεθῆ στὸ Ἀσκηταριὸ τῆς Ραφήνας, στὴν Ἀττική. Ἀντιπροσωπεύονται ἐδῶ δύο κοινὰ στὴν ἐποχὴν αὐτὴ σχήματα: ἡ σαλτσιέρα (ἢ ραμφόστομα) καὶ τὸ κύπελλο. Χρονολογοῦνται στὴν Πρωτοελλαδικὴν ἐποχὴ (3η χιλιετία). Ἐθνικὸ Μουσεῖο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

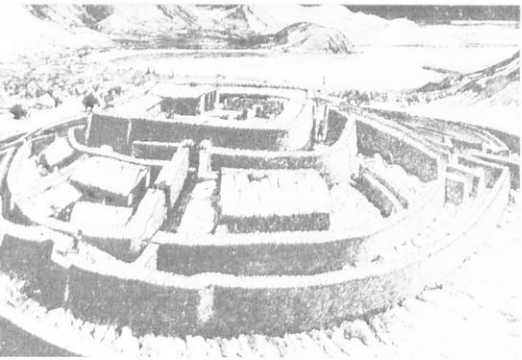

Ἀναπαράσταση τῆς ὀχυρωμένης ἀκρόπολης τοῦ Διμηνίου στὴ Θεσσαλία, κοντὰ στὸ Βόλο. Ἡ εἰκόνα ἀποδίδει τὴ μορφὴ ποὺ εἶχε ἡ ἀκρόπολη στὰ τέλη τῆς 3ης χιλιετίας. Ἀξίζει νὰ προσέξῃ κανεὶς τοὺς ἀλλεπάλληλους ὀχυρωματικοὺς περιβόλους καὶ νὰ ἰδῇ ὅτι κανένὸς ἡ εἴσοδος δὲν ἀντιστοιχεῖ, γιὰ λόγους ἀσφαλείας, μὲ τοῦ ἀμέσως ἐσωτερικώτερου. Ὁ ἐπιθέμενος ἐχθρὸς θὰ ἔπρεπε νὰ κυριεύσῃ μὲ πολὺ κόπο κάθε περίβολο, ὡς ὅτου φθάσῃ στὸν κεντρικὸ πυρήνα τῆς ἀκρόπολης, ὅπου βρισκόταν τὸ μέγαρο τοῦ ἡγεμόνα, καὶ ὅπου θὰ γινόταν ἡ τελικὴ ἀντίσταση.

Ἀγγεῖα. Εἶναι ἁπλά, ἀλλὰ ἀρκετὰ κομψὰ στὸ σχῆμα καὶ μὲ λεπτὰ τοιχώματα. Χαρακτηριστικὰ εἶναι μερικὰ μὲ στόμιο ποὺ θυμίζει πουλὶ (ραμφόστομα ἢ σαλτσιέρες). Στὶς ἀνασκαφὲς ἔχουν βρεθῆ καὶ λίγα μετάλλινα ἀγγεῖα.
Θρησκεία. Οἱ κάτοικοι ἐξακολουθοῦν νὰ λατρεύουν τὴ γυναικεία θεότητα, τὰ εἰδώλιά της ὅμως (πέτρινα ἢ πήλινα) σχηματοποιοῦνται.
Ὅπλα-Ἐργαλεῖα. Καὶ τὰ δύο εἴδη εἶναι πέτρινα ἢ μετάλλινα: σφύρες καὶ πελέκια, σμίλες, μαχαίρια κι αἰχμὲς ἀπὸ βέλη.
Ὑπάρχει ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στὰ κέντρα τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας μὲ τὶς Κυκλάδες καὶ τὴν Τροία.

2. ΜΕΣΟΕΛΛΑΔΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ. 2000-1580 π.Χ.

Ἑλληνικὲς φυλές. Στὴν ἀρχὴ αὐτῆς τῆς ἐποχῆς φτάνουν οἱ πρῶτοι Ἕλληνες (Ἴωνες, Αἰολεῖς, Ἀχαιοί) στὸν τόπο μας. Εἶναι λαὸς τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς φυλῆς, μὲ πολιτισμὸ κατώτερο ἀπ' αὐτὸν ποὺ κυριαρχοῦσε ὡς τότε στὸν ἑλληνικὸ χῶρο.
Χαρακτηριστικὰ Ἑλλήνων. Εἶναι *γεροί, δυνατοί, μὲ μυαλὸ καθαρὸ καὶ ὀργανωμένο.* Ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς κατοίκους ἔμαθαν πολλά, ἀφομοίωσαν ὅμως ἐκεῖνα ποὺ ταίριαζαν στὸ χαρακτήρα τους.
Ἀγγεῖα. Σ' αὐτὰ τὰ χρόνια σημειώνεται πολὺ σπουδαία τεχνικὴ πρόοδος. Τὰ ἀγγεῖα δὲν πλάθονται πιὰ μὲ τὰ χέρια, ἀλλὰ μὲ τὸν *τροχὸ** καὶ ψήνονται στὸν κλίβανο*.
Στοιχεῖα τῆς βόρειας καταγωγῆς τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Ἀχαιοὶ εἶναι φυλὴ πολεμικὴ καὶ χρησιμοποιεῖ τὸ ἄλογο. Φτασμένοι ἀπὸ τὸ βορρὰ οἱ Ἕλληνες εἶναι

Μεσοελλαδικὸ ἀγγεῖο μεγάλο σὲ μέγεθος, καὶ ἰδιότυπο στὸ σχῆμα. Ἔχει στενὴ βάση, πολὺ φαρδιὰ γάστρα, δύο λαβὲς στὴν κορυφή της καὶ λαιμὸ ψηλὸ καὶ ἀνοικτό. Τὸ ἀγγεῖο εἶναι πήλινο καὶ ἔχει ζωγραφισμένα γεωμετρικὰ σχέδια. Ἔχει βρεθῆ στὴν Εὔτρηση τῆς Βοιωτίας καὶ ἐκτίθεται στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο τῆς Θήβας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτι

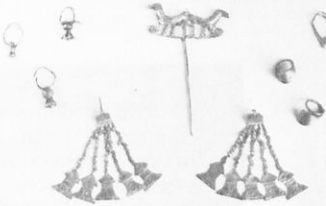

Χρυσὰ κοσμήματα ἀπὸ τὴν προϊστορικὴ θέση τῆς Λήμνου, τὴν Πολιόχνη, στὴν ἀνατολικὴ ἀκτὴ τοῦ νησιοῦ, κοντὰ στὸ χωριὸ Καμίνια. Οἱ ἀνασκαφὲς στὴν Πολιόχνη ἀπέδειξαν ὅτι ὁ χῶρος κατοικήθηκε ἀπὸ τὰ 2700 π.Χ. καὶ ἡ ζωὴ συνεχίσθηκε χωρὶς διακοπὴ ὡς τὰ 2200 π.Χ. Κατόπιν, μὲ μικρὲς διακοπὲς συνεχίζεται ὡς τὸ 16ο αἰώνα π.Χ. Ὁ πολιτισμὸς τοῦ χώρου στὴν περίοδο τῆς 3ης χιλιετίας ἔχει πολλὰ κοινά, καὶ στὴν κεραμεικὴ καὶ στὰ θαυμάσια χρυσὰ κοσμήματα ποὺ ἀποκαλύφθηκαν στὶς ἔρευνες, μὲ τὴν ἀντικρινὴ πόλη τῆς Τροίας στὴ Μ. Ἀσία. Στὴν εἰκόνα σκουλαρίκια καὶ μιὰ καρφίτσα ἐξαιρετικῆς τέχνης. Βρίσκονται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

συνηθισμένοι νὰ ἔχουν στὰ σπίτια τους *ἑστία* καὶ νὰ κατασκευάζουν τὶς στέγες τῶν σπιτιῶν τους ὄχι ἐπίπεδες, ἀλλὰ δίριχτες, γιὰ νὰ τρέχουν τὰ νερὰ τῆς βροχῆς καὶ νὰ μὴν τὶς καταστρέφη τὸ χιόνι. Ἡ στάθμη τοῦ πολιτισμοῦ τους δὲν εἶναι σπουδαία. Ξεχωρίζουν ὅμως τὰ σπίτια καὶ τὰ ἀγγεῖα τους γιὰ τὴν *ὀργάνωση στὸ σχῆμα*.

Σπίτια. Χτίζονται ὀρθογώνια στὸ σχῆμα. Ἀντιπροσωπευτικός τους τύπος εἶναι τὸ *μέγαρο* μὲ μικρὴ εἴσοδο ἀνοιχτὴ ἐμπρὸς (τὴ στηρίζουν δύο κολόνες) καὶ τετράπλευρο τὸ κύριο δωμάτιο, μὲ ἑστία στὸ κέντρο. Ἡ πόρτα εἶναι συνήθως στὸν ἄξονα τοῦ κτιρίου. Παράλληλα, κατασκευάζονται καὶ τώρα τὰ καμπυλόγραμμα τῆς προηγούμενης περιόδου (ἀψιδωτά).

Ἀγγεῖα. Τὰ ἀγγεῖα τους (τὰ λένε μινυακὰ) εἶναι μονόχρωμα, σταχτιὰ ἢ κιτρινωπά. Δίνουν τὴν αἴσθηση πὼς μιμοῦνται μετάλλινα. Ξεχωρίζουν γιὰ τὸ *στέρεο σχῆμα, τὴ γερὴ καὶ σταθερὴ βάση*, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀναλογία στὰ διάφορα τμήματά τους.

Τάφοι. Εἶναι ἀτομικοὶ ἢ ὁμαδικοί. Βάζουν ἐκεῖ μέσα ἐλάχιστα κτερίσματα* (1-2 ἀγγεῖα, μικρὰ μαχαίρια ἢ κοσμήματα).

Δὲν ξέρουμε καλὰ τὶς λεπτομέρειες τῆς ζωῆς αὐτῆς τῆς περιόδου. Κρίνοντας κανεὶς ἀπὸ τὰ εὑρήματα τῶν ἀνασκαφῶν, δὲ θὰ ὑποψιαζόταν τὴν ἐκπληκτικὴ ἀνάπτυξη ποὺ θὰ ἀκολουθοῦσε.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἰδιότυπος, συναρπαστικὸς πολιτισμὸς ἀναπτύσσεται στὶς Κυκλάδες μεταξὺ 2600-2000 π.Χ. Χαρακτηριστικὰ τὰ παράξενα μαρμάρινα εἰδώλιά του. Οἱ Κυκλαδίτες πρῶτοι κατασκεύασαν καράβια γιὰ ἀνοιχτὲς θάλασσες.

2. Μεγάλο καλλιτεχνικὸ κέντρο ἀποκαλύπτεται μὲ ἀνασκαφὲς στὴ Θήρα. Σπουδαία ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ (τοιχογραφίες) τῆς περιοχῆς.

3. Στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο, στὴν Πρωτοελλαδικὴ περίοδο, λαὸς ἄγνωστης προέλευσης φέρνει τὸ χαλκό. Κατασκευάζει μεγάλα οἰκοδομήματα, κομψὰ ἀγγεῖα, χρυσὰ κοσμήματα καὶ χάλκινα ὅπλα καὶ σκεύη.

4. Στὴ Μεσοελλαδικὴ περίοδο φτάνουν οἱ πρῶτοι Ἕλληνες (Ἴωνες, Αἰολεῖς, Ἀχαιοί). Χαρακτηριστικό τους εἶναι τὸ λογικὸ κι ὀργανωμένο σχῆμα στὰ σπίτια καὶ τὰ ἀγγεῖα. Σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἀρχίζει νὰ χρησιμοποιῆται στὴν Ἑλλάδα ὁ κεραμεικὸς τροχὸς κι ὁ κλίβανος, κι ἐπικρατεῖ στὴν ἀρχιτεκτονικὴ ὁ τύπος τοῦ μεγάρου. Εἰσάγεται τὸ ἄλογο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Δ΄. ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ἀφοῦ σταθεροποιήθηκαν στὸν ἑλληνικὸ χῶρο οἱ Ἀχαιοί, γύρω στὰ 1580 π.Χ. ἀρχίζει ἡ ἄνθηση νέου πολιτισμοῦ, μὲ ἰσχυρότατες ἐπιδράσεις ἀπὸ τὴ μινωικὴ Κρήτη. Στὴ διάρκειά του οἱ ἄνθρωποι ποὺ τὸν θεμελίωσαν θὰ ἀποκτήσουν συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ τους καὶ θὰ φανοῦν, καθαρὰ πιά, τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς.

Σφενδόνη ἀπὸ χρυσὸ δαχτυλίδι, ὅπου παριστάνεται τελετουργικὴ σκηνή, μὲ σκοπὸ νὰ προκληθῆ εὐφορία: τέσσερεις λεοντοκέφαλοι δαίμονες μὲ εἰδικὰ γιὰ σπονδὲς ἀγγεῖα προχωροῦν πρὸς τὴ θεά, ποὺ σηκώνει ψηλὰ ἕνα σκεῦος καλυκόσχημο, τελετουργικοῦ κι αὐτὸ χαρακτήρα. Ἔχει βρεθῆ στὴν Τίρυνθα. 15ος π.Χ. αἰ

1. ΠΗΓΕΣ

Ὁ ὅρος Μυκηναϊκός. Μυκηναϊκὸς ὀνομάζεται ὁ πολιτισμὸς τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας, στὴν Ὑστεροελλαδικὴ περίοδο. Δὲν παρουσιάζει μεγάλη διαφορὰ ἀπὸ τόπο σὲ τόπο, πῆρε ὅμως τ' ὄνομά του ἀπὸ τὶς Μυκῆνες, τὸ λαμπρότερο κι ἰσχυρότερο κράτος τῆς ἐποχῆς, ποὺ *πρῶτο* ἀνασκάφτηκε κι ἔγινε γνωστὸς ἔτσι ὁ θαυμαστὸς αὐτὸς πολιτισμός. Ἡ Μυκηναϊκὴ περίοδος διαρκεῖ ἀπὸ τὸ 1580-1100 π.Χ.

Σλῆμαν. Ἡ ἀποκάλυψη τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἔργο ἑνὸς Γερμανοῦ μεγαλεμπόρου, τοῦ Ἑρρίκου Σλῆμαν, ποὺ ἀφοῦ πραγματοποίησε τὸ μεγάλο πόθο τῆς ζωῆς του, σκάβοντας στὴ Μ. Ἀσία κι ἀνακαλύπτοντας τὴν ἀρχαία Τροία (1870), ἐξακολούθησε ὕστερα τὶς ἀνασκαφὲς στὴν Ἑλλάδα, μὲ σκοπὸ νὰ βρῆ τὶς μεγάλες πόλεις ποὺ ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος.

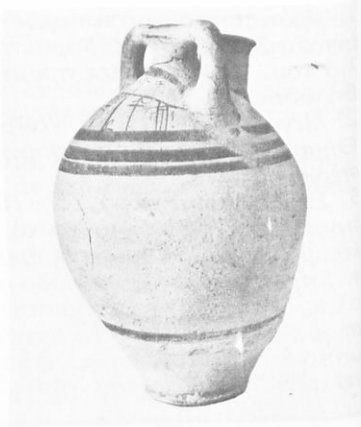

Μυκηναϊκὸς ἀμφορέας ψευδόστομος: τὸ ἕνα στόμιο μεταξὺ τῶν δύο λαβῶν εἶναι κλεισμένο, ἐνῶ τὸ ἄλλο, ποὺ ἐξέχει, εἶναι ἀνοιχτό. Στὸν ὦμο τοῦ ἀγγείου ἀριστερά, πάνω ἀπὸ τὶς τρεῖς ὁριζόντιες γραμμὲς διακρίνονται 4 σημεῖα σὲ γραμμικὴ Β γραφή. Βρέθηκε στὴν Ἐλευσίνα καὶ ἐκτίθεται στὸ ἐκεῖ τοπικὸ ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο. Πολλοὶ παρόμοιοι ἀμφορεῖς ψευδόστομοι καὶ μεγάλοι στὸ μέγεθος ἔχουν βρεθῆ στὴ Θήβα (ἐκτίθενται στὸ Μουσεῖο της).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Χρυσὴ φιάλη μὲ διακόσμηση θαλασσινοῦ τοπίου.

Ὡς τὴ στιγμὴ ποὺ ὁ Σλῆμαν βρῆκε τοὺς βασιλικοὺς τάφους στὶς Μυκῆνες (1876), κανεὶς εἰδικὸς δὲν πίστευε στὴν ὕπαρξη τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ. Νόμιζαν ὅλοι πὼς τὰ πρόσωπα, τὰ γεγονότα κι ἡ εἰκόνα τῆς ζωῆς ποὺ ὁλοζώντανη καὶ συναρπαστικὴ παρουσιάζουν τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα ἦταν δημιούργημα τῆς φαντασίας τοῦ μεγάλου ποιητῆ.
Μὲ τὴν ἀνήσυχη φαντασία καὶ τὴν παιδικὴ πίστη τοῦ Σλῆμαν ἕνας νέος πολιτισμὸς βγῆκε στὸ φῶς, ποὺ ἡ ἐντυπωσιακὴ εἰκόνα του προκάλεσε τὸ θαυμασμὸ κι ἔδωσε ἀφορμὴ σὲ Ἕλληνες καὶ σὲ ξένους ἀρχαιολόγους καὶ τὴν ἔρευνα τῆς «πολύχρυσης Μυκήνης» (ὅπως τὴ χαρακτηρίζει ὁ Ὅμηρος) νὰ συνεχίσουν ὡς τὶς μέρες μας, κι ἄλλους τόπους νὰ μελετήσουν μὲ ἀνασκαφικὲς ἐργασίες. Σπουδαῖος ἐρευνητὴς τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ ὑπῆρξε ὁ Χρ. Τσούντας.

Πήλινες πινακίδες. Γραμμικὴ Β γραφή. Ἐνῶ στὸ Μινωϊκὸ πολιτισμὸ μιλήσαμε γιὰ τρία εἴδη γραφῆς, στὰ μυκηναϊκὰ ἀνάκτορα καὶ σὲ μεγάλα σπίτια τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἀνακαλύφθηκαν πολλὲς πήλινες πινακίδες (κυρίως στὴν Πύλο) γραμμένες στὴ γραμμικὴ Β γραφὴ – ὅπως καὶ στὴν Κνωσό. Δὲ δίνουν ὅμως

Χρυσὰ ποτήρια, ἀσημένιο ρυτὸ σὲ σχῆμα ταυροκεφαλῆς μὲ χρυσὰ κέρατα, χρυσὴ μάσκα καὶ χάλκινα ἐγχειρίδια. Τόσο αὐτά, ὅσο καὶ ἡ χρυσὴ φιάλη πάνω ἔχουν βρεθῆ στοὺς «κάθετους» τάφους τῆς ἀκρόπολης τῶν Μυκηνῶν, γνωστοὺς καὶ ὡς βασιλικοὺς τάφους. Ἡ χρυσοχοϊκὴ καὶ γενικὰ ἡ μικροτεχνία σὲ πολύτιμα καὶ ἡμιπολύτιμα ὑλικὰ ἦταν ἐξαιρετικὰ προοδευμένη, πιστεύεται μάλιστα πὼς Μινωΐτες τεχνίτες ἐργάστηκαν πολλὰ ἀπὸ τὰ πολύτιμα εὑρήματα τῶν βασιλικῶν τάφων τῶν Μυκηνῶν. Γενικὰ ἡ τέχνη τῆς Μυκηναϊκῆς περιόδου βρίσκεται σὲ ἀξιοθαύμαστο ἐπίπεδο, ποὺ προκαλεῖ σήμερα τὴν ἔκπληξη. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Χρηματοδοτήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικ

ἱστορικὲς πληροφορίες, ὅπως ἔχουμε τονίσει παραπάνω. Γι' αὐτὸ κι οἱ λεπτομέρειες τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, κυρίως τῶν γεγονότων ποὺ σημειώνονται στοὺς δύο τελευταίους του αἰῶνες, δὲν εἶναι μὲ θετικότητα γνωστές.

Ὁ Ὅμηρος πηγὴ γιὰ τὸ μυκηναϊκὸ πολιτισμό. Ἂν ἔχουμε μιὰ ζωντανὴ ἰδέα τῆς ἐποχῆς, αὐτὸ τὸ ὀφείλομε στὰ ὁμηρικὰ ποιήματα (τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσεια), ποὺ *γραμμένα τέσσερεις σχεδὸν αἰῶνες ὕστερ' ἀπὸ τὸ σβήσιμο τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ*, δίνουν μιὰ γενικὴ εἰκόνα γεγονότων καὶ σπουδαίων προσώπων, στηριγμένη στὶς ἀναμνήσεις ποὺ οἱ μεταγενέστεροι Ἕλληνες εἶχαν γιὰ τὴ μυκηναϊκὴ περίοδο.

2. ΑΚΡΟΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΚΤΟΡΑ

Σειρὰ ἀπὸ μεγάλα ἀνάκτορα, χτισμένα πάνω σὲ ὀχυρὲς ἀκροπόλεις καὶ προστατευμένα ἀπὸ ἰσχυρότατα τείχη, εἶναι σήμερα γνωστά, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς Μυκῆνες, στὴν Τίρυνθα, στὴν Ἀσίνη, στὴν Πύλο, στὴ Θήβα, στὴν Ἄρνη (Γλᾶ Βοιωτίας), στὴν Ἰωλκό (στὸ Βόλο τῆς Θεσσαλίας).

Ἀνάκτορα. Κεντρικὸς πυρήνας τῶν μυκηναϊκῶν ἀνακτόρων εἶναι πάντα τὸ μέγαρο μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ ἑστία στὸ κέντρο του καὶ τὸ πρόπυλο ἐμπρός, ποὺ βγάζει σὲ μιὰν ὑπαίθρια αὐλή. Δεξιὰ κι ἀριστερὰ ἁπλώνονται ἄλλα διαμερίσματα.

Τοιχογραφίες. Τὰ ἀνάκτορα τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς εἶναι μεγάλα κτίρια, ὄχι ὅμως πολυώροφα σὰν τὰ μινωικά. Ὑποθέτουν οἱ εἰδικοὶ ὅτι θὰ εἶχαν δύο πατώματα. Τοὺς ἐσωτερικοὺς τοίχους στόλιζαν πολύχρωμες τοιχογραφίες.

Ἡ Πύλη τῶν Λεόντων στὴν ἀκρόπολη τῶν Μυκηνῶν. Οἱ πελώριες πέτρες ποὺ ἔχουν χρησιμοποιηθῆ γιὰ τὴν πύλη, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ τεῖχος, προκαλοῦσαν κατάπληξη καὶ στοὺς ἴδιους τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες, γι' αὐτὸ καὶ τὰ ἔλεγαν Κυκλώπεια, ἔργα δηλ. τῶν Κυκλώπων. Ἀξίζει νὰ προσέξη κανεὶς τὴν πελώρια πέτρα ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὸ ἀνώφλι τῆς πύλης. Στὸ τρίγωνο – τὸ λένε ἀνακουφιστικὸ – ποὺ σχηματιζόταν πάνω ἀπὸ τὸ ἀνώφλι, καὶ τὸ ἄφηναν ἐπίτηδες κενό, γιὰ νὰ μὴν πιέζεται ἀπὸ ἄλλο βάρος, τοποθετοῦσαν μιὰ πλάκα. Στὴν πύλη τῶν Μυκηνῶν ἡ πλάκα εἶναι ἀνάγλυφη καὶ παριστάνει δύο λέαινες – λείπουν τὰ κεφάλια τους. Παριστάνονται ἀντιμέτωπες – μεταξύ τους ὑπάρχει ἕνας μικρὸς κίονας, ποὺ σύμφωνα μὲ τὴν ἄποψη τῶν ἀρχαιολόγων εἰκονίζει τὴ βασιλικὴ ἐξουσία. Φρουροὶ της ἦταν οἱ λέαινες.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

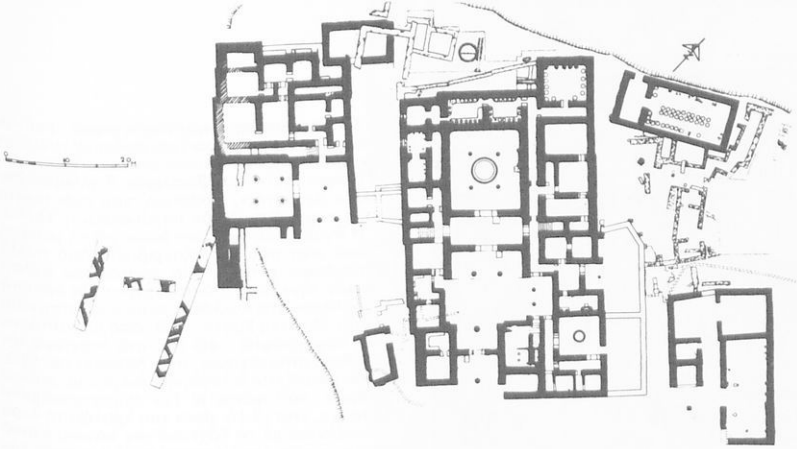

Κάτοψη τοῦ μυκηναϊκοῦ ἀνακτόρου τῆς Πύλου. Ἀποκαλύφθηκε στὶς ἀνασκαφὲς ποὺ ἔκαμε ἐκεῖ ὁ μεγάλος ἐρευνητὴς τῆς Ἑλληνικῆς Προϊστορίας Κὰρλ Μπλέγκεν. Ἡ θέση σήμερα λέγεται Πάνω Ἐγκλιανός. Τὸ ἀνακτορικὸ συγκρότημα βρίσκεται ἐπάνω σ' ἕνα λόφο, ἐνῶ κάτω ἀπὸ αὐτὸν φάνηκε πὼς ὑπῆρχαν τὰ σπίτια τῶν κατοίκων τοῦ χώρου (δὲν ἐρευνήθηκαν ἀκόμη). Τὸ κεντρικὸ κτίριο εἶναι τὸ μεγάλο ἀνακτορικὸ συγκρότημα. Μετὰ ἀπὸ ἕνα Πρόπυλο, ποὺ ἔχει ἐμπρὸς καὶ μετὰ τὴ θύρα ἀπὸ ἕνα κίονα, μπαίνει κανεὶς σὲ μιὰν ἀνοικτὴ αὐλή, στὰ βόρεια τῆς ὁποίας ξεχωρίζει ὁ πρόδομος μὲ δύο κίονες ἀνάμεσα στὶς παραστάδες, τοῦ κυρίως «μεγάρου», ποὺ εἶχε στὸ κέντρο τῆς αἴθουσάς του τὴν ἑστία, μὲ τέσσερεις κίονες νὰ στηρίζουν πάνω της τὴ στέγη, ποὺ ἦταν ἀνοικτὴ στὰ πλάγια, γιὰ νὰ φεύγη ὁ καπνὸς τῆς φωτιᾶς. Ἕνα μικρότερο μέγαρο ὑπάρχει στὰ δεξιὰ – στὴ ΝΑ γωνία τοῦ συγκροτήματος αὐτοῦ. Στὴ ΒΑ γωνία τῆς φωτογραφίας ὑπάρχει ἡ ἀποθήκη τοῦ κρασιοῦ – διακρίνονται οἱ θέσεις τῶν ἀμφορέων ποὺ βρέθηκαν ἐπὶ τόπου σὲ δύο σειρὲς παράλληλες στὸ κέντρο καὶ ἀπὸ μία γύρω-γύρω στοὺς τοίχους. Ἀριστερὰ τοῦ κεντρικοῦ ἀνακτόρου, ὑπάρχει ἄλλο κτίριο μεγάλο, ἀνάκτορο κι αὐτὸ κατὰ τοὺς ἀρχαιολόγους ποὺ τὸ μελέτησαν, ὅπου θὰ πρέπει νὰ ἔμεναν οἱ γονεῖς τῶν βασιλέων, οἱ θεῖοι καί, γενικά, ἡ προηγούμενη γενιὰ ἀπὸ ἐκείνη ποὺ βασίλευε. Τὸ δεύτερο αὐτὸ κτίριο εἶναι λίγο παλαιότερο χρονολογικά.

Στὰ δύο σχέδια αὐτά, βλέπει κανεὶς τὶς ἀναπαραστάσεις τῆς αὐλῆς τοῦ κεντρικοῦ ἀνακτόρου τῆς Πύλου. Δεξιὰ διακρίνεται ὁ ἕνας κίονας, ὁ ἐσωτερικός, τοῦ Προπύλου. Ἀριστερὰ, ἐκεῖ ποὺ στέκονται δύο μορφές, φαίνονται οἱ δύο κίονες μεταξὺ τῶν παραστάδων τῆς εἰσόδου τοῦ «μεγάρου». Ὅπως μπορεῖ νὰ καταλάβη κανεὶς καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀναπαράσταση, μονάχα οἱ τοῖχοι ἦταν διακοσμημένοι· τὸ κτίριο εἶχε τουλάχιστον δύο ὀρόφους, στὸ ἐσωτερικὸ δὲ τῶν κτιρίων, ὀροφὲς καὶ τοῖχοι ἦταν γεμάτοι μὲ ἐνδιαφέρουσες τοιχογραφίες. Στὸ δεύτερο σχέδιο εἰκονίζεται ἡ ἀναπαράσταση τῆς αἴθουσας τοῦ θρόνου. Προσέξτε τὴν ἑστία στὸ κέντρο, τοὺς τέσσερεις κίονες ποὺ στηρίζουν γύρω της τὴν ὀροφὴ ποὺ εἶναι ψηλότερα, καὶ ἀνοικτὴ στὰ πλάγια. Τὸ δάπεδο ἦταν ἐπίσης διακοσμημένο μὲ διάφορα σχέδια.

Συγκρίνετε τὸ διάγραμμα τοῦ ἀνακτόρου τῆς Πύλου, μὲ τὸ ἀνάκτορο τῆς Κνωσοῦ (σελ. 100). Μὲ τὴν πρώτη ματιά, φαίνεται ἡ διαφορὰ μεταξύ τους. Τὸ πολυδαίδαλο τοῦ δεύτερου, καὶ τὸ πολυόροφο ταυτόχρονα, στὸ μινωικὸ ἀνάκτορο· καὶ ἡ απλούστερη, ἀλλὰ ἐντυπωτικὴ πάντως εἰκόνα τοῦ πρώτου, ποὺ ἔχει κι αὐτὸ τὴ δική του μεγαλοπρέπεια, χωρὶς ὅμως νὰ χάνεται ὁ ἄνθρωπος στὸ χώρο του καὶ νὰ τοῦ δημιουργῆται ἡ ἐντύπωση τοῦ λαβύρινθου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀναπαράσταση ἀπὸ τοιχογραφία ποὺ ὑπῆρχε στὴν Αἴθουσα τοῦ Θρόνου, τοῦ ἀνακτόρου τῆς Πύλου – γνωστοῦ ἀπὸ τὸν Ὅμηρο, γιατὶ ἐκεῖ βασίλευσε ὁ γλυκὺς «Πυλίων ἀγορητής», ὁ Νέστωρ, ποὺ τόσο συνετὸ καὶ συμπαθητικὸ τὸν παρουσιάζει ἡ Ἰλιάδα. Ἡ ἀγάπη τῶν ἀρχαίων λαῶν γιὰ τὴ μουσικὴ εἶναι κάτι ποὺ ἔχει ἐξακριβωθῆ ἀπὸ πολλὰ ἀνάγλυφα μνημεῖα τῶν ἀνατολικῶν πολιτισμῶν, τὴν εἴδαμε στὸν αὐλητὴ καὶ τὸν ἀρπιστὴ τῆς Κέρου στὶς Κυκλάδες· ἀναμφισβήτητη εἶναι στὴν Μινωικὴ Κρήτη – πάλι ἀπὸ παραστάσεις σὲ τοιχογραφίες – καὶ ἐδῶ στὸ ἀνάκτορο τῆς Πύλου, στὸ «μέγαρο», στὴν Αἴθουσα τοῦ Θρόνου εἰκονίζεται ὁ λυράρης, ἄνδρας μὲ σκοῦρο δέρμα, καθισμένος σ' ἕνα σχηματοποιημένο βράχο, ἐνῶ μὲ τὰ χέρια του κρατάει τὴ λύρα παίζοντας μὲ τὰ δάχτυλά του κάποιο σκοπὸ στὶς χορδές της. Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Χώρας Τριφυλίας.

Ὁ καλύτερα διατηρημένος θολωτὸς τάφος στὶς Μυκηνες, γνωστὸς ὡς τάφος τοῦ «Ἀτρέως». Τὸ εἶδος αὐτὸ τῶν τάφων ἔχει ἕνα μακρὺ χτιστὸ καὶ στὶς δύο πλευρὲς «δρόμο», στὸ ἰσοδομικὸ σύστημα, καὶ ἀπὸ μιὰ πύλη, μὲ ἀνακουφιστικὸ τρίγωνο ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἀνώφλι της, μπαίνει ὁ ἐπισκέπτης στὸ θάλαμο ὅπου θάβονταν οἱ νεκροί. Ὁ τάφος τοῦ «Ἀτρέως» ἐκτὸς ἀπὸ τὸν κύριο θάλαμο, ποὺ σκεπαζόταν μὲ θολωτὴ στέγη κυκλική κι εἶχε χάλκινους ρόδακες γιὰ διακόσμηση στοὺς τοίχους, εἶχε κι ἕνα μικρὸ θαλαμίσκο στὸ δεξιὸ πλευρὸ τοῦ θαλάμου. Μετὰ τὴν ταφή, τάφος καὶ «δρόμος» καλύπτονταν μὲ χῶμα, ὥστε νὰ μὴν εἶναι εὔκολα προσιτοί. Σχηματιζόταν ἔτσι ἕνας τεχνητὸς λοφίσκος. Στὶς Μυκῆνες ἔχουν βρεθῆ ἐννέα παρόμοιοι τάφοι. Τοῦ «Ἀτρέως» εἶναι ὁ καλύτερα διατηρημένος. Στὴν εἰκόνα μας ὁ «δρόμος» τοῦ τάφου αὐτοῦ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

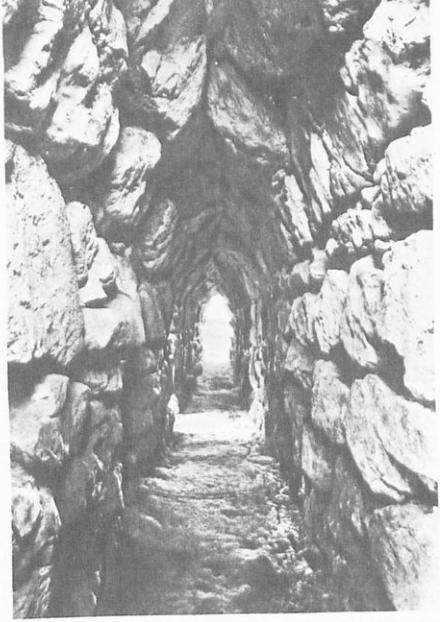

Ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη τῆς Μυκηναϊκῆς Τίρυνθας. Ἡ καλύτερα διατηρημένη «σύριγγα», δηλ. ἐσωτερικὸς σκεπαστὸς διάδρομος μὲς στὰ τεῖχη.

Ὁ βασιλιὰς κατοικεῖ στὴν ἀκρόπολη, ὅπου ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀνάκτορά του ἔχουν ξεχωριστὲς ἐπαύλεις μερικοὶ συγγενεῖς του.

Κυκλώπεια τείχη. Ἀντίθετα ἀπ' ὅ,τι συμβαίνει στὴν Κρήτη, ψηλὰ καὶ γερὰ τείχη, μὲ μεγάλο πάχος καὶ πύλη ποὺ τὴν προστατεύουν πύργοι, περιζώνουν τὶς μυκηναϊκὲς ἀκροπόλεις. Οἱ ἴδιοι οἱ ἀρχαῖοι θαύμαζαν βλέποντας τὶς πελώριες πέτρες ποὺ εἶχαν χρησιμοποιηθῆ γιὰ τὴν κατασκευή τους. Τὰ εἶπαν γι' αὐτὸ Κυκλώπεια, γιατὶ μονάχα ὄντα ὑπερφυσικά, σὰν τοὺς Κύκλωπες, πίστευαν πὼς θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ μετακινήσουν καὶ νὰ χτίσουν αὐτοὺς τοὺς τεράστιους ὀγκόλιθους.

3. ΤΑΦΟΙ

Τάφοι. Τρία εἶναι τὰ εἴδη τῶν τάφων αὐτῆς τῆς περιόδου:

α. Οἱ *κάθετοι*, ἁπλοὶ τετράπλευροι λάκκοι μὲ χτιστὰ τοιχώματα ἀπὸ πέτρες (ὅπως μὲς στὴν ἀκρόπολη τῶν Μυκηνῶν). Ἐπάνω τοποθετοῦσαν πέτρινες στῆλες διακοσμημένες.

β. Οἱ *λαξευτοὶ ἢ θαλαμωτοί*, σκαμμένοι στὸ μαλακὸ βράχο μιᾶς πλαγιᾶς. Ἔχουν συνήθως στενόμακρο διάδρομο ἐμπρός, ποὺ ὁδηγεῖ στὸ θάλαμο, ὅπου γινόταν ἡ ταφή.

γ. Οἱ *θολωτοί*, μνημειακὰ* κτίσματα. Ὁ θάλαμός τους χτίζεται σὲ σχῆμα κυψέλης, μὲ κανονικὰ λαξευμένες πέτρες. Ἐμπρὸς ἔχουν κι αὐτοὶ στενόμακρο διάδρομο μὲ χτιστὲς πέτρες, ἀνοιχτὸν ἐπάνω. Μετὰ τὴν ταφὴ σκέπαζαν μὲ χῶμα διάδρομο καὶ θάλαμο καὶ σχηματιζόταν ἔτσι ἕνας μικρὸς τεχνητὸς λόφος. Οἱ θολωτοὶ τάφοι ὀνομάστηκαν ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα «θησαυροί».

Κτερίσματα*. Πλῆθος ἀπὸ κτερίσματα κάθε λογῆς: κοσμήματα, ὅπλα, χρυσὲς προσωπίδες, δαχτυλίδια, ἀγγεῖα, πήλινα ἀγαλματάκια καὶ πλῆθος ἄλλα ἀντικείμενα ἔφεραν στὸ φῶς οἱ ἀνασκαφὲς τῶν μυκηναϊκῶν τάφων.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀναπαράσταση τοῦ ἐσωτερικοῦ θαλαμωτοῦ τάφου τῶν ἀρχῶν τοῦ 14ου αἰ. π.Χ., ποὺ βρέθηκε σὲ μιὰ πλαγιὰ τοῦ λόφου τοῦ Ἀρείου Πάγου στὴν Ἀθήνα. Ἔτσι ἀκριβῶς πρόβαλε ὁ τάφος μὲ τὰ νεκρικά του δῶρα, ὅταν ἀνοίχτηκε. Δεξιὰ κι ἀριστερὰ ὑπάρχουν θρανία μὲ ἀγγεῖα δεξιά, ἐνῶ στὴ γωνία ἀριστερὰ καὶ ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ πεζούλι, διακρίνεται τὸ ἄνοιγμα καὶ ἡ λίθινη πλάκα ποὺ τὸ σκέπαζε. Ἐκεῖ μέσα θαβόταν ὁ νεκρός. Ἡ ἀναπαράσταση βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τῆς Ἀγορᾶς, στὸ ἰσόγειο τῆς Στοᾶς Ἀττάλου.

4. Η ΤΕΧΝΗ

Ἐπίδραση τῆς μινωικῆς τέχνης. Οἱ Ἕλληνες τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων θαμπώθηκαν κυριολεκτικά, στὴν ἀρχή, ἀπὸ τὴ γνωριμία τῆς μινωικῆς τέχνης, ποὺ τὴ μιμήθηκαν ἢ ἔφεραν στὶς πόλεις τους ἔργα της ἀτόφια.

Σχηματοποίηση στὴ διακόσμηση. Ὅπως ὅμως ἡ ἀρχιτεκτονικὴ σφραγίζεται μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ δικοῦ τους χαρακτήρα, τὸ ἴδιο καὶ στοὺς ἄλλους κλάδους τῆς τέχνης, κυρίως στὴ ζωγραφικὴ καὶ στὴ διακόσμηση τῶν ἀγγείων, βλέπει κανεὶς ὅτι, σιγὰ-σιγά, τὰ μοτίβα* γίνονται σχηματικά. Ἡ ζωντάνια τῶν Κρητῶν, ἡ ἀγάπη τους γιὰ τὴ φύση δὲ βρίσκουν χῶρο στὴν ψυχὴ τῶν πολεμικῶν Ἀχαιῶν.

Ἀριστερά: Χρυσὸ κύπελλο θαυμάσιο στὸ σχῆμα καὶ στὸ περίγραμμα. Βρέθηκε στὸν πέμπτο τάφο τῆς ἀκρόπολης τῶν Μυκηνῶν. Χρονολογεῖται στὰ μέσα τοῦ 16ου αἰ. π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Δεξιά: Χρυσὸ ποτήρι, ποὺ μαζὶ μὲ ἄλλο παρόμοιο στὸ μέγεθος καὶ στὸ σχῆμα βρέθηκαν σὲ θολωτὸ τάφο στὸ Βαφειὸ τῆς Λακωνίας. Στὴν εἰκόνα παριστάνεται ταῦρος, ποὺ ἐνῶ ἔτρεχε ἔχει πιαστεῖ σὲ δίχτυ ποὺ ὑπῆρχε ἀνάμεσα σὲ δύο δέντρα. Θαυμάσιο δεῖγμα τῆς Κρητομυκηναϊκῆς τέχνης, στὸν τομέα τῆς χρυσοχοϊκῆς. 15ος π.Χ. αἰ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Θέματα τῶν τοιχογραφιῶν. Τὰ φρέσκα λουλούδια καὶ τὰ κλαδιὰ χάνουν τὴ φυτική τους ὑπόσταση καὶ γίνονται στεγνὰ διακοσμητικὰ σχέδια (σχηματοποιημένα). Δὲ στολίζεται πιὰ ἐλεύθερα ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου. Στὴν τοιχογραφία, πάλι, χάνονται οἱ γεμάτες χάρη σκηνὲς τῆς μινωικῆς τέχνης. Προτιμοῦν νὰ παρασταίνουν πολεμικὲς σκηνὲς ἢ κυνήγια.

Ὁ χαρακτήρας τῆς μυκηναϊκῆς τέχνης. Ὁ ἑλληνικὸς κόσμος δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ ἐκφραστῆ μὲ τὴν κρητικὴ ἀμεριμνησία. Στὴ μεγαλόνησο φόβος ἀπὸ ἐχθροὺς δὲν ὑπῆρχε. Στὶς ἑλληνικὲς πόλεις, ὅμως, τῆς Ὑστεροελλαδικῆς περιόδου, ὁ κίνδυνος ὁλοένα αὔξαινε καὶ ἡ ἀπειλὴ τῶν συνανθρώπων ἦταν αἰσθητὴ σὲ κάθε στιγμή. Οἱ γερὰ ὀχυρωμένες ἀκροπόλεις εἶναι ἡ ζωντανότερη μαρτυρία. Ὁ ἄνθρωπος χρειαζόταν ἄγρυπνη προσοχή, καθημερινὴ ἄσκηση καὶ σκληρὴ προσπάθεια γιὰ τὴ διατήρηση τῶν ἀγαθῶν του. Αὐτὴ τὴν αἴσθηση δίνει κι ἡ μυκηναϊκὴ τέχνη· αὐτὸς εἶναι ὁ ἰδιαίτερός της χαρακτήρας].

Πολλοὶ οἱ κλάδοι τῆς μυκηναϊκῆς τέχνης. Τὰ εὑρήματα τῶν τάφων τῆς περιόδου δείχνουν ἐκπληκτικὴ ἐπίδοση σ' ὅλους τοὺς κλάδους τῆς τέχνης: μεταλλοτεχνία, χρυσοχοΐα, σφραγιδογλυφία*, ζωγραφική, γλυπτική, ἐπεξεργασία τῆς πέτρας, ἐλεφαντοκόκαλου κ.ἄ. ὑλικῶν. Ἐξαίρετα ἔργα εἶναι τὰ *ἐγκόλλητα χάλκινα μαχαίρια*, ποὺ στὴ λεπίδα τους ὑπάρχουν παραστάσεις φιλοτεχνημένες μὲ ἄλλα πολύτιμα ὑλικά, προσαρμοσμένα στὸ χαλκό.

5. ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΙ Η ΕΞΑΠΛΩΣΗ ΤΩΝ ΜΥΚΗΝΑΙΩΝ ΣΤΟ ΑΙΓΑΙΟ

Ἡ ἐξάπλωση τῶν Ἀχαιῶν. Ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 15ου αἰ. π.Χ., ἔχοντας κυριαρχήσει οἱ Ἀχαιοὶ στὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα, δοκιμάζουν τὴν τύχη τους στὴ θάλασσα. Παίρνουν τὴν Κνωσό, στὰ 1400 π.Χ.· παράλληλα, φτάνουν στὴ Ρόδο καὶ στὴν Κῶ, στὴν Κύπρο καὶ προχωροῦν πρὸς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας. Ἱδρύουν κι ἐκεῖ ἐμπορικοὺς σταθμοὺς κι ὁλοένα ἐπιζητοῦν ν' ἁπλωθοῦν περισσότερο. [Στὴ Ρὰς-Σάμρα – τὴν ἀρχαία Οὐγκαρίτ – στὴ Β. Συρία, ὅπου παλαιότερα ἔφταναν οἱ Κρῆτες ἔμποροι, ἔχουν τώρα ἐγκατασταθῆ σὲ ἰδιαί-

Ἀριστερά: Θαυμάσιο σκεῦος ἀπὸ ὀρυκτὸ κρύσταλλο (ὀρεία κρύσταλλο τὸ λένε ἐπιστημονικὰ) σὲ τύπο «καραβιοῦ» μὲ ἔκροὴ δεξιὰ καὶ κεφάλι πάπιας ἀριστερὰ (ἔτσι εἶναι πολὺ συχνὰ ἡ πλώρη τῶν ἀρχαίων καραβιῶν). Βρέθηκε στὸ βασιλικὸ περίβολο ποὺ ἀποκαλύφθηκε τὸ 1952 ἔξω ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη τῶν Μυκηνῶν. Τέλος 17ου ἢ ἀρχὲς 16ου π.Χ. αἰ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Δεξιά: Κομμάτι ἀπὸ «μικρογραφικὴ τοιχογραφία» ποὺ ἀποκαλύφθηκε σ' ἕνα σπίτι μὲς στὴν ἀκρόπολη τῶν Μυκηνῶν. Παριστάνονται θεότητες (δαίμονες), ποὺ φοροῦν στὸ κεφάλι προσωπίδες γαϊδουριάν. 13ος αἰ. π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

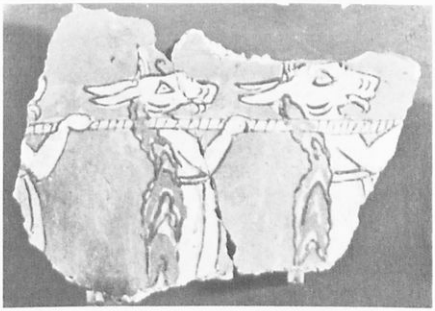

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

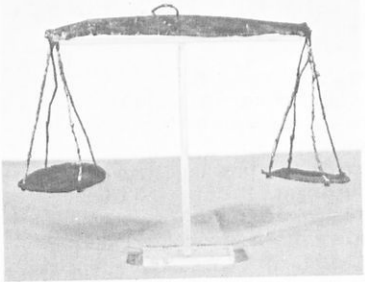

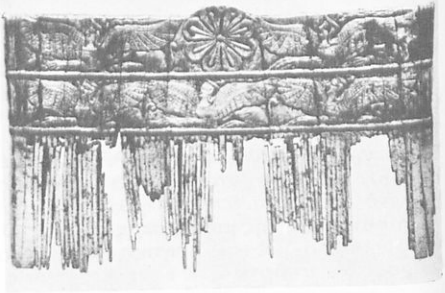

Ἀριστερά: Χρυσὴ μικρὴ ζυγαριὰ ποὺ βρέθηκε στὸν 3ο τάφο τῆς ἀκρόπολης τῶν Μυκηνῶν. Θυμίζει τὴ ζυγαριὰ ποὺ εἰκονίζεται στὸ ἀγγεῖο τῆς σελ. 125. Οἱ εἰδικοὶ πιστεύουν πὼς ἴσως ἀποτελεῖ ἔνδειξη ὅτι ὑπῆρχε ἡ πίστη τῆς ψυχοστασίας στοὺς Μυκηναίους. 1450-1400 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Δεξιά: Ἐλεφάντινο χτένι μὲ διπλὴ σειρὰ ἀπὸ σφίγγες ἀνάγλυφες στὸ πάνω μέρος καὶ στὶς δύο πλευρές του. Βρέθηκε σὲ θολωτὸ τάφο στὰ Σπάτα της Ἀττικῆς. 13ος αἰ. π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

τερη συνοικία τῆς πόλης κι ἔχουν δικό τους λιμάνι. Μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα βρίσκονται σήμερα, ὁλοένα καὶ περισσότερα, ἀκόμη νοτιότερα, στὴν Παλαιστίνη καὶ στὴν Αἴγυπτο στὸ Τὲλ Ἐλ Ἀμάρνα].

Σχέσεις μὲ Χετταίους. Ἔχουν πιὰ τόση δύναμη οἱ Ἀχαιοί, ὥστε εἶναι σὲ θέση νὰ ἀνοίγουν ἐπίσημες σχέσεις μὲ τὴ μεγάλη δύναμη τῆς ἐποχῆς, τοὺς Χετταίους. Πινακίδες ποὺ βρέθηκαν στὸ ἀνάκτορο τῆς πρωτεύουσάς τους, τῆς Χαττούσας, μιλοῦν γιὰ τὸ «βασιλέα τῶν Ἀχιγιάβα», ποὺ ὁ ἰσχυρὸς Χετταῖος βασιλιάς, ἕνας ἀπὸ τοὺς δυνατότερους τῆς ἐποχῆς, τὸν ὀνομάζει «ἀδελφό» του, μιλώντας μὲ σεβασμὸ γι' αὐτόν. Σὲ ἄλλη πινακίδα, ὁ βασιλιὰς τῶν Ἀχαιῶν θεωρεῖται ἴσος μὲ τοὺς μεγάλους ἡγεμόνες τῆς ἐποχῆς (Αἰγύπτου, Ἀσσυρίας κ.ἄ.). Ἀλλοῦ φαίνεται πόσο καλόδεχτα ἦταν τὰ δῶρα του στὴν αὐλὴ τῶν Χετταίων.

Οἱ καλὲς αὐτὲς σχέσεις κρατοῦν ἕναν αἰώνα σχεδόν, τὸ 13ο π.Χ. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἔχουμε καὶ τὸ τελευταῖο χεττιτικὸ σχετικὸ κείμενο, ὅπου ὁ Χετταῖος βασιλιὰς παραπονιέται στὸν «ἀδελφό» του γιὰ κάποια ἐπιδρομὴ Ἀχαιῶν.

Μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα - ψευδόστομοι ἀμφορεῖς – ἀπὸ τὴ Ρόδο. Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Ρόδου.

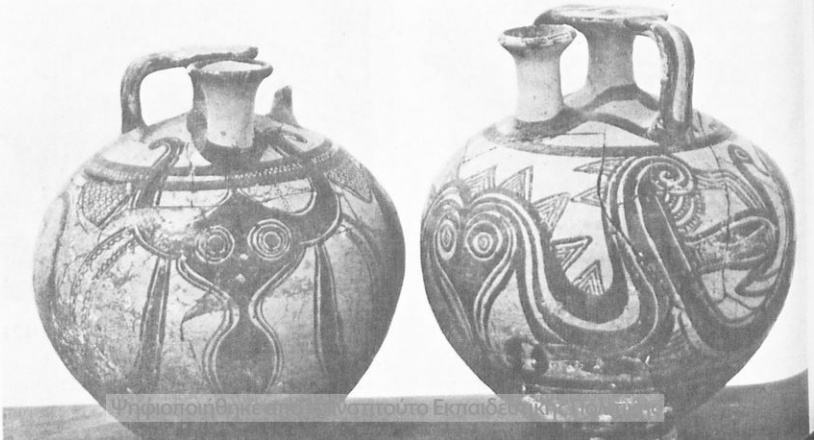

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀριστερά: Ἀλαβάστρινο ἀγγεῖο, ἀντιπροσωπευτικὸ δεῖγμα τῆς ἐξαίρετης ἐργασίας καὶ πείρας τῶν Μυκηναίων τεχνιτῶν στὴν ἐπεξεργασία τῆς πέτρας. Ἔχει τρεῖς πρόσθετες λαβὲς σὲ σχῆμα S. Βρέθηκε στὸν 4ο τάφο τῆς ἀκρόπολης τῶν Μυκηνῶν. Μέσα τοῦ 16ου αἰ. π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Δεξιά: Λίθινος λύχνος μὲ ἀνάγλυφη διακόσμηση στὴν περιφέρεια. Στὸ κεντρικὸ βαθούλωμα ἔβαζαν τὸ λάδι, στερέωναν τὸ φυτίλι.

Οἱ Μυκηναῖοι καὶ ἡ Κύπρος. Ἡ Κύπρος εἶναι ἡ σπουδαιότερη ἀποικία τῶν Ἀχαιῶν, γύρω στὰ 1230 π.Χ., ὅπως δείχνουν οἱ πρόσφατες ἀνασκαφὲς στὴν πόλη *Ἔγκωμη*. Ἡ κατεργασία τοῦ χαλκοῦ ποὺ ὑπῆρχε ἄφθονος στὸ νησί, ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ ἀποκτήση μεγάλη σημασία ἡ Κύπρος.

Ἀχαιοὶ καὶ Αἴγυπτος. Κάποιοι Ἀχαιοί, τέλος, θὰ εἶναι οἱ «Ἀχαϊβάσα» τῶν αἰγυπτιακῶν ἐπιγραφῶν, ποὺ μὲ τοὺς «λαοὺς τῆς θάλασσας» εἰσβάλλουν στὴν Αἴγυπτο, στὸ τέλος τοῦ 13ου αἰ. «Τὰ νησιὰ ἦταν ἀνάστατα, ὅπως καὶ οἱ ἤπειροι», γράφει χαρακτηριστικὰ μιὰ αἰγυπτιακὴ ἐπιγραφὴ γιὰ τὴν ἐποχὴ αὐτή.

Ἀναστάτωση στὸ 12ο αἰ. π.Χ. Ὁ 12ος αἰ. π.Χ. εἶναι ἡ δύσκολη ἐποχὴ τῶν Μυκηναίων. Καταλύεται, ὅπως εἴδαμε, τὸ χεττιτικὸ κράτος. Ἡ Αἴγυπτος ἀρχίζει νὰ λυγίζη σοβαρά. Οἱ μεγάλες παλαιὲς ἐμπορικὲς ἀγορὲς ἀφανίστηκαν ἢ χαροπαλεύουν. Νέες δυνάμεις κυριαρχοῦν, ποὺ ἔφεραν ἀναστάτωση στὴν ἰσορροπία ποὺ ὑπῆρχε ὡς τότε. Τὸ ἐμπόριο τῶν Ἀχαιῶν δέχεται ἀποφασιστικὸ χτύπημα. Τοῦ λείπουν οἱ ἀγορὲς κι οἱ δρόμοι κλείνουν. Πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ αἰώνα, τελείως ξαφνικά, ὅλα τὰ μυκηναϊκὰ ἀνάκτορα στὴν Ἑλλάδα καταστρέφονται ἀπὸ φοβερὴ φωτιὰ κι ἀφανίζεται ἡ δύναμη τῶν βασιλέων τους.

Δωριεῖς. Στὰ 1100 π.Χ. ἄλλο σκληρότερο κι ὁριστικὸ γεγονὸς ἔφερε νέα ἐποχή: Οἱ Δωριεῖς καὶ ἄλλα συγγενικά τους φύλα ἀρχίζουν νὰ κατεβαίνουν στὴ Νότια Ἑλλάδα. Ἐγκαινιάζεται ἡ Ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου.

6. Ο ΤΡΩΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Τροία. Πρὶν ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια πίστευαν πὼς ὁ Τρωικὸς πόλεμος ἦταν παραμύθι, πλασμένο ἀπὸ τὸν Ὅμηρο. Ὁ Σλῆμαν φέρνοντας στὸ φῶς τὰ ἐρείπια τοῦ Ἰλίου (Τροίας) στὰ 1870, ἔδειξε πὼς ἦταν πραγματικότητα ὁ μύθος. Ἐννιὰ πόλεις, χτισμένες ἡ μιὰ πάνω στὴν ἄλλη, ἀποκαλύφθηκαν στὶς ἀνασκαφὲς ποὺ συνεχίστηκαν ἀργότερα, καὶ προσδιορίστηκε μὲ ἀκρίβεια ποιά ἀπὸ αὐτὲς ἦταν ἡ Τροία τῆς ἐποχῆς τοῦ Πριάμου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

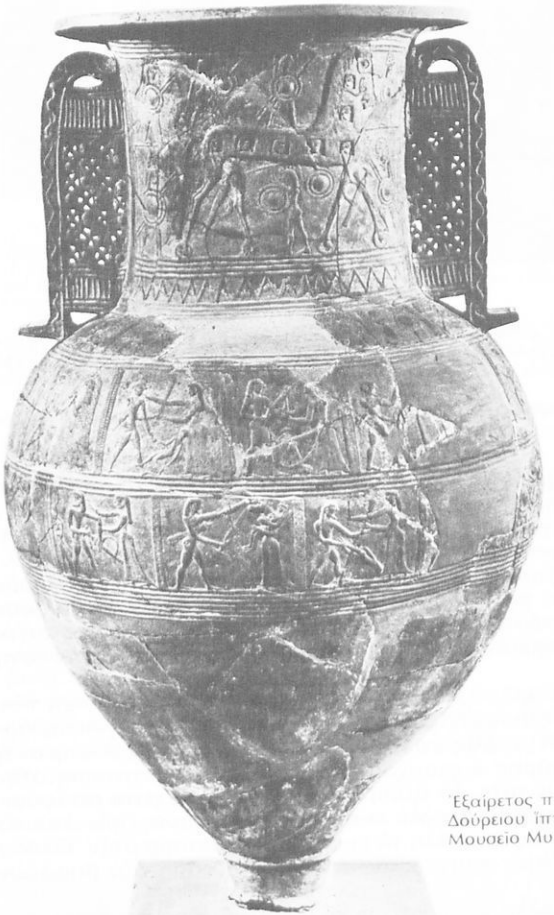

Ἐξαίρετος πήλινος πίθος μὲ παράσταση τοῦ Δούρειου ἵππου. 7ος π.Χ. αἰ. Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Μυκόνου.

Ἡ αἰτία τοῦ Τρωικοῦ πολέμου. Ἀναφέρεται σὰν αἰτία τοῦ πολέμου, ἀπὸ τὸν Ὅμηρο, ἡ ἁρπαγὴ τῆς Ὡραίας Ἑλένης, ἀπὸ τὸν Πάρη, γιὸ τοῦ Πριάμου. Ὅλα τὰ μυκηναϊκὰ κράτη ἑνωσαν τὶς δυνάμεις τους κι ἐκστράτευσαν μὲ ἀρχηγὸ τὸ δυνατότερο βασιλιά, τὸν Ἀγαμέμνονα, γιὰ νὰ πάρουν πίσω τὴν Ἑλένη.

Ἄγνωστη ἡ πραγματικὴ αἰτία. Ἡ θέση τῆς Τροίας ὅμως ἦταν νευραλγικὴ γιὰ τὸ ἐμπόριο τῶν Ἀχαιῶν πρὸς τὸ ΒΑ Αἰγαῖο καὶ τὸν Εὔξεινο. Μήπως σκοπὸς τῶν ἀρχαίων ἦταν νὰ καταλάβουν ὁρισμένα σημεῖα τῆς Μ. Ἀσίας; Ποιά ἦταν ἡ πραγματικὴ ἀφορμὴ τοῦ πολέμου;

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Σύμπλεγμα ὁλόγλυφο δύο γυναικῶν καὶ ἑνὸς μωροῦ (πρόκειται ἴσως γιὰ δύο θεὲς καὶ ἕνα μικρὸ θεό). Βρέθηκε στὴν ἀκρόπολη τῶν Μυκηνῶν, χρονολογεῖται στὶς ἀρχὲς τοῦ 13ου αἰ. π.Χ. καὶ ἀποτελεῖ ἐξαίρετο δεῖγμα τῆς ἀξιοθαύμαστης τεχνικῆς στὸ ἐλεφαντοστοῦν τῶν Μυκηναίων λεπτουργῶν. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

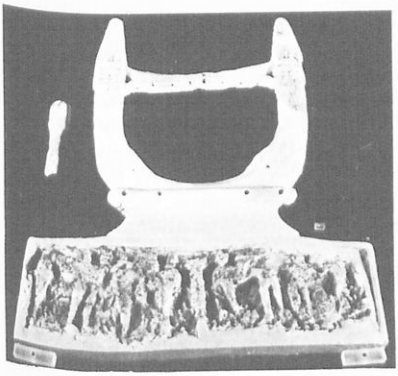

Λύρα ἀπὸ ἐλεφαντοστοῦν. Στὴ βάση της ἔχει ἀνάγλυφες σφίγγες (φανταστικὰ ὄντα μὲ κεφάλι γυναίκας καὶ σῶμα λιονταριοῦ). Βρέθηκε στὸ θολωτὸ τάφο τοῦ Μενιδιοῦ Ἀττικῆς καὶ χρονολογεῖται στὸ 13ο αἰ. π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ὁ Τρωικὸς πόλεμος ἔγινε τὸ 13ο αἰ. μαρτυροῦν οἱ ἀνασκαφές. Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ παράδοση τοποθετοῦσε τὸν Τρωικὸ πόλεμο στὰ 1184 π.Χ., τὴν ἐποχὴ δηλ. ποὺ οἱ Ἀχαιοὶ ἀγωνίζονταν νὰ βροῦν ἀγορὲς καὶ νὰ ἐξασφαλίσουν τοὺς ἐμπορικούς τους δρόμους, ποὺ ἔκλειναν ὁλοένα ἀπ' ὅλες τὶς κατευθύνσεις. [Οἱ τελευταῖες ἀνασκαφὲς τῆς Τροίας ἔδειξαν πὼς ὁ πόλεμος ἔγινε τὸ 13ο αἰ.].

Μὲ τὸν Τρωικὸ πόλεμο θέλησαν οἱ Ἀχαιοὶ νὰ ἐξασφαλίσουν τὸ πέρασμα τῶν στενῶν τοῦ Ἑλλησπόντου, ἀπαραίτητων γιὰ τὴν προμήθεια βασικῶν εἰδῶν διατροφῆς καὶ πλήθους ἀπὸ πρῶτες ὕλες; Θεωροῦσαν ἀναγκαῖο ν' ἀποκτήσουν πρακτορεῖα στὴ σπουδαία ἐμπορικὴ θέση τῆς Τροίας; Πάντως, ἡ αἱμασουν πρακτορεῖα στὴ σπουδαία ἐμπορικὴ θέση τῆς Τροίας; Πάντως, ἡ αἱμαστηρὴ ἐκείνη ἐπιχείρηση δὲν ὠφέλησε πολύ, γιατὶ οἱ ἀνασκαφὲς ἔδειξαν ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐγκατάσταση Ἑλλήνων ἐκεῖ, μετὰ τὸν πόλεμο.

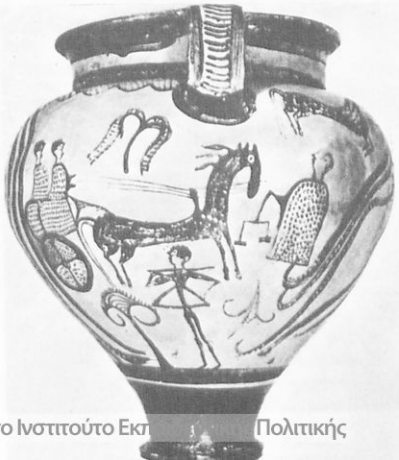

Μυκηναϊκὸς ἀμφορεοειδὴς κρατήρας ποὺ βρέθηκε σὲ τάφο στὴν Ἔγκωμη τῆς Κύπρου. Παριστάνεται, δεξιά, ὁ Ζεὺς ποὺ κρατεῖ τὴν πλάστιγγα τῆς μοίρας, ἔμπρὸς ἀπὸ τὸ ἅρμα τῶν πολεμιστῶν, ποὺ ἑτοιμάζονται νὰ ξεκινήσουν γιὰ τὴ μάχη. Μιὰ σχετικὴ σκηνὴ ὑπάρχει στὴν Ἰλιάδα. Ἀρχὲς τοῦ 14ου αἰ. π.Χ. Κυπριακὸ Μουσεῖο Λευκωσίας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπ[illegible] Πολιτικής

Ε΄. Ο ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ἡ χώρα. Γεωγραφικὴ θέση. Στὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ ἡ Κύπρος ἀπόχτησε ξεχωριστὴ σημασία. Ἡ γεωγραφική της θέση προσδιόρισε τὴ μοίρα της. Τοποθετημένη στὸ σταυροδρόμι τῶν θαλάσσιων ἐμπορικῶν δρόμων, ἀνάμεσα στὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα, τὶς Κυκλάδες καὶ τὴν Κρήτη ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, τὴ Μ. Ἀσία, τὴ Συρία, Παλαιστίνη κι Αἴγυπτο ἀπὸ τὴν ἄλλη, στάθηκε χῶρος ποὺ εὐνοήθηκε πολύμορφα ἀπὸ τὴν ἀδιάκοπη ἐπικοινωνία μὲ τὸ ἐξωτερικό.

Ἀσχολίες τῶν κατοίκων. Πρῶτες ὕλες. Οἱ κάτοικοί της ἦταν γεωργοὶ καὶ κτηνοτρόφοι, ἐπειδὴ ὅμως ὑπῆρχαν στὸ νησὶ πλούσια κοιτάσματα χαλκοῦ, μόλις ἄρχισε νὰ χρησιμοποιῆται αὐτὸ τὸ μέταλλο, κατάγιναν ἰδιαίτερα μὲ τὴν ἐκμετάλλευσή του καὶ πλούτισαν, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὶς ἀνασκαφὲς τῶν τάφων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ποὺ περιέχουν ἄφθονα χρυσὰ κι ἀσημένια κοσμήματα.

Ἐμπόριο. Ναυτιλία. Ἄλλη ἀφορμὴ πλούτου κι ἀκόμη μεγαλύτερης ἄνθησης τοῦ ἐμπορίου στάθηκε ἡ ἀνάπτυξη τῆς ναυτιλίας, γιατὶ τὸ νησὶ εἶχε ἄφθονη ξυλεία γιὰ τὴν κατασκευὴ καραβιῶν.

Οἱ Κύπριοι στὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ εἶχαν ἀρχικὰ πολλὲς σχέσεις μὲ τὴ Συρία καὶ τὴν Παλαιστίνη. Ἀργότερα, μὲς στὴ δεύτερη χιλιετία, ἀνάπτυξαν στενὲς σχέσεις μὲ τὴν Αἴγυπτο καὶ τὴν Κρήτη, ἀπ' ὅπου γινόταν εἰσαγωγὴ ἔργων μικροτεχνίας (πολλὰ ἀπ' αὐτὰ ἀποκαλύπτονται σήμερα στοὺς τάφους τῆς Κύπρου).

Οἱ Ἕλληνες στὴν Κύπρο. Μεγάλη ἀκμὴ παρατηρεῖται στὸ νησί, στὴ Μυκηναϊκὴ ἐποχή. *Τότε φτάνουν οἱ Ἕλληνες στὴν Κύπρο.* Ἡ σπουδαιότερη πόλη τῆς περιόδου εἶναι ἡ Ἔγκωμη. Πρόκειται γιὰ μιὰ πραγματικὴ πόλη, μὲ ὀργανωμένο πολεοδομικὸ* σχέδιο. Δρόμοι ποὺ διασταυρώνονται κάθετα διασχίζουν τὸ χῶρο της καὶ περνοῦν ἐμπρὸς ἀπὸ τὰ δημόσια κτίρια. Δυνατὰ τείχη μὲ πύργους τὴν ἀσφαλίζουν ἀπὸ κάθε κίνδυνο.

Γενικὴ ἄποψη τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Μυκηναϊκῆς πόλης τῆς Ἔγκωμης στὴν Κύπρο, ὅπου, ὅπως καὶ στὸ Κίτιο, γινόταν ἡ ἐπεξεργασία τοῦ χαλκοῦ, ποὺ ἔβγαινε ἀπὸ τὰ πλούσια στὸ εἶδος μεταλλεῖα τοῦ νησιοῦ. Ἡ πόλη περιβαλλόταν ἀπὸ τεῖχος, εἶχε τέσσερεις πύλες προσανατολισμένες στὰ τέσσερα σημεῖα τοῦ ὁρίζοντα, καὶ ἰδιαίτερη ἐντύπωση ἔκαμε στὴ μελέτη τοῦ χώρου τὸ γεγονὸς ὅτι εἶχε φαρδιοὺς δρόμους ποὺ διασταυρώνονταν κανονικά. Στὸ κέντρο τῆς πόλης ὑπῆρχαν δημόσια κτίρια καὶ τὸ ἱερὸ τοῦ θεοῦ τοῦ Χαλκοῦ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀγγεῖο πήλινο – κρατήρας – τοῦ τέλους τῆς Μυκηναϊκῆς περιόδου. Εἶναι γνωστὸ ὡς «ἀγγεῖο τῶν πολεμιστῶν», ἀπὸ τὴν παράσταση ποὺ εἰκονίζεται ἐπάνω του. Παριστάνονται στρατιῶτες ὁπλισμένοι ποὺ ξεκινοῦν γιὰ τὸν πόλεμο. Φοροῦν κνημίδες, θώρακα, περικεφαλαία, ἀσπίδα, καὶ ἀπὸ τὸ δόρυ τους κρέμεται τὸ δισάκι τους. Στὴν ἄκρη ἀριστερὰ μιὰ γυναικεία μορφὴ ποὺ χαιρετᾶει μὲ κίνηση τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ της. Βρέθηκε σ' ἕνα σπίτι μὲς στὸν περίβολο τῆς ἀκρόπολης τῶν Μυκηνῶν. 13ος π.Χ. αἰ.

Οἱ ξενικὲς ἐπιδράσεις. Πρὶν ἔρθουν οἱ Ἕλληνες στὸ νησί, οἱ Κύπριοι, ὅπως δείχνουν τὰ ἀγγεῖα τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, ἐνῶ ἔχουν δική τους καλλιτεχνικὴ ἀντίληψη, ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὴν τέχνη τῆς Μ. Ἀσίας, κι ὕστερα ἀπὸ τὴ Συρία. Ἀφομοιώνουν ὅμως στὸ τέλος τὶς ξένες ἐπιδράσεις.

Αἰγυπτιακὴ ἐπιβολή. Οἱ εἰδικοὶ πιστεύουν πὼς ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 15ου αἰ. π.Χ. ἡ Κύπρος πλήρωνε φόρο ὑποτελείας* στοὺς φαραὼ τῆς Αἰγύπτου, ποὺ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἦταν πολὺ δυνατοί. Ἡ αἰγυπτιακὴ ἐπιβολὴ συνεχίστηκε ὡς τὸ 14ο αἰώνα (ὁ φόρος δινόταν σὲ εἶδος–σὲ μετάλλευμα).

Ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα στὴν Κύπρο. Ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Ἑλλήνων στὸ νησί, μιλήθηκε ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα στὴν Κύπρο, καὶ διαδόθηκε ἡ ἑλληνικὴ θρησκεία καὶ οἱ συνήθειες.

Σπίτια. Τὰ σπίτια τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ ἦταν τετράπλευρα στὸ σχῆμα καὶ ἀρκετὰ μεγάλα – φτάνουν τὰ ἕντεκα δωμάτια σὲ μιὰ περίπτωση. Τὰ δωμάτια ἦταν τετράπλευρα γύρω σὲ μιὰ ἀνοικτὴ αὐλή (στὴν Καλοψίδα).

Ἀγγεῖα. Τὰ ἀγγεῖα εἶχαν ἐπιφάνεια στιλπνὴ κόκκινη στὴν ἀρχὴ ἢ διακόσμηση μὲ χαρακτὲς γραμμές, ἀνάγλυφες παραστάσεις ἢ πλαστικὲς* μορφὲς ἀπὸ ζῶα. Ἀργότερα, συνηθίζονταν ζωγραφιστὰ γεωμετρικὰ κοσμήματα πάνω σὲ ἐπιφάνεια ἄσπρη, κόκκινη ἢ μαύρη. Μὲ τὴν ἄφιξη τῶν Ἑλλήνων σκορπίζονται στὸ νησὶ τὰ γνωστὰ μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα ποὺ τὰ φέρνουν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἢ τὰ κατασκευάζουν στὴν Κύπρο.

Τάφοι. Οἱ τάφοι τῆς ἐποχῆς εἶναι σπήλαια ἀνοιγμένα στὶς πλαγιὲς τῶν λόφων, ἢ κυκλικοί, σκαμμένοι στὸ βράχο. Ἀργότερα, συνηθίζονται οἱ θαλαμωτοί. Στὴν Ἔγκωμη ἔχει βρεθῆ κι ἕνας χτιστὸς θολωτὸς τάφος.

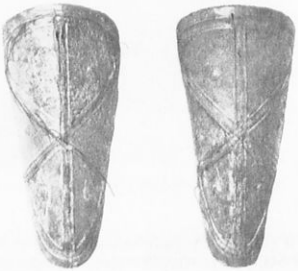

Χάλκινες κνημίδες, ἀπαραίτητο ἀμυντικὸ ὅπλο γιὰ τοὺς Μυκηναίους πολεμιστές. Βρέθηκαν σὲ τάφο τῆς ἐποχῆς αὐτῆς στὴν Καλλιθέα, τοποθεσία κοντὰ στὴν Πάτρα. 13ος π.Χ. αἰ. Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Πατρῶν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

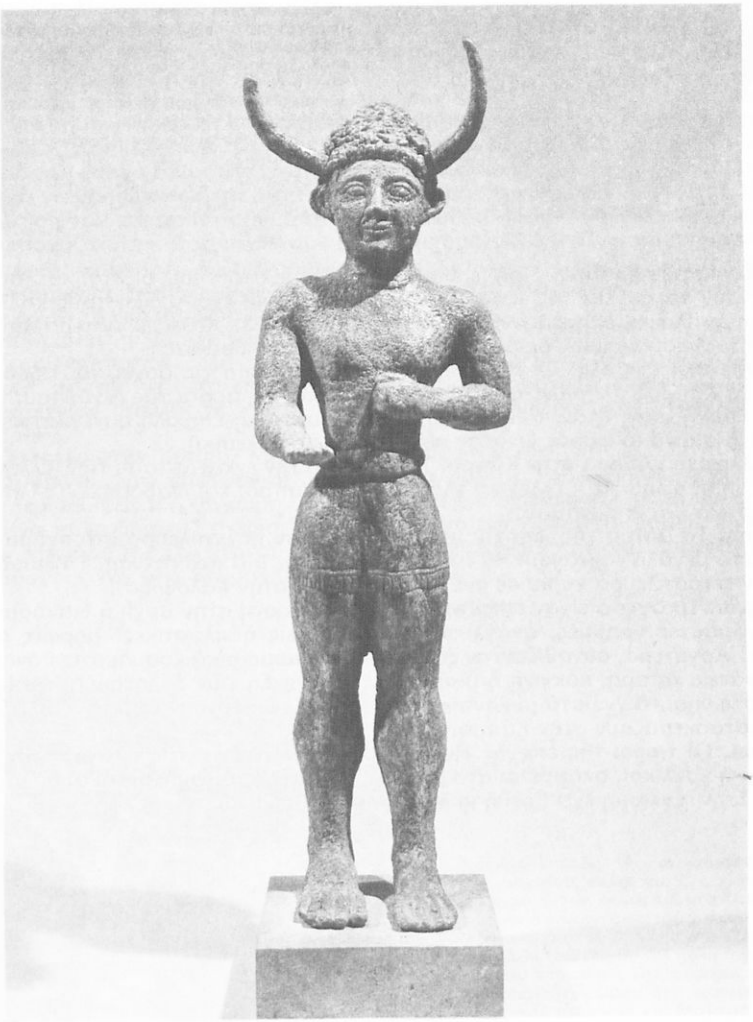

Τὸ χάλκινο ἀγαλμάτιο τοῦ θεοῦ τοῦ Χαλκοῦ. Βρέθηκε στὴν Ἔγκωμη τῆς Κύπρου κι εἶναι γνωστὸ ὡς ὁ Κεραιάτης τῆς Ἔγκωμης. Κυπριακὸ Μουσεῖο Λευκωσίας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Γραφή. Ἡ γραφὴ τῶν Κυπρίων στὰ μυκηναϊκὰ χρόνια ἦταν συλλαβική. Τὰ σύμβολά της ἔχουν βρεθῆ χαραγμένα πάνω σὲ ἀγγεῖα καὶ πήλινες πινακίδες. Τὴν ὀνομάζουν κυπρομινωική.

Ἡ Κύπρος δὲν πῆρε μέρος στὸν Τρωικὸ πόλεμο. Ἀναφέρεται μονάχα (στὸν Ὅμηρο) πὼς ὁ βασιλιάς της Κινύρας ἔστειλε στὸν Ἀγαμέμνονα τὸ θώρακα, ποὺ ὁ ἥρωας φοροῦσε στὶς μάχες.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ὁ μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς εἶναι ὁ πρῶτος μεγάλος πολιτισμὸς ποὺ δημιούργησαν οἱ Ἕλληνες. Ἔχει πολλὲς μινωικὲς ἐπιδράσεις (1600-1100 π.Χ.).
2. Πηγές του ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀνασκαφικὰ εὑρήματα εἶναι: α) οἱ πινακίδες σὲ Γραμμικὴ Β γραφή, β) τὰ ὁμηρικὰ ἔπη (γράφτηκαν τέσσερεις αἰῶνες μετὰ τὴν ἐξαφάνισή του).
3. Χτίζονται μεγάλα ἀνάκτορα σὲ λόφους ὀχυρωμένους μὲ ἰσχυρότατα τείχη (τὰ Κυκλώπεια).
4. Τρία τὰ εἴδη τῶν τάφων (κάθετοι, θαλαμωτοί, θολωτοί), ὅπου οἱ νεκροὶ θάβονται μὲ πλῆθος κτερίσματα.
5. Ἡ τέχνη εἶναι ἀξιοθαύμαστη. Ἀρχικά, πολὺ ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴν κρητική. Ἀναπτύσσονται ὅλοι οἱ κλάδοι: ἀρχιτεκτονική, πλαστική, σφραγιδογλυφία, χρυσοχοΐα, μεταλλοτεχνία, μνημειακὴ ζωγραφική. Χαρακτηριστικό τους ἡ πειθαρχημένη ὀργάνωση στὴ διακόσμηση. Θέματα ἀγαπητά: τὸ κυνήγι καὶ οἱ πολεμικὲς σκηνές.
6. Σπουδαία ἡ ἐξάπλωση τοῦ μυκηναϊκοῦ ἐμπορίου ἀπὸ τὸ 15ο αἰ. κι ἡ διείσδυση τῶν Μυκηναίων στὴ Μ. Ἀσία, Συρία, Παλαιστίνη, Αἴγυπτο, Ν. Ἰταλία καὶ Σικελία.
7. Ὁ Τρωικὸς πόλεμος (13ος αἰ. π.Χ.) ὑπῆρξε ἱστορικὸ γεγονός, ὅπως ἀποκάλυψαν οἱ ἀνασκαφὲς τοῦ Σλῆμαν. Μιὰ ἀπὸ τὶς τελευταῖες προσπάθειες τῶν Μυκηναίων ποὺ φθίνουν εἶναι νὰ ἐξασφαλίσουν τὸ ἐμπόριό τους. Τὰ μυκηναϊκὰ κέντρα καταστρέφονται φοβερὰ στὸ τέλος τοῦ 12ου αἰ. π.Χ. Ἡ κάθοδος τοῦ δεύτερου ἑλληνικοῦ κύματος, τῶν Δωριέων, κλείνει τὴν Ὑστερομυκηναϊκὴ περίοδο.
8. Στὴν Κύπρο δημιουργήθηκε μεγάλος πολιτισμὸς στὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ. Ἡ θέση τοῦ νησιοῦ ἔγινε ἀφορμὴ τῆς μεγάλης ἐμπορικῆς καὶ ναυτικῆς κίνησης τοῦ τόπου. Ὑπῆρχαν σπουδαῖα κοιτάσματα χαλκοῦ καὶ μὲ τὴν ἐκμετάλλευσή του κατάγιναν οἱ κάτοικοι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν γεωργία καὶ τὴν κτηνοτροφία. Ἡ ἄφθονη ξυλεία τοῦ νησιοῦ βοήθησε στὴν ἀπόκτηση ναυτικοῦ.
9. Ἡ τέχνη τῶν Κυπρίων ἐπηρεάστηκε ἀρχικὰ ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία κι ὕστερα ἀπὸ τὴ Συρία, οἱ ἐπιδράσεις ὡστόσο αὐτῶν τῶν χωρῶν ἀφομοιώθηκαν.
10. Οἱ Ἕλληνες φτάνουν στὴν Κύπρο στὴν μυκηναϊκὴ περίοδο καὶ διαδίδουν τὴ γλώσσα, τὴ θρησκεία καὶ τὶς συνήθειές τους. Τὸ σπουδαι-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ότερο κέντρο τῆς ἐποχῆς στάθηκε ἡ Ἔγκωμη, μιὰ πόλη μὲ μεγάλα σπίτια, μὲ ἴσιους δρόμους, μὲ τείχη κλπ.
11. Τὰ σπίτια ἔχουν σχῆμα τετράπλευρο.
12. Τὰ ἀγγεῖα μονόχρωμα στὴν ἀρχὴ ἢ μὲ χαρακτὴ διακόσμηση. Ἀργότερα στολίζουν τὴν ἐπιφάνειά τους μὲ γεωμετρικὰ κοσμήματα. Ὅταν φτάνουν οἱ Ἕλληνες διαδίδονται τὰ μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα.
13. Ἡ γραφὴ τῶν Κυπρίων στὰ μυκηναϊκὰ χρόνια ἦταν συλλαβικὴ καὶ τὴν ὀνομάζουν κυπρομινωική.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1-2. Τροία – Τρωικὸς πόλεμος:

«Οἱ Ἕλληνες λοιπόν, μιὰ-μιὰ πολιτεία χωριστά, κι ὅσοι ἔσμιγαν συναμεταξύ τους, κι ἀργότερα ποὺ ὀνομάστηκαν ὅλοι ἔτσι, δὲν ἔκαναν τίποτα ὅλοι μαζὶ πρὶν ἀπὸ τὸν Τρωικὸ πόλεμο, ἐπειδὴ ἦταν ἀδύνατοι καὶ δὲν ἐπικοινωνούσανε μεταξύ τους. Ἀλλὰ καὶ γι' αὐτὴ τὴν ἐκστρατεία συγκεντρώθηκαν, ταξιδεύοντας τὸ περισσότερο ἀπὸ τὴ θάλασσα».

Θουκυδίδου, «Ἱστορία» *Α, 3* (Μετ. Ἕλλης Λαμπρίδη)

[*«Δική τους ἔχουν σήμερα τὴν Τροίαν οἱ Ἀχαιοί!*
φαντάζομαι, τί ἀσύσμιχτη βουὴ στὴν πόλη!
καθὼς σὰ χύσης μὲς σ' ἕνα πινάκι λάδι
καὶ ξίδι, νὰ ταράζουνται θὰ δῆς ἀνάρια,
ἔτσι χώρια τῶν νικητῶν καὶ νικημένων
ξεφωνητὰ θάχης νἀκοῦς ἀνόμοιας μοίρας.
Αὐτοὶ ἀπ' ἐδῶ πεσμένοι ἀπάνω στὰ κουφάρια
ἀντράδων κι ἀδερφῶν καὶ τῶν παιδιῶν των γέροι
γονιοὶ θενὰ θρηνοῦνε τῶν ἀγαπημένων
τὴ συμφορά, μὰ μ' ὄχι πιὰ λεύτερο στόμα»].

Αἰσχύλου, «Ἀγαμέμνων» (Μετ. Ι. Γρυπάρη)

3. Ὁ Κινύρας, ὁ βασιλιὰς τῆς Κύπρου, χάρισε θώρακα στὸν Ἀγαμέμνωνα:

Κι ἐβόησε τῶν Ἀχαιῶν ν' ἀρματωθοῦν ὁ Ἀτρείδης·
καὶ μὲ χαλκὸν ἀστραφτερὸν ὁ Ἴδιος ὁπλιζόταν.
Τὰ σκέλη πρῶτα μὲ λαμπρὲς κνημίδες ἔζωσ' ὅλα
ὁποὺ ἐθηλυκώνονταν μὲ ὁλάργυρες περόνες.
Τὸ στῆθος σκέπασ' ἔπειτα μὲ θώρακα ὁποὺ δῶρον
φιλοξενίας ἄλλοτε τοῦ ἔδωκε ὁ Κινύρας,
ὅτι τὸ μέγα ἄκουσμα στὴν Κύπρον εἶχε φθάσει
ποὺ ἀρμένιζαν οἱ Ἀχαιοὶ ν' ἀνέβουν εἰς τὴν Τροίαν·
ὅθεν ἐφιλοδώρησεν αὐτὸς τὸν βασιλέα
καὶ δώδεκα εἶχε ὁ θώρακας κλωστὲς ἀπὸ χρυσάφι,
δέκ' ἀπὸ μαῦρον χάλυβα κι εἴκοσι κασσιτέρου
καὶ δράκοντες χαλυβικοὶ τρεῖς ἀπὸ κάθε μέρος
ὡς τὸν λαιμὸν ἀπλώνονταν, ὡς Ἴριδες ποὺ ὁ Δίας
σταίνει στὰ νέφη φοβερὸ σημάδι στοὺς ἀνθρώπους.

Ὁμήρου, «Ἰλιάδα» *Λ 15-28* (Μετ. Καζαντζάκη – Κακριδή)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΣΙΔΗΡΟΥ

Ὁ ἐρχομὸς τῶν Δωριέων* καὶ διαφόρων ἄλλων συγγενικῶν τους φύλων δημιούργησε πολλὲς ἀναστατώσεις στὸν ἑλληνικὸ χῶρο κι ἄλλαξε τὴ μορφὴ τῆς ζωῆς τῶν κατοίκων. Ἡ κάθοδός τους πραγματοποιήθηκε σταδιακά. Αὐτοὶ γενίκευσαν τὴ χρήση τοῦ σιδήρου στὸν τόπο.

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Ἑλλάδας, σὲ διαδοχικὰ κύματα, μετανάστευσαν πρὸς τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου καὶ τὴ μικρασιατικὴ παραλία ἱδρύοντας μιὰ σειρὰ ἀπὸ νέες ἑλληνικὲς πόλεις.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 8ου π.Χ. αἰ. ἕνας σπουδαῖος ποιητής, ὁ Ὅμηρος, γράφει τὰ δύο περίφημα ἔπη του: τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσεια, ποὺ ἦταν ἐθνικὰ καὶ θρησκευτικὰ ταυτόχρονα ποιήματα. Αὐτὰ τὰ ἔπη εἶχαν βαθύτατη ἐπίδραση στοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες καὶ γιὰ πολλοὺς αἰῶνες στάθηκαν πηγὴ ἔμπνευσης σὲ καλλιτέχνες καὶ ποιητές.

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἀνθίζει ἡ γεωμετρικὴ τέχνη, ποὺ εἶναι ἡ πρώτη καθαρὰ ἑλληνικὴ μορφὴ τέχνης.

Πήλινα παπουτσάκια ἀπὸ τάφο τῆς Γεωμετρικῆς περιόδου. Βρέθηκαν στὸ χῶρο ὁπου ἀργότερα ἱδρύθηκε ἡ Ἀρχαία Ἀγορὰ τῆς Ἀθήνας. Προσέξτε πόσο περιποιημένο εἶναι τὸ σχῆμα τους. Μουσεῖο τῆς Ἀρχαίας Ἀγορᾶς, στὴ Στοὰ Ἀττάλου στὴν Ἀθήνα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀμφορέας μὲ ἁπλὴ γραμμικὴ διακόσμηση ποὺ συνηθίζεται στὸ τέλος τῶν Μυκηναϊκῶν χρόνων καὶ στὴν ἀρχὴ τῶν Γεωμετρικῶν. Τέλος 12ου - ἀρχὲς 11ου π.Χ. αἰ. Βρέθηκε στὴν Ἀθήνα.

Γεωμετρικὸς ἀμφορέας πήλινος μὲ μεγάλες ζῶνες μαῦρες στὴ διακόσμησή του. Ὁ τεχνίτης ζωγραφίζοντας τόσο μαῦρο στὸ ἀγγεῖο θέλει νὰ ἀπομιμηθῆ χάλκινο. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ πρόθεσή του νὰ χωρίση σὲ ζῶνες τὴ διακόσμηση – σκοῦρες καὶ ἄλλες μὲ γεωμετρικὰ σχέδια ἐπαναλαμβανόμενα. Ὑπάρχει μιὰ αὐστηρὴ ἁρμονία στὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου, ποὺ εἶναι ἀνάγκη γιὰ νὰ τὸ καταλάβη κανεὶς νὰ προσέξη τὸ περίγραμμά του. Κάθε μέρος τοῦ ἀγγείου: ἡ βάση, ἡ γάστρα, οἱ ὦμοι, οἱ λαβές, ὁ λαιμὸς καὶ τὸ στόμιο μὲ τὰ ἐξέχοντα χείλη, φαίνονται καθαρὰ καὶ εἶναι σαφὴς ἡ λειτουργία τους. Ἀξίζει νὰ προσέξη κανεὶς, βλέποντάς τα τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ στὰ Μουσεῖα, τὸ στιλπνό τους μαῦρο χρῶμα. Ὁ μαίανδρος, σὲ πολλὲς ποικιλίες, εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ κόσμημα τοῦ ἑλληνικοῦ γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ. 9ος π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Κεραμεικοῦ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΚΑΘΟΔΟΣ ΤΩΝ ΔΩΡΙΕΩΝ

1. ΟΙ ΔΩΡΙΕΙΣ ΦΤΑΝΟΥΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ἀναστατώσεις. Τὴν ἐποχὴ ποὺ ἀρχίζει νὰ κατεβαίνη τὸ τελευταῖο ἑλληνικὸ φύλο, οἱ Δωριεῖς, στὴν Ἑλλάδα, γενικότερη ἀναστάτωση καὶ μετακινήσεις λαῶν σημειώνονται στὴ Βαλκανικὴ καὶ στὴ νότια Εὐρώπη.

Νέο αἷμα στὸν Ἑλληνισμό. Μετὰ τὴ φοβερὴ καταστροφὴ τῶν μυκηναϊκῶν κέντρων, ὁ Ἑλληνισμὸς θὰ εἶχε κινδυνεύσει, ἂν δὲ δυνάμωνε ξανά, μὲ τὸ νέο αἷμα. Ἡ ἐξάπλωση τῶν Δωριέων δὲν πραγματοποιήθηκε ἀμέσως. Χρειάστηκαν σχεδὸν δύο αἰῶνες καὶ σ' αὐτὸ τὸ διάστημα, ὥσπου νὰ ἔρθη πάλι ἰσορροπία, ἔγιναν πολλὲς μεταβολὲς στὴ χώρα. Ὁλόκληρη ἡ Ἑλλάδα «σιδηροφοροῦσε», κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Θουκυδίδη.

2. ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΔΩΡΙΚΗΣ ΚΑΘΟΔΟΥ

Μὲ τὸ τέλος τοῦ Μυκηναϊκοῦ κόσμου σημειώθηκε ἕνα γεγονὸς ἀπροσδόκητο: ἡ ἐξαφάνιση τῆς Γραμμικῆς γραφῆς Β. Δύσκολη καθὼς ἦταν, γιὰ νὰ τὴ μάθη κανείς, δὲν εἶχε μεγάλη διάδοση. Θὰ ὑπῆρχαν καὶ στὰ μυκηναϊκὰ παλάτια καὶ στὰ σπίτια τῶν μεγάλων ἀστῶν γραφεῖς, ποὺ χάνοντας τοὺς κυρίους των ἔφυγαν σ' ἄλλους τόπους. Ἔτσι, ἡ γραφὴ γιὰ δυὸ αἰῶνες ξεχάστηκε στὴν Ἑλλάδα.

Οἱ Ἕλληνες παίρνουν τὸ φοινικικὸ ἀλφάβητο. Ἀπὸ τὸν 9ο π.Χ. αἰ. παρουσιάζεται νέα γραφή, ἀλφαβητικὴ ὅμως, ποὺ οἱ Ἕλληνες τὴν ἔμαθαν ἀπὸ τοὺς Φοίνικες, ἀλλάζοντας στὸ φοινικικὸ ἀλφάβητο κάποια σύμβολα γιὰ ν' ἀποδώσουν τὰ φωνήεντα. Ἡ πρώτη χρησιμοποίηση τοῦ ἀλφαβήτου θὰ ἔγινε στὶς πόλεις τῆς Ἰωνίας.

Βαθιὲς ἀλλαγές. *Μεγάλες πολιτικὲς ἀλλαγὲς σημειώθηκαν σ' ὅλη τὴ χώρα.* Ἐγκαταλείπονται οἱ παλαιοὶ ἀγροτικοὶ συνοικισμοὶ (κῶμες), κι οἱ κάτοικοί τους πηγαίνουν νὰ ἐγκατασταθοῦν σὲ μιὰ *πόλη*. Τὰ γεγονότα αὐτὰ ἀρχίζουν νὰ σημειώνωνται ἀπὸ τὸ δέκατο αἰώνα. Καταργεῖται ἡ βασιλεία στὶς περισσότερες πόλεις, πρὸς τὸ τέλος τῆς περιόδου, καὶ τὴν ἐξουσία παίρνουν οἱ *ἄριστοι* (οἱ ἀριστοκράτες).

Νέα διαμόρφωση τῆς θρησκείας. Μὲ τοὺς Δωριεῖς, τέλος, διαμορφώνεται βασικὰ ἡ μορφὴ τῆς θρησκείας. Ἡ προελληνικὴ θεὰ τῆς γονιμότητας παύει νὰ εἶναι ἡ κυρίαρχη θεότητα. Οἱ θεοὶ ἀνεβαίνουν, τώρα, στὸν Ὄλυμπο, καὶ πρῶτος ἀνάμεσά τους εἶναι ὁ Ζεύς, *ἀνδρικὴ θεότητα* πιά. *Ἱδρύονται χωριστοὶ* ναοί, πλάι ἢ πολὺ κοντὰ στὰ παλαιὰ μυκηναϊκὰ παλάτια. Τέλος, ἀρχίζει νὰ διαφαίνεται ὁ ἀνθρωποκεντρικὸς χαρακτήρας ποὺ πῆρε ἀργότερα ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμός.

Ἐγκαταστάσεις τῶν Δωριέων. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς κατοίκους ὑποτάχθηκαν στοὺς Δωριεῖς, ποὺ τελικὰ σταμάτησαν καὶ κυριάρχησαν στὸ μεγαλύτερο κομμάτι τῆς Πελοποννήσου. *Στὴν Ἀττικὴ δὲν ἐγκαταστάθηκαν*, κι αὐτὸ τὸ τόνιζαν οἱ Ἀθηναῖοι, πάντοτε. Στὴ Λακωνική, ἡ ἐγκατάσταση τῶν Δωριέων ὑπῆρξε περισσότερο σκληρὴ καὶ τελείως ἰδιότυπη.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

3. Ο ΜΥΘΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ «ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΗΡΑΚΛΕΙΔΩΝ»

Ὁ Ἡρακλῆς. Ἥρωας τῆς δωρικῆς φυλῆς ἔγινε ὁ Ἡρακλῆς. Αἰῶνες μετὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Δωριέων στὴν Ἑλλάδα, πλάστηκε ὁ μύθος τῆς ἐπιστροφῆς τῶν παιδιῶν του στὴ γενέθλια γῆ τους. Σύμφωνα μ' αὐτόν, δὲν ἦταν ἐπιδρομεῖς οἱ Δωριεῖς, ἀλλὰ βοήθησαν τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἡρακλέους νὰ ἐγκατασταθοῦν ξανὰ στὴν πατρογονική τους χώρα, τὴν Πελοπόννησο, ἀπ' ὅπου εἶχαν διωχθῆ οἱ πρόγονοί τους.

Πίσω ἀπὸ τὸ μύθο μπορεῖ νὰ κρύβωνται πολλὰ ἱστορικὰ γεγονότα καὶ ἴσως δίνουν διαφωτιστικὰ στοιχεῖα οἱ λεπτομέρειές του.

4. Ο ΠΡΩΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ

Ἡ κάθοδος τῶν Δωριέων προκάλεσε πολλὲς μετακινήσεις στὸν ἑλληνικὸ χῶρο. Πρὶν ἀκόμα φτάση ἡ δωρικὴ φυλή, ἀπὸ τὸ 13ο αἰ., οἱ Ἀχαιοὶ εἶχαν ἐπιζητήσει νὰ ἱδρύσουν ἐμπορικὰ πρακτορεῖα στὶς ἀκτὲς τῆς Μ. Ἀσίας καὶ στὰ νησιά.

Ἀναστάτωση στὴν Ἑλλάδα. Οἱ Φοίνικες κυριαρχοῦν στὴ θάλασσα. Ὥσπου νὰ κυριαρχήση ἡ νέα φυλὴ στὸν ἑλληνικὸ χῶρο δημιουργήθηκαν ἀνωμαλίες κι ἀναστατώσεις. Τὸ ἐμπόριο μὲ τὸ ἐξωτερικὸ σταμάτησε· τὰ ἑλληνικὰ καράβια δὲν ταξίδευαν πιά. Καθὼς οἱ θάλασσες ἐλευθερώθηκαν ἀπὸ ἀνταγωνιστές, ἔγιναν σχεδὸν θαλασσοκράτορες οἱ Φοίνικες. Μὲ τὰ καράβια τους ἔφταναν ὡς τὴν Ἑλλάδα, καὶ πολλὰ δίδαξαν στοὺς ἀπομονωμένους Ἕλληνες (ἀπὸ τὸν 9ο αἰ. π.Χ.). Αὐτοὶ ἔφερναν, τώρα πιά, στὸν ἑλληνικὸ χῶρο ὑφάσματα, γυάλινα ἀγγεῖα, πολλὰ κομψοτεχνήματα, ἀρώματα καὶ στολίδια.

Φεύγουν οἱ καλοὶ τεχνίτες. Οἱ κάτοικοι, τώρα, ἔπρεπε μόνο ἀπὸ τὴν καλλιέργεια τῆς γῆς νὰ ἐξοικονομοῦν τὴ ζωή τους. Οἱ καλοὶ τεχνίτες δὲ βρίσκανε πλούσιους ἀγοραστὲς γιὰ τὰ ἔργα τους· ἔτσι ἔφυγαν κι αὐτοί.

Στὴν Κρήτη, στὸ Ἰδαῖο Ἄντρον (σπήλαιο) ἔχει βρεθῆ μιὰ σειρὰ ἀπὸ περίτεχνα ἐργασμένες χάλκινες μεγάλες ἀσπίδες, ποὺ ὁρισμένες τουλάχιστον, μὲ τὸν πλοῦτο τοῦ κοσμήματός τους θυμίζουν περιγραφὲς ἀνάλογων ἀντικειμένων στὸν Ὅμηρο. Εἶναι γνωστὸ πὼς ἡ μεταλλουργία στοὺς Γεωμετρικοὺς χρόνους βρισκόταν σὲ ἀρκετὴ ἄνθηση. Οἱ ἀσπίδες τοῦ Ἰδαίου – δῶρα πιστῶν σὲ θεότητες (στὰ ἱερά τους) – εἶναι ἀπὸ τὰ ὡραιότερα καὶ πιὸ ἐντυπωσιακὰ δείγματα τῆς χαλκοπλαστικῆς τῆς Γεωμετρικῆς περιόδου. Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Ἡρακλείου Κρήτης.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἐλεφάντινο ἀγαλματάκι θεότητας γυμνῆς, μὲ τὸ χαρακτηριστικὸ κυλινδρικὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς – τὸν πόλο. Προσέξτε τὴν ὁμοιότητα ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα σ' αὐτὴ τὴ μορφὴ καὶ τὶς μορφὲς στὰ γεωμετρικὰ ἀγγεῖα τοῦ 8ου αἰ. π.Χ. στὶς σελ. 142-143. Αὐτὴ ἐδῶ, μάλιστα, ἔχει μεγαλύτερη πλαστικότητα (τὰ στρογγυλέματα τοῦ ἀνθρώπινου σώματος) καὶ τονισμένο τὸ ζωηρὸ καὶ φωτεινὸ βλέμμα μὲ τὰ πελώρια μάτια. Γύρω στὰ 750 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Μετανάστευση Ἑλλήνων στὴν Ἀνατολή. 10ος αἰ. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς κατοίκους δὲ μπόρεσαν νὰ ὑποφέρουν τὴν περιορισμένη αὐτὴ ζωή, σὲ διαδοχικὰ κύματα, ἀπὸ τὸ 10ο αἰ. π.Χ., σηκώνονται καὶ φεύγουν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἀναζητώντας ἀλλοῦ γῆ γιὰ ἐγκατάσταση ὁριστική. Ἄρχισε ἔτσι μιὰ κίνηση πρὸς τὴν Ἀνατολὴ τοῦ ζωτικότερου καὶ πιὸ θαρρετοῦ στοιχείου ἀπὸ τὸν παλαιὸ πληθυσμό.

Ἡ δυτικὴ παραλία τῆς Μ. Ἀσίας θύμιζε ἀφάνταστα τὸ ἑλληνικὸ τοπίο κι ἡ γῆ της ἦταν πλουσιότερη. Εἶχε ἀκόμη καὶ τὸν ἴδιο φυσικὸ διαμελισμό, εὐνοώντας τὸ σχηματισμὸ μικρῶν κρατιδίων. Γι' αὐτὸ ἐκεῖ καὶ στὰ κοντινὰ νησιὰ ἀναζήτησαν χώρους γιὰ ἐγκατάσταση πλῆθος Ἕλληνες.

Αἰολικὲς ἀποικίες. Ἀπὸ τὴ Θεσσαλία καὶ τὴ Βοιωτία κύματα πληθυσμοῦ, οἱ Αἰολεῖς, φτάνουν στὴ Μυτιλήνη καὶ στὴν ἀπέναντι μικρασιατικὴ παραλία, τὴν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

περιοχὴ τῆς Τρωάδας. Ἀπὸ κεῖ, ἀργότερα, θὰ ἁπλωθοῦν νοτιότερα καὶ θὰ ἱδρύσουν σειρὰ ἀπὸ πόλεις: τὴ Μύρινα, τὴ Σμύρνη, τὴν Κύμη κ.ἄ.

Ἰωνικὲς ἀποικίες. Ἄποικοι ἀπὸ τὴν Ἀττική, τὴ Φωκίδα, τὴν Εὔβοια, τὴν Ἀργολίδα, ἀκόμη κι ἀπὸ τὴν Πύλο τῆς Μεσσηνίας, φτάνουν στὴ Χίο, στὴ Σάμο καὶ στὴν ἀπέναντι παραλία. Στοὺς τόπους αὐτοὺς ἵδρυσαν, σταδιακά, τὶς κατοπινὲς *δώδεκα μεγάλες πόλεις* τῆς Ἰωνίας [Κλαζομενές, Φώκαια, Ἔφεσο, Μίλητο κ.ἄ.].

Μακριὰ ἀπ' τὴν ἀρχική τους πατρίδα οἱ Ἴωνες τῆς Μ. Ἀσίας μὲ λαοὺς ξένους πίσω τους, νιώθανε τὴν ἀνάγκη νὰ ἔχουν κάποια σχέση μὲ τοὺς συμπατριῶτες τους. Ἵδρυσαν στὸ ἀκρωτήριο τῆς Μυκάλης ἱερὸ τοῦ Ποσειδῶνος κι ὅλοι μαζὶ συγκεντρώνονταν, μιὰ φορὰ τὸ χρόνο, γιὰ νὰ γιορτάσουν τὰ *Πανιώνια* – θρησκευτικὴ καὶ ἐθνικὴ γιορτὴ τῶν Ἰώνων.

Δωρικὲς ἀποικίες. Τὰ ἀλλεπάλληλα κύματα τῶν Δωριέων ποὺ κατέβαιναν στὴν Ἑλλάδα, πάνω ἀπὸ δύο αἰῶνες, δημιούργησαν νέα στενότητα στὸ χῶρο. Εἶχαν πιὰ συνηθίσει οἱ παλαιότεροι τὴ θάλασσα κι ἔτσι πολλοὶ ἐγκαταλείπουν τὴ χώρα. Φεύγοντας ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, φτάνουν στὴ Θήρα, στὴ Μῆλο, στὴν Κρήτη, στὴν Κῶ καὶ στὴ Ρόδο. Πέρασαν στὸ νότιο τμῆμα τῆς μικρασιατικῆς παραλίας, στὴν Κνίδο καὶ στὴν Ἁλικαρνασσό. Ἵδρυσαν κι οἱ Δωριεῖς ἄποικοι δικό τους κοινὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, στὸ Τριάπιο ἀκρωτήριο.

Οἱ συνέπειες τοῦ ἀποικισμοῦ. Οἱ συνέπειες αὐτῆς τῆς κίνησης στάθηκαν ἀνυπολόγιστα μεγάλες. Ζωτικοὶ κι ἔξυπνοι οἱ ἄποικοι, βρίσκοντας γῆ πλούσια κι ὅρους ζωῆς θαυμάσιους, ἀναπτύσσονται ἐκπληκτικά. Ξύπνιος ὁ νοῦς τους, φιλοπερίεργος, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἐμπόριο εἶχε κι ἄλλες ἀνησυχίες. Ἀνοίγοντας ἐπικοινωνία μὲ τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς, ἀπογόνους τῶν μεγάλων παλαιῶν πολιτισμῶν, πολλὰ εἶχαν νὰ μάθουν. Ἀφομοιώνοντάς τα, μὲ τὸν καιρό, ἀνάπτυξαν δικό τους ἀξιόλογο πολιτισμό. Εἶχαν νικήσει τὴ ζωὴ καὶ τὶς ἀμέτρητες δυσκολίες της. Πάλευαν ὅμως, γιὰ χρόνια, μ' ἕνα ἐχθρὸ πολὺ ἰσχυρό: τὴ νοσταλγία γιὰ τὴν παντοτινὰ χαμένη πατρίδα.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Οἱ Δωριεῖς ριζώνουν σὲ διάστημα δύο αἰώνων στὴν Ἑλλάδα. Ἔρχονται ἀπὸ τὸ βορρά.
2. Ἐγκαινιάζεται μ' αὐτοὺς ἡ Ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου.
3. Μεγάλες μεταβολὲς συμπίπτουν μὲ τὴν παρουσία τους: α. Κατάλυση τῆς βασιλείας, πρὸς τὸ τέλος τῆς περιόδου, κι ἄνοδος τῶν ἀριστοκρατῶν στὴν ἐξουσία, β. Ἐξαφάνιση τῆς Γραμμικῆς Β γραφῆς, γ. Δημιουργία τῶν πρώτων πόλεων. δ. Βασικὴ διαμόρφωση στὴ θρησκεία. Ἱδρύονται χωριστοὶ ναοὶ γιὰ τοὺς θεούς.
4. Τὸ ἐξωτερικὸ ἐμπόριο κι ἡ ναυτιλία σταματοῦν. Στὴ θάλασσα κυριαρχοῦν οἱ Φοίνικες τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς δωρικῆς κατάκτησης.
5. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς κατοίκους δὲν ὑποτάχθηκαν, συνέχισαν, ὅπως καὶ πρίν, νὰ φεύγουν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα γιὰ τὴ Μ. Ἀσία, καὶ τὰ νησιά. Ἐκεῖ, μὲ τὸν καιρὸ δημιουργήθηκαν τρεῖς ὁμάδες ἑλληνικῶν πόλεων: οἱ αἰολικές, οἱ ἰωνικὲς καί, τέλος, οἱ δωρικές.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

6. Τὸν 9ο αἰ. π.Χ. νέο εἶδος γραφῆς ἐγκαινιάζεται: τὸ ἀ λ φ α β η τ ι κό. Τὸ μαθαίνουν ἀπὸ τοὺς Φοίνικες προσθέτοντας κι ἄλλα γράμματα γιὰ τὴν ἀπόδοση τῶν φωνηέντων.
7. Ὁ μύθος τῆς ἐπιστροφῆς τῶν Ἡρακλειδῶν πλάστηκε πολὺ ἀργότερα ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Δωριέων στὴν Ἑλλάδα.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ἡ Ἑλλὰς ἐσιδηροφόρει:

«Γιατὶ τὸν παλιὸ καιρὸ τόσο οἱ Ἕλληνες ὅσο καὶ οἱ βάρβαροι ποὺ κατοικοῦσαν τὴν ἤπειρο κοντὰ στὴ θάλασσα, ἀφότου ἄρχισαν συχνότερα νὰ περνοῦν μὲ καράβια ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, τὸ γύρισαν στὴ ληστεία, ἔχοντας ἀρχηγοὺς ἄντρες ποὺ δὲν ἤτανε βέβαια ἀπὸ τοὺς πιὸ ἀσήμαντους, γιὰ τὸ ἴδιο τους τὸ κέρδος, καὶ γιὰ νὰ ἐνάντια στὸν τόπο τοῦ ἄλλου, ἀφοῦ ἀφήνανε τὸν ἑαυτό τους ἀνοχύρωτο γιὰ τοὺς πιὸ ἀδύνατους, καὶ πέφτοντας ἀπάνω σὲ πολιτεῖες ἀνοχύρωτες, ποὺ ἤτανε μᾶλλον συμπλέγματα ἀπὸ χωριά, λεηλατοῦσαν καὶ κέρδιζαν ἔτσι τὸ περισσότερο βιός τους, ἐφόσον τέτοια δουλειὰ δὲ λογιζόταν ἀκόμα ντροπή, ἀλλ' ἀπαντιάς τοὺς ἔδινε καὶ κάποια δόξα... ὁλόκληρη ἡ Ἑλλάδα σιδηροφοροῦσε μὲ θώρακες καὶ ἀσπίδες, ἐπειδὴ κατοικοῦσαν σὲ ἀνοχύρωτους συνοικισμοὺς καὶ δὲν πήγαινε κανεὶς στὶς ἄλλες πολιτεῖες χωρὶς κίνδυνο, κι ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς ζωῆς, νὰ εἶναι ἁρματωμένοι πάντα, τοὺς ἦταν συνήθεια, ὅπως εἶναι σήμερα στοὺς βαρβάρους».

Θουκυδίδου, «Ἱστορία» Α, 5-6 (Μετ. Ἕλλης Λαμπρίδη)

2. Ὁ ἀποικισμός:

...«Οἱ Δωριεῖς πάλι, ὀγδόντα χρόνια μετὰ τὰ Τρωικὰ κυριέψαν τὴν Πελοπόννησο μαζὶ μὲ τοὺς Ἡρακλεῖδες. Μὲ μεγάλη δυσκολία καὶ ὕστερ' ἀπὸ πολὺν καιρό, ἀφοῦ ἡσύχασε ἡ Ἑλλάδα καὶ καταστάλαξαν μὲ μόνιμη ἀσφάλεια χωρὶς νὰ μετακινοῦνται πιὰ οἱ πληθυσμοί, ἄρχισε νὰ στέλνει ἔξω ἀποικίες, καὶ τὶς μὲν Ἰωνικὲς πόλεις καὶ τὶς περισσότερες ἀπὸ τὶς νησιωτικὲς τὶς ἀποίκισαν οἱ Ἀθηναῖοι... Καὶ ὅλ' αὐτὰ χτίστηκαν μετὰ τὰ Τρωικά...».

Θουκυδίδου, «Ἱστορία» Α, 12 (Μετ. Ἕλλης Λαμπρίδη)

3.[Ἡ παλιὰ ἱστορία τῆς Ἀττικῆς, κατὰ τὸν Θουκυδίδη:

«... Ἡ Ἀττικὴ ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Κέκροπος καὶ τῶν πρώτων βασιλιάδων ἦταν κατοικημένη σὲ πολλὲς μικρὲς πολιτεῖες, ἡ καθεμιὰ μὲ δικό της διοικητικὸ κέντρο καὶ δικούς της ἄρχοντες, κι ὅταν δὲ φοβοῦνταν ἀπὸ ἐξωτερικὸ κίνδυνο δὲ μαζεύονταν νὰ κάνουνε συμβούλια μὲ τὸν βασιλέα, ἀλλὰ ἔλυνε τὰ πολιτικά της ζητήματα κι ἔκανε τὶς συσκέψεις της ἡ καθεμιὰ πολιτεία χωριστά... Ὅταν ὅμως ἔγινε βασιλιὰς ὁ Θησεύς, ποὺ ἦταν πολὺ μυαλωμένος κι εἶχε μεγάλη ἐξουσία, ἀναδιοργάνωσε ὄχι μόνο τὶς ἄλλες ὑποθέσεις τοῦ τόπου, ἀλλὰ κατάργησε καὶ τὶς βουλὲς καὶ τὶς διοικήσεις τῶν ἄλλων πόλεων, καὶ τοὺς ἔφερε ὅλους μαζὶ στὴ σημερινὴ πολιτεία κι ἀνάδειξε μιὰ βουλὴ κι ἕνα διοικητικὸ κέντρο, ὥστε ἑνώθηκαν ὅλοι μαζί, κι ἑνῶ τοὺς ἄφησε νὰ ζοῦν καὶ νὰ νέμωνται τὰ κτήματά τους ὅπως καὶ πρίν, τοὺς ἀνάγκασε ὅμως νὰ ἔχουνε μιὰ πολιτεία, κι ἀφοῦ τώρα πιὰ σ' αὐτὴ πλήρωναν ὅλοι φόρους, τὴν παράδωσε ὁ Θησεὺς στοὺς διαδόχους του μεγάλη καὶ τρανή. Κι ἀπὸ τότε ὡς τώρα ἀκόμη κάνουν οἱ Ἀθηναῖοι γιορτὴ τῆς Ἀθηνᾶς, ποὺ τὴ λένη «συνοίκια» μὲ δημόσια δαπάνη»].

Θουκυδίδου, «Ἱστορία» Β, 15 (Μετ. Ἕλλης Λαμπρίδη)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο ΟΜΗΡΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΠΗ ΤΟΥ

1. Η ΙΛΙΑΔΑ ΚΙ Η ΟΔΥΣΣΕΙΑ

Οἱ παλαιοὶ μύθοι κι οἱ παραδόσεις. Φεύγοντας γιὰ πάντα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἐκτὸς ἀπὸ λιγοστὰ κινητὰ ἀγαθά, ἔπαιρναν μαζί τους οἱ Ἕλληνες στὴ Μ. Ἀσία ἕναν κόσμο ὁλόκληρο ἀπὸ παραδόσεις καὶ συνήθειες, ἀπὸ παλαιοὺς μύθους. Οἱ Ἴωνες, μάλιστα, εἶχαν ὁλοζώντανα στὴ μνήμη τους τὰ κατορθώματα τῶν παλαιῶν ἡρώων, ποὺ πῆραν μέρος στὸν πόλεμο τῆς Τροίας. Πολλὲς διηγήσεις ἀπ' αὐτὲς σχετίζονταν μὲ τὶς ἀλλοτινές τους πατρίδες. Ἄλλοι, μέσα στὴν οἰκογένειά τους, εἶχαν προγόνους ποὺ ἀγωνίστηκαν, ἀκόμη παλαιότερα, γιὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Ἀχαιῶν στὰ μικρασιατικὰ παράλια.

Οἱ ραψῳδοί. Στοὺς νέους χώρους ὅπου κατοίκησαν, κράτησαν τὶς ἴδιες συνήθειες, τὸν ἴδιο τρόπο ζωῆς. Ἡ πιὸ ἀγαπητή τους διασκέδαση ἔγινε τὸ ἄκουσμα ὅλων ἐκείνων τῶν ἀξέχαστων ἱστοριῶν, ποὺ πλανόδιοι τραγουδιστές, οἱ *ραψῳδοί*, γυρίζοντας ἀπὸ πόλη σὲ πόλη, στὶς γιορτὲς καὶ στὰ πανηγύρια, ἢ στὶς αὐλὲς τῶν τοπικῶν ἡγεμόνων, τραγουδοῦσαν γιὰ τὰ κατορθώματα τῶν μεγάλων ἡρώων στοὺς ἤχους τῆς λύρας τους.

Ὁ Ὅμηρος. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 8ου π.Χ. αἰ. ἕνας μεγαλόπνοος ποιητής, ὁ Ὅμηρος, ἔγραψε τὸ ὡραιότερο ἔπος ποὺ ἔχει ὡς σήμερα ἰδεῖ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας σ' ὁλόκληρο τὸν κόσμο.

Ἰλιάδα. Χρησιμοποιώντας ὅλα αὐτὰ τὰ παλαιὰ τραγούδια, τὰ γεμάτα ἡρωικὰ κατορθώματα, δεμένα μὲ τὸν Τρωικὸ πόλεμο, σύνθεσε τὴν *Ἰλιάδα* (15.693 μεγάλοι στίχοι), περιγράφοντας τοῦ Ἀχιλλέα τὸ θυμό, ὅταν ἀδικημένος ἀπὸ

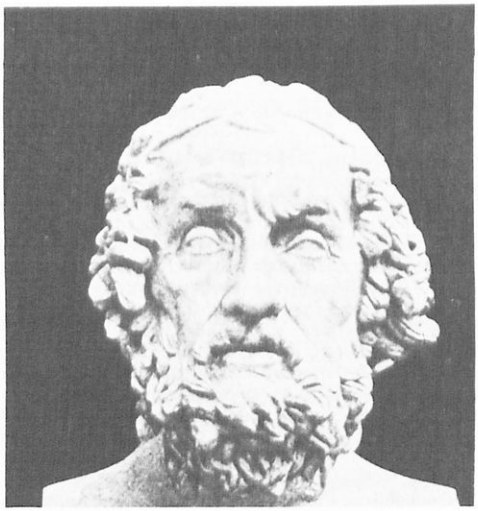

Προτομὴ τοῦ μεγαλύτερου ποιητῆ τῶν αἰώνων, τοῦ Ὁμήρου. Τὸ ἔργο πρέπει νὰ ἔχη γίνει μετὰ τὸν 4ο π.Χ. αἰ., στὴν ἐποχὴ ποὺ ἐνδιαφέρονται πολὺ οἱ καλλιτέχνες νὰ ἀποδώσουν τὰ πραγματικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ εἰκονιζόμενου. Προσέξτε πόσο τὰ μάτια εἶναι ἄψυχα, γιατὶ ὁ γλύπτης ἤθελε νὰ τονίση τὴν τυφλότητα τοῦ ποιητῆ· Μουσεῖο Σβερὶν (Γερμανία).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὸ βασιλιὰ Ἀγαμέμνονα ἀποτραβήχτηκε ἀπὸ τὸν πόλεμο, μὲ συνέπειες πολὺ φοβερὲς γιὰ τὸ ἑλληνικὸ στρατόπεδο. Γύρω ἀπ' αὐτὸ τὸ κεντρικὸ γεγονός, πλέκονται ἀμέτρητες διηγήσεις κι ἀριστουργηματικὰ διαρθρώνονται πλῆθος ἐπεισόδια τοῦ πολέμου γύρω στὰ τείχη τῆς Τροίας, ὅπου θεοὶ κι ἄνθρωποι ἀγωνίζονταν γιὰ ἕνα τέλος.

Ὀδύσσεια. Τὸ δεύτερο ὁμηρικὸ ἔπος, ἡ *Ὀδύσσεια* (12.110 στίχοι), περιγράφει τὶς ἀφάνταστες περιπέτειες τοῦ ἥρωα-βασιλιᾶ τῆς Ἰθάκης, ποὺ δέκα χρόνια περιπλανήθηκε, ὥσπου ν' ἀξιωθῆ νὰ γυρίση πίσω στὴν πατρίδα του ἀπὸ τὸν πόλεμο. Ἡ ἀκατανίκητη νοσταλγία γιὰ τὸ νησί του κυριαρχεῖ στὸ ποίημα ὁλόκληρο, ποὺ ἐκφράζει, ἴσως, καὶ τὴ νοσταλγία ἀμέτρητων ἑλληνικῶν ψυχῶν ποὺ ζώντας αἰῶνες στὴν πλούσια μικρασιατικὴ γῆ, θὰ εἶχαν τὴν ἴδια ἀπὸ τὸν Ὀδυσσέα: νὰ τοὺς δοθῆ ἡ χαρὰ ν' ἀντικρίσουν «καὶ τὸν καλαχτάρα μὲ τὸν ἀνεβαίνη ψηλὰ ἀπὸ τὸ τζάκι τοῦ σπιτιοῦ τους καὶ νὰ πεθάνουν μονάχα ν' ἀνεβαίνη ψηλὰ ἀπὸ τὸ τζάκι τοῦ σπιτιοῦ τους καὶ νὰ πεθάνουν».

Ἐθνικὸ καὶ θρησκευτικὸ ἔπος τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα. Τὰ δύο αὐτὰ ἄφταστα σὲ ὁμορφιὰ καὶ ἁπλὸ μεγαλεῖο τραγούδια δὲν ἦταν δύο ἀριστουργήματα μονάχα γιὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες. Μέσα τους κλεινόταν ὁλόκληρη ἡ παλαιά τους ἱστορία, ζωγραφίζονταν οἱ θεοί τους, περιγράφονταν τὰ ἔργα τῶν ἡρώων τους: *ἦταν ἕνα ἐθνικό, καί, μαζί, θρησκευτικὸ ποίημα, ἔξοχο σὲ ποιότητα.*

Ἡ ἐπίδραση τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν. Σ' ὁλόκληρη τὴν ἀρχαιότητα αὐτὰ τὰ δύο ἔπη θὰ πρωτοδιάβαζαν οἱ Ἕλληνες, μικρὰ παιδιὰ ἀκόμη στὸ σχολεῖο, κι αὐτὰ θὰ τοὺς διαμόρφωναν τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα, τὸ χαρακτήρα καὶ τὶς

Ὁ πλούσιος κόσμος σὲ κάθε του πτυχή, ποὺ περιγράφει ὁ Ὅμηρος μὲ τόση λεπτομέρεια, ἀπὸ τὸ τέλος ἀκόμη τῶν γεωμετρικῶν χρόνων ὑπῆρξε πηγὴ ἐμπνευσης γιὰ τοὺς ἀγγειογράφους, σ' ὅλη τὴν ἀρχαιότητα, ὅσο φιλοτεχνοῦνταν ἀγγεῖα μὲ ζωγραφιστὲς παραστάσεις. Στὴν εἰκόνα μας ἐρυθρόμορφο ἀγγεῖο – οἱ μορφὲς καὶ διάφορες λεπτομέρειες ἔχουν ἀφεθῆ στὸ φυσικὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ, ἐνῶ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὑπόλοιπου εἶναι ζωγραφισμένη μὲ μαῦρο χρῶμα – φιλοτεχνημένο στὴν Ἀττική, γύρω στὰ 430 π.Χ., ποὺ παριστάνει τὸν Ὀδυσσέα στὸ κέντρο, καθισμένο σ' ἕνα βράχο στὸν Κάτω Κόσμο. Δεξιά, εἰκονίζεται ὁ Ἑρμῆς, μὲ τὸ φτερωτὸ μυτερὸ καπέλο, τὰ φτερωτὰ πέδιλα καὶ τὸ κηρύκειο στὸ ἀριστερό του χέρι. Ἀριστερά, ὁ νεκρὸς σύντροφος τοῦ Ὀδυσσέως Ἐλπήνωρ (εἶχε σκοτωθῆ καθὼς ἔφευγαν ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς Κίρκης).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἰδέες γιὰ τὶς εὐγενικὲς πλευρὲς τῆς ζωῆς. Αὐτὰ θὰ ἔδιναν φτερὰ στὴ φαντασία τους καὶ θὰ τοὺς καλλιεργοῦσαν τὴν καλαισθησία.
Αἰῶνες πολλοὺς ἀργότερα, ὁ στρατηλάτης Μέγας Ἀλέξανδρος θὰ κοιμᾶται μὲ τὴν Ἰλιάδα κάτω ἀπ' τὸ προσκέφαλό του, λαχταρώντας νὰ βρεθῆ κάποιος ἄλλος Ὅμηρος, στὴ σύντομη ἀλλὰ συγκλονιστικὴ ζωή του, γιὰ νὰ γράψη τὴ δική του ἱστορία. Τὸ ἀθάνατο ἔπος θὰ τὸν ἐμπνέη στὸ μεγάλο του ἔργο.
Τὰ ἔπη αὐτὰ στάθηκαν, ἀκόμα, πλούσια πηγὴ ἔμπνευσης σ' ὅλους τοὺς κλάδους τῆς τέχνης, ὡς τὸ σβήσιμο τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Ὅμως κι ἀργότερα, ἀπὸ τότε ποὺ γνώρισε ἡ Εὐρώπη, στὰ νεώτερα χρόνια, τὸν Ὅμηρο, πλῆθος ἀπὸ ποιητὲς καὶ καλλιτέχνες κίνησαν δημιουργικὰ τὴ φαντασία τους χάρη στὶς ἐπικὲς διηγήσεις καὶ στοὺς ἥρωές τους.
Καὶ μόνα τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα ἂν εἶχε δώσει ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα, θ' ἄξιζε μὲ σεβασμὸ κι ἀγάπη νὰ μελετάη ὁ κόσμος τὴν ἱστορία της. Κι ὅμως ἦταν ἡ ἀρχὴ τῆς προσφορᾶς της στὴν ἀνθρωπότητα.

2. ΤΑ ΟΜΗΡΙΚΑ ΕΠΗ ΩΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΗΓΗ

Οἱ μυκηναϊκὲς ἀναμνήσεις συμπληρώθηκαν μὲ στοιχεῖα ἀπὸ τὴ γεωμετρικὴ ἐποχή. Γράφοντας ὁ Ὅμηρος γιὰ τοὺς ἥρωες τοῦ Τρωικοῦ πολέμου, γιὰ τὰ τελευταῖα χρόνια δηλ. τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, στηρίχτηκε μόνο στὶς ἀναμνήσεις ποὺ ὑπῆρχαν στὰ παλαιότερα τραγούδια ἀπ' αὐτὴ τὴν περίοδο. Καὶ τὰ δύο ἔπη δὲν εἶναι, ὅπως τονίστηκε, ἁπλὰ ποιήματα. Μέσα σ' αὐτὰ καθρεφτίζεται ἡ καθημερινὴ ζωή, οἱ ἀσχολίες, οἱ συνήθειες, ἡ θρησκεία κι ἡ τέχνη ἀκόμα ἑνὸς ὁλόκληρου πολιτισμοῦ. Εἶναι φυσικὸ στὶς πηγὲς ποὺ τὸν εἶχαν ἐμπνεύσει, νὰ μὴ δινόταν κάθε πτυχὴ τῆς ζωῆς. Γι' αὐτό, συνθέτοντας

Ἀριστερά: Λεπτομέρεια ἀπὸ ἀγγεῖο τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων ποὺ εἰκονίζει τὴν τύφλωση τοῦ Πολύφημου ἀπὸ τοὺς συντρόφους τοῦ Ὀδυσσέως. Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Ἄργους. 7ος π.Χ. αἰ.

Δεξιά: Μικρὸ ἀττικὸ ἀγγεῖο (ὄλπη) μὲ παράσταση κριαριοῦ, κάτω ἀπ' τὴν κοιλιὰ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἕνας ἀπὸ τοὺς συντρόφους τοῦ Ὀδυσσέως. Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Αἰγίνας. 7ος π.Χ. αἰ.

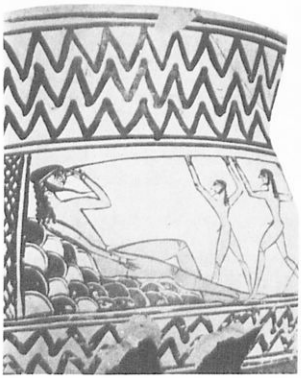

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὸ ἔργο του ὁ Ὅμηρος, χρειάστηκε νὰ συμπληρώση ἐκεῖνος πολλὰ κενὰ μὲ συνήθειες τῆς ἐποχῆς του.

Ὁ Ὅμηρος πηγὴ γιὰ τὴ μυκηναϊκὴ περίοδο. Γιὰ τὴν τέχνη τῆς μυκηναϊκῆς περιόδου εἶναι ἐκπληκτικὴ ἡ βοήθεια ποὺ προσφέρουν τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα. Πολλὰ ἀπὸ τὰ εὑρήματα τῶν ἀνασκαφῶν σὲ χώρους τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ θυμίζουν τόσο πολὺ τὶς περιγραφὲς ἀνάλογων ἀντικειμένων, ὥστε δίνουν τὴν ἐντύπωση πὼς τὰ εἶχε ἰδεῖ ὁ ἴδιος ὁ ποιητής.

Λεπτομέρεια ἀπὸ τὸν περίφημο κρατήρα τοῦ Εὐφρονίου, ποὺ πρόσφατα ἔγινε γνωστός. Στὴν κύρια ὄψη τοῦ ἀγγείου παριστάνεται ὁ Σαρπηδὼν νεκρός, νὰ τὸν παίρνουν ὁ Ὕπνος κι ὁ Θάνατος. Προσέξτε τὸ θαυμάσιο σχέδιο τῆς παράστασης καὶ τὴν ἐξαίρετη ὀμορφιὰ τοῦ ξανθοῦ νέου· τὸ αἷμα τρέχει ἀκόμη ποτάμι ἀπὸ τὶς πληγές του. Τελευταία δεκαετία τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Μητροπολιτικὸ Μουσεῖο Ν. Ὑόρκης. Τὸ ὄνομα τοῦ αγγειογράφου διακρίνεται ἐπάνω δεξιά.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μεγάλος πήλινος γεωμετρικὸς ἀμφορέας. Βρέθηκε στὸ Δίπυλο – κοντὰ στὴν πύλη δηλαδὴ τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας, ὅπου ὑπῆρχε μεγάλο νεκροταφεῖο, τὸ ἐπίσημο τῆς πόλης, γιὰ πολλοὺς αἰῶνες. Πρόκειται γιὰ μνημειακὸ ἔργο ποὺ εἶχε τὴ θέση ἐπιτύμβιου «σήματος» (ἀγάλματος ἢ στήλης). Ὁ ρυθμὸς βρίσκεται πλέον στὴν ἄνθησή του. Παρατηρῆστε πόση φαντασία ἔχει ὁ καλλιτέχνης, ποὺ κατορθώνει μὲ ἐλάχιστα σχήματα νὰ γεμίση τὴν τεράστια ἐπιφάνεια τοῦ πελώριου αὐτοῦ ἀγγείου (ὕψος 1.62 μ.) Εἶναι ἐκπληκτικὴ ἡ ἀφαιρετικὴ ἱκανότητα τοῦ τεχνίτη στὸ γεωμετρικὸ ἀγγεῖο. Μὲ δύο-τρεῖς χαρακτηριστικὲς γραμμὲς κατορθώνει νὰ δώση συνοπτικὰ τὸ θέμα – πουλί, ζῶο. Καὶ ἡ ἀνθρώπινη μορφὴ ἔχει δοθῆ μὲ γεωμετρικὸ τρόπο. Ἕνα τρίγωνο ἀνεστραμμένο εἶναι ὁ θώρακας τοῦ ἀνδρός, μιὰ εὐθεῖα γραμμὴ ὁ λαιμός του, ὅπου ἐπικάθεται τὸ στρογγυλὸ περίπου κεφάλι, ποὺ στὸ κέντρο του ἔχει μιὰ ἐδαφόχρωμη – στὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ – κυκλικὴ ἐπιφάνεια, μὲ μιὰ κουκκίδα στὸ κέντρο, μαύρη, ποὺ δηλώνει τὸ μάτι. Ἡ μέση εἶναι λεπτότατη, ἕνα τρίγωνο ἀκόμη ἀποτελεῖ τοὺς γλουτοὺς καὶ κατόπιν ψηλὰ καὶ μακριὰ προβάλλουν τὰ πόδια. Τόσο στὸ ἀγγεῖο τοῦτο, ὅσο καὶ στὴ λεπτομέρεια τοῦ κρατῆρα – ἔχει βρεθῆ πάλι στὸ Δίπυλο καὶ ζωγραφίστηκε, ὅπως πιστεύεται, ἀπὸ τὸν ἴδιο ἄγνωστο σὲ μᾶς τεχνίτη – ποὺ εἰκονίζεται παρακάτω, ἀνάμεσα στὶς λαβὲς ὑπάρχει τὸ θέμα ποὺ προσδιορίζει τὴ χρήση τοῦ ἀγγείου. Πῶς εἶναι δηλαδὴ ἐπιτάφιο. Στὸν ἀμφορέα παριστάνεται ὁ νεκρὸς πάνω στὴν κλίνη του, πάνω του κρέμεται σὰν σημαία τὸ σάβανό του, ποὺ ἀντίληψη τοῦ γεωμετρικοῦ τεχνίτη δὲν ἔπρεπε νὰ κρύβη τὸ σῶμα. Καὶ στὰ δύο ἀγγεῖα ὁ νεκρὸς παριστάνεται μ' ἕνα τρόπο παράξενο, ποὺ ἔχει ὡς σκοπὸ νὰ δείξη τὸν ὄγκο τοῦ σώματος, χωρὶς ὅμως νὰ υπολογίζεται πῶς εἶναι ἀδύνατο νὰ εἶναι ξαπλωμένη ἡ μορφὴ σὲ τέτοια στάση. (Τὰ πόδια εἶναι ξαπλωμένα· ἀπὸ τὴ μέση καὶ πάνω, τὸ σῶμα εἶναι γυρισμένο πρὸς τὰ ἔμπρὸς – διακρίνεται μάλιστα τὸ ἕνα χέρι πάνω καὶ τὸ ἄλλο κάτω – τέλος, ὁ λαιμὸς καὶ τὸ κεφάλι εἶναι πάλι σὲ προφίλ). Στὸν κρατῆρα, τὸ θέμα εἶναι ἡ νεκρικὴ πομπὴ πρὸς τὸ νεκροταφεῖο. Ὅπως καὶ στὸν ἀμφορέα, ἀνθρωποι θρηνωδοὶ – μὲ τὰ χέρια στὸ κεφάλι τους – βρίσκονται δεξιὰ κι ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ φέρετρο τοῦ νεκροῦ. Στὴν κάτω ζώνη παριστάνεται σειρὰ ἀπὸ ἅρματα, ποὺ θυμίζουν τὶς ἁρματοδρομίες ποὺ περιγράφει ὁ Ὅμηρος νὰ γίνωνται πρὸς τιμὴν τοῦ νεκροῦ. Προσέξτε πόσο ἐπιδιώκει ὁ καλλιτέχνης, νὰ μὴν ἀφήση κανένα σημεῖο ἀκόσμητο, χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸ πιθανὸ τοῦ εἰκονιζόμενου στοιχείου. Π.χ. ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ πόδια τῶν ἀλόγων τοῦ ἅρματος ὑπάρχει ἕνα πουλὶ καὶ μικρὰ διακοσμητικὰ σχέδια. Χρειάζεται νὰ προσέξη ἀκόμα ὁ θεατὴς πόσο ἡ διακόσμηση τονίζει τὴ γραμμὴ τοῦ ἀγγείου, καθὼς καὶ τὴν ποικιλία στὴν ἀπόδοση τοῦ μαιάνδρου. Καὶ τὰ δύο ἀγγεῖα χρονολογοῦνται στὸν ὥριμο γεωμετρικὸ ρυθμό, γύρω στὰ 750 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

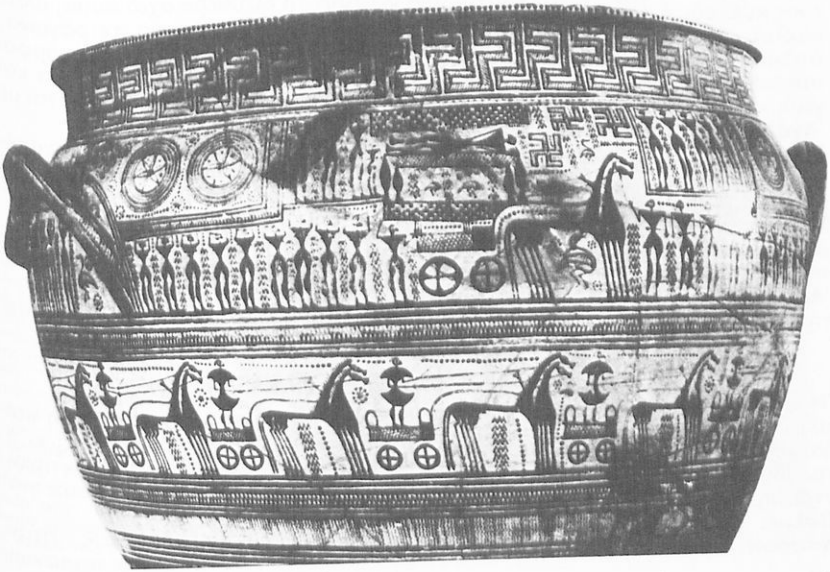

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Γενικά, οἱ μυκηναϊκὲς ἀναμνήσεις συνταιριάζονται μὲ στοιχεῖα τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς στὸν Ὅμηρο, ἔτσι, ποὺ χρειάζεται πολλὴ προσοχή, ἂν θελήσῃ κανεὶς νὰ τὸν χρησιμοποιήσῃ γιὰ πηγὴ τῆς μυκηναϊκῆς περιόδου.

3. Η ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

[**Ἀλλαγὴ στὸ πνεῦμα τῆς τέχνης.** Ἐνῶ τὸν πρῶτο αἰώνα, ὕστερ' ἀπὸ τὴ δωρικὴ κάθοδο, συνεχίζεται ἀδιάσπαστη ἡ τέχνη ἀπὸ τὰ μυκηναϊκὰ χρόνια, σιγὰ-σιγὰ ἀλλάζει πνεῦμα καὶ σταθεροποιεῖται σὲ μιὰ μορφὴ πειθαρχημένη, γεμάτη δυναμισμό, ποὺ ἀπὸ κεῖ κι ὕστερα θὰ ἐξελιχθῆ φτάνοντας σὲ τελειότητα μοναδική, διατηρώντας ὅμως πάντα τὰ ἴδια βασικὰ χαρακτηριστικά].

Ὁ χαρακτήρας τῆς γεωμετρικῆς τέχνης. *Ἡ γεωμετρικὴ τέχνη εἶναι ἡ πρώτη γνήσια ἑλληνικὴ τέχνη*, δημιούργημα τοῦ λαοῦ ποὺ σχηματίστηκε ἀπὸ τὴν ἀνάμειξη τῶν Ἀχαιῶν μὲ τοὺς Δωριεῖς.

[**Πήλινα ἀγγεῖα.** Ὀνόμασαν Γεωμετρικὴ τὴν τέχνη καὶ τὴν ἐποχὴ ὁλόκληρη, γιατὶ τὰ περισσότερα ἔργα ποὺ ἔχουν σωθῆ ἀπὸ τότε, πήλινα ἀγγεῖα κυρίως, ξεχωρίζουν γιὰ τὴ διακόσμησή τους: ποικιλία γεωμετρικῶν σχεδίων σὲ διάφορους σχηματισμοὺς καὶ παραλλαγές.

Τὰ ἀγγεῖα εἶναι καλοφτιαγμένα, μὲ στέρεο ἀλλὰ καὶ ἁρμονικὸ σχῆμα. Τὰ αἰσθάνεται κανεὶς νὰ στηρίζωνται γερὰ στὴ βάση τους καὶ νὰ ἔχουν τέλειες ἀναλογίες. Στὴ διακόσμηση, ἡ ἐλευθερία τῆς μινωικῆς τέχνης καὶ ἡ σχετικὴ τῆς μυκηναϊκῆς ἐξαφανίζονται. Ἔχει κανεὶς τὴν ἐντύπωση ὅτι τὰ γεωμετρικὰ σχήματα, τακτοποιημένα σὲ διάφορες ζῶνες, ἀκολουθοῦν αὐστηρὴ πειθαρχία].

Διακοσμητικὰ μοτίβα*. Τόσο πολὺ ἀποφεύγουν τὸ ἐλεύθερο σχεδίασμα, ὥστε τοὺς κύκλους ἢ τὰ ἡμικύκλια τὰ φτιάχνουν μὲ διαβήτη. Τρίγωνα, τετράγωνα, κύκλοι, ρόμβοι, σ' ἀμέτρητη ποικιλία, ἀργότερα μαίανδροι πολύμορφοι ἁπλώνονται στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου. Ἀργοῦν νὰ ζωγραφίσουν ζῶα καὶ πουλιά, ἢ τὸν ἄνθρωπο, κι ὅταν τὸ δοκιμάζουν, κι αὐτῶν τὸ σχῆμα δίνεται μὲ γεωμετρικὰ σχέδια.

Ἀγάλματα. Τὰ ἀγάλματα, ὅσα ἔχουν σωθῆ, εἶναι μικρὰ στὸ σχῆμα. Ξεχωρίζουν γιὰ τὴ στερεότητα στὴ μορφὴ καὶ γιὰ τὴν ἄγρυπνη ματιά. Τοὺς λείπει ὅμως ἡ πλαστικότητα. Οἱ ἀναλογίες στὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματος δὲν εἶναι, ἀκόμη, σωστές.

Χάλκινα σκεύη. Κατασκευάζονται πήλινα, χάλκινα καὶ ἐλεφάντινα μικρὰ ἀγάλματα ἀνθρώπων καὶ ζώων, πλῆθος χάλκινα σκεύη, λέβητες, πόρπες, περόνες, κράνη, χρυσὰ διαδήματα κι ἄλλα κοσμήματα.

Ἀρχιτεκτονική. Τὰ κτίρια ποὺ σώθηκαν δείχνουν ἀρχιτεκτονικὴ ἁπλή. Αὐτὴ τὴν ἐποχὴ κατασκευάζεται ὁ ναὸς τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος στὴ Σπάρτη.

4. Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΟΙ ΑΣΧΟΛΙΕΣ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ

Ἡ ζωὴ περιορισμένη. Πειρατεία. Τὸ ἐξαγωγικὸ ἐμπόριο, ποὺ ἔδινε ζωὴ καὶ πλοῦτο στὴ χώρα, σταμάτησε, ὅπως εἴδαμε, γιὰ τρεῖς σχεδὸν αἰῶνες, κι ἡ ζωὴ τῶν κατοίκων περιορίστηκε μόνο στὶς γεωργικὲς δουλειὲς καὶ τὴν κτηνοτροφία. Ἡ πειρατεία ἔγινε γενικὸς κανόνας καὶ κανεὶς δὲν τὴ λογάριαζε γιὰ ντροπή. Ἦταν ἀνάγκη.

Πόλεις. Ἀνάμεσα στὸ 10ο καὶ τὸν 9ο αἰ. π.Χ. *διαμορφώθηκαν οἱ πόλεις.* Ἦταν ἀπαραίτητη αὐτὴ ἡ ἀλλαγή, γιατὶ πολλοὶ κίνδυνοι ἀπειλοῦσαν τοὺς παραγω-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γούς, καθὼς μετέφεραν τὰ ἐμπορεύματά τους σ' αὐτὰ τὰ ἀνήσυχα χρόνια. Οἱ πόλεις ἱδρύθηκαν κοντὰ στὶς ἀκροπόλεις, ἐκεῖ ὅπου συγκεντρώνονταν, ἄλλοτε, οἱ ἄνθρωποι σ' ἕνα εἶδος *ἀγορᾶς*, γιὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν προϊόντων.

Ἀργοπορεῖ ἡ ἀνάπτυξη βιοτεχνίας. Ἡ ἀλλαγὴ δὲν ἦταν γενικὴ σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα· ὁρισμένες περιοχὲς συνέχισαν τὸν παλαιὸ τρόπο ζωῆς. Βιοτεχνία δὲν ὑπάρχει τοὺς πρώτους αἰῶνες. Κάθε ἄνθρωπος (ὁ βασιλιάς, οἱ εὐγενεῖς κι ὁ λαός) καταγίνεται μὲ τὴ γεωργία ἢ τὴν κτηνοτροφία καὶ φτιάχνει μόνος του τὰ εἴδη ποὺ χρειάζονται στὸ σπίτι. Τὸ ἴδιο κι οἱ γυναῖκες· ἀκόμη κι οἱ βασίλισσες ὑφαίνουν, γνέθουν καὶ καταγίνονται μὲ τὶς σπιτικὲς δουλειές.

Μεταλλοτεχνία, κεραμεική. Μὲ τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ, ὅμως, καὶ ἡ βιοτεχνία ἀναπτύσσεται καὶ ἡ μεταλλοτεχνία ἰδιαίτερα προοδεύει. Τῆς κεραμεικῆς ἡ ἐξέλιξη συνεχίζεται ὁμαλά.

Ἡ καύση τῶν νεκρῶν. Μὲ τὴν ἐπικράτηση τῶν Δωριέων *γενικεύεται ἡ καύση* τῶν νεκρῶν, ποὺ οἱ τάφοι τους εἶναι γεμάτοι κτερίσματα*, ὅπως δείχνουν οἱ ἀνασκαφές.

Τὸ πολίτευμα. Ἡ βασιλεία, ὅσο ὑπάρχει, δὲν εἶναι ἀπόλυτη στὴν Ἑλλάδα. Ὁ βασιλιὰς κυβερνάει μαζὶ μὲ τὴ «Βουλὴ τῶν γερόντων», τοὺς «ἀρίστους». Τοὺς καλεῖ σὲ συμβούλιο γιὰ νὰ πάρουν ἀποφάσεις, ποὺ ἀνακοινώνονται στὸ δῆμο (λαό). Αὐτὴ τὴν εἰκόνα δίνει ὁ Ὅμηρος. Ἡ σύναξη τοῦ λαοῦ, ποὺ καθιερώνεται σ' αὐτὰ τὰ χρόνια, θὰ ἐξελιχθῆ στὴν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἀργότερα, ὅπως κι ἡ Βουλὴ τῶν γερόντων προετοιμάζει τὴν ἄνοδο τῆς ἀριστοκρατίας στὴν ἐξουσία.

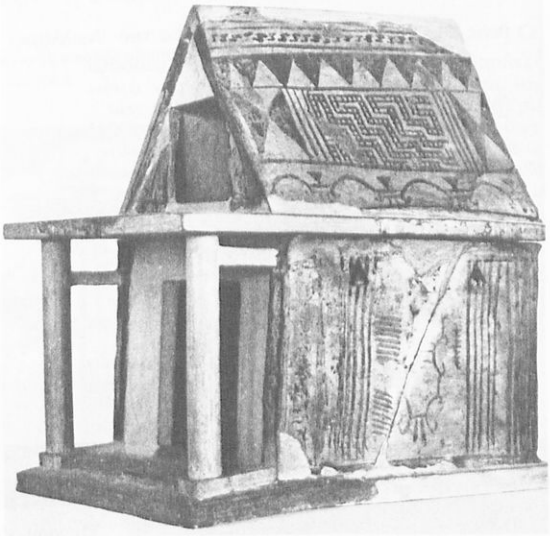

Πήλινο ὁμοίωμα ἱεροῦ. Στὴν κάτοψή του εἶναι ὀρθογώνιο, μὲ δυὸ τετράγωνους πεσσοὺς στὴν πρόσοψη καὶ δῶμα ἐπάνω, σκεπασμένο μὲ δίρριχτη στέγη. Ἐμπρὸς ἔχει ἐξώστη. Τὰ γεωμετρικὰ σχέδια ποὺ ὑπάρχουν στὴν ἐξωτερική του ἐπιφάνεια, τὸ χρονολογοῦν στὸν 8ο αἰώνα π.Χ. Βρέθηκε στὸ ἱερὸ τῆς Ἥρας στὸ Ἄργος. Τὸ ἔργο δίνει μιὰ εἰκόνα τῆς μορφῆς τῶν πρώτων ναῶν στὴν Ἑλλάδα τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ποὺ μιμοῦνται τὸ σχῆμα τῶν σπιτιῶν. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ὁ Ὅμηρος στάθηκε ὁ ἐθνικὸς ποιητὴς καὶ ὁ μεγάλος παιδαγωγὸς στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα. Τὰ ἔπη του ἦταν ἕνα εἶδος Ἁγίας Γραφῆς γιὰ τοὺς Ἕλληνες.
2. Ἀτέλειωτη πηγὴ ἔμπνευσης γιὰ τοὺς καλλιτέχνες καὶ τοὺς ποιητὲς τῆς ἀρχαιότητας καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἔχουν περιορισμένη ἀξία σὰν ἱστορικὴ πηγή.
3. Ἡ Γεωμετρικὴ τέχνη ἐκφράζει ἕνα νέο πνεῦμα, γεμάτο δυναμισμό, στερεότητα καὶ πειθαρχία. Τὸ ὄνομά της προέρχεται ἀπὸ τὴ διακόσμηση τῶν ἀγγείων, ποὺ στολίζονται μὲ γεωμετρικὰ σχέδια.
4. Ἡ ζωὴ εἶναι ἁπλὴ καὶ περιορισμένες οἱ ἐργασίες στὴ γεωργία καὶ στὴν κτηνοτροφία. Πληγὴ τῆς ἐποχῆς ἡ διαρπαγή, ποὺ καθιερώνεται ἀπὸ ἀνάγκη καὶ δὲ θεωρεῖται ντροπή.
5. Γενικεύεται ἡ καύση τῶν νεκρῶν. Μαζὶ μὲ τὴ στάχτη στοὺς τάφους βάζουν ἄφθονα κτερίσματα.

ΚΕΙΜΕΝΑ

Ὁ θεὸς Ἥφαιστος φτιάχνει τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέως:

«Σκληρὸ χαλκόν, κασσίτερον, πολύτιμο χρυσάφι,
καὶ ἀσήμι βάνει στὴν φωτιά, κατόπιν μέγ' ἀμόνι
εἰς τὸν κορμὸν τοποθετεῖ καὶ στὸ δεξί του χέρι
σφύραν ἀδράχνει δυνατήν, καὶ τὸ διλάβι στ' ἄλλο.
Κι ἔπλασε πρῶτα δυνατὴν ἀσπίδα καὶ μεγάλην
ὅλην μὲ τέχνη καὶ τριπλὸν λαμπρὸν τριγύρω κύκλον,
μὲ πέντε δίπλες ἔγινεν ἡ ἀσπίδα καὶ σ' ἐκείνην
λογιῶν εἰκόνες ἔπλαθε μὲ τὴ σοφή του γνώση.
Τὴν γῆν αὐτοῦ, τὸν οὐρανόν, τὴν θάλασσαν μορφώνει
τὸν ἥλιο τὸν ἀκούραστον, γεμάτο τὸ φεγγάρι,
τ' ἀστέρια ὅπου τὸν οὐρανὸν ὁλοῦθε στεφανώνουν,
τὴν δύναμιν τοῦ Ὠρίωνος, Ὑάδες, Πληιάδες,
τὴν Ἄρκτον, ποὺ καὶ ἅμαξαν καλοῦν καὶ αὐτοῦ γυρίζει
πάντοτε, τὸν Ὠρίωνα ἀσάλευτα τηρώντας,
ἡ μόνη ποὺ τ' Ὠκεανοῦ τὸ λοῦσμα δὲν γνωρίζει.
Δύο κατόπιν ἔκαμεν ἀνθρώπων πολιτεῖες
καλές· στὴ μίαν γίνονταν τοῦ γάμου χαροκόπι
νυφάδες ἀπ' τὰ γονικὰ συνόδευαν στὴν πόλη...
κι ἀγόρια κεῖ στριφογυρνοῦν εἰς τὸν χορὸ τεχνίτες,
αὐλοί, κιθάρες ἀντηχοῦν στὴν μέση κι οἱ γυναῖκες
ὀλόρθες εἰς τὰ πρόθυρα θωροῦσαν κι ἐθαυμάζαν...».

Ὁμήρου, «Ἰλιάδα» Σ, 474-495 (Μετ. Ι. Πολυλᾶ)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ

Ο 2ος ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (800 - 500 π.Χ.)

Ὁ δεύτερος ἑλληνικὸς ἀποικισμὸς στάθηκε ἕνα ἀπὸ τὰ θαυμαστότερα ἐπιτεύγματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Σὲ χρονικὸ διάστημα δυὸ αἰώνων τὰ σύνορα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἁπλώθηκαν, ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ τὴ Μαύρη Θάλασσα ὡς τὴν παραλία τῆς Β. Ἀφρικῆς, κι ἀπὸ τὴ βορειότατη Μ. Ἀσία ὡς τὴν Ἰταλία καὶ τὴν παραλία τῆς Ἰσπανίας.
Ἡ ἀλλαγὴ τῆς ζωῆς στὶς πόλεις, μὲ τὴ σπουδαία ναυτικὴ καὶ ἐμπορικὴ κίνηση ποὺ ἀναπτύχθηκε, δημιούργησε πολλὰ προβλήματα ἐσωτερικά. Πραγματοποιήθηκε γι' αὐτὸ σταδιακὰ σειρὰ ἀπὸ πολιτειακὲς μεταβολές. Σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ γράφονται καὶ οἱ πρῶτες νομοθεσίες στὶς ἑλληνικὲς πόλεις καὶ ἀναπτύσσονται ἀξιοθαύμαστα ἡ φιλοσοφία, ἡ λογοτεχνία καὶ ἡ τέχνη.
Δυὸ πόλεις, μὲ διαφορετικὴ φυσιογνωμία ἡ καθεμιά, ξεχωρίζουν στὸν ἑλληνικὸ χῶρο: ἡ Σπάρτη καὶ ἡ Ἀθήνα.

Ἀναπαράσταση ἀπὸ τριήρη, δηλαδὴ καράβι μὲ τρεῖς σειρὲς κουπιά, ταχύπλοο
Πρῶτοι οἱ Κορίνθιοι ἔφτιαξαν τριήρεις.

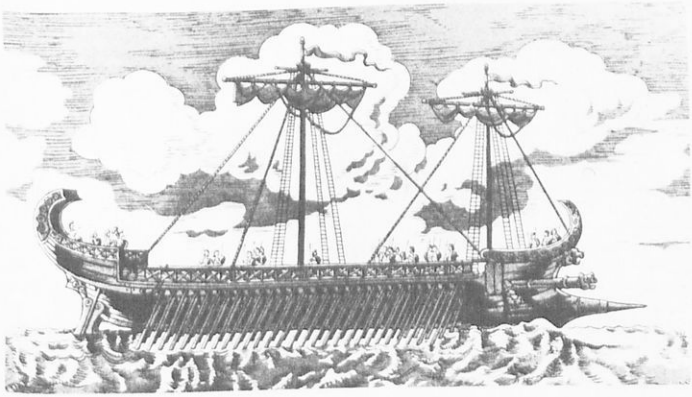

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ

1. «ΓΕΝΟΣ» ΚΑΙ ΦΥΛΗ

Στενὸς ὁ σύνδεσμος τῶν μελῶν τοῦ γένους. Ὁ βασικὸς πυρήνας στὴν πανάρχαιη ἑλληνικὴ κοινωνία ἦταν τὸ γένος. Ἦταν ὁμάδα ἀπὸ συγγενικὲς οἰκογένειες μὲ ἰδιαίτερο ὄνομα. Κατάγονταν ἀπὸ κοινὸ πρόγονο καὶ εἶχαν κοινὲς λατρεῖες. Ἀρχηγὸς ἀναγνωριζόταν ὁ μεγαλύτερος στὴν ἡλικία, κι ὅλοι ὑπάκουαν σ' αὐτόν. Ἐκεῖνος παρακολουθοῦσε τὴ ζωή, τὶς ἀσχολίες καὶ τὸ φέρσιμο ὅλων τῶν μελῶν τοῦ γένους. Τακτοποιοῦσε τὶς διαφορές τους κι ἦταν μαζὶ καὶ θρησκευτικὸς ἀρχηγὸς στὶς ἱεροτελεστίες ποὺ γίνονταν γύρω ἀπὸ τὴν οἰκογενειακὴ ἑστία. *Στενὴ ἀλληλεγγύη ὑπῆρχε ἀνάμεσα στὰ μέλη κι ὁ ξένος ποὺ θὰ πρόσβαλε ἕνα ἀπ' ὅλα, εἶχε ν' ἀντιμετωπίση ὁλόκληρο τὸ γένος.* Ἂν γιὰ ἀνόσια συμπεριφορὰ ἢ γι' ἄλλο παράπτωμα διωχνόταν ἕνα μέλος ἀπὸ τὸ γένος του, δὲν ὑπῆρχε φοβερώτερη τιμωρία. Καμιὰ προστασία δὲν εἶχε πιά, ὅλοι τὸν περιφρονοῦσαν κι ἦταν ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα «ἄνθρωπος χωρὶς προγόνους καὶ οἰκογενειακὴ ἑστία». Πολλὰ γένη μαζὶ ἀποτελοῦσαν τὴ *φυλή*. Προστάτης της ἦταν ἕνας θεός.

Διάλεκτοι. Οἱ μεγάλες φυλὲς (Ἴωνες – Δωριεῖς) ξεχώριζαν μεταξύ τους καὶ ἀπὸ τὴ μορφὴ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ποὺ μιλοῦσαν, τὴ *διάλεκτο*. Κοινὲς θρησκευτικὲς γιορτές, κοινοὶ πρόγονοι, κοινὴ διάλεκτος ἦταν τὰ χαρακτηριστικὰ ποὺ ἕνωναν μὲ στενοὺς δεσμοὺς τὰ μέλη κάθε φυλῆς στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα.

Ο Β΄ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

2. ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ - ΚΡΑΤΗ

Ἀγορά. Ἡ δημιουργία τῶν πόλεων ἄνοιξε νέους ὁρίζοντες στοὺς Ἕλληνες. Οἱ χῶροι, ὅπου ἄλλοτε συγκεντρώνονταν κάθε τόσο οἱ ἄνθρωποι γιὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν προϊόντων μεταξύ τους, *οἱ ἀγορὲς κοντὰ στὶς ἀκροπόλεις*, ἔγιναν τὰ κέντρα τῶν πόλεων. Ἐκεῖ ἵδρυσαν τοὺς ναοὺς τῶν θεῶν. Διαμορφώθηκε ἀκόμη ὁ χῶρος τῆς ἐμπορικῆς ἀγορᾶς καὶ ὁ χῶρος γιὰ τὴ συγκέντρωση τῶν πολιτῶν.

Οἱ πόλεις-κράτη. Οἱ κάτοικοι ἐγκαταστάθηκαν γύρω ἀπὸ τὶς ἀκροπόλεις. Ἀρκετοὶ ἄλλοι ἐξακολούθησαν ἀκόμη νὰ κατοικοῦν στὴν ὕπαιθρο (κοντὰ στὰ χωράφια ἢ τ' ἀμπέλια τους, ἢ κοντὰ στὴ θάλασσα, ὅπου καταγίνονταν μὲ τὸ ψάρεμα). Ἐξακολούθησε δηλαδὴ νὰ ὑπάρχη ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κέντρο, τὴν πόλη, κι ἕνας ἀριθμὸς ἀπὸ χωριὰ («δήμους»). Σὲ μερικὲς περιπτώσεις πόλη καὶ χωριὰ ἀποτελοῦσαν τὸ ἴδιο κράτος, ποὺ τ' ὄνομά του, τὸ ἔπαιρνε ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα, ὅπως θὰ τὴ λέγαμε σήμερα. Ἔτσι, ὅταν μιλᾶμε γιὰ τὴν Ἀθήνα στὴν ἀρχαιότητα, ἐννοοῦμε ὁλόκληρη τὴν Ἀττική. [Πόλεις δὲν ὀργανώθηκαν σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα, αὐτὰ τὰ χρόνια. Σὲ ἀρκετὲς περιοχὲς ἡ ζωὴ ἐξακολούθησε ὅπως καὶ πρίν].

Κάθε πόλη-κράτος εἶναι τελείως ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὶς ἄλλες, συχνὰ μάλιστα πολεμοῦν μεταξύ τους. Συνήθως ὑπάρχει φιλικὴ διάθεση ἀνάμεσα στὶς πόλεις ποὺ ἀνήκουν στὴν ἴδια φυλὴ (ἰωνικές, δωρικές).

Ἡ δημιουργία τῶν πόλεων στὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα ἦταν ἀποτέλεσμα τοῦ φυσικοῦ διαμελισμοῦ τῆς χώρας καὶ ἔργο τῶν βασιλέων τῆς ἐποχῆς. Ἀργότερα, οἱ μεγάλες πόλεις-κράτη θὰ ἀποχτήσουν στρατό, νομοθεσία καὶ νόμισμα δικό τους. Ἔγιναν, δηλαδή, σωστὰ κράτη, ἀλλὰ μικροσκοπικὰ σὲ ἔκταση.

Διάφορες πόλεις-κράτη στὴν Ἑλλάδα. Στὴν Πελοπόννησο δημιουργήθηκαν ἡ Σπάρτη, τὸ Ἄργος, ἡ Κόρινθος, ἡ Σικυὼν [κοντὰ στὸ σημερινὸ Κιάτο] κ.ἄ.

Ἀρχαϊκὸς ναὸς στὴν ἀκρόπολη τοῦ Σελινοῦντος στὴ Σικελία.

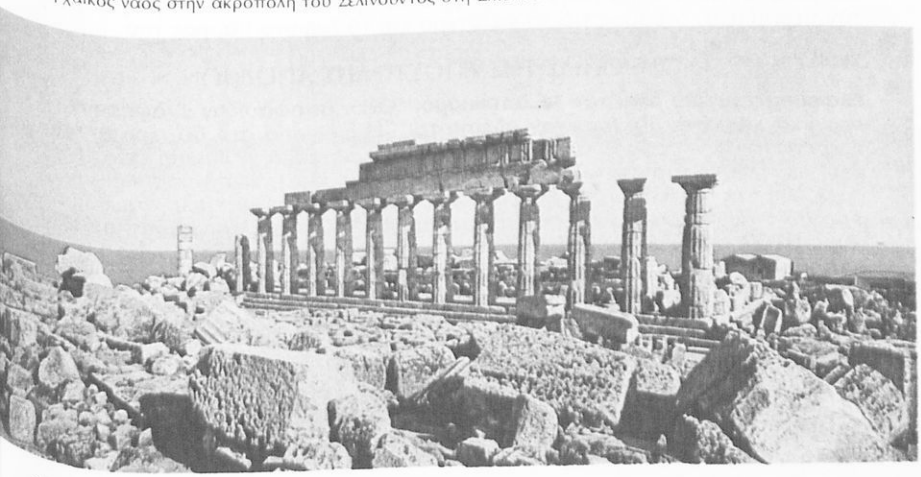

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Στὴν Κεντρικὴ Ἑλλάδα σημειώνουν γρήγορη ἀνάπτυξη ἡ Ἀθήνα καὶ τὰ Μέγαρα. Στὴν Εὔβοια, τέλος, ἡ Χαλκίδα κι ἡ Ἐρέτρια. Παράλληλα, στὴ Μ. Ἀσία οἱ ἀλλοτινὲς ἀποικίες [Μίλητος, Σάμος, Ἔφεσος, Χίος, Φώκαια] ἔχουν μεγαλώσει κι ἀντιμετωπίζουν ἀρκετὰ προβλήματα ἐσωτερικά. Μερικὲς ἀπὸ αὐτὲς τὶς πόλεις-κράτη θὰ παίξουν σπουδαῖο ρόλο στὸ δεύτερο ἀποικισμό.

3. ΟΙ ΑΙΤΙΕΣ ΤΟΥ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΥ

Πολιτικὲς διαμάχες. Ἡ δημιουργία τῆς πόλης-κράτους πρόσφερε ἀσφάλεια στοὺς κατοίκους, ἄνεση γιὰ τὴν κίνηση τοῦ ἐμπορίου καὶ ὁδήγησε στὴ δημιουργία νέων πόρων ζωῆς. Εἶχε ὅμως καὶ μερικὲς δυσάρεστες συνέπειες. Ἡ κυριότερη ἦταν οἱ διαμάχες καὶ οἱ διάφορες ζυμώσεις, ποὺ τὶς προκάλεσαν ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν ἢ ἤθελαν νὰ πάρουν τὴν ἐξουσία.
Ὅσοι δὲν πετύχαιναν τὸ σκοπό τους ἢ τοὺς παραμέριζαν οἱ ἄλλοι, σχημάτιζαν, μὲ τὸν καιρό, τὴ μερίδα τῶν δυσαρεστημένων καὶ κάποια στιγμὴ αἰσθάνονταν ἐπιτακτικὴ τὴν ἀνάγκη νὰ ζητήσουν ἀλλοῦ μόνιμη ἐγκατάσταση. Ἡ γῆ πάλι, ὅσο αὔξαινε ὁ πληθυσμός, δὲν ἔφτανε γιὰ ὅλους. Χρειάζονταν νέοι «κλῆροι».
Δημιουργία ἀνάγκης ἐπέκτασης. Στὶς πόλεις ἐξάλλου ἡ ἐμπορικὴ κίνηση κι ἡ βιοτεχνία ποὺ ἀναπτύχθηκαν πρόβαλαν νέες ἀνάγκες: *ὁ πληθυσμὸς αὐξήθηκε πολύ, τὰ προϊόντα τῆς βιοτεχνίας πλήθαιναν κι ὅσα περίσσευαν ἦταν ἀνάγκη νὰ ἀπορροφηθοῦν σὲ ἄλλες ἀγορές.* Ὅταν ἄρχισαν τὰ μακρινὰ ταξίδια, δημιουργήθηκε ἡ ἀνάγκη ν' ἀποκτήσουν οἱ ἔμποροι *σταθερὲς καὶ μόνιμες ἀγορὲς στὸ ἐξωτερικό*, γιὰ νὰ προμηθεύωνται καὶ τὰ εἴδη διατροφῆς ποὺ ἔλειπαν στὸν τόπο τους, καὶ τὶς πρῶτες ὕλες τὶς ἀπαραίτητες γιὰ νὰ δουλέψουν οἱ βιοτέχνες.
Ἡ τόλμη τῶν Ἑλλήνων. Χρειαζόταν, βέβαια, μεγάλη ψυχικὴ δύναμη καὶ τόλμη, γιὰ νὰ ξεκινήσουν μὲ τὰ μικρὰ καραβάκια τῆς ἐποχῆς καί, διασχίζοντας ἄγριες θάλασσες, νὰ κατακτήσουν ἄλλους τόπους γιὰ νὰ στήσουν νέα πατρίδα. Σ' αὐτὸ πολὺ βοήθησε τὸ φιλοπερίεργο τοῦ Ἕλληνα, ἡ ἀγάπη γιὰ τὴν περιπέτεια, ὁ πόθος γιὰ τὸ καλύτερο καὶ τὸ ἔμφυτο θάρρος του.

4. Ο ΤΡΟΠΟΣ ΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΑΠΟΙΚΙΩΝ

Διαφορὰ τοῦ 2ου ἀπὸ τὸν 1ο ἀποικισμό. Ὅσοι ἀποφάσιζαν ν' ἀφήσουν τὰ πατρικὰ χώματα, δὲν ἔφευγαν ἀδέσποτοι. Ἡ διαφορὰ στὸ δεύτερο ἀποικισμὸ εἶναι πὼς παρουσιάστηκε τῆς κάθε νέας ἀποικίας ἡ ἵδρυση σὰν προσπάθεια κρατική, ποὺ τὴν ὀργάνωσε καὶ τὴ βοηθοῦσε ἡ ἴδια ἡ γενέθλια πόλη.
Ὁ ρόλος τοῦ Μαντείου τῶν Δελφῶν. Στὴν περίοδο τοῦ δεύτερου ἀποικισμοῦ, ποὺ συνεχίζεται ἔντονα καὶ τὸν ἕβδομο αἰώνα, εἶναι ἐκπληκτικὴ ἡ θέση ποὺ πῆρε τὸ *Μαντεῖο τῶν Δελφῶν*. Πρὶν ξεκινήσουν οἱ ἄποικοι, ἐπίσημα ἡ πόλη ρωτοῦσε τὴ γνώμη τῆς Πυθίας, ποὺ συχνὰ ὅριζε καὶ τὸ χῶρο τῆς νέας ἐγκατάστασης κι ἔδινε τὶς γενικὲς κατευθύνσεις. Ἀκόμη κι οἱ πρῶτες δυσκολίες ποὺ συναντοῦσαν οἱ ἄποικοι, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ἀπόλλωνος [τοῦ φωτεροῦ θεοῦ τῶν Δελφῶν], ἔβρισκαν τὴ ρύθμισή τους.
Οἰκιστής, Μητρόπολη, Ἱερὸ Πῦρ. Ἡ ἀποστολὴ τῆς ἀποικίας γινόταν μὲ τρόπο πανηγυρικό. Ἡ πόλη ὅριζε τὸν *οἰκιστή*, τὸν ἀρχηγὸ τῆς ἀποστολῆς (ἦταν συνήθως ἕνας σπουδαῖος ἄνθρωπος ἀπὸ παλαιὰ οἰκογένεια, ἔξυπνος καὶ δραστήριος), ἀκόμη καὶ τὶς οἰκογένειες ποὺ θὰ ἔφευγαν, κάποτε. Γίνονταν λαμπρὲς γιορτὲς πρὶν ξεκινήσουν οἱ ἄποικοι, κι ἀπὸ τὸ βωμὸ τῆς «μητρόπο-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λης» (τῆς πόλης τους ποὺ τοὺς ἔστελνε) ἔπαιρναν μαζί τους τὸ *ἱερὸ πῦρ*, ποὺ ἄσβηστο θὰ ἔκαιγε στὸ βωμὸ ποὺ θὰ ἵδρυαν ἀμέσως στὴ νέα πόλη.

Σχέση μητρόπολης καὶ ἀποικίας. Εἶχαν σχέση μητέρας καὶ κόρης, ὄχι ὅμως δυναστική, γιατὶ ἡ ἀποικία ἦταν ἀνεξάρτητη πόλη. Ὑπῆρχε φυσικὰ βαθὺς σεβασμὸς γιὰ τὴ μητρόπολη καὶ ἴσχυε πνεῦμα ἀμοιβαίας βοήθειας, σὲ περίπτωση ποὺ κάποια ἀπὸ τὶς δύο ἀντιμετώπιζε σοβαρὸ κίνδυνο. Οἱ ἄποικοι ἔπαιρναν μέρος στὶς μεγάλες θρησκευτικὲς γιορτὲς τῆς μητρόπολης, κι ὅταν τύχαινε νὰ ἱδρύσουν, αὐτοὶ πιά, νέα ἀποικία, τῆς πρόσφεραν τὸ δικαίωμα νὰ διαλέξη ἐκείνη τὸν οἰκιστή. Εἶχαν τόση ἐλευθερία στὴ σχέση μεταξύ τους, ὥστε, σὲ περίπτωση διαφωνίας, ἔφταναν κάποτε καὶ σὲ σύγκρουση. Αὐτό, ὅμως, τὸ θεωροῦσαν δεῖγμα ἀσέβειας. Συνήθως, ἑνιωθαν δικούς τους ἐχθροὺς τοὺς ἀντίπαλους τῆς μητρόπολης.

Οἱ Ἕλληνες ἀποκτοῦν συνείδηση τῆς ἑνότητας τῆς φυλῆς. Οἱ ξενιτεμένοι ἄποικοι ἔφερναν μαζί τους ὁλόκληρο τὸν κόσμο τῶν παραδόσεων, τὴ θρησκεία, τὶς συνήθειες καὶ τὸν παλαιὸ τρόπο τῆς ζωῆς. Ἡ νοσταλγία τοὺς δημιουργοῦσε στενώτερη προσκόλληση στὴ γενέθλια γῆ. Καθὼς μάλιστα ζοῦσαν μὲ ξένους λαοὺς γύρω τους, γιὰ πρώτη φορὰ ἀπόχτησαν οἱ Ἕλληνες συνείδηση τῆς *ἑνότητας τῆς φυλῆς τους* καὶ ἐθνικὴ περηφάνια. Ὅ,τι δὲν εἶχαν αἰῶνες ὁλόκληρους στὴν Ἑλλάδα, τὸ κατάλαβαν μόνο ὅταν ξεριζώθηκαν καὶ βρέθηκαν ξένοι ἀνάμεσα σ' ἄγνωστους ἀνθρώπους.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. *Χαρακτηριστικὴ δύναμη στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία τὸ «γένος».*
2. *Στοὺς βασιλεῖς ὀφείλεται ὁ σχηματισμὸς τῆς πόλης-κράτους.*
3. *Αἰτίες τοῦ δεύτερου ἀποικισμοῦ εἶναι: ἔντονες ἐσωτερικὲς διαμάχες, αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ, στενότητα τῆς γῆς, ἀνάγκη ἐξασφάλισης σταθερῶν χώρων γιὰ τὴν προμήθεια πρώτων ὑλῶν, τὸ φιλοπερίεργο, τὸ ριψοκίνδυνο κι ἡ ἀνάγκη γιὰ τὴν περιπέτεια.*

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΣΤΟΥΣ ΑΡΧΑΙΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

4. Ὁ Ἑλληνισμὸς μὲ συστηματικὴ καὶ γενναία προσπάθεια κατορθώνει ν' ἁπλωθῆ, σχεδὸν μέσα σὲ δυὸ αἰῶνες (8ο-7ο αἰ. π.Χ.), στὶς παραλίες ὁλόκληρου τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου, δημιουργώντας πλῆθος νέα κέντρα ἀπὸ τὴ Μαύρη θάλασσα ὡς τὴν Ἰσπανία καὶ τὴ βόρεια παραλία τῆς Ἀφρικῆς.

5. ΕΙΔΗ ΑΠΟΙΚΙΩΝ

Στὴν περίοδο τοῦ δευτέρου ἀποικισμοῦ οἱ περισσότερες ἀποικίες ἦταν *ἀποικίες γιὰ ἐγκατάσταση*· οἱ ἄποικοι, δηλαδή, πήγαιναν νὰ βροῦν γῆ, κλῆρο· αὐτὲς ἐξελίχθηκαν σὲ πόλεις. Σὲ πολὺ μακρινὰ μέρη, χωρὶς ἀσφάλεια, ὅπου ὅμως ἡ προσέγγιση τῶν ἑλληνικῶν καραβιῶν ἦταν ἀπαραίτητη γιὰ τὴν προμήθεια πρώτων ὑλῶν, ἵδρυσαν ἕνα εἶδος ἐμπορικῶν πρακτορείων, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα. Αὐτὲς εἶναι οἱ *ἀποικίες γιὰ ἐκμετάλλευση*. Σ' αὐτὴ τὴν κατηγορία ἀνήκουν κι οἱ περισσότερες φοινικικὲς ἀποικίες.

6. ΟΙ ΑΠΟΙΚΙΕΣ ΤΟΥ ΕΥΞΕΙΝΟΥ

Μίλητος. Μέγαρα. Ἦταν τόση ἡ σημασία τῶν στενῶν τοῦ Ἑλλησπόντου, ὥστε ἀπὸ πολὺ νωρὶς ἔγινε ἀγώνας ἀνάμεσα στὶς ἑλληνικὲς πόλεις γιὰ τὴν

ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΦΟΙΝΙΚΙΚΕΣ ΑΠΟΙΚΙΕΣ

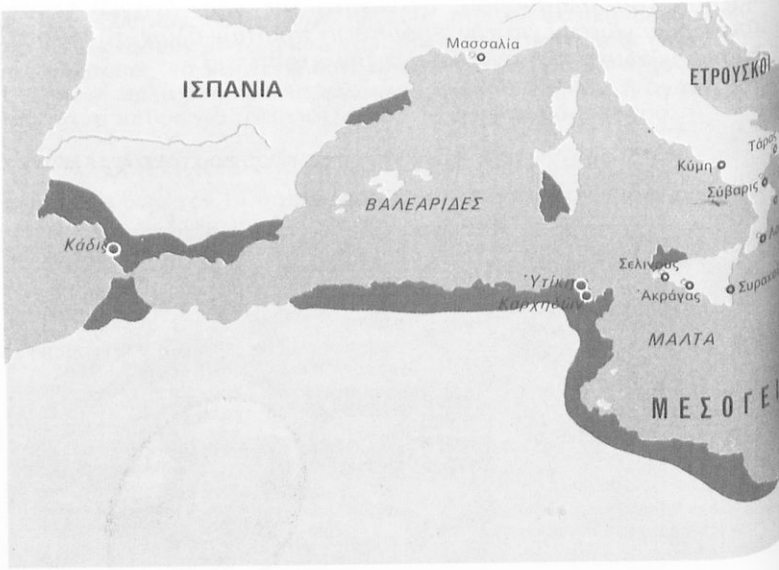

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐξασφάλιση τῆς κατοχῆς τους. Στὴν ἐπιχείρηση αὐτὴ ξεχώρισαν δύο πόλεις: ἡ *Μίλητος* καὶ τὰ *Μέγαρα*.
[Ἀκράτητη ἡ *Μίλητος*, καθὼς εἶχε αὐξηθῆ ἡ δύναμή της, κατέλαβε στὰ Στενὰ τὴν ἀνατολικὴ ἀκτὴ τῆς Προποντίδας. Σὲ σπουδαῖες θέσεις ἵδρυσε τὴν *Κύζικο* καὶ τὴν *Ἄβυδο*. Προχωρώντας στὸν Εὔξεινο Πόντο οἱ Μιλήσιοι ἐγκαταστάθηκαν στὴ *Σινώπη* καὶ στὴν *Τραπεζούντα*. Οἱ κάτοικοι τῶν *Μεγάρων* κατόρθωσαν νὰ ἐγκατασταθοῦν, πάλι, σὲ καίριες θέσεις στὰ Στενὰ (*Χαλκηδόνα*, *Σηστό*, *Βυζάντιο*). Δὲν εἶναι παράξενο ποὺ τὴν ἴδια ἔξοχη θέση διάλεξε, αἰῶνες πολλοὺς ἀργότερα, ὁ αὐτοκράτορας Μεγ. Κωνσταντῖνος γιὰ πρωτεύουσα τῆς Χριστιανικῆς Αὐτοκρατορίας. Στὴ Μαύρη Θάλασσα ἵδρυσαν οἱ Μεγαρεῖς τὴ *Μεσημβρία* στὴ δυτική της ἀκτή, καὶ τὴν *Ποντοηράκλεια* στὴ νότια].

Φώκαια. Οἱ κάτοικοι τῆς *Φώκαιας* πέτυχαν τὸ μερίδιό τους στὰ Στενὰ ἱδρύοντας τὴ *Λάμψακο*.
Μέσα σὲ λίγες δεκαετίες, ὅλα τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου γέμισαν μὲ νέες ἑλληνικὲς πόλεις.

7. ΟΙ ΑΠΟΙΚΙΕΣ ΤΗΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

Χαλκίδα. Ἐρέτρια. Οἱ κάτοικοι τῆς Χαλκίδας, μὲ γέφυρες τὴ Σκιάθο καὶ τὴ Σκόπελο, ἀποίκισαν τὴ Χαλκιδικὴ σὲ τέτοιο σημεῖο, ὥστε ὁλόκληρη ἡ χερσόνησος πῆρε τ' ὄνομά τους. [Ἡ Ἐρέτρια ἵδρυσε ἐκεῖ τὴν *Παλλήνη* κι ἡ Κόρινθος τὴν *Ποτίδαια*].

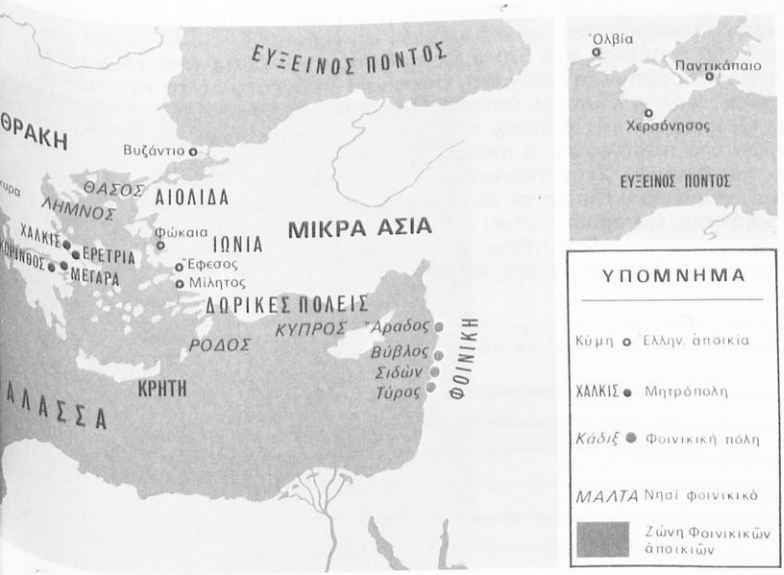

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Νόμισμα τῆς Γέλας, ἑλληνικῆς ἀποικίας στὴ Σικελία. 5ος π.Χ. αἰ. Νομισματικὴ Συλλογὴ Ἀθηνῶν.

Νόμισμα τοῦ Σελινοῦντος. 5ος π.Χ. αἰ. Νομισματικὴ Συλλογὴ Ἀθηνῶν.

8. ΟΙ ΑΛΛΕΣ ΑΠΟΙΚΙΕΣ

Ἀποικίες τῆς Κάτω Ἰταλίας. Ἄλλο κύμα ἀποικιῶν πρόβαλε στὴν Κάτω Ἰταλία καὶ στὴ Σικελία πρὸς τὸ τέλος τοῦ 8ου αἰ. π.Χ. Ἱδρύθηκαν, ἔτσι, ὁ *Τάρας* καὶ ἡ *Κύμη* (ἡ ἵδρυσή της ἔχει τεράστια σημασία, γιατὶ τὸ ἀλφάβητο τῆς μητρόπολης Κύμης στὴν Εὔβοια, ἀπ' αὐτὴ τὴν πόλη διαδόθηκε σ' ὁλόκληρη τὴν Ἰταλία· τὸ χρησιμοποίησαν οἱ Ρωμαῖοι κι αὐτὸ μεταχειρίζονται σήμερα ὅλοι οἱ δυτικοὶ Εὐρωπαϊκοὶ λαοί καὶ οἱ Ἀμερικανοί).

Ἀποικίες στὴ Σικελία. [Στὴ Σικελία ἱδρύουν ἐξάλλου οἱ Μεγαρεῖς τὰ *Ὑβλαῖα Μέγαρα* κι οἱ Κορίνθιοι, ἀφοῦ ἀποίκισαν τὴν Κέρκυρα καὶ τὶς ἀκτὲς τῆς Β. Ἠπείρου, ἔχτισαν τὶς *Συρακοῦσες* (734 π.Χ.), τὴ σπουδαιότερη ἑλληνικὴ πόλη-κράτος στὴ Σικελία. Ἄλλες πόλεις τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας καὶ τῶν νησιῶν ἱδρύουν τὴν *Κατάνη*, τὴ *Νάξο*, τὸ *Σελινούντα* (628) καὶ ἀργότερα τὸν *Ἀκράγαντα* (580), τὴ δεύτερη σπουδαία ἑλληνικὴ πόλη στὸ νησί].

Ἀποικίες στὰ παράλια τῆς Γαλλίας καὶ Ἰσπανίας. Κάτοικοι τῆς *Φώκαιας*, ἀπὸ τὴν Ἰωνία ξεκινώντας, ἵδρυσαν τὴ *Μασσαλία*, ποὺ μὲ τὴ σειρά της ἔγινε μητρόπολη μιᾶς σειρᾶς ἀποικιῶν στὰ παράλια τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας (*Νίκαια*, *Ἀντίπολις* κ.ἄ.). Μὲ τὴν καλοδιαλεγμένη τους θέση τῆς ἐξασφάλισαν τὸ ζωτικό της ἐμπόριο.

Ναύκρατις. Οἱ Μιλήσιοι, στὰ 620 π.Χ., παίρνουν τὴν ἄδεια ἀπὸ τὸ φαραὼ *Ψαμμήτιχο* νὰ ἱδρύσουν τὴ *Ναύκρατι*, σπουδαῖο λιμάνι στὸ Δέλτα τοῦ Νείλου, ὅπου κι ἄλλες πόλεις ἑλληνικὲς ἀπόχτησαν πρακτορεῖα.

Κυρήνη. Οἱ κάτοικοι τῆς Θήρας, τέλος, ἔφτασαν στὴν *Κυρήνη*, κι ἀπὸ κεῖ ἁπλώθηκαν στὰ παράλια τῆς Κυρηναϊκῆς.

[**Ἕλληνες καὶ Φοίνικες.** Στὴν ἀποικιακή τους ἐξάπλωση οἱ Ἕλληνες ἠρθαν ἀντιμέτωποι, χωρὶς νὰ φτάσουν σὲ σύγκρουση, μὲ τοὺς Φοίνικες, ποὺ διατήρησαν τὰ δικά τους ἐμπορικὰ κέντρα στὴ ΒΔ. Σικελία καὶ στὴν Ἰσπανία. Ἡ μεγάλη τους ἀποικία, ἡ *Καρχηδών*, στὴ Β. Ἀφρική, ἦταν προορισμένη νὰ γράψη ἀργότερα δική της μεγάλη ἱστορία].

Πρωτόγονο εἶδος νομίσματος στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα: Ὀβελοὶ σιδερένιοι. Νομισματικὴ Συλλογὴ Ἀθηνῶν.

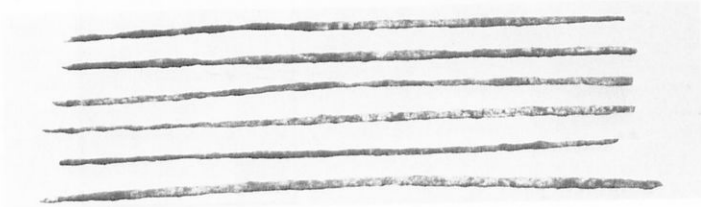

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

9. ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΥ

Ἡ ἀποικιακὴ ἐξάπλωση τῶν Ἑλλήνων εἶχε τεράστιες συνέπειες γιὰ τὴν ἱστορικὴ πορεία τοῦ ἔθνους. Νέοι ὁρίζοντες ἄνοιξαν ξαφνικὰ – μαζὶ παρουσιάστηκαν καὶ νέα προβλήματα – κι ἡ ζωὴ στὶς καινούριες πόλεις καὶ στὶς μητροπόλεις πῆρε ἄλλο ρυθμό.

Ἔφυγαν οἱ δυσαρεστημένοι. **Ἐμπόριο. Μέτρα καὶ σταθμά. Νόμισμα.** Ἀλλάφρωσαν οἱ μητροπόλεις ἀπὸ τὸν πολὺ ἢ τὸν δυσαρεστημένο πληθυσμὸ κι ὅσοι κάτοικοι ἔμειναν, μπόρεσαν νὰ προκόψουν.

Ἄνθισε πολὺ τὸ ἐμπόριο, γιατὶ ἐξασφαλίστηκε ἡ προμήθεια τροφίμων καὶ πρώτων ὑλῶν γιὰ τὴ βιοτεχνία (κασσίτερος, χαλκός, σίδερο, χρυσάφι, ἐλεφαντόδοντο, μαλλί), μὲ ἀποτέλεσμα νὰ σημειωθῆ ἐκπληκτικὴ ἀνάπτυξή της. Μεγάλη στάθηκε ἐπίσης ἡ ἐξαγωγὴ τῶν προϊόντων της στὶς ἀποικίες.

Ἔγινε ἀνάγκη γρήγορα νὰ κατασκευαστῆ νέος τύπος καραβιοῦ, μεγαλύτερος, γιὰ τὴ μεταφορὰ ἐμπορευμάτων (*ἡ ὁλκάς*). Ἀκόμη, σ' αὐτὰ τὰ χρόνια, χρειάστηκε νὰ ὁριστοῦν μέτρα καὶ σταθμὰ καὶ γιὰ πρώτη φορὰ κόπηκε νόμισμα στὶς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας (τὸν 6ο αἰ. π.Χ.) ταυτόχρονα μὲ τὴ γειτονικὴ Λυδία.

Φάλαγγα. Αὐτὰ τὰ χρόνια, γιὰ τὴν προστασία του, κάθε κράτος ὀργάνωσε στρατὸ ἀπὸ πεζούς, τὴ *φάλαγγα τῶν ὁπλιτῶν*.

Νέες τάξεις. Ἡ πατροπαράδοτη ἑλληνικὴ πενία σχεδὸν ἐξαφανίστηκε μὲ τὴν μεγάλη ἀνάπτυξη, καὶ στὶς μεγάλες πόλεις νέα ἰσχυρὴ τάξη δημιουργήθηκε: ἡ ἀστική. Τὴν ἀποτελοῦσαν οἱ βιοτέχνες, οἱ ἔμποροι καὶ οἱ ναυτικοί.

Ἐπίδραση τῶν πολιτισμῶν τῆς Ἀνατολῆς. Στὴ Μ. Ἀσία, οἱ Ἕλληνες γνώρισαν τοὺς μεγάλους πολιτισμοὺς τῆς Ἀνατολῆς καὶ μὲ τ' ἀνοιχτό τους μυαλὸ πῆραν πολλὲς γνώσεις, γέμισε ὁ νοῦς τους ἀπὸ πλῆθος νέες παραστάσεις κι ὁ πνευματικός τους ὁρίζοντας πλάτυνε ἀφάνταστα.

Ἔπος. Φιλοσοφία. Ἱστορία. Ἡ εὐμάρεια ποὺ ἐπικράτησε, ἰδιαίτερα στὶς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, δημιούργησε *μεγάλες πνευματικὲς ἀνησυχίες*. Ἐκεῖ ἀνθίζει

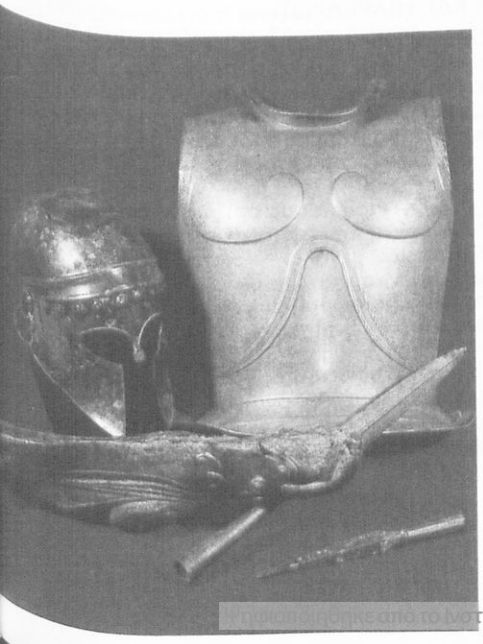

Κράνος, θώρακας, κνημίδα καὶ αἰχμὲς ἀπὸ δόρατα. Ὅλα εἶναι χάλκινα. Ἐκτίθενται στὸ Μουσεῖο τῆς ἀρχαίας Ὀλυμπίας. Ἔχουν ἀποκαλυφθῆ στὶς ἀνασκαφὲς ἐκεῖ. (Οἱ ἀρχαῖοι συνήθιζαν νὰ ἀφιερώνουν, ὕστερα ἀπὸ νικηφόρες μάχες, τὰ ὅπλα τους στὸ Δία τῆς Ὀλυμπίας).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Φάλαγγα ὁπλιτῶν. Προσέξτε τὸ νεαρὸ αὐλητή, ποὺ κρατώντας μὲ τὰ δύο του χέρια τὸν διπλὸν αὐλὸ παίζει τὸ ἐμβατήριο (τὸν παιάνα). Στοὺς ἤχους του ὁρμοῦσαν οἱ πολεμιστὲς ἐναντίον τοῦ ἀντιπάλου. Οἰνοχόη φιλοτεχνημένη στὴν Κόρινθο, μεγάλο ἀγγειοπλαστικὸ κέντρο στὸν 8ο - 6ο αἰώνα π.Χ. Μουσεῖο τῆς Βίλλα Τζούλια στὴ Ρώμη.

τὸ ἔπος κι ἐκεῖ γεννιέται ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ἱστορία. Ἀνάλογη ἀκμὴ πνευματικὴ σημειώνεται καὶ στὶς ἑλληνικὲς πόλεις κι οἱ τέχνες ἀναπτύσσονται μὲ γοργὸ ρυθμό.

Ἑλληνικὴ ἐπίδραση στοὺς νέους τόπους. Ζώντας στὶς νέες πόλεις οἱ Ἕλληνες τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας ἔρχονται σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς ἰθαγενεῖς πληθυσμοὺς καὶ τοὺς ἐπηρεάζουν μὲ τὶς συνήθειες καὶ τὸν ἀραῖο τρόπο τῆς ζωῆς τους, μὲ τὴ θρησκεία τῶν Ὀλυμπίων θεῶν τους, μὲ τὴν τέχνη τους. *Ἀπὸ τὴν Κύμη*, εἴδαμε, *διαδίδεται τὸ ἀλφάβητο στὴν Ἰταλία*. Ἕνα σημαντικὸ μέρος τῆς χώρας πλημμύρισε ἀπὸ πόλεις, ὅπου μιλιόνταν τὰ ἑλληνικά, ἱδρύθηκαν ἱερὰ τῶν ἑλληνικῶν θεῶν καὶ κυριαρχοῦσε ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμός. Ὀνομάστηκε, ἔτσι, ἡ Κάτω Ἰταλία *Μεγάλη Ἑλλάδα*.

10. ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ «ΒΑΡΒΑΡΟΙ»

Στὸν πρῶτο ἀποικισμό, εἶχαν οἱ Ἕλληνες αἴσθανθῆ, στὶς ξένες χῶρες, γιὰ πρώτη φορὰ ἑνότητα μεταξύ τους· τώρα, τοὺς κυριεύει πραγματικὴ περηφάνια γιὰ τὸ ἔθνος καὶ τοὺς συμπατριώτες τους. Χαίρονται κάθε ἐκδήλωση τοῦ πολιτισμοῦ τους πού, ἐλεύθερα, συγκινεῖ κι ἐπηρεάζει τοὺς ξένους τόσο, ὥστε νὰ τὸν μιμοῦνται χωρὶς νὰ τοὺς τὸ ἐπιβάλλουν οἱ ἴδιοι. Γιὰ πρώτη φορὰ καθιερώνεται ἡ ὀνομασία *Ἕλληνες*, καὶ ξεχωρίζουν ἔτσι ἀπὸ τοὺς «βαρβάρους» (ὅσους δὲ μιλοῦν ἑλληνικά).

Ἡ Ἰταλία πρόσφερε πλούσια γῆ κι ἄνοιξε σπουδαίους ὁρίζοντες στὸ ἐμπόριο. Ἡ γνωριμία ὅμως μὲ τὴν Ἀνατολὴ καὶ μὲ τὴν Αἴγυπτο στάθηκε ἀποκαλυπτική. Ὅλα τὰ ἐπιτεύγματα τῶν παλαιῶν μεγάλων πολιτισμῶν γίνονται κτῆμα τῶν Ἑλλήνων, ποὺ γνωρίζουν νέες παραστάσεις, κι ἀποκτοῦν νέες γνώσεις καὶ ἰδέες. Τὸ θαυμαστὸ εἶναι πὼς τὶς ἀφομοίωσαν καὶ τὶς χρησιμοποίησαν μὲ τελείως δική τους ἔκφραση, ἀπὸ δῶ καὶ πέρα, καὶ οἱ ἀποικίες καὶ οἱ μητροπόλεις.

Ὅταν ἄρχισε ὁ δεύτερος ἀποικισμός, κανεὶς δὲ θὰ μποροῦσε νὰ ὑποψιαστῆ τὴν ἔκταση ποὺ θὰ ἔπαιρνε, τί νέους κόσμους θὰ ἄνοιγε καὶ τί πνοὴ θὰ πρόσφερε στὸν Ἑλληνισμό.

Ἂν στὴν περίοδο τῆς Γεωμετρικῆς τέχνης σταθεροποιοῦνται τὰ ἑλληνικὰ χαρακτηριστικά, στὰ ἀρχαϊκὰ χρόνια ἀρχίζει νὰ θεμελιώνεται τὸ κατοπινὸ μεγαλεῖο τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Μέσα σὲ δύο αἰῶνες τὰ ὅρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἁπλώνονται σ' ὅλη τὴν παραλία τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Εὐξείνου.
2. Πλῆθος νέες μεγάλες πόλεις δημιουργοῦνται, ποὺ παίρνουν ἀπὸ τοὺς νέους χώρους ὑλικὰ ἀγαθὰ καὶ διαδίδουν σ' αὐτοὺς τὸν πολιτισμό τους.
3. Ὁ δεύτερος ἀποικισμὸς εἶχε τεράστιες συνέπειες: οἰκονομικές, κοινωνικὲς καὶ πνευματικές.
4. Οἱ Ἕλληνες συνειδητοποιοῦν τὴν ἑνότητα τῆς φυλῆς τους καὶ ξεχωρίζουν τὸν ἑαυτό τους ἀπὸ τοὺς βαρβάρους.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1-2. Ἡ Κυρήνη, ἀποικία τῆς Θήρας, στὴν Ἀφρική:

«Στὶς μέρες λοιπὸν τοῦ Βάττου, τοῦ οἰκιστῆ, ποὺ βασίλεψε σαράντα χρόνια, καὶ στὶς ἡμέρες τοῦ γιοῦ του τοῦ Ἀρκεσίλαου, ποὺ βασίλεψε δεκάξι χρόνια, ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων τῆς Κυρήνης ἦταν ὁ ἴδιος μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀποίκων ποὺ στάλθηκαν ἐκεῖ ἀπ' τὴν ἀρχή. Μὰ ἐπὶ τοῦ τρίτου βασιλιᾶ... ἡ Πυθία παρακίνησε μὲ χρησμὸ ὅλους τοὺς Ἕλληνες ν' ἀνεβοῦν στὰ πλοῖα καὶ νὰ πᾶνε νὰ κατοικήσουν μαζὶ μὲ τοὺς Κυρηναίους στὴ Λιβύη, γιατὶ οἱ Κυρηναῖοι τοὺς προσκαλοῦσαν ἐκεῖ μὲ τὴν ὑπόσχεση νὰ ξαναμοιράσουν τὴ γῆ· ὁ χρησμὸς ποὺ τοὺς ἔδωσε ἦταν αὐτός: «Ὅποιος ἔρθη στὴν πολυπόθητη Λιβύη μετὰ τὴ μοιρασιὰ τῆς γῆς, τοῦ λέω πὼς πικρὰ θὰ μετανιώση ἀργότερα».

Ἡροδότου, *Ἱστορίαι* Δ, 159 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

[«Σὲ φίλου σήμερα τὸ πλευρὸ πρέπει,
τοῦ βασιλιᾶ τῆς ὁμορφάλογης Κυρήνης
νὰ σταθῆς, στ' Ἀρκεσίλαου τὸ γιορτάσι,
Μοῦσα, τῶν ὕμνων τὸν ἀγέρα
ποὺ χρωστᾶς γιὰ ν' ἀνοίγης
στὰ τέκνα τῆς Λητῶς καὶ στοὺς Δελφούς,
κάποτε ὅπου τῶν χρυσῶν ἀητῶν τοῦ Δία
διπλανὴ καὶ χωρὶς νὰ λείπη ὁ Φοῖβος
χρησμοδότησε ἡ Πυθία
στὸ Βάττον, οἰκιστὴ τῆς καρποφόρας Λιβύας, τὸ ἱερὸ νησὶ ὡς ἀφήση
τὴν πόλη τὴν ὁμορφοάρματη
στὸν λευκοχώματο μαστὸ
τῆς γῆς νὰ χτίση...»].

Πινδάρου, «*Πυθιόνικος*» 4ος, στ. 1-14 (Μετ. Π. Λεκατσᾶ)

3.[Ὁ Θουκυδίδης γιὰ τὸν ἀποικισμό:

«Ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες πρῶτοι οἱ Χαλκιδεῖς ἔπλευσαν ἀπὸ τὴν Εὔβοια μὲ τὸν Θουκλέα ὡς οἰκιστὴ καὶ ἔκτισαν τὴ Νάξο καὶ ἵδρυσαν βωμὸ τοῦ Ἀρχηγέτου Ἀπόλλωνος, ποὺ βρίσκεται καὶ σήμερα ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη καὶ σ' αὐτὸν προσφέρουν πρῶτα θυσία οἱ θεωροί, ὅταν ἔρχωνται ἀπὸ τὴ Σικελία. Τὶς Συρακοῦσες ἔκτισε τὴν ἑπόμενη χρονιὰ ὁ Ἀρχίας ἀπὸ τὴν Κόρινθο, ἕνας ἀπὸ τοὺς Ἡρακλεῖδες, ἀφοῦ ἔδιωξε τοὺς Σικελοὺς ἀπὸ τὸ νησάκι, ὅπου βρίσκεται ἡ ἐσωτερικὴ πόλη, ποὺ τὰ τείχη της δὲ βρέχονται τώρα πιὰ ἀπὸ τὴ θάλασσα· μὲ τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ τειχίστηκε ἡ πόλη καὶ ἔγινε πολυάνθρωπη. Πέντε χρόνια μετὰ τὴ θεμελίωση τῶν Συρακουσῶν ξεκίνησαν ἀπὸ τὴ Νάξο ὁ Θουκλῆς καὶ οἱ Χαλκιδεῖς καὶ ἀφοῦ ἔδιωξαν ὕστερ' ἀπὸ πόλεμο τοὺς Σικελούς, ἔκτισαν τοὺς Λεοντίνους κι ὕστερα τὴν Κατάνη...»].

Θουκυδίδου, «*Ἱστορία*» ΣΤ, 3 (Μετ. Π. Ξιφαρᾶ)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ

1. Η ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ ΤΗΣ ΑΤΟΜΙΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς σήμερα δὲν ὑπάρχει πολίτευμα, πού, στὶς γενικές του γραμμές, νὰ μὴν ἐμφανίστηκε στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα.
Οἱ ἀπόλυτες μοναρχίες στὰ τεράστια κράτη τῆς Ἀνατολῆς ἢ οἱ ὀλιγαρχίες τῶν πλουσίων ἐμπόρων στὴ Φοινίκη ἔσβησαν μαζὶ μὲ τὰ ἴδια τὰ κράτη. Οἱ πολλοὶ ποτὲ δὲν ἀπόχτησαν συνείδηση ἀτόμων ποὺ θὰ ζητοῦσαν δικαιώματα. Ἀγνοώντας ὁλότελα τὴν ἔννοια τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας ἔμειναν μάζες σιωπηλὲς κι ἐργατικές. Στὴν Ἑλλάδα, ὄχι μόνο ἐλευθερώνεται τὸ ἄτομο – *γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου* – ἀλλὰ ἀποχτᾶ καὶ συνείδηση τῆς ἐλευθερίας του. Γι' αὐτὸ κι ἦρθε στιγμὴ ποὺ πρόβαλε τὴν ἀπαίτηση νὰ ἀκουστῆ ἡ γνώμη του, νὰ πάρη μέρος στὴ διοίκηση.

2. ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ

Μοναρχία. Τὸν παλιὸ καιρό, τὶς τύχες τῶν ἀνθρώπων ὅριζε ὁ βασιλιάς. Τὸ πολίτευμα αὐτὸ τ' ὀνομάζουμε *μοναρχία*. Στὴν Ἑλλάδα, κοντὰ στὸ βασιλιὰ ὑπῆρχαν ἰσχυροί, οἱ «ἄριστοι», ποὺ κυβερνοῦσαν μαζί του. Βασιλιὰς καὶ ἄριστοι εἶχαν μεγάλη κτηματικὴ περιουσία καὶ κανεὶς δὲ συλλογιζόταν, τὰ πρῶτα χρόνια, νὰ τοὺς παραμερίση ζητώντας νὰ πάρη μέρος στὴ διοίκηση. Ἡ ἀνάπτυξη τῶν πόλεων ὅμως κλόνισε σιγὰ-σιγὰ αὐτὴ τὴν ἰσορροπία.
Ὀλιγαρχικὸ πολίτευμα. Ἡ συγκέντρωση τῶν ἀνθρώπων στὶς πόλεις ὁδήγησε στὰ περισσότερα μέρη στὴ μείωση τῆς βασιλικῆς δύναμης, καὶ σιγὰ-σιγὰ πῆραν τὴν ἐξουσία στὰ χέρια τους οἱ πλούσιοι γαιοκτήμονες, οἱ «ἄριστοι». Τὸ πολίτευμα ἀπὸ μοναρχικὸ ἔγινε *ὀλιγαρχικό*, πέρασε δηλαδὴ ἡ δύναμη ἀπὸ τὸν ἕνα στοὺς περισσότερους, ποὺ πάλι ὅμως ἦταν οἱ λίγοι.
Νέα τάξη: ἡ ἀστική. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ μὲ τὸν ἀποικισμὸ καὶ τὴν ἐφεύρεση τοῦ νομίσματος σημειώνουν ἀνάπτυξη τὸ ἐμπόριο κι ἡ ναυτιλία, καὶ ἡ βιοτεχνία γίνεται σχεδὸν βιομηχανία, πολλὲς ζυμώσεις ἄρχισαν. Ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς δὲν ἀπόδινε τόσο, ὅσο οἱ νέοι τομεῖς τῆς δραστηριότητας ποὺ ἀναπτύχθηκαν. Δημιουργήθηκε, δηλαδή, νέα τάξη, «ἡ ἀστική», ἀπὸ τοὺς πλούσιους ἐμπόρους καὶ βιομηχάνους πού, ἔχοντας περιουσία σὲ χρῆμα καὶ νιώθοντας τὴ δύναμή τους, ἄρχισαν νὰ ζητοῦν νὰ πάρουν μέρος στὴ διοίκηση. Ἔτσι, ἄρχισε περίοδος ἐσωτερικῶν ἀναστατώσεων στὶς ἑλληνικὲς πόλεις.
Τιμοκρατία. Ἡ διαμάχη ἀνάμεσα στοὺς νέους πλουσίους καὶ τοὺς παλαιοὺς ἀριστοκράτες γινόταν ὁλοένα ἐντονώτερη, γι' αὐτὸ καὶ στὶς περισσότερες πό-

Ἡ ἀρχαιότερη σωζόμενη σὲ πλάκες χαραγμένη, νομοθεσία τῆς πόλης τῆς Κρήτης Γόρτυνος. Σήμερα ὅλο τὸ λίθινο αὐτὸ ὑλικὸ βρίσκεται ἐντοιχισμένο στὸ θέατρο τῆς μεταγενέστερης πόλης.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λεις, ὅταν ἔφτασαν στὸ ἀπροχώρητο, οἱ παλαιοὶ εὐγενεῖς υποχώρησαν καὶ τὸ πολίτευμα ἀπὸ ἀριστοκρατικὸ (ὅπου διοικοῦν οἱ εὐγενεῖς), γίνεται *τιμοκρατικὸ* (ὅπου τὴν ἐξουσία ἔχουν οἱ οἰκονομικὰ ἰσχυροί).

Ἀπαιτήσεις τοῦ Δήμου. Ταυτόχρονα, οἱ ἄνθρωποι στὶς πόλεις (*ὁ δῆμος*) ποὺ δούλευαν στὶς βιοτεχνίες, στὸ ἐμπόριο καὶ στὰ καράβια, καθὼς καὶ οἱ γεωργοὶ ποὺ σὲ δύσκολες περιστάσεις χρεώθηκαν καὶ ἔχασαν τὰ μικρὰ κτήματά τους, κινήθηκαν ζητώντας γραπτοὺς νόμους, κι ἡ φωνή τους ὁλοένα δυνάμωνε.

Νομοθέτες. Ἡ ἀναστάτωση ποὺ ἐπικρατοῦσε ἦταν μεγάλη, γιατὶ καμιὰ τάξη δὲν ἤθελε νὰ ὑποχωρήση. Χρειαζόταν, ὅμως, κάποια λύση. Ἀνάθεσαν, ἔτσι, σὲ ἀνθρώπους σοφοὺς μὲ πεῖρα καὶ γνώση, στοὺς *νομοθέτες*, νὰ συντάξουν νόμους, γιὰ νὰ συμβιβάσουν τὶς μεγάλες διαφορές.

Οἱ νομοθέτες ὅρισαν τὸν τρόπο τῆς διακυβέρνησης, τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης, καὶ ρύθμισαν τὶς υποχρεώσεις τῶν πολιτῶν. Μεγάλοι νομοθέτες στὴν Ἀθήνα ἦταν ὁ Σόλων καὶ ὁ Δράκων. [Στὴ Μυτιλήνη ὁ Πιττακός, στὴν Κάτω Ἰταλία στοὺς Λοκροὺς ἦταν ὁ Ζάλευκος, καὶ ὁ Χαρώνδας στὴν Κατάνη].

Τύραννοι. Οἱ ἀπαιτήσεις ὅμως ἦταν πολλὲς καὶ καμιὰ τάξη δὲν ἱκανοποιήθηκε ἀπὸ τὴ νομοθεσία. Ὁ λαὸς ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι δυσαρεστημένος. Οἱ ἐσωτερικοὶ ἀγῶνες συνεχίστηκαν. Σὲ ὁρισμένες πόλεις, μερικοὶ φιλόδοξοι ἀριστοκράτες κατόρθωσαν παίρνοντας τὸ λαὸ μὲ τὸ μέρος τους νὰ ἀνέβουν στὴν ἐξουσία, παραμερίζοντας καὶ τοὺς ἀριστοκράτες καὶ τοὺς πλουσίους. Τοὺς ὀνόμασαν *τυράννους* οἱ ἀρχαῖοι. Παρ' ὅλο ποὺ ἔκαμαν πολλὰ ἔργα, βοήθησαν τὸ ἐμπόριο καὶ τὴ γεωργία καὶ προστάτευσαν τὶς τέχνες καὶ τὰ γράμματα, γρήγορα ἔγιναν ἀντιπαθητικοὶ στοὺς πολίτες. Ἔτσι τὸ καθεστὼς αὐτὸ σὲ καμιὰ ἑλληνικὴ πόλη δὲ συνεχίστηκε πέρα ἀπὸ τρεῖς γενιές. Ὕστερα ἀπὸ τὴν κατάλυση τῆς τυραννίας, σὲ μερικὲς πόλεις σταθεροποιήθηκε τὸ ἀριστοκρατικὸ πολίτευμα, ἐνῶ σ' ἄλλες πῆρε ὁ δῆμος (οἱ πολλοὶ) στὰ χέρια του τὴ διοίκηση, κι ἱδρύθηκε ἡ *δημοκρατία*.

3. ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΙΣ ΑΠΟΙΚΙΕΣ

Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἀπόχτησαν τὰ μέσα νὰ ζήσουν καλά, ἀκολούθησαν ὁλότελα διαφορετικὸ δρόμο ἀπ' ὅ,τι οἱ μεγάλες παλαιὲς αὐτοκρατορίες τῆς Ἀνατολῆς. Ἐκεῖ, ἡ προσπάθεια γιὰ ἐπέκταση σὲ νέες χῶρες δὲν εἶχε ξεκινήσει ἀπὸ ἀνάγκη, ὅπως στὴν Ἑλλάδα. Ὑπαγορευόταν ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία ν' αὐξηθῆ ἡ δύναμη κι ὁ πλοῦτος τῶν ἀρχόντων. Αὐτὸς ἦταν ὁ σκοπὸς τῶν κατακτήσεων κι αὐτὸ ζητοῦσαν ὑποτάσσοντας τὶς ξένες χῶρες.

Ἡ νοοτροπία τῶν Ἑλλήνων ἀποίκων. Ἡ δραστηριότητα τῶν Ἑλλήνων ἐκδηλώθηκε διαφορετικά. Ἀναζήτησαν νέους χώρους γιὰ ἐγκατάσταση. Οἱ περισσότεροι ἄποικοι ἔφυγαν δυσαρεστημένοι γιὰ πολιτικοὺς λόγους ἀπὸ τὴ γενέθλια γῆ. Πάλεψαν σκληρὰ γιὰ ν' ἀποχτήσουν νέες ἑστίες. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ὅμως ποὺ ρίζωσαν καὶ βρῆκαν ὅ,τι ζητοῦσαν, δὲν ἔστρεψαν τὰ μάτια τους ἀχόρταγα σὲ νέες κατακτήσεις. Φρόντισαν νὰ καλυτερέψουν τὴν ἴδια τους τὴ ζωή, καί, βελτιώνοντας τὸ πολίτευμά τους, νὰ ρυθμίσουν τὴ θέση τοῦ ἀτόμου στὴν πόλη ποὺ ἦταν ὁλόκληρος ὁ κόσμος του. Οἱ Ἕλληνες ἄποικοι, ὅπως εἴδαμε, ἦρθαν σ' ἐπαφὴ μὲ ἄλλους λαοὺς γειτονικούς. Ἀγόραζαν τὰ προϊόντα τους, ποτὲ ὅμως δὲν ἐπιζήτησαν νὰ κυριαρχήσουν μὲ τὴ βία σ' αὐτούς. Ἀντίθετα, ὅταν σταθεροποιήθηκαν στὶς νέες πατρίδες τους, πλούσια ἡ ἀκτινοβολία τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ τρόπου τῆς ζωῆς τους ἀντικαθρεφτίστηκε στοὺς «βαρβάρους».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Φιλοσοφία. Ἔπος. Λυρικὴ ποίηση. Ὅταν γνώρισαν τὴν εὐμάρεια, ἀντὶ γιὰ κατακτητικὴ διάθεση, μὲς στὴν ψυχή τους ξύπνησε ἕνας κόσμος ὁλόκληρος ἀπὸ πνευματικὲς ἀνησυχίες. *Γιὰ πρώτη φορά, στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου, ἀναρωτήθηκαν οἱ ἄνθρωποι γιὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς*, προσπαθώντας νὰ βροῦν μιὰν ἀπόκριση λογική, παραμερίζοντας τὰ παλιὰ παραμύθια ποὺ εἶχαν θρέψει αἰῶνες ἀτέλειωτους τὴν ἀνθρωπότητα. Ἔτσι, γεννήθηκαν οἱ πρῶτες ἐπιστημονικὲς ἀνησυχίες, ἡ φιλοσοφία κι ἀκόμη, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἔπος, ἡ λυρικὴ ποίηση κι ἡ ἱστορία.

Οὔτε στὶς ἀποικίες ἐνοποιήθηκαν οἱ ἑλληνικὲς δυνάμεις. Θὰ ἦταν, ἴσως, ὁλότελα διαφορετικὴ ἡ μοίρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἂν εἶχαν νιώσει σταθερὰ οἱ Ἕλληνες τὴν ἀνάγκη νὰ ἑνωθοῦν μεταξύ τους. Δὲν ἐπιζήτησαν κατακτήσεις σὲ ξένες χῶρες. Σ' ὅλο ὅμως τὸ διάστημα τῆς ἱστορικῆς τους πορείας στὴν ἀρχαιότητα, δὲ σταμάτησε ἡ μιὰ ἑλληνικὴ πόλη νὰ μάχεται τὴν ἄλλη –ἰδίως οἱ γειτονικὲς– καὶ νὰ φτάνουν σὲ πολέμους μεταξύ τους. Μόνο σὲ πολὺ δύσκολες ὧρες, καὶ τότε προσωρινά, ἑνώθηκαν οἱ ἑλληνικὲς πόλεις. Οἱ λίγες φωνὲς μεγάλων ἀνθρώπων ποὺ μίλησαν, στὴν ἀρχαιότητα, γιὰ συνένωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ, δὲ βρῆκαν ἀπήχηση.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα πρόσφερε ὅλες τὶς μορφὲς τῶν πολιτευμάτων ποὺ ὑπάρχουν ὡς σήμερα.
2. Στὴν Ἑλλάδα ἀνακαλύφθηκε ἡ ἀξία τοῦ ἀτόμου κι ἱδρύθηκε ἡ δημοκρατία.
3. Μὲς στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο, ὕστερα ἀπὸ πολλὲς ἐσωτερικὲς ζυμώσεις, τὸ πολίτευμα ἐξελίσσεται ἀπὸ τὴ μοναρχία στὴ δημοκρατία.
4. Σταθμὸς σύντομος ἡ ὕπαρξη τῶν τυράννων, ποὺ δὲν ἀγαπήθηκαν ὅμως καὶ δὲν εἶχε συνέχεια τὸ καθεστὼς ποὺ προσπάθησαν νὰ ἐπιβάλουν.
5. Ἡ ἔλλειψη ἑνότητας στάθηκε τὸ μεγάλο μειονέκτημα τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1-2.[Οἱ τύραννοι στὶς ἑλληνικὲς πόλεις:

«Καθὼς δυνάμωνε λοιπὸν ἡ Ἑλλάδα κι οἱ ἄνθρωποι ἀποκτοῦσαν περισσότερα κεφάλαια παρὰ πρωτύτερα, ἱδρύθηκαν στὶς περισσότερες πολιτεῖες τυραννίδες, ἐπειδὴ αὔξαιναν τὰ εἰσοδήματα (ἐνῶ πρὶν εἶχανε κληρονομικὲς μοναρχίες μὲ καθορισμένα τὰ προνόμια τῶν βασιλιάδων) καὶ οἱ ἑλληνικοὶ τόποι ναυπηγοῦσαν στόλους καὶ πιάνονταν περισσότερο ἀπὸ τὴ θάλασσα».

Θουκυδίδου, «*Ἱστορία*» *Α, 13* (Μετ. Ἕλλης Λαμπρίδη)

«Οἱ τύραννοι, πάλι, ὅσοι ἐξουσίαζαν ἑλληνικὲς πολιτεῖες, ἐπειδὴ κοίταζαν μόνο τὸ δικό τους συμφέρον, τὴ ζωὴ καὶ τὴν καλοπέρασή τους, καὶ πῶς νὰ μεγαλώσουν τὴ δύναμη τῆς γενιᾶς τους, διοικοῦσαν τὶς πολιτεῖες τους ὅσο μποροῦσαν φυλάγοντας τοὺς τόπους ποὺ εἶχαν, κι ἔτσι δὲν ἔγινε ἀπ' αὐτοὺς καμιὰ ἀξιόλογη πολεμικὴ ἐπιχείρηση ἐκτὸς ἀπὸ μικρὲς ἐπιδρομὲς ἐνάντια σὲ γειτονικὰ μέρη. Ἔτσι λοιπὸν στενευόταν ἡ Ἑλλάδα ἀπὸ παντοῦ γιὰ πολὺν καιρό, ὥστε νὰ μὴν πράξη τίποτα τὸ μεγάλο μὲ κοινὴ προσπάθεια, κι ἀπ' ὅλους ἔλειπε ἡ τόλμη, ἂν πάρωμε κάθε πολιτεία χωριστά»].

Θουκυδίδου, «*Ἱστορία*» *Α, 18* (Μετ. Ἕλλης Λαμπρίδη)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΟΛΕΙΣ

1. ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Σπάρτη, ποὺ θὰ παρακολουθήσουμε παρακάτω λεπτομερειακὰ τὴν ἱστορία της, στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο εἶναι μεγάλη ἡ ἀνάπτυξη ποὺ σημειώνουν τρεῖς πόλεις: *τὸ Ἄργος, ἡ Σικυὼν καὶ ἡ Κόρινθος.*

Ἀρκαδία, Μεσσηνία, Ἀχαΐα. Γιὰ τελείως διαφορετικοὺς λόγους ἡ καθεμιὰ ἀπὸ αὐτὲς τὶς τρεῖς περιοχὲς δὲ γνώρισε ἰδιαίτερη ἀνάπτυξη. Ἡ Ἀρκαδία, ὀρεινὴ χώρα, κλεισμένη μὲ βουνὰ ψηλὰ ἀπὸ τὸν ἄλλο χῶρο, ἔμεινε καθυστερημένη, ὅπως καὶ ἡ Ἀχαΐα. Μικρὲς πόλεις (Μαντίνεια, Τεγέα) ἢ καὶ συνοικισμοὶ ἀσήμαντοι (κῶμες) ἀναπτύχθηκαν στὸ χῶρο τῆς καθεμιᾶς, χωρὶς καμιὰ ἀκτινοβολία. Ἡ Μεσσηνία, πάλι, νωρὶς τράβηξε ἀρπακτικὲς τὶς διαθέσεις τῶν Σπαρτιατῶν μὲ τὸ πλούσιο ἔδαφός της, γι' αὐτὸ καὶ δὲν μπόρεσε, ὑποδουλωμένη, ν' ἀναπτυχθῆ αὐτόνομα. Ἀκολούθησε ἀναγκαστικὰ τὸ δρόμο τῶν Σπαρτιατῶν.

Τὸ Ἄργος. Σημειώνει ἐξαιρετικὴ ἀνάπτυξη μετὰ τὴ δωρικὴ κατάκτηση κι οἱ βασιλιάδες του κυριαρχοῦν σ' ὁλόκληρη τὴν Ἀργολίδα. Πρὶν ἡ Σπάρτη ἀπλώση τὴν ἐπιρροή της, εἶναι τὸ πρῶτο κράτος στὴν Πελοπόννησο. Ὀνομαστὸς ἔμεινε ὁ *Φείδων* (7ος αἰ. π.Χ.), ὁ βασιλιὰς ποὺ πρῶτος ὅρισε τὰ μέτρα καὶ τὰ σταθμὰ στὴ χώρα (*τὰ φειδώνεια*). Ἀπὸ κεῖ τὰ πῆραν κι οἱ ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις. Ἡ φήμη του γιὰ πολλοὺς αἰῶνες ἔμεινε ζωντανὴ στὴ μνήμη τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ ἀρχαϊκὸς ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος στὴν ἀρχαία Κόρινθο. Διατηροῦνται ἑφτὰ μονάχα ἀπὸ τὶς μονόλιθες κολόνες του. Πρὶν ἀπὸ τὸ ναό, ποὺ βλέπει ὁ ἐπισκέπτης σήμερα, εἶχε κτισθῆ ἄλλος παλαιότερος, ὅπως δείξανε οἱ ἀνασκαφές. Λατρευόταν ὁ Πύθιος Ἀπόλλων ἐκεῖ. Ὁ ναὸς ποὺ διατηρεῖται στὴ θέση αὐτὴ σήμερα εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα μνημεῖα ποὺ διασώθηκαν, ὅταν οἱ Ρωμαῖοι τὸ 146 π.Χ. κατέστρεψαν τὴν Κόρινθο. Ἔγινε τὸν 6ο αἰ. π.Χ. Χαρακτηριστικὸ ἔργο τῆς δωρικῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

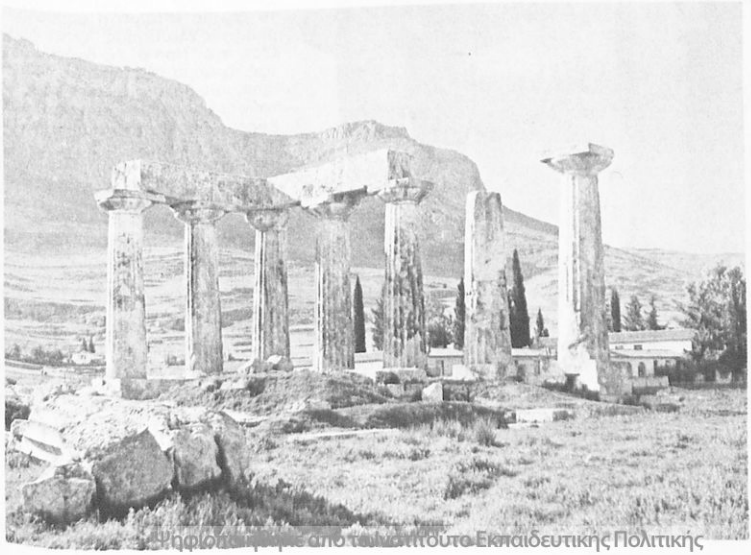

Ψηφιοποίηση από τον Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ Σικυών. Ἡ πόλη αὐτὴ τῆς Πελοποννήσου σημειώνει ἐξαιρετικὴ ἄνθηση στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο, ὅταν παίρνουν στὰ χέρια τους τὴν ἐξουσία τύραννοι ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τῶν Ὀρθαγοριδῶν. Ὁ τύραννος Κλεισθένης τὴ διοικεῖ στὶς ἀρχὲς τοῦ 6ου αἰ. π.Χ. Τεράστια εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τῆς τέχνης στὴ Σικυώνα, ὅπου ἡ κεραμεικὴ καὶ ἡ χαλκοπλαστικὴ ἄνθισαν ἀξιοσημείωτα.

Ἡ Κόρινθος. Ἡ σπουδαία γεωγραφικὴ θέση τῆς Κορίνθου ὅρισε καὶ τὴ μοίρα της στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο. Πῆρε μεγάλο μέρος στὸ δεύτερο ἀποικισμό, κι ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἄνοιξαν ἀγορὲς στὴ Μεγάλη Ἑλλάδα, καθὼς ἦταν ἀνάγκη νὰ μεταφέρωνται προϊόντα ἀπὸ τὶς μικρασιατικὲς πόλεις στὴν Ἰταλία κι ἀντίθετα, κι ἐπειδὴ τὸ πέρασμα τοῦ Μαλέα μὲ τὶς ἀτέλειωτες τρικυμίες ἦταν δύσκολο γιὰ τὰ μικρὰ καράβια τῆς ἐποχῆς, ἡ Κόρινθος μὲ τὰ δυό της λιμάνια πρόσφερε σπουδαία λύση.
Τὰ καράβια μποροῦσαν νὰ πλευρίζουν στὸ ἀνατολικό της λιμάνι, τὶς Κεγχρεές, νὰ ξεφορτώνουν ἐκεῖ τὰ ἐμπορεύματα κι ὕστερα, πλοῖα καὶ ἀγαθά, νὰ μεταφέρωνται στὸ Λέχαιο, τὸ ἄλλο λιμάνι, στὸν Κορινθιακό, γιὰ νὰ τραβή-

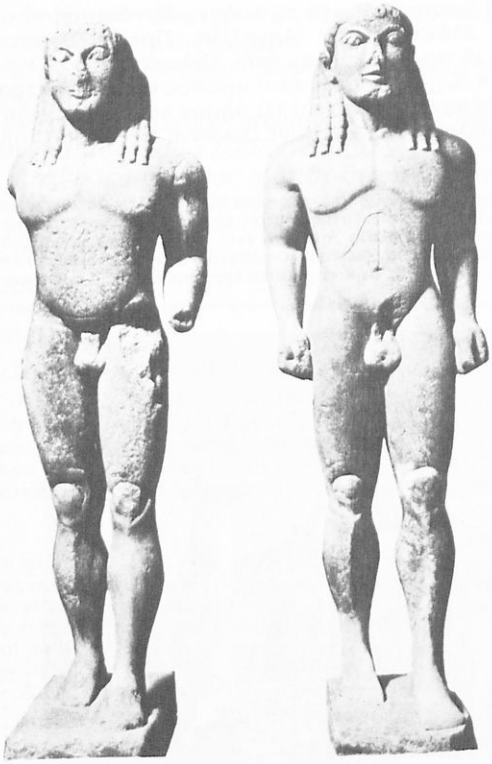

Σπουδαῖο ἔργο τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου, φιλοτεχνημένο ἀπὸ τὸν Ἀργεῖτη γλύπτη Πολυμήδη. Εἶναι χαρακτηριστικὰ ἀγάλματα τῆς Δωρικῆς τεχνοτροπίας, ποὺ ἀποδίδει στερεὸ καὶ καλοστημένο τὸ σῶμα, βαριὰ τὰ μέλη, κοντὸ σχετικὰ τὸ κορμί, τονισμένους τοὺς μυῶνες καὶ πλατὺ τὸ κρανίο, μὲ χαμηλὸ μέτωπο. Παριστάνονται τὰ δύο ἀδέλφια, Κλέοβις καὶ Βίτων, γιοὶ μιᾶς ἱέρειας τῆς Ἥρας, ποὺ κάποτε, καθὼς ἀργοῦσαν νὰ φθάσουν τὰ βόδια ποὺ θὰ ἔσερναν τὸ ἅρμα της στὸ Ἱερό, ὅπου θὰ γινόταν ἡ γιορτὴ τῆς θεᾶς, βλέποντάς την οἱ γιοί της στενοχωρημένη καὶ γεμάτη ἀγωνία, ζεύτηκαν οἱ ἴδιοι στὸ ἅρμα καὶ τὸ ἔσυραν ὡς τὸ Ἱερό. Ἡ πράξη αὐτή, γιὰ τοὺς ἀρχαίους, ἦταν πολὺ μεγάλη θυσία, γιατὶ τὸ ζέψιμο ἐθεωρεῖτο συμβολικὰ στέρηση τῆς ἐλευθερίας. Ὅταν ἔφθασαν, ἔτσι, στὸ Ἡραῖο, τὰ ἀγόρια ὁδηγώντας τὸ ἅρμα τῆς μητέρας τους, ὁ κόσμος ποὺ βρισκόταν ἐκεῖ γιὰ τὴ γιορτὴ τοὺς ἐπευφήμησε. Κουρασμένα τὰ δύο ἀγόρια ἔπεσαν νὰ κοιμηθοῦν στὸ ἄλσος τῆς θεᾶς. Τότε ἡ μητέρα τους, βλέποντας πόσο πολὺ εἶχαν γίνει δακτυλοδεικτούμενα τὰ παιδιά της, παρακάλεσε τὴ θεὰ νὰ τοὺς δώση τὴ μεγαλύτερη εὐτυχία. Καὶ τὰ δύο παιδιὰ βυθίστηκαν, ἱστορεῖ ὁ Ἡρόδοτος, σὲ ἕναν ὕπνο βαθύτατο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο δὲν ξύπνησαν ποτέ. Ἔφυγαν ἀπὸ τὴ ζωή, τὴν ὥρα ποὺ ὅλοι μιλοῦσαν γι' αὐτά, νέοι, χωρὶς νὰ γνωρίσουν ἀρρώστια, ἐνῶ στ' αὐτιά τους ἀντηχοῦσαν ἀκόμη οἱ ἐπευφημίες τοῦ πλήθους. Τὸ ἔργο τὸ ἀφιέρωσαν οἱ Ἀργεῖτες στὸ Ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος στοὺς Δελφούς. Γύρω στὰ 600 π.Χ. Μουσεῖο Δελφῶν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

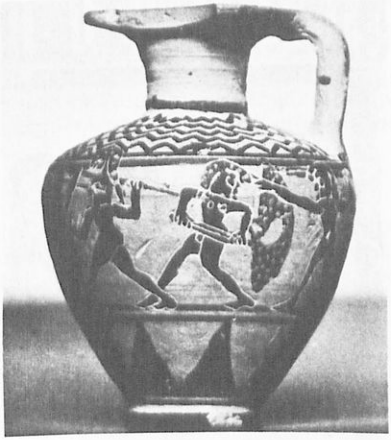

Δύο κορινθιακὰ ἀγγεῖα: οἰνοχόη καὶ ἀρύβαλλος. Τὸ α΄ τοῦ 600 π.Χ., τὸ β΄ τοῦ 680 π.Χ. Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Κορίνθου. Ἡ κορινθιακὴ ἀγγειογραφία καὶ ζωγραφικὴ ὑμνήθηκαν ξεχωριστὰ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους. Ἡ Κόρινθος στοὺς ἀρχαϊκοὺς χρόνους γνώρισε τόσο μεγάλη ἀκμὴ καὶ ἀπόκτησε τέτοιο πλοῦτο, ὥστε ἡ ἀνάπτυξη τῆς τέχνης – σὲ ὅλους τοὺς κλάδους – νὰ θεωρῆται φυσική.

Ἀριστερά: Τμῆμα τοῦ Διόλκου τῆς Κορίνθου. Ξεχωρίζουν καθαρὰ οἱ αὐλακώσεις ποὺ ἔχουν ἀφήσει πάνω του τὰ ἀρχαῖα ἁμάξια, ποὺ τὰ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὴ μεταφορὰ τῶν ἐμπορευμάτων ἀπὸ τὸ ἕνα λιμάνι τῆς Κορίνθου στὸ ἄλλο. Πιστεύεται σήμερα πὼς ὁ Δίολκος ἔγινε τὴν περίοδο τῆς βασιλείας τοῦ τυράννου Περιάνδρου.

Δεξιά: Σημάδια στὶς πλάκες τοῦ Διόλκου, χαραγμένα ἐπίτηδες, γιὰ νὰ ὁδηγοῦν τοὺς ἀχθοφόρους ποὺ ἀκολουθοῦσαν στὸ πλάι τὰ μεταφορικὰ ἁμάξια, γιὰ τὶς διάφορες ἀνωμαλίες τοῦ δρόμου (στροφές, ἀνήφορο, κατήφορο κλπ.). Ἔπαιζαν τὸ ρόλο τῶν σημερινῶν σημάτων τῆς Τροχαίας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μικρὸς πήλινος βωμὸς μὲ ζωγραφικὴ παράσταση τοῦ μύθου τῶν Πυγμαίων μὲ τοὺς γερανούς. Διατηρεῖται μόνο τὸ μικρὸ αὐτὸ κομμάτι, ἐνδιαφέρον ἔργο τῆς κορινθιακῆς ζωγραφικῆς. 6ος αἰ. π.Χ. Μουσεῖο ἀρχαίας Κορίνθου.

ξουν ἀπὸ κεῖ γιὰ τὸ Ἰόνιο πέλαγος καὶ τὴν Ἰταλία. Ἡ Κόρινθος ἀναπτύχθηκε πολὺ τὸν καιρὸ ποὺ τὴν κυβέρνησαν οἱ τύραννοι.

Περίανδρος. Ὁ τύραννος αὐτός, γιὸς τοῦ Κύψελου, ποὺ εἶχε τὴν ἐξουσία στὶς ἀρχὲς τοῦ 6ου αἰ., ἔδωσε τεράστια ἀνάπτυξη στὴν πόλη, ποὺ τὴ γέμισε κυριολεκτικὰ μὲ πλῆθος ναούς, μεγάλα κτίρια κι ἐργαστήρια. Ἔκαμε τὴν Κόρινθο τὸ μεγαλύτερο κέντρο τῆς ἐποχῆς, καὶ γιὰ νὰ διευκολύνη τὶς μεταφορές, κατασκεύασε ἕνα δρόμο μεγάλο, τὸ *Δίολκο*, ἀπὸ τὸ Σαρωνικὸ στὸν Κορινθιακὸ κόλπο. Ὁ δρόμος αὐτός, στρωμένος μὲ μεγάλες πελεκητὲς πέτρες, εἶχε εἰδικὰ αὐλάκια γιὰ νὰ σέρνωνται πάνω του τὰ ἁμάξια ποὺ μετέφεραν τὰ καράβια (ἕνα μεγάλο του μέρος ἔχει ἀποκαλυφθῆ σὲ ἀνασκαφές).

Ἴσθμια. Ὁ Περίανδρος διοίκησε τὴν πόλη γιὰ 44 χρόνια κι ἔμεινε ὀνομαστὸς στὴν ἀρχαιότητα γιὰ τὴ λαμπρότητα τῆς αὐλῆς του, γιὰ τὰ μεγάλα ἔργα ποὺ κατασκεύασε καὶ γιὰ τὰ πολύτιμα δῶρα ποὺ ἔστειλε στὰ μεγάλα ἑλληνικὰ ἱερά. Στὴν ἐποχή του τὰ *Ἴσθμια*, οἱ μεγάλοι ἀγῶνες ποὺ γίνονταν στὸ ἱερὸ τῆς Ἰσθμίας πρὸς τιμὴν τοῦ Ποσειδῶνος, πῆραν τεράστια αἴγλη. Θεωρήθηκε ἕνας ἀπὸ τοὺς ἑφτὰ σοφοὺς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας κι ἡ φήμη του διατηρήθηκε γιὰ αἰῶνες.

Ἡ τέχνη. Ἡ Κόρινθος τὸν 6ο αἰ. εἶναι ἡ μεγαλύτερη καὶ πλουσιότερη πόλη στὴν Ἑλλάδα κι ἀνθίζει στὸ χῶρο της, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἐμπόριο, καὶ ἡ τέχνη. Θαυμάσια τὰ κομψὰ ζωγραφιστὰ ἀγγεῖα της –πολλὰ μικροσκοπικὰ κυκλοφοροῦσαν γεμάτα μὲ ἀράματα–, καλοφτιαγμένα τὰ χάλκινα σκεύη καὶ τὰ ὅπλα ποὺ κατασκεύαζαν τὰ ἐργαστήριά της, ὡραῖα τὰ ὑφαντὰ καὶ τὰ χαλιά της, πλημμύρισαν τὶς ἀγορὲς τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Ναυτικό. Πρῶτοι οἱ Κορίνθιοι ἔφτιαξαν τριήρεις.

Ἀνταγωνισμὸς Ἀθηναίων καὶ Κορινθίων. Ἦταν τέτοια ἡ ἄνθηση τῆς Κορίνθου, ποὺ ἔριξε σχεδὸν στὴ σκιὰ τὶς ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις. Τὸ ἐμπόριό της

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

χτυπήθηκε ἀργότερα, ὅταν ἡ Ἀθήνα ἀπόκτησε στόλο κι ἄρχισε μεγάλη ἐξαγωγὴ τῶν δικῶν της προϊόντων. Αὐτὸ ποτὲ δὲν τὸ συγχώρησαν οἱ Κορίνθιοι στοὺς Ἀθηναίους.
Παρ' ὅλες τὶς σκληρὲς περιπέτειες, ἡ πόλη ἐξακολούθησε νὰ ἔχη μεγάλη σημασία, κατὰ διαστήματα, ὡς τὴν ἐποχὴ ποὺ οἱ Ρωμαῖοι κυριάρχησαν στὴν Ἑλλάδα. Στὰ χώματά της, μάλιστα, δόθηκε ἡ τελευταία μάχη, ποὺ σφράγισε τὴν ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας].

2. Η ΧΑΛΚΙΔΑ ΚΑΙ Η ΕΡΕΤΡΙΑ

[**Ὁ πόλεμος γιὰ τὸ Ληλάντιο πεδίο (7ος αἰ. π.Χ.).** Καὶ οἱ δύο πόλεις ἀναπτύχθηκαν γρήγορα καὶ μὲ τὶς ἀποικίες τους σταθεροποίησαν τὴ δύναμή τους. Μεγάλα βιοτεχνικὰ κέντρα καὶ οἱ δύο ἔστελναν ἄφθονα τὰ προϊόντα τους στὸν ἔξω κόσμο. Στὸν 7ο αἰ. π.Χ., ἐξοντώθηκαν κυριολεκτικά, νικητὲς καὶ νικημένοι, στὸ φοβερὸ πόλεμο ποὺ ξέσπασε ἀνάμεσά τους γιὰ τὸ *Ληλάντιο πεδίο* (τὴ μεγάλη πεδιάδα ἀνάμεσά τους), τότε πού, ὅπως σημειώνει χαρακτηριστικὰ ὁ ἱστορικὸς Θουκυδίδης, ἡ Ἑλλάδα μοιράστηκε σὲ δυὸ στρατόπεδα].
Ἡ βιοτεχνικὴ παραγωγή. Τὰ ὅπλα (ἕνα εἶδος σπαθιὰ) τῆς Χαλκίδας καὶ τὰ ἀγγεῖα τῆς Ἐρέτριας σκορπίζονταν σ' ὅλες τὶς ἀγορὲς τοῦ κόσμου. Ἡ ἀκμὴ τῆς Ἐρέτριας σημειώνεται στὴν πρώτη φάση τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου, κάμφθηκε ὕστερα ἀπὸ τὸν πόλεμο μεταξύ τους.

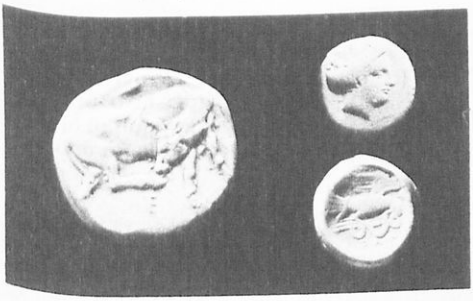

Ἀριστερά: Ἡ μιὰ ὄψη ἀπὸ νόμισμα τῆς Ἐρέτριας. Δεξιά: Οἱ δύο ὄψεις νομίσματος τῆς ἀρχαίας Χαλκίδας. Βρίσκονται ὅλα στὴ Νομισματικὴ Συλλογὴ Ἀθηνῶν.

3. Η ΑΙΓΙΝΑ

Ἀνάπτυξη ναυτικοῦ. Ἐμπόριο. Ξερὸ κι ἄγονο νησὶ ἡ Αἴγινα, προικίστηκε μὲ ἐξαιρετικὰ καθαρὴ ἀτμόσφαιρα καὶ σπουδαία θέση στὸ Σαρωνικό. Ἡ ἐλλειψη φυσικῶν προϊόντων ἔσπρωξε νωρὶς τοὺς Αἰγινῆτες στὴ θάλασσα κι ἐγιναν ἀτρόμητοι ναυτικοί, ποὺ ταξίδευαν σ' ὅλες τὶς ἑλληνικὲς θάλασσες μεταφέροντας πλῆθος προϊόντα. Κέρδιζαν ἔτσι πολλὰ πλούτη.
[**Νόμισμα. Δοῦλοι.** Ὀνομαστοὶ καλλιτέχνες ἐργάστηκαν στὰ ἐργαστήριά της, ὅπου χρησιμοποιήθηκαν ἑκατοντάδες δοῦλοι. Τὸ νόμισμά της, οἱ περίφημες «χελῶνες», κυκλοφοροῦσε ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία καὶ τὸν Εὔξεινο ὡς τὴν Αἴγυπτο, τὴν Κρήτη καὶ τὶς Κυκλάδες.
Ἀνταγωνισμὸς Ἀθήνας-Αἴγινας. Ἡ Αἴγινα, ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰ. π.Χ., εἶχε κατορθώσει νὰ κρατήση σπουδαία θέση στὸν ἑλληνικὸ κόσμο παρ' ὅλο τὸν ἀνταγωνισμὸ τῆς Χαλκίδας, τῆς Κορίνθου καὶ τῆς Σάμου]. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ὅμως ποὺ ἀναπτύχθηκε ἡ Ἀθήνα, ἐπιζήτησε μὲ κάθε τρόπο νὰ ρίξη τὴν Αἴγινα στὴ σκιά, καὶ στὸ τέλος τὸ κατόρθωσε.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ ναὸς τῆς Ἀφαίας στὴν Αἴγινα. Ἄποψη ἀπὸ τὰ ἀνατολικά. Ἔργο τῆς μεγάλης ἀκμῆς τῆς Αἴγινας στὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.

4. ΤΑ ΜΕΓΑΡΑ

Θεαγένης. Ἡ πόλη πλούτισε μὲ τὸν ἀποικισμὸ καὶ μὲς στὸν 7ο αἰ. ἀναπτύσσεται πολύ, τὴν ἐποχὴ ποὺ τύραννός της ἦταν ὁ *Θεαγένης*. Ἔχοντας στενοὺς δεσμοὺς μὲ τὸ δωρικὸ κόσμο, ἰδιαίτερα μὲ τὴν Κόρινθο, ποτὲ δὲ στάθηκε φιλική ἀπέναντι στὴν Ἰωνικὴ Ἀθήνα. Τελικὰ ἔφτασαν σὲ σύγκρουση οἱ δύο πόλεις γιὰ τὴν κυριαρχία στὴ Σαλαμίνα καὶ νίκησε ἡ Ἀθήνα, ὅπως θὰ δοῦμε.

5. ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ Μ. ΑΣΙΑΣ

Ἡ ἄνθηση τῆς Μιλήτου. Ὑπῆρξε ἡ σπουδαιότερη καὶ ἡ πιὸ ἀξιόλογη ἀπὸ τὶς μεγάλες πόλεις τῆς Ἰωνίας. Σ' αὐτὴν ὁδηγοῦσαν οἱ μεγάλοι χερσαῖοι δρόμοι τοῦ ἐμπορίου, ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ κι ἀπὸ τὰ λιμάνια της ξεκινοῦσαν πλῆθος καράβια γιὰ τὶς πολλές της ἀποικίες στὸν Εὔξεινο (γύρω στὶς 80), γιὰ τὴν Αἴγυπτο καὶ τὴ Δ. Μεσόγειο. Σημείωσε μεγάλη ἀκμὴ στὰ γράμματα καὶ τὶς τέχνες. Στὴ γῆ της ἀναπτύχθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἡ φιλοσοφία, κι ἡ πόλη στολίστηκε μὲ ὄμορφα κτίρια καὶ ναούς. Δὲν εὐτύχησε, ὡστόσο, ὅπως κι οἱ ἄλλες ἰωνικὲς ἀποικίες, νὰ μείνη ἐλεύθερη, γιατὶ τόσο αὐτή, ὅσο κι οἱ ἄλλες ἀποικίες δὲ θέλησαν νὰ ἑνωθοῦν, ὅταν παρουσιάστηκε, φοβερός, ὁ περσικὸς κίνδυνος. Παρ' ὅλες τὶς προσπάθειες τοῦ τυράννου τῆς Σάμου *Πολυκράτους*, ποὺ κατάλαβε πρῶτος τὸν κίνδυνο, οἱ ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας δὲ μόνοιασαν καί, μιὰ-μιά, ἔπεσαν στὰ χέρια τῶν Περσῶν.

6. ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Ἡ ἄνθηση ποὺ σημείωσαν οἱ ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας ἦταν ἐκπληκτική. Καθεμιά τους ὑπῆρξε ὁλόκληρος κόσμος καὶ ἑστία πνευματικῆς, ἐμπορικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ἀκμῆς. Τόποι πλούσιοι σὲ γεωργικὰ προϊόντα, χωρὶς ἀνταγωνισμὸ μὲ τοὺς ξένους λαούς, σ' ὅλη τὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο, ἔδωσαν τὴν εὐκαιρία στοὺς κατοίκους των, ἤρεμα καὶ κανονικά, νὰ ἀναπτυ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κεφαλὴ πολεμιστῆ ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸ ἀέτωμα τοῦ ἀρχαϊκοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαίας. Τὸ ἀέτωμα καταστράφηκε ἀπὸ κεραυνὸ ἴσως, καὶ τὰ ἀγάλματά του ἀντικαταστάθηκαν μὲ νέα – αὐτὰ τὰ τελευταῖα βρίσκονται σήμερα στὸ Μουσεῖο τοῦ Μονάχου (Γλυπτοθήκη) –, ἐνῶ τὰ παλαιά, ὅ,τι διατηρήθηκε δηλαδὴ ἀπὸ αὐτά, ἄνοιξαν λάκκους οἱ Αἰγινῆτες, ὅπως συνηθιζόταν γιὰ ἀφιερώματα ἱερῶν ποὺ καταστρέφονταν, καὶ τὰ ἔθαψαν εὐλαβικὰ μὲς στὴν περιοχὴ τοῦ Ἱεροῦ. Αὐτὰ τὰ γλυπτὰ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαίας βρέθηκαν σὲ ἀνασκαφὲς στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰώνα μας. Τὸ κεφάλι τῆς εἰκόνας μας, ἔργο γύρω στὰ 510 π.Χ., ὑπάρχει στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Τὸ κεφάλι ἀπὸ τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς, κεντρικῆς μορφῆς καὶ στὰ δύο ἀετώματα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαίας στὴν Αἴγινα. Πρόκειται γιὰ τὸ δεύτερο ἀέτωμα, ποὺ κατασκευάστηκε μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ πρώτου. Γλυπτοθήκη τοῦ Μονάχου. Γύρω στὰ 490 π.Χ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Χάλκινη ὑδρία καλοδιατηρημένη· Στὴν πάνω ὄψη τοῦ στομίου της ἔχει ἀφιερωτικὴ ἐπιγραφὴ ποὺ δείχνει πὼς ἦταν ἀνάθημα στὸν Δία Ἑλλάνιο, ποὺ λατρευόταν στὴν κορυφὴ τοῦ Ὄρους στὴν Αἴγινα. Ἡ ὑδρία ἔχει δύο λαβὲς ὁριζόντιες καὶ μία κάθετη ἐπάνω, ποὺ δὲ φαίνεται στὴ φωτογραφία. Ἔργο τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Αἴγινας.

χθοῦν καὶ κάθε πόλη νὰ γίνῃ ἕνα σπουδαῖο κέντρο πολυάνθρωπο ὅπου, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἐμπόρους, πλῆθος οἱ καλλιτέχνες, οἱ ποιητὲς κι οἱ σοφοὶ ἔφθαναν γιὰ νὰ ἐγκατασταθοῦν.

[**Ἀνάπτυξη τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν.** Οἱ πρῶτοι ἄποικοι βρῆκαν ἐκεῖ μιὰ χώρα ποὺ θύμιζε τὴν Ἑλλάδα, μόνο ποὺ ἦταν σὲ μεγαλύτερα μέτρα. Ἀγάπησαν, ἔτσι, πολὺ τὸ ἐπιβλητικό, καὶ χαρακτηριστικοὶ εἶναι οἱ μεγάλοι ναοὶ (διπλάσιοι σὲ μέγεθος ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἑλληνικούς), ποὺ κατασκεύασαν στὸ Σελινούντα, στὸν Ἀκράγαντα κ.ἀ. Ἡ ρητορική, ἡ φιλοσοφία, ἡ τέχνη, τὰ μαθηματικὰ καὶ ἄλλοι κλάδοι τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης πῆραν τεράστια ἐξέλιξη στὶς πόλεις τῆς Μ. Ἑλλάδας].

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποικιακὴ ἐξάπλωση οἱ πόλεις τῆς Ἑλλάδας ἀνθίζουν ἐκπληκτικά.
2. Ξεχωριστὴ θέση πῆρε ἡ Κόρινθος. Μεγάλο πλοῦτο ἀπόχτησε ἡ Αἴγινα μὲ τὸ ναυτικό της.
3. Οἱ πόλεις τῆς Εὔβοιας, Χαλκίδα κι Ἐρέτρια, σημειώνουν μεγάλη ἀκμὴ στὴν τέχνη καὶ στὸ ἐμπόριο. Μεγάλο χτύπημα γι' αὐτὲς στάθηκε ὁ πόλεμος γιὰ τὸ Ληλάντιο πεδίο.
4. Τεράστια ἡ πνευματικὴ κι ἡ καλλιτεχνικὴ κίνηση στὶς ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Μ. Ἑλλάδας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ἡ Κόρινθος:

«Λένε μάλιστα πὼς πρῶτοι οἱ Κορίνθιοι καταπιάστηκαν μὲ τὰ προβλήματα τῶν καραβιῶν ἀπάνω - κάτω ὅπως τὸ κάνουνε σήμερα ὅλοι, καὶ πρῶτ' ἀπ' ὅλα τὰ Ἑλληνικὰ μέρη στὴν Κόρινθο σκαρώθηκαν τριήρεις. Φαίνεται μάλιστα πὼς γιὰ τοὺς Σαμίους ἕνας Κορίνθιος ναυπηγός, ὁ Ἀμεινοκλῆς, κατασκεύασε τέσσερα πολεμικὰ πλοῖα. Πᾶνε τριακόσια χρόνια... ποὺ ὁ Ἀμεινοκλῆς πῆγε στὴ Σάμο... Γιατὶ ἐπειδὴ οἱ Κορίνθιοι εἶχανε χτίσει τὴν πόλη τους ἀπάνω στὸν Ἰσθμό, ἀνέκαθεν κρατοῦσαν τὸ ἐμπόριο, ἀφοῦ οἱ Ἕλληνες τὰ παλιὰ χρόνια, καὶ οἱ μέσα καὶ οἱ ἔξω ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, ἐπικοινωνοῦσαν ἀναμεταξύ τους ἀπὸ τὴ στεριὰ μᾶλλον παρὰ ἀπὸ τὴ θάλασσα, καὶ περνοῦσαν κατ' ἀνάγκη ἀπὸ τὸ μέρος τους, κι ἔτσι ἔγιναν οἱ Κορίνθιοι πολὺ πλούσιοι καὶ ἰσχυροὶ μὲ τὸν πλοῦτο τους... Ἀφότου οἱ Ἕλληνες ἄρχισαν νὰ ταξιδεύουν ἀπὸ τὴ θάλασσα, ἀπόχτησαν οἱ Κορίνθιοι καράβια καὶ ξεκαθάρισαν τοὺς πειρατὲς δίνοντας ἔτσι εὐκαιρία γιὰ ἐμπορικὲς συναλλαγές. Ἔκαναν ἔτσι διπλὰ ἰσχυρὴ τὴν πολιτεία τους εἰσπράττοντας χρήματα κι ἀπὸ τὰ δυό».

Θουκυδίδου, «*Ἱστορία*» Α, 13 (Μετ. Ἕλλης Λαμπρίδη)

2. [Ὁ πόλεμος γιὰ τὸ Ληλάντιο πεδίο:

«Στεριανὸς πόλεμος ὅμως, ποὺ ἀπ' αὐτὸν θὰ μποροῦσε νὰ προστεθῆ στὸ νικητὴ κάποια δύναμη, δὲ στάθηκε κανένας· ὅλοι οἱ πόλεμοι, ὅσοι τυχὸν ἔγιναν ἦταν συμπλοκὲς μὲ τοὺς γείτονες στὰ σύνορα κάθε πολιτείας, καὶ δὲν ξεκινοῦσαν οἱ Ἕλληνες σὲ μακρινὲς ἐκστρατεῖες γιὰ νὰ κυριέψουν ἄλλους τόπους. Γιατὶ δὲν εἶχανε συνασπιστῆ σὰν ὑπήκοοι γύρω ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες πολιτεῖες, οὔτε πάλι σὰν ἴσοι μεταξύ τους ὀργάνωσαν κοινὲς ἐκστρατεῖες, ἀλλὰ πολεμοῦσαν, τὸ περισσότερο ὁ καθένας χωριστὰ πρὸς τοὺς γείτονες ποὺ συνόρευαν μὲ τὴν πολιτεία τους. Ἡ κυριότερη περίσταση ποὺ χωρίστηκαν οἱ ὑπόλοιποι Ἕλληνες πολεμώντας σὰ σύμμαχοι μὲ τὸ ἕνα ἢ μὲ τὸ ἄλλο μέρος ἦταν στὸν παλιὸ πόλεμο ἀνάμεσα στὴ Χαλκίδα καὶ τὴν Ἐρέτρια»].

Θουκυδίδου, «*Ἱστορία*» Α, 16 (Μετ. Ἕλλης Λαμπρίδη)

3. [Τὰ Φειδώνια μέτρα:

«Ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο (ἦρθε) ὁ Λεωκήδης ἀπόγονος τοῦ Φείδωνος, τοῦ τυράννου τῶν Ἀργείων, αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ Φείδωνος, ποὺ ὅρισε τὰ μέτρα καὶ σταθμὰ στοὺς Πελοποννησίους»].

Ἡροδότου, *Ἱστορίαι* Στ, 127 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

4. [Ἡ Αἴγινα:

«Ἔνδοξ' ἡ φήμη τοῦ Αἰακοῦ κι ἔνδοξη καὶ
ἡ Αἴγινα ἡ ναυτοξακουσμένη·
μὲ τὴ βοήθεια τῶν θεῶν οἱ Δωρικοὶ
τοῦ Αἰγιμίου καὶ τοῦ Ὕλλου
λαοὶ τὴν κατοικήσαν· καὶ στὴ στάθμην
ἐκείνων τώρα ζοῦνε,
μήτε τὰ θέσμια, μήτε καὶ τὰ δίκια
τῶν ξένων παραβαίνοντας·
ἄξιοι σὰν τὰ δελφίνια στὰ πελάγη καὶ σοφοὶ/τὰ δῶρα τῶν Μουσῶν καὶ τ' ἄθλα/
νὰ κυβερνοῦνε»].

Ἀπόσπασμα ἀπὸ χαμένο Ἰσθμιόνικο τοῦ Πινδάρου (Μετ. Παν. Λεκατσᾶ)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΔΥΟ ΜΕΓΑΛΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΟΛΕΙΣ

Σπάρτη καὶ Ἀθήνα. Ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἑλληνικῶν πόλεων δύο ξεχώρισαν τελείως κι ἔμειναν σύμβολο αἰώνιο ἑνὸς ἰδιαίτερου τρόπου ζωῆς ποὺ καθεμιὰ καλλιέργησε μὲ πίστη, καὶ μὲ συνέπεια ἀκολούθησε σ' ὅλη τὴν ἱστορική της πορεία: ἡ *Σπάρτη* κι ἡ *Ἀθήνα*.

Ἡ διαφορὰ μεταξύ τους. Στάθηκαν δύο μεγάλα πρότυπα οἱ δύο τόσο διαφορετικὲς αὐτὲς πόλεις, κι ὅσο κι ἂν θαυμάση κανεὶς τῆς Ἀθήνας τὴν ἐκπληκτικὴ προσφορά, δὲν μπορεῖ νὰ μὴ σταθῆ γεμάτος σεβασμὸ μπροστὰ στὴν ψυχικὴ δύναμη, στὴν εὐγένεια καὶ στὸ αὐστηρὸ μεγαλεῖο τῶν Σπαρτιατῶν.

Α΄. Η ΣΠΑΡΤΗ

Οἱ Δωριεῖς ἱδρύουν τὴ Σπάρτη. Ἀπὸ τοὺς Δωριεῖς* ποὺ κατάκλυσαν τὴν Πελοπόννησο, μιὰ ὁμάδα προχωρώντας στὸ νότο, στὴ Λακωνική, ἵδρυσε στὴ βαθιὰ κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα τὴ Σπάρτη.

Ἡ ἀνάπτυξη τοὺς πρώτους αἰῶνες. Πανύψηλα βουνὰ ἔκλειναν τὴ χώρα, ἀνατολικὰ καὶ δυτικά, κι ἡ θάλασσα, γιὰ τὴ μακρινὴ ἐκείνη ἐποχή, δὲν ἦταν πολὺ κοντά. Ὡστόσο, ὅπως δείχνουν σήμερα οἱ ἀνασκαφές, ἡ πόλη γρήγορα ἀναπτύχθηκε, κι ἄνθισε στὸ χῶρο της τὸ ἐμπόριο κι ἡ βιοτεχνία. Ἀπὸ τὸν ἔξω κόσμο ἄφθονες ἔφταναν οἱ πρῶτες ὕλες (ἐλεφαντόδοντο, ἤλεκτρο*, χαλκός, σίδερο, μολύβι, χρυσάφι κι ἀσήμι) γιὰ νὰ γίνουν στὰ ἐπιδέξια χέρια τῶν τεχνιτῶν της πλῆθος κομψοτεχνήματα καὶ ὅπλα πού, μαζὶ μὲ τὰ ὄμορφα ἀγ-

Χάλκινο ἀγαλματάκι πολεμιστῆ, ἐξαίρετο σὲ καλλιτεχνικὴ ποιότητα καὶ μὲ ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς πλαστικῆς, ὅπως ἐξελίχθηκε στὴ Λακωνική. 6ος π.Χ. αἰ. Κρατικὰ Μουσεῖα Βερολίνου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γεῖα της, πλημμύριζαν τὶς ξένες ἀγορὲς ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία (τὴ Λυδία) ὡς τὴν Ἰταλία (στὴν Ἐτρουρία). Τοὺς πρώτους αἰῶνες ἡ Σπάρτη φαίνεται νὰ ἦταν γεμάτη κίνηση καὶ δραστηριότητα, ἀνοιχτὴ σὲ πλούσιες ἐπιδράσεις.

Ἡ Σπάρτη κλειστὸ στρατόπεδο. Ὕστερα ἀπὸ δύο ἐπίμονους καὶ σκληροὺς πολέμους μὲ τοὺς Μεσσηνίους, ἀλλάζει μὲ τὸν καιρὸ τελείως ὁ ρυθμὸς τῆς ζωῆς. Ἡ ἐμπορικὴ κίνηση μὲ τὸ ἐξωτερικὸ σταματάει, ἡ βιοτεχνία περιορίζεται κι ἡ Σπάρτη διαμορφώνεται σὲ κλειστὸ στρατόπεδο, ὅπου οἱ πολίτες της καταγίνονται μόνο μὲ τὶς στρατιωτικὲς ἀσκήσεις καὶ τὸν πόλεμο.

Αὐστηρότητα στὴ ζωὴ τῶν Σπαρτιατῶν. *Σιδερένια πειθαρχία κυριαρχεῖ καὶ ἡ καθημερινὴ ζωή, ὡς τὶς παραμικρές της λεπτομέρειες, ὁρίζεται ἀπὸ τὴν αὐστηρὴ νομοθεσία.* Χαρακτηριστικὸ τῆς σπαρτιατικῆς πολιτείας εἶναι ἡ ἐξαφάνιση τοῦ ἀτόμου μὲς στὴ στρατιωτικὴ μονάδα. Κάθε Σπαρτιάτης ἔπρεπε νὰ εἶναι σὲ κάθε στιγμὴ ἕτοιμος νὰ ὑπερασπίση τὴν πατρίδα του ἀπὸ ἐσωτερικὴ ἢ ἐξωτερικὴ ἐπίθεση.

1. ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

Εἵλωτες. Οἱ Δωριεῖς* ποὺ κατέβηκαν στὴ Λακωνικὴ ὑποδούλωσαν τοὺς παλαιοὺς κατοίκους, μοιράστηκαν μεταξύ τους τὰ κτήματα σὲ ἴσα μερίδια (κλήρους) καὶ τοὺς ὑποχρέωσαν νὰ τὰ καλλιεργοῦν. Ἡ τάξη αὐτή, οἱ *Εἵλωτες*, ἦταν πάντα πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτες, γι' αὐτὸ καὶ ζοῦσε κάτω ἀπὸ τὴ σκληρή τους ἐπίβλεψη, χωρὶς κανένα δικαίωμα, κοντὰ στὰ κτήματα ποὺ καλλιεργοῦσαν. *Ἡ ζωὴ τῶν Εἱλώτων ἦταν στὴ διάθεση τῶν Σπαρτιατῶν.*

Πολίτες Σπαρτιάτες. Οἱ Δωριεῖς κάτοικοι, οἱ *πολίτες Σπαρτιάτες* δηλ., ἦταν οἱ μόνοι ποὺ εἶχαν πολιτικὰ δικαιώματα. *Μοναδική τους ἀπασχόληση στάθηκε ὁ πόλεμος καὶ μόνιμη ἀπειλὴ ἡ ἐξέγερση τῶν Εἱλώτων.*

Γι' αὐτὸ δὲν ἔκαναν καμιὰ δουλειά, ἀλλὰ καταγίνονταν μόνο μὲ τὶς στρατιωτικὲς ἀσκήσεις.

Περίοικοι. Ἕνα μέρος τῶν παλαιῶν κατοίκων τοῦ τόπου ἀποτελοῦσε τὴν τάξη τῶν *Περιοίκων*. Αὐτοὶ ἦταν ἐλεύθεροι πολίτες, ζοῦσαν γύρω ἀπὸ τὴ Σπάρτη σὲ συνοικισμοὺς καὶ καταγίνονταν μὲ τὸ ἐμπόριο καὶ τὴ βιοτεχνία. Πολιτικὰ δικαιώματα δὲν εἶχαν. Ὑποχρεώνονταν μόνο νὰ στρατεύωνται.

Μικροσκοπικὰ φτωχικὰ χαρίσματα στοὺς θεούς, ἀπὸ μολύβι. Ἦταν τὸ μόνο ἀφιέρωμα ποὺ εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ προσφέρουν οἱ δυστυχισμένοι Εἵλωτες. Εἶναι πολὺ σημαντικὰ γιὰ τοὺς ἀρχαιολόγους, γιατὶ ἔχουν μεγάλη ποικιλία στὶς παραστάσεις τους καὶ ἄφθονα διακοσμητικὰ θέματα, ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν τέχνη τῶν Μυκηναϊκῶν χρόνων στὴν περιοχή.

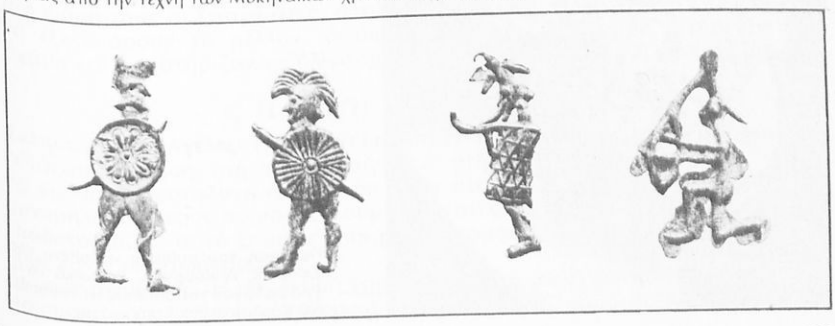

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

2. Η ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

Ἀδιάκοπη στρατκωτικὴ ἄσκηση. Ἡ ζωὴ στὴ Σπάρτη πῆρε μορφὴ ποὺ δὲν τὴ συναντοῦμε σὲ καμιὰ ἄλλη πόλη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Κύριο χαρακτηριστικό της στάθηκε ἡ μόνιμη ἐπιθυμία τῶν κατακτητῶν Δωριέων νὰ μείνουν φυλετικὰ καθαρόαιμοι καὶ νὰ διατηρήσουν τὴν κυριαρχία, λίγοι αὐτοὶ ἀπέναντι στὸ πλῆθος τῶν δυσαρεστημένων Εἱλώτων. Ὕστερα, μάλιστα, ἀπὸ τὸ δεύτερο Μεσσηνιακὸ πόλεμο (7ος αἰ.), ὅταν ὁ ἀριθμὸς τῶν κατακτημένων αὐξήθηκε ὑπερβολικὰ κι ὁ κίνδυνος ἐξέγερσής τους δυνάμωσε, θέλοντας οἱ Σπαρτιάτες νὰ κρατήσουν γερὰ τὸ ζυγό, ἔπεσαν οἱ ἴδιοι θύματα τῆς ἰδιότυπης νοοτροπίας τους καὶ ὑποδουλώθηκαν σ' αὐτὴ τὴν ἀνάγκη. *Ὁ φόβος τῶν Εἱλώτων τοὺς ἀνάγκασε νὰ κλείσουν τὴν πόλη τους καὶ νὰ διαμορφώσουν πάνω σὲ αὐστηρότατους κανόνες τὴ ζωή τους.*

Λυκοῦργος. Ἡ παράδοση ἀποδίδει τὴ νομοθεσία τους στὸ *Λυκοῦργο*, ἕνα πρόσωπο σχεδὸν μυθικό. Σήμερα, ὅμως, πιστεύεται πὼς ἡ Σπάρτη σταδιακὰ διαμορφώθηκε σὲ στρατιωτικὸ κράτος κι ἡ νομοθεσία της ὁλοκληρώθηκε τὸν 6ο αἰ. π.Χ., τὴν ἐποχὴ ποὺ ἔζησε ὁ *Χίλων ὁ Λακεδαιμόνιος*, ἕνας ἀπὸ τοὺς ἑφτὰ Σοφούς.

3. ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

Δύο βασιλεῖς. Ἡ Σπάρτη εἶχε *δύο βασιλεῖς* ὡς τὸ τέλος τῆς ἀρχαιότητας. Ἦταν ἀνώτατοι θρησκευτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἄρχοντες καὶ τὸ ἀξίωμά τους ἦταν κληρονομικό. Εἶχαν κλῆρο μεγαλύτερο καὶ διπλὴ μερίδα στὸ συσσίτιο καὶ στὰ πολεμικὰ λάφυρα. Ὁ ἕνας βασιλιὰς ὁδηγοῦσε τὸ στρατὸ στὸν πόλεμο.

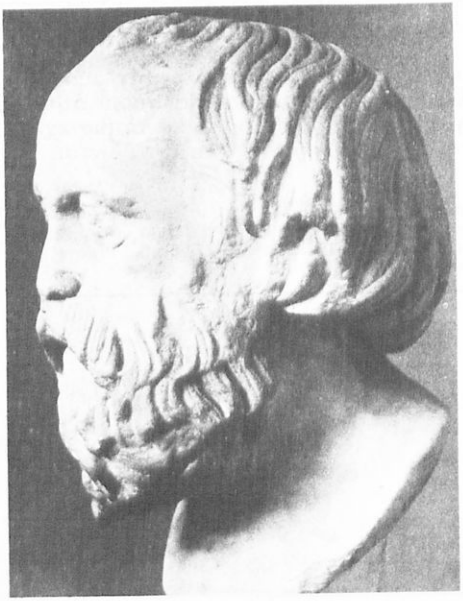

Προτομὴ τοῦ μυθικοῦ νομοθέτη τῆς Σπάρτης Λυκούργου. Ρωμαϊκὸ ἀντίγραφο ἔργου τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Νῦ-Κάρλσμπεργκ Κοπεγχάγης.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

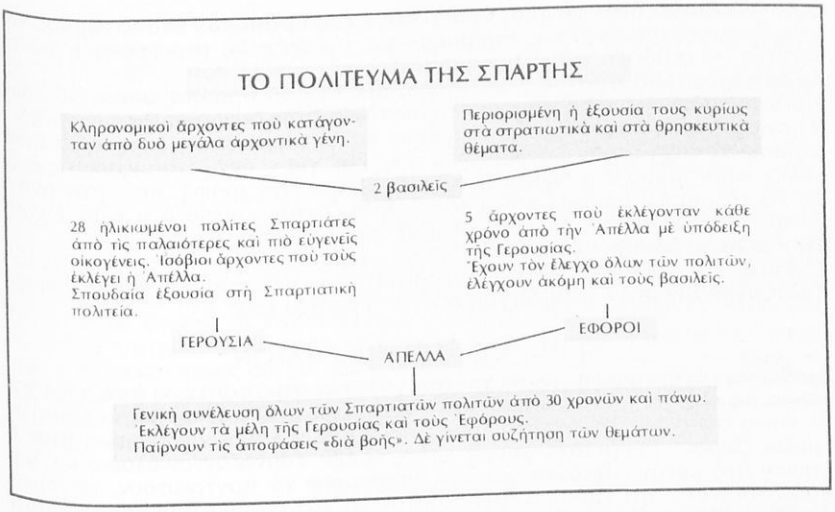

Οἱ 5 Ἔφοροι. Τὴν πραγματικὴ ὅμως ἐξουσία τὴν εἶχαν οἱ *πέντε Ἔφοροι*, ποὺ ἄλλαζαν κάθε χρόνο. Εἶχαν τὴν ἐπίβλεψη τοῦ κράτους καὶ τὸ δικαίωμα νὰ τιμωροῦν ἀκόμη καὶ τοὺς βασιλεῖς. Αὐτοὶ ἀποφάσιζαν γιὰ ὅλα τὰ σπουδαῖα ζητήματα. *Ἔφορος μποροῦσε νὰ ἐκλεγῆ κάθε πολίτης Σπαρτιάτης.*

Γερουσία. 28 *γέροντες* (πάνω ἀπὸ 60 χρονῶν) ἀπὸ τὶς παλαιότερες οἰκογένειες ἀποτελοῦσαν μαζὶ μὲ τοὺς 2 βασιλεῖς τὴ Γερουσία. Ἦταν ἰσόβιοι ἄρχοντες, δίκαζαν τὶς ὑποθέσεις φόνου καὶ προετοίμαζαν τὰ θέματα ποὺ θὰ ἀνακοινώνονταν στὴ συνέλευση τοῦ λαοῦ, ποὺ λεγόταν *Ἀπέλλα*.

Ἀπέλλα. Σ' αὐτὴν ἔπαιρναν μέρος ὅλοι οἱ πολῖτες Σπαρτιάτες ποὺ ἦταν πάνω ἀπὸ 30 χρονῶν. Ἀποφάσιζαν «διὰ βοῆς», χωρὶς νὰ συζητοῦν τὰ διάφορα προβλήματα ποὺ ἀπασχολοῦσαν τὸ κράτος. *Ἡ Ἀπέλλα ἀνακήρυσσε τὰ μέλη τῆς Γερουσίας καὶ τοὺς Ἐφόρους.*

Συντηρητικοὶ οἱ Σπαρτιάτες. Τὸ πολίτευμα τῆς Σπάρτης, ἰδιότυπο στὴν οὐσία του, διατηρήθηκε ἀπαράλλαχτο ὡς τὸ τέλος τῆς ἱστορίας της. Συντηρητικοὶ στὴ φύση τους οἱ Σπαρτιάτες, ἀντιπαθοῦσαν κάθε ἀλλαγὴ καί, ἐπιζητώντας νὰ ἐξουσιάσουν τὸ μέλλον, ἀπόφευγαν κάθε νεωτερισμό. Συμπαθοῦσαν ἀκόμη καὶ ὑποστήριζαν τὰ ὀλιγαρχικὰ πολιτεύματα καὶ στὶς ἄλλες χῶρες.

4. Η ΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΣΠΑΡΤΙΑΤΩΝ

Σκληραγωγία. Ἀγέλες. Τὰ παιδιὰ ἔπρεπε νὰ συνηθίζουν στὴν ἁπλὴ ζωή, στὴν ἀδιάκοπη ἄσκηση, στὴ σκληραγωγία καὶ στὴν ὑπακοή. Ἦταν ἀκόμη ἀνάγκη νὰ νιώθουν ἀκατάλυτη ἀφοσίωση στὴν πατρίδα τους καὶ ἀγάπη γιὰ τοὺς συνομήλικους, τοὺς αὐριανοὺς συμπολεμιστές.

Παιδονόμοι. Γι' αὐτὸ ζοῦσαν ὅλοι μαζὶ σὲ ὁμάδες (ἀγέλες) καὶ τὴν ἐπίβλεψή τους εἶχαν οἱ *παιδονόμοι*.

Διαπαιδαγώγηση. Ἡ μόρφωσή τους ἦταν πολὺ ἁπλή. Διάβαζαν τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα καὶ μάθαιναν πολεμικὰ τραγούδια καὶ χορούς. Βασικὴ γραμμὴ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

στὴν ἀνατροφὴ ἦταν νὰ τοὺς ἐμπνεύσουν τυφλὴ ὑπακοὴ στοὺς νόμους καὶ στὶς διαταγὲς τοῦ κράτους, θαυμασμὸ γιὰ τὴν ἀνδρεία, περιφρόνηση γιὰ τὸ θάνατο καὶ σεβασμὸ γιὰ τοὺς γεροντότερους.

Λακωνισμός. Μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες ἀρετὲς ποὺ προσπαθοῦσαν νὰ τοὺς καλλιεργήσουν ἦταν ἡ ἀγάπη γιὰ τὴ συντομία στὴν ἔκφραση (*λακωνισμός*).

Ἡ σπαρτιατικὴ λιτότητα. Γιὰ νὰ γίνουν καλοὶ στρατιῶτες, ἔπρεπε νὰ ἀποκτήσουν ἀντοχὴ στοὺς φυσικοὺς πόνους, καί, γιὰ ν' ἀντιμετωπίζουν τὶς δυσκολίες ἐπισιτισμοῦ στὶς ἐκστρατεῖες, τοὺς ἔδιναν λίγη τροφή, ποὺ ἦταν ἀνάγκη νὰ τὴ συμπληρώνουν μόνοι τους, ἁρπάζοντας κρυφὰ ὅ,τι τοὺς ἔλειπε. Ἦταν, ὡστόσο, φριχτὴ ντροπὴ νὰ τοὺς ἀνακαλύψουν.

Τὰ παιδιὰ κοιμόνταν πάνω σὲ καλάμια, ποὺ μόνα τους ἔκοβαν στὶς ὄχθες τοῦ Εὐρώτα, καὶ φοροῦσαν ἐλάχιστα φορέματα, τὰ ἴδια χειμώνα καὶ καλοκαίρι. *Καλλιεργοῦσαν στενὴ ἀλληλεγγύη κι ἀγάπη μεταξύ τους.*

5. Η ΖΩΗ ΤΩΝ ΣΠΑΡΤΙΑΤΩΝ

Διαβίωση καὶ διατροφή. Εἴκοσι χρονῶν γίνονταν στρατιῶτες, κι ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἡλικία ὡς ἑξήντα χρονῶν κοιμόνταν – δεκαπέντε μαζί – σὲ σκηνὲς κι ἔτρωγαν σὲ κοινὰ *συσσίτια*. Τὸ φαγητό τους ἦταν ἁπλό. Τὸ πιὸ συνηθισμένο ἦταν ὁ «μέλας ζωμός», ζουμὶ ἀπὸ χοιρινὸ κρέας μὲ ξίδι. Γυμνάζονταν ὁλοένα καὶ πήγαιναν στὸ κυνήγι. Τριάντα χρονῶν μποροῦσαν νὰ παντρευτοῦν, πήγαιναν ὅμως σπάνια σπίτι τους. Ἀπαγορευόταν νὰ καταγίνωνται μὲ ὁποιαδήποτε ἐργασία. Οἱ Εἵλωτες καλλιεργοῦσαν τὴ γῆ κι αὐτοὶ ἔδιναν ὑποχρεωτικὰ τὰ μέσα γιὰ νὰ ζοῦν οἱ οἰκογένειες τῶν Σπαρτιατῶν, καθὼς καὶ τὸ μερίδιο τῶν πολιτῶν στὰ συσσίτια.

Νόμισμα. Ἡ πολυτέλεια, ἡ σπατάλη, ἡ φιλοχρηματία θεωροῦνταν ἀτιμωτικὰ ἐλαττώματα. Τὸ νόμισμα τους ἦταν σιδερένιο, βαρύ, μὲ λίγη ἀξία. Χρυσὰ καὶ ἀσημένια νομίσματα δὲν ὑπῆρχαν στὴ Σπάρτη.

Ξενηλασία. *Ἡ δύσκολη αὐτὴ ζωὴ εἶχε ἐπιβληθῆ ἀπὸ τοὺς νόμους.* Χρειαζόταν μεγάλη ψυχικὴ δύναμη νὰ τὴν ἀκολουθήση κανείς, γι' αὐτὸ καὶ δὲν ἐπιτρεπό-

Πήλινο ὁμοίωμα δαίμονος, μὲ μορφὴ γεροντική, νεμάτη ρυτίδες. Βρέθηκε στὸ Ἱερὸ τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος στὴ Σπάρτη. 6ος π.Χ. αἰ. Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Σπάρτης.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ταν στοὺς ξένους νὰ μείνουν καιρὸ στὴ Σπάρτη (*ξενηλασία*), οὔτε στοὺς πολίτες νὰ πηγαίνουν σ' ἄλλα μέρη, γιὰ νὰ μὴ συγκρίνουν τὴ δική τους ζωὴ μὲ τὴ ζωὴ τῶν ὑπόλοιπων Ἑλλήνων].
Ὁ ἀδιάκοπος φόβος ἐξέγερσης τῶν Εἰλώτων ἔκαμε τοὺς Σπαρτιάτες νὰ μὴ θέλουν τὶς μακρινὲς ἐκστρατεῖες.

6. ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΗ ΣΠΑΡΤΗ

Σπουδαία ἡ θέση τῶν γυναικῶν. Κράτος στρατιωτικὸ ἡ Σπάρτη ἦταν ἀνάγκη νὰ διαμορφώση ἀνάλογα καὶ τὸ χαρακτήρα τῶν γυναικῶν, ποὺ ἔπαιρναν τὴν ἴδια ἀνατροφὴ μὲ τοὺς ἄντρες κι εἶχαν μεγάλη θέση στὴν κοινωνία. Τὶς σέβονταν κι ἄκουγαν τὴ γνώμη τους. Γεννώντας καὶ μεγαλώνοντας ἀνθρώπους γιὰ τὸν πόλεμο, ἔπρεπε νὰ γίνουν σκληρὲς κι αὐτὲς καὶ νὰ πιστεύουν πάνω ἀπὸ ὅλα στὴν πατρίδα. Πνίγοντας τὸ μητρικό τους φίλτρο, παράγγελναν στοὺς γιούς, ἀλλὰ καὶ στοὺς ἄντρες τους, ξεπροβοδίζοντάς τους γιὰ τὸν πόλεμο, τὸ περίφημο «ἢ τὰν ἢ ἐπὶ τᾶς», δηλαδὴ ἢ νὰ γυρίσουν νικητὲς μὲ τὰ ὅπλα στὸ χέρι ἢ νὰ τοὺς φέρουν νεκρούς. Ἔμειναν περίφημες στὴν ἱστορία γιὰ τὴν περηφάνια καὶ τὴ γενναιότητά τους.

7. Ο ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ

Φάλαγγα. Ὁ παιάν. Οἱ Σπαρτιάτες, πρῶτοι στὴν Ἑλλάδα, ὀργάνωσαν τὸ πεζικὸ σὲ σπουδαία μαχητικὴ δύναμη. Χρησιμοποιοῦσαν ὅπλα ἀμυντικὰ κι ὅπλα ἐπιθετικά. Αὐτοὶ πρῶτοι δημιούργησαν τὴ *φάλαγγα*, ἕνα γερὸ σῶμα, μὲ τοὺς ὁπλίτες τακτικὰ παραταγμένους, τὸν ἕνα πλάι στὸν ἄλλο, σὲ ἀρκετὸ βάθος καὶ πλάτος, ἔτσι ποὺ ὁ ἐχθρὸς νὰ μὴ μπορῆ νὰ τὸ διασπάση. Στὴ μάχη προχωροῦσαν στοὺς ἤχους τῶν *αὐλῶν*. Πολεμικό τους ἐμβατήριο ἦταν ὁ παιάν.

8. Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΣΠΑΡΤΙΑΤΩΝ

Ἀπὸ τότε ποὺ οἱ Σπαρτιάτες ἔκλεισαν τὴν πόλη τους στὸν ἔξω κόσμο κι ἀφοσιώθηκαν στὰ στρατιωτικά, δὲν ἀνάπτυξαν οὔτε τὶς τέχνες οὔτε τὰ γράμματα.
Οἱ σπαρτιατικὲς ἀρετές. Ἄφησαν πίσω τους αἰώνιο παράδειγμα, τὶς ἀρετὲς ποὺ ἀγωνίστηκαν νὰ καλλιεργήσουν: *φλογερὴ φιλοπατρία, ἀνδρεία, σεβασμὸ στοὺς νόμους καὶ στοὺς ἄρχοντες, λιτότητα στὴ ζωὴ καὶ στὴν ὁμιλία, αὐτοπάρνηση καὶ περηφάνια. Ἔδωσαν ἀνθρώπινους τύπους ἀξιοθαύμαστους.*
[Πάσχισαν νὰ χαλυβδώσουν τὴν ψυχή τους κι ἀπαρνήθηκαν κάθε ἀπλὴ χαρὰ τῆς ζωῆς. Ἡ ἰδιότυπη ὅμως νοοτροπία ποὺ ἀνάπτυξαν, κι ὁ φόβος ποὺ εἶχαν ἐμπνεύσει στὶς ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις ἔσβησαν μαζί τους. Τὴν ἐλευθερία καὶ τὴ δύναμή τους τὶς στήριζαν στὴν ὑποδούλωση χιλιάδων Εἰλώτων. Αὐτὴ ἡ ἐπιδίωξη ὁδήγησε κι αὐτοὺς τοὺς ἴδιους ν' ἀπαρνηθοῦν κάθε ἀπλὴ χαρὰ τῆς ζωῆς].
Ἡ προσφορὰ τῶν Σπαρτιατῶν. Πρόσφεραν πολὺ ὡραῖες ἰδέες καὶ πρόβαλε ἡ ἱστορία τους ἀξιοθαύμαστες ἀνθρώπινες μορφές. Ἡ συμβολή τους, ὅμως, στὸν πολιτισμὸ τῆς ἀνθρωπότητας ὑστέρησε, γιατὶ οἱ ἴδιοι περιφρόνησαν τὴ ζωή. Πάσχισαν νὰ εἶναι ἡ πρώτη πόλη στὴν Ἑλλάδα, ἡ πιὸ δυνατή. Δὲν τὸ κατάφεραν ὡς τὸ τέλος τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Τὸ παράδειγμά τους, ὅμως, ἔμεινε μοναδικὸ καὶ αἰώνιο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

9. ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ

Οἱ κατακτήσεις τῶν Σπαρτιατῶν. Στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο οἱ Σπαρτιάτες, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς *δύο Μεσσηνιακοὺς πολέμους (8ο καὶ 7ο αἰ. π.Χ.)* ἔκαμαν κι ἄλλη σειρὰ ἀπὸ ἀγῶνες μὲς στὴν Πελοπόννησο. Χτύπησαν τὸ Ἄργος καὶ τὴν Ἀρκαδία, κι ἔτσι πρόσθεσαν κι ἄλλους χώρους στὴν κυριαρχία τους [Κυνουρία, Κύθηρα, Θυρέα]. Τέλος, ὑποχρέωσαν τὶς περισσότερες περιοχὲς καὶ τὶς μεγάλες πόλεις νὰ συμμαχήσουν μαζί τους, διατηρώντας τὴν ἐλευθερία τους. Ἡ *συμμαχία* αὐτὴ ὀνομάστηκε *Πελοποννησιακὴ* κι ἀνάδειξε τὴ Σπάρτη στὴ μεγαλύτερη στρατιωτικὴ δύναμη στὴν Ἑλλάδα. *Εἶναι ἡ πρώτη σοβαρὴ προσπάθεια γιὰ συνένωση τῶν ἑλληνικῶν πόλεων* καὶ στάθηκε πολύτιμη στὴν ἀντιμετώπιση τοῦ φοβεροῦ κινδύνου ποὺ ἀπείλησε τὸν Ἑλληνισμὸ στὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰ. π.Χ.: τῆς εἰσβολῆς τῶν Περσῶν. [Στὴ συμμαχία ἀνῆκαν ἡ Ἠλεία κι ἡ Ἀρκαδία, ἡ Κόρινθος, τὰ Μέγαρα καὶ ἡ Αἴγινα. *Τὸ Ἄργος καὶ ἡ Ἀχαΐα δὲν προσχώρησαν*].

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἡ πόλη-κράτος τῆς Σπάρτης ὑπῆρξε δημιούργημα τῶν Δωριέων.
2. Βασικό τους χαρακτηριστικὸ ἡ ἐπιθυμία νὰ ἐπιβληθοῦν στοὺς Εἵλωτες ποὺ ὑποδούλωσαν.
3. Τὸ πολίτευμά τους στάθηκε ἰδιότυπο. Ἦταν διπλὴ βασιλεία κληρονομική. Τὴν ἐξουσία ὅμως εἶχαν στὰ χέρια τους οἱ πέντε Ἔφοροι, ποὺ ἐκλέγονταν μέσα ἀπὸ τοὺς πολίτες.
4. Ἡ ἀνατροφὴ ἀγοριῶν καὶ κοριτσιῶν ἦταν αὐστηρὴ κι ἐπιζητοῦσε νὰ χαλυβδώσει τὴν ψυχὴ καὶ νὰ δώσει γεροὺς καὶ γενναίους στρατιῶτες.
5. Οἱ σπαρτιατικὲς ἀρετὲς στάθηκαν ὑποδειγματικές. Ἔδωσε ἡ πόλη τους ὡραῖα ἀνθρώπινα παραδείγματα. Ἡ βασική τους ὅμως ἐπιδίωξη κι ἡ ἀφοσίωσή τους στὸν πόλεμο τοὺς στέρησε τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς. Ἀγωνίστηκαν γιὰ πρόσκαιρα ἀποτελέσματα.
6. Τὸν 6ο αἰ. π.Χ. ἡ Σπάρτη ὀργανώνει τὴν Πελοποννησιακὴ συμμαχία καὶ γίνεται ἡ μεγαλύτερη στρατιωτικὴ δύναμη στὴν Ἑλλάδα.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1-2. [Κρίσεις τῶν ἀρχαίων γιὰ τὴ Σπάρτη καὶ τὴν Ἀθήνα:

«... γιατὶ ἂν ἐρημωνόταν ἡ πολιτεία τῆς Σπάρτης κι ἀπόμεναν μόνον οἱ ναοὶ καὶ τὰ θεμέλια τῶν οἰκοδομῶν, θαρρῶ πὼς ἅμα περνοῦσε πολὺς καιρός, θὰ ἀμφισβητοῦσαν οἱ κατοπινοὶ τὴ δύναμή τους, ἂν τὴν ἐσύγκριναν μὲ τὴ δόξα καὶ τὴ φήμη της (ἂν καὶ ἔχουν στὴν ἄμεση διοικητικὴ ἐξουσία τους τὰ δύο πέμπτα τῆς Πελοποννήσου καὶ εἶναι ἀρχηγοί της ὁλόκληρης καὶ πολλῶν συμμάχων ἔξω ἀπ' αὐτή· ἐπειδὴ ὅμως οὔτε συγκεντρώθηκαν σὲ μιὰ κεντρικὴ πολιτεία οὔτε κατασκεύασε αὐτὴ πλούσιους ναοὺς καὶ δημόσια κτίρια, ἀλλὰ ἔμεινε κατοικημένη σὲ χωριὰ κατὰ τὸν παλιὸ ἑλληνικὸν τρόπο) θὰ φαίνόταν κατώτερη. Ἂν ὅμως πάθαιναν οἱ Ἀθηναῖοι ἀκριβῶς τὸ ἴδιο, θὰ συμπέραιναν οἱ κατοπινοὶ ἀπὸ τὴ φανερὴ ὄψη τῆς πολιτείας πὼς ἡ δύναμή της ἦταν διπλὴ ἀπ' ὅ,τι πράγματι εἶναι»].

Θουκυδίδου, *«Ἱστορία»* Α, 10 (Μετ. Ἕλλης Λαμπρίδη)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

«Ἐξετάζοντας (ὁ Κροῖσος) εὕρισκε ὅτι τὴν πρώτη θέση (στὴν Ἑλλάδα) τὴν εἶχαν οἱ Λακεδαιμόνιοι κι οἱ Ἀθηναῖοι. Οἱ πρῶτοι ἀπὸ τὴ δωρικὴ φυλὴ κι οἱ ἄλλοι ἀπὸ τὴν ἰωνική. Πραγματικὰ αὐτοὶ οἱ λαοὶ ἦταν οἱ πιὸ ξακουσμένοι».

Ἡροδότου, *Ἱστορίαι* Α, 56 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

3. Παράξενες ὄψεις τῆς σπαρτιατικῆς ἀγωγῆς:

«Τὰ παιδιὰ κλέβουν μὲ τόση προφύλαξη, ὥστε λένε πὼς κάποτε κάποιος ἔκλεψε μιὰ μικρὴ ἀλεποῦ καὶ τὴν ἔκρυβε στὸ φόρεμά του, καὶ τὸ ζῶο τοῦ κατασπάραζε τὴν κοιλιὰ μὲ τὰ νύχια καὶ τὰ δόντια του· τὸ παιδὶ ὅμως, γιὰ νὰ μὴν τὸ νιώσουν (οἱ ἄλλοι), ὑπόμενε τοὺς πόνους καὶ πέθανε».

Πλουτάρχου, «*Βίος Λυκούργου*», κεφ. 18 (Μετ. Α.Κ.)

4. Ὁ λακωνισμός:

«Μάθαιναν τὰ παιδιὰ νὰ μεταχειρίζωνται λόγο, ὅπου ἡ χάρη νὰ εἶναι συνυφασμένη μὲ πικρία καὶ νὰ ἐκφράζουν πολὺ νόημα μὲ λίγες λέξεις... ἔτσι μὲ λίγες καὶ ἁπλὲς λέξεις, ἀποφθεγματικὰ καὶ μαθημένα νὰ ἀπαντοῦν...».

Πλουτάρχου, «*Βίος Λυκούργου*», κεφ. 19 (Μετ. Α.Κ.)

Β΄. Η ΑΘΗΝΑ

1. Η ΓΗ

Χώρα καὶ προϊόντα. Ἡ χώρα εἶναι *λεπτόγεως**, ὅπως τὴν ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι. Λιγοστὴ ἡ συγκομιδή, ὅσο ἐντατικὰ κι ἂν καλλιεργηθῆ ἡ γῆ, καὶ τὰ ποτάμια της, ὁ Ἰλισός, ὁ Κηφισὸς κι ὁ Ἠριδανός, τὸ καλοκαίρι ξεραίνονταν σχεδόν. Ἔβγαζε λίγο σιτάρι, κρασί, μέλι, σῦκα καὶ τὸ πολύτιμο λάδι ποὺ πρόσφερε τὸ ἀγαπημένο δέντρο τῶν Ἀθηναίων, ἡ ἐλιά.

Οἱ λίγες δυνατότητες τῆς χώρας ἔσπρωξαν νωρὶς τοὺς κατοίκους πρὸς τὴ θάλασσα. Τὸ ναυτικὸ τοὺς ἄνοιξε τοὺς ἐμπορικοὺς δρόμους κι ἔτσι πῆρε ζωὴ ἡ βιοτεχνία τους.

Πολιτικὲς συγκρούσεις. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ἐκείνη, εἴδαμε, ἄρχισαν κι οἱ διαμάχες στὸ ἐσωτερικό, ἀνάμεσα στὶς διάφορες τάξεις. Ὅλοι οἱ ἀγῶνες κι οἱ συγκρούσεις στὴν Ἀθήνα στάθηκαν σ' ἕνα ἐπίπεδο. Δὲ χύθηκε αἷμα. Κι ὅλες οἱ μεταβολὲς ποὺ σημειώθηκαν, ὁδήγησαν στὸ τελειότερο πολίτευμα ποὺ γνώρισε ὁ κόσμος, στὴ *δημοκρατία*, ποὺ στὸν 5ο αἰώνα πῆρε τὴν ἰδανικότερή της ἔκφραση.

[**Τὸ «μέτρο».** Μὲ ἀνοιχτὴ καρδιά, ζώντας οἱ Ἀθηναῖοι κάτω ἀπὸ τὸν καθαρότερο οὐρανό, στὸ πιὸ διάφανο κλίμα, ἀνακάλυψαν, *πρῶτοι στὸν κόσμο*, τὸ μεγαλύτερο ἀγαθὸ τῆς ζωῆς: τὸ *μέτρο*. Νιώθοντας ὡς ποῦ φτάνουν οἱ ἀνθρώπινες δυνατότητες, δὲν ἄρχισαν, στὸ ξεκίνημά τους, μὲ διαθέσεις κυριαρχικές].

Διαφορὰ Σπαρτιατῶν καὶ Ἀθηναίων. Οἱ Σπαρτιάτες, περήφανοι γιὰ τὴν καταγωγή τους, ὑποδούλωσαν τοὺς παλαιοὺς κατοίκους, γιὰ νὰ ὑποδουλωθοῦν οἱ ἴδιοι, μὲ τὴ σειρά τους, στὸ μάταιο ἀγώνα ποὺ σ' ὅλη τους τὴν ἱστορία μόχθησαν νὰ πραγματώσουν.

Οἱ Ἀθηναῖοι, τὸ ἴδιο περήφανοι γιὰ τὴ δική τους ἰωνικὴ καταγωγή, πῆραν ἄλλο δρόμο. Ζώντας ἐλεύθερα, χωρὶς φόβο κι ἀγωνία, μπορώντας νὰ χα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ροῦν τὴ φύση καὶ τὴν ὀμορφιά της, ἔχοντας καιρὸ νὰ παρατηρήσουν τὸν κόσμο γύρω τους καὶ νὰ στοχαστοῦν, κέντρο τῆς προσοχῆς τους ἔκαμαν τὸν ἄνθρωπο. Καὶ τὴ δική του θέση κοίταξαν *νὰ καταξιώσουν*, καλυτερεύοντας τὴν ἴδια τους τὴ ζωή.*

Ἀθηνᾶ-Ποσειδῶν. Θεὰ τῆς πόλης, κυρίαρχη καὶ προστάτισσα μαζί, ἀνακηρύχθηκε ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ προσωποποίηση τῆς σοφίας καὶ τῆς εἰρηνικῆς δουλειᾶς. Ἐκείνη, λέει ἕνας παλιὸς ἀθηναϊκὸς μύθος, ἀγωνίστηκε μὲ ἀντίπαλο τὸν Ποσειδῶνα, τὸ θεὸ τῆς θάλασσας, γιὰ τὸ ποιός θὰ πάρη στὴν προστασία του τὴ νέα πόλη, δίνοντάς της τ' ὄνομά του. Ὁ Ποσειδῶν χτυπώντας μὲ τὴν τρίαινά του τὸ βράχο στὴν Ἀκρόπολη ἔκαμε ν' ἀναβλύση τὸ ὑγρὸ στοιχεῖο. Ἕνα περήφανο ἄλογο πετάχτηκε, σύμβολο τῆς πολεμικῆς δύναμης. Ἡ Ἀθηνᾶ χτυπώντας τὸ δόρυ της ἔκαμε νὰ φυτρώση ἡ ἐλιά, σύμβολο τῆς εἰρηνικῆς ἀνάπτυξης κι εὐημερίας. Κέρδισε ἡ Ἀθηνᾶ κι ἔτσι ἐκείνη χάρισε τὸ ὄνομά της στὴν πόλη καὶ τῆς παραστάθηκε σ' ὅλους της τοὺς ἀγῶνες. Στὴν Ἀκρόπολη, τὸ θρησκευτικὸ κέντρο τῆς πόλης, ἱδρύθηκε ὁ ναός της. Σ' αὐτὸν ἔφθανε ἡ μεγάλη πομπή, ὅταν κάθε τέταρτο χρόνο γιορτάζονταν τὰ *μεγάλα Παναθήναια.*

2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Οἱ πρῶτες ἐγκαταστάσεις. Τῆς Ἀττικῆς ἡ ἱστορία χάνεται στὰ σκοτάδια τῆς προϊστορίας. Ἀπὸ τὶς ἀνασκαφὲς εἶναι γνωστό, σήμερα, πὼς κατοικήθηκε στὰ πρώιμα νεολιθικὰ χρόνια, κι ἀπὸ τὴν ἐρμηνεία τῶν πανάρχαιων μύθων βγαίνει τὸ συμπέρασμα πὼς ὑπῆρχαν διάφοροι ἰσχυροὶ συνοικισμοὶ τὴ δεύτερη χιλιετία στὸ χῶρο της, ποὺ ὁρισμένοι, στὴ μυκηναϊκὴ ἐποχή, ἀπόχτησαν μεγάλη σημασία. Τότε, κατασκευάζονται τὰ πανάρχαια τείχη καὶ τὸ βασιλικὸ ἀνάκτορο στὴν *Ἀκρόπολη* τῶν Ἀθηνῶν. Στὸ *Μαραθώνα*, στὴν περιοχὴ τῆς *Βραυρώνας* καὶ στὴν *Ἐλευσίνα* ὑπῆρχαν οἱ δυνατότερες κῶμες.

Ὁ Θησεύς. Ὁ «συνοικισμός». Ἡ ἀθηναϊκὴ παράδοση ἀπόδιδε τὴν ἵδρυση τῆς πόλης τῶν Ἀθηνῶν στὸ βασιλιὰ Θησέα. Ἐκεῖνος ὑποχρέωσε τοὺς εὐγε-

Η ΑΡΧΑΙΑ ΑΤΤΙΚΗ
ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΤΗΣ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νεῖς τῶν γύρω περιοχῶν νὰ ἔρθουν νὰ ἐγκατασταθοῦν στὴν Ἀθήνα. Τὴ θύμηση τοῦ γεγονότος αὐτοῦ, τοῦ *συνοικισμοῦ*, τὴ γιόρταζαν λαμπρὰ σὲ ὁλόκληρη τὴν ἱστορική τους ζωὴ μὲ τὴ μεγαλύτερη γιορτὴ τῆς πόλης, τὰ *Παναθήναια, ποὺ στὴ μνήμη τους ἔφερνε ὅλη τὴν παμπάλαιη ἱστορία τους, τὴ χαμένη γιὰ μ�ς σήμερα*. Τὴν Ἀθήνα κυβέρνησε μιὰ σειρὰ ἀπὸ βασιλεῖς. Τὴ θύμηση ὅλων, ὅμως, ἐκάλυψε τὸ πρόσωπο τοῦ Θησέως. Γι' αὐτὸν διηγήθηκαν πλῆθος ἱστορίες (μύθους). Ἐκεῖνος σκότωσε τὸ Μινώταυρο καὶ λύτρωσε τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τὸ φοβερὸ φόρο αἵματος ποὺ πλήρωναν κάθε χρόνο στὸ Μίνωα, τὸ βασιλιὰ τῆς Κρήτης. Μὲ τὸ ἐφευρετικό του μυαλὸ καὶ τὴ γενναιότητά του τοὺς ἀπάλλαξε ἀπὸ τοὺς ληστὲς καὶ τὰ ἄλλα δεινὰ ποὺ μάστιζαν τὴ χώρα. Ἀναγορεύθηκε, μὲ τὸν καιρό, ἥρωας τῆς Ἀττικῆς.

Ὁ Κόδρος. Τελευταῖο βασιλιὰ ἀναφέρουν τὸν Κόδρο, ἕνα γεμάτο γενναιότητα ἄρχοντα, ποὺ μὲ τὴ θέλησή του θυσιάστηκε γιὰ χάρη τῆς πόλης, γιὰ νὰ μὴν πατήσουν τὴν Ἀττικὴ οἱ Δωριεῖς. Ἦταν τόση ἡ ἀξία τῆς θυσίας του, ποὺ δὲ θέλησαν πιὰ ἄλλον βασιλιά, ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι.

Ὅλοι αὐτοὶ οἱ παμπάλαιοι μύθοι, ἀπήχηση ἱστορικῶν γεγονότων μὲ ἄγνωστες λεπτομέρειες γιὰ μ�ς, σχηματίζουν τὴν ἀρχὴ τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν στὴν ἀρχαιότητα.

Ἡ Ἀθήνα πόλη-κράτος. Ἀθήνα λέγοντας ἐννοοῦμε ὁλόκληρη τὴν Ἀττική. Ἔξω ἀπὸ τὸ κέντρο, τὴν πόλη, ἐξακολούθησαν νὰ ζοῦν οἱ ἀγρότες, οἱ ναυτικοί, οἱ ξυλοκόποι κι οἱ ψαράδες στὶς περιοχὲς ὅπου προσφερόταν ἡ δυνατότητα νὰ ἐργαστοῦν. Ἡ ἀξία, ὅμως, τοῦ συνοικισμοῦ τοῦ Θησέως συνοψίζεται στὸ γεγονός, πὼς ἀπὸ τότε κάθε κάτοικος τῆς Ἀττικῆς, ὅπου κι ἂν κατοικοῦσε, στὸ κέντρο ἢ στὰ χωριά, ἦταν *πολίτης Ἀθηναῖος*, ὅπως κι ὅλοι οἱ ἄλλοι ποὺ ἔμεναν μὲς στὴν πόλη.

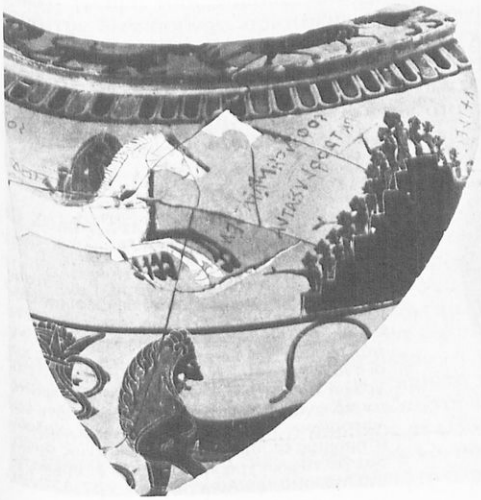

Κομμάτι ἀπὸ ἀττικὸ ἀγγεῖο (δίνο =ἀγγεῖο γιὰ κρασὶ μὲ παράσταση ἀγώνων πρὸς τιμὴν τοῦ νεκροῦ Πατρόκλου. Προσέξτε τὸ διαφορισμὸ στὸ χρῶμα τῶν ἀλόγων (τὸ πρόσθιο εἶναι λευκὸ) καὶ τὶς γεμάτες ζωηρότητα χειρονομίες τῶν θεατῶν. Ἔργο τοῦ πρώτου γνωστοῦ Ἀττικοῦ ἀγγειογράφου, τοῦ Σοφίλου. Γύρω στὰ 580-570 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἔτσι, ἐξαρχῆς, εἶναι διαφορετικὸ τὸ ξεκίνημα τῆς Ἀθήνας. Ἡ πόλη εἶναι ἁπλῶς τὸ κέντρο, δὲν εἶναι, ὅπως στὴ Σπάρτη, ὁ κυρίαρχος σ' ὅλη τὴν ἄλλη χώρα.

3. ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Ὁ Βασιλιάς. Τὴ βασιλεία ὁμαλὰ τὴ διαδέχτηκε στὴν Ἀθήνα ἡ ὀλιγαρχία. Ὁ βασιλιάς, ποὺ ἦταν ἰσόβιος στὴν ἀρχή, ἔμενε στὴν ἐξουσία ὕστερα γιὰ δέκα χρόνια. Στὸ τέλος, ἄλλαζε κάθε χρόνο.

Οἱ Ἄρχοντες. Οἱ ἀριστοκράτες πῆραν τὴν ἐξουσία στὰ χέρια τους καὶ ἀπὸ τὴν τάξη τους βγαίνανε οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες, ἡ κυβέρνηση: οἱ ἐννέα ἄρχοντες δηλαδή. Ἕνας ἀπ' αὐτοὺς ὀνομαζόταν *ἄρχων-βασιλεύς*, κι ἦταν ὁ ἀνώτερος θρησκευτικὸς ἄρχων. Ἦταν ἡ θύμηση τοῦ παλαιοῦ πρώτου ἄρχοντα. Οἱ ἄλλοι ἦταν: ὁ *πολέμαρχος*, ὁ *ἐπώνυμος* καὶ οἱ *ἕξι θεσμοθέτες*.

Ὁ ἐπώνυμος ἔδινε τ' ὄνομά του στὸ ἔτος, κι εἶχε καθήκοντα διοικητικά. Ὁ πολέμαρχος φρόντιζε τὸ στρατὸ καὶ τὴν ἄμυνα τοῦ κράτους. Οἱ ἕξι θεσμοθέτες παρακολουθοῦσαν τὴν τήρηση τῶν νόμων, ποὺ ὅσο ἦταν ἄγραφοι, αὐτοὶ τοὺς διατύπωναν στὰ δικαστήρια.

Ἄρειος Πάγος. Πλάι στοὺς ἐννέα ἄρχοντες ὑπῆρχε ἐπίσης ἕνα συμβούλιο ἀπὸ εὐγενεῖς, ὁ *Ἄρειος Πάγος*. Ὕστερα ἀπὸ τὸ 682 π.Χ., τὸν ἀποτελοῦσαν ὅσοι εἶχαν γίνει πρὶν ἄρχοντες. Τὰ μέλη του ἦταν ἰσόβια. Ἔργο τους εἶχαν τὸν ἔλεγχο τῶν ἀρχόντων καὶ τὴ φροντίδα γιὰ τὴ διατήρηση τῶν παραδόσεων. Πρότειναν τοὺς νέους ἄρχοντες κάθε χρόνο καὶ δίκαζαν τὶς ὑποθέσεις φόνου, ἐμπρησμοῦ καὶ «φαρμακείας» (δηλητηρίασης). Συνεδρίαζαν στὸν Ἄρειο Πάγο, στὸ μικρὸ λόφο στὰ δυτικὰ τῆς Ἀκρόπολης, ποὺ τοὺς ἔδωσε καὶ τὸ ὄνομά τους.

Ἐρυθρόμορφο ἀττικὸ ἀγγεῖο μὲ παράσταση δύο ἀνδρικῶν μορφῶν, ἑνὸς ὡριμου καὶ ἑνὸς νέου ποὺ κάθονται σὲ δίφρο (ἀναδιπλούμενο κάθισμα). Πίσω ἀπὸ τὸν ὡριμο ἄνδρα, ἕνα παιδὶ γυμνὸ ἁπλώνει τὸ χέρι του, ὅπως καὶ οἱ δύο ἄλλοι, πρὸς ἕνα χελιδόνι. Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ ποὺ ὑπάρχει πάνω στὸ ἀγγεῖο φαίνεται πὼς χαιρετίζοντας τὸ πρῶτο χελιδόνι, καλωσορίζουν τὴν ἄνοιξη ποὺ ἔρχεται. Καλοδιατηρημένη ἐρυθρόμορφη πελίκη (εἶδος ἀμφορέα γιὰ ταφικὴ χρήση). 510-500 π.Χ. Βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τοῦ Λένινγκραντ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

4. ΟΙ ΤΑΡΑΧΕΣ - ΚΥΛΩΝΕΙΟ ΑΓΟΣ

Πολιτικὲς διαμάχες. Τὴν ἐξουσία εἶχαν, ἔτσι, στὰ χέρια τους οἱ ἀριστοκράτες. Μὲ τὴ διαμόρφωση τῶν νέων τάξεων: ἐμπόρων, ναυτικῶν καὶ βιοτεχνῶν οἱ ὁποῖοι πλούτισαν, δημιουργήθηκαν ἀπαιτήσεις. Ἡ νέα τάξη τῶν πλουσίων (οἱ ἀστοὶ) ἤθελε νὰ παίρνουν κι αὐτοὶ μέρος στὴ διοίκηση.

Ἀπονομὴ δικαιοσύνης. Χρέη ἀγροτῶν. Ταυτόχρονα, ὁ πολὺς λαὸς δυσφορεῖ μὲ τοὺς ἀριστοκράτες, ἰδίως στὸ θέμα τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης. Σοβαρὰ παράπονα εἶχαν πολλοὶ ἀγρότες ποὺ χρεώθηκαν σὲ δύσκολες χρονιὲς κι εἶχαν γίνει δοῦλοι. [Ὅσοι δὲν εἶχαν ἄλλη περιουσία δανείζονταν ὡς τότε μὲ ἐγγύηση τὴν ἀτομική τους ἐλευθερία. Ἂν δὲν κατάφερναν νὰ ξεχρεωθοῦν, ὁ δανειστὴς τοὺς ἔπαιρνε δούλους]. Οἱ δυσαρεστημένοι ὁλοένα διαμαρτύρονταν περισσότερο κι ἡ κατάσταση γινόταν πολὺ στενόχωρη.

Ὁ Κύλων. Ἦταν ἕνας εὐγενής, ἀγαπητὸς στὸ λαό, γιατὶ ὑπῆρξε ὀλυμπιονίκης. Κοίταξε νὰ ἐκμεταλλευτῆ τὴν εὐκαιρία καὶ νὰ γίνη τύραννος (ἦταν γαμπρὸς τοῦ τυράννου τῶν Μεγάρων Θεαγένους). Κατέλαβε μὲ μερικοὺς ὀπαδούς του τὴν Ἀκρόπολη (636 π.Χ.) κι ἑτοιμάστηκε νὰ πάρη τὴν ἐξουσία. Ἀμέσως οἱ ἀριστοκράτες ὀργανώθηκαν ἐναντίον του. Αὐτὸς δραπέτευσε στὰ Μέγαρα. Ἔγινε, τότε, μιὰ φοβερὰ ἀνόσια πράξη. Τοὺς ὀπαδούς του, παρ' ὅλο ποὺ πρόσφυγαν ἱκέτες στὸ βωμὸ τῶν Εὐμενίδων, τοὺς σκότωσαν. Ἡ πράξη αὐτὴ ὀνομάστηκε *Κυλώνειο ἄγος*. Οἱ πρωταίτιοι (ἡ οἰκογένεια τῶν Ἀλκμεωνιδῶν) ἐξορίστηκαν, κι ἀπὸ τὴν Κρήτη ἔφεραν τὸν μάντη *Ἐπιμενίδη* νὰ ἐξαγνίση τὴν πόλη. Τότε οἱ κάτοικοι τῶν Μεγάρων βρῆκαν εὐκαιρία καὶ πῆραν τὴ Σαλαμίνα, γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν δῆθεν τὴ σφαγὴ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Κύλωνος.

5. Ο ΔΡΑΚΩΝ

Ἡ πρώτη νομοθεσία στὴν Ἀθήνα. Ἐπειδὴ οἱ ταραχὲς σημείωσαν μεγάλη ἔνταση τὸ 624 π.Χ., οἱ εὐγενεῖς πρότειναν θεσμοθέτη τὸ Δράκοντα, ἕναν εὐγενῆ, γιὰ νὰ γράψη τοὺς νόμους. Ἔτσι ρυθμίστηκαν διάφορα θέματα στὴν ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης, ὁρίστηκαν ὅμως ποινὲς τόσο σκληρὲς πού, ἀπὸ τότε ὡς σήμερα, λέγοντας *δρακόντεια μέτρα*, ἐννοοῦμε τὰ πολὺ αὐστηρά. Οἱ πλούσιοι δὲν ἱκανοποιήθηκαν διόλου, οὔτε κι ὁ λαός.

Ἔτσι, τὸ 594 π.Χ. ἀναθέτουν οἱ Ἀθηναῖοι σ' ἕναν κοσμογυρισμένο ἔμπορο, παλαιὸν ἀριστοκράτη, ποιητὴ καὶ ἕναν ἀπὸ τοὺς ἑφτὰ σοφούς, τὸ *Σόλωνα*, νὰ ρυθμίση τὴ νομοθεσία.

6. ΟΙ ΝΟΜΟΙ ΤΟΥ ΣΟΛΩΝΟΣ

Ὁ Σόλων. Ἐκεῖνος δυὸ χρόνια πρίν, εἶχε κατορθώσει νὰ ἐνθουσιάση τόσο μὲ τοὺς στίχους του τοὺς Ἀθηναίους, ὥστε νὰ πάρουν πίσω ἀπὸ τοὺς Μεγαρεῖς τὴ Σαλαμίνα, ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ἐμπορική τους κίνηση. Εἶχε γίνει γι' αὐτὸ κοσμαγάπητος. Πῆρε μιὰ σειρὰ ἀπὸ σωτήρια μέτρα καὶ ἡ νομοθεσία του ἦταν προσπάθεια συμβιβασμοῦ τῶν ἀντιμαχόμενων μερίδων. Ὅπως γράφει ὁ ἴδιος, κοίταξε νὰ «συναρμόση τὴ βία καὶ τὴ δίκη».

Σεισάχθεια. Ἦταν τὸ πρῶτο του μέτρο· ἡ ἀπαλλαγὴ δηλαδὴ τῶν πολιτῶν ἀπὸ τὰ χρέη τους. Ἐλευθέρωσε μὲ χρήματα τῆς πόλης ὅσους εἶχαν γίνει δοῦλοι γιὰ χρέη, κι ἀπαγόρευσε νὰ δανείζωνται ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα μὲ ἀντίβαρο τὴν προσωπική τους ἐλευθερία. Βοήθησε μὲ εἰδικοὺς νόμους τὶς μεσαῖες τάξεις.

Ὁ χωρισμὸς τῶν τάξεων. Τέλος, γιὰ νὰ παύση ἡ κυριαρχία τῶν εὐγενῶν, ἄλλαξε τὴν παλαιὰ διάκριση σὲ τάξεις ἀνάλογα μὲ τὴν καταγωγή. *Ὅρισε τὰ*

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καθήκοντα καὶ τὰ δικαιώματα τῶν πολιτῶν, μὲ βάση τὸ εἰσόδημά τους. Δημιούργησε, ἔτσι, τέσσερεις τάξεις: τοὺς πεντακοσιομέδιμνους, τοὺς τριακοσιομέδιμνους (ἱππεῖς), τοὺς διακοσιομέδιμνους (ζευγίτες) καὶ τοὺς θῆτες* (αὐτοὺς ποὺ εἶχαν ἐλάχιστα εἰσοδήματα).

Δικαιώματα καὶ ὑποχρεώσεις. Ἄρχοντες γίνονταν ὅσοι ἀνῆκαν στὶς δυὸ πρῶτες τάξεις. Οἱ διακοσιομέδιμνοι μποροῦσαν νὰ πάρουν μόνο κατώτερα ἀξιώματα, κι οἱ θῆτες ἀπαλλάχθηκαν ἀπὸ τοὺς φόρους. Οἱ δυὸ πρῶτες τάξεις εἶχαν καὶ ὑποχρεώσεις οἰκονομικές. Ἔπρεπε νὰ προσφέρουν χρήματα γιὰ διάφορα κρατικὰ ἔργα καὶ πλήρωναν φόρους. Ὅλοι στρατεύονταν.

Βουλὴ-Ἐκκλησία τοῦ Δήμου. Στὴ διοίκηση διατήρησε τοὺς 9 ἄρχοντες καὶ περιόρισε τὴ δύναμη τοῦ Ἀρείου Πάγου. Δημιούργησε ὅμως καὶ νέες ἐξουσίες:

α. Τὴν *Βουλὴ τῶν τετρακοσίων* (ἔπαιρναν μέρος 100 πολίτες ἀπὸ κάθε φυλή). Ἔργο της ἦταν νὰ σκέπτεται καὶ νὰ προτείνη στὴ γενικὴ συνέλευση *ὅλων τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν* (στὴν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου) τὰ διάφορα θέματα ποὺ ἀπασχολοῦσαν τὸ κράτος.

β. Στὴν *Ἐκκλησία τοῦ Δήμου* (ἔπαιρναν μέρος ὅσοι ἦταν πάνω ἀπὸ εἴκοσι χρονῶν).

Ἡλιαία. Τέλος, γιὰ τὴν καλύτερη ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης, ὅρισε νέο δικαστήριο, τὴν *Ἡλιαία*, μὲ 6.000 μέλη (τὰ 1.000 ἦταν ἀναπληρωματικά).

Δίνοντας λαμπρὸ παράδειγμα, ἀφοῦ τέλειωσε τὴν νομοθεσία, ἔγινε καὶ πάλι ἁπλὸς πολίτης, προβάλλοντας γιὰ πρώτη φορὰ τὴν ἀξία τοῦ ἁπλοῦ πολίτη. Γιὰ νὰ μὴν τοῦ ζητοῦν, μάλιστα, ἀλλαγές, ἔφυγε γιὰ δέκα χρόνια ἀπὸ τὴν Ἀθήνα.

7. Ο ΠΕΙΣΙΣΤΡΑΤΟΣ ΤΥΡΑΝΝΟΣ

Ἡ δυσαρέσκεια συνεχίζεται. Παρὰ τὰ μέτρα τοῦ Σόλωνος καμιὰ τάξη δὲν ἱκανοποιήθηκε ἀπολύτως. Οἱ εὐγενεῖς δυσαρεστήθηκαν, γιατὶ ἔχασαν τὰ προνόμιά τους. Οἱ πλούσιοι ἐπειδὴ ἁπλῶς ἐξισώθηκαν μὲ τοὺς εὐγενεῖς. Ὁ λαὸς ἀνακουφίστηκε βέβαια μὲ τὴ σεισάχθεια, ζητοῦσε ὅμως νὰ μοιραστῆ ξανὰ ἡ γῆ (*ἀναδασμός*), γιὰ ν' ἀποκτήσουν κτήματα οἱ φτωχοὶ γεωργοί.

Ὁ Πεισίστρατος γίνεται τύραννος. Στὸ μεταξύ, ἐπειδὴ καὶ πάλι οἱ ταραχὲς συνεχίζονταν, ἕνας εὐγενής, ὁ Πεισίστρατος, ἔξυπνος καὶ δραστήριος, κατόρθωσε κι ἀναγνωρίστηκε ἀρχηγὸς τῶν λαϊκῶν τάξεων, καὶ μὲ τὴ βοήθειά τους πῆρε τὴν ἐξουσία στὰ 561-560 π.Χ. Παρ' ὅλο ποὺ ἀκολούθησε ἔξυπνη καὶ συμβιβαστικὴ πολιτική, δυὸ φορὲς τὸν ἀπομάκρυναν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Κατόρθωσε ὅμως καὶ πῆρε ξανὰ τὴν ἐξουσία, ὡς τὰ 528-527 ποὺ πέθανε.

Ἱκανοποίηση τῶν ἀγροτῶν. Τὴν ἐπέτυχε διατηρώντας ὁρισμένους ἀπὸ τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνος. Δήμευσε τὰ κτήματα τῶν εὐγενῶν ποὺ ἔφυγαν κρυφὰ ἢ ἐξορίστηκαν, καὶ τὰ μοίρασε στοὺς φτωχοὺς γεωργούς. Τοὺς ἔδωσε καὶ δάνεια γιὰ νὰ τὰ καλλιεργήσουν. Ἔκαμε δρόμους καὶ διευκόλυνε τὴν ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης μὲ τὰ περιοδεύοντα δικαστήρια ποὺ ἵδρυσε.

Στρατός. Ἔργα. Γράμματα καὶ τέχνες. Ὀργάνωσε τὸ στρατὸ κι ἔκαμε πλῆθος ἀπὸ κοινωφελῆ ἔργα (ὑδραγωγεῖο). Τέλος, ἵδρυσε ναὸ τῆς Ἀθηνᾶς στὴν Ἀκρόπολη, τὸ θέατρο τοῦ Διονύσου, ἄρχισε τὴν κατασκευὴ τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς στὴν Ἀθήνα, καὶ προστάτευσε τὰ γράμματα καὶ τὶς τέχνες. Ρύθμισε τὸν ἑορτασμὸ τῶν Παναθηναίων καὶ φρόντισε νὰ καταγραφοῦν τὰ ἔπη τοῦ Ὁμήρου. Στὸ ἐξωτερικό, φρόντισε νὰ ἀναπτυχθοῦν ἀγορὲς γιὰ τὴν ἀπορρόφηση τῶν προϊόντων τῆς ἀθηναϊκῆς βιοτεχνίας καὶ νὰ καταληφθῆ τὸ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Σίγειο στὰ στενὰ τοῦ Ἑλλησπόντου. Ἄνοιξε πλῆθος ἐμπορικὲς σχέσεις μὲ τὶς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Αἰγύπτου.

Ἱππίας. Στὴν ἐποχή του σημειώθηκε μεγάλη ἄνθηση. Πεθαίνοντας ἄφησε τὸ γιό του Ἱππία διάδοχό του. Ἡ κατάσταση ὅμως ἄλλαξε. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν κουραστῆ ἀπὸ τὴ διοίκηση ἑνὸς μόνον ἀνθρώπου, κι ὁ Ἱππίας δὲν εἶχε τὴν ἰδία συμπεριφορὰ μὲ τὸν πατέρα του. Ἀπὸ τὸ 514 π.Χ. μάλιστα ποὺ δολοφονήθηκε ἀπὸ δύο εὐγενεῖς Ἀθηναίους (τὸν *Ἁρμόδιο* καὶ τὸν *Ἀριστογείτονα*), ὁ ἀδελφός του Ἵππαρχος, ὁ Ἱππίας ἔγινε καχύποπτος καὶ κατάντησε σωστὸς τύραννος, μὲ τὴ σημερινὴ ἔννοια τῆς λέξης.

Γι' αὐτὸ τὸ 510 π.Χ. ἐπαναστάτησαν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῶν Σπαρτιατῶν ἔδιωξαν τὸν Ἱππία, ποὺ κατέφυγε στὴν αὐλὴ τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν.

8. Ο ΚΛΕΙΣΘΕΝΗΣ

Θεμελιώνεται ἡ δημοκρατία. Ὁ Κλεισθένης, ποὺ ὕστερα ἀπὸ τοὺς τυράννους ἔγινε προστάτης τοῦ δήμου, εἶναι ὁ θεμελιωτὴς τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας.

5 Ἀριστερά: Πιστὴ ἀπόδοση τῶν χαρακτηριστικῶν ἑνὸς ἀνθρώπου δὲν ὑπάρχει στὴν ἀρχαιότητα, ὡς τὸ τέλος τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Τόσο ἡ ἀρχαϊκή, ὅσο καὶ ἡ κλασικὴ τέχνη δὲν γνώρισαν τὸ πραγματικὸ πορτραῖτο. Σὲ μερικὰ σπουδαῖα ἔργα αὐτῶν τῶν δύο περιόδων, ἀφιερωμένα σὲ μεγάλα ἱερά, ἀναγνωρίζουν οἱ ἀρχαιολόγοι μερικὲς προσωπικότητες τῆς ἐποχῆς. Τὸ κεφάλι αὐτό, ἀπὸ τὰ ὡραιότερα τοῦ τέλους τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου, πιστεύουν ὅτι εἰκονίζει τὸν Πεισίστρατο. Κρατικὰ Μουσεῖα Βερολίνου.

Δεξιά: Τὸ ἄγαλμα παριστάνει ἔφιππο νέο καὶ λέγεται «Ἱππέας Ραμπέν», ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου συλλέκτη ποὺ τὸ ἀπόκτησε. Μαζὶ μὲ ἕνα δεύτερο ὅμοιο – σώζονται μερικὰ κομμάτια του στὸ Μουσεῖο τῆς Ἀκροπόλεως στὴν Ἀθήνα –, ἀποτελοῦσε ἕνα σύμπλεγμα ποὺ εἶχε ἀφιερωθῆ στὴν Ἀθηνᾶ, στὸ ἱερό της πάνω στὴν Ἀκρόπολη, λίγα χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν κατάλυση τῆς τυραννίας. Νομίζουν ὁρισμένοι ἀρχαιολόγοι πὼς τὸ σύμπλεγμα τῶν δύο ἱππέων θὰ εἰκόνιζε δύο ἀπὸ τοὺς γιοὺς τοῦ Πεισιστράτου, νικητὲς σὲ ἱππικοὺς ἀγῶνες – στὸ κεφάλι φορεῖ στεφάνι ὁ ἱππέας, δεῖγμα πὼς ἔχει νικήσει. Ἔτσι, τὸ ἔργο ἀφιερώθηκε στὴν Ἀκρόπολη.

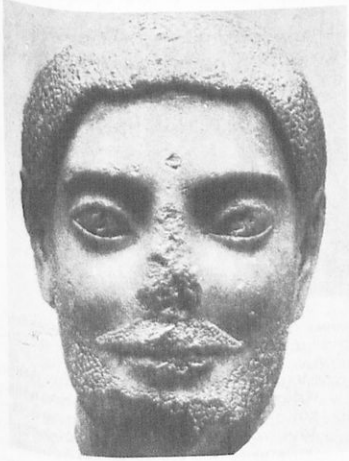

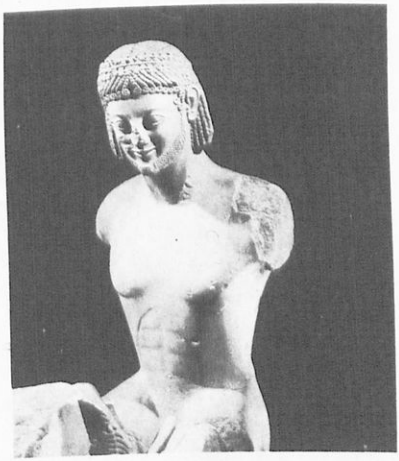

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

[Σύμβολό της, ἱερὸ σχεδόν, ἦταν οἱ *Τυραννοκτόνοι*: ὁ Ἁρμόδιος κι ὁ Ἀριστογείτων, καὶ τὰ ἀγάλματά τους στήθηκαν στὴν Ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν.

508 π.Χ. Σκοπὸς τοῦ Κλεισθένους, ποὺ ἔγινε ἄρχων τὸ 508 π.Χ., ἦταν νὰ δώσῃ τὸ τελικὸ χτύπημα στοὺς παλαιοὺς εὐγενεῖς. Ὑπῆρχαν πολλοὶ πολίτες νεοφερμένοι κι ἄλλοι φτωχοὶ καὶ ξένοι ποὺ δὲν ἀνῆκαν στὶς τέσσερεις πατροπαράδοτες φυλὲς τῆς Ἀττικῆς, ὀργανισμοὺς ἰσχυρότατους. Ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἔγραψε στοὺς Καταλόγους τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν κι ἐλευθέρωσε πολλοὺς δούλους. Ὁ χωρισμὸς τῆς Ἀττικῆς σὲ περιφέρειες (Παραλία, Μεσόγαια, Ἄστυ*), βοηθοῦσε στὴ διατήρηση τῆς παλαιᾶς ταξικῆς νοοτροπίας. Στοὺς παραλιακοὺς δήμους κατοικοῦσαν πολλοὶ πλούσιοι ναυτικοί, στὰ ὀρεινὰ οἱ φτωχοί, καὶ στὴ Μεσόγαια οἱ παλαιοὶ εὐγενεῖς ποὺ εἶχαν τὰ μεγάλα κτήματα].

100 δῆμοι. 10 φυλές. Χώρισε, λοιπόν, τὴν Ἀττικὴ σὲ 100 δήμους, καὶ μὲ δέκα δήμους ἀνάμεικτους ἀπὸ τὸ ἄστυ*, τὴν παραλία καὶ τὴ μεσόγαια δημιούργησε καθεμιὰ ἀπὸ τὶς νέες 10 *φυλές*. Τὸ Μαντεῖο τῶν Δελφῶν ὁρισε τοὺς γενάρχες τους. Ἔτσι, κάθε Ἀθηναῖος ἀνῆκε στὸ δῆμο ποὺ κατοικοῦσε καὶ στὴν ἀντίστοιχη φυλή. *Τὰ μέλη τῶν παλαιῶν γενῶν σκόρπισαν ἔτσι σὲ διάφορους δήμους καὶ ἡ συνοχή τους διαλύθηκε.*

Ἡ Βουλὴ τῶν 500. Ἐκκλησία τοῦ Δήμου. Ὅρισε *Βουλὴ* ἀπὸ 500 μέλη (50 ἀπὸ κάθε φυλή). Ἡ *Ἐκκλησία τοῦ Δήμου* ἔγινε σῶμα πανίσχυρο. Ἡ δύναμη, ἔτσι, πέρασε στὰ χέρια τοῦ λαοῦ.

[Οἱ βουλευτὲς ἔβγαιναν μὲ κλῆρο κι ἔπρεπε νὰ ἔχουν περάσει τὰ 30. Διοικοῦσαν αὐτοὶ τὸ κράτος, ἀπὸ 36 μέρες οἱ βουλευτὲς κάθε φυλῆς (*πρυτανεύουσα φυλή*). Μὲ κλῆρο πάλι ὁριζόταν καθημερινὰ ὁ Πρόεδρος (λεγόταν *Ἐπιστάτης τῶν Πρυτάνεων*).

Ὁ ρόλος τοῦ Πρυτανείου. Γιὰ νὰ μποροῦν μάλιστα οἱ φτωχοὶ νὰ ἐκλέγωνται, ὁρίστηκε νὰ σιτίζωνται οἱ βουλευτές, ὅσο διοικοῦσαν, στὸ Πρυτανεῖο*].

Ἡ Βουλὴ ἑτοίμαζε τὰ σχέδια τῶν Νόμων ποὺ συζητοῦσε ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου.

Οἱ 10 στρατηγοί. Τέλος, ὁ Κλεισθένης δημιούργησε νέο ἀξίωμα, τοὺς 10 *στρατηγούς*, ποὺ ἐκλέγονταν γιὰ ἕνα χρόνο.

Γιὰ νὰ λείψῃ ὁ φόβος τῶν τυράννων, ποὺ εἶχαν ἐπιβληθῆ στηρίζοντας τὴ δύναμή τους στὴ μεγάλη τους φήμη καὶ στὴν ἐπίδραση ποὺ εἶχαν στοὺς πολί-

Μετόπη ἀπὸ τὸ «θησαυρὸ» τῶν Ἀθηναίων στοὺς Δελφούς. Ὁ Ἡρακλῆς καὶ ἡ Κερυνῖτις ἔλαφος. Ἔργο τοῦ τέλους τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., δημιούργημα ἀττικοῦ καλλιτέχνη. Μουσεῖο Δελφῶν.

Ψηφιοποίηση από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Σειρὰ ἀπὸ ὀστρακα ἐξοστρακισμοῦ, ποὺ ἔχουν βρεθῆ στὶς ἀνασκαφὲς τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς στὴν Ἀθήνα. Ὅπως μπορεῖ νὰ διακρίνη κανεὶς ὅλοι οἱ μεγάλοι ἄνδρες, οἱ γνωστοὶ γιὰ τὴν πολιτική τους ἀδράση στὸν 5ο αἰ. π.Χ., ἐξοστρακίστηκαν ἢ προτάθηκαν γιὰ ἐξοστρακισμό. Μουσεῖο ἀρχαίας Ἀγορᾶς στὴ Στοὰ Ἀττάλου.

τες, θέσπισε τὸν *ὀστρακισμό*. Κάθε ἄνοιξη, συγκεντρώνονταν οἱ πολίτες στὴν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου καὶ ἔγραφαν πάνω σ' ἕνα ὄστρακο (κομμάτι ἀπὸ ἀγγεῖο) τὸ ὄνομα ἐκείνου ποὺ θεωροῦσαν ἐπικίνδυνο γιὰ τὸ καθεστώς, γιατὶ εἶχε ἀποκτήσει μεγάλη ἐπιρροὴ στοὺς πολίτες καὶ ἦταν δυνατὸν νὰ τοὺς παρασύρη. Ὁποιου τὸ ὄνομα ἦταν γραμμένο πιὸ πολλὲς φορές, τὸν ἐξόριζαν γιὰ δέκα χρόνια ἀπὸ τὴν πόλη.

Ἡ ἀξία τῆς δημοκρατίας. Τὸ πολίτευμα ποὺ καθιέρωσε ὁ Κλεισθένης ἔδινε δύναμη στοὺς πολίτες καὶ πρόσφερε τὴ δυνατότητα ἀνάδειξης τῶν καλυτέρων στὰ ἀνώτατα ἀξιώματα, χωρὶς προκατάληψη καταγωγῆς καὶ πλούτου.

[506 π.Χ. Οἱ Ἀθηναῖοι νικοῦν Θηβαίους, Χαλκιδεῖς κλπ. Ἡ σταθεροποίηση τῆς δημοκρατίας στὴν Ἀθήνα ἀνησύχησε μερικοὺς ἐξόριστους ἀριστοκρατικούς, ποὺ ξεσήκωσαν τοὺς Σπαρτιάτες καὶ τοὺς συμμάχους τους (μαζί τους πῆγαν οἱ Θηβαῖοι κι οἱ Χαλκιδεῖς) νὰ κηρύξουν τὸν πόλεμο στοὺς Ἀθηναίους, τὸ 506. **Κληροῦχοι στὴν Εὔβοια.** Νίκησαν ὅμως οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ ἡ νίκη τους εἶχε μεγαλύτερη σημασία, γιατὶ μὲς στὰ μέτρα ποὺ πῆραν γιὰ τὴ διαφύλαξη τῆς πατρίδας τους, ἦταν ἡ ἀποστολὴ ἀκτημόνων* Ἀθηναίων (*τῶν κληροῦχων*)* στὴν Εὔβοια καὶ σ' ἄλλα μέρη, ὅπου ἐγκαταστάθηκαν μόνιμα. Αὐτοί, ἂν καὶ

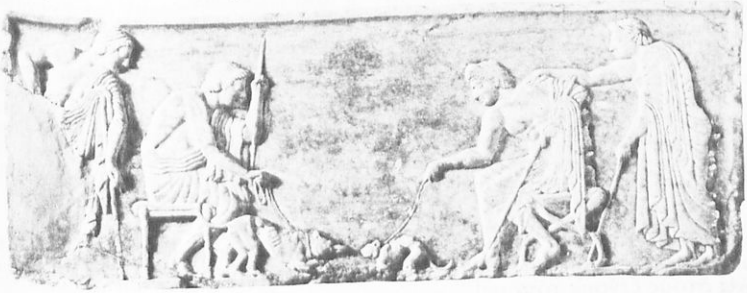

Ἀνάγλυφο ἀπὸ βάση ἐπιτύμβιου κούρου, μικροῦ σὲ μέγεθος. Βρέθηκε κοντὰ στὸν Κεραμεικό, τὸ ἀρχαῖο νεκροταφεῖο τῆς Ἀθήνας, χωρὶς τὸ ἄγαλμα ποὺ ἦταν τοποθετημένο πάνω της. Στὶς τρεῖς πλευρὲς ἡ βάση ἔχει σὲ ἐλαφρὸ ἀνάγλυφο παραστάσεις γεμάτες ζωντάνια. Τὸ φόντο εἶναι χρωματισμένο ζωηρὸ κόκκινο, ὅπως συνήθιζαν οἱ ἀρχαῖοι νὰ χρωματίζουν τὰ ἀνάγλυφα καὶ τὰ ἀγάλματα στοὺς ἀρχαικοὺς χρόνους. Στὴν εἰκόνα μας, ἡ μία πλάγια πλευρὰ τῆς βάσης (οἱ ἄλλες δύο ἔχουν ἀθλητικὲς σκηνές): δύο ὡριμοι ἄνδρες καθισμένοι κι ἀκουμπώντας στὰ ραβδιά τους, κρατοῦν ἀπὸ ἕνα λουρὶ μιὰ γάτα ὁ ἕνας, ἕνα σκύλο ὁ ἄλλος, διασκεδάζοντας μὲ τὴν ἐπιθετικὴ διάθεση μεταξὺ τῶν ζώων. Πίσω ἀπὸ κάθε καθιστὴ μορφὴ ἀπὸ ἕνας ἄνδρας ὀρθιος ποὺ παρακολουθεῖ τὴ σκηνή. Τελευταία δεκαετία τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Η ΠΟΛΗ – ΚΡΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ	ΔΙΑΦΟΡΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ	ΝΟΜΟΙ ΣΟΛΩΝΟΣ	ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΚΛΕΙΣΘΕΝΟΥΣ
-«Λεπτόγεως». Λιγοστό νερό καὶ μικρὲς πεδιάδες. Γιὰ νὰ ἐξασφαλίση τὴ ζωή του ὁ πληθυσμός, ἀπὸ πολὺ νωρὶς ἄρχισε νὰ καταγίνεται μὲ τὸ ἐμπόριο καὶ τὴ ναυτιλία, ποὺ μποροῦσε νὰ ἀναπτυχθῆ, ἀφοῦ ἡ χώρα ἔχει καλὰ φυσικὰ λιμάνια καὶ θέση εὐνοϊκὴ γι' αὐτὸ τὸ σκοπό, γιατὶ βλέπει πρὸς τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου καὶ τὶς μικρασιατικὲς ἀκτές.	– Ἀρχικὰ ἡ Ἀττικὴ ἦταν χωρισμένη σὲ διάφορες μικρὲς κώμες. – Ὁ Θησεὺς πραγματοποιεῖ τὸν «Συνοικισμό». – Καταργεῖται ἀργότερα ἡ βασιλεία καὶ παίρνουν τὴν ἐξουσία οἱ «ἄριστοι» (ἀριστοκρατία). 624 π.Χ. Νομοθεσία Δράκοντος. 594 π.Χ. Νομοθεσία Σόλωνος. 560 - 527 π.Χ. Πεισίστρατος τύραννος. 527 - 514 π.Χ. Ἱππίας καὶ Ἵππαρχος τύραννοι. 514 π.Χ. Δολοφονία Ἱππάρχου. 510 π.Χ. Κατάργηση τῆς τυραννίας στὴν Ἀθήνα. Διώχνουν τὸν Ἱππία. 508 π.Χ. Μεταρρύθμιση Κλεισθένους.	– Κανεὶς δὲ γίνεται πια δοῦλος γιὰ χρέη. «Σεισάχθεια» – Χωρίζονται οἱ πολῖτες σὲ 4 τάξεις, ἀνάλογα μὲ τὸ ἐτήσιο εἰσόδημά τους. – Ὁρίζονται ἀνάλογα καὶ τὰ δικαιώματα καὶ οἱ ὑποχρεώσεις τῶν πολιτῶν. –Διατηροῦνται οἱ 9 ἄρχοντες. –Περιορίζεται ἡ δύναμη τοῦ Ἀρείου Πάγου. –Ἱδρύονται: α. Βουλὴ τῶν 400 (100 ἀπὸ κάθε φυλή). β. Ἐκκλησία τοῦ Δήμου (ὅλοι οἱ πολῖτες ἡλικίας πάνω ἀπὸ 20 χρονῶν). γ. Ἡλιαία. 6.000 μέλη (5.000+1.000). Προέρχονται ἀπὸ τὸ δῆμο. Σκοπὸς τοῦ δικαστηρίου αὐτοῦ ἡ καλύτερη ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης.	– Χωρίζεται ἡ Ἀττικὴ σὲ 100 δήμους καὶ οἱ Ἀθηναῖοι πολῖτες σὲ 10 φυλές. – Ὅλες οἱ φυλὲς παίρνουν μέρος στὸ πιὸ σπουδαῖο πολιτικὸ σῶμα, τὴ Βουλὴ τῶν 500 (50 ἀπὸ κάθε φυλή, κάθε χρόνο). – Κάθε φυλὴ ἐκλέγει ἕναν ἀπὸ τοὺς δέκα στρατηγούς, ἀπὸ τὰ μέλη της. – Οστρακισμός. – Ἡλιαία (μεγάλο δικαστήριο ἀπὸ 6.000 μέλη· 5.000 κανονικὰ καὶ 1.000 ἀναπληρωματικά, ποὺ συνεδρίαζαν σὲ τμήματα, ἀπὸ 500 μέλη).

ἔμεναν μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, διατηροῦσαν τὸν τίτλο τοῦ Ἀθηναίου πολίτη, πλήρωναν τοὺς φόρους τους καὶ ἀποτελοῦσαν μιὰ ἑστία φιλικὴ γιὰ τὴν Ἀθήνα στοὺς ξένους τόπους].

Μέτοικοι. Ἀντίθετα ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτες, οἱ Ἀθηναῖοι δέχονταν ἐλεύθερα ξένους στὴ χώρα τους (τοὺς *μετοίκους*). Τοὺς ἔδιναν τὸ δικαίωμα νὰ ἐγκατασταθοῦν καὶ νὰ ἀπασχολοῦνται μὲ τὸ ἐμπόριο, χωρὶς ὅμως νὰ μποροῦν νὰ ἀποκτήσουν ἰδιοκτησία ἢ νὰ ἔχουν πολιτικὰ δικαιώματα. Τὸ ἐμπόριό τους ἔτσι ἀναπτυσσόταν ὅλο καὶ περισσότερο μὲ τὰ νέα μέτρα.

Ἡ Ἀθήνα βρίσκει πολιτικὴ ἰσορροπία. Στὰ τέλη τοῦ 6ου αἰ. π.Χ. ἡ Ἀθήνα δὲν ἔχει τὴ φήμη τῆς Σπάρτης. Ἀπόκτησε, ὅμως, κάτι πολὺ σπουδαῖο. Βρῆκε τὴν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πολιτική της ἰσορροπία. Σταμάτησαν πιὰ οἱ ταραχὲς κι ἡ ἀναστάτωση καὶ ἠρέμησαν οἱ πολίτες. Ἡ νέα κατάσταση ἔδωσε στὴν πόλη πολλὴ δύναμη καὶ σταθερότητα, ὅπως φάνηκε καθαρὰ στοὺς Μηδικοὺς πολέμους.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Οἱ ἀρχὲς τῆς Ἀθήνας βυθίζονται στὸ σκοτάδι τῆς προϊστορίας.
2. Ἡ Ἀθήνα ἀκολούθησε τελείως διαφορετικὸ δρόμο ἀπὸ τὴ Σπάρτη στὴν ἱστορική της πορεία.
3. Στὴν Ἀθήνα μιὰ σειρὰ ἀπὸ κοινωνικὲς ἀλλαγὲς ὁδήγησαν ἀναίμακτα ἀπὸ τὴ μοναρχία στὴ δημοκρατία.
4. Ἱδρυτὴς τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας ἦταν ὁ Κλεισθένης (508 π.Χ.).

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Τὰ σημάδια τῶν θεῶν στὴν Ἀκρόπολη τῆς Ἀθήνας:

«Στὴν ἀκρόπολη ὑπάρχει ναὸς τοῦ Ἐρεχθέως τοῦ λεγόμενου «γηγενοῦς». Μέσα σ' αὐτὸν βρίσκονται μιὰ ἐλιὰ καὶ πηγὴ γλυφοῦ νεροῦ, ποὺ ὅπως λένε οἱ Ἀθηναῖοι, τὰ ἔβαλαν ἐκεῖ ὁ Ποσειδὼν καὶ ἡ Ἀθηνᾶ, σὰ μαρτυρία τῆς φιλονικίας τους γιὰ τὴν κατοχὴ τῆς χώρας. Αὐτὴ ἡ ἐλιὰ μαζὶ μὲ τὸ ἄλλο ἱερὸ κάηκε ἀπὸ τοὺς βαρβάρους (τοὺς Πέρσες)...».

Ἡροδότου, *Ἱστορίαι* Η, 55 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

2. [Τὸ Κυλώνειο ἄγος:

«Ὁ Κύλων ἦταν τὰ παλιὰ χρόνια Ἀθηναῖος Ὀλυμπιονίκης ἀπὸ εὐγενικὴ γενιὰ καὶ μὲ μεγάλη ἐπιρροή· εἶχε πάρει γυναίκα του τὴν κόρη τοῦ Θεαγένη ἀπὸ τὰ Μέγαρα, ποὺ τοπέδευσαν γύρω ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη καὶ τὴν πολιορκοῦσαν... Οἱ πολιορκημένοι μαζὶ μὲ τὸν Κύλωνα ἦταν σὲ πολὺ κακὴ κατάσταση, γιατὶ τοὺς ἔλειπαν ἡ τροφὴ καὶ τὸ νερό. Ὁ Κύλων, λοιπόν, καὶ ὁ ἀδελφός του κατόρθωσαν νὰ δραπετεύσουν, οἱ ἄλλοι ὅμως ζορισμένοι ἀπὸ τὴν πείνα, μερικοὶ μάλιστα εἶχαν πεθάνει, κάθισαν στὸ βωμὸ ποὺ εἶναι μέσα στὴν ἀκρόπολη σὰν ἱκέτες. Οἱ Ἀθηναῖοι βλέποντάς τους νὰ πεθαίνουν μέσα στὸ ἱερό, τοὺς ξεσήκωσαν μὲ τὴν ὑπόσχεση πὼς δὲ θὰ τοὺς κάμουν κακό, καὶ σὰν τοὺς ἔβγαλαν ἀπὸ τὸ ἱερό, τοὺς ἔσφαξαν... καὶ ἀπ' αὐτὸ ὀνομάζονταν καταραμένοι κι ἀφορεσμένοι τῆς θεᾶς κι ἐκεῖνοι ποὺ τὄκαμαν κι ὅλη τους ἡ γενιά»].

Θουκυδίδου, «*Ἱστορία*», Α, 126 (Μετ. Ἕλλης Λαμπρίδη)

3. [Ὁ Σόλων μιλάει γιὰ τὸ σκοπὸ τῆς νομοθεσίας του:

«Ὅση ὁ λαὸς χρειάζεται δύναμη τοῦ ἔχω δώσει·
πλούσια δὲν τοῦ τὰ χάρισα, τὸ δίκιο δὲν τοῦ πῆρα·
κι αὐτοὺς ποὺ εἶχαν τὴ δύναμη καὶ τὰ μεγάλα πλούτια,
κι αὐτοὺς ἀκόμα κοίταξα νὰ μὴν τοὺς ἀδικήσω·
κι ἀνάμεσά τους ἔστησα μιὰ δυνατὴν ἀσπίδα,
ἔτσι ποὺ ὁ ἕνας ἄδικα νὰ μὴ δικάη τὸν ἄλλο»].

Πλουτάρχου, «*Βίος Σόλωνος*» (Μετ. Α. Λαζάρου)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

Η διαφορὰ τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας. Ἡ θρησκεία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἶχε τὴν πιὸ παράξενη διαμόρφωση. Ἂν καὶ ἦταν πολυθεϊστική, ξεχωρίζει ὁλότελα ἀπὸ τὶς θρησκεῖες ὅλων τῶν ἄλλων λαῶν ποὺ γνωρίσαμε ὡς τώρα. [Οἱ φοβεροὶ θεοὶ κι οἱ δαίμονες τῆς Ἀνατολῆς, κι ὁ φόβος ποὺ πότιζαν τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ποτὲ δὲν ἄγγιξε τὴν ἑλληνικὴ ψυχή. Ὅπως οἱ ἄλλοι λαοί, ἔτσι καὶ οἱ Ἕλληνες θεοποίησαν τὴ γύρω τους φύση. Ἔβλεπαν παντοῦ θεούς. Ὅπως ὅμως κάθε λεπτομέρεια τῆς ζωῆς στὸν ἑλληνικὸ χῶρο πῆρε ἄλλο χρῶμα, ἔτσι καὶ ἡ θρησκεία εἶχε τελείως δικό της χαρακτήρα κι ἡ ἐξέλιξή της ἦταν ἀδιάκοπη, παρακολούθημα τῆς πνευματικῆς ἀνόδου τῶν ἀνθρώπων]. Οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχαν ἱερὸ βιβλίο, ὅπως οἱ Ἑβραῖοι, ποὺ νὰ ὁρίζη τοὺς κανόνες τῆς πίστης τους. Οἱ θεοὶ ζοῦσαν στὴν ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων· κεντρίζοντας τὴ φαντασία τῶν ποιητῶν, πῆραν ἐλεύθερη ὑπόσταση μὲ τὴ βοήθεια τῆς ποίησης, καὶ μορφὴ μὲ τὴ *σμίλη* καὶ τὸ *χρωστήρα* τῶν καλλιτεχνῶν.

Ὅμηρος-Ἡσίοδος. Ἂν ὁ Ὅμηρος ἔδωσε τὴν περιγραφὴ τῶν θεῶν στὰ ἔπη του, ἕνας ἄλλος ποιητής, ὁ Ἡσίοδος, ἕναν αἰώνα ἀργότερα, ἔγραψε τὴ γενεαλογία τους, στὴ «Θεογονία» του.

Οἱ θεοὶ ἀνθρωπόμορφοι καὶ ὡραῖοι. Πρόσχαρη καὶ φωτεινὴ ἡ ἑλληνικὴ φύση δὲ γεννοῦσε φόβο στὸν ἄνθρωπο. Τὰ πάντα ὁλόγυρα ἦταν ὄμορφα. Γι' αὐτὸ κι οἱ θεοὶ ἦταν κι αὐτοὶ ὄμορφοι. Καὶ καθὼς στὴν Ἑλλάδα ὁ πολιτισμὸς ποὺ ἀναπτύχθηκε εἶχε τὸν ἄνθρωπο κέντρο του (ἀνθρωποκεντρικός), κι οἱ *θεοὶ πῆραν ἀνθρώπινη μορφή*.

Ὁ χαρακτήρας τῶν θεῶν. Ὡραῖοι, καλοφτιαγμένοι, δυνατότεροι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἀθάνατοι ἦταν οἱ θεοὶ τῶν ἀρχαίων. Οἱ θεοὶ κατοικοῦσαν στὸν Ὄλυμπο· ἔτρωγαν *ἀμβροσία* κι ἔπιναν *νέκταρ*. Δὲν ἦταν τέλειοι· τοὺς βάραιναν ἀνθρώπινα ἐλαττώματα: θύμωναν, ζήλευαν, ἔνιωθαν ἔχθρα ἢ συμπάθεια γιὰ μερικοὺς ἀνθρώπους. Τὸ παράξενο ὅμως εἶναι πὼς ποτὲ ἡ ἀντίληψη αὐτὴ δὲν ἐνόχλησε τὴν εὐσέβεια τῶν Ἑλλήνων. Ἀντίθετα, χαίρονταν τὶς ἱστορίες τῶν θεῶν καὶ μὲ πολλὴ ἀγάπη τὶς ἀπεικόνιζαν στὴ γλυπτὴ διακόσμηση τῶν ναῶν τους.

[**Ἡ Μοῖρα.** Κάθε θεὸς εἶχε τὰ δικά του σύμβολα καὶ τὶς δικές του προτιμήσεις. Ὅσο ἀνέβαινε ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμός, τόσο ἡ προσωπικότητα τῶν θεῶν γινόταν πνευματικότερη. Ὡστόσο καὶ στῶν θεῶν ὅπως καὶ στῶν ἀνθρώπων τὴ ζωὴ βάραινε δυνατὴ κι ἀδυσώπητη ἡ *Μοῖρα*].

1. ΟΙ ΘΕΟΙ

Οἱ διαμάχες τῶν θεῶν. Τρεῖς γενιὲς θεῶν, ἔλεγε ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία*, πῆραν διαδοχικά, μὲ μεγάλους ἀγῶνες μεταξύ τους, τὴν κυριαρχία στὸν κόσμο: ὁ Οὐρανὸς καὶ ἡ Γῆ, ὁ Κρόνος καὶ ἡ Ρέα, ὁ Ζεὺς καὶ ἡ Ἥρα. Τοῦ Διὸς ἡ προσπάθεια νὰ πάρη τὸν Ὄλυμπο στάθηκε ἡ πιὸ δύσκολη καὶ πολύχρονη, γιατὶ ἀντιπάλους του εἶχε τοὺς τρομεροὺς Γίγαντες, τοὺς ἄγριους γιοὺς τοῦ Οὐρανοῦ. Ἡ *Γιγαντομαχία* ἦταν ἕνα ἀπὸ τὰ ἀγαπητὰ θέματα τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ κάποιες σκηνές της δὲν ἔλειπαν, σχεδὸν ποτέ, ἀπὸ τὴ διακόσμηση τῶν ἀρχαίων ναῶν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ζεὺς-Ἥρα. Ὁ Ζεὺς ἐγκαταστάθηκε στὸν Ὄλυμπο, τὸ ψηλότερο ἑλληνικὸ βουνό, ποὺ ἡ κορυφή του χάνεται συχνὰ στὰ σύννεφα. Ἐκεῖ καλοῦσε τοὺς ἄλλους θεοὺς σὲ συμβούλια, κι ἀπὸ κεῖ, κυρίαρχος τοῦ κόσμου, παρακολουθοῦσε τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων. Ὅταν θύμωνε, ἔριχνε τὴν ἀστραπὴ καὶ τὸν κεραυνὸ μὲ τὸ δυνατό του χέρι, χτυπώντας τοὺς ἐπίορκους ἀνθρώπους. Ἡταν προστάτης τῶν ξένων (ἡ φιλοξενία στάθηκε πανάρχαιη ἑλληνικὴ ἀρετή). Ἡ *Ἥρα*, ἡ γυναίκα του, προστάτευε τὸ γάμο.

Οἱ ἄλλοι θεοὶ τοῦ οὐρανοῦ. Ἡ κόρη του, ἡ *Ἀφροδίτη*, γεννήθηκε ἀπὸ τὸν ἀφρὸ τῶν κυμάτων. Ἡταν θεὰ τῆς ὀμορφιᾶς καὶ τῆς ἀγάπης. Ἄντρας της ἦταν ὁ ἐργατικὸς θεὸς τῆς μεταλλουργίας, ὁ *Ἥφαιστος*, ποὺ κάποτε θυμωμένος ὁ Ζεὺς τὸν πέταξε ἀπὸ τὸν Ὄλυμπο, κι ἔμεινε κουτσός. Ἡ *Ἑστία*, ἀδελφὴ τοῦ Διός, προστάτευε τὸ σπίτι. Ὁ *Ἄρης* ἦταν ἄγριος πολεμικὸς θεός, ἐνῶ ὁ *Ἀπόλλων*, ὁ φωτερὸς θεὸς τῆς μουσικῆς καὶ τῆς μαντικῆς, ὁδήγησε τοὺς ἀνθρώπους στὸν πολιτισμό. Ἡ ἀδελφή του, ἡ *Ἄρτεμις*, παρθενικὴ κι αὐστηρὴ θεότητα τῆς ἀγνότητας, λάτρευε τὸ κυνήγι στὰ δάση. Ἡ *Ἀθηνᾶ*, ἡ θεὰ τῆς σοφίας καὶ τῶν εἰρηνικῶν ἔργων, βγῆκε πάνοπλη ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ πατέρα της. Ὁ πανέξυπνος *Ἑρμῆς*, ὁ ἀγγελιαφόρος τῶν θεῶν, προστάτευε τὸ ἐμπόριο καὶ τοὺς ὁδοιπόρους. Αὐτὸς παράδινε τὶς ψυχὲς τῶν νεκρῶν στὸ Χάροντα (*ψυχοπομπός*).

Ἡ Δήμητρα. Στὴ γῆ κυριαρχοῦσε ἡ *Δήμητρα*, θεὰ τῆς γεωργίας. Ἡ κόρη της ἡ *Περσεφόνη*, γυναίκα τοῦ θεοῦ τοῦ Κάτω Κόσμου, ἔμενε ἕνα διάστημα τοῦ χρόνου μαζί της, στὸν Πάνω Κόσμο.

Ὁ Διόνυσος. Ἡταν ὁ θεὸς τοῦ ἀμπελιοῦ, τοῦ κρασιοῦ καὶ τῆς χαρᾶς. Μὲ χοροὺς ἀπὸ *Σατύρους*, *Σιληνοὺς* καὶ *Μαινάδες*, πίστευαν ὅτι τριγύριζε τὴ γῆ σκορπίζοντας τὴν εὐθυμία στοὺς ἀνθρώπους.

Οἱ Νύμφες. Ὁλόκληρη ἡ γῆ, τὰ βουνά, τὰ δάση, τὰ δέντρα, τὰ ποτάμια κι οἱ πηγὲς ἦταν γεμάτα *Νύμφες*, καὶ κάθε ἠχὸς στὴ φύση ἦταν ἐκδήλωση τῆς δικῆς τους παρουσίας.

Χάλκινο ἀγαλμάτιο τοῦ Διὸς ἀπὸ τὶς ἀνασκαφὲς στὴ Δωδώνη. Ὁ θεὸς εἰκονίζεται κρατώντας τὸν κεραυνὸ μὲ τὸ δεξί του χέρι. Ἑτοιμάζεται μάλιστα νὰ τὸν ἐκσφενδονίσει. Τὰ γερὰ πόδια στηρίζουν τὸ μυώδες σῶμα τοῦ θεοῦ. Προσέξτε πόσο τὸ ἀπλωμένο ἀριστερὸ χέρι ἰσορροπεῖ τὴ μεγαλόπρεπη στάση τοῦ Διός. Συγκρίνετε τὴ στάση τοῦ ἀγάλματος αὐτοῦ μὲ τοῦ Ποσειδῶνος στὴ σελ. 192. Γύρω στὰ 460 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἐξαίρετης ποιότητας ἀνάγλυφο (ἀπὸ τὸ λεγόμενο θρόνο Ludovisi), ποὺ παριστάνει τὴ γέννηση τῆς Ἀφροδίτης ἀπὸ τὰ κύματα. Καθὼς ἡ θεὰ ἀναδύεται ἀπὸ τὴ θάλασσα, δύο γυναικεῖες μορφές, οἱ Ὧρες, τὴ βοηθοῦν. Γύρω στὰ 470 π.Χ. Μουσεῖο Θερμῶν στὴ Ρώμη.

Ποσειδῶν-Νηρηΐδες. Τὴ θάλασσα ὅριζε ὁ *Ποσειδῶν*, καὶ πλῆθος κόρες του, οἱ *Νηρηΐδες*, ἀπὸ τὰ βάθη τῆς θαλασσινῆς τους κατοικίας ἡμέρωναν τὰ ἄγρια κύματα.

Πλούτων. Στὸν Κάτω Κόσμο, ἀραχνιασμένο καὶ σκοτεινὸ τόπο, εἶχε τὴν κυριαρχία ὁ *Πλούτων*, ποὺ ἦταν ἀδελφὸς κι αὐτὸς τοῦ Διός. Ἕνας γέρος σκληρός, ὁ *Χάρων*, ἔφερνε τὶς ψυχὲς μὲ τὴ βάρκα του, ἀπὸ ἕνα ποτάμι [τὸν Ἀχέροντα] στὴν εἴσοδο τοῦ Ἅδη, ποὺ τὴ φύλαγε ἕνας φοβερὸς σκύλος, ὁ *Κέρβερος*.

Πολλὲς ἄλλες θεότητες πίστευαν οἱ ἀρχαῖοι πὼς ὑπῆρχαν. Αὐτὲς ποὺ ἀναφέραμε εἶναι οἱ κυριότερες.

Χάλκινο ἀγαλμάτιο τῆς Ἀθηνᾶς ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ θεὰ φορεῖ τὸ μεγαλόπρεπο κράνος της καὶ τὴν αἰγίδα στὸ στῆθος της. Στὸ ἀριστερὸ χέρι θὰ κρατοῦσε τὴν ἀσπίδα, ἐνῶ μὲ τὸ δεξί της τὸ δόρυ. Στὴ βάση της ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: *«ἡ Μελισσὼ μ' ἀφιέρωσε στὴν Ἀθηνᾶ, ὡς δεκάτη»*. Τὸ ἔργο, γεμάτο δύναμη καὶ ἔκφραση, ἔχει γίνει στὴν Ἀττική, γύρω στὰ 450 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. ἔγινε καὶ ἡ κουκουβάγια αὐτὴ – σύμβολο τῆς Ἀθηνᾶς –, ποὺ στήθηκε σὲ ψηλὴ βάση κοντὰ στὸ Ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος Βραυρωνίας, πάνω στὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

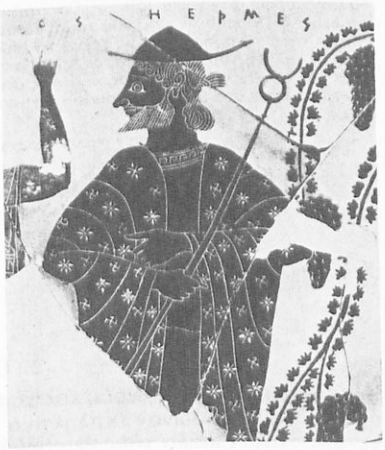

Μελανόμορφος ἀμφορέας μὲ ζωγραφισμένο προσωπεῖο τοῦ Διονύσου. Βρέθηκε στὴν Ταρκουίνια τῆς Ἐτρουρίας κι ἐκτίθεται στὸ ἐκεῖ Μουσεῖο. Γύρω στὰ 525 π.Χ.

Ὁ Ἑρμῆς μὲ τὸ κηρύκειο στὰ χέρι. Λεπτομέρεια ἀπὸ μελανόμορφο κρατήρα, ποὺ ζωγράφισε ὁ Ἀθηναῖος ζωγράφος Ἐξηκίας. Βρέθηκε στὴν ἀρχαία Ἀγορά. Ἔργο τοῦ 525 π.Χ. Μουσεῖο ἀρχαίας Ἀγορᾶς στὴ Στοὰ Ἀττάλου.

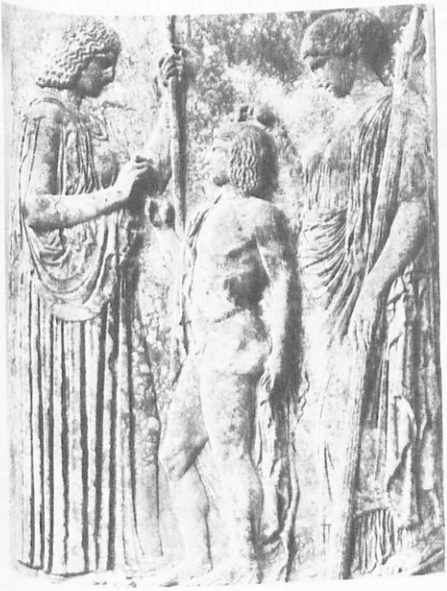

Μεγάλο ἀνάγλυφο ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸ Ἱερὸ τῆς Ἐλευσίνας. Παριστάνεται ἀριστερά, σὲ ἱερατικὴ στάση, ἡ Δήμητρα ποὺ μὲ τὸ ἀριστερό της χέρι κρατεῖ τὸ ψηλό της σκῆπτρο. Μὲ τὸ δεξί της ἔδινε στὸν Τριπτόλεμο, τὸ γιὸ τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ἐλευσίνας, μιὰ δέσμη στάχυα ποὺ ἐκεῖνος τὰ παραλάμβανε μὲ τὸ δεξί του χέρι. Ἡ δέσμη παριστανόταν χρυσή. Πίσω ἀπὸ τὸ νεαρὸ πρίγκιπα εἰκονίζεται χαριτωμένη, κρατώντας τὸ θύρσο, ἡ Περσεφόνη. Ἔργο γύρω στὰ 440 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο. Περιγράψτε τὰ φορέματα τῶν δύο θεῶν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μελανόμορφη λακωνικὴ κύλικα. Παριστάνεται δεξιὰ ὁ Προμηθεὺς ποὺ τοῦ τρώει τὸ συκώτι ὁ ἀετὸς – προσέξτε πῶς τρέχει τὸ αἷμα ἀπὸ τὴν πληγή του. Ἀριστερά, ὁ Ἄτλας στηρίζει τὸν οὐρανό, τιμωρημένος κι αὐτὸς ἀπὸ τὸν Δία. Γύρω στὰ 560 π.Χ. Μουσεῖο Βατικανοῦ.

2. ΟΙ ΗΡΩΕΣ

Κατώτεροι ἀπὸ τοὺς θεοὺς καὶ πάνω ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἦταν οἱ ἡμίθεοι ἢ ἥρωες. Τοὺς ἀπόδιναν ἐκπληκτικὰ κατορθώματα καὶ πολλὲς βασιλικὲς οἰκογένειες στὴν Ἑλλάδα τοὺς θεωροῦσαν προγόνους των.

Πολὺ σπουδαῖος ἦταν ὁ *Ἡρακλῆς*, ἥρωας Πανελλήνιος, ποὺ ἀφοῦ τέλειωσε τοὺς δώδεκα «ἄθλους» του, ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατό του, τὸν δέχτηκαν οἱ Οὐράνιοι θεοὶ στὸν Ὄλυμπο.

Θησεύς. Ἄλλοι ἥρωες. Ὁ μεγάλος ἥρωας τῆς Ἀττικῆς, ὁ *Θησεύς*, ἦταν πρόσωπο σεβάσμιο ἀλλὰ καὶ πολὺ ἀγαπητό. Ὁ *Βελλεροφόντης* ποὺ σκότωσε τὴ Χίμαιρα ἀνεβασμένος στὸ φτερωτό του ἄλογο, τὸν Πήγασο, ὁ *Περ-*

Ὁ Ποσειδῶν τοῦ Ἀρτεμισίου. Θαυμάσιο σὲ τέχνη χάλκινο ἄγαλμα ποὺ ἀνασύρθηκε πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια ἀπὸ τὰ νερὰ τοῦ Ἀρτεμισίου. Ὁ θεὸς τῆς θάλασσας μὲ μεγάλη γενειάδα, μὲ μάτια ποὺ ἦταν ἔνθετα ἀπὸ ἄλλο ὑλικό, καὶ θὰ πρόβαλλαν γι' αὐτὸ πιὸ ζωντανὴ τὴν ἐπιβλητικὴ μορφή του, μὲ τὰ πόδια του καλοζυγισμένα, ἑτοιμαζόταν νὰ ρίξῃ τὴν τρίαινά του. Τὸ ἀριστούργημα αὐτὸ τῆς ἀρχαίας χαλκοπλαστικῆς πιστεύεται ὅτι ἔγινε ἀπὸ τὸν περίφημο γλύπτη τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ Κάλαμι. Γύρω στὰ 450 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὑστεροκορινθιακὸς κρατήρας. Εἰκονίζεται ἡ ἀκολουθία τῆς νύφης ποὺ ἑτοιμάζεται νὰ ἀνέβῃ στὸ ἅρμα. Τοῦ ζωγράφου τῶν «τριῶν κοριτσιῶν». Γύρω στὰ 560 π.Χ. Μουσεῖο Βατικανοῦ.

σεύς, ὁ γιὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς θνητῆς Δανάης, ὁ *Ἰάσων* κ.ἄ. εἶχαν κάμει ἐξαιρετικὰ κατορθώματα.

Ἡ Μοίρα βάρυνε παράξενα στὴ ζωὴ μερικῶν ἡρώων. Ἔτσι, ὑπόφεραν ἢ ἀφανίστηκαν ὁλόκληρες οἰκογένειες πανάρχαιες: ὁ *Οἰδίπους*, βασιλιὰς τῆς Θήβας κι ἡ οἰκογένειά του· ὁ βασιλιὰς τῶν Μυκηνῶν *Ἀγαμέμνων* καὶ τὸ σπιτικό του.

3. ΟΙ ΜΥΘΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΘΡΥΛΟΙ

Γιὰ κάθε θεό, ἡμίθεο ἢ ἥρωα ὑπῆρχε μιὰ σειρὰ ἀπὸ ποιητικὲς ἱστορίες, οἱ *μύθοι*, ποὺ διατηρήθηκαν ἀπὸ στόμα σὲ στόμα μὲς στοὺς αἰῶνες. Οἱ μύθοι ἀὐτοὶ παράλλαζαν ἀπὸ πόλη σὲ πόλη. Στάθῆκαν *ἡ κύρια πηγὴ ἔμπνευσης καὶ τῶν ποιητῶν καὶ τῶν καλλιτεχνῶν, ὡς τὰ τέλη τοῦ ἀρχαίου κόσμου.*

Ξύλινος ζωγραφιστὸς πίνακας, σπάνιο εὕρημα γιὰ τὸν ἑλληνικὸ χῶρο ὅπου τὸ ξύλο δὲ διατηρεῖται, ἐξαιτίας τῆς ὑγρασίας τοῦ ἐδάφους. Παριστάνεται σκηνὴ θυσίας: δεξιά, ὁ βωμός, πρὸς τὸν ὁποῖο προχωρεῖ μιὰ γυναίκα μὲ καλάθι προσφορῶν στὸ κεφάλι. Πίσω της, ἀκολουθεῖ ἕνας μικρὸς ποὺ ὁδηγεῖ τὸ ζῶο γιὰ τὴ θυσία. Πίσω δύο μορφὲς ἀκόμη,ποὺ κρατοῦν ἡ μία λύρα καὶ ἡ ἄλλη παίζει τὸν αὐλό. Παραπίσω δύο γυναικεῖες μορφές, μέλη τῆς ὁμάδας τῶν λατρευτῶν ποὺ πρόκειται νὰ κάμουν τὴ θυσία. Βρέθηκε στὸ σπήλαιο τοῦ Πιτσὰ στὴ βόρεια Κορινθία. Ἔργο τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Ἐκτίθεται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

4. Η ΛΑΤΡΕΙΑ

[**Θυσίες.** Οἱ Ἕλληνες ἦταν πολὺ θρησκευτικὸς λαός, μὲ πνεῦμα ὅμως τελείως ἐλεύθερο. Πρὶν ἀπὸ κάθε σπουδαία πράξη, ὕστερα ἀπὸ τὴ συγκομιδή, συνήθιζαν νὰ κάνουν *θυσίες* (προσφορὰ καρπῶν, γλυκισμάτων ἢ τελετουργικὴ σφαγὴ ζώων).

Σπονδές. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς προσευχές, ἄλλο εἶδος λατρείας ἦταν οἱ *σπονδὲς* (ἔχυναν στὴ γῆ ἢ στὴ θάλασσα λίγες σταγόνες κρασί, λάδι, μέλι ἢ γάλα ἀπὸ μιὰ κούπα). Πέρα ἀπὸ τὶς ἐπίσημες γιορτὲς ἢ τελετὲς τῆς πόλης (Διονύσια, Παναθήναια στὴν Ἀθήνα) ὑπῆρχαν καὶ οἱ οἰκογενειακές. Γίνονταν γύρω ἀπὸ τὸ σπιτικὸ βωμό.

Λατρεία τῶν νεκρῶν. Χοές. Ὑπάρχει στὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα καὶ λατρεία τῶν νεκρῶν. Θάβονταν μὲ διάφορα κτερίσματα* κι ὁρισμένες μέρες τὸ χρόνο ἔρχονταν οἱ συγγενεῖς στὸν τάφο μὲ κάνιστρα γεμάτα προσφορὲς κι ἔκαναν πρὸς τιμήν τους *χοές*].

5. ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ ΚΑΙ ΑΓΩΝΕΣ

Οἱ Ἕλληνες στὴν ἀρχαιότητα δὲν κατάλαβαν ποτὲ πόσο ὑπέρτατη ἀνάγκη ἦταν νὰ ἑνωθοῦν. Τονίστηκε παραπάνω (σελ.151) ὅτι μὲ τὸ δεύτερο ἀποικισμὸ αἰσθάνθηκαν πὼς ἀνῆκαν στὴν ἴδια οἰκογένεια καὶ μὲ περηφάνια δέχτηκαν αὐτὸ τὸ αἴσθημα. Σκορπισμένοι στὰ κράσπεδα τῆς Μεσογείου, λίγοι, ἐλάχιστοι, «σ' ἕνα χῶρο ποὺ τὰ μέσα τῆς ἐπικοινωνίας, τὰ δύσκολα κι ἀργά, τὸν ἔκαναν νὰ μοιάζη ἀπέραντος, εἶχαν ἀνάγκη νὰ διατηροῦν τὴ συνοχή τους καὶ νὰ καλλιεργοῦν τὸ αἴσθημα τῆς κοινῆς τους καταγωγῆς. Μόνον ἔτσι μποροῦσαν ν' ἀντέχουν στὴν ἀπόσταση, στὴν ξενιτιά, στὸ ἐχθρικὸ ἢ ξένο περιβάλλον καὶ ν' ἀντιμετωπίζουν τοὺς κινδύνους».

Δὲν ὑπῆρχε ὡραιότερη εὐκαιρία ἀπὸ τοὺς Πανελλήνιους ἀγῶνες γιὰ τὴ συνάντηση τῶν σκόρπιων Ἑλλήνων.

Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες. Οἱ μεγαλύτεροι ἦταν οἱ *Ὀλυμπιακοί*, ποὺ γιορτάζονταν

Τὸ ἀπέριττο στάδιο – χωρὶς λίθινα καθίσματα – τῆς Ὀλυμπίας, ὅπως διαμορφώθηκε στὸν 4ο π.Χ. αἰ. Στὸ βάθος, ἀριστερά, διακρίνεται ὁ ποταμὸς Ἀλφειός.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Χάλκινο ἀγαλμάτιο δρομέως ἀπὸ τὸ Ἱερὸ τῆς ἀρχαίας Ὀλυμπίας. Στὸ πόδι του εἶναι χαραγμένη ἡ ἐπιγραφή: *Διὸς εἰμί*, δηλ. εἶμαι τοῦ Διός. Φαίνεται πὼς εἶναι ἀφιέρωμα ἀθλητοῦ στὸν Δία. Ἔργο τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο ἀρχαίας Ὀλυμπίας.

κάθε πέμπτο χρόνο στὸ σεβαστὸ ἱερὸ τοῦ Διός, στὴν Ὀλυμπία. (Ἡ πρώτη Ὀλυμπιάδα γίνηκε τὸ 776 π.Χ.). Μὲς στὸ Στάδιό της συναντιόταν τὸ γενναιότερο καὶ εὐγενέστερο ἄνθος τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας, γιὰ ν' ἀγωνιστῆ ἕναν ἀγώνα εὐγενικὸ πρὸς τιμὴν τοῦ πρώτου τῶν θεῶν. (Οἱ ἀρχαῖοι ποτὲ δὲν ἀγωνίστηκαν γιὰ ρεκόρ, ὅπως συμβαίνει στοὺς ἀθλητικοὺς ἀγῶνες τῆς ἐποχῆς μας). Ἐκεῖ μαζεύονταν νὰ χαροῦν τὸ θέαμα ἄνθρωποι ἀπὸ τὶς μακρινότερες ἄκριες τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ οἱ ἐπίσημοι ἀντιπρόσωποι τῶν διαφόρων πόλεων.

Στὰ πλαίσια τῶν ἀγώνων γίνονταν κι ἄλλες πνευματικὲς ἐκδηλώσεις. Ἔτσι, στὴν Ὀλυμπία, μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους, διάβασε γιὰ πρώτη φορὰ μέρη ἀπὸ τὶς «Ἱστορίες» του ὁ Ἡρόδοτος.

[**Ὁ Πίνδαρος.** Οἱ Ὀλυμπιονίκες ἦταν ἐξαιρετικὰ τιμημένα πρόσωπα. Κάποιοι ἀπ' αὐτοὺς ἀξιώθηκαν ν' ἀκούσουν τὸν 5ο αἰ. π.Χ. νὰ ψάλλη τὶς νίκες τους ὁ ἔξοχος ποιητὴς *Πίνδαρος*, χαρίζοντάς τους μ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὴν ἀθανασία. Τὸ βραβεῖο τους ἦταν ἕνα ἁπλὸ στεφάνι ἐλιᾶς, ἡ δόξα τους ὅμως ἔμενε αἰώνια. Δὲν ὑπῆρξε Ἕλληνας – μόνο οἱ ἐλεύθεροι ἔπαιρναν μέρος – ποὺ νὰ μὴ λαχτάρησε μιὰ τέτοια νίκη].

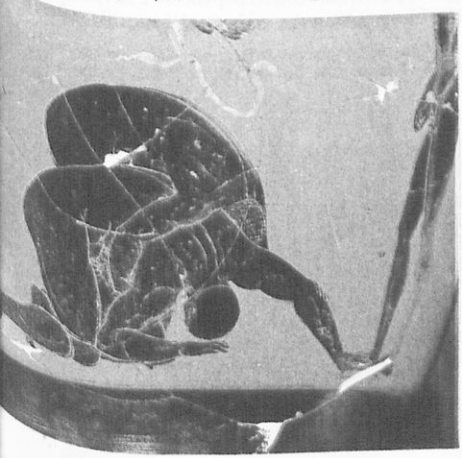

Σκηνὴ πάλης μὲ θαυμάσια κυριολεκτικὰ σύνθεση. Λεπτομέρεια ἀπὸ παναθηναϊκὸ ἀμφορέα, ποὺ ἀποκαλύφθηκε σὲ ἀνασκαφὲς στὴν Ἐρέτρια. Ἔργο τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Χάλκινο δελφίνι ἀπὸ τὶς ἀνασκαφὲς στὸ Ἱερὸ τοῦ Ποσειδῶνος στὴν Ἰσθμία. Ἔργο τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο ἀρχαίας Κορίνθου.

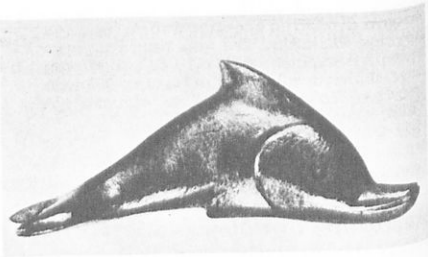

Ἐκεχειρία. Γιὰ νὰ συγκεντρωθοῦν στὴν ἥμερη ὀλυμπιακὴ κοιλάδα οἱ Ἕλληνες, σταματοῦσε κάθε διαμάχη, κάθε πόλεμος· γινόταν *ἐκεχειρία*. Δινόταν ἡ εὐκαιρία νὰ σμίξουν ἐχθροὶ καὶ φίλοι, συχνὰ μάλιστα νὰ κλειστοῦν καὶ διάφορες συμφωνίες ἀνάμεσα στὶς πόλεις.

Οἱ ἄλλοι ἀγῶνες. Στὴ Νεμέα, στοὺς Δελφοὺς καὶ στὴν Ἰσθμία, ὀργανώθηκαν ἀντίστοιχοι μεγάλοι ἀγῶνες (*Νέμεα*, *Πύθια*, *Ἴσθμια*), τόποι κι αὐτοὶ συναντήσεως τῶν Ἑλλήνων καὶ νέα εὐκαιρία νὰ νιώσουν ἐθνικὴ περηφάνια τόσο οἱ ξενιτεμένοι, ὅσο καὶ οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδας.

6. ΤΑ ΜΑΝΤΕΙΑ

Ἡ ζωὴ ποτὲ δὲν περνάει χωρὶς ἀγωνίες κι ἀνησυχίες. Τὸ ἄγνωστο ἀναστατώνει τὸν ἄνθρωπο, γι' αὐτὸ καὶ παλεύει νὰ βρῆ τρόπο νὰ τὸ ξεπεράση. Ἀδύνατη ἡ ἀνθρώπινη φύση πάντοτε ζήτησε, σ' ὅλους τοὺς πολιτισμούς, κάποιες παρηγοριές. Ὑπῆρξαν θεοὶ ποὺ στὰ ἱερά τους πίστευαν οἱ ἀρχαῖοι ὅτι θὰ μάθουν τὸ μέλλον: στὰ μαντεῖα.

Μαντεῖο τῆς Δωδώνης. Τὸ παλαιότερο ἑλληνικὸ μαντεῖο ἦταν τοῦ Διὸς στὴ *Δωδώνη*. Οἱ ἱερεῖς (οἱ Σελλοὶ) ἐκεῖ μάντευαν τὴ θέληση τοῦ Διὸς παρακολουθώντας τὸ πέταγμα τῶν πουλιῶν καὶ τὸ θρόισμα τῶν φύλλων τῆς ἱερῆς *φηγοῦ**.

Τὸ μαντεῖο τῶν Δελφῶν. Τὸ μαντεῖο ὅμως μὲ τὴ μεγαλύτερη ἀκτινοβολία ἦταν τοῦ Ἀπόλλωνος στοὺς *Δελφούς*. Ὄχι μόνον Ἕλληνες, ἀλλὰ καὶ ξένοι βασιλεῖς

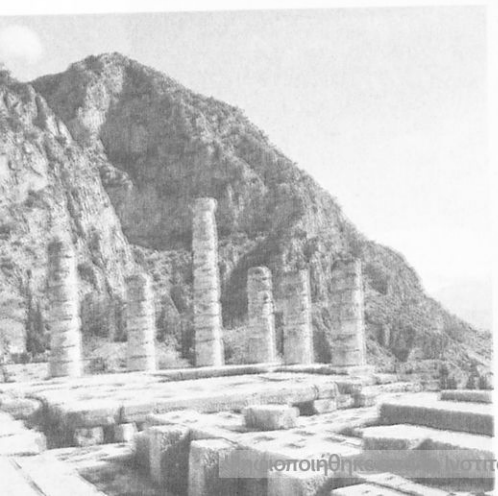

Ὁ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος στοὺς Δελφούς, ὅπως διατηρεῖται σήμερα, ἔργο τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὀμφαλὸς λίθινος, στολισμένος μὲ ἀνάγλυφες ταινίες («ἀγρηνός»). Παρόμοιοι ὀμφαλοί, πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἀκόσμητοι, ἄλλοι μὲ ἕναν ἀετὸ δεξιὰ κι ἀριστερά, ὑπῆρχαν πολλοὶ στὸ τέμενος τοῦ Ἀπόλλωνος στοὺς Δελφούς. Ἔργο τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. Ἐκτίθεται στὸ Μουσεῖο τῶν Δελφῶν.

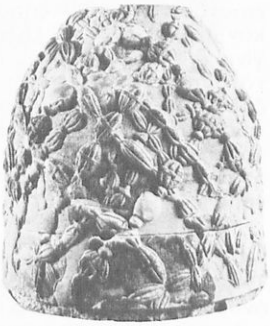

(π.Χ. ὁ Κροῖσος τῆς Λυδίας) ζητοῦσαν τοὺς χρησμούς του. Ἐκεῖ, ἡ Πυθία, καθισμένη σὲ χάλκινο τρίποδα καὶ μασώντας φύλλα δάφνης πρόφερε τὰ συγκλονιστικά της λόγια, ποὺ οἱ ἱερεῖς τὰ κατάγραφαν κι ἔδιναν ὕστερα στοὺς πιστοὺς τοὺς χρησμούς.

Ὑπῆρχαν κι ἄλλα μαντεῖα· [ἕνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα ἦταν τοῦ Ἀπόλλωνος στὴν *Κλάρο*, κοντὰ στὴν Ἔφεσο τῆς Μ. Ἀσίας].

Ἱερὰ θεραπευτῶν θεῶν. Σπουδαία θέση στὴ ζωὴ τῶν ἀρχαίων εἶχαν καὶ τὰ ἱερὰ τῶν θεραπευτῶν θεῶν, ποὺ χάριζαν τὴν ὑγεία στοὺς ἄρρωστους καὶ βασανισμένους ἀνθρώπους: τὸ περιφημότερο ἦταν τοῦ Ἀσκληπιοῦ στὴν *Ἐπίδαυρο*. [Σπουδαῖο θεραπευτικὸ κέντρο ὑπῆρξε, στὴν ἀρχαία Ἀττική, τὸ *Ἀμφιάρειο*· τὸ εἶχαν στὴν ἐπιστασία τους οἱ κάτοικοι τοῦ Ὠρωποῦ]. Τὰ ἱερὰ αὐτὰ γνώρισαν μεγάλη ἄνθηση ἀπὸ τὸν 4ο π.Χ. αἰ. καὶ ὕστερα.

7. ΑΜΦΙΚΤΥΟΝΙΕΣ

Τὰ μεγάλα θρησκευτικὰ κέντρα τὰ φρόντιζαν οἱ γύρω πόλεις. Οἱ σχέσεις μεταξύ τους ὅμως δὲν ἦταν πάντα ἰδιαίτερα φιλικές, γιατὶ ζηλοτυποῦσαν ἡ μιὰ τὴν ἄλλη καὶ ἤθελε καθεμιὰ γιὰ λογαριασμό της τὴν τιμὴ νὰ ἔχη τὴν ἐπιστασία τοῦ ἱεροῦ (ἔτσι ἔφτασαν σὲ πόλεμο οἱ Ἠλεῖοι μὲ τοὺς γείτονες Πισάτες γιὰ τὴν

Ἡ Θόλος τῶν Δελφῶν. Ἀξιόλογο κτίριο μὲ μυστηριακὸ χαρακτήρα, ὅπως ὅλα τὰ κυκλικὰ κτίρια τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Ἔργο τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. Βρίσκεται στὸ Ἱερὸ τῆς Προναίας Ἀθηνᾶς στοὺς Δελφούς.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐπιστασία τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων). Ἀλλοῦ οἱ κοινὲς συναντήσεις στάθηκαν ἡμερώτερες καὶ εἶχαν σπουδαῖα ἀποτελέσματα, γιατὶ βοήθησαν πολὺ νὰ γίνῃ ἕνα εἶδος φιλικῆς συνεννόησης ἀνάμεσα στὶς πόλεις, ποὺ ἐκτὸς ἀπὸ τὰ θρησκευτικὰ προβλήματα, μποροῦσαν ἔτσι νὰ λύνουν μεταξύ τους καὶ ἄλλα ζητήματα: πολιτικά, ἐμπορικὰ κ.ἄ. Σχηματίζονταν συμβούλια μὲ ἀντιπροσώπους τῶν πόλεων, ποὺ συνεδρίαζαν στὰ ἱερὰ μιὰ ἢ δυὸ φορὲς τὸ χρόνο. Οἱ συνελεύσεις αὐτὲς ὀνομάστηκαν *Ἀμφικτυονίες*. Σπουδαιότερες ἦταν τῶν Δελφῶν (τὴν ἀποτελοῦσαν 12 ἔθνη) καὶ τῆς Δήλου (μὲ μεγάλη ἀκτινοβολία στὸν κόσμο τῶν Ἰώνων).

8. ΤΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ

Τὸ μυστήριο τοῦ θανάτου. Ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια ἡ μεγάλη ἀγωνία τῆς ἀνθρωπότητας ἦταν τὸ ἄλυτο μυστήριο τοῦ θανάτου. Τί γινόταν ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἔκλεινε τὰ μάτια του ὁ ἄνθρωπος; Ὑπῆρχε συνέχεια τῆς ζωῆς; Τί εἴδους ἦταν καὶ πῶς θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ τὴν κερδίσῃ;

Ὁ Ἅδης γιὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες. Εἴδαμε πὼς στὴν Αἴγυπτο ἡ πίστη στὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς ἦταν γενικὸς κανόνας τῆς θρησκείας. Στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα ἡ θρησκεία τῶν Ὀλυμπίων θεῶν μιλοῦσε γιὰ ἕναν ἀραχνιασμένο καὶ σκοτεινὸ τόπο, ὅπου πήγαιναν οἱ νεκροί. Δὲν ἔφτανε ὅμως αὐτὸ στοὺς ἀνθρώπους, ποὺ ζητοῦσαν κάποια μεγαλύτερη ἐλπίδα γιὰ τὸν ἄλλο κόσμο. Σχηματίστηκε ἔτσι, μὲ τὸν καιρό, ἕνα εἶδος θρησκευτικῶν συλλόγων ποὺ μὲ ὁρισμένες ἐκδηλώσεις λατρείας (*τὰ μυστήρια*) καὶ εἰδικὲς δοξασίες ποὺ εἶχαν τὰ μέλη τους πίστευαν πὼς θὰ τοὺς ἐξασφαλίσουν τὴν αἰώνια εὐδαιμονία.

Ἐλευσίνια μυστήρια. Ἡ θρησκεία τῶν Μυστηρίων ἔχει ρίζες προελληνικές. Οἱ πιστοὶ τῶν Μυστηρίων (μύστες) ἦταν ἀνάγκη νὰ κρατοῦν καλὰ τὰ μυστικὰ τῶν ἰδιαιτέρων τελετουργιῶν καὶ τῶν βασικῶν ἀρχῶν ποὺ θέρμαιναν τὴν πίστη τους. Γι' αὐτὸ καὶ τίποτα σχεδὸν δὲν ξέρουμε γιὰ τὰ περίφημα Μυστήρια ποὺ γίνονταν στὴν Ἐλευσίνα, στὸ Ἱερὸ τῆς Δήμητρας.

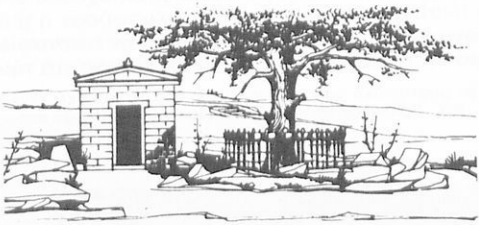

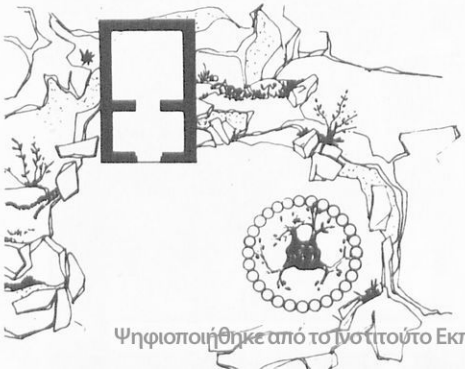

Τὸ Μαντεῖο τοῦ Διὸς στὴ Δωδώνη στὴν πρώιμη φάση του. Δεξιὰ διακρίνεται ἡ ἱερὴ φηγός, μὲ τὴ σειρὰ τῶν χάλκινων τριπόδων ὁλόγυρά της. Ἀριστερά, ἡ Ἱερὰ Οἰκία. Κάτω, ἡ κάτοψη τοῦ χώρου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὸ Τελεστήριο τῆς Ἐλευσίνας. Ἔτσι διατηρεῖται σήμερα τὸ μεγάλο κτίριο, ὅπου γίνονταν οἱ νυκτερινὲς τελετὲς τῶν μυστῶν κατὰ τὴ διάρκεια τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων.

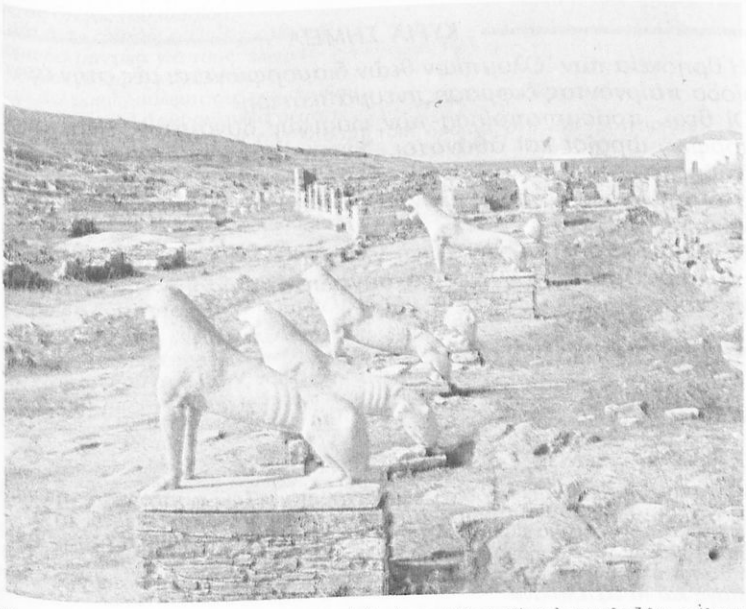

Ἡ πομπικὴ ὁδὸς μὲ τὰ ἀρχαϊκὰ λιοντάρια, στὸ Ἱερὸ τῆς Δήλου. Τὰ κολοσσιαῖα ζῶα, φύλακες τοῦ χώρου, εἶναι χαρακτηριστικὰ δείγματα τῆς ναξιακῆς πλαστικῆς ποὺ στοὺς ἀρχαϊκοὺς χρόνους σημείωσε μεγάλη ἀνάπτυξη.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὑποχρεωτικὴ ἡ σιωπὴ στοὺς μύστες. Ἡ θρησκεία τῶν Μυστηρίων εἶχε πάντοτε κέντρο της θεϊκὰ ἢ μυθικὰ πρόσωπα (Δήμητρα-Περσεφόνη-Ὀρφεὺς-Διόνυσος), ποὺ ἔτυχε νὰ ξέρουν καλά, ἐπειδὴ κατέβηκαν στὸν Ἅδη, ποιά ἦταν τὰ μυστικὰ τοῦ Κάτω Κόσμου. Ἡ σιωπὴ ἦταν ὑποχρεωτική, γιὰ νὰ κερδίση κανεὶς τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Δὲν εἶναι παράξενο λοιπὸν ποὺ ὅλοι οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς θεωροῦν ἀνόσιο πράγμα νὰ μιλήσουν γιὰ θέματα θρησκευτικά, ποὺ δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ τὰ συζητοῦν. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος ποὺ σήμερα πυκνὸς πέπλος ἀκόμη σκεπάζει αὐτὲς τὶς μυστικὲς λατρεῖες τῆς ἀρχαιότητας].

9. ΟΙ ΚΟΙΝΟΙ ΔΕΣΜΟΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ὅμαιμον, ὁμόγλωσσον, ὁμόθρησκον. Ὁ Ἑλληνισμὸς ποτὲ δὲ γνώρισε τὴ χαρὰ τῆς ἕνωσης. Ἡ συνείδηση ὅμως τῆς κοινῆς καταγωγῆς [ὅμαιμον], ἡ κοινὴ γλώσσα [ὁμόγλωσσον] κι οἱ συνήθειες, ἡ κοινὴ θρησκεία [ὁμόθρησκον], οἱ μεγάλοι ἀγῶνες ποὺ ὅλοι μαζὶ γιόρταζαν, οἱ συγκεντρώσεις στὰ ἱερὰ κι οἱ τελετὲς τῶν Μυστηρίων σιγὰ-σιγὰ ὁδήγησαν στὴ συναίσθηση μιᾶς ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς στενῆς σχέσης ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες, ποὺ οἱ ἴδιοι περηφανεύονταν νὰ τὴν τονίζουν, καλώντας «βάρβαρο» ὅποιον δὲ μιλοῦσε τὴ γλώσσα τους.
Στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο ἐπικράτησε τὸ ὄνομα Ἕλληνες.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἡ θρησκεία τῶν Ὀλυμπίων θεῶν διαμορφώνεται μὲς στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο παίρνοντας ἔκφραση πνευματικότερη.
2. Οἱ θεοί, προσωποποίηση τῶν φυσικῶν δυνάμεων, εἶναι ἀνθρωπόμορφοι, ὡραῖοι καὶ ἀθάνατοι. Ἔχουν ὡστόσο πολλὰ ἀνθρώπινα ἐλαττώματα. Δὲν ἐμπνέουν φόβο.
3. Θεοί, ἡμίθεοι καὶ ἥρωες κλείνουν τὸν κύκλο τῆς θρησκείας στὴν Ἑλλάδα.
4. Ἡ θρησκεία μαζὶ μὲ τὴν κοινὴ γλώσσα καὶ τὰ κοινὰ ἔθιμα ἔδωσαν τὴν εὐκαιρία στοὺς Ἕλληνες νὰ συνειδητοποιήσουν τὴν ἑνότητα τῆς φυλῆς τους.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Πῶς ἱδρύθηκε τὸ μαντεῖο τῆς Δωδώνης:

«Οἱ μάντισσες τῆς Δωδώνης... λένε...: Δυὸ μαῦρα περιστέρια πέταξαν ἀπὸ τὴ Θήβα τῆς Αἰγύπτου, καὶ τὸ ἕνα ἀπὸ αὐτὰ πῆγε στὴ Λιβύη, καὶ τὸ ἄλλο στὴ Δωδώνη. Τὸ τελευταῖο τοῦτο κάθισε πάνω σὲ μιὰ βαλανιδιὰ (ἀπ' τὸν ψίθυρο τῶν φυλλωμάτων τῆς ἱερῆς βαλανιδιᾶς ἔβγαζαν τοὺς χρησμοὺς στὸ μαντεῖο τῆς Δωδώνης) κι εἶπε μὲ ἀνθρώπινη λαλιὰ πὼς πρέπει νὰ γίνη ἐκεῖ μαντεῖο τοῦ Διός· τὰ λόγια αὐτὰ τὰ θεώρησαν γιὰ θεία προσταγὴ καὶ τὰ ἐξετέλεσαν».

Ἡροδότου, *Ἱστορίαι* Β, 55 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

2.[Στὴν Ἥρα:

«Κοντά μου σ' ὄνειρό μου κάποτ' ἦρθε
ἡ ὄψη σου ἡ πανώρια, πότνια Ἥρα,
ὡς εἶδαν τη ἱκετεύοντας οἱ Ἀτρεῖδες,
οἱ τρανοβασιλιάδες.
.....
Ἔτσι καὶ τώρα θύματα οἱ πολίτες
ἁγνὰ σοῦ θυσιάζουν,
ὡς ἡ παλιὰ συνήθεια, κι ὄμορφο οἱ παρθένες
πέπλο σοῦ φέρνουν καὶ μαζὶ οἱ γυναῖκες,
κι ὀρθὲς ἔτσι τριγύρω στὸ βωμό σου
πυκνὰ πυκνὰ ὡς σταθοῦνε....»].

Σαπφοῦς, *Βιβλ.*1, 28 (Μετ. Παν. Λεκατσᾶ)

3.[Περιγραφὴ τοῦ Δελφικοῦ ἱεροῦ:

«Τ' ἅρματα νά, τὰ λαμπρά, τὰ τετράζυγα
καὶ νάτος ὁ Ἥλιος ποὺ λάμπει στὴ γῆ
καὶ τ' ἄστρα στὰ οὐράνια σκορπᾶνε ἀπ' τὸ φῶς του
στὸ ἱερὸ σκοτάδι.
Καὶ νά, ὁ Παρνασσὸς στὶς κορφὲς τὶς ἀπάτητες
ὁλόλαμπρος πιὰ τῆς ἡμέρας τὸν κύκλο/ φωτεινὸ στοὺς θεοὺς ἀντιφέγγει.
Καὶ τῆς ἄνυδρης σμύρνας ψηλώνει ὁ καπνὸς
πρὸς τὶς στέγες τοῦ Φοίβου.
Καὶ στὸ ἅγιο τριπόδι ἡ Πυθία καθιστή,
χρησμωδεῖ μαντικὰ γιὰ τοὺς Ἕλληνες
ὅ,τι ἐκεῖνος σ' αὐτὴ κελαϊδήση.
Μά, ὦ Δελφικοὶ δουλευτάδες τοῦ Φοίβου,
στῆς Κασταλίας τ' ἀργυρόκυκλα ρέματα
πηγαίνετε, κι ἅμα πλυθῆτε μὲ τὴν/ καθαρή τους δροσιά, στὸ ναό του γυρίστε
καὶ στὸ στόμα φυλάχτε χρυσόλογο πάντα,
κι ὁμορφόλογα κι ὅσοι
ἔρχονται δῶ γιὰ νὰ πάρουν χρησμούς,
ἂς ἀκοῦνε ἀπ' τὴν ἴδια τους γλώσσα...»].

Εὐριπίδου, «Ἴων» (Μετ. Ν. Πορριώτη)

4.[Ἡ Μοίρα δυνατότερη κι ἀπὸ τὴ θέληση τοῦ Διός:

«Κι ἡ Ἥρα ἡ μεγαλόφθαλμη τοῦ ἀντεῖπε ἡ σεβασμία·
«ποιόν λόγον τώρα ἐπρόφερες, ὦ φοβερὲ Κρονίδη!
ἄνδρα θνητὸν ποὺ ἀπ' ἀρχῆς τὸν ἔχει δέσ' ἡ μοίρα
ἀπ' τὰ δεσμὰ τοῦ ἄχαρου θανάτου θ' ἀπολύσης;
κάμε το· ἀλλ' ὅλοι οἱ ἐπίλοιποι θεοὶ δὲ θὰ τὸ στέρξουν»].

Ὁμήρου, «Ἰλιάδα» Π, 439-443 (Μετ. Ι. Πολυλᾶ)

5. Δὲ μποροῦσαν οἱ γυναῖκες νὰ παρακολουθοῦν τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες:

«Λένε ὅτι κάποτε μιὰ ἡλικιωμένη γυναίκα ἔφτασε στὸ Στάδιο τῆς Ὀλυμπίας καὶ μαζὶ μὲ τοὺς ἄντρες στάθηκε καὶ κοίταξε ἐκείνους ποὺ ἀγωνίζονταν· κι ὅταν τὴν ἔνιωσαν οἱ Ἕλληνοδίκες, πὼς ἐτόλμησε νὰ ρθῆ στὸ Στάδιο, (λένε πὼς) ἀποκρίθηκε: μὰ σὲ ποιάν ἄλλη γυναίκα ἔχει δώσει τέτοια εὐκαιρία ὁ θεός, γιὰ νὰ καυχιέται, πὼς ἔχει πατέρα, τρεῖς ἀδελφοὺς Ὀλυμπιονίκες καὶ τώρα ἀγωνίζεται ὁ γιός της;».

Αἰσχίνου, Ἐπιστ. IV, 5 (Μετ. Α.Κ.)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΕΚΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΑΡΧΑΪΚΗ ΤΕΧΝΗ

Μεγάλη ἄνθηση τῆς τέχνης τὸν 7ο καὶ 6ο αἰ. π.Χ. στὴν Ἑλλάδα. Πλῆθος ἐργαστήρια σ' ὅλες τὶς πόλεις, σὲ μητροπόλεις καὶ ἀποικίες, ἐντατικὰ δουλεύουν, παράγοντας ἀριστουργήματα. Δὲν ὑπάρχει κλάδος τῆς τέχνης ποὺ νὰ μὴν παρουσίασε ἐκπληκτικὴ ἐξέλιξη στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο, ποὺ εἶναι τὸ προανάκρουσμα κι ἡ προετοιμασία τῆς μεγάλης ἐποχῆς: τοῦ 5ου αἰ. π.Χ., τοῦ χρυσοῦ αἰώνα στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα.

[Τὰ διακόσια χρόνια ποὺ μεσολαβοῦν, ὡς τὴ στιγμὴ ποὺ ὁ Ἑλληνισμὸς ἔρχεται σὲ σύγκρουση μὲ τοὺς Πέρσες (700-490 π.Χ.), εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ ἀξιοσημείωτα στὴν ἑλληνικὴ τέχνη.

Ἡ ἐπίδραση τῶν ἀνατολικῶν λαῶν. Ἡ γνωριμία τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας τῶν ἀνατολικῶν λαῶν ἔφερε κυριολεκτικὰ κατάπληξη στοὺς Ἕλληνες. Εἶδαν πολλὰ νέα πράγματα· ἀπόρησαν καὶ θαμπώθηκαν. Τὸ θαυμαστὸ στὴν περίπτωσή τους εἶναι πὼς ὅ,τι ἀντίκρισαν στὸν κόσμο, ποὺ ξαφνικὰ ἀνοίχτηκε διάπλατος στὰ ἔκπληκτα μάτια τους, τοὺς συγκλόνισε, χωρὶς νὰ τοὺς σπρώξη νὰ μιμηθοῦν δουλικὰ ὁ,τιδήποτε.

Ἡ ἐλεύθερη σκέψη τῶν Ἑλλήνων. Ἡ *ἐλευθερία* ποὺ χαρακτηρίζει κάθε ἐκδήλωση στὴ ζωὴ καὶ στὴ σκέψη τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων προβάλλει ἀνάγλυφα στὴν τέχνη τους, ποὺ στὴν ἀρχὴ θὰ ξεκινήση μὲ πολλὰ δάνεια ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς πολιτισμοὺς γιὰ νὰ ἀκολουθήση ὕστερα τελείως δικό της δρόμο].

1. Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Ναοί. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἱδρύθηκαν οἱ νέες πόλεις, ἔνιωσαν τὴν ἀνάγκη οἱ ἄνθρωποι νὰ τιμήσουν τοὺς προστάτες θεούς των, μὲ ἰδιαίτερα κτίρια, τοὺς *ναούς*, ἀφιερωμένους ἀποκλειστικὰ στὴ λατρεία τους.

[**Σχῆμα καὶ τύποι ναῶν.** Τὸ σχῆμα τοῦ ναοῦ τὸ ἔδωσε ὁ κεντρικὸς πυρήνας τῶν μυκηναικῶν ἀνακτόρων, το *μέγαρο*. Ὁ ὀρθογώνιος κλειστὸς χῶρος του ἦταν κατάλληλος γιὰ νὰ τοποθετηθῆ τὸ λατρευτικὸ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ. Κι ἐπειδὴ δὲ γινόταν ἡ λατρεία μὲς στὸ ναό, δὲ δόθηκε ἰδιαίτερη σημασία στὸ ἐσωτερικό τους. Γνοιάστηκαν ὅμως πολὺ γιὰ τὴν ἐξωτερική του ἐμφάνιση. Στὴν ἀρχὴ δυὸ κολόνες στολίζουν τὴν πρόσοψη. Ὅταν ὁ ναὸς ἔχη στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ (τὴ μιὰ στενὴ) μιὰ σειρὰ ἀπὸ κολόνες εἶναι *πρόστυλος*, καὶ *ἀμφιπρόστυλος*, ὅταν ἄλλη μιὰ σειρὰ ὑπάρχη στὴ δυτικὴ πλευρά. Μὲ τὸν καιρό, ὁλόγυρα στὸ ναὸ προστέθηκε μιὰ σειρὰ ἀπὸ κίονες σὰν ἕνα εἶδος στοᾶς, ἀνοιχτὴς στὰ πλάγια, ἀλλὰ στεγασμένης, γιὰ νὰ καταφεύγουν οἱ πιστοὶ τὶς ὧρες ποὺ χαλοῦσε ὁ καιρὸς ἢ ἔκαιγε ὁ ἥλιος (*περιστύλιο*). Ἡ πρόσοψη τοῦ ἀρχαίου ναοῦ εἶναι πάντα πρὸς τὰ ἀνατολικά, κι ἐκεῖ ἐμπρὸς συνήθως κατασκευάζεται ὁ *βωμός*, ὅπου στὶς ἐπίσημες γιορτὲς γίνονταν οἱ θυσίες].

Ἰωνικὸς καὶ Δωρικὸς τύπος ναοῦ. Δύο τύποι ναῶν διαμορφώθηκαν στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο: ὁ *δωρικὸς* κι ὁ *ἰωνικός*. Βασικό τους χαρακτηριστικὸ ἦταν ἡ μορφὴ τοῦ κίονα καὶ ἡ ἐξωτερικὴ διαμόρφωση τοῦ κτιρίου. Πολὺ σύντομα οἱ ναοὶ στολίστηκαν μὲ ἀνάγλυφες διακοσμήσεις, ὅπου δόθηκε ἡ εὐκαιρία στὴ φαντασία τῶν καλλιτεχνῶν νὰ παραστήσουν μὲ θαυμαστὸ τρόπο τοὺς μύθους τῶν θεῶν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

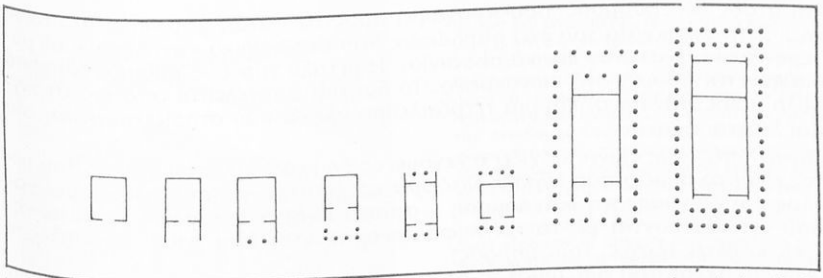

Ἡ ἐξέλιξη τοῦ ἀρχαίου ναοῦ. Ἀρχικά, ἕνα ἁπλὸ τετράπλευρο δωμάτιο χρησιμεύει γιὰ τὴ φύλαξη τῶν ἱερῶν ἀντικειμένων καὶ γιὰ τὴν τοποθέτηση τοῦ ξόανου τοῦ θεοῦ. Κατόπιν ἐπεκτείνονται οἱ πλάγιοι τοῖχοι (παραστάδες). Στὸ τρίτο σχέδιο εἰκονίζεται ὁ ναός, ἁπλὸς ἐν παραστάσι, δηλ. μὲ δύο κίονες στὴν πρόσοψη μεταξὺ τῶν παραστάδων. Στὸ τέταρτο σχέδιο φαίνεται ὁ πρόστυλος ναός. Στὸ πέμπτο, ὁ διπλὸς ναὸς ἐν παραστάσι, δηλ. μὲ δύο κίονες ἐμπρὸς καὶ δύο στὴν πίσω πλευρὰ τοῦ κτιρίου. Τὸ ἕκτο σχέδιο δείχνει ναὸ ἀμφιπρόστυλο, μὲ πρόσταση δηλ. ἐμπρὸς καὶ πίσω. Τὸ ἕβδομο σχέδιο εἰκονίζει ναὸ περίπτερο, μὲ γύρω-γύρω κίονες δηλαδή. Τέλος, τὸ ὄγδοο σχέδιο δείχνει ναὸ δίπτερο, μὲ δύο σειρὲς κίονες.

[**Τὰ μέρη τοῦ ναοῦ.** Ὁ ἑλληνικὸς ναὸς δὲν ἔχει τὴν ἀπεραντοσύνη τοῦ αἰγυπτιακοῦ. Εἶναι κι αὐτὸς στὰ μέτρα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ χώρου. Κύριό του μέρος ἦταν ὁ *σηκός*, ἡ αἴθουσα ὅπου τοποθετοῦσαν τὸ ἄγαλμα, κι ἐκτὸς ἀπὸ ἕναν προθάλαμο (*πρόδομο*) πίσω ἀπὸ τὸ σηκό, σὲ ὁρισμένα κτίρια ὑπάρχει καὶ ἄλλος χῶρος, ποὺ χρησιμεύει γιὰ τὴ φύλαξη πολύτιμων ἀφιερωμάτων (*θησαυρὸς*) ἢ εἶναι τὸ *ἄδυτο*, στὰ ἱερὰ ὅπου ὑπῆρχε μυστηριακὴ λατρεία.

Οἱ δυὸ μεγάλοι ἑλληνικοὶ ρυθμοὶ ἐκφράζουν τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τῆς φυλῆς ποὺ τοὺς δημιούργησε. *Ὁ δωρικὸς εἶναι στέρεος, σοβαρός, λιτὸς καί, σχετικά, βαρύς. Ὁ ἰωνικὸς εἶναι κομψός, μὲ μεγάλη ἀγάπη γιὰ τὴν κάθε λογῆς διακόσμηση, δαντελένιος κυριολεκτικά, χαριτωμένος.*

Ὁ ἀρχαῖος ναὸς θεωρεῖται ἔργο τέχνης ἀπὸ τοὺς δημιουργούς του, γι' αὐτὸ καὶ τὸν τοποθετοῦν πάνω σὲ μία τρίβαθμη βάση, ποὺ λέγεται *κρηπίδα*. Ἡ τρίβαθμη κρηπίδα ὑπάρχει καὶ στοὺς δύο ρυθμούς. Ἡ διαφοροποίηση μεταξύ τους ἀρχίζει ἀπὸ τὸν κίονα. Στὸ δωρικὸ ρυθμὸ ὁ κίονας πατεῖ κατ' εὐθεῖαν πάνω στὴν ἐπιφάνεια τῆς κρηπίδας· ἐπειδὴ πάλι σ' αὐτὴν πατοῦν οἱ στύλοι, τὴ λένε *στυλοβάτη*. Ὁ ἰωνικὸς κίων πατεῖ σὲ βάση. Στὸν ἀρχαῖο κίονα

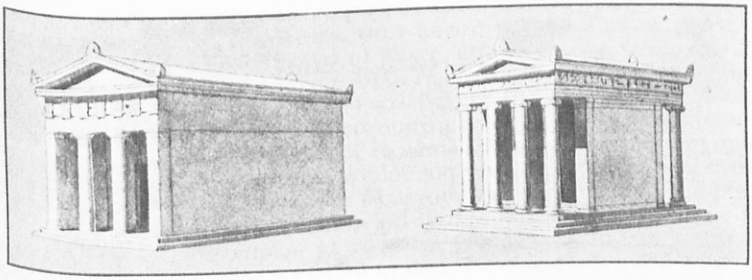

Μικρὸς ναὸς («θησαυρὸς» τῶν Μεγαρέων στὴν Ὀλυμπία) ἐν παραστάσι, ἀριστερά. Ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης (ἀμφιπρόστυλος) στὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν, δεξιά.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ στοὺς δύο ρυθμούς, ὅσο προχωρεῖ πρὸς τὰ πάνω, μειώνεται τὸ πάχος του. Στὴν ἐπιφάνειά του ἔχει ραβδώσεις ποὺ στὸ δωρικὸ καταλήγουν σὲ μυτερὴ γωνία, ἐνῶ στὸν ἰωνικὸ σὲ ταινία. Ἡ μεταξὺ τῶν δύο ρυθμῶν διαφορὰ διακρίνεται βασικὰ στὸ κιονόκρανο. Τὸ δωρικὸ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕνα στρογγυλὸ μέλος, τὸν *ἐχῖνο*, καὶ μιὰ τετράπλευρη πλάκα ποὺ στηρίζεται πάνω του καὶ λέγεται *ἄβακας*.

Πάνω ἀπὸ τοὺς κίονες ἀρχίζει ὁ λεγόμενος *θριγκός*. Χαρακτηριστικό του μέλος εἶναι τὸ σημεῖο ποὺ λέγεται *διάζωμα* καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ πλάκες μὲ ἀνάγλυφη ἢ ζωγραφιστὴ διακόσμηση – σπάνια εἶναι ἀκόσμητες – τὶς *μετόπες*, ποὺ ἐναλλάσσονται μὲ τὰ *τρίγλυφα* (ὀνομάζονται ἔτσι, γιατὶ προβάλλουν τρεῖς κάθετες ἐξοχές, τοὺς *μηρούς*).

Ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ διαζώματος ἀρχίζει ἡ ἐξέχουσα στέγη τοῦ κτιρίου ποὺ ἐμπρὸς καὶ πίσω σχηματίζει ἕνα τριγωνικὸ χῶρο, τὸ *ἀέτωμα*, ποὺ συνήθως εἶχε γλυπτὲς παραστάσεις· στὶς μακριὲς πλευρὲς τὸ γεῖσο ἐξέχει, ὑπάρχει ὅμως ἡ ὑδρορρόη, ὅπου συγκεντρώνονται τὰ νερὰ τῆς βροχῆς καὶ πέφτουν κάτω ἀπὸ ἀκροκεράμους, ποὺ ἔχουν μορφὴ λεοντοκεφαλῶν ἢ φανταστικῶν

Οἱ δύο ἑλληνικοὶ ἀρχιτεκτονικοὶ ρυθμοὶ καὶ τὰ διάφορα μέρη τους.

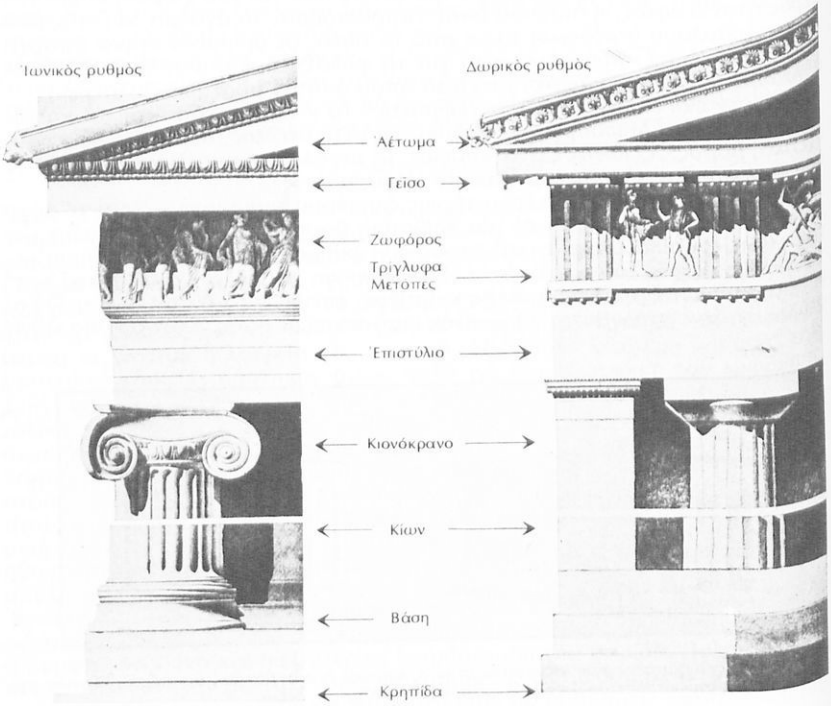

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

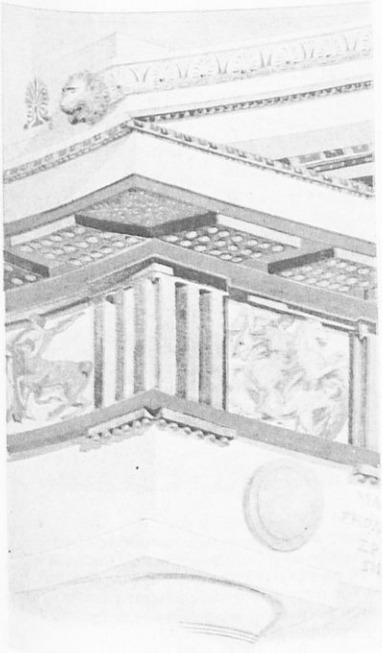

Οἱ ἀρχαῖοι ναοί, ὅπως καὶ ἡ πλαστικὴ (ἀνάγλυφα καὶ ἀγάλματα), ἀλλὰ καὶ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ γλυπτὰ ἦταν χρωματισμένα. Ἔτσι, τὸ δυνατὸ φῶς τοῦ ἡλίου δὲν χτυποῦσε κατ' εὐθεῖαν πάνω στὸ ἄσπρο χρῶμα τοῦ μαρμάρου, ὥστε νὰ τυφλώνεται ὁ θεατὴς ἀπὸ τὴν ἔντονη λευκότητα τοῦ ὑλικοῦ. Στὴν εἰκόνα μας, γωνία τῆς ἀνωδομῆς ναοῦ δωρικοῦ ρυθμοῦ, ὅπου φαίνεται ὁ χρωματισμὸς τῶν διαφόρων μελῶν τοῦ κτιρίου. Ἡ ἀναπαράσταση ἔγινε μὲ βάση χρώματα ἢ ἴχνη τους, ποὺ διατηρήθηκαν σὲ διάφορα κτίρια τῆς ἀρχαιότητας. Στὸ ἐπιστύλιο διακρίνεται μία ἀσπίδα. Ὑπῆρχε συνήθεια, ὅταν κέρδιζαν οἱ ἀρχαῖοι μιὰ σπουδαία νίκη, νὰ ἀφιερώνουν τὶς ἀσπίδες ἀπὸ τὰ λάφυρα σὲ ἕνα ἱερό. Ἔτσι, ὁ Μ. Ἀλέξανδρος, μετὰ τὴ νίκη του πὸ Γρανικό, ἔστειλε 300 ἀσπίδες στὸ Ἱερὸ τῆς Ἀθηνᾶς στὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν. Ὁρισμένες ἀπὸ αὐτὲς τοποθετήθηκαν πάνω στὸ ἐπιστύλιο τοῦ Παρθενῶνος.

ζώων ἢ τεράτων (γοργόνων) καὶ παριστάνονται μὲ ἀνοιχτὸ τὸ στόμα, ποὺ ἔτσι χρησιμεύει γιὰ ἐκροή.
Στὸν ἰωνικὸ ρυθμὸ τὸ ἐπιστύλιο δὲν εἶναι μιὰ σειρὰ ἴσιες πλάκες, ἀλλὰ τρεῖς ταινίες παράλληλες, ποὺ τοποθετημένες ἡ μιὰ ἐπάνω στὴν ἄλλη ἐξέχουν, ἡ ψηλότερη λίγο περισσότερο ἀπὸ τὴν κάτω. Πάνω στὸ ἐπιστύλιο ὑπάρχει μιὰ συνεχὴς ζώνη, ἡ *ζωφόρος*, ποὺ συνήθως ἔχει ἀνάγλυφη διακόσμηση. Ἡ ζώνη αὐτὴ δίνει τὴν εὐχέρεια στοὺς καλλιτέχνες νὰ ἀναπτύξουν μία διήγηση, μιὰν ἱστορία. Δὲν περιορίζει τὰ πρόσωπα, ὅπως ἡ μετόπη, ὅπου δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ χωρέσουν ἄνετα περισσότερα ἀπὸ τρία πρόσωπα. Ἐπάνω ὑπάρχει, ὅπως καὶ στὸ δωρικὸ ρυθμό, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, τὸ *γεῖσο*. Διαφορετικὸ εἶναι καὶ τὸ κιονόκρανο στὸν ἰωνικὸ ρυθμό. Ἔχει τὸν *ἐχῖνο*, πάνω του ἕνα ἐπίθημα, ποὺ καταλήγει σὲ ἕλικες, καὶ ἀκόμη πιὸ πάνω τὸν *ἄβακα*. Τὰ ὡραιότερα καὶ σπουδαιότερα χαρακτηριστικὰ τῶν δύο αὐτῶν ρυθμῶν τὰ σύνθεσαν μὲ τρόπο δημιουργικὸ οἱ καλλιτέχνες στὴν Ἀττική, τὸν 5ο αἰ. π.Χ., γιὰ νὰ δώσουν τὰ μεγαλύτερα ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαίας ἀρχιτεκτονικῆς.
Τὰ ἀρχαῖα κτίρια ἐναρμονισμένα μὲ τὸ τοπίο. Ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα χαρίσματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων στάθηκε ἡ αἴσθηση τῆς ἁρμονίας καὶ τῆς ἀναλογίας στὶς κατασκευές τους. Ἤξεραν νὰ διαλέγουν γιὰ τὰ ἱερά τους τὶς ὡραιότερες καὶ τὶς πιὸ χαρακτηριστικὲς θέσεις· καὶ τὸ σπουδαιότερο εἶναι πὼς συνταίριαζαν τὸ μέγεθος τοῦ κτιρίου μὲ τὸ γύρω χῶρο, ἔτσι ποὺ τὸ τοπίο νὰ μὴν ἀλλοιώνεται, ἀλλὰ νὰ δένεται μὲ τὸ κτίσμα. Ζώντας ὁλοένα στὴ φύση, ἀκούγοντας τὶς μυστικὲς φωνές της, νιώθοντάς την ὡς τὶς βαθύτερες ἴνες τους, κατόρθωσαν μὲ τὰ κτίριά τους νὰ στολίζουν τοὺς χώρους της].

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ ναὸς τῆς Ἥρας στὴν ἀρχαία Ὀλυμπία, ἕνας ἀπὸ τοὺς παλαιότερους δωρικοὺς ναοὺς τῆς Πελοποννήσου, δωρικὸς περίπτερος. Οἱ κίονές του ξύλινοι στὴν ἀρχή, κάθε φορὰ ποὺ καταστρέφονταν τοὺς ἄλλαζαν μὲ ἄλλους πώρινους, γι' αὐτὸ καὶ τὰ κιονόκρανά τους δὲν ἔχουν ὅλα τὴν ἴδια μορφή. Τὸ τοπίο τῆς Ὀλυμπίας μὲ τὴν ἤρεμη κοιλάδα της ἦταν τὸ καταλληλότερο γιὰ τὴν ἐγκαθίδρυση τῆς λατρείας τοῦ πρώτου τῶν θεῶν, τοῦ Διός, ποὺ ἔφερνε τὴν εἰρήνη στοὺς ἀνθρώπους καὶ ρύθμιζε τὶς μεταξύ τους σχέσεις, μὲ τρόπο δίκαιο καὶ ψύχραιμο. 6ος π.Χ. αἰ.

2. Η ΠΛΑΣΤΙΚΗ

Ὄρθια καὶ καθιστὰ ἀγάλματα. Ἡ τέχνη τῆς Αἰγύπτου ἔδωσε στοὺς Ἕλληνες τὸ πρῶτο θάμπωμα. Τὰ πελώρια ἀγάλματα ποὺ ἀντίκρισαν στὰ μεγάλα της ἱερά, ἀκίνητα, μεγαλόπρεπα κι ἐπιβλητικά, τοὺς ἔκαμαν μεγάλη ἐντύπωση. Χρησιμοποίησαν τὰ πρότυπα ποὺ εἶδαν: τὸ ὄρθιο ἀνδρικὸ ἄγαλμα ποὺ ἔχει τὸ ἀριστερὸ πόδι ἐμπρός, θέλοντας νὰ δείξη πὼς κινεῖται, ὅτι περπατάει, καὶ τὸν καθιστὸ σοβαρὸ κι ἱερατικὸ τύπο.

Τρεῖς χιλιάδες χρόνια, σχεδόν, μὲ ἀπαράλλαχτο τρόπο οἱ Αἰγύπτιοι σκάλιζαν τὰ ἔργα τους, ποὺ ὅμως ἔμειναν δεμένα μὲ τὸ βαρύ τους ὑλικό, τὴν πέτρα, ἀκίνητα, μὲ τὰ μάτια τους ἀπλανῆ, βυθισμένα σὲ μιὰ ἐσωτερικὴ συλλογή.

Τὸν 7ο αἰ. γίνονται μεγάλα πέτρινα ἀγάλματα. Μὲς στὸν ἕβδομο αἰώνα, δοκιμάζουν οἱ γλύπτες στὴν Ἑλλάδα τὴ δύναμή τους στὴν πέτρα, γιὰ νὰ πλάσουν τῶν θεῶν τους τὰ ἀγάλματα, δίνοντάς τους ἀνθρώπινη ὄψη. Χρησιμοποιοῦν στὴν ἀρχὴ μαλακὲς πέτρες (τὸν πωρόλιθο) ποὺ λαξεύονταν εὐκολώτερα, κι ὕστερα τὸ μάρμαρο. Ξεκινοῦν μετρημένα, χωρὶς νὰ ἐπιζητοῦν τὴν ποικιλία. *Δουλεύουν ἀδιάκοπα τοὺς ἴδιους τύπους, τὴν ἴδια στάση, μὲ μοναδικὴ φιλοδοξία νὰ τελειοποιήσουν ὅ,τι βρῆκαν οἱ προγενέστεροί τους καλλιτέχνες.*

[**Κοῦροι-Κόρες.** Δίνουν σὲ δυὸ στάσεις τὶς μορφές: *καθιστὲς* ἢ *ὄρθιες*, γεμάτες ὅμως δύναμη καὶ ζωή. Φτιάχνουν σ' ὅλη τὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο τοὺς *κούρους* καὶ τὶς *κόρες*. Ὑπῆρχε τέτοιος ἐσωτερικὸς παλμὸς στὰ ἔργα, ὥστε οἱ ἄνθρω-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

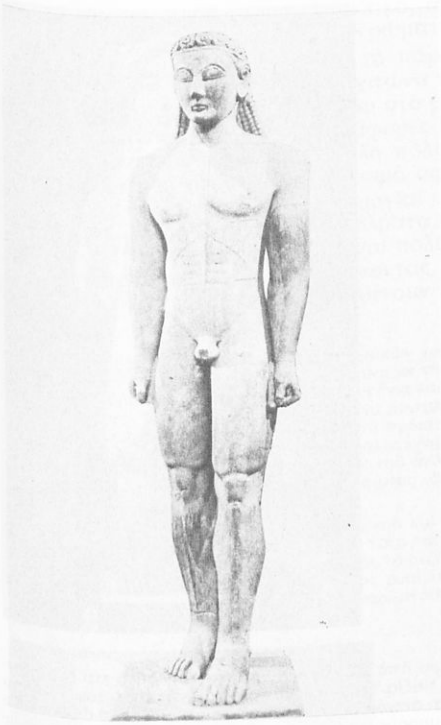

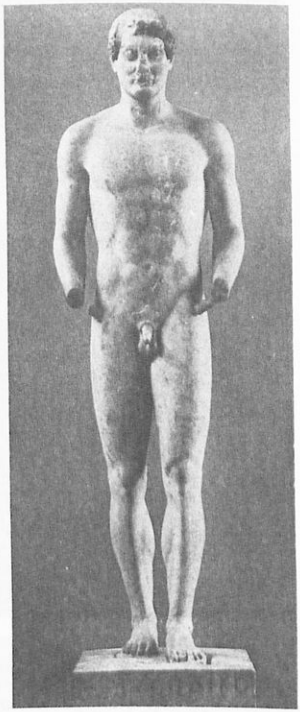

Ὁ κολοσσιαῖος κοῦρος τοῦ Σουνίου, ἕνα ἀπὸ τὰ πρῶτα πώρινα ἀγάλματα ποὺ κατασκευάστηκαν σὲ μεγάλο μέγεθος στὴν Ἀττική. Τὸ ἀριστερό του πόδι ἁπλώνεται ἐμπρός, σὰν νὰ ἑτοιμάζεται τὸ ἄγαλμα νὰ περπατήση. Τὰ χέρια του εἶναι, μὲ τὶς παλάμες κλειστές, κολλημένα στοὺς μηρούς. Οἱ ὦμοι εἶναι ὑπερβολικὰ πλατιοί, ἐνῶ τὰ πλευρὰ καὶ οἱ γλουτοὶ εἶναι πολὺ στενοί. Ἀξίζει νὰ προσέξη κανεὶς πόσο γερὰ καὶ δυνατὰ εἶναι τὰ πόδια τῶν ἀρχαϊκῶν κούρων, ποὺ θυμίζουν μὲ τὴν πράτη ματιὰ σχετικὲς ἐκφράσεις τοῦ Ὁμήρου, ποὺ καὶ στὰ δύο ἔπη του φαίνεται νὰ ἐκτιμᾶη ἰδιαίτερα στοὺς νέους ἄνδρες, τὰ γεροδεμένα πόδια, τὸ στήριγμα τοῦ σώματος. Τὰ μάτια στὸ πρόσωπο εἶναι πελώρια, ἐνῶ τὰ μαλλιὰ πέφτουν πίσω καλοχτενισμένα. Ἐμπρός, πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο, ὑπάρχει μιὰ σειρὰ ἀπὸ τελείως σχηματικοὺς βοστρύχους. Ἀττικὸ ἔργο μεταξὺ 620-610 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Δεξιά: ὁ τελευταῖος γνωστὸς κοῦρος τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου, ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ἔγιναν στὴν Ἀττική. Ἀξίζει νὰ τὸν συγκρίνετε μὲ τὸν κοῦρο τοῦ Σουνίου, γιὰ νὰ δῆτε μέσα σὲ 130 περίπου χρόνια πόσο προόδευσε ἡ πλαστικὴ στὴν Ἑλλάδα, δίνοντας ὄγκο καὶ σωστὲς ἀναλογίες στὸ σῶμα καὶ στὰ ἄκρα, ὑψώνοντας τὸ λαιμό, προσέχοντας τὴν ἔκφραση τοῦ κεφαλιοῦ καὶ ἐλευθερώνοντας τὰ χέρια ἀπὸ τοὺς μηρούς. Στὴ βάση, ὅπου τὸ ἄγαλμα εἶχε προσαρμοσθῆ μὲ μολύβι χυτό, διακρίνονται τὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς ποὺ δίνει τὸ ὄνομα τοῦ εἰκονιζόμενου νέου: ΑΡΙΣΤΟΔΙΚΟ(Υ). Πρόκειται γιὰ τὸ ἐπιτύμβιο ἄγαλμα τοῦ Ἀριστοδίκου, ποὺ βρέθηκε στὴν Ἀνάβυσο τῆς Ἀττικῆς. Τὰ ἀγάλματα τῶν κούρων παριστάνουν, χωρὶς νὰ ὑπάρχη ἕνα ἰδιαίτερο γνώρισμα, θεούς, θνητοὺς ἢ καὶ νεκρούς. Εἶναι δηλαδή, ἐπιτύμβια, λατρευτικὰ ἢ ἀφιερωτικά. Γύρω στὰ 490 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

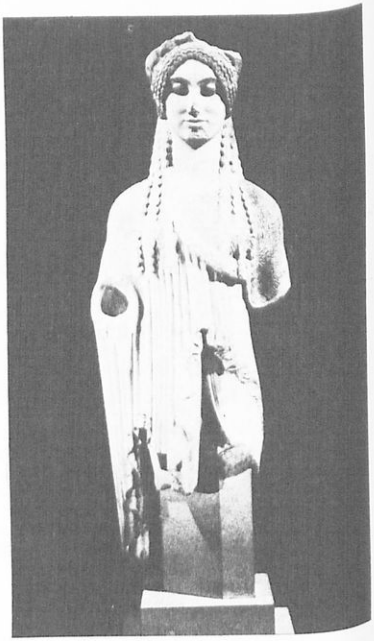

Ὄρθιο γυναικεῖο αγαλμα, σὲ ὕψος μεγαλύτερο ἀπὸ τὸ φυσικό. Βρέθηκε στὴ Δῆλο καὶ ἦταν ἀφιέρωμα στὴ θεὰ Ἄρτεμη ἀπὸ τὴ Νικάνδρη τὴ Ναξία. Ἔργο ναξιακῆς πλαστικῆς, ποὺ τὸν 7ο αἰώνα βρισκόταν σὲ μεγάλη ἀνάπτυξη. Τὸ σῶμα εἶναι στενόμακρο, μὲ λεπτὴ σφιχτὴ μέση καὶ ὤμους πλατιούς. Τὰ χέρια εἶναι καὶ δῶ κολλημένα στοὺς μηρούς. Τὸ ὅλο ἔργο εἶναι ἀσαρκο, χωρὶς καμπυλότητες σχεδόν. Τὰ μαλλιὰ πέφτουν μακριὰ πίσω στὴν πλάτη καὶ ἐμπρός, δεξιὰ κι ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ λαιμό. Φοράει χιτώνα μακρὺ ποὺ ἀφήνει νὰ φανοῦν μόλις τὰ πόδια της. Ἔργο τοῦ 660-650 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Θαυμάσια ἀττικὴ κόρη, ἀπὸ τὰ ὡραιότερα δείγματα τῆς πλαστικῆς τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων. Φορεῖ χιτώνα καὶ ἱμάτιο ποὺ τὰ ἔχει διευθετήσει ὁ καλλιτέχνης μὲ ἀξιοσημείωτες πτυχώσεις. Ἀξίζει νὰ προσέξη κανεὶς τὸ γεμάτο στοχασμὸ βλέμμα τῆς κοπέλας. Λείπει τὸ λεγόμενο ἀρχαϊκὸ χαμόγελο, ποὺ χαρακτηρίζει τὰ ἔργα τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων μεταξὺ 560 καὶ 500 π.Χ. Βρέθηκε στὶς ἀνασκαφὲς τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐκτίθεται στὸ ἐκεῖ Μουσεῖο.

ποι βλέποντάς τα ἔμεναν θαμπωμένοι, καὶ πλῆθος ἱστορίες ἔπλασαν γύρω ἀπὸ τοὺς καλλιτέχνες ποὺ τὰ δημιούργησαν.

Ὁ Δαίδαλος. Πρῶτος, ἀναφέρει ἡ παράδοση, ὁ ἔξοχος αὐτὸς τεχνίτης «ἄνοιξε τὰ μάτια στοὺς ἀνδριάντες καὶ κίνησε τὰ σκέλη». Τὰ ἔργα αὐτὰ δημιουργοῦσαν τόσο μεγάλη ἐντύπωση στοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς ὥστε εἶπαν πως χρειάστηκε νὰ δένουν τὰ ἀγάλματα γιὰ νὰ μὴ φύγουν. Τόση ἦταν ἡ ζωὴ κι ἡ κίνηση, ποὺ πλούσιες ἀναδίνονταν ἀπὸ τὰ ἔργα.

Ἡ ἐξέλιξη τῆς μορφῆς τῶν ἀγαλμάτων. Τὸ κορμὶ εἶναι, στὴν ἀρχή, δοσμένο χωρὶς σωστὲς ἀναλογίες, χωρὶς τέλεια τὴ γνώση τῆς ἀνατομίας. Γρήγορα ὅμως ξεπερνοῦν κι αὐτὴ τὴ δυσκολία, γιατί, παρατηρώντας μὲ μεγάλη προσοχὴ γύρω τους οἱ καλλιτέχνες στὶς παλαίστρες τοὺς ἀθλητές, μαθαίνουν τὰ μυστικὰ τῆς ἀνατομίας τοῦ ἀνθρώπινου κορμιοῦ. Ἔτσι, τὰ ἑλληνικὰ ἱερὰ σὲ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὅλες τὶς πόλεις γεμίζουν, κυριολεκτικά, ἀπὸ ἀγάλματα μικρότερα ἢ μεγαλύτερα, γεμάτα παλμὸ καὶ ζωή, ἀφιερώματα τῶν πιστῶν.

Τὸ ἀνδρικὸ σῶμα προτιμοῦν νὰ τὸ παριστάνουν γυμνό, ἐνῶ οἱ γυναικεῖες μορφὲς φοροῦν ἁπλὰ τὸ δωρικὸ χιτώνα ἢ περίτεχνα πτυχωμένο τὸν ἰωνικό. Χρησιμοποιοῦν καὶ χρώματα πάνω στὸ μάρμαρο, γιὰ νὰ σημειώνουν τὶς κόρες τῶν ματιῶν, τὰ μαλλιὰ καὶ διάφορες λεπτομέρειες στὰ φορέματα.

Εἶναι θαυμαστὸ πόσο κάθε μεγάλη πόλη στὴν κυρίως Ἑλλάδα, κάθε νησί, κάθε μητρόπολη στὸν ἔξω Ἑλληνισμὸ ἀφοσιώθηκε καὶ σημείωσε σημαντικὴ ἀπόδοση στὴν καλλιτεχνικὴ δημιουργία.

Ἀνάγλυφο. Παράλληλα μὲ τὰ ἀγάλματα, ἀναπτύσσουν καὶ τοῦ *ἀνάγλυφου** τὴ δύσκολη τεχνική. Στὴν ἀρχὴ εἶναι πολὺ ἐλαφρό· μὲ τὸν καιρὸ ὅμως, ἰδίως στὰ ἀετώματα τῶν ναῶν, βαθαίνοντας, θὰ σημειώση τέτοια ἐξέλιξη, ὥστε οἱ βαθύγλυφα στὸ τέλος ἔργα θὰ συνθέτουν τὶς μυθολογικὲς σκηνὲς ποὺ ἀπεικονίζονται.

Τὸ ἀρχαιότερο γνωστὸ σύμπλεγμα τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων. Βρέθηκε στην Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν. Παριστάνεται ντυμένος ἄνδρας, ποὺ σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιγραφὴ τῆς βάσης του λεγόταν Ρόμβος ἢ Κόμβος. Τὸ πρόσωπό του ἔχει μοναδικὴ ζωντάνια καὶ δυνατὸ βλέμμα ποὺ γεμάτο ἐνάργεια καρφώνεται στὸ θεατή. Στοὺς ὤμους του κρατεῖ ἕνα μοσχάρι (σχηματίζοντας μὲ τὰ χέρια του καὶ τὰ δύο πόδια τοῦ ζώου ἕνα θαυμάσιο χιασμό), ποὺ πρόκειται νὰ τὸ προσφέρη στὴ θεά. Μὲ τρόπο ποὺ προκαλεῖ τὸ θαυμασμὸ ἀντιπαραθέτει ὁ καλλιτέχνης τὸ ἀνέκφραστο κεφάλι τοῦ ζώου,πλάι στὸ ἐκφραστικό, γεμάτο πνευματικότητα κεφάλι τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ σῶμα ἔχει τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ κούρου τῆς ἐποχῆς: πλατιοὺς ὤμους, στενὴ μέση, ἄσαρκο στέρνο, γερὰ χέρια. Ἔργο τοῦ 560 π.Χ. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

Ὁ χάλκινος κοῦρος, ποὺ βρέθηκε στον Πειραιὰ καὶ παριστάνει, ὅπως πιστεύεται, τὸν Ἀπόλλωνα ποὺ στὸ ἀριστερὸ χέρι του θὰ κρατοῦσε τὸ τόξο καὶ μὲ τὸ δεξὶ ἕνα τάσι γιὰ σπονδή. Ἀντίθετα ἀπὸ τοὺς ἄλλους κούρους, τοῦτος βγάζει ἐμπρὸς τὸ δεξὶ πόδι, γιατὶ φαίνεται ὅτι δὲ θὰ ἦταν ἱδρυμένος μόνος του, ἀλλὰ θὰ ἀποτελοῦσε μέρος ἑνὸς συμπλέγματος ἀγαλμάτων, ὁπότε γιὰ λόγους ἁρμονίας, καὶ γιὰ νὰ ἀποφευχθῆ ἡ μονοτονία, παραστάθηκε μὲ τὸ δεξὶ του πόδι ἐμπρός. Γύρω στὰ 490 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

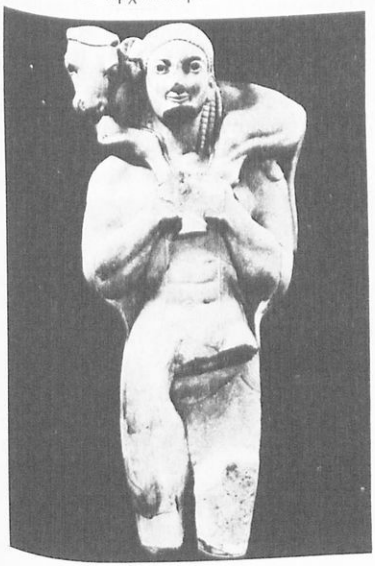

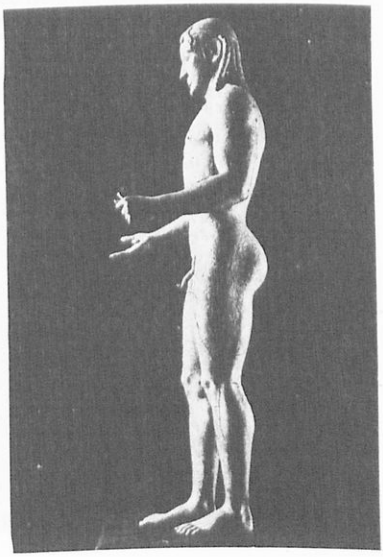

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀριστερά: ὁ Κεραύνιος Ζεύς, ἔργο κυπριακό, γύρω στὰ τέλη τοῦ 6ου αἰ. π.Χ. ἢ στὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου. Ὁ θεός, ντυμένος μὲ μακρὺ χιτώνα, θὰ κρατοῦσε τὸν κεραυνὸ μὲ τὸ δεξὶ του χέρι, ἕτοιμος νὰ τὸν πετάξη. Ἔχει ἐπίδραση ἰωνικὴ ποὺ ξεχωρίζει καθαρὰ στὸ βλέμμα του, κυρίως ὅμως στὸ χαμόγελό του. Βρέθηκε στὸ Κίτιο, καὶ ἐκτίθεται στὸ Κυπριακὸ Μουσεῖο τῆς Λευκωσίας.

Δεξιά: χάλκινο ἀγαλμάτιο ἱππέα ἀπὸ τὴ Δωδώνη. Ἔργο κορινθιακῆς τέχνης γύρω στὰ 550 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Κάτω: μιὰ πλευρὰ βάσης κούρου μὲ ἀνάγλυφες παραστάσεις. Εἰκονίζεται ἕνα παιγνίδι, ποὺ θυμίζει πολὺ τὸ χόκεϋ τῶν Βρετανῶν. Ἔργο τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

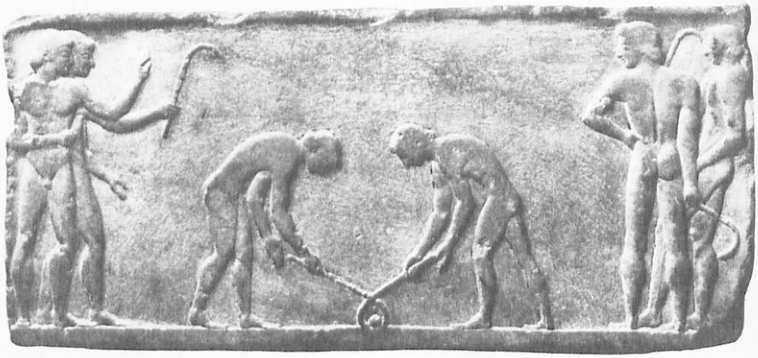

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

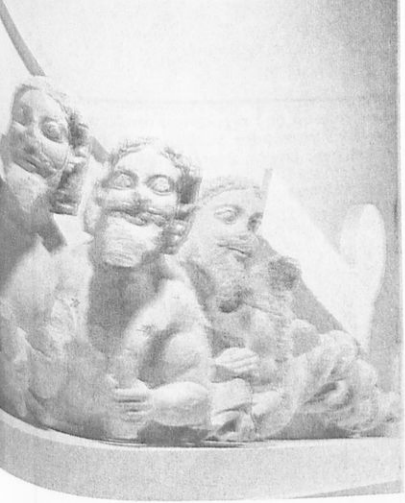

Λεπτομέρεια ἀπὸ ἀέτωμα κτιρίου ποὺ ὑπῆρχε στὴν Ἀκρόπολη τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων. Παριστάνεται ὁ λεγόμενος «τρισώματος δαίμων», ἕνα παράξενο φανταστικὸ ὄν, μὲ τρία κεφάλια καὶ σώματα ὡς τὴ μέση, ποὺ ἀπὸ κεῖ καὶ κάτω καταλήγουν σὲ οὐρὲς τριῶν συμπλεκόμενων ψαριῶν. Τὸ σύμπλεγμα εἶναι ἀπὸ πωρόλιθο καὶ ἔχει ἔντονα χρώματα, πράσινο καὶ κόκκινο. Ἀπὸ τὶς τρεῖς μορφὲς ποὺ κρατοῦν στὰ χέρια τὰ σύμβολά τους (δείχνοντας τὴ δυνατότητα τοῦ τρισώματου δαίμονα, τοῦ Νηρέως δηλαδή, νὰ μεταμορφώνεται διαρκῶς), ἡ μία κρατεῖ μιὰ δέσμη μὲ κυματιστὸ χάραγμα, ποὺ ὑποδηλώνει τὸ νερό· ἡ ἄλλη ἕνα πουλὶ ποὺ σημαίνει τὸν ἀέρα, καὶ ἡ τρίτη μιὰν ἄλλη δέσμη ποὺ δηλώνει τὴ φωτιά. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἐξαίρετη ζωντάνια στὰ πρόσωπα τῶν μορφῶν, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἡ δεξιότερη στρέφεται φιλικότατα πρὸς τὸ θεατή. Τὸ ἀέτωμα στόλιζε ἄγνωστο ναὸ στὴν Ἀκρόπολη. Ἔργο τοῦ 570 π.Χ. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

Ἡ Κρήτη, ἡ Πελοπόννησος, ἡ Ἀττική, τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου, οἱ πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας γεμίζουν ἀγάλματα, γλυπτὰ καὶ ναούς].

Μαθαίνουν νὰ χύνουν τὸ χαλκὸ (6ος αἰ. π.Χ.). Δυὸ μεγάλοι τεχνίτες στὴ Σάμο, τὸν 6ο αἰ. π.Χ. (ὁ *Ροῖκος* καὶ ὁ *Θεόδωρος*) θὰ βροῦν τὸν τρόπο νὰ φτιάχνουν χυτὰ χάλκινα ἀγάλματα, γεγονὸς ποὺ θὰ δώσῃ φτερὰ στὴ χαλκοπλαστική.

3. Η ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ

Ἡ ἐξέλιξη τῆς βιοτεχνίας κι ὁ συναγωνισμὸς ποὺ δημιουργήθηκε γιὰ τὴν ἐξαγωγὴ τῶν προϊόντων της στὶς ἑλληνικὲς πόλεις, ἔδωσαν ἄνθηση στὴν κεραμεική. Οἱ καλλιτέχνες πλούτιζαν ὄχι μόνο τὰ σχήματα τῶν ἀγγείων, ἀλλὰ καὶ τὴ ζωγραφιστή τους διακόσμηση. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν τελευταία μάλιστα εἶναι πολὺ εὔκολο νὰ ἰδῆ κανεὶς καὶ τὶς ἐπιδράσεις ποὺ οἱ Ἕλληνες εἶχαν ἀπὸ τοὺς ξένους τόπους ποὺ γνώρισαν.

[**Ἡ ἀνατολίζουσα φάση.** Τὸ πλῆθος τῶν φανταστικῶν ζώων καὶ τῶν παράξενων μορφῶν ποὺ ἀπεικονίζει ἡ τέχνη τῶν ἀνατολικῶν πολιτισμῶν, ὕστερα ἀπὸ τὸ 700 π.Χ. κατακλύζουν τὴν Ἑλλάδα. Τὰ μοτίβα αὐτοῦ τοῦ εἴδους κυριαρχοῦν ἔτσι στὴν ἀγγειογραφία* τῶν πρώτων δεκαετιῶν τοῦ 7ου αἰ. π.Χ. (γι' αὐτὸ λένε *ἀνατολίζουσα* αὐτὴ τὴ φάση τῆς τέχνης). Γρήγορα ὅμως ἡ σκέψη τῶν καλλιτεχνῶν γύρισε στὴν ὀμορφιὰ τῶν ἑλληνικῶν μύθων, κι αὐτῶν τὰ ἐπεισόδια καταπιάστηκαν νὰ ζωγραφίσουν οἱ ἀγγειογράφοι.

Μελανόμορφος ρυθμός. Στὴν ἀρχή, οἱ παραστάσεις ζωγραφίζονται μὲ μαῦρο χρῶμα πάνω στὸν πηλό. Οἱ λεπτομέρειες στὶς μορφὲς ἀποδίδονται μὲ χάραγμα καὶ χρησιμοποιεῖται βοηθητικὰ τὸ ἄσπρο καὶ τὸ βυσσινὶ χρῶμα (*μελανόμορφος ρυθμὸς*) στὴν Ἀττική.

Ἐρυθρόμορφος ρυθμός. Πολὺ σύντομα, ὅμως, ὁλόκληρη ἡ ἐπιφάνεια τῶν ἀγγείων θὰ σκεπαστῆ μὲ μαῦρο στιλπνὸ βερνίκι καὶ μόνο οἱ μορφὲς στὶς παραστάσεις θὰ προβάλουν ρόδινες, ἀφημένες στὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ καὶ πλουτισμένες μὲ μαῦρες γραμμές, γιὰ νὰ δοθοῦν οἱ λεπτομέρειες (*ἐρυθρόμορφος ρυθμός*)].

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

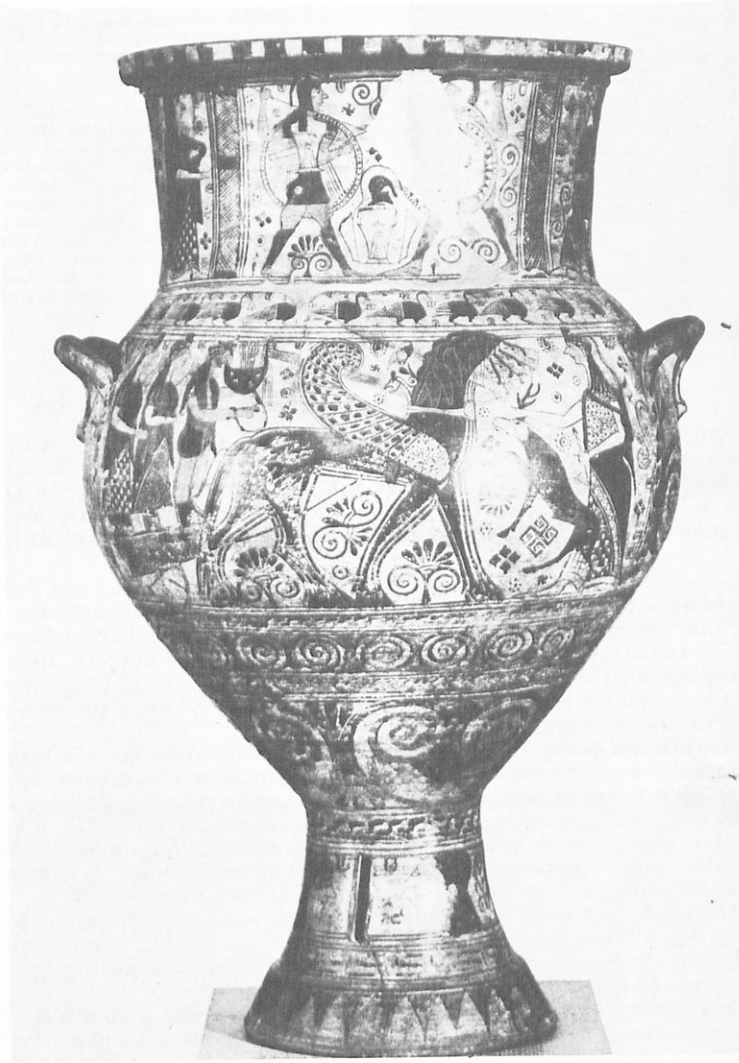

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μεγάλος κυκλαδικὸς κρατήρας ἀπὸ τὴ Μῆλο. Ξεχωρίζει γιὰ τὸ ψηλὸ διάτρητο πόδι του. Στὸ λαιμό του εἰκονίζεται μονομαχία δύο ἡρώων – οἱ μητέρες τους στέκονται πίσω τους, γεμάτες ἀγωνία γιὰ τὴν τύχη τῶν παιδιῶν τους στὸν ἀγώνα. Στὴν κεντρικὴ ζώνη, στὴ γάστρα τοῦ ἀγγείου, βλέπει κανεὶς τὴν Ἄρτεμη ποὺ κρατεῖ ἀπὸ τὰ κέρατα ἕνα ἐλάφι. Ἔχει ἔρθει γιὰ νὰ προϋπαντήση τὸν ἀδελφό της τὸν Ἀπόλλωνα ποὺ φτάνει στὴ Δῆλο τὴν ἄνοιξη ἀπὸ τὴ χώρα τῶν Ὑπερβορείων, ὅπου ἔμενε στὴν περίοδο τοῦ χειμώνα. Μαζί του, πάνω στὸ ἅρμα, δύο Μοῦσες. Γύρω στὰ 640 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ἡ κεραμεικὴ τῆς Ἀττικῆς ξεπερνάει τὴν κορινθιακὴ τὸν 6ο αἰ. π.Χ. Ἡ κεραμεικὴ τῆς Ἀττικῆς ἔφτασε σὲ θαυμαστὴ τελειότητα, καὶ μὲς στὸν ἕκτο αἰώνα τὰ ἀγγεῖα της γίνηκαν περιζήτητα σ' ὅλο τὸν τότε γνωστὸ κόσμο, ὅπως δείχνουν, σήμερα, οἱ ἀνασκαφές. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, ἔριξε στὴ σκιὰ τὴν ἀγγειοπλαστικὴ παραγωγὴ τῆς Κορίνθου.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο ὅλοι οἱ κλάδοι τῆς τέχνης σημειώνουν ἀδιάκοπη ἐξέλιξη κι ἀνθίζουν ἐξαιρετικά.
2. Στὴν Ἀρχιτεκτονικὴ διαμορφώνονται δύο ρυθμοί: ὁ δωρικὸς κι ὁ ἰωνικός.
3. Στὴν Πλαστικὴ γίνονται, γιὰ πρώτη φορά, μεγάλα πέτρινα ἀγάλματα, ἀρχικὰ ἀπὸ μαλακὸ πουρὶ κι ὕστερα ἀπὸ μάρμαρο. Παλαιότερα ἔφτιαχναν ξύλινα ἀγάλματα, τὰ ξόανα, ποὺ τὸ φθαρτὸ ὑλικό τους βοήθησε νὰ διατηρηθοῦν. Δύο τύποι ἀγαλμάτων δημιουργοῦνται: ὁ κοῦρος καὶ ἡ κόρη. Οἱ καλλιτέχνες δὲν ἐπιζητοῦν τὴν πρωτοτυπία ἀλλὰ τὴν τελειοποίηση τῆς μορφῆς.
4. Ἡ Κεραμεική, ἐπηρεασμένη πολύ, στὴν ἀρχή, ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ στὴ διακόσμηση τῶν ἀγγείων, δίνει ἔργα μὲ παραστάσεις φτερωτῶν ζώων, φανταστικῶν πουλιῶν κτλ. (ἀνατολίζουσα). Δύο ρυθμοὶ ἀναπτύσσονται στὴν ἀρχαία περίοδο: ὁ μελανόμορφος πρῶτα, κι ὕστερα ὁ ἐρυθρόμορφος. Ἐκπληκτικὴ εἶναι ἡ ἄνθηση τῆς κεραμεικῆς στὴν Ἀττική.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1-2. [Ὁ περίφημος μυθικὸς τεχνίτης Δαίδαλος:

«Ὁ Δαίδαλος τόσο διέφερε στὴν κατασκευὴ τῶν ἀγαλμάτων ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ὥστε εἶπαν οἱ μεταγενέστεροι μύθους γι' αὐτόν, γιατὶ τὰ ἀγάλματα ποὺ ἔφτιαχνε ἦταν ὅμοια μὲ τοὺς ζωντανοὺς ἀνθρώπους· γιατὶ δῆθεν βλέπανε αὐτὰ καὶ περπατοῦσαν καὶ γενικὰ εἶχαν ἔτσι τὴ διάθεση τοῦ κορμιοῦ, ὥστε νὰ μοιάζουν ζωντανὰ πλάσματα. Πρῶτος μάλιστα ἔβαλε μάτια καὶ ξεχώρισε τὰ σκέλη..., γι' αὐτὸ καὶ δίκαια θαυμαζόταν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους».

Διόδωρος Σικελιώτης 14, 76 (Ἐλεύθερη ἀπόδοση Α.Κ.)

«Ὁ Δαίδαλος, ἔξοχος ἀγαλματοποιός, πρῶτος φτιάχνει μὲ τὰ μάτια ἀνοιχτὰ τὰ ἀγάλματα, γιὰ νὰ φαίνωνται πῶς βλέπουν, καὶ τὰ πόδια ἀνοίγει, γιὰ νὰ νομίζη κανεὶς πῶς βαδίζουν. Γι' αὐτὸ λένε πῶς τὰ ἔδεναν, γιὰ νὰ μὴ φύγουν, γιατὶ δῆθεν εἶχαν ψυχή...»].

Σχολιαστὴς τοῦ Μένωνος τοῦ Πλάτωνος, σ. 367 (Ἐλεύθερη ἀπόδοση Α.Κ.)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μελανόμορφο ἀγγεῖο ποὺ διατηρήθηκε σ' αὐτὸ τὸν τύπο σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἀρχαιότητας. Γνωστὸ ὡς παναθηναϊκὸς ἀμφορέας, δινόταν ὡς βραβεῖο στοὺς νικητὲς τῶν ἀγώνων στὰ Παναθήναια. Εἶχε μέσα λάδι ἀπὸ τὶς ἱερὲς ἐλιὲς τῆς Ἀθηνᾶς. Στὴν μία ὄψη, ὅπως ἐδῶ, παριστανόταν ἡ Ἀθηνᾶ πάνοπλη, ἐνῶ ἐμπρός της μία ἐπιγραφὴ μὲ φορὰ ἀπὸ πάνω πρὸς τὰ κάτω, γράφει: βραβεῖο γιὰ τοὺς ἀγῶνες πρὸς τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς, δηλ. τὰ Παναθήναια (ΤΩΝ ΑΘΕΝΕΘΕΝ ΑΘΛΩΝ). Στὴν πίσω πλευρὰ ὑπῆρχε συνήθως παράσταση τοῦ ἰδιαίτερου ἀγωνίσματος στὸ ὁποῖο εἶχε νικήσει ὁ ἀθλητής (βλ. σελ. 195). Ἔργο τοῦ 570-560 π.Χ. Βρετανικὸ Μουσεῖο.

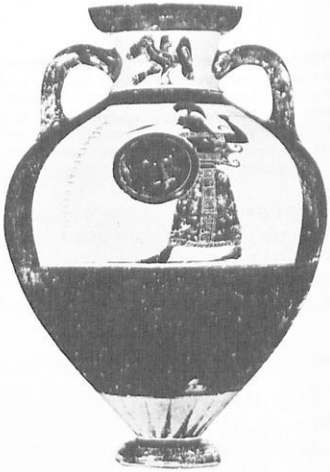

Ὑδρία πρωτοαττική, ποὺ βρέθηκε στὴ θέση Ἀνάλατος τῆς Ἀθήνας (κοντὰ στὸ Π. Φάληρο). Πρόκειται γιὰ νεκρικὸ ἀγγεῖο, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ φίδια ποὺ περιβάλλουν τὸ λαιμό, τὰ χείλη καὶ τὶς λαβές. Στὸ λαιμὸ παράσταση χοροῦ: ἑφτὰ νέοι καὶ τέσσερεις κόρες χορεύουν πιασμένοι χέρι-χέρι, ὅπως στοὺς σημερινοὺς λαϊκοὺς χορούς. Ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς νέους παίζει τὴν πεντάχορδη λύρα. Στὰ χέρια τους κρατοῦνε κλαδιά. Ὁ χορὸς ἴσως ἦταν συνυφασμένος μὲ θρησκευτικὴ γιορτή. Στὴ γάστρα τοῦ ἀγγείου κυριαρχοῦν τὰ νέα στοιχεῖα τὰ φερμένα ἀπὸ τὴν Ἀνατολή (γι' αὐτὸ ὁ ρυθμὸς λέγεται γενικότερα «ἀνατολίζων»): Δύο λιοντάρια τοποθετημένα ἀντιθετικὰ ἔχουν ἕνα ἀνθέμιο στὴ μέση. Ὁλόγυρα πουλιὰ καὶ φυτὰ ὑποβάλλουν τὴν ἰδέα ἑνὸς κατάφυτου χώρου. Ἡ ἐποχὴ αὐτή, ξεφεύγοντας ἀπὸ τὴν αὐστηρὴ πειθαρχία τοῦ γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ, ἀποζητεῖ τὸν νατουραλισμό. Γύρω στὰ 700 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Χαρακτηριστικὸ ἀρχαϊκὸ ἀγγεῖο, τοῦ λεγόμενου «ἐλεύθερου ζωγραφικοῦ ρυθμοῦ». Ἔχει σχῆμα οἰνοχόης καὶ εἰκονίζει πουλὶ ποὺ τσιμπᾶει μὲ τὸ ράμφος του ἕνα ψάρι. Τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ ἔχουν διακόσμηση μὲ χρῶμα καστανό, μαῦρο καὶ κόκκινο, πάνω στὴν ἐπιφάνεια ποὺ ἔχει κιτρινωπὸ ἐπίχρισμα. Ἔργο τοῦ 6ου αἰ. π.Χ. Κυπριακὸ Μουσεῖο Λευκωσίας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΕΒΔΟΜΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

1. Η ΠΟΙΗΣΗ

Ἡσίοδος-«Θεογονία». Ἕνας μεγάλος ποιητής, ὁ Ἡσίοδος, στὸν 7ο αἰ. π.Χ. θὰ δώση συστηματικά, μὲ τρόπο ἀληθινὰ συγκλονιστικό, τὴ γενεαλογία καὶ τοὺς μύθους τῶν θεῶν σ' ἕνα ἔξοχο μεγάλο ποίημα: τὴ *Θεογονία*.

Διδακτικὸ ἔπος. Ὁ ἴδιος ποιητής, ξεπερνώντας τὸ ἡρωικὸ ἔπος, θὰ στρέψη πρῶτος τὴν προσοχὴ τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του στὴν ἁπλὴ καθημερινὴ ζωή, στὶς ἀγωνίες, στοὺς κόπους καὶ στὶς μικροχαρές της. Λαχταρώντας τὴ δικαιοσύνη καὶ τὴν εὐπρέπεια, στὴν ἐπιθυμία του νὰ συμβουλεύση τὸν ἀδελφό του γιὰ τὸ σωστὸ τρόπο ζωῆς, θὰ δημιουργήση τὸ *διδακτικὸ ἔπος*, μὲ τὸ θαυμάσιο ἔργο του: *Ἔργα καὶ Ἡμέραι*.

Λυρικὴ ποίηση. Οἱ ἄνθρωποι στὶς ἰωνικὲς πόλεις, στὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου, στὴ Σπάρτη καὶ ἀλλοῦ θὰ νιώσουν τὴν ἀνάγκη νὰ μιλήσουν ποιητικὰ γιὰ τὶς χαρὲς τῆς ζωῆς καὶ τὶς λύπες της, γιὰ τὶς λαχτάρες, τὶς ἀγωνίες καὶ τὶς ἀγάπες τους (*ᾠδή*). Θὰ τοὺς γεννηθῆ ἡ ἰδέα νὰ ἀστειευθοῦν, νὰ σατιρίσουν μὲ τὸ στίχο τους (*ἴαμβος*), νὰ συνοδεύσουν μ' αὐτὸν τοῦ κρασιοῦ τὴ χαρὰ ἢ τὸ χορὸ (*χορικὸ ἄσμα*).

Ὠδή. Ἴαμβος. Στῆς μουσικῆς τοὺς ἤχους θὰ ταιριάσουν στίχους, γιὰ νὰ ὁρμήσουν μ' ἐνθουσιασμὸ στὴ μάχη οἱ πολεμιστὲς ἢ γιὰ νὰ θρηνήσουν οἱ ἄνθρωποι τὰ χαμένα τους ὄνειρα (*ἐλεγεία*). Θὰ δημιουργηθοῦν ἔτσι κατηγορίες ὁλόκληρες ἀπὸ ποιήματα, ποὺ δὲν ἐκφράζουν πιὰ μονάχα μεγάλα κατορθώματα ἢ ἱστορίες ἡρώων (ὅπως τὰ *ἔπη*) ἀλλὰ τῶν καθημερινῶν ἀνθρώπων τὶς

Μελανόμορφη κύλικα μὲ παράσταση τοῦ θεοῦ Διονύσου ποὺ πλέει στὸ πέλαγος, ἐνῶ στὸ καράβι του μὲ τὰ πανιὰ τὸ κατάρτι βλάστησε κλῆμα καὶ γέμισε σταφύλια ὁ χῶρος. Ὁλόγυρα κολυμποῦν δελφίνια. Θαυμάσιο ἀττικὸ ἔργο γύρω στὰ 535 π.Χ. Ἔργο τοῦ ἀγγειογράφου Ἐξηκία. Μουσεῖο Μονάχου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

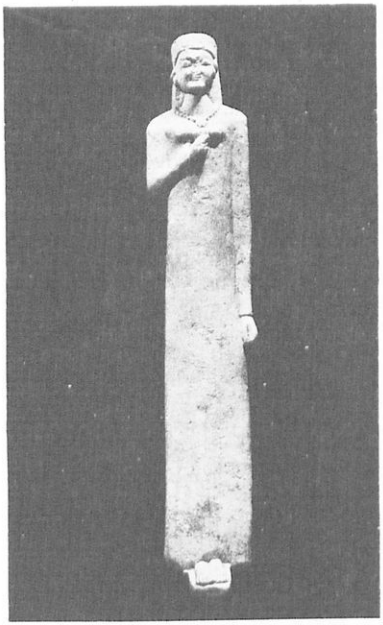

Γυναικεῖο ἀγαλμάτιο ἐπιπεδικό, μὲ ἐξαιρετικὰ μακρὺ σῶμα. Εἶναι γινωμένο ἀπὸ ἀσβεστόλιθο. Μὲ τὸ δεξὶ χέρι ἡ μορφή, ποὺ φορεῖ στὸ κεφάλι της κυλινδρικὸ χαμηλὸ κάλυμμα, κρατεῖ ἕνα ἄνθος. Φοράει περιδέραιο καὶ σκουλαρίκια. Ἔργο κυπριακῆς τέχνης μεταξὺ 600-500 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

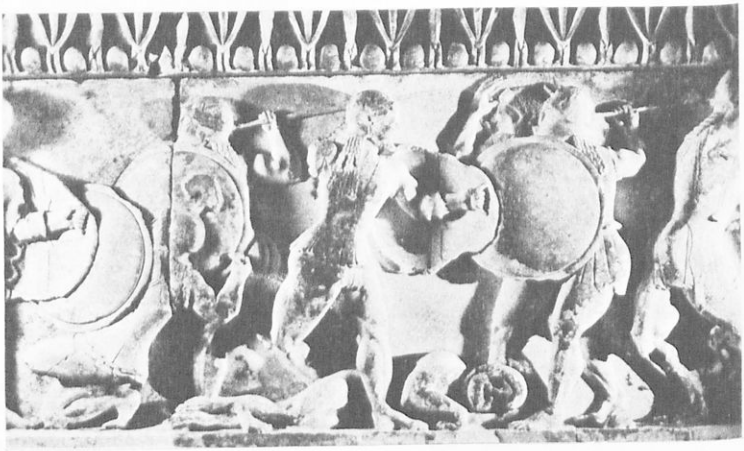

Πλάκα ἀπὸ τὴ ζωφόρο τοῦ «θησαυροῦ» τῶν Σιφνίων στοὺς Δελφούς. Τὰ ἀνάγλυφα αὐτοῦ τοῦ κτιρίου εἶναι ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα τῶν ἀρχαικῶν χρόνων. Ἐδῶ εἰκονίζεται σκηνὴ Γιγαντομαχίας: Ὁ θεὸς Ἄρης πολεμάει μὲ δύο Γίγαντες. Ὁ «θησαυρὸς» χρονολογεῖται γύρω στὰ 525 π.Χ. Μουσεῖο Δελφῶν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ψυχικὲς ἔγνοιες. Γεννιέται, ἔτσι, ἡ *λυρικὴ ποίηση*, ποὺ ἀφήνοντας τὸ μακρὺ στίχο τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Ἡσιόδου (δακτυλικὸ ἑξάμετρο), θὰ πλάση ποικιλία ἀπὸ στίχους.
Μεγάλη σειρὰ σημαντικῶν ποιητῶν ξεπροβάλλει σ' ὅλες τὶς πόλεις σχεδὸν τῆς Μ. Ἀσίας, στὰ νησιά, στὴν Ἑλλάδα καὶ στὶς ἀποικίες τῆς Ἰταλίας].

Διθύραμβος. Δράμα. Τὸ τραγούδι ποὺ συνοδεύει τὸ χορὸ θὰ ἐξελιχθῆ σὲ ὕμνο ἀφιερωμένο στὸ θεὸ τῆς εὐφορίας, τὸ Διόνυσο. Θὰ τὸ χορεύουν χορευτὲς μεταμφιεσμένοι σὲ σατύρους. Θὰ δημιουργηθῆ, ἔτσι, ὁ *διθύραμβος*, ποὺ μὲ τὸν καιρὸ χρησιμοποίησε ὄχι μόνο θέματα γύρω ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ Διονύσου, ἀλλὰ καὶ ἄλλους μύθους, κι ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ δημιουργηθῆ ἕνα ἀπὸ τὰ ἐξαιρετικότερα πνευματικὰ δημιουργήματα τοῦ ἑλληνικοῦ στοχασμοῦ: τὸ *δράμα*, ποὺ θὰ φθάση σὲ θαυμαστὴ τελειότητα τὸν 5ο αἰώνα.
[Ἡ Σαπφὼ κι ὁ *Ἀλκαῖος* (ᾠδή), ὁ *Ἀρχίλοχος* (ἴαμβος), ὁ *Τυρταῖος*, ὁ *Σόλων* κι ὁ *Ξενοφάνης* ὁ *Κολοφώνιος* (ἐλεγεία), ὁ *Στησίχορος* (χορικὸ ἄσμα), ὁ *Ἀρίων* κι ὁ *Σιμωνίδης* (διθύραμβος) δημιούργησαν πραγματικὰ ἀριστουργήματα σ' αὐτὰ τὰ χρόνια].

2. Ο ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

Στὴν ἱστορία τοῦ πνεύματος πάντοτε παρουσιάζεται πρώτη ἡ ποίηση. Ὕστερα, σημειώνεται ἡ ἀνάπτυξη τῆς πεζογραφίας.
[**Πεζογραφία.** Στὶς μεγάλες πόλεις τῆς Ἰωνίας, καὶ πάλι, ἐμφανίσθηκε ὁ *πεζὸς λόγος*. Μὲς στὸν 6ο αἰ. π.Χ., ὅταν πιὰ ἔχουν ὀργανωθῆ οἱ πόλεις - κράτη, δημιουργήθηκε ἄμεση ἡ ἀνάγκη νὰ γυρίσουν πίσω στὰ περασμένα οἱ ἄνθρωποι, νὰ θυμηθοῦν τὶς παλαιότερες γενιές, τοὺς προγόνους τους, νὰ σημειώσουν οἱ ἄρχοντες τὴν καταγωγή τους.
Ἄρχισαν νὰ κρατιοῦνται κατάλογοι μὲ τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχόντων, τῶν ἱερέων, τῶν ἱερειῶν καὶ τῶν νικητῶν στοὺς ἀγῶνες. Γράφτηκαν οἱ νόμοι στὶς διάφορες πόλεις. Ἔμποροι καὶ ναυτικοὶ κρατοῦσαν σημειώσεις γιὰ τὶς ποικίλες παρατηρήσεις ποὺ ἔκαναν στὰ ταξίδια τους, γιὰ τὶς σκέψεις τους, γιὰ τὶς νέες τους γνώσεις.
Ἱστοριογραφία. Λογογράφοι. Ἔτσι ἔκαμε τὴν ἐμφάνισή της ἡ *ἱστοριογραφία*, κι ἐκεῖνοι ποὺ ἔγραψαν τὶς πρῶτες ἱστορίες ὀνομάστηκαν *λογογράφοι*. Ὁ σημαντικότερος εἶναι ὁ *Ἑκαταῖος* ὁ Μιλήσιος.
Ἦταν ἄνθρωποι πολυταξιδεμένοι καὶ μὲ πολλὲς γνώσεις. Ἐπειδὴ αὐτοὶ ἔγραφαν γιὰ πρώτη φορὰ ἱστορία, ἀνάμεσα στὰ διάφορα γεγονότα ἀνακάτευαν κι ἀρκετοὺς μύθους. Ἡ σημασία τους ὡστόσο εἶναι τεράστια, γιατὶ αὐτοὶ χάραξαν τὸ πρῶτο βῆμα στὴν προσπάθεια τῆς ἀνθρωπότητας νὰ διατηρήση μὲ κείμενα τὴ μνήμη της.
Γεωγραφία. Οἱ πρῶτοι λογογράφοι κατάγιναν καὶ μὲ τὴ γεωγραφία. Ξεκίνησαν γράφοντας τὴν ἱστορία τῆς πόλης τους, τὴ γενεαλογία τῶν ἀρχόντων τῆς κ.ἄ. Τὰ δύο ἔργα τοῦ Ἑκαταίου εἶναι ἡ «Περιήγηση τῆς γῆς» (ἕνα εἶδος Γεωγραφίας) καὶ οἱ «Γενεαλογίες»].

3. Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

[**Ἀπορίες γιὰ τὴν ἀρχὴ τοῦ κόσμου.** Γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου, καὶ πάλι στὶς ἰωνικὲς πόλεις, ξύπνησε γεμάτο ἐρωτηματικὰ τὸ μυαλὸ τοῦ ἀνθρώπου, θέλοντας νὰ μάθη τὴν ἀρχὴ τοῦ κόσμου, τὴν αἰτία τῶν φυσικῶν φαινομένων, νὰ τὰ ἐξηγήση ὅλα μὲ τὸ λογικό του καὶ νὰ τὰ καταλάβη.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

[Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γοργὴ ἐξέλιξη τῆς τέχνης καὶ τὴν ἐκπληκτικὴ δημιουργία τῆς ποίησης, ἡ τόσο γρήγορη ἐμφάνιση τῆς φιλοσοφίας ὑψώνει ἀφάνταστα τὸν ἀρχαῖο ἑλληνικὸ κόσμο.
Προόδους τεχνικὲς κι ἀνακαλύψεις ἀναφέραμε ἄπειρες στοὺς πολιτισμοὺς τῶν ἀνατολικῶν λαῶν. Ὅλες ὅμως ἀποσκοποῦσαν στὴν ἐξυπηρέτηση τῆς πρακτικῆς πλευρᾶς τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων. Κι ἂν γεννήθηκαν ἀπορίες γιὰ τὸν κόσμο καὶ τὴ δημιουργία του σ' ὅλους τοὺς ἄλλους παλαιοὺς πολιτισμούς, διάφοροι μύθοι ἔδιναν ἐξηγήσεις, ποὺ οἱ ἄνθρωποι τὶς δέχονταν χωρὶς ν' ἀμφιβάλλουν γιὰ τὴν ὀρθότητά τους.
Ἀναζήτηση τῶν πραγματικῶν αἰτιῶν. Γιὰ πρώτη φορά, στὴν Ἑλλάδα, ὁ ἄνθρωπος *στοχάζεται*, κι ἡ σκέψη του ξύπνια, φρέσκια κι ἐρευνητικὴ δὲν πείθεται μὲ τὰ παραμύθια. Βάζει σὲ κίνηση τὸ λογικό του γιὰ νὰ βρῆ τὶς πραγματικὲς αἰτίες.
Ὁ ἥλιος δὲν βγαίνει γιατὶ κάποιος θεὸς σέρνει τὸ ἅρμα του πάνω ἀπὸ τὸν ὁρίζοντα, οὔτε ἡ βροντή, ἡ ἀστραπὴ κι ἡ βροχὴ εἶναι σημάδια τῆς ὀργῆς τῶν θεῶν. Μὲ ἀφάνταστη τόλμη οἱ πρῶτοι *φιλόσοφοι* προσπαθοῦν νὰ βροῦν τὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς καὶ νὰ τὴν ἐξηγήσουν.
Αὐτὴ θὰ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης, ποὺ κι αὐτὴ θεμελιώθηκε στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα].
Οἱ πρῶτοι φιλόσοφοι. Στὴν προσπάθειά τους νὰ ἑρμηνεύσουν τὸν κόσμο οἱ πρῶτοι φιλόσοφοι [ὁ *Θαλῆς*, ὁ *Ἀναξίμανδρος* κι ὁ *Ἀναξιμένης* τὸν 6ο αἰ. π.Χ., ἀπὸ τὴ Μίλητο ὅλοι] πάσχισαν νὰ βροῦν τὴν πρώτη οὐσία ποὺ μὲ τὶς διάφορες μεταβολές της δημιουργήθηκε ὁ κόσμος. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἦταν σοφοὶ καὶ ἤξεραν ὅλες τὶς γνώσεις τῆς ἐποχῆς τους (μαθηματικά, ἀστρονομία κ.ἄ.).
[Θαλῆς, Ἀναξίμανδρος, Ἀναξιμένης. Ὁ Θαλῆς φαντάστηκε ἀρχὴ τοῦ κόσμου τὸ *νερό*. Αὐτὸ δίνει στὰ πάντα ζωὴ (φυτά, ζῶα κι ἀνθρώπους) κι ἐπάνω του πίστευε πὼς ἔπλεε ἡ γῆ, σὰ μιὰ σανίδα. Ὁ Ἀναξίμανδρος πίστεψε ὡς ἀρχὴ τοῦ κόσμου μιὰ οὐσία ἀκαθόριστη, τὸ *ἄπειρο*, ποὺ μὲ πολλὲς μεταβολές της δημιουργήθηκαν τὰ πάντα στὴ γῆ (αὐτὸς ἔκαμε καὶ τὸν πρῶτο χάρτη τῆς γῆς). Ὁ Ἀναξιμένης σκέφτηκε σὰν ἀρχὴ τῆς ζωῆς τὸν *ἀέρα*, ποὺ δίνει ζωὴ στὰ πάντα καὶ περιβάλλει τὸν κόσμο.
Ἄλλοι φιλόσοφοι, ὁ *Ἡράκλειτος*, ὁ *Πυθαγόρας*, ὁ *Ξενοφάνης*, ὁ *Παρμενίδης*, ἀπὸ τὰ νησιὰ ἢ τὶς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, ἔδωσαν ἄλλες ἀποκρίσεις. Τὸ ἀνήσυχο μυαλό τους καλλιέργησε τὴ σκέψη κι ἀνέβασε τὸν ἀνθρώπινο πολιτισμό].

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο παίρνει τεράστια ἀνάπτυξη ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμός.
2. Στὶς πόλεις τῆς Ἰωνίας, στὰ νησιὰ καὶ στὴν κυρίως Ἑλλάδα θὰ γεννηθοῦν νέα εἴδη ποίησης, ποὺ θὰ τραγουδήσουν τὰ ἀνθρώπινα συναισθήματα: τὶς ἀτομικὲς χαρὲς καὶ τὶς λύπες, τὶς ἀγωνίες καὶ τοὺς ἐνθουσιασμοὺς ἢ τοὺς φόβους τῶν ἀνθρώπων. Θὰ δημιουργηθῆ ἔτσι ἡ λυρικὴ ποίηση καὶ θ' ἀναπτυχθοῦν οἱ διάφορες κατηγορίες της.
3. Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ διθυράμβου θὰ ὁδηγήση στὴ διαμόρφωση τοῦ δράματος.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

4. Στὶς ἰωνικὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας θὰ παρουσιαστῆ, γιὰ πρώτη φορά, ἡ ἱ σ τ ο ρ ί α.
5. Ἡ φιλοσοφία, ἔξοχο δεῖγμα τῆς ἑλληνικῆς σκέψης, θὰ ἀνθίση τὸν 6ο αἰ. π.Χ. στὶς ἑλληνικὲς πόλεις, ξεκινώντας ἀπὸ τὴ Μίλητο.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ὁ ποιητὴς Θέογνις ὑμνεῖ τὸ θεὸ Ἀπόλλωνα:

«Ὦ βασιλιά, γιὲ τῆς Λητῶς, τέκνο τοῦ Δία, ποτὲ δὲ θὰ σὲ λησμονήσω
ἀρχίζοντας ἢ τελειώνοντας,
ἀλλὰ πάντοτε σένα πρῶτο καὶ τελευταῖο καὶ στὴ μέση
θὰ σὲ τραγουδήσω· καὶ σὺ εἰσάκουσέ με
καὶ δίνε μου ἀγαθά».

(Ἀπόδοση Α.Κ.)

2. [Ὁ Ἀνακρέων:

«Τ' ἀσήμι δούλεψε λιώνοντάς το
Ἥφαιστε, καὶ κάνε μου
ὄχι μιὰ πανοπλία μὰ κοῖλο ποτήρι
ὅσο γίνεται πιὸ βαθὺ
καὶ πάνω του μὴ ζωγραφίσης
ἀστέρια γι' ἀμάξια
οὔτε τὸ στυγνὸν Ὠρίωνα,
μ' ἀμπέλια ὅλο χλωρασιὰ
καὶ σταφύλια γεμούμενα
μαζὶ μὲ τὸν ὄμορφο Διόνυσο»].

Παλατινὴ Ἀνθολογία, XI 48 (Μετ. Α. Λεντάκη)

3. [Ἡ Σαπφώ:

«Τῆς Τιμάδας ἡ τέφρα ἐτούτη, ποὺ πρὶν παντρευτῆ, νεκρὴ
τὴν ἐδέχτη ὁ σκοτεινὸς θάλαμος τῆς Περσεφόνης.
Οἱ φίλες της ὅλες σὰν μίσεψε, πάνω ἀπὸ τὸν τάφο της,
κόψαν τὶς ὡραῖες πλεξοῦδες τους μὲ νιοτροχισμένο μαχαίρι»].

Παλατινὴ Ἀνθολογία, VII 489 (Μετ. Α. Λεντάκη)

4. [Ὁ Ἀρχίλοχος:

«Τὰ πλούτη τοῦ Γύγη μ' ἀφήνουν
ἀδιάφορο, τοῦ βασιλιᾶ τῶν Σαρδίων,
οὔτε ὁ χρυσὸς μὲ σκλαβώνει,
καὶ δὲν ψάλλω τυράννους.
Ἐμένα μὲ νοιάζει μὲ μύρα
νὰ λούζω τὸ γένι,
ἐγὼ θέλω μὲ ρόδα
κεφάλια νὰ στεφανώνω.
Τὸ σήμερα μ' ἐνδιαφέρει,
τ' αὔριο ποιός τὸ γνωρίζει;»].

Παλατινὴ Ἀνθολογία, XI 47 (Μετ. Α. Λεντάκη)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

5. Οἱ γενεὲς τῶν θεῶν:

«Τραγουδιστή, ἀπ' τὶς Μοῦσες ἂς ἀρχίσουμε, ποὺ ὑμνολογώντας τὸν πατέρα Δία, εὐφραίνουν τὴ μεγάλη του ψυχὴ στὰ δώματα τοῦ Ὀλύμπου, λαλώντας καὶ τὰ τωρινὰ καὶ τὰ μελλούμενα καὶ περασμένα, μὲ τὴ φωνὴ ἐναρμόνια ζυγιασμένη· καὶ τὸ τραγούδι τους ἀκούραστο ρέει ἀπ' τὰ στόματα γλυκό· ἀναγαλλιάζουνε τὰ δώματα τοῦ Δία πατέρα τοῦ μεγαλοβρόντη στῶν θεαινῶν τὴν ἄνθινη φωνὴ καθὼς σκορπάει· κι ἀντιλαλοῦν οἱ χιονοσκέπαστες κορφὲς τοῦ Ὀλύμπου καὶ τὰ δώματα τῶν ἀθανάτων. Κι αὐτὲς ἀθάνατη τοξεύοντας φωνή, πρῶτα τὸ γένος τὸ σεβάσμιο τῶν θεῶν μὲ τὸ τραγούδι τους δοξάζουν ἀπὸ 'ξαρχῆς, αὐτοὺς ποὺ ἡ Γῆ κι ὁ Οὐρανός, ὁ μέγας γέννησαν κι ἐκείνους ποὺ ἀπ' αὐτοὺς γεννήθηκαν θεοί, τῶν ἀγαθῶν δοτῆρες. Κατόπιν τους, τὸν Δία, τὸν πατέρα τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων, κι ὅταν ἀρχίζουν τὸ τραγούδι τους οἱ θέαινες κι ὅταν τὸ τελειώνουν τὸν ὑμνοῦνε, πόσον ἀνώτερος ἀπ' τοὺς θεοὺς εἶναι καὶ μέγιστος στὴ δύναμή του. Ὕστερα πάλι τῶν ἀνθρώπων τὴ γενιὰ καὶ τὴ γενιὰ τῶν φοβερῶν Γιγάντων ψάλλοντας, τοῦ Δία εὐφραίνουν τὴν ψυχὴ στὰ δώματα τοῦ Ὀλύμπου, οἱ Μοῦσες οἱ Ὀλύμπιες, τοῦ Δία ποὺ κρατάει τὴν καταιγίδα οἱ θυγατέρες...».

Ἡσιόδου, «Θεογονία» 36-47 (Μετ. Π. Λεκατσᾶ)

6. Ὁ Ἡσίοδος δίνει συμβουλὲς στὸν ἀδελφό του τὸν Πέρση:

Μὰ ἐσύ, Πέρση, νὰ ὑπακούης στὸ δίκιο καὶ νὰ μὴν ἀγαπᾶς τὴν αὐθαιρεσία· γιατὶ ἡ αὐθαιρεσία εἶναι βλαβερὴ στὸν κοινὸν ἄνθρωπο· μὰ κι ὁ μεγάλος δὲ μπορεῖ εὔκολα νὰ τὴ βαστάη καὶ λυγάει κάτω ἀπὸ τὸ βάρος της, ὅταν πέση σὲ ἀπερισκεψίες· προτιμότερος εἶναι ὁ δρόμος ποὺ περνάει ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος πρὸς τὴ δικαιοσύνη. Ἡ δικαιοσύνη ἔχει μεγαλύτερη δύναμη ἀπὸ τὴν αὐθαιρεσία νὰ βγῆ στὸ τέλος νικήτρα· κι ὁ ἄμυαλος τὸ μαθαίνει αὐτό, ὅταν πάθη. Γιατὶ ἀμέσως ὁ Ὅρκος τρέχει ξοπίσω στὶς ἄδικες κρίσεις».

Ἡσιόδου, «Ἔργα καὶ Ἡμέραι» στ. 213-222 (Μετ. Σπ. Φίλιππα)

7. [Τὸ Ὀλυμπιακὸ Ἱερὸ γιὰ τὸν Πίνδαρο:

Μάνα τῶν χρυσοστέφανων ἀγώνων, Ὀλυμπία,
δέσποινα τῆς ἀλήθειας, ὅπου οἱ λειτουργοί,
μελετώντας τὰ σφάγια τὴ βουλὴ ζητοῦνε
τοῦ λευκοκέραυνου τοῦ Δία,
μὴν ἔχη στὴν ψυχή του καμιὰ φροντίδα
γιὰ κείνους ποὺ μεγάλη τὴ γλυκιὰ
τὴ νίκη λαχταροῦνε,
καὶ τῶν καμάτων τέλος
ἀνάπαψης πνοὴ
ν' ἀξιωθοῦνε·
τῆς εὐσέβειας τὴ δέηση ἀληθεύει ἡ χάρη ἡ θεία·
μά, ὦ τῆς Πίσας ὁμορφόδεντρο βασὶ
στὸν Ἀλφειὸ κοντά, τὸν νικητήριο δέξου
τὸν ὕμνο καὶ τὴ στεφανηφορία.
Δόξα μεγάλη αὐτὸν ποὺ τὸ ἔπαθλό σου
τὸ λαμπρὸ λάβη πάντα ἀκολουθεῖ.
Τὰ δῶρα διάφορα τῆς εὐτυχίας·
μὰ βρίσκεις, ὁ θεὸς ἂν θέλη,
δρόμους στὸν βίο πολλοὺς
εὐδαιμονίας»].

Πινδάρου, «Ὀλυμπιόνικος» 8ος 1-22 (Μετ. Π. Λεκατσᾶ)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ

ΟΙ ΚΛΑΣΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

(5ος - 4ος αἰ. π.Χ.)

Ἡ ἐξάπλωση τῶν Ἑλλήνων στὴ Μ. Ἀσία τοὺς ἔφερε σ' ἐπαφὴ μὲ δυὸ σημαντικοὺς λαούς, ποὺ διαδοχικὰ πῆραν στὴν κυριαρχία τους τὶς μικρασιατικὲς ἑλληνικὲς πόλεις: τοὺς *Λυδούς*, ἕνα πλουσιότατο ἀλλὰ λιγόζωο κράτος, καὶ τοὺς *Πέρσες*, ποὺ τὸν 6ο αἰώνα ἔστρεψαν τὰ βλέμματά τους πρὸς τὴ Μ. Ἀσία καὶ θέλησαν, τελικά, νὰ κατακτήσουν ὁλόκληρη τὴν Ἑλλάδα.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. ἑνωμένες οἱ ἑλληνικὲς πόλεις ἀντιμετωπίζουν λαμπρὰ τὸν φοβερὸ Περσικὸ κίνδυνο. Ἡ νίκη αὐτὴ πρόβαλε ἰδιαίτερα τὴν ἀξία τῆς Ἀθήνας, ποὺ ὀργανώνει μετὰ τὴν λήξη τῶν Περσικῶν πολέμων μεγάλη συμμαχία μὲ πολλὲς ἑλληνικὲς πόλεις.

Ὡστόσο, ἡ ἑνότητα στὸν Ἑλληνισμὸ δὲν πραγματοποιήθηκε, μὲ ἀποτέλεσμα, παρ' ὅλη τὴν ἀφάνταστη ἀνάπτυξη τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ τὸν 5ο αἰ. π.Χ. (ξεχώρισε ἰδιαίτερα ἡ προσφορὰ τῆς Ἀθήνας) νὰ ξεσπάση ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος (431-404 π.Χ.).

Ἡ σύγκρουση αὐτὴ στάθηκε καταστροφικὴ γιὰ τὸν Ἑλληνισμό, ποὺ χτυπήθηκε βαρύτατα καί, οὐσιαστικά, δὲν ξανάφτασε ποτὲ στὴν παλαιά του ἀκμή.

Οἱ συνέπειες φάνηκαν μετὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅταν ὕστερα ἀπὸ τὴν πρόσκαιρη ἀνάδειξη τῆς Θήβας, ἐπικράτησε ἀναρχία καὶ πάλι ἡ ἀσυνεννοησία ἀνάμεσα στὶς ἑλληνικὲς πόλεις ὁδήγησε στὴν παρακμή τους. Ὡστόσο, τὰ γράμματα καὶ οἱ τέχνες ἐξακολούθησαν νὰ ἀνθίζουν.

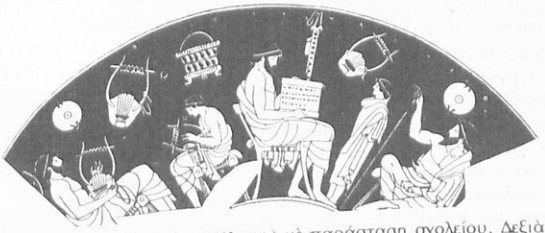

Λεπτομέρεια ἐρυθρόμορφου ἀγγείου (κύλικας) μὲ παράσταση σχολείου. Δεξιὰ ὁ δάσκαλος διδάσκει γράμματα τὸ μικρὸ μαθητὴ ποὺ στέκει ὄρθιος ἐμπρός του. Στὴν ἄκρη, καθιστὸς σὲ ἀναδιπλούμενο κάθισμα, ὁ παιδαγωγὸς τοῦ παιδιοῦ, ποὺ τὸ πηγαινοφέρνει ἀπὸ τὸ σπίτι στὸ σχολεῖο. Ἀριστερά, μάθημα μουσικῆς. Ἔργο τοῦ ἀγγειογράφου Δούριδος. Γύρω στὰ 480 π.Χ. Μουσεῖο Βερολίνου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΓΕΙΤΟΝΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ

Α΄. ΟΙ ΛΥΔΟΙ

Ὁ Πακτωλός. «Εἶναι σωστὸς Πακτωλός», λένε ἀκόμα σήμερα πολλοὶ ὅταν θέλουν νὰ τονίσουν πόσο ἀποδοτικὴ εἶναι μιὰ ἐπιχείρηση. Γιατί ὅμως, καὶ ποιός ἦταν ὁ Πακτωλός; Ἕνα μικρὸ ἀλλὰ θαυμαστὸ ποτάμι, ποὺ στὴν ἄμμο του ὑπῆρχαν «ψήγματα» ἀπὸ χρυσάφι στὴν ἀρχαιότητα. Τὰ νερά του περνοῦσαν ἀπὸ χώματα μὲ κοιτάσματα χρυσαφιοῦ ποὺ τὸ παρέσυραν στὴν ἄμμο. Σήμερα, τὰ κοιτάσματα ξεπλύθηκαν πιά.

Σχηματισμὸς τοῦ Λυδικοῦ κράτους. 7ος αἰ. π.Χ. Ὁ Πακτωλὸς βρισκόταν στὴ Λυδία, μιὰ περιοχή, ποὺ ἁπλωνόταν στὰ ἀνατολικὰ περίπου τῶν ἰωνικῶν ἀποικιῶν τῆς Μ. Ἀσίας. Οἱ κάτοικοί της ἦταν Ἰνδοευρωπαῖοι καὶ μόνο τὸν 7ο αἰ. π.Χ. κατόρθωσαν νὰ σχηματίσουν ἕνα μεγάλο ἀλλὰ ἐφήμερο κράτος, ποὺ ἁπλώθηκε σ' ὁλόκληρη τὴ Μ. Ἀσία, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παράλια, ὅπου εἶχαν ἱδρυθῆ οἱ ἑλληνικὲς πόλεις. Ἦταν τότε βασιλιὰς ὁ Γύγης, ποὺ τὰ πλούτη του τὰ ἀναθυμᾶται ὁ Παριανὸς ποιητὴς *Ἀρχίλοχος* στὰ τραγούδια του.

Ἡ χώρα. Ἡ Λυδία ἦταν χώρα εὔφορη καὶ πλούσια σὲ μέταλλα· ἐκμεταλλευόταν ἀκόμη τοὺς ἐμπορικοὺς δρόμους, ποὺ ἀπὸ τὴν καρδιὰ τῆς Ἀσίας ὁδηγοῦσαν στὴ μικρασιατικὴ παραλία.

Οἱ τέχνες. Ἔτσι, ἦταν φυσικὸ νὰ ἔρθη σὲ ἐπαφὴ καὶ μὲ τοὺς λαοὺς τῆς Μεσοποταμίας καὶ μὲ τοὺς Ἕλληνες. Ἀπὸ τὴ γνωριμία αὐτὴ ὠφελήθηκε ἰδιαίτερα κι ὁ λαός της, συγκεντρώνοντας πολὺ χρυσάφι, φιλοπρόοδος κι ἐργατικὸς καθὼς ἦταν, κατάγινε καὶ μὲ τὶς τέχνες. Τὰ ὡραῖα προϊόντα τῆς βιοτεχνίας του (πολύχρωμα ὑφάσματα καὶ χαλιὰ) ἦταν περιζήτητα στὶς ξένες χῶρες.

Σάρδεις. Πρωτεύουσα τῆς Λυδίας ἦταν οἱ *Σάρδεις*, ὄμορφη καὶ ὀχυρὴ πόλη κοντὰ στὴ Σμύρνη, ποὺ ἔμειναν θρυλικὰ τὰ πλούσια ἀνάκτορά της.

Ὁ Κροῖσος. Τὴ μεγαλύτερή της ἀκμὴ γνώρισε ἡ χώρα τὴν ἐποχὴ ποὺ τὴν κυβερνοῦσε ὁ βασιλιὰς *Κροῖσος* (560-546). Ἐκεῖνος μεγάλωσε πολὺ τὸ κράτος του κι ἀπόκτησε δύναμη, πλοῦτο καὶ φήμη παραμυθένια. Ἐνδιαφέρθηκε πολὺ γιὰ τὸ ἐμπόριο, ποὺ συντελοῦσε στὴν ἀνάπτυξη τῆς χώρας του, γιὰ νὰ ἀνταποκριθῆ μάλιστα στὶς ἀνάγκες του, ἔκοψε νομίσματα. Ὁ ἴδιος ἦταν μεγάλος θαυμαστὴς τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, μιλοῦσε ἑλληνικὰ καὶ στὴν αὐλή του, ποὺ τὴ χαρακτήριζε ἀνατολίτικη μεγαλοπρέπεια, συνήθιζε νὰ προσκαλῆ σοφοὺς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.

Οἱ Λυδοὶ θαυμάζουν τὴν Ἑλλάδα. Τὴν ἐποχὴ τῆς βασιλείας του, ἡ ἀκτινοβολία τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου εἶναι τόσο μεγάλη στὴ Λυδία, ὥστε πολλοί της κάτοικοι ξέρουν τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, σέβονται τοὺς ἑλληνικοὺς θεοὺς καὶ συμβουλεύονται τὰ μαντεῖα τους.

Κροῖσος καὶ Σόλων. Στὸ λαμπρό του παλάτι ὁ Κροῖσος, ἀναφέρει ἡ παράδοση, ἀξιώθηκε νὰ φιλοξενήση τὸν Ἀθηναῖο Σόλωνα, καὶ ἡ συνάντησή τους ἔμεινε θρυλική. Ὁ Κροῖσος, ὅσο κι ἂν θαύμαζε τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμό, δὲν μπόρεσε νὰ νιώση τὴ βαθύτερή του οὐσία, τὴν ἁπλότητα καὶ τὴν ἀνθρωπιά του. Μὲ τοὺς θησαυρούς του δοκίμασε νὰ θαμπώση τὸν Ἕλληνα σοφό, ποὺ στὴν ψυχή του ἀναδεύονταν εὐγενικὲς ἰδέες μονάχα καὶ δὲν ἔδινε σημασία στὰ ὑλικὰ ἀγαθὰ τῆς ζωῆς, ἐπειδὴ τὰ θεωροῦσε ὑπόβαθρο καὶ ὄχι σκοπό της.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ Κροῖσος παίρνει τὶς ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας. Ὁ ἴδιος αὐτὸς βασιλιὰς ἔστελνε πλούσια δῶρα στὰ ἑλληνικὰ ἱερὰ (στὸ ναὸ τῆς Ἀρτέμιδος στὴν Ἔφεσο) καὶ ζητοῦσε χρησμοὺς ἀπὸ τὸ Μαντεῖο τῶν Δελφῶν. Μ' ὅλο τὸ θαυμασμὸ ποὺ ὁ Κροῖσος εἶχε γιὰ τὸν Ἑλληνισμό, δὲ δίστασε νὰ ἔρθει σὲ σύγκρουση μὲ τὶς μικρασιατικὲς ἑλληνικὲς πόλεις γιὰ νὰ ἐπεκτείνει τὴ χώρα του. Τὶς ὑποχρέωσε, ἔτσι, νὰ τοῦ πληρώνουν φόρο καὶ νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν κυριαρχία του. Λογάριαζε μάλιστα νὰ προχωρήσει καὶ στὰ ἑλληνικὰ νησιά, γιὰ νὰ κάμει τὴ χώρα του μεγάλη ναυτικὴ δύναμη.

Κατάλυση τῆς Λυδίας ἀπὸ τοὺς Πέρσες τὸ 546 π.Χ. Τὰ σχέδιά του ὅμως ματαιώθηκαν, μὲ τὴν ἐμφάνιση ἑνὸς μεγάλου βασιλιᾶ στὴ γειτονικὴ Περσία, τοῦ Κύρου, ποὺ τὴν ἴδια ἐποχή, ἀφοῦ κυριάρχησε στὴ χώρα τῶν Μήδων, θέλησε νὰ ἁπλώσει τὴν ἐξουσία του καὶ στὴ Μ. Ἀσία. Ἡ σύγκρουση ἀνάμεσά τους μέρος τοῦ μεγάλου ὀροπεδίου τοῦ Ἰράν, ποὺ ἀπὸ τὴν Κασπία θάλασσα φθάνει ὡς τὸν Περσικὸ κόλπο. Ἡ χώρα βρίσκεται στ' ἀνατολικὰ τῆς Μεσοποταμίας. Τὰ ἄφθονα λιβάδια της πρόσφεραν κάθε εὐκολία στοὺς νεοφερμένους, ποὺ ἀχώριστη συντροφιά τους εἶχαν τὸ ἄλογο.

Στὰ βορινὰ κατοίκησαν οἱ *Μῆδοι*· στὰ νότια, οἱ *Πέρσες*. Καὶ οἱ δυὸ περιοχὲς εἶναι εὔφορες, γι' αὐτὸ καὶ γρήγορα οἱ κάτοικοι συνήθισαν στὴν ἀγροτικὴ ζωή.

1. ΟΙ ΜΗΔΟΙ

Ἡ παλαιότερη ἱστορία τῆς χώρας χάνεται στὴν ὀμίχλη τῆς προϊστορίας.

Οἱ Μῆδοι ἀποκτοῦν τὴν ἀνεξαρτησία τους. Τὸν 8ο μόλις π.Χ. αἰώνα, βρίσκουμε τοὺς Μήδους χωρισμένους σὲ μικρὲς ἡγεμονίες, νὰ πληρώνουν φόρο ὑποτελείας στοὺς Ἀσσυρίους. Στὰ τέλη τοῦ ἴδιου αἰώνα ξεσηκώνονται καὶ [μὲ ἀρχηγὸ τὸν Δηιόκη] ἀποκτοῦν τὴν ἀνεξαρτησία τους.

Ἐκβάτανα. Κατάληψη τῆς Περσίας. Καταστροφὴ τῆς Νινευΐ. Πρωτεύουσα ἔγιναν τὰ *Ἐκβάτανα*, ὅπου χτίστηκε τὸ παλάτι τοῦ βασιλιᾶ, κι ἡ πόλη ὀχυρώθηκε κι ἔγινε περσικὴ ἐπαρχία.

Κιονόκρανο μὲ δύο ταύρους γονατιστούς, ἀπὸ τὸ ἀνάκτορο τῶν Περσῶν βασιλέων στὰ Σοῦσα. Σήμερα βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τοῦ Λούβρου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρώθηκε μὲ ἑφτὰ σειρὲς τείχη. Σὲ λίγο οἱ Μῆδοι κυρίευσαν τὴν Περσία καί, τὴν ἐποχὴ τοῦ βασιλιᾶ Κυαξάρη, συνεννοημένοι μὲ τοὺς Βαβυλωνίους, εἰσβάλλουν μαζὶ στὴν Ἀσσυρία καὶ καταστρέφουν τὴν πρωτεύουσά της, τὴ Νινευί (612 π.Χ.).

2. ΟΙ ΠΕΡΣΕΣ

Οἱ Πέρσες ἱδρύουν ἀνεξάρτητο κράτος τὸ 550 π.Χ. Γιὰ λίγα χρόνια τὸ κράτος τῶν Μήδων μεγάλωνε, γιὰ νὰ συνορέψη τελικά, στὸν ποταμὸ Ἅλυ, μὲ τὴ Λυδία. Στὴ ζωὴ κρατήθηκε ὡς τὰ 550 π.Χ., ὅταν οἱ Πέρσες ἐπαναστάτησαν καὶ μὲ ἀρχηγὸ τὸν ἐξυπνότατο καὶ δραστήριο Κύρο κατόρθωσαν ν' ἀποκτήσουν τὴν ἀνεξαρτησία τους, καὶ ὑποτάσσοντας τοὺς Μήδους ἵδρυσαν τὸ Περσικὸ κράτος.

Κῦρος (550-528 π.Χ). Ὁ βασιλιὰς Κύρος ἔδωσε μεγάλη πνοὴ στὸ Περσικὸ κράτος, κι ἡ κατακτητική του μανία τὸν ἔσπρωξε νὰ κινηθῆ ἐναντίον τῶν Βαβυλωνίων, ἀφοῦ πρὶν νίκησε τὸν Κροῖσο καὶ κατέλαβε τὴ Λυδία (μαζὶ καὶ τὶς ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας). Κυρίευσε χωρὶς δυσκολία τὴ χώρα τους καὶ ἔδωσε ἄδεια στοὺς Ἑβραίους νὰ γυρίσουν πίσω στὴν Παλαιστίνη, ποὺ ἔγινε κι αὐτὴ περσικὴ ἐπαρχία μετὰ τὴν κατάλυση τοῦ Βαβυλωνιακοῦ κράτους. Τὰ σύνορά του ἔτσι ἔφθασαν ὡς τὴν Αἴγυπτο. Πρωτεύουσα τοῦ κράτους ἔκαμε τοὺς *Πασαργάδες*.

Ἐξάπλωση τοῦ Περσικοῦ κράτους. Οἱ διάδοχοί του, ποτισμένοι μὲ τὴν ἴδια ἀγάπη γιὰ κυριαρχία, θέλησαν νὰ μεγαλώσουν ἀκόμη περισσότερο τὸ τεράστιο κράτος τους. Ἀκολούθησαν, δηλαδή, ἰμπεριαλιστικὴ* πολιτική. Κυρίευσαν, ἔτσι, τὴν Αἴγυπτο, τὴ Λιβύη καὶ τὴν Κυρηναϊκή.

Δαρεῖος Α΄ καὶ οἱ Ἕλληνες. Τὸν καιρὸ ποὺ ἔγινε βασιλιὰς ὁ *Δαρεῖος ὁ Α΄* (521-485), οἱ Πέρσες ἔχοντας κυριαρχήσει σ' ἕνα μεγάλο μέρος τῆς Ἀσίας, θέλησαν νὰ προχωρήσουν καὶ στὴν Εὐρώπη. (Τὸ κράτος τους εἶχε τόση δύναμη, πλοῦτο καὶ φήμη, ὥστε θὰ πίστευε κανεὶς πὼς θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ σκεφτῆ ὁποιοσδήποτε λαὸς νὰ τοὺς φέρη ἀντίσταση).

Πρῶτο ἐμπόδιο καὶ ὁριστικό, σ' αὐτὴ τὴν ἐξάπλωση πρὸς τὴ Δύση, στάθηκε ἡ Ἑλλάδα. Στὸν τελείως ἄνισο ἀγώνα ποὺ ἐπιχείρησαν οἱ Πέρσες, ὁ Ἑλληνισμὸς ὄχι μόνο δὲ λύγισε, ἀλλὰ σταμάτησε ὁριστικὰ τὴν πορεία τους πρὸς τὴν Εὐρώπη. Ὕστερα ἀπ' αὐτό, ἡ Περσικὴ αὐτοκρατορία συνέχισε τὴ ζωή της ὡς τὴν ἐποχὴ ποὺ ἕνας περίφημος Ἕλληνας κατακτητής, ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, τὴν κυρίευσε.

Ὁ τάφος τοῦ Κύρου στοὺς Πασαργάδες. 6ος αἰ. π.Χ. Προσέξτε πὼς ὁ τάφος εἶναι ὁλόκληρο οἰκοδόμημα, ἱδρυμένο σὲ ψηλὴ βαθμιδωτὴ βάση.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

3. Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΣΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ὁ βασιλιάς. Ἡ Περσικὴ αὐτοκρατορία ἦταν ἀπόλυτη μοναρχία, ὅπως τὰ ἄλλα μεγάλα κράτη τῆς Ἀνατολῆς ποὺ γνωρίσαμε. Ἡ ζωὴ κι ἡ περιουσία τῶν ὑπηκόων ἦταν στὴ διάθεση τοῦ βασιλιᾶ. Ζώντας σὲ πολυτελέστατα ἀνάκτορα, πλουσιότατος, χάρη στοὺς ἀμέτρητους φόρους ποὺ συγκέντρωνε ἀπὸ τοὺς κατακτημένους λαοὺς καὶ τοὺς ὑπηκόους του, περιστοιχιζόταν ἀπὸ πολυάριθμη αὐλή, κι ἦταν γιὰ τὸν πολὺ κόσμο ἀπρόσιτος. Ὅποιος τὸν ἀντίκριζε, γονάτιζε, κι ἔσκυβε ἐμπρός του.

Ἡ διοίκηση. Σατραπεῖες. Ὁ Κύρος, ὁ ἱδρυτὴς τῆς ἀπέραντης αὐτῆς αὐτοκρατορίας, ποὺ σύντομα ἁπλώθηκε ἀπὸ τὶς Ἰνδίες ὡς τὴν Κασπία, τὴν Αἴγυπτο καὶ τὴν Κυρηναϊκή, στάθηκε ὁ *μεγάλος κατακτητής*. Ὁ Δαρεῖος ὁ Α΄ ὑπῆρξε ὁ *ὀργανωτὴς* τοῦ κράτους, γιατὶ κατάλαβε πὼς διαφορετικὰ θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ διατηρήσει στὴν ἐξουσία του τοὺς ποικίλους ὑπηκόους του. Ἐνδιαφέρθηκε, ἔτσι, γιὰ τὴ διοίκηση καὶ χώρισε τὴν αὐτοκρατορία σὲ περιφέρειες, τὶς *σατραπεῖες*. Τὴ διοίκησή τους ἀνάθεσε σὲ ἕναν εὐγενῆ Πέρση, τὸ *σατράπη*, ποὺ μαζὶ μὲ τὸ βασιλικὸ γραμματέα καὶ τὸ στρατιωτικὸ διοικητὴ ἀντιπροσώπευαν τὴν ἐξουσία του.

Ἐπιθεωρητές. Ἐπειδή, ὅμως, ἡ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν πρωτεύουσά του, τὰ Σοῦσα, ἦταν πολὺ μεγάλη κι εὔκολα καλλιεργοῦσε ὁ κάθε σατράπης τὸν ἐγωισμὸ καὶ τὴ διάθεση νὰ γίνει ἀνεξάρτητος, ὑπῆρχαν ἐπιθεωρητές, «τὰ μάτια καὶ τ' αὐτιὰ τοῦ βασιλέως», ποὺ τοῦ ἐξασφάλιζαν τὴν κυριαρχία περιοδεύοντας σ' ὅλες τὶς σατραπεῖες.

Δρόμοι. Στάθηκε ἀνάγκη γιὰ τὸ Περσικὸ κράτος ἡ κατασκευὴ *δρόμων*, γιὰ νὰ διευκολύνεται ἡ μετακίνηση τοῦ στρατοῦ καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν ἐμπορευμάτων, καθὼς καὶ ἡ κίνηση τῶν βασιλικῶν ταχυδρόμων, ποὺ μὲ τὰ γρήγορα

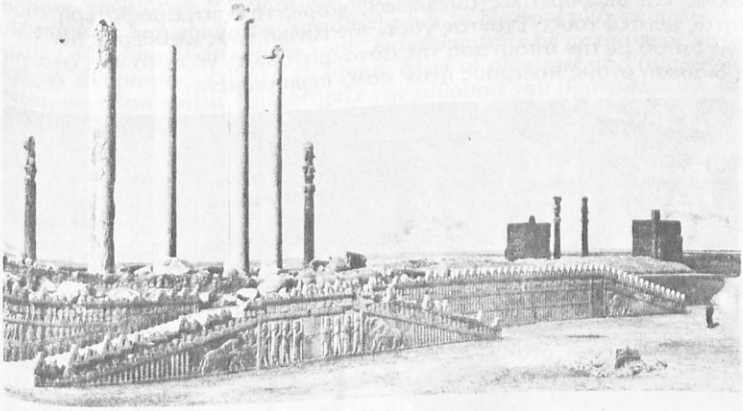

Τὰ ἐρείπια τοῦ ἀνακτόρου τῶν Περσῶν βασιλέων στὴν Περσέπολη. Κατασκευάστηκε ἀπὸ τὸ Δαρεῖο καὶ τὸν Ξέρξη καὶ διατηρήθηκε ὡς τὴν ἐποχὴ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἐμπρὸς ἀριστερὰ ἡ διπλὴ κλίμακα ποὺ ἡ πρόσοψή της διακοσμεῖται μὲ ἀνάγλυφα ποὺ παριστάνουν τοὺς φρουροὺς, καὶ ζῶα ποὺ ἐπίσης θεωροῦνται φύλακες τοῦ παλατιοῦ. Στὸ δεύτερο πλάνο ὑψώνονται ἐλάχιστοι κίονες, ἀπὸ τοὺς 72 ποὺ στήριζαν τὴ μεγάλη αἴθουσα τῆς ὑποδοχῆς τῶν ἀνακτόρων. Στὸ βάθος, οἱ θύρες τῶν διαμερισμάτων τοῦ Δαρείου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἄλογά τους μποροῦσαν νὰ βρίσκωνται, σὲ συντομώτατο διάστημα, ὅπου ἦταν ἀνάγκη. Ἡ «βασιλικὴ ὁδός», ποὺ ἀπὸ τὰ Σοῦσα ἔφερνε στὶς Σάρδεις, εἶχε μῆκος 2.400 χιλιόμετρα.

Ὑποχρεώσεις σατραπῶν. Κάθε σατράπης ἔπρεπε, τὸν καιρὸ τῆς εἰρήνης, νὰ στέλνη ταχτικὰ τοὺς καθορισμένους φόρους σὲ χρήματα ἢ σὲ εἴδη στὸ βασιλιά. Σὲ περίπτωση πολέμου, εἶχαν ὁριστῆ οἱ ὑποχρεώσεις σὲ στρατὸ ἢ καράβια, ποὺ κάθε περιοχὴ ἔπρεπε νὰ προμηθεύση.

Τὸ νόμισμα. «Ὁ Μέγας Βασιλεύς», ὅπως τὸν ὀνόμαζαν οἱ Ἕλληνες, δὲν ἐνδιαφερόταν ἰδιαίτερα γιὰ τὸ ἐμπόριο. Περισσότερο ἀπὸ καθετὶ τὸν ἔνοιαζε ἡ ταχτικὴ εἴσπραξη τῶν φόρων κι ἡ πειθαρχία τῶν ὑπηκόων του. Ὁ Δαρεῖος ἔκοψε χρυσὸ νόμισμα, τοὺς περίφημους «*δαρεικούς*», ὄχι ὅμως σὲ πολὺ μεγάλον ἀριθμό. Χωρὶς ἐξαίρεση, ὅλοι οἱ βασιλεῖς τῆς Περσίας προτιμοῦσαν νὰ συγκεντρώνουν τὸ χρυσάφι στ' ἀνάκτορά τους (γι' αὐτό, ὅταν ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος κυρίευσε τὴν περσικὴ πρωτεύουσα, βρῆκε ἀμέτρητους θησαυροὺς στὰ βασιλικὰ παλάτια).

4. Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Παρ' ὅλη τὴν καλή του ὀργάνωση τὸ *Περσικὸ κράτος εἶχε ἀρκετὲς ἀδυναμίες:*

Ἐπικρατεῖ ἡ κολακεία. Ἡ ἀπολυταρχικὴ διοίκηση κι ἡ δεσποτικὴ νοοτροπία τῶν βασιλέων δημιουργοῦσε εὔνοιες μεταξὺ τῶν εὐγενῶν, καὶ συχνὰ ἐπιβαλλότ αν ἡ γνώμη ἐκείνων ποὺ κολάκευαν πιὸ ἐπιτήδεια τὸ μονάρχη. Οἱ σατράπες ὑπέβλεπαν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον.

Οἱ συγκρούσεις τῶν σατραπῶν. Ἡ ἔκταση τοῦ Περσικοῦ κράτους ἦταν τεράστια, γι' αὐτὸ κι οἱ σατράπες τῶν μακρινῶν περιοχῶν συχνὰ ἐπαναστατοῦσαν ἢ συγκρούονταν μεταξύ τους.

Διαφορετικοὶ λαοὶ ἀποτελοῦσαν τὸ Περσικὸ κράτος. Οἱ λαοὶ ποὺ ἀνῆκαν στὸ ἀπέραντο κράτος ἦταν τελείως διαφορετικοὶ (μὲ ἄλλη γλώσσα, ξεχωριστὴ θρησκεία καὶ διαφορετικὲς συνήθειες), χωρὶς τὴν παραμικρότερη αἴσθηση ἑνότητας μεταξύ τους. Ἔχοντας χάσει τὴν ἐθνική τους ἐλευθερία, δὲν ἔνιωθαν κανένα δεσμὸ μὲ τὴν ὑπόσταση τῆς αὐτοκρατορίας, γι' αὐτὸ κι ἡ ἀγωνιστική τους διάθεση στοὺς πολέμους ἦταν πολὺ περιορισμένη.

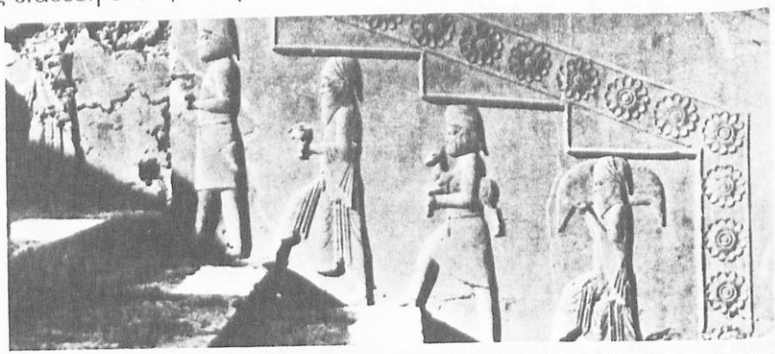

Λεπτομέρεια ἀπὸ τὴ μνημειακὴ κλίμακα τῶν ἀνακτόρων στὴν Περσέπολη. Σὲ κάθε σκαλὶ ἀντιστοιχεῖ ἕνας ἄνδρας ποὺ φέρνει δῶρα στὸ Μεγάλο Βασιλέα. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ποικιλία στὶς κινήσεις, θεληματική, γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὴ μονοτονία στὴν ἐπίσημη αὐτὴ στάση ποὺ παριστάνονται οἱ δωροφόροι. Στὴν καλλιτεχνικὴ σύλληψη τῆς σκηνῆς ὑπάρχει ἔντονη ἡ ἐπίδραση τῆς τέχνης τῶν Μικρασιατῶν Ἑλλήνων κι ὄχι πιὰ τῶν Ἀσσυρίων.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Στρατὸς χωρὶς ἐθνικὴ ἑνότητα. Στὶς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις, ὁ βασιλιὰς ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ χρησιμοποιῆ στρατιωτικὰ σώματα ἀπὸ διάφορες ἐθνικότητες καὶ μὲ διαφορετικὴ ἀγωγή, στολὴ καὶ συνήθειες.
Τὸ ναυτικὸ τῶν Περσῶν στηριζόταν στοὺς ὑπηκόους. Οἱ Πέρσες, σὰν ἠπειρωτικὸς λαός, δὲν εἶχαν πεῖρα στὸ ναυτικό, γι' αὐτὸ κι ἦταν ἀναγκασμένοι νὰ στηρίζωνται στοὺς ὑπηκόους των: στοὺς Φοίνικες, στοὺς Αἰγυπτίους καὶ στοὺς Ἕλληνες τῆς Μ. Ἀσίας.
Ὁ ἰδιότυπος αὐτὸς χαρακτήρας τοῦ Περσικοῦ κράτους ὁδήγησε ἀναγκαστικὰ τοὺς ἄρχοντες σὲ μερικὲς ὑποχωρήσεις, γιὰ νὰ διατηρηθῆ ἡ συνοχὴ τῶν λαῶν ποὺ τὸ ἀποτελοῦσαν.
Ἀνεκτικὴ ἡ Περσία στοὺς κατακτημένους. Δὲν ὑπῆρχε στὴν Περσία ἡ σκληρότητα ποὺ χαρακτήριζε τοὺς Ἀσσυρίους. Ὅταν οἱ ὑπήκοοι πλήρωναν ταχτικὰ τοὺς φόρους ἢ τὰ δῶρα ποὺ ζητοῦσε ὁ βασιλιάς, κι ἔμεναν ἥσυχοι, τὸ κράτος δὲν τοὺς ἐνοχλοῦσε. Κάθε ὑπήκοος τῆς Περσίας μποροῦσε νὰ λατρεύη ὅποιο θεὸ ἤθελε, καὶ κανεὶς δὲν τὸν ἐμπόδιζε νὰ ζῆ σύμφωνα μὲ τὶς ἰδιαίτερές του συνήθειες. Αὐτὴ ἡ ἀνοχή, *γιὰ πρώτη φορά*, παρουσιάζεται σὲ αὐτοκρατορία τῆς ἀρχαιότητας. Ἔτσι, ἡ ὑποδούλωση δὲν ἦταν φοβερὰ αἰσθητὴ καὶ δὲν ὑπῆρχε στὴν Περσία τὸ μίσος ποὺ ἄλλα μεγάλα κράτη ἔκαμαν τοὺς κατακτημένους λαοὺς νὰ αἰσθάνωνται.

5. Ο ΠΕΡΣΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ἡ περσικὴ τέχνη δὲν ἔχει καμιὰ πρωτοτυπία. Ἔξυπνα δανείστηκε πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ τοὺς παλαιότερους πολιτισμούς, ποὺ τὰ προσάρμοσε στὸ χαρακτήρα τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἀναγκῶν τοῦ κράτους.
Περσέπολη-Σοῦσα. Στὴν *Περσέπολη* (ὅπου ὑπῆρχαν οἱ τάφοι τῶν βασιλέων) καὶ στὰ *Σοῦσα* ἱδρύθηκαν τεράστια ἀνακτορικὰ συγκροτήματα ἀπὸ πέτρα καὶ λευκὸ μάρμαρο. Πρότυπό τους ὑπῆρξαν τὰ ἀνάκτορα τῶν Ἀσσυρίων. Τὸ οἰκοδομικό τους ὑλικὸ βοήθησε στὴ διατήρησή τους. Πελώριες σκάλες συνδέουν τὰ ποικίλα διαμερίσματα, τοποθετημένα σὲ διαφορετικὰ ἐπίπεδα. Μεγάλες πύλες ὁδηγοῦσαν στὸ χῶρο τους, διακοσμημένες μὲ φτερωτοὺς ταύρους ποὺ εἶχαν ἀνθρώπινο κεφάλι. Πελώριες ἦταν οἱ αἴθουσες τῆς ὑποδοχῆς καὶ ἰδιαίτερη μεγαλοπρέπεια χαρακτήριζε τὴν αἴθουσα τοῦ θρόνου.
Ἡ μορφὴ τῆς περσικῆς τέχνης. Χλιδή, ἀνατολίτικη πολυτέλεια κι ἀγάπη γιὰ τὸ μνημειακὸ σφράγιζε τὴν εἰκόνα αὐτῶν τῶν ἀπέραντων συγκροτημάτων, ποὺ στολίζονταν μὲ πλήθος ἀνάγλυφες παραστάσεις, ὅπου σειρὲς ἀτέλειωτες ἀπὸ ἀνθρώπινες μορφὲς εἰκονίζονταν νὰ ἔρχωνται γιὰ νὰ προσφέρουν δῶρα στὸ Μεγάλο Βασιλέα. Οἱ Πέρσες ἔμαθαν ἀπὸ τοὺς Ἀσσυρίους τὴν ἐπένδυση τῶν τοίχων μὲ σμαλτωμένα πολύχρωμα τοῦβλα γιὰ διακόσμηση. Παριστάνονταν σειρὲς ἀπὸ πολεμιστές, ζῶα καὶ δράκοντες. Περίφημη ἔχει μείνει στὴν ἱστορία ἡ ἀγάπη τῶν Περσῶν γιὰ τοὺς κήπους (τοὺς ἔλεγαν «παραδείσους» οἱ Ἕλληνες)].
Ἡ θρησκεία. Ζαρατούστρας. Τὸ πρωτότυπο στοιχεῖο στὸν περσικὸ πολιτισμὸ εἶναι ἡ *θρησκεία*. Ἕνα βιβλίο εἰδικό, ἡ *Ζὲντ Ἀβέστα*, δίνει τὴν εἰκόνα της. Τὸ περιεχόμενό της διαμορφώθηκε ἀπὸ ἕνα ἱστορικὸ πρόσωπο, τὸ σοφὸ *Ζαρατούστρα*, ποὺ ἔζησε τὸν 7ο ἢ τὸν 6ο αἰ. π.Χ.
Ἡ πάλη ἀνάμεσα στὸ Καλὸ καὶ τὸ Κακό. Πίστευαν, ὅτι στὸν κόσμο ὑπάρχουν δυὸ μεγάλες δυνάμεις, τὸ Καλὸ καὶ τὸ Κακό, ποὺ παλεύουν ἀδιάκοπα ποιό νὰ κυριαρχήση. Θεὸς τοῦ Καλοῦ εἶναι ὁ θεὸς τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ζωῆς, ὁ *Ὀρμούσδ*· τοῦ Κακοῦ ὁ σκοτεινὸς *Ἀριμάν*. Πότε ὁ ἕνας καὶ πότε ὁ ἄλλος ὑπερ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ισχύει, καθὼς ἡ ζωὴ συνεχίζεται. Ὕψιστη ὑποχρέωση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ βοηθήση στὴν τελικὴ νίκη τοῦ Καλοῦ, καλλιεργώντας μέσα του ὅ,τι καλὸ καὶ χρήσιμο. Πρέπει νὰ εἶναι τίμιος κι ἀγνός, νὰ λέη πάντα τὴν ἀλήθεια καὶ νὰ ἀγαπάη τὴ δικαιοσύνη.

Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου κρίνεται ἀπὸ τὴ συμβολή του σ' αὐτὸ τὸν ἀγώνα. Ἂν μείνη ἐνάρετος, ἡ ψυχή του, ὕστερα ἀπὸ τὴν κρίση τοῦ Ὀρμούσδ, πετάει στὸ χῶρο ὅπου κυριαρχεῖ αἰώνια εὐτυχία. Τοὺς ἄδικους ἀνθρώπους, ποὺ ἔγιναν ὄργανα τοῦ Ἀριμάν, οἱ Πέρσες τοὺς ἄφηναν, ὅταν πέθαιναν, νὰ τοὺς κατασπαράξουν τὰ ἄγρια πουλιά. Δὲν ἤθελαν οὔτε νὰ τοὺς θάψουν, οὔτε νὰ παραδώσουν τὰ κορμιά τους στὴ φωτιά, γιὰ νὰ μὴ λερωθοῦν τὰ δυὸ αὐτὰ ἁγνὰ στοιχεῖα (ἡ φωτιὰ καὶ ἡ γῆ).

Ἡ γραφή. Οἱ Πέρσες πῆραν ἀπὸ τοὺς Ἀσσυρίους τὴ γραφὴ (τὴ σφηνοειδῆ), ὅπως καὶ πολλὰ ἄλλα πολιτιστικὰ στοιχεῖα. Οἱ γραφεῖς τους ὅμως ἀπλοποίησαν πολὺ τὸ σύστημα καὶ κατόρθωσαν μὲ τριάντα περίπου σύμβολα νὰ ἐξυπηρετοῦνται. Στὴν ἀπλοποιημένη αὐτὴ γραφὴ συντάσσονταν τὰ διατάγματα, ποὺ ἐξαιτίας τῆς φύσης τοῦ κράτους (τὸ ἀποτελοῦσαν ποικίλοι λαοὶ) ἦταν ἀνάγκη νὰ μεταφραστοῦν στὶς διάφορες ἐθνικὲς γλῶσσες τῶν λαῶν τῆς αὐτοκρατορίας.

Πυρολατρεία. «Μάγοι». Ἡ λατρεία τῶν Περσῶν δὲ γινόταν σὲ ναούς, ἀλλὰ στὸ ὕπαιθρο, ὅπου πάνω στοὺς βωμοὺς οἱ ἱερεῖς τους, οἱ *«Μάγοι»*, ἄναβαν φωτιὰ (*Πυρολατρεία*). Ἡ περσικὴ θρησκεία ξεχωρίζει ἀπὸ τὶς δοξασίες ὅλων τῶν ἀνατολικῶν πολιτισμῶν γιὰ τὴν ἀνώτερή της ἠθική, κι ἐπηρέασε μεταγενέστερες θρησκεῖες.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Λυδοί, Μῆδοι καὶ Πέρσες ὑπῆρξαν ἰνδοευρωπαϊκοὶ λαοί.

2. Τῶν Λυδῶν ἡ ἐμφάνιση σημειώνεται τὸν 7ο αἰ. π.Χ. Πλούσιο κράτος, ἀλλὰ ἐφήμερο, ἦρθε σὲ στενὴ ἐπαφὴ μὲ τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμό, κυριάρχησε στὶς μικρασιατικὲς ἑλληνικὲς πόλεις καὶ ἄφησε πίσω του τὴ φήμη τῶν ἀμύθητων θησαυρῶν τῶν βασιλέων του. Περιφημότερος στάθηκε ὁ Κροῖσος, ὁ τελευταῖος βασιλιάς. Στὴν ἐποχή του ἡ Λυδία ὑποτάχθηκε στοὺς Πέρσες.

3. Μῆδοι καὶ Πέρσες κατοικοῦν στὸ εὔφορο Ἰράν. Λαὸς νομαδικὸς ἄλλοτε, ὑπῆρξαν περίφημοι γιὰ τὸ ἱππικό τους.

4. Ἀρχικὰ οἱ Μῆδοι σχηματίζουν κράτος. Ὁ Πέρσης βασιλιὰς Κύρος (555-528), μεγάλος κατακτητής ἑνώνει ὁλόκληρη τὴ χώρα, ὑποτάσσει τὴ Λυδία καὶ τὴ Μεσοποταμία. Ὁ Δαρεῖος ὁ Α΄ ὀργανώνει τὴν Περσία σὲ σατραπεῖες, φτιάχνει δρόμους καὶ κόβει νόμισμα.

5. Ἡ Περσικὴ αὐτοκρατορία ὑπῆρξε κράτος ἰμπεριαλιστικό. Ἡ διοίκηση, ὅμως, ἦταν ἀνεκτική. Ἡ κυριαρχία τῶν Περσῶν στοὺς κατακτημένους λαοὺς δὲν ἦταν τυραννική.*

6. Τὸ κράτος τὸ ἀποτελοῦσαν λαοὶ μὲ διαφορετικὴ θρησκεία, γλώσσα καὶ συνήθειες. Τοῦ ἔλειπε ἡ ἐθνικὴ συνοχή.

7. Ὁ πολιτισμὸς τῶν Περσῶν δανείστηκε πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ τοὺς παλαιότερους λαούς. Ἀνώτερου ἠθικοῦ ἐπιπέδου ἦταν ἡ θρησκεία του.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Οἱ συνήθειες τῶν Περσῶν:

«Οἱ Πέρσες, καθὼς ξέρω, ἔχουν τὰ ἑξῆς ἔθιμα: Δὲ συνηθίζουν νὰ κάνουν ἀγάλματα ναοὺς καὶ βωμούς, καὶ θεωροῦν μωροὺς ἐκείνους ποὺ τὰ κάνουν, γιατί, κατὰ τὴ γνώμη μου, δὲν πιστεύουν, ὅπως οἱ Ἕλληνες, ὅτι οἱ θεοὶ εἶναι ἀνθρωπόμορφοι (μὲ μορφὴ δηλ. ἰδιότητες ἴδιες κι ἀνάγκες μὲ τοὺς ἀνθρώπους). Ἔχουν τὴ συνήθεια ν' ἀνεβαίνουν στὰ ψηλότερα βουνὰ καὶ νὰ προσφέρουν θυσίες στὸ Δία (ταυτίζει ἐδῶ τὸ Δία μὲ τὸν Ὀρμοῦσδ) καὶ ὀνομάζουν Δία τὸ θόλο ὅλου τοῦ οὐρανοῦ. Κάνουν θυσίες καὶ στὸν ἥλιο καὶ στὴ σελήνη, στὴ γῆ, στὴ φωτιά, στὸ νερὸ καὶ στοὺς ἀνέμους. Στὴν ἀρχὴ μόνο σ' αὐτοὺς τοὺς θεοὺς θυσίαζαν, ἀργότερα ὅμως ἔμαθαν ἀπὸ τοὺς Ἀσσυρίους καὶ τοὺς Ἄραβες νὰ θυσιάζουν καὶ στὴν Ἀφροδίτη Οὐρανία...».

Ἡροδότου, *Ἱστορίαι* Α, 131 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

2. [Ἡ ἐκτίμηση τῶν ξένων βασιλέων γιὰ τὰ Ἑλληνικὰ ἱερά:

«Ἔπειτα ὁ Κροῖσος προσπάθησε, μὲ μεγάλες θυσίες, νὰ ἐξασφαλίση τὴν εὐμένεια τοῦ δελφικοῦ θεοῦ. Θυσίασε τρεῖς χιλιάδες διάφορα ζῶα, ἀπ' αὐτὰ ποὺ χρησιμοποιοῦν στὶς θυσίες. Ἔπειτα μάζεψε ἐπίχρυσα καὶ ἐπάργυρα κρεβάτια καὶ χρυσὲς φιάλες καὶ πορφυρᾶ φορέματα καὶ χιτῶνες, τάκαμε σωρὸ καὶ τὰ ἔκαψε πάνω σὲ φωτιὰ μεγάλη, ἐλπίζοντας πὼς ἔτσι θ' ἀποκτήση πιὸ πολὺ τὴν εὔνοια τοῦ θεοῦ. Καὶ σ' ὅλους τοὺς Λυδοὺς ἔδωσε διαταγή, ὁ καθένας τους ὅ,τι μποροῦσε νὰ θυσιάση. Ὅταν ἔγινε κι αὐτὴ ἡ θυσία, ἔχυσε ἄπειρο χρυσάφι κι ἔβγαλε ἀπ' αὐτὸ σφυρήλατες μισόπλιθες, ἑκατὸν δέκα ἑπτὰ τὸν ἀριθμό. Τὶς ἔφτιαξε, ἕξι παλάμες τὶς μεγαλύτερες καὶ τρεῖς παλάμες μάκρος τὶς μικρότερες, μὲ μιᾶς παλάμης πάχος. Ἀπ' αὐτές, οἱ τέσσερεις ἔγιναν ἀπὸ καθαρὸ χρυσάφι καὶ ζύγιζαν ἡ καθεμιὰ δυόμισι τάλαντα... ἔκαμε καὶ τὸ ὁμοίωμα λιονταριοῦ ἀπὸ καθαρὸ χρυσάφι ποὺ ζύγιζε δέκα τάλαντα. Τὸ λιοντάρι αὐτό, ὅταν κάηκε ὁ ναὸς τῶν Δελφῶν (τὸ 548 π.Χ.) ἔπεσε ἀπὸ τὶς μισόπλιθες (γιατὶ πάνω σ' αὐτὲς ἦταν στημένο) καὶ τώρα βρίσκεται στὸ θησαυρὸ τῶν Κορινθίων καὶ ζυγίζει ἑξήμισι τάλαντα. Γιατὶ τὰ τριάμισι τάλαντα ἔλιωσαν ἀπὸ τὴ φωτιά.

Ὅταν τάφτιαξε αὐτὰ ὁ Κροῖσος τὰ ἔστειλε στοὺς Δελφοὺς καὶ μαζὶ μ' αὐτὰ καὶ τὰ ἀκόλουθα: δυὸ τεράστιους κρατῆρες, ἕναν χρυσὸ κι ἕναν ἀσημένιο...»].

Ἡροδότου, *Ἱστορίαι* Α, 50-51 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

Ἀνάγλυφο σὲ σμαλτωμένα τοῦβλα. Ἡ λεγόμενη «ζωφόρος τῶν τοξοτῶν» προέρχεται ἀπὸ τὰ Σοῦσα. Σήμερα στὸ Μουσεῖο τοῦ Λούβρου. 5ος π.Χ. αἰ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΠΕΡΣΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Ἡ Περσικὴ ἀπειλή. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰώνα ὁλόκληρος ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἀντιμετώπισε ἕνα θανάσιμο κίνδυνο: τὴν ἀπειλὴ τῶν Περσῶν, πού, θέλοντας ν' ἀπλωθοῦν στὸ Αἰγαῖο καὶ νὰ βάλουν πόδι στὴν Εὐρώπη, γύρεψαν νὰ ὑποδουλώσουν τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ σημασία τῆς νίκης. Ἂν οἱ Ἕλληνες κατόρθωσαν νὰ φέρουν ἕνα νέο μήνυμα στὸν κόσμο καὶ νὰ δώσουν πρωτόφαντα πρότυπα ζωῆς, εἶναι γιατὶ ἔμειναν ἐλεύθεροι καὶ νίκησαν, τότε, τοὺς Πέρσες. Ποιά θὰ ἦταν ἡ μοίρα τῆς ἀνθρωπότητας κι ἡ ἐξέλιξη τοῦ πολιτισμοῦ της, ἂν δὲν εἶχαν κερδίσει αὐτὴ τὴ μεγάλη νίκη; Τί θὰ ἦταν σήμερα ὁ κόσμος, ἂν εἶχε λείψει ἡ προσφορὰ ποὺ ἡ Ἑλλάδα πραγμάτωσε μὲς στὸν 5ο αἰώνα;

Ἡ Σπάρτη κι ἡ Ἀθήνα διακρίθηκαν στοὺς πολέμους. Στὸ δραματικὰ ἄνισο ἀγώνα τῶν μικρῶν ἑλληνικῶν κρατῶν μὲ τὴν ἀπέραντη καὶ πάμπλουτη αὐτοκρατορία διακρίθηκαν δύο πόλεις: ἡ *Σπάρτη* κι ἡ *Ἀθήνα*. Τὸν «μέχρι θανάτου» ἀγώνα τῆς Σπάρτης ἦταν φυσικὸ νὰ τὸν περιμένη κανεὶς μὲ τὰ ἰδανικὰ ποὺ εἶχαν ἀναπτύξει οἱ πολίτες της. Τῆς Ἀθήνας ὅμως ἡ παρουσία σ' αὐτοὺς τοὺς πολέμους ἐκάλυψε τὰ πάντα, ἀκόμα καὶ τὴ Σπάρτη. Οἱ ἡρωικοὶ πολίτες της, ὕστερα ἀπὸ φριχτὰ δεινά, κέρδισαν μὲ τὸ θάρρος, μὲ τὴν αὐτοθυσία καὶ μὲ τὴν ἀγάπη τους γιὰ τὴν ἐλευθερία τὴν πρώτη θέση στὸν ἑλληνικὸ κόσμο.

1. ΑΙΤΙΕΣ ΚΑΙ ΑΦΟΡΜΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Οἱ Πέρσες στρέφουν τὴν προσοχὴ στὴ Δύση. Ὅταν ἕνα κράτος βάλη πρόγραμμά του τὴν ἀδιάκοπη ἐπέκταση τῶν συνόρων του, γίνη δηλαδὴ ἰμπεριαλιστικό*, σπάνια συνειδητοποιεῖ ποῦ καὶ πότε πρέπει νὰ σταματήση τὶς κατακτήσεις. Οἱ Πέρσες ἔχοντας κυριαρχήσει σ' ἕνα μεγάλο μέρος τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς στὰ τέλη τοῦ 6ου αἰ. π.Χ., ἔστρεψαν τὰ μάτια τους στὴ Δύση

Μικρὸς χάλκινος κοῦρος ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν. Παριστάνει ἀθλητὴ μᾶλλον, ποὺ κρατεῖ στὰ χέρια του ἀπὸ ἕνα δόρυ. Πρόκειται γιὰ ἕνα πολὺ σπουδαῖο καὶ καλοδιατηρημένο ἀττικὸ ἔργο, ποὺ θὰ φιλοτεχνήθηκε στὰ τέλη τοῦ 6ου ἢ στὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Προσέξτε καὶ περιγράψτε λεπτομερειακὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ κορμοῦ, συγκρίνοντας τὸ ἀγαλμάτιο αὐτὸ μὲ τὸν Κοῦρο τοῦ Σουνίου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

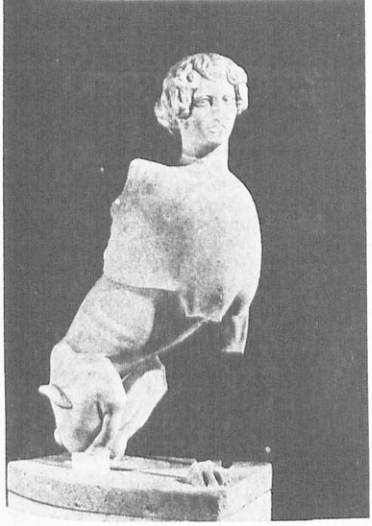

Μαρμάρινο ἀγαλμα σφίγγας. Βρέθηκε στὴν Αἴγινα, στὴ θέση Κολώνα. Στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα χρησιμοποίησαν πολὺ τὴ σφίγγα ὡς ἐπίστεψη σὲ ἐπιτύμβιες στῆλες, ἡ τὴν ἔστηναν μόνη της πάνω σὲ μιὰ βάση. Πρόκειται γιὰ ἕνα φανταστικὸ ὄν, μὲ κεφάλι γυναίκας καὶ σῶμα λιονταριοῦ. Τὴ θεωροῦσαν φύλακα τῆς εἰσόδου τοῦ Ἅδη, ἡ φρουρὸ τοῦ τάφου. Ἡ σφίγγα ποὺ εἰκονίζεται στὴ φωτογραφία εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ ὡραιότερα ἔργα τοῦ εἴδους, ἡ τέχνη της εἶναι ἐξαίρετη – προσέξτε λεπτομερειακὰ τὸ ἐκφραστικὸ πρόσωπό της. Ἔχει φιλοτεχνηθῆ γύρω στὰ 450 π.Χ. Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο τῆς Αἴγινας.

Πήλινος πίνακας μὲ ἀνάγλυφη παράσταση γυναικωνίτη. Μιὰ γυναίκα βγάζει ἕνα ὕφασμα ἀπὸ μιὰ κασέλα, ποὺ οἱ πλευρές της ἔχουν ἀνάγλυφες παραστάσεις. Πίσω της, ὑπάρχει ἕνας μεγαλόπρεπος θρόνος. Στὸν τοῖχο, κρέμονται, ἀπὸ τὰ ἀριστερὰ πρὸς τὰ δεξιά, ἕνας κάλαθος, ἕνας καθρέφτης, μιὰ λήκυθος κι ἕνας κάνθαρος. Ἔργο γύρω στὰ 470 π.Χ. Ἐθνικὸ Μουσεῖο τοῦ Τάραντος (στὴν Ἰταλία).

καὶ θέλησαν νὰ γίνουν κύριοι στοὺς θαλάσσιους ἐμπορικοὺς δρόμους τοῦ Αἰγαίου, καὶ νὰ περάσουν στὴν Εὐρώπη [γιὰ νὰ ἀποκτήσουν τὰ μεταλλεῖα τοῦ Παγγαίου καὶ τῆς Δακίας].

Ἦταν δυνατοὶ καὶ πλούσιοι. Ἡ μικρὴ Ἑλλάδα ἦταν ἐμπόδιο στὸ δρόμο τους. Καὶ ξεκίνησαν νὰ τὴν κατακτήσουν.

Ἡ ἀφορμὴ τῶν πολέμων. Ἦταν ἡ ξαφνικὴ ἐπανάσταση στὶς ἰωνικὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας.

Ὅταν νικήθηκε ὁ Κροῖσος καὶ καταλύθηκε τὸ κράτος τῶν Λυδῶν, οἱ μικρασιατικὲς ἑλληνικὲς πόλεις, ἡ μιὰ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἄλλη, μὲ δραματικὲς συνθῆκες, ἔπεσαν στὰ χέρια τῶν Περσῶν, χωρὶς νὰ κατορθώσουν νὰ ἑνωθοῦν σὲ κοινὸ ἀγώνα ἐναντίον τους.

Ὁ περσικὸς ζυγὸς στὶς ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας. Τὴν ἐποχὴ τοῦ Δαρείου τοῦ Α΄, ὅταν γενικεύθηκε τὸ σύστημα τῶν σατραπειῶν, καθὼς τὸ Περσικὸ κράτος σεβόταν τὶς ἰδιαίτερες συνήθειες τῶν κατακτημένων λαῶν, φέρθηκε μὲ εἰδικὸ τρόπο στὶς ἑλληνικὲς πόλεις. Ἔδωσε τὴ διοίκηση τῆς καθεμιᾶς σὲ Ἕλληνες, τῆς ἐμπιστοσύνης ὅμως τοῦ Πέρση βασιλιᾶ, στοὺς τυράννους. Αὐτοὶ κυβερνοῦσαν γιὰ λογαριασμό του, συγκέντρωναν καὶ τοῦ ἔστελναν τοὺς φόρους καὶ φρόντιζαν γιὰ τὴ διατήρηση τῆς περσικῆς κυριαρχίας. Οἱ Ἴωνες τῆς Μ. Ἀσίας δὲν ἔνιωσαν βέβαια τὸν περσικὸ ζυγὸ νὰ βαραίνη ἀνυπόφορα ἐπάνω τους. Ὡστόσο, οἱ πόλεις ἀφορμὴ ζητοῦσαν νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἐλευθερία τους.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

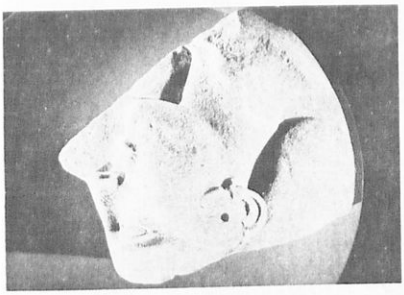

Τμῆμα ἀπὸ μαρμάρινο ἀφιερωτικὸ δίσκο, ὁπου εἰκονιζόταν τὸ κεφάλι τῆς θεᾶς Ἀφροδίτης, ὡς θεᾶς τῆς ἀνοιξῆς, τῆς ἀναγέννησης δηλ. τῆς φύσης. Ἀποτελεῖ ἐξαίρετο δεῖγμα τῆς τέχνης τῶν Κυκλάδων (τῆς Πάρου). Ἡ τρύπα ποὺ ὑπάρχει ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ αὐτὶ θὰ συγκρατοῦσε τὸ χρυσὸ ἔλασμα ποὺ δήλωνε τὸ βόστρυχο ἀπὸ τὰ μαλλιὰ ποὺ ἔπεφτε ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ αὐτί της. Στὸ κενὸ μέρος τῆς πλάκας, ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς νεαρῆς θεᾶς, θὰ παριστανόταν ἕνα φυτό. Πρόκειται γιὰ ἕνα ἐξαιρετικὰ ἐλκυστικὸ ἔργο νησιωτικῆς τέχνης, φιλοτεχνημένο στὶς ἀρχὲς τῶν κλασικῶν χρόνων. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ὁ Δαρεῖος ἐναντίον τῶν Σκυθῶν. Τὸ 514 π.Χ. ὁ Δαρεῖος ὀργάνωσε ἐκστρατεία γιὰ νὰ κατακτήση τὴ χώρα τῶν Σκυθῶν, ποὺ κατοικοῦσαν πέρα ἀπὸ τὸ Δούναβη, στὴ Νότια Ρωσία, κι ὅριζαν τοὺς ἐμπορικοὺς δρόμους ἀπὸ τὸν Εὔξεινο καὶ τὸ στόμιο τοῦ ποταμοῦ, πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τῆς Εὐρώπης. Στὴ Δακία ὑπῆρχαν, ἐξάλλου, μεταλλεῖα χρυσαφιοῦ, ποὺ ὁ βασιλιὰς τῶν Περσῶν ἐπιθυμοῦσε ν' ἀποκτήση τὴν κυριότητά τους. Ὁ *Μιλτιάδης*, ὁ τύραννος τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου, κι οἱ τύραννοι τῶν ἰωνικῶν πόλεων ὑποχρεώθηκαν νὰ τὸν συνοδεύσουν σ' αὐτὴ τὴν ἐκστρατεία ποὺ σημείωσε μεγάλη ἀποτυχία. Ἐκινδύνευσε ἀκόμη κι ὁ Δαρεῖος, ποὺ μόνο χάρη στὴ βοήθεια τοῦ Ἰστιαίου, τοῦ τυράννου τῆς Μιλήτου, σώθηκε.
Ὁ βασιλιὰς τῶν Περσῶν κίνησε νὰ γυρίση πίσω στὴ χώρα του· ὁ στρατηγός του ὅμως Μεγάβαζος, μ' ἐντολή του, ἔκαμε φόρου ὑποτελεῖς* τὶς ἑλληνικὲς ἀποικίες τοῦ Ἑλλησπόντου, τὴ Θράκη καὶ τὴ Μακεδονία ὡς τὸ Στρυμόνα.

Πήλινα εἰδώλια (ἀγαλματάκια) γυναικῶν, ἀπὸ τὴ Βοιωτία. Εἰκονίζονται τὴ στιγμὴ ποὺ καταγίνονται μὲ σπιτικὲς δουλειές: ζύμωμα ἢ ἄλεσμα σταριοῦ. Γύρω στὰ μέσα τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Προέρχονται ἀπὸ τὴ Βοιωτία καὶ βρίσκονται στὸ Μουσεῖο τοῦ Λούβρου (στὸ Παρίσι).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

2. Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΙΩΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΩΝ (499 π.Χ.)

Ὁ Ἰστιαῖος στὰ Σοῦσα. Ὁ Δαρεῖος χρωστοῦσε στὸν Ἰστιαῖο, τὸν τύραννο τῆς Μιλήτου, τὴ ζωή του. Δὲν τὸν ἐμπόδισε, ὡστόσο, ἡ εὐγνωμοσύνη του αὐτὴ νὰ τὸν ὑποψιαστῆ, ὅταν τοῦ τὸν κατηγόρησαν. Γι' αὐτὸ τὸν πῆρε μαζί του στὰ Σοῦσα δῆθεν γιὰ σύμβουλό του, κι ἐκεῖ τὸν κρατοῦσε αἰχμάλωτο.

Ἀποτυχία στὴ Νάξο. Ἀριστα γόρας. Ἀντικαταστάτης τοῦ Ἰστιαίου στὴ Μίλητο ἔμεινε ὁ γαμπρός του Ἀριστα γόρας. Αὐτὸς ὅμως βρέθηκε σὲ πολὺ δύσκολη θέση ἀπέναντι στὸ βασιλέα, ὅταν ἀπέτυχε ἡ περσικὴ ἐκστρατεία στὴ Νάξο, ποὺ τὴν εἶχε ὁ ἴδιος συμβουλέψει.

Οἱ ἰωνικὲς πόλεις ἐπαναστατοῦν. Σκεφτόταν μάλιστα νὰ ἀποστατήση, ὅταν ταχυδρόμος ἀπὸ τὰ Σοῦσα, σταλμένος ἀπὸ τὸν Ἰστιαῖο, τοῦ παράγγειλε νὰ τὸ κάμη. Κήρυξε τότε ἐπανάσταση στὴ Μίλητο ἐναντίον τοῦ περσικοῦ ζυγοῦ, «κατάλυσε τὶς τυραννίδες στὴν ἄλλη Ἰωνία», ὅπως γράφει ὁ ἱστορικὸς Ἡρόδοτος ποὺ περιγράφει τοὺς Περσικοὺς πολέμους, καὶ κίνησε γιὰ τὴ Σπάρτη νὰ ζητήση βοήθεια, «γιατὶ εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ συμμαχία δυνατή».

Ἡ βοήθεια Ἀθήνας καὶ Ἐρέτριας στοὺς Ἴωνες τῆς Μ. Ἀσίας. Οἱ Σπαρτιάτες δὲν ἀγαποῦσαν τὶς μακρινὲς ἐκστρατεῖες. Ὑπῆρχε πάντοτε ὁ φόβος ν' ἀποστατήσουν οἱ Εἵλωτες. Μαθαίνοντας πόσο μακριὰ ἀπὸ τὴ θάλασσα ἦταν ἡ πρωτεύουσα τῆς Περσίας (τρεῖς μῆνες δρόμο) ἀρνήθηκαν κάθε βοήθεια. Ἔτσι, ὁ Ἀριστα γόρας πῆγε στὴν Ἀθήνα, ὅπου τόνισε τὴν ὑποχρέωσή της νὰ βοηθήση τοὺς Ἴωνες, ποὺ εἶχαν ἰδιαίτερους δεσμοὺς μὲ τοὺς Ἀθηναίους.

Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἀποφάσισε νὰ στείλη ἡ Ἀθήνα εἴκοσι πλοῖα. Μαζὶ μὲ αὐτὰ ἔφτασαν στὴν Ἰωνία καὶ πέντε ἀκόμη ποὺ ἔστειλε ἡ Ἐρέτρια.

Οἱ Ἴωνες χτύπησαν τὴν πρωτεύουσα τῆς σατραπείας, τὶς *Σάρδεις*, καὶ τὴν κυρίευσαν· ἐνῶ ὅμως πολιορκοῦσαν τοὺς κλεισμένους στὴν ἀκρόπολη Πέρσες, πυρκαγιὰ ποὺ ἀπλώθηκε ξαφνικὰ στὴν κάτω πόλη δημιούργησε σύγχυση καὶ ἀποσύρθηκαν. Σπίτια καὶ ναοὶ κάηκαν στὶς Σάρδεις. Οἱ Πέρσες ὅμως κυνήγησαν τοὺς Ἕλληνες καὶ τοὺς νίκησαν κοντὰ στὴν *Ἔφεσο*.

Ὕστερα ἀπ' αὐτὸ τὸ ἐπεισόδιο, οἱ Ἀθηναῖοι κι οἱ Ἐρετριεῖς ἀπογοητευμένοι μπῆκαν στὰ πλοῖα τους καὶ γύρισαν στὴν Ἑλλάδα, ἀφήνοντας στὴν τύχη τους τοὺς ξεσηκωμένους Ἴωνες. Ἡ ἐπανάσταση συνεχιζόταν καὶ ἀπλώθηκε καὶ στὶς ἑλληνικὲς πόλεις στὸν Ἑλλήσποντο.

Ἡ εἴδηση τῆς ἀποστασίας ἐξόργισε ἀπερίγραπτα τὸ Δαρεῖο, ποὺ ὀρκίστηκε νὰ «ἐκδικηθῆ τὴν Ἀθήνα. Παράγγειλε γι' αὐτὸ σ' ἕνα του δοῦλο νὰ τοῦ λέη, κάθε φορὰ ποὺ κάθιζε γιὰ φαγητό, νὰ θυμᾶται τοὺς Ἀθηναίους».

Ναυμαχία τῆς Λάδης (494 π.Χ.). Στὸ νησάκι ἔξω ἀπὸ τὴ Μίλητο, τὴ *Λάδη*, ὁ περσικὸς στόλος νίκησε τοὺς ἐπαναστατημένους Ἴωνες (494 π.Χ.) καὶ κατέστρεψε τὸ στόλο τους. Σὲ λίγο κυριεύτηκε ἡ ἀνθηρὴ Μίλητος, καὶ οἱ κάτοικοί της πουλήθηκαν δοῦλοι. Μιὰ σπουδαία πόλη ἀφανίστηκε.

«Μιλήτου ἅλωσις». Φρύνιχος. Οἱ Ἀθηναῖοι πόνεσαν πολὺ γιὰ τὴ συμφορά. Ὅταν, σὲ λίγο, παίχτηκε στὸ θέατρο τὸ δράμα *«Μιλήτου ἅλωσις»* τοῦ ποιητῆ *Φρυνίχου*, οἱ πολίτες ξέσπασαν σὲ κλάματα βλέποντας στὴ σκηνὴ τὶς συμφορὲς τῶν Μιλησίων. «Καὶ ἡ πόλη καταδίκασε τὸν ποιητὴ σὲ χίλιες δραχμὲς πρόστιμο, γιατὶ τοὺς θύμισε τὶς δικές τους συμφορές, καὶ τοῦ ἀπαγόρευσαν ἄλλη φορὰ τὴν παράσταση τοῦ ἔργου», σημειώνει ὁ Ἡρόδοτος, μ' αὐτὴ τὴν εὐκαιρία.

Ἀποτυχία τῆς Ἰωνικῆς ἐπανάστασης. Οἱ ὑπόλοιπες ἑλληνικὲς πόλεις κυριεύ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τηκαν μὲ τὴ σειρὰ ἀπὸ τοὺς Πέρσες, κι οἱ κάτοικοί τους τιμωρήθηκαν παραδειγματικά. Ἡ ἀναστάτωση αὐτὴ ἔφερε τὴν οἰκονομικὴ καταστροφὴ στὸν Ἑλληνισμὸ τῆς Μ. Ἀσίας καὶ στάθηκε ἡ ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἐπίθεση τῶν Περσῶν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας.

3. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΜΑΡΔΟΝΙΟΥ (492 π.Χ.)

Ὁ ρόλος τοῦ Ἱππία. Τὸν πληγωμένο ἐγωισμὸ τοῦ Δαρείου καὶ τὸ θυμό του ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων, ποὺ τόλμησαν νὰ βοηθήσουν τὴν ἰωνικὴ ἐπανάσταση, τὰ ὑποδαύλιζε ὁ Ἱππίας ποὺ εἶχε καταφύγει στὴν περσικὴ αὐλή. Πίστευε πὼς θὰ γινόταν ξανὰ τύραννος στὴν Ἀθήνα, ἂν ἡ πατρίδα του ἔπεφτε στὰ χέρια τῶν Περσῶν.

Τὸ 492 ἄρχισε ὁ φοβερὰ ἄνισος ἀγώνας, ποὺ κατάληξή του ἦταν ἡ λαμπρή, ἀλλὰ ἀνέλπιστη νίκη τῶν Ἑλλήνων.

Ἀποτυχία τοῦ Μαρδονίου. Ὁ γαμπρὸς τοῦ Δαρείου, ὁ Μαρδόνιος, μὲ πολὺ στρατὸ καὶ στόλο πέρασε στὸν Ἑλλήσποντο καὶ προχώρησε ἀπὸ τὴ Θράκη στὴ Μακεδονία. Τὰ περσικὰ καράβια παρακολουθοῦσαν τὸ στρατό. Οἱ τρικυμίες ὅμως στὸν Ἄθω ἔγιναν αἰτία νὰ καταστραφοῦν πολλὰ καράβια καὶ νὰ πνιγοῦν τὰ πληρώματά τους. Μὴ μπορώντας νὰ προχωρήση ὁ Μαρδόνιος, γύρισε πίσω ντροπιασμένος στὴν Περσία.

Ἡ κρίσιμη καμπὴ στὴν ἑλληνικὴ ἱστορία εἶχε φτάσει. Μαζὶ εἶχε σημάνει καὶ ἡ μεγάλη ὥρα τῆς Ἀθήνας. Μιὰ σειρὰ ἀπὸ διαλεχτοὺς ἄνδρες, ποὺ πῆραν τὴν τύχη της στὰ χέρια τους, τὴν ἀνάδειξαν ὡς πρώτη πόλη τῆς Ἑλλάδας, χαρίζοντάς της μιὰν ἀφάνταστα λαμπρὴ νίκη.

Χάλκινος καλοδιατηρημένος καθρέφτης, ποὺ στηρίζεται πάνω σὲ ἀγαλμάτιο κομψῆς γυναικείας μορφῆς, πατώντας σ' ἕνα ἀνθέμιο, ποὺ ἔχει δεξιὰ κι ἀριστερὰ ἀπὸ ἕναν Ἐρωτιδέα. Ἡ γυναίκα πατεῖ σὲ στρογγυλὴ βάση μὲ τρεῖς βαθμίδες. Πρώτη εἰκοσιπενταετία τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Τέχνη τῆς Πελοποννήσου – μᾶλλον κορινθιακοῦ ἐργαστηρίου. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

4. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΔΑΤΗ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΡΤΑΦΕΡΝΗ (490 π.Χ.)

Ο θυμὸς τοῦ Δαρείου. Ὁ Δαρεῖος δὲν μποροῦσε νὰ ξεχάση τὴν προσβολὴ ποὺ τοῦ εἶχαν κάμει οἱ ἄγνωστοί του, ὡς ἐκείνη τὴ στιγμή, Ἀθηναῖοι. Πιστεύοντας πὼς εἶναι ἀκαταμάχητος, κίνησε δεύτερη ἐκστρατεία, ὁρίζοντας τώρα ἀρχηγοὺς τὸν Δάτη καὶ τὸν Ἀρταφέρνη. Θὰ τοὺς συνόδευε ὁ γερασμένος πιὰ Ἱππίας. Τὴ φορὰ αὐτὴ ὅμως διάλεξαν ἄλλο δρόμο.

Ἀθήνα καὶ Σπάρτη ἀρνοῦνται ὑποταγή. Πρὶν ξεκινήσουν, ὁ Δαρεῖος εἶχε στείλει κήρυκές του στὴν Ἑλλάδα νὰ ζητήσουν «γῆ καὶ ὕδωρ», σημάδια ὑποταγῆς. Πολλὲς πόλεις δείλιασαν καὶ δήλωσαν ὑποταγή. Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως κι οἱ Σπαρτιάτες ἀρνήθηκαν κατηγορηματικά.

Στόχος τῆς ἐκστρατείας, ποὺ ἄρχισε τὴν ἄνοιξη τοῦ 490, ἦταν ἡ Ἐρέτρια κι ἡ Ἀθήνα. Ὁ Μέγας Βασιλεὺς εἶχε διατάξει νὰ τὶς καταστρέψουν καὶ νὰ τοῦ φέρουν δούλους τοὺς κατοίκους των. Πλῆθος στρατὸς ἀπὸ τὶς φόρου ὑποτελεῖς* περιοχὲς ἔφτασε στὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας κι ἐπιβιβάστηκε σὲ 600 καράβια στὴ Σάμο. Χωρὶς νὰ πειράξουν τὴν ἱερὴ Δῆλο, καταστρέψανε οἱ Πέρσες τὴ Νάξο· ἀπὸ κεῖ ἔπλευσαν πρὸς τὴν Ἐρέτρια.

Ἡ διχόνοια στὴν Ἐρέτρια. Ἅλωσή της. Ὁ φόβος εἶχε κυριαρχήσει στὶς περισσότερες ἑλληνικὲς πόλεις· στὴν ἴδια τὴν Ἐρέτρια στάθηκε ἀδύνατο νὰ μονοιάσουν οἱ πολίτες. Τρέμοντας, πολλοὶ ἦταν ἕτοιμοι νὰ ἀνοίξουν τὶς πύλες τῆς πόλης χωρὶς ἀντίσταση. Ἔτσι, οἱ Ἀθηναῖοι ποὺ εἶχαν ἔρθει γιὰ βοήθεια, ἀναγκάστηκαν νὰ φύγουν.

Ἐρέτρια. Ἡ πόλη ἔπεσε στὰ χέρια τῶν Περσῶν ὕστερα ἀπὸ ἕξι μέρες πολιορκία. Κατασκάφτηκαν τὰ ἱερά της, ἡ φωτιὰ ἀφάνισε τὰ σπίτια καὶ οἱ κάτοικοί της ἐξανδραποδίστηκαν*.

5. Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΜΑΡΑΘΩΝΑ (490 π.Χ.)

Ὁ περσικὸς στόλος, ὕστερα ἀπὸ τὸ χαλασμὸ τῆς Ἐρέτριας, τράβηξε ἀπέναντι, γιὰ τὴν παραλία τοῦ Μαραθώνα, ἀκολουθώντας τὴ συμβουλὴ τοῦ Ἱππία. Ὁ γιὸς τοῦ Πεισιστράτου εἶχε τὴ μάταιη πεποίθηση πὼς οἱ παλαιοὶ φίλοι τοῦ πατέρα του, οἱ *Διάκριοι**, ποὺ κατοικοῦσαν στὶς παρυφὲς τῆς Πεντέλης, θὰ τὸν βοηθοῦσαν, ὅταν μάθαιναν πὼς ἔφτασε μαζὶ μὲ τοὺς Πέρσες.

Τὸ θάρρος τῶν Ἀθηναίων. Σ' αὐτὴ τὴν περίσταση οἱ Ἀθηναῖοι πολίτες ἔδειξαν τὴν ἀξία τους κι ἑτοιμάστηκαν ν' ἀντικρίσουν κατὰ πρόσωπο τὸ φοβερὸ κίνδυνο. Τὸ δημοκρατικό τους πολίτευμα τοὺς εἶχε κάμει νὰ νιώσουν, πάνω ἀπὸ καθετὶ ἄλλο, τὴν ἀναντικατάστατη ἀξία τῆς ἐλευθερίας, γι' αὐτὸ καὶ ἀποφασισμένοι ὁρμησαν νὰ τὴν προστατέψουν μὲ κάθε θυσία.

Οἱ Σπαρτιάτες ἐμποδίζονται νὰ ἐκστρατεύσουν. Οἱ δέκα στρατηγοὶ ἔστειλαν τὸν *ἡμεροδρόμο** Φειδιππίδη, ποὺ ἔφτασε τρέχοντας σὲ διάστημα δυὸ ἡμερῶν στὴ Σπάρτη, γιὰ νὰ ζητήση τὴ βοήθειά της. Πρώτη δυσκολία: οἱ Σπαρτιάτες δὲν μποροῦσαν νὰ ἐκστρατεύσουν πρὶν γίνη πανσέληνος, γιὰ λόγους καθαρὰ θρησκευτικούς.

Τὸ θάρρος τῶν πολιτῶν τῆς Ἀθήνας δὲ λύγισε. Θ' ἀντιμετώπιζαν *μόνοι τους* τὸν κίνδυνο, μὲ τὶς 10.000 στρατὸ ποὺ μποροῦσαν νὰ παρατάξουν. Στὴ δύναμη αὐτὴ προστέθηκαν αὐθόρμητα 1.000 Πλαταιεῖς. *Τὴ συμπαράσταση αὐτὴ δὲ θὰ τὴν ξεχνοῦσαν ποτὲ οἱ Ἀθηναῖοι.* Αὐτὲς οἱ 11.000 στρατιῶτες ἔπρεπε νὰ πολεμήσουν μὲ 50.000 περίπου ἐχθρούς.

Μιλτιάδης. Οἱ δέκα στρατηγοὶ δὲν ἦταν σύμφωνοι ἂν ἔπρεπε νὰ δώσουν τὴ μάχη οἱ Ἀθηναῖοι στὸ Μαραθώνα, ὅταν ἡ ψυχρὴ λογικὴ ἔλεγε πὼς ἦταν ἀδύνατο νὰ κερδίσουν μὲ πενταπλάσιους σχεδὸν ἐχθροὺς ἀπέναντί τους. Τὴν περίσταση ἔσωσε τὸ ἀκαταδάμαστο θάρρος κι ἡ ἔξοχη στρατηγικὴ ἱκανότητα

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοῦ Μιλτιάδη, τοῦ παλαιοῦ τυράννου τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου ποὺ εἶχε καταφύγει στὴν Ἀθήνα.
Ἐκεῖνος ἐπιδίωξε, σὲ ἀλλεπάλληλα συμβούλια μὲ τοὺς ἄλλους στρατηγούς, νὰ δοθῆ ἡ μάχη στὸ Μαραθώνα, καὶ τὸ κατόρθωσε παίρνοντας στὸ τέλος μὲ τὸ μέρος του τὸν πολέμαρχο Καλλίμαχο. Στὰ συμβούλια αὐτὰ φάνηκε ἡ τεράστια ἱκανότητα τοῦ Μιλτιάδη, κι εἶναι συγκινητικὸ πόσο ἀναγνώριζαν τὴν ἀνωτερότητά του οἱ ἄλλοι στρατηγοί – ἕνας ἀπ' αὐτοὺς ἦταν καὶ ὁ δίκαιος Ἀριστείδης. Πρόθυμα ὁ καθένας τοῦ παραχωροῦσε τὴν ἡμέρα τῆς στρατηγίας του (σύμφωνα μὲ τὸ νόμο ἔπρεπε νὰ ἀλλάζουν κάθε ἡμέρα). Ἔτσι, ὁ Μιλτιάδης ἔμεινε ὁ μόνος ποὺ κατεύθυνε τὸν ἀγώνα. Ξέροντας καλὰ τὴν τακτικὴ τῶν Περσῶν στὸν πόλεμο, ρύθμισε τὸν τρόπο τῆς παράταξης τῶν Ἀθηναίων, ἁπλώνοντας τοὺς στρατιῶτες του στὸ πλάτος τῆς περσικῆς παράταξης. Μόνον ἔτσι θὰ μποροῦσαν νὰ τὰ βγάλουν πέρα μὲ τὴν πενταπλάσια περσικὴ δύναμη.

Ὁ τρόπος τῆς παράταξης. Οἱ Ἀθηναῖοι ἦταν ἐλάχιστοι, γι' αὐτὸ ὁ Μιλτιάδης ἀναγκαστικὰ ἀραίωσε καὶ ἀδυνάτισε σὲ βάθος τὸ κέντρο τῆς παράταξης, ἐνῶ ἐνίσχυσε τὰ δύο ἄκρα. Μόλις δόθηκε τὸ σύνθημα γιὰ τὴν ἐπίθεση, οἱ Ἀθηναῖοι μὲ τοὺς Πλαταιεῖς ὁρμήσαν ἀκράτητοι ἐναντίον τῶν Περσῶν καὶ αὐτοὶ «πρῶτοι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες ἀντίκρισαν ἀτάραχοι τὴν περσικὴ ἐνδυμασία κι ἐκείνους ποὺ τὴ φοροῦσαν. Μέχρι τότε, καὶ τ' ὄνομα μόνο τῶν Μήδων προκαλοῦσε τρόμο στοὺς Ἕλληνες», σημειώνει ὁ Ἡρόδοτος σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο τῶν Ἱστοριῶν του.

Οἱ ἀπώλειες τῶν ἀντιπάλων. Τὸ κέντρο τῆς ἑλληνικῆς παράταξης, ἀδύνατο καθὼς ἦταν, ὑποχώρησε, τὰ δύο ἄκρα ὅμως, ἀφοῦ χτύπησαν μὲ φοβερὴ ὁρμὴ τοὺς ἐχθρούς, ποὺ ἄρχισαν νὰ ὑποχωροῦν ἑξαλλοι, ἑνώθηκαν καὶ κυνήγησαν ὡς τὴν παραλία τοὺς ἀντιπάλους. Ἑξὶ χιλιάδες Πέρσες ἔπεσαν στὸ πεδίο τῆς μάχης καὶ 192 Ἀθηναῖοι. Ἑφτὰ περσικὰ πλοῖα κυριεύτηκαν. Στὸ σκληρὸ ἀγώνα σκοτώθηκε κι ὁ γενναῖος πολέμαρχος Καλλίμαχος.

Οἱ Πέρσες τραβοῦν γιὰ τὸ Φάληρο. Μὲ ἀφάνταστη βία ἐπιβιβάστηκαν οἱ Πέρσες στὰ καράβια τους καὶ τράβηξαν ἀμέσως γιὰ τὸ Φάληρο, πιστεύοντας πὼς θὰ ἔβρισκαν τὴν Ἀθήνα ἀνυπεράσπιστη. Τὸ μήνυμα τῆς ὑπέροχης νίκης τὸ ἔφερε στὴν πόλη ἕνας ὁπλίτης. Ἔφτασε τρέχοντας στὴν ἀγορὰ κι ὑψώνοντας τὸ χέρι του φώναξε τὸ «Νενικήκαμεν» καὶ σωριάστηκε νεκρός.
Ὅταν οἱ Πέρσες ἔφταναν μὲ τὰ καράβια τους στὸ Φάληρο, ὁ στρατὸς τῶν Ἀθηναίων, μὲ διαταγὴ τοῦ Μιλτιάδη ποὺ ὑποπτεύθηκε τὸ περσικὸ σχέδιο,

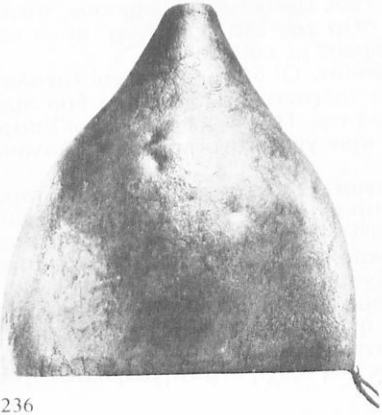

Χάλκινο περσικὸ κράνος, μὲ στικτὴν ἐπιγραφὴ κάτω στὸ τελείωμά του: ΑΘΕΝΑΙΟΙ ΜΕΔΟΝ ΛΑΦΥΡΑ, δηλ. ἀφιέρωμα τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τὰ λάφυρα τῶν Μήδων. Πιστεύεται πὼς κι αὐτὸ εἶναι ἀφιέρωμα τῶν Ἀθηναίων μετὰ τὴ νίκη τους στὸ Μαραθώνα. Βρέθηκε στὶς ἀνασκαφὲς τῆς ἀρχαίας Ὀλυμπίας καὶ ἐκτίθεται στὸ ἐκεῖ Μουσεῖο. Προσέξτε τὴ διαφορὰ στὸ σχῆμα ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ κράνος.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

εἶχε φτάσει ἔγκαιρα στὸ Κυνόσαργες*, παρ' ὅλη τὴν τρομαχτικὴ κόπωσή του μετὰ τὴ μάχη. Ἀναγκάστηκαν, ἔτσι, νὰ φύγουν οἱ ἐχθροί.

Οἱ Σπαρτιάτες φτάνουν ἀργά. Ὅταν οἱ Σπαρτιάτες ἔφτασαν στὴν Ἀθήνα, ἀφοῦ ἔτρεξαν τρεῖς ὁλόκληρες ἡμέρες, ἦταν πολὺ ἀργά. *Τὴν ἐλευθερία της ἡ Ἑλλάδα τὴ χρωστοῦσε στοὺς Ἀθηναίους.* Οἱ Σπαρτιάτες εἶχαν χάσει μιὰ λαμπρὴ εὐκαιρία. «Ζήτησαν νὰ ἀντικρίσουν τὸ πεδίο τῆς μάχης, γι' αὐτὸ πῆγαν στὸ Μαραθώνα. Ὕστερα ἀπ' αὐτό, συγχάρηκαν τοὺς Ἀθηναίους γιὰ τὸ ἔργο τους καὶ γύρισαν στὴν πατρίδα τους», γράφει ὁ Ἡρόδοτος.

Τιμὴ στοὺς νεκροὺς τοῦ πολέμου. Ἔπειτα οἱ Ἀθηναῖοι φρόντισαν γιὰ τοὺς νεκρούς. Τοὺς τίμησαν ἰδιαίτερα θάβοντάς τους στὸ πεδίο τῆς μάχης κι ὄχι στὸ «*Δημόσιο Σῆμα**» στὸν Κεραμεικό, τὸ ἐπίσημο νεκροταφεῖο τῆς πόλης, ὅπως ἦταν ἡ συνήθεια. Χωριστὰ θάφτηκαν σ' ἕναν τύμβο οἱ Ἀθηναῖοι, σὲ ἄλλο οἱ Πλαταιεῖς καὶ σὲ τρίτο οἱ δοῦλοι.

Τιμὴ στοὺς θεοὺς καὶ στὸ Μιλτιάδη. Ἕνα μέρος ἀπὸ τὰ λάφυρα ἀφιερώθηκε στὴ θεὰ Ἀθηνᾶ. Ὁ Μιλτιάδης, ὁ ἥρωας τῆς ἡμέρας, τιμήθηκε μὲ δυὸ ἀνδριάντες. Ὁ ἕνας στήθηκε στὴν Ἀθήνα· ὁ ἄλλος περιλαμβανόταν στὸ σύμπλεγμα ἀπὸ δεκατρία ἀγάλματα ποὺ οἱ Ἀθηναῖοι ἀφιέρωσαν ἀργότερα στὸ ἱερὸ τῶν Δελφῶν, ἀναμνηστικὸ τῆς λαμπρῆς τους νίκης. Δίκαια θεωρήθηκε σωτὴρας τῆς Ἑλλάδας, γιατὶ αὐτὸς πρῶτος διέλυσε τὸ θρύλο τῶν Περσῶν, καὶ σώζοντας τὴν Ἀθήνα, ἔσωσε μαζί της τὸν σπουδαῖο πολιτισμό, ποὺ ἡ πόλη αὐτὴ ἀνάπτυξε μὲς στὸν αἰώνα ἐκεῖνον.

6. ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΚΑΙ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ

Τὸ ἄτυχο τέλος τοῦ Μιλτιάδη. Ἡ δόξα του δὲν κράτησε πολύ. Ἡ ἀποτυχία μιᾶς ἐκστρατείας ποὺ συμβούλεψε νὰ κάμουν οἱ Ἀθηναῖοι στὴν Πάρο (489), στάθηκε μοιραία. Τοῦ ἔβαλαν, γι' αὐτό, τεράστιο πρόστιμο, κι ἐπειδὴ δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ τὸ πληρώση, τὸν ἔκλεισαν στὴ φυλακή, ὅπου πέθανε πολὺ γρήγορα ἀπὸ μιὰ πληγὴ ποὺ εἶχε πάρει στὴν Πάρο.

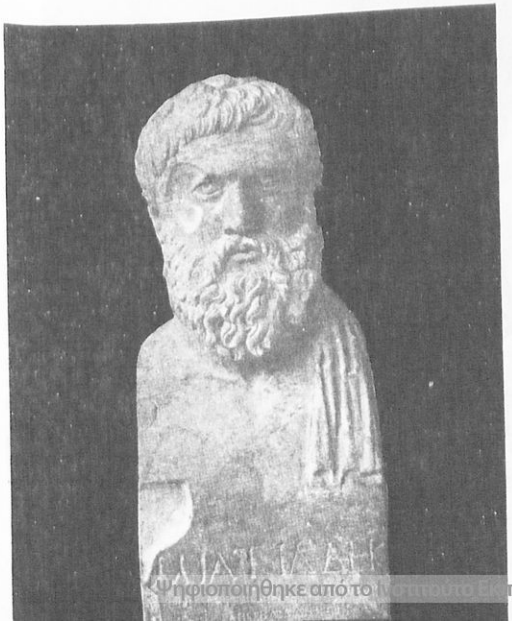

Μαρμάρινο πορτραῖτο τοῦ Μιλτιάδη. Μουσεῖο Ραβέννας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Στὸ μεταξύ, στὴν Ἀθήνα ὑπῆρχε μεγάλη διαμάχη μεταξὺ τῶν παλαιῶν ἀριστοκρατικῶν ποὺ νοσταλγοῦσαν τὴν ἐξουσία, καὶ τῶν δημοκρατικῶν ποὺ ἤθελαν νὰ ξεκαθαρίσουν τὰ ἀπομεινάρια τῶν φίλων τῶν τυράννων καὶ νὰ δυναμώσουν τὴν πόλη.
Δυὸ σημαντικοὶ πολιτικοὶ παρουσιάζονται σ' αὐτὴ τὴν περίοδο, ἀπὸ καλὴ γενιὰ καὶ οἱ δύο: ὁ Ἀριστείδης κι ὁ Θεμιστοκλῆς.
Ἀριστείδης. Θεμιστοκλῆς. Ὅσο συντηρητικὸς κι ἐχθρὸς τῆς ἀλλαγῆς ἦταν ὁ πρῶτος, τόσο φιλοπρόοδος, ἀνήσυχος κι ἀποφασιστικὸς ἦταν ὁ δεύτερος. Μὲ τὴν ἐκπληκτικὴ διορατικότητά του ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε καταλάβει πὼς οἱ Πέρσες δὲ θὰ ἐγκατέλειπαν τὴν ἰδέα νὰ κατακτήσουν τὴν Ἑλλάδα, γι' αὐτὸ προσπάθησε νὰ πείση μὲ κάθε τρόπο τοὺς Ἀθηναίους νὰ ναυπηγήσουν τὸ γρηγορώτερο ἀξιόλογο στόλο. Τὰ περσικὰ καράβια ἐξάλλου ἀρμένιζαν στὸ Αἰγαῖο, καὶ στὰ χέρια τους εἶχαν τὴν Αἴγυπτο καὶ τὸ στόλο της. Ὄνειρό του ἦταν νὰ δοξαστῆ καὶ βαθιά του ἐπιθυμία νὰ κάμη τὴν Ἀθήνα μεγάλη ναυτικὴ δύναμη, πρώτη στὴν Ἑλλάδα. Αὐτὸς ὑπῆρξε ὄχι μόνον ὁ εἰσηγητὴς τοῦ ναυτικοῦ προγράμματος τῆς Ἀθήνας, ἀλλὰ κι ἐκεῖνος ποὺ φρόντισε τὴν πραγματοποίησή του. Σὰν ἔξυπνος πολιτικός, ἤξερε πότε πρέπει νὰ ὑποχωρῆ, ποῦ νὰ ἐπιμένη καὶ πότε, ἀκόμη καὶ τεχνάσματα νὰ μεταχειρίζεται, γιὰ νὰ κατορθώνη αὐτὸ ποὺ πίστευε σωστό. *Ἡ δική του παρουσία ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα ὁλόκληρη ἀπὸ τὴν τρίτη περσικὴ εἰσβολή, κι ἀνάδειξε τὴν Ἀθήνα σὲ μεγάλη ναυτικὴ δύναμη προετοιμάζοντας τὸ κατοπινό της μεγαλεῖο.*
Τὸ ναυτικὸ πρόγραμμα τοῦ Θεμιστοκλέους ἐφαρμόζεται (483 π.Χ.) Ἡ πόλη εἶχε πλουτίσει ἀπὸ τὴν πρόσφατη ἐκμετάλλευση τῶν μεταλλείων τοῦ Λαυρίου. Ἔτσι, εἶχε τὰ οἰκονομικὰ μέσα νὰ ναυπηγήση στόλο. Οἱ ἀριστοκρατικοὶ ὅμως κι ὁ ἀρχηγός τους, ὁ Ἀριστείδης, δὲ συμφωνοῦσαν. Ἔβρισκαν πὼς ὁ κίνδυνος εἶχε περάσει κι ἔτρεμαν τὸν ἐξοπλισμό, ποὺ θὰ ἔδινε δύναμη στὸ δῆμο καὶ θὰ αὔξαινε τὶς ἀπαιτήσεις του. Μόνο ἀπὸ τὸ 483 π.Χ. ὁ Θεμιστοκλῆς ἔμεινε ἐλεύθερος νὰ ἐφαρμόση τὸ πρόγραμμά του, ὅταν ἐξοστρακίστηκε ὁ Ἀριστείδης καὶ σταμάτησε, ἔτσι, ἡ ἀντίδραση.

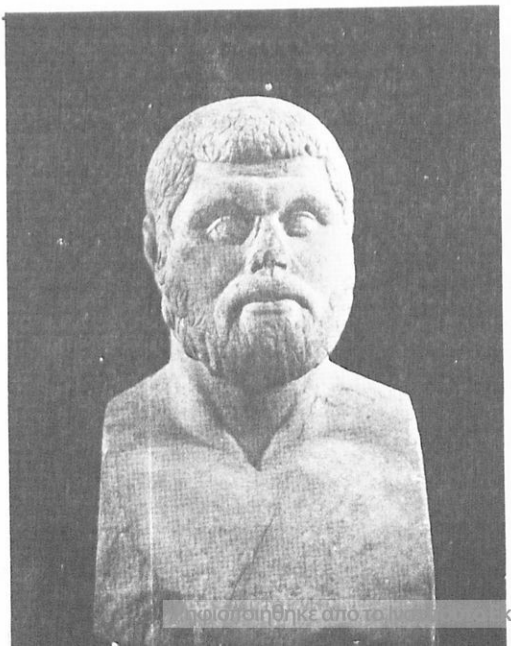

Ἐνεπίγραφο μαρμάρινο πορτραῖτο τοῦ Θεμιστοκλέους. Βρέθηκε στὴν Ὄστια, ἐπίνειο τῆς ἀρχαίας Ρώμης (καὶ τῆς σημερινῆς), καὶ ἐκτίθεται στὸ ἐκεῖ Μουσεῖο. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἔχει πολὺ ρεαλιστικὰ χαρακτηριστικά, καὶ εἶναι πρόβλημα ἂν τὸ ἔργο αὐτὸ πραγματικὰ ἀποδίδη τὴ φυσιογνωμία τοῦ σπουδαίου Ἀθηναίου πολιτικοῦ, γιατὶ στὴν ἐποχή του δὲν ἐνδιαφέρονταν οἱ καλλιτέχνες γιὰ τὴν προσωπογραφία. Ὁπωσδήποτε, σὲ αὐτὸ τὸ ἔργο, ἔχουν ἐπιδράσει οἱ ἀρχὲς ποὺ ἐπικράτησαν σὲ μεταγενέστερες περιόδους τέχνης στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὸ Ἱερὸ τῆς Νεμέσεως στὸ Ραμνούντα, ἕναν ἀπὸ τοὺς ἀκραίους δήμους τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς, κοντὰ στὸ Μαραθώνα. Ἐκεῖ, σύμφωνα μὲ τὴν ἀθηναϊκὴ παράδοση, ἔστησαν οἱ Ἀθηναῖοι ἕνα ἔξοχο μαρμάρινο ἄγαλμα τῆς θεᾶς Νεμέσεως, ἔργο τοῦ μαθητῆ τοῦ Φειδία Ἀγορακρίτου. Λέγανε πὼς τὸ ἄγαλμα τὸ εἶχε φιλοτεχνήσει ὁ μεγάλος αὐτὸς καλλιτέχνης μὲ τὸ παριανὸ κομμάτι τοῦ μαρμάρου ποὺ οἱ Πέρσες, καθὼς ἔρχονταν γιὰ νὰ χτυπήσουν τὴν Ἐρέτρια καὶ τὴν Ἀθήνα, βέβαιοι γιὰ τὴ νίκη τους ἀπὸ πρίν, εἶχαν φέρει μαζί τους γιὰ νὰ στήσουν τὸ τρόπαιο τῆς νίκης τους. Ἡ θεὰ Νέμεσις ἦταν γιὰ τοὺς ἀρχαίους τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. ἡ θεὰ ποὺ τιμωρούσε τὸν ὑπερβολικὸ ἐγωισμό, τὴν ὑπέρμετρη περηφάνια («ὕβρι» τὴ λέγανε οἱ ἀρχαῖοι). Γι' αὐτό, θεωρήθηκε πὼς τὸ ἱερό της ἦταν ὁ καταλληλότερος χῶρος, γιὰ νὰ στηθῆ τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς μὲ αὐτὸ τὸ μάρμαρο. Σήμερα, μὲ πολλὰ κομμάτια ποὺ ἔχουν σωθῆ ἀπὸ τὸ ἔργο ἔχει γίνει (ὅ,τι σώζεται ἀπὸ τὸ κεφάλι του ὑπάρχει στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο) ἡ ἀποκατάσταση τοῦ ἀγάλματος, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐπίσης, στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, ὑπάρχουν τὰ ἀνάγλυφα ποὺ ὑπῆρχαν στὴ βάση του. Ἔργο τῆς δεύτερης πενηνταετίας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Στὴν εἰκόνα μας, τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τῆς Νεμέσεως. 5ος π.Χ. αἰ.

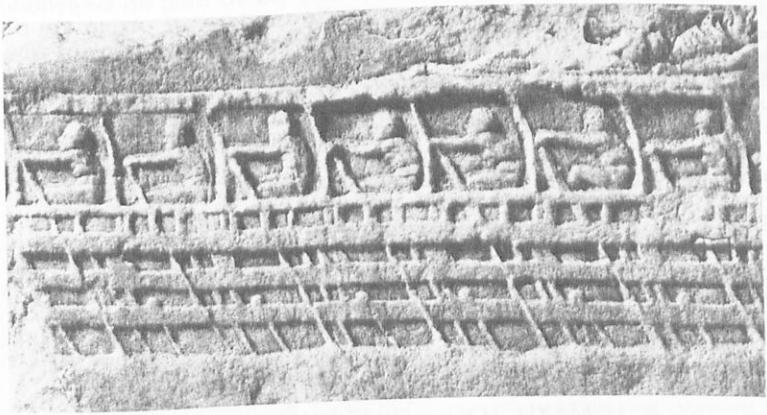

Ἀθηναϊκὴ τριήρης. Κομμάτι ἀναγλύφου, ὅπου ξεχωρίζουν οἱ τρεῖς σειρὲς τὰ κουπιά. Ἔργο τῆς τελευταίας δεκαετίας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Σώζονται δύο ἀκόμη κομμάτια τοῦ ἴδιου ἀναγλύφου, ποὺ τελευταῖα διατυπώθηκε ἡ ἄποψη πὼς παρίστανε τὴν τριήρη μὲ 25 καπηλάτες, τὸν καπετάνιο καὶ δύο ἄλλες μορφὲς στὸ κατάστρωμα, καὶ δεξιά, σὲ μεγάλο μέγεθος, τὸν ἥρωα τῆς Ἀττικῆς Πάραλο – τὸ ὄνομά του εἶχε τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ δυὸ ἱερὰ πλοῖα τῆς Ἀθήνας. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀνωτερότητα τοῦ Ἀριστείδη. Οἱ ἄνδρες ἐκείνης τῆς ἐποχῆς εἶχαν βαθύτατη ἀξιοπρέπεια. Φεύγοντας ὁ Ἀριστείδης, ἐξόριστος, γιὰ τὴν Αἴγινα, δὲν ἀκούστηκε νὰ παραπονεθῆ. Ὕψωσε μόνο τὰ χέρια του στὸν οὐρανὸ κι εὐχήθηκε «νὰ μὴν ἔχη ποτὲ πιὰ ἡ πατρίδα τὴν ἀνάγκη του».

Ἡ Ἀθήνα ἀποκτᾶ λαμπρὸ στόλο. Ἔπεισε τότε ὁ Θεμιστοκλῆς τοὺς Ἀθηναίους ν' ἀρχίσουν τὴ ναυπήγηση μεγάλων καραβιῶν, μὲ τρεῖς σειρὲς κουπιὰ (*τριήρεις*), καὶ μὲ τὴ θαυμαστή του ὀξυδέρκεια διάλεξε τὸν Πειραιὰ γιὰ ναύσταθμο κι ἄρχισε τὴν ὀχύρωσή του. Ἔτσι, μέσα σὲ τρία χρόνια, ἡ Ἀθήνα ἀπόκτησε διακόσια καινούρια καὶ δυνατὰ πολεμικὰ καράβια.

7. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΞΕΡΞΗ (480 π.Χ.)

Τεράστιος ὁ περσικὸς στρατός. Ὁ Δαρεῖος πέθανε τὸ 486, ἐνῶ ἔκανε νέες προετοιμασίες γιὰ ἐπίθεση στὴν Ἑλλάδα. Ὁ γιός του ὁ Ξέρξης συνέχισε τὴν προσπάθεια καί, τὸ 480, ὁδηγώντας ὁ ἴδιος ἀτέλειωτο πλῆθος ἀπὸ στρατό, πέρασε τὸν Ἑλλήσποντο, μὲ σχέδιο νὰ τραβήξη ἀπὸ τὴ στεριὰ στὴν Κάτω Ἑλλάδα, ἐνῶ 1.200 τριήρεις τὸν ἀκολουθοῦσαν ἀπὸ τὴ θάλασσα. *Ὅλοι οἱ λαοὶ οἱ ὑποταγμένοι στοὺς Πέρσες ὑποχρεώθηκαν νὰ στείλουν στρατὸ ἢ καράβια.*

Πολλὲς ἑλληνικὲς πόλεις «μηδίζουν». Ὅταν μαθεύτηκε ὁ ἀριθμὸς τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, οἱ καρδιὲς τῶν Ἑλλήνων, σὲ ἀρκετὲς πόλεις, πάγωσαν κυριολεκτικά. Τόσο μεγάλη στρατιὰ δὲν εἶχε κὰν ἀκουστῆ ὡς τότε. Πῶς θὰ τὰ ἔβγαζαν πέρα οἱ μικρές τους πόλεις; Ἔτσι πέρασαν οἱ Πέρσες τὴ Θράκη, τὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θεσσαλία, χωρὶς νὰ συναντήσουν ἀντίσταση. Πολλὲς πόλεις «ἐμήδισαν», δήλωσαν δηλαδὴ ὑποταγὴ στοὺς Πέρσες.

Τὸ συνέδριο στὴν Ἰσθμία. Γιὰ πρώτη φορὰ οἱ Ἕλληνες κατάλαβαν πὼς μόνο ἡ ἕνωση κι ἡ κοινὴ ἄμυνα θὰ τοὺς ἔσωζαν. Ἔτσι, μὲ πρωτοβουλία τῆς Σπάρτης, ἀντιπρόσωποι ἀπὸ 31 πόλεις τῆς Ἑλλάδας *συνεδρίασαν στὴν Ἰσθμία*, στὸ ἱερὸ τοῦ Ποσειδῶνος. Πῆραν ἀποφάσεις γιὰ τὸ πῶς θὰ ἐνεργήσουν κι ὅρισαν ἀρχηγοὺς στὸν κοινὸ ἀγώνα τοὺς Σπαρτιάτες, σὲ στεριὰ καὶ σὲ θάλασσα. Ἔστειλαν ἀκόμη νὰ ζητήσουν τὴ βοήθεια τῆς Κέρκυρας καὶ τῶν πόλεων τῆς Σικελίας.

Ὁ Ξέρξης προχωρεῖ. Σὲ λίγο ἔμαθαν οἱ Ἕλληνες πὼς ὁ Ξέρξης εἶχε φτάσει ἀνενόχλητος στὴ Θεσσαλία. Γι' αὐτὸ σκέφτηκαν νὰ ἀντισταθοῦν στὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν μὲ τὸ πεζικό τους, καὶ τὰ ἑλληνικὰ καράβια νὰ περιμένουν στὸ ἀκρωτήριο τῆς Εὔβοιας, τὸ Ἀρτεμίσιο, ὥστε νὰ μὴν ἀφήσουν τὸν περσικὸ στόλο νὰ μπῆ στὸ Μαλιακὸ κόλπο ἀνενόχλητος, ἀκολουθώντας τὸ τεράστιο στράτευμα.

Ὁ Ξέρξης καὶ πάλι ἔστειλε στὶς ἑλληνικὲς πόλεις ἀπεσταλμένους, ζητώντας «γῆ καὶ νερό». Οἱ Θεσσαλοὶ καὶ οἱ Βοιωτοί, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Πλαταιεῖς καὶ τοὺς Θεσπιεῖς, δήλωσαν ὑποταγή. «Κι οἱ Ἕλληνες ποὺ ἀνάλαβαν τὸν πόλεμο ἐναντίον τῶν βαρβάρων ἔκαμαν τὸν ἑξῆς ὅρκο», προσθέτει ὁ Ἡρόδοτος. «Ὅλοι ἐκεῖνοι ποὺ ἐνῶ ἦταν Ἕλληνες παραδόθηκαν στὸν Πέρση, χωρὶς νὰ ἐξαναγκαστοῦν, ἅμα ἡσυχάσουν τὰ πράγματα, θὰ πληρώσουν τὸ δέκατο τῶν λαφύρων στὸ θεὸ τῶν Δελφῶν».

8. Η ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΘΕΡΜΟΠΥΛΩΝ (480 π.Χ.)

Ἂν τίποτα ἄλλο δὲ θύμιζε σήμερα τὴν ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας, κι ἔμενε μόνο στὴ μνήμη τῶν ἀνθρώπων ἡ ἐκπληκτικὴ θυσία τῶν Σπαρτιατῶν στὶς Θερμοπύλες, θὰ ἦταν ἀρκετὸ σημεῖο τῆς μεγαλοσύνης τοῦ ἔθνους.

Ὁ Λεωνίδας στὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν. Σ' αὐτὴ τὴν περίσταση καταξι-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ώθηκε* ή σπαρτιατική ἀγωγή. Ἐνῶ τὸ πλῆθος τῶν Περσῶν προχωροῦσε
ἀπὸ τὴ Θεσσαλία πρὸς τὸ νότο, ἑφτὰ χιλιάδες Ἕλληνες συγκεντρώθηκαν στὶς
Θερμοπύλες. Ἀρχηγός τους ἦταν ὁ βασιλιὰς τῆς Σπάρτης *Λεωνίδας*. Σκοπός
τους νὰ φυλάξουν τὰ στενὰ καὶ νὰ ἐμποδίσουν τοὺς ἐχθροὺς νὰ τὰ περά-
σουν.

«Μολὼν λαβέ». Φτάνοντας κοντὰ ὁ Ξέρξης, παράγγειλε στὸ Λεωνίδα νὰ πα-
ραδοθῆ. Κατάπληκτος ἄκουσε τὴν ἀπάντηση ποὺ τοῦ ἔφεραν οἱ κήρυκές
του: *«Μολὼν λαβέ*».

Ἀρχίζει ἡ ἐπίθεση. Τέσσερεις μέρες περίμενε μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς οἱ Ἕλληνες θὰ
ἄλλαζαν γνώμη· τὴν πέμπτη πρόσταξε νὰ ἀρχίση ἡ ἐπίθεση. Γρήγορα, ὅμως,
διαπίστωσε, πὼς ὁ στρατός του θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ διαβῆ τὴ στενώτατη
θέση κι ὅτι οἱ γενναιότεροί του στρατιῶτες θὰ θερίζονταν, λίγοι-λίγοι.

Προδοσία. Ἐφιάλτης. Ἡ προδοσία τοῦ ἔδωσε τὴ λύση στὴ φοβερὴ θέση ποὺ
βρέθηκε. Κάποιος Ἕλληνας ἀπὸ τὴν περιοχή, ὁ *Ἐφιάλτης*, «ἐλπίζοντας νὰ
λάβη μεγάλη ἀμοιβὴ ἀπὸ τὸ βασιλιά», γράφει ὁ Ἡρόδοτος, μαρτύρησε ἄλλο
πέρασμα ἀπὸ ἕνα μονοπάτι ποὺ θὰ ὁδηγοῦσε τὸν περσικὸ στρατὸ στὰ νῶτα
τῶν Ἑλλήνων. Ἡ πληροφορία ἦταν σωστή. Κι ὅταν ὁ Λεωνίδας ἔμαθε τί εἶχε
συμβῆ, ζήτησε ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες νὰ μὴ μείνουν, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ
ὑπερασπιστοῦν σ' ἄλλη περίσταση τὸ ἔθνος. Ἐκεῖνος κι οἱ τριακόσιοι Σπαρτι-
άτες του, πιστοὶ στοὺς νόμους τῆς πατρίδας τους, θὰ ἔμεναν νὰ πέσουν ἐκεῖ
ὅπου τάχθηκαν. Οἱ ἄλλοι ἔφυγαν.

700 Θεσπιεῖς. Τὸ ἐκπληκτικὸ ὅμως εἶναι πὼς οἱ 700 πολίτες ἀπὸ τὶς Θεσπιὲς
τῆς Βοιωτίας δὲν ἄκουσαν τὴ συμβουλὴ τοῦ Λεωνίδα. Στάθηκαν στὸ πλευρὸ
τῶν Σπαρτιατῶν, ἀποφασισμένοι νὰ τοὺς ἀκολουθήσουν στὴν τραγικὴ θυ-
σία, ποὺ κανεὶς νόμος τῆς πόλης τους δὲν τοὺς ἐπέβαλλε.

Τὸ ἡρωικὸ τέλος τῶν 300 Σπαρτιατῶν. Ὁ ἀγώνας, σῶμα μὲ σῶμα, στάθηκε
φοβερός. Ἀποφασισμένοι νὰ πληρώσουν ἀκριβὰ τὴ ζωή τους οἱ Ἕλληνες,
κοίταξαν νὰ φθείρουν ὅσο περισσότερο μποροῦσαν τοὺς ἐχθρούς. Πολέμη-
σαν ἡρωικὰ κι ἔπεσαν ἕνας-ἕνας, ὡς τὸν τελευταῖο, ἀφήνοντας αἰώνιο παρά-

Ἐξαίρετος κορμὸς ἀπὸ ἄγαλμα σὲ φυσικὸ μέγεθος, ποὺ παρίστανε πολεμιστὴ μὲ κράνος, γυμνὸ στὸ σῶμα. Εἶναι γνωστὸ ὡς «Λεωνίδας». Βρέθηκε στὴ Σπάρτη καὶ ἐκτίθεται στὸ ἐκεῖ Μουσεῖο. Ἔργο μαρμάρινο, ἐξαίρετης πλαστικότητας, φιλοτεχνημένο στὴν πρώτη πενηνταετία τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δειγμα τὴν αὐτοθυσία ποὺ ἔδειξαν καὶ τὴν ἀφοσίωση στοὺς νόμους τῆς πατρίδας.
Ὁ ποιητὴς Σιμωνίδης ἔγραψε τὸ συγκλονιστικὸ ἐπίγραμμα ποὺ χαράχτηκε στὸ μνημεῖο, ποὺ ἔστησαν στὸν τόπο τῆς θυσίας οἱ ἄλλοι Ἕλληνες: «Ἐσύ, διαβάτη, ποὺ περνᾶς, πὲς εἰς τὴ Σπάρτη κάτω, πὼς εἴμαστε θαμμένοι ἐδῶ, πιστοὶ στὸ θέλημά της».
Τὸ ἡρωικὸ παράδειγμα τῶν 300 τοῦ Λεωνίδα ἄφησε ἄσβηστη μὲς στοὺς αἰῶνες τὴ μνήμη τῆς Σπάρτης.

9. Η ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΣΤΟ ΑΡΤΕΜΙΣΙΟ (480 π.Χ.)

Ὁ περσικὸς στόλος μὲ πολὺ κόπο καὶ μὲ μεγάλες φθορὲς ἀπὸ τὶς τρικυμίες ποὺ βρῆκε στὴν περιοχή, κάτω ἀπὸ τὸ Θερμαϊκό, παρακολουθοῦσε τὴν κάθοδο τοῦ στρατοῦ. Τὰ 300 ἑλληνικὰ καράβια, ποὺ ὁδηγοῦσαν ὁ Σπαρτιάτης Εὐρυβιάδης κι ὁ Θεμιστοκλῆς, τοῦ ἔκοβαν τὸ δρόμο κι ἦταν ἐμπόδιο στὴ συνέχιση τῆς πορείας του.
Οἱ ἀπώλειες τῶν ἀντιπάλων. Ἔτσι ἔγινε ἡ ναυμαχία στὸ Ἀρτεμίσιο ταυτόχρονα, σχεδόν, μὲ τὴ μάχη στὶς Θερμοπύλες. Νέες ἀπώλειες ἔφερε στὴ δύναμη τῶν Περσῶν καὶ νέα κόπωση στὰ πληρώματα τῶν καραβιῶν τους.
Τὰ ἑλληνικὰ καράβια στὴ Σαλαμίνα. Ἀφοῦ χτυπήθηκαν μὲ τοὺς Πέρσες οἱ Ἕλληνες, κανονικὰ καὶ πειθαρχημένα ὑποχώρησαν πρὸς τὴν περιοχὴ τοῦ Σαρωνικοῦ κι ἀγκυροβόλησαν στὴ Σαλαμίνα.
«Πολλὰ πλοῖα ἑλληνικὰ χαθήκανε καὶ πολλοὶ Ἕλληνες, ἀλλὰ πολὺ περισσότερα πλοῖα βαρβαρικὰ καὶ βάρβαροι. Ὕστερα ἀπὸ τέτοιον ἰσόπαλο ἀγώνα χωρίστηκαν τὰ δύο μέρη», σημειώνει ὁ Ἡρόδοτος.

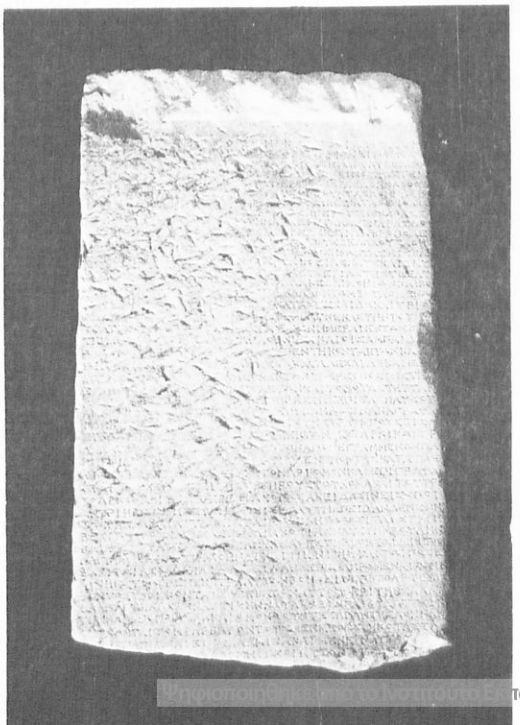

Ἡ ἀπόφαση πού, μὲ τὴν ὑπόδειξη τοῦ Θεμιστοκλέους, πῆραν οἱ Ἀθηναῖοι στὴν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου («ψήφισμα»), νὰ ἐκκενωθῆ ἡ πόλη (καθὼς οἱ Πέρσες, μετὰ τὴ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν, κατέβαιναν πρὸς τὴν Ἀττική), γιὰ νὰ γλιτώσουν ἀπὸ τὸ κίνδυνο οἱ πολίτες, χαράχτηκε σὲ μαρμάρινη πλάκα. Ἀπὸ αὐτὴν σώθηκε ἕνα ἀντίγραφό της, χαραγμένο ἀργότερα – τὸν 4ο αἰ. π.Χ. – καὶ ἱδρυμένο στὴν Τροιζήνα, ποὺ ὅπως εἶναι γνωστό, μὲ μεγάλη προθυμία καὶ μὲ συγκινητικὰ μέτρα βοήθησε τότε τοὺς Ἀθηναίους στὴ δύσκολη περίσταση ποὺ ἀντιμετώπιζαν. Στὴν Τροιζήνα φιλοξενήθηκαν τὰ γυναικόπαιδα τῆς Ἀθήνας, ὅταν ἄδειασαν τὴν πόλη τους. Βρέθηκε στὴν Τροιζήνα. Σήμερα, στὴν Ἐπιγραφικὴ Συλλογὴ Ἀθηνῶν.

Ψηφιοποίηση: Κέντρο Νεοπαιδευτικής Πολιτικής

10. Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Ὁ ἀμέτρητος στρατὸς τοῦ Ξέρξη προχωροῦσε σκορπίζοντας τὴ συμφορά. Περνώντας ἀπὸ τὶς Θεσπιὲς καὶ τὶς Πλαταιὲς τὶς παράδωσε στὴ φωτιά.

Τὰ γυναικόπαιδα φεύγουν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Ὅταν ρώτησαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν Πυθία τί ἔπρεπε νὰ κάμουν στὴν περίπτωση αὐτή, ὁ χρησμὸς ἦταν φοβερός. «Ἡ καρδιά τους γέμισε θλίψη», γιατὶ μεγάλες καταστροφὲς προμηνοῦσε, κι ἔλεγε πὼς μόνο τὰ «ξύλινα τείχη θὰ ἔσωζαν τὴν πόλη». Ὁ Θεμιστοκλῆς ἔδωσε τὴν ἑρμηνεία: τὰ καράβια ἦταν τὰ ξύλινα τείχη. Οἱ κάτοικοι ἔπρεπε νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν πόλη. Ἄρχισε, ἔτσι, μιὰ θλιβερὴ ἔξοδος: γυναῖκες, παιδιὰ καὶ γέροι ἀνέβηκαν στὰ καράβια καὶ πῆγαν πρόσφυγες στὰ γειτονικὰ νησιὰ (Σαλαμίνα καὶ Αἴγινα) καὶ στὴν Τροιζήνα.

Ἡ ἔξοχη στάση ποὺ κράτησαν οἱ Ἀθηναῖοι στὸ πολεμικὸ συμβούλιο καὶ στὴν ἐκκένωση τῆς πόλης τους εἶχε ἐξαιρετικὸ μεγαλεῖο: μ' ὅλο ποὺ εἶχαν τὴ μεγαλύτερη ναυτικὴ δύναμη, δέχτηκαν, γιὰ νὰ μὴ χαλάση ἡ ὁμόνοια στὸν κοινὸ ἀγώνα, νὰ ὁριστῆ ἀρχηγὸς τοῦ στόλου Σπαρτιάτης. Ἡ πόλη ἐπίσης ἄδειασε ἀδιαμαρτύρητα καὶ γρήγορα, γιατὶ ὅλοι οἱ πολίτες αἰσθάνονταν σιγουριά, ξέροντας πὼς ἡ τύχη τους βρισκόταν στὰ χέρια τοῦ μεγάλου Θεμιστοκλέους, ποὺ ἀναδείχτηκε ἀξιοθαύμαστος στρατηγός.

Ἐνῶ οἱ περισσότεροι Ἀθηναῖοι ἔφυγαν, ἐλάχιστοι, παρερμηνεύοντας τὸ χρησμὸ τῆς Πυθίας, ὕψωσαν πρόχειρο ξύλινο τεῖχος γύρω ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη, κλείστηκαν ἐκεῖ μέσα καὶ περίμεναν. Μαζὶ ἦταν κι οἱ ταμίες τοῦ ναοῦ.

Οἱ Πέρσες καῖνε τὰ ἱερὰ στὴν Ἀθήνα. Ἡ πόλη παραδόθηκε στὶς φλόγες ἀπὸ τοὺς Πέρσες. Σὲ λίγο ἀκολούθησε τὴν ἴδια τύχη κι ἡ Ἀκρόπολη, ὅπου γενναιότατα ἀγωνίστηκαν ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν κλειστῆ μέσα. «Οἱ ἐχθροὶ ριχτήκανε στὶς πύλες τοῦ ναοῦ, κι ἀφοῦ τὶς ἀνοίξανε, σκοτώσανε τοὺς ἱκέτες· κι ὅταν τοὺς στρώσανε ὅλους καταγῆς νεκρούς, διαρπάξανε τὸ ναὸ καὶ πυρπολήσανε τὴν Ἀκρόπολη», γράφει ὁ Ἡρόδοτος.

11. Η ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ (480 π.Χ.)

Διαφωνίες τῶν Ἑλλήνων ἀρχηγῶν. Οἱ δύο στόλοι βρίσκονταν πιὰ στὰ νερὰ τῆς Σαλαμίνας. Ἡ κατάσταση, ὅμως, στὴν ἑλληνικὴ παράταξη παρουσίαζε τεράστιες δυσκολίες. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν πελοποννησιακῶν δυνάμεων δὲν ἤθελαν νὰ πολεμήσουν στὴ Σαλαμίνα. Λαχταροῦσαν νὰ βρεθοῦν κοντὰ στὶς πόλεις τους, γιὰ νὰ τὶς ὑπερασπίσουν ἂν κινδύνευαν, γιατὶ ὁ περσικὸς στρατὸς προχωροῦσε πρὸς τὸν Ἰσθμό. Φοβόνταν μὴν ἀποκλειστοῦν ἀπὸ τὸν τεράστιο ἐχθρικὸ στόλο στὰ στενά, ἀκινητοποιηθοῦν ἐκεῖ, καὶ μείνουν ἀβοήθητοι οἱ δικοί τους.

Οἱ σκέψεις τοῦ Θεμιστοκλέους. Ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε διπλὴ καὶ βασανιστικὴ ἔγνοια μὲς στὴν καρδιά του. Τὰ δυστυχισμένα γυναικόπαιδα τῶν Ἀθηναίων βρίσκονταν τὰ περισσότερα στὴ Σαλαμίνα καὶ στὴν Αἴγινα. Εἶχαν ἀφήσει μὲ πόνο μὰ καὶ μὲ περηφάνια τὴν Ἀθήνα, χωρὶς νὰ ἀκουστῆ διαμαρτυρία, καί, πρόσφυγες στὰ δυὸ νησιά, δὲν ἤξεραν ἂν θὰ ξανάβλεπαν πιὰ τὴν ἀγαπημένη πόλη. Ἂν ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἔφευγε ἀπὸ τὴ Σαλαμίνα γιὰ τὸν Ἰσθμό, θὰ ἔπεφταν ἀνυπεράσπιστοι στὰ χέρια τῶν ὀργισμένων Περσῶν, ποὺ εἶχαν ἐρειπώσει κιόλας τὴν Ἀθήνα. Ἀκόμη μεγαλύτερη ἀγωνία ἔδινε στὸν ἔξοχο στρατηγὸ καὶ πολιτικό, ποὺ τὴ στιγμὴ ἐκείνη σκεφτόταν πανελλήνια, ἡ βεβαιότητα πὼς οἱ ἑλληνικὲς δυνάμεις, λίγες ἀπέναντι στὸν περσικὸ στόλο, ἂν ἀγωνίζονταν στὴν ἀνοιχτὴ θάλασσα μὲ ἀντιπάλους τὰ γρήγορα φοινικικὰ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πλοῖα, ποὺ εἶχαν ἐξαίρετα γυμνασμένα πληρώματα, δὲν εἶχαν ἐλπίδα νὰ νικήσουν. Τὸ ναυτικὸ τῆς Ἀθήνας, ποὺ ἀποτελοῦσε τὴ μεγαλύτερη δύναμη στὸν ἑλληνικὸ στόλο, εἶχε βαριὰ πλοῖα, καὶ ναῦτες ποὺ δὲν εἶχαν προλάβει ν' ἀσκηθοῦν καλά, γιατὶ τὸ ναυτικὸ πρόγραμμα ἦταν τελείως πρόσφατο.

Ἂν ὅμως νικοῦσαν οἱ Πέρσες στὴ ναυμαχία, σὲ λίγο δὲ θὰ ὑπῆρχε ἐλεύθερη ἑλληνικὴ πόλη. Τὰ πελοποννησιακὰ κράτη δὲ θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ συγκρατήσουν τὸν ἀμέτρητο στρατὸ τοῦ ἐχθροῦ, καὶ τὸ τεῖχος ποὺ ὕψωσαν βιαστικὰ στὸν Ἰσθμὸ πολλοὶ Πελοποννήσιοι μὲ τὸ Σπαρτιάτη στρατηγὸ Κλεόμβροτο, ἀδελφὸ τοῦ ἡρωικοῦ Λεωνίδα, ἦταν μάταιη ἐπιχείρηση.

Ὁ Θεμιστοκλῆς ἀπειλεῖ. Στὰ πολεμικὰ συμβούλια, ὁ Θεμιστοκλῆς κατόρθωσε νὰ πείσῃ τέλος τὸν Σπαρτιάτη ναύαρχο Εὐρυβιάδη, μόνον ἀφοῦ ἀπείλησε, πὼς ἂν δὲν ἀκουγόταν ἡ γνώμη του, οἱ Ἀθηναῖοι θὰ ἀποτραβιόνταν ἀπὸ τὸν ἀγώνα καὶ μὲ τὰ καράβια τους θὰ πήγαιναν νὰ ζητήσουν ἄλλοῦ πατρίδα [στὴ Σίρη τῆς Ἰταλίας].

Εἶχε φτάσει ἡ μεγάλη στιγμή. Ἡ παρουσία τῶν Περσῶν, ποὺ βρίσκονταν πλάι στὸν ἑλληνικὸ στόλο γέμιζε τρόμο τὴν ψυχὴ τῶν ναυάρχων τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων.

Τὰ χαρίσματα τοῦ Θεμιστοκλέους. Τὸ ἀκαταδάμαστο θάρρος, ἡ διορατικότητα, ἡ γενναιότητα κι ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Θεμιστοκλέους ἔσωσαν τὴν Ἑλλάδα, τότε, καὶ μαζί της τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμό.

Ἡ ναυμαχία θὰ δινόταν τὴν ἄλλη μέρα. Ὁ δαιμόνιος Θεμιστοκλῆς φοβήθηκε μήπως τὴν τελευταία στιγμή, ἂν κι εἶχαν πάρει ὅλοι οἱ Ἕλληνες μαζὶ τὴν ἀπόφαση, φύγουν πολλὰ ἑλληνικὰ πλοῖα γιὰ τὴν Πελοπόννησο πρὶν ἀπὸ τὰ χαράματα.

Τὸ τέχνασμα τοῦ Θεμιστοκλέους. Σίκινος. Ἀναγκάστηκε γι' αὐτὸ νὰ χρησιμοποιήσῃ δύσκολο τέχνασμα. Ἔστειλε κρυφὰ τὸν ἔμπιστο δοῦλο του Σίκινο στὸν Ξέρξη νὰ τοῦ παραγγείλῃ «φιλικά», πὼς ἔπρεπε νὰ ἀποκλείσῃ μὲ τὰ καράβια του τὸ στενὸ τῆς Σαλαμίνας, γιατὶ οἱ Ἕλληνες ἑτοιμάζονταν νὰ φύγουν καὶ θὰ ἔχανε τὴν εὐκαιρία νὰ τοὺς νικήσῃ πέρα γιὰ πέρα. Οἱ Πέρσες πίστεψαν τὸ

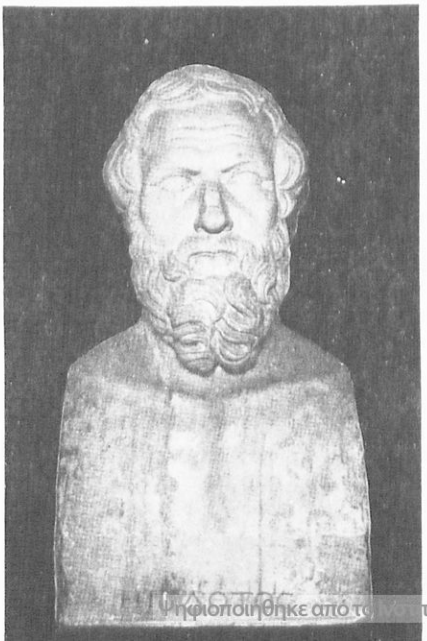

Ὁ Ἡρόδοτος, ὁ ἱστορικὸς τῶν Περσικῶν πολέμων. Μουσεῖο Νάπολης (Ἰταλία).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μήνυμα καὶ ἑνῶ ἀκόμη ἦταν σκοτάδι ἔφτασαν στὸ ἄνοιγμα τοῦ στενοῦ. Τὴν ἴδια ὥρα ἕνα μέρος τοῦ στρατοῦ τους, ἀποβιβαζόταν στὴν Ψυττάλεια.

Ἔρχεται ὁ Ἀριστείδης. Ἐκείνη τὴν κρίσιμη νύχτα παρουσιάστηκε στὸ Θεμιστοκλῆ κι ὁ Ἀριστείδης, ποὺ κατόρθωσε νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Αἴγινα μ' ἕνα μικρὸ καράβι, νὰ ξεγλιστρήσῃ ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα καὶ νὰ βρῇ τὸ Θεμιστοκλῆ. Τοῦ εἶχε δοθῇ ἔξαφνα, ὅπως καὶ σὲ ἄλλους ἐξορίστους, ἀμνηστία κι ἀφοῦ ἀνάγγειλε πὼς οἱ Πέρσες πλησίαζαν, δήλωσε ὅτι ἦταν πρόθυμος νὰ ἀγωνιστῇ, αὐτὴ τὴ στιγμὴ τοῦ ὑπέρτατου κινδύνου, ὅπου τοὺ ὁριζαν, ξεχνώντας τὶς παλαιὲς διαμάχες.

Ὁ Ξέρξης στὸν Αἰγάλεω. Μόλις ξημέρωσε, ἄρχισε ἡ σύγκρουση. Ἀπὸ τὸν Αἰγάλεω ψηλὰ ὁ Ξέρξης, καθισμένος σὲ θρόνο ποὺ εἶχε διατάξει νὰ τοῦ στήσουν εἰδικὰ γιὰ τὴν περίσταση, περίμενε νὰ ἰδῇ τὴν ἐξέλιξη τῆς ναυμαχίας.

Οἱ δυνάμεις τῶν ἀντιπάλων. Χίλια πλοῖα περίπου καὶ γύρω στοὺς 300.000 ἄντρες εἶχαν οἱ Πέρσες. Οἱ Ἕλληνες 378 καράβια (180 ἦταν τῆς Ἀθήνας).

Ἡ ναυμαχία. Μόλις δόθηκε τὸ σύνθημα, στοὺς ἤχους τῶν παιάνων, ὥρμησαν τὰ ἑλληνικὰ καράβια πάνω στὰ περσικά, ποὺ λίγα-λίγα χιμοῦσαν νὰ μποῦν μὲς στὰ στενά. Ἡ γενναιότητα κι ἡ τέχνη ποὺ ἔδειξαν οἱ Αἰγινῆτες κι οἱ Ἀθηναῖοι ναῦτες, ἐμψύχωσαν ὅλους τοὺς Ἕλληνες. Ὕστερα ἀπὸ μερικὲς ὧρες, πλῆθος ἀπὸ σπασμένα ξύλα καραβιῶν καὶ πτώματα τῶν ἐχθρῶν γέμιζαν τὴν ἐπιφάνεια τῆς θάλασσας. Πολλὰ ἀπὸ τὰ περσικὰ πλοῖα, στὴν προσπάθειά τους νὰ φύγουν βιαστικά, συγκρούονταν μὲ ἄλλα δικά τους, ποὺ ἔρχονταν πίσω καὶ διαλύονταν. Ἡ καταστροφὴ ἦταν φοβερή. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος εἶχε κερδίσει νίκη ἀφάνταστα λαμπρή.

Δεύτερο τέχνασμα τοῦ Θεμιστοκλέους. Ὁ δαιμόνιος Ἀθηναῖος πρότεινε νὰ καταδιώξουν τὰ περσικὰ καράβια καὶ νὰ καταστρέψουν τὰ γεφύρια στὸν Ἑλλήσποντο, ἀπ' ὅπου θὰ περνοῦσε τὸ περσικὸ πεζικό. Δὲν εἰσακούστηκε. Γιὰ νὰ εἶναι ὅμως σίγουρος, πὼς ὁ στρατὸς τῶν Περσῶν θὰ ἔφευγε τὸ γρηγορώτερο, ἔστειλε ξανὰ τὸ Σίκινο στὸν Ξέρξη νὰ τοῦ παραγγείλῃ, «φιλικὰ δῆθεν καὶ πάλι», πὼς ἦταν ἀνάγκη νὰ περάσουν τὸ ταχύτερο οἱ Πέρσες τὸν Ἑλλήσποντο, γιατὶ οἱ Ἕλληνες θὰ χαλάσουν τὰ γεφύρια.

Ὁ Μαρδόνιος στὴ Θεσσαλία. Ἀπογοητευμένος ὁ Ξέρξης ἀπὸ τὴ συμφορά, πίστεψε καὶ πάλι τὸ μήνυμα τοῦ Θεμιστοκλέους. Βιαστικὰ γύρισε πίσω μὲ τὸ στρατό του ἀποδεκατισμένο ἀπὸ τὶς κακουχίες, τὶς ἀρρώστιες καὶ τὶς στερήσεις. Πίσω του ἄφησε τὸ Μαρδόνιο μὲ 300.000 στρατὸ νὰ ξεχειμωνιάσῃ στὴ Θεσσαλία, ἑτοιμάζοντας τὴν ἐπίθεση γιὰ τὸν ἐρχόμενο χρόνο.

Ὁ Ξέρξης γυρίζει ἀπογοητευμένος πίσω. Ὁ ἴδιος ὁ Μέγας Βασιλεύς, ταλαιπωρημένος ἀφάνταστα, ὅταν ἔφτασε στὸν Ἑλλήσποντο, βρῆκε τὶς γέφυρες χαλασμένες ἀπὸ τὶς ἄγριες τρικυμίες. Πέρασε στὴν ἀπέναντι ἀκτὴ πάνω σ' ἕνα θλιβερὸ καραβάκι. Τὰ ὄνειρά του γιὰ νὰ κυριαρχήσῃ στὴν Ἑλλάδα τὰ ἔβλεπε νὰ σβήνουν. Ὁ στόλος του μετέφερε στὴν Ἀσία τὰ λείψανα τῆς μεγάλης στρατιᾶς, ποὺ ὅταν λίγους μῆνες πρὶν ἐμφανίστηκε στὴν Ἑλλάδα, εἶχε σπείρει τὸν τρόμο καὶ τὸν πανικό. Ἡ μικρὴ κι ἀσήμαντη Ἑλλάδα, ποὺ πίστευε ὅτι θὰ ἔπεφτε στὰ χέρια του καὶ μόνο στὸ ἄκουσμα τῆς ἀριθμητικῆς δύναμης τοῦ στρατοῦ του, τοῦ εἶχε ξεφύγει, ὅπως καὶ πρὶν ἀπὸ δέκα χρόνια στὸν πατέρα του.

12. ΤΙΜΕΣ ΣΤΟ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ

Ἑνωμένοι γιὰ πρώτη φορὰ οἱ Ἕλληνες ἀγωνίστηκαν καὶ νίκησαν στὴ Σαλαμίνα. Πολέμησαν μὲ ἄφταστη γενναιότητα τὴν ὥρα τῆς σύγκρουσης. Ἡ ἐκπληκτικὴ ὅμως αὐτὴ ἐπιτυχία ἦταν κυρίως ἔργο ἑνὸς μονάχα ἄνδρα, τοῦ Θεμιστοκλέους. Ἐκεῖνος μὲ τὶς συμβουλὲς καὶ τὶς ἐπιτυχημένες ἐνέργειές του εἶχε ὁδηγήσει στὴ νίκη.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ συμβολὴ τοῦ Θεμ. Αὐτὸς ὁραματίστηκε τὴν κατασκευὴ τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου καὶ πρόβλεψε τὴν ἐπανάληψη τῆς περσικῆς ἐπίθεσης. Αὐτὸς ὀργάνωσε τὸ σχέδιο τῆς ναυμαχίας, αὐτὸς ἐπίσης σκέφτηκε καὶ πραγματοποίησε τὰ τεχνάσματα ποὺ ἔσπρωξαν τὸν Ξέρξη νὰ ἐνεργήση, ὅπως ἦταν βολικὸ στὰ σχέδιά του. Στὴ σύνεση, στὴν ἐπιμονή, στὴν ὑπομονὴ καὶ στὴν εὐφυΐα του χρωστοῦσε ὁλόκληρη ἡ Ἑλλάδα τὴ σωτηρία της.

Οἱ Σπαρτιάτες τιμοῦν τὸν Θεμιστοκλῆ. Ὕστερα ἀπὸ τὴν φυγὴ τῶν Περσῶν, ὅλοι οἱ Ἕλληνες μιλοῦσαν γιὰ κεῖνον. Οἱ ἴδιοι οἱ Σπαρτιάτες τὸν κάλεσαν στὴν πόλη τους, ὅπου τὸν ἐτίμησαν ἐξαιρετικά. Τὸ βραβεῖο ποὺ τοῦ πρόσφεραν γιὰ τὴ *σύνεσή του* ἦταν ἕνα στεφάνι ἐλιᾶς καί, μαζί, τοῦ χάρισαν ἕνα ὡραῖο ἅρμα. Ὅταν ἔφυγε, τριακόσια παλικάρια τὸν συνόδεψαν ὡς τὰ σύνορα τῆς Λακωνικῆς.

Ὁ Θεμ. στὴν Ὀλυμπία. Ἡ ὡραιότερη μέρα τῆς ζωῆς του, ὅπως ἔλεγε ἀργότερα ὁ ἴδιος, ἦταν ἡ μέρα ποὺ μπαίνοντας στὸ στάδιο τῆς Ὀλυμπίας, γιὰ νὰ παρακολουθήση τοὺς ἀγῶνες, ἀντίκρισε τὸν ἔξαλλο ἐνθουσιασμὸ τοῦ πλήθους. Οἱ θεατὲς σταμάτησαν ξαφνικὰ νὰ προσέχουν τ' ἀγωνίσματα κι ὅλοι σηκώθηκαν καὶ τὸν καταχειροκρότησαν, χαρακτηρίζοντάς τον σωτήρα τοῦ ἔθνους.

Ἡ νίκη τῶν Ἑλλήνων στὴν Ἱμέρα. Τὴν ἴδια ἐποχὴ ποὺ κερδήθηκε ἡ ναυμαχία στὴ Σαλαμίνα, ἕνα ἄλλο μεγάλο γεγονὸς ἔγινε στὴ Δύση. Οἱ Καρχηδόνιοι, μεγάλοι ἀνταγωνιστὲς τῶν Ἑλλήνων τῆς Σικελίας, θέλησαν νὰ χτυπήσουν τὶς ἑλληνικὲς πόλεις τοῦ νησιοῦ. Ὁ Γέλων, ὁ τύραννος τῶν Συρακουσῶν, μὲ τὸν πεθερό του Θήρωνα, τύραννο τοῦ Ἀκράγαντος, ἀνάλαβαν τὸν ἀγώνα. Ἔτσι, ὅταν πολιορκήθηκε ἀπὸ τοὺς Καρχηδονίους ἡ πόλη *Ἱμέρα*, μὲ τὴ βοήθεια ποὺ ἔστειλαν ὁ Γέλων κι ὁ Θήρων, οἱ κάτοικοί της κέρδισαν λαμπρὴ νίκη. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν Καρχηδονίων Ἀμίλκας σκοτώθηκε, κι ὁ στόλος του πυρπολήθηκε. Μὲ τὴν ἐπιτυχία αὐτὴ σώθηκαν οἱ Ἕλληνες τῆς Δύσης.

13. ΟΙ ΑΘΗΝΑΙΟΙ ΚΙ ΟΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΑΡΔΟΝΙΟΥ

Παρ' ὅλη τὴ δόξα ποὺ κέρδισαν οἱ Ἀθηναῖοι, ὕστερα ἀπὸ τὴ δεύτερη ἑλληνικὴ νίκη, οἱ Σπαρτιάτες δὲν πικράθηκαν. Στὴν Ἑλλάδα ἔπαυσαν νὰ ἔχουν ἐκεῖνοι μόνο τὴ φήμη τῆς πρώτης πόλης. Κάθε Ἕλληνας, μετὰ τὶς νίκες στὸ Μαραθώνα καὶ στὴ Σαλαμίνα, πλάι στὸ ὄνομα τῆς Σπάρτης σκεφτόταν καὶ τὸ ὄνομα τῆς Ἀθήνας.

Στὸ μεταξύ, ἡ περσικὴ ἀπειλὴ δὲν εἶχε παύσει νὰ ὑπάρχη. Πολυάριθμος ἐχθρικὸς στρατὸς βρισκόταν στὴ Θεσσαλία κι εἶχε γιὰ συμμάχους τοὺς ἴδιους τοὺς Θεσσαλοὺς καὶ τοὺς Θηβαίους.

Ὑποσχέσεις τοῦ Μαρδονίου στοὺς Ἀθηναίους. Ὁ Μαρδόνιος, κατάπληκτος ἀπὸ τὴν ἀγωνιστικὴ διάθεση τῶν Ἀθηναίων, προσπάθησε νὰ τοὺς πάρη μὲ κάθε τρόπο μὲ τὸ μέρος του. Τοὺς ὑποσχέθηκε τὴν ἡγεμονία ὁλόκληρης τῆς Ἑλλάδας καὶ μεγάλη ἀποζημίωση γιὰ τὴν καταστροφὴ ποὺ εἶχαν προξενήσει στὴν πόλη τους οἱ Πέρσες, ἂν συμμαχοῦσαν μαζί του.

Οἱ Σπαρτιάτες ζητοῦν νὰ συμπαρασταθοῦν στοὺς Ἀθηναίους. Οἱ περσικὲς προτάσεις ἔγιναν ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο, βασιλιὰ τῆς Μακεδονίας. Μαθαίνοντας οἱ Σπαρτιάτες τὴν ἀποστολή του, βιάστηκαν νὰ στείλουν κι αὐτοὶ δικούς τους ἀπεσταλμένους στὴν Ἀθήνα, μήπως λυγίσουν οἱ δυστυχισμένοι πολίτες της. Ἐπειδὴ δὲν κατόρθωσαν νὰ καλλιεργήσουν τὴ γῆ τους οἱ Ἀθηναῖοι, μὲ τὴ φοβερὴ περιπέτεια ποὺ πέρασε ὁ πληθυσμός, καὶ τὴν ἐρείπωση τῆς πόλης, προσφέρθηκαν οἱ Σπαρτιάτες ν' ἀναλάβουν μαζὶ μὲ τοὺς συμμάχους τους τὴ διατροφὴ τῶν ἀθηναϊκῶν οἰκογενειῶν, ὅσο θὰ κρατοῦσε ὁ πόλεμος. Ἐμπρὸς στοὺς Σπαρτιάτες πρέσβεις, ὕστερα ἀπὸ πρόταση τοῦ Ἀριστείδη, οἱ περή-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

φανοι ἐκεῖνοι ἄνθρωποι ἀποκρίθηκαν στὸν ἀπεσταλμένο τοῦ Μαρδονίου πὼς «ὅσο ὁ ἥλιος πηγαίνει καὶ ξανάρχεται τὸν ἴδιο δρόμο του, ποτὲ δὲ θὰ συμμαχήσουμε μὲ τὸν Ξέρξη· ἀλλὰ θὰ τοῦ ἀντιστεκόμαστε ὑπερασπίζοντας κι ἔχοντας βοηθοὺς μας τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἥρωες, ποὺ ἐκεῖνος χωρὶς φόβο τοὺς ἔκαψε τοὺς ναοὺς καὶ τ' ἀγάλματα».

Ἡ περηφάνια τῶν Ἀθηναίων. Ἀμέσως ὕστερα ἀπάντησαν καὶ στοὺς Λακεδαιμονίους πὼς «δὲν ὑπάρχει τόσο πολὺ χρυσάφι στὴ γῆ πουθενά, οὔτε χώρα τόσο ὑπέροχη στὸν πλοῦτο καὶ στὴν ὀμορφιά, ποὺ ἐμεῖς γι' αὐτὰ τὰ καλὰ θὰ δεχτοῦμε νὰ πᾶμε μὲ τὸ Μῆδο καὶ νὰ ὑποδουλώσωμε τὴν Ἑλλάδα». Μὲ περηφάνια ἀρνήθηκαν, ὕστερα, τὴν πρόταση νὰ ἀναλάβουν τὴ διατροφή τους οἱ Λακεδαιμόνιοι κι οἱ σύμμαχοί τους. Τὸ μόνο ποὺ ζήτησαν ἦταν «νὰ ξεκινήση γρήγορα στρατός, γιατὶ τοὺς φαινόταν ὅτι δὲ θὰ ἦταν μακριὰ ὁ καιρός, ποὺ ὁ βάρβαρος θὰ παρουσιαζόταν καὶ πάλι, εἰσβάλλοντας στὴν Ἀττική, μόλις ἔπαιρνε τὴν εἴδηση πὼς δὲν εἶχαν σκοπὸ νὰ κάμουν τίποτα ἀπὸ ὅσα τοὺς ζητοῦσε».

14. Η ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΠΛΑΤΑΙΩΝ (479 π.Χ.)

Ἡ ἄρνηση τῶν Ἀθηναίων δὲν ἀπέλπισε τὸ Μαρδόνιο, ποὺ ἄρχισε στὸ μεταξὺ νὰ κατεβαίνη ἀπὸ τὴ Θεσσαλία πρὸς τὰ κάτω.

Νέα ἐκκένωση τῆς Ἀθήνας. Γιὰ δεύτερη φορὰ οἱ Ἀθηναῖοι ἐγκαταλείψανε τὴν πόλη τους μὲ τὴν ἀπόφαση ν' ἀντισταθοῦν καὶ πάλι στοὺς βαρβάρους, ἂν χρειαζόταν καὶ χωρὶς τὴ σπαρτιατικὴ βοήθεια, ποὺ ἀκόμη δὲν εἶχε φανῆ.

Δεύτερη καταστροφὴ τῆς Ἀθήνας. Οἱ νέες προτάσεις τοῦ Πέρση στρατηγοῦ στοὺς Ἀθηναίους συνάντησαν νέα ἄρνηση. Ἔτσι, βάδισε ἐναντίον τῆς Ἀθήνας καὶ τὴν «κυρίευσε ἔρημη», ὅπως γράφει ὁ Ἡρόδοτος. Παράδωσε στὴ φωτιὰ καὶ στὴν καταστροφὴ ὅ,τι εἶχε ἀπομείνει ὄρθιο: «τείχη ἢ κατοικία ἢ ναό, ὅλα τὰ ἔριξε καὶ τὰ σώριασε καταγῆς».

Φτάνουν οἱ Σπαρτιάτες. Οἱ Σπαρτιάτες ἔφτασαν, τέλος, μὲ ἀρχηγὸ τὸ βασιλιὰ *Παυσανία*. Μαζί τους ἦρθε βοήθεια κι ἀπὸ ἄλλες πόλεις τῆς Πελοποννήσου. Σ' αὐτὴ τὴ δύναμη ἑνώθηκαν καὶ 8.000 Ἀθηναῖοι ὁπλίτες. Ὁ στρατὸς τοῦ Μαρδονίου, ἀφοῦ ἄφησε τὴν Ἀθήνα, στρατοπέδευσε στὴν πεδιάδα τῶν Θηβῶν, κοντὰ στὸν ποταμὸ Ἀσωπό, γιὰ νὰ μπορῆ ν' ἀναπτυχθῆ τὸ ἱππικό του. Ἀπέναντί τους παρατάχθηκαν οἱ ἑλληνικὲς δυνάμεις (70.000 περίπου).

Ἡ ἑλληνικὴ νίκη. Στὴ μάχη ποὺ ἄρχισε, ὕστερα ἀπὸ ἀναμονὴ δέκα ἡμερῶν, τὴ νίκη καὶ πάλι τὴν κέρδισαν οἱ ἑλληνικὲς δυνάμεις. Οἱ Πέρσες ἀγωνίστηκαν μὲ γενναιότητα, οἱ Ἕλληνες ὅμως στάθηκαν ἀκαταμάχητοι, γιατὶ πολεμοῦσαν γιὰ τὴ σωτηρία τῆς ἴδιας τῆς χώρας τους.

Τιμὲς στοὺς θεούς. Τὰ λάφυρα στὸ πεδίο τῆς μάχης ἦταν πολλὰ καὶ πλούσια. Ἕνα μέρος τους προσφέρθηκε στοὺς θεούς: στὸ Δία τῆς Ὀλυμπίας καὶ στὸν Ποσειδῶνα τῆς Ἰσθμίας. Στοὺς Δελφοὺς ἔστησαν χρυσὸ τρίποδα πάνω σὲ χάλκινη βάση, ποὺ τὴ σχημάτιζαν οἱ κορμοὶ τριῶν φιδιῶν. Πάνω τους σκάλισαν τὰ ὀνόματα τῶν ἑλληνικῶν πόλεων ποὺ πῆραν μέρος στὸν ἀγώνα ἐναντίον τῶν βαρβάρων.

Ὁ Παυσανίας πρότεινε νὰ κηρυχθῆ ἱερὸς τόπος τὸ πεδίο τῆς μάχης, καὶ ὁ ποιητὴς Σιμωνίδης ἔγραψε ξανὰ ἕνα θαυμάσιο ἐπίγραμμα: «Ἂν ἡ μεγαλύτερη ἀρετὴ εἶναι νὰ πεθαίνη κανεὶς παλικαρίσια, αὐτὸ ξέχωρα τὸ χάρισε σὲ μᾶς ἡ τύχη. Γιατὶ στὴν προσπάθειά μας νὰ δώσουμε τὴν ἐλευθερία στὴν Ἑλλάδα, πέσαμε καὶ πήραμε τὴν ἀγέραστη δόξα».

Ὕστερα ἀπὸ τὴ μάχη τῶν Πλαταιῶν, δὲν πάτησε πιὰ περσικὸ πόδι στὴν Ἑλλάδα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

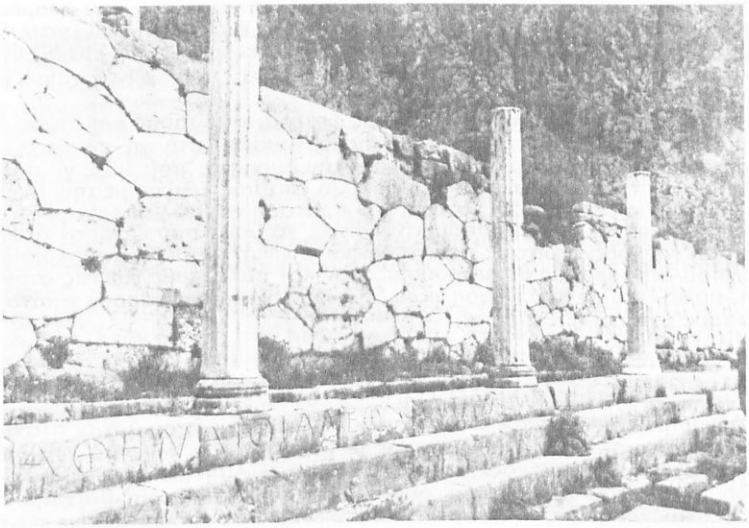

Ἡ Στοὰ τῶν Ἀθηναίων στοὺς Δελφούς. Ἐλαφρὸ κτίριο μὲ ἰωνικοὺς κίονες ἐμπρός, ἱδρυμένο πλάϊ ἀκριβῶς στὸν θαυμάσιο ἀναλημματικὸ τοῖχο (τοῖχο στηρίξεως τῶν χωμάτων) τοῦ ἱεροῦ, πολυύμνητο γιὰ τὴν ὡραία κατασκευὴ τῶν πολυγωνικῶν του λίθων – εἶναι γεμάτος ἐπιγραφὲς μὲ ψηφίσματα ἀπελευθερώσεως δούλων. Στὴν ἐπάνω βαθμίδα τοῦ κτιρίου ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «Ἀθηναῖοι τῷ Ἀπόλλωνι ἀπὸ Μήδων ἀκροθίνια τῆς Μαραθώνι μάχης», πράγμα ποὺ δείχνει, ὅτι εἶχαν ἐκεῖ ἀφιερωθῆ διάφορα λάφυρα ἀπὸ ναυτικὲς νίκες τῶν Ἀθηναίων – μιὰ ἀπὸ αὐτὲς πρέπει νὰ ἦταν καὶ τῆς Σαλαμίνας.

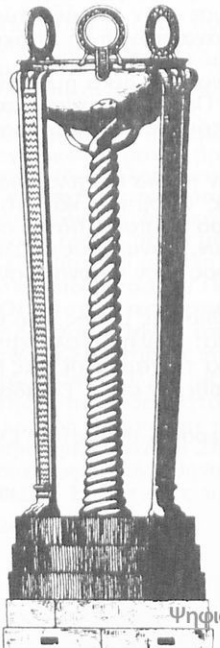

Σχεδιαστικὴ ἀναπαράσταση τοῦ μεγάλου χάλκινου τρίποδα, ποὺ εἶχε χρυσὸ λέβητα καὶ λίθινο στήριγμα, τοὺς κορμοὺς τριῶν περιστρεφόμενων φιδιῶν ποὺ τὰ κεφάλια τους στήριζαν τὸν λέβητα. Πάνω στὸ λίθινο αὐτὸ στήριγμα χαράχτηκαν τὰ ὀνόματα ὅλων τῶν ἑλληνικῶν πόλεων ποὺ πῆραν μέρος στοὺς ἀπελευθερωτικοὺς πολέμους ἐναντίον τῶν Περσῶν. Τὸ ἔργο μεταφέρθηκε μετὰ τὸ τέλος τῶν ἀρχαίων χρόνων στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπως καὶ πολλὰ ἄλλα ἔργα, γιὰ διακόσμηση τῆς νέας πόλης, καὶ σήμερα σώζονται ἐλάχιστα κομμάτια ἀπὸ τὸ λίθινο στήριγμα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

15. Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΜΥΚΑΛΗΣ (479 π.Χ.)

Τὴν ἴδια μέρα ποὺ οἱ ἑλληνικὲς πεζικὲς δυνάμεις μάχονταν στὶς Πλαταιές, στὴ Μυκάλη, ἀπέναντι στὴ Σάμο, ὁ ἑνωμένος ἑλληνικὸς στόλος, μὲ ἀρχηγοὺς τὸν Ἀθηναῖο *Ξάνθιππο* καὶ τὸ Σπαρτιάτη *Λεωτυχίδη*, νίκησε μεγάλη περσικὴ δύναμη στὴ στεριὰ κι ἔκαψε τὸν ἐχθρικὸ στόλο.

16. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΕΡΣΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ

Οἱ Περσικοὶ πόλεμοι στάθηκαν γιὰ τὸν Ἑλληνισμὸ ἕνα γεγονὸς μὲ τεράστια σημασία, ποὺ τ' ἀποτελέσματά του παρουσιάστηκαν καθαρὰ στὴ διάρκεια τοῦ 5ου αἰ., τὴν ἐποχὴ δηλαδὴ ποὺ σημειώνεται ἡ πιὸ δημιουργικὴ περίοδος καὶ σταθεροποιεῖται ἕνας πρωτόφαντος πολιτισμός.

Γιατί νίκησαν οἱ Ἕλληνες. Μιὰ χούφτα ἄνθρωποι ἀντιστάθηκαν στὴ μεγαλύτερη καὶ πλουσιότερη αὐτοκρατορία τῆς ἐποχῆς καὶ νίκησαν. Οἱ πόλεμοι αὐτοὶ ἔδειξαν πόσο μικρὴ σημασία ἔχει ἡ ἀριθμητικὴ ὑπεροχὴ στὸ στρατό, ἂν δὲν θερμαίνη τὶς ψυχὲς τῶν ἀγωνιστῶν ἡ φιλοπατρία καὶ ἡ ἀγάπη γιὰ τὴν ἐλευθερία. Ἡ Περσικὴ αὐτοκρατορία ἔστειλε σὲ ἄλλη ἤπειρο ἕνα στρατὸ μωσαϊκό, ποὺ τὸν ἀποτελοῦσαν στρατιῶτες ἀπὸ κάθε κατακτημένο κράτος. Δὲν ὑπῆρχε συνοχὴ μεταξύ τους, κι οὔτε πολεμοῦσαν γιὰ ἰδανικά. Μοιραία διαλύθηκε ἡ τεράστια ἐκείνη δύναμη στὴν ἀπόφαση τῶν λιγοστῶν Ἑλλήνων νὰ ἀγωνιστοῦν γιὰ νὰ διατηρήσουν τὰ μικρὰ κράτη τους, καὶ γιὰ νὰ μὴ χάσουν τὴν ἐλευθερία τους, ἕνα μεγάλο ἀγαθὸ ἐξαφανισμένο στὴν ψυχὴ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Δαρείου, τοῦ Ξέρξη καὶ τοῦ Μαρδονίου.

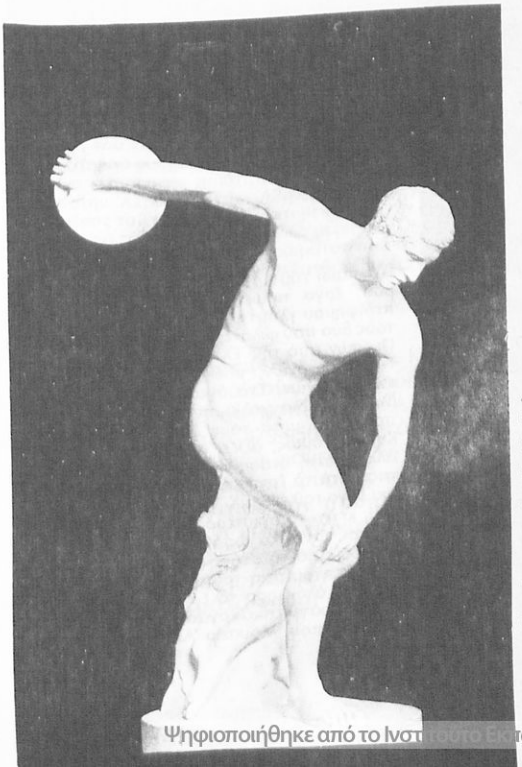

Λίθινο ἀντίγραφο τοῦ περίφημου χάλκινου πρωτοτύπου τοῦ γλύπτη Μύρωνος, τοῦ Δισκοβόλου. Ὁ ἀθλητὴς παριστάνεται τὴ στιγμὴ ἀκριβῶς ποὺ ἑτοιμάζεται νὰ ρίξη τὸ δίσκο, κι ἔτσι ὁ καλλιτέχνης ἔχει ὅλη τὴν εὐκαιρία νὰ τονίση τὴν ἔνταση τῶν μελῶν του. Τὸ ἀντίγραφο τοῦ χαμένου πρωτοτύπου βρίσκεται σήμερα στὸ Μουσεῖο τοῦ Βατικανοῦ στὴ Ρώμη. Ἔργο τοῦ λεγόμενου «αὐστηροῦ ρυθμοῦ», ποὺ ὁ Μύρων ὑπῆρξε ἕνας ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους ἐκπροσώπους του.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Οἱ συνέπειες τῆς νίκης. Οἱ λίγοι, ἔτσι, νίκησαν τοὺς πολλούς. Τὸ πιὸ σπουδαῖο εἶναι ἡ περηφάνια κι ἡ αὐτοπεποίθηση ποὺ οἱ Ἕλληνες ἀπόκτησαν, ὕστερα ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀνέλπιστη ἐπιτυχία. Ἔνιωσαν τὴν *ἀνωτερότητα τοῦ πολιτισμοῦ τους*, καὶ μ' αὐτὸ τὸν ψυχικὸ πλοῦτο προχώρησαν καὶ δημιούργησαν τὸ μεγάλο αἰώνα στὴν πολιτική, στὴν τέχνη καὶ στὰ γράμματα.
Ἂν ἡ Ἑλλάδα χανόταν τότε, δὲ θὰ ἔβλεπε ποτὲ ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου τὸ θαῦμα τοῦ χρυσοῦ αἰώνα, ποὺ ἀκόμη καὶ σήμερα, πλάι στὶς ὑψηλὲς ἰδέες τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, θρέφει τὸν πολιτισμὸ τῆς ἐποχῆς μας (τὸν ἑλληνοχριστιανικό). Στοὺς γεμάτους αὐτοθυσία ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων στοὺς Περσικοὺς πολέμους χρωστάει ὁ Εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς τεράστια ὀφειλή.
Ὁ ρόλος τῆς Ἀθήνας. Ἡ Ἀθήνα πρόσφερε πάνω ἀπ' ὅλες τὶς πόλεις τότε. Σὰ νὰ ἑνηλικιώθηκε ξαφνικὰ κι ἔνιωσε ποιά ἦταν ἡ ἀποστολή της στὸν κόσμο, μὲ μεγάλη σοβαρότητα κι αἴσθημα εὐθύνης πῆρε ἡγετικὴ θέση καὶ κατόρθωσε νὰ ἀνταποκριθῆ θαυμαστὰ στὴν τόσο κρίσιμη περίσταση.

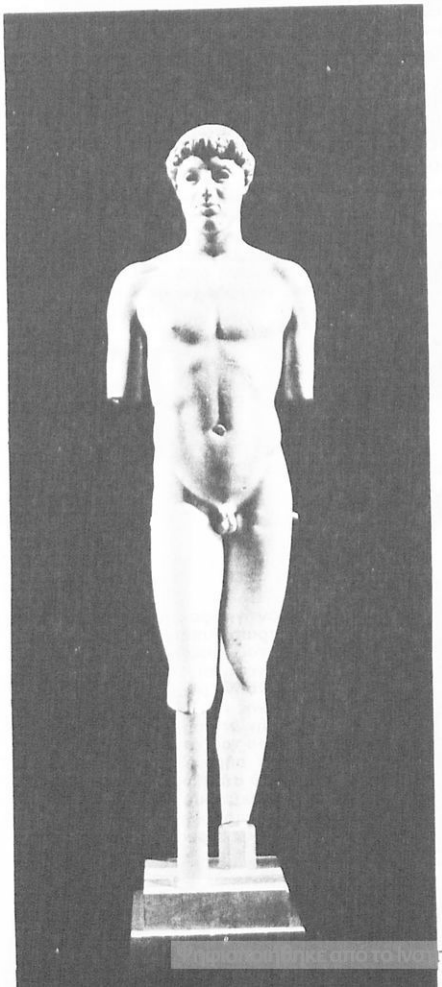

Τὸ «παιδὶ τοῦ Κριτίου». Ἄγαλμα νεαροῦ ἐφήβου, ἔργο πρωτότυπο, σὲ μάρμαρο, τοῦ περίφημου γλύπτη Κριτίου – ἦταν ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο ποὺ φιλοτέχνησαν μετὰ τὴ φυγὴ τῶν Περσῶν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, τὸ σύμπλεγμα τῶν Τυραννοκτόνων, ποὺ στήθηκε στὴν Ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν. Στὸ ἄγαλμα αὐτὸ φαίνεται ἡ ἐλαφριὰ μελαγχολία ποὺ καθρεφτίζεται στὰ πρόσωπα μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους. Κυρίως, ὅμως, ἀξίζει νὰ προσέξη κανεὶς τὴν ἀλλαγὴ στὴ στάση τοῦ σώματος, συγκρίνοντας αὐτὸ τὸ ἔργο μὲ τὸν Κοῦρο Ἀριστόδικο, ἕνα ἔργο τοῦ 490 π.Χ. Τώρα, βγαίνει ἐμπρὸς τὸ δεξί, κι ὄχι τὸ ἀριστερὸ πόδι, καὶ τὸ κορμὶ ζυγίζεται κανονικὰ ὡς τὸ τελευταῖο μέλος του, ὕστερα ἀπὸ τὴ στάση αὐτὴ τῆς ἀνάπαυσης. Κάθε λεπτομέρεια τοῦ σώματος ἀποπνέει δύναμη κι ὁλόκληρο τὸ ἔργο ξεχωρίζει γιὰ τὴν τέλεια πραγματικὰ ἐργασία του. Ἔργο τοῦ 480 π.Χ. περίπου. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

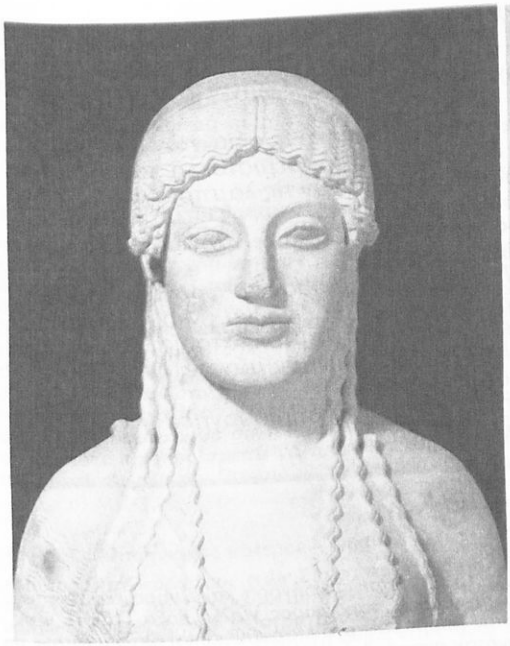

Ἡ «κόρη τοῦ Εὐθυδίκου» (ἀριστερὰ) καὶ ὁ «ξανθὸς ἔφηβος» (δεξιά), δύο ἀριστουργηματικὰ ἔργα τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ, μὲ τὸ χαρακτηριστικό, κάπως συνοφρυωμένο, ὕφος τῆς ἐποχῆς. Πρόκειται γιὰ ἔργα ἐξαιρετικῆς ποιότητας: ἡ κόρη ὀνομάζεται συμβατικὰ ἔτσι, γιατὶ ἐκεῖνος ποὺ τὴν ἀφιέρωσε στὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν στὴ θεὰ Ἀθηνᾶ, λεγόταν Εὐθύδικος, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τοῦ ἔργου, ποὺ διατηρεῖται, μὲ τὴν ἐνεπίγραφη βάση του. Ὁ ἔφηβος, εἶναι τὸ κεφάλι ἑνὸς κούρου τῆς ἐποχῆς, σὲ φυσικὸ μέγεθος. Ὀνομάστηκε ξανθός, γιατὶ ὅταν βρέθηκε χρύσιζαν τὰ μαλλιά του, ἀπὸ τὰ ἴχνη τοῦ χρώματος ποὺ εἶχαν βάλει στὴν ἀρχαιότητα στὸ κεφάλι του, γιὰ νὰ δείξουν πὼς τὰ μαλλιά του ἦταν ξανθά. Ἔργα τοῦ τέλους τῆς δεύτερης δεκαετίας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

Ὁ αὐστηρὸς ρυθμὸς (479-450 π.Χ.). Καλύτερα ἀπὸ κάθε τὶ ἄλλο ἡ τέχνη τῶν τριάντα χρόνων μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους ἀντικατοπτρίζει αὐτὴ τὴν ἔντονη ἀλλαγὴ στὴ νοοτροπία τῶν Ἀθηναίων κι ὅλων τῶν Ἑλλήνων. Τὰ τρι*ά*ντα χρόνια μεταξὺ 479-450 π.Χ. τὰ λένε στὴν ἱστορία τῆς Τέχνης *αὐστηρὸ ρυθμό*. Ἡ ἀλλαγὴ εἶναι φανερή: Τὸ κορμὶ στὰ ἀγάλματα στερεώνεται πιὰ μὲ ἄλλο τρόπο σὲ μιὰ στάση φυσικὴ καὶ ζυγισμένη. Τὸ χαμόγελο χάνεται ἀπὸ τὰ πρόσωπα, ἀντίθετα μὲ τὴν προηγούμενη περίοδο, τότε ποὺ ἀκόμη κι ὅταν ἦταν πληγωμένος ἢ ἑτοιμοθάνατος ὁ ἄνθρωπος, χάραζε στὴ μορφή του τὸ «ἀρχαϊκὸ» μειδίαμα. Αὐστηρὴ συλλογὴ καὶ συγκέντρωση χαρακτηρίζει τὴν ἔκφραση στὰ πρόσωπα τῶν ἀγαλμάτων καὶ τῶν ἄλλων γλυπτῶν τῆς ἐποχῆς, ποὺ εἶναι γεμάτα χυμό, φλόγα καὶ δύναμη.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Μιὰ σειρὰ ἀπὸ λαμπρὲς νίκες στὸ Μαραθώνα (490), στὴ Σαλαμίνα (480) καὶ στὶς Πλαταιὲς (479) γλίτωσαν τοὺς Ἕλληνες ἀπὸ τὸ φοβερὸ Περσικὸ κίνδυνο.
2. Στὶς συγκρούσεις μὲ τοὺς Πέρσες φάνηκε ἡ ἀξία τῶν Ἀθηναίων, ποὺ ἀρχικὰ μὲ τὸ Μιλτιάδη κι ὕστερα μὲ τὸ Θεμιστοκλῆ κατόρθωσαν καὶ τοὺς Ἕλληνες νὰ βοηθήσουν νὰ κερδίσουν τὶς λαμπρὲς νίκες, καὶ τὸ γόητρο τῆς πόλης τους νὰ ὑψώσουν.
3. Ἀξέχαστη ἔμεινε μὲς στοὺς αἰῶνες ἡ θυσία τοῦ Λεωνίδα μὲ τοὺς 300 Σπαρτιάτες του στὴ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν.
4. Οἱ ἀγῶνες ἐναντίον τῶν Περσῶν δυνάμωσαν τὸ φρόνημα τῶν Ἑλλήνων. Ἑνωμένοι προσωρινὰ ξέφυγαν τὸν κίνδυνο. Μιὰ χούφτα ἀνθρώπων κατόρθωσε καὶ νίκησε ἀπέραντη αὐτοκρατορία, μόνο γιατὶ ἤθελε νὰ ζήση ἐλεύθερη κι εἶχε τὸ αἴσθημα πὼς μάχεται γιὰ νὰ σώση τὴν πατρίδα ποὺ ὑπεραγαποῦσε.
5. Ἡ αὐτοπεποίθηση κι ἡ περηφάνια ποὺ δημιούργησε ἡ νίκη, ὁδήγησαν στὸ θαῦμα τοῦ πέμπτου αἰώνα.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ὁ χαρακτήρας τοῦ Θεμιστοκλέους:

«Φαίνεται πὼς τὰ πολιτικὰ τράβηξαν τὸ Θεμιστοκλῆ γρήγορα καὶ ζωηρά, καὶ ἔντονη ὁρμὴ τὸν κυρίεψε γιὰ τὴ δόξα... κι ἦταν τόσο παράφορος γιὰ τὴ δόξα... ὥστε νέος ἀκόμα, ὅταν ἔγινε ἡ μάχη ἐναντίον τῶν βαρβάρων στὸ Μαραθώνα καὶ διαφημίστηκε ἡ στρατηγία τοῦ Μιλτιάδη, αὐτὸς φαινόταν σκεφτικὸς πολλὲς φορές, καὶ τὶς νύχτες ἔμενε ἄγρυπνος, δὲν πήγαινε στὰ συνηθισμένα συμπόσια κι ἔλεγε σὲ κείνους ποὺ τὸν ρωτοῦσαν κι ἀποροῦσαν γιὰ τὴν ἀλλαγὴ τῆς ζωῆς του, πὼς δὲν τὸν ἄφηνε νὰ κοιμηθῆ τὸ τρόπαιο τοῦ Μιλτιάδη. Γιατὶ οἱ μὲν ἄξιοι νόμιζαν πὼς ἡ ἥττα τῶν βαρβάρων στὸ Μαραθώνα ἦταν τὸ τέλος τοῦ πολέμου, ἐνῶ ὁ Θεμιστοκλῆς πὼς ἦταν ἡ ἀρχὴ μεγαλύτερων ἀγώνων καὶ γι' αὐτοὺς ἑτοίμαζε πάντοτε τὸν ἑαυτό του γιὰ τὸ συμφέρον ὁλόκληρης τῆς Ἑλλάδας...».

Πλουτάρχου, *«Βίος Θεμιστοκλέους»*, κεφ. 3 (Μετ. Α.Κ.)

2.[Ἡ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας:

«Μὰ ἡ νύχτα προχωρεῖ, κι οἱ Ἕλληνες κρυφὸ δρόμο
ν' ἀνοίξουν ἀπὸ πουθενὰ δὲ δοκιμάζουν·
ὅταν ὅμως μὲ τ' ἄσπρα τ' ἄτια της ἡ μέρα
φωτοπλημμύριστη ἄπλωσε σ' ὅλο τὸν κόσμο,
μιὰ πρῶτ' ἀκούστηκε ἀπ' τὸ μέρος τῶν Ἑλλήνων
βουὴ τραγουδιστὰ μὲ ἠχο φαιδρὸ νὰ βγαίνη
καὶ δυνατ' ἀντιβούιζαν μαζὶ κι οἱ βράχοι τοῦ νησιοῦ γύρω,
ἐνῶ τρομάρα τοὺς βαρβάρους ἔπιασεν ὅλους, ποὺ ἔβλεπαν πὼς γελαστῆκαν.
Γιατὶ δὲν ἦταν γιὰ φευγιὸ ποὺ ἔψαλλαν τότε
σεμνὸν παιάνα οἱ Ἕλληνες, μὰ σὰν νὰ ὁρμοῦσαν
μ' ὁλόψυχη καρδιὰ στὴ μάχη, ἐνῶ ὅλη ὡς πέρα
τὴ γραμμὴ των τῆς σάλπιγγας φλόγιζε ὁ ἦχος·
κι ἀμέσως τὰ πλαταγιστὰ μεμιᾶς κουπιά τους
χτυποῦνε μὲ τὸ πρόσταγμα τὴ βαθιὰν ἄρμη
καὶ δὲν ἀργοῦνε νὰ φανοῦν ὅλοι μπροστά μας.
Τὸ δεξὶ πρῶτο, σὲ γραμμή, κέρας ἐρχόνταν
μ' ὅλη τὴν τάξη, κι ἔπειτα κι ὁ ἄλλος ὁ στόλος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀπὸ πίσω ἀκλουθᾶ· καὶ τότε ἦταν ν' ἀκούσης
φωνὴ μεγάλη ἀπὸ κοντά: «Ἔμπρός, τῶν Ἑλλήνων
γενναῖα παιδιά! νὰ ἐλευθερώσετε πατρίδα,
τέκνα, γυναῖκες καὶ τῶν πατρικῶν θεῶν σας
νὰ ἐλευτερῶστε τὰ ἱερὰ καὶ τῶν προγόνων
τοὺς τάφους· τώρα γιὰ ὅλα 'ναι ποὺ πολεμᾶτε»].

Αἰσχύλου, «Πέρσαι» στ. 386 κ.ἑ. (Μετ. Ἰ. Γρυπάρη)

3. Ἡ Ἀθήνα τειχίζεται βιαστικά:

«Τείχισαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν πολιτεία τους, μέσα σὲ λίγο διάστημα καὶ εἶναι φανερὸ ἀκόμα καὶ τώρα πὼς τὸ χτίσιμο ἔγινε βιαστικά. Γιατὶ ἡ πρώτη σειρὰ ἀπὸ κάτω εἶναι ἀπὸ λογῆς-λογῆς πέτρες, ποὺ ἐδῶ κι ἐκεῖ δὲν εἶναι ταιριασμένες κολλητά, ἀλλὰ βαλμένες ὅπως τὶς ἔδιναν οἱ βοηθοί, καὶ μπῆκαν στὸ τεῖχος πολλὲς στῆλες ἀπὸ τάφους κι ἄλλες δουλεμένες πέτρες. Γιατὶ ὁ περίγυρος τοῦ τείχους ἔγινε μεγαλύτερος καὶ βγῆκε ἔξω ἀπὸ τὴν πολιτεία καὶ γι' αὐτὸ βιαστικὰ τὰ μετακίνησαν ὅλα ἀλογάριαστα. Ὕστερα πρόσταξε ὁ Θεμιστοκλῆς νὰ χτίσουν καὶ τὰ ὑπόλοιπα μέρη στὰ τείχη τοῦ Πειραιᾶ (ποὺ εἶχε γίνει ἀρχὴ πρωτύτερα ὅταν ἦταν γιὰ ἕνα χρόνο ἄρχοντας τῆς Ἀθήνας πρῶτος), γιατὶ πίστευε πὼς ἡ τοποθεσία ἦταν κατάλληλη ἀφοῦ εἶχε τρία φυσικὰ λιμάνια καὶ πὼς τώρα ποὺ εἶχανε γίνει ναυτικοὶ θὰ συντελοῦσε πολὺ νὰ δυναμώση ἡ Ἀθήνα (γιατὶ πρῶτος αὐτὸς τόλμησε νὰ πῆ πὼς πρέπει νὰ πιαστοῦν ἀπὸ τὴ θάλασσα) καὶ ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς ἀνάπτυξε παράλληλα τὸν Πειραιὰ μὲ τὴν Ἀθήνα».

Θουκυδίδου, «Ἱστορία» Α, 93 (Μετ. Ἕλλης Λαμπρίδη)

4. [Ὁ Γ΄ Μεσσηνιακὸς πόλεμος – Κίμων:

«Καθὼς ὁ πόλεμός τους (τῶν Σπαρτιατῶν) μὲ τοὺς ἐπαναστάτες τῆς Ἰθώμης πήγαινε σὲ μάκρος, οἱ Λακεδαιμόνιοι ζήτησαν τὴ βοήθεια καὶ ἄλλων συμμάχων καὶ τῶν Ἀθηναίων· κι αὐτοὶ πῆγαν μὲ στρατηγὸ τὸν Κίμωνα καὶ ὄχι λίγο στρατό. Εἶχαν ζητήσει τὴ βοήθειά τους ἰδίως γιατὶ εἶχαν τὴ φήμη πὼς εἶναι πολὺ ἄξιοι στὶς ἐπιθέσεις ἐναντίον ὀχυρωμάτων καὶ ἡ πολιορκία εἶχε τόσο μακρύνει γιατὶ ὑστεροῦσαν οἱ Σπαρτιάτες σ' αὐτό. Γιατὶ ἀλλιῶς θὰ εἶχαν κυριέψει τὸ μέρος μὲ ὁρμητικὴ ἐπίθεση. Κι ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐκστρατεία βγῆκε γιὰ πρώτη φορὰ στὰ φανερὰ ἡ διαμάχη ἀνάμεσα στοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους. Οἱ Λακεδαιμόνιοι δηλαδή, ἀφοῦ δὲν ἔπεφτε τὸ φρούριο μὲ τὶς ἐπιθέσεις, φοβήθηκαν τὴν τόλμη τῶν Ἀθηναίων, καὶ τὴν κλίση τους πρὸς καινούριους θεσμούς, κι ἐπειδὴ συνάμα τοὺς θεωροῦσαν ἀπὸ ἄλλη φυλή, φοβήθηκαν μήπως ἂν μείνουν, παρασυρθοῦν ἀπὸ τοὺς πολιορκημένους τῆς Ἰθώμης καὶ κάνουν κανένα πραξικόπημα καὶ τοὺς ἔδιωξαν, μόνους αὐτοὺς ἀπ' ὅλους τοὺς συμμάχους· δὲν ἐφανέρωσαν βέβαια τὴν ὑποψία τους, λέγοντας μόνο πὼς δὲν τοὺς χρειάζονται ἄλλο. Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως κατάλαβαν πὼς δὲν τοὺς γύριζαν πίσω γιὰ τὴν ἀθώα αἰτία ποὺ ἔλεγαν, μὰ ἐπειδὴ τοὺς εἶχαν γεννηθῆ ὑποψίες· καὶ ἐπειδὴ τὸ θεώρησαν προσβολὴ καὶ πὼς δὲν τοὺς ἄξιζε τέτοια μεταχείριση ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους, ἀμέσως μόλις γύρισαν, κατέλυσαν τὴ συμμαχία ποὺ εἶχαν κάμει μαζί τους ἐνάντια στοὺς Πέρσες κι ἔκλεισαν συμμαχία μὲ τοὺς Ἀργείους, ποὺ ἦταν ἐχθροὶ τῆς Σπάρτης»].

Θουκυδίδου, «Ἱστορία» Α, 102 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

5. [Τὸ τέλος τοῦ Κίμωνος στὸ Κίτιο τῆς Κύπρου:

«Ἀργότερα, ἀφοῦ μεσολάβησαν τρία χρόνια ἔγινε συνθήκη εἰρήνης μεταξὺ Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων γιὰ πέντε χρόνια κι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐπιχείρησαν πόλεμο μ' ἑλληνικὴ πολιτεία, ἀλλὰ ἔκαμαν ἐκστρατεία στὴν Κύπρο μὲ διακόσια καράβια δικά τους καὶ συμμαχικά, μὲ στρατηγὸ τὸν Κίμωνα. Ὅταν ὅμως πέθανε ὁ Κίμων κι ἔλειψαν οἱ τροφές, ἀποσύρθηκαν ἀπὸ τὸ Κίτιο· κι ἀφοῦ ἀρμένισαν στ' ἀνοιχτὰ τῆς Σαλαμίνας στὴν Κύπρο ἐναυμάχησαν μὲ τοὺς Φοίνικες καὶ τοὺς Κίλικες, καὶ συνάμα βγῆκαν καὶ πολέμησαν στὴν στεριά»].

Θουκυδίδου, «Ἱστορία» Α, 112 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΑΘΗΝΑ ΣΤΗΝ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΙΑ

Καταστροφικὴ ἡ ἔλλειψη ἑνότητας ἀνάμεσα στὶς ἑλληνικὲς πόλεις. Ὁ μεγάλος ἀγώνας ἐναντίον τῶν βαρβάρων εἶχε τὴν τελευταία στιγμὴ ἑνώσει τοὺς Ἕλληνες. Ὅταν ὅμως ἦρθε ὁ καιρὸς τῆς εἰρήνης, κάθε σπουδαία ἑλληνικὴ πόλη-κράτος θυμήθηκε τὰ παλιὰ κι εἶδε τὶς ἄλλες πόλεις ὄχι σὰ μονάδες τοῦ ἴδιου ἔθνους, ἀλλὰ σὰν ἀντιπάλους. Κι ἐνῶ ἡ νίκη τῶν Ἑλλήνων στοὺς Περσικοὺς πολέμους στάθηκε μιὰ στιγμὴ ἐκπληκτικὴ στὴν ἱστορία τους, μὲ συνέπειες ἀνυπολόγιστα μεγάλες, ἡ ἔλλειψη ἑνότητας, ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὸ ἔξοχο φεγγοβόλημα τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους, ὁδήγησε σὲ ἀτελείωτη σειρὰ ἐμφυλίων πολέμων, ποὺ τελικὰ πλήγωσαν ἀνεπανόρθωτα τὴν Ἑλλάδα. Ἔτσι οἱ Ἕλληνες μὲ τὰ ἴδια τους τὰ χέρια σύντριψαν ὅ,τι εἶχαν μὲ τόση πνοὴ καὶ μὲ τόση προσπάθεια δημιουργήσει.
Στὰ πρῶτα πενήντα χρόνια – τὴ λαμπρὴ Πεντηκονταετία – ἡ Ἀθήνα πῆρε τὴν ἡγετικὴ θέση καὶ πρόβαλε τὸ «ἑλληνικὸ θαῦμα», δημιουργώντας μὲ τὸ μεσουράνημά της τὸν «χρυσοῦν αἰώνα».

1. Η ΠΡΩΤΗ ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ – ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ

Ἀπόφαση νὰ ἐλευθερωθοῦν οἱ ἀλύτρωτοι Ἕλληνες. Οἱ Ἀθηναῖοι, θαμπωμένοι κι οἱ ἴδιοι ἀπὸ τὴν ἐπιρροὴ ποὺ ἀπόχτησαν στὶς ἑλληνικὲς πόλεις, πίστεψαν χρέος τους νὰ ἐξακολουθήσουν τὸν ἀπελευθερωτικὸ ἀγώνα τῶν ἀλύτρωτων Ἑλλήνων στὰ νησιὰ καὶ στὴ Μ. Ἀσία, ποὺ βρίσκονταν ἀκόμα στὴν κατοχὴ τῶν Περσῶν.
Ἀρχικά, μόνο, ἡγοῦνται οἱ Σπαρτιάτες. Στὸ πρόγραμμα αὐτό, γιὰ ἐλάχιστο διάστημα, ἡγήθηκαν οἱ Σπαρτιάτες. Μὲ ἀρχηγὸ τὸν Παυσανία τὰ ἑλληνικὰ καράβια ἐλευθέρωσαν τὰ νησιὰ στὸ Αἰγαῖο καὶ τράβηξαν γιὰ τὴν ἀνάκτηση

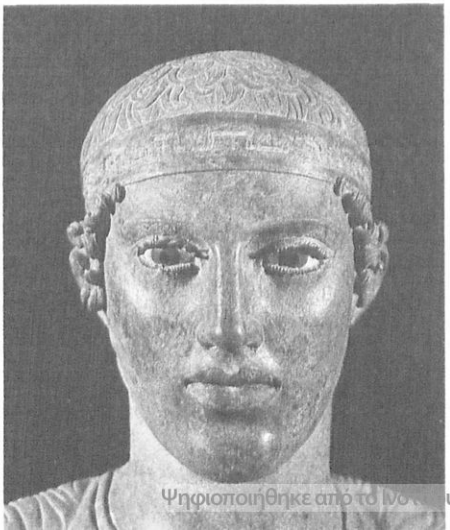

Τὸ κεφάλι τοῦ χάλκινου ἡνιόχου ποὺ ἐκτίθεται στὸ Μουσεῖο τῶν Δελφῶν. Πρόκειται γιὰ ἕνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα ἔργα τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ, ποὺ δείχνει τὴ θαυμάσια ἐπεξεργασία καὶ τὴν ἐξαίρετη δομὴ τοῦ σώματος σ' αὐτὴ τὴν ἐποχή, ἐνῶ παράλληλα ἀξιοσημείωτο εἶναι τὸ θαυμάσιο πρόσωπο. Ὁ ἡνίοχος διατηρεῖται ὁλόκληρος – τοῦ λείπει μονάχα τὸ ἀριστερὸ χέρι. Στὸ δεξὶ κρατοῦσε τὰ χαλινάρια τῶν ἁλόγων τοῦ ἅρματος, ποὺ ἔχει χαθῆ – διατηροῦνται μονάχα τρία πόδια καὶ οὐρὰ ἁλόγου. Στὸ γεμάτο δύναμη θελκτικὸ πρόσωπό του ξαφνιάζουν τὰ θαυμάσια μάτια, ποὺ φιλοτεχνημένα ἀπὸ διάφορα ὑλικά, ἀποδίδουν τὰ χρώματα τὰ πραγματικὰ τοῦ ματιοῦ, σὲ ὅλες τὶς ἀποχρώσεις του, καὶ ταυτόχρονα δίνουν μοναδικὴ ζωντάνια στὸ ἔργο. Πρόκειται γιὰ τὸ ἀφιέρωμα τοῦ τύραννου τῆς Γέλας Πολυζάλου, ποὺ νίκησε σὲ ἁρματοδρομία στοὺς Δελφούς, τὸ 475 π.Χ. Ἔργο τοῦ μεγάλου καλλιτέχνη Πυθαγόρα τοῦ Ρηγίνου, ἴσως.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τῶν Στενῶν στὸν Ἑλλήσποντο, παίρνοντας τὴ Σηστὸ κι ὕστερα τὸ Βυζάντιο ἀπὸ τοὺς Πέρσες. Ὕστερα ἀπὸ τὶς ἐπιχειρήσεις αὐτὲς οἱ Σπαρτιάτες ἀποσύρθηκαν. Τὰ προβλήματα στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας τους, φλογερὰ πάντα καὶ κρίσιμα, τοὺς ἀνάγκασαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πανελλήνια πολιτικὴ καὶ νὰ περιοριστοῦν στὴ χώρα τους. *Δὲν ἀγαποῦσαν ἐξάλλου ποτὲ τὶς μακρινὲς ἐπιχειρήσεις.*

Οἱ Ἀθηναῖοι ἀναλαμβάνουν τὴν ἡγεσία. Οἱ Πέρσες εἶχαν προσωρινὰ ἀποσυρθῆ, κανεὶς ὅμως δὲν ἤξερε πότε θὰ γύριζαν πίσω κι ἂν θ' ἄφηναν τὴν Ἑλλάδα ἥσυχη γιὰ καιρό. Οἱ ἑλληνικὲς πόλεις ἔπρεπε ν' ἀγρυπνοῦν γιὰ τὴν ἀσφάλειά τους. Γι' αὐτὸ ἦταν ἀνάγκη νὰ ὑπάρξη κι ἕνας ἀρχηγὸς ποὺ νὰ ὀργανώση ὅλην αὐτὴ τὴν προσπάθεια. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ οἱ Σπαρτιάτες ἄφησαν ἐλεύθερο τὸ δρόμο καὶ περιορίστηκαν στὰ θέματα τῆς Πελοποννησιακῆς Συμμαχίας, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔχασαν τὴν εὐκαιρία κι ἀποφάσισαν νὰ ἀναλάβουν αὐτοὶ τὴν προστασία τῶν νησιῶν καὶ τῶν πόλεων τῆς Μ. Ἀσίας. Τοὺς τὸ εἶχαν ἐξάλλου ζητήσει οἱ τελευταῖες. *Ἔτσι οἱ ἑλληνικὲς πόλεις θὰ ἦταν ἥσυχες γιὰ τὴν ἐξωτερική τους ἀσφάλεια καὶ θὰ μποροῦσαν ν' ἀφοσιωθοῦν στὰ καθημερινά τους ἔργα.*

Α΄ Ἀθηναϊκὴ συμμαχία. Ἡ Δῆλος γίνεται ἕδρα της. Τὸ 478/7 συγκροτήθηκε ἡ πρώτη Ἀθηναϊκὴ συμμαχία μὲ τὴν Εὔβοια, τὶς πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς, τὶς περισσότερες Κυκλάδες, τὴ Σάμο, Χίο, Μυτιλήνη, καὶ πολλὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Προποντίδας. Ἕδρα της ὁρίστηκε ἡ ἱερὴ *Δῆλος* κι ἀρχηγὸς ἡ Ἀθήνα.

Ὁ «δίκαιος» Ἀριστείδης. Στὸν Ἀριστείδη, ποὺ τὸν εἶχαν ξεχωρίσει οἱ ἄλλοι Ἕλληνες γιὰ τὴ λαμπρή του συμπεριφορὰ στὶς ἐπιχειρήσεις τῆς Προποντίδας, ἀνάθεσαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ρυθμίση τὶς ὑποχρεώσεις κάθε πόλης. Στὴ δύσκολη αὐτὴ ὑπόθεση, ὁ «δίκαιος» Ἀθηναῖος τόσο σωστὰ τακτοποίησε τὰ πάντα, ὥστε δὲν ἀκούστηκε τὸ παραμικρὸ παράπονο.

Οἱ ὅροι τῆς συμμαχίας. Ὅλες οἱ πόλεις θεωροῦνταν ἴσες μεταξύ τους στὴ συμμαχία, τὶς ἐπιχειρήσεις μόνο θὰ τὶς κατεύθυνε ἡ Ἀθήνα. Ἄλλες θὰ ἔδιναν καράβια (οἱ μεγαλύτερες) κι ἄλλες χρήματα, ποὺ θὰ φυλάγονταν στὸ ναὸ τοῦ Ἀπόλλωνος στὴ Δῆλο. Ἡ εἰσφορὰ αὐτὴ σὲ πλοῖα ἢ χρήματα ἦταν ἐτήσια.

2. ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΟΥ ΚΙΜΩΝΟΣ

Τὸ ἀθηναϊκὸ ἐμπόριο. Οὐσιαστικὸ πρόβλημα στὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Ἀθήνας ἦταν τὸ ἐμπόριό της ποὺ ὁλοένα ἀνέβαινε. Γι' αὐτό, μὲ τὸ δυνατό της στόλο θέλησε νὰ ἐλέγχη τοὺς ἐμπορικοὺς δρόμους στὸ Αἰγαῖο καὶ στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο, ἀπὸ τὸν Ἑλλήσποντο ὡς τὴν Κύπρο, ὅπου ἀκόμη ἀρμένιζαν ἐλεύθερα τὰ περσικὰ καράβια.

Τὸ πρόγραμμα τοῦ Κίμωνος. Τὸν σπουδαῖο αὐτὸν ἀγώνα τὸν ἀνάθεσαν σὲ ἕνα μεγάλο στρατηγό, τὸν *Κίμωνα*, γιὸ τοῦ Μιλτιάδη. Εὐγενικός, γενναῖος καὶ συνετὸς ὁ Κίμων θεμέλιωσε τὴ ναυτικὴ ἡγεμονία τῶν Ἀθηνῶν. Ἀντίθετος στὸ χαρακτήρα καὶ στὶς πεποιθήσεις ἀπὸ τὸ μεγάλο Θεμιστοκλῆ, ἀκολούθησε ὡστόσο τὴν πολιτικὴ ποὺ χάραξε ἐκεῖνος, μὲ πρόγραμμα τὴν ἀνάδειξη τῆς Ἀθήνας σὲ πρώτη ναυτικὴ δύναμη στὴν Ἑλλάδα.

Δική του γραμμὴ ἦταν ὄχι ἡ ἡγεμονία τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ ἡ συνεννόηση καὶ ἡ εἰρηνικὴ συνύπαρξη ἀνάμεσα στὶς ἑλληνικὲς πόλεις. [Ὁ Πλούταρχος, ἕνας μεταγενέστερος συγγραφέας, τὸν ὀνομάζει «ἑλληνικὸ ἡγεμόνα»]. Κι ἐπειδὴ πίστευε πὼς ἔπρεπε νὰ διατηρήσουν φιλικοὺς δεσμοὺς οἱ Ἀθηναῖοι μὲ τὴν Σπάρτη, ἐργάστηκε πολὺ γι' αὐτὴ τὴν ἰδέα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Οἱ ἐπιτυχίες τοῦ Κίμωνος. Ἡ νίκη στὸν Εὐρυμέδοντα. Ξεκαθάρισε τοὺς φοβεροὺς πειρατὲς τῆς Σκύρου καὶ μὲ μιὰ σειρὰ νίκες του ἐξασφάλισε στοὺς Ἀθηναίους τὴ συμμαχία τῶν ἑλληνικῶν πόλεων στὰ παράλια τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης, καθὼς καὶ ἀρκετῶν πόλεων στὰ παράλια τῆς Κιλικίας, τῆς Καρίας καὶ τῆς Παμφυλίας (ὕστερα ἀπὸ τὴ θαυμαστὴ νίκη ἐναντίον τοῦ Περσικοῦ στόλου, στὸν ποταμὸ Εὐρυμέδοντα, τὸ 467 π.Χ.). Ἡ τεράστια αὐτὴ νίκη τοῦ Κίμωνος ἐλευθέρωσε τὸ Αἰγαῖο ἀπὸ τοὺς Πέρσες κι ἔδωσε τὴν εὐκαιρία ν' ἀναπτυχθῆ πολὺ τὸ ἀθηναϊκὸ ἐμπόριο.
Στὴν πολιτικὴ σκηνὴ τῆς Ἀθήνας, ἐνῶ ὑπῆρχε ἀκόμη ὁ Θεμιστοκλῆς, κυριάρχησε ἡ γραμμὴ τοῦ Κίμωνος, ποὺ συνεργαζόταν στενὰ μὲ τὸν Ἀριστείδη (ἀνῆκε κι αὐτὸς στὸ ἀριστοκρατικὸ κόμμα).

3. ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΑΥΣΑΝΙΑ

Οἱ ἀπόψεις τοῦ Θεμιστοκλέους. Σκληρὴ τύχη περίμενε τὸν ἐμπνευστὴ τῆς νίκης τῆς Σαλαμίνας. Μὲ τὴν ἀφάνταστη διορατικότητά του κατάλαβε πὼς κάποτε θὰ ἔφτανε ἡ ὥρα νὰ συγκρουστῆ ἡ Ἀθήνα μὲ τὴ Σπάρτη. Ἦταν δυὸ κόσμοι ὁλότελα ἀντίθετοι κι ἡ συνεννόηση μεταξύ τους, ὅσο κι ἂν τὴν πίστευε δυνατὴ ὁ Κίμων, ἦταν γιὰ τὸ Θεμιστοκλῆ ἀπραγματοποίητη. Τὸ ἄγρυπνο μάτι του, ἐξάλλου, καὶ τὸ ἔξοχο αἰσθητήριό του τὸν προειδοποιοῦσαν πώς, γρήγορα, ὄχι μόνο ἡ Σπάρτη, ἀλλὰ κι ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις, ἰδιαίτερα τὰ Μέγαρα κι ἡ Κόρινθος, ποὺ ἡ ἄνθηση τῆς Ἀθήνας τὶς ἔριχνε στὴ σκιά, δὲ θὰ τῆς συγχωροῦσαν τὰ πρωτεῖα ποὺ τόσο ἀπροσδόκητα εἶχε ἀποκτήσει.

Μαρμάρινο ἀνάγλυφο μὲ παράσταση Ἀθηνᾶς ποὺ φορεῖ τὴν περικεφαλαία της καὶ στηρίζεται στὸ δόρυ της. Τὸ βλέμμα της φαίνεται συγκεντρωμένο σὲ μιὰ στήλη χαμηλὴ ποὺ βρίσκεται πλάι της. Ἔχει δημιουργηθῆ ἀπορία στοὺς εἰδικοὺς τί νόημα ἔχει ἡ συλλογισμένη μορφὴ τῆς θεᾶς ἀπέναντι σ' αὐτὴ τὴ στήλη. Ὑποθέτουν πὼς ἴσως εἶναι στήλη μὲ ὀνόματα πεσόντων στοὺς μακροχρόνιους πολέμους ποὺ ἀκολούθησαν τοὺς ἐναντίον τῶν Περσῶν ἀπελευθερωτικοὺς ἀγῶνες, ὡς ὅτου ἐλευθερωθοῦν οἱ θάλασσες ἀπὸ τὸν Περσικὸ στόλο. Σ' αὐτοὺς τοὺς ἀγῶνες, στοὺς ὁποίους πρωτοστάτησε ὁ Κίμων, χάθηκαν πολλοὶ νεαροὶ Ἀθηναῖοι, γι' αὐτὸ ὑποτίθεται πὼς ἡ ἔκφραση τῆς θεᾶς εἶναι τόσο θλιμμένη. Σύμφωνα μὲ ἄλλην ἄποψη, ἡ ἔκφραση τοῦ προσώπου τῆς Ἀθηνᾶς εἶναι ἁπλῶς χαρακτηριστικὴ τῆς ἐποχῆς ποὺ κατασκευάστηκε τὸ ἔργο, καὶ ἡ θεὰ ἁπλῶς κοιτάζει τὸν «ὅρο» (δηλ. τὸ λίθο ποὺ προσδιορίζει τὰ σύνορα τοῦ ἱεροῦ της) ἢ ἔχει βυθιστῆ στὴν ἀνάγνωση τῶν λογαριασμῶν τοῦ ἱεροῦ της. Ὁρισμένοι ἀρχαιολόγοι πιστεύουν πὼς ἡ στήλη εἶναι ἀφιέρωμα τῶν τεχνιτῶν ποὺ χτίσανε τὸ Κιμώνειο τεῖχος. Γύρω στὰ 460 π.Χ. Κοιτάξτε πόσο ὡραία εἶναι ζυγισμένη ἡ παράσταση πάνω στὴν ὀρθογώνια πλάκα. Ἡ ἐλαφρὰ πρὸς τὰ ἔμπρὸς γερτὴ στάση τῆς θεᾶς καὶ τὸ δόρυ ὅπου αὐτὴ στηρίζεται, σχηματίζουν ἕνα τρίγωνο ποὺ κλείνει μὲ τὸ θαυμάσιο κεφάλι τῆς Ἀθηνᾶς. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ ὀχύρωση τῆς Ἀθήνας. Ἐνῶ ἀνοικοδομοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν κουρσεμένη τους πόλη, ὁ Θεμιστοκλῆς πρότεινε νὰ τὴν περιζώσουν μὲ τεῖχος ἰσχυρό, κι ἐκείνη καὶ τὸν Πειραιά. Οἱ Σπαρτιάτες ἔφεραν μεγάλη ἀντίδραση σ' αὐτὸ τὸ σχέδιο. Βάζοντας, λοιπόν, τοὺς Ἀθηναίους νὰ ὑψώσουν ὅσο γινόταν γρηγορώτερα, καὶ μ' ὅποιο ὑλικὸ ἔβρισκαν ἐμπρός τους, τὰ τείχη, ξεκίνησε ὁ Θεμιστοκλῆς νὰ πάει γιὰ συνεννοήσεις στὴ Σπάρτη. Εἶδαμε, πὼς ὁ ἔξοχος πολιτικός, ὅπου δὲν μποροῦσε νὰ ἐπιβάλη τὴν ἀπόφασή του, ἔβρισκε τρόπο νὰ τὴν πραγματοποιῆ μὲ πλάγια μέσα.

Τὸ τέχνασμα τοῦ Θεμιστοκλέους. Οἱ Σπαρτιάτες. Φτάνοντας στὴ Σπάρτη, ἀργοποροῦσε νὰ συναντηθῆ μὲ τοὺς Ἐφόρους, ἔχοντας συνεννοηθῆ μὲ τοὺς συμπολίτες του νὰ τὸν εἰδοποιήσουν, μόλις τὸ χτίσιμο τῶν τειχῶν θὰ εἶχε ἀρκετὰ προχωρήσει. Ἔτσι, ὅταν ἔφτασε τὸ μήνυμα, κι ἐπισκέφθηκε τὶς ἀρχὲς τῆς Σπάρτης, στὴ νέα τους ἄρνηση ἡ ἀπάντηση ἦταν ἕτοιμη: *τὰ τείχη ποὺ θ' ἀσφάλιζαν τὴν Ἀθήνα εἶχαν πιὰ ὑψωθῆ ἀρκετά.*

Τὸ περιστατικὸ αὐτὸ στάθηκε μοιραῖο γιὰ τὸ Θεμιστοκλῆ. Οἱ Σπαρτιάτες δὲν τὸν συγχώρησαν ποτὲ γιὰ τὴν ἀνειλικρίνειά του καί, ὅταν παρουσιάστηκε ἡ εὐκαιρία, τὸν ἐκδικήθηκαν.

Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐξοστρακίζεται (471 π.Χ.) Τὸ ἄστρο τοῦ μεγάλου ἀνθρώπου εἶχε ἀρχίσει νὰ γέρνη πρὸς τὴ δύση του. Δὲν τὸν ἔβγαλαν ποτὲ πιὰ στρατηγὸ οἱ συμπατριῶτες του, καὶ στὴ διαμάχη μὲ τοὺς ἀριστοκρατικοὺς ἔχανε ὁλοένα. Στὸ τέλος, κατόρθωσαν οἱ ἀντίπαλοί του νὰ τὸν ἐξοστρακίσουν (471). Μὲ σηκώνοντας τοὺς δημοκρατικοὺς ἐκεῖ καὶ σ' ἄλλες πόλεις τῆς Πελοποννήσου (Ἀρκάδες καὶ Ἠλείους), νὰ ἐνοχλήση τοὺς Σπαρτιάτες.

Ὁ Παυσανίας κατηγορεῖται. Στὸ μεταξύ, καὶ τὸν Παυσανία, τὸ νικητὴ τῶν Πλαταιῶν, τὸν περίμενε ἀκόμη φοβερώτερη τύχη. Κατηγορήθηκε πὼς πρόδωσε τὶς ἀρχὲς τῆς Σπάρτης, ὅταν ἦταν στὸ Βυζάντιο, κι ὅτι ἔκαμε προσπάθεια νὰ συνεννοηθῆ μὲ τοὺς Πέρσες, γιὰ νὰ τοὺς παραδώση τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ τὸν ἀναγνωρίσουν σατράπη της. Ἀφορμὴ στάθηκε τὸ θάμπωμα ποὺ ἔπαθε ὁ λιτοδίαιτος Σπαρτιάτης, ὅταν ἀντικρίζοντας τὸν ἀφάνταστο πλοῦτο τῶν Περσῶν στὸ Βυζάντιο ἔδωσε στὸν ἑαυτό του τὴν ἄδεια νὰ ντύνεται πλούσια καὶ νὰ ζῆ μὲ πολυτέλεια. Καταδικασμένος σὲ θάνατο, πρόσφυγε στὸ ἱερὸ τῆς Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς, ὅπου οἱ συμπολίτες του, ἀφοῦ ἔχτισαν τὴν πόρτα τοῦ κτιρίου (πῆρε μέρος στὴ φριχτὴ τιμωρία ἡ μάνα κι ἡ γυναίκα του), ἄνοιξαν τὴ στέγη καὶ τὸν ἄφησαν νὰ πεθάνη ἀπὸ τὴν πείνα καὶ τὸ κρύο.

Οἱ Σπαρτιάτες στὴν ὑπόθεση τοῦ Παυσανία βρῆκαν εὐκαιρία νὰ ἀναμείξουν καὶ τὸ Θεμιστοκλῆ. Τὸν κατηγόρησαν πὼς κάποια γράμματα τοῦ προδότη βασιλιᾶ τους ἦταν ἐνοχοποιητικὰ καὶ γι' αὐτόν.

Καταδίκη τοῦ Θεμιστοκλέους σὲ θάνατο. Ἀσυλλόγιστα οἱ Ἀθηναῖοι τὸν καταδίκασαν, τὴ φορὰ αὐτή, σὲ θάνατο. Δὲν εἶχε πιά, ὕστερ' ἀπ' αὐτό, ποῦ νὰ

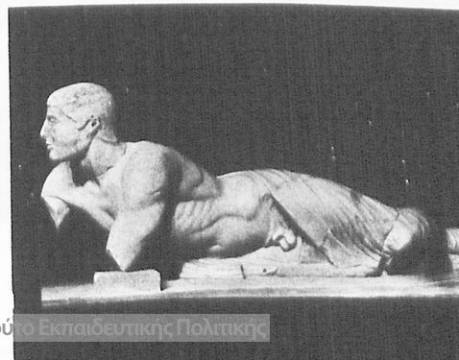

Ἐξαίρετο ἔργο τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ. Παριστάνεται ἡ δεξιὰ γωνιακὴ μορφὴ ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸ ἀέτωμα τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς στὴν Ὀλυμπία, ποὺ δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὸν παραπόταμο τοῦ Ἀλφειοῦ – αὐτὸς εἰκονιζόταν στὴν ἀριστερὴ γωνία – τὸν Κλαδέο. Τὰ δύο ποτάμια ὑποδήλωναν τὸ τοπίο ὅπου διεξαγόταν ἡ σκηνὴ ποὺ παριστανόταν στὸ ἀέτωμα, δηλ. ἡ προετοιμασία τοῦ μυθικοῦ ἀγώνα Πέλοπος καὶ Οἰνομάου. Τὸ σῶμα τῆς μορφῆς ἔχει μιὰ ἀξιοθαύμαστη ρευστότητα, ἄξια νὰ ἀποδώση μὲ ἀνθρώπινο σῶμα ἕνα ποτάμι. Ἔργο γύρω στὰ 460 π.Χ. Μουσεῖο ἀρχαίας Ὀλυμπίας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καταφύγη ὁ Θεμιστοκλῆς στὴν Ἑλλάδα, ὅπου σὲ κάθε στιγμὴ κινδύνευε ἡ ζωή του, ξέφυγε ἔτσι κι ἔφτασε στὴν αὐλὴ τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν Ἀρταξέρξη. Πέθανε λησμονημένος τὸ 461 π.Χ. στὴ Μαγνησία τῆς Μ. Ἀσίας, ποὺ τοῦ εἶχε παραχωρηθῆ ἀπὸ τὸ Μεγάλο Βασιλέα γιὰ νὰ ζῆ ἀπὸ τὰ εἰσοδήματά της.

Ἡ κατηγορία ἐναντίον του δὲν ἀποδείχθηκε ποτέ, ἡ πόλη του ὅμως στερήθηκε ἄδικα τὶς ὑπηρεσίες του. Εἶναι παράξενο πὼς ἡ δημοκρατικὴ Ἀθήνα σκληρότερα ἀπ' ὅλους μεταχειριζόταν ἐκείνους, ποὺ μόνο αἰσθήματα εὐγνωμοσύνης ἔπρεπε νὰ ἐμπνέουν στοὺς πολίτες της. Κάθε πολιτικὸς ποὺ ἀποκτοῦσε ἐπιρροὴ καὶ φήμη, ἀπὸ τὸ φόβο ποὺ αἰσθανόταν ὁ δῆμος, μήπως θελήση νὰ ἐκμεταλλευθῆ τὴν αἴγλη του καὶ γίνη τύραννος, παραμεριζόταν. Αὐτὸ εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ παράξενα χαρακτηριστικὰ τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας. Πάντως, στὴν κακοδαιμονία τοῦ Θεμιστοκλέους πρέπει νὰ ἔπαιξαν ρόλο καὶ πολιτικὰ ἐλατήρια, μυστικὴ δραστηριότητα δηλαδὴ τῶν πολιτικῶν του ἀντιπάλων.

Θάνατος τοῦ Ἀριστείδου καὶ τοῦ Θεμιστοκλέους. Τὸν ἴδιο χρόνο μὲ τὸ Θεμιστοκλῆ πέθανε φτωχότατος ὁ Ἀριστείδης, κι ἡ πόλη ἀνάλαβε νὰ προικίση τὶς θυγατέρες του. Ἦταν μιὰ ἄλλη μεγάλη μορφὴ ποὺ δὲ γλίτωσε, ὡστόσο, τὴν πικρία τῆς ἐξορίας.

Σύμπλεγμα μαρμάρινο ἀπὸ τὸ δυτικὸ ἀέτωμα τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας. Καὶ τὰ δυό του ἀετώματα ἀποτελοῦν ἀριστουργηματικὴ ἐργασία τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ, ποὺ διατηρήθηκε σὲ ἀρκετὰ καλὴ κατάσταση καὶ ἀποτελεῖ θαυμάσιο δεῖγμα τῶν ἰδανικῶν αὐτοῦ τοῦ ρυθμοῦ. Ἡ ἐργασία ἔχει γίνει ἀπὸ Πελοποννήσιο γλύπτη. Στὴν εἰκόνα μας παριστάνεται ἡ Δηιδάμεια, ἡ νύφη ποὺ παντρευόταν ὁ βασιλιὰς τῶν Λαπιθῶν τοῦ Πηλίου, ὁ Πειρίθους. Στοὺς γάμους του εἶχε καλέσει καὶ τοὺς Κενταύρους τοῦ Πηλίου. Καθὼς ὅμως αὐτοὶ μέθυσαν ἀπὸ τὸ κρασὶ τοῦ γαμήλιου συμποσίου, χωρὶς νὰ μποροῦν νὰ κυριαρχήσουν στὸν ἑαυτό τους, ὅρμησαν νὰ ἁρπάξουν τὶς καλεσμένες γυναῖκες τῶν Λαπιθῶν, καθὼς καὶ τὴν ἴδια τὴ νύφη ποὺ παριστάνεται ἐδῶ, καθὼς ἕνας Κένταυρος ἔχει ὁρμήσει νὰ τὴν ἁρπάξη, γιὰ νὰ τὴν ἀνεβάση στὸ ἀλογίσιο σῶμα του καὶ νὰ τὴν πάρη μαζί του. Ἡ Κενταυρομαχία, παλαιότερα, γιὰ τοὺς Ἕλληνες συμβόλιζε τὸν ἀγώνα τῶν ἀνθρώπων μὲ τὴν ἄγρια φύση καὶ τὴν προσπάθειά τους νὰ βελτιώσουν τὸν πολιτισμό. Οἱ Λαπίθες συμβολίζουν τοὺς εὐγενικοὺς ἀνθρώπους, ἐνῶ οἱ Κένταυροι τὴν ἄγρια φύση. Μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους, τὸ νόημα τῆς Κενταυρομαχίας διαφοροποιεῖται. Οἱ Λαπίθες συμβολίζουν πλέον τοὺς Ἕλληνες ποὺ ἀγωνίσθηκαν ἐναντίον τῶν πανίσχυρων βαρβάρων (αὐτοὶ προσωποποιοῦνται ἀπὸ τοὺς Κενταύρους) καὶ τοὺς νίκησαν. Ἔργο γύρω στὰ 460 π.Χ. Μουσεῖο ἀρχαίας Ὀλυμπίας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

4. Η ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ ΓΙΝΕΤΑΙ ΗΓΕΜΟΝΙΑ – Γ΄ ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Μὲ την πολιτικὴ τοῦ Κίμωνος ἐξασφαλίστηκε σύντομη ἐσωτερικὴ εἰρήνη στὴν Ἑλλάδα.

Οἱ σύμμαχοι δυσαρεστημένοι μὲ τοὺς Ἀθηναίους. Μετὰ τὴ λαμπρὴ νίκη του στὸν Εὐρυμέδοντα, ἡ περσικὴ ἀπειλὴ εἶχε πολὺ ξεμακρύνει, κι ἐπειδὴ ὁρισμένες ἑλληνικὲς πόλεις δυσφοροῦσαν γιὰ τὴ στάση τῶν Ἀθηναίων, θέλησαν νὰ φύγουν ἀπὸ τὴ συμμαχία. Οἱ πολίτες τῆς Ἀθηναϊκῆς Δημοκρατίας εἶναι παράξενο πῶς ποτὲ δὲν κατόρθωσαν νὰ νιώσουν πὼς ἦταν ἴσοι μ' αὐτοὺς οἱ ἄλλοι Ἕλληνες. Μ' ἐντολὴ τοῦ δήμου, ὑποχρεώθηκε ὁ «ἑλληνικὸς ἡγεμών», ὁ Κίμων, νὰ καταπνίξη σκληρὰ τὴν ἀνταρσία στὴ Νάξο καὶ στὴ Θάσο.

Γ΄ Μεσσηνιακὸς πόλεμος (464-455 π.Χ.). Τὸ 464 ξεσηκώθηκαν στὴ Σπάρτη οἱ Εἵλωτες, ὕστερα ἀπὸ ἕνα φοβερὰ καταστρεπτικὸ σεισμό. Ἀκολούθησε ἡ ἐπανάσταση τῶν Εἱλώτων τῆς Μεσσηνίας (Γ΄ Μεσσηνιακὸς πόλεμος, 464-455 π.Χ.), ποὺ ἔφερε τὴν πόλη σὲ πολὺ δύσκολη θέση. Ζήτησαν, τότε, οἱ Σπαρτιάτες τὴ βοήθεια τῶν Ἀθηναίων. Μὲ συμβουλὴ τοῦ Κίμωνος δέχτηκαν ἐκεῖνοι, ἀφοῦ ὁρίζοντας μαλιστα τὸν ἴδιο ὡς ἀρχηγὸ τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος. Ἡ ἐξέλιξη ποὺ πῆρε ἡ ὑπόθεση ἦταν ἀπροσδόκητη. Οἱ ἐπιχειρήσεις δὲν πήγαιναν καλὰ καὶ, κάποια στιγμή, οἱ Σπαρτιάτες φάνηκαν δύσπιστοι στοὺς Ἀθηναίους κι ἔδωσαν ἐντολὴ στὸν Κίμωνα νὰ ἐπιστρέψη μὲ τὸ στρατό του στὴν Ἀθήνα.

Ὁ Κίμων, ὡς εἰσηγητὴς τῆς ἀποστολῆς βοηθείας στὴ Σπάρτη, ἀντιμετώπισε μεγάλη ἐχθρότητα μόλις γύρισε στὴν Ἀθήνα. Οἱ συμπολίτες του ἔνιωσαν βαθιὰ ἀγανάκτηση γιὰ τὴν προσβολὴ ποὺ τοὺς εἶχαν κάμει οἱ Λακεδαιμόνιοι.

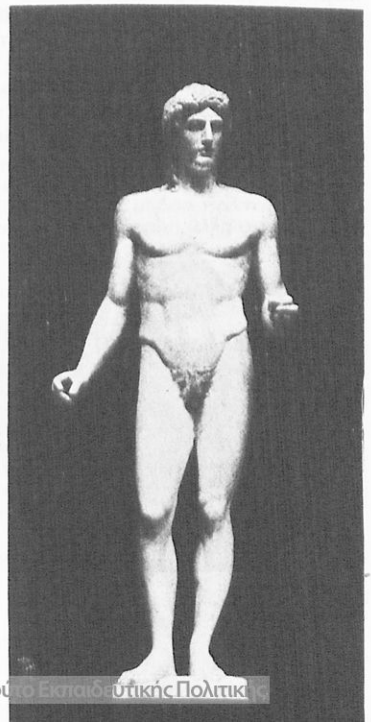

Ὁ Ἀπόλλων, γνωστὸς ὡς Ἀπόλλων τοῦ Κάσσελ γιατὶ τὸ καλύτερό του ἀντίγραφο βρίσκεται σ' αὐτὴ τὴν πόλη τῆς Δυτικῆς Γερμανίας. Πρόκειται γιὰ ἕνα νεανικὸ ἔργο τοῦ Φειδία, φιλοτεχνημένο στὰ τέλη τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ, ποὺ εἶχε στηθῆ πάνω στὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν καὶ παρίστανε τὸν Ἀπόλλωνα Παρνόπιο, διώκτη τοῦ μιάσματος καὶ κάθε εἴδους μόλυνσης. Ἀξίζει νὰ προσέξετε τὴν μεγαλειώδη ἔκφραση τοῦ θεοῦ. Ὁ Φειδίας εἶναι ὁ «γλύπτης τῶν θεῶν». Μὲ τὴ θαυμαστή του σμίλη κατόρθωσε νὰ ἀποδώση τὴ θεϊκότητα στὴν ἀνθρώπινη μορφὴ τῶν θεῶν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἔτσι, ὁ Κίμων θεωρήθηκε ὑπεύθυνος γιὰ τὴν ἠθικὴ μείωση ποὺ ὑπέστη ἡ Ἀθήνα.

Ἐξορίζεται ὁ Κίμων. Ὥσπου νὰ κατορθώσουν οἱ Σπαρτιάτες νὰ νικήσουν στὸν πόλεμο τοὺς Μεσσηνίους, οἱ ἐχθροὶ τοῦ Κίμωνος πέτυχαν νὰ τὸν ἐξοστρακίσουν (461).

Στὴν Ἑλλάδα ξέσπασαν σὲ λίγο σοβαρὲς ἐμφύλιες συγκρούσεις καὶ σ' αὐτὲς ἀναμείχθηκαν Ἀθηναῖοι, Βοιωτοί, Μεγαρεῖς, Αἰγινῆτες κ.ἄ.

Μεταφορὰ τοῦ συμμαχικοῦ ταμείου στὴν Ἀθήνα (454 π.Χ.). Στὸ μεταξύ, ἡ ἀλλοτινὴ συμμαχικὴ εἰσφορὰ κατάντησε μὲ τὸν καιρὸ νὰ γίνῃ φόρος, ποὺ οἱ σύμμαχες πόλεις πλήρωναν στὴν Ἀθήνα· τὸ 454 μάλιστα φρόντισαν οἱ Ἀθηναῖοι, ὕστερα ἀπὸ μιὰν ἀποτυχημένη ἐκστρατεία τους στὴν Αἴγυπτο ἐναντίον τῶν Περσῶν, νὰ μεταφέρουν γιὰ ἀσφάλεια τὸ συμμαχικὸ ταμεῖο ἀπὸ τὴ Δῆλο στὴν Ἀθήνα (ἀργότερα, φυλαγόταν στὸν Παρθενώνα).

Στὴν ἐπιχείρηση τῆς Αἰγύπτου οἱ Ἀθηναῖοι ἔχασαν πολλὰ πλοῖα, δικά τους καὶ τῶν συμμάχων, γι' αὐτὸ καὶ ἀνησύχησαν ζωηρὰ γιὰ τὸ μέλλον τῆς συμμαχίας τους, ἐξαιτίας τῆς ἀνασύστασης τῶν ναυτικῶν δυνάμεων τῶν Περσῶν. Ὑποχρεώθηκαν ὕστερ' ἀπ' αὐτό, νὰ περιορίσουν τὴν ἐξωτερικὴ πολιτική τους στὴν καταπολέμηση τῶν περσικῶν δυνάμεων, γι' αὐτὸ κι ἐπιδίωξαν νὰ συμφιλιωθοῦν μὲ τὴ Σπάρτη. Γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῶν δύο αὐτῶν σκοπῶν τὸ καταλληλότερο πρόσωπο ἦταν ὁ Κίμων.

Ἀνάκληση καὶ θάνατος τοῦ Κίμωνος. Μὲ εἰσήγηση τοῦ Περικλέους, ἀρχηγοῦ τῶν δημοκρατικῶν, οἱ Ἀθηναῖοι τὸν ἀνακάλεσαν ἀπὸ τὴν ἐξορία κι ἀφοῦ μὲ δική του μεσολάβηση ἔκλεισαν γιὰ πέντε χρόνια ἀνακωχὴ μὲ τὴ Σπάρτη, τὸν ἔστειλαν στὴν Κύπρο. Στὴν πολιορκία τοῦ Κιτίου πέθανε ὁ Κίμων, οἱ συμπολίτες του ὅμως συνέχισαν τὶς ἐπιχειρήσεις καὶ τὸ 449 νίκησαν τοὺς Πέρσες στὴ Σαλαμίνα (τῆς Κύπρου).

Καλλίειος εἰρήνη (448 π.Χ.). Τὸ 448, πάλι μὲ τὴ φροντίδα τοῦ Περικλέους, ποὺ κυριαρχεῖ πιὰ ὡς στρατηγὸς στὴν πολιτικὴ ζωὴ τῆς Ἀθήνας, κλείνουν οἱ Ἀθηναῖοι εἰρήνη μὲ τοὺς Πέρσες, ποὺ ὑπογράφεται στὰ Σοῦσα. Ἀρχηγὸς τῆς πρεσβείας ἦταν ὁ Καλλίας, ἄντρας τῆς ἀδερφῆς τοῦ Κίμωνος *(Καλλίειος εἰρήνη)*. Ὁ βασιλιὰς τῶν Περσῶν ἀναγνώρισε μὲ τὴ συνθήκη τὴν ἀνεξαρτησία τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Μ. Ἀσίας.

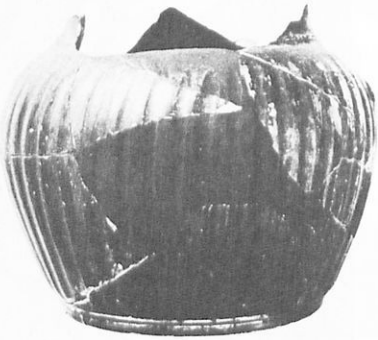

Τὸ κύπελλο (ἔχει κοπῆ στὸ χεῖλος) καὶ ὁ πυθμένας τοῦ ἰδίου ἀγγείου, μὲ τὴν ἐπιγραφὴ ΦΕΙΔΙΟ ΕΙΜΙ (εἶμαι τοῦ Φειδία). Πιστεύεται πὼς σὲ ὥρα ἀπραξίας, ὁ μεγάλος γλύπτης, ποὺ μετὰ τὸ 432 φιλοτέχνησε στὴν Ὀλυμπία τὸ χρυσελεφάντινο ἄγαλμα τοῦ Διός, χάραξε τὸ ὄνομά του μὲ γράμματα μάλιστα, ποὺ τὸ σχῆμα τους συνηθιζόταν τὴν ἐποχὴ ποὺ μικρὸ παιδὶ πήγαινε στὸ σχολεῖο. Μουσεῖο ἀρχαίας Ὀλυμπίας

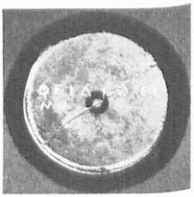

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τριακοντούτεις Σπονδαί. Τὸ ἔτος 445 π.Χ. Ἀθηναῖοι καὶ Σπαρτιάτες κλείνουν εἰρήνη γιὰ τριάντα χρόνια (*Τριακοντούτεις Σπονδαὶ*) μὲ τὴ φροντίδα τοῦ Περικλέους.
Τὴν ἐποχὴ αὐτή, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι στὸ ἐξωτερικὸ προσπαθοῦν νὰ ἀπλώσουν τὴν ἡγεμονία τους, στὸ ἐσωτερικὸ φροντίζουν νὰ ὁλοκληρώσουν τὸ δημοκρατικό τους πολίτευμα.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Στὸ διάστημα τῆς Πεντηκονταετίας οἱ Ἀθηναῖοι ἱδρύουν τὴ μεγάλη συμμαχία, ὅπου ἑνώθηκαν 300 πόλεις. Ἀρχικά, ὅλα τὰ μέλη τῆς συμμαχίας εἶναι ἴσα, σιγὰ-σιγὰ ὅμως ἡ ἐγωιστικὴ τακτικὴ τῶν Ἀθηναίων μεταβάλλει τοὺς συμμάχους σὲ φορολογουμένους.
2. Ἡ Ἀθήνα συνέχισε τὸν ἀγώνα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν μικρασιατικῶν πόλεων ἀπὸ τοὺς Πέρσες.
3. Μὲ τὴν ἀποφασιστικότητα τοῦ Θεμιστοκλέους τειχίζεται ἡ Ἀθήνα.
4. Ἀντίπαλοι τοῦ Θεμιστοκλέους εἶναι οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἀριστοκρατικῶν: ὁ Κίμων καὶ ὁ Ἀριστείδης.
5. Κύρια πολιτικὴ τοῦ Κίμωνος ἦταν ἡ συνύπαρξη τῶν ἑλληνικῶν πόλεων καὶ ἡ διατήρηση καλῶν σχέσεων Ἀθήνας καὶ Σπάρτης.
6. Οἱ δυὸ μεγάλοι στρατηγοὶ τῶν Περσικῶν πολέμων (Θεμιστοκλῆς καὶ Παυσανίας) εἶχαν φοβερὸ τέλος.
7. Τὸ 448 κλείνεται ἡ Καλλίειος εἰρήνη καὶ τὸ 445 οἱ Τριακοντούτεις Σπονδαί.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Στὴν Πεντηκονταετία, οἱ ἑλληνικὲς πόλεις πηγαίνουν μὲ τὸ μέρος τῆς Ἀθήνας ἢ τῆς Σπάρτης:

«Κι ἀφοῦ ἀπόδιωξαν (οἱ Ἕλληνες) τὸν βάρβαρο μὲ τὸν κοινὸν ἀγώνα, δὲν πέρασαν πολλὰ χρόνια καὶ χωρίστηκαν, ἄλλοι μὲ τὸ μέρος τῶν Ἀθηναίων καὶ ἄλλοι μὲ τῶν Λακεδαιμονίων, τόσο οἱ Ἕλληνες ποὺ ἐπαναστάτησαν κι ἐλευθερώθηκαν ἀπὸ τὸ βασιλιὰ τῶν Περσῶν, ὅσο καὶ κεῖνοι ποὺ εἶχαν πολεμήσει μαζί. Γιατὶ αὐτὲς οἱ δύο πολιτεῖες πρόβαλαν φανερὰ σὰν οἱ δυνατότερες. Καὶ ὑπερεῖχε ἡ μιὰ στὴ στεριὰ καὶ ἡ ἄλλη στὴ θάλασσα μὲ τὰ καράβια της».

Θουκυδίδου, «*Ἱστορία*» Α, 18 (Μετ. Ἕλλης Λαμπρίδη)

2. [Οἱ Ἀθηναῖοι μιλοῦν γιὰ τὴ δημιουργία τῆς συμμαχίας τους:

«Εἶναι, λοιπόν, ἢ δὲν εἶναι δίκαιη ἡ ἀξίωσή μας, τόσο γιὰ τὴν παλιὰ αὐτοθυσία μας, ὅσο καὶ γιὰ τὴ γνωστική μας σκέψη, νὰ μὴ μᾶς φθονοῦν τόσο ἄγρια οἱ Ἕλληνες γιὰ τὴν ἐξουσία ποὺ ἔχομε; Γιατὶ κι αὐτὴ ἀκόμα τὴν ἐξουσία τὴν πήραμε χωρὶς τὴ βία τῶν πρὸς τὴ δύναμη ποὺ εἶχε ἀκόμη ὁ βάρβαρος, καὶ οἱ σύμμαχοι ἦρθαν σὲ μᾶς καὶ μᾶς παρακάλεσαν νὰ τοὺς γίνωμε ἀρχηγοί. Ἀναγκαστήκαμε λοιπὸν ἀπὸ κεῖνον τὸν πόλεμο, νὰ ἐπεκτείνωμε στὸ σημερινὸ σημεῖο τὴν ἐξουσία μας, τὸ περισσότερο ἀπὸ φόβο, ὕστερα ἀπὸ τὴν τιμή, καὶ τέλος καὶ γιὰ ὄφελος...»].

Θουκυδίδου, «*Ἱστορία*» Α, 75 (Μετ. Ἕλλης Λαμπρίδη)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ

Α΄. ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ

1. ΤΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΣΤΕΡΕΩΝΕΤΑΙ

Περικλῆς. Στὴν Ἀθήνα, ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Κίμωνος κι ἀφοῦ εἶχε πιὰ λείψει ὁ Ἀριστείδης, ἡ παρουσία ἑνὸς μέγιστου πολιτικοῦ, τοῦ Περικλέους, ποὺ εἴκοσι πέντε χρόνια συνέχεια τὸν ἔβγαζε ὁ λαὸς στρατηγό, στερέωσε τὴ δημοκρατία.

Ἐκκλησία τοῦ Δήμου. Κυρίαρχο σῶμα στὴν Ἀθηναϊκὴ πολιτεία ἦταν ἡ *Ἐκκλησία τοῦ Δήμου*, ποὺ συνεδρίαζε κανονικά, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἔκτακτες περιστάσεις, δυὸ φορὲς τὸ μήνα στὴν Πνύκα ἢ στὸ Θέατρο τοῦ Διονύσου. Τὴν ἀποτελοῦσαν ὅλοι οἱ ἐλεύθεροι πολίτες τῆς Ἀττικῆς κι ὁ καθένας μποροῦσε να σηκωθῆ καὶ νὰ πῆ τὴ γνώμη του. Ἐκεῖ ἀποφασίζονταν ὅλα τὰ σπουδαῖα ζητήματα κι ἀναδείχνονταν, μὲ τὴ δύναμη τοῦ λόγου τους καὶ τὴν καθαρότητα τῆς σκέψης τους, οἱ ἄνδρες ποὺ διοικοῦσαν τὸ κράτος. Ἡ Ἐκκλησία ἀποφάσιζε ἀκόμη τὸν πόλεμο ἢ τὴν εἰρήνη καὶ τὴν ὑπογραφὴ συμμαχιῶν.

Οἱ 10 στρατηγοί. Τὴ μεγαλύτερη δύναμη τὴν εἶχαν οἱ δέκα *στρατηγοί*. Αὐτοὶ ἦταν οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου, φρόντιζαν γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς χώρας καὶ κατεύθυναν τὴν ἐξωτερικὴ πολιτική. Ὁ καθένας τους ἀντιπροσώπευε μιὰν ἀπὸ τὶς δέκα φυλὲς ποὺ εἶχε ἱδρύσει ὁ Κλεισθένης.

Περιορισμὸς στὸν Ἄρειο Πάγο. Ἡ δικαιοσύνη πέρασε ὁριστικὰ στὴν ἐξουσία τοῦ δήμου ἀπὸ τὸ 462, ποὺ ὁ *Ἄρειος Πάγος*, τὸ παλαιὸ δικαστήριο τῶν εὐγενῶν, περιορίστηκε νὰ δικάζη μονάχα ἀδικήματα θρησκευτικὰ καὶ τοὺς φόνους «ἐκ προμελέτης».

Βουλὴ καὶ Ἐκκλησία. Οἱ νόμοι ἑτοιμάζονταν ἀπὸ τὴ *Βουλὴ τῶν 500* (ὅπου καὶ πάλι ἀντιπροσωπευόταν ἀπόλυτα ὁ λαὸς) καὶ ψηφίζονταν, ἀφοῦ γινόταν σχετικὴ συζήτηση στὴν *Ἐκκλησία τοῦ Δήμου*.

Ὁ Περικλῆς ὁλοκλήρωσε τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα στὴν Ἀθήνα.

2. Ο ΠΕΡΙΚΛΗΣ

Ἡ ἀξία τοῦ Περικλέους. Ἦταν τόσο σπουδαία ἡ παρουσία του, ὥστε τ' ὄνομά του δόθηκε στὴ λαμπρότερη ἐποχὴ τῆς ἀθηναϊκῆς ἱστορίας. Ἔξοχος ρήτορας, ἤρεμος (τὸν ἔλεγαν γι' αὐτὸ Ὀλύμπιο), ἦταν ἄνθρωπος σοβαρός, στοχαστικὸς καὶ ἤξερε, πάνω ἀπ' ὅλα, καὶ σταθερὴ πολιτικὴ γραμμὴ νὰ χαράζη, καὶ ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἄξιων Ἀθηναίων πολιτῶν νὰ διαλέγη τοὺς καλύτερους γιὰ συνεργάτες του. Εἶχε τὴ θαυμαστὴ δύναμη νὰ πείθη τοὺς πολίτες μὲ τὸ λόγο του, χωρὶς ποτὲ νὰ τοὺς κολακεύη.

Καταγόταν ἀπὸ μεγάλη γενιὰ (γιὸς τοῦ Ξανθίππου, τοῦ νικητῆ τῆς Μυκάλης, καὶ τῆς Ἀγαρίστης, ἀνιψιᾶς τοῦ Κλεισθένους). Ἡ μόρφωσή του ἦταν ἐξαιρετικὴ κι ἀγαπώντας τὶς πνευματικὲς συζητήσεις εἶχε στὸ στενό του περιβάλλον τὸ φιλόσοφο Ἀναξαγόρα, ποὺ ὑπῆρξε καὶ δάσκαλός του. Ἀφάνταστα ἐργατικός, παρουσιαζόταν μόνο ὅταν λογάριαζε νὰ μιλήση στὴν Ἐκκλησία, καὶ σκοπὸ τῆς ζωῆς του ἔταξε νὰ στερεώση τὴ δημοκρατία, παρὰ τὴν ἀριστοκρατική του καταγωγή. Ὁ Περικλῆς ὑπῆρξε, ὅπως εἰπώθηκε σωστά, «ἡ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

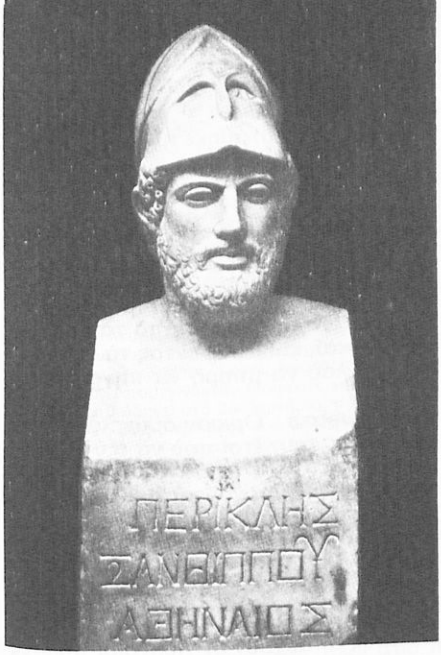

Πορτραῖτο τοῦ Περικλέους. Ἑρμαϊκὴ στήλη στὸ Μουσεῖο τοῦ Βατικανοῦ.

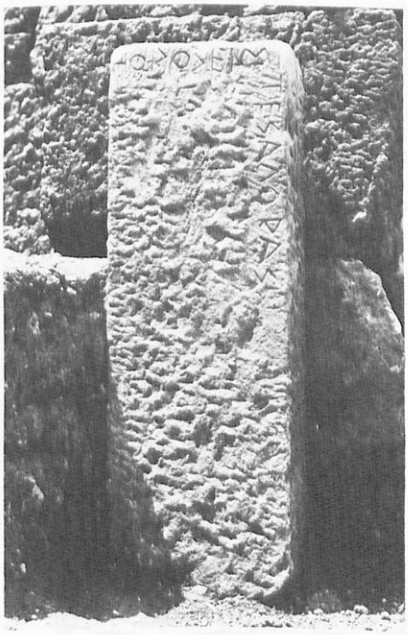

Στοὺς δρόμους, στὰ ἱερά, στὰ κτήματα, μεταξὺ τῶν δήμων, καὶ σὲ διάφορα ἄλλα σημεῖα οἱ ἀρχαῖοι στήνανε τοὺς «ὅρους», τὰ σημάδια δηλαδὴ γιὰ τὴν ἀναγνώριση τῶν συνόρων μιᾶς θέσης. Ἡ ὀρθογώνια πέτρα τῆς εἰκόνας μας ἔχει βρεθῆ στὴ θέση της σὲ μιὰν ἄκρη τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν – γράμματα τοῦ 6ου π.Χ.αἰ.–καὶ γράφει, σὰ νὰ μιλάη ἡ ἴδια ἡ πέτρα (ἡ συνήθεια αὐτὴ ὑπῆρχε στοὺς ἀρχαίους): HOROS EIMI ΤΕΣ ΑΓΟΡΑΣ, δηλ. εἶμαι σύνορο τῆς Ἀγορᾶς.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ψυχὴ τῆς πόλης του σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ ἡ πόλη του στάθηκε ἡ ψυχὴ τῆς Ἑλλάδας».

Ἐκλέγονται πιὰ ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι πολίτες ὡς ἄρχοντες. Ἀπὸ τὶς πρῶτες του προσπάθειες ἦταν νὰ ἐπιτρέπεται νὰ ἐκλέγωνται ἄρχοντες *ὅλοι* οἱ Ἀθηναῖοι πολίτες. Ἔτσι πέτυχε τὴν ἐξίσωση τῶν πολιτῶν, ποὺ χρόνια ὁλόκληρα τὴ ζητοῦσαν οἱ κατώτερες τάξεις.

Μισθοί. Γιὰ νὰ βοηθήση μάλιστα ὄχι μόνο τὴ συμμετοχὴ στὴν πολιτικὴ ἀλλὰ καὶ τὴν πνευματικὴ καλλιέργεια τῶν φτωχότερων πολιτῶν, μὲ πρότασή του στὴν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἀποφασίστηκε νὰ δίνεται μισθὸς ἀπὸ τὸ κρατικὸ ταμεῖο σ' ὅσους ἔπαιρναν δημόσια ἀξιώματα καί, καθιερώνοντας τὰ *θεωρικὰ* (εἰσιτήρια δωρεάν), ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στὸ λαὸ νὰ μπορῆ νὰ πηγαίνη στὸ θέατρο.

Λειτουργίες. Ὅλοι οἱ πολίτες εἶχαν ἴσα δικαιώματα. *Ὅρισαν ὅμως, ἀνάλογα μὲ τὸν πλοῦτο τοῦ καθενὸς καὶ τὶς ὑποχρεώσεις του*, ἔτσι ποὺ νὰ ἐξυπηρετῆται τὸ κράτος, ὅταν χρειαζόταν νὰ γίνουν μεγάλα ἔργα (κατασκευὴ καραβιῶν, ἀνέβασμα θεατρικῶν παραστάσεων, ὀργάνωση γυμναστικῶν ἀγώνων κτλ.). Γι' αὐτό, οἱ πλουσιότεροι ὑποχρεώθηκαν νὰ παίρνουν μέρος στὶς *λειτουργίες* (πληρωμὴ χρημάτων, γιὰ τοὺς παραπάνω σκοποὺς) καὶ νὰ δίνουν, ὅταν ὑπῆρχε ἀνάγκη, ἔκτακτες εἰσφορές.

3. ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

Ἀθηναῖοι πολίτες. Τὴν ἐποχὴ τοῦ Περικλέους ὑπάρχουν οἱ *Ἀθηναῖοι πολίτες* (ποὺ εἶχαν γεννηθῆ ἀπὸ πατέρα καὶ μητέρα Ἀθηναίους)· μόνον αὐτοὶ εἶχαν δικαίωμα νὰ ψηφίζουν, κι ἀπὸ αὐτοὺς βγαίνουν οἱ ἄρχοντες καὶ ὅλοι ὅσοι ἔπαιρναν μέρος στὴ διοίκηση τῆς πολιτείας. Ὅλοι στὰ δικαιώματα εἶναι ἴσοι μεταξύ τους.

Μέτοικοι. Οἱ *μέτοικοι* ἦταν Ἕλληνες ἀπὸ ἄλλες πόλεις, ἐγκαταστημένοι στὴν Ἀθήνα. Πλήρωναν εἰδικὸ φόρο – τὸ *μετοίκιο* – γιὰ τὴν προστασία καὶ τὴν ἀσφάλεια ποὺ τοὺς πρόσφερε ἡ Ἀθήνα. Δὲν ἐπιτρεπόταν, ὅμως, νὰ ἔχουν κτηματικὴ περιουσία ἢ σπίτια. Στὸν πόλεμο τοὺς ἔπαιρναν στρατιῶτες.

Δοῦλοι. Οἱ συνθῆκες ζωῆς τους στὴν Ἀθήνα. Ἡ πολυαριθμότερη τάξη ἦταν οἱ *δοῦλοι*, αἰχμάλωτοι πολέμου, παιδιὰ δούλων ἢ ἀγορασμένοι ἀπὸ δουλεμπόρους.

Δούλους χρησιμοποιοῦσε ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς πολίτες καὶ τὸ κράτος: σὲ ἀστυνομικὰ καθήκοντα, γιὰ δεσμοφύλακες, γιὰ λογιστές, γιὰ ἐργάτες σὲ διάφορες

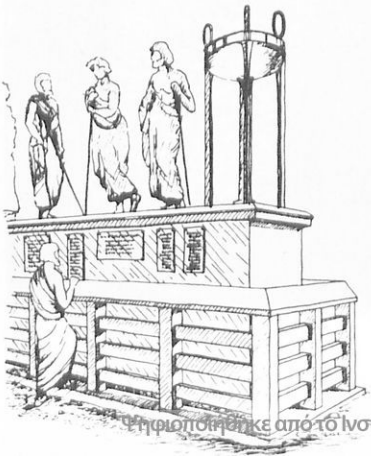

Ἡ νότια ἄκρη τῶν «Ἐπωνύμων Ἡρώων», ἑνὸς στενόμακρου μνημείου δηλ., ποὺ ὑπῆρχε μὲς στὴν Ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν, ἀπέναντι περίπου ἀπὸ τὸ Βουλευτήριο. Ἐπάνω, ὅπως φαίνεται στὴν ἀναπαράσταση, ἦταν στημένα τὰ ἀγάλματα τῶν 10 ἐπωνύμων ἡρώων – αὐτῶν ποὺ τὰ ὀνόματα εἶχε διαλέξει ἡ Πυθία τῶν Δελφῶν, ἀνάμεσα σὲ 100 ὀνόματα ποὺ εἶχε στείλει ὁ Κλεισθένης, ὅταν ἔκαμε τὴ νομοθεσία του. Τὸ μνημεῖο περιβαλλόταν, ὅπως φαίνεται, ἀπὸ ἕνα εἶδος περιφράγματος. Κάτω ἀπὸ τὸ ἄγαλμα κάθε ἐπωνύμου, μιᾶς ἀπὸ τὶς δέκα φυλὲς τῆς Ἀθήνας, τοποθετοῦσαν πίνακες ξύλινους, μὲ ἀνακοινώσεις ποὺ ἐνδιαφέρανε τοὺς φυλέτες. Φαίνεται ἡ σχετικὴ λεπτομέρεια στὴ γραφική μας ἀναπαράσταση.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

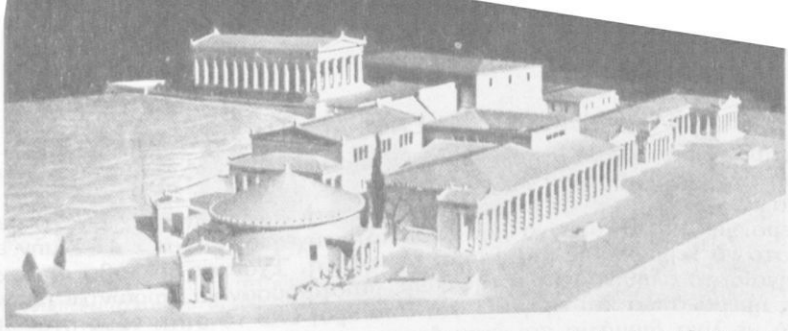

Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν, ποὺ περιλάμβανε τὰ σπουδαιότερα διοικητικὰ κτίρια τοῦ χώρου. Ψηλὰ στὸ βάθος, εἰκονίζεται τὸ λεγόμενο Θησεῖο - ναὸς τοῦ Ἡφαίστου, ὅπως ἀπέδειξαν οἱ σχετικὲς μελέτες. Κάτω, ἀπὸ ἀριστερὰ πρὸς τὰ δεξιά: τὸ στρογγυλὸ κτίριο εἶναι ἡ Θόλος ἢ Πρυτανεῖο, ὅπου γίνονταν διάφορες τελετὲς θρησκευτικοῦ χαρακτήρα κ.ἄ.π. Κατόπιν ὑπάρχει ἡ εἴσοδος ποὺ ὁδηγεῖ στὸ Βουλευτήριο, ποὺ τὸ κτίριό του εἶναι πίσω ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ πλατυμέτωπο κτίριο μὲ τὸ βωμὸ ἐμπρός, ποὺ δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ Μητρῶο, ἕνα εἶδος ληξιαρχείου τῆς ἀρχαιότητας. Κατόπιν ὑπάρχουν δύο ναοὶ – τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς – καὶ ὕστερα μία μεγάλη στοὰ σὲ σχῆμα Π μὲ βωμὸ ἐμπρός της, ἡ λεγόμενη Στοὰ τοῦ Διός. Τὰ τελευταῖα χρόνια ἔχει ἀποκαλυφθῆ ἄλλη μιὰ στοά, ποὺ χρησίμευε ὡς δικαστήριο, ἡ Βασίλειος λεγόμενη Στοά. Σ' αὐτὴν ἔγινε ἕνα μέρος ἀπὸ τὴ δίκη τοῦ Σωκράτους. Ἀναπαράσταση. Βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τῆς Στοᾶς Ἀττάλου.

δουλειὲς (ἰδίως στὰ μεταλλεῖα καὶ στὰ λατομεῖα). Ἡ ζωή τους δὲν ἦταν ἰδιαίτερα σκληρὴ στὴν Ἀθήνα, ὅπου συχνὰ τοὺς ἔπαιρναν καὶ γιὰ παιδαγωγοὺς (τὶς γυναῖκες γιὰ παραμάνες), κι ἦταν σὰ μέλη τῆς οἰκογένειας ἀγαπητά. Στὰ ἔξοχα ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα* τῆς κλασικῆς ἐποχῆς καθεφτίζεται πολὺ ἀντιπροσωπευτικὰ ἡ στενὴ σχέση τοῦ δούλου ἢ τῆς δούλης μὲ τὴν οἰκογένεια. Σπάνια λείπει ἡ μορφή τους πλάι ἀπὸ τὸ νεκρὸ ἢ τὴ νεκρή, ποὺ παραστέκονταν καὶ ἐξυπηρετοῦσαν σ' ὅλη τους τὴ ζωὴ (βλ. σελ.275). Ἀκόμη κάθε ἔφηβος Ἀθηναῖος, ὅπου κι ἂν πήγαινε, εἶχε συνοδεία του ἕνα μικρὸ δοῦλο. Οἱ ἔμποροι κι οἱ ἐργοστασιάρχες χρησιμοποιοῦσαν πολλοὺς δούλους. Ἂν τοὺς κακομεταχειριζόταν ὁ κύριός τους, εἶχαν τὸ δικαίωμα οἱ δοῦλοι στὴν Ἀθήνα, προσφεύγοντας ἱκέτες σ' ἕνα ναό, νὰ πουληθοῦν σ' ἄλλον ἀφέντη. Ὁρισμένους τοὺς νοίκιαζαν οἱ κύριοί τους στὸ κράτος, εἰσπράττοντας ἕνα μέρος ἀπὸ τὸ μισθό τους. Ὁ ἀριθμὸς τῶν δούλων στὴν ἐποχὴ τοῦ Περικλέους ὑπολογίζουν ὅτι ἔφθανε τὶς 200.000 ψυχές. Σ' ἐξαιρετικὲς περιστάσεις οἱ Ἀθηναῖοι ἐλευθέρωναν τοὺς δούλους των (ἀπελεύθεροι).

Τὸ Βῆμα στὸ λόφο τῆς Πνυκὸς στὴν Ἀθήνα. Ἐκεῖ ἀνέβαιναν, ὅταν συνεδρίαζε ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου, οἱ διάφοροι ὁμιλητὲς γιὰ νὰ ποῦν τὶς ἀπόψεις τους στὸ πλῆθος ποὺ παρακολουθοῦσε τὶς συνεδριάσεις.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

4. Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΤΟΥ 5ου αἰ. π.Χ.

Τὸ χαρακτηριστικὸ στὸν πολιτισμὸ τῆς κλασικῆς ἐποχῆς εἶναι ὅτι κάθε ἐκδήλωση εἶχε κέντρο της τὸν ἄνθρωπο.

Ὅσα ὑλικὰ ἀγαθὰ κι ἂν ἀποκτήση κανεὶς στὴ ζωή, πάντα θέλει κάτι περισσότερο, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴν εἶναι ποτὲ εὐχαριστημένος καὶ νὰ μὴν εἶναι δυνατὸ νὰ κερδίση τὴν ἠρεμία καὶ τὴ γαλήνη. Ἔχοντας συλλάβει οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι τὸ ἀληθινὸ νόημα τῆς ζωῆς, προτιμοῦσαν νὰ χαίρωνται τὴν κάθε τους ἡμέρα ἁπλὰ καὶ εἰρηνικὰ στὸ ὕπαιθρο, ἐνῶ τὸ σπίτι τους ἦταν πολὺ ἁπλὸ μὲ λίγα δωμάτια καὶ ἕναν ὄροφο συνήθως. Τὰ ἔπιπλα ἦταν λιτὰ κι αὐτά, ὅπως κι ἡ τροφὴ τῶν ἀρχαίων: λαχανικά, ἐλιές, παστὰ ψάρια καί, σπάνια, στὶς γιορτὲς κυρίως καὶ στὶς θυσίες, κρέας ψητό. Στὴ διασκέδασή τους ἀγαποῦσαν νὰ πίνουν κρασί, φρόντιζαν ὅμως νὰ τὸ ἀνακατεύουν μὲ νερό, γιατὶ ἤθελαν νὰ κάνουν κέφι χωρὶς νὰ μεθοῦν, γιὰ νὰ μὴν κινδυνεύουν νὰ χάσουν τὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπειά τους.

[**Ἡ ἀξία τῶν ἀγγειογραφιῶν*.** Ὑπῆρχαν, ὡστόσο, καὶ πλουσιότερα σπίτια δίπατα, μὲ πολλὰ δωμάτια καὶ τοιχογραφίες, ἔπιπλα ὄχι φανταχτερά, ἀλλὰ κομψὰ καὶ ἄνετα, ἂν κρίνη κανεὶς ἀπὸ τὸ πλῆθος τῆς ζωγραφιὲς στὰ ἀγγεῖα, ποὺ δίνουν κάθε λεπτομέρεια τῆς ζωῆς καὶ μᾶς βοηθοῦν νὰ καταλάβουμε πολλὲς συνήθειες τῶν ἀρχαίων.

Τὸ ντύσιμο. Τὸ ντύσιμό τους ἦταν κι αὐτὸ ἁπλούστατο: ἕνα μακρὺ ἔνδυμα, ὁ *χιτώνας*, ποὺ τὸν φοροῦσαν μὲ μιὰ ζώνη στὴ μέση. Στὴν ἀρχαιότητα ἡ κομψότητα στὸ ντύσιμο ἦταν δεῖγμα τῆς καλαισθησίας τοῦ καθενός. Μποροῦσαν, ἀνάλογα μὲ τὸ γοῦστο τους, νὰ πτυχώνουν μὲ πολλοὺς τρόπους τὸ χιτώνα, κυρίως οἱ Ἴωνες ποὺ μὲ τὰ λινά τους φορέματα ἔφτιαχναν πλῆθος δίπλες. Ἐπάνω φοροῦσαν τὸ *ἱμάτιο*, ἕνα μεγάλο, πλατὺ καὶ μακρὺ κομμάτι ὕφασμα μάλλινο, ποὺ τὸ τύλιγαν στὸ σῶμα τους πάλι μὲ πολλοὺς τρόπους. Χρησίμευε σὰν τὸ δικό μας πανωφόρι. Στὰ πόδια φοροῦσαν *σαντάλια*, κι οἱ γυναῖκες ἀγαποῦσαν νὰ βάζουν διάφορα κοσμήματα. Ἡ μόδα στὸ χτένισμα ἄλλαζε συχνά, ὅπως καὶ σήμερα].

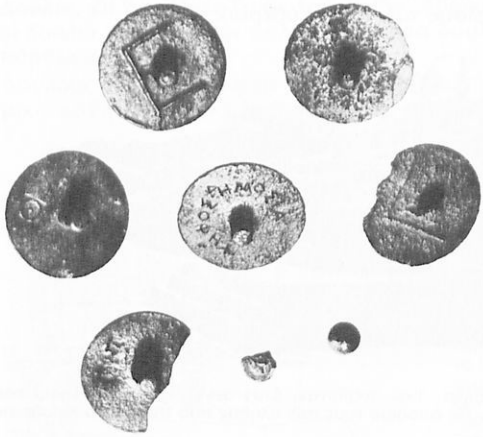

Δικαστικὲς χάλκινες ψῆφοι. (Προσέξτε τὴν ἐπιγραφή: ΨΗΦΟΣ ΔΗΜΟΣΙΑ). Οἱ ψῆφοι ἦταν δύο εἰδῶν: οἱ ἀθωωτικές, ποὺ ὅπως ἐδῶ ἔχουν τὸν ἐξέχοντα ἄξονά τους γεμάτο, καὶ οἱ καταδικαστικές, ποὺ εἶχαν τὸν ἄξονα ἀνοικτό. Μουσεῖο τῆς Στοᾶς τοῦ Ἀττάλου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Βάρη μολύβδινα ἢ χάλκινα. Τὰ ἀνάγλυφα σύμβολα καὶ οἱ ἐπιγραφὲς προσδιορίζουν τὸ βάρος ποὺ ἀντιπροσωπεύει τὸ καθένα. Βρέθηκαν στὶς ἀνασκαφὲς τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν. Μουσεῖο τῆς Στοᾶς Ἀττάλου.

Κλεψύδρα πήλινη τῆς Ἀντιοχίδος φυλῆς. Βρέθηκε στὶς ἀνασκαφὲς τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς καὶ ἐκτίθεται στὸ ἐκεῖ Μουσεῖο, στὴ Στοὰ Ἀττάλου. Βλέπετε κάτω τὴν ἔκροή, ἀπ' ὅπου χυνόταν τὸ νερό, καθὼς μιλοῦσε ὁ ρήτορας.

Μέτρο βάρους γιὰ ξηροὺς καρπούς, ἀπὸ τὴν ἀρχαία Ἀγορά, ὅπου ὑπῆρχε εἰδικὴ ὑπηρεσία Ἀγορανομείου, μὲ δικό της χωριστὸ κτίριο. Μουσεῖο τῆς Στοᾶς Ἀττάλου.

Μέτρα βάρους γιὰ ὑγρὰ εἴδη. Ἀπὸ τὶς ἀνασκαφὲς τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς. Μουσεῖο τῆς Στοᾶς Ἀττάλου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Σχάρα πήλινη ποὺ βρέθηκε στὴν περιοχὴ τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου ἔχουν ἀποκαλυφθῆ ἕνα πλῆθος ἀπὸ σκεύη μαγειρείου, ποὺ στὸ σχῆμα καὶ στὸ μέγεθος δὲ διαφέρουν διόλου ἀπὸ τὰ σημερινά. Μουσεῖο τῆς Στοᾶς Ἀττάλου.

Ἡ καθημερινὴ ζωὴ τῶν πολιτῶν. Οἱ Ἕλληνες ἦταν λαὸς τοῦ ὑπαίθρου. Πολλὲς ὧρες τῆς ἡμέρας τὶς περνοῦσαν στὴν Ἀγορά, τὸ χῶρο ὅπου συγκεντρώνονταν καθημερινὰ οἱ πολίτες ἐκεῖ, περιδιαβάζοντας στὶς Στοές, συζητοῦσαν γιὰ τὰ θέματα τῆς ἡμέρας καὶ γιὰ τὴν πολιτική. Γυμνάζονταν καθημερινὰ στὰ *γυμναστήρια*. Συχνὰ περνοῦσαν ἀπὸ διάφορα καταστήματα, κουρεῖα, μυροπωλεῖα, παπουτσίδικα καὶ σιδεράδικα, ὅπου συναντιόνταν μὲ ἄλλους γνωστούς.

Συμπόσια. Μεγάλες συζητήσεις, μὲ εἰδικὸ θέμα, γίνονταν στὰ *συμπόσια*, βραδινὰ δεῖπνα, ὅπου μαζεύονταν οἱ ἄντρες καὶ ξαπλωμένοι σὲ κλίνες ἔτρωγαν κι ἔπιναν κουβεντιάζοντας.

Ἡ ζωὴ τῶν γυναικῶν. Οἱ γυναῖκες δὲν ἔπαιρναν μέρος στὴ δημόσια ζωή, οὔτε παρουσιάζονταν στὶς συναναστροφὲς τῶν ἀνδρῶν. Καταγίνονταν μὲ τὶς σπιτικὲς δουλειές, καὶ δὲν ἦταν ὡραῖο νὰ κυκλοφοροῦν στοὺς δρόμους. Μόνο στὶς θρησκευτικὲς τελετὲς ἐμφανίζονταν δημόσια. Οἱ οἰκοδέσποινες εἶχαν πολλὲς ὑπηρέτριες· αὐτὲς φρόντιζαν καὶ τὸν καλλωπισμό τους, ὅπως βλέπουμε στὶς ἀγγειογραφίες. Ὁ πατέρας ἢ οἱ συγγενεῖς τους διάλεγαν τὸν ἄντρα ποὺ θὰ τοὺς ἔδιναν, χωρὶς νὰ τὶς ρωτήσουν.

Οἱ Ἀθηναῖοι ὑπεύθυνοι πολῖτες. Ὁ Ἕλληνας πολίτης, κυρίως ὁ Ἀθηναῖος, ξεχώριζε στὸν ἀρχαῖο κόσμο γιὰ τὴν ἀγάπη ποὺ εἶχε στὴ συζήτηση καὶ τὴν εὐθύνη ποὺ αἰσθανόταν σὰ μέλος τῆς πόλης του, γι' αὐτὸ καὶ θεωροῦσε χρέος του νὰ πηγαίνη στὴν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου καὶ νὰ παρακολουθῆ τὴν πολιτικὴ κατάσταση, ἐκφράζοντας ἐλεύθερα τὴ γνώμη του.

Σκηνὴ γυναικωνίτη ἀπὸ ἐρυθρόμορφο σκεῦος. Ἡ νύφη παρουσιάζεται δεξιὰ στεφανωμένη ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν κλίνη της. Εἶναι ἡ Ἄλκηστις. Πρὸς τὰ ἀριστερά της κάθεται μιὰ γυναίκα ποὺ παίζει μὲ ἕνα περιστέρι, ἐνῶ μιὰ ἄλλη τὴν παρακολουθεῖ, ἀκουμπώντας στὴν πλάτη της. Ἀριστερώτερα, μιὰ ἄλλη γυναίκα στολισμένη – ὅλες φοροῦν ἐπίσημα φορέματα –, στολίζει μὲ λουλούδια μιὰ λουτροφόρο – εἰδικὸ ἀγγεῖο, μὲ τὸ ὁποῖο μετέφεραν τὴν παραμονὴ τοῦ γάμου νερὸ ἀπὸ τὴν πηγὴ Καλλιρρόη, γιὰ νὰ γίνη μ' αὐτὸ τὸ τελευταῖο παρθενικὸ λουτρὸ τῆς μελλόνυμφης. Σὲ περίπτωση ποὺ ὁ νέος ἢ ἡ νέα πέθαιναν πρὶν παντρευτοῦν, συνήθιζαν νὰ βάζουν ὡς «σῆμα» στὸν τάφο τους, μιὰ λουτροφόρο. Τὸ σκεῦος ποὺ εἶχε τὴν παράσταση αὐτὴ βρέθηκε στὴν Ἐρέτρια. Γύρω στὰ 425 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

5. Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Γυμναστική. Ἡ ἐκπαίδευση στὴν Ἀθήνα ἦταν ἁπλὴ κι ὄχι κουραστική. Σκοπός της ἦταν νὰ βοηθήση τὸν ἄνθρωπο νὰ σκέφτεται σωστὰ καὶ νὰ εἶναι εὐγενής, μὲ καλὸ γοῦστο, ἀξιοπρεπής. Ἐξίσου σκόπευε νὰ ἀναπτύξη ἁρμονικὰ τὸ κορμὶ τῶν παιδιῶν· γι' αὐτὸ ἔδιναν στὴ γυμναστικὴ μεγάλη σημασία, ἔχοντας εἰδικοὺς δασκάλους, τοὺς *παιδοτρίβες*.

Ἡ μόρφωση κι ἡ καθημερινὴ ζωὴ παιδιῶν καὶ ἐφήβων. Τὰ παιδιὰ ἔμεναν ὡς ἑφτὰ χρονῶν σπίτι τους. Συνηθισμένα παιγνίδια τους ἦταν τὰ κότσια, τὸ στεφάνι κ.ἄ. Ὕστερα τὰ ἔστελναν στὰ σχολεῖα, ποὺ ἦταν ἰδιωτικά, στοὺς *γραμματιστές*. Ἐκεῖ μάθαιναν ἀνάγνωση, γραφή, ἀριθμητικὴ καὶ διάβαζαν τὰ ποιήματα τοῦ Ὁμήρου καὶ ἄλλων ποιητῶν. *Τεράστια σημασία ἔδιναν καὶ στὴ μουσικὴ μόρφωση τῶν παιδιῶν.*

Ὡστόσο τὸ μεγαλύτερο καὶ καλύτερο σχολεῖο ἦταν ἡ ἴδια ἡ πόλη τῆς Ἀθήνας. Ὅπου κι ἂν κυκλοφοροῦσε ὁ νέος, στοὺς δρόμους, στὰ καταστήματα ἢ στὴν Ἀγορά, εἶχε τὴν εὐκαιρία ν' ἀκούση τὶς σκέψεις καὶ τὶς ἰδέες τῶν μεγαλυτέρων καὶ μὲ τὴ συναναστροφή τους νὰ καλλιεργήση τὸ πνεῦμα του.

Σοφιστές. Στὶς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 5ου αἰώνα, ποὺ ἡ Ἀθήνα ἔγινε τὸ πνευματικὸ καὶ καλλιτεχνικὸ κέντρο τοῦ Ἑλληνισμοῦ, πλῆθος μορφωμένων ἀνθρώπων ἔφτανε στὴν πόλη. Ἐπειδὴ θεωροῦσαν ἀπαραίτητο νὰ μάθη ὁ νέος νὰ ἐκφράζη σωστὰ καὶ μὲ ἀκρίβεια τὴ σκέψη του καὶ νὰ μπορῆ νὰ μιλάη στὸ πλῆθος, ἔγινε συνήθεια, τότε, νὰ πηγαίνουν οἱ νέοι σ' αὐτοὺς τοὺς μορφωμένους ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ ἄλλες πόλεις (*σοφιστὲς*) καὶ νὰ διδάσκωνται ἀπὸ αὐτοὺς τὴ ρητορική. Οἱ σοφιστὲς ἔπαιρναν μεγάλη πληρωμή.

Στρατιωτικὴ θητεία. Ὅρκος. Δεκαοχτὼ χρονῶν οἱ ἔφηβοι τῆς Ἀθήνας γράφονταν στοὺς ἐπίσημους καταλόγους τῶν πολιτῶν καὶ πήγαιναν στρατιῶτες, ἀφοῦ ἔδιναν τὸν περίφημο ὅρκο. Ὑπηρετοῦσαν γιὰ δύο χρόνια. Ὡς ἐξήντα χρονῶν εἶχε τὸ δικαίωμα ἡ πολιτεία νὰ τοὺς καλέση στὰ ὅπλα, ἂν κινδύνευε ἡ πόλη. Ἀπὸ 50 χρονῶν καὶ πέρα δὲν ἔπαιρναν μέρος σ' ἐκστρατεῖες ἔξω ἀπὸ τὴν Ἀττική.

Μικρὴ ἐρυθρόμορφη οἰνοχόη (χοῦς), ἀπὸ αὐτὲς ποὺ κρατοῦσαν τὰ παιδιὰ στὴ γιορτὴ τῶν Ἀνθεστηρίων στὴν Ἀθήνα. Στὴν εἰκόνα μας ἕνα παιδάκι παίζει μὲ μιὰ γάτα. Δεύτερη πενηνταετία τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Δεκάδραχμο ἀσημένιο ἀθηναϊκὸ μὲ κεφάλι τῆς Ἀθηνᾶς, ποὺ φορεῖ στεφάνι ἐλιᾶς. Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου εἶναι γινωμένα μὲ βάση παλαιότερη τεχνοτροπία, ποὺ σ' αὐτὰ τὰ χρόνια δὲ συνηθιζόταν πιά. Διατηρήθηκε ὅμως αὐτὸς ὁ τύπος στὰ νομίσματα ὡς τὸν 4ον αἰ. π.Χ. Χρονολογεῖται μεταξὺ 480-470 π.Χ.

6. ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ

Μὲ τὴν αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ χρειάστηκε νὰ ἔρχωνται τρόφιμα ἀπὸ τὸν ἔξω κόσμο: παστά, σιτάρι κ.ἄ.

Εἰσαγωγικὸ ἐμπόριο. Ἡ ἄνθηση ὅμως τῆς βιοτεχνίας ἀπαιτοῦσε κι ἄλλων πολλῶν εἰδῶν τὴν εἰσαγωγή. Ἔτσι ἔφερναν ἀπὸ τὶς πόλεις τοῦ Εὐξείνου Πόντου παστά, δέρματα ἀκατέργαστα, ξυλεία, σιτάρι καὶ δούλους. Ἐπίσης ξυλεία γιὰ τὴ ναυπήγηση καραβιῶν καὶ μέταλλα ἔρχονταν ἀπὸ τὴν παραλία τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης. Ἀρκετὴ ποσότητα ἀπὸ σιτηρὰ ἔφτανε ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, ἀπ' ὅπου ἔρχονταν κι ἄλλα εἴδη χρήσιμα στὴ βιοτεχνία.

Ἡ ἀθηναϊκὴ βιοτεχνία. Μὲ τὶς πρῶτες ὕλες τὰ πολυάνθρωπα ἀθηναϊκὰ ἐργαστήρια τοῦ 5ου αἰώνα κατασκεύαζαν ὑφάσματα, ὅπλα, δέρματα καὶ ἔπιπλα, ὀνομαστὰ στὴν ἀρχαιότητα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ κατανάλωσή τους γινόταν καὶ σημαντικὴ ἐξαγωγή. *Ἕνα εἶδος ποὺ ἔφτανε παντοῦ στὸν ἔξω κόσμο ἦταν τὰ ἔξοχα ἀγγεῖα τοῦ ἀθηναϊκοῦ Κεραμεικοῦ.*

Ἡ ἄνθηση τῆς πόλης καὶ τὸ πλούσιο ἐμπόριό της τὴν ἔκαμαν νὰ πλημμυρίση ἀπὸ ξένους ἐμπόρους, καὶ νὰ δημιουργηθῆ τεράστια κίνηση στὴν Ἀθήνα καὶ στὸν Πειραιά. Καὶ στὶς δύο πόλεις κυκλοφοροῦσαν πλῆθος νομίσματα ἀπὸ τὸν κόσμο, ποὺ οἱ *τραπεζίτες* τὰ ἀντάλλαζαν μὲ τὰ ὡραῖα ἀθηναϊκά. Ταυτόχρονα τὸ νόμισμα τῆς Ἀθήνας ἔφτανε σ' ὅλο τὸν τότε γνωστὸ κόσμο.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Τὴν ἐποχὴ τοῦ Περικλέους στερεώνεται τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα στὴν Ἀθήνα.
2. Ὁ Ἄρειος Πάγος χάνει τελείως τὴ δύναμή του.
3. Ὁ Περικλῆς στάθηκε ὁ ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος τοῦ τέλειου Ἀθηναίου πολίτη.
4. Οἱ κοινωνικὲς τάξεις στὴν Ἀθήνα ἦταν τρεῖς: οἱ πολίτες Ἀθηναῖοι, οἱ μέτοικοι καὶ οἱ δοῦλοι.
5. Ἡ κατοικία, τὸ ντύσιμο, ἡ τροφὴ κι οἱ ἄλλες λεπτομέρειες στὴ ζωὴ τῶν Ἀθηναίων ἦταν ἁπλές, χωρὶς πολυτέλεια.
6. Ἡ ἐκπαίδευση δὲν ἦταν κρατική. Μεγάλη φροντίδα ἔδιναν οἱ Ἀθηναῖοι ἔφηβοι νὰ ἀσκηθοῦν στὴ ρητορική.
7. Ἡ Ἀθήνα, ὁλόκληρη τὴν ἐποχὴ τοῦ Περικλέους, στάθηκε «σχολεῖο τῆς Ἑλλάδας».
8. Τὸ ἀθηναϊκὸ ἐμπόριο κυριαρχεῖ σ' ὁλόκληρο τὸν τότε γνωστὸ κόσμο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Β΄. ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ

1. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Ὡραῖες πανελλήνιες σκέψεις τοῦ Περικλέους. Τὸ 449 π.Χ. ὁ Περικλῆς πῆρε μιὰν ἀξιέπαινη πρωτοβουλία: νὰ καλέση Πανελλήνιο Συνέδριο μὲ θέμα συζήτησης τὴν ἀνοικοδόμηση τῶν ἱερῶν, ποὺ ἀκόμη κείτονταν σὲ ἐρείπια ὕστερα ἀπὸ τοὺς Περσικοὺς πολέμους. Ἀκόμη μὲ πολὺ σωστὸ πνεῦμα ἤθελε νὰ ἀποφασιστῆ ἡ κατάργηση τῶν φόρων ποὺ πλήρωναν τὰ ἑλληνικὰ καράβια στὰ διάφορα λιμάνια, καὶ ὅλες οἱ πόλεις νὰ φροντίσουν γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τῶν θαλασσινῶν δρόμων.

Ἡ τόσο σπουδαία αὐτὴ σκέψη ἔπεσε στὸ κενό. Οἱ σύμμαχοι τῆς Ἀθήνας, καθὼς καὶ οἱ Σπαρτιάτες καὶ οἱ πόλεις τῆς Πελοποννήσου, ἤξεραν πώς, ἐνῶ ἡ Ἀθήνα μιλοῦσε γιὰ πανελλήνια σχέδια, στὴν οὐσία ὁ ἐγωισμός της δὲν τὴν ἄφηνε νὰ ἰδῆ ἴσες της τὶς ἄλλες πόλεις. Ἔτσι, δὲν ἀνταποκρίθηκαν στὴν πρόταση τῶν Ἀθηναίων.

Οἱ ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις ὑποβλέπουν τὴν Ἀθήνα. Ὁ Περικλῆς δὲν πρέπει νὰ παραξενεύτηκε γιὰ τὴν ἄρνησή τους. Ἦταν φυσικὸ καὶ οἱ Σπαρτιάτες καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, βλέποντας τὴν Ἀθήνα νὰ ἔχη φτάσει σὲ τόση ἀκμή, νὰ ἐνοχλοῦνται καὶ νὰ τὴν ἐχθρεύωνται. Ποτέ, στὸ διάστημα τῆς ἀρχαιότητας, δὲν μπόρεσε καμιὰ ἑλληνικὴ πόλη νὰ ἀνεχθῆ εὔκολα τὴν ἄνθηση τῆς ἄλλης καὶ νὰ μὴν τὴ βλέπη σὰν ἀντίπαλο.

Τὰ ἀθηναϊκὰ ἱερὰ εἶχαν καταστραφῆ στοὺς Περσικοὺς πολέμους. Ὁ Περικλῆς πρέπει νὰ σκέφτηκε πώς, ἀφοῦ ἡ Ἀθήνα ἐξασφάλιζε τὴν εἰρήνη στὶς πόλεις κι ἀπομάκρυνε τὸν περσικὸ κίνδυνο, δὲ θὰ ἦταν ἄπρεπο νὰ χρησιμοποιηθῆ ἕνα μέρος ἀπὸ τὰ χρήματα τῆς συμμαχίας, γιὰ νὰ ὑψωθοῦν καὶ πάλι οἱ ναοὶ τῶν θεῶν καὶ νὰ γίνη ἡ πόλη τὸ καλλιτεχνικὸ καὶ πνευματικὸ κέντρο ποὺ εἶχε ὀνειρευτῆ, ἀντάξιο γιὰ τὴν «Ἑλλάδα τῆς Ἑλλάδος», ὅπως χαρακτηρίζει τὴν Ἀθήνα σ' ἕνα του στίχο ὁ Θουκυδίδης.

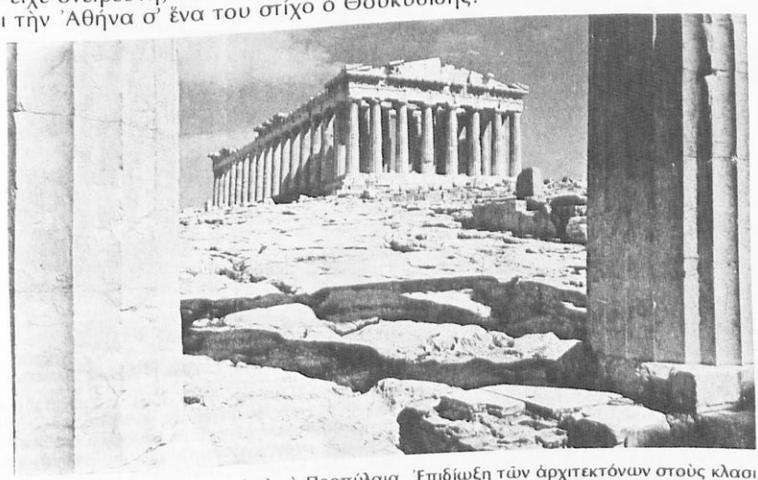

Ὁ Παρθενὼν – δυτικὴ πλευρά – ἀπὸ τὰ Προπύλαια. Ἐπιδίωξη τῶν ἀρχιτεκτόνων στοὺς κλασικοὺς χρόνους ἦταν νὰ φαίνεται ἡ ὄψη τοῦ ναοῦ σὲ τρία τέταρτα ἀπὸ τὴν εἴσοδο, ἔτσι ὥστε νὰ μὴ χάνεται ἡ τρίτη του διάσταση.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

2. ΤΑ ΜΕΓΑΛΑ ΕΡΓΑ ΣΤΗΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗ

Ἦταν ἀνάγκη νὰ φροντίσουν ἀμέσως οἱ πολίτες τὴν Ἀκρόπολη, τὸ σπουδαιότερο θρησκευτικὸ χῶρο στὴν Ἀθήνα.

Ἔτσι ἄρχισε μιὰ περίοδος ἐκπληκτικῶν ἔργων πάνω στὸν Ἱερὸ Βράχο. Δημιουργήθηκαν τότε τὰ ὡραιότερα κτίρια καὶ τὰ πιὸ θαυμάσια γλυπτὰ ποὺ ἀντίκρισε ποτὲ ἡ ἀνθρωπότητα.

Ὁ Περικλῆς ἀνάθεσε τὴν παρακολούθηση τῶν ἐργασιῶν, μὲ τὸ ἀλάθητο αἰσθητήριό του, στὸ φίλο του, τὸν ἔξοχο καλλιτέχνη *Φειδία*, ποὺ γιὰ χάρη του ἀνάλαβε τὴν προσπάθεια, ποὺ θὰ ἄφηνε ἀθάνατη τὴν Ἀθήνα.

[**Ἡ ἀνοικοδόμηση τῶν ἱερῶν.** Μεγάλος ὁλομάρμαρος ναὸς θὰ στηνόταν στὴν Παλλάδα, στολισμένος μὲ πλούσια γλυπτά, *ὁ Παρθενών*. Θὰ γινόταν λαμπρὴ μνημειακὴ* εἴσοδος στὸν Ἱερὸ Βράχο, *τὰ Προπύλαια*. Δεξιά, ἀνεβαίνοντας, θὰ ὑψωνόταν *ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης*, καὶ στὴ θέση ὅπου εἶχαν ἀγωνιστῆ οἱ θεοὶ – ἡ Ἀθηνᾶ κι ὁ Ποσειδῶν – γιὰ νὰ δώσουν τ' ὄνομά τους στὴν πόλη, ἐκεῖ ὅπου πανάρχαιες μνῆμες ἔδεναν τοὺς Ἀθηναίους μὲ τοὺς μυθικούς τους προγόνους, θὰ ἱδρυόταν *τὸ Ἐρέχθειο*.

Ὁ Φειδίας. Ἀπὸ τὰ λαμπρὰ αὐτὰ κτίρια, ποὺ ὁ Φειδίας παρακολούθησε τὴν κατασκευὴ τῶν σχεδίων τους, ὁ Περικλῆς ἀξιώθηκε νὰ δῆ καὶ νὰ χαρῆ τὰ ἐγκαίνια μόνο τῶν Προπυλαίων καὶ τοῦ Παρθενῶνος. Τὸ Ἐρέχθειο κι ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης τέλειωσαν ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατό του, τὴν ἐποχὴ τοῦ φριχτοῦ πολέμου ποὺ θὰ ράγιζε ὁριστικὰ τὴ δόξα τῆς πόλης.

Ὁ Παρθενών. Ἰκτῖνος, Καλλικράτης. Δυὸ ἀρχιτέκτονες, ὁ *Ἰκτῖνος* κι ὁ *Καλλικράτης* (ὁ *Μνησικλῆς* ἔφτιασε τὰ Προπύλαια), ἐργάστηκαν γιὰ τὸν Παρθενώνα, ὅπου θαυμαστὰ συνυφάνθηκαν στοιχεῖα τῶν δύο ἑλληνικῶν ρυθμῶν:

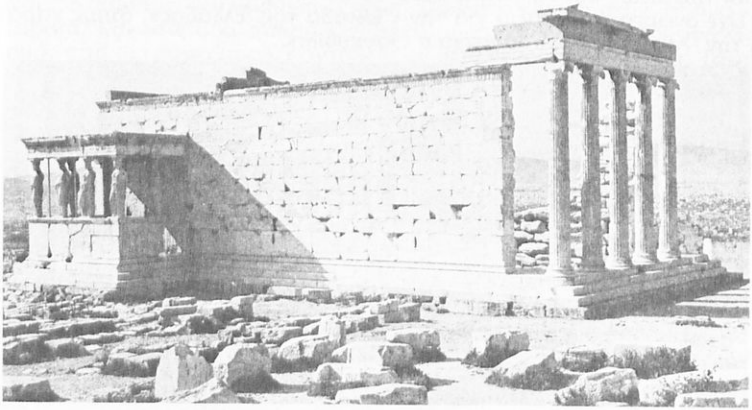

Τὸ Ἐρέχθειο μὲ τὴν πρόσταση τῶν Κορῶν (Καρυατίδων). Στὸν ἰδιότυπο αὐτὸ ναό, ποὺ ἱδρύθηκε πάνω σὲ ἀνισοϋψῆ χῶρο συνδυάστηκαν ὅλες οἱ πανάρχαιες λατρεῖες τῆς Ἀθήνας: τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος, τοῦ Ποσειδῶνος – Ἐρεχθέως, τοῦ ἥρωος Βούτου, ἡ Ἐρεχθὶς θάλασσα (τὸ νερὸ ποὺ ξεπήδησε καθὼς χτύπησε τὴν τρίαινά του ὁ Ποσειδῶν στὸν ἀγώνα του μὲ τὴν Ἀθηνᾶ, γιὰ τὴν ὀνοματοθεσία τῆς πόλης),ὁ τάφος τοῦ μυθικοῦ βασιλέως Κέκροπος (κάτω ἀπὸ τὴν πρόσταση τῶν Κορῶν) κ.ἄ.π. Πρόκειται γιὰ ἕνα ἰωνικὸ κτίριο μοναδικὸ στὸ εἶδος του καὶ ἐξαιρετικῆς ὀμορφιᾶς. Καθὼς τὸ Ἐρεχθεῖο ἀντικρίζει τὸ δωρικὸ μεγαλόπρεπο Παρθενώνα προτίμησαν νὰ τὸ κατασκευάσουν σὲ ἰωνικὸ ρυθμό.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

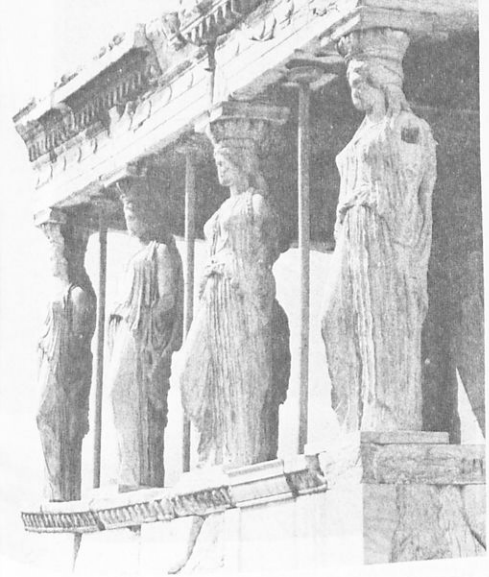

Ἡ πρόσταση τῶν Κορῶν (Καρυατίδων). Σεμνές, λυγερές, τυλιγμένες στοὺς λεπτούφαντους ἰωνικοὺς χιτῶνες τους, οἱ Κόρες κρατοῦν μὲ τὸ κεφάλι τους τὴ στέγη τῆς προστάσεως. Προσέξτε τὴ μελωδικὴ κίνηση τοῦ κομψοῦ τους ποδιοῦ, ποὺ τὸ ἁπλώνουν πρὸς τὸ ἔμπρός.

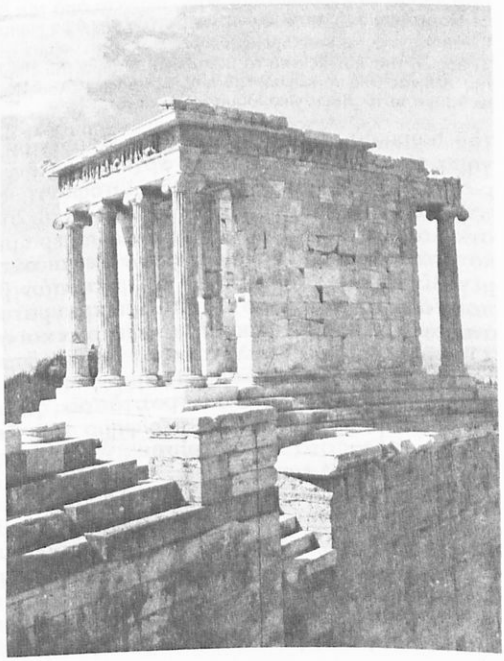

Ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, ἱδρυμένος πάνω στὸν πανάρχαιο πύργο τῆς Μυκηναϊκῆς ἀκρόπολης. Πρόκειται γιὰ ἕνα κομψοτέχνημα ἰωνικοῦ ρυθμοῦ (ἀμφιπρόστυλος ναός). Στὰ ἀετώματά του δὲν εἶναι ἀκόμη γνωστὸ τί γλυπτὰ ὑπῆρχαν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Πλάκα ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς ζωφόρου. Παριστάνονται ὁ Ποσειδῶν καὶ ὁ Ἀπόλλων. Οἱ θεοὶ ἀνετα καθισμένοι πάνω σὲ «δίφρους» συνομιλοῦν. Τὸ πάνω μέρος ἀπὸ τὸ σῶμα τους εἶναι σχεδὸν γυμνὸ (τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ νεώτερου), ἐνῶ τὸ κάτω τυλίγεται μὲς στὸ θαυμάσια πτυχωμένο ἱμάτιο. Τὰ πρόσωπα τῶν θεῶν, ἀντίθετα ἀπὸ τῶν θνητῶν ποὺ ἀποτελοῦν τὴν πομπή, εἶναι ξένοιαστα καὶ ἀγέραστα, ἐνῶ στῶν θνητῶν τὴν ὄψη κυριαρχεῖ μιὰ βαθιὰ συλλογή. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

Ἡ μορφὴ τῆς Ἑστίας ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸ ἀέτωμα τοῦ Παρθενῶνος, ὅπου παριστανόταν ἡ γέννηση τῆς Ἀθηνᾶς ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ Διός, ἐμπρὸς σὲ ὅλους τοὺς θεούς, ποὺ ἔμειναν κατάπληκτοι ἀπὸ τὸ θαῦμα αὐτό. Βρετανικὸ Μουσεῖο (Λονδίνο).

τοῦ δωρικοῦ καὶ τοῦ ἰωνικοῦ. Ὁ Παρθενὼν δίκαια θεωρεῖται τὸ ἀριστούργημα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ὅπου οἱ ἀναλογίες τῶν διαφόρων μελῶν ἔφτασαν σὲ μιὰ πρωτόφαντη ἁρμονία. Ἐξωτερικά, τὸ κτίριο περιβαλλόταν ἀπὸ δωρικοὺς κίονες: ὀχτὼ στὶς στενὲς πλευρὲς καὶ δεκαεπτὰ στὶς μακριές. Κοιτάζοντάς το κανεὶς σήμερα μένει κατάπληκτος ἀπὸ τὴ μουσικότητά του. Δὲ θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ εἶναι οὔτε μικρότερος στὸ μέγεθος οὔτε μεγαλύτερος ὁ ναὸς αὐτός. Ὁ ἀρχιτέκτων βρῆκε τὸ ἰδανικὸ μέγεθος, αὐτὸ ποὺ ταίριαζε στὸ χῶρο καὶ στόλισε πραγματικὰ τὸν Ἱερὸ Βράχο μ' ἕνα κτίριο ἀνεπανάληπτο, μοναδικὸ σὲ κομψότητα καὶ ὁμορφιά.

Ὁ κυρίως ναὸς ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸν *πρόδομο* (στὴν Α πλευρά, μὲ ἕξι κίονες ἐμπρός), τὸν *ὀπισθόδομο* (στὴ Δ πλευρά, μὲ ἕξι πάλι κίονες στὴ δυτικὴ πλευρά), τὸ *σηκὸ* (στὸ κέντρο), ὅπου ἦταν ἱδρυμένο τὸ χρυσελεφάντινο ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, ἔργο περίφημο τοῦ Φειδία. Ὁ σηκὸς εἶχε μῆκος 100 ποδιῶν (γύρω στὰ 30 μ. περίπου), γι' αὐτὸ λεγόταν καὶ *ἑκατόμπεδος*. Ὑπῆρχαν ἐκεῖ *δίτονες** *κιονοστοιχίες*, παράλληλα μὲ τοὺς μακροὺς τοίχους τοῦ κτιρίου, καὶ μία τρίτη στὰ δυτικά, ἐγκάρσια, ποὺ ἑνωνόταν μαζί τους, περιβάλλοντας ἔτσι τὸ χρυσελεφάντινο ἄγαλμα τῆς θεᾶς. Μὲ κιγκλιδώματα ἐμπρὸς ἀποχωριζόταν γιὰ λατρευτικοὺς σκοποὺς ὁ μεσαῖος χῶρος. Στὰ δυτικὰ τοῦ σηκοῦ, τέλος, ὑπῆρχε ἕνας ἀκόμη τετράπλευρος χῶρος, ὁ *Παρθενών*, ἡ αἴθουσα δηλαδὴ τῆς Παρθένου. Ἡ ὀροφή του στηριζόταν μὲ τέσσερεις κίονες ἰωνικούς. Στὸ χῶρο αὐτὸν φυλάγονταν τὰ χρήματα τῆς πόλεως.

Ὁ ναὸς στὴ στέγη σκεπαζόταν μὲ κεραμίδια ἀπὸ παριανὸ μάρμαρο, ποὺ μὲ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἐπιτύμβια στήλη νέου ἐξαίρετης καλλιτεχνικῆς ποιότητας. Τὸ κάτω του σῶμα καὶ ὁ ἀριστερὸς ὦμος καλύπτονται ἀπὸ τὸ θαυμάσια πτυχωμένο ἱμάτιο. Ὁ νέος μὲ γυρισμένο πρὸς τὰ δεξιά του τὸ κεφάλι, κρατεῖ μὲ τὸ ἀριστερό του χέρι ἕνα μικρὸ πουλί, ἐνῶ ἁπλώνει τὸ δεξί του ψηλὰ σ' ἕνα κλουβὶ ποὺ ὑπάρχει γλυπτὸ στὸ πάνω ἀριστερὸ ἄκρο τῆς στήλης. Ἀριστερά, ἐμπρὸς ἀπὸ μιὰ στήλη, ποὺ πάνω της κάθεται ἕνα αἰλουροειδές (γάτα;), ποὺ ἴσως περιμένει νὰ ὁρμήσει στὸ πουλί, στέκεται ἕνας μικρὸς δοῦλος γυρισμένος ὁλόκληρος πρὸς τὰ ἐμπρός. Τὸ πρόσωπό του εἶναι γεμάτο θλίψη. Ἀσφαλῶς θρηνεῖ γιὰ τὸ χαμὸ τοῦ κυρίου του, τοῦ νέου δηλαδή, ποὺ τὸν συντρόφευε πάντα, ὅπως συνηθιζόταν, στὰ κυνήγια ἢ στὴν παλαίστρα. Ἄνθη λωτοῦ καὶ ἀνθέμια στολίζουν σὲ μιὰ συνεχῆ λωρίδα τὸ ἐπάνω μέρος τῆς στήλης. Χρονολογεῖται γύρω στὰ 430 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ἡ Νίκη ποὺ λύνει τὸ σανδάλι της (εἶναι μιὰ πλάκα ἀπὸ τὸ θωράκιο, τὸ παραπέτο δηλ., ποὺ ἦταν τοποθετημένο στὴν ἄκρη τοῦ Πύργου τῆς Νίκης, γιὰ νὰ μὴν πέφτουν χάμω οἱ προσκυνητές). Ἀπὸ τὴν ἐξωτερική του πλευρὰ τὸ θωράκιο, ποὺ τὸ ἀποτελοῦσαν πλάκες ἀνάγλυφες σὰν αὐτὴ τῆς φωτογραφίας μας, εἶχε παραστάσεις μὲ Νίκες σὲ διάφορες στάσεις. Τὰ γλυπτὰ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, εἶναι χρονολογικὰ νεώτερα ἀπὸ τοῦ Παρθενῶνος. Γι' αὐτό, εἶναι πιὸ ἐξεζητημένες οἱ λεπτομέρειές τους κι ἡ πτύχωσή τους ἐξαιρετικὰ λεπτοδουλεμένη. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

τὴ διαφάνεια ποὺ ἔχει τὸ λεπτόκοκκο αὐτὸ ὑλικό, ἄφηνε νὰ περνάει, μέσα στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ κτιρίου, τὸ φῶς τῆς ἡμέρας.

Στὰ ἀετώματά του ἱστορήθηκε ἡ Γέννηση τῆς Ἀθηνᾶς ἐμπρὸς στοὺς ἄλλους θεούς, καθὼς πάνοπλη πετάχτηκε ἀπὸ τοῦ πατέρα της τὸ κεφάλι (ἀνατολικό), κι ὁ ἀγώνας τοῦ Ποσειδῶνος μὲ τὴν Ἀθηνᾶ γιὰ τὴν ὀνομασία τῆς πόλης (δυτικό). Στὶς μετόπες παραστάθηκαν μυθικοὶ ἀγῶνες, ὅπου πρωταγωνίστησε ἡ θεὰ Ἀθηνᾶ ἢ οἱ Ἀθηναῖοι, μάχες τῶν Κενταύρων μὲ τοὺς Λαπίθες, Γιγαντομαχία, Ἀμαζονομαχία κ.ἄ.

Στὴ ζωφόρο ποὺ προστέθηκε ψηλά – ἰωνικὸ στοιχεῖο ποὺ ὁ Φειδίας πρόσθεσε τώρα στὸ δωρικὸ Παρθενώνα – στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ τοίχου τοῦ ἔξοχου κτιρίου, μέσα ἀπὸ τὸ περιστύλιο, ἀποτυπώθηκε, αἰώνια, ἡ πομπὴ τῶν Παναθηναίων. Γιὰ πρώτη φορὰ σὲ ἱερὸ κτίριο παραστάθηκε σκηνὴ ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωή· τὸ γεγονὸς αὐτὸ δὲν ξένισε τοὺς Ἀθηναίους, γιατὶ χάρη στὴ θεϊκὴ ἰσμίλη τοῦ Φειδία, ἄνθρωποι καὶ ζῶα ποὺ παριστάνονται, ἔχουν ξεφύγει ἀπὸ τὰ μέτρα τοῦ κόσμου τούτου, κι ἔχουν ὑψωθῆ σὲ μιὰ σφαίρα πάνω ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα. Ἔτσι ταίριαζε, ἐξάλλου, σὲ ἱερὴ πομπὴ ποὺ παριστανόταν πάνω στὸ ναὸ τῆς πολιούχου θεᾶς.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

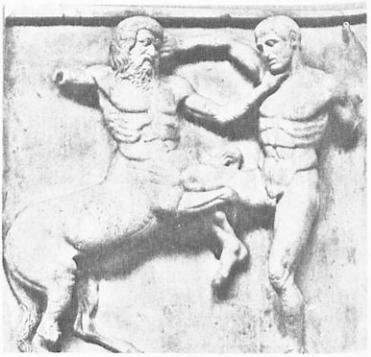

Πλάκα ἀπὸ τὴ ζωφόρο τῶν Παναθηναίων ποὺ παριστανόταν στὸν τοῖχο ψηλὰ τοῦ Παρθενῶνος, στὸ ἐσωτερικὸ τῆς περίστασης. Ἡ πομπὴ ξεκινοῦσε ἀπὸ τὴ δυτικὴ πλευρά, προχωροῦσαν κατόπιν τὰ μέλη ποὺ τὴν ἀποτελοῦσαν, ἀποτυπωμένα στὶς διάφορες πλάκες, στὶς δυὸ μακριὲς πλευρές, γιὰ νὰ καταλήξουν στὴν ἀνατολική, ὅπου παριστάνονταν οἱ θεοί, ποὺ ἀθέατοι στοὺς ἀνθρώπους χαίρονταν τὴ γιορτὴ τῆς ἀδελφῆς τους. Στὴν εἰκόνα μας παριστάνονται οἱ «ὑδριαφόροι», νέοι δηλ. ποὺ μεταφέρουν ὑδρίες στὸν ὦμο τους. Ἀξίζει νὰ προσέξη κανεὶς τὴν ποικιλία ποὺ μὲ διακριτικότητα ἀξιοσημείωτη διαφοροποιεῖ τὴ μία μορφὴ ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἐνῶ ἡ τέταρτη, ἡ τελευταία, ὅπως συμβαίνει καὶ στὴν καθημερινὴ ζωή, ἔχει κουραστῆ, καὶ γιὰ μία στιγμὴ ἀκούμπησε τὴν ὑδρία κάτω στὴ γῆ, γιὰ νὰ τὴν ξαναπάρη ἀμέσως. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

Μαρμάρινη μετόπη ἀπὸ τὴ νότια πλευρὰ τοῦ Παρθενῶνος. Παριστάνεται Κένταυρος ποὺ παλεύει μὲ νέο Λαπίθη. Προσέξτε τὴν ζωώδη ἔκφραση τοῦ Κενταύρου, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν εὐγενικὴ τοῦ Λαπίθη, καθὼς καὶ τὴ θαυμάσια σχεδίαση τῶν χεριῶν τῶν δύο μορφῶν στὸ μέσον τῆς πλάκας, καθὼς καὶ τῶν ποδιῶν (τῶν ἐμπρός) τοῦ ζώου ποὺ ἔχουν ἁρπάξει τὸ δεξὶ πόδι τοῦ Λαπίθη. Βρετανικὸ Μουσεῖο (Λονδίνο).

Στὸ ναὸ μέσα τοποθετήθηκε τὸ λαμπρὸ χρυσελεφάντινο ἄγαλμα τῆς θεᾶς, ὁλόκληρο δουλεμένο ἀπὸ τὸ Φειδία.

Ἡ Ἀκρόπολη γέμισε διάφορα ἀφιερώματα. Ἄλλο ἄγαλμα χάλκινο, τῆς *Ἀθηνᾶς Προμάχου*, πάλι ἔργο τοῦ Φειδία, ἦταν στημένο στὸ ὕπαιθρο, καθὼς καὶ ἡ *Λημνία Ἀθηνᾶ*.

Ἡ τέχνη εἶχε φτάσει σ' ἕνα τέτοιο σημεῖο τελειότητας κι εἶχε τόση λεπτότητα, εὐγένεια καὶ στοχασμό, ποὺ ποτὲ δὲν ξεπεράστηκε ἀπὸ τότε. Ὁ Φειδίας δίκαια χαρακτηρίστηκε σὰν ὁ «πλάστης τῶν θεῶν».

Ἄλλοι μεγάλοι ναοὶ κατασκευάζονται. Τὴν ἴδια ἐποχὴ κατασκευάστηκε κι ὁ δωρικὸς *ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος στὸ Σούνιο*, καὶ τοῦ *Ἡφαίστου στὴν Ἀγορὰ* τῶν Ἀθηνῶν (αὐτὸν ποὺ λέμε Θησεῖο σήμερα). Στὸ Ραμνούντα, ἕνα μεγάλο δῆμο τῆς Ἀττικῆς κοντὰ στὸ Μαραθώνα, κατασκευάστηκε ὁ *ναὸς τῆς θεᾶς Νεμέσεως*, ποὺ τιμώρησε τοὺς Πέρσες γιὰ τὴν ἀνόητη περηφάνια καὶ τὴ στείρα πεποίθησή τους πὼς θὰ νικοῦσαν τοὺς Ἕλληνες (σελ.239).

Ναὸς Ἀπόλλωνος στὴ Φιγαλία. Στὴ *Φιγαλία*, ψηλὰ στὰ βουνὰ τῆς Ἀρκαδίας, ὁ Ἰκτῖνος, πάλι, θὰ στήση ἕναν ἔξοχο ναὸ τοῦ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος, ποὺ διατηρεῖται σχεδὸν ἀκέραιος ὡς σήμερα, κι ὅπου γιὰ πρώτη φορὰ παρουσιάζεται ὁ κίονας τοῦ τρίτου ἑλληνικοῦ ρυθμοῦ που δημιουργήθηκε στὴν ἀρχαιότητα, τοῦ *κορινθιακοῦ*].

Τὸ πνεῦμα τῆς τέχνης τῶν γλυπτῶν τοῦ Παρθενῶνος. Τὴ γενιὰ τῶν γλυπτῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους τὴν εἶχε προετοιμάσει μιὰ σειρὰ ὁλόκληρη ἀπὸ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κεφάλι ἀλόγου ἀπὸ τὸ ἄρμα τῆς Σελήνης, ποὺ ὁ Φειδίας τὸ εἶχε παραστήσει, στὸ ἀνατολικὸ ἀέτωμα τοῦ Παρθενῶνος, νὰ βυθίζεται πρὸς τὰ δεξιά, ἐνῶ ἀριστερά, γεμάτα σφρίγος καὶ δύναμη πρόβαλλαν τὰ ἄλογα ἀπὸ τὸ ἄρμα τοῦ Ἡλιου. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο προσδιόριζε τὴν ὥρα ποὺ ἔγινε ἡ γέννηση τῆς Ἀθηνᾶς, τὴν αὐγὴ νωρίς. Τὸ ἄλογο αὐτό, ἐκφραστικό, μιλάει κυριολεκτικὰ στὸ θεατή. Θεωρεῖται δίκαια τὸ ὡραιότερο ἄλογο ποὺ ἔχει πλαστῆ ἀπὸ καλλιτέχνη. Βρετανικὸ Μουσεῖο (Λονδίνο).

προγενέστερους μεγάλους καλλιτέχνες, ποὺ μόχθησαν νὰ ἐπιτύχουν, μὲ τὴ θνητή τους δύναμη, νὰ δώσουν τὴν ὑπεράνθρωπη γαλήνια μορφὴ τῶν θεῶν πάνω στὴ σκληρὴ πέτρα. Δυὸ αἰώνων προσπάθεια ἀσταμάτητη ὁδήγησε στὸ σκληρὸ ὑλικό, τὸ μάρμαρο, νὰ πάρη ἔκφραση καὶ ψυχὴ καὶ ν' ἀποτυπωθῆ πάνω του κάποια ἀδιόρατη θλίψη, ποὺ δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο, παρὰ ἡ συνείδηση, ποὺ χάρη στὴ φιλοσοφία τῆς ἐποχῆς εἶχε ἀποκτήσει ὁ ἄνθρωπος τότε, ὅτι δηλαδὴ οἱ δυνάμεις του δὲν εἶναι ἀπεριόριστες, πὼς δὲν ξέρει ποτὲ τί τὸν περιμένει στὸ μέλλον, πὼς δὲν ἐξαρτᾶται τὸ καθετὶ στὴ μοίρα του ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἴδιο, κι ὅτι ταυτόχρονα, τὴ ζωὴ ποὺ τοῦ δόθηκε ἔχει χρέος νὰ τὴ ζήση μὲ συνέπεια, μὲ σοβαρότητα καὶ μὲ ἀξιοπρέπεια. Γνωρίζουν καλὰ οἱ ἄνθρωποι τῆς κλασικῆς ἐποχῆς πὼς ἔχουν ἀδυναμίες, ξέρουν ὅμως, ἐπίσης καλά, πὼς ἔχουν καὶ τὴ δυνατότητα νὰ τὶς ξεπεράσουν, καὶ νὰ ὑψωθοῦν *μόνοι αὐτοὶ ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα πλάσματα τῆς γῆς*, σὲ μία σφαίρα, πάνω ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα, γεμάτη εὐγένεια, λεπτότητα καὶ θεοσέβεια ταυτόχρονα.

Ἰδανικὸ τῆς μεγάλης αὐτῆς ἐποχῆς εἶναι νὰ μὴ δείχνη ὁ ἄνθρωπος τὰ συναισθήματά του· νὰ μὴν ταράζη τὴν ὄμορφη ὄψη του τίποτα τὸ ἀπότομο ἢ βίαιο· γαλήνιος καὶ συγκρατημένος, πρέπει νὰ ζῆ *μέσα του* τὸν ἀντίκτυπο τῶν γεγονότων, χωρὶς ν' ἀσχημίζη τίποτα τὸ ὡραῖο του πρόσωπο. *Φιλοσο-*

Ὁ καθιστὸς Ζεὺς μὲ τὸ σκῆπτρο στὸ ἀριστερὸ χέρι καὶ τὴ Νίκη στὸ δεξί, ὅπως τὸν εἶχε παραστήσει ὁ Φειδίας στὸ χρυσελεφάντινό του ἔργο στὴν Ὀλυμπία γιὰ τὸ ναὸ τοῦ θεοῦ. Ἀποτυπώθηκε ἔτσι σὲ νόμισμα τῶν Ἠλείων τῶν χρόνων τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Στὴν ἀρχαία Ὀλυμπία σὲ πρόδιας γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ χρυσοῦ ἱματίου τοῦ θεοῦ καὶ πολλὰ ἄλλα, καθὼς καὶ πολύτιμα ὑλικὰ καὶ μήτρες γιὰ τὴν ἐπεξεργασία πάνω τους τῶν κομματιῶν τοῦ φορέματος τοῦ θεοῦ. Στὴν εἰκόνα μας ἀνθέμια ἀπὸ ὀρεία κρύσταλλο, ἀπὸ τὴ διακόσμηση τοῦ χρυσελεφάντινου ἀγάλματος τοῦ Διός. Μουσεῖο ἀρχαίας Ὀλυμπίας.

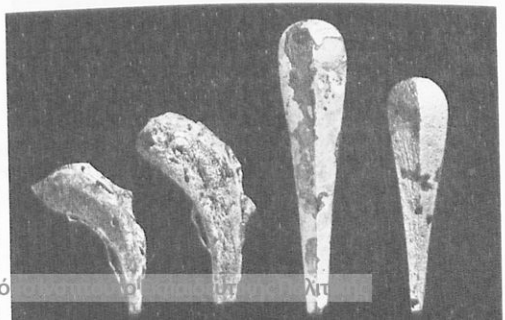

Ψηφιοποιήθηκε από

φία καὶ τέχνη εἶναι γεμάτες ἀγάπη γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Σκύβουν πάνω του μὲ συμπόνια γιὰ τὴ δύσκολη μοίρα του, ἀλλὰ μ' αὐτὸν καταγίνονται καὶ αὐτὸν ἐξυψώνουν. Μὲ τὴ δική του ὄψη ἐξάλλου παράστησαν οἱ καλλιτέχνες καὶ τοὺς ἴδιους τοὺς θεούς].

Ἄλλοι γλύπτες. Πρὶν καὶ μετὰ τὸ Φειδία ἄλλοι μεγάλοι πλάστες ἔζησαν: Πυθαγόρας, Κάλαμις, Μύρων, Πολύκλειτος – φημισμένος γιὰ τὴν τέλεια ἀπόδοση τῶν ἀναλογιῶν στὸ ἀνθρώπινο σῶμα (τὸ ἔργο του Δορυφόρος ὀνομάστηκε γι' αὐτὸ *Κανών*), Κρησίλας, Ἀλκαμένης, Ἀγοράκριτος (οἱ δύο τελευταῖοι εἶναι μαθητὲς τοῦ Φειδία, περίφημοι γλύπτες καὶ οἱ ἴδιοι), κανεὶς ὅμως δὲν κατόρθωσε νὰ τὸν φτάση. (Ὁ Φειδίας φιλοτέχνησε καὶ τὸ χρυσελεφάντινο ἄγαλμα τοῦ Διὸς γιὰ τὸ ναὸ τοῦ θεοῦ στὴν Ὀλυμπία).

Ζωγράφοι. Τῶν μεγάλων ζωγράφων τοῦ 5ου αἰώνα [Πολυγνώτου, Μίκωνος, Παναίνου, Ἀπολλοδώρου] χάθηκαν τελείως τὰ ἔργα, ποὺ προκαλοῦσαν τὸ θαυμασμὸ τῶν ἀρχαίων. Ἀπὸ τὰ περιφημότερα ἔργα στάθηκαν οἱ ζωγραφιὲς στὴν Ποικίλη Στοὰ – ἦταν στὴ βόρεια πλευρὰ τῆς Ἀγορᾶς – ὅπου ὁ ἔξοχος ζωγράφος *Πολύγνωτος* εἶχε ἱστορήσει τὴ μάχη τοῦ Μαραθώνα.

Ἀγγειογραφία*. Πολλὲς ἀπὸ τὶς σκηνὲς ποὺ οἱ καλλιτέχνες αὐτοὶ εἶχαν ζωγραφίσει στὰ διάφορα κτίρια, φημισμένες στὸν ἀρχαῖο κόσμο καὶ πασίγνωστες, οἱ ἀγγειογράφοι τὶς ἀπεικόνισαν στὰ ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα. Ἔτσι μόνο ἀπὸ αὐτά, σήμερα, ἰδίως ἀπὸ τὶς ἔξοχες λευκὲς *ληκύθους**, ποὺ κυρίως στὴν Ἀθήνα καὶ στὴν Ἐρέτρια κατασκευάζονταν, παίρνομε μιὰ ἰδέα τῆς ζωγραφικῆς δημιουργίας τῆς κλασικῆς ἐποχῆς.

[Ἐξάλλου, ἦταν τέτοιο τὸ καλλιτεχνικὸ ἐπίπεδο αὐτὰ τὰ χρόνια, ὥστε καὶ τὸ πιὸ ἁπλό, ἀκόμη καὶ τὸ πιὸ χειρωνακτικὸ ἔργο, ν' ἀναδίνη πνοὴ καὶ νὰ προσφέρη ἀμέτρητη συγκίνηση μὲ τὴν τέλεια ὀμορφιά του].

Λευκὴ λύκηθος μὲ παράσταση γυναίκας (Μούσας) ποὺ παίζει λύρα. Ἐμπρός της ἕνα πουλί. Ἔργο τοῦ ζωγράφου τοῦ Ἀχιλλέως. Ἰδιωτικὴ συλλογὴ στὸ Lugano. Γύρω στὰ 445 π.Χ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

3. ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ – ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ἡ Ἀθήνα προσελκύει τοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους. Ὁ πολιτισμὸς τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους εἶναι ὁλοκληρωμένος ἀπὸ κάθε πλευρά. Πέρα ἀπὸ τὴν τέχνη, ἡ Ἀθήνα θαυματούργησε καὶ στὴν ποίηση, καὶ στὸ χῶρο της ἔζησαν οἱ πρῶτοι μεγάλοι ἱστορικοί. Ἡ πόλη αὐτὴ ἐπίσης, σὰν πρώτη στὸν ἑλληνικὸ κόσμο κι ἀνοιχτὴ σ' ὅλους τοὺς ἄλλους Ἕλληνες, εἶχε τὴ δύναμη νὰ προσελκύη τοὺς πιὸ ἄξιους ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς νὰ τὴν ἐπισκεφθοῦν ἢ νὰ ἐγκατασταθοῦν στὸ χῶρο της. Ἔτσι, γέμισε ἀπὸ πλῆθος σοφοὺς καί, τέλος, ἀξιώθηκε νὰ γεννηθῆ κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανό της, νὰ τὴν ἀγαπήση μ' ὅλη του τὴν ψυχὴ καὶ νὰ περιδιαβάζη καθημερινὰ στοὺς δρόμους καὶ στὶς στοές της, διδάσκοντας τοὺς πολίτες μὲ τὶς συζητήσεις του, ὁ μεγαλύτερος φιλόσοφος τῶν αἰώνων, ὁ *Σωκράτης*.

Σωκράτης. Οἱ ἀνησυχίες τῶν πρώτων Ἑλλήνων φιλοσόφων τῆς Ἰωνίας, ποὺ γεμάτοι πνευματικὴ περιέργεια πάσχισαν νὰ δώσουν ἀπόκριση στὶς ἀπορίες τους γύρω ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς, ὑποχωροῦν στὸν 5ο αἰώνα. Στὰ χρόνια αὐτά, ἡ σκέψη τῶν φιλοσόφων, ἐγκαταλείποντας τὶς παλιὲς ἄλυτες ἀπορίες γιὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς, θὰ κάμη κέντρο της ἀποκλειστικὸ τὸν Ἄνθρωπο. Ὡς βάση τῆς πνευματικῆς ζωῆς θὰ κηρύξη ὁ Σωκράτης τὴν προσπάθεια νὰ *γνωρίση κανεὶς τὸν ἑαυτό του καὶ νὰ ζῆ μὲ δικαιοσύνη* καὶ *ἀρετή*. Μὲ τὴν ἴδια του τὴ ζωὴ θ' ἀποδείξη, ὅταν τὸ φέρη ἡ ὥρα, τὴν πίστη στὶς ἰδέες του.

Δημόκριτος. Ὁ *Δημόκριτος* ἀπὸ τὰ Ἄβδηρα θὰ διατυπώση πρῶτος τὴ θεωρία γιὰ τὴ σύσταση τῆς ὕλης ἀπὸ ἄτομα (ἀτομικὴ θεωρία), μιὰ γνώση ποὺ τόσες διαστάσεις ἔχει πάρει στὴν ἐποχή μας μὲ τὰ συγκλονιστικὰ ἐπιτεύγματα τῆς φυσικῆς.

Ἀναξαγόρας. Ὁ δάσκαλος καὶ φίλος τοῦ Περικλέους *Ἀναξαγόρας*, κέντρο τοῦ κόσμου θὰ προβάλη τὸ Νοῦ, ἐνῶ οἱ Σοφιστὲς [Πρωταγόρας, Γοργίας, Πρόδικος], ἔξοχοι ρήτορες καὶ στοχαστές, πάμπλουτοι σὲ γνώσεις δάσκαλοι τῆς σοφίας, μὲ τὴ δύναμη τοῦ λόγου τους θὰ μποροῦν νὰ δώσουν ἀπόκριση σὲ κάθε ἐρώτημα. Συνήθιζαν νὰ ἐλέγχουν τὰ πάντα μὲ τὸ λογικό, κρίνοντας

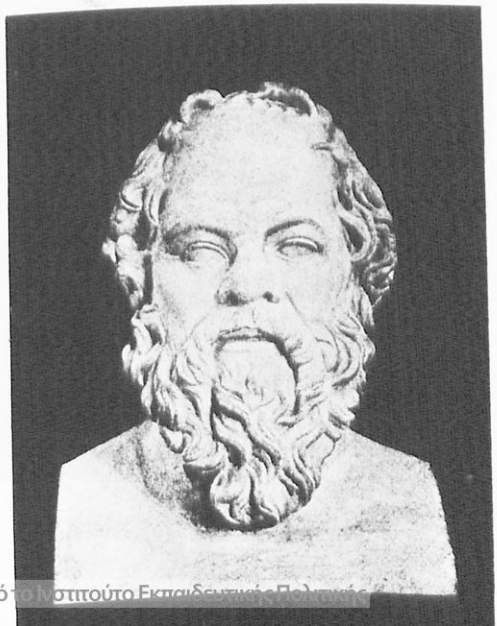

Προτομὴ τοῦ Σωκράτους. Ἀντίγραφο τῶν ρωμαϊκῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων. Μουσεῖο Λούβρου (Παρίσι).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ δωρικὸς ναὸς τοῦ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος στὴ Φιγαλία. Τὸ κτίριο σώζεται περίπου ἀκέραιο στὴν ἐρημιὰ τῶν ἀρκαδικῶν βουνῶν. Ἐσωτερικὰ τὸ στόλιζε μιὰ ἀξιόλογη ζωφόρος, μὲ παράσταση Ἀμαζονομαχίας, ποὺ βρίσκεται ὅμως σήμερα στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο στὸ Λονδίνο.

μὲ τὴ βοήθειά του ὅ,τι γινόταν γύρω τους. Προετοιμάζοντας μὲ ἀδρὴ πληρωμὴ τοὺς αὐριανοὺς πολίτες τῆς Ἀθήνας γιὰ τὸ βῆμα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου, τοὺς ἔκαναν ἱκανοὺς νὰ πείθουν τὸ πλῆθος γιὰ κάθε τους ἄποψη. Προβάλλοντας ὅμως τὸν ἄνθρωπο, ὡς μέτρο γιὰ ὅλα τὰ πράγματα, συνέργησαν οὐσιαστικὰ στὸ γκρέμισμα τῆς ἀντικειμενικῆς ἀλήθειας.

Ἡρόδοτος. Στὴν Ἀθήνα ἔζησε χρόνια, ἀγαπώντας την σὰν πραγματική του πατρίδα, ὁ «πατέρας τῆς Ἱστορίας», ὁ *Ἡρόδοτος* ἀπὸ τὴν Ἁλικαρνασσό, ὁ *ἱστορικὸς τῶν Περσικῶν πολέμων*. Ἔχοντας ταξιδέψει σὲ πολλοὺς τόπους, βρίσκει τὴν εὐκαιρία νὰ περιγράψη στὸ ἔργο του, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἀμέτρητες λεπτομέρειες τῶν πολέμων, τὴν ἱστορία ὄχι μόνο πολλῶν ἑλληνικῶν πόλεων, ἀλλὰ κι ἄλλων ξένων λαῶν ποὺ γνώρισε τὴ χώρα καὶ τὴ ζωή τους στὰ ταξίδια του.

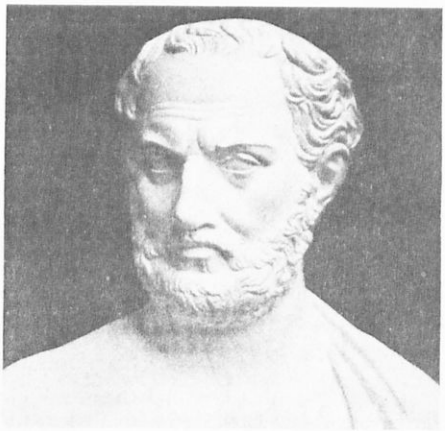

Πορτραῖτο μαρμάρινο τοῦ Θουκυδίδη. Εἶναι χαρακτηριστικὸ πόσο εἶναι τυραννισμένο ἀπὸ τὴ σκέψη τὸ πρόσωπο τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ. Βρίσκεται στὸ Χόλκαμ Χώλλ, στὴν Ἀγγλία.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Χρυσὰ κοσμήματα ἀπὸ τὶς ἀνασκαφὲς στὸ Ἱερὸ τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος στὴν Ἀττική. 5ος π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Βραυρώνας.

Θουκυδίδης. Στὴν Ἀθήνα, εἶδε τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ὁ Θουκυδίδης, ὁ μεγαλύτερος ἱστορικὸς τῆς ἀρχαιότητας κι ἔξοχος πεζογράφος. Δὲ στάθηκε τυχερὸς σὰν τὸν Ἡρόδοτο νὰ μιλήση γιὰ νίκες ἑλληνικές. Κλῆρος δικός του ἔλαχε νὰ γράψη τὰ γεγονότα τοῦ φοβεροῦ ἐμφύλιου πολέμου, τοῦ Πελοποννησιακοῦ, ποὺ σφράγισε τὸ τέλος τοῦ 5ου αἰώνα π.Χ. καὶ κατασπάραξε τὸν ἀρχαῖο ἑλληνικὸ κόσμο. Ἔζησε ὅλες τὶς πικρὲς φάσεις τῆς πανελλήνιας αὐτῆς σύγκρουσης, ὅπου ὁ ἴδιος ἀτύχησε σὰ στρατηγός. Ἐξόριστος, μακριὰ ἀπὸ τὴν πόλη του ποὺ στάθηκε ἡ ἀγάπη καὶ ἡ περηφάνια του, μὲ ἀξιοπρέπεια κι ἀκριβοδίκαιη κρίση, προσπαθεῖ νὰ φανερώση τὶς αἰτίες ποὺ ὁδήγησαν σ' αὐτὸ τὸ χαλασμό, καὶ μὲ θαυμαστὴ ἀκρίβεια κι ἀπρόσωπα νὰ περιγράψη τὰ γεγονότα. Ὁ Θουκυδίδης ἐρευνοῦσε πολὺ γιὰ τὴν ἀνεύρεση τῆς ἀλήθειας, χωρὶς νὰ ἀφίνη τὸν ἑαυτό του νὰ παρασύρεται ἀπὸ τὰ συναισθήματά του. *Ἔδωσε ἔτσι τὸ πρότυπο τῆς ἀντικειμενικότητας*, βασικοῦ χαρακτηριστικοῦ τοῦ ἱστορικοῦ.

Ὁ θάνατος τὸν βρῆκε πρὶν τελειώση τὸ ἔξοχο ἔργο του, ποὺ σταμάτησε στὰ περιστατικὰ τοῦ ἔτους 411 π.Χ. Τὴν ἱστορία του συνέχισε ἄλλος ἱστοριογράφος, ὁ *Ξενοφῶν ὁ Ἀθηναῖος*.

Λευκὴ ἀττικὴ λήκυθος. Νέα γυναίκα κάθεται, γεμάτη μελαγχολία, στὶς βαθμίδες τῆς στήλης τοῦ τάφου της. Τὸ πρόσωπο ἔχει σπάνια λεπτότητα, τὰ μαλλιὰ εἶναι ξέπλεκα, ὁ χιτώνας διάφανος. Ἀπὸ τὸ ἔργο ὁλόκληρο βγαίνει ἕνας κόσμος ἀπέραντης θλίψης καὶ «ἀπόκοσμης περισυλλογῆς». Ἔργο τοῦ λεγόμενου «ζωγράφου τῶν Τριγλύφων». 410-400 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

4. Η ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

Πίνδαρος. Ένας ποιητής μοναδικός στὸ εἶδος του ἔζησε τὸν 5ο αἰώνα: ὁ *Πίνδαρος* (518-448). Καθρεφτίζει μὲ τὰ θαυμαστά του ποιήματα μιὰ πλευρὰ πολὺ ἀντιπροσωπευτικὴ τῆς ζωῆς στὴν ἀρχαιότητα: τὸ πνεῦμα τῶν ἀθλητικῶν ἀγώνων, ὑμνώντας ὁρισμένους σπουδαίους νικητὲς στὰ Πύθια, στὰ Νέμεα, στὰ Ἴσθμια καὶ στὰ Ὀλύμπια. Στὴν ἐποχή του οἱ ἀγῶνες στὶς μεγάλες πανελλήνιες γιορτὲς ἦταν ἀκόμη ἐκδήλωση θρησκευτική. Οἱ εὐγενεῖς νέοι ἔπαιρναν μέρος στὸν «καλὸν ἀγῶνα» γιὰ νὰ τιμήσουν τοὺς θεούς, προβάλλοντας τὴ λεβεντιὰ καὶ τὴν ἄσκησή τους. Αὐτῶν τῶν γεμάτων ἀνωτερότητα κι εὐγενικὴ ἄμιλλα ἐκδηλώσεων ἔγινε φλογερὸς ὑμνητὴς ὁ μέγαλος ποιητής.
Γεννημένος στὴ Θήβα, ταξίδευε στὶς ἑλληνικὲς πόλεις καί, μὲ τοὺς ἐξαίρετους «*Ἐπινίκους*» του, ἔδωσε ἀσύγκριτη τὴν εἰκόνα τοῦ κλασικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν εὐγενικῶν του ἰδανικῶν, στὸ μεσουράνημά του, πρὶν βαρύνη πάνω του ἡ σκιὰ τῶν μεγάλων συμφορῶν ποὺ ἔφεραν οἱ ἀδιάκοποι ἐμφύλιοι πόλεμοι.
Θέατρο. Τραγωδία. Κωμωδία. *Ἀπὸ τὰ πιὸ ἀξιοσημείωτα, ἐξάλλου, ἐπιτεύγματα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τοῦ Θεάτρου.* Ξεκινώντας, ὅπως εἴδαμε (σελ.217),ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία νὰ ὑμνηθῆ ὁ Διόνυσος, ὁ θεὸς τῆς χαρᾶς, τοῦ κρασιοῦ καὶ τῆς βλάστησης, ὁ διθύραμβος ἐξελίχθηκε, σιγὰ-σιγὰ παίρνοντας σὰ θέματά του τὴν ὑπόθεση κι ἄλλων μύθων ἑλληνικῶν, στὸ *δράμα* (ἀπὸ τὴ λέξη δράση), μιὰ παράσταση δηλαδὴ ὅπου ὁροῦν τρεῖς ἢ περισσότεροι ἠθοποιοὶ κι ὁ χορός, ποὺ τραγουδᾶ χορεύοντας, μὲ τὴν ὁδηγία τοῦ κορυφαίου κι ἐκφράζει τὰ συναισθήματά του ἀνοίγοντας διάλογο μὲ τοὺς ἠθοποιούς. Τὸ δράμα εἶναι εἶδος ποιητικό, ὅπου συνδυάστηκε ἡ *ἐπικὴ* μὲ τὴ *λυρικὴ* ποίηση. Ὅταν ἡ ὑπόθεση εἶναι θλιβερή, τότε τὸ δράμα λέγεται *τραγωδία· κωμωδία*, ὅταν εἶναι εὔθυμη.
Αἰσχύλος, Σοφοκλῆς, Εὐριπίδης. Τρεῖς μεγάλοι τραγικοὶ ποιητὲς ἔζησαν τὸν 5ο αἰώνα: ὁ Μαραθωνομάχος *Αἰσχύλος*, ὁ σύγχρονος τοῦ Περικλέους *Σοφοκλῆς*, τὸ «ἀηδόνι τῆς Ἀθήνας», κι ὁ *Εὐριπίδης*, ὁ «ἀπὸ σκηνῆς φιλόσοφος», ὅπως τὸν εἶπαν οἱ ἴδιοι οἱ ἀρχαῖοι.

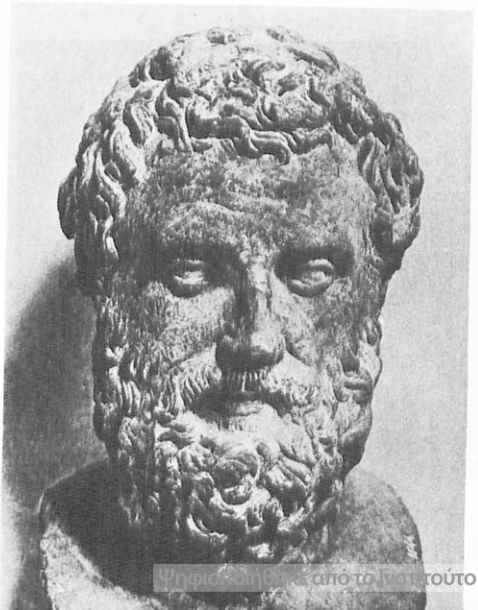

Χάλκινο πορτραῖτο τοῦ ποιητῆ Αἰσχύλου. Βρέθηκε κοντὰ στὸ Λιβόρνο τῆς Ἰταλίας καὶ ἐκτίθεται στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο τῆς Φλωρεντίας.

Ψηφιοποίηση από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

[Ὁ *Αἰσχύλος* ὑμνεῖ τὴ δόξα τῆς Ἀθήνας καὶ τὴν μεγαλοσύνη τῶν θεῶν. Στὴν τραγωδία του *Πέρσες* προβάλλει τὴν ἀνόητη περηφάνια τοῦ Ξέρξη, ποὺ ἐπόμενο ἦταν νὰ τιμωρηθῆ ἀπὸ τοὺς θεούς. Στοὺς *Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας* εἰκονίζεται ἡ δύστυχη μοίρα τῶν γιῶν τοῦ Οἰδίποδος. Στὴ μόνη τριλογία ποὺ ἔχει διατηρηθῆ ἀκέραιη, τὴν *Ὀρέστεια*, βλέπει ὁ θεατὴς τὰ φοβερὰ βάσανα τῆς οἰκογένειας τοῦ Ἀγαμέμνονος.

Ὁ *Σοφοκλῆς* ἐμφανίζει ὡς ἥρωες ἀνθρώπους ποὺ ἐκτελοῦν τὸ χρέος τους, ὅ,τι κι ἂν ἀντιμετωπίζουν ἀντίξοο. Ἡ *Ἀντιγόνη* – ποὺ παρακούοντας τὴ διαταγὴ τοῦ θείου της Κρέοντος, ἄρχοντα τῆς Θήβας, θάβει τὸ νεκρὸ ἀδελφό της, ὑπακούοντας στὸ θεῖο νόμο ποὺ προστάζει νὰ θάβωνται οἱ νεκροὶ – εἶναι μιὰ θαυμάσια τραγωδία, ὅπως καὶ οἱ δύο Οἰδίποδες: ὁ *Οἰδίπους τύραννος* καὶ ὁ ἀσύγκριτος *Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῷ*.

Ὁ *Εὐριπίδης*, ἀπαισιόδοξος ποιητὴς μὲ ἔντονα κριτικὸ πνεῦμα, παρουσιάζει τοὺς ἀνθρώπους σκύβοντας στὰ πάθη τους, ἀλλὰ καὶ στὸ μεγαλεῖο ἢ στὶς δυστυχίες τους. Προβάλλοντας τὸ ἀδιέξοδο, ὅπου συνήθως ὁδηγοῦνται τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, δίνει λύση στὰ δράματά του, μὲ τὴν ἐπέμβαση τοῦ «ἀπὸ μηχανῆς θεοῦ». Τὰ ἔργα του *Μήδεια*, *Ἱππόλυτος*, *Ἰφιγένεια ἐν Αὐλίδι*, *Ἰφιγένεια ἐν Ταύροις*, *Ἠλέκτρα* κ.ἄ. ἀγαπήθηκαν πολὺ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς σήμερα].

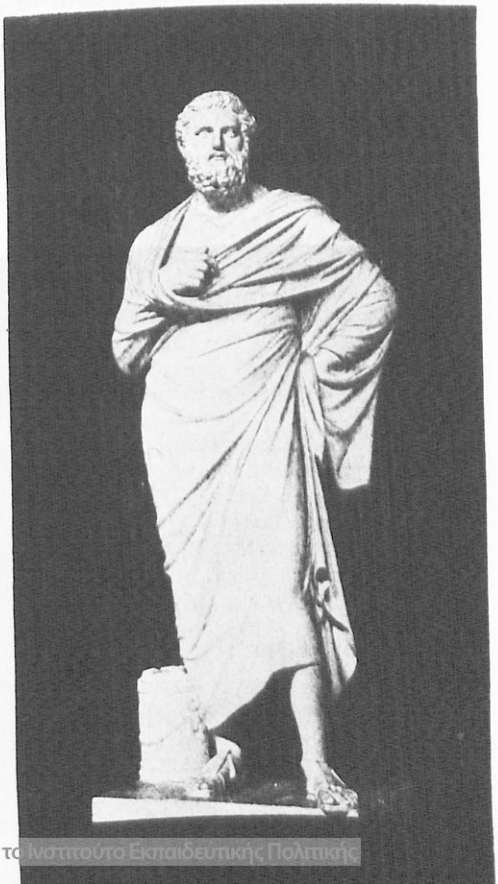

Ἄγαλμα τοῦ Σοφοκλέους. Κάτω, στὸ δεξί του πόδι πλάι, ἡ κίστη (τὸ κουτὶ) μὲ τοὺς παπύρους ποὺ ἔχουν γραμμένα τὰ ἔργα του. Βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τοῦ Βατικανοῦ στὴ Ρώμη.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀριστοφάνης. Τὴν κωμωδία, ποὺ σατιρίζει τὴν πολιτικὴ κατάσταση καὶ τοὺς μεγάλους ἄνδρες τῆς ἐποχῆς, ἀντιπροσωπεύει ὁ *Ἀριστοφάνης* (σήμερα τὰ ἔργα του, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἄλλη τους ἀξία, εἶναι ἐξαιρετικὰ πολύτιμα, γιατὶ δίνουν πλῆθος λεπτομέρειες ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωὴ τῆς Ἀθήνας κι ἀποτελοῦν μιὰ ἀπὸ τὶς καλύτερες πηγὲς γιὰ τὴν ἑρμηνεία πολλῶν ἀγγειογραφιῶν). Ὁ *Ἀριστοφάνης*, φίλος τῆς παράδοσης, [συντηρητικὸς στὶς ἰδέες του, κάθε νεωτερισμὸ ἢ ὅ,τι ξέφευγε ἀπὸ τὰ καθιερωμένα τὸ διακωμωδοῦσε. Εἶναι ὁ ἱδρυτὴς τῆς *πολιτικῆς κωμωδίας*, ὅπου κτυπάει τὶς ἰδέες τὶς νεωτερικές, ἐπηρεάζοντας ταυτόχρονα τοὺς θεατὲς ποὺ παρακολουθοῦν τὸ θέαμα. Οἱ κωμωδίες του *Εἰρήνη*, *Σφῆκες*, *Νεφέλαι* χτυποῦν μὲ νεῦρο καὶ ἐξυπνάδα τοὺς ὑπέρμαχους τοῦ πολέμου, τὶς ἀκρότητες τῶν λαϊκῶν δικαστῶν, τοὺς διάφορους νεωτερισμοὺς – στὶς Νεφέλες εἰρωνεύεται τὸν ἴδιο τὸν Σωκράτη. Ὁ δημαγωγὸς Κλέων, ὅπως καὶ ὁ Εὐριπίδης, δὲν διέφυγαν τὴν πειρακτική του διάθεση].

Τὰ θεωρικά*. Πιστεύοντας βαθιὰ ὁ Περικλῆς στὴν τεράστια μορφωτικὴ ἀξία τοῦ θεάτρου, πρόσφερε μὲ τὰ *θεωρικὰ** τὰ μέσα σ' ὅλους τοὺς Ἀθηναίους πολίτες νὰ πηγαίνουν στὶς παραστάσεις, ὅπου παρακολουθώντας ἔργα ὑψηλῆς ποιότητας εἶχαν τὴν εὐκαιρία νὰ μορφώνωνται καὶ νὰ καλλιεργοῦνται.

Τὰ θέατρα. Οἱ παραστάσεις γίνονταν σὲ ὑπαίθρια θέατρα, φτιαγμένα στὴν πλαγιὰ ἑνὸς λόφου. Ἐκεῖ διαμόρφωναν τὰ καθίσματα σὲ σειρές, ἡμικυκλικά, κι οἱ θεατὲς ἀντίκριζαν ἕναν ἐπίπεδο χῶρο ἀπέναντί τους, τὴν *ὀρχήστρα*, ὅπου κινοῦνταν οἱ χορευτές. Στὸ βάθος ὑπῆρχε ἡ σκηνή, ξύλινη στὴν ἀρχή, ὅπως καὶ τὰ καθίσματα, ἀργότερα πέτρινη, διακοσμημένη ἐμπρός, ὥστε νὰ ἀποτελῆ τὸ σκηνικὸ γιὰ τὴν παράσταση (πρόσοψη ἀνακτόρου, ναὸ ἢ ἄλλο χῶρο, ὅπου ξετυλιγόταν ἡ ὑπόθεση τοῦ ἔργου).

Ἀριστερά: Μαρμάρινη προτομὴ τοῦ ποιητῆ Εὐριπίδη. Μουσεῖο Νάπολης (Ἰταλία).

Δεξιά: Μαρμάρινη προτομὴ τοῦ κωμικοῦ ποιητῆ Ἀριστοφάνους. Βρίσκεται στὴ Βόννη (Δυτ. Γερμανία).

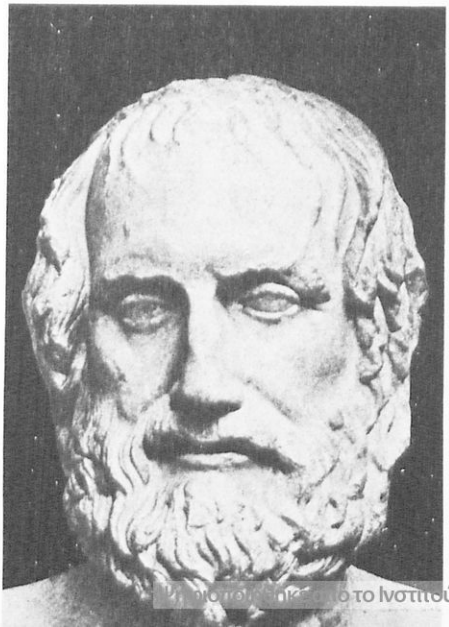

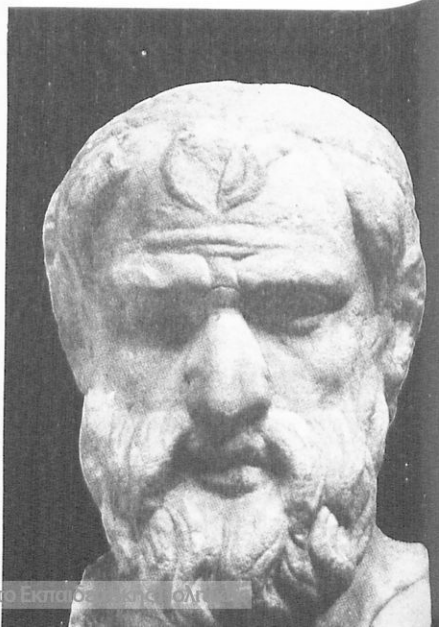

Ψηφιοποίηση από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

5. ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Διονύσια. *Τὰ μεγάλα Διονύσια*, ἡ σπουδαία γιορτὴ πρὸς τιμὴ τοῦ θεοῦ Διονύσου, πρόσφερε στοὺς Ἀθηναίους τὴ λαμπρὴ εὐκαιρία νὰ παρακολουθήσουν θεατρικὲς παραστάσεις ποὺ δίνονταν στὸ θέατρο τοῦ Διονύσου. Γινόταν, τότε, διαγωνισμὸς θεατρικὸς γιὰ νὰ διαλεχτῆ τὸ καλύτερο ἔργο. Οἱ ἠθοποιοὶ φοροῦσαν μάσκες κι ἦταν ἄντρες μονάχα· αὐτοὶ ὑποδύονταν καὶ τοὺς γυναικείους ρόλους.

Παναθήναια. Στὴν Ἀθήνα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ Διονύσια, γίνονταν καὶ ἄλλες σπουδαῖες θρησκευτικὲς γιορτές. Λαμπρότερη ἀπ' ὅλες, σὰ γιορτὴ τῆς ἴδιας τῆς πόλης, ἦταν τὰ *Παναθήναια*, ποὺ διαρκοῦσαν ἕξι μέρες καί, στὸ πλαίσιό τους, γίνονταν ἀγῶνες μουσικοί, ἀθλητικοί, ἱπποδρομίες, λαμπαδηδρομία καὶ ἄλλες ἐκδηλώσεις.

Ἡ μεγάλη πομπὴ τῶν Παναθηναίων. Τὴν ἕκτη μέρα, μὲ τὴ μεγαλύτερη ἐπισημότητα καὶ μὲ συμμετοχὴ ἀντιπροσώπων ἀπὸ ἄλλες πόλεις, ἔκλεινε ὁ ἑορτασμὸς μὲ τὴ *μεγάλη πομπή* ποὺ ξεκινοῦσε ἀπὸ τὸ *Πομπεῖον*, ἕνα μεγάλο κτίριο στὴν ἐπίσημη εἴσοδο τῆς πόλης, στὸ Δίπυλο. Ἀκολουθώντας τὴν ὁδὸ τῶν Παναθηναίων, ἔφταναν πάνω στὴν Ἀκρόπολη ἄρχοντες, ἱερεῖς, ξένοι ἀντιπρόσωποι, γέροντες, μέτοικοι, καθὼς καὶ τὰ ζῶα τῆς θυσίας. Σκοπὸς τῆς πομπῆς ἦταν νὰ προσφερθῆ στὴ θεὰ ὁ πέπλος ποὺ εἶχαν ὑφάνει τὰ κορίτσια τῶν καλύτερων οἰκογενειῶν τῆς πόλης γιὰ χάρη τῆς Ἀθηνᾶς. Ὁ πέπλος ἦταν κρεμασμένος σὰν πανὶ στὸ κατάρτι ἑνὸς καραβιοῦ ποὺ τὸ κινοῦσαν μὲ ρόδες. Τελικὴ ἐκδήλωση ἦταν ἡ θυσία τῶν ἑκατὸ βοδιῶν (*ἑκατόμβη*).

Ἐλευσίνια. Μεγάλη γιορτὴ ἦταν καὶ τὰ Ἐλευσίνια, ποὺ ὁ ἑορτασμός τους ἄρχιζε στὴν Ἀθήνα, γιὰ νὰ τελειώση στὸ Ἱερὸ τῆς Δήμητρας καὶ τῆς κόρης της Περσεφόνης, στὴν Ἐλευσίνα.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Κάθε ἐκδήλωση πολιτισμοῦ στὸν 5ο αἰώνα ἔφτασε σ' ἕνα ὕψος ἐκπληκτικό. Ἡ τελειότερή του ἔκφραση ἐκδηλώθηκε στὴν Ἀθήνα.

2. Ἀνοιχτὴ ἡ πόλη γιὰ ὅλους τοὺς Ἕλληνες, μὲ τὴν ἐξαιρετικὴ ἄνθησή της προσέλκυσε ὅλους τοὺς ἄξιους ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς: καλλιτέχνες, σοφούς, ἱστορικοὺς κ.ἄ.

3. Ἄξιος ὁ Περικλῆς σὲ ὅλα, εἶχε τὸ ἐξαιρετικὸ χάρισμα νὰ διαλέγη τὸν κατάλληλο γιὰ κάθε ἀξίωμα ἄνθρωπο. Θέλοντας νὰ κάμη τὴν πόλη του τὸ στολίδι ὅλης τῆς Ἑλλάδας καὶ ἀπὸ καλλιτεχνικὴ ἄποψη, ἀνάθεσε στὸ μεγαλύτερο καλλιτέχνη τῆς ἐποχῆς, τὸ Φειδία, τὴν ἐπίβλεψη τῶν μεγάλων ἔργων στὴν Ἀκρόπολη καὶ τὴ φιλοτέχνηση τῶν γλυπτῶν τοῦ ναοῦ τῆς προστάτισσάς της θεᾶς, τῆς Ἀθηνᾶς.

4. Τέχνη, φιλοσοφία, ἱστορία καὶ ἄλλοι κλάδοι τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ ἀποτελοῦν τὸ «θαῦμα» τοῦ 5ου αἰώνα, ποὺ στὴν Ἀθήνα γνώρισε τὴ μεγαλύτερή του ἀνάπτυξη.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

1. ΟΙ ΑΙΤΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Διαφορὰ μεγάλη στὶς ἀντιλήψεις Σπάρτης καὶ Ἀθήνας. Ἡ ἀγεφύρωτη διαφορὰ ἀνάμεσα στὴν ἀριστοκρατικὴ καὶ κλειστὴ στὸν κόσμο Σπάρτη καὶ στὴ δημοκρατικὴ Ἀθήνα, ποὺ ὁλοένα αὔξαινε ἡ δύναμή της, εἶναι ἡ βασικὴ αἰτία τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Κι οἱ δύο πόλεις περίμεναν ἀπὸ χρόνια τὴ σύγκρουση, νιώθοντας πὼς οἱ *Τριακοντούτεις Σπονδὲς* ἦταν μονάχα μιὰ ἀναβολὴ γιὰ τὸν πόλεμο, ποὺ μὲ γοργὰ βήματα πλησίαζε.

Δυσφορία τῶν συμμάχων τῶν Ἀθηναίων. Ἡ σφαλερὴ τακτικὴ τῆς Ἀθήνας ἀπέναντι στοὺς συμμάχους της, βοήθησε τὴ Σπάρτη νὰ βρῆ πιστευτὴ δικαιολογία γιὰ τὸν πόλεμο. Ἡ Ἀθηναϊκὴ συμμαχία εἶχε καταντήσει ἡγεμονία, καὶ τὰ ἀριστοκρατικὰ κόμματα στὶς διάφορες πόλεις μὲ δυσφορία ὑπόμεναν τὸν ἀθηναϊκὸ ζυγὸ (μόνο τὰ δημοκρατικὰ κόμματα – σ' αὐτὰ ἀνῆκαν οἱ ἔμποροι καὶ οἱ βιοτέχνες, ποὺ εὐκολύνονταν στὶς οἰκονομικές τους ἐπιχειρήσεις μὲ τὴ φιλία τῶν Ἀθηνῶν –, δὲ ζητοῦσαν ἀλλαγή). *Ἔτσι κατόρθωσε ἡ Σπάρτη νὰ πάρη εὔκολα τὸ ρόλο τοῦ ἐλευθερωτῆ τῶν καταπιεσμένων συμμάχων τῶν Ἀθηνῶν, μὲ τὴν ὑποστήριξη τῶν ἀριστοκρατικῶν κομμάτων σὲ κάθε πόλη.*

Τὸ ἄγαλμα τῆς Νίκης τοῦ Παιωνίου. Τὸ ἔργο εἶχε στηθῆ ἀπὸ τοὺς Μεσσηνίους τῆς Ναυπάκτου. Ἀντίτυπό του ὑπῆρχε καὶ στοὺς Δελφούς. Ὁ Παιώνιος, σ' αὐτὸ τὸ γεμάτο τόλμη ἔργο, κοίταξε νὰ ξεπεράση, μὲ μιὰ τολμηρὴ παράσταση, ποὺ θὰ ἀπόδιδε τὸ πέταγμα, τὸ σκληρὸ καὶ βαρὺ ὑλικό, τὸ μάρμαρο. Γιὰ νὰ δώση τὴν ἐντύπωση πὼς ἡ Νίκη πετοῦσε, τὴν ἔστησε σ' ἕνα πολὺ ψηλὸ τριγωνικὴ τομῆς κίονα ὅπου ἔφθανε, ὑποτίθεται, πετώντας ἀπὸ τὸν οὐρανό, ἡ Νίκη, μὲ ἀνοιγμένες τὶς φτεροῦγες. Τελευταία 25ετία τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο ἀρχαίας Ὀλυμπίας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ ἔχθρα τῆς Κορίνθου γιὰ τὴν Ἀθήνα. Πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο, ἔχοντας κυριαρχήσει οἱ Ἀθηναῖοι μὲ τὸ ἐμπόριό τους στὸν Εὔξεινο, στὸ Ἰόνιο καὶ τὴν Ἰταλία, πράγμα ποὺ ζημίωσε ὑπερβολικὰ τοὺς Μεγαρεῖς καὶ τοὺς Κορινθίους. Γι' Αἴγυπτο, στράφηκαν γιὰ τὴν κατάκτηση τῶν ἀγορῶν στὸ Ἰόνιο καὶ τὴν Ἰτα-αὐτό, ἀγωνίστηκαν οἱ Κορίνθιοι μὲ κάθε τρόπο νὰ πείσουν τὴ Σπάρτη νὰ κηρύξη τὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Ἀθήνας. Ὁ ἀδιάκοπος ἀνταγωνισμὸς τῶν πόλεων-κρατῶν στὴν Ἑλλάδα κι ἡ ἔλλειψη τῆς παραμικρότερης ἑνότητας μεταξύ τους, εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα νὰ βλέπουν μὲ πολλὴ ζήλια καὶ φθόνο τὴν ἀκμὴ τῆς Ἀθήνας. Ἔτσι, κανένα ἠθικὸ ἐμπόδιο δὲν ὑπῆρχε γιὰ ν' ἀρχίση ὁ πόλεμος. Μπορεῖ, μάλιστα, νὰ μὴ κανεὶς πὼς οἱ περισσότερες πόλεις βιάζονταν νὰ φτάσουν στὴ σύγκρουση, στηρίζοντας τὶς ἐλπίδες τους στὴ Σπάρτη καὶ προτιμώντας τὴ δική της κυριαρχία, ποὺ δὲν τὴν εἶχαν ὅμως ἀκόμη δοκιμάσει.

2. ΟΙ ΑΦΟΡΜΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Οἱ Κερκυραῖοι ζητοῦν τὴ βοήθεια τῶν Ἀθηναίων. Καθὼς εἶχαν στρέψει οἱ Ἀθηναῖοι τὰ βλέμματά τους πρὸς τὴ Δύση, γιὰ νὰ ἁπλώσουν ὡς ἐκεῖ τὸ ἐμπόριό τους, βρῆκαν ἀνέλπιστη εὐκαιρία τὴν πρόσκληση τῶν Κερκυραίων τὸ 433 π.Χ., ποὺ μπλεγμένοι σὲ πόλεμο μὲ τὴν Ἐπίδαμνο χρειάστηκε ν' ἀντιμετωπίσουν τὴν Κόρινθο, γι' αὐτὸ καὶ ζήτησαν τὴ βοήθεια τῶν Ἀθηναίων, γιὰ νὰ βγοῦν ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδο. Ἡ πρόταση ἦταν σκανδαλιστική. Δὲν ἤθελε ἐξάλλου ἡ Ἀθήνα μὲ ἐνδεχόμενη ἀντίρρησή της, νὰ ἀπογοητεύση τὴν Κέρκυρα, ποὺ ἦταν κλειδὶ γιὰ τὸ ἐμπόριο μὲ τὴ Δύση: γι' αὐτό, δέχτηκε νὰ κλείση μαζί της ἀμυντικὴ συμμαχία, κι ἔτσι νικήθηκαν οἱ Κορίνθιοι ἀπὸ τοὺς Κερκυραίους σὲ ναυμαχία, ὅπου πῆραν μέρος καὶ τριάντα ἀθηναϊκὰ καράβια.

Οἱ Κορίνθιοι ξεσηκώνουν τὴν Ποτίδαια. Γεμάτοι θυμὸ οἱ Κορίνθιοι, γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τὴν Ἀθήνα, ὑποκίνησαν τὴν παλιά τους ἀποικία Ποτίδαια στὴ Χαλκιδική, ποὺ ἀνῆκε τώρα στὴν Ἀθηναϊκὴ συμμαχία, νὰ ἀποστατήση. Οἱ Ἀθηναῖοι κινήθηκαν ἀμέσως γιὰ νὰ ματαιώσουν τὸ σχέδιο (432).

Ὁ Περικλῆς τιμωρεῖ τοὺς Μεγαρεῖς. Βλέποντας πιὰ τὸν πόλεμο πολὺ κοντά, ὁ Περικλῆς θέλησε νὰ τιμωρήση τοὺς Μεγαρεῖς γιὰ πολλὲς ἐχθρικὲς πράξεις τους ἐναντίον τῆς Ἀθήνας. Μὲ πρότασή του ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἀποφάσισε νὰ ἀπαγορευθῆ στὰ μεγαρικὰ καράβια νὰ πλησιάζουν στὸν Πειραιὰ καὶ στ' ἄλλα συμμαχικὰ λιμάνια τῆς Ἀθήνας. Αὐτὸ ἦταν οἰκονομικὴ συμφορὰ γιὰ τοὺς Μεγαρεῖς (432).

3. ΚΗΡΥΞΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ – ΑΝΤΙΠΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

Οἱ σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν ζητοῦν κήρυξη πολέμου ἐναντίον Ἀθηναίων. Ἀνυποψίαστοι γιὰ τὶς τραγικὲς συνέπειες ποὺ θὰ εἶχε γιὰ τὸν Ἑλληνισμὸ ἡ φοβερὴ ἐκείνη ἐμφύλια σύρραξη, οἱ Κορίνθιοι, οἱ Μεγαρεῖς κι οἱ Αἰγινῆτες (τοὺς τελευταίους πρὶν ἀπὸ λίγο τοὺς εἶχαν ὑποχρεώσει οἱ Ἀθηναῖοι, ὅταν τοὺς νίκησαν τὸ 457 π.Χ. σὲ ναυμαχία, νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ νησί τους· οἱ Αἰγινῆτες ὡς πρόσφυγες, ἐγκαταστάθηκαν τότε ἀπὸ τὴ Σπάρτη στὴ Θυρεάτιδα, στὴ βόρεια Λακωνική) πρότειναν στὸ συμβούλιο ποὺ ἔγινε στὴ Σπάρτη νὰ κηρυχθῆ ὁ πόλεμος ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων.

Ἔτσι ἄρχισε ἡ περιπέτεια ποὺ «θὰ γινόταν ἡ ἀρχὴ μεγάλων συμφορῶν, γιὰ τοὺς Ἕλληνες», ὅπως ἐπιγραμματικὰ προφήτεψε ὁ Μελήσιππος, ὁ τελευταῖος ἀπεσταλμένος τοῦ συνετοῦ Σπαρτιάτη βασιλιᾶ Ἀρχιδάμου, ὅταν οἱ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀθηναῖοι τὸν ἔστειλαν πίσω, χωρὶς νὰ δεχτοῦν νὰ συζητοῦν τὶς τελευταῖες προτάσεις τῶν Πελοποννησίων.

Οἱ φάσεις τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Τρεῖς ἦταν οἱ φάσεις τοῦ πολέμου ποὺ κράτησε 27 ὁλόκληρα χρόνια (431-404 π.Χ.):

1. Ὁ Ἀρχιδάμειος πόλεμος (431-421).
2. Ἡ Σικελικὴ ἐκστρατεία (415-413).
3. Ὁ Δεκελεικὸς πόλεμος (413-404).

Τὸ μεγαλύτερο ναυτικὸ κράτος, ἡ Ἀθήνα, εἶχε ν' ἀγωνιστῆ μὲ τὴ σπουδαιότερη στὸ πεζικὸ ἑλληνικὴ δύναμη, τοὺς Σπαρτιάτες.

Οἱ σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων. Συμπολεμιστὲς μὲ τοὺς Ἀθηναίους ἦταν οἱ Πλαταιεῖς, οἱ πόλεις τῆς Θεσσαλίας, ἡ Κέρκυρα, ἡ Κεφαλληνία κι ἡ Ζάκυνθος, λίγες πόλεις στὴ Σικελία καὶ στὴν Κάτω Ἰταλία, τὰ νησιὰ ποὺ ἀνῆκαν στὴ συμμαχία ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Μῆλο, οἱ κάτοικοι τῆς Ἀκαρνανίας καὶ οἱ διωγμένοι ἀπὸ τὴ χώρα τους Μεσσήνιοι, ποὺ οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς εἶχαν ἐγκαταστήσει στὴ Ναύπακτο.

Οἱ σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν. Τοὺς Σπαρτιάτες ἀκολουθοῦσαν οἱ πελοποννησιακὲς πόλεις (ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Ἄργος καὶ τὴν Ἀχαΐα), τὰ Μέγαρα, οἱ κάτοικοι τῆς Βοιωτίας (ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Πλαταιεῖς), οἱ Φωκεῖς, ὁ Τάρας (ἡ μεγάλη ἀποικία τῶν Σπαρτιατῶν), οἱ Συρακοῦσες κι ἄλλες δωρικὲς ἀποικίες στὴ Μεγάλη Ἑλλάδα.

Ἰσχυροὶ καὶ οἱ δύο ἀντίπαλοι. Καὶ τὰ δυὸ μέρη ἦταν ἰσχυρά. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν ἄφθονα τὰ μέσα· τὰ παλαιά τους λάθη ὅμως ἀπέναντι στοὺς συμμάχους των εἶχαν δημιουργήσει ἄσχημο κλίμα στὴν ἴδια τους τὴν παράταξη καὶ πολλὲς δικές τους πόλεις πίστεψαν στὴ Σπάρτη, ποὺ βγῆκε στὸν πόλεμο κηρύσσοντας πὼς θ' ἀγωνιστῆ γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀνεξαρτησία τους.

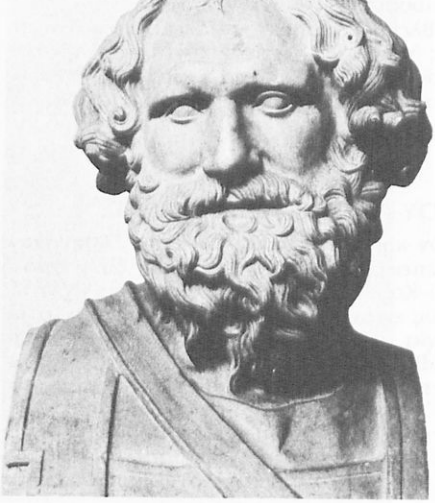

Μαρμάρινη προτομὴ τοῦ βασιλιᾶ τῆς Σπάρτης Ἀρχιδάμου, ἀντίγραφο ρωμαϊκῶν χρόνων. Μουσεῖο στὸ Ἐρκολάνο τῆς Ἰταλίας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἰδιοτυπίες τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου: α. Οἱ ἐπιχειρήσεις γίνονται μονάχα τὴν ἄνοιξη καὶ τὸ καλοκαίρι. Σταματοῦν ὕστερα, καὶ οἱ ἀντίπαλες δυνάμεις προετοιμάζονται γιὰ τὴν ἐπόμενη χρονιά.
β. Οἱ Σπαρτιάτες κι ἡ παράταξή τους ἐπιδιώκουν συγκρούσεις μὲ πεζικὲς δυνάμεις, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι στηρίζονται στὸ ναυτικό τους.
γ. Τὴν πολιτικὴ τῆς Ἀθήνας τὴν ὁρίζει ἕνας *μεγάλος ἀρχηγός*, ὁ Περικλῆς (τὰ πρῶτα χρόνια τουλάχιστον). Στὴν Πελοποννησιακὴ συμμαχία δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο. Ἐπικρατεῖ, βασικά, τὸ μίσος ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων, θρεμμένο ἀπὸ τὴν ἀντιζηλία τῶν μεγάλων πόλεων, ποὺ τὰ συμφέροντά τους ἀντιμάχονταν τὴ δύναμη τῆς Ἀθήνας.

4. Ο ΑΡΧΙΔΑΜΕΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Εἰσβολὴ στὴν Ἀττική. Τὸν πρῶτο καὶ δεύτερο χρόνο τοῦ πολέμου οἱ Πελοποννήσιοι μὲ ἀρχηγὸ τὸ βασιλιὰ τῆς Σπάρτης, τὸν Ἀρχίδαμο, κάνουν εἰσβολὴ στὴν Ἀττική, λεηλατοῦν καὶ καταστρέφουν τὴν ὕπαιθρο ὡς νὰ ἔρθει ὁ χειμώνας, μὰ δὲν πολιορκοῦν τὴν πόλη. Οἱ ἀγρότες τῆς Ἀττικῆς ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ ζήτησαν προστασία στὰ Μακρὰ Τείχη, παράτησαν ἔρημα τὰ κτήματά τους καὶ ζοῦσαν πρόχειρα, σὲ ἄθλιες συνθῆκες, ὁ ἕνας σχεδὸν πάνω στὸν ἄλλο.
Ἀντίποινα τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἀντίστοιχα, λεηλατοῦσαν μὲ τὸ στόλο τους τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου, γιὰ νὰ προκαλέσουν δυσκολίες κι ἀντιπερισπασμὸ στὴ Σπάρτη.
Ὁ λοιμός. Ὅταν τὸ δεύτερο χρόνο ἔπεσε ξαφνικὰ στὴν Ἀθήνα *λοιμὸς* (ἐπιδημικὴ ἀρρώστια, τύφος ἴσως), ποὺ τὸν ἔφερε κάποιο καράβι ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, οἱ ἀπώλειες σὲ ἀνθρώπινο ὑλικὸ ἐξαιτίας τοῦ συνωστισμοῦ τῶν ἀγροτῶν στὰ τείχη ἦταν τεράστιες. Ἡ φριχτὴ ἀρρώστια καταπόνησε τόσο πολὺ τοὺς Ἀθηναίους, ὥστε στὴ δυσκολία ποὺ βρέθηκαν, κατηγόρησαν τὸν Περικλῆ πὼς τοὺς ξεσήκωσε γιὰ πόλεμο, καὶ τοῦ ἀφαίρεσαν τὸ ἀξίωμα τοῦ στρατηγοῦ.
Θάνατος τοῦ Περικλέους. Ὅταν, σὲ λίγο, τὸν ξανακάλεσαν στὴν ἐξουσία, πολὺ λίγος καιρὸς τοὺς ἔμενε νὰ χαροῦν τὴν ἀρχηγία του. Ἀρρώστησε κι ὁ ἴδιος καὶ πέθανε, ἀφοῦ χάθηκαν στὴν ἐπιδημία δύο γιοί του. Ἡ μοίρα τῶν Ἀθηναίων σκοτείνιαζε. Ὁ δυνατὸς πολιτικός, ποὺ μὲ ψυχραιμία καὶ λογικὴ ἀντιμετώπιζε τὴν κατάσταση, ἔλειψε.

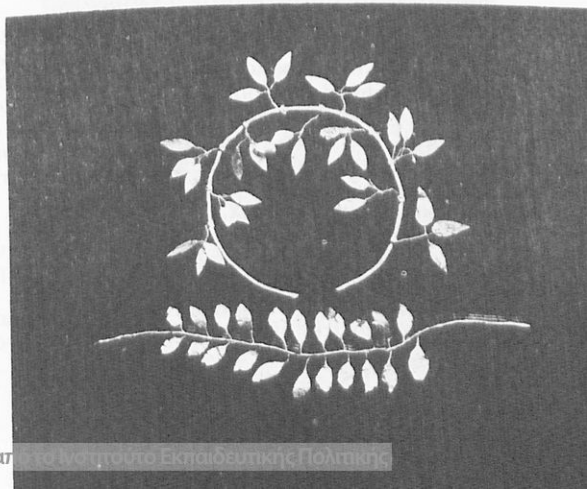

Χρυσὰ στεφάνια μυρσίνης ἀπὸ τάφους τῆς κλασικῆς περιόδου. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ δημαγωγὸς Κλέων. Ἄρχισαν ξανὰ οἱ διαμάχες ἀνάμεσα στοὺς ἀριστοκρατικοὺς (μὲ ἐκπρόσωπο τὸ Νικία) καὶ στοὺς δημοκρατικούς, μὲ ἀρχηγὸ τὸ φιλοπόλεμο δημαγωγὸ Κλέωνα, ποὺ ἦταν ἄνθρωπος τῶν ἄκρων. Ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἔλειψε ὁ «Ὀλύμπιος» Περικλῆς, καὶ τὴν ἤρεμη γλυκύτητά του τὴ διαδέχτηκαν οἱ πύρινοι λόγοι πολλῶν, ποὺ κοίταζαν μὲ ρητορεῖες νὰ πείσουν τὸ λαό, ἀνάλογα μὲ τὰ πάθη τους, χωρὶς νὰ συλλογίζωνται πρῶτα καὶ πάνω ἀπ' ὅλα τὸ συμφέρον τῆς πόλης.

Ὁ Ἐπιτάφιος. *Μιὰ ἐποχὴ μεγάλη χάθηκε μὲ τὸν Περικλῆ.* Τὸ τελευταῖο ἔξοχο δεῖγμα τῆς προσωπικότητάς του στάθηκε ὁ περίφημος *Ἐπιτάφιος*, ὁ λόγος δηλαδὴ ποὺ ἡ πόλη τοῦ ἀνάθεσε νὰ ἐκφωνήση γιὰ τοὺς νεκροὺς τοῦ πρώτου ἔτους τοῦ πολέμου, ὅταν τοὺς ἔθαψαν, στὴν ἀρχὴ τοῦ χειμώνα τοῦ 430, στὸ Δημόσιο Σῆμα*, στὸν Κεραμεικό. Βρῆκε ἐκεῖ τὴν εὐκαιρία ὁ μεγάλος πολιτικὸς νὰ δώση ἀνάγλυφη τὴν εἰκόνα τῆς δημοκρατικῆς Ἀθήνας καὶ θαυμαστὰ νὰ προβάλη τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἀκτινοβολία της (ὁ λόγος διασώθηκε στὴν Ἱστορία τοῦ Θουκυδίδη).

Ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ λοιμοῦ οἱ Πελοποννήσιοι στράφηκαν σ' ἄλλα σημεῖα, μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα: ἔκαμαν ἐπίθεση στὶς Πλαταιές, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι κατόρθωσαν μὲ στρατηγὸ τὸ Δημοσθένη νὰ ὀχυρώσουν τὴν Πύλο, καὶ τέλος, μὲ τὴν ἐπέμβαση τοῦ Κλέωνος, νὰ αἰχμαλωτίσουν τὰ 292 παλικάρια τῆς Σπάρτης ποὺ ὑπεράσπιζαν τὴ Σφακτηρία.

Ἐπικρατεῖ ἀγριότητα στὸν πόλεμο. Τὸ 428 σημειώθηκε ἡ πρώτη ἀνταρσία στὴν Ἀθηναϊκὴ συμμαχία. Ἀποστάτησε ἡ Λέσβος, χωρὶς ὅμως ἐπιτυχία. Γιὰ παραδειγματισμὸ οἱ Ἀθηναῖοι – ἐπικρατοῦσε πιὰ στὴν πολιτικὴ ἡ ὀξύτητα τοῦ Κλέωνος – σκότωσαν χίλιους ἀριστοκρατικοὺς στὸ νησί, μόλις ἐπικράτησαν ξανά.

Ἡ πράξη αὐτὴ τῶν Ἀθηναίων ἦταν ἕνα πολὺ κακὸ προηγούμενο. Ὅταν οἱ Σπαρτιάτες, ὕστερα ἀπὸ δυὸ χρονῶν πολιορκία, πῆραν τὶς Πλαταιές, ἔσφαξαν χωρὶς λόγο τοὺς λίγους γενναίους ὑπερασπιστὲς τῆς πόλης. *Ἡ πατροπαράδοτη ἑλληνικὴ εὐγένεια κι ἀνεκτικότητα ἐξαφανίζονταν.*

Ὁ πόλεμος μεταφέρεται στὴ Μακεδονία. Ἦταν εὐκαιρία νὰ σταματήση ὁ ἐμφύλιος σπαραγμός. Πρῶτοι τὸ ζήτησαν οἱ Σπαρτιάτες· ματαίωσε ὅμως τὴν πρότασή τους ὁ Κλέων, κι ὁ πόλεμος μεταφέρθηκε στὴ Μακεδονία. Ἀρχηγὸς τῶν Σπαρτιατῶν ἦταν ὁ φιλοπόλεμος στρατηγὸς *Βρασίδας*, ποὺ ἄρχισε νὰ ξεσηκώνη τὶς συμμαχικὲς πόλεις τῶν Ἀθηναίων στὴ Χαλκιδική. Τοῦ ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ ἀρχηγὸς ἦταν ὁ *Κλέων*.

Μάχη Ἀμφιπόλεως. Στὴ μάχη τῆς Ἀμφιπόλεως ἔπεσαν καὶ οἱ δυὸ ἀρχηγοί. Ἡ μεταφορὰ τοῦ πολέμου στὴ Μακεδονία εἶχε ἕνα ἀπροσδόκητο θύμα:

Κακοτυχία τοῦ Θουκυδίδου. *Ὁ Ἀθηναῖος ἱστορικὸς Θουκυδίδης δὲν κατόρθωσε νὰ φτάση ἔγκαιρα, γιὰ νὰ ὑποστηρίξη μὲ τὰ ἀθηναϊκὰ πλοῖα τὴν Ἀμφίπολη.* Τὸν καταδίκασαν γι' αὐτὸ *ἐρήμην** οἱ συμπολίτες του σὲ θάνατο καὶ δὲν μπόρεσε πιὰ νὰ γυρίση στὴν Ἀθήνα. Ἔτσι, ἀποχώρησε στὰ κτήματά του στὴ Θράκη κι ἀφοσιώθηκε στὴ συγγραφὴ τῆς ἱστορίας τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Νικίειος εἰρήνη (421 π.Χ.). Ὅταν ἔλειψαν κι οἱ δυὸ φιλοπόλεμοι ἄνδρες, ἡ ἔγνοια τῶν Σπαρτιατῶν γιὰ τοὺς αἰχμαλώτους των, ποὺ ἀκόμη βρίσκονταν στὴν Ἀθήνα, καὶ ἡ σωφροσύνη τοῦ στρατηγοῦ Νικία ὁδήγησαν τοὺς δυὸ ἀντιπάλους νὰ κλείσουν εἰρήνη γιὰ 50 χρόνια, μὲ τὴ συμφωνία πὼς ἀμοιβαῖα θὰ παράδιναν τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τὶς πόλεις ποὺ ὁ καθένας εἶχε κυριέψει στὸ διάστημα τῶν δέκα χρόνων. Ἡ εἰρήνη ὀνομάστηκε *Νικίειος*.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

5. ΝΙΚΙΑΣ ΚΑΙ ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΣ

Ἀμοιβαία ὑποψία. Θὰ πίστευε κανεὶς πὼς κι οἱ δυὸ ἀντίπαλες παρατάξεις θὰ ἔβαζαν γνώση, ὕστερα ἀπὸ τὴν πικρὴ πεῖρα ποὺ εἶχαν ἀποχτήσει στὴ δεκάχρονη σύγκρουση, καὶ ὅτι μὲ κανένα τρόπο δὲ θὰ ἐπιζητοῦσαν νὰ ἀρχίσουν ξανὰ τὶς ἐχθροπραξίες. Βλέπουμε, ὅμως, νὰ σημειώνη χαρακτηριστικὰ ὁ Θουκυδίδης στὸ ἔργο του: «εὐθὺς μετὰ τὶς σπονδές, 'ὑπώπτευον' οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς Λακεδαιμονίους, γιατὶ δὲν εἶχαν, ὅπως συμφώνησαν, ἐπιστρέψει ὁ ἕνας στὸν ἄλλο τὶς πόλεις ποὺ κυρίεψαν».

Ἔλλειψη ἑνότητας. Οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχαν *νιώσει ἀκόμα πὼς ἦταν ἀνάγκη νὰ ἑνωθοῦν μεταξύ τους* καὶ νὰ πάψουν νὰ χύνουν τὸ πολύτιμο ἀδελφικὸ αἷμα, ἂν ἤθελαν νὰ διατηρήσουν τὴν ἐλευθερία ποὺ τόσο ἀγαποῦσαν.

Νικίας. Ἀλκιβιάδης. Στὴν Ἀθήνα, δυὸ ἄνθρωποι παλεύουν αὐτὰ τὰ χρόνια (415-413) στὴν πολιτικὴ σκηνή, ἐκφράζοντας ἀντίθετες ἀπόψεις: ὁ ἀριστοκρατικὸς *Νικίας*, ποὺ ἔβλεπε καταστροφικὴ τὴ συνέχιση τοῦ πολέμου, κι ὁ φιλόδοξος νέος πολιτικὸς *Ἀλκιβιάδης*, μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, ἐξαίρετα μορφωμένος καὶ λαμπρὸς ρήτορας, συνεχιστὴς ὅμως τῆς ἰδέας νὰ ἐπιβληθῆ ἡ Ἀθήνα σ' ὅλο τὸν ἑλληνικὸ κόσμο καὶ νὰ σταθεροποιήση τὴν ἡγεμονία της.

Ὁ ἀθηναϊκὸς ἐγωισμός. Τὰ εὔγλωττα μηνύματα τῆς ἀποστασίας τῶν συμμαχικῶν πόλεων δὲν εἶχαν συνετίσει τοὺς Ἀθηναίους, ὥστε νὰ πάψουν νὰ βλέπουν τὴ θέση τῆς πόλης τους ἡγεμονικὴ ἀπέναντι στοὺς συμμάχους καὶ νὰ τοὺς συμπεριφέρωνται ὅπως μιὰ αὐτοκρατορία πολιτεύεται ἀπέναντι στοὺς ὑπηκόους της.

Στὴν ψυχὴ πάλι τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν ἄλλων Πελοποννησίων εἶχε σταλάξει τὸ μίσος γιὰ τὴν Ἀθήνα. Μιὰ μικρὴ ἀφορμὴ ἦταν ἀρκετή, κι ἡ ἐπιφανειακὴ ἠρεμία θὰ χανόταν, ὅσο κι ἂν προσπαθοῦσε ὁ Νικίας στὴν Ἀθήνα νὰ βάλη γνώση καὶ νὰ συγκρατήση τοὺς συμπολίτες του. Ὁ Ἀλκιβιάδης, ἐπηρεάζοντας μὲ τὰ θερμά του λόγια τὸ δῆμο, κατόρθωνε, ὁλοένα, ν' ἀποφασίζωνται διάφορες ἐνέργειες, στὸν καιρὸ ἀκόμη τῆς εἰρήνης, ἐναντίον τῶν Σπαρτιατῶν, ἂν καὶ ἴσχυε ἡ συνθήκη.

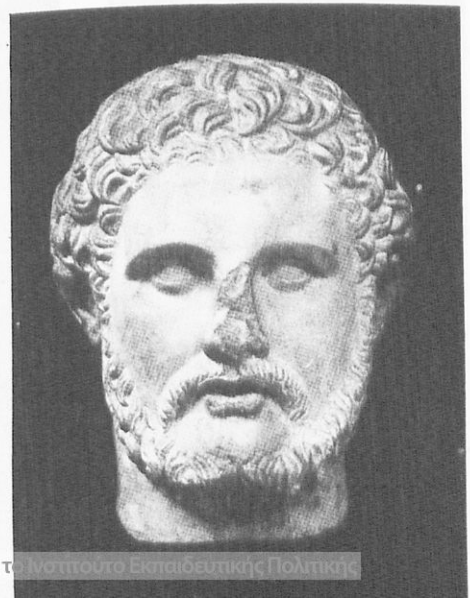

Μαρμάρινο κεφάλι τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ὁ Ἀθηναῖος στρατηγὸς καὶ πολιτικὸς εἰκονίζεται ὡραῖος, ὅπως φημιζόταν πὼς ἦταν, καὶ στοχαστικὸς ταυτόχρονα. Μουσεῖο Ny Karlsberg Κοπεγχάγης.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

6. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΣΤΗ ΣΙΚΕΛΙΑ

Ἐπιθυμία τῶν Ἀθηναίων νὰ ἐπεκτείνουν τὸ ἐμπόριό τους στὴν Ἰταλία. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου – στάθηκε ἐξάλλου μιὰ ἀπὸ τὶς αἰτίες του – οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν στὸ μυαλό τους τὸ ἀνθηρὸ ἐμπόριο τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας. Ἡ σπουδαία ἀποικία τους, οἱ *Θούριοι*, ποὺ μὲ τὴ συμβουλὴ τοῦ Περικλέους εἶχαν ἱδρύσει, ἦταν σταγόνα στὸν ὠκεανὸ γιὰ τὰ σχέδιά τους. Ὀνειροπολοῦσαν νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ἐπιρροή τους κι ἀλλοῦ, στὴν πλούσια αὐτὴ χώρα. Κι ὁ Ἀλκιβιάδης ποθοῦσε, ὅπως γράφει ὁ Πλάτων, νὰ ἰδῆ τὸν ἑαυτό του νὰ ἀποχτήση ὄνομα καὶ νὰ γίνη «μέγιστος».

Φιλοπόλεμη πολιτικὴ τοῦ Ἀλκιβιάδου. Μεταξὺ τοῦ 417-416 π.Χ. ἐπικρατεῖ ἡ πολιτικὴ γραμμὴ τοῦ Ἀλκιβιάδου, ποὺ θέλοντας νὰ ἐπιβάλη τὴν ἀθηναϊκὴ ἡγεμονία πείθει τὸ δῆμο νὰ ἐγκρίνη τὴ μάταιη ἐκστρατεία στὴν Ἀμφίπολη, γιὰ τὴν ἀνάκτησή της, καὶ τὴν ἐπίθεση στὴ Μῆλο. Ἡ πρώτη ἐπιχείρηση δὲν πέτυχε, στὴ Μῆλο, ὅμως, σημειώθηκε νέο δεῖγμα ἀπανθρωπίας ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Ἀθηναίων: Οἱ κάτοικοί της σκοτώθηκαν ἢ πουλήθηκαν δοῦλοι, μόλις κυριεύθηκε τὸ νησί. Ἡ φοβερὴ αὐτὴ στάση γέμισε φρίκη πολλὲς ἑλληνικὲς καρδιές, χωρὶς νὰ ὁδηγήση στὴν ἀποφυγὴ τοῦ πολέμου.

Τὸ 415 π.Χ. ξαφνικὸ γεγονὸς ξέσπασε. Ἡ πόλη Ἔγεστα στὴ Σικελία ζήτησε τὴ βοήθεια τῶν Ἀθηναίων, γιατὶ τὴν πίεζαν οἱ κάτοικοι τοῦ Σελινοῦντος καὶ τῶν Συρακουσῶν. Ὁ Νικίας μάταια προσπάθησε ν' ἀκουστῆ ἡ φωνή του. Ἡ Σικελία ἦταν μακρινὴ χώρα, ὁ τόπος ἄγνωστος στοὺς Ἀθηναίους ναῦτες καὶ στρατιῶτες. Ποιό θὰ ἦταν τὸ τέλος αὐτῆς τῆς ἐπιχείρησης; Μὲς στὴν Ἑλλάδα, ἐξάλλου, οἱ ἐχθροὶ παραμόνευαν.

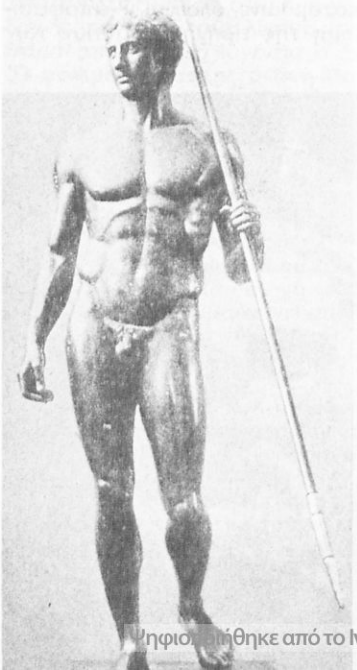

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτ[illegible] Παιδευτικής Πολιτικής

Ἀποφασίζεται ἡ ἐκστρατεία στὴ Σικελία. Γεμάτος ἐνθουσιασμὸ ὁ Ἀλκιβιάδης, πιστεύοντας πὼς εἶχε φτάσει ἡ ὥρα του νὰ ὁδηγήση τὴν πόλη σὲ μιὰ λαμπρὴ νίκη, μὲ τοὺς φλογεροὺς λόγους του κάλυψε τὴ φρόνιμη φωνὴ τοῦ Νικία κι ἡ ἐκστρατεία ἀποφασίστηκε. «Τότε, γιὰ πρώτη φορά, ξεκίνησε ἀπὸ μιὰ μόνο πόλη, στόλος καὶ στρατὸς ἑλληνικός, ἐξοπλισμένος μὲ τόσην ἀφθονία καὶ τόση λαμπρότητα», γράφει ὁ Θουκυδίδης. Τρεῖς ὁρίστηκαν στρατηγοί: ὁ Νικίας, παρὰ τὶς ἀντίθετες ἀπόψεις του, ὁ Ἀλκιβιάδης, ποὺ ἦταν ὁ ἐμπνευστὴς τῆς ἐπιχείρησης, κι ὁ Λάμαχος ποὺ ἀκολουθοῦσε τὴ γνώμη τοῦ Ἀλκιβιάδου.

Ἀνάκληση τοῦ Ἀλκιβιάδου στὴν Ἀθήνα. Ἡ ἐκστρατεία ποὺ κίνησε μὲ τὶς θερμότερες εὐχὲς τῶν πολιτῶν καὶ μὲ τὸ ἄνθος τοῦ ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ, μποροῦσε νὰ καταλήξη σὲ ἐκπληκτικὴ νίκη τῶν Ἀθηναίων. Στὸν πόλεμο, ὅμως, χρειάζεται τουλάχιστον σύμπνοια καὶ ἁρμονικὴ συνεργασία. Ὅταν οἱ τρεῖς στρατηγοὶ ἔφτασαν στὴ Σικελία, δὲ συμφωνοῦσαν γιὰ τὸ πότε ἔπρεπε νὰ ἀρχίση ἡ ἐπιχείρηση. Μὰ τὸ χειρότερο ἦταν πὼς ξέσπασε στὴν Ἀθήνα φοβερὴ πολιτικὴ κρίση, ποὺ κατάληξε στὴ ξαφνικὴ ἀνάκληση τοῦ Ἀλκιβιάδου, πρὶν ἀρχίσουν οἱ πολεμικὲς συγκρούσεις στὴ Σικελία.

Ἐνῶ ἀκόμη οἱ τρεῖς στρατηγοὶ συζητοῦσαν, ἔφτασε στὴ Σικελία τὸ ἱερὸ πλοῖο τῶν Ἀθηναίων, ἡ «Σαλαμινία», νὰ πάρη πίσω τὸν Ἀλκιβιάδη στὴν Ἀθήνα, γιὰ ν' ἀπολογηθῆ. Εἶχε κατηγορηθῆ ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς του πὼς τὴν παρέλεση. Αὐτὸ ἦταν ἡ ἀρχὴ τοῦ φοβεροῦ τέλους ποὺ πῆρε αὐτὴ ἡ ἐκστρατεία.

Δύο ἀντίγραφα περίφημων ἀγαλμάτων:

Ἀριστερά: Ὁ «δορυφόρος», ἄγαλμα μαρμάρινο, ἀντίγραφο ἀπὸ χάλκινο πρωτότυπο ἔργο τοῦ περίφημου γλύπτη Πολυκλείτου. Θαυμάστηκαν τόσο στὴν ἐποχή του οἱ ἀναλογίες του, ὥστε ὀνομάστηκε Κανών (λέγεται ἐξάλλου πὼς εἶχε γράψει σχετικὸ βιβλίο ὁ Πολύκλειτος μ' αὐτὸ τὸν τίτλο). Δεύτερη πενηνταετία τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Νάπολης στὴν Ἰταλία.

Δεξιά: Ἀντίγραφο τοῦ χρυσελεφάντινου ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου, τοῦ Φειδία. Εἶναι γνωστὸ ὡς Ἀθηνᾶ τοῦ Βαρβακείου. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ἑρμαϊκὴ στήλη μὲ τὸ κεφάλι τοῦ θεοῦ, ἀντίγραφο τοῦ Ἑρμοῦ Προπυλαίου, ἔργου τοῦ περίφημου γλύπτη Ἀλκαμένους. Μουσεῖο Κωνσταντινουπόλεως.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ Ἀλκιβιάδης, ἡ ψυχὴ τῆς ἐκστρατείας, χρειαζόταν νὰ βρίσκεται συνεχῶς κοντὰ στὶς ἐπιχειρήσεις. Ἀντίθετα, πρὶν ἀκόμη χαράξη, μὲ τὴ διορατικότητα καὶ τὴν πολιτικότητά του, τὴ γραμμὴ ποὺ θὰ ἀκολουθοῦσαν, τὸν ἀπόσυραν ἀπὸ τὴ Σικελία. Καταλαβαίνοντας ὁ ἴδιος τί νόημα εἶχε ἡ ἀνάκληση καὶ μὴν ἔχοντας διόλου τὴ διάθεση νὰ καταδικασθῆ σὲ θάνατο ὡς ἱερόσυλος, προσποιήθηκε πὼς ἀκολουθεῖ μὲ τὴ δική του τριήρη τὴ «Σαλαμινία», ὅταν ὅμως ἐφτασαν στοὺς Θουρίους, ἐξαφανίστηκε.

Ὁ Ἀλκιβιάδης καταφεύγει στὴ Σπάρτη. Στὴν Ἀθήνα δικάστηκε ἐρήμην* καὶ καταδικάστηκε σὲ θάνατο. Ἡ περιουσία του δημεύτηκε. Καὶ νὰ τὸ ἤθελε, δὲ μποροῦσε πιὰ νὰ γυρίση πίσω. Στὸ φιλόδοξο μυαλό του κυριάρχησε σκέψη ἀνόσια: Νὰ πάη στὴ Σπάρτη. Φτάνοντας μάλιστα ἐκεῖ, συμβούλεψε ἀμέσως τοὺς ἐχθροὺς τῆς πόλης του ὅ,τι φοβερώτερο γιὰ τὴν Ἀθήνα: νὰ στεῖλουν ἐκστρατευτικὸ σῶμα στὴ Σικελία, γιὰ νὰ βοηθήση τοὺς Συρακουσίους, καί, τὸ χειρότερο, νὰ ὀχυρώσουν οἱ Σπαρτιάτες στὴν Ἀττικὴ τὴ Δεκέλεια, κι ἔχοντας πιὰ μόνιμο στρατόπεδο ἐκεῖ νὰ σφίξουν τὴν πολιορκία τῆς Ἀθήνας.

Οἱ συγκρούσεις στὴ Σικελία. Ὁ Ἀλκιβιάδης ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων. Ὅταν ἄρχισαν οἱ συγκρούσεις στὴ Σικελία, πολὺ γρήγορα σκοτώθηκε ὁ Λάμαχος, ἀφήνοντας μόνο του τὸ Νικία. Παρὰ τὶς ἀρχικὲς ἐπιτυχίες τους οἱ Ἀθηναῖοι δὲ σταθεροποίησαν τὴ θέση τους. Ὁ ἀγώνας ἔμεινε ἀμφίβολος. Καὶ ὅταν ἔφτασε ὁ πονηρὸς Σπαρτιάτης *Γύλιππος*, ἡ κατάσταση ἔγινε ἀκόμη δυσκολώτερη. Μ' ὅλη τὴ γενναιότητα τοῦ Νικία καὶ τὴν ὑπεράνθρωπη προσπάθειά του, τὸ μέλλον δὲ φαινόταν εὐχάριστο. Μποροῦσε ἐξάλλου ποτὲ νὰ κερδίση ἕναν τόσο δύσκολο πόλεμο (ὅσο τίμιος κι εὐσυνείδητος ἂν ἦταν), ἐκεῖνος ποὺ ποτὲ δὲν εἶχε πιστέψει σ' αὐτόν; Ὁ ἐμπνευστὴς τῆς ἐκστρατείας ἔλειπε ἀπὸ τραγικὸ λάθος τῶν Ἀθηναίων, καὶ τὸ χειρότερο ἦταν πὼς τὸ ἔξυπνο μυαλό του, αὐτὴ τὴν κρίσιμη στιγμή, ἐργαζόταν γιὰ λογαριασμὸ τῶν ἐχθρῶν ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων.

Ταλαιπωρίες τῶν Ἀθηναίων στὴ Σικελία. Ὁ κατακουρασμένος Νικίας ἔστειλε δραματικὸ γράμμα στοὺς Ἀθηναίους παρακαλώντας τους νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν ἀγώνα, ἢ νὰ στεῖλουν «στρατὸ καὶ ναυτικὸ καὶ χρήματα». Ἱκέτευε ἀκόμα νὰ τὸν ἀντικαταστήσουν, γιατὶ ἦταν γέρος πιὰ κι ἄρρωστος ἀπὸ τὰ νεφρά του. Πεισμωμένοι οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν νέες δυνάμεις μὲ ἀρχηγὸ τὸ στρατηγὸ Δημοσθένη, χωρὶς νὰ ἀνακαλέσουν τὸ Νικία.

Ἡ κατάσταση καὶ πάλι δὲν ἄλλαξε, παρ' ὅλη τὴ γενναιότητα ποὺ ἔδειξαν οἱ Ἀθηναῖοι. Δὲν ἦταν εὔκολο νὰ καταλάβουν τὶς Συρακοῦσες, κι οἱ λιγοστὲς ἐπιτυχίες τους δὲν ἔφερναν κανένα ἀποτέλεσμα. Ἀντίθετα, στὶς ναυμαχίες χάθηκε σημαντικὸ μέρος τοῦ στόλου τῶν Ἀθηναίων καί, τέλος, οἱ δυὸ ἄτυχοι στρατηγοί, ὁ Νικίας κι ὁ Δημοσθένης, ἔχασαν τὸ στόλο τους σὲ ναυμαχία καὶ ὑποχώρησαν στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ νησιοῦ, ὅπου ὕστερα ἀπὸ ἀφάνταστες ταλαιπωρίες ἀναγκάστηκαν νὰ παραδοθοῦν μὲ τὰ ἀπομεινάρια τοῦ στρατοῦ τους (413).

Θάνατος τῶν στρατηγῶν. Οἱ Συρακούσιοι εἶχαν ἀποφασίσει νὰ ἐκδικηθοῦν τόσο παραδειγματικὰ τοὺς ἐχθρούς των, ὥστε στὴ μανία τους οὔτε οἱ δυὸ στρατηγοὶ δὲ γλίτωσαν τὰ μαρτύρια καὶ τὸ θάνατο. Πολλοὺς ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες τοὺς σκότωσαν· ἄλλους ταλαιπωρημένους κι ἄρρωστους ἀπὸ τὶς κακουχίες τοὺς ἔριξαν στὰ λατομεῖα νὰ δουλεύουν, κι ἐκεῖ σὲ λίγο βρῆκαν οἰκτρὸ θάνατο. Στὴν ἐκστρατεία αὐτὴ χάθηκαν καράβια καὶ ἐφόδια, καί, τὸ σπουδαιότερο, τὸ ἄνθος τῆς ἀθηναϊκῆς νεολαίας. Οἱ ἀπώλειες ἦταν φοβερὲς γιὰ τὴν πόλη.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Οἱ Ἀθηναῖοι. «Οἱ Ἀθηναῖοι νικήθηκαν καὶ στὴ στεριὰ καὶ στὴ θάλασσα, καὶ μὲ κάθε τρόπο· τὰ δυστυχήματά τους στάθηκαν, ἀπὸ κάθε ἄποψη, μεγάλα· χάσανε στρατὸ καὶ στόλο *κι ὅ,τι ἄλλο* εἶχαν, καὶ ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ποὺ ἐκστρατεύσανε, λίγοι γύρισαν στὴν πατρίδα», σημειώνει ὁ Θουκυδίδης κλείνοντας στὴν Ἱστορία του τὸ κεφάλαιο γιὰ τὴ Σικελικὴ ἐκστρατεία.

7. Ο ΔΕΚΕΛΕΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ἕνας πραγματικὰ μεγάλος Εὐρωπαῖος ἱστορικός, ὁ Γερμανὸς Χέλμουτ Μπέρβε, γράφει πὼς «ἦταν μοιραία γιὰ τὴν Ἀθήνα ἡ ὥρα ποὺ ὁ μεγαλοφυὴς γιός της, ὁ Ἀλκιβιάδης, πέρασε στὸ στρατόπεδο τοῦ ἀντιπάλου».

Σύγχυση στὴν Ἀθήνα. Ὅταν πέφτει ὁ ἰσχυρός, τότε ὅλοι ξεσηκώνονται ἐναντίον του καὶ τὰ πάντα γυρίζουν ἀντίθετα. Στὴν Ἀθήνα, μετὰ τὴν πανωλεθρία, ἐπικράτησε μεγάλη σύγχυση, γιατὶ ἔλειπε ὁ ἀρχηγὸς ποὺ θὰ ἔβγαζε τὴν πόλη ἀπὸ τὴ δύσκολη θέση. Ὡστόσο, ὁ γενναῖος λαός της μὲ θάρρος προσπάθησε νὰ ἀντιμετωπίση τὴν κατάσταση κι ἀποφάσισε νὰ ναυπηγήση νέα καράβια.

Ἀποστασία συμμάχων. Νέα ἐμφάνιση τῶν Περσῶν. Οἱ σύμμαχοι βρῆκαν πὼς ἦταν κατάλληλη ἡ ὥρα νὰ ἀποστατήσουν καὶ νὰ γλιτώσουν ἀπὸ τὴν κυριαρχία τῶν Ἀθηναίων. Τέλος, οἱ Πέρσες, ποὺ μὲ τὴν Καλλίειο εἰρήνη εἶχαν ἀποτραβηχτῆ ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ κόσμο, παρουσιάζονται ξανά, τώρα ποὺ νικήθηκαν οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ προσφέροντας σὰν ὅπλα ἀκαταμάχητα τὰ χρήματά τους ζητοῦν καὶ πάλι νὰ ἀνακατευθοῦν στὶς ἑλληνικὲς ὑποθέσεις.

Οἱ Σπαρτιάτες ἑτοιμάζουν στόλο μὲ περσικὰ χρήματα. Ἔτσι συμβαίνουν, ξαφνικά, ἀνήκουστα πράγματα. Ὁ Ἀλκιβιάδης καταφέρνει μὲ τὴν εὐγλωττία του νὰ πείση τοὺς Σπαρτιάτες νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πατροπαράδοτη κλειστὴ πολιτική τους καὶ νὰ πάρουν *ὁπωσδήποτε* τὴν ἡγεμονία ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους. Στὴν προσπάθειά τους αὐτὴ δὲ δίστασαν οἱ Σπαρτιάτες, χάνοντας κάθε ἐθνικὴ ἀξιοπρέπεια, νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν περσικὴ κυριαρχία στὶς ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, παίρνοντας γιὰ ἀντάλλαγμα τὰ χρήματα ποὺ τοὺς πρόσφερε ὁ σατράπης Τισσαφέρνης, γιὰ νὰ ἑτοιμάσουν στόλο καὶ νὰ χτυπήσουν τοὺς Ἀθηναίους.

Ὁ Ἀλκιβιάδης πηγαίνει μὲ τοὺς Πέρσες. Στὴ περίπτωση αὐτή, καὶ στὰ δυὸ ἀντίπαλα στρατόπεδα ἔλειψε ἕνας ἠθικὸς ἀρχηγός. Ὁ Ἀλκιβιάδης, ἔξυπνος καὶ διορατικός, ἀπύθμενα ὅμως φιλόδοξος, ἀφοῦ ξεσήκωσε τοὺς συμμάχους τῶν Ἀθηναίων σὲ ἀποστασία, δὲ δίστασε, ὅταν κατάλαβε πὼς τὸν ὑποπτεύονταν οἱ Σπαρτιάτες, νὰ προσφέρη, προσωρινά, τὶς ὑπηρεσίες του στὸν σατράπη τοῦ Μεγάλου Βασιλέως, τὸν Τισσαφέρνη. Ἔτσι, νέα καταστρεπτικὴ συμβουλή, καὶ γιὰ τὶς δυὸ ἑλληνικὲς πόλεις, ἔδωσε αὐτὴ τὴ φορά, τονίζοντας πὼς τὸ συμφέρον τῶν Περσῶν ἦταν νὰ ὑπάρχη ἀδιάκοπη διαμάχη ἀνάμεσα στὶς δυὸ δυνατὲς ἑλληνικὲς παρατάξεις, ὥστε νὰ χτυπιοῦνται μεταξύ τους καὶ νὰ ἀδυνατίσουν.

Στὸ μεταξὺ οἱ Σπαρτιάτες εἶχαν κάμει στόλο μὲ τὰ περσικὰ χρήματα καὶ βρίσκονταν στὸ Ἀνατολικὸ Αἰγαῖο. Ὁ Ἀλκιβιάδης, ποὺ δὲν ἔνιωθε ἀσφάλεια κοντὰ στὸν ὕπουλο Τισσαφέρνη, σκέφτηκε νὰ ζητήση δικαίωση ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους. Στὴ μπερδεμένη λοιπὸν αὐτὴ περίοδο συνεννοήθηκε μὲ τοὺς στρατηγούς των ποὺ βρίσκονταν στὴ Σάμο, καὶ κατόρθωσε νὰ τὸν ἀνακαλέσουν στὴν Ἀθήνα, ὅπου οἱ πολιτικὲς διαμάχες ἦταν φοβερές. Ὑποσχέθηκε νὰ χαλάση τὴ συμμαχία τῶν Περσῶν μὲ τοὺς Λακεδαιμονίους.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Λεπτομέρεια ἀπὸ τιμητικὸ ψήφισμα τῶν Ἀθηναίων πρὸς τιμὴν τῶν Σαμίων ποὺ τοὺς ἔμειναν πιστοὶ φίλοι καὶ σύμμαχοι σὲ μιὰν ἐποχὴ ποὺ ἡ καταδρομὴ τῆς τύχης ἦταν φοβερὴ γιὰ τὴν Ἀθήνα. Στὸ ἀνάγλυφο παριστάνεται ἀριστερὰ ἡ Ἥρα, πολιοῦχος θεὰ τῆς Σάμου, νὰ κρατῆ τὸ σκῆπτρο της, ἐνῶ δίνει τὸ δεξί της χέρι (δεξίωση) στὴν Ἀθηνᾶ, ποὺ πάνοπλη – ἡ ἀσπίδα της εἶναι ἀκουμπισμένη πλάι στὸν κορμὸ ἑνὸς δέντρου – συμβολίζει τὴν πόλη τῆς Ἀθήνας. Τέλη 5ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

Ὁ Ἀλκιβιάδης γυρίζει στὴν Ἀθήνα. Πρὶν γυρίση, μὲ τὴ συνεργασία τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν καὶ μὲ λίγα καράβια ποὺ κι αὐτὸς ἔφτιασε μὲ περσικὰ χρήματα, κατόρθωσε νὰ νικήση τὸ στόλο τῶν Σπαρτιατῶν καὶ νὰ καταλάβη πόλεις στὸν Ἑλλήσποντο γιὰ λογαριασμὸ τῶν Ἀθηναίων. Ὕστερα ἀπὸ αὐτό, ὁ ταλαιπωρημένος λαὸς τῆς Ἀθήνας, κουρασμένος ἀπὸ τὸν ἀγώνα στὸ ἐσωτερικὸ καὶ στὸ ἐξωτερικό, τὸν δέχτηκε θριαμβευτικά, βρίσκοντας σωτήρια τὴν ἐπιστροφή του. Εἶχαν τόση ἀνάγκη νὰ νιώσουν καὶ πάλι οἱ Ἀθηναῖοι νὰ κατευθύνη τὶς τύχες τους ἕνας στιβαρὸς πολιτικός, ὥστε ξεχνώντας τὴν προηγούμενη συμπεριφορά του τὸν διόρισαν *στρατηγὸ μὲ ἀπεριόριστη ἐξουσία* (στρατηγὸν αὐτοκράτορα) καὶ τοῦ ἀνάθεσαν νὰ συνεχίση τὸν πόλεμο.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἀχρηστεύουν πάλι τὸν Ἀλκιβιάδη. Ἂν αὐτὴ τὴ δεύτερη φορὰ τὸν ἄφηναν οἱ Ἀθηναῖοι στὴν ἐξουσία κι ἂν τὸν ἄκουγαν, ἔστω καὶ τὴν τελευταία στιγμή, δὲ θὰ ἔχαναν τὸν πόλεμο. Εἶναι ὅμως τόσο δύσκολο, νὰ κερδίση κανεὶς τὴν ἐμπιστοσύνη, ποὺ ἐξαιτίας του ἔχει κλονισθῆ στὶς ψυχὲς τῶν ἄλλων. Ἔτσι, μιὰ νέα ἀποτυχία τοῦ στόλου στὸ ἀκρωτήριο *Νότιο*, κοντὰ στὴν Ἔφεσο, ποὺ δὲν ἦταν διόλου φταίξιμο τοῦ Ἀλκιβιάδη, θύμισε στοὺς Ἀθηναίους τὰ παλιά του λάθη, μὲ ἀποτέλεσμα καὶ τὴ στρατηγία νὰ τοῦ πάρουν καὶ νὰ τὸν ἀχρηστεύσουν τὴ στιγμὴ ποὺ τὸν εἶχαν μεγαλύτερη ἀνάγκη. Ναύαρχος τοῦ σπαρτιατικοῦ στόλου εἶχε φτάσει ἕνας ἄνθρωπος μὲ ἀφάνταστη ἱκανότητα καὶ πονηρία, ὁ Λύσανδρος.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἥττα τῶν Σπαρτιατῶν στὶς Ἀργινοῦσες. Ὁ Ἀλκιβιάδης ἀποσύρθηκε σὲ μιὰ ἰδιοκτησία ποὺ εἶχε στὴ χερσόνησο τῆς Καλλιπόλεως, καὶ ἀπὸ κεῖ παρακολουθοῦσε, σὰ θεατὴς πιά, τὴν κατάσταση. Τὸ 406, οἱ Ἀθηναῖοι στρατηγοὶ κατόρθωσαν νὰ νικήσουν τὸ σπαρτιατικὸ στόλο στὶς Ἀργινοῦσες, μεταξὺ Μυτιλήνης καὶ Μ. Ἀσίας. Ὁ στόλος τῆς Ἀθήνας ἦταν πάντα ὁ ἰσχυρότερος καί, θέλοντας νὰ δώσουν οἱ στρατηγοί της τὸ τελικὸ χτύπημα στὸ Σπαρτιατικό, ποὺ πάλι τὸν κατεύθυνε ὁ *Λύσανδρος*, τὸν παρακολούθησαν ὡς τὸν Ἑλλήσποντο. Ἡ τακτικὴ ποὺ ἀκολουθοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι ἦταν σφαλερή· ὁ Ἀλκιβιάδης παρακολουθώντας τὶς κινήσεις τους τοὺς παράγγειλε νὰ τὴν ἀλλάξουν.

Ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος αἰχμαλωτίζεται ἀπὸ τὸν Λύσανδρο. Κανείς, ὅμως, δὲν τὸν ἄκουσε, κι ἔτσι κατόρθωσε ὁ Λύσανδρος μὲ τέχνασμα στοὺς *Αἰγὸς Ποταμούς*, τὴν ὥρα ποὺ τὰ ἀθηναϊκὰ πληρώματα βρίσκονταν στὴ στεριά, νὰ αἰχμαλωτίση τὸ στόλο καὶ νὰ τὸν ἔχη πιὰ στὴν κατοχή του (405 π.Χ.).

Ἡ Ἀθήνα χωρὶς στόλο. Ἡ καταστροφὴ εἶχε γίνει μέσα σὲ λίγες στιγμές, κι ἡ ζημία ἦταν ἀνυπολόγιστη. *Ἡ Ἀθήνα εἶχε μείνει χωρὶς στόλο.* Τί θὰ μποροῦσε πιὰ νὰ τὴ σώση; Τὸ τέλος της ἦταν ἀναπόφευκτο. Τὸ ἱερὸ πλοῖο, ἡ Πάραλος, ἔφερε στὴν Ἀθήνα τὴν εἴδηση τῆς συμφορᾶς.

Ἀποκλεισμὸς τῆς Ἀθήνας. Ἀπομονωμένη ἡ πόλη ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς στεριᾶς, ἐξαιτίας τοῦ μόνιμου στρατοπέδου τῶν Σπαρτιατῶν στὴ Δεκέλεια, ἀποκλείστηκε σὲ λίγο ἀπὸ τὸ Λύσανδρο κι ἀπὸ τὴ θάλασσα. Μὲ ἀξιοπρέπεια καὶ πικρία οἱ Ἀθηναῖοι περίμεναν τὸ τέλος. Κι ὅταν πιὰ τέλειωσαν ὁλότελα οἱ τροφὲς κι ἡ πολιορκία ἔγινε ἀβάσταχτη, ζήτησαν εἰρήνη.

Ἐπιτύμβιο ἀττικὸ ἀνάγλυφο μὲ παράσταση τῆς νεκρῆς Ἀμφαρέτης ποὺ κρατεῖ στὰ χέρια της τὸ νεκρό της ἐγγονάκι, ὅπως σημειώνεται στὸ ἐπίγραμμα ποὺ εἶναι χαραγμένο πάνω στὸ ἐπιστύλιο τοῦ ἀναγλύφου. Τὸ ἔργο εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐκφραστικό, μὲ πτύχωση ἀξιοσημείωτη στὸ φόρεμα. Γύρω στὰ τέλη τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Κεραμεικοῦ.
Οἱ παραστάδες ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ ἀπὸ τὶς μορφές, ὅπως καὶ τὸ ἐπιστύλιο ἀποδίδουν τὸ σχῆμα μικροῦ ναοῦ, γι' αὐτὸ τὰ λέμε ναϊσκόμορφα αὐτὰ τὰ ἐπιτύμβια.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ εἰρήνη καὶ οἱ ὅροι της. Στὸ Συνέδριο ποὺ ἔγινε στὴ Σπάρτη, οἱ σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν, ἰδίως οἱ Κορίνθιοι, προσπάθησαν νὰ τοὺς πείσουν νὰ ἰσοπεδωθῆ τελείως ἡ Ἀθήνα. Στὴν περίσταση αὐτή, παρ' ὅλη τὴν ἀγριότητα ποὺ εἶχε ἐπικρατήσει στὸν πόλεμο, οἱ Σπαρτιάτες ἔδειξαν εὐγένεια καὶ μεγαλοψυχία στοὺς νικημένους, λέγοντας πὼς δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ καταστρέψουν πόλη ποὺ ἔσωσε ἄλλοτε τὴν Ἑλλάδα. Ἔτσι, δὲν ἄκουσαν τὴ γνώμη τῶν συμμάχων, ἀποφάσισαν ὅμως τὴν εἰρήνη μὲ πολὺ βαριοὺς ὅρους:

α. Νὰ παραδοθοῦν ὅλα τὰ καράβια τῶν Ἀθηνῶν, ἐκτὸς ἀπὸ δώδεκα.

β. Νὰ δεχτοῦν οἱ Ἀθηναῖοι ὅλους τοὺς πολιτικοὺς ἐξορίστους πίσω.

γ. Νὰ γκρεμίσουν τὰ τείχη τῆς Ἀθήνας καὶ τοῦ Πειραιᾶ, καθὼς καὶ τὰ Μακρὰ Τείχη, καὶ

δ. Νὰ ἀκολουθοῦν τοὺς Σπαρτιάτες, ἔχοντας ἀπὸ δῶ καὶ πέρα τοὺς ἴδιους μὲ αὐτοὺς ἐχθροὺς καὶ φίλους.

Ἀφοῦ ἀποβιβάστηκε ὁ Λύσανδρος στὴν πόλη καὶ ἔβαλε νὰ γκρεμίσουν τὰ τείχη της, πῆγε καὶ κατέλαβε τὴν τελευταία πιστὴ σύμμαχο τῶν Ἀθηναίων, τὴ Σάμο, ὅπου ἀνέβασε στὴν ἐξουσία τοὺς ὀλιγαρχικούς, καὶ γύρισε νικητὴς στὴ Σπάρτη.

Ἡ Ἀθήνα εἶχε νικηθῆ κι ἦταν τώρα χωρὶς τείχη καὶ χωρὶς στόλο.

8. ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Καὶ οἱ δύο μεγάλες πόλεις ζημιώθηκαν. Ἡ σύγκρουση τῆς Ἀθήνας μὲ τὴ Σπάρτη σημείωσε τὴν ἀρχὴ τοῦ τέλους τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ χάραξε ἀνεπανόρθωτα τὴ ζωὴ τοῦ ἔθνους. Ἡ δημιουργικὴ πνοὴ ποὺ φύσηξε ὕστερα ἀπὸ τοὺς Περσικοὺς πολέμους χάθηκε, ἀφήνοντας στὴ θέση της τὴν πίκρα τοῦ χειρότερου ἐμφύλιου σπαραγμοῦ. Καὶ τὰ δυὸ στρατόπεδα βγῆκαν κατεστραμμένα: πλῆθος ἄνθρωποι εἶχαν σκοτωθῆ, ἡ χώρα εἶχε μείνει ἀκαλλιέργητη, τὸ ἐμπόριο μαράζωσε καί, γενικά, ἄλλαξε *ἡ ἑλληνικὴ νοοτροπία*.

Ὁ Φάων, αἰώνια νέος, παίζει τὴ λύρα του. Λεπτομέρεια ἀπὸ τὴ διακόσμηση ἐρυθρόμορφης ὑδρίας, τοῦ ζωγράφου Μειδία. 410 π.Χ. Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Φλωρεντίας.

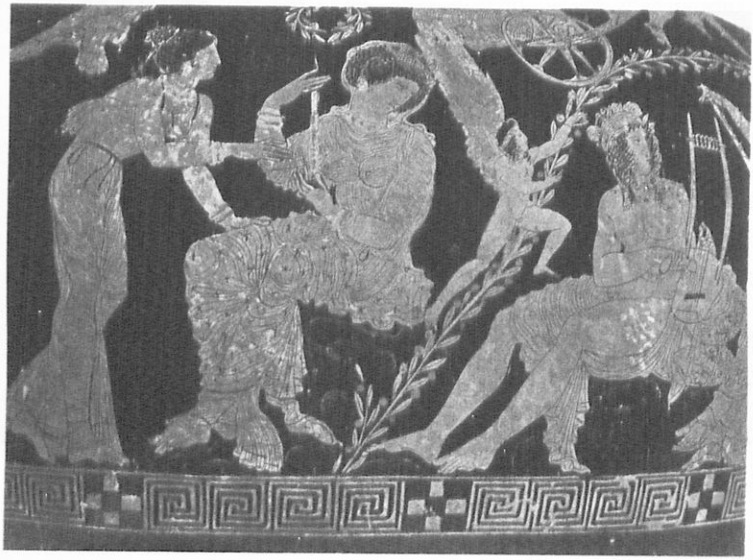

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἔλλειψη ἀξιοπρέπειας στὶς ἑλληνικὲς πόλεις. Λίγες δεκαετίες πρίν, ἑνωμένοι οἱ Ἕλληνες ἀπομάκρυναν ἀπὸ τὴ χώρα τους τοὺς Πέρσες. Γιὰ νὰ ἐξουδετερώσουν, τώρα, ὁ ἕνας ἀντίπαλος τὸν ἄλλον, ἔδωσαν στὸν ἑαυτό τους τὴ θλιβερὴ ἄδεια, χάνοντας κάθε ἀξιοπρέπεια, νὰ ἐπιζητήσουν μὲ περσικὸ χρυσάφι νὰ ἀλληλοχτυπηθοῦν.

Ἡ ἀγριότητα τῶν ἀντιπάλων. Ἀκόμη χειρότερο φαινόμενο στάθηκε ἡ φοβερὴ σκληρότητα, ποὺ καὶ οἱ δύο ἀντίπαλες μερίδες ἐκδήλωσαν στὶς διάφορες νίκες τους: μεταχειρίστηκαν συμπατριῶτες τους, ποὺ μιλοῦσαν τὴν ἴδια γλώσσα, πίστευαν στοὺς ἴδιους θεοὺς κι εἶχαν τὴν ἴδια καταγωγή, σὰ νὰ ἦταν οἱ χειρότεροι ἐχθροί, ἐξολοθρεύοντας τοὺς κατοίκους ἑλληνικῶν πόλεων ἢ πουλώντας τους δούλους.

Ἀλλαγὴ στὸ χαρακτήρα τῶν Ἑλλήνων. Μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους, χαρά, ἱκανοποίηση καὶ περηφάνια ὁδήγησαν στὸ θαῦμα τοῦ 5ου αἰώνα. Ὕστερα ἀπὸ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο, ὁλόκληρη ἡ Ἑλλάδα θρήνησε τὶς ἀπώλειες καὶ τὴν ἄσκοπη διαμάχη.

Ὀχλοκρατία*. Ἀπὸ τὰ χειρότερα φαινόμενα ποὺ σημειώθηκαν στὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο, στάθηκε ἡ φθορὰ τῆς δημοκρατίας στὴν Ἀθήνα, ὅπου ὁ λαός της, πέφτοντας στὰ χέρια τῶν δημαγωγῶν, μεταβλήθηκε σὲ ὄχλο.

Καταδίκη τοῦ Σωκράτους. Στὶς θλιβερὲς πολιτικὲς διαμάχες ποὺ θὰ ξεσπασουν ἀμέσως ὕστερα, πρῶτο θύμα καὶ τραγικότερο ἀπὸ ὅλα θὰ πέση ὁ μεγαλύτερος φιλόσοφος τῶν αἰώνων, ὁ *Σωκράτης* (399 π.Χ.). Οἱ ἴδιοι οἱ συμπολίτες του θὰ τὸν κατηγορήσουν, θὰ τὸν δικάσουν καὶ θὰ τὸν καταδικάσουν σὲ θάνατο. Πιστὸς ἐκεῖνος στὴ διδασκαλία του, ἂν καὶ τοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ δραπετεύση καὶ νὰ σωθῆ, προτίμησε νὰ πιῆ τὸ *κώνειο**, δείχνοντας μὲ τὴν ὑπέροχη στάση του πὼς ὅ,τι εἶχε κηρύξει – πειθαρχία στοὺς νόμους τῆς πατρίδας καὶ ἀρετὴ – δὲ θὰ τὰ πρόδινε γιὰ νὰ κρατηθῆ στὴ ζωή.

Ἡ κακὴ τύχη τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς ἀρχαιότητας. Μιὰ σειρὰ μεγάλων ἀνδρῶν κυβέρνησε τὴν Ἀθήνα στὸν 5ο αἰώνα ἢ ὅρισε τὶς τύχες της στὶς δύσκολες στιγμές. Παράξενο εἶναι πὼς κανεὶς δὲν τέλειωσε ἥρεμα τὴ ζωή του. Ὁ νικητὴς τοῦ Μαραθώνα ἔσβησε, καταδικασμένος, στὴ φυλακή, ὁ μεγάλος Θεμιστοκλῆς ἐξόριστος καὶ κατατρεγμένος. Ὁ δίκαιος Ἀριστείδης ἐγνώρισε τοῦ ἐξοστρακισμοῦ τὴν πικρία. Τὸ ἴδιο κι ὁ νικητὴς τοῦ Εὐρυμέδοντος, ὁ Κίμων, ποὺ πρόλαβε νὰ τὸν βρῆ ὁ θάνατος ἔνδοξο, πρὶν πάθη ἄλλα δεινά. Ὁ ἔξοχος Περικλῆς τὶς ὧρες τῆς δυσκολίας καμιὰ συμπαράσταση ἢ κατανόηση δὲ βρῆκε ἀπὸ τοὺς συμπολίτες του. Ξεχνώντας ὅ,τι τοὺς εἶχε προσφέρει, ὄχι μόνον ἐκεῖνον κατάτρεξαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἀνῆκαν στὸ στενό του περιβάλλον (τὸν Ἀναξαγόρα, τὸ Φειδία, τὴν Ἀσπασία κ.ἄ.) τοὺς δυσφήμησαν καὶ τοὺς κακομεταχειρίστηκαν.

Εἶχαν τὴ θαυμαστὴ ἱκανότητα νὰ ξεχωρίζουν καὶ νὰ ἀναδείχνουν τοὺς ἄξιους οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι. Γρήγορα, ὅμως, τοὺς κούραζε ἡ μεγαλοσύνη καὶ ζητοῦσαν νὰ ἀπαλλαγοῦν, ἀπὸ ἀσυναίσθητο, ἀλλὰ ἔντονο φόβο μὴν τοὺς ἰδοῦν ξαφνικὰ νὰ παίρνουν αὐθαίρετα τὴν ἐξουσία καὶ νὰ γίνωνται τύραννοι. Τῶν ἄλλων μεγάλων ἀνδρῶν ἡ στέρηση δὲν ἄφησε φανερὰ τὰ χνάρια της, γιατὶ νεώτεροι καὶ τὸ ἴδιο ἄξιοι μπῆκαν στὴ θέση τους ἀμέσως, χωρὶς νὰ σημειωθῆ χάσμα. Τοῦ Ἀλκιβιάδου ὅμως τὴν ἀσυλλόγιστη ἀνάκληση τὴν ὥρα τοῦ πολέμου τὴν πλήρωσαν θανάσιμα οἱ Ἀθηναῖοι. Ἀπὸ τότε σβήνει, γιὰ πάντα, ἡ θεϊκὴ ἠρεμία καὶ ἡ γαλήνη ποὺ καθρεφτίζεται στὰ ἔξοχα πρόσωπά τους, ὅπως τὰ σμίλεψε μὲ τὴν ἀθάνατη τέχνη του ὁ Φειδίας στὴ ζωφόρο τοῦ Παρθενῶνος.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ὁ Θουκυδίδης ὑμνεῖ στὸν ἐπιτάφιό του τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα τῆς Ἀθήνας:

«Κυβερνιόμαστε δηλαδὴ μὲ πολίτευμα, ποὺ δὲ ζηλεύει τοὺς θεσμοὺς τῶν ἄλλων, ἀλλὰ εἴμαστε μᾶλλον ἐμεῖς παράδειγμα γιὰ πολλούς, παρὰ ποὺ ξεσηκώνομε τὶς συνήθειές τους. Καὶ λέγεται μὲ τ' ὄνομα δημοκρατία, γιατὶ δὲν κυβερνιέται γιὰ τὸ συμφέρον τῶν λίγων, ἀλλὰ γιὰ τοὺς πολλούς, κι ἔχουν ὅλοι τὰ ἴδια δικαιώματα σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους γιὰ τὶς ἰδιωτικὲς διαφορὲς μεταξύ τους· γιὰ τὰ δημόσια ἀξιώματα, ὅμως, γιὰ ὅποιαν ἱκανότητα ἐκτιμᾶται ὁ καθένας, δὲ φτάνει σὲ θέση πολιτικὴ ἐξ αἰτίας τῆς τάξης ὅπου ἀνήκει παρὰ ἀπὸ τὴν ἀξιοσύνη του· κι οὔτε ἐξ αἰτίας τῆς φτώχειας του, ὅταν μπορῇ νὰ προσφέρη κάτι καλὸ στὴν πολιτεία, ἀποκλείεται ἀπὸ τὸ ἀξίωμα, ἐπειδὴ εἶναι ταπεινῆς καταγωγῆς».

Θουκυδίδου, «*Ἱστορία*» Β, 37 (Μετ. Ἕλλης Λαμπρίδη)

2. [Ὁ Θουκυδίδης μιλάει γιὰ τὴν ἀξία τῆς ἱστορίας του:

α. *«Τὶς πράξεις ὅμως ποὺ ἔγιναν στὸν πόλεμο, δὲ θεώρησα ἀξιό μου νὰ τὶς πληροφορηθῶ ἀπὸ ὁποιονδήποτε ἔτυχε νὰ βρίσκεται ἐκεῖ, οὔτε ὅπως μοῦ φαινόταν πιθανὸν νὰ ἔγιναν· ἀλλὰ τὰ ἐξέτασα λεπτόλογα, κι ἐκεῖνα ποὺ εἶδα μὲ τὰ μάτια μου, κι ὅσα ἔμαθα ἀπὸ ἄλλους, κοσκινίζοντάς τα μὲ τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ ἀκρίβεια. Ὅλ' αὐτὰ βρέθηκαν μὲ πολὺν κόπο, γιατὶ ὅσοι παρασταθῆκαν σὲ μιὰ μάχη δὲν ἔλεγαν ὁ καθένας τὰ ἴδια πράματα, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ ὅσα θυμόταν ὁ καθένας, καὶ μὲ τὴν προτίμησή του πρὸς τὴ μιὰ ἢ ἄλλη μερίδα. Κι ὅταν ἀκούη κανεὶς τὴν ἱστορία, ἴσως δὲ φαίνεται τόσο εὐχάριστο ὅτι δὲ μοιάζει μὲ παραμύθι· ὅσοι ὅμως θελήσουν νὰ ἐξετάσουν τὴν καθαρὴ ἀλήθεια τῶν ὅσων ἔγιναν καὶ ἐκείνων ποὺ μέλλουν κάποτε νὰ ξαναγίνουν, ὅπως εἶναι ἡ φύση τῶν ἀνθρώπων, ἢ τὰ ἴδια ἢ παρόμοια, θὰ μοῦ φτάση, ἂν αὐτοὶ τὰ κρίνουν ὠφέλιμα. Γιατὶ τὸ ἔργο μου ἔχει συγγραφῆ περισσότερο γιὰ νὰ τὸ ἔχουν οἱ ἄνθρωποι αἰώνιο κτῆμα τους παρὰ σὰν ἀγώνισμα γιὰ νὰ τ' ἀκούση κανεὶς μιὰ φορὰ μόνο».*

β. *«Γιατὶ ἡ πιὸ ἀληθινὴ αἰτία, ἀλλὰ πιὸ κρυμμένη μέσα στὰ λόγια, νομίζω, εἶναι τούτη: ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν πάρα πολὺ δυναμώσει κι ἄρχισαν νὰ τρομάζουν τοὺς Λακεδαιμονίους, τοὺς ἐξανάγκασαν νὰ πολεμήσουν»*].

Θουκυδίδου, «*Ἱστορία*» Α, 21, 22, 23 (Μετ. Ἕλλης Λαμπρίδη)

3. [Ὁ λοιμὸς στὴν Ἀθήνα:

«Κι ἔπιασε ἡ ἀρρώστια, καθὼς λένε, πρῶτα-πρῶτα ἀπὸ τὴν Αἰθιοπία πέρα ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, κατέβηκε ὕστερα στὴν Αἴγυπτο κι ἀπὸ ἐκεῖ στὴ Λιβύη καὶ σὲ πολλὰ μέρη τῆς ἐπικράτειας τοῦ Πέρση βασιλιᾶ. Στὴν πολιτεία τῆς Ἀθήνας φανερώθηκε ξαφνικά, ἀφοῦ πείραξε μερικοὺς στὸν Πειραιά.

Ἡ μορφὴ τῆς ἀρρώστιας ἦταν κάτι ποὺ ξεπερνοῦσε τὶς λογικὲς εἰκασίες τῶν ἀνθρώπων, καὶ πρόσβαλλε τὸν καθένα πιὸ βαριὰ ἀπ' ὅσο μπορεῖ νὰ βαστάξη ἡ ἀνθρώπινη φύση, καὶ φανερώθηκε κι ἀπὸ τὸ ἑξῆς πὼς δὲν ἦταν καμιὰ ἀπὸ τὶς συνηθισμένες ἀρρώστιες: τὰ ὄρνια δηλαδὴ καὶ τὰ τετράποδα ζῶα ποὺ τρῶνε ἀνθρώπινη σάρκα, μ' ὅλο ποὺ εἶχανε μείνει πολλὰ ἄταφα κορμία, ἢ δὲν τὰ πλησίαζαν ἢ ἂν τὰ δοκίμαζαν, πέθαιναν κι αὐτά. Κι ἀπόδειξη, πὼς παρουσιάστηκε καθαρὰ ἐλάττωση τῶν πουλιῶν αὐτῶν, καὶ δὲν τἄβλεπε κανεὶς οὔτε ἀλλοῦ οὔτε γύρω σὲ νεκροὺς ἀπὸ τὴν ἀρρώστια· ἐνῶ τὰ σκυλιὰ ἔδιναν ἀκόμα καλύτερη ἀφορμὴ νὰ τὸ παρατηρήση κανείς, ἐπειδὴ ζοῦνε μαζὶ μὲ τὸν ἄνθρωπο»].

Θουκυδίδου, «*Ἱστορία*» Β, 48-50 (Μετ. Ἕλλης Λαμπρίδη)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

4. Τὸ τέλος τοῦ πολέμου· ἡ εἴδηση τῆς συμφορᾶς στὴν Ἀθήνα:

«Στὴν Ἀθήνα ἔγινε γνωστὴ ἡ συμφορὰ νύχτα, ὅταν ἔφτασε ἡ Πάραλος, καὶ ὁ θρῆνος, καθὼς ὁ ἕνας τὴν ἀνάγγελνε στὸν ἄλλο, ἔφτανε, μὲς ἀπὸ τὰ Μακρὰ τείχη, ἀπὸ τὸν Πειραιὰ στὴν πόλη· ὥστε ὁλόκληρη ἐκείνη τὴ νύχτα κανεὶς δὲν ἔκλεισε μάτι, γιατὶ θρηνοῦσαν ὄχι μονάχα ἐκείνους ποὺ εἶχαν σκοτωθῆ, ἀλλὰ πολὺ περισσότερο τοὺς ἑαυτούς τους, γιατὶ νόμιζαν πὼς θὰ πάθουν ὅ,τι αὐτοὶ ἔκαμαν στοὺς Μηλίους, ποὺ ἦταν ἄποικοι τῶν Λακεδαιμονίων, ὅταν τοὺς ὑπόταξαν ὕστερα ἀπὸ πολιορκία καὶ στοὺς κατοίκους τῆς Ἰστιαίας... καὶ σὲ πολλοὺς ἄλλους ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες. Τὴν ἄλλη μέρα ἔκαμαν συνέλευση κι ἀποφάσισαν νὰ φράξουν μὲ χῶμα τὰ λιμάνια, ἐκτὸς ἀπὸ ἕνα, νὰ ἐπιδιορθώσουν τὰ τείχη, νὰ τοποθετήσουν φρουρὲς καὶ νὰ πάρουν γενικὰ ὅλα τὰ ἀπαιτούμενα μέτρα γιὰ τὴν πόλη ποὺ ἐπρόκειτο νὰ πολιορκηθῆ».

Ξενοφῶντος, «Ἑλληνικὰ» Β, 3-4 (Μετ. Μιχ. Δαφέρμου)

5. [Γενικὲς σκέψεις τοῦ Θουκυδίδη γιὰ τὰ ἀποτελέσματα τῆς βίας καὶ τοῦ πολέμου:

Σ' αὐτὲς τὶς ἀκρότητες ἔφτασε ὁ ἐμφύλιος πόλεμος (στὴν Κέρκυρα) καὶ προκάλεσε μεγάλη ἐντύπωση, γιατὶ ἦταν ὁ πρῶτος ποὺ ἔγινε. Ἀργότερα μπορεῖ κανεὶς νὰ πῆ ὅτι ὁλόκληρος ὁ ἑλληνισμὸς συνταράχθηκε, γιατὶ παντοῦ σημειώθηκαν ἐμφύλιοι σπαραγμοί. Οἱ δημοκρατικοὶ καλοῦσαν τοὺς Ἀθηναίους νὰ τοὺς βοηθήσουν καὶ οἱ ὀλιγαρχικοὶ τοὺς Λακεδαιμονίους. Ὅσο διαρκοῦσε ἡ εἰρήνη δὲν εἶχαν οὔτε πρόφαση, ἀλλὰ οὔτε τὴν διάθεση νὰ τοὺς καλέσουν γιὰ βοήθεια. Μὲ τὸν πόλεμο, ὅμως, καθεμιὰ ἀπὸ τὶς ἀντίπαλες πολιτικὲς παρατάξεις μποροῦσε εὔκολα νὰ βρῆ εὐκαιρία νὰ προκαλέση ἐξωτερικὴ ἐπέμβαση γιὰ νὰ καταστρέψη τοὺς ἀντιπάλους της καὶ νὰ ἐνισχυθῆ ἡ ἴδια γιὰ ν' ἀνατρέψη τὸ πολίτευμα. Οἱ ἐμφύλιες συγκρούσεις ἔφεραν μεγάλες κι ἀμέτρητες συμφορὲς στὶς πολιτεῖες, συμφορὲς ποὺ γίνονται καὶ θὰ γίνωνται πάντα ὅσο δὲν ἀλλάζει ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου, συμφορὲς ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι βαρύτερες ἢ ἐλαφρότερες κ' ἔχουν διαφορετικὴ μορφὴ ἀνάλογα μὲ τὶς περιστάσεις. Σὲ καιρὸ εἰρήνης καὶ ὅταν εὐημερῆ ὁ κόσμος καὶ οἱ πολιτεῖες, οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἤρεμοι γιατὶ δὲν τοὺς πιέζουν ἀνάγκες φοβερές. Ἀλλ' ὅταν ἔρθη ὁ πόλεμος ποὺ φέρνει στοὺς ἀνθρώπους τὴν καθημερινὴ στέρηση, γίνεται δάσκαλος τῆς βίας κι' ἐρεθίζει τὰ πνεύματα τοῦ πλήθους σύμφωνα μὲ τὶς καταστάσεις ποὺ δημιουργεῖ. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, λοιπόν, μεταδόθηκε ἀπὸ πολιτεία σὲ πολιτεία. Κι ὅσες πολιτεῖες ἔμειναν τελευταῖες, ἔχοντας μάθει τί εἶχε γίνει ἀλλοῦ, προσπαθοῦσαν νὰ ὑπερβάλουν σ' ἐπινοητικότητα, σὲ ὕπουλα μέσα καὶ σὲ ἀνήκουστες ἐκδικήσεις. Γιὰ νὰ δικαιολογοῦν τὶς πράξεις τους ἄλλαζαν ἀκόμα καὶ τὴν σημασία τῶν λέξεων. Ἡ παράλογη τόλμη θεωρήθηκε ἀνδρεία καὶ ἀφοσίωση στὸ κόμμα, ἡ προσωπικὴ διστακτικότητα θεωρήθηκε δειλία ποὺ κρύβεται πίσω ἀπὸ εὔλογες προφάσεις καὶ ἡ σωφροσύνη προσωπίδα τῆς ἀνανδρείας. Ἡ παραφορὰ θεωρήθηκε ἀνδρικὴ ἀρετή, ἐνῶ ἡ τάση νὰ ἐξετάζωνται προσεκτικὰ ὅλες οἱ ὄψεις ἑνὸς ζητήματος θεωρήθηκε πρόφαση γιὰ ὑπεκφυγή. Ὅποιος ἦταν ἐξαλλος γινόταν ἀκουστός, ἐνῶ ὅποιος ἔφερνε ἀντιρρήσεις γινόταν ὕποπτος. Ὅποιον ἐπινοοῦσε κανένα τέχνασμα καὶ πετύχαινε, τὸν θεωροῦσαν σπουδαῖο, κι ὅποιον ὑποψιαζόταν σύγκαιρα καὶ φανέρωνε τὰ σχέδια τοῦ ἀντιπάλου, τὸν θεωροῦσαν ἀκόμα πιὸ σπουδαῖο. Ἐνῶ ὅποιος ἦταν ἀρκετὰ προνοητικός, ὥστε νὰ μὴν χρειαστοῦν τέτοια μέσα, θεωροῦσαν ὅτι διαλύει τὸ κόμμα καὶ ὅτι εἶναι τρομοκρατημένος ἀπὸ τὴν ἀντίπαλη παράταξη. Μὲ μιὰ λέξη, ὅποιος πρόφταινε νὰ κάνη κακὸ πρὶν ἀπὸ ἄλλον, ἦταν ἄξιος ἐπαίνου, καθὼς κ' ἐκεῖνος ποὺ παρακινοῦσε στὸ κακὸ ὅποιον δὲν εἶχε σκεφτῆ νὰ τὸ κάνη. Ἀλλὰ καὶ ἡ συγγένεια θεωρήθηκε χαλαρότερος δεσμὸς ἀπὸ τὴν κομματικὴ ἀλληλεγγύη, γιατὶ οἱ ὁμοιδεάτες ἦσαν ἕτοιμοι νὰ ἐπιχειρήσουν ὅ,τιδήποτε, χωρὶς δισταγμό, καὶ τοῦτο ἐπειδὴ τὰ κόμματα δὲν σχηματίστηκαν γιὰ νὰ ἐπιδιώξουν κοινὴ ὠφέλεια μὲ νόμιμα μέσα, ἀλλά, ἀντίθετα, γιὰ νὰ ἱκανοποιήσουν τὴν πλεονεξία τους παρανομώντας. Καὶ ἡ μεταξύ τους ἀλληλεγγύη βασιζόταν περισσότερο στὴν συνενοχή τους παρὰ στοὺς ὅρκους τους στοὺς θεούς. Τὶς εὔλογες προτάσεις τῶν ἀντιπάλων τὶς δέχονταν μὲ ὑστεροβουλία καὶ ὄχι μὲ εἰλικρίνεια γιὰ νὰ φυλαχτοῦν ἀπὸ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ένα κακὸ ἂν οἱ ἄλλοι ἦσαν πιὸ δυνατοί. Καὶ προτιμοῦσαν νὰ ἐκδικηθοῦν γιὰ κάποιο κακὸ ἀντὶ νὰ προσπαθήσουν νὰ μὴν τὸ πάθουν. Ὅταν ἔκαναν ὅρκους γιὰ κάποια συμφιλίωση, τοὺς κρατοῦσαν τόσο μόνο ὅσο δὲν εἶχαν τὴν δύναμη νὰ τοὺς καταπατήσουν, μὴ ἔχοντας νὰ περιμένουν βοήθεια ἀπὸ ἄλλοῦ. Ἀλλὰ μόλις παρουσιαζόταν εὐκαιρία, ἐκεῖνοι ποὺ πρῶτοι εἶχαν ξαναβρεῖ τὸ θάρρος τους, ἂν ἔβλεπαν ὅτι οἱ ἀντίπαλοί τους ἦσαν ἀφύλαχτοι, τοὺς χτυποῦσαν κ' ἔνοιωθαν μεγαλύτερη χαρὰ νὰ τοὺς βλάψουν ἐξαπατώντας τους, παρὰ χτυπώντας τους ἀνοιχτά. Θεωροῦσαν ὅτι ὁ τρόπος αὐτὸς ὄχι μόνο εἶναι πιὸ ἀσφαλὴς ἀλλὰ καὶ βραβεῖο σὲ ἀγώνα δόλου. Γενικὰ εἶναι εὐκολώτερο νὰ φαίνωνται ἐπιδέξιοι οἱ κακοῦργοι, παρὰ νὰ θεωροῦνται τίμιοι ὅσοι δὲν εἶναι δόλιοι. Οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι προτιμοῦν νὰ κάνουν τὸ κακὸ καὶ νὰ θεωροῦνται ἔξυπνοι, παρὰ νὰ εἶναι καλοὶ καὶ νὰ τοὺς λένε κουτούς. Αἰτία ὅλων αὐτῶν ἦταν ἡ φιλαρχία ποὺ ἔχει ρίζα τὴν πλεονεξία καὶ τὴν φιλοδοξία ποὺ ἔσπρωχναν τὶς φατρίες ν' ἀγωνίζωνται μὲ λύσσα. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν κομμάτων, στὶς διάφορες πολιτεῖες, πρόβαλλαν ὡραῖα συνθήματα. Ἰσότητα τῶν πολιτῶν ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά, σωφροσύνη τῆς ἀριστοκρατικῆς διοίκησης ἀπὸ τὴν ἄλλη. Προσποιοῦνταν ἔτσι ὅτι ὑπηρετοῦν τὴν πολιτεία, ἐνῶ πραγματικὰ ἤθελαν νὰ ἱκανοποιήσουν προσωπικὰ συμφέροντα καὶ ἀγωνίζονταν μὲ κάθε τρόπο νὰ νικήσουν τοὺς ἀντιπάλους τους. Τοῦτο τοὺς ὁδηγοῦσε νὰ κάνουν τὰ φοβερώτερα πράματα ἐπιδιώκοντας νὰ ἐκδικηθοῦν τοὺς ἀντιπάλους τους, ὄχι ὡς τὸ σημεῖο ποὺ ἐπιτρέπει ἡ δικαιοσύνη ἢ τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας, ἀλλὰ κάνοντας τὶς ἀγριότερες πράξεις, μὲ μοναδικὸ κριτήριο τὴν ἱκανοποίηση τοῦ κόμματός τους. Καταδίκαζαν ἄνομα τοὺς ἀντιπάλους τους ἢ ἁρπαζαν βίαια τὴν ἐξουσία, ἕτοιμοι νὰ κορέσουν τὸ μίσος τους. Καμιὰ ἀπὸ τὶς δύο παρατάξεις δὲν εἶχε κανέναν ἠθικὸ φραγμὸ κ' ἐκτιμοῦσε περισσότερο ὅσους κατόρθωναν νὰ κρύβουν κάτω ἀπὸ ὡραῖα λόγια φοβερὲς πράξεις. Ὅσοι πολίτες ἦσαν μετριοπαθεῖς θανατώνονταν ἀπὸ τὴν μιὰ ἢ τὴν ἄλλη παράταξη, εἴτε ἐπειδὴ εἶχαν ἀρνηθῆ νὰ πάρουν μέρος στὸν ἀγώνα εἴτε ἐπειδὴ ἡ ἰδέα καὶ μόνο ὅτι θὰ μποροῦσαν νὰ ἐπιζήσουν προκαλοῦσε ἐναντίον τους τὸν φθόνο.

Ἔτσι οἱ ἐμφύλιοι σπαραγμοὶ ἔγιναν αἰτία ν' ἀπλωθῆ σ' ὅλο τὸν ἑλληνικὸ κόσμο κάθε μορφὴ κακίας καὶ τὸ ἦθος, ποὺ εἶναι τὸ κύριο γνώρισμα τῆς εὐγενικῆς ψυχῆς, κατάντησε νὰ εἶναι καταγέλαστο κ' ἐξαφανίστηκε. Ὁ ἀνταγωνισμὸς δημιούργησε ἀπόλυτη δυσπιστία καὶ δὲν ὑπῆρχε τρόπος ποὺ νὰ μπορῆ νὰ τὴν διαλύση, οὔτε ἐγγυήσεις οὔτε ὅρκοι φοβεροί. Ὅλοι, ὅταν ἐπικρατοῦσαν, ξέροντας ὅτι δὲν ὑπῆρχε ἐλπίδα νὰ κρατηθοῦν μόνιμα στὴν ἐξουσία, προτιμοῦσαν, ἀντὶ νὰ δώσουν πίστη στοὺς ἀντιπάλους τους, νὰ πάρουν τὰ μέτρα τους γιὰ νὰ μὴν πάθουν οἱ ἴδιοι. Τὶς περισσότερες φορὲς ἐπικρατοῦσαν οἱ διανοητικὰ κατώτεροι. Φοβόνταν τὴν δική τους ἀνεπάρκεια καὶ τὴν ἱκανότητα τῶν ἀντιπάλων τους κ' ἔτσι, γιὰ νὰ μὴν νικηθοῦν στὴν συζήτηση καὶ γιὰ νὰ μὴν πέσουν θύματα τῶν ὅσων οἱ ἄλλοι θὰ ἐπινοοῦσαν, δὲν εἶχαν κανένα δισταγμὸ νὰ προχωρήσουν σὲ βίαιες πράξεις. Ὅσοι, πάλι, περιφρονοῦσαν τοὺς ἀντιπάλους τους, νόμιζαν ὅτι μποροῦσαν σύγκαιρα νὰ καταλάβουν τὰ σχέδιά τους. Θεωροῦσαν ὅτι δὲν ἦταν ἀνάγκη νὰ μεταχειριστοῦν βία γιὰ τὰ ὅσα μποροῦσαν, καθὼς νόμιζαν, νὰ πετύχουν μὲ τὶς ραδιουργίες τους. Ἔτσι, τὶς περισσότερες φορές, δὲν φυλάγονταν καὶ οἱ ἀντίπαλοί τους τοὺς ἀφάνιζαν].

Θουκυδίδου, «Ἱστορία» Γ΄ 82-84 (Μετ. Ἄγγ. Βλάχου)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΕΚΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

1. ΟΙ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ ΤΥΡΑΝΝΟΙ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Ἡ Σπάρτη φέρθηκε μὲ γενναιοφροσύνη τὴ στιγμὴ τῆς ἥττας τῶν Ἀθηναίων. Δὲ θέλησε νὰ σπιλώση τὸ ὄνομά της στοὺς αἰῶνες κι ἀπόρριψε τὶς φοβερὲς προτάσεις τῶν Κορινθίων καὶ ἄλλων Ἑλλήνων, ποὺ πόθησαν νὰ ἰδοῦν ἰσοπεδωμένη τὴν Ἀθήνα νὰ σβήνη ἀπὸ τὸ χάρτη.

Ὀλιγαρχία στὴν Ἀθήνα. Στοὺς ὅρους ὅμως τῆς εἰρήνης, ποὺ ἔκλεισαν μὲ τοὺς νικημένους Ἀθηναίους, στάθηκαν σκληροὶ οἱ Σπαρτιάτες. Στὴν κοιτίδα τῆς δημοκρατίας ὁ Λύσανδρος παράδωσε τὴν ἀρχὴ σὲ τριάντα ὀλιγαρχικούς, μὲ ἀρχηγὸ τὸ Θηραμένη, ποὺ κυβέρνησαν μὲ τόση ἀγριότητα, ὥστε ὀνομάστηκαν *Τύραννοι*. Στοὺς ὀχτὼ μῆνες ποὺ ἔμειναν στὴν ἐξουσία (τοὺς ὑποστήριξε ἡ σπαρτιατικὴ φρουρά), ἔκαμαν φριχτὲς καταδιώξεις τῶν πολιτῶν καὶ σκότωσαν γύρω στοὺς 1.500 ἀνθρώπους. Ἡ ληστεία κι ἡ ἁρπαγὴ ἦταν στὴν ἡμερήσια διάταξη. Στὸ τέλος συγκρούσθηκαν ἄγρια καὶ μεταξύ τους.

Ἀποκατάσταση τῆς Δημοκρατίας. Θρασύβουλος. Ἦταν τόσο φοβερὸ τὸ καθεστώς τους, ὥστε ὅταν οἱ δημοκρατικοὶ Ἀθηναῖοι, ποὺ μὲ ἀρχηγὸ τὸ Θρασύβουλο εἶχαν καταφύγει στὴν Θήβα, προχώρησαν ἀπὸ τὸ φρούριο τῆς Φυλῆς (στὴν Πάρνηθα) πρὸς τὸν Πειραιὰ καί, ἀφοῦ τὸν κατέλαβαν, κατάλυσαν τὴν τυραννία, οἱ ἴδιοι οἱ Σπαρτιάτες δὲ θέλησαν νὰ ὑποστηρίξουν τοὺς Τριάκοντα. Ὁ Θρασύβουλος ἔδωσε γενικὴ ἀμνηστία* καὶ ξανάφερε τὴ δημοκρατία στὴν Ἀθήνα.

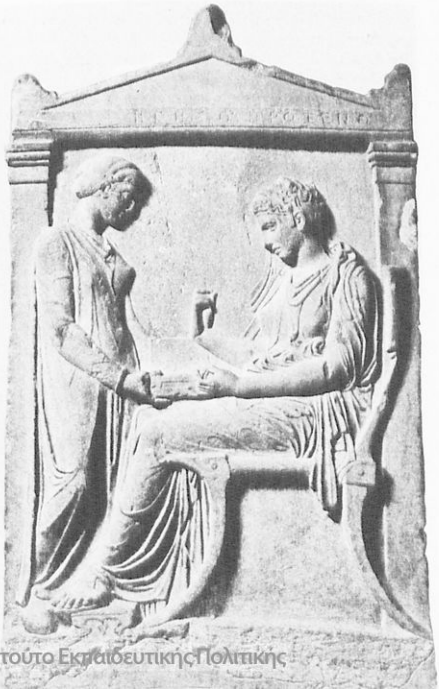

Ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο τῆς Ἡγησώς, κόρης τοῦ Προξένου. Ἡ νεκρὴ Ἡγησὼ, καθισμένη σ' ἕνα θαυμάσιο θρόνο, πατώντας σὲ ὑποπόδιο, φορεῖ κατάσαρκα τὸ χιτώνα καὶ ἀπὸ πάνω τὸ ἱμάτιό της. Ἀπέναντί της ἡ δούλη της, γεμάτη θλίψη, τῆς ἀκουμπάει στὰ πόδια τὸ κουτὶ μὲ τὰ κοσμήματά της, ἀπὸ ὅπου ἡ Ἡγησὼ ἔχει πάρει ἕνα κόσμημα, ποὺ παριστάνόταν ἄλλοτε ζωγραφιστὸ καὶ ποὺ τὸ κοιτάζει. Ἡ κομψὴ γυναίκα, συγκρατημένη ἀπολύτως, ἀποπνέει τὴ θλίψη τοῦ θανάτου ποὺ τὴ στέρησε τόσο νέα ἀπὸ τὶς ἁπλὲς χαρὲς τῆς ζωῆς, ποὺ τὶς συμβολίζει τὸ κόσμημα. Θαυμάσιο ἔργο τῆς τελευταίας δεκαετίας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

2. ΟΙ ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ ΚΑΙ Η ΠΕΡΣΙΑ

Οἱ Ἕλληνες μισθοφόροι ξένων. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ καθιερώνεται ἕνα παράξενο φαινόμενο, ποὺ ὀφείλεται στὴν οἰκονομικὴ κακοδαιμονία ποὺ μάστιζε τότε τὴν Ἑλλάδα. Πολλοὶ Ἕλληνες φεύγουν ἀπὸ τὶς πόλεις τους καὶ προσφέρουν, ὡς μισθοφόροι, τὶς στρατιωτικές τους ὑπηρεσίες στοὺς Πέρσες. Ἀρχίζει, μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο, μιὰ σοβαρὴ ἀφαίμαξη ζωτικῶν στοιχείων ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.

Κύρος. Μάχη στὰ Κούναξα (401 π.Χ.). Ὁ Λύσανδρος εἶχε γοητεύσει τὸ βασιλιὰ τῶν Περσῶν Ἀρταξέρξη μὲ τὴ γενναιότητά του. Ἔτσι, συμπάθησε χάρη σ' αὐτὸν καὶ τὴ Σπάρτη. Ὅταν, ὅμως, ὁ ἀδελφός του ὁ *Κύρος*, μὲ σπαρτιατικὴ βοήθεια, τὸν χτύπησε θέλοντας νὰ τοῦ πάρη τὴ βασιλεία, ὁ θαυμασμὸς γιὰ τὴ Σπάρτη χλώμιασε. Στὴ μάχη τῶν δύο ἀδελφῶν στὰ *Κούναξα* νικήθηκε ὁ Ἀρταξέρξης, ὁ Κύρος ὅμως σκοτώθηκε (401 π.Χ.).

Κάθοδος τῶν Μυρίων. Τότε, σημειώθηκε ἕνα πρωτόφαντο γεγονὸς ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες μισθοφόρους, ποὺ ἔμεινε θαυμαστὸ κατόρθωμα στὴν ἱστορία: *ἡ Κάθοδος τῶν Μυρίων*. Δέκα χιλιάδες Ἕλληνες ποὺ ἦταν στὸ στρατόπεδο τοῦ Κύρου, μὲ ἀρχηγὸ τὸν Ἀθηναῖο Ξενοφώντα κατόρθωσαν, παρ' ὅλες τὶς ἀντίξοες περιστάσεις, νὰ διαβοῦν τὴν ἐχθρικὴ χώρα καὶ νὰ φτάσουν στὸν Εὔξεινο.

Οἱ Σπαρτιάτες ἐνδιαφέρονται γιὰ τὶς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη οἱ ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, τὸ πιὸ τυραννισμένο μέρος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἶχαν καὶ πάλι προβλήματα μὲ τοὺς Πέρσες. Οἱ Σπαρτιάτες πίστεψαν πὼς εἶχαν, τώρα πιά, χρέος νὰ τὶς βοηθήσουν. Ἔστειλαν, ἔτσι, δυὸ στρατηγοὺς – τὸ Θίβρωνα ἀρχικά, καὶ ὕστερα τὸ Δερκυλίδα – ποὺ δὲν κατόρθωσαν ὅμως σπουδαῖα πράγματα.

Ἀγησίλαος. Στὸ μεταξύ, τὸ 396, ὁ βασιλιὰς τῆς Σπάρτης *Ἀγησίλαος* – ἕνας ἄνθρωπος ποὺ ὁ ἱστορικὸς Ξενοφῶν τὸν χαρακτηρίζει τέλειο –, εὐγενικὸς καὶ φιλάνθρωπος, *μὲ σκέψεις πανελλήνιες*, ἔβαλε στὸ μυαλό του νὰ καταλύση τὸ

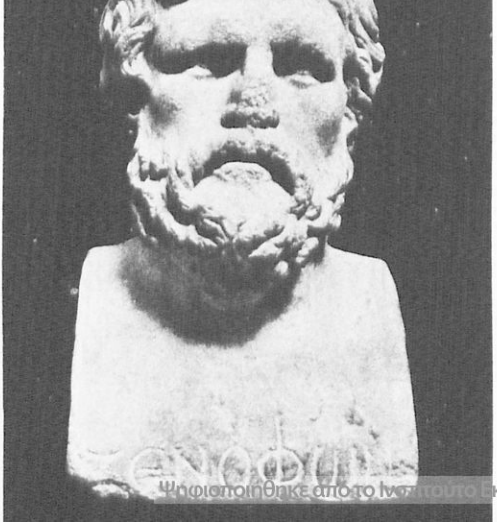

Ὁ Πέρσης σατράπης Τισσαφέρνης. 4ος π.Χ. αἰ. Cabinet des medailles (Παρίσι).

Μαρμάρινο πορτραῖτο τοῦ ἱστορικοῦ Ξενοφώντος. Μουσεῖο Ἀλεξανδρείας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

περσικὸ κράτος. Τὸ ὅπλο ὅμως, ποὺ ἡ ἴδια ἡ πόλη του δέχτηκε ἄλλοτε νὰ χρησιμοποιήση ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων (*τὰ περσικὰ χρήματα*), δόθηκε τώρα στοὺς ἐχθροὺς τῆς Σπάρτης. Καὶ τοῦ εὐγενικοῦ ἀνθρώπου ἡ προσπάθεια ἔπεσε στὸ κενό.

Μάχη στὴν Κορώνεια (394 π.Χ.). Ἀναγκάστηκε, ἀφήνοντας τὴ Μ. Ἀσία, ὅπου εἶχε κερδίσει ἀρκετὲς νίκες ἐναντίον τῶν Περσῶν, νὰ γυρίση γρήγορα στὴν Ἑλλάδα, γιὰ ν' ἀντιμετωπίση τοὺς συνασπισμένους μὲ περσικὰ χρήματα Θηβαίους, Κορινθίους καὶ Ἀργείους, μαζὶ καὶ τοὺς Ἀθηναίους, ποὺ τοὺς νίκησε τὸ 394 στὴν *Κορώνεια* τῆς Βοιωτίας.

Ἔξι χρόνια κράτησε ὁ πόλεμος (ὡς τὸ 392) καὶ στὸ διάστημα αὐτό, στὴν περιόχὴ τῆς Κορινθίας ὅπου μεταφέρθηκαν οἱ ἐπιχειρήσεις (λέγεται γι' αὐτὸ ὁ πόλεμος Βοιωτικὸς ἢ Κορινθιακός), φάνηκε καθαρὰ πὼς οἱ Σπαρτιάτες δὲν κατόρθωσαν νὰ ἐπιβληθοῦν στοὺς ἄλλους Ἕλληνες.

Ἰφικράτης. Κόνων. Στὴν περίσταση αὐτὴ δυὸ σημαντικὰ γεγονότα ἀνέβασαν πάλι τὴν Ἀθήνα: 1. Ὁ στρατηγὸς *Ἰφικράτης* ὀργάνωσε μ' ἐλαφρὰ σώματα (πελταστῶν) τὸν ἀθηναϊκὸ στρατὸ (νίκησε ἔτσι καὶ τοὺς Σπαρτιάτες στὸν Κορινθιακὸ πόλεμο). 2. Ὁ στρατηγὸς *Κόνων* κατέστρεψε τὸ ναυτικὸ ποὺ εἶχαν οἱ Σπαρτιάτες στὴν Κνίδο (394). Ὕστερα, μὲ τὰ ἴδια περσικὰ πλοῖα λεηλάτησε τὰ παράλια τῆς Λακωνικῆς καὶ τῆς Μεσσηνίας, ἔδωσε χρήματα στοὺς ἀντιπάλους τῆς Σπάρτης καί, πάλι μὲ περσικὸ χρυσάφι, ὕψωσε ξανὰ τὰ τείχη τῆς Ἀθήνας.

3. Η ΑΝΤΑΛΚΙΔΕΙΟΣ ΕΙΡΗΝΗ (386 π.Χ.)

Ὁ Ἀρταξέρξης ἀλλάζει πολιτική. Ἡ νέα ἐμφάνιση τῆς Ἀθήνας καὶ μερικὲς ἐπιτυχίες τοῦ ναυτικοῦ της στὸν Ἑλλήσποντο ἀνησύχησαν τοὺς Πέρσες. Εἶχε φτάσει ἡ στιγμὴ νὰ ἐκμεταλλευτῆ ἡ Σπάρτη τὴ δυσφορία τοῦ Ἀρταξέρξη, ἔτσι ὥστε νὰ πάψουν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ χρήματα νὰ παίρνουν ἀπὸ τοὺς Πέρσες καὶ νὰ ὀργανώνουν τὴ συμμαχία τους.

Μὲ τὶς προσπάθειες τοῦ πονηροῦ Σπαρτιάτη ναυάρχου Ἀνταλκίδα, ποὺ γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ τὸν ἔστειλαν στὴν Ἀσία, ὁ Ἀρταξέρξης ἐπιβάλλει τὸ 386 π.Χ. πρωτάκουστη συμφωνία. Τίμημα καὶ πάλι στάθηκαν οἱ ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, ποὺ οἱ Σπαρτιάτες πρόθυμα τὶς παραχώρησαν στὸ Μεγάλο Βασιλέα. Ἡ εἰρήνη ὀνομάστηκε *Ἀνταλκίδειος*.

Οἱ ὅροι τῆς εἰρήνης. Ἡ Κύπρος καὶ οἱ Μικρασιατικὲς πόλεις περνοῦσαν στὴν περσικὴ κυριαρχία. Οἱ πόλεις στὴν Ἑλλάδα θὰ ἔμεναν ἐλεύθερες κι ἀνεξάρτητες. Στὴν Ἀθήνα θὰ ἀνῆκαν, ἀπὸ δῶ καὶ πέρα, μόνον ἡ Λῆμνος, ἡ Ἴμβρος καὶ ἡ Σκύρος. Ἡ Σπάρτη θὰ φρόντιζε γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς συνθήκης.

Ἔτσι, ἑκατὸ χρόνια μετὰ τοὺς λαμπροὺς κοινοὺς ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῶν Περσῶν, τὸ μίσος τῆς Σπάρτης γιὰ τὴν Ἀθήνα ὁδήγησε στὴν ἄθλια αὐτὴ εἰρήνη, ποὺ εὐτυχῶς δὲ διατηρήθηκε πολὺν καιρό.

4. ΔΕΥΤΕΡΗ ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ (378/7 π.Χ.)

Βάση τῆς συμμαχίας ἡ ἰσονομία κι ἡ ἐλευθερία τῶν συμμάχων. Ὁ φόβος τῶν Περσῶν, ἡ πικρὴ πεῖρα ποὺ ἄφησε ἡ σπαρτιακὴ ἡγεμονία κι ἡ θύμηση τῆς παλαιᾶς αἴγλης τῆς Ἀθήνας, μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ σπαρτιατικοῦ στόλου, ἔκαμαν πολλὲς ἑλληνικὲς πόλεις νὰ ἰδοῦν καὶ πάλι μὲ καλὸ μάτι τοὺς Ἀθηναίους καὶ νὰ ἀναζητήσουν τὴν προστασία τους. Ὕστερα ἀπὸ αὐτό, ὀργανώθηκε ξανὰ ἡ ναυτική τους συμμαχία ἀπὸ τὸ 378/7 π.Χ. (*δεύτερη Ἀθη-*

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ναϊκὴ συμμαχία). Τὴ φορὰ αὐτή, βάση τῆς συμμαχίας ὀρίστηκε ἡ ἰσονομία κι ἡ ἐλευθερία τῶν συμμάχων. Δὲ θὰ πλήρωναν φόρους ἀλλὰ συνεισφορὰ γιὰ τὰ ἔξοδα τοῦ στόλου. Ὅλοι οἱ σύμμαχοι, μιὰ φορὰ τὸ χρόνο, θὰ ἔπαιρναν μέρος μὲ μία ψῆφο στὸ Συνέδριο ποὺ θὰ γινόταν στὴν Ἀθήνα. Στὴ συμμαχία προσχώρησαν ἡ Εὔβοια, τὸ Βυζάντιο, ἡ Λέσβος καὶ ἡ Τένεδος, ἡ Χίος καὶ ἡ Ρόδος.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἡ ἐμφάνιση τοῦ βασιλιᾶ τῆς Σπάρτης Ἀγησιλάου, τελείως πρόσκαιρα, δημιουργεῖ τὶς προϋποθέσεις γιὰ πανελλήνια ὁράματα.
2. Ἡ ἔχθρα κι ἡ ἀπογοήτευση ἑνώνουν τὸ Ἄργος, τὴν Κόρινθο, τὴ Θήβα καὶ τὴν Ἀθήνα ἐναντίον τῆς Σπάρτης καὶ ὁδηγοῦν στὸ Βοιωτικὸ ἢ Κορινθιακὸ πόλεμο.
3. Ἡ Ἀθήνα τειχίζεται ξανά.
4. Καθιερώνεται ἡ συνήθεια τῆς χρησιμοποίησης περσικῶν χρημάτων στοὺς ἀγῶνες τῶν ἑλληνικῶν πόλεων μεταξύ τους.
5. Τὸ θλιβερώτερο γεγονὸς στάθηκε ἡ Ἀνταλκίδειος εἰρήνη, ποὺ μὲ εἰσήγηση τῆς Σπάρτης ἐπιβάλλει στοὺς Ἕλληνες ὁ βασιλιὰς τῆς Περσίας.
6. Ἡ Ἀθήνα ἀνανεώνει, σὲ περιορισμένη κλίμακα, τὴ συμμαχία της, αὐτὴ τὴ φορὰ μὲ ἰσονομία ἀνάμεσα στὶς πόλεις (378/7 π.Χ.).

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Οἱ Ἕλληνες μισθοφόροι ἀντικρίζουν τὴ θάλασσα:
«Κι ἐπειδὴ ἡ βοὴ ὁλοένα καὶ μεγάλωνε κι ἀκουγόταν ὅλο καὶ πιὸ κοντὰ καὶ κάθε τόσο οἱ νεοφερμένοι ὁρμοῦσαν τρέχοντας πρὸς τὸ μέρος ἐκείνων ποὺ φώναζαν κι ὅσο περισσότεροι στρατιῶτες μαζεύονταν τόσο ἡ βοὴ γινόταν πιὸ δυνατή, ὁ Ξενοφῶν ὑποψιάστηκε πὼς κάτι σοβαρὸ συμβαίνει κι ἀνεβαίνει στ' ἄλογο καὶ παίρνοντας μαζί του τὸ Λύκιο καὶ τοὺς καβαλάρηδες ἔτρεχε νὰ δώσῃ βοήθεια· καὶ νά ποὺ σὲ λίγο ἀκοῦνε τοὺς στρατιῶτες νὰ κραυγάζουν, θάλασσα, θάλασσα, κι ἡ λέξη περνοῦσε ἀπὸ στόμα σὲ στόμα. Πρὸς τὰ ἐκεῖ λοιπὸν ἔτρεχαν ὅλοι, καὶ οἱ ὀπισθοφύλακες σέρνοντας μαζί τους γρήγορα τὰ ὑποζύγια καὶ τ' ἄλογα.
Κ' ὅταν ἔφτασαν ὅλοι στὴν κορφὴ τότε μὲ δάκρυα στὰ μάτια ἀγκαλιαζαν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, ἀκόμα καὶ τοὺς στρατηγοὺς καὶ τοὺς λοχαγούς. Καὶ ξαφνικὰ μόλις δόθηκε ἀπὸ κάποιον τὸ σύνθημα οἱ στρατιῶτες βάλθηκαν νὰ κουβαλοῦν πέτρες κι ἔκαναν ἕνα μεγάλο σωρό. Ἐκεῖ ἀπόθεσαν γι' ἀνάθημα πλῆθος δέρματα βοδιῶν καὶ ραβδιὰ καὶ τὶς ἀσπίδες ἀπὸ τὰ λάφυρα κι ὁ ὁδηγὸς κατακομμάτιαζε κι ὁ ἴδιος τὶς ἀσπίδες καὶ τοὺς ἄλλους προέτρεπε νὰ κάνουν τὸ ἴδιο».

Ξενοφῶντος, *Κύρου Ἀνάβασις Δ, 7, 23* (Μετ. Κ. Φ.)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

2. [Ὁ Ἀγησίλαος:

«Ὅσον ἄλλωστε καιρὸ ἔμεινε στὴν ἐξουσία (στὴν Ἀσία) δὲν ἀποδείχθηκε μὲ τὰ ἔργα του βασιλιὰς ἄξιος γιὰ κάθε ἔπαινο, ἐφ' ὅσον ἀφοῦ παρέλαβε ὅλες τὶς πόλεις ποὺ πῆγε νὰ κυβερνήση σὲ κατάσταση ἀναρχίας γιατὶ τὰ πολιτεύματα εἶχαν ἀλλάξει, ὅταν σταμάτησε ἡ ἐξουσία τῶν Ἀθηναίων, κατόρθωσε ὥστε, χωρὶς ἐξορίες καὶ θανάτους, σ' ὅλο τὸ διάστημα ποὺ ἦταν αὐτὸς παρών, οἱ πόλεις νὰ κυβερνιοῦνται ἁρμονικὰ καὶ νὰ εἶναι εὐτυχισμένες. Γι' αὐτὸ κι ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀναχώρησή του, οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀσίας λυπήθηκαν ὄχι σὰ νὰ ἐπρόκειτο γιὰ ἄρχοντα, ἀλλὰ γιὰ πατέρα καὶ φίλο»].

Ξενοφῶντος, *Ἀγησίλαος*, 37 (Μετ. Α.Κ.)

3. [Ὁ Εὐαγόρας τῆς Κύπρου:

«Ἐνῶ πῆρε τὴν πόλη ἐκβαρβαρωμένη κι ἐξαιτίας τῆς φοινικικῆς ἐπιβολῆς οὔτε στοὺς Ἕλληνες ἦταν προσιτή, οὔτε τέχνες γνώριζε, οὔτε ἐμπόριο ἔκαμνε, οὔτε εἶχε λιμάνι, κι αὐτὰ ὅλα τὰ ρύθμισε κι ἀκόμα μεγάλη περιοχὴ ἐπὶ πλέον ἀπόκτησε καὶ μὲ τείχη τὴν περιφρούρησε καὶ πολεμικὰ καράβια ναυπήγησε καὶ μὲ τ' ἄλλα μέσα τόσο μεγάλωσε τὴν πόλη (τὴ Σαλαμίνα), ὥστε νὰ μὴν ὑστερῇ ἀπὸ καμμιὰ πόλη ἑλληνική. Τόσο πανίσχυρη τὴν ἔκαμε, ὥστε νὰ τὴ φοβοῦνται πολλοὶ ἀπὸ κείνους ποὺ τὴν καταφρονοῦσαν πρίν. Κι ὅμως τέτοιαν ἀνάπτυξη δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίσουν οἱ πόλεις, παρὰ μόνον ὅταν κάποιος μὲ τὸ ἦθος τοῦ Εὐαγόρα τὶς κυβερνᾶ καὶ ποὺ ἐγὼ λίγο πρὶν προσπάθησα νὰ σᾶς ἐξηγήσω»].

Ἰσοκράτους, *Εὐαγόρας*, 47 (Μετ. Κ. Φ.)

4. Οἱ ὅροι τῆς Ἀνταλκιδείου εἰρήνης:

«Ὁ βασιλεὺς Ἀρταξέρξης θεωρεῖ δίκαιο οἱ μὲν πόλεις τῆς Ἀσίας, καθὼς καὶ οἱ Κλαζομενὲς καὶ ἡ Κύπρος ἀπὸ τὰ νησιά, νὰ ἀνήκουν σ' αὐτόν, οἱ δὲ ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις, μικρὲς καὶ μεγάλες, ν' ἀφεθοῦν ἐλεύθερες ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Λῆμνο, τὴν Ἴμβρο καὶ τὴ Σκύρο, ποὺ ὅπως καὶ παλαιότερα θὰ ἀνήκουν στοὺς Ἀθηναίους. Ὅσους δὲ δὲν δεχτοῦν αὐτὴ τὴν εἰρήνη θὰ τοὺς πολεμήσω ἐγὼ (ὁ βασιλιὰς τῶν Περσῶν) μαζὶ μὲ ἐκείνους ποὺ θὰ τὴν ἀποδεχτοῦν, καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν καὶ μὲ τὰ πλοῖα καὶ μὲ τὸ χρῆμα μου».

Ξενοφῶντος, «*Ἑλληνικὰ*» *Ε, κεφ. Α, 31* (Μετ. Μιχ. Δαφέρμου)

5. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ἐπαμεινώνδα καὶ ἡ προέλασή του ὡς τὴ Σπάρτη:

«Ἀλλ' ἐπειδὴ ἔβλεπε (ὁ Ἐπαμεινώνδας) πὼς καμιὰ πόλη δὲν προσχωροῦσε σ' αὐτὸν καὶ ὅτι ὁ καιρὸς περνοῦσε, νόμιζε πὼς ἔπρεπε κάτι νὰ κάμῃ· διαφορετικὰ ἀντὶ γιὰ τὴν προηγουμένη δόξα του τὸν περίμενε μεγάλη ἀδοξία. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐπληροφορεῖτο, πὼς οἱ ἀντίπαλοι ἦταν ὀχυρωμένοι γύρω ἀπὸ τὴ Μαντίνεια, κι εἶχαν καλέσει τὸν Ἀγησίλαο καὶ ὅλους τοὺς Λακεδαιμονίους, καὶ ἔμαθε πὼς εἶχε ἐκστρατεύσει ὁ Ἀγησίλαος καὶ βρισκόταν κιόλας στὴν Πελλήνη, ἀφοῦ ἐδείπνησαν καὶ ἔβγαλε τὶς ἀναγκαῖες διαταγές, ξεκίνησε ἀμέσως ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ του ἐναντίον τῆς Σπάρτης. Καὶ ἂν κάποιος Κρητικὸς δὲν ἐρχόταν, κατὰ θεία τύχη, ν' ἀναγγείλῃ στὸν Ἀγησίλαο τὴν προσέγγιση τοῦ στρατοῦ, ὁ Ἐπαμεινώνδας θὰ καταλάμβανε τὴν πόλη σὰν φωλιὰ μὲ πουλάκια, τελείως ἔρημη ἀπὸ ὑπερασπιστές. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ἔμαθε ἀπὸ πρὶν ὁ Ἀγησίλαος, πρόφτασε νὰ ἔρθῃ στὴν πόλη, ὅπου ἀφοῦ παρατάχθηκαν οἱ Σπαρτιάτες, τὴ φύλαγαν, ἂν καὶ ἦταν πολὺ λίγοι, γιατὶ καὶ τὸ ἱππικό τους ὅλο ἦταν στὴν Ἀρκαδία καὶ οἱ μισθοφόροι τους καὶ ἀπὸ τοὺς δώδεκα λόχους των οἱ τρεῖς».

Ξενοφῶντος, «*Ἑλληνικὰ*» *Ζ, κεφ. Δ, 9-10* (Μετ. Μιχ. Δαφέρμου)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

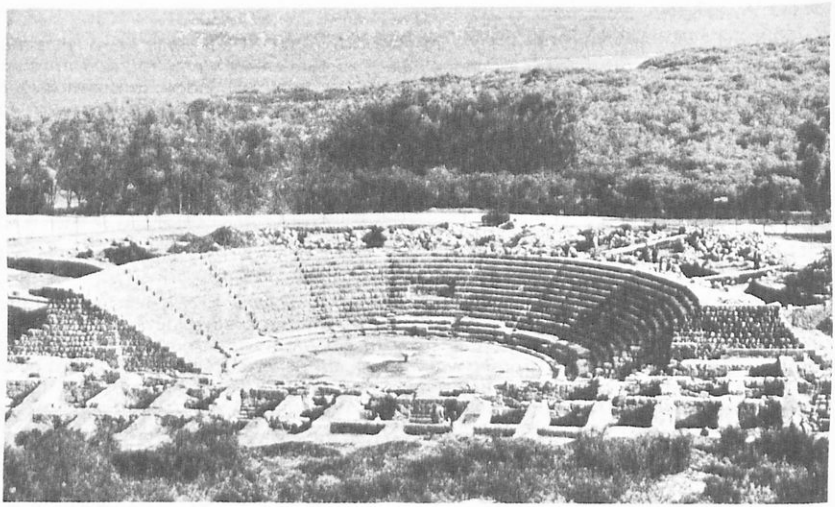

Τὸ ἀρχαῖο θέατρο τῆς Σαλαμίνας στὴν Κύπρο. Στὸ κέντρο τῆς ὀρχήστρας ὑπῆρχε ὁ βωμὸς τοῦ Διονύσου, ὅπως ἦτο καθιερωμένο στὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ θέατρα.

Γύψινη μακέττα τοῦ Ἀσκληπιείου τῆς Μεσσήνης. Ἡ εἴσοδος γίνεται ἀπὸ ἀριστερά, μεταξὺ τοῦ ἀνοικτοῦ θεάτρου καὶ τοῦ ὑπερυψωμένου κτιρίου – γνωστοῦ ὡς «συνεδρίου» (αἰθουσας συνελεύσεων). Στὸ κέντρο εἶναι ὁ ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ μὲ τὸ βωμὸ ἐμπρός του καὶ ἑξέδρες στὰ πλευρά. Περιβάλλεται ἀπὸ στοὰ μὲ κιονοστοιχία ὀλόγυρα. Μὲς ἀπὸ τοὺς κίονες ὑπάρχουν διάφοροι χῶροι. Τὸ συγκρότημα ὁλόκληρο ἔχει ἀνασκαφὴ καὶ μελετηθῆ ἀπὸ τὸν Καθηγητὴ Ἀναστάσιο Ὀρλάνδο.

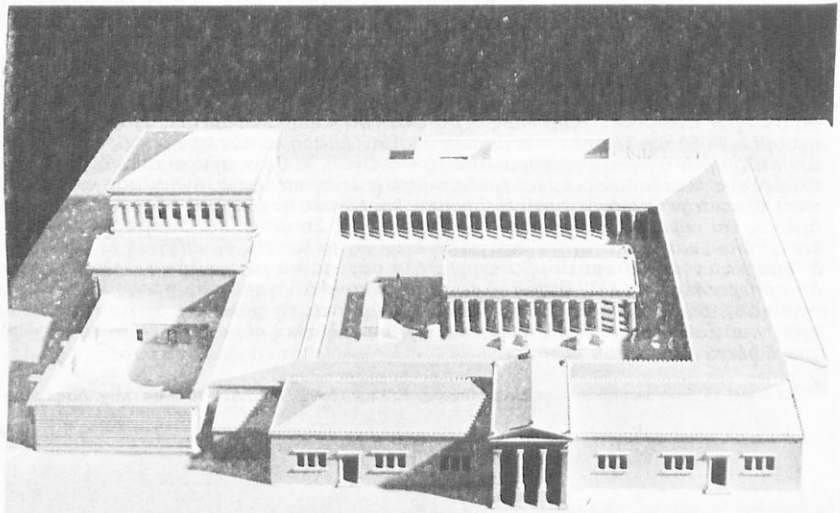

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΕΒΔΟΜΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΘΗΒΑΣ

Γιὰ λίγα χρόνια, μιὰ νέα δύναμη ἑλληνική, ἡ Θήβα, προβάλλει στὸν ὁρίζοντα τελείως ξαφνικά, μὲ τὴν ἐπιθυμία νὰ πάρη τὸ ρόλο ποὺ ἄλλοτε εἶχε ἡ Ἀθήνα κι ἡ Σπάρτη. Δύο σπουδαῖοι Θηβαῖοι ἄνδρες θὰ δώσουν μεγάλη αἴγλη στὴν πόλη τους. Μὲ τὸ χαμό τους θὰ σβήση καὶ τῆς Θήβας τὸ ὅραμα.

1. Η ΘΗΒΑ

Ἡ πολιτικὴ τῆς Θήβας. Ἡ Θήβα, πόλη πανάρχαιη, αἰσθάνθηκε πολὺ ἄσχημα, ὕστερα ἀπὸ τοὺς Περσικοὺς πολέμους, γιὰ τὴ στάση ποὺ εἶχε κρατήσει. Πόλη μεγάλη καὶ δυνατὴ στὴν περιοχή της, ἦταν γεμάτη κυριαρχικὰ ὄνειρα, ὅπως ὅλες οἱ ἑλληνικὲς πόλεις-κράτη σὲ ἀνάλογες περιπτώσεις, καὶ πολὺ ὑπολόγιζε νὰ ἔχη στὰ χέρια της τὸ *Κοινὸν τῶν Βοιωτῶν*. Δὲν εἶδε ποτὲ μὲ καλὸ μάτι τὴ γειτονικὴ Ἀθήνα, πηγαίνοντας ὅμως μὲ τὸ μέρος τῆς Σπάρτης στὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο, καμιὰ ἱκανοποίηση δὲν πῆρε γι' αὐτό. Ἔτσι, μόλις σχηματίστηκε τὸ ἀντίθετο στρατόπεδο, στὶς ἀρχὲς τοῦ 4ου αἰ., μὲ προθυμία στράφηκε ἐναντίον της στὸ Βοιωτικὸ ἢ Κορινθιακὸ πόλεμο.

Τὰ δύο κόμματα. Οἱ πολιτικὲς διαμάχες στὸ χῶρο της ἦταν ἔντονες. Καὶ οἱ δυὸ παρατάξεις, δημοκρατικοὶ καὶ ἀριστοκρατικοί, ἦταν ἰσχυρές. Στὴν περίπτεια τῶν Ἀθηναίων μὲ τοὺς Τριάκοντα, βοήθησαν τοὺς δημοκρατικούς. Μεγάλη ἐλπίδα τῶν δημοκρατικῶν Θηβαίων καὶ αἰτία τῆς πρόσκαιρης ἀνόδου τῆς Θήβας στὸ πολιτικὸ στερέωμα τῆς Ἑλλάδας ὑπῆρξαν δυὸ σπουδαῖοι ἄνδρες πού, γιὰ λίγα χρόνια, πῆραν στὰ στιβαρά τους χέρια τὴν τύχη τῆς πόλης τους: ὁ *Ἐπαμεινώνδας* καὶ ὁ *Πελοπίδας*.

Ὁ ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος στὸ Σούνιο. Ὁ ἄγνωστος ἀρχιτέκτων ποὺ τὸν ἔφτιασε, θέλησε νὰ κάμη ψηλότερες ἀπὸ τὸ κανονικὸ τὶς δωρικὲς κολόνες τοῦ ναοῦ, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ χάση κάπως τὴ στιβαρότητά του ὁ ρυθμὸς καὶ τὸ κτίριο ἀπὸ μακριὰ νὰ γελάη τὸ μάτι, γιατὶ δὲν καταλαβαίνει ὁ θεατὴς πὼς εἶναι δωρικό. Ἡ δοκιμὴ αὐτὴ πάντως, ποὺ στὸ δικό μας αἰσθητήριο σήμερα δὲν συγκρούεται μὲ τίποτα καὶ μᾶς ἀρέσει, φαίνεται πὼς στὴν ἀρχαιότητα δὲν ἱκανοποίησε τοὺς Ἀθηναίους, γιατὶ τὸ πείραμα αὐτὸ δὲν ἐπαναλήφθηκε. Οἱ κίονες τοῦ δωρικοῦ ρυθμοῦ θεωρήθηκαν ἀπολύτως κανονικοὶ στὸ ὕψος τῶν πεντέμισι διαμέτρων. Ἔργο τῆς δεύτερης πενηνταετίας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

2. ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ ΚΑΙ ΠΕΛΟΠΙΔΑΣ

Οἱ ἀριστοκρατικοὶ Θηβαῖοι καλοῦν τοὺς Σπαρτιάτες. Τὸ 382, ἡ Θήβα γνώρισε μιὰ περιπέτεια ἀπροσδόκητη. Σπαρτιατικὸς στρατός, ποὺ κατευθυνόταν πρὸς τὴ Χαλκιδική, περνώντας ἀπὸ τὸ χῶρο της κατέλαβε τὴν ἱστορική της ἀκρόπολη, τὴν Καδμεία, ὕστερα ἀπὸ πρόσκληση τῶν ἀριστοκρατικῶν, τοὺς παράδωσε τὴν ἐξουσία καὶ ἐγκατάστησε ἐκεῖ σπαρτιατικὴ φρουρά.

Οἱ δημοκρατικοὶ μὲ τὴ βοήθεια τῶν Ἀθηναίων τοὺς διώχνουν. Οἱ δημοκρατικοὶ ἀναγκάστηκαν νὰ φύγουν καὶ γύρεψαν καταφύγιο στὴν Ἀθήνα. Ἀπὸ κεῖ φρόντισαν νὰ ἐλευθερώσουν τὴν πόλη τους. Συνεννοήθηκαν γι' αὐτὸ μὲ ὁμοϊδεάτες φίλους τους στὴ Θήβα καὶ στὴν κατάλληλη στιγμὴ μπῆκαν κρυφὰ μὲς στὴν πόλη, ὅπου πῆραν τὴν ἐξουσία στὰ χέρια τους κι ἔδιωξαν τὴ σπαρτιατικὴ φρουρά.

Πελοπίδας. Ἱερὸς Λόχος. Στὴν ἐπιχείρηση αὐτὴ πῆρε μέρος κι ὁ Θηβαῖος Πελοπίδας. Σπουδαῖος στρατιωτικὸς ὀργανωτής, ἔμεινε περίφημος γιὰ τὴ φιλοπατρία του. Ἐκεῖνος εἶχε φροντίσει νὰ ὀργανώση τὸν *Ἱερὸ Λόχο* στὴ Θήβα (300 διαλεχτὰ παλικάρια ἀποφασισμένα νὰ πολεμήσουν ὡς τὴν τελευταία τους πνοή, χωρὶς νὰ ἐγκαταλείψουν τοὺς συμπολεμιστές τους ποτέ).

Ἐπαμεινώνδας. Ἱστορικὴ ἔμεινε ἡ φιλία τοῦ Πελοπίδα μὲ τὸν Ἐπαμεινώνδα, ἄνδρα συνετό, σπουδαῖο στρατιωτικὸ καὶ διπλωμάτη, τίμιο καὶ μὲ ἐξαιρετικὴ μόρφωση, ὄχι ὅμως πολιτικὸ περιωπῆς.

Ἡ θηβαϊκὴ ἡγεμονία. Τὴν ἐποχὴ αὐτή, μὲ τὴ φροντίδα τῶν δυὸ ἀνδρῶν, ἡ Θήβα ἀπόχτησε γερὸ στρατὸ κι ἅπλωσε τὴν ἡγεμονία της στὶς ἄλλες βοιωτικὲς πόλεις. Τὸ πράγμα ἀνησύχησε τοὺς Ἀθηναίους, ποὺ δὲν τοὺς ἄρεσε ἡ ὕπαρξη τόσο δυνατοῦ κράτους πλάι στὴ χώρα τους. Γι' αὐτὸ ζήτησαν νὰ γίνη Συνέδριο στὴ Σπάρτη, γιὰ ν' ἀποφασιστῆ γενικὴ εἰρήνευση στὴν Ἑλλάδα καὶ κατάπαυση τῶν ἐχθροπραξιῶν.

Οἱ Σπαρτιάτες κινοῦν γιὰ τὴν Θήβα. Ὁ Ἐπαμεινώνδας, ἀπεσταλμένος τῆς πόλης του, ἀρνήθηκε νὰ ὑπογράψη τὴ συνθήκη. Δὲ δεχόταν νὰ γίνουν αὐτόνομες ὅλες οἱ πόλεις, ὅπως ἀποφασίστηκε, γιατὶ τότε θὰ διαλυόταν ἡ θηβαϊκὴ ἡγεμονία στὴ Βοιωτία. Οἱ ἄλλες ὅμως πόλεις συμφώνησαν. Ἔτσι, σπαρτιατικὸς στρατὸς ξεκίνησε πρὸς τὴ Θήβα, γιὰ νὰ τὴν ἀναγκάση νὰ ἀφήση τὶς ἀντιρρήσεις.

3. ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΘΗΒΑΙΩΝ

Μάχη στὰ Λεῦκτρα (371). Ἡ σύγκρουση τῶν Θηβαίων μὲ πολυαριθμότερο σπαρτιατικὸ στρατὸ κι ἀρχηγὸ τὸ βασιλιὰ τῆς Σπάρτης Κλεόμβροτο ἔγινε στὰ Λεῦκτρα (371). Ἡ ἔξοχη ἄσκηση τοῦ θηβαϊκοῦ στρατοῦ, ἡ νέα παράταξη (*λοξὴ φάλαγγα*) ποὺ ἐφάρμοσε ὁ Ἐπαμεινώνδας, κι ἡ ἄφταστη γενναιότητα τοῦ Ἱεροῦ Λόχου ποὺ τὸν ὁδήγησε ὁ Πελοπίδας, σταθηκαν ἀποφασιστικά. *Οἱ Σπαρτιάτες νικήθηκαν πέρα γιὰ πέρα, ὁ βασιλιάς τους σκοτώθηκε καὶ ἄφησαν 1.000 νεκροὺς στὸ πεδίο τῆς μάχης.*

Ξαφνικά, ὁ θρύλος γιὰ τὸν ἀήττητο σπαρτιατικὸ στρατὸ ἄρχισε νὰ φαίνεται ξεπερασμένος, καὶ πολλὲς σύμμαχες πόλεις τῆς Σπάρτης ἔδειξαν διάθεση νὰ ἀποστατήσουν. *Τὸ μεγάλο αὐτὸ χτύπημα ἦταν ἡ ἀρχή.*

Ὁ Ἐπαμεινώνδας στὴ Λακωνική. Τὸν ἄλλο χρόνο (370), ὁ Ἐπαμεινώνδας ἔφτασε μὲ στρατὸ ὡς τὴν ἴδια τὴ Σπάρτη, λεηλατώντας τὴ Λακωνική. Ὕστερα, προχωρώντας πρὸς τὴν Ἀρκαδία, ἵδρυσε κι ὀχύρωσε στὰ σύνορά της τὴ *Μεγαλόπολη*, ποὺ τὴν ὅρισε κέντρο τῆς Ἀρκαδικῆς συμμαχίας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἵδρυση τῆς Μεσσήνης. Κατόπιν πῆγε στὴ Μεσσηνία, τὴν ἀπελευθέρωσε κι ἔφερε τοὺς Μεσσηνίους νὰ κατοικήσουν στὴ νέα πόλη ποὺ ἵδρυσε, τὴ *Μεσσήνη*.

Ἡ δράση του γιὰ λογαριασμὸ τῶν δημοκρατικῶν κι ἀντισπαρτιατικῶν δυνάμεων δὲ συγκίνησε τοὺς Ἀθηναίους, ποὺ ἀντίθετα, ὅταν ἐξακρίβωσαν πὼς οἱ Θηβαῖοι σκέφτονταν νὰ ἑτοιμάσουν στόλο, ἔκλεισαν συμμαχία μὲ τοὺς Σπαρτιάτες.

Συμμαχία Θηβαίων μὲ Μακεδόνες. Ὁ Πελοπίδας, στὸ μεταξύ, στερέωσε τὴν ἐπιρροὴ τῆς Θήβας στὴ Θεσσαλία καὶ ἔκλεισε συμμαχία μὲ τὴ Μακεδονία. Μαζί του πῆρε *30 Μακεδόνες ὁμήρους γιὰ ἐξασφάλιση*. Ἕνας ἀπ' αὐτοὺς ἦταν ὁ κατοπινὸς βασιλιάς τους *Φίλιππος ὁ Β΄*.

Οἱ Θηβαῖοι ζητοῦν ἀναγνώριση ἀπὸ τοὺς Πέρσες. Τὸ παλιὸ πιὰ μάθημα τῶν Σπαρτιατῶν τὸ ἐφάρμοσαν κι οἱ Θηβαῖοι. Ἔστειλαν τὸν Πελοπίδα στὰ Σοῦσα, ζητώντας νὰ ἀναγνωριστοῦν ἐκπρόσωποι τῶν Περσῶν στὴν Ἑλλάδα, ἀντὶ γιὰ τοὺς Σπαρτιάτες.

Τὸ τέλος τοῦ Πελοπίδα (364 π.Χ.). Σὲ σύγκρουση τοῦ θηβαϊκοῦ στρατοῦ μὲ τὸν τύραννο Ἀλέξανδρο τῶν Φερῶν, ποὺ οἱ Ἀθηναῖοι ξεσήκωσαν ἐναντίον τῆς Θήβας, ὅταν καράβια της παρουσιάστηκαν στὸ Αἰγαῖο, νίκησαν οἱ Θηβαῖοι, ἀλλὰ ἔχασε τὴ ζωή του ὁ Πελοπίδας (364).

Μάχη στὴ Μαντίνεια. Τὸ 362 π.Χ. γίνεται εἰσβολὴ τοῦ Ἐπαμεινώνδα στὴν Πελοπόννησο. Ἀφοῦ δοκίμασε, μὲ ἀφάνταστο θάρρος, νὰ ἐπιτεθῆ αἰφνιδιαστικὰ στὴ Σπάρτη, συναντήθηκε μὲ τὸν ἑνωμένο στρατὸ ἀπὸ Σπαρτιάτες, Ἀθηναίους, Ἠλείους, Ἀρκάδες καὶ Ἀχαιοὺς στὴ Μαντίνεια. Τὸ στρατηγικό του σχέδιο καὶ πάλι θὰ τὸν ἔβγαζε νικητή, ἀλλὰ στὴν ὁρμὴ τῆς μάχης σκοτώθηκε. Μὲ τὸ θάνατό του ἔσβησε κι ἡ θηβαϊκὴ ἡγεμονία.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Δύο μεγάλοι ἄνδρες τὸν 4ο αἰ. π.Χ. δίνουν φτερὰ στὴ Θήβα νὰ διεκδικήση τὴν ἡγεμονία τῆς Ἑλλάδας: ὁ Πελοπίδας κι ὁ Ἐπαμεινώνδας, σπουδαῖοι στρατηγοί.

2. Σ' ἐλάχιστο διάστημα, πολλὲς πόλεις τῆς Πελοποννήσου, ἡ Βοιωτία, ἡ Θεσσαλία κι ἡ Μακεδονία γίνονται σύμμαχοι τῆς Θήβας.

3. Πρῶτος ὁ Ἐπαμεινώνδας νίκησε τοὺς Σπαρτιάτες στὰ Λεῦκτρα (371).

4. Ἡ μεγάλη αὔξηση τῆς ἐπιρροῆς τῆς Θήβας, τὸ δυνάμωμά της κι ἡ δημιουργία στόλου ὁδήγησαν σὲ συνασπισμὸ Ἀθήνας – Σπάρτης κ.ἄ. πόλεων ποὺ πολέμησαν στὴ Μαντίνεια τὸ 362 ἐναντίον τῶν Θηβαίων. Στὴ μάχη αὐτὴ σκοτώθηκε ὁ Ἐπαμεινώνδας.

5. Χαρακτηριστικὰ τῆς πολιτικῆς τῆς Θήβας στὸν 4ο αἰ. π.Χ. εἶναι: α. Ἡ ἀναδιοργάνωση τοῦ στρατοῦ της κι ἡ νέα τακτικὴ (λοξὴ φάλαγγα). β. Ἡ διάλυση τοῦ θρύλου τῆς ἀνίκητης Σπάρτης. γ. Ἡ προσπάθεια νὰ ἐξυπηρετηθοῦν οἱ ἀντισπαρτιατικὲς δημοκρατικὲς δυνάμεις στὴν Πελοπόννησο. δ. Ἡ τεράστια ἐξάπλωση τῆς θηβαϊκῆς ἡγεμονίας σὲ ὅλη σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα. ε. Ἡ δημιουργία ναυτικοῦ. ὀτ. Λάθος της ἡ ἀνάμειξη τῶν Περσῶν στὶς ἑλληνικὲς ὑποθέσεις.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΟΓΔΟΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

1. Η ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ Β΄ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΣΥΜΜΑΧΙΑΣ

Κάμψη ἐσωτερικὴ τῆς Ἀθήνας. Ἡ ἀλλοτινὴ πρώτη ἑλληνικὴ πόλη, ἐνῶ στὸν πνευματικὸ τομέα συνεχίζει νὰ εἶναι τὸ κέντρο στὴν Ἑλλάδα, ξεπέφτει σὲ ὀργάνωση καὶ πολιτικὴ ἀκτινοβολία. Τὴν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου δὲν τὴν κατευθύνουν πιὰ οἱ παλαιοὶ ἔξοχοι ἄνδρες. Παρουσιάζεται, ὕστερα ἀπὸ τὶς ἀλλεπάλληλες δυστυχίες, μιὰ πτώση, καὶ ἀνεβαίνουν στὴν πολιτικὴ σκηνὴ δημαγωγοί, ποὺ μὲ τὸν καιρό, ἀκόμη κι αὐτοὶ ἀπογοητεύουν τὸ λαό, ποὺ παύει σιγὰ-σιγὰ νὰ ἐνδιαφέρεται, ὅπως ἄλλοτε, γιὰ τὰ *«κοινά»**. Οἱ πλούσιοι τοῦ χρήματος (ἔμποροι, τραπεζίτες, ἐφοπλιστὲς) κοιτάζουν νὰ ἐξυπηρετήσουν τὰ συμφέροντά τους μόνο, κι ἡ διαμάχη τῶν κομμάτων ἔχει πέσει πολὺ χαμηλά. Καταργεῖται ἡ ὑποχρεωτικὴ στρατιωτικὴ θητεία καὶ ὁ στρατὸς ἀποτελεῖται ἀπὸ μισθοφόρους.

Συμμαχικὸς πόλεμος (357-355 π.Χ.). Καὶ στὴ δεύτερη συμμαχία παρατηρήθηκαν τὰ ἴδια λάθη ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ἀμετανόητων Ἀθηναίων. Τὰ διάφορα μέτρα τους ἐναντίον τῶν συμμάχων (φορολογία, *κληρουχίες**, στρατολογία) προκαλοῦσαν τὴ δυσφορία τους, κι οἱ Πέρσες περίμεναν τὴν εὐκαιρία νὰ τοὺς ξεσηκώσουν σὲ ἀποστασία. Γιὰ νὰ ἀντιδράσουν στὴ διάλυση οἱ Ἀθηναῖοι, ἐπιχείρησαν τὸ *Συμμαχικὸ πόλεμο* (357-355), γιὰ νὰ πάρουν πίσω τὸ Βυζάντιο, τὴ Χίο, τὴ Ρόδο καὶ τὴν Κῶ. Εἶχε περάσει ὅμως πιὰ ὁ καιρὸς ποὺ πετύχαιναν. Ἀναγκάστηκαν νὰ δεχτοῦν νὰ ὑπογράψουν συνθήκη (355), ποὺ ἔδινε τὴν εὐχέρεια στοὺς συμμάχους νὰ φεύγουν ἀπὸ τὴ συμμαχία ἐλεύθερα, χωρὶς συνέπειες.

2. Η ΣΠΑΡΤΗ ΚΑΙ Η ΘΗΒΑ

Ἡ Σπάρτη ἀργοσβήνει. Ἀκόμη χειρότερη ἦταν ἡ κατάσταση τῆς Σπάρτης. Ἡ παρουσία τοῦ Ἐπαμεινώνδα στάθηκε τὸ μεγάλο της χτύπημα. Δὲν μπόρεσε νὰ συνέλθη ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπόσπαση τῆς Μεσσηνίας, κι οἱ πόλεις τῆς Ἀρκαδίας ἀποτελοῦσαν ἰσχυρὴ ἕνωση ἐναντίον της. Ἡ ἀλλοτινὴ ἡγεμονία της εἶχε διαλυθῆ, κι ἡ πόλη ἀργόσβηνε στὴ σκιά. Οἱ πολλοὶ πόλεμοι ἔφεραν λειψανδρία κι οἱ κλῆροι περνοῦσαν στὰ χέρια τῶν γυναικῶν.

Ἡ Θήβα ξεπέφτει. Ἡ ἐμφάνιση τῆς Θήβας ὑπῆρξε ἕνα φεγγοβόλημα μονάχα στὴν ἱστορία κι ὁ χαμὸς τῶν δύο μεγάλων στρατηγῶν, ποὺ τῆς εἶχαν δώσει φτερά, ἦταν μοιραῖος. Κανεὶς δὲ μπόρεσε νὰ πάρη τὴ θέση τους, ὅταν ἐκεῖνοι ἔλειψαν. Ἔτσι, τὰ κυριαρχικὰ ὄνειρα τῶν Θηβαίων διαλύθηκαν.

Γενικὴ κόπωση στὶς ἑλληνικὲς πόλεις. Ἔχει κανεὶς τὴν αἴσθηση πὼς στὴν Κεντρικὴ Ἑλλάδα καὶ στὴν Πελοπόννησο οἱ ἄνθρωποι εἶχαν κουραστῆ ἀνεπανόρθωτα ἀπὸ τοὺς ἐμφύλιους πολέμους καὶ τὴν πολιτικὴ κατάπτωση.

Ἀστυφιλία. Ἀποζητοῦσαν τὴν ἡσυχία τους καὶ προτιμοῦσαν, μὲ τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ, *ν' ἀφήνουν τὴν ὑπαιθρο καὶ νὰ μαζεύωνται στὶς πόλεις.* Δημιουργήθηκε σιγὰ-σιγὰ τεράστια οἰκονομικὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στοὺς πλούσιους καὶ στὴν κατώτερη τάξη.

3. Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ

Οἱ Καρχηδόνιοι ἐξαπλώνονται στὴ Σικελία. Ἡ νίκη τῆς Ἱμέρας ἐναντίον τῶν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Καρχηδονίων δὲν εἶχε ὁριστικὰ ἀποτελέσματα. Καθὼς εἶχαν βάσεις στὸ νησί, οἱ σπουδαῖοι αὐτοὶ ναυτικοὶ καὶ ἔμποροι, ὅταν βρῆκαν τὴν εὐκαιρία, δοκίμασαν καὶ πάλι νὰ ἀπλωθοῦν στὴ Σικελία χτυπώντας τὶς ἑλληνικὲς πόλεις. Τοὺς βοήθησε ὁ φοβερὸς ἀλληλοσπαραγμὸς ἀνάμεσα στὶς ἑλληνικὲς πόλεις-κράτη, ποὺ δὲ σταματοῦσαν νὰ πολεμοῦν. Ἐξασθένησαν ἔτσι, καὶ οἱ Καρχηδόνιοι ποὺ ἀγρυπνοῦσαν, κατόρθωσαν μὲ τὸν καιρὸ νὰ πάρουν τὸν Ἀκράγαντα, τὴ Γέλα, τὴν Ἱμέρα καὶ τὸ Σελινούντα. Ἡ τάση τους ἦταν νὰ κυριαρχήσουν στὸ πλούσιο νησί, ποὺ θὰ τοὺς ἄνοιγε τὸ δρόμο πρὸς τὶς πόλεις τῆς Ἰταλίας.

Διονύσιος ὁ Α΄. Προσωρινὰ τοὺς σταμάτησε ὁ *τύραννος Διονύσιος ὁ Α΄ τῶν Συρακουσῶν* (405-367 π.Χ.), ποὺ ὄχι μόνον ἔκαμε μεγάλον ἀγώνα ἐναντίον τους, ἀλλὰ ἅπλωσε τὴν κυριαρχία του καὶ ἀπέναντι, στὴν Κάτω Ἰταλία, καὶ ἵδρυσε ἀποικίες στὴν Ἀδριατικὴ καὶ στὰ παράλια τῆς Ἰλλυρίας. Τὸ σχετικὰ ἐφήμερο κράτος του, ποὺ στὴν ἐποχή του ἀπόχτησε τεράστια ἀκτινοβολία, ὑπόφερε ἀπὸ νέες ἐπιθέσεις τῶν Καρχηδονίων, τὴν ἐποχὴ ποὺ κυβερνοῦσε ὁ διάδοχός του, ὁ *Διονύσιος ὁ Β΄*.

Τιμολέων. Ἡ πόλη σώθηκε τότε μὲ τὴν ἐπέμβαση τῆς μητρόπολης Κορίνθου, ποὺ ἔστειλε τὸ στρατηγὸ *Τιμολέοντα* νὰ χτυπήση τοὺς ἐχθρούς (344 π.Χ.). Κι αὐτὴ τὴ φορὰ τ' ἀποτελέσματα δὲν εἶχαν διάρκεια. Οἱ Ἕλληνες παντοῦ, μὲ τὶς αἰώνιες ἔχθρες καὶ ἀντιζηλίες, μόνοι τους προετοίμαζαν τὴν καταστροφή τους.

Ἀριστερά: Μαρμάρινο κεφάλι τῆς Ἀφροδίτης. Βρέθηκε στὸ Γυμνάσιο τῆς Σαλαμίνας στὴν Κύπρο. Ἀρχὲς τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Κυπριακὸ Μουσεῖο Λευκωσίας.

Δεξιά: Πήλινο ἀνδρικὸ κεφάλι. Βρέθηκε στὴ Σαλαμίνα τῆς Κύπρου, στὸ «κενοτάφειο τοῦ βασιλιᾶ Νικοκρέοντος», τοῦ τελευταίου τραγικοῦ βασιλιᾶ τῆς Σαλαμίνας, πρὶν ἡ πόλη πέση στὰ χέρια τῶν Πτολεμαίων. Τέλος τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Κυπριακὸ Μουσεῖο Λευκωσίας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

4. Η ΚΥΠΡΟΣ

Ὁ χαλκὸς τῆς Κύπρου, αἰτία τῶν συνεχῶν κατακτήσεων τοῦ νησιοῦ. Ὅπως στὰ προϊστορικὰ χρόνια, τὸ ἴδιο καὶ στὰ ἱστορικά, ἡ Κύπρος ὁλοένα τραβάει κατακτητικὰ τὰ βλέμματα τῶν μεγάλων δυνάμεων τῆς Ἀνατολῆς, γιατὶ ἡ καθεμιὰ ἐπιθυμοῦσε νὰ ἔχη στὴ διάθεσή της τὸ πλούσιο μετάλλευμα ποὺ ἔβγαζε τὸ νησί. Ἔτσι, γιὰ αἰῶνες ἀλλάζει κυρίους τὸ νησί, χωρὶς νὰ ὑποφέρη ἰδιαίτερα πάντα, γιατὶ μόνη ὑποχρέωση τῶν κατοίκων του στοὺς ξένους ἦταν νὰ πληρώνουν φόρο ὑποτελείας.

Ὕστερ' ἀπὸ τοὺς Φοίνικες, οἱ Ἀσσύριοι ἐξουσιάζουν τὴν Κύπρο ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 8ου αἰ. π.Χ. Σ' αὐτὰ τὰ χρόνια, ὑπάρχει μεγάλη οἰκονομικὴ ἄνθηση, ποὺ ὀφείλεται πάντα στὴν ἐμπορία τοῦ χαλκοῦ.

Οἱ Πέρσες ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν Κύπρο. Μὲς στὸν 5ο αἰ. π.Χ., εἴδαμε πὼς ὁ Κίμων ἔχασε τὴ ζωή του πολεμώντας τοὺς Πέρσες στὰ νερά της (449 π.Χ.). Ὕστερ' ἀπὸ τὸ θάνατό του, ἡ Κύπρος πάλι ἔπεσε στὴν περσικὴ κυριαρχία, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Σαλαμίνα ποὺ τὴν πῆραν οἱ Φοίνικες.

Εὐαγόρας. Αὐτὴ τὴ φορά, ἡ Κύπρος ὑπέφερε μὲ τὴν περσικὴ κατάκτηση, καὶ πολλοὶ κάτοικοι πῆραν τὴν ἀπόφαση νὰ φύγουν ἀπὸ τὴ γῆ της. Τὸ μεγάλο αὐτὸ πρόβλημα σταμάτησε, ὅταν ὁ μεγαλύτερος πολιτικὸς τοῦ νησιοῦ, ὁ Εὐαγόρας, ἀφοῦ κατόρθωσε νὰ πάρη τὴν ἐξουσία στὴ Σαλαμίνα, ἀπὸ τοὺς Φοίνικες, ἔγινε βασιλιὰς σ' αὐτὴ τὴν πόλη. Ἐκεῖνος προστάτευσε καὶ τὸν Κόνωνα, ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀτυχία του στοὺς Αἰγὸς Ποταμούς (405 π.Χ.), καὶ στὴ βοήθεια τοῦ Κύπριου πολιτικοῦ ὀφείλεται ἡ νίκη τοῦ Κόνωνος στὴν Κνίδο, τὸ 394 π.Χ.

Μετὰ τὴν ὑπογραφὴ τῆς Ἀνταλκιδείου εἰρήνης καὶ πάλι τὸ νησὶ ἔπεσε στὴν Περσικὴ κυριαρχία, παρ' ὅλους τοὺς ὑπεράνθρωπους ἀγῶνες τοῦ Εὐαγόρα, *ποὺ τὸν νίκησαν οἱ Πέρσες τὸ 385 π.Χ.* Συνθηκολόγησε μαζί τους, τότε, καὶ συμφωνήθηκε καὶ πάλι νὰ πληρώνη φόρο ἡ Κύπρος στὸ Περσικὸ κράτος. Ἡ μοίρα αὐτὴ συνεχίστηκε ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ποὺ ἐλευθέρωσε τὸ νησὶ ἀπὸ τοὺς Πέρσες.

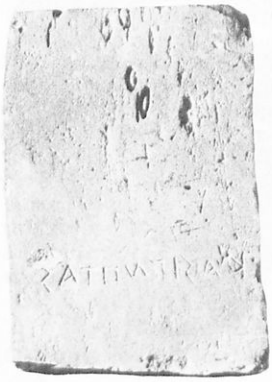

Ἐπιτύμβια στήλη ἀπὸ ἀρβεστόλιθο μὲ δίγλωσση ἐπιγραφή. Ἐμπρὸς γράφει *κασιγνήτας*, δηλ. ἀδελφῆς. Στὸ πλάι ὑπάρχει ἡ ἴδια λέξη στὸ κυπριακὸ συλλαβάριο. Κυπριακὸ Μουσεῖο Λευκωσίας.

Κεφάλι ἀπὸ ἄγαλμα τοῦ Δημοσθένους, ἀντίγραφο ἔργον τοῦ γλύπτη Πολυεύκτου (280 π.Χ.) Μουσεῖο Ny Carlsberg Κοπεγχάγης.

Μαρμάρινη προτομὴ τοῦ φιλοσόφου Πλάτωνος. Ὁ μεγάλος φιλόσοφος παριστάνεται σὲ ὥριμη ἡλικία. Μουσεῖο Βατικανοῦ στὴ Ρώμη.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὸ ἑλληνικὸ ἀλφάβητο εἰσάγεται στὴν Κύπρο. *Τὴν ἐποχὴ τοῦ Εὐαγόρα γίνεται ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου στὴν Κύπρο καὶ ἀναπτύσσεται στὸ νησὶ σπουδαία καλλιτεχνικὴ κίνηση.* Παρ' ὅλες τὶς ξενικὲς κατοχές, ἡ Κύπρος μένει σταθερὰ προσκολλημένη στὰ καλλιτεχνικὰ καὶ πνευματικὰ ρεύματα ποὺ ἀναπτύσσονται στὴν κυρίως Ἑλλάδα.

5. ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΝ 4ο αἰ. π.Χ.

Ἱστορία. Ἐνῶ ἡ πολιτικὴ κατάσταση χειροτέρευε καὶ ξέπεφτε στὶς ἑλληνικὲς πόλεις, ἡ σκέψη τῶν στοχαστῶν, ὀργανωμένη καὶ μὲ σπουδαία παράδοση πίσω της, ἔδωσε νέα ἀριστουργήματα.

Ξενοφῶν. «Ἑλληνικά». Ὁ Ἀθηναῖος Ξενοφῶν, μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, ἀνήσυχος ἄνθρωπος ὁ ἴδιος, προσπάθησε εὐσυνείδητα νὰ συνεχίση τὴν Ἱστορία τοῦ Θουκυδίδη, ἐξακολουθώντας τὴν περιγραφὴ τῶν γεγονότων κι ὕστερα ἀπὸ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο. Δὲν ἔφτασε τὸ ὕψος τοῦ μεγάλου προκατόχου του, ὅμως, μερικὲς σελίδες του εἶναι ἀξιοσημείωτες κι ὁλόκληρη ἡ ἱστορία του (τὰ «Ἑλληνικὰ») ἐξαιρετικὰ πολύτιμη. Τὸ ἔργο του αὐτὸ *τὸ σταμάτησε στὰ γεγονότα τοῦ 362*, κλείνοντάς το μὲ τὴ μάχη στὴ Μαντίνεια. Στὴν πρώτη της φάση ἔχασε τὸν ἀγαπημένο του γιό, τὸ Γρύλλο, ποὺ ἀγωνίστηκε στὴν παράταξη τῶν Ἀθηναίων κι ἔπεσε. Ὁ ἱστορικός, πικραμένος, δὲ συνέχισε πιὰ τὴ συγγραφή.

«Κύρου Ἀνάβασις» κ.ἄ. ἔργα τοῦ Ξενοφῶντος. Ἰδιαίτερα τράβηξε τὴν προσοχὴ τοῦ Ξενοφῶντος κι ἀνάδειξε τὶς πολύμορφες ἱκανότητές του, ἡ *Κάθοδος τῶν Μυρίων*, ποὺ σὰν ἀρχηγός της τὴν ἔζησε ἐντατικά. Ἡ *«Κύρου Ἀνάβασις»* δίνει τὴν περιγραφή της. Ἔγραψε πολλὰ ἄλλα ἔργα (*Ἀπομνημονεύματα*, *Ἀγησίλαος* κ.ἄ.). Ἰδιαίτερη ἀξία ἔχει ἡ *«Κύρου Παιδεία»*.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ περίπου γράφει ὁ μαθητὴς τοῦ Ἰσοκράτους *Ἔφορος*. Ἔδωσε τὴν ἑλληνικὴ ἱστορία ἀπὸ τὴν κάθοδο τῶν Δωριέων ὡς τὸ 340 π.Χ.

[Ρητορική. Λυσίας. Λυκοῦργος. Ὑπερείδης. Οἱ πολιτικὲς ἀνάγκες στὴν Ἀθήνα κι οἱ γενικότερες συνθῆκες τῆς ζωῆς βοήθησαν στὴν ἔντονη καλλιέρ-

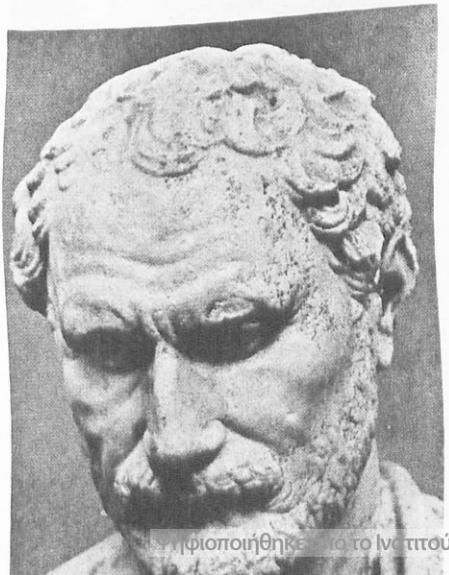

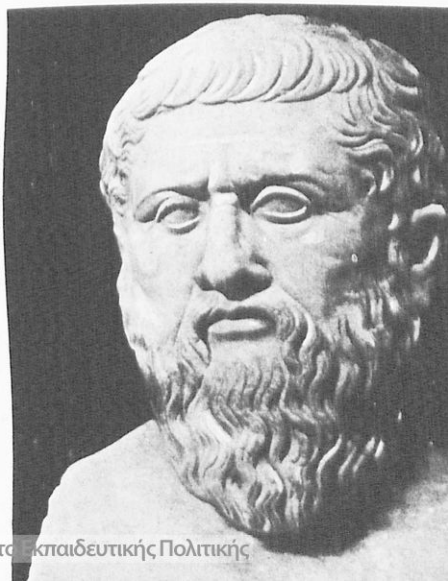

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γεια τῆς ρητορικῆς, ποὺ ἔχει πλῆθος ἄξιους ἐκπροσώπους της αὐτὰ τὰ χρόνια (*Λυσίας, Λυκοῦργος, Ὑπερείδης* κ.ἄ.). Ἔγραψαν ὅλοι διάφορους λόγους ποὺ δίνουν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ λογοτεχνική τους ἀξία, πλῆθος πληροφορίες γιὰ τὸ Δίκαιο τῆς ἐποχῆς.

Ἰσοκράτης. Ὁ *Ἰσοκράτης*, περίφημος δάσκαλος τῆς ρητορικῆς, εἶναι φυσιογνωμία τῆς ἐποχῆς. Εἶχε δική του σχολὴ στὴν Ἀθήνα, ὅπου φοίτησαν οἱ καλύτεροι ἀπὸ τοὺς νεώτερους ρήτορες.

Ἡ κατάπτωση τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας κι ὁ κίνδυνος τῶν Περσῶν ὁδήγησαν τὴ σκέψη του ν' ἀναζητήση ἕναν ἄξιο ἀρχηγό, ποὺ θὰ ἕνωνε ὅλες τὶς ἑλληνικὲς δυνάμεις σὲ κοινὸν ἀγώνα. Πίστεψε, τελικά, στὸ Φίλιππο τὸ Β΄, βασιλιὰ τῆς Μακεδονίας.

«Πανηγυρικός». Μὲ ἰδιαίτερη ἐπιστολή του ἀπευθύνθηκε σ' αὐτόν, ζητώντας νὰ συμφιλιώση τοὺς Ἕλληνες καὶ νὰ γίνη ἀρχηγός τους στὸν ἀγώνα ἐναντίον τῶν Περσῶν. Περίφημος εἶναι ὁ *«Πανηγυρικός»* του λόγος.

Δημοσθένης. Ὁλότελα ἀντίθετη γνώμη εἶχε ὁ *Δημοσθένης*, ὁ Ἀθηναῖος πολιτικὸς καὶ ὁ μεγαλύτερος ρήτορας τῆς ἀρχαιότητας. Διαφωνώντας μὲ τὸν Ἰσοκράτη καὶ πονώντας γιὰ τὴν κατάπτωση τῆς Ἀθήνας, ἔταξε ἔργο τῆς ζωῆς του νὰ ξυπνήση τοὺς συμπολίτες του νὰ θυμηθοῦν τὴν παλαιὰ δόξα, καὶ νὰ σταθῆ ξανὰ στὰ πόδια της ἡ Ἀθήνα.

Στάθηκε ὁ μεγαλύτερος ἐχθρὸς τοῦ Φιλίππου τοῦ Β΄, ποὺ τὸν ἔβλεπε σὰν τὸ φοβερώτερο κίνδυνο γιὰ τὴν Ἀθήνα καὶ γιὰ ὁλόκληρη τὴν Ἑλλάδα.

Φιλοσοφία. Πλάτων. Δύο μεγάλοι φιλόσοφοι ἱδρύουν σπουδαῖες σχολὲς στὴν Ἀθήνα τὸν 4ο αἰ. π.Χ. Ἡ ἄθλια πολιτικὴ κατάσταση σπρώχνει τὸν πρῶτο, τὸν *Πλάτωνα*, τὸν ἀγαπημένο μαθητὴ τοῦ Σωκράτους, νὰ ἀναζητῆ μὲ τὴ σκέψη του τὸ ἰδανικὸ πολίτευμα. Ἔξοχος στοχαστὴς καὶ εὐγενικὸς ἄνθρωπος, πιστὸς στὴ διδασκαλία τοῦ μεγάλου του δασκάλου, ἐξαφάνισε τὸν ἑαυτό

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

του θεληματικά, βάζοντας τὸ Σωκράτη, ὡς κύριο πρόσωπο στοὺς *Διαλόγους* του, νὰ ἀναπτύσση τὶς διάφορες ἰδέες.

Ἀριστοτέλης. Καταγόταν ἀπὸ τὰ Στάγειρα τῆς Χαλκιδικῆς κι ὑπῆρξε δάσκαλος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Ἵδρυσε τὴν *Περιπατητικὴ Σχολὴ* στὴν Ἀθήνα.

Θέατρο. Τὴν πολιτικὴ σάτιρα τοῦ Ἀριστοφάνους τὴ διαδέχεται ἡ *Μέση Κωμωδία*, ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὴ διακωμώδηση διαφόρων συνηθειῶν, τὴ σάτιρα τῶν φιλοσοφικῶν ἀπόψεων, καὶ εἰρωνεύεται τοὺς μύθους. Λίγα ἀποσπάσματα ἔχουν σωθῆ ἀπὸ τοὺς ποιητές της, *Ἀντιφάνη* καὶ *Ἄλεξι*].

6. Η ΤΕΧΝΗ

Ἀλλαγὴ στὸ πνεῦμα τῆς τέχνης. Ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία συνεχίστηκε χωρὶς διακοπὴ ὡς τὰ τέλη τοῦ ἀρχαίου κόσμου, μὲ ἐκπληκτικὴ ἐπίδοση. Ἡ τέχνη τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., ἀξιοσημείωτη σὲ ἐπίπεδο, ἀλλάζει πνεῦμα· μονάχα αὐτὴν ἐκφράζει, δείχνει καθαρὰ πόσο ἦταν ὁριστικὰ χαμένη ἡ γαλήνη κι ἡ ἠρεμία ποὺ ἦταν χυμένη στ' ἀριστουργήματα τῆς φειδιακῆς τέχνης. Λαμπρὰ ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα* στήνονται στοὺς τάφους. Τὰ ὡραιότερα δείγματά τους συναντιῶνται στὴν Ἀθήνα.

[Γλυπτική. Μεγάλος σταθμὸς στὴν πλαστικὴ ὑπῆρξε ἡ δημιουργία τοῦ Τιμοθέου ποὺ ἐργάσθηκε στὴν Ἐπίδαυρο, ἀρχικά, στὰ γλυπτὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, κι ἀργότερα στὸ Μαυσωλεῖο τῆς Ἁλικαρνασσοῦ. Πόνο κι ἀνείπωτη θλίψη ἐκφράζουν τὰ πρόσωπα τῶν ἀγαλμάτων τοῦ ἔξοχου Παριανοῦ γλύπτη *Σκόπα*· γλυκύτητα, ἀφηρημένη συλλογὴ καὶ ἡδυπάθεια οἱ θεοὶ τοῦ Ἀθηναίου *Πραξιτέλους*, γιοῦ τοῦ περίφημου πλάστη *Κηφισοδότου*, ποὺ ἔφτιασε τὸ χάλκινο *σύμπλεγμα τῆς Εἰρήνης μὲ τὸν Πλοῦτο*. Ὁ *Λύσιππος* ὁ Σικυώνιος, περίφημος ἀνδριαντοποιός, ὁ ἀγαπητὸς καλλιτέχνης τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, κατασκεύασε φημισμένα ἀγάλματα. Ὁ Εὐφράνωρ, ὁ Βρύαξις, ὁ Σιλανίων κ.ἄ. ἀξιόλογοι καλλιτέχνες ἔδωσαν ἀξιοσημείωτα δείγματα τῆς δημιουργικότητάς των, ποὺ ἀποτελεῖ ἀπόδειξη τῶν ἀνεξάντλητων δυνάμεων τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἀρχιτεκτονική. Στὴν Ἀρχιτεκτονικὴ σημειώνονται ἀληθινὰ θαύματα. Ὡραῖοι καὶ *μεγάλοι ναοί*, *κυκλικὰ κτίρια* (*θόλοι*), *θέατρα*, κτλ. κατασκευάζονται στὶς μεγάλες ἑλληνικὲς πόλεις, ποὺ φροντίζουν νὰ στολίζουν τοὺς χώρους τους μὲ ἀξιόλογα μνημεῖα.

◀ Ἐπιτύμβια στήλη τῆς Πολυξένης. Ἡ νεκρὴ βαθύτατα θλιμμένη κάθεται σὲ δίφρο, ἐνῶ τὸ κοριτσάκι της ἀκουμπάει ἀμέριμνο στὰ πόδια της. Πίσω της ἄλλη γυναικεία μορφή, συγκρατεῖ τὸ κεφάλι μὲ τὸ ἀριστερό της χέρι στὴ γνωστὴ «στάση περισυλλογῆς», ποὺ δηλώνει τὴ θλίψη γιὰ τὸ πένθος. Γύρω στὰ 360 π.Χ. Ἐθνικὸ Μουσεῖο.

◀ Μαρμάρινο ἀντίγραφο τοῦ περίφημου ἀγάλματος τοῦ Πραξιτέλους, ποὺ παρίστανε τὸ Σαυροκτόνο Ἀπόλλωνα. Ὁ θεὸς ἀκουμπάει μὲ τὸ ἀριστερό του χέρι σ' ἕνα δέντρο, καὶ παρακολουθεῖ μιὰ σαῦρα ποὺ σκαρφαλώνει πάνω στὸν κορμό, κι ἑτοιμάζεται νὰ τὴ χτυπήση μὲ τὸ δεξί του χέρι. 350-330 π.Χ. Μουσεῖο Λούβρου στὸ Παρίσι.

▶ Τὸ κεφάλι τῆς λεγόμενης «Ὑγείας», περίφημο ἔργο ποὺ πιστεύεται πὼς ἀποδίδει τὴν τέχνη τοῦ Σκόπα. Βρέθηκε στὴν Τεγέα, στὶς ἀνασκαφὲς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς. 360 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὸ «παιδὶ τοῦ Μαραθώνα». Θαυμάσιο πρωτότυπο ἔργο, σὲ χαλκό, ποὺ βρέθηκε στὸ βυθὸ τῆς θάλασσας τοῦ Μαραθώνα. Ἄγνωστο ποῦ ἦταν στημένο. Ἀποδίδει τὸ σῶμα σὲ σχῆμα λατινικοῦ S, ὅπως συνηθίζεται στὴν πλαστικὴ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Τὸ θέατρο τῆς ἀρχαίας Ἐπιδαύρου. Τὸ καλύτερα διατηρημένο ἀρχαῖο θέατρο, ἔργο τοῦ 4ου π.Χ. αἰ.

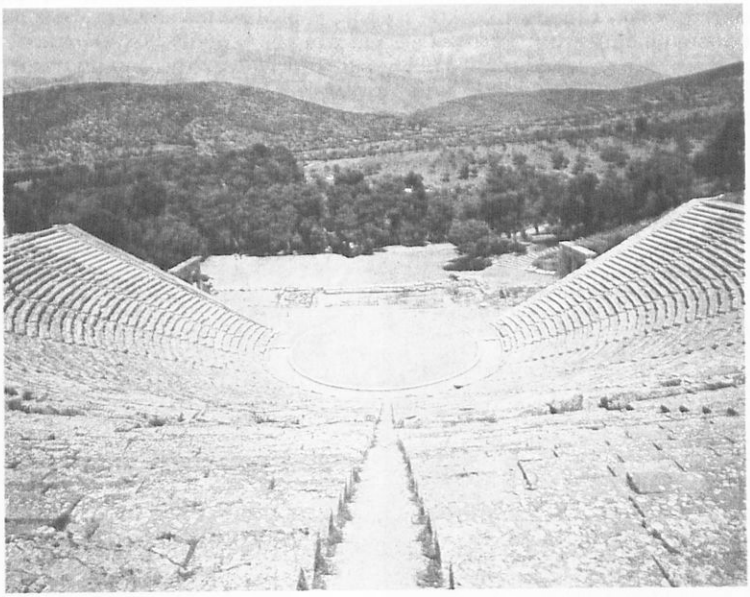

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Επιτύμβια στήλη γνωστὴ ὡς στήλη τοῦ Ἰλισοῦ, γιατὶ βρέθηκε στὴν Ἀθήνα, κοντὰ στὸν Ἰλισό. Παριστάνει δεξιὰ ἕνα γέρο βυθισμένο σὲ βαριὰ θλίψη ποὺ ἀκουμπάει τὸ δεξί του χέρι στὸ πρόσωπό του, ἐνῶ στηρίζεται σὸ μπαστούνι του. Ἀριστερά, ἔξοχος σὲ ὀμορφιά, εἰκονίζεται ὁ νεκρὸς γιός του, κοιτάζοντας κατευθεῖαν ἐμπρός, ἀδιάφορος γιὰ ὅ,τι γίνεται γύρω του, ξένος πρὸς τὸν κόσμο τῶν ζωντανῶν. Χάμω ὁ σκύλος του ὀσμίζεται τὸ ἔδαφος, ἐνῶ πάνω στὸ ψηλότερο σκαλὶ τῆς στήλης, κάθεται ὁ μικρὸς δοῦλος, ὁ σύντροφος τοῦ νέου στὴ ζωή. Ὁ νεκρός, ἀόρατος γιὰ τοὺς ζωντανούς, προβάλλει μόνο μὲ τὴ δύναμη τῆς φαντασίας τῶν ζωντανῶν ἐπισκεπτῶν τοῦ τάφου, κυρίως τοῦ βουτηγμένου στὴ θλίψη γέρου πατέρα. Ἀπὸ τὶς σπουδαιότερες καὶ ὡραιότερες στῆλες, γύρω στὰ 330 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀγγειογραφία. Ἡ *Κεραμεική*, γιὰ τελευταία φορά, ἔδωσε δείγματα τῆς τέχνης τῶν ἀρχαίων ἀγγειογράφων. Τοὺς ἑπόμενους αἰῶνες θὰ σταματήση ἡ ἀπορρόφηση ἀγγείων ἀπὸ τὶς ξένες ἀγορές, καὶ σιγὰ-σιγὰ ξέπεσε αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς τέχνης.

[Στὶς ἑλληνικὲς ἀποικίες τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας, ἀντίθετα, ἡ ἀγγειογραφία παρουσιάζει χαρακτηριστικὰ κι ἀξιόλογα ἔργα, ποὺ τὰ χρησιμοποιοῦσαν πολὺ γιὰ κτερίσματα στοὺς τάφους.

Οἱ ἀποικίες αὐτὲς ἀρχικὰ προμηθεύονταν γιὰ τὶς ἀνάγκες τους ἀγγεῖα ἀπὸ τὴν Ἀττική. Μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, σὲ ὁρισμένες πόλεις τῆς Κάτω Ἰταλίας ἄρχισαν στὰ τοπικά τους ἐργαστήρια νὰ μιμοῦνται τὴν ἀγγειογραφικὴ δημιουργία τῆς Ἀττικῆς. Τέλος, καθιερώθηκε νὰ φιλοτεχνοῦν συχνότατα μεγάλα ἀγγεῖα – κυρίως ἀμφορεῖς, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἄλλα σχήματα – ποὺ ἐπάνω τους κυριαρχοῦν δύο εἴδων παραστάσεις. Πρῶτα-πρῶτα, εἰκονίζονται σκηνὲς ἀπὸ τὰ δράματα τῶν μεγάλων τραγικῶν τῆς Ἀθήνας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Οἱ παραστάσεις αὐτὲς εἶναι κυριολεκτικὰ πολύτιμες, κυρίως ὅταν οἱ σκηνὲς ποὺ ἔχουν ζωγραφιστῆ, προέρχονται ἀπὸ δράματα ποὺ ἔχει χαθῆ τὸ κείμενό τους. Αὐτὲς οἱ ἀγγειογραφίες, σήμερα, ἀποτελοῦν τὴ μόνη μαρτυρία γιὰ κάποιες λεπτομέρειες τοῦ περιεχομένου τῶν χαμένων δραμάτων τῶν ἀρχαίων τραγικῶν.

Δεύτερος σημαντικὸς κύκλος παραστάσεων εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἀναφέρεται σὲ ταφικὰ ἔθιμα, γιατὶ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο γνωρίζει ἡ σημερινὴ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἀντιπροσωπευτικὰ τὶς συνήθειες αὐτές, ποὺ ἔχουν μεγάλη σημασία γιὰ τὴν κατανόηση – φυσικὰ καὶ τὴ γνώση – τοῦ κόσμου τῶν Ἑλλήνων ἀποίκων τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας, μὲς στὸν 4ο π.Χ. αἰ. Ὡς αὐτὴ τὴ στιγμὴ ἔχουν ξεχωρίσει οἱ εἰδικοὶ ὁρισμένα κέντρα παραγωγῆς αὐτῶν τῶν ἀγγείων, χωρὶς νὰ ἔχουν βρῆ τὶς πόλεις ὅπου γίνονταν (σὲ ἐργαστήρια τῆς Ἀπουλίας, τῆς Καμπανίας, τῆς Λουκανίας, στὴν Ποσειδωνία καὶ στὴν Σικελία).

Ζωγραφική. Ἀπὸ τὴ δημιουργία τῶν μεγάλων ζωγράφων τιποτὰ δὲν ἔχει διατηρηθῆ· τὰ κείμενα μιλοῦν μόνο γιὰ τὰ ἔργα τους (*Ἀπελλῆς* ἀπὸ τὴν Κολοφώνα τῆς Μ. Ἀσίας, *Πρωτογένης* ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία κ.ἄ.).

Ταναγραῖες. Ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία τῆς Βοιωτίας φανερώνεται στὰ ὡραῖα πήλινα ἀγαλματάκια (εἰδώλια) τῆς *Τανάγρας*].

Λεπτομέρεια παράστασης ἀπὸ κρατήρα τῆς Ἀπουλίας. Πάνω-πάνω, εἰκονίζεται ἀριστερὰ ὁ Ζεὺς καὶ δεξιὰ ἡ Νίκη. Παρακολουθοῦν, ὅπως καὶ ὁ Ἡρακλῆς ποὺ ἔρχεται μὲ τὴ λεοντή καὶ τὸ ρόπαλό του ἀπὸ δεξιά, μὲ μεγάλη προσοχή, τὸ ζωγράφο ποὺ ζωγραφίζει τὸ τελειωμένο ἤδη ἄγαλμα τοῦ Ἡρακλέους (ἀπὸ φιλολογικὲς πηγὲς γνωρίζουμε γιὰ τὴ μεθόδο τῆς ἐγκαυστικῆς ποὺ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ νὰ βάφουν μαρμάρινες ἐπιφάνειες). Ὁ τεχνίτης ἁπλώνει λιωμένο κερὶ πάνω στὸ ἄγαλμα, ἐνῶ ὁ βοηθός του ἀριστερά, πυρώνει τὰ ἐργαλεῖα σ' ἕνα εἶδος μαγκαλιοῦ. Ἔργο τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., ἀπὸ τὰ καλύτερα τῆς Κάτω Ἰταλίας. Μητροπολιτικὸ Μουσεῖο Ν. Ὑόρκης.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

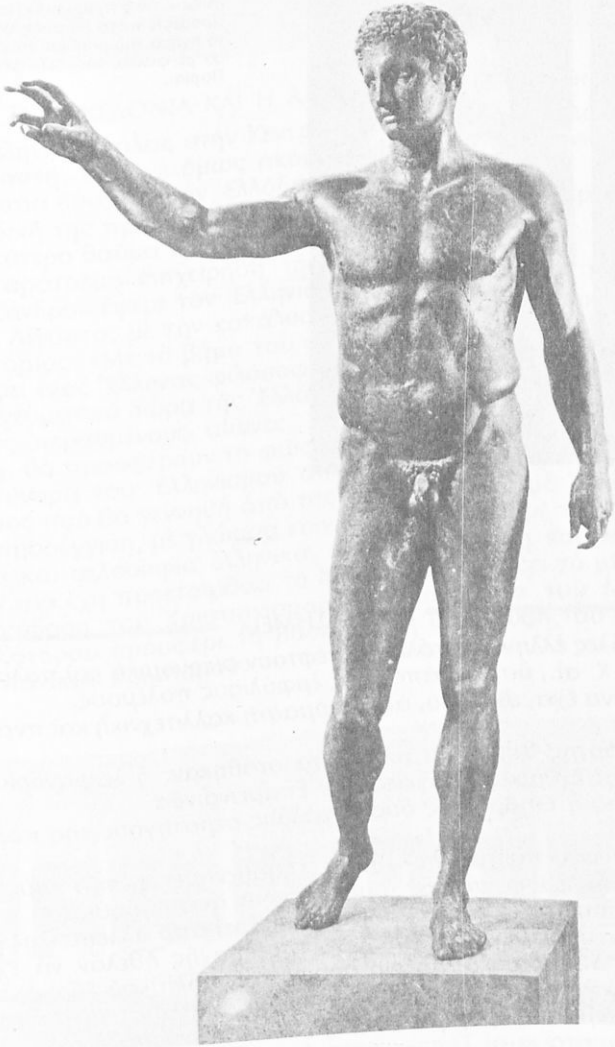

Χάλκινο ἀκέραιο ἄγαλμα ποὺ πιστεύεται πὼς εἶναι ὁ Πάρις, ἔργο τοῦ γλύπτη Εὐφράνορος. Εἶναι γνωστὸ ὡς ὁ Ἔφηβος τῶν Ἀντικυθήρων, γιατὶ ἀνασύρθηκε πρὶν ἀπὸ χρόνια ἀπὸ τὴ θάλασσα κοντὰ στὰ Ἀντικύθηρα. Στὸ χέρι του ὁ Πάρις θὰ κρατοῦσε τὸ περίφημο μῆλο. Τὸ σῶμα στηρίζεται γερὰ στὸ ἀριστερὸ πόδι, ἐνῶ τὸ δεξὶ κάμπτεται. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο. Γύρω στὰ 340 π.Χ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Πήλινα χρωματιστὰ ἀγαλματάκια γυναικῶν, ἀπὸ τὴ Βοιωτία (Ταναγραίες). Προσέξτε πόσο εἶναι κομψὲς καὶ δῆτε τὸ σχῆμα τοῦ ριπιδιοῦ τους ποὺ μοιάζει μὲ φύλλο. Μουσεῖο Λούβρου στὸ Παρίσι.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Οἱ μεγάλες ἑλληνικὲς πόλεις ξεπέφτουν οἰκονομικὰ καὶ πολιτικὰ μὲς στὸν 4ο π.Χ. αἰ., ὕστερα ἀπὸ τοὺς ἐμφύλιους πολέμους.
2. Ἡ Ἀθήνα ἔχει, ὡστόσο, ἀξιοθαύμαστη καλλιτεχνικὴ καὶ πνευματικὴ κίνηση.
3. Τῆς Σπάρτης θανάσιμα πλήγματα στάθηκαν: ἡ λειψανδρία καὶ οἱ ἐναντίον της ἐχθρικὲς ἐνέργειες τοῦ Ἐπαμεινώνδα.
4. Χάνοντας ἡ Θήβα τοὺς δύο μεγάλους στρατηγούς της πέφτει στὴ σκιά.
5. Οἱ ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Δύσης, ἐξασθενημένες ἀπὸ τοὺς ἀκατάπαυστους πολέμους μεταξύ τους, φθίνουν ἀνεπανόρθωτα.
6. Ἡ Κύπρος στὰ ἱστορικὰ χρόνια ὑποφέρει ἀπὸ ἀλλεπάλληλες κατακτήσεις, γιατὶ οἱ μεγάλες δυνάμεις τῆς ἐποχῆς ἤθελαν νὰ ἔχουν τὸ χαλκό της. Σπουδαία ὑπῆρξε ἡ μορφὴ τοῦ πολιτικοῦ Εὐαγόρα, βασιλέως τῆς Σαλαμίνας στὸ νησί. Τότε, ἀνθίζει πολιτιστικὰ τὸ νησί, εἰσάγεται τὸ ἑλληνικὸ ἀλφάβητο καὶ σημειώνεται ἀνάπτυξη στὶς τέχνες.
7. Τὰ Γράμματα κι οἱ Τέχνες ἀναπτύσσονται ἀξιοθαύμαστα μὲς στὸν 4ο αἰώνα. Σημαντικὴ ἡ παραγωγὴ ἀγγείων στὴν Κάτω Ἰταλία καὶ στὴ Σικελία.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟ

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ Η ΑΛΛΗ ΕΛΛΑΔΑ (356-217 π.Χ.)

Οἱ ἑλληνικὲς πόλεις στὴν Κεντρικὴ καὶ στὴ Νότια Ἑλλάδα εἶχαν κουραστῆ, ὑπῆρχε ὅμως ἀκόμη ἄφθαρτη, ὅπως φάνηκε, μιὰ τεράστια δύναμη στὴν Ἑλλάδα: *ἡ Μακεδονία*.

Στὴ δική της πρωτοβουλία χρωστάει ὁ κόσμος, σήμερα ἀκόμη, τὸ δεύτερο θαῦμα ποὺ σημειώθηκε στὴν ἀρχαιότητα.

Ἡ παράτολμη ἐπιχείρηση τῆς δυνατῆς ψυχῆς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἔφερε τὸν Ἑλληνισμὸ ὡς τὰ σύνορα τῆς Ἰνδίας καὶ στὴν Αἴγυπτο, μὲ τὴν κατάλυση τῆς τεράστιας περσικῆς Αὐτοκρατορίας. «Μὲ τὸ βῆμα του συγκλόνιζε τὴ γῆ ὁ Ἀλέξανδρος», γράφει ἕνας Ἕλληνας φιλόσοφος καὶ ἱστορικὸς τῆς ἐποχῆς μας.

Τὰ πνευματικὰ δῶρα τῆς Ἑλλάδας, ἔτσι ὅπως προετοιμάστηκαν στοὺς περασμένους αἰῶνες, γεμάτα εὐγένεια, ἀνθρωπιὰ καὶ πνοή, θὰ προσφέρουν τὸ φῶς τους στὴν Ἀνατολή.

Τὰ σύνορα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἁπλώνονται ἀφάνταστα. Ὁ νέος κόσμος ποὺ θὰ γεννηθῆ ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τὴν προσέγγιση, μὲ γλῶσσα κοινὴ (τὰ ἑλληνικά), μὲ τέχνη, γράμματα καὶ φιλοσοφία ἑλληνικά, θὰ μεσουρανήση καὶ θὰ γείρη, ὅταν πιὰ ἔχη προετοιμάσει τὸ δρόμο κι ἔχη δώσει τὸ μέσον γιὰ τὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου πρόσφερε τὴ βάση γιὰ τὴ θεμελίωση τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἀρχαῖο σπίτι μὲ ἰωνικὴ κιονοστοιχία γύρω ἀπὸ τὴν ἀνοικτὴ κεντρική του αὐλή. Ἀπὸ τὶς ἀνασκαφὲς τῆς ἀρχαίας Πέλλας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ – ΦΙΛΙΠΠΟΣ Β΄

1. Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Ἡ χώρα. Οἱ κάτοικοι τῆς Μακεδονίας, συγγενεῖς τῶν Δωριέων, ἔζησαν γιὰ πολλοὺς αἰῶνες χωρὶς ἐπικοινωνία μὲ τὴν ἄλλη Ἑλλάδα. Πλούσια ἡ χώρα τους, μὲ μεγάλες πεδιάδες, πανύψηλα βουνὰ καὶ πυκνὰ δάση, παρουσίαζε δικά της προβλήματα. Οἱ κάτοικοί της δὲ γνώρισαν τὴν πενία τῆς ἄλλης Ἑλλάδας, στὰ νώτα τους ὅμως ὑπῆρχε ἀδιάκοπα ἕνας ἄλλος κίνδυνος: οἱ ξένοι ἀπολίτιστοι γειτονικοὶ λαοὶ ποὺ παραμόνευαν.

Ἡ παλαιότερη ἱστορία. Κλείστηκαν ἔτσι στὸ χῶρο τους, χωρισμένοι σὲ μικρὰ βασίλεια, κι ἀντιμετώπισαν τὶς δικές τους ἔγνοιες, ποὺ εἶναι ἄγνωστες οἱ περισσότερες σὲ μᾶς.

Ἡ Μακεδονία στάθηκε γεωργικὴ χώρα καὶ τὴν κυβερνοῦσε ὁ βασιλιὰς μὲ τοὺς εὐγενεῖς (ἑταίρους). Στὶς εὐρύχωρες πεδιάδες τῆς χώρας τρέφονταν ἄλογα, γι' αὐτὸ καὶ οἱ κάτοικοι ἦταν σπουδαῖοι ἱππεῖς.

Ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια τῶν *Αἰγῶν* (στὴ σημερινὴ Ἔδεσσα) ἔνωσε ὁλόκληρη τὴ χώρα καὶ τὴν κυβέρνησε ὡς τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ ἐπαφὴ μὲ τὶς ἑλληνικὲς ἀποικίες τῆς Χαλκιδικῆς ἔφερε νέα μηνύματα.

Ἵδρυση τῆς Πέλλας. Ἀναζητήθηκε τότε πρωτεύουσα κοντὰ στὴ θάλασσα. Κι ἔτσι χτίστηκε *ἡ Πέλλα*.

Δύσκολη ἡ ἄμυνα τῆς Μακεδονίας. Ἡ χώρα εὔκολα μπορεῖ νὰ πατηθῆ ἀπὸ ἐπιδρομεῖς. Ἀπ' ὅλες τὶς μεριὲς ὑπάρχουν περάσματα, κι οἱ μεγάλες της πεδιάδες δὲν εὐνοοῦν τὴν ἄμυνα. Γι' αὐτό, τὴν ἐποχὴ τῶν Περσικῶν πολέμων, ὁ βασιλιάς της Ἀλέξανδρος ἀναγκάζεται νὰ προσφέρη «γῆ καὶ νερὸ» στὸ Μεγάλο Βασιλέα, μὴν μπορώντας νὰ τὸν σταματήση.

Ἀρχέλαος. Σπουδαία φυσιογνωμία στὴν ἱστορία τῆς Μακεδονίας, ὁ βασιλιὰς *Ἀρχέλαος* (413-399), εἶχε, ὅπως κι οἱ μεταγενέστεροί του βασιλεῖς, νὰ παλέψη

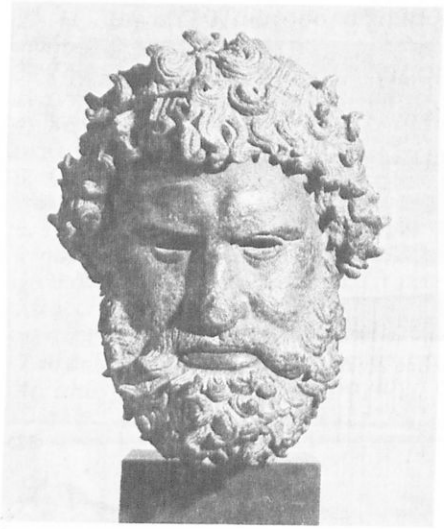

Κεφάλι χάλκινο πυγμάχου, ποὺ νίκησε σὲ ἀγώνα στὴν Ὀλυμπία, ὅπως δεῖχνουν ὑπολείμματα ἀπὸ στεφάνι ἐλιᾶς ποὺ διατηροῦνται. Τὰ παραμορφωμένα του αὐτιά, τὰ ταλαιπωρημένα μῆλα στὸ πρόσωπο καὶ ἡ μύτη δεῖχνουν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἀγωνιστῆ. Ὑποθέτουν πως εἰκονίζει τὸν πυγμάχο Σάτυρο, γνωστὸ ἔργο τοῦ χαλκοπλάστη Σιλανίωνος. Γύρω στὰ 350 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μὲ τὶς ἀντιδράσεις τῶν παλαιῶν βασιλικῶν οἰκογενειῶν, ποὺ νοσταλγώντας τὴν ἀλλοτινή τους ἀνεξαρτησία μὲ δυσκολία ἀνέχονταν νὰ τὸν ὑπακούουν.

Ἡ Μακεδονία στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀρχελάου. Ἦταν φιλοπρόοδος καὶ ἐξαιρετικὰ φιλότεχνος ἡγεμόνας. Φρόντισε νὰ ὀργανώση ἀπὸ κάθε ἄποψη τὴ χώρα του. Ἔκαμε δρόμους γιὰ νὰ εὐκολύνη τὴν ἐπικοινωνία, καὶ θέλοντας νὰ ὁμορφήνη τὴν πρωτεύουσά του, τὴν *Πέλλα*, ἵδρυσε ἐκεῖ ὡραῖα ἀνάκτορα κι ἄλλα κτίρια, ποὺ μερικὰ τὰ στόλισε ἡ ἔξοχη τέχνη τοῦ ζωγράφου *Ζεῦξι* μὲ τοιχογραφίες. Θαμπωμένος ἀπὸ τὸ μεγαλεῖο τῆς Ἀθήνας καὶ τὸν πολιτισμὸ τῆς ἄλλης Ἑλλάδας, θέλησε νὰ δημιουργήση πνευματικὴ κίνηση στὴν πρωτεύουσά του. Καλοῦσε γι' αὐτὸ στὸ παλάτι του φιλοσόφους καὶ ποιητὲς ἀπὸ ἄλλες πόλεις. Στῆς Πέλλας τὸ θέατρο δίδαξε δράματά του ὁ ἔξοχος Εὐριπίδης, ποὺ ἄφησε τὴν τελευταία του πνοὴ στὴ Μακεδονία.

2. ΦΙΛΙΠΠΟΣ Ο Β΄

Φίλιππος ὁ Β΄ σπουδαία φυσιογνωμία. Γύρω στὰ μέσα τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., ὅταν ἡ ἄλλη Ἑλλάδα παλεύη μὲς στὴν ἀσυναρτησία καὶ στὴν ἀναρχία, στὴ Μακεδονία παρουσιάζεται μιὰ φυσιογνωμία συγκλονιστική, ποὺ χάραξε νέους δρόμους στὴν ἑλληνικὴ ἱστορία: *ὁ Φίλιππος ὁ Β΄*.

Τὰ χαρίσματα τοῦ Φιλίππου. Πῶς ξεπήδησε ξαφνικὰ καὶ ποῦ καλλιέργησε τὰ πλούσια φυσικά του χαρίσματα; Παιδὶ ἀκόμα (δεκαπέντε χρονῶν) βρέθηκε μὲ ἄλλους πατριῶτες του ὅμηρος στὴ Θήβα. Ἡ ζωή του κοντὰ στὸν Ἐπαμεινώνδα στάθηκε σχολεῖο γιὰ τὸ Φίλιππο. Ἡ ἄγρυπνη παρατηρητικότητά του καὶ ἡ ἀπέραντη ἐξυπνάδα του τὸν βοήθησαν νὰ προσέξη καὶ νὰ ἐμβαθύνη στῶν ἑλληνικῶν πόλεων τὰ ἐλαττώματα. Ὁ μεγάλος αὐτὸς ἄνθρωπος στάθηκε σπουδαῖος στρατιώτης, ἀλλὰ κυρίως ἀσύγκριτος διπλωμάτης, «ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους τῶν αἰώνων». Εἶχε πολλὰ ὄνειρα γιὰ τὸ κράτος του, ποὺ τὰ ἔβαλε σὲ μιὰ σειρὰ κι ἄρχισε τὴν πραγμάτωσή τους μὲ ἐξυπνάδα, μὲ ὑπομονὴ καὶ μὲ ἀπέραντη διαίσθηση.

Ὁ Φίλιππος βασιλεύς (356 π.Χ.). Πῆρε τὸ θρόνο τὸ 356 π.Χ. παραμερίζοντας τὸν ἀνιψιό του *Ἀμύντα*.

Ἡ πολιτικὴ τοῦ Φιλίππου. Σκοπό του ἔταξε, ἀφοῦ ἀναδιοργανώση στρατιωτικὰ τὸ κράτος του, νὰ ἐπικρατήση στὴν Ἑλλάδα κι ἑνώνοντας τὶς πόλεις της, μὲ τὴ συνεργασία τους, νὰ χτυπήση τοὺς Πέρσες.

Ἐκπληκτικὴ εἶναι ἡ σωστὴ ἀντίληψη ποὺ ἀπόχτησε γιὰ τὸν ἰδιαίτερο χαρακτήρα κάθε ἑλληνικῆς πόλης. Γι' αὐτὸ μπόρεσε ἀργότερα νὰ τὶς μεταχειριστῆ ἀνάλογα, ἰδίως τὶς μεγάλες ἱστορικὲς πόλεις.

Μακεδονικὴ φάλαγγα. Ὁ Φίλιππος δημιούργησε πρῶτος τὴ «*μακεδονικὴ φάλαγγα*», ὅπως γράφει ὁ ἀρχαῖος ἱστορικὸς *Διόδωρος ὁ Σικελιώτης*. Πρῶτο τοῦ μέτρο στάθηκε ἡ ὀργάνωση τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ ὁπλισμοῦ του. Ἔκαμε τοὺς *πελταστές*, ποὺ ὡς τότε ἀποτελοῦσαν τὸ μακεδονικὸ στρατό, βοηθητικὸ σῶμα καὶ κύριο τὴ *φάλαγγα*. Οἱ στρατιῶτες της (οἱ *πεζέταιροι*) ὁπλίστηκαν μὲ τὴ *σάρισα* (ἕνα δόρυ ἕξι μέτρα μῆκος), ὅπλο ἀκαταμάχητο. Πυκνὴ ἡ παρά-

Οἱ δυὸ ὄψεις νομίσματος τοῦ Φιλίππου τοῦ Β΄. Νομισματικὴ Συλλογὴ Ἀθηνῶν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ταξή της (πρότυπο τοῦ Φιλίππου στάθηκε τοῦ Ἐπαμεινώνδα ἡ στρατιωτικὴ ἐπινόηση), σχημάτιζε μὲ τὸ ἀνθρώπινό της ὑλικὸ ἕναν ὄγκο ἀδιαπέραστο (16 πυκνὲς γραμμές), ἐνῶ οἱ σάρισες, ἁπλωμένες ἐμπρός, ὅταν προχωροῦσε στὴ μάχη ὁ στρατός, ἐξέχοντας ἕνα μέτρο ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ στρατιώτη τῆς πρώτης γραμμῆς, παρουσίαζαν ἀληθινὸ τεῖχος ἀπὸ λόγχες στὸν ἐχθρό.

Ἱππικό. Ἀκοντιστές, τοξότες καὶ πελταστὲς συμπλήρωναν τὴ μαχητικὴ δύναμη τῆς Μακεδονίας μαζὶ μὲ τὸ ἱππικό, ποὺ φρόντισε ὁ Φίλιππος νὰ κάμη βαρύτερο τὸν ὁπλισμό του.

Ὀργάνωση τοῦ στρατοῦ καὶ στρατωτικὴ τακτική. Καθιέρωσε τὴν ὑποχρεωτικὴ στρατολογία κι ὅρισε σιδερένια πειθαρχία καὶ σκληρὴ ἄσκηση στὸ στρατό, ποὺ τὸν ἐφοδίασε καὶ μὲ πολιορκητικὲς μηχανές. Ὁ Φίλιππος χρησιμοποίησε πρῶτος τὸν κεραυνοβόλο πόλεμο.

Κατόρθωσε ἔτσι ν' ἀποκτήση πραγματικὰ ἀκαταμάχητη δύναμη καὶ μ' αὐτὴν προχώρησε στὴν ἐφαρμογὴ τῶν σχεδίων του.

3. ΟΙ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ

Οἱ διαμάχες τῶν πόλεων βοηθοῦν τὰ σχέδια τοῦ Φιλίππου. Ὁ Φίλιππος εἶχε διαπιστώσει τὴν ἔλλειψη ἑνότητας ἀνάμεσα στὶς ἑλληνικὲς πόλεις. Οἱ ἀτέλειωτες διαμάχες μεταξύ τους θὰ ἦταν ἡ μεγαλύτερη βοήθεια γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῶν σχεδίων του.

Δὲν ἤθελε νὰ ἐπιβληθῆ στοὺς ἄλλους Ἕλληνες μόνο μὲ τὸν πόλεμο, γι' αὐτὸ ἐξαγόραζε μὲ χρήματα καὶ διάφορα δῶρα φίλους τῆς πολιτικῆς του, ποὺ σὲ κάθε ἑλληνικὴ πόλη ἦταν ὄργανα τῆς προπαγάνδας του.

Οἱ πρῶτες ἐπιτυχίες τοῦ Φιλίππου. Πρὶν προχωρήση στὴν ἐξάπλωση τοῦ κράτους του, ἐξουδετέρωσε τοὺς γειτονικούς του λαοὺς (Ἰλλυριοὺς – Παίονες), γιὰ νὰ γλιτώση ἀπὸ τὶς ἐπιδρομές τους. Ὕστερα, θέλοντας νὰ ἀποκτήση ἔξοδο στὴ θάλασσα, ἔριξε τὰ μάτια του στὴ Χαλκιδική· συστηματικὰ

Ὁ ἀναθηματικὸς κίων τῶν «Χορευτριῶν» στοὺς Δελφούς. Ἀττικὸ ἔργο τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Δελφῶν.

Ψηφιοποίηση: Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ ὑπομονετικὰ ἀφαίρεσε πολλὲς ἀποικίες ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους. Κατόπιν, ἦρθε ἡ σειρὰ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, γιατὶ σκοπός του στάθηκε, ἀφοῦ πάρη στὴν ἐξουσία του τὰ μεταλλεῖα τοῦ Παγγαίου, νὰ φτάση ὡς τὸν Ἑλλήσποντο καὶ νὰ ἐξουσιάση τὰ στενά.

Μὲ τὰ εἰσοδήματα τοῦ Παγγαίου ἔφτιασε στόλο κι ἔκαμε δυνατὴ πόλη τὶς παλαιὲς *Κρηνίδες*, δίνοντάς τους τὸ ὄνομά του (*Φίλιπποι*). Σπουδαία ἐνέργειά του στάθηκε *ἡ κοπὴ χρυσῶν νομισμάτων*, μὲ τὴν προτομή του, ποὺ σὲ λίγο κυκλοφοροῦσαν παντοῦ παραμερίζοντας τοὺς περσικοὺς δαρεικούς. *Χτύπησε, ἔτσι, οὐσιαστικὰ τὴν περσικὴ οἰκονομία.*

Ἅλωση Ὀλύνθου (348 π.Χ.). Ἄρχισε τὸ 357 τὴν ἐπέκτασή του· ὡς τὸ 348 πῆρε ἀντὴν *Ὄλυνθο*, τὴν ἀνθηρότατη πόλη τῆς Χαλκιδικῆς, παρ' ὅλη τὴ φοβερὴ ἀντίδραση τοῦ Ἀθηναίου ρήτορα Δημοσθένους, ποὺ μάταια ἀγωνίστηκε νὰ πείση τοὺς συμπολίτες του νὰ τὴ βοηθήσουν, ὅσο ἦταν καιρός. Ἡ Ὄλυνθος ἰσοπεδώθηκε καὶ οἱ κάτοικοί της πουλήθηκαν δοῦλοι.

Ἡ ἐπίδραση τοῦ Φιλίππου στὴν Κεντρικὴ Ἑλλάδα. Εἶχε πιὰ δική του, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θεσσαλία, τὴ Χαλκιδικὴ καὶ τὴ Θρακικὴ χερσόνησο. Ὁ δρόμος ἦταν ἀνοιχτὸς γιὰ τὴν Κεντρικὴ Ἑλλάδα. Δὲ βιάστηκε ὅμως νὰ τὴν πάρη στὴν κυριαρχία του.

Ὅπως σωστὰ εἶχε καταλάβει, μόνοι τους οἱ Ἕλληνες θὰ ζητοῦσαν τὴν ἐπέμβασή του, μὲ τὶς ἀδιάκοπες συγκρούσεις τους. Ἡ καταπάτηση γῆς ποὺ ἀνῆκε στὸ ἱερὸ τῶν Δελφῶν, πρῶτα ἀπὸ τοὺς Φωκεῖς κι ὕστερα ἀπὸ τὴν Ἄμφισσα, μετὰ ἀπὸ δυὸ *Ἱεροὺς πολέμους*, τοῦ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ ἀποκτήση μεγάλη δύναμη στὴν Ἀμφικτυονία τῶν Δελφῶν. Ἔγινε ἔτσι εἰρηνικὰ ρυθμιστὴς τῆς κατάστασης στὴν Κεντρικὴ Ἑλλάδα.

Χωρὶς νὰ σταματήση τὴν ἐπέκτασή του στὸν Εὔξεινο, συστηματικὰ κέρδιζε ἔδαφος στὴν κάτω Ἑλλάδα. Ὁ Φίλιππος δὲν ἐνδιαφερόταν νὰ κατακτήση τὶς πόλεις τῆς Ἑλλάδας· ἤθελε μόνο νὰ μὴν τὶς ἔχη ἀντίμαχες στὰ σχέδιά του (τὴν πανελλήνια πολιτική του). Ἂν δὲν τοῦ ἔφερναν ἀντίσταση μὲ στρατό, ποτὲ δὲ θὰ χτυποῦσε ἑλληνικὴ δύναμη. Τὸ 338 φριχτὴ εἴδηση ἄφησε τοὺς Ἀθηναίους ἄγρυπνους μιὰ ὁλόκληρη νύχτα: ὁ μακεδονικὸς στρατὸς εἶχε προχωρήσει πρὸς τὰ νότια καί, ξαφνικά, εἶχε φτάσει στὴν Ἐλάτεια τῆς Φωκίδας. Πρώτη ἡ Θήβα κι ὕστερα ἡ Ἀθήνα βρίσκονταν στὸ δρόμο του. Ὁ κίνδυνος ἦταν μεγάλος γιὰ τὶς δυὸ ἀντίπαλες στοὺς Μακεδόνες πόλεις.

Ἡ Παλαίστρα τῆς ἀρχαίας Ὀλυμπίας. Σήμερα οἱ κίονές της ἔχουν ἀναστηλωθῆ καὶ τὸ κτίριο προβάλλει χαρακτηριστικὸ μὲς στὸ χῶρο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὰ πολιτικὰ κόμματα στὴν Ἀθήνα. Στὴν Ἀθήνα πάλευαν ἀπὸ καιρὸ δυὸ παρατάξεις: α) Οἱ *φιλιππίζοντες*, οἱ φίλοι ἢ ὑποστηρικτὲς τῶν Μακεδόνων [οἱ ρήτορες *Αἰσχίνης* καὶ *Ἰσοκράτης*, ὁ γενναῖος καὶ τίμιος στρατηγὸς *Φωκίων*], ποὺ πίστευαν στὸ ἄστρο τοῦ Φιλίππου, *βλέποντάς τον ὡς τὸ μόνο ἡγέτη ποὺ θὰ ἔφερνε τὴν ἕνωση στὴν Ἑλλάδα καὶ θὰ χτυποῦσε τὸν προαιώνιο ἐχθρό, τοὺς Πέρσες*. β) *Οἱ ἀντιφιλιππίζοντες*. Ὁ Δημοσθένης. Ὁ πιὸ φλογερός τους ἀντίπαλος στάθηκε ὁ ἀρχηγὸς τοῦ δημοκρατικοῦ κόμματος στὴν Ἀθήνα, ὁ *Δημοσθένης*. Ἐκεῖνος ἀγωνίστηκε μάταια νὰ γυρίση τὸ δρόμο τῆς ἱστορίας, νομίζοντας πὼς τῆς Ἀθήνας ἡ παλαιὰ δόξα κι ἡ ἀκμὴ μποροῦσαν νὰ ξαναζήσουν. Ἐπειδὴ πίστευε ὅτι μόνον ἡ πόλη του ἦταν ὁ φυσικὸς ἀρχηγὸς τῆς Ἑλλάδας, ἔφτασε νὰ θεωρῆ πὼς θὰ μποροῦσε ἀκόμα καὶ βοήθεια ἀπὸ τοὺς Πέρσες νὰ μεταχειριστῆ ἐναντίον τοῦ Φιλίππου. (Οἱ πύρινοι λόγοι του πρὸς τὸ λαό, *Ὀλυνθιακοὶ* καὶ *Φιλιππικοί*, ἔπεσαν στὸ κενό. Ποιός ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ γυρίση *τῆς ἱστορίας τὴν πορεία;*).

Χαιρώνεια (338 π.Χ.). Στὴν πεδιάδα τῆς *Χαιρώνειας*, πιὸ πάνω ἀπὸ τὴ Λειβαδιά, τὸν Αὔγουστο τοῦ 338, Ἀθηναῖοι καὶ Θηβαῖοι ἔχασαν τὸν πόλεμο. Νικήθηκαν πέρα γιὰ πέρα ἀπὸ τὸ Φίλιππο. Τὸ μακεδονικὸ ἱππικὸ ὁδηγοῦσε ὁ νεαρὸς γιὸς τοῦ Φιλίππου, ὁ Ἀλέξανδρος, ποὺ ἀγωνίστηκε μὲ ἄφθαστη γενναιότητα. Μαθαίνοντας τὴν ἥττα τῆς πατρίδας του ὁ γέρος πιὰ Ἰσοκράτης, ἀρνήθηκε γιὰ τέσσερεις μέρες νὰ ἀγγίση φαγητὸ καὶ πέθανε ἀπὸ τὴ θλίψη του.

Σκληρὴ τιμωρία στοὺς Θηβαίους. Οἱ Θηβαῖοι τιμωρήθηκαν σκληρά. Πολλοὺς πρόσταξε ὁ Φίλιππος νὰ τοὺς σκοτώσουν. Ἔφερε πίσω τοὺς ἐξορίστους ἀριστοκρατικοὺς καὶ στὴν ἱστορικὴ Καδμεία, τὴν ἀκρόπολη τῆς Θήβας, ἐγκατάστησε μακεδονικὴ φρουρά.

Ἐπιείκεια γιὰ τοὺς Ἀθηναίους. Στοὺς Ἀθηναίους ὁ νικητὴς φέρθηκε μὲ συμπάθεια. Ἡ παλαιά της αἴγλη ἔσωσε τὴν πόλη. Δὲ θέλησε νὰ τὴν προσβάλη. Ζήτησε μόνο νὰ γίνουν σύμμαχοί του καὶ τοὺς ἄφησε ἐλεύθερους, χωρὶς νὰ θίξη τὸ πολίτευμά τους. Ἀναγνώρισε τὴν κυριαρχία τους σὲ διάφορα νησιά, ἔδωσε πίσω τοὺς αἰχμαλώτους κι ἔστειλε στὴν Ἀθήνα τὸν Ἀλέξανδρο νὰ συνοδεύση τὴ στάχτη τῶν γενναίων Ἀθηναίων, ποὺ εἶχαν πέσει στὴ μάχη. Στὴν Ἀθήνα συνέχιζε ὁ Δημοσθένης τὴν ἀντιμακεδονικὴ τακτική του.

Ὁ Φίλιππος καλεῖ Συνέδριο τῶν Ἑλλήνων στὴν Κόρινθο. Ἀπὸ κεῖ, ὁ Φίλιππος προχώρησε παρακάτω καί, ἀφοῦ ἔκλεισε συνθῆκες μὲ πολλὲς πόλεις στὴν

Ὁ λέων τῆς Χαιρώνειας, δημόσιο μνημεῖο πεσόντων Ἀθηναίων καὶ Θηβαίων. Στήθηκε γιὰ νὰ τιμήση τοὺς νεκροὺς τῆς ὁμώνυμης μάχης. 4ος αἰ. π.Χ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Πελοπόννησο, *συγκάλεσε συνέδριο τῶν Ἑλλήνων στὴν Κόρινθο.* Ἡ Σπάρτη ἀρνήθηκε νὰ πάρη μέρος. Δὲν τὴν ἔθιξε. Στὴν Κόρινθο ἀνακοίνωσε ὅτι οἱ ἑλληνικὲς πόλεις θὰ ἔμεναν ἀπὸ δῶ καὶ πέρα αὐτόνομες. Δὲ θὰ ὑπῆρχαν πιὰ ἡγεμονίες.

Πρόταση τοῦ Φιλίππου γιὰ πανελλήνια συμμαχία. Πρότεινε, τέλος, *Πανελλήνια συμμαχία,* μὲ τὴν ἀρχηγία του, γιὰ νὰ ἑτοιμάση τὸν πόλεμο τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῶν βαρβάρων Περσῶν (337).

Ἡ ἀξία τοῦ Φιλίππου. Μέσα σὲ 20 χρόνια καὶ τὴ Μακεδονία ὀργάνωσε καὶ τὴν ἄλλη Ἑλλάδα ἔνωσε, χωρὶς νὰ διαλύση τὶς πόλεις της. *Φαινόταν νὰ χαράζη μιὰ νέα ἐποχή.* Οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι θὰ σταματοῦσαν καὶ θὰ ἔπαυε νὰ χύνεται ἄδικα τὸ ἀδελφικὸ αἷμα. Νέες δόξες ὁραματιζόταν ὁ Φίλιππος, κι ἦταν μόνο 47 ἐτῶν. *Ἔστειλε μάλιστα στρατηγούς του στὴ Μ. Ἀσία, γιὰ νὰ φροντίσουν τὶς λεπτομέρειες τῆς ἐκστρατείας ποὺ σχεδίαζε.*

Τὸ τέλος τοῦ Φιλίππου. 336 π.Χ. Ξαφνικὰ ὁ θάνατος τὸν βρῆκε ἀπὸ τὸ ξίφος ἑνὸς ἀξιωματικοῦ του, τοῦ Παυσανία (336 π.Χ.). Τὸ παράτολμο σχέδιό του θὰ πραγμάτωνε ἡ ἐκπληκτικὴ φυσιογνωμία τοῦ γιοῦ του Ἀλεξάνδρου, ποὺ ἦταν πιὰ ἕτοιμος.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. *Ἡ Μακεδονία ὄψιμα ἐμφανίζεται στὴν ἀρχαία ἱστορία.*
2. *Οἱ κάτοικοί της ἦταν συγγενεῖς τῶν Δωριέων, καὶ στὸ χῶρο της διατηρήθηκε ἡ βασιλεία. Ἦταν κράτος γεωργικό. Οἱ Μακεδόνες εἶχαν γερὸ ἱππικό.*
3. *Σπουδαῖος ὀργανωτὴς στάθηκε ὁ βασιλιὰς Ἀρχέλαος στὰ τέλη τοῦ 5ου αἰ. π.Χ.*
4. *Ὁ Φίλιππος ὁ Β΄, σπουδαῖος στρατιωτικὸς καὶ πολιτικός, ἦταν προορισμένος νὰ πάρη στὰ χέρια του τὴ μοίρα τῆς Ἑλλάδας. Σὲ 20 χρόνια, ἀφοῦ ὀργάνωσε ἀπὸ κάθε ἄποψη τὸ κράτος του καὶ πλάτυνε τὰ ὅρια τῆς χώρας του μὲ διάφορα μέσα, κυριαρχεῖ στὴν Ἑλλάδα καί, τὸ 337, κηρύσσει στὸ Πανελλήνιο Συνέδριο τοῦ Ἰσθμοῦ τὴν ἵδρυση Πανελλήνιας συμμαχίας γιὰ τὴν ὀργάνωση πολέμου ἐναντίον τῶν Περσῶν μὲ τὴν ἀρχηγία του.*
5. *Δολοφονήθηκε ἀπὸ ἀξιωματικό του τὸ 336 π.Χ., πρὶν προλάβη νὰ ἐφαρμόση τὸ σχέδιό του ἐναντίον τῶν Περσῶν.*

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ὁ Ἀθηναῖος ρήτορας Ἰσοκράτης ἀπευθύνεται στὸ Φίλιππο:

«Ὑποστηρίζω πὼς ἔχεις ὑποχρέωση, χωρὶς νὰ παραμελήσης κανένα ἀπὸ τὰ δικά σου συμφέροντα, νὰ προσπαθήσης νὰ συνδιαλλάξης τὰ κράτη τῶν Ἀργείων, τῶν Λακεδαιμονίων, τῶν Θηβαίων καὶ τὸ δικό μας. Γιατὶ ἂν κατορθώσης νὰ τὰ συνδιαλλάξης αὐτά, τὰ πάντα θὰ πετύχης. Ὅλα τὰ ἄλλα κράτη καὶ τῶν ἄλλων τὴ συμφιλίωση χωρὶς δυσκολία ἔπειτα θὰ τὰ καταφεύγουν στὶς δυσκολίες ἀπὸ τὰ τέσσερα αὐτὰ ἐξαρτῶνται, σ' ὁποιο τύχη ἀπ' αὐτὰ καταφεύγουν στὶς δυσκολίες στιγμές τους, κι ἀπὸ κεῖ παίρνουν τὶς ἐνισχύσεις ποὺ χρειάζονται. Ἔτσι, ἂν τὰ τέσσερα μόνο κράτη πείσης νὰ σκέπτωνται σωστά, καὶ τὰ ἄλλα ὅλα ἀπὸ πολλὰ δεινὰ θὰ τὰ ἀπαλλάξης».

Ἰσοκράτους «Φίλιππος», ια΄ (Μετ. Β. Λαούρδα)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΣΙΑ – ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

1. Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Σπουδαῖος ἐκπολιτιστὴς ὁ Μ. Ἀλέξανδρος. Ἂν ὁ Ἀλέξανδρος ὀνομάστηκε Μέγας, δὲ χρωστάει τὴν ὀνομασία αὐτὴ στὶς ἐκπληκτικές του κατακτήσεις μονάχα. Πέρα ἀπὸ τὴ στρατιωτική του μεγαλοφυΐα, τὸ θάρρος, τὴ γενναιότητα καὶ τὸ ριψοκίνδυνο χαρακτήρα του, στάθηκε μεγάλος *ἐκπολιτιστής**. Σὲ δέκα χρόνια μέσα, ξεκινώντας μ' ἐλάχιστα ἐφόδια καὶ μὲ ὀλιγάριθμο σχετικὰ στρατό, *δημιούργησε τὴ μεγαλύτερη αὐτοκρατορία τῆς ἀρχαιότητας κι ἄπλωσε τὸν Ἑλληνισμὸ σὲ τρεῖς ἠπείρους*. Ἡ ἀξία τοῦ Ἀλεξάνδρου ὀφείλεται κυρίως στὸ πρόγραμμα ποὺ ἐφάρμοσε στὸ καινούριο κράτος ποὺ δημιούργησε, στὴν πολιτικὴ ποὺ κράτησε ἀπέναντι στοὺς κατακτημένους καί, *βασικά*, στὰ μέσα ποὺ συνειδητὰ ἔδωσε σὲ διάφορους ἐπιστήμονες, γιὰ νὰ μποροῦσουν νὰ κάμουν τόσο πολλὲς παρατηρήσεις καὶ ν' ἀποκτήση ὁ κόσμος πλῆθος ἀπὸ νέες γνώσεις. Γι' αὐτό, ἡ ἐκστρατεία του χαρακτηρίστηκε ὡς *«ἔνοπλη ἐξερεύνηση»*.

Ὁ χαρακτήρας καὶ ἡ μόρφωσή του. Ἔξυπνος, γενναῖος κι ἐφευρετικός, εὐκολοσυγκίνητος καὶ μὲ ἀχαλίνωτη φαντασία, εἶχε τὴν τύχη ὁ Ἀλέξανδρος νὰ βρεθῆ κοντὰ σὲ σπουδαίους ἀνθρώπους καὶ νὰ θελήση νὰ ὠφεληθῆ ἀπὸ τὴν παρουσία τους. Τὴν πρώτη πνοὴ τὴν πῆρε ἀπὸ τὸ μεγάλο πατέρα του. Τὴ διάπλαση ὅμως τῆς σκέψης του τὴν ὄφειλε στὸν ἔξοχο *Ἀριστοτέλη*. Ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἦταν δεκατριῶν χρονῶν, φρόντισε ὁ Φίλιππος νὰ καλέση τὸ με-

Κεφάλι τοῦ Ἀλεξάνδρου σὲ νεανικὴ ἡλικία, ἐνῶ βρισκόταν στὴ Μ. Ἀσία. Βρέθηκε στὴν Πέργαμο. Σήμερα στὸ Μουσεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γάλο φιλόσοφο στὴ Μακεδονία, γιὰ νὰ τὸν πάρη μαθητή. Ἐκεῖνος τοῦ καλλιέργησε τὴν ψυχή, καθὼς καὶ ἡ μουσική, ποὺ τὴν ὑπεραγαποῦσε. (Διδάχθηκε, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ποίηση, ρητορική, φιλοσοφία καὶ πολιτική).

Οἱ φιλοδοξίες του. Τὸ ἀγαπημένο του βιβλίο ἦταν ἡ Ἰλιάδα, ποὺ δὲν τὴν ἀποχωριζόταν ποτέ, ἔχοντάς τη καὶ τὴ νύχτα κάτω ἀπὸ τὸ προσκέφαλό του. Οἱ ἥρωές της, ἰδίως ὁ Ἀχιλλεύς, μεθοῦσαν κι ἐνθουσίαζαν τὴν ψυχή του. Ἀπέραντα φιλόδοξος ἀπὸ παιδί, λαχταροῦσε νὰ ἔρθη ἡ ὥρα ποὺ θὰ σημειωνόταν ἔντονα ἡ δική του παρουσία στὸν κόσμο, γι' αὐτὸ καὶ παραπονιόταν, ὅταν ἄκουγε τοῦ πατέρα του τὶς ἐπιτυχίες, «πὼς δὲ θὰ ἄφηνε τίποτα μεγάλο γιὰ κεῖνον».

Δεκάξι χρονῶν ἦταν σὲ θέση νὰ δέχεται πρεσβεῖες ἀπὸ τὴν πόλη τῆς σοφίας, τὴν Ἀθήνα, καὶ δεκαοχτὼ χρονῶν πολέμησε ἡρωικὰ στὴ μάχη τῆς Χαιρώνειας, ὁδηγώντας τὸ ἱππικὸ τῶν *ἑταίρων*.

Ὁ Ἀλέξανδρος συγκαλεῖ Συνέδριο στὴν Κόρινθο. Μόλις χάθηκε ὁ πατέρας του, βιάστηκαν οἱ ἄλλοι Ἕλληνες νὰ πιστέψουν πὼς ἡ Μακεδονία θὰ ἔσβηνε. Ἐκεῖνος, ὅμως, ἀφοῦ ἐξόντωσε τοὺς ἀπαιτητὲς τοῦ θρόνου του, σὰν κεραυνὸς κατέβηκε στὴ Νότια Ἑλλάδα νὰ συγκαλέση νέο Συνέδριο στὴν Κόρινθο, ἀνανεώνοντας τὴν Πανελλήνια συμμαχία ποὺ εἶχε ἱδρύσει ὁ πατέρας του.

Πρὶν ξεκινήση γιὰ τὴν Ἀσία, χρειαζόταν νὰ τρομοκρατήση τοὺς ξένους γείτονες. Ἔτσι, χτύπησε τοὺς Τριβαλλούς, πέρα ἀπὸ τὸν Αἶμο, τοὺς Γέτες στὸ Δούναβη καὶ τοὺς Ἰλλυριοὺς ὕστερα.

Τιμωρία τῶν Θηβαίων. Ἔντονες διαδόσεις κυκλοφόρησαν πὼς εἶχε σκοτωθῆ σ' ἐκείνη τὴν προσπάθεια. Θηβαῖοι, Ἀθηναῖοι κι ἄλλοι Ἕλληνες ξεσηκώθηκαν· ξαφνικὰ ὅμως τὸν εἶδαν νὰ παρουσιάζεται καὶ πάλι ἐμπρός τους. *Ἡ Θήβα δὲ θέλησε νὰ δεχτῆ τοὺς ὅρους του.* Τὴ χτύπησε καὶ τὴν ἰσοπέδωσε, ἀφήνοντας ὄρθια μόνο τὰ ἱερὰ καὶ τὸ σπίτι τοῦ μεγάλου ποιητῆ Πινδάρου. Δὲν πείραξε οὔτε τὴν ἱστορικὴ Καδμεία. Ἤξερε πὼς ἡ Ἀθήνα δὲν εἶχε δείξει καλὴ στάση. Τὴ συγχώρησε ὅμως, γιατὶ εἶχε μάθει ἀπὸ τὸ δάσκαλό του Ἀριστοτέλη νὰ σέβεται τὴν πνευματική της προσφορά. Στὸ νέο Συνέδριο ποὺ ἔγινε στὴν Κόρινθο, ζήτησε νὰ τοῦ ἀναθέσουν οἱ πόλεις τὴν ἀρχηγία τοῦ πολέμου ἐναντίον τῶν Περσῶν καὶ νὰ στείλη ἡ καθεμιὰ τὶς δυνάμεις ποὺ ἤθελε νὰ πάρουν μέρος στὸν κοινὸ ἀγώνα κοντά του.

2. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΙΑ – ΣΧΕΔΙΑ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Ὁ ἀρχικὸς σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας. *Σκοπό του ἔταξε τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τὴν ἐκδίκηση τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν, γιὰ τὰ ἀμέτρητα δεινὰ ποὺ εἶχαν προκαλέσει στὴν Ἑλλάδα.* Ἀκόμη, ὡς βασιλιὰς τῆς Μακεδονίας ἐνδιαφερόταν, βασικά, γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τοῦ Ἑλλησπόντου, ποὺ ἄνοιγε τὸ δρόμο στὸν Εὔξεινο γιὰ τὸ μακεδονικὸ ἐμπόριο.

Δύσκολα τὰ οἰκονομικὰ τῆς Μακεδονίας. Χρήματα δὲν εἶχε. Μόνο 30.000 πεζούς, 5.000 ἱππικὸ καὶ λίγα πλοῖα. Στὴ θέση του κάθε συνετὸς στρατηγὸς δὲ θὰ ξεκινοῦσε. Ἐκεῖνος ὅμως τόλμησε, προχώρησε καὶ νίκησε.

Οἱ ἀδυναμίες τοῦ Περσικοῦ κράτους. Εἴδαμε παραπάνω (σελ. 226) πὼς τὸ σύστημα τῶν σατραπειῶν, μὲ τὸ πλῆθος τῶν λαῶν ποὺ σχημάτιζαν τὸ Περσικὸ κράτος, εἶχε τὰ μειονεκτήματά του. Χωρὶς αἴσθημα ἐθνικῆς ἀξιοπρέπειας οἱ σατράπες σὲ κάθε στιγμὴ μποροῦσαν, γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν ἢ νὰ χτυπήσουν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο, νὰ φτάσουν στὴν προδοσία. Ἐξάλλου, μ' ὅλη τὴν περσικὴ ἀνεκτικότητα, κάθε κατακτημένος λαὸς ποθοῦσε τὴν ἀνεξαρτησία του. Κι εἶχαν πολὺ κουραστῆ οἱ ὑπήκοοι ἀπὸ τὴ μακροχρόνια ὑποδούλωση.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιδωτὸ δάπεδο ἀπὸ ἀρχαῖο σπίτι τῆς Πέλλας ποὺ παριστάνει τὸν ἡνιοχο Φόρβαντα, ὅπως δηλώνει ἡ σχετικὴ ἐπιγραφή. Ἔργο τοῦ τέλους τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Πέλλας.

Πρόσμεναν τὴν εὐκαιρία νὰ ἐλευθερωθοῦν. *Ἡ Κάθοδος τῶν Μυρίων καὶ ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ἀγησιλάου εἶχαν δείξει πόσο ἀδύνατο ἦταν πιὰ τὸ Περσικὸ κράτος.* Βασιλιὰς τῆς Περσίας ἦταν τότε ὁ *Δαρεῖος ὁ Γ' ὁ Κοδομανὸς* (336-330 π.Χ.).

3. Η ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ ΤΗΣ Μ. ΑΣΙΑΣ – ΣΥΡΙΑΣ – ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗΣ ΚΑΙ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

Ἀρχίζει ἡ ἐκστρατεία (334 π.Χ.). Ὁ μακεδονικὸς στρατὸς ξεκίνησε τὴν ἄνοιξη. Κοντά του εἶχε ὁ Ἀλέξανδρος ἑφτὰ εὐγενεῖς Μακεδόνες (Παρμενίωνα, Κλεῖτο, Φιλώτα, Κρατερό, τὸ στενό του φίλο Ἡφαιστίωνα κ.ἄ.). Φτάνοντας στὸν Ἑλλήσποντο, πέρασε στὸ *Ἴλιο*, ὅπου θυσίασε συμβολικὰ στὸν τάφο τοῦ ἀγαπημένου του ἥρωα, τοῦ Ἀχιλλέως.

Οἱ Πέρσες ἀποφάσισαν νὰ τὸν ἀντιμετωπίσουν κοντὰ στὸ *Γρανικό*, καὶ δὲν ἄκουσαν τὴν πρόταση τοῦ Ρόδιου μισθοφόρου *Μέμνονα* νὰ καῖνε τὰ σπαρτά, γιὰ νὰ μὴν ἔχη τρόφιμα ὁ μακεδονικὸς στρατός, καὶ νὰ στείλδυν ὁρισμένες ἀπὸ τὶς περσικὲς δυνάμεις μὲ πλοῖα νὰ ξεσηκώσουν τὶς πόλεις στὴ Ἑλλάδα. Ὁ Ἀλέξανδρος θὰ ὑποχρεωνόταν ἔτσι νὰ γυρίση πίσω.

Ἡ μάχη στὸ Γρανικὸ (334 π.Χ.). *Ἡ μάχη στὸ Γρανικὸ* ἦταν σκληρή, καὶ ἡ νίκη ποὺ κέρδισε ὁ Ἀλέξανδρος, πολεμώντας στὴν πρώτη γραμμή, στάθηκε δύσκολη. Κινδύνευσε μάλιστα νὰ σκοτωθῆ, ἂν δὲ βρισκόταν στὸ πλευρό του ὁ Κλεῖτος ποὺ τὸν ἔσωσε. Τὴ φοβερὴ σύγκρουση περιγράφει ὁ ἱστορικὸς *Ἀρριανὸς* (ἔζησε τὸ 2ο αἰ. μ.Χ.) στὸ ἔργο του «*Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις*», ὅπου ἱστορεῖ ὁλόκληρη τὴν ἐκστρατεία.

Οἱ συνέπειες τῆς πρώτης νίκης. Ἡ νίκη ἄνοιξε τὸ δρόμο σ' ὁλόκληρη τὴ Μ. Ἀσία. Οἱ σατραπεῖες τῆς Φρυγίας καὶ τῆς Λυδίας ἔπεσαν στὰ χέρια τοῦ Ἀλεξάνδρου. Τὸ ἴδιο κι οἱ παράλιες ἑλληνικὲς πόλεις, ὅπου οἱ Μακεδόνες ἐγκαταστήσανε δημοκρατικὰ πολιτεύματα. Ὕστερα, ἦρθε ἡ σειρὰ τῆς Λυκίας καὶ τῆς Παμφυλίας.

Ὁ «Γόρδιος δεσμός». Στὸ *Γόρδιο*, – κοντὰ στὸ Σαγγάριο –, κόβοντας μὲ τὸ σπαθί του τὸν περίφημο «*Γόρδιο δεσμό*», κάλυψε τὴν παράδοση ποὺ ἔλεγε

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Θαυμάσιο κεφάλι νέου, λεπτομέρεια ἀπὸ ψηφιδωτὸ ποὺ παριστάνει κυνήγι ἐλαφιοῦ. Στρωμένο σὲ δάπεδο σπιτιοῦ τῆς ἀρχαίας Πέλλας, εἶναι ἔργο τοῦ παλαιότερου γνωστοῦ ψηφοθέτη, τοῦ Γνώσιος. Γύρω στὰ 280 π.Χ. Μουσεῖο Πέλλας.

πὼς κύριος τῆς Ἀσίας θὰ γίνῃ ἐκεῖνος ποὺ θὰ τὸν λύση.

Ἡ μάχη στὴν Ἰσσὸ (333 π.Χ.). Ἀπὸ κεῖ ἀκράτητος προχώρησε ὁ Ἀλέξανδρος στὴν Ἰσσό, ὅπου τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 333 συναντήθηκε μὲ τὸν τεράστιο στρατὸ τοῦ Δαρείου. Καὶ στὰ στενὰ περάσματα τοῦ τόπου, μὲ τὸ στρατηγικό του δαιμόνιο, ὄχι μόνο ἀνάγκασε τὸν ἐχθρικὸ στρατὸ νὰ ὑποχωρήση κατατρομαγμένος – μαζὶ κι ὁ Μέγας Βασιλεύς –, ἀλλὰ στὰ χέρια του ἔπεσε, ἐκτὸς ἀπὸ ἀμέτρητα λάφυρα, κι ἡ οἰκογένεια τοῦ Δαρείου μαζὶ καὶ ἡ μητέρα του, ποὺ ὁ Ἀλέξανδρος τὴ μεταχειρίστηκε βασιλικά. Ἑκατὸ χιλιάδες Πέρσες ἔπεσαν στὸ πεδίο τῆς μάχης.

Ὁ Ἀλέξανδρος προχωρεῖ στὴ Φοινίκη καὶ στὴν Παλαιστίνη. Οἱ πόλεις τῆς Φοινίκης (ἐκτὸς ἀπὸ τὴν *Τύρο* ποὺ τὴν πολιόρκησε ἑφτὰ μῆνες) παραδόθηκαν ἀμέσως ὕστερα στὸ μακεδονικὸ στρατό. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ Παλαιστίνη (μόνο ἡ *Γάζα* ἔπεσε ὕστερα ἀπὸ δυὸ μηνῶν πολιορκία).

Ὁ Δαρεῖος προτείνει εἰρήνη. Βλέποντας νὰ διαλύεται τὸ κράτος του, ὁ Δαρεῖος κατατρόμαξε. Πρότεινε στὸν Ἀλέξανδρο εἰρήνη – νὰ τοῦ παραχωρήση τὴ χώρα δυτικὰ τοῦ Εὐφράτη, νὰ τοῦ δώση τὴν κόρη του γυναίκα καὶ νὰ πληρώση πλούσια λύτρα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς οἰκογένειάς του. Ἡ ἀπάντηση ἦταν ἀρνητική.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ Ἀλέξανδρος στὴν Αἴγυπτο. Νικητὴς ὁ Ἀλέξανδρος προχώρησε στὴν Αἴγυπτο, ποὺ θέλοντας νὰ γλιτώση ἀπὸ τὸν περσικὸ ζυγό, τὸν δέχθηκε σὰν ἐλευθερωτή. Ἐδῶ φάνηκε καὶ ἡ πολιτικότητα τοῦ μεγάλου στρατηλάτη. *Σεβάστηκε ἀπόλυτα τὶς συνήθειες καὶ τὴ θρησκεία τῶν Αἰγυπτίων καὶ ρύθμισε τὴ διοίκηση τῆς χώρας μὲ πολλὴ ἐξυπνάδα.* Μὲ τὸ ἀετίσιο μάτι του ξεχώρισε μιὰ ἐξαιρετικὴ θέση στὸ Δέλτα καὶ ἵδρυσε τὴν Ἀλεξάνδρεια, σὲ σχέδια τοῦ μηχανικοῦ *Δεινοκράτους*. Στὴ Μέμφιδα ἐνθρονίστηκε ὡς νόμιμος διάδοχος τῶν φαραώ. Ἔτσι, ὅταν ἀπὸ κεῖ τράβηξε μὲς στὴ Λιβυκὴ ἔρημο, στὸ μεγάλο Μαντεῖο τοῦ Ἄμμωνος Διός, οἱ ἱερεῖς τὸν χαιρέτησαν σὰ θεό, γιὸ τοῦ Ἄμμωνος.
Σχεδὸν τέσσερεις χιλιάδες χρόνια οἱ Αἰγύπτιοι δὲν εἶχαν ἀναρωτηθῆ ἀπὸ ποῦ πήγαζε ὁ Νεῖλος. Ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους ὀργάνωσε ἀμέσως ἀποστολὴ γιὰ τὴν ἀναζήτηση τῶν πηγῶν του, θέλοντας νὰ τὸ μάθη. Κι οἱ πηγὲς δὲ στάθηκε τότε δυνατὸ νὰ βρεθοῦν· ἐρμηνεύθηκε ὅμως ἡ αἰτία γιὰ τὶς ἐτήσιες πλημμύρες τοῦ ποταμοῦ.

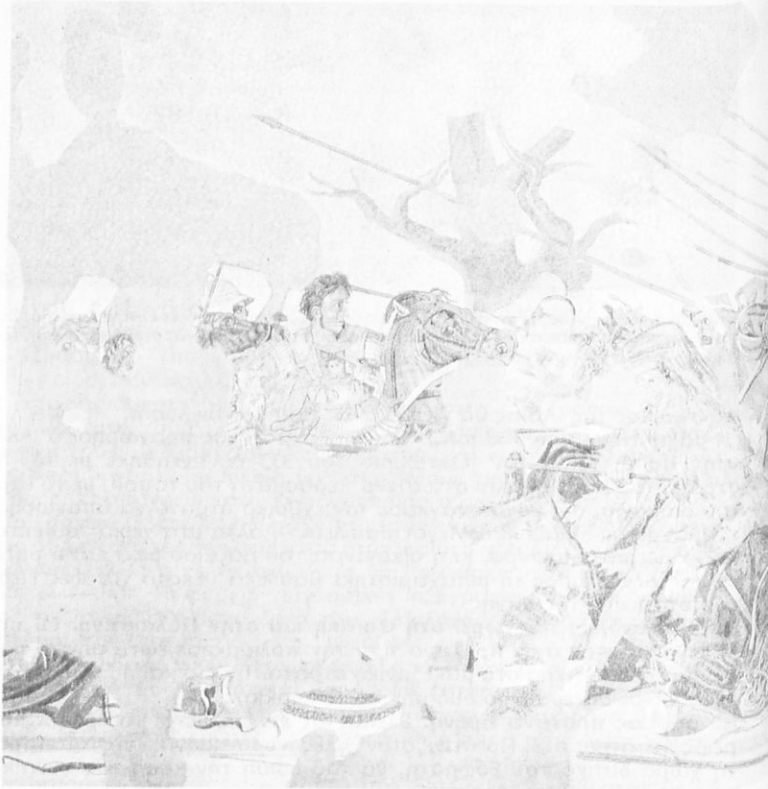

Ἡ μάχη στὴν Ἰσσό. Διακρίνεται δεξιὰ ὁ Δαρεῖος καὶ ἀριστερὰ ὁ Ἀλέξανδρος πάνω σ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

4. Η ΚΑΤΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΣΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Εἶχε σημάνει ἡ ὥρα γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς Ἀσίας. Ὁ Δαρεῖος, καταλαβαίνοντας πὼς θὰ κρινόταν σὲ λίγο ἡ τύχη ἡ δική του καὶ τοῦ κράτους του, συγκέντρωσε ἀμέτρητο στρατὸ ἀπὸ πεζούς, 40.000 ἱππεῖς, ἐλέφαντες καὶ 200 *δρεπανηφόρα** ἅρματα, γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση 40.000 πεζῶν καὶ 7.000 Μακεδόνων ἱππέων.

Ἡ μάχη στὰ Γαυγάμηλα (331 π.Χ.). Οἱ δυὸ στρατοὶ συναντήθηκαν τελικὰ στὰ *Γαυγάμηλα* κοντὰ στὴν ἀρχαία Νινευΐ. Ὁ Παρμενίων συμβούλεψε νὰ κάμουν οἱ Μακεδόνες τὴν ἐπίθεση μὲς στὴ νύχτα. Ἡ ἀπάντηση τοῦ Ἀλεξάνδρου δείχνει τὴ μεγάλη του τιμιότητα καὶ περηφάνια: «Εἶναι αἰσχρὸ νὰ κλέψη κανεὶς τὴ νίκη». Καὶ δὲν τὴν ἔκλεψε. Μὲ ἡρωικὴ ὁρμὴ καὶ μὲ τὴν ἀλάθητη τακτική του, πολεμώντας σὲ λοξὴ φάλαγγα, ἐκμηδένισε τοὺς ἐχθροὺς ὁ στρατός του.

Ὁ Ἀλέξανδρος προχωρεῖ στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Περσίας. *Ἡ καρδιὰ τῆς Περσίας*

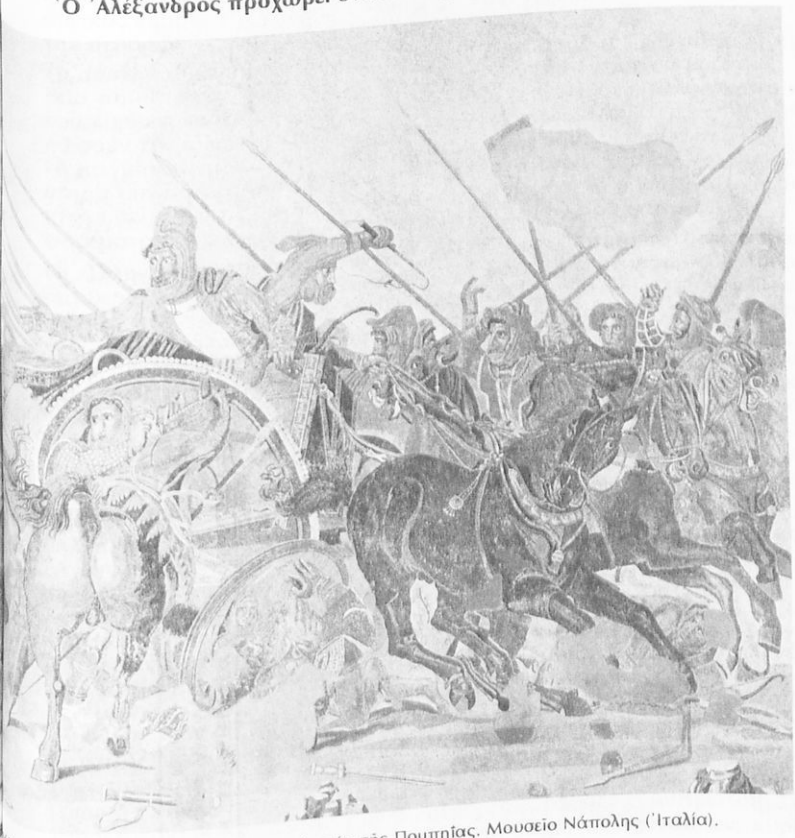

...α. Ἐξαίρετης τέχνης ψηφιδωτὸ ἀπὸ σπίτι τῆς Πομπηΐας. Μουσεῖο Νάπολης (Ἰταλία).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

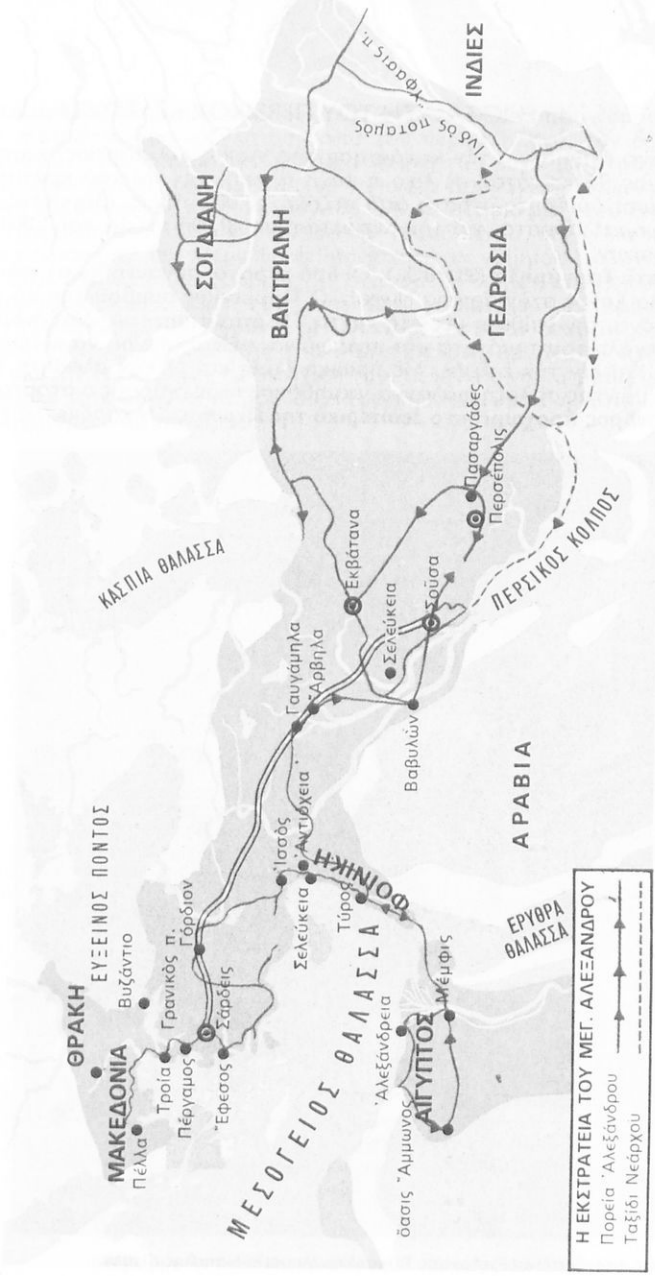

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἦταν ἀνοιχτὴ ἐμπρός του. Ὁ Δαρεῖος, βλέποντας τὴ μάχη νὰ χάνεται, ὑπο-
χώρησε καὶ πάλι στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας. Στὸ μεταξύ, ὁ ἕνας μετὰ τὸν
ἄλλο, ἄρχισαν νὰ πέφτουν στὰ χέρια τοῦ Ἀλεξάνδρου οἱ περσικοὶ θησαυροί.
Ὕστερα, μπῆκε χωρὶς ἀντίσταση στὴν περίφημη *Βαβυλώνα*, κατόπιν στὰ
Σοῦσα, τὴν πρωτεύουσα τῶν Ἀχαιμενιδῶν, κι ἀφοῦ μὲ πολλὴ ἐξυπνάδα πέ-
ρασε τὶς δύσκολες Περσίδες Πύλες, πῆρε στὰ χέρια του τὴν *Περσέπολη* καὶ
τοὺς *Πασαργάδες*.

Μὲ τὸ περσικὸ χρυσάφι κόβει νόμισμα. Κάθε πόλη σήμαινε καὶ νέους θησαυ-
ροὺς (χιλιάδες τάλαντα). Ἀμέσως, μὲ τὸ ἀμύθητο χρυσάφι ποὺ βρῆκε σὲ ράβδους, *ἔκοψε χρυσὸ νόμισμα καὶ τὸ ἔριξε στὴν κυκλοφορία.*

Δολοφονία τοῦ Δαρείου. Στὸ μεταξύ, ὁ *Βῆσσος*, ὁ σατράπης τῆς Βακτριανῆς,
δολοφόνησε τὸ Δαρεῖο, ποὺ τὸν καταδίωκε ὁ μακεδονικὸς στρατός. Ὁ Ἀλέ-
ξανδρος πρόσταξε νὰ θάψουν τὸν Μεγάλο Βασιλέα μὲ ἐξαιρετικὲς τιμὲς καὶ
ἀμέσως κήρυξε τὸν ἑαυτό του διάδοχο τῶν Ἀχαιμενιδῶν, συνεχιστὴ δηλαδὴ
τῆς περσικῆς δυναστείας (330 π.Χ.).

Τὸ σύστημα διοίκησης τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἀξιοθαύμαστη στάθηκε ἡ προσπά-
θεια ποὺ ἀμέσως ἀνάλαβε γιὰ τὴ διατήρηση τοῦ Περσικοῦ κράτους. Ἔγνοια
του κύρια ἦταν νὰ μὴν τὸν αἰσθανθοῦν ξένο οἱ Πέρσες, ἀλλὰ ἄκοπα νὰ συν-
ηθίσουν τὴν ἑλληνικὴ κυριαρχία, ποὺ τόσο ξαφνικὰ τοὺς εἶχε ἐπιβληθῆ. Ἀπὸ
τὴ στιγμὴ ἐκείνη νέο σχέδιο χάραξε στὸ μυαλό του. *Συνέχισε τὸ διοικητικὸ σύ-
στημα τῶν σατραπειῶν, βάζοντας Πέρσες ἢ Ἕλληνες σατράπες καὶ σεβάστηκε
τὴ θρησκεία καὶ τὶς συνήθειες τοῦ τόπου.* Φοροῦσε κι ὁ ἴδιος, συχνά, περσικὰ
φορέματα καὶ στέμμα, κι ἄρχισε νὰ ζητάει νὰ τὸν προσκυνοῦν.

Οἱ Ἕλληνες στρατιῶτες δυσφοροῦν. Οἱ Πέρσες, ποὺ ποτὲ δὲν εἶχαν ζήσει
ἐλεύθεροι, τὰ ἔβρισκαν ὅλα αὐτὰ φυσικά. Οἱ περήφανοι ὅμως Ἕλληνες στρα-
τιῶτες, ποὺ γιὰ χάρη του μόνον εἶχαν διασχίσει πεζοὶ ὅλους ἐκείνους τοὺς
ἄγνωστους μακρινοὺς τόπους, βρῆκαν θλιβερὴ κατάληξη νὰ φτάσουν, ἐλεύ-
θεροι αὐτοί, νὰ προσκυνοῦν τὸ βασιλιά τους στὴν ξένη χώρα. Μὲ τὴ στάση
τους ἔδειξαν τὴ δυσφορία τους. Κάποιοι ἀπὸ τοὺς στρατηγούς, ὅμως, ποὺ
ἐκδηλώθηκαν μὲ ἀπόλυτη εἰλικρίνεια στὸν ἴδιο τὸν Ἀλέξανδρο, δοκίμασαν
πρωτόφαντα σημάδια τῆς ὀργῆς του. Μὲ τὸ ἴδιο τὸ χέρι τοῦ ἀρχηγοῦ σκο-
τώθηκε ὁ Κλεῖτος καὶ τὴν τύχη του ἀργότερα τὴν ἀκολούθησαν ὁ Φιλώτας, ὁ
Παρμενίων κι ὁ φιλόσοφος Καλλισθένης, ἀνιψιὸς τοῦ Ἀριστοτέλους, ποὺ πα-
ρακολουθοῦσε τὴν ἐκστρατεία μ' ἐντολὴ νὰ γράψη τὴν ἱστορία της.

Ἀλλαγὴ στὸ χαρακτήρα τοῦ Ἀλεξάνδρου. Στὴν πλούσια καὶ παραμυθένια
Ἀνατολὴ ὁ μεγαλοφυὴς γιὸς τοῦ Φιλίππου *ἔχασε τὸ ἑλληνικὸ μέτρο* καὶ μεθυ-
σμένος ἀπὸ τὶς ἐπιτυχίες του, μὲ ὄνειρα ποὺ δὲν μποροῦσαν οἱ δικοί του
στρατιῶτες νὰ τὰ παρακολουθήσουν, ἄλλαξε τὸν τρόπο τῆς ζωῆς του καὶ
πλήγωσε τὴν εὐαισθησία τῶν Μακεδόνων του.
Ζητώντας νὰ τὸν προσκυνοῦν σὰ θεὸ πίστεψε κι ὁ ἴδιος πὼς ἦταν, κι ἄρχισε
νὰ τοῦ γίνεται ἀφόρητη ἡ ἀξιοπρέπεια τῶν συμπολεμιστῶν του. Συνήθισε νὰ
δέχεται εὐχάριστα τὴν κολακεία καὶ τὸ δουλικὸ θαυμασμὸ («*Ἀλεξανδροκόλα-
κες*» ὀνόμαζαν οἱ Ἕλληνες ἐκείνους ποὺ τοῦ καλλιεργοῦσαν αὐτὰ τὰ ἐλαττώ-
ματα). Σὲ λίγο ἄρχισε νὰ βρίσκη πίσω ἀπὸ τὴν πιὸ φιλικὴ συμβουλὴ συνωμο-
τικὲς προθέσεις.

Πρὸς τὶς Ἰνδίες. Μεταξὺ 329-328, ἀφοῦ διέσχισε τὶς περιοχὲς τοῦ Ἰρὰν καὶ τοῦ
Τουρκεστάν, συναντώντας χιόνια κι ἔρημες ἐκτάσεις, κι ἀντιμετωπίζοντας τὸ
φοβερὰ ἐπικίνδυνο καὶ δύσκολο ἀνταρτοπόλεμο τῶν ἐντοπίων, κυριάρχησε

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

στὴ *Σογδιανὴ* καὶ στὴ *Βακτριανή*, στὴν Ἄνω Περσία. Γιὰ πρώτη φορὰ πατοῦσε Εὐρωπαῖος σ' αὐτὲς τὶς περιοχές. Ὕστερα, τὸ 327, ἔστρεψε τὸ βλέμμα του στὴν Ἀνατολὴ καὶ λαχτάρησε νὰ πορευθῆ πρὸς τὶς *Ἰνδίες*, ποὺ πολὺ τὸν τραβοῦσε τὸ μυστήριό τους. Ἐπιθυμία του ἦταν νὰ φτάση στὰ πέρατα τῆς γῆς ποὺ τὴ φαντάζονταν ἀκόμη τότε οἱ Ἕλληνες σὰν ἐπίπεδο δίσκο, ποὺ τὸν περιβάλλει ὁ ὠκεανός. Μὲ πολλοὺς στρατιῶτες, Πέρσες καὶ Μακεδόνες, πέρασε τὸν Ἰνδὸ ποταμὸ κι ἀφοῦ νίκησε τὸ γενναῖο βασιλιὰ Πῶρο, προχώρησε ἀκράτητος πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Γάγγη.

Οἱ Μακεδόνες κουράζονται. Ἑτοιμαζόταν νὰ φτάση ὡς τὸν *Ὕφαση* ποταμό. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὅμως τὸν σταμάτησαν οἱ στρατιῶτες του. Δὲν ἄντεχε πιὰ ἡ ψυχή τους αὐτὴ τὴν ἀδιάκοπη πορεία χωρὶς ἀνάσα. Ἦταν ἄνθρωποι, κι ἡ ἀνθρώπινή τους ἀντοχὴ εἶχε στομώσει. Ὁ Ἀλέξανδρος, ἀκούραστος, εἶχε δύναμη ὑπεράνθρωπη. Ἤθελε διαρκῶς κάτι νέο. Τὸ ξύπνιο μυαλό του καὶ ἡ ἔμφυτη περιέργειά του τὸν τραβοῦσαν ὁλοένα σὲ κάτι καινούριο. Ὅλα τὰ πλούτη ποὺ εἶχαν ἐκεῖνοι ἀντικρίσει, καὶ οἱ ὄμορφες χῶρες ποὺ διάβηκαν *πεζοὶ δέκα χρόνια*, τοὺς συγκινοῦσαν λιγότερο ἀπὸ τὴ θύμηση τῆς πατρίδας τους. Μοναδική τους λαχτάρα ἦταν πιὰ ἡ ἐπιστροφὴ καὶ πόθος τους νὰ φιλήσουν τὸ χῶμα τῆς μακρινῆς τους γῆς.

Ἀποφασίζεται ἡ ἐπιστροφή. Ὁ Ἀλέξανδρος πικράθηκε, δὲν ἀντιστάθηκε ὅμως. Ἔχοντας ναυπηγήσει 2.000 καράβια στὰ δάση τοῦ Ὑδάσπη, χώρισε σὲ δυὸ μέρη τὸ στρατό του, μὲ σκοπὸ νὰ τραβήξουν διαφορετικὸ δρόμο στὸ γυρισμὸ καὶ νὰ συναντηθοῦν στὴ Βαβυλώνα.

Ἡ ἐξερεύνηση τοῦ περσικοῦ κόλπου. Νέαρχος. Ὁ ἴδιος, ὁδηγώντας τὸ πρῶτο τμῆμα, διάλεξε τὸ δυσκολώτερο δρόμο, μὲ τὴ φλογερὴ ἀνησυχία καὶ τὴν ἀκατανίκητη ἔλξη ποὺ ἀσκοῦσε στὴν ψυχή του τὸ μυστήριο: θὰ περνοῦσε ἀπὸ τὴν ἔρημο *Γεδρωσία*· τὸ ἄλλο τμῆμα, μὲ ὁδηγὸ τὸ ναύαρχο *Νέαρχο*, θὰ ἐξερευνοῦσε τὴν παραλία ἐπιστρέφοντας διὰ θαλάσσης μὲ πλοῖα ποὺ εἶχαν μόλις ναυπηγήσει.

Ἡ διάβαση τῆς Γεδρωσίας. Καὶ τὰ δυὸ τμήματα μαρτύρησαν κυριολεκτικὰ ὥσπου νὰ φτάσουν στὸ σκοπό τους. Ἡ Γεδρωσία ἦταν σχεδὸν ἀδιάβατη· μόνο ἡ συμπαράσταση καὶ ἡ συμμετοχὴ τοῦ ἴδιου τοῦ Ἀλεξάνδρου στὶς

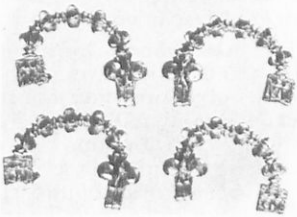

Ἀριστερά: Ὁ παλαιότερος πάπυρος ποὺ βρέθηκε σὲ ἑλληνικὸ ἔδαφος. Ἀποκαλύφθηκε σὲ τάφο, στὸ Δερβένι, κοντὰ στὴ Θεσσαλονίκη. Περιέχει ἀπόσπασμα ἀπὸ ὕμνο τῶν ὀρφικῶν. Στὴν Ἑλλάδα δὲ βρίσκονται πάπυροι, γιατὶ ἡ ὑγρασία τοῦ ἐδάφους τοὺς καταστρέφει, ἐνῶ στὴν Αἴγυπτο τὸ ἀμμώδες ἔδαφος συντελεῖ στὴ διατήρησή τους. Δεξιά: Τέσσερεις χρυσὲς πόρπες, ἀπὸ ἀνασκαφὴ στὴ Μακεδονία. Τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Θεσσαλονίκης.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀφάνταστες στερήσεις τοῦ γυρισμοῦ (πείνα, ἀτέλειωτη βασανιστικὴ δίψα, πλῆθος ἄλλες περιπέτειες) βοήθησαν τοὺς στρατιῶτες του νὰ τὰ βγάλουν πέρα. Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ τοὺς φάνηκε σὰ νὰ τὸν εἶχαν ξαναβρεῖ ὅπως τὸν πρῶτο καιρό, συμπολεμιστή τους ἁπλὸ καὶ γενναῖο, πρῶτο στὸν κίνδυνο καὶ στὸν ἀγώνα.

Ἀντιπρόσωποι διαφόρων ἐθνῶν στεφανώνουν τὸν Ἀλέξανδρο. Τὸ 323 π.Χ. συγκλονιστικὴ στάθηκε ἡ ἐπίσκεψη ἀντιπροσώπων ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη (Σκυθία, Αἰθιοπία, Γαλατία, Ἱσπανία, Καρχηδόνα), ποὺ ἦρθαν νὰ χαιρετήσουν τὸν Ἀλέξανδρο, ποὺ ἡ φήμη του εἶχε φτάσει στὰ πέρατα τοῦ κόσμου, νὰ τὸν συγχαροῦν καὶ νὰ τὸν στεφανώσουν, ἐκφράζοντας τὸν ἀπέραντο θαυμασμό τους γιὰ τὸ κατόρθωμά του.

Τὸ τέλος τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἡ ζωή του ὅμως βρισκόταν κοντὰ στὸ τέλος της. Σὲ λίγο ἀρρώστησε ἀπὸ πυρετὸ καὶ σὲ μερικὲς μέρες πέθανε. Ὁ χαμός του συντάραξε τοὺς συμπολεμιστές του. Στὴν ψυχρὴ περιγραφὴ τοῦ Ἀρριανοῦ διακρίνει κανεὶς τὴν ἀνείπωτη θλίψη ποὺ ἔνιωσαν, καθὼς ἔμπαιναν στὴ σκηνή του νὰ τὸν χαιρετήσουν γιὰ τελευταία φορά, ἐνῶ ψυχοραγοῦσε, ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν πιστέψει σ' αὐτὸν καὶ στὴν ὑπεράνθρωπή του δύναμη κι εἶχαν μαζί του καὶ γιὰ χάρη του σμιλέψει τὶς θαυμαστές του νίκες.

5. ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Ἡ ἰδιοφυΐα τοῦ Ἀλεξάνδρου. Τὰ σχέδιά του. Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος στάθηκε φυσιογνωμία μοναδικὴ στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας. *Ἡ ἰδιοφυΐα καὶ ἡ ἱκανότητά του στὰ στρατιωτικὰ ἦταν μιὰ πλευρὰ μόνο τῆς πολύμορφης προσωπικότητάς του.* Ξεκίνησε μὲ 37.000 ἀνθρώπους, χωρὶς οἰκονομικὰ μέσα, καὶ σὲ 10 χρόνια κατάκτησε σχεδὸν ὅλο τὸν τότε γνωστὸ κόσμο. Λένε, πῶς λογάριαζε νὰ χτυπήσει τὴν Ἀραβία καὶ τὴν Καρχηδόνα καὶ νὰ ἁπλώση τὴν Ἑλλάδα ὡς τὴ Δυτικὴ Μεσόγειο. Ὁ θάνατος, ὅμως, κόβοντας τὸ νῆμα τῆς ζωῆς του, σταμάτησε τὸ ἐκπληκτικό του ἔργο.

Ὁ χαρακτήρας του. Ὡς στρατιωτικὸς ἡγέτης ξεχώρισε γιὰ τὴν εὐγένεια τοῦ χαρακτήρα του, τὴν αὐτοθυσία, τὴν ἁπλότητα καὶ τὸ παράτολμο θάρρος του. Ἀκούραστος προχωροῦσε ὁλοένα, πρῶτος ἀπ' ὅλους, συχνά, ἐνθουσιάζοντας τὸ στρατό του κι ἤξερε πάντοτε, μὲ τὴ θαυμαστή του τακτική, νὰ κερδίζη τὴ νίκη.

[**Ἡ πολιτική του στοὺς κατακτημένους.** *Ἰσάξια μὲ τὸ καταπληκτικό του ἔργο εἶναι ἡ μεγαλοφυὴς πολιτική του.* Νιώθοντας πῶς πρέπει νὰ φερθῆ στοὺς ξένους λαούς, ἤξερε νὰ κατακτᾶ τὴν καρδιά τους μὲ τὸ εὐγενικὸ φέρσιμο καὶ τὴν ἐξυπνάδα του. Ξεχωρίζοντας γιὰ τὴν εἰλικρίνειά του, κέρδιζε τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν λαῶν. Δὲν εἶναι τυχαῖο γεγονὸς πῶς ἡ μητέρα τοῦ Δαρείου ἄνθεξε κι ἔζησε ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ γιοῦ της, δὲν μπόρεσε ὅμως νὰ ξεπεράση τοῦ Ἀλεξάνδρου τὸ χαμό. Ἀρνήθηκε νὰ πάρη φαγητὸ καὶ σὲ τρεῖς μέρες μέσα πέθανε ἀπὸ τὴν ἀκράτητη λύπη. Δὲν εἶχε ποτὲ ξεχάσει μὲ πόση εὐγένεια καὶ μεγαλοψυχία τὴ μεταχειρίστηκε ὁ νεαρὸς στρατηλάτης, τὸν καιρὸ τῆς αἰχμαλωσίας της κοντά του.

Τὸ πολιτικό του πρόγραμμα. Πολιτικὸ πρόγραμμα τοῦ Ἀλεξάνδρου στάθηκε ἡ συνένωση κι ἡ ἀνάμειξη τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ μὲ τὸν περσικό. Δίνοντας ὁ ἴδιος τὸ παράδειγμα παντρεύτηκε Περσίδες, βάζοντας καὶ τὸ στρατὸ καὶ τοὺς ἀξιωματικοὺς νὰ τὸν μιμηθοῦν. Θέλοντας νὰ κερδίση τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν κατακτημένων, τὸ κατάφερε πέρα γιὰ πέρα.

Ἀπὸ τὰ λίγα λόγια τοῦ Ἀρριανοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ Πλουτάρχου, σχετικὰ μὲ τὴν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἄποψη τοῦ Ἱεροῦ τῶν Μεγάλων Θεῶν τῆς Σαμοθράκης ἀπὸ τὰ δυτικά. Στὸ βάθος, τὸ ψηλὸ βουνὸ Φεγγάρι. Τὸ Ἱερὸ αὐτὸ (γίνονταν μυστηριακὲς λατρεῖες, κι οἱ ἱερεῖς ἀκολουθοῦσαν ἕνα ὁρισμένο τυπικὸ γιὰ τὴ μύηση τῶν πιστῶν, παράλληλο σὲ μερικὰ σημεῖα μὲ τὸ τυπικὸ τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων) ἦταν γιὰ τοὺς βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας ἕνα σπουδαῖο κέντρο θρησκευτικό, στὸ ὁποῖο ἔδωσαν πολὺ μεγάλη σημασία, γιατὶ ἐξάλλου σ' αὐτὸ εἶχε συναντηθῆ ὁ Φίλιππος ὁ Β' μὲ τὴν Ὀλυμπιάδα γιὰ πρώτη φορά. Οἱ διάδοχοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου θέλοντας θὰ τιμήσουν γι' αὐτὸ τὸ λόγο τὸ Ἱερο, ἄλλα καὶ γιὰ νὰ ἀναπτύξουν ἕνα δικό τους μεγάλο Ἱερὸ στὴ βόρεια Ἑλλάδα, τὸ στόλισαν μὲ μεγάλα κτίρια. Οἱ Κάβειροι ποὺ λατρεύονταν ἐκεῖ, προστάτευαν τοὺς ναυτικοὺς ποὺ ταξίδευαν στὶς ἄγριες θάλασσες τῆς περιοχῆς· ἀκόμη, τὸ Ἱερὸ ἐθεωρεῖτο ἄσυλο, τόπος δηλ. ὅπου, ὅταν κατέφευγαν οἱ καταδιωκόμενοι, ἦταν ἀνόσιο νὰ τοὺς πειράξη ὁποιοσδήποτε.

πολιτικὴ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου φαίνεται καθαρὰ ὅτι τὴν πιὸ καθαρὴ ἔκφραση «τῆς πολιτικῆς του γιὰ τὴ γεφύρωση τῶν ἀντιθέσεων μεταξὺ ἠπείρων, λαῶν καὶ φυλῶν» τὴν ἔδωσε ὁ γιὸς τοῦ Φιλίππου «στὴν Ὀπι, στὶς ὄχθες τοῦ Τίγρητος». Ἐκεῖ ὕψωσε εὐχὴ στοὺς θεοὺς γιὰ «ὁμόνοια» καὶ «κοινωνία» (φιλία) ὄχι μόνο μεταξὺ Μακεδόνων καὶ Περσῶν στὸ κράτος του, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἐπικράτηση «ὁμόνοιας, εἰρήνης καὶ φιλίας ἀνάμεσα σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους». *Ἔδειξε ἀνεκτικότητα στὶς θρησκεῖες καὶ στὶς συνήθειες τῶν λαῶν ποὺ κατάκτησε. Με τὸ σεβασμὸ ποὺ ἐκδήλωνε γιὰ τὸ διοικητικὸ σύστημά τους δημιουργοῦσε κλίμα εὐχάριστο σὲ κάθε χώρα.* Ὀργανώνοντας τὴ διοίκηση ἔδινε τὶς μεγάλες θέσεις σὲ Ἕλληνες, ἀλλὰ ἀνέβαζε σὲ ἀνώτερα ἀξιώματα καὶ ὁρισμένους Πέρσες, γιατὶ ἐνδιαφερόταν νὰ δημιουργηθῆ μιὰ παράδοση].

Ἵδρυση νέων ἑλληνικῶν πόλεων. Στὰ πιὸ νευραλγικὰ σημεῖα τῆς Περσίας κι ἄλλων χωρῶν ἵδρυσε πλῆθος *νέες ἑλληνικὲς* πόλεις κι ἔδωσε τὴν εὐχέρεια, μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο, ἄνετα καὶ φυσιολογικά, νὰ ἐγκατασταθῆ μόνιμα τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο στὴν ξένη χώρα καὶ νὰ δημιουργηθοῦν παντοῦ *ἑστίες ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.*

Ἀνάπτυξη ἐμπορίου. Ἀνοίγοντας τὰ σύνορα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, *ἔφερε στὴν ἄκρη τοῦ κόσμου τὸ μακεδονικὸ νόμισμα, καὶ τὸ ἐμπόριο γνώρισε γιὰ λίγα χρόνια μιὰν ἀνάπτυξη πρωτάκουστη.*

Ἡ διάδοση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας. *Ἀπὸ τὰ ἀξιοθαύμαστα τῆς ἐκστρατείας του εἶναι τὸ ἐκπολιτιστικὸ μέρος.* Ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα ἔφτασε ὡς τὰ βάθη τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, μιλήθηκε ἀπὸ τοὺς διάφορους λαοὺς κι *ἔγινε διεθνὲς ὄργανο στὴν ἔκφραση, τὴ γραπτὴ καὶ τὴν προφορική.* Εἶχε ριζώσει πιά, ὅταν χρησιμοποιήθηκε στὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ ἀνάπτυξη τῶν ἐπιστημῶν. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐνδιαφερόταν γιὰ κάθε πλευρὰ τῆς ζωῆς. Τὸ ταξίδι τοῦ *Νεάρχου* κι ἡ ἐξερεύνηση τοῦ Περσικοῦ κόλπου ἀποτυπώθηκαν σ' ἕνα εἰδικὸ βιβλίο, *«τὸν Παράπλουν»*, ποὺ μόνο λίγα μέρη του ἔχουν διατηρηθῆ σήμερα. Σὲ κάθε νέα περιοχὴ μορφωμένοι ἄνθρωποι, μὲ δική του ἐντολή, μελετοῦσαν τὸ ἔδαφος καὶ τὸ ὑπέδαφος, τὰ ζῶα, τὰ φυτὰ κλπ. Ὅλες οἱ σχετικὲς μ' αὐτὰ ἐπιστῆμες, ἀκόμη κι ἡ Γεωγραφία κι ἡ Ἐθνογραφία, γνώρισαν ὕστερ' ἀπ' αὐτὸ τεράστια ἀνάπτυξη.

Τρεῖς ἐξερευνητικὲς ἀποστολὲς ἔστειλε ἀπὸ τὴ Βαβυλώνα, γιὰ νὰ βροῦν τὸ θαλάσσιο δρόμο ἀπὸ κεῖ πρὸς τὴν Αἴγυπτο. Ἐνδιαφέρθηκε ἀκόμη καὶ γιὰ τὴν καλύτερη ὀργάνωση τοῦ ἀρδευτικοῦ συστήματος στὴ Μεσοποταμία, ἔτσι ὥστε νὰ καλλιεργηθοῦν πολλὲς ἄγονες ἐκτάσεις.

Νέα πνοὴ στὸν Ἑλληνισμό. Πεθαίνοντας τριάντα τριῶν χρονῶν ἄφησε πίσω του ἕναν καινούριο κόσμο. Ἐξασθένησε φυσικὰ ἀρκετὰ τὸν Ἑλληνισμὸ στὴν κυρίως Ἑλλάδα, ἀποσύροντας μεγάλο ἀριθμὸ ἀνδρῶν γιὰ τὸ στρατό. Τοῦ ἔδωσε ὅμως νέα πνοὴ καὶ πλημμύρισε τὸν κόσμο ὁλόκληρο μὲ τὰ μηνύματα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἔτσι, ὀνομάστηκε στὴν ἱστορία Μέγας.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ὑπῆρξε ἐξαίρετη ἀλλὰ ἰδιότυπη φυσιογνωμία. Ὡραῖος, εὐγενής, εὐκολοσυγκίνητος, γενναῖος καὶ ἀποφασιστικός, ἀλλὰ ὀνειροπόλος καὶ τρομερὰ ἀνύσυχος στὸν χαρακτήρα.

2. Σὲ δέκα χρόνια κατόρθωσε, καταλύοντας τὸ Περσικὸ κράτος, νὰ φτάση ὡς τὶς Ἰνδίες.

3. Ἡ μάχη τοῦ Γρανικοῦ ἄνοιξε τὶς πύλες τῆς Μ. Ἀσίας, τῆς Ἰσσοῦ τὸ δρόμο γιὰ τὴ Συρία – Παλαιστίνη – Αἴγυπτο. Ἡ νίκη στὰ Γαυγάμηλα στάθηκε ἡ καταλυτικὴ μάχη γιὰ τὴν Περσία.

4. Ἀμύθητοι θησαυροὶ ἔπεσαν στὰ χέρια τοῦ Ἀλεξάνδρου κι ἔκοψε ἀμέσως καὶ κυκλοφόρησε χρυσὸ νόμισμα.

5. Ἔχτισε πάνω ἀπὸ 70 πόλεις, κατασκεύασε λιμάνια, ὀργάνωσε ὁδικὸ δίκτυο. Σεβόταν τὶς συνήθειες, τὸ πολιτικὸ σύστημα καὶ τὴ θρησκεία τῶν ξένων λαῶν.

6. Σκέφτηκε νὰ συνενώση Ἕλληνες καὶ Πέρσες. Ἤθελε τὴν ἐπικράτηση ὁμόνοιας, εἰρήνης καὶ φιλίας μεταξὺ τῶν λαῶν κι ἀπὸ τὸ συνδυασμὸ αὐτὸ νὰ δώση νέο πολιτιστικὸ σχῆμα στὸν κόσμο.

7. Τὸ ἐκπολιτιστικό του ἔργο εἶναι τεράστιο σὲ σημασία.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ἡ μεγαλοψυχία τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀπέναντι στὴ μητέρα τοῦ Δαρείου:

«Λένε ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Ἀλέξανδρος πῆγε τὴν ἄλλη μέρα (στὴ σκηνὴ τῆς βασίλισσας τῶν Περσῶν) μόνο μὲ τὸν Ἡφαιστίωνα ἀπὸ τοὺς ἑταίρους· κι ὅτι ἡ μητέρα τοῦ Δαρείου βρέθηκε σὲ δύσκολη θέση ν' ἀναγνωρίση ποιός ἀπὸ τοὺς δυὸ ἦταν ὁ βασιλιάς, γιατὶ φοροῦσαν κι οἱ δυὸ τὸν ἴδιο στολισμό· κι ὅτι ἐκείνη πῆγε κοντὰ στὸν Ἡφαιστίωνα καὶ προσκύνησε, γιατὶ τῆς φάνηκε ἐπισημότερος ἐκεῖνος. Κι ὅταν ὁ Ἡφαιστίων ὑποχώρησε πίσω καὶ κάποιος ἀπ' ὅσους ἦταν κοντά της, τῆς ἔδειξε τὸν Ἀλέξανδρο, λέγοντας πὼς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

αὐτὸς εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος, ἐκείνη ντράπηκε γιὰ τὸ λάθος, ὁ Ἀλέξανδρος ὅμως τῆς εἶπε πὼς δὲν εἶχε λαθέψει, γιατὶ κι ὁ Ἡφαιστίων ἦταν σὰ νὰ ἦταν ὁ ἴδιος ὁ Ἀλέξανδρος...».

Ἀρριανοῦ, «Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις», *βιβλ. Α, κεφ. 126* (Ἀπόδοση Α.Κ.)

2. Ὁ Δαρεῖος ζητάει εἰρήνη ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο:

«Ἐνῶ ἀκόμη ἦταν ἀπασχολημένος μὲ τὴν πολιορκία τῆς Τύρου ὁ Ἀλέξανδρος, ἔφτασαν πρέσβεις τοῦ Δαρείου γιὰ νὰ τοῦ ἀνακοινώσουν πὼς ὁ Δαρεῖος πρόσφερε δέκα χιλιάδες τάλαντα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς μητέρας, τῆς γυναίκας καὶ τῶν παιδιῶν του καὶ πὼς δεχόταν ὁλόκληρη ἡ χώρα ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Εὐφράτη ὡς τὴ θάλασσα νὰ ἀνήκη στὸν Ἀλέξανδρο, νὰ πάρη μάλιστα καὶ τὴν κόρη τοῦ Δαρείου ὁ Ἀλέξανδρος γυναίκα του καὶ νὰ εἶναι φίλος καὶ σύμμαχός του.
Κι ὅταν αὐτὰ ἀναγγέλθηκαν στὴ συγκέντρωση τῶν ἑταίρων, λένε πὼς ὁ Παρμενίων εἶπε στὸν Ἀλέξανδρο, πὼς ἂν ἦταν ἐκεῖνος θὰ τέλειωνε τὸν πόλεμο μ' αὐτοὺς τοὺς ὅρους καὶ δὲ θὰ κινδύνευε ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα. Λένε ἀκόμη πὼς ἀποκρίθηκε ὁ Ἀλέξανδρος στὸν Παρμενίωνα πὼς κι αὐτός, ἂν ἦταν Παρμενίων, θὰ ἐνεργοῦσε ἔτσι, ἐπειδὴ ὅμως ἦταν Ἀλέξανδρος ἀποκρίθηκε στὸ Δαρεῖο πὼς οὔτε χρήματα χρειαζόταν νὰ πάρη ἀπὸ αὐτὸν οὔτε ἕνα μέρος τῆς χώρας αὐτῆς, ἀντὶ νὰ τὴν καταλάβη ὁλόκληρη. Γιατὶ καὶ τὰ χρήματα καὶ ἡ χώρα ὁλόκληρη ἦταν δική του...».

Ἀρριανοῦ, «Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις», *βιβλ. Β, κεφ. 25* (Ἀπόδοση Α.Κ.)

3. Ὁ τύπος τοῦ Ἀλεξάνδρου:

«Βασίλεψε δώδεκα χρόνια καὶ ὀχτὼ μῆνες· στὸ σῶμα ἦταν ὡραιότατος κι ἀγαποῦσε ἰδιαίτερα τοὺς κινδύνους· ἔπαιρνε ἀποφάσεις ἀμέσως κι ἦταν ἐξαιρετικὰ ἀνδρεῖος, φιλότιμος, ριψοκίνδυνος καὶ εὐσεβής... κι ἄξιος νὰ ἐνθουσιάζη τὴν ψυχὴ τῶν στρατιωτῶν καὶ νὰ τοὺς γεμίζη ἐλπίδες καλὲς καὶ στὶς ἐπικίνδυνες περιστάσεις νὰ ἐξαφανίζη τὸ φόβο τους μὲ τὴ ἀφοβία του...».

Ἀρριανοῦ, «Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις», *βιβλ. Ζ, κεφ. 28* (Ἀπόδοση Α.Κ.)

Κεφάλι ἀπὸ ἀσβεστόλιθο. Βρέθηκε στὸ Ἄρσος τῆς Κύπρου μὲς στὸ ἐκεῖ Ἱερὸ τῆς Ἀφροδίτης. Ἀρχὲς 3ου αἰ. π.Χ. Κυπριακὸ Μουσεῖο Λευκωσίας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Συνέπειες τοῦ πρόωρου θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, σὲ δέκα χρόνια μέσα, εἶχε ἁπλώσει σὲ τρεῖς ἠπείρους τὸν Ἑλληνισμό. Ἂν ζοῦσε λίγο ἀκόμη, θὰ εἶχε δημιουργήσει τεράστια αὐτοκρατορία. Δεσπόζοντας σ' αὐτὴν ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς θὰ εἶχε δώσει ὁλότελα διαφορετικὴ μορφὴ στὸν κόσμο. Ὅσο κι ἂν τὸ ἔργο τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου στάθηκε ὑπεράνθρωπο, ὁ ἴδιος ἦταν θνητὸς καί, μετὰ τὸ θάνατό του, τὰ πράγματα πῆραν ἄλλο δρόμο ἀπὸ κεῖνον ποὺ λογάριαζε ὁ ἴδιος νὰ χαράξη. Τὰ σχέδιά του δὲν ὁλοκληρώθηκαν.

Τὸ τεράστιο κράτος του ἦταν δύσκολο νὰ κρατηθῆ γιὰ πολὺ καιρό, ἀκόμη κι ἂν ὁ ἴδιος εἶχε ζήσει. Πάντα, ἐξάλλου, εἶναι εὐκολώτερο νὰ ἀποκτήση κανεὶς κάτι παρὰ νὰ τὸ διατηρήση.

Ἵδρυση ἀνεξάρτητων βασιλείων. Στὴν οἰκογένεια τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου δὲν ὑπῆρχε ἄξιος διάδοχός του κι ὅταν οἱ στρατηγοί του μοίρασαν τὸ κράτος του μεταξύ τους, διάλυσαν τὴν ἑνότητά του, ἱδρύοντας ἀνεξάρτητα βασίλεια ὁ καθένας. Στὰ κράτη αὐτὰ διατηρήθηκε κι ἄνθισε, γιὰ τρεῖς αἰῶνες ἀκόμη, ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμός. Ὅμως, τὸ κέντρο τοῦ βάρους δὲ βρισκόταν πιὰ στὴν Ἑλλάδα. Μὲ τὰ δικά της πνευματικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ δῶρα *δημιουργήθηκαν σ' ἄλλους τόπους νέες πολυάνθρωπες πόλεις*, ποὺ πρόκοψαν καὶ ἔγραψαν δική τους ἀξιόλογη ἱστορία.

Ἑλληνιστικὴ περίοδος (323-31 π.Χ.). Ἡ περίοδος, ἀπὸ τὸ 323 ποὺ πέθανε ὁ Μ. Ἀλέξανδρος, ὡς τὸ 31 π.Χ. ποὺ ἡ Ρώμη κυριάρχησε σ' ὁλόκληρο τὸν κόσμο, ὀνομάζεται *Ἑλληνιστική*, γιατὶ χαρακτηριστικό της εἶναι *ἡ διάδοση κι ἡ καλλιέργεια τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα*.

Ἑκατὸν ἑξήντα νέες ἑλληνικὲς πόλεις ἱδρύθηκαν ἀπὸ τοὺς διαδόχους τοῦ Ἀλεξάνδρου στὴν Ἀσία καὶ πολλὲς ἄλλες στὴν Αἴγυπτο.

Ἀλληλοσπαραγμὸς στὴν Ἑλλάδα. Στοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους ἐξακολουθεῖ στὴν Ἑλλάδα ἡ διαμάχη μεταξὺ τῶν πόλεων. Μιὰ τελευταία προσπάθεια μερικῶν νὰ ἑνωθοῦν σὲ συνασπισμούς, δὲν καρποφόρησε, γιατὶ ὑπῆρχε πάντα, τὸ ἴδιο ἔντονη, ἡ παλιὰ ἐγωιστικὴ νοοτροπία. Ἄνετα ἔτσι, ὅταν ἔκαμε τὴν ἐπίθεσή της ἡ Ρώμη, κατόρθωσε σὲ λίγο διάστημα νὰ πάρη ὁλόκληρη τὴν Ἑλλάδα στὴν κυριαρχία της.

Οἱ διαμάχες στὰ ἑλληνιστικὰ βασίλεια. Στὰ κράτη τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου, στὴν Ἀσία καὶ στὴν Αἴγυπτο, θριάμβευσε κι ἐκεῖ ἡ αἰώνια ἀδυναμία τῆς φυλῆς. *Ἡ διαμάχη μεταξύ τους, ὁ ἐγωισμὸς κι ἡ ἐπιθυμία νὰ εἶναι πρῶτο τὸ καθένα ὁδήγησαν σὲ αἱματηροὺς πολέμους μεταξύ τους κι ἔφεραν σιγὰ-σιγὰ τὴν κατάπτωσή τους.* Ἔτσι, ἕνα-ἕνα τὰ ἀνθηρὰ ἑλληνιστικὰ βασίλεια ξέπεσαν, κι εὔκολη πιὰ λεία πέρασαν κι αὐτὰ στὴ ρωμαϊκὴ κυριαρχία.

Ἄνθηση τῆς ἑλληνιστικῆς τέχνης. Ἐνῶ στὰ γράμματα ἡ κίνηση δὲν εἶναι ἰδιαίτερα δημιουργική, ἡ ἑλληνικὴ τέχνη, κυρίως στὶς πόλεις τοῦ ἔξω Ἑλληνισμοῦ καὶ λιγότερο στὴν Ἀθήνα, δίνει καὶ πάλι νέα ἔξοχα δείγματα τῆς δημιουργικότητάς της σὲ ἄλλο ὅμως πνεῦμα πλέον.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Α΄. Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

1. Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ Η ΑΛΛΗ ΕΛΛΑΔΑ

Ἡ ἀντίδραση τῶν ἑλληνικῶν πόλεων στοὺς Μακεδόνες. Στὴν Ἑλλάδα, κατασπαράχθηκαν καὶ πάλι οἱ πόλεις στὴν προσπάθειά τους νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὴν τυραννικὴ γιὰ τὴ νοοτροπία τους μακεδονικὴ κυριαρχία, ὅταν ἔλειψε ὁ φόβος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

Συντριβὴ τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου. Νοσταλγοὶ τῆς παλαιᾶς τους δόξας οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ μείνουν ἥσυχοι. Πιστεύοντας ὅτι θὰ μποροῦσαν καὶ πάλι νὰ κυριαρχήσουν στὶς θάλασσες, ποὺ τώρα τὶς ὥριζαν τὰ μακεδονικὰ καράβια, θέλησαν νὰ ξαναπάρουν στὸν Ἑλλήσποντο θέσεις ποὺ τὶς εἶχαν χάσει μετὰ τὴ μάχη στὴ Χαιρώνεια. Ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ νικηθοῦν στὴν Ἄβυδο καὶ κατόπιν, στὰ νότια τῆς Ἀμοργοῦ, νὰ συντριφτῆ ὁριστικὰ ὁ στόλος τους. *Ἀπὸ κεῖ κι ὕστερα ἡ ναυτικὴ δύναμη τῆς Ἀθήνας χάθηκε γιὰ πάντα, μὲ φοβερὰ ἀποτελέσματα γιὰ τὸ ἐμπόριο καὶ τὴν οἰκονομία της.*

Λαμιακὸς πόλεμος (322 π.Χ.). Καὶ πάλι δὲν κατάλαβαν οἱ Ἀθηναῖοι πὼς δὲ μποροῦσαν πιὰ νὰ ὁρίζουν τὴν ἱστορικὴ μοίρα τῆς Ἑλλάδας, γιατὶ οἱ καιροὶ εἶχαν ἀλλάξει. Μὲ ὑποκινητὴ τὸ ρήτορα *Ὑπερείδη*, μόλις μαθεύτηκε ὁ θάνατος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, πῆγαν μὲ τὸ στρατὸ ποὺ εἶχαν κρυφὰ προετοιμάσει καὶ κατέλαβαν τὶς Θερμοπύλες, τὸ 322. Ὁ *Ἀντίπατρος*, ὁ διοικητὴς τῆς Μακεδονίας, κατέβηκε ἐναντίον τους, κι ἐπειδὴ οἱ δυνάμεις του δὲν ἦταν ἀρκετές, κλείστηκε στῆς Λαμίας τὰ τεῖχη (γι' αὐτὸ ὁ πόλεμος ὀνομάστηκε Λαμιακός). Ἐκεῖ τὸν πολιόρκησαν οἱ ἑνωμένες δυνάμεις τῶν Ἀθηναίων, τῶν Αἰτωλῶν κ.ἄ. Ταυτόχρονα, ἄλλοι Μακεδόνες στρατηγοὶ ἀπὸ τὴν Ἀσία ἔτρεξαν νὰ βοηθήσουν τὸν Ἀντίπατρο καὶ σὲ μάχη, στὴν *Κραννώνα* τῆς Θεσσαλίας, νικήθηκαν οἱ Ἀθηναῖοι πέρα γιὰ πέρα.

Μεγάλο κεφάλι Διονύσου, στεφανωμένου μὲ ταινία ποὺ διακρίνεται στὸ μέτωπό του. Πιστεύεται πὼς ἀνῆκε στὸ δυτικὸ ἀέτωμα τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος στοὺς Δελφούς, ὅπου παριστανόταν ὁ Διόνυσος μὲ τὴν ἀκολουθία του. Μεγαλόπνοο ἔργο τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Δελφῶν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀντίποινα τῶν Μακεδόνων στὶς πόλεις τῆς Ἑλλάδας. Τοὺς Αἰτωλούς, ποὺ ἔφυγαν γρήγορα γιὰ τὰ μακρινὰ βουνά τους, δὲ μπόρεσε νὰ τοὺς κυνηγήση ὁ Ἀντίπατρος. Τὴν Ἀθήνα ὅμως τὴν τιμώρησε παραδειγματικά. Ἄλλαξε τὸ πολίτευμα, ζήτησε πολεμικὴ ἀποζημίωση, τῆς ἀφαίρεσε τὴ Σάμο, καὶ ὑποχρέωσε, τέλος, τοὺς Ἀθηναίους νὰ δεχτοῦν μακεδονικὴ φρουρά. Ὁ ρήτορας καὶ πολιτικὸς Ὑπερείδης, ὁ μεγάλος ἐχθρὸς τῶν Μακεδόνων, βρῆκε οἰκτρὸ θάνατο κι ὁ *Δημοσθένης* ἤπιε δηλητήριο, γιὰ νὰ μὴν πέση στὰ χέρια τῶν ἐχθρῶν, ποὺ τὸν καταδίωξαν ὡς τὸν Πόρο.

Ὁ Ἀντίπατρος, προχωρώντας στὴν Πελοπόννησο, τοποθέτησε σὲ πολλὲς πόλεις ὡς ἄρχοντες φίλους τῶν Μακεδόνων. Ὅταν ὅμως πέθανε, χωρὶς νὰ ὁρίση διάδοχό του τὸ γιό του *Κάσσανδρο*, νέα διαμάχη ξεσηκώθηκε στὴν Ἑλλάδα ἀνάμεσα στὸν Κάσσανδρο καὶ στὸν *Πολυσπέρχοντα*, τὸν ἀντίπαλό του (σ' αὐτὴν καὶ οἱ δυό τους παρέσυραν καὶ τὶς ἑλληνικὲς πόλεις – ὁ Κάσσανδρος διόρισε κυβερνήτη στὴν Ἀθήνα τὸ Δημήτριο Φαληρέα, φιλόσοφο καὶ ρήτορα).

2. ΤΑ ΚΡΑΤΗ ΤΩΝ ΔΙΑΔΟΧΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ

Ἡ ἀντιζηλία τῶν στρατηγῶν. Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος χάθηκε τόσο ξαφνικά, ὥστε δὲν πρόλαβε νὰ ὑποδείξη τὸ διάδοχό του. Καθένας ἀπὸ τοὺς μεγάλους του στρατηγοὺς πίστεψε πὼς ἦταν ὁ πιὸ κατάλληλος νὰ τὸν διαδεχθῆ. Ὅλοι, γεμάτοι ἀπὸ ἐγωισμὸ καὶ φιλαρχία, μοιραῖα, δὲν ἔβλεπαν μὲ καλὸ μάτι ὁ ἕνας τὸν ἄλλον. Γι' αὐτό, ἦρθαν σὲ σύγκρουση καί, τέλος, πολέμησαν σκληρὰ μεταξύ τους γιὰ πολλὰ χρόνια.

Ἡ μάχη στὴν Ἰψὸ (301 π.Χ.). Ἡ κρισιμότερη μάχη ποὺ ἔδωσαν μεταξύ τους, ἔγινε στὴν *Ἰψὸ τῆς Φρυγίας*. Ὕστερ' ἀπὸ αὐτὴν μοιράστηκαν, ὅσοι ἔμειναν στὴ ζωή, τὴν ἀπέραντη αὐτοκρατορία κι ἵδρυσαν μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἀνεξάρτητα βασίλεια, ποὺ τὰ κυβέρνησαν αὐτοὶ κι οἱ διάδοχοί τους ποὺ ὀνομάστηκαν *Ἐπίγονοι*.

Στὴ γεμάτη περιπέτειες ἐποχή, ἀπορεῖ κανεὶς γιατί χθεσινοὶ συμπολεμιστὲς παλεύουν κι ἀλληλοεξοντώνονται σὲ τέτοιο βαθμό. Σταθερὲς φιλίες δὲν ὑπάρχουν μεταξύ τους. Ἀπὸ τὴ μιὰ στιγμὴ στὴν ἄλλη οἱ παρατάξεις ἀλλάζουν, οἱ περισσότεροι χτυποῦν πάντα τὸν πιὸ δυνατὸ κι ὕστερα ὅσοι ἀπομένουν ἀλληλοσπαράζονται μεταξύ τους.

Νόμισμα μὲ τὸ κεφάλι τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητή. Νομισματικὴ Συλλογὴ Ἀθηνῶν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΑ ΒΑΣΙΛΕΙΑ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

[**Οἱ δυναμικοὶ ἀρχηγοί.** Στοὺς ἐξοντωτικοὺς αὐτοὺς ἀγῶνες πῆραν μέρος οἱ δυνατότεροι καὶ οἱ πιὸ ἄξιοι ἀπὸ τοὺς στρατηγοὺς τοῦ Ἀλεξάνδρου: ὁ *Ἀντίγονος*, ὁ γιός του *Δημήτριος ὁ Πολιορκητής*, ποὺ τὰ κατακτητικὰ βήματά του τὸν ἔφεραν ὡς τὴν Ἀθήνα, τὸ 307 π.Χ. (Ἡ ἀπελπισμένη πόλη τοῦ παραδόθηκε ἀναγνωρίζοντας ὡς ἐλευθερωτὴ αὐτὸν καὶ τὸν πατέρα του ἀπὸ τὴ μισητὴ μακεδονικὴ κυριαρχία. Ἀργότερα, ἵδρυσε τὴν πόλη *Δημητριάδα* στὴ Θεσσαλία. Μὲ τὶς ἀπέραντές του ἱκανότητες κατόρθωσε νὰ κρατήση γιὰ 7 χρόνια τὸ βασιλικὸ σκῆπτρο τῆς Μακεδονίας (294-287) καὶ νὰ γίνη γενάρχης τῆς νέας βασιλικῆς της δυναστείας). Μεγάλο ρόλο ἔπαιξαν καὶ ὁ *Πτολεμαῖος ὁ Α΄*, ὁ *Σέλευκος*, ὁ *Λυσίμαχος*, ὁ *Εὐμένης*, ὁ *Ἀντίπατρος*, ὁ *Περδίκας* κι ὁ *Κάσσανδρος*].

Τὰ ἑλληνιστικὰ βασίλεια. Ὕστερα ἀπὸ τὴ μάχη στὴν Ἰψό, ἔλειψε ὁ πιὸ δυναμικὸς ἀπὸ τοὺς Διαδόχους, ὁ Ἀντίγονος, κι ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου διαμελίσθηκε στὰ παρακάτω κράτη:

1. Τὸ βασίλειο τῆς Αἰγύπτου. Πρῶτος του βασιλιὰς ὁ Πτολεμαῖος ὁ Α΄.
2. Τὸ βασίλειο τῆς Συρίας ποὺ τὸ κυβέρνησε ἡ οἰκογένεια τῶν Σελευκιδῶν. Ἱδρυτής του ὑπῆρξε ὁ Σέλευκος.
3. Τὸ βασίλειο τῆς Περγάμου.
4. Τὸ βασίλειο τῆς Μακεδονίας.
5. Τὸ βασίλειο τῆς Θράκης. Ἱδρυτής του ἦταν ὁ Λυσίμαχος.

[**Τὰ «ἐθνικὰ» κράτη.** Ὁρισμένες ἄλλες περιοχὲς ἔμειναν ἔξω ἀπ' αὐτὰ τὰ βασίλεια καὶ ἔγιναν *ἐθνικὰ κράτη* (μὲ ντόπιους δηλαδὴ ἀρχηγούς: ἡ Ἀρμενία, ὁ Πόντος, ἡ Βιθυνία, ἡ Καππαδοκία κ.ἄ.). Καὶ σ' αὐτὰ εἰσχώρησε καὶ ἐπέδρασε ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμός.

Στὰ ἑλληνιστικὰ βασίλεια, ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, τὶς τύχες τῶν κρατῶν τὶς κατευθύνουν οἱ Ἕλληνες βασιλεῖς ποὺ κυβερνοῦν. Ὑπήκοοί τους εἶναι λίγοι Ἕλληνες καὶ τὸ πλῆθος τῶν ντόπιων κατοίκων].

Οἱ Διάδοχοι συνεχίζουν τὴν πολιτικὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Οἱ Διάδοχοι σεβάστηκαν τὶς συνήθειες καὶ τὴ θρησκεία τῶν ξένων λαῶν, κι ὅσον καιρὸ διατηρήθηκαν στὴ ζωὴ τὰ βασίλειά τους ὁ λιγοστὸς ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ποὺ τὰ κατοικοῦσε, κατεύθυνε τὴ ζωὴ τοῦ τόπου καὶ *διαπότιζε μὲ τὸ πνεῦμα, τὴ θρησκεία, τὶς συνήθειες καὶ τὸν πολιτισμό του γενικότερα τοὺς κατοίκους.*

Διάδοση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἔτσι, γιὰ τρεῖς αἰῶνες τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ κόσμου συνέχιζε τὴν ἑλληνικὴ παράδοση καὶ ἔγραφε ἑλληνικὴ ἱστορία. *Πρέπει*, μόνο, *νὰ σημειωθῆ πὼς ἡ γνωριμία τῶν Ἑλλήνων μὲ τὴν Ἀνατολὴ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία ν' ἀπλωθοῦν ἀφάντασται τὰ σύνορα τοῦ Ἑλληνισμοῦ κι ὁ πολιτισμός τους νὰ διαδοθῆ στοὺς ξένους λαούς*, ἔγινε ὅμως ἀφορμὴ, σὲ πολλὲς ὄψεις τῆς ζωῆς, νὰ ἐπηρεαστοῦν κι οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς ξένους, νὰ πάρουν ἀρκετές τους συνήθειες, κι ἡ ἀλλοτινὴ λιτὴ καὶ καθαρὰ πνευματικὴ μορφὴ τῆς ζωῆς νὰ χαθῆ.

[3. Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΩΝ

Μετατόπιση τοῦ κέντρου τοῦ βάρους τοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Βαθιὰ ἀνασάτωση μὲ ἀπρόβλεπτες συνέπειες δημιουργήθηκε στὴ διάρκεια τῆς Ἑλληνιστικῆς περιόδου. Τὸ κέντρο τοῦ βάρους τοῦ Ἑλληνισμοῦ μετατοπίσθηκε, καὶ ἀπὸ τὴν κυρίως Ἑλλάδα βρέθηκε στὰ νέα μεγάλα βασίλεια τῶν Διαδόχων. Ἡ Ἑλλάδα ἔγινε μιὰ ἐπαρχία, χωρὶς ἰδιαίτερη σημασία, ὅπου οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἀπόμειναν, στὴ μεγάλη πλειονότητα, φυτοζωοῦσαν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κυριολεκτικά. Μόνον ἡ Ἀθήνα ἐξακολούθησε νὰ εἶναι μεγάλο πνευματικὸ κέντρο. Ἡ οἰκονομία της ὅμως εἶχε ἐκμηδενισθῆ. Ἡ *Σπάρτη* βασανιζόταν ἀπὸ ὀδυνηρὰ κοινωνικὰ προβλήματα. Πολιτικὸ ρόλο ἔπαιξαν μονάχα οἱ δύο συμπολιτεῖες: ἡ *ἀχαϊκὴ* καὶ ἡ *αἰτωλική*.

Ἡ πόλη-κράτος ἐξαφανίζεται. Ἀπόλυτες μοναρχίες. *Οὐσιαστικὴ ἀλλαγὴ σημειώθηκε ἀπὸ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ἄποψη.* Οἱ παλαιὲς πόλεις-κράτη τῆς Ἑλλάδας, τὸ χαρακτηριστικὸ σχῆμα τῶν προηγουμένων αἰώνων, ἔχασαν τὴ σημασία τους καὶ δὲ μποροῦσαν πιὰ νὰ συγκρατήσουν τοὺς κατοίκους των. Στὴν Ἀνατολὴ δημιουργήθηκαν, στὸν τύπο τῶν παλαιῶν ἀνατολικῶν αὐτοκρατοριῶν, μεγάλα κράτη, μὲ πολυάνθρωπες πόλεις. Οἱ βασιλεῖς αὐτῶν τῶν ἑλληνιστικῶν κρατῶν ἦταν οἱ κατακτητὲς καὶ οἱ λαοὶ ποὺ κυβερνοῦσαν ὑπῆρξαν διάφοροι.

Πολίτευμα. Τὸ μόνο πολιτικὸ σύστημα ποὺ ἦταν δυνατὸν νὰ ὑπάρξη ἦταν ἡ *ἀπόλυτη μοναρχία*. Οἱ βασιλεῖς ἀποφάσιζαν μόνοι τους γιὰ τὰ πάντα, ἔχοντας μερικοὺς συμβούλους κοντά τους. Ἀπαιτοῦσαν πειθαρχία ἀπὸ τοὺς ὑπηκόους των καὶ περιστοιχίζονταν ἀπὸ πλῆθος μισθοφόρων – ἄλλο φαινόμενο τῆς ἐποχῆς καὶ αὐτὸ – γιὰ τὴν ἀσφάλειά τους. Εἶχαν ἀκόμη κοντά τους καὶ ἄλλους ἀξιωματούχους καὶ ἀνώτερους ὑπαλλήλους γιὰ τὴ διοίκηση τῶν ἐπαρχιῶν καὶ γιὰ τὶς ἄλλες πολύπλοκες ἀνάγκες τῶν μεγάλων κρατῶν τους. Ἡ διοικητικὴ μηχανὴ ἦταν ὀλιγάριθμη – μόνο ἡ Πέργαμος εἶχε σημαντικὴ γραφειοκρατία.

Συνήθως, βασιλεῖς, ἀξιωματοῦχοι καὶ μισθοφόροι ἦταν Ἕλληνες. Ἀποτελοῦσαν ὅμως μειονότητα μὲς στοὺς ξένους ἐκείνους χώρους μὲ τὸ πλῆθος τῶν ἰθαγενῶν, ποὺ εἶχαν στὴν ἐξουσία τους. Ἡ δύναμη τῶν βασιλέων αὐξάνει ἀπὸ τὴ λατρεία ποὺ τοὺς ἀπονέμουν οἱ ὑπήκοοί τους. Αὐτὸ γινόταν πάντοτε στὴν Ἀνατολὴ ἐξάλλου. (Οἱ Ἕλληνες λάτρευαν παλαιότερα μόνο τοὺς ἥρωες ἢ τοὺς ἔνδοξους νεκρούς).

Ἄγαλμα μικροῦ ἀγοριοῦ ποὺ σφίγγει μὲ τὸ ἀριστερό του χέρι μιὰ χήνα, ποὺ βρίσκεται πάνω σὲ ἕνα μικρὸ κίονα πλάι του. Τὸ χαριτωμένο παιδικὸ πρόσωπο, ποὺ τὸ φωτίζει ἕνα ἐλαφρὸ χαμόγελο, συνταιριάζεται μὲ τὴν πολὺ φυσικὴ ἀπόδοση τοῦ ἀκανόνιστου παιδικοῦ σώματος, ποὺ ἔχει πεταχτὴ κοιλιά, στενοὺς ὤμους καὶ λεπτὰ χέρια. Ἴσως πρόκειται γιὰ τὸν Ἰανίσκο, τὸ γιὸ τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Βρέθηκε στὸ Πολύδροσο τοῦ Παρνασσοῦ (τὴν ἀρχαία Λίλαια). Ἔργο τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ τύπος τοῦ πολίτη χάνεται. Ἀναδίπλωση τοῦ ἀτόμου στὸν ἑαυτό του. Ὁ τύπος τοῦ παλαιοῦ πολίτη μιᾶς συγκεκριμένης πόλης ἐξαφανίζεται. Οἱ Ἕλληνες στὴν οὐσία χάνονται ψυχικὰ καὶ πολιτικὰ μὲς στὰ μεγάλα κοσμοπολιτικὰ κέντρα. Τὸ ἀπολυταρχικὸ καθεστώς, ποὺ κυριαρχεῖ στὰ νέα κράτη ὅπου ζοῦν, δὲν τοὺς δίνει τὴν εὐκαιρία, ὅπως ἄλλοτε, νὰ ἀναμιγνύωνται στὰ κοινά, νὰ εἶναι ἑπομένως συνειδητοὶ πολίτες. Ἀπὸ ὑπεύθυνα ἄτομα ποὺ ἦταν ἄλλοτε, μεταβάλλονται τώρα σὲ ἀσήμαντες μονάδες, ποὺ δὲν παίζουν κανένα ρόλο στὴν πολιτικὴ ζωή. Ἔτσι, τὸ ἄτομο νιώθει ἀσφυκτικὰ καὶ λυτρώνεται μόνο ὅταν ἀναδιπλωθῆ στὸν ἑαυτό του· γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἐπιθυμίες του περιορίζονται πιὰ στὴ στενὰ προσωπική του εὐτυχία καὶ ἀπόλαυση.

Ὁ ὑπεύθυνος ἄνθρωπος ποὺ εἶχε ἀναδείξει ἡ ἑλληνικὴ πόλη-κράτος χάνεται μὲς στὴν ἀνθρώπινη μάζα τῶν ἑλληνιστικῶν μεγαλουπόλεων.

Οἱ βασιλιάδες θεωροῦνται κύριοι ὅλης τῆς γῆς τοῦ κράτους των. Γι' αὐτὸ οἱ ὑπήκοοί τους καλλιεργοῦν τὴ γῆ καὶ τοὺς δίνουν ἕνα μέρος τῶν προϊόντων, ποὺ μερικὲς φορὲς μπορεῖ νὰ φτάση στὸ μισὸ τῆς συγκομιδῆς. Στὴν Αἴγυπτο, ἀπὸ παλαιὰ παράδοση, ὁ βασιλιὰς ἐπιβλέπει ἀπὸ πολὺ κοντὰ τὴν καλλιέργεια· συγκεντρώνει τὸ σιτάρι ποὺ τοῦ φέρνουν στὶς μεγάλες ἀποθῆκες του καὶ φροντίζει γιὰ τὴν ἐξαγωγή του. Δημιουργεῖ ἐκεῖνος διάφορα μονοπώλια (λαδιοῦ π.χ.), ποὺ τὰ ἐκμεταλλεύεται ὁ ἴδιος. Ἐλέγχει ἐπίσης τὰ ἐργαστήρια ὅπου ὑφαίνουν λινὰ ὑφάσματα.

Πραγματικὴ ἐπανάσταση παρατηρεῖται στὴν οἰκονομικὴ ζωή.

Ἑνιαῖο νόμισμα στὶς συναλλαγές. Ἀνταλλαγὲς προϊόντων. Τώρα, δὲν κυκλοφοροῦν πιὰ πολλὰ ἐθνικὰ νομίσματα, ἀλλὰ μόνο τὰ χρυσὰ ἑλληνικά, γεγονὸς ποὺ διευκολύνει τὶς συναλλαγές, στὶς ὁποῖες ἐγκαινιάζονται νέοι τρόποι.

Τραπεζίτες μὲ ἀνταποκριτές. Ἐπιταγές. Εἰσάγεται ὁ τραπεζικὸς θεσμὸς καὶ οἱ τραπεζίτες ἔχουν τώρα καὶ ἀνταποκριτὲς σὲ διάφορες περιοχὲς μακρινὲς καὶ ἀρχίζουν νὰ πληρώνουν μὲ ἐπιταγές. Αὐξάνονται πολὺ ἐπίσης οἱ διάφορες ἀνταλλαγὲς μεταξὺ τῶν ἑλληνιστικῶν βασιλείων. Ἡ Αἴγυπτος πουλάει σιτάρι, ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἀγοράζουν λάδι καὶ κρασί. Ἀπὸ τὶς μακρινὲς χῶρες, τὴν Ἰνδία, τὴν Κεντρικὴ Ἀσία, ἀπὸ τὴν Ἀραβία καὶ τὴν Ἀφρικὴ οἱ ἔμποροι φέρνουν προϊόντα πολυτελείας: μπαχαρικά, ἀρώματα, μεταξωτά, ἐλεφαντόδοντο. Φέρνουν ἀκόμη καὶ δούλους ποὺ ἡ ἄρχουσα τάξη στὶς μεγαλουπόλεις τοὺς ζητάει.

Νέες καλλιέργειες. Στὶς εὔφορες χῶρες τῆς Ἀνατολῆς ἐφαρμόζονται νέες καλλιέργειες καὶ ἀνθεῖ ἡ γεωργία καὶ ἡ κτηνοτροφία. Νέοι χῶροι ἀνοιξαν γιὰ τὸ ἐμπόριο, ποὺ σημειώνει πραγματικὰ τεράστια ἀνάπτυξη.

Ἐμπορικὴ ναυτιλία. Οἱ νέες γνώσεις ποὺ ἀποκτήθηκαν στὴ γεωγραφία (γίνονται χάρτες), στὴ ναυσιπλοΐα, στὴν κατασκευὴ λιμανιῶν, φάρων καὶ ἐγγειοβελτιωτικῶν ἔργων εὐνοοῦν τὴν ἐμπορικὴ ναυτιλία. Ἐξάλλου, τὰ καραβάνια στὴν ξηρὰ φτάνουν ὡς τὴν Ἄπω Ἀνατολή. Γιὰ πρώτη φορὰ οἱ Ἕλληνες ἀντιμετωπίζουν ἀνάγκες ποὺ δημιουργοῦνται ἀπὸ τὴ ναυσιπλοΐα στὰ μεγάλα ποτάμια (στὸν Τίγρη, στὸν Εὐφράτη, στὸ Νεῖλο) κι ὀργανώνουν ναυτικὲς ὑπηρεσίες γιὰ τὰ καράβια.

Νέες πρῶτες ὕλες. Ἀπὸ τὶς διάφορες νέες χῶρες, ὅπου ἔφτασε στὴν ἐκστρατεία του ὁ Μ. Ἀλέξανδρος, ἄγνωστες πρῶτες ὕλες γίνονται γνωστὲς καὶ φτάνουν τώρα παντοῦ, χάρη στὸ ἐμπόριο, ἐπηρεάζοντας τὸ χαρακτήρα τῆς βιομηχανίας.

Οἱ Ἕλληνες προνομιοῦχοι στὶς μεγαλουπόλεις. Μὲ τὶς νέες οἰκονομικὲς συνθῆκες ποὺ ἐπικράτησαν, οἱ ἔμποροι, οἱ τραπεζίτες κι ὅλοι ὅσοι ἀνάπτυξαν με-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γάλες δραστηριότητες, σχηματίζουν τεράστιες περιουσίες. Αὐτοί, ὅπως καὶ οἱ βασιλικοὶ ὑπάλληλοι, ἀποτελοῦν μιὰ νέα ἀστικὴ τάξη, δραστήρια καὶ πλούσια – εἶναι ὅλοι Ἕλληνες. Αὐτοὶ ὑπῆρξαν ἡ προνομιοῦχος τάξη στὶς νέες πόλεις.

Ὁ πολὺς κόσμος στὶς πόλεις καὶ οἱ μικροκαλλιεργητὲς ὑποφέρουν. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ οἱ μεγάλες μάζες τῶν ἀνθρώπων στὶς πόλεις (ὅπου συγκεντρώθηκαν μὲ τὴν ἀστυφιλία ποὺ ἀναπτύχθηκε), ποὺ περνοῦν δύσκολα: οἱ ἐργάτες ποὺ ζοῦν ἀπὸ τὸ μικρό τους ἡμερομίσθιο. Δυσαρεστημένοι εἶναι ἐπίσης καὶ οἱ μικροκαλλιεργητὲς ποὺ μεγάλο μέρος τῆς συγκομιδῆς τους εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ τὸ δίνουν στὸ βασιλιά].

[4. ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΥΠΟΛΕΙΣ

Χαρακτήρας τῶν νέων πόλεων. Οἱ νέες πόλεις ποὺ δημιουργήθηκαν στὴν Ἑλληνιστικὴ περίοδο δὲν εἶναι πιὰ πόλεις-κράτη, ἀλλὰ μεγάλα κέντρα ἐμπορικὰ καὶ κάποτε πνευματικά. Σπουδαῖες ὑπῆρξαν ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Πέργαμος, ἡ Λαοδίκεια, ἡ Σελεύκεια στὸν Τίγρη. Ὅλες ὅμως τὶς ξεπέρασε ἡ Ἀλεξάνδρεια. Καθὼς οἱ πόλεις αὐτὲς κτίσθηκαν ἐξαρχῆς σὲ χώρους ἀκατοίκητους, εἶχαν τὸ μεγάλο προνόμιο νὰ ἔχουν ὀργανωμένο πολεοδομικὸ σύστημα: φαρδιοὺς ἴσιους δρόμους, κανονικὰ ὀρθογώνια οἰκοδομικὰ τετράγωνα, πλατεῖες, κεντρικὲς ἀρτηρίες ποὺ διασταυρώνονται καὶ καταλήγουν στὶς πύλες τῶν τειχῶν, προσανατολισμένες στὰ τέσσερα σημεῖα τοῦ ὁρίζοντα. Στὸ κέντρο τῶν πόλεων ὑπάρχει ἡ Ἀγορὰ μὲ στοὲς ὁλόγυρα, οἱ ναοὶ καὶ διάφορα κτίρια γιὰ ὁμαδικὲς συγκεντρώσεις: θέατρα, ὠδεῖα, γυμνάσια, παλαῖστρες, λουτρὰ καὶ στάδια.

Ἀντιόχεια. Ἦταν ἡ πρωτεύουσα τῶν Σελευκιδῶν· ἱδρύθηκε στὶς ὄχθες τοῦ Ὀρόντη, γύρω στὰ 300 π.Χ., γιὰ 10.000 ἀποίκους Μακεδόνες. Στὸ τέλος τῆς Ἑλληνιστικῆς περιόδου εἶχε τουλάχιστον 300.000 κατοίκους (Ἕλληνες ἀπὸ διάφορες πόλεις, Σύρους καὶ Ἰσραηλίτες).

Πέργαμος. Τὸ περγαμηνὸ κράτος ἱδρύθηκε σὲ μιὰ πλούσια γεωργικὴ περιοχὴ καὶ γνώρισε εὐμάρεια καὶ πλοῦτο. Εἶχε καλὴ διοίκηση. Ξεχώρισε πολὺ γιὰ τὴν καλλιτεχνικὴ καὶ πνευματικὴ κίνηση ποὺ δημιούργησε. Ἡ νίκη τῶν Περγαμηνῶν ἐναντίον μιᾶς ἄγριας φυλῆς, τῶν Γαλατῶν, στὸν 3ο αἰ. π.Χ., τοὺς γέμισε πνοὴ καὶ περηφάνια. Οἱ βασιλεῖς τῆς Περγάμου, καθὼς στὴν Ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ χάνεται τὸ μέτρο, καὶ ἡ εὔκολη ρητορεία κι ὁ ἐγωισμὸς καλλιεργοῦνται

Τετράδραχμο μὲ παράσταση τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Α΄. Νομισματικὴ Συλλογὴ Ἀθηνῶν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ προβάλλονται, *εἶδαν τὴ νίκη τους ἰσάξια μὲ τῶν Ἀθηναίων τῆς κλασικῆς ἐποχῆς ποὺ εἶχαν νικήσει καὶ ἐκδιώξει ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τοὺς Πέρσες*. Γι' αὐτὸ καὶ θεώρησαν πνευματική τους μητρόπολη τὴν Ἀθήνα, τῆς πρόσφεραν πολλὰ ἀφιερώματα καὶ ἵδρυσαν κτίρια στὸ χῶρο της (Στοὲς Ἀττάλου καὶ Εὐμένους).

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ στὴν Πέργαμο σημείωσε ἀκμὴ καὶ δημιουργήθηκαν ἀξιόλογα κτίρια. Ἡ πόλη ἁπλωνόταν στὶς πλαγιὲς ἑνὸς λόφου, ὕψους 335 μ. Στὴν ἀκρόπολη πάνω ὑπῆρχε τὸ βασιλικὸ ἀνάκτορο κι ὁ περίφημος *βωμὸς τοῦ Διός*. Ἡ Πέργαμος ὑπῆρξε σπουδαιότατο κέντρο πολιτισμοῦ. Ἡ βιβλιοθήκη της πιστεύεται ὅτι περιλάμβανε 400.000 βιβλία. Γιὰ νὰ ἀντιμετωπίση τὸ πρόβλημα τῆς εὕρεσης γραφικῆς ὕλης, ὅταν ἄρχισαν οἱ βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου (ἦταν ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τῶν Λαγιδῶν, ἀπόγονοι δηλαδὴ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, Πτολεμαίου τοῦ Λάγου) νὰ ἐμποδίζουν τὶς ἐξαγωγὲς παπύρου, κατέφυγε σὲ ἄλλη λύση καὶ ἄρχισε νὰ χρησιμοποιῆ τὴν περγαμηνὴ (μεμβράνη ἀπὸ τὸ ἔμβρυο τῆς κατσίκας).

Ἡ γλυπτικὴ ποὺ ἀναπτύχθηκε στὸ χῶρο τῆς Περγάμου εἶναι ἀπὸ τὶς σπουδαιότερες τοῦ Ἑλληνιστικοῦ κόσμου. Οἱ Περγαμηνοὶ *πρῶτοι σκέφθηκαν νὰ συγκροτήσουν Μουσεῖο*, νὰ συγκεντρώσουν δηλαδὴ ἔργα τέχνης παλαιότερα. Διαθέτοντας μάλιστα ἄφθονα χρήματα, μὲ τὸν πλοῦτο ποὺ εἶχαν, ἀγόραζαν πολλὰ καλλιτεχνήματα. Ἕνα ἀπὸ τὰ θαυμαστότερα μνημεῖα τῆς Περγάμου εἶναι ὁ μεγάλος βωμὸς τοῦ Διός, μεγάλο κτίριο σὲ σχῆμα ὀρθογώνιο, μὲ μνημειώδη κλίμακα στὴ μία πλευρὰ ποὺ ὁδηγεῖ σὲ ταράτσα ποὺ περιβάλλεται ἀπὸ κιονοστοιχία ὁλόγυρα. Ἐξωτερικά, στὴ βάση του ἔχει μεγάλη ζωφόρο, ὅπου ἐργάστηκαν μὲ μεγάλη ἐπιτυχία πολλοὶ καλλιτέχνες, γιὰ νὰ παραστήσουν ἀνάγλυφη τὴ Γιγαντομαχία.

Ἀλεξάνδρεια. Ὑπῆρξε ἡ σπουδαιότερη ἑλληνιστικὴ πόλη, ἡ πρωτεύουσα τῶν Λαγιδῶν. Πολὺ σύντομα ὁ πληθυσμός της ξεπέρασε τὶς 500.000 ψυχές. Οἱ

Ἄποψη τῆς Στοᾶς Ἀττάλου, ἀναστηλωμένης σήμερα. Κλείνει τὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ χώρου τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν. Ἔμπρός της – δεξιὰ στὴ φωτογραφία –, διακρίνεται ἡ ὁδὸς τῶν Παναθηναίων, ὁ δρόμος δηλαδή, ἀπ' ὅπου περνοῦσε ἡ πομπὴ τὴν ἡμέρα τῆς μεγαλύτερης γιορτῆς στὴν Ἀθήνα, γιὰ νὰ καταλήξη στὴν Ἀκρόπολη ποὺ φαίνεται στὸ βάθος δεξιά.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἕλληνες (πολλοὶ Μακεδόνες) ἦταν ἐδῶ ἡ προνομιοῦχος μειονότητα. Ὑπῆρχε ἀρκετὰ σημαντικὴ ἰουδαϊκὴ κοινότητα. Ἡ μεγάλη μάζα τοῦ πληθυσμοῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ ντόπιους καὶ ξένους ποὺ ἔχουν ἔρθει ἀπὸ ἄλλα μέρη καὶ ποὺ ἐξελληνίζονται μὲ τὸν καιρό.

Ἡ Ἀλεξάνδρεια ἦταν πολιτικὴ καὶ διοικητικὴ πρωτεύουσα τοῦ μεγάλου κράτους τῶν Λαγιδῶν, ἀλλὰ καὶ βιομηχανικὴ πόλη μὲ πλῆθος ἐργαστήρια γιὰ τὴν ἐπεξεργασία τοῦ παπύρου, τῶν πολυτίμων λίθων κ.ἄ. εἰδῶν. Κυρίως ἦταν ναυτικὴ πόλη. Ἱδρυμένη στὸ Δέλτα τοῦ Νείλου εἶχε θαυμάσιο λιμάνι ποὺ τὸ προστάτευε ἡ νησίδα Φάρος – μὲ τὸν περίφημο φάρο της, ποὺ φώτιζε σὲ ἀπόσταση 50 χιλιομέτρων, καὶ τὸν θεωροῦσαν ἕνα ἀπὸ τὰ ἑφτὰ θαύματα τοῦ κόσμου (ὕψος 110 μ.), πρόσφερε σπουδαία βοήθεια στοὺς ναυτικούς.

Στὸ λιμάνι τῆς Ἀλεξάνδρειας ἔφταναν ξυλεία, μέταλλα, μαλλί, κρασί, λάδι· ἀπὸ κεῖ ἐξάγονταν σιτάρι, πάπυρος, ὅλα τὰ βιομηχανικὰ προϊόντα τῆς Αἰγύπτου. Ἀπὸ κεῖ, τέλος, ἔφευγαν καὶ τὰ ἐμπορεύματα ποὺ ἔφταναν ὡς τὸ λιμάνι, ἀπὸ χῶρες τῆς Ἀφρικῆς, ἀπὸ τὴν Ἰνδία, τὴν Ἀραβία καὶ διάφορες πόλεις τῆς Μεσογείου.

Τὸ μεγαλύτερο πολιτιστικὸ κέντρο τοῦ Ἑλληνιστικοῦ κόσμου ἀναδείχθηκε τὸ Μουσεῖο τῆς Ἀλεξάνδρειας, ὅπου εἰδικοὶ ἐπιστήμονες μὲ ἔξοδα τῶν βασιλέων, εἶχαν στὴ διάθεσή τους ὅλα τὰ μέσα γιὰ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Ἡ Βιβλιοθήκη, παράρτημα τοῦ Μουσείου, ὑπολογίζεται ὅτι εἶχε 700.000 βιβλία. Φιλόλογοι μελετοῦσαν ἐκεῖ καὶ σχολίαζαν τοὺς παλαιότερους συγγραφεῖς. Στὴ δική τους ἐργασία ὀφείλει πολλὰ ὁ πολιτισμένος κόσμος σήμερα.

Σὲ γενικὲς γραμμὲς ἡ Ἀλεξάνδρεια ὑπῆρξε σπουδαῖο κέντρο καλλιτεχνικὸ καὶ πνευματικό. Στὸ Μουσεῖο ἔρχονταν νὰ σπουδάσουν φοιτητὲς ἀπὸ ὅλο τὸν τότε γνωστὸ κόσμο – λέγεται πὼς ἔφτασαν κάποτε τὸν ἀριθμὸ τῶν 15.000].

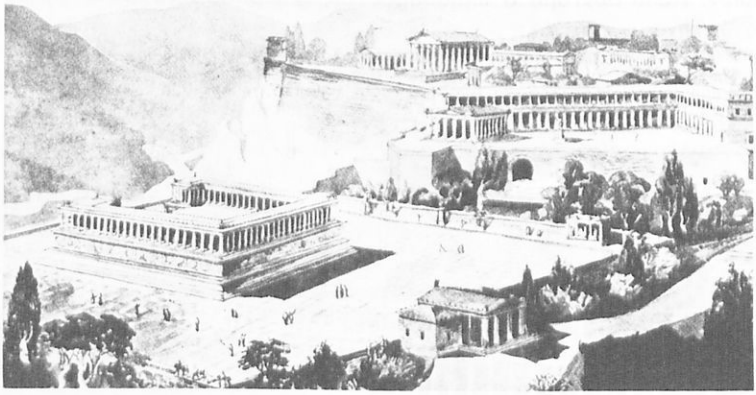

Ἡ ἀκρόπολη τῆς Περγάμου. Προσέξτε πὼς τὰ κτίρια ποὺ ὑπάρχουν καταλαμβάνουν τρία ἐπίπεδα (ἄνδηρα). Ἀριστερά, ὁ μεγάλος βωμὸς τοῦ Διός, σὲ σχῆμα Π, ποὺ εἶναι ὁλόκληρο κτίριο, μὲ μεγάλη μνημειακὴ κλίμακα καὶ ἐξαίρετη γλυπτὴ διακόσμηση, ἐξωτερικά, κάτω ἀπὸ τὴν κιονοστοιχία, καὶ ἐσωτερικά, πάνω ἀπὸ τοὺς κίονες. Στὸ ἀμέσως ἑπόμενο ἐπίπεδο, ὑπάρχει ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς. Τὸν περιβάλλουν στοὲς μὲ δύο ὀρόφους. Πιὸ πάνω ὑπάρχει τὸ Τραιάνειον, ποὺ ἱδρύθηκε πρὸς τιμὴν τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορα Τραιανοῦ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τμῆμα ἀπὸ τὴν παράσταση τῆς Γιγαντομαχίας στὸ βωμὸ τοῦ Διὸς στὴν Πέργαμο. Στὸ κέντρο, ἡ Ἀθηνὰ πάνοπλη ἔχει ἀρπάξει ἀπὸ τὸ κεφάλι τὸν γίγαντα Ἀλκυονέα. Δεξιότερα, προβάλλει ἡ Γῆ σὲ ἱκετευτικὴ στάση, γιὰ τὴ φοβερὴ φθορὰ ποὺ παθαίνουν τὰ παιδιά της (οἱ γίγαντες) ἀπὸ τοὺς θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου. Γύρω στὰ 180-160 π.Χ. Κρατικὰ Μουσεῖα Βερολίνου.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ὁ θάνατος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἔφερε τὴ διάλυση τοῦ ἀπέραντου κράτους ποὺ εἶχε δημιουργήσει.
2. Ἡ κληρονομία του μοιράζεται σὲ διάφορα κράτη μὲ βασιλεῖς τοὺς στρατηγούς του.
3. Τὸ κέντρο τοῦ βάρους μετατοπίζεται ἀπὸ τὴν κυρίως Ἑλλάδα ποὺ φθίνει, ἐνῶ τὰ ἑλληνιστικὰ βασίλεια ἀναπτύσσονται καὶ ἀνθοῦν.
4. Ἀνάπτυξη σπουδαία τοῦ ἐμπορίου, μὲ παράλληλη ἄνθηση τῆς ναυτιλίας καὶ τῆς βιομηχανίας.
5. Ἀνισότητα στὸν πλοῦτο στὶς μεγαλουπόλεις. Πλῆθος τὰ κοινωνικὰ προβλήματα ποὺ δημιουργοῦνται.
6. Ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Πέργαμος, κυρίως ὅμως ἡ Ἀλεξάνδρεια ἐξελίσσονται καὶ γίνονται οἱ μεγαλύτερες πόλεις.
7. Τὰ μεγαλύτερα κράτη (Αἴγυπτος, Συρία) θὰ ἐπιζήσουν ὡς τὴ ρωμαϊκὴ κατάκτηση, ἀκτινοβολώντας τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ στὴν Ἀνατολή.
8. Τόσο στὴν Ἑλλάδα, ὅσο καὶ στὰ κράτη τῶν Διαδόχων στὴν Ἀνατολή, οἱ πόλεμοι δὲ σταμάτησαν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ φθείρουν ἀκόμη περισσότερο τὸν Ἑλληνισμό.
9. Ἀθήνα καὶ Σπάρτη μπαίνουν ὁριστικὰ σὲ δεύτερη μοίρα στὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἐμφανίζονται νέες δυνάμεις (Αἰτωλοί, Ἀχαιοί).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

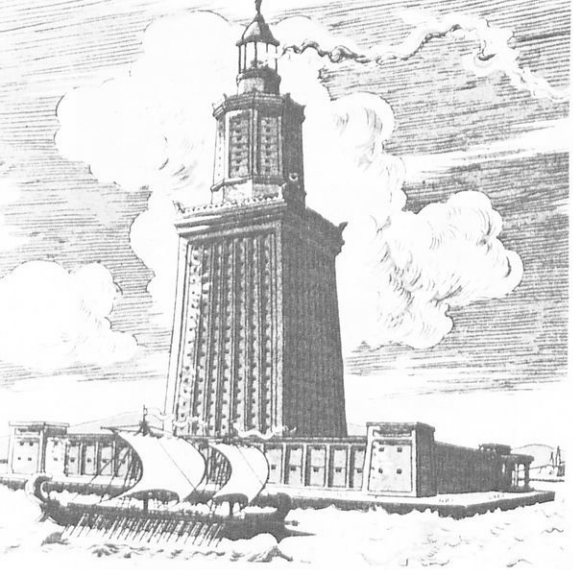

Ἀναπαράσταση τοῦ περίφημου Φάρου τῆς Ἀλεξάνδρειας.

Β΄. ΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΜΕ ΤΟΝ ΕΞΩ ΚΟΣΜΟ

1. Η ΕΠΙΔΡΟΜΗ ΤΩΝ ΓΑΛΑΤΩΝ

Ὁ Γαλατικὸς κίνδυνος. Τεράστιος κίνδυνος ἀπείλησε τὸ 280 π.Χ. τὴν Ἑλλάδα. Μιὰ ἄγρια πολεμικὴ φυλή, οἱ Γαλάτες, πλημμύρισαν τὸ βόρειο τμῆμα της, ἀπειλητικοί, γεμάτοι ἀρπακτικὴ διάθεση. Εἶχαν ξεκινήσει ἀπὸ τὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη πρὶν ἀπὸ πολλὲς δεκαετίες, καὶ μιὰ φυλή τους πέρασε κι ἀπείλησε καὶ τὴν ἴδια τὴ Ρώμη, χωρὶς ἐπιτυχία. Ἐγκαταστάθηκαν, γιὰ ἕνα διάστημα, στὴ Βαλκανική, γύρω στὸ Δούναβη. Ἀπὸ κεῖ κατέβηκαν στὴν Ἑλλάδα.

Ὁ τύπος τῶν Γαλατῶν. Ἦταν ψηλοί, περήφανοι, μὲ τρομερὴ ματιὰ καὶ σὲ ὅλες τὶς ἡλικίες, ἀκόμα καὶ οἱ γέροι, ἦταν ἱκανότατοι καὶ θαρραλέοι στρατιῶτες. Τὸ 280 ἔφτασαν στὴ Μακεδονία, ποὺ στάθηκε ἀδύναμη νὰ τοὺς ἀποκρούση. Στὸν ἀγώνα ἐναντίον τους σκοτώθηκε, μάλιστα, ὁ βασιλιάς της *Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνός*.

Ὕστερα, ἕνα τμῆμα τους, σπέρνοντας τὸν τρόμο, προχώρησε πρὸς τὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν.

Οἱ Ἕλληνες ἑνώνονται γιὰ ν' ἀποκρούσουν τοὺς Γαλάτες. Εἶναι συγκινητικὴ ἡ προσπάθεια ποὺ ἡ λυγισμένη πιὰ Ἀθήνα καὶ ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις ἔκαμαν, γιὰ νὰ χτυπήσουν τὸν ἐχθρό, σὲ μιὰ στιγμὴ ποὺ δὲν ὑπῆρχε κὰν ἀρχηγὸς νὰ ἑνώση τοὺς Ἕλληνες σὲ κοινὸ ἀγώνα. Καὶ κατόρθωσαν, δοξάζοντας γιὰ μιὰν ἀκόμη φορὰ τὸ ἑλληνικὸ ὄνομα, νὰ συγκρατήσουν τὸ φοβερὸ ἐπιδρομέα [ἀρχηγὸς τῶν Γαλατῶν ἦταν ὁ *Βρέννος*].

Οἱ Γαλάτες στοὺς Δελφούς. Ἀπὸ τὶς Θερμοπύλες, σὲ ἑφτὰ μέρες, κινήθηκε ἕνα τμῆμα τους γιὰ νὰ λεηλατήση τὸ Μαντεῖο τῶν Δελφῶν. Οἱ λιγοστοὶ κάτοικοι κατάφυγαν στὸ «*χρηστήριον*»*. Οἱ Φωκεῖς ὅμως, μαζὶ μὲ Αἰτωλοὺς κι ἄλλους Ἕλληνες, χτυποῦσαν στὰ νῶτα τὸν ἐχθρό. Τὴ φθορὰ αὐτὴ τὴ συμπλήρωσε ἡ φριχτὴ κακοκαιρία. Ἀκόμη καὶ βράχια κύλησαν ἀπὸ τὸν Παρ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νασσὸ κι ἔπεφταν ἀπάνω στοὺς ἐχθρούς. Ἡ ἰδέα πὼς βρίσκονται πλάι στὸ ἱερὸ ἑνὸς μεγάλου θεοῦ, ἡ φριχτή τους ταλαιπωρία μὲ τὸν καιρό, οἱ ἀτέλειωτες ἀπώλειες σὲ ἀνθρώπινο ὑλικὸ δημιούργησαν ξαφνικὰ *τέτοιο πανικὸ στοὺς Γαλάτες*, ὥστε, ὅσοι εἶχαν ἀπομείνει, ὅρμησαν νὰ φύγουν πρὸς τὸ βορρᾶ. Καταδιώκοντάς τους οἱ ἑλληνικὲς δυνάμεις τοὺς ἀποδεκάτιζαν.

Ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς κι οἱ Περγαμηνοὶ νικοῦν τοὺς Γαλάτες. Οἱ ξένοι αὐτοί, ποὺ εἶχαν κάμει φοβερὰ κακουργήματα στὴν Ἑλλάδα, «σκοτώθηκαν ὅλοι καὶ κανεὶς δὲν ἔμεινε, γιὰ νὰ γυρίση πίσω», σημειώνει ὁ ἱστορικὸς Διόδωρος. Ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν μείνει στὴ Βόρεια Ἑλλάδα, λεηλατώντας τὸ καθετί, προχώρησαν πρὸς τ' ἀνατολικά, ὥσπου ἀπαντήθηκαν τὸ 277 π.Χ. μὲ τὸν ἄνθρωπο ποὺ τὸν ἄλλο χρόνο ἔγινε βασιλιὰς τῆς Μακεδονίας: τὸν *Ἀντίγονο Γονατᾶ* (γιὸ τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητῆ). Ἐκεῖνος τοὺς νίκησε κοντὰ στὴ Λυσιμάχεια τῆς Θράκης. Δέκα χιλιάδες ὁπλισμένοι, συνοδεύοντας ἄλλα τόσα γυναικόπαιδα καὶ ἡλικιωμένους, πέρασαν στὴν Ἀσία, ὅπου τοὺς χτύπησαν οἱ Περγαμηνοί. Τὰ τελευταῖα τους ἴχνη ἐγκαταστάθηκαν στὴ Μ. Ἀσία, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ βασιλιᾶ τῆς Βιθυνίας, στὴν περιοχὴ ποὺ ἀπ' αὐτοὺς ὀνομάστηκε *Γαλατία*. [Στοὺς κατοίκους αὐτῆς τῆς περιοχῆς γράφει ἐπιστολὴ ὁ *Ἀπόστολος Παῦλος*, ἀργότερα].

Ἡ ἀπόκρουση τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Γαλατῶν ἦταν μιὰ ἀπόδειξη πὼς ὁ Ἑλληνισμὸς εἶχε ἀκόμη γερὲς δυνάμεις μέσα του.

Χρεμωνίδειος πόλεμος. Μεταξὺ 266-263, γίνεται ὁ *Χρεμωνίδειος πόλεμος* ποὺ εἶναι μιὰ νέα προσπάθεια τῶν παλαιῶν μεγάλων ἑλληνικῶν πόλεων νὰ γλιτώσουν ἀπὸ τὴ Μακεδονία. Σύμμαχό τους εἶχαν τὸν Πτολεμαῖο τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς ὅμως ἀποδείχθηκε νικητὴς καὶ παίρνει τὴν Ἀθήνα, ἐνῶ ὁ *Χρεμωνίδης* ὁ Ἀθηναῖος κατέφυγε στὴν Αἴγυπτο.

Ἡ ἵδρυση τῶν Συμπολιτειῶν. Ὁλόκληρο αὐτὸ τὸν αἰώνα καὶ τὸν ἑπόμενο, οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας προσπαθοῦσαν, ὁλοένα καὶ περισσότερο, νὰ κυριαρχήσουν στὶς ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις (ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς θέλησε νὰ ἐπιβληθῆ παντοῦ). Ἔτσι, οἱ πόλεις τῆς Νότιας Ἑλλάδας, γιὰ νὰ ἀντισταθοῦν σ' αὐτή τους τὴ διάθεση, ἵδρυσαν δύο συνασπισμούς, τὶς *συμπολιτεῖες*, μὲ σκοπὸ νὰ γλιτώσουν ἀπὸ τὸ μακεδονικὸ κίνδυνο. Ἡ προσπάθεια αὐτὴ καρποφόρησε γιὰ λίγα χρόνια, ἔπεσε ὅμως ὕστερα στὸ κενό. Στὸ κατώφλι τῆς Ἑλλάδας ἑτοιμάζονταν νὰ ἐμφανιστοῦν οἱ Ρωμαῖοι, κι οἱ ὧρες τῆς ἐλευθερίας τῆς χώρας λιγόστευαν ὁλοένα.

Ὁ Γαλάτης ποὺ πεθαίνει. Χαρακτηριστικὸ ἄγαλμα, ἐμπνευσμένο ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες τῶν Περγαμηνῶν ἐναντίον τῶν Γαλατῶν. Ἀντίγραφο ἀπὸ πρωτότυπο ἔργο τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων, γύρω στὰ 220 π.Χ. Μουσεῖο Καπιτωλίου, στὴ Ρώμη.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

2. Ο ΠΥΡΡΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ

Ὁ θρύλος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐμπνέει. Ἡ φήμη του πολλοὺς αἰῶνες μετὰ τὸ θάνατό του συγκλόνιζε τὶς καρδιές. Κάθε στρατηγός, ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα, λαχταροῦσε τὴ δόξα του, καὶ πολλοὶ νόμισαν πὼς θὰ εἶχαν τὴ δύναμη νὰ τὸν μιμηθοῦν.

Τὰ σχέδια τοῦ Πύρρου. Ἴσως ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐπιθυμία, κινημένος, ἀναζητώντας εὐκαιρία πολεμικῶν ἐπιτυχιῶν, ὁ *Πύρρος*, ὁ βασιλιὰς τῆς Ἠπείρου, γενναῖος καὶ παράτολμος στρατηγός, ἀλλὰ καὶ ἀπέραντα φιλόδοξος, ἐμπνεύσθηκε μιὰ παράλογη ἐπιχείρηση. Πίστευε πὼς θὰ τὸν ὁδηγοῦσε στὴν κατάκτηση τῆς Δύσης, ἀφοῦ ἡ Ἀνατολὴ ἦταν πιὰ κλεισμένη κι ὀργανωμένη σὲ δυνατὰ ἑλληνιστικὰ βασίλεια.

Ἡ δράση τοῦ Πύρρου στὰ πρῶτα χρόνια. Μεταξὺ τοῦ 280-275 π.Χ. δοκίμασε νὰ χτυπήση τοὺς Ρωμαίους στὴν Ἰταλία. Ὁ πατέρας τοῦ Πύρρου ἦταν ἀρχηγὸς τοῦ ἠπειρωτικοῦ ἔθνους τῶν Μολοσσῶν, ἀπ' ὅπου καταγόταν κι ἡ *Ὀλυμπιάς*, ἡ μητέρα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ὕστερα ἀπὸ πολλὲς περιπέτειες, κατόρθωσε νὰ πάρη πίσω τὸν πατρικό του θρόνο, τὸ 296, στὴν Ἤπειρο, μιὰ περιοχὴ ποὺ πολὺ ἀργὰ ἐμφανίζεται στὴν ἑλληνικὴ ἱστορία. Γρήγορα κατόρθωσε ὁ Πύρρος νὰ μεγαλώση τὸ κράτος του (ὀνομάστηκε γι' αὐτὸ *Ἀετὸς*) καὶ σκοπό του εἶχε νὰ βασιλεύση στὸ θρόνο τῆς Μακεδονίας. Ὁ στρατός του δὲν ξεπερνοῦσε τὶς δέκα χιλιάδες· ἐκεῖνος ὅμως ἤθελε, ἔχοντας στὸ νοῦ του τὸν Ἀλέξανδρο, νὰ κυριαρχήση στὸν κόσμο.

Οἱ Ἕλληνες τῆς Ἰταλίας ἀγωνίζονται ἐναντίον τῶν Ρωμαίων καὶ τῶν Καρχηδονίων. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ Ἑλληνισμὸς στὴ Δύση πάλευε μὲ δυὸ μεγάλες δυνάμεις. Οἱ Συρακοῦσες ἀγωνίζονταν νὰ ἐκμηδενίσουν τοὺς *Καρχηδονίους*, ἐνῶ οἱ πόλεις τῆς Κάτω Ἰταλίας, ἐπειδὴ τὸ Ρωμαϊκὸ κράτος ἁπλωνόταν πρὸς τὸ Νότο, κινδύνευαν ὁλοένα καὶ περισσότερο νὰ ἐξαφανιστοῦν.

Πρόσκληση τοῦ Πύρρου ἀπὸ τὸν Τάραντα. Τὸ 280 π.Χ. οἱ κάτοικοι τοῦ Τάραντος ἀγωνίζονταν ἐναντίον τῶν Ρωμαίων, ποὺ ἅπλωναν πιὰ τὴν κυριαρχία τους στὴν Κάτω Ἰταλία. Στὴ δύσκολη αὐτὴ στιγμή τους οἱ Ταραντίνοι κάλεσαν τὸν Πύρρο γιὰ βοήθεια.

Ὁ Γαλάτης ποὺ ἀφοῦ σκότωσε τὴ γυναίκα του σκοτώνεται καὶ ὁ ἴδιος, γιὰ νὰ μὴν πέση στὰ χέρια τῶν ἐχθρῶν. Ἐμπνευσμένο, ὅπως καὶ τὸ προηγούμενο, ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες Περγαμηνῶν-Γαλατῶν. Ἀντίγραφο ἀπὸ πρωτότυπο ἔργο τῆς περίφημης γιὰ τὴν πλαστικὴ της δημιουργία Σχολῆς τῆς Περγάμου. Γύρω στὰ 220 π.Χ. Μουσεῖο Θερμῶν, στὴ Ρώμη.

Χρηματοδοτήθηκε από τα Υπουργεία Παιδείας και Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀποτυχία τῆς προσπάθειας τοῦ Πύρρου στὴν Ἰταλία. Ὁ Πύρρος κατόρθωσε νὰ νικήσει δυὸ φορὲς τὶς ρωμαϊκὲς δυνάμεις, ἔχασε ὅμως τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ στρατοῦ του. Ἀντὶ νὰ σταματήσει τὸν πόλεμο καὶ νὰ γυρίσει στὴν πατρίδα του, ὅπως ὑποδείκνυε ἡ φρόνηση, ὁδηγήθηκε σὲ νέα παράλογη ἐπιχείρηση, στὴ Σικελία αὐτὴ τὴ φορά. Δέχθηκε πρόσκληση τῶν Συρακουσίων ποὺ μάχονταν μὲ τοὺς Καρχηδονίους. Οὔτε ἐκεῖ, ὅμως, κατόρθωσε, μὲ τὴν ἐπέμβασή του, νὰ ἐκμηδενίσει τοὺς ἀντιπάλους, καὶ γυρνώντας στὴν Κάτω Ἰταλία νικήθηκε, τὴ φορὰ αὐτή, ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους (275 π.Χ.).

Τὸ τέλος τοῦ Πύρρου. Τότε ἀναγκάστηκε νὰ γυρίσει στὴν Ἤπειρο μὲ ἐξοντωμένο τὸ στρατό του. Ἐκεῖ, νέα κατακτητικὰ σχέδια τὸν ἔφεραν σὲ σύγκρουση μὲ τὴ Μακεδονία. Τελικά, ἀποφάσισε προχωρώντας πρὸς τὴν Κάτω Ἑλλάδα νὰ τὴν πάρει στὴν κυριαρχία του. Ἔφτασε ἔτσι στὴν Πελοπόννησο καὶ βρέθηκε ἀκόμη καὶ ἔξω ἀπὸ τὴ Σπάρτη, ποὺ τότε σώθηκε χάρη στὴ γενναιότητα τῶν γυναικῶν της.

Φεύγοντας πρὸς τὸ Ἄργος, ὅπου ἦρθε νὰ τὸν χτυπήσει ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς, βρῆκε ἀξιοθρήνητο τέλος σὲ ὁδομαχία μὲς στὴν πόλη, ἀπὸ ἕνα κεραμίδι ποὺ τοῦ πέταξε στὸ κεφάλι κάποια γυναίκα.

3. ΟΙ ΣΥΜΠΟΛΙΤΕΙΕΣ

Ἐπιτακτικὴ ἡ ἀνάγκη γιὰ ἕνωση τῶν ἑλληνικῶν πόλεων. Στὶς ἀρχὲς τοῦ τρίτου αἰώνα, γύρω στὰ 280, παρουσιάζεται σὲ δυὸ περιοχὲς (στὴν Αἰτωλία καὶ στὴν Ἀχαΐα), ποὺ δὲν εἶχαν σημειώσει ξεχωριστὴ δραστηριότητα παλαιότερα, ἡ διάθεση νὰ συνενωθοῦν πολιτικὰ οἱ ἑλληνικὲς δυνάμεις γύρω ἀπὸ παλαιοὺς τοπικοὺς συνδέσμους, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὰ κατακτητικὰ σχέδια τῆς Μακεδονίας.

Οἱ πόλεις τῆς κάθε περιοχῆς ἀποφάσισαν, διατηρώντας τὴν αὐτονομία τους, νὰ σχηματίσουν μιὰ ἕνωση (τὴ *συμπολιτεία*), ποὺ θὰ εἶχε κοινὸ στρατό, κοινὸ νόμισμα, κοινὰ μέτρα καὶ σταθμὰ καὶ κοινὴ ἐξωτερικὴ πολιτική, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα.

Οἱ ἀποφάσεις παίρνονταν γιὰ τὴν Αἰτωλικὴ Συμπολιτεία στὸ *Θέρμο* (*Παναιτώλιο* λεγόταν τὸ ἐτήσιο Συνέδριό της), καὶ γιὰ τὴν Ἀχαϊκὴ στὸ *Αἴγιο*. Ὅλες οἱ πόλεις εἶχαν ἴσα δικαιώματα, καὶ τὴ διοίκηση τῆς Συμπολιτείας τὴν ἀναλάμβανε συμβούλιο ἀπὸ δέκα μέλη (στρατηγός, ἵππαρχος, ναύαρχος, δημόσιος γραμματέας, ταμίας κ. ἄ.), ποὺ ἐκλεγόταν στὶς συνελεύσεις ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσώπους κάθε πόλης.

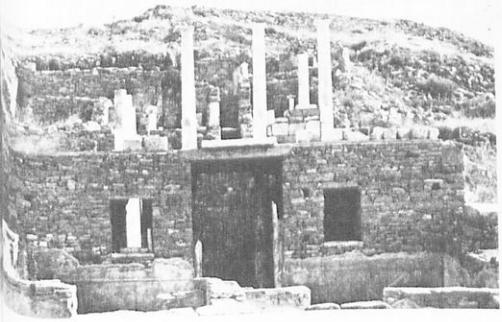

Τὸ λεγόμενο «σπίτι τοῦ Ἑρμοῦ» στὴν ἀρχαία Δῆλο. Τὰ περισσότερα σπίτια ἦταν διώροφα ἢ καὶ τριώροφα. Τὸ «σπίτι τοῦ Ἑρμοῦ» εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὰ δείγματα τῶν σπιτιῶν τῆς Δήλου στὸ 2ο καὶ τὸν 1ο αἰ. π.Χ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Λεπτομέρεια ἀπὸ ψηφιδωτὸ δάπεδο σπιτιοῦ στὴ Δῆλο, γνωστοῦ ὡς «οἰκίας τῶν Δελφίνων» (ἀπὸ αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ψηφιδωτὸ πῆρε τὸ ὄνομά του). Τέλος 2ου - ἀρχὲς 1ου αἰ. π.Χ.

Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία. Ἄρατος. Ἀξιολογώτερη δράση ἀπὸ τὶς δύο σημείωσε ἡ Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία, ἀπὸ τὴ στιγμὴ μάλιστα ποὺ ἕνας σημαντικὸς ἄνθρωπος, ὁ *Ἄρατος* ἀπὸ τὴ Σικυώνα, πῆρε στὰ χέρια του τὴν τύχη της. Προσπάθησε νὰ ἁπλώση τὴν ἐπιρροὴ τῆς Συμπολιτείας σ' ὁλόκληρη τὴν Πελοπόννησο, πρόσθεσε στὴ δύναμή της τὸ Ἄργος, τὴν Κόρινθο, ἀκόμη καὶ τὰ Μέγαρα, κι ὁ τελικός του σκοπὸς ἦταν νὰ ἑνώση πολιτικὰ τὴν Πελοπόννησο.
Ἦταν γενναία καὶ δυνατὴ ψυχὴ ὁ Ἄρατος, περισσότερο διπλωμάτης παρὰ στρατηγός. Δὲν κατόρθωσε ὅμως νὰ λυτρωθῆ ἀπὸ τὸ παμπάλαιο ἐλάττωμα τῆς φυλῆς μας, τὸν ἐγωισμό, καὶ δὲν κατάλαβε πὼς εἶχε στὰ χέρια του τὴν τελευταία εὐκαιρία γιὰ ἕνωση τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων.
Ἔτσι, ὅταν νέα πνοή, τελείως ἀπρόσμενα, φύσηξε στὴ Σπάρτη (σελ.362) ποὺ ἦταν ἔξω ἀπὸ τὴ Συμπολιτεία, δὲν ἐμποδίστηκε νὰ συγκρουσθῆ μαζί της. Νέο ἑλληνικὸ αἷμα χύθηκε ἔτσι, τὴ στιγμὴ ποὺ οἱ Μακεδόνες ζητοῦσαν ἀφορμὴ νὰ ἐπέμβουν στὴν Πελοπόννησο, κι ἡ Ρώμη εἶχε ἀρχίσει, μὲ τὴν προπαγάνδα της, νὰ μεγαλώνη τὸ χάσμα ποὺ ὑπῆρχε ἀνάμεσα στὶς ἑλληνικὲς πόλεις.
Τὸ τέλος τοῦ Ἀράτου. Ἐνῶ σκοπὸς τοῦ συνασπισμοῦ ἦταν ἡ ἀπομάκρυνση τῶν Μακεδόνων, ὁ Ἄρατος ἔφθασε στὴ διαμάχη του μὲ τὴ Σπάρτη, νὰ καλέση τὸ βασιλιὰ τῆς Μακεδονίας γιὰ νὰ τὴν χτυπήση. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν

Πελώριο κεφάλι τῆς Δήμητρας. Ἄλλοτε εἶχε διάδημα ψηλά, ὁλόγυρα στὸ κεφάλι της. Οἱ κόρες τῶν ματιῶν εἶναι πολὺ ἐργασμένες, τὰ μαλλιὰ στρωμένα ὄχι τακτικὰ καὶ τὸ στόμα ἀρκετὰ μικρό. Ἔχει μιὰ θεϊκὴ μεγαλοπρέπεια ἀξιοσημείωτη γιὰ τὴν ἐποχὴ ποὺ φιλοτεχνήθηκε (τὸ 2ο π.Χ. αἰ.). Σύμφωνα μὲ πληροφορία ποὺ δίνει ὁ ἀρχαῖος περιηγητὴς (τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ.) Παυσανίας πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἔργο τοῦ Μεσσήνιου περίφημου γλύπτη τῆς ἐποχῆς αὐτῆς Δαμοφῶντος, ποὺ ἐπισκεύασε διάφορες ζημιὲς ποὺ εἶχε πάθει καὶ τὸ χρυσελεφάντινο ἄγαλμα τοῦ Διὸς στὴν Ὀλυμπία. Τὸ κεφάλι ἀνῆκε σὲ ἄγαλμα, ποὺ μὲ ἄλλα πλάι ἀποτελοῦσαν ἕνα σύμπλεγμα ἱδρυμένο στὸ Ἱερὸ τῆς Δεσποίνης στὴν ἀρκαδικὴ πόλη Λυκόσουρα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

διπλὰ φοβερό: καὶ στὴ Σπάρτη δόθηκε ἡ χαριστικὴ βολὴ κι αὐτὸς ὁ ἴδιος ἔπεσε δηλητηριασμένος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ ὁ βασιλιὰς τῆς Μακεδονίας ἔβαλε νὰ τὸν σκοτώσουν.

Φιλοποίμην. Λίγα χρόνια ἀργότερα, τὴν ἐποχὴ ποὺ κατεύθυνε τὶς τύχες τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας ὁ *Φιλοποίμην* ἀπὸ τὴ Μεγαλόπολη, φρόνιμος καὶ γενναῖος ἄνθρωπος, μπῆκε καὶ ἡ Σπάρτη στὸ συνασπισμό. Καὶ πάλι, ὅμως, μὲ ἀνθρώπους τους οἱ Ρωμαῖοι ξεσήκωσαν σὲ ἀποστασία τοὺς Μεσσηνίους, κι ὁ Φιλοποίμην προσπάθησε νὰ τοὺς μεταπείσῃ· τὸν ἔπιασαν ὅμως αἰχμάλωτο καὶ τὸν σκότωσαν.

Ὁ Φιλοποίμην ἦταν γενναία ψυχή, γεμάτη ἐνθουσιασμό, εὐγένεια κι ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα, γι' αὐτὸ καὶ τὸ θάνατό του τὸν θρήνησαν χιλιάδες ἄνθρωποι. Τὸν ὀνόμασαν «ἔσχατο τῶν Ἑλλήνων». Ἀνῆκε στὴ σειρὰ τῶν μεγάλων ἀνθρώπων ποὺ εἶχαν ἐργαστῆ γιὰ τὴν ἕνωση καὶ τὴ σωτηρία τοῦ ἔθνους, κι ἔπεσε πολεμώντας γιὰ τὶς ἰδέες του αὐτές.

Οἱ Ἕλληνες δὲν μονοιάζουν. Ὄχι μόνο τοὺς Μακεδόνες ἔφεραν στὴν Κάτω Ἑλλάδα ζητώντας τὴ βοήθειά τους οἱ Συμπολιτεῖες, ἀλλὰ καὶ συγκρούσθηκαν τελικὰ μεταξύ τους, φθείροντας τὶς τελευταῖες δυνάμεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Μιὰ τελευταία ἑλληνικὴ φωνή, γεμάτη διαίσθηση, ἀκούστηκε στὴ Συνέλευση τῶν Αἰτωλῶν: «τὰ σύννεφα ἀπὸ τὴ Δύση πλησιάζουν» (ἐννοοῦσε τοὺς Ρωμαίους). Ὅμως, ἡ ἀκοὴ τῶν Ἑλλήνων εἶχε στομώσει, κι οἱ ἴδιοι δὲν ἦταν πιὰ σὲ θέση νὰ καταλάβουν τὸ φοβερὸ κίνδυνο ποὺ τοὺς ἀπειλοῦσε. Ἔτσι, ἡ συγκλονιστικὴ φωνὴ τοῦ *Ἀγελάου*, ἐκπρόσωπου στὸ συνέδριο, πνίγηκε, ἐνῶ οἱ ρωμαϊκὲς λεγεῶνες πλησίαζαν.

4. ΣΠΑΡΤΗ – ΑΓΙΣ ΚΑΙ ΚΛΕΟΜΕΝΗΣ

Ἡ Σπάρτη τὸν 3ο π.Χ. αἰ. Ἀπὸ τὰ ὡραιότερα φεγγοβολήματα ποὺ παρουσίασε τοὺς τελευταίους αἰῶνες ὁ Ἑλληνισμός, στάθηκε μιὰ ἐκπληκτικὴ κίνηση ποὺ σημειώθηκε στὴ Σπάρτη, τὸν τρίτο αἰ. π.Χ.

Ὁ Ἐπαμεινώνδας εἶχε δώσει τὸ μεγάλο χτύπημα στὴ γενναία πόλη, ἀπογυμνώνοντάς την ἀπὸ τοὺς ζωτικούς της χώρους. Τὴ διάλυση τῆς ἐπιρροῆς της τὴν ὁλοκλήρωσε, χωρὶς νὰ φθάση σὲ πόλεμο μαζί της, ὁ Μ. Ἀλέξανδρος.

Ἔντονη πάντοτε ἡ σπαρτιατικὴ περηφάνια. Ὅταν ὅλες οἱ ἑλληνικὲς πόλεις τρομοκρατήθηκαν στὸν ἦχο τῶν βημάτων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, πεισματικὰ ἡ Σπάρτη ἀρνήθηκε νὰ πάρη μέρος στὸ Συνέδριο τῆς Κορίνθου καὶ νὰ ἀποθέση στὰ ἡρωικά του χέρια τὴ μοίρα τῆς Ἑλλάδας. «Πατροπαράδοτη συνήθειά μας εἶναι νὰ μὴν ἀκολουθοῦμε ἄλλους, ἀλλὰ ἐμεῖς νὰ ὁδηγοῦμε», τοῦ εἶχαν ἀπαντήσει.

Περήφανη ἡ Σπάρτη, μὲ ἀξιοπρέπεια κλείστηκε στὴ μοναξιά της καὶ συνέχισε μὲ πολλὴ δυσκολία τὴ ζωή της τὰ χρόνια ποὺ οἱ διάδοχοι τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου συγκρούονταν μεταξύ τους.

Οἱ ἐσωτερικὲς δυσκολίες στὴ Σπάρτη. Τώρα οἱ παλαιὲς καλὲς ἡμέρες κι οἱ αὐστηρὲς συνήθειες εἶχαν ὑποχωρήσει. Τὴ σκληρὴ ἐκείνη ζωή, τὴν τόσο κουραστικὴ στὴν κάθε της ὥρα, ἐλάχιστοι τὴν ἀναθυμόνταν κι ἀκόμη λιγότεροι τὴ νοσταλγοῦσαν. Οἱ περισσότεροι κλῆροι εἶχαν περάσει στὰ χέρια ἐλάχιστων πολιτῶν (100), ποὺ ζοῦσαν πολυτελέστατα. Πλάι τους, ἀγωνίζονταν γιὰ τῆς κάθε ἡμέρας τὴν τροφὴ οἱ ὑπόλοιποι ἀκτήμονες πολίτες Σπαρτιάτες, βουτηγμένοι στὰ χρέη.

Ἀνάγκη ἀναδασμοῦ. Ἡ φτώχεια ποὺ τυραννοῦσε δυναστικὰ τὰ πλατύτερα στρώματα σὲ κάθε ἑλληνικὴ πόλη, εἶχε γεννήσει κάποιες ἰδέες γιὰ τὴ διόρ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

θωση τοῦ κακοῦ. Ἔπρεπε νὰ μοιραστῆ ξανὰ ἡ γῆ (*ἀναδασμὸς*) καὶ νὰ χαριστοῦν τὰ χρέη στοὺς φτωχούς, γιὰ νὰ κατορθώσουν νὰ ὀρθοποδήσουν οἱ μαραζωμένοι πληθυσμοί. Χρειαζόταν κι ἐδῶ μιὰ «*σεισάχθεια*».

Ἄγις. Τὸ κήρυγμα, φθάνοντας στὴ Σπάρτη, θέρμαινε τὶς καρδιὲς τῶν φτωχῶν πολιτῶν της, κι ἕνας εὐγενικὸς βασιλιάς, ὁ *Ἄγις*, ἀνεβαίνοντας εἴκοσι χρονῶν στὸ θρόνο (245 π.Χ.), ἔταξε σκοπό του νὰ τὸ ἐφαρμόση καὶ νὰ φέρη ξανὰ τὴν πόλη του στὸν ἴσιο δρόμο καὶ στὴ γραμμὴ τῆς παλαιᾶς παράδοσης. Γιὰ νὰ αὐξηθῆ ὁ πληθυσμὸς καὶ νὰ δυναμώση ἡ τάξη τῶν Σπαρτιατῶν, πρότεινε νὰ δεχθοῦν καὶ περιοίκους. Οἱ δυνάμεις ὅμως τοῦ κακοῦ, δυνατότερες πάντα ἀπὸ τὴ φωνὴ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ἐνεδρεύουν. Κι ὁ δεύτερος βασιλιάς, ὁ *Λεωνίδας*, μαζὶ μὲ τοὺς ἰσχυροὺς τοῦ πλούτου, ἔβαλε νὰ σκοτώσουν τὸν Ἄγι, τὴ μητέρα καὶ τὴ γιαγιά του.

Κλεομένης Γ΄. Οἱ ἰδέες τοῦ εὐγενικοῦ βασιλιᾶ δὲ χάθηκαν. Μ' αὐτὲς πότισε βαθιὰ τὸν *Κλεομένη τὸν Γ΄* ἡ γυναίκα του, ἡ χήρα τοῦ Ἄγιδος. Ἐνθουσιασμένος ἐκεῖνος σκέφθηκε νὰ ἐφαρμόση τὸ πρόγραμμά του μὲ περισσότερη πολιτικότητα ἀπὸ τὸν προκάτοχό του. Θέλησε νὰ ὑψώση ξανὰ τὴν αἴγλη τῆς πόλης καὶ μαζὶ νὰ δοξαστῆ κι ὁ ἴδιος, ὥστε νὰ μὴν εἶναι εὔκολο νὰ τὸν βγάλουν ἀπὸ τὴ μέση οἱ Ἔφοροι. Ἀφοῦ κυρίευσε ὁρισμένες πόλεις στὴν Ἀρκαδία, χτύπησε τὴ Μεγαλόπολη μὲ τὸ στρατὸ ποὺ ἑτοίμασε. Τότε, ὅμως, ἦρθε σὲ σύγκρουση μὲ τὸν Ἄρατο, ποὺ τὸν εἶχε ἀνησυχήσει ἡ ξαφνικὴ ἄνοδος τῆς Σπάρτης κι εἶχε στραφῆ ἐναντίον της.

Γυρίζοντας νικητὴς ὁ Κλεομένης, σκότωσε τοὺς Ἐφόρους, ἐξουδετέρωσε ὅσους ἀντιδροῦσαν, κι ἐφάρμοσε τὸ πρόγραμμα ποὺ εἶχε χαράξει ὁ Ἄγις.

Ἀποτυχία τῶν μεταρρυθμιστικῶν σχεδίων. Μάχη τῆς Σελλασίας (222 π.Χ.). Ἡ ματιὰ τῶν βασανισμένων πληθυσμῶν τῆς Ἑλλάδας μὲ ἀνακούφιση γύριζε στὴ Σπάρτη αὐτὴ τὴ στιγμή. Ὁ Ἄρατος δὲ θέλησε νὰ ἀνεχθῆ τὴν κατάσταση αἱ, καλώντας τὸ βασιλιὰ τῆς Μακεδονίας, ἀντίθετα ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας, τοῦ πρόσφερε τὴν ἡγεμονία τῆς Ἑλλάδας καὶ τὸν ἔστρεψε ναντίον τῆς Σπάρτης. Στὴν εἴσοδο τῆς Λακωνικῆς, στὴ *Σελλασία*, ὁ Κλεομένης νικήθηκε ἀπὸ τοὺς Μακεδόνες (222 π.Χ.). Ὕστερα, ἐγκαταστάθηκε στὴν πόλη μακεδονικὴ φρουρὰ κι ἡ μεταρρύθμιση καταργήθηκε.

Παίζονταν πιὰ οἱ τελευταῖες πράξεις στὸ δράμα τῆς Ἑλλάδας, κι ἐκεῖνοι ποὺ ὁδηγοῦσαν τὶς τύχες της δὲν κατόρθωναν νὰ ὑψωθοῦν πάνω ἀπὸ τὶς περιστάσεις καὶ νὰ μονοιάσουν.

Ἀναθηματικὴ στήλη νικητῆ σὲ ἀγώνισμα τοῦ Ἱεροῦ τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος στὴ Σπάρτη. Σημάδι τῆς νίκης εἶναι τὸ σιδερένιο δρεπάνι, ποὺ τὸ στερέωναν πάνω στὴ στήλη. 3ος - 2ος π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Σπάρτης.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἐνῶ οἱ πόλεις στὴν Ἑλλάδα ἀδυνατίζουν καὶ ξεπέφτουν, οἱ πόλεμοι συνεχίζονται ὁδηγώντας τὸ ἔθνος στὴν καταστροφή.
2. Ἡ ἐμφάνιση τοῦ Πύρρου, τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ, δὲν εἶχε ἀπήχηση. Ἡ φιλοδοξία του τὸν ὁδήγησε σὲ μάταιες ἐκστρατεῖες, ὅπου ἔφθειρε τὸ στρατό του.
3. Ἡ Μακεδονία προσπαθεῖ, χωρὶς ἐπιτυχία, νὰ ἐπιβληθῆ στὴν ἄλλη Ἑλλάδα, τὸν 3ο καὶ τὸ 2ο αἰ., μὲ νέους πολέμους.
4. Δυὸ μεγάλοι συνασπισμοὶ πόλεων ἡ Ἀχαϊκὴ καὶ ἡ Αἰτωλικὴ Συμπολιτεία, ποὺ γίνονται γνωστοὶ τὸν 3ο-2ο αἰ., δίνουν τὴν ἐλπίδα πὼς ὁ Ἑλληνισμὸς θὰ συγκρατηθῆ καὶ θὰ ἑνωθῆ. Αὐτοκαταστρέφονται ἀπὸ τὶς διαμάχες.
5. Σημαντικὴ προσπάθεια γιὰ τὴν ἀνόρθωση τῆς Σπάρτης μὲ δυὸ μεταρρυθμιστὲς βασιλεῖς (Ἄγις - Κλεομένης) ἀπότυχε, ἐξαιτίας ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἀντιδράσεων.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1.[Τὰ παράτολμα σχέδια τοῦ Πύρρου:

«Βλέποντας ὁ Κινέας ὅτι ὁ Πύρρος ἦταν πρόθυμος νὰ πάη στὴν Ἰταλία βρῆκε εὐκαιρία, σὲ μιὰ στιγμὴ ποὺ ὁ βασιλιὰς εἶχε ὄρεξη γιὰ κουβέντα καὶ τοῦ εἶπε: «Οἱ Ρωμαῖοι, Πύρρε, φημίζονται ὡς πολεμιστὲς κι ἐξουσιάζουν πολλοὺς ἐξαιρετικὰ μαχητικοὺς ἐχθρούς. Ἂν δὲ δώση ὁ θεὸς νὰ ὑπερισχύσωμε, τί θὰ τὴν κάνουμε τὴ νίκη; Καὶ ὁ Πύρρος ἀποκρίθηκε: «Ρωτᾶς, Κινέα, πράγμα ὁλοφάνερο. Ἂν οἱ Ρωμαῖοι νικηθοῦν, δὲν ὑπάρχει ἐκεῖ (στὴν Ἰταλία) οὔτε ἑλληνικὴ οὔτε βαρβαρικὴ πόλη ποὺ νὰ μπορῆ ν' ἀντιπαραταχθῆ ἐναντίον μας. Ἔτσι θὰ ἔχουμε ὁλόκληρη τὴν Ἰταλία, ποὺ τὸ μέγεθός της καὶ ἡ σημασία καὶ ἡ δύναμή της κάθε ἄλλος παρὰ σύ, ἐπιτρέπεται νὰ τὰ ἀγνοῆς». Κι ὁ Κινέας ὕστερ' ἀπὸ σύντομη σιωπὴ εἶπε: «Καὶ ἀφοῦ, βασιλιά, κυριεύσουμε τὴν Ἰταλία, τί θὰ κάμουμε ὕστερα;». Ὁ Πύρρος μὴν καταλαβαίνοντας τὸ νόημα ποὺ εἶχαν τὰ λόγια τοῦ συνομιλητῆ του, ἀποκρίθηκε: «κοντὰ βρίσκεται ἡ Σικελία, νησὶ εὐτυχισμένο κι εὔκολα μπορεῖ νὰ κυριευτῆ. Ἐκεῖ κυριαρχοῦν στάσεις καὶ ἀναρχία καὶ ἡ θρασύτητα τῶν δημαγωγῶν, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἔλειψε ὁ Ἀγαθοκλῆς».

Ὁ Κινέας ὅμως ἐξακολούθησε: «Πολὺ φυσικὰ εἶναι αὐτὰ ποὺ λές. Ἡ Σικελία ὅμως θὰ εἶναι τὸ τέλος τῆς ἐκστρατείας μας;» «Ὁ θεὸς νὰ δώση, εἶπε ὁ Πύρρος, νὰ νικήσωμε καὶ νὰ κατορθώσωμε ὅλα αὐτά, ποὺ θὰ εἶναι γιὰ μᾶς προκαταρκτικοὶ ἀγῶνες καὶ γι' ἄλλα μεγάλα πράγματα. Γιατὶ ποιός θὰ παραμελήση τὴ Λιβύη καὶ τὴν Καρχηδόνα, ποὺ μπορεῖ νὰ τὴν κυριεύση κανεὶς χωρὶς πολὺ μεγάλη δυσκολία, ἐφόσον ὁ Ἀγαθοκλῆς πλέοντας ἀπὸ τὶς Συρακοῦσες μὲ μερικὰ καράβια λίγο ἔλειψε νὰ τὴν καταλάβη»].

Πλουτάρχου, *«Βίος Πύρρου»* (Ἐλεύθερη ἀπόδοση Α.Κ.)

2-3.[Ἑνωμένοι οἱ Ἕλληνες ἀντιστέκονται στοὺς Γαλάτες στὶς Θερμοπύλες:

«Τὴν ἡμέρα αὐτή, οἱ πολεμιστὲς τῆς Ἀττικῆς ξεπέρασαν σὲ γενναιότητα ὅλους τοὺς Ἕλληνες. Ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους τοὺς ἰδιους, ἰδιαίτερα γενναῖος στάθηκε ὁ Κυδίας, ἕνας νέος ποὺ τότε πρώτη φορὰ εἶχε πάρει μέρος σὲ πολεμικὸν ἀγώνα. Αὐτὸς σκοτώθηκε

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀπὸ τοὺς Γαλάτες καὶ οἱ συγγενεῖς του ἀνάθεσαν στὸν Ἐλευθέριο Δία τὴν ἀσπίδα του, ποὺ πάνω της ἦταν γραμμένο τὸ παρακάτω ἐπίγραμμα: «ποθώντας τὴν τρυφερὴν ἀκόμα ἤβη τοῦ Κυδία μένω ἐδῶ τοῦ πολυζηλεμένου ἄντρα ἡ ἀσπίδα, ἀφιέρωμα χαριτωμένο τοῦ Δία· μὲ μένα πρώτη ἄπλωσε τὸν ἀριστερό του βραχίονα τότε ποὺ μαινόνταν ἡ ὁρμητικὴ μάχη κατὰ τῶν Γαλατῶν»].

Παυσανίου, «*Φωκικά*», *κεφ.* 21 (Μετ. Ν. Παπαχατζῆ)

«Ἐναντίον τοῦ Βρέννου (τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Γαλατῶν) *καὶ τοῦ στρατοῦ του ἀντιτάχθηκαν ὅσοι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες εἶχαν συγκεντρωθῆ στοὺς Δελφούς· καὶ ὁ θεὸς ἔδειξε κατὰ τῶν βαρβάρων κακοσημαδιές, καὶ γρήγορα, ἀλλὰ καὶ περισσότερο σαφεῖς ἀπὸ ὅλες ὅσες μᾶς εἶναι γνωστές· καὶ σεισμοὶ δηλ. δυνατοὶ καὶ πολλὲς φορὲς τὴν ἡμέρα γίνονταν σ' ὅλη τὴν περιοχὴ ποὺ κατεῖχε ὁ στρατὸς τῶν Γαλατῶν καὶ βροντὲς ἀκούγονταν καὶ κεραυνοὶ συνεχῶς ἔπεφταν. Οἱ βροντὲς τρόμαζαν τοὺς Κελτοὺς* (Γαλάτες) *καὶ... τέτοια πάθαιναν οἱ βάρβαροι ὅλη τὴν ἡμέρα καὶ ἀπὸ τέτοιο φόβο κατέχονταν. Τὴ νύχτα ὅμως ἐπρόκειτο νὰ τοὺς βροῦν παθήματα πιὸ ὀδυνηρά. Συνέβη ἕνα κρύο δυνατὸ καὶ χιόνι μαζὶ μὲ τὸ κρύο, καὶ βράχοι ξεκολλοῦσαν, ποὺ εἶχαν γιὰ στόχο τους τοὺς βαρβάρους... καὶ τοὺς κατέλαβε ὁ φόβος τοῦ θεοῦ Πάνα* (πανικὸς) *γιατὶ καὶ οἱ χωρὶς καμιὰ αἰτία φόβοι λένε πὼς προέρχονται ἀπὸ τὸ θεὸ αὐτό».*

Παυσανίου, «*Φωκικά*», *κεφ. 23,2 κ.π.* (Μετ. Ν. Παπαχατζῆ)

4.[Ἄρατος:

«Τὸ κοινὸν τῶν Ἀχαιῶν (Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία) *πρῶτος ὁ «Ἄρατος ἀνύψωσε σὲ δύναμη καὶ ὑπόληψη, ἐνῶ πρὶν ἦταν ταπεινὸ καὶ χωρισμένο σὲ πόλεις. Ὁ Ἄρατος τὸ συνένωσε καὶ ἔδωσε στὴ Συμπολιτεία πολίτευμα φιλάνθρωπο καὶ ταιριαστὸ στοὺς Ἕλληνες.*
Ἔπειτα, καθὼς ὅταν μὲς στὸ νερὸ ἀρχίσουν νὰ μένουν λίγα καὶ μικρὰ σώματα, κι ὕστερα, αὐτὰ ποὺ ἔρχονται κατόπιν, ἐμποδίζονται ἀπὸ τὰ πρῶτα, κι ἀφοῦ προστεθοῦν σ' αὐτὰ ἀποτελοῦν ἰσχυρὴ καὶ στέρεη μάζα, ἔτσι καὶ στὴν Ἑλλάδα, ποὺ ἦταν ἄρρωστη κι ἦταν πιὰ μικρὴ καὶ εὐκολοδιάλυτη κατὰ πόλεις, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἀφοῦ πρῶτοι συνενώθηκαν οἱ Ἀχαιοί, καὶ ἀπὸ τὶς γύρω πόλεις, ἄλλες προσέλκυαν, γιατὶ τὶς βοηθοῦσαν καὶ τὶς συμπαραστέκονταν στὴν ἀπελευθέρωσή τους ἀπὸ τοὺς τυράννους, κι ἄλλες ἐνσωματώνοντας στὴ Συμπολιτεία τους, γιατὶ εἶχαν τὶς ἴδιες μ' αὐτοὺς πεποιθήσεις στὸ πολίτευμα, λογάριαζαν νὰ ὀργανώσουν τὴν Πελοπόννησο σ' ἑνιαῖο σῶμα καὶ μιὰ δύναμη].

Πλουτάρχου, «*Βίος Φιλοποίμενος*», *κεφ.* 7 (Ἐλεύθερη ἀπόδοση Α.Κ.)

5. Φιλοποίμην:

«Ἀντίθετα, ὁ Φιλοποίμην, καθὼς ἦταν ἱκανὸς πολεμιστὴς καὶ δραστήριος στὰ ὅπλα, εὐτύχησε νὰ σημειώση ἐπιτυχίες, ἀμέσως ἀπὸ τὶς πρῶτες μάχες κι ἔτσι αὔξησε μαζὶ μὲ τὴ δύναμη καὶ τὸ φρόνημα τῶν Ἀχαιῶν, ποὺ συνήθισαν νὰ νικοῦν, ὅταν ἐκεῖνος ἦταν στρατηγὸς καὶ νὰ πετυχαίνουν σὲ πάρα πολλοὺς ἀγῶνες...».
«Ὅπως στὶς μάχες καὶ τοὺς κινδύνους τὰ ἄλογα, ἀποζητώντας τοὺς συνηθισμένους ἀναβάτες τους, ἀναπηδοῦν καὶ τρομάζουν ὅταν ἔχουν ἄλλον πάνω στὴ ράχη τους, ἔτσι καὶ ἡ δύναμη τῶν Ἀχαιῶν, ὅταν ἦταν στρατηγὸς ἄλλος ἀπὸ τὸν Φιλοποίμενα, βρισκόταν ἀπρόθυμη καὶ ἐπιθυμοῦσε ἐκεῖνον. Καὶ μόλις αὐτὸς ἀναδεικνυόταν στρατηγός, ἀμέσως ὑψωνόταν καὶ γέμιζε θάρρος καὶ δραστηριότητα, γιατὶ οἱ Ἀχαιοὶ καταλάβαιναν, πὼς οἱ ἐχθροὶ σ' αὐτὸν μονάχα τὸν στρατηγὸ δὲν τολμοῦσαν νὰ ἀντιπαραταχθοῦν, ἀλλὰ φοβόνταν ὄχι μόνο τὴ δύναμή του ἀλλὰ καὶ τὸ ἴδιο του τὸ ὄνομα. Αὐτὸ διαπιστώθηκε πολλὲς φορές, κι ὁ Φίλιππος (ὁ Ε'), ὁ βασιλιὰς τῶν Μακεδόνων, φρονώντας ὅτι, ἂν λείψη ὁ Φιλοποίμην, θὰ ὑποκύψουν πάλι σ' αὐτὸν οἱ Ἀχαιοί, ἔστειλε κρυφὰ στὸ Ἄργος ἀνθρώπους του, γιὰ νὰ τὸν σκοτώσουν».

Πλουτάρχου, «*Βίος Φιλοποίμενος*», *κεφ. 8 καὶ 12* Ἐλεύθερη ἀπόδοση Α.Κ.)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

1. ΓΡΑΜΜΑΤΑ – ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Ἡ πνευματικὴ κίνηση ἐξαπλώνεται ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Ἡ πνευματικὴ ζωὴ στὴν Ἑλληνιστικὴ περίοδο παίρνει νέα μορφή. Μεταφέρθηκε – μὲ ἐξαίρεση τὴν Ἀθήνα – στὶς πολυάνθρωπες πόλεις ποὺ δημιουργήθηκαν στὴν Ἀνατολή, ὅπου ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς διαποτίσθηκε μὲ πολλὲς ἀνατολικὲς ἰδέες.
Διάδοση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ ἐθίμων. Στὰ νέα βασίλεια οἱ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι, οἱ ἔμποροι κι οἱ στρατιῶτες ἦταν Ἕλληνες καὶ χάρη σ' αὐτοὺς διαδόθηκε ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα, τὰ ἔθιμα κι ἡ θρησκεία στοὺς ντόπιους.
Ἡ πνευματικὴ κίνηση στὰ ἑλληνιστικὰ βασίλεια. Περήφανοι καὶ φιλόδοξοι οἱ διάδοχοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου θέλησαν, δημιουργώντας τὶς ὡραῖες καὶ καλοχτισμένες πόλεις, νὰ τὶς κάμουν κέντρα πνευματικὰ καὶ καλλιτεχνικά. Καλοῦσαν, ἔτσι, μορφωμένους, ἐπιστήμονες καὶ καλλιτέχνες στὶς αὐλές τους, ὅπου τοὺς πρόσφεραν κάθε εὐκολία νὰ ἐργαστοῦν καὶ νὰ δημιουργήσουν. Ἔτσι, σιγὰ-σιγά, ἐξελληνίσθηκε ἡ Ἀνατολή. Ἡ *Ἀλεξάνδρεια*, ἡ *Ἀντιόχεια* καὶ ἡ *Πέργαμος*, οἱ τρεῖς σπουδαῖες ἑλληνιστικὲς πρωτεύουσες, προσπαθοῦσαν νὰ ξεπεράσουν ἡ μιὰ τὴν ἄλλη σὲ λαμπρότητα καὶ ἀκτινοβολία. Παράλληλα ἀνθοῦν καὶ στὴ *Ρόδο*, σ' αὐτὰ τὰ χρόνια, τὰ γράμματα καὶ οἱ τέχνες.
Ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα γίνεται κοινὸ ὄργανο συνεννόησης. Στοὺς ἀπέραντους χώρους τῶν ἑλληνιστικῶν βασιλείων μιλήθηκε, πέρα γιὰ πέρα, ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα *χωρὶς διαλέκτους* κι ἔγινε *κοινὸ* ὄργανο συνεννόησης τῶν ἀνθρώπων.
Καὶ οἱ Ἕλληνες ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὴν Ἀνατολή. Ἂν ὁ Ἑλληνισμὸς ἔδωσε πολλὰ στὴν Ἀνατολή, πῆρε κι ὁ ἴδιος ἀρκετὰ στοιχεῖα ἀπὸ τοὺς ξένους λαοὺς, ποὺ μαζί τους πιὰ εἶχε συνδέσει τὴ ζωή του. Οἱ ἀσιατικὲς θρησκεῖες ἐπηρέασαν τὶς ἰδέες τῶν Ἑλλήνων, ποὺ λάτρεψαν ἔτσι ὁρισμένους αἰγυπτιακοὺς ἢ ἀνατολικοὺς θεοὺς [τὴν Ἴσιδα, τὸν Σάραπι (δημιούργημα τῶν Πτολεμαίων), τὸν Ὄσιρι]. Στὴ Δῆλο, ἕνα μέρος τοῦ ἱεροῦ ἦταν ἀφιερωμένο στοὺς Αἰγυπτίους θεούς.
Ποίηση. Ἡ *Ποίηση* δὲν ἀναπτύχθηκε ἰδιαίτερα στὴν πολυτάραχη ἐκείνη ἐποχή. Λιγοστοὶ στάθηκαν οἱ ποιητὲς καὶ πολὺ λίγοι, ἀνάμεσά τους, ἄξιζαν πραγματικά. Οἱ βασιλεῖς τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων εἶχαν τὴν ἀνθρώπινη ἀδυναμία νὰ θέλουν νὰ βροῦν λογίους ποὺ νὰ ἐξυμνοῦν τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση τους. Ἔτσι, διάφοροι κόλακες ποὺ τοὺς περιστοίχιζαν, ἔγραφαν γι' αὐτοὺς *ὕμνους (ἐλεγεῖα)*, χωρὶς ὅμως νὰ νιώθουν πραγματικὴ συγκίνηση. Ὁ ἀξιολογώτερος σ' αὐτὸ τὸ εἶδος στάθηκε ὁ ποιητὴς *Καλλίμαχος*, ποὺ ἔζησε στὴν Ἀλεξάνδρεια.
[**Θεόκριτος.** Ἀπόλυτα γνήσια ποιητικὴ φωνὴ ὑπῆρξε ὁ *Θεόκριτος*, ὁ δημιουργὸς ἑνὸς νέου εἴδους ποίησης, τῆς *βουκολικῆς*, ποὺ τραγουδάει τὶς χαρὲς καὶ τὶς ὁμορφιὲς τῆς ζωῆς στὴν ἐξοχή, στὰ βουνὰ καὶ στὰ δάση, ποὺ τόσο τὴν εἶχαν στερηθῆ οἱ ἄνθρωποι ποὺ συγκεντρώνονταν στὶς πόλεις, καὶ τὴ νοσταλγοῦσαν. Ἔγραψε τὰ *«Εἰδύλλια»*.
Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος. Ὑπῆρξε ἀργοπορημένος ἐπικὸς ποιητής. Ἔγραψε τὰ *«Ἀργοναυτικά»*, βασισμένα στὸν παλαιὸ μύθο τῆς Ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἐπίγραμμα. Μίμοι. Μεγάλη παραγωγὴ σημειώνεται στὸ *ἐπίγραμμα* (*Μελέαγρος, Ἀντίπατρος*). Νέο εἶδος, ἐπίσης, εἶναι οἱ *«Μίμοι»* (*Ἡρώνδας*), ἕνα εὐχάριστο σατιρικὸ ποιητικὸ εἶδος, σὰ μονόπρακτο δράμα].

Μένανδρος. Νέα Κωμωδία. Στὸν τομέα τοῦ *Θεάτρου* ἀναπτύσσεται ἡ *Νέα Κωμωδία*, μὲ ἔξοχο ἀντιπρόσωπό της τὸ *Μένανδρο* (ἀπὸ τὴν Κηφισιὰ τῆς Ἀττικῆς). Γιαρουσιάζει ἀνθρώπινους τύπους καὶ διακωμωδεῖ τὰ ἐλαττώματά τους.

Ἡ Νέα Κωμωδία ξέφυγε ἀπὸ τὸν πολιτικὸ χαρακτήρα ποὺ εἶχε τὸ ἔργο τοῦ Ἀριστοφάνους. Παρὰ τὸ ρεῦμα τῆς ἐποχῆς, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχουν πολιτικὰ ἐνδιαφέροντα, στρέφονται οἱ κωμικοὶ ποιητὲς πρὸς τὸν καθημερινὸ κοινὸ ἄνθρωπο κι ἀπὸ αὐτὸ τὸν κύκλο ἀντλοῦν τὰ θέματά τους.

Ἱστορία. Πολύβιος. Ἕνας σπουδαῖος ἱστορικός, ὁ *Πολύβιος ἀπὸ τὴ Μεγαλόπολη*, ζῆ τὸ δεύτερο αἰώνα π.Χ. Τὸ 166 π.Χ. ἔφθασε ὅμηρος στὴ Ρώμη κι ἔμεινε ἐκεῖ δεκάξι ὁλόκληρα χρόνια. Γνωρίστηκε μὲ τοὺς ἡγετικοὺς κύκλους τῆς πόλης καὶ γράφοντας τὴν ἱστορία τῆς ἐποχῆς του (ἀπὸ τὸ 264 π.Χ. ὡς τὶς ἡμέρες του) μιλάει καὶ γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Ρώμης καὶ περιγράφει ἀκόμη τὰ γεγονότα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν κατάκτηση τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους. Γράφοντας τὴν ἱστορία του εἶχε σκοπὸ νὰ διδάξη τοὺς ἀνθρώπους ν' ἀποφύγουν τὰ λάθη τῶν προγενεστέρων.

[**Ἡ φιλοσοφία στὴν Ἀθήνα.** Τὸ μεγάλο *φιλοσοφικὸ κέντρο* τῆς ἐποχῆς εἶναι ἡ *Ἀθήνα*. Σ' αὐτήν, ἀκόμα, μαζεύονται σπουδαστὲς ἀπὸ ὅλο τὸν κόσμο, γιὰ νὰ διδαχθοῦν στὶς σχολὲς ποὺ εἶχαν ἱδρύσει ὁ Πλάτων κι ὁ Ἀριστοτέλης. Τώρα, δύο νέοι φιλόσοφοι, ὁ *Ζήνων* κι ὁ *Ἐπίκουρος*, ἱδρύουν δική τους σχολὴ ὁ καθένας. Ἡ φιλοσοφία ποὺ ἀναπτύσσουν ἀσχολεῖται πάλι μὲ τὸν ἄνθρωπο, μὲ βασικό της σκοπὸ ὅμως τὴν ἀναζήτηση τῆς εὐτυχίας του. Αὐτὸ ἦταν τὸ αἴτημα τῆς ἐποχῆς.

Πεσμένη οἰκονομικὰ ἡ Ἀθήνα, ζῆ ἀκόμη μὲ τὶς ἀναμνήσεις τῶν περασμένων ἔχοντας τέσσερα Πανεπιστήμια στὸ χῶρο της.

Φιλόλογοι. Δημιουργικὴ λογοτεχνικὴ παραγωγὴ δὲν ὑπάρχει, μὲ συγκινητικὴ

Ἀριστερά: Μαρμάρινο πορτραῖτο τοῦ ποιητῆ τῆς Νέας Κωμωδίας Μενάνδρου. Ἀντίγραφο τοῦ 1ου αἰ. π.Χ., ἴσως τὸ καλύτερο ποὺ ὑπάρχει. Μουσεῖο Κερκύρας.

Δεξιά: Πήλινη μάσκα (προσωπεῖον) τῆς Νέας Κωμωδίας στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

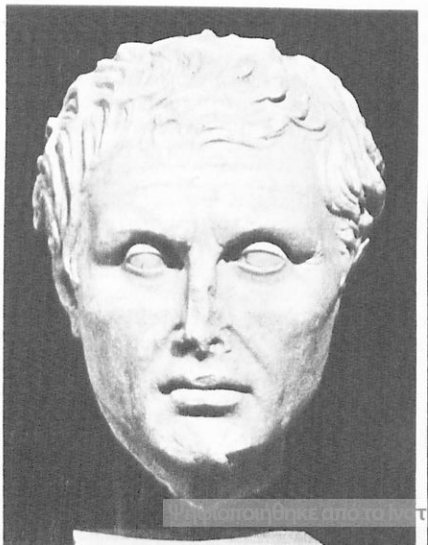

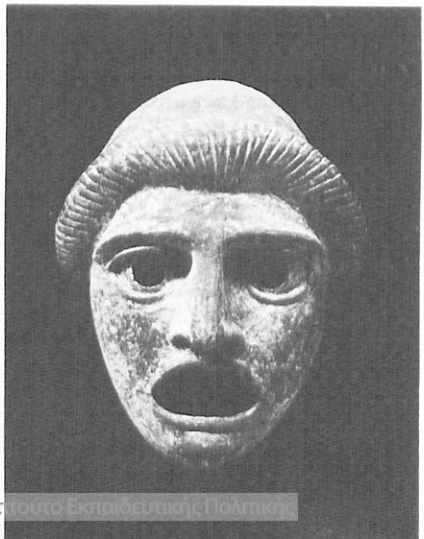

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀφοσίωση ὅμως πολλοὶ μορφωμένοι καταγίνονται μὲ τὴ μελέτη τῶν παλαιοτέρων ποιητῶν καὶ πεζογράφων. Στὶς σχολὲς τῆς Ἀλεξάνδρειας καὶ τῆς Περγάμου παρουσιάζονται σπουδαῖοι φιλόλογοι (*Ἀρίσταρχος ὁ Σαμόθρακας, ὁ Κράτης* κ.ἄ.π.)].

Ἄνθηση ἐπιστημῶν. Ἡ ἐπιστήμη ἀνθεῖ ἀξιοθαύμαστα στὴν Ἑλληνιστικὴ περίοδο, ποὺ εἶναι ἐποχὴ *θετικῆς γνώσης*. Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ἄνοιξε νέους δρόμους μὲ τὴν «ἔνοπλη ἐξερεύνησή του». Ἡ *Γεωγραφία, ἡ Φυσική, τὰ Μαθηματικά, ἡ Ἰατρική, ἡ Ἀστρονομία* σημειώνουν τεράστια ἀνάπτυξη. Περίφημο ἦταν τὸ «*Μουσεῖο*», τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ἀλεξάνδρειας.

2. ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ

Τὸ πνεῦμα τῆς Ἑλληνιστικῆς τέχνης. Τὴν ταραγμένη, γεμάτη περιπέτειες κι ἔξαλλα πάθη ἐποχή, τὴν ἐκφράζει ἔξοχα, μὲ τὴν ἀπαράμιλλη δύναμή της, ἡ ἑλληνιστικὴ τέχνη. Οἱ μορφὲς ποὺ σμιλεύουν οἱ *γλύπτες* ἀναδίνουν τὴν ἀγωνία, τὴ θλίψη, τὸν πόνο ἢ καὶ τὴν ἀπόγνωση ποὺ ἔνιωθαν οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι μὲς στὴν ψυχή τους, ἀπ' ὅπου ἡ ἠρεμία κι ἡ γαλήνη εἶχαν ἐξοριστῆ, μὲ τὶς νέες συνθῆκες ζωῆς ποὺ ἐπικράτησαν.

Χάλκινο κεφάλι ἀνδρικό, ποὺ ἀνήκει σὲ χαμένο σήμερα ἄγαλμα. Ἀνασύρθηκε ἀπὸ τὴ θάλασσα τῶν Ἀντικυθήρων, γι' αὐτὸ καὶ εἶναι γνωστὸ ὡς ὁ «φιλόσοφος τῶν Ἀντικυθήρων». Τὰ ἔνθετα ἀπὸ ἄλλα ὑλικὰ μάτια του δίνουν μιὰν ἐξαίρετη ζωηρότητα στὸ πρόσωπο. Προσέξτε πόσο τὸ κάτω χεῖλος εἶναι λεπτό, ἐλαφρὰ σαρκαστικό. Πιστεύουν πὼς παριστάνεται ἕνας Κυνικὸς φιλόσοφος, ὁ Βίων ὁ Βορυσθενίτης, ποὺ εἶχε μεγάλη φήμη στὴν Ἀθήνα, στὰ τέλη τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Τὸ ἔργο εἶναι σπουδαιότατο, γιατὶ δείχνει πόσο ὁ ἄγνωστος καλλιτέχνης ποὺ τὸ φιλοτέχνησε, ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλοι στὴν ἐποχή του, προσπαθοῦσε νὰ ἐμβαθύνῃ – καὶ τὸ κατόρθωνε – στὴν ψυχοσύνθεση τοῦ παριστανόμενου προσώπου. Ἴσως τὸ ἄγαλμα ἦταν στημένο στὴν Ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν. Ἔργο τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

[**Μεγάλες πόλεις.** Πόλεις ἐκπληκτικὰ μεγάλες μὲ ὡραίους φαρδιοὺς καὶ ἴσιους δρόμους, ἐπιβλητικὰ θέατρα, ἐντυπωσιακὰ ἱερά, καὶ μεγάλα δυνατὰ τείχη κατασκευάστηκαν σ' αὐτὴ τὴ γεμάτη κίνηση καὶ ἀνησυχία ἐποχή. Οἱ ἡγεμόνες, θέλοντας νὰ καταπλήξουν, ἐπηρεασμένοι ἔντονα ἀπὸ τὸ ἀνατολίτικο πνεῦμα τῆς μεγαλοπρέπειας, πρόσταζαν νὰ γίνωνται πελώρια παλάτια καί, χάνοντας τὸ παλιὸ ἑλληνικὸ μέτρο, *ἐπιζητοῦσαν νὰ θαμπώσουν μὲ τὸν ὄγκο καὶ τὴν πομπώδη ἐμφάνιση.*

Ἡ πνευματικὴ ἀνησυχία τῆς ἐποχῆς. Πλοῦτος πολὺς κυκλοφορεῖ στὰ μεγάλα ἑλληνιστικὰ βασίλεια, ἐνῶ στέρηση καὶ δυσκολία βασιλεύει στὴν κυρίως Ἑλλάδα. Πουθενὰ ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ δὲ βρῆκε τὴν ἐσωτερικὴ γαλήνη. Ἡ ποίηση κι ἡ φιλοσοφία μᾶς δίνουν κείμενα ποὺ ἀπηχοῦν τὴν ταραχὴ καὶ τὴν πνευματικὴ ἀκαταστασία ποὺ ἀποτυπώνει μὲ δραματικὸ πάθος, στὰ ἔργα τῆς ἐποχῆς, ἡ τέχνη μὲ τὴν ἀνυπέρβλητη δύναμή της. Ἔτσι, τόσο στὴν Ἑλλάδα ὅσο καὶ στὰ ἑλληνιστικὰ βασίλεια δημιουργοῦνται ἀμέτρητα ἔργα ἀξια καὶ ὡραῖα, ποὺ προβάλλουν τὶς ἀπέραντες δυνατότητες ποὺ εἶχε ἀκόμη μέσα του ὁ Ἑλληνισμός].

Ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς κόσμος πλησίαζε στὸ τέλος του, κι αὐτὸ σφραγίστηκε μὲ τὴ ρωμαϊκὴ κατάκτηση. Εἶναι, ὡστόσο, παράξενο, πὼς ἀκόμη κι ὕστερα ἀπὸ τὴν ὑποδούλωση ἡ γραφίδα ἑνὸς μεγάλου Ρωμαίου ποιητῆ σημείωσε πὼς *«ἡ νικημένη Ἑλλάδα νίκησε τὸν τραχύ της νικητή»*. Τὸν νίκησε καλλιεργώντας τον καὶ μεταδίδοντάς του τὸν πολιτισμό της. Τὸν νίκησε μὲ τὸ πνεῦμα της, ποὺ ἀκόμα σήμερα ζῆ ἔντονα καὶ θερμαίνει τὶς ψυχὲς τῶν ἀνθρώπων ὅλου τοῦ πολιτισμένου κόσμου.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

Στὴν κυρίως Ἑλλάδα, ἡ Ἀθήνα ἐξακολουθεῖ νὰ μένη μεγάλο φιλοσοφικὸ καὶ καλλιτεχνικὸ κέντρο. Ἡ Ρόδος, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ἀντιόχεια καὶ ἡ Πέργαμος ἔχουν ἐντονώτατη πνευματικὴ ἀκτινοβολία. Μεγάλες Σχολὲς (σὰν τὰ σημερινὰ πανεπιστήμια), Βιβλιοθῆκες κτλ. δημιουργοῦνται στὶς πρωτεύουσες τῶν ἑλληνιστικῶν κρατῶν μὲ τὴν ὑποστήριξη τῶν βασιλέων.

ΚΕΙΜΕΝΑ

[Ἡ Νέα Κωμωδία:

«Στὴ φτώχεια σας ἀπάνω ὅποιος σᾶς ἔχει
πειράξει, ὅποιος καὶ νἆναι αὐτός, εἰν' ἕνας κακομοίρης·
σᾶς πείραξε σὲ πράμα
ἀπ' ὅπου κι ὁ ἴδιος ἴσως θὰ περάση.
Γιατὶ κι ἂν εἶναι πάμπλουτος, δὲν ἔχουν
θεμέλιο τὰ καμάτια του· τῆς τύχης
τὸ ρέμα στὴ στιγμὴ παίρνει ἄλλο δρόμο»].

Μενάνδρου, *Γεωργός*, ἀπόσπασμα (Μετ. Θ. Σταύρου)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μαρμάρινο ἄγαλμα φιλοσόφου ἢ ἱερέα. Χρονολογεῖται στὸν 3ο π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Δελφῶν.

Παιδάκι μικρό, μὲ κουκούλα, ποὺ κρατεῖ μὲ τὰ δύο του χέρια ἕνα σκυλάκι. Πρόκειται γιὰ ἀντίγραφο ἑνὸς καλοῦ ἔργου τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. Βρέθηκε στὸ Γεροντικὸ τῆς Νύσσης, στὴ Μ. Ἀσία, κι ὀνομάζεται συνήθως τὸ «μικρὸ προσφυγάκι», γιατὶ μεταφέρθηκε στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο τὶς πρῶτες ἡμέρες μετὰ τὴ Μικρασιατικὴ καταστροφή.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΣΥΓΧΡΟΝΙΣΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΑΙΓΥΠΤΟΣ
4000 π.Χ.	Ἀρχὲς τοῦ Αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ
3000 π.Χ.	Ἕνωση Αἰγύπτου: Μήνης
2850 π.Χ.	Ἀρχαῖο Βασίλειο
2000 π.Χ.	Μέσο Βασίλειο
1800-1700 π.Χ.	Ἐπιδρομὴ τῶν Ὑκσὼς
1580 π.Χ.	Νέο Βασίλειο
1500-1450 π.Χ.	Τούθμωσις Γ΄. Συμφωνίες μὲ Κρητικοὺς
1200 π.Χ.	«Λαοὶ τῆς Θαλάσσης»
1100 π.Χ.	Ἀναστατώσεις διάφορες ἀρχίζουν στὴν Αἴγυπτο
7ος αἰ. π.Χ.	Οἱ Ἀσσύριοι στὴν Αἴγυπτο
658 π.Χ.	Ὁ Ψαμμήτιχος διώχνει τοὺς Ἀσσυρίους. Ἕνωση Ἄνω καὶ Κάτω Αἰγύπτου
525 π.Χ.	Οἱ Πέρσες κυριεύουν τὴν Αἴγυπτο
332 π.Χ.	Ὁ Μέγ. Ἀλέξανδρος κυριεύει τὴν Αἴγυπτο
30 π.Χ.	Οἱ Ρωμαῖοι κυριεύουν τὴν Αἴγυπτο

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑ - ΧΕΤΤΑΙΟΙ
4000 π.Χ.	Ἀρχὲς τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Μεσοποταμίας. Σουμέριοι
2350 π.Χ.	Ἀκκάδιοι. Σαργὸν Α΄
1700 π.Χ.	Βαβυλωνιακὸ βασίλειο. Χαμμουραβ
1530 π.Χ.	Κράτος Χετταίων
13ος αἰ. π.Χ.	Εἰσβολὴ Χετταίων στὴ Μεσοποταμία. Σχέσεις Χετταίων - Μυκηναίων
1200 π.Χ.	Διάλυση Χεττιτικοῦ κράτους
1150 π.Χ.	Ἀσσύριοι
7ος αἰ. π.Χ.	Ἀσσουρμπανιπάλ
612 π.Χ.	Ἅλωση τῆς Νινευΐ
538 π.Χ.	Ἅλωση τῆς Βαβυλώνας ἀπὸ τὸν Κύρο, βασιλιὰ τῆς Περσίας

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΦΟΙΝΙΚΗ καὶ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ
.Χ.	Ἡ πρώτη πόλη τοῦ κόσμου: Ἰεριχώ
13ος .Χ.	Σιδών
π.Χ.	Ἀλφάβητο τῆς Οὐγκαρίτ. Μυκην. συνοικία στὴν Οὐγκαρίτ
π.Χ.	Οἱ Ἑβραῖοι ἀγωνίζονται ἐναντίον τῶν Φιλισταίων
π.Χ.	Οἱ Φιλισταῖοι στὴ Σιδώνα
π.Χ.	Δαβίδ
π.Χ.	Θάνατος Σολομώντος
π.Χ.	Οἱ Φοίνικες ἱδρύουν τὴν Καρχηδόνα
π.Χ.	Οἱ Ἀσσύριοι στὴν Παλαιστίνη
π.Χ.	Πολιορκία Ἱεροσολύμων. Ναβουχοδονόσορ-Βαβυλώνια αἰχμαλωσία
π.Χ.	Ἐπιστροφὴ τῶν Ἑβραίων στὴν Παλαιστίνη μὲ Περσικὴ Κατοχή
π.Χ.	Ἅλωση τῆς Καρχηδόνας ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΕΛΛΑΔΑ
6500 π.Χ.	Ἀρχὴ Νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ
2600 π.Χ.	Πρωτομινωϊκὸς πολιτισμὸς Πρωτοκυκλαδικὸς πολιτισμός. Πρωτοελλαδικὸς πολιτισμὸς
2000 π.Χ.	Α΄ κάθοδος ἑλληνικῶν φυλῶν. Μεσομινωϊκὸς πολιτισμὸς Μεσοκυκλαδικὸς πολιτισμὸς Μεσοελλαδικὸς πολιτισμὸς
1700 π.Χ.	Α΄καταστροφὴ μινωϊκῶν ἀνακτόρων
1580 π.Χ.	Ὑστερομινωϊκὸς πολιτισμὸς Ὑστεροκυκλαδικὸς πολιτισμὸς Ὑστεροελλαδικὸς (μυκηναϊκὸς) πολιτισμὸς
1450 π.Χ.	Β΄καταστροφὴ μινωϊκῶν ἀνακτόρων
1400 π.Χ.	Οἱ Ἀχαιοὶ στὴν Κνωσὸ Γραμμικὴ Β στὴν Κνωσό. Ἀχαιοὶ ἔμποροι στὴν Κνωσὸ καὶ τὴ Συρία
13ος αἰ. π.Χ.	Τρωϊκὸς πόλεμος. Μεγάλα σπίτια στὴν Κρήτη
1230 π.Χ.	Οἱ Μυκηναῖοι στὴν Κύπρο. Οἱ Δωριεῖς περνοῦν στὴν Ἑλλάδα (Βόρεια)
1100 π.Χ.	Οἱ Δωριεῖς κατεβαίνουν στὴ Νότια Ἑλλάδα
9ος αἰ. π.Χ.	Εἰσαγωγὴ φρινικικοῦ ἀλφαβήτου στὴν Ἑλλάδα
7ος αἰ. π.Χ.	Οἱ Ἀσσύριοι στὴν Κύπρο
624 π.Χ.	Νομοθεσία Δράκοντος (Ἀθήνα)
594 π.Χ.	Νομοθεσία Σόλωνος (Ἀθήνα)
508 π.Χ.	Νομοθεσία Κλεισθένους (Ἀθήνα)
490-479 π.Χ.	Οἱ Πέρσες ἐπιχειροῦν κατάληψη τῆς Ἑλλάδας
431-404 π.Χ.	Πελοποννησιακὸς πόλεμος
334 π.Χ.	Ἀρχίζει τὴν ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Περσῶν ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος
323 π.Χ.	Θάνατος Μεγ. Ἀλεξάνδρου
146 π.Χ	Οἱ Ρωμαῖοι κυριεύουν τὴν Κόρινθο καὶ ὅλη τὴν Ἑλλάδα

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Ἡ προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἱστορία δὲν ἔχει τέλος. Κι ὅταν σβήσει τοῦ καθενός μας ἡ θνητὴ ὕπαρξη, ἄλλοι πολλοί, ὕστερ' ἀπὸ μᾶς, θὰ συνεχίσουν τὸν ἀγώνα γιὰ τὸ καλύτερο, γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ πολιτισμοῦ. *Τίποτα ἄξιο καὶ φωτεινὸ δὲν πηγαίνει χαμένο στὴ ζωή.* Ἂν εἶναι ὠφέλιμο στὴν ἀνθρωπότητα, ἡ ἰδέα του διαδίδεται, κι ἐκεῖ ποὺ νομίζει κανεὶς πὼς μπορεῖ νὰ χάθηκε, βλέπει ξαφνικὰ νὰ βλαστάίνη καὶ νὰ δίνη νέους καρπούς.

Παρακολουθήσαμε τὴν προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπινου γένους, ἀπὸ τὸ πρῶτο του ξεκίνημα ὡς τὰ χρόνια σχεδὸν ποὺ γεννήθηκε ὁ Χριστός, φέρνοντας τὸ θαυμασιότερο μήνυμα στὸν κόσμο: τὴν ἀγάπη.

Οἱ μεγάλοι πολιτισμοὶ τῆς Ἀνατολῆς δημιούργησαν πολλὰ καὶ θαυμαστά, ἀνέβασαν ἀφάνταστα τὸ ἐπίπεδο τῆς ζωῆς καί, μὲ ξεχωριστὴ ἔγνοια γιὰ τὴν πρακτική της πλευρά, αὐτὴν προσπάθησαν νὰ καλυτερέψουν μὲ ἔξοχα ἐπιτεύγματα (σελ.76-77). Στὶς τεράστιες ἐκεῖνες αὐτοκρατορίες, ὅπου ἡ ἀτομικὴ ὕπαρξη, ὁ ἄνθρωπος, χανόταν μὲς στὴν ἀτέλειωτη μάζα καὶ κανεὶς δὲν ὑπολόγιζε τὴν παρουσία του, δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ στραφῆ ἡ προσοχὴ στὸ δικό του ἐσωτερικὸ πρόβλημα, στὶς ἔγνοιες καὶ στὶς ἀνησυχίες τῆς ψυχῆς του. Ἑκατομμύρια ἄνθρωποι ἦρθαν ἔτσι στὴ γῆ, γιὰ χιλιάδες χρόνια, τὴν πότισαν μὲ τὸ μόχθο τους, πάλεψαν νὰ τὴν καλλιεργήσουν, νὰ θερίσουν, νὰ χτίσουν καὶ νὰ πολεμήσουν ἀκόμη γιὰ χάρη τοῦ βασιλιᾶ τους, κι ἔφυγαν μὲ ὑποχρεώσεις ἀτέλειωτες ὡς τὴν τελευταία τους στιγμή. Κανεὶς δὲ συλλογίστηκε πὼς ἦταν δυνατὸ νὰ ὑπάρχουν καὶ *δικαιώματα* γι' αὐτούς. *Ζώντας μὲς στὴν ἀργοκίνητη κρατικὴ μηχανὴ τῶν ἀνατολικῶν κρατῶν, χάθηκαν μέσα της ἀνώνυμοι.*

Οἱ Ἕλληνες πρῶτοι ἄλλαξαν τελείως τὴ μοίρα τοῦ ἀτόμου. Στὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ χρωστάει ὁλόκληρη ἡ ἀνθρωπότητα τὴν προβολὴ τοῦ Ἀνθρώπου σὰν ἀξίας στὴ ζωή.

Στὴν ἄγονη καὶ μικρὴ αὐτὴ γωνιὰ τῆς γῆς, μὲ τὴ διάφανη ἀτμόσφαιρα καὶ τὴ γαλανὴ θάλασσα γύρω, *γιὰ πρώτη φορά*, ὄχι μόνο μίλησαν γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ τοῦ ἔδωσαν τὴ θέση του στὴ ζωή, τὸν ἔκαμαν κέντρο τῆς γῆς. Πῆρε τόσο πρωταρχικὴ θέση στὸν κόσμο, ὥστε μὲ τὴ δική του μορφὴ εἰκονίστηκαν ἀκόμη καὶ οἱ θεοί.

Ὁ ἑλληνικὸς κόσμος, στὴ γῆ τῆς Ἰωνίας, ἀνακάλυψε τὸ φιλοσοφικὸ στοχασμό, ἀναρωτήθηκε γιὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς καὶ θέλησε νὰ βάλη τάξη στὴ σκέψη. Σ' ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις, ἀργότερα, θὰ προβληματισθῆ γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸ σκοπὸ τῆς ζωῆς του, ἢ θὰ διατυπώση τὶς πρῶτες ἀρχὲς τῆς ἐπιστήμης.

Ἀφοῦ ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἔβγαλε ἀπὸ τὴν ἀνωνυμία χιλιετιῶν τὸ ἄτομο καὶ τὸ *ἐλευθέρωσε*, ἦταν φυσικὸ στὴν Ἑλλάδα νὰ πάρη ἔκφραση μιὰ ἔννοια πρωτόφαντη: ἡ *φιλοπατρία*. Ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος, ἐδῶ, ἤθελε νὰ παλεύη γιὰ τὴ διατήρηση τῆς γῆς του καὶ τῆς ἐλευθερίας του, καὶ νὰ τὶς διαφεντεύη, ὅταν κινδύνευαν, γιατὶ εἶχε νιώσει βαθιὰ τὴν ἀξία τους. Ἀπαιτοῦσε ἀκόμη νὰ παίρνη μέρος στὰ κοινά, ὥστε νὰ ἔχη τὸ μέρος τῆς εὐθύνης του στὴν ἐξέλιξη τῆς πολιτείας. Στὴ Σπάρτη ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας ταυτίστηκε μὲ τὴν ἔννοια τῆς φιλοπατρίας: τὸ τέλειο πρότυπο τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ πρότυπο τοῦ πολίτη καὶ τοῦ στρατιώτη.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὸ *πολίτευμα καὶ οἱ διάφορες μορφές του* στὸν τόπο μας πῆραν μορφὴ καὶ ἐξελίχθηκαν. Ἡ ἀνανέωση ἦταν διαρκής. Δὲν ὑπάρχει ἐδῶ ἡ στατικότητα τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ *δημοκρατία*, τέλος, στὴν Ἀθήνα, στὴν ἄνθησή της, χάρισε τὴν ἐλευθερία στὸν πολίτη καὶ τὸν ἔκαμε *ρήτορα, πολιτικὸ ἢ δικαστή*.
Στὰ μεγάλα ἱερὰ καὶ στὰ γυμναστήρια τῶν πόλεων ἀναπτύχθηκε τὸ σωστὸ *ἀθλητικὸ πνεῦμα* καὶ θεωρήθηκε συνυφασμένη ἡ καλλιέργεια τῆς σκέψης μὲ τὴν ἁρμονικὴ ἀνάπτυξη τοῦ κορμιοῦ.
Στοὺς ἀτέλειωτους πολέμους, ἐμφύλιους δυστυχῶς τοὺς περισσότερους, ἀναπτύχθηκε ἡ *στρατιωτικὴ τέχνη* κι ὀργανώθηκε ἡ *στρατηγικὴ τακτική*.
Στὰ ἀμέτρητα, τέλος, καλλιτεχνικὰ ἐργαστήρια τῆς Ἑλλάδας γεννήθηκε, ἄνθισε καὶ θαυματούργησε ἡ ὡραιότερη τέχνη τῆς ἀρχαιότητας, καὶ στὴν Ἀθήνα σημειώθηκε τὸ ἀποκορύφωμά της κι εἶδε τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ἡ ἁρμονικότερη στὸν κόσμο *ἀρχιτεκτονική*. *Ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς σήμερα σχεδὸν δὲν ὑπῆρξε τέχνη στὴν περιοχὴ τῆς Εὐρώπης, ποὺ νὰ μὴ δανείστηκε μορφὲς ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ καλλιτεχνικὴ δημιουργία*.
Στὸν ἑλληνικὸ χῶρο, τέλος, δημιουργήθηκε κάθε εἶδος *ποίησης*, γεννήθηκε τὸ *θέατρο* καὶ διαμορφώθηκε ἡ *ἱστορικὴ σκέψη*, ποὺ κληροδότησαν στὴν ἀνθρωπότητα μεγαλόπνοα ἔργα.
Στὰ μεγάλα ἑλληνιστικὰ βασίλεια ὀργανώθηκε, μὲ κάθε εὐχέρεια, στὶς νέες πόλεις ἡ *πολεοδομία* καὶ στὰ Πανεπιστήμιά τους μελετήθηκε μὲ καθαρὰ ἐπιστημονικὸ τρόπο ἡ *ἀνατομία*, ἡ *φυσιολογία*, ἡ *ἀστρονομία*, τὰ *μαθηματικά*, ἡ *γεωγραφία*, ἡ *ζωολογία* καὶ ἄλλες ἐπιστήμες.
Ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα καὶ πιὸ σημαντικὰ δῶρα ποὺ ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα κληροδότησε στὴν ἀνθρωπότητα, στάθηκε ἡ πλούσια κι ὀργανωμένη της *γλῶσσα*.
Χάρη στὸ Μ. Ἀλέξανδρο καὶ στὰ ἑλληνιστικὰ βασίλεια, τὴ μίλησαν ἑκατομμύρια ἄνθρωποι, καὶ μὲ τὴ δική της βοήθεια διαδόθηκε σ' ὅλο τὸν τότε κόσμο ἡ *χριστιανικὴ διδασκαλία*. *Σὲ πολλοὺς κλάδους τῆς ἐπιστήμης, σήμερα ἀκόμη, οἱ βασικοὶ ὅροι στὶς εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες εἶναι ἑλληνικοί*.
Σὲ λίγους αἰῶνες μέσα, στὸ μικρὸ κομμάτι τῆς γῆς, ὅπου ἁπλώνεται ἡ πατρίδα μας, ὁ μικρὸς ἀριθμητικὰ λαός της παρουσίασε τὸ «ἑλληνικὸ θαῦμα», ποὺ ἔμεινε κληρονομιὰ αἰώνια τῆς ἀνθρωπότητας.
Κι αὐτὸς ὁ ὀλιγάριθμος λαὸς ἄφησε πίσω του τὴ μνήμη ἐξαίρετων *ἀνθρώπων φυσιογνωμιῶν*, ποὺ στόλισαν μὲ τὴν παρουσία τους τὴ γῆ καὶ πλούτισαν σὲ ἀνθρωπιὰ τὸν κόσμο.
Αὐτὸς ὁ ἴδιος λαός, παρ' ὅλες του τὶς ἀφάνταστες ταλαιπωρίες, τὶς ὑποδουλώσεις ποὺ πέρασε, καὶ τὶς ποικιλόμορφες καταστροφές, κατοικεῖ συνέχεια τὴν ἴδια γῆ ὡς σήμερα, δίνοντας πάντα, στὸ μέτρο τῶν δυνάμεών του, τὸ σημάδι τῆς παρουσίας του στὶς μεγάλες ἱστορικὲς στιγμές.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

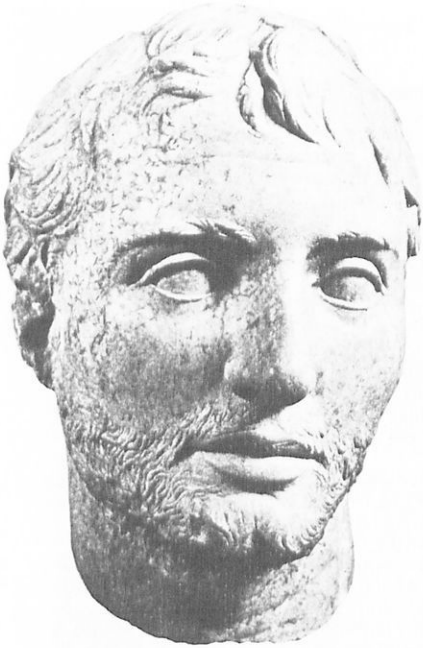

Κεφάλι ἀνδρικὸ σὲ μάρμαρο. Ἐκφραστικὸ ἔργο τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων. Μουσεῖο Δελφῶν.

Τὸ Στάδιο τῶν Δελφῶν.

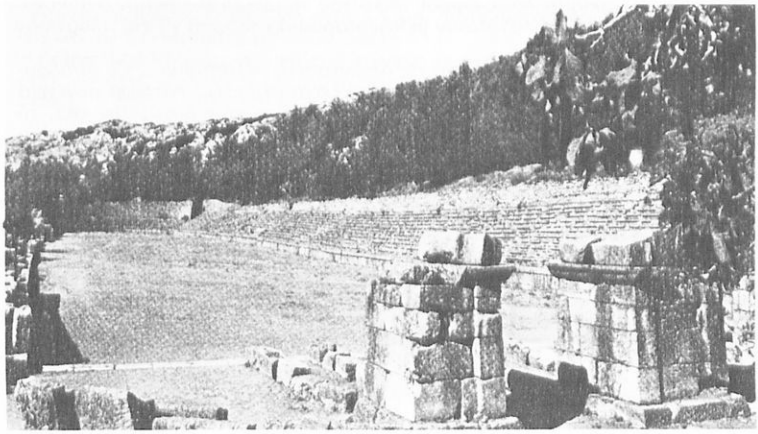

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΜΕΡΟΣ ΟΓΔΟΟ

Η ΡΩΜΗ ΚΙ Η ΕΛΛΑΔΑ

Τὴν ἐποχὴ ποὺ ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς κόσμος, τὸν 8ο αἰ. π.Χ., ἄρχιζε νὰ γράφη μιὰν ἀπὸ τὶς πιὸ ξακουσμένες σελίδες τῆς ἱστορίας του, δηλ. τὸ δεύτερο ἀποικισμό, στὴν Κεντρικὴ Ἰταλία ἱδρύθηκε ἡ *Ρώμη* (753 π.Χ.). Ἡ θαυμαστὴ αὐτὴ πόλη ἦταν ταγμένη νὰ κατορθώση αὐτὸ ποὺ ποτὲ δὲν ἔγινε στὴν Ἑλλάδα πραγματικότητα: νὰ σχηματίση, νὰ ὀργανώση καὶ νὰ διατηρήση μιὰ τεράστια καὶ ἰσχυρὴ αὐτοκρατορία, ποὺ γιὰ πολλοὺς αἰῶνες κυριάρχησε στὴ μισὴ Εὐρώπη καὶ σὲ σημαντικὸ μέρος τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς.

Στὸ ξεκίνημά της ἡ *Ρώμη* ἦταν ἕνα ἀσήμαντο σύμπλεγμα συνοικισμῶν, κοντὰ στὸν Τίβερη· οἱ ἄνθρωποι ὅμως ποὺ πῆραν τὶς τύχες της στὰ χέρια τους, ὅρισαν σοφοὺς νόμους (*ρωμαϊκὸ δίκαιο*) καὶ βρῆκαν ἀκόμη τὸν τρόπο νὰ *διοικήσουν σωστὰ* τὸ κράτος, ποὺ σταδιακὰ ἀνάπτυξαν. Μὲ τὴν ἄξια νομοθεσία καὶ τὸ σπουδαῖο διοικητικὸ σύστημα ποὺ ἐφάρμοσε τὸ ρωμαϊκὸ κράτος, ἀναδείχθηκε σὲ μεγάλη δύναμη, καὶ μὲ τὴ δική του δραστηριότητα κλείνει ἡ ἱστορία τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

Ἀπὸ τὶς σημαντικότερες προσφορές του στάθηκε τὸ ὅτι δὲν ἄφησε νὰ χαθῆ τὸ «ἑλληνικὸ θαῦμα». Ὄχι μόνο γεύτηκε κι ὠφελήθηκε ἀπὸ τὰ πλούσια δῶρα του, ἀλλὰ ἁπλόχερα τὰ σκόρπισε στοὺς χώρους ὅπου κυριάρχησε, στὴν ἄλλη Εὐρώπη.

Ἡ χάλκινη λύκαινα τοῦ Καπιτωλίου (ἔχουν προστεθῆ σὲ νεώτερη ἐποχὴ τὰ δύο μικρὰ ποὺ θηλάζουν – ὁ Ρῶμος καὶ ὁ Ρωμύλος). Ἐτρουσκικὴ τέχνη. 5ος π.Χ. αἰ. Παλάτσο τῶν Conservatori, στὴ Ρώμη.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

1. Η ΧΩΡΑ

Γεωγραφικὴ διαμόρφωση τῆς Ἰταλίας. Ἡ γῆ καὶ ἡ φύση τῆς χώρας δὲν ἔχουν μεγάλες διαφορὲς ἀπὸ τὴν ἑλληνική. Τὸ βόρειο μέρος της, μὲ ἀκραῖο σύνορο τὶς *Ἄλπεις, «ἡ ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατία»* τῶν ἀρχαίων Ρωμαίων, μὲ τὴ μεγάλη *πεδιάδα τοῦ Πάδου*, εἶναι τὸ πλουσιότερο μέρος τῆς χώρας. Στὴν περιοχὴ αὐτὴ κατοικοῦσαν οἱ *Κέλτες* (Γαλάτες), καὶ ὡς τὸ τέλος τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. δὲν ἀνῆκε στὸ ρωμαϊκὸ κόσμο.

Τὸ κεντρικὸ τμῆμα τῆς Ἰταλίας τὸ διασχίζει, ἀπὸ τὸ βορρᾶ στὸ νότο, ἡ μεγάλη ὀροσειρὰ τῶν *Ἀπεννίνων*.

Ἡ ἀνατολικὴ ἀκτή, ποὺ ἀντικρίζει τὴν Ἀδριατική, δὲν ἔχει λιμάνια, ἀντίθετα μὲ τὴ δυτικὴ ποὺ ἀνοίγεται στὸ Τυρρηνικὸ πέλαγος καὶ σχηματίζει σίγουρα καταφύγια γιὰ τὰ καράβια. Ἀνάμεσα στὴ δυτικὴ καὶ στὴν ἀνατολικὴ ἀκτὴ ἡ ἐπικοινωνία ἦταν πολὺ δύσκολη στὴν ἀρχαιότητα.

Τρεῖς πεδιάδες ὑπάρχουν στὸ κεντρικὸ μέρος – τῆς *Ἐτρουρίας* (ἡ σημερινὴ Τοσκάνη), τοῦ *Λατίου* καὶ τῆς *Καμπανίας*. Δὲν εἶναι ἰδιαίτερα μεγάλες· ὅταν ὅμως ὁ ἄνθρωπος τὶς ποτίση μὲ τὸ μόχθο του, μποροῦν ἄνετα νὰ τὸν ζήσουν.

Μεγάλη Ἑλλάδα. Τὸ νότιο τμῆμα τῆς χερσονήσου ἦταν ἡ περιοχὴ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας. Τὰ παράλιά της γέμισαν ἑλληνικὲς ἀποικίες. Ἔτσι, κι αὐτὸ τὸ κομμάτι χρειάστηκε νὰ τὸ κατακτήση ἡ Ρώμη ὕστερα ἀπὸ ἀγῶνες, καὶ μόνο στὸν 3ο αἰ. π.Χ. τὸ πῆρε στὴν κατοχή της.

Ἡ ζωὴ τῶν Ἰταλικωτῶν. Ἀντίθετα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἡ Ἰταλία δὲν ἔχει τὴν

Ἀναπαράσταση (ἀριστερὰ) καὶ διάγραμμα (δεξιὰ) ρωμαϊκοῦ σπιτιοῦ: 1. αὐλή, 2. δεξαμενή, 3. δωμάτια, 4. δρόμος.

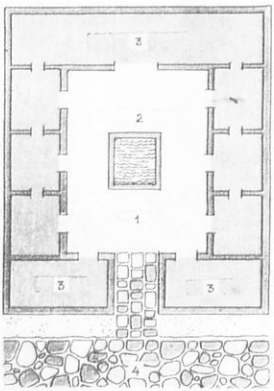

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀτέλειωτη ἀλυσίδα τῶν νησιῶν, ποὺ ἀπὸ νωρίς, ἐξαιτίας τῆς πενίας, ἔσπρωξε τοὺς Ἕλληνες νὰ ταξιδέψουν καὶ νὰ γίνουν ναυτικοὶ καὶ ἔμποροι. Ἔχοντας ἐξασφαλισμένη, μὲ τὴν καλλιέργεια τῆς γῆς, τὴν διατροφή τους, οἱ Ἰταλιῶτες δὲν ἀναγκάστηκαν νὰ δοκιμάσουν τὴν τύχη τους στὴ θάλασσα, κι ἡ ζωή τους γιὰ αἰῶνες ἔμεινε κλειστή, περιορισμένη καὶ χωρὶς κίνηση.

Προνομιακὴ θέση τῆς Ρώμης. Ἡ γεωγραφικὴ θέση τῆς *Ρώμης* ἦταν πραγματικὰ ἐξαιρετική. Ἀσφαλισμένη στὶς πλαγιὲς ἑφτὰ λόφων ποὺ κυριαρχοῦν στὴν πεδιάδα, ἐνῶ ἀπέχει εἴκοσι σχεδὸν χιλιόμετρα ἀπὸ τὴ θάλασσα, εἶχε τὴν εὐκολία τῆς ἄμεσης ἐπικοινωνίας μὲ τὸ Τυρρηνικὸ πέλαγος (μὲ τὸν *Τίβερη* ποὺ ἦταν πλωτός).

Ἀπὸ τὸ χῶρο της φυσικὰ περάσματα ὁδηγοῦν, μὲς ἀπὸ τὰ Ἀπέννινα, στὴν *Ἀδριατική*, ἐνῶ ἄλλος δρόμος τὴ συνδέει μὲ τὴν Καμπανία. Ἡ προνομιακὴ θέση τῆς ἔδινε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπικοινωνῆ μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους ἰταλικοὺς χώρους καὶ νὰ γίνη πρωτεύουσα τῆς Ἰταλίας, πρὶν γίνη πρωτεύουσα μιᾶς τεράστιας αὐτοκρατορίας.

2. ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Ἐγκατάσταση Ἰταλιωτῶν στὴν Ἰταλία (2000 π.Χ.). Πρὶν ἀπὸ τὸ 2000 π.Χ. κατοικοῦσαν τὴν Ἰταλία οἱ *Λίγουρες*. Τὴν ἐποχὴ ποὺ κατεβαίνουν στὴν Ἑλλάδα οἱ ἑλληνικὲς φυλές, φτάνουν καὶ στὴν ἰταλικὴ χερσόνησο οἱ *Ἰταλιῶτες*, κλάδος τῆς ἰνδοευρωπαϊκῆς φυλῆς. Ἀπ' αὐτοὺς ἄλλοι διάλεξαν τὰ πεδινὰ μέρη (Λατίνοι καὶ Καμπανοὶ) γιὰ νὰ κατοικήσουν, κι ἄλλοι (Σαμνίτες, Ὄμβριοι κ.ἄ.) ἐγκαταστάθηκαν στὰ ὀρεινά, ὅπου ἡ ζωὴ ἦταν δύσκολη, γι' αὐτὸ καὶ στὶς κακὲς χρονιὲς ἔκαναν ἐπιδρομὲς στὶς πεδιάδες.

Ἡ ζωὴ τῶν Ἰταλιωτῶν. Τίποτα τὸ ἀξιοσημείωτο δὲν ξέρουμε νὰ ἔγινε στὴ χερσόνησο ὡς τὸν 8ο αἰ. π.Χ. Οἱ Ἰταλιῶτες ζοῦσαν μιὰ ζωὴ μέτρια καὶ ταπεινὴ καὶ δὲν ἔδιναν κανένα σημεῖο τῆς παρουσίας τους στὸν ἄλλο κόσμο. Οἱ προστριβὲς ἀνάμεσα στὶς διάφορες φυλὲς τοῦ τόπου στάθηκαν τελείως ἐσωτερικὴ ὑπόθεση καὶ χάθηκε ἀκόμη καὶ ἡ θύμησή τους.

Ταφικὸς τύμβος ἀπὸ νεκρόπολη τῆς Ἐτρουρίας. Οἱ τύμβοι αὐτοῦ τοῦ εἴδους εἶναι ἄφθονοι καὶ χρονολογοῦνται στὸν 5ο αἰ. π.Χ. Κάτω ἀπὸ τὸν καθένα ὑπάρχουν πολλοὶ ταφικοὶ θάλαμοι.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὸν 8ο ὅμως αἰώνα ἔρχονται στὴν Ἰταλία δυὸ ξένοι λαοί: οἱ *Ἐτροῦσκοι* καὶ οἱ *Ἕλληνες*, καὶ χάρη σ' αὐτοὺς ἀλλάζει ἡ ἱστορικὴ μοίρα τῆς χερσονήσου.

Ἡ ἐπίδραση τῶν Ἑλλήνων. Φθάνοντας οἱ Ἕλληνες ὡς τὴ *Νάπολη* καὶ τὴν *Κύμη*, πρῶτα-πρῶτα χάρισαν μὲ τὸ *ἀλφάβητό* τους τὸ μέσο νὰ ἐκφράζωνται γραπτὰ οἱ ἄνθρωποι τοῦ τόπου. Ὕστερα, ὁ τρόπος τῆς ζωῆς τους, ἡ ἔξοχη τέχνη τους, ποὺ γέμισε μὲ ναοὺς τὸ χῶρο ἀπὸ τὴν *Ποσειδωνία* ὡς τὸν *Ἀκράγαντα* καὶ τὸ *Σελινοῦντα*, διαπότισε σιγὰ-σιγὰ τὴ ζωὴ τῶν Ἰταλιωτῶν κι ἄσκησε τεράστια ἐπίδραση πάνω τους. Ἡ ἴδια τους ἡ θρησκεία, μὲ θεοὺς ποὺ δὲν εἶχαν πρόσωπο καὶ ἱστορία, πλουτίστηκε κι ἀναπτύχθηκε μὲ τῶν ἑλληνικῶν θεῶν τὶς μορφὲς καὶ τοὺς μύθους.

3. ΟΙ ΕΤΡΟΥΣΚΟΙ

Καταγωγὴ καὶ γλώσσα. Τὸν 8ο αἰώνα ἴσως, στὴ σημερινὴ περιοχὴ τῆς Τοσκάνης, φτάνει ἕνας λαὸς παράξενος, ἄγνωστης ἀκόμη καταγωγῆς, οἱ *Ἐτροῦσκοι*. Ἦρθαν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Αἰγαίου καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες τοὺς ἐλεγαν *Τυρρηνούς*. Ὑπῆρξαν πραγματικὴ εὐλογία γιὰ τὸν τόπο, ὅπως δείχνουν σήμερα οἱ ἀνασκαφές. *Κι αὐτοὶ ἐκφράσθηκαν γραπτὰ μὲ τοὺς χαρακτῆρες τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, ἡ γλώσσα τους ὅμως εἶναι ἀκόμη ἄγνωστη.*

Ἐξάπλωση καὶ ἔργα τῶν Ἐτρούσκων. Οἱ Ἐτροῦσκοι ἔδειξαν διαθέσεις κατακτητικὲς τὸν 7ο αἰ. π.Χ. Κυριάρχησαν στὸ βορρᾶ ὡς τὶς Ἄλπεις κι ἁπλώθηκαν στὸ νότο ὡς τὴν Καμπανία. Ἀνάπτυξαν σπουδαῖο ἐμπορικὸ ναυτικὸ κι ἐξουδιάζοντας τοὺς στεριανοὺς ἐμπορικοὺς δρόμους, ἀπὸ ὅπου ἔρχόταν ἤλεκτρο* καὶ κασσίτερος, πλούτισαν ἀφάνταστα. Τὸ ἅπλωμά τους στὸ νότο τοὺς ἔφερε σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς Ἕλληνες. Γνώρισαν, ἔτσι, τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαϊκὴ τέχνη κι ἐπηρεάστηκαν ἀπὸ τὶς μορφές της.

Ἤξεραν νὰ φτιάχνουν κανάλια κι ἔτσι ρύθμισαν τὸ πότισμα τῶν χωραφιῶν καὶ ἀποξήραναν τοὺς χώρους ποὺ εἶχαν ἕλη. Ἦταν ἔξοχοι χαλκοπλάστες, σπουδαῖοι ζωγράφοι καὶ μὲ πηλὸ κατασκεύαζαν ὡραῖα ἀγάλματα, σαρκοφάγους καὶ τεφροδόχα ἀγγεῖα. Στὴν ἀρχιτεκτονική τους χρησιμοποίησαν τὸ *τόξο* καὶ τὸ *θόλο*.

Οἱ Ἐτροῦσκοι ἦταν λαὸς ποὺ ἤξερε καὶ λαχταροῦσε νὰ χαρῆ τὴ ζωή. Ἀγαποῦσαν τὸ κυνήγι, τὸ χορό, τὰ συμπόσια καὶ τὴ μουσική.

[**Οἱ πόλεις τῶν Ἐτρούσκων.** Ἵδρυσαν δώδεκα πόλεις, ποὺ τὶς ἀσφάλισαν μὲ δυνατὰ τειχη. Μια φορὰ τὸ χρόνο συγκεντρώνονταν ὅλοι μαζὶ γιὰ τὶς κοινὲς θρησκευτικές τους γιορτές.

Ἡ θρησκεία. Κυριαρχοῦσε μέσα τους ὁ φόβος γιὰ τὶς φυσικὲς δυνάμεις καὶ τὸ θάνατο. Γι' αὐτό, μὲ πολλὲς τελετὲς καὶ γιορτὲς προσπαθοῦσαν νὰ κατευνάσουν τοὺς θεοὺς (τοῦ οὐρανοῦ, τῆς εὐφορίας, τῆς δύναμης, τῆς σοφίας), ἰδιαίτερα ὅμως τοὺς διαφόρους δαίμονες (πίστευαν πὼς ἕνας δαίμονας παραστέκει τὶς πράξεις τοῦ κάθε ἀνθρώπου). Γιὰ νὰ μαθαίνουν τὶς διαθέσεις τους, καταγίνονταν μὲ τὴ *μαγεία* καὶ τὴ *μαντική*.

Ταφικὲς συνήθειες. Γιὰ τοὺς νεκροὺς κατασκεύαζαν χτιστοὺς ὑπόγειους τάφους μὲ μεγάλους θαλάμους. Τοποθετοῦσαν ἐκεῖ τὸν ὁπλισμό τους, σκεύη σπιτικὰ καὶ ἔπιπλα, τὰ κοσμήματά τους, ἀκόμη καὶ τρόφιμα. Τὰ ὡραιότερα πήλινα ζωγραφιστὰ ἀγγεῖα τῆς Ἀττικῆς, αὐτὰ ποὺ ἐξάγονταν σ' ὅλο τὸν ἔξω κόσμο, ἔχουν βρεθῆ σὲ ταφους της *Ετρουρίας*. Πλῆθος τοιχογραφίες παρασταίναν τὶς χαρὲς καὶ τὶς ἀσχολίες τῆς ζωῆς. Σὲ μερικὲς προβάλλει ἡ εἰκόνα ποὺ εἶχαν γιὰ τὸν Κάτω Κόσμο, ὅπου φοβεροὶ δαίμονες σέρνουν τὸ νεκρὸ σὲ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τοιχογραφία ἀπὸ ἐτρουσκικὸ τάφο μὲ τὸ ἔξοχο πρόσωπο τῆς Βέλια, πορτραῖτο νεκρικό. Πρόκειται γιὰ ἕνα ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα ἐτρουσκικὰ ἔργα ποὺ ἔχουν καθαρὰ κλασικὴ γραμμή. Προσέξτε τὴ δύναμη τοῦ βλέμματος. Ἀρχὲς 4ου π.Χ. αἰ. Τάφος François στὸ Βουλτσι.

χώρους γεμάτους μὲ ἄγρια καὶ τρομαχτικὰ ζῶα. Στὸ κάλυμμα τῶν σαρκοφάγων ὑπῆρχαν πήλινα τὰ ὁμοιώματα τῶν νεκρῶν. (Οἱ τοιχογραφίες τῶν τάφων βοηθοῦν περισσότερο ἀπὸ καθετὶ ἄλλο γιὰ νὰ μάθουμε σήμερα τὴ ζωὴ τῶν Ἐτρούσκων, ἀφοῦ *τὸ πλῆθος τῶν ἐπιγραφῶν ποὺ ἔχει ἔρθει στὸ φῶς, δὲ στάθηκε δυνατὸ νὰ διαβαστῆ ἀκόμη*)].

Κατάπτωση τῶν Ἐτρούσκων. Στὴν ἐποχὴ τοῦ Περικλέους ἀρχίζει νὰ πέφτη ἡ δύναμή τους καὶ τὸν 4ο αἰ. ἀρχίζει ἡ διάλυση τοῦ ἐφήμερου, ἀλλὰ ἰσχυροῦ κράτους των.

Προσφορὰ τῶν ξένων λαῶν στοὺς Ρωμαίους. Ὁ Ἐτρουσκικὸς πολιτισμὸς ρίζωσε βαθιὰ στὰ πρῶτα βήματα τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Ἔτσι ὅ,τι ἔδωσαν οἱ μακρινοὶ Λίγουρες καὶ ἡ πολύτιμη προσφορὰ τῶν Ἐτρούσκων καὶ τῶν Ἑλλήνων τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας στάθηκαν ἡ ἀρχὴ καὶ τὰ στέρεα θεμέλια ποὺ πάνω τους ἔστησε τὸ λαμπρό της οἰκοδόμημα ἡ Ρώμη.

4. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ

Ἵδρυση τῆς Ρώμης. Ἡ ἀρχὴ τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας χάνεται στὴν περιοχὴ τοῦ μύθου (γιατὶ ἡ πρώτη ρωμαϊκὴ ἱστορία γράφτηκε ὀχτὼ σχεδὸν αἰῶνες ἀργότερα). Λένε, πὼς ἡ *Ρώμη ἱδρύθηκε τὸ 753 π.Χ.* ἀπὸ τὸν ἀπόγονο τοῦ Τρωικοῦ ἥρωα Αἰνεία, τὸ *Ρωμύλο* (αὐτὸν καὶ τὸν ἀδελφό του τὸ Ρῶμο τοὺς μεγάλωσε μιὰ λύκαινα). Ἐκεῖνος χάραξε τὴ γραμμὴ τῶν τειχῶν της καὶ φρόντισε νὰ ἔρθουν ἄνθρωποι νὰ τὴν κατοικήσουν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὕστερα ἀναφέρεται πὼς τὴν κυβέρνησαν ἕξι βασιλιάδες Ἐτροῦσκοι καὶ Ρωμαῖοι. Ὁ τελευταῖος, ὁ *Ταρκύνιος ὁ Ὑπερήφανος*, ἔχασε τὸ θρόνο τὸ *509* π.Χ., ὅταν ξεσηκώθηκαν ἐναντίον του οἱ κάτοικοι, κατάργησαν τὴ βασιλεία καὶ καθιέρωσαν ἀριστοκρατικὸ πολίτευμα, ποὺ οἱ Ρωμαῖοι τὸ ὀνόμαζαν *δημοκρατία*.

10ος – 8ος αἰ. π.Χ. Τὴν πραγματικὴ ἀλήθεια, ποὺ κρύβεται πίσω ἀπὸ τοὺς μύθους, τὴν ἀποκαλύπτουν οἱ ἀνασκαφὲς ποὺ ἔφεραν στὸ φῶς, πάνω στὸν Παλατίνο καὶ στοὺς γειτονικούς του λόφους, στὴ *Ρώμη*, φτωχοὺς συνοικισμοὺς (μὲ μικρὲς στρογγυλὲς καλύβες) ἀπὸ τὸ 10ο ὡς τὸν 8ο αἰ. π.Χ.

7ος αἰ. π.Χ. Φαίνεται πὼς ὅταν κατάκτησαν οἱ Ἐτροῦσκοι τὸ *Λάτιο*, τὸν 7ο αἰ. π.Χ., ἔκαμαν ἕνα εἶδος συνοικισμοῦ (ὅπως στὴν Ἀθήνα ὁ Θησεὺς) καί, μαζεύοντας τοὺς κατοίκους τῶν γύρω χωριῶν, τοὺς ἔφεραν νὰ κατοικήσουν στὴν πόλη ποὺ ἵδρυσαν. *Οἱ Ἐτροῦσκοι, πιστεύεται, πὼς στάθηκαν οἱ πραγματικοὶ ἱδρυτὲς τῆς Ρώμης*. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ πραγματώνονται σπουδαῖα ἔργα: ἀποξηραίνονται τὰ ἕλη στὴν περιοχὴ ὅπου ἀργότερα ἔγινε ἡ Ρωμαϊκὴ Ἀγορά, χτίζεται ναὸς τοῦ Διὸς στὸ Καπιτώλιο, κατασκευάζεται ἡ cloaca maxima* καὶ ὁ μεγάλος Ἱππόδρομος γιὰ τοὺς ἀγῶνες.

Οἱ Ρωμαῖοι κυριαρχοῦν στὸ Λάτιο. Γύρω στὰ τέλη τοῦ 6ου αἰ. π.Χ. οἱ κάτοικοι τοῦ Λατίου ἐπαναστατοῦν καὶ διώχνουν τοὺς Ἐτρούσκους ἀπὸ τὴ χώρα τους. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ἐκείνη οἱ Ρωμαῖοι ἀρχίζουν μὲ ἀφάνταστη *ἐπιμονὴ* νὰ προσπαθοῦν, ἀρχικά, νὰ αὐξήσουν τὸν πληθυσμὸ τῆς πόλης, κι ὕστερα *συστηματικὰ* νὰ κυριαρχήσουν σ' ὁλόκληρο τὸ Λάτιο καὶ νὰ ἐξουδετερώσουν τοὺς ἄλλους γειτονικοὺς λαοὺς [Οὐόλσκους, Αἴκουους, Σαβίνους, Σαμνίτες καὶ τοὺς Ἐτρούσκους], ποὺ συχνὰ ἔκαμαν ἐπιδρομὲς στὴ χώρα τους.

Οἱ τάξεις. Τὴν ἐποχὴ τῆς βασιλείας διαμορφώθηκαν στὴ Ρώμη τρεῖς τάξεις: οἱ *πατρίκιοι* (οἱ παλαιὲς ρωμαϊκὲς οἰκογένειες), κλεισμένοι αὐστηρὰ σὲ γένη, οἱ *πελάτες* (φτωχοὶ ἐλεύθεροι πολίτες) ποὺ τοὺς πρόσφεραν τὴν προστασία τους οἱ πατρίκιοι (μὲ τὸν καιρὸ ὅμως ἦρθαν σὲ ἐπιμειξία κι ἑνώθηκαν σὲ μιὰ

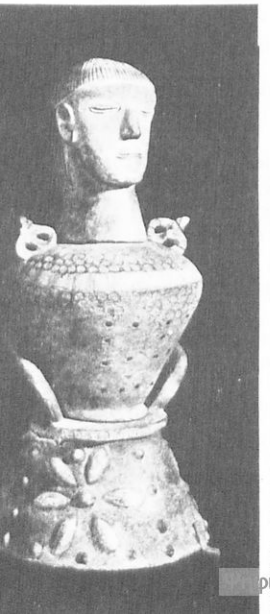

Τεφροδόχο ἀνθρωπόμορφο ἀγγεῖο (ἀποδίδεται τὸ πορτραῖτο τοῦ νεκροῦ), πάνω σὲ κάθισμα. Τέλος τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. Ἔργο ἐτρουσκικό. Βρέθηκε στὸ Κιούζι. Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Φλωρεντίας.

Πήλινη ἐτρουσκικὴ σαρκοφάγος μὲ ὁλόσωμα στὸ κάλυμμά της τὰ ἀγάλματα τοῦ νεκροῦ ζεύγους. 510 π.Χ. Παρίσι, Μουσεῖο Λούβρου.

τάξη μαζί τους), καὶ οἱ *πληβεῖοι* (ὅλοι ὅσοι ἔγιναν κάτοικοι τῆς Ρώμης, σὲ νεώτερες περιόδους. Δὲν ἀνῆκαν στὰ γένη καὶ δὲν εἶχαν πολιτικὰ δικαιώματα).

Σύγκλητος καὶ Ἐκκλησία. Τὴν ἐποχὴ τῆς βασιλείας κυβερνάει ὁ βασιλιὰς μὲ τὴ Σύγκλητο. (Τὴν ἀποτελοῦσαν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν γενῶν). Ἐκεῖνοι καλοῦν τὴν Ἐκκλησία (ἔπαιρναν μέρος μόνον οἱ πατρίκιοι) πού, ὅπως ἡ Ἀπέλλα στὴ Σπάρτη, «διὰ βοῆς» συμφωνεῖ ἢ διαφωνεῖ μὲ τὶς προτάσεις τοῦ βασιλιᾶ. Ὕστερα ἀπὸ τὴν κατάργηση τῆς βασιλείας, ἡ ἐξουσία περνάει ὁλοκληρωτικὰ στὰ χέρια τῶν πατρικίων.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἡ Ρώμη ὀργάνωσε μιὰν ἀπέραντη αὐτοκρατορία ποὺ ἔζησε γιὰ πολλοὺς αἰῶνες χάρη στὴ σοφὴ νομοθεσία καὶ στὸ λαμπρὸ διοικητικὸ σύστημα.
2. Οἱ ἀρχὲς τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας εἶναι σκοτεινές.
3. Ἀρχικά, ἡ χερσόνησος κατοικήθηκε ἀπὸ τοὺς Λίγουρες. Στὴν περίοδο ποὺ κατεβαίνουν οἱ Ἰνδοευρωπαῖοι στὸ Νότο, ἔρχεται στὴν Ἰταλία μιὰ φυλή τους, οἱ Ἰ τ α λ ι ῶ τ ε ς.
4. Οἱ παλιοὶ Λίγουρες μὲ τοὺς Ἰταλιῶτες σχημάτισαν τὸν πληθυσμὸ τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου.
5. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς χώρας ὀφείλεται στοὺς Ἕλληνες καὶ στοὺς μυστηριώδεις Ἐ τ ρ ο ύ σ κ ο υ ς. Καὶ τῶν δύο ἡ παρουσία πρόσφερε ἀφάνταστα στὴ διαμόρφωση τοῦ πολιτισμοῦ τῆς χώρας.
6. Ἡ Ρ ώ μ η ἱδρύθηκε, σύμφωνα μὲ τοὺς μύθους, τὸ 753 π.Χ.
7. Πρῶτο της πολίτευμα στάθηκε ἡ βασιλεία ποὺ καταλύθηκε τὸ 509 π.Χ. Ὕστερα, καθιερώνεται ἡ δημοκρατία.
8. Τρεῖς τάξεις ὑπῆρχαν τὸν καιρὸ τῆς βασιλείας στὴν ἀρχαία Ρώμη: οἱ π α τ ρ ί κ ι ο ι, οἱ π ε λ ά τ ε ς καὶ οἱ π λ η β ε ῖ ο ι. Μαζὶ μὲ τὸ βασιλιὰ κυβερνοῦσε ἡ Σύγκλητος. Στὴν Ἐκκλησία ἔπαιρναν μέρος μόνον οἱ πατρίκιοι.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1.[Ὁ Ρωμύλος ὁρίζει τὶς Ἑστιάδες στὴ Ρώμη:

«Λένε πὼς ὁ Ρωμύλος καθιέρωσε πρῶτος τὴ λατρεία τῆς φωτιᾶς, κι ὅρισε ἱερές της παρθένους τὶς Ἑστιάδες. Ἄλλοι τὸ ἀποδίδουν αὐτὸ στὸν Νουμᾶ (ἄλλον βασιλιὰ τῆς Ρώμης). Κατὰ τὰ ἄλλα, λένε πὼς ὁ Ρωμύλος ἦταν πολὺ θεοφοβούμενος κι ἤξερε καὶ μαντική»].

Πλουτάρχου, «Ρωμύλος», κεφ. 22 (Ἀπόδοση Α.Κ.)

2. Ὁ Ρωμύλος καθιερώνει τοὺς πρώτους θεσμούς:

«Ἀφοῦ, λοιπὸν χτίστηκε ἡ πόλη, πρῶτα-πρῶτα, διαίρεσε σὲ συντάγματα στρατιωτικὰ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὁλόκληρο τὸ πλῆθος τῶν ἐνηλίκων· καὶ κάθε σύνταγμα τὸ ἀποτελοῦσαν τρεῖς χιλιάδες πεζοί, τριακόσιοι ἱππεῖς κι ὀνομαζόταν λεγεών... Ἑκατό, τοὺς καλύτερους, ἀνάδειξε βουλευτὲς κι αὐτοὺς τοὺς ὀνόμασε πατρικίους καὶ τὸ σύστημά του Σύγκλητο (Σενᾶτον). Καὶ Σενᾶτος εἶναι ἡ Γερουσία. Οἱ βουλευτὲς πάλι ὀνομάστηκαν πατρίκιοι σύμφωνα μὲ ὅσα λένε αὐτοὶ οἱ ἴδιοι γιατὶ ἦταν παιδιὰ γνήσια...».

Πλουτάρχου, «*Ρωμύλος*», *κεφ. 13* (Ἀπόδοση Α.Κ.)

3.[Ὁ πλοῦτος τῶν Ἐτρούσκων:

«Ἡ δύναμη τῆς Ἐτρουρίας ἦταν τόσο μεγάλη ὥστε ἡ φήμη τοῦ ὀνόματός της γέμιζε ὄχι μονάχα τὴ γῆ ἀλλὰ καὶ τὶς θάλασσες κατὰ μῆκος τῆς Ἰταλίας, ἀπὸ τὶς Ἄλπεις ὡς τὸ στενὸ τῆς Μεσσήνης... Τὸ μεγαλεῖο τῶν Ἐτρούσκων ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα ποὺ οἱ Ἰταλοὶ δίνουν στὶς θάλασσες ποὺ περιβάλλουν τὴ χερσόνησο: Λένε τὴ μιὰ θάλασσα Τοσκάνη (τὸ Τυρρηνικὸ πέλαγος), ἀπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ τοῦ ἔθνους καὶ τὴν ἄλλη θάλασσα Ἀδριατική, ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀδρία, μιᾶς ἀποικίας τῆς Τοσκάνης...
Οἱ Ἐτρούσκοι ἐγκαταστάθηκαν σὲ δυὸ ὁμάδες ἀπὸ δώδεκα πόλεις, στὴν ἀρχὴ ἀπὸ τὰ Ἀπέννινα, ὕστερα ἔστειλαν πέρα ἀπὸ τὰ Ἀπέννινα κι ἔκαμαν ἀποικίες τὶς πόλεις ποὺ εἶχαν ἄλλοτε. Αὐτὲς οἱ ἀποικίες ἔπιασαν ὁλόκληρη τὴ χώρα, ἀπὸ τὸν Πάδο ὡς τὶς Ἄλπεις, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ τρίγωνο ποὺ κατέχουν οἱ Βενετοί, ποὺ κατοικοῦν ὁλόγυρα στὸν κόλπο»].

Τίτος Λίβιος *1, 2 καὶ 5, 33* (Ἐλεύθερη ἀπόδοση Α.Κ.)

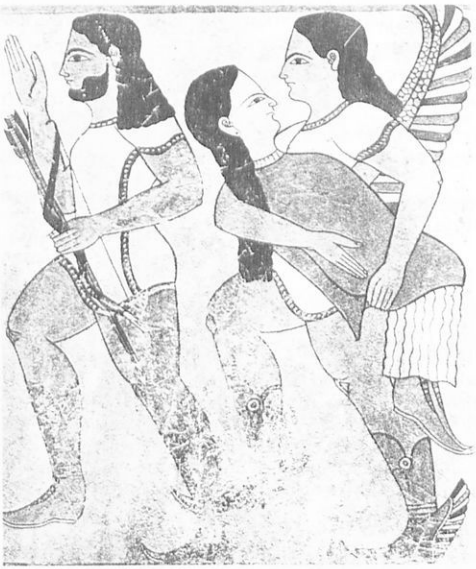

Τοιχογραφία ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ ἐτρουσκικοῦ τάφου. Παριστάνονται φτερωτὲς μορφὲς ποὺ μεταφέρουν τὶς ψυχὲς τῶν νεκρῶν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΕΞΑΠΛΩΣΗ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

1. Η ΥΠΟΤΑΓΗ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

Ἐπιδρομὴ τῶν Γαλατῶν. Πρὶν σταθεροποιηθῆ ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία στὸ Λάτιο ἡ πόλη κινδύνεψε σοβαρὰ ἀπὸ τὴ μεγάλη ἐπιδρομὴ τῶν *Γαλατῶν*, ποὺ τὸν 4ο αἰώνα, φθάνοντας ἕξω ἀπὸ τὰ τείχη της, τὴν πολιόρκησαν, τὴ λεηλάτησαν καὶ τὴν πυρπόλησαν. Μόνο τὸ Καπιτώλιο δὲν κατόρθωσαν νὰ κυριέψουν. Οἱ κάτοικοι ἀντιμετώπισαν μὲ γενναιότητα τὴ γαλατικὴ ἐπιδρομή, ποὺ ἡ μνήμη της διατηρήθηκε γιὰ καιρό, καὶ πλῆθος θρύλοι πλέχτηκαν γύρω της.

Οἱ Ρωμαῖοι κυριαρχοῦν στὴν Κεντρικὴ Ἰταλία. Σκληρὴ στάθηκε ἡ προσπάθεια τῶν Ρωμαίων νὰ καταλάβουν ὁλόκληρη τὴ χερσόνησο. Γιὰ πολλὰ χρόνια πάλεψαν μὲ τοὺς γενναίους *Σαμνίτες* (γιὰ τὴν κατοχὴ τῆς Καμπανίας) καὶ μὲ τοὺς *Ἐτρούσκους* (μία πόλη τους, οἱ Βήιοι, κυριεύτηκε ὕστερα ἀπὸ δεκάχρονη πολιορκία). Γύρω στὰ 295, εἶχαν κατορθώσει οἱ Ρωμαῖοι μὲ τὴ μαχητικότητα καὶ τὴν ἐπιμονή τους νὰ ἐκμηδενίσουν τὴ δύναμη τῶν Ἐτρούσκων καὶ νὰ γίνουν κύριοι τῆς Κεντρικῆς Ἰταλίας.

Οἱ ἐτρουσκικοὶ τάφοι ἦταν ὁλόκληρα κτίσματα μὲ δωμάτια ποὺ οἱ τοῖχοι τους ἦταν ὁλοζωγραφισμένοι μὲ μεγάλη μάλιστα ποικιλία θεμάτων: θρησκευτικῶν, ἀθλητικῶν, ἢ ἀπὸ τὴν ἁπλὴ καθημερινότητα. Οἱ τοιχογραφίες αὐτὲς τῶν παλαιοτέρων τάφων, σὲ ἀρκετὰ σημεῖα, γεμάτες ἀπηχήσεις ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ ζωγραφική, ἰδίως στὰ χρώματα καὶ στὴ σύνθεση, ἀποτελοῦν σπουδαία μαρτυρία γιὰ τὴ χαμένη, σήμερα, μνημειακὴ ζωγραφικὴ στὴν Ἑλλάδα. Στὴν εἰκόνα μας, τέσσερεις ἄντρες ψαρεύουν ἀπὸ μιὰ βάρκα, λεπτομέρεια τοιχογραφίας τοῦ «τάφου τοῦ κυνηγιοῦ καὶ τοῦ ψαρέματος», τῆς Ταρκουίνια. Γύρω στὰ 520-510 π.Χ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κατάκτηση τῆς Κάτω Ἰταλίας. Ἤρθε, ὕστερα; ἡ σειρὰ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς χερσονήσου. Μιὰ-μιὰ ἔπεσαν στὰ χέρια τῶν Ρωμαίων. Ὁ *Τάρας* μόνο, στὴν προσπάθειά του νὰ γλιτώση, κάλεσε τὸν *Πύρρο* γιὰ βοήθεια, ποὺ δὲν κατόρθωσε, ὡστόσο, νὰ τὸν σώση. Μόλις ἐκεῖνος ἔφυγε στὴν Ἑλλάδα, πῆραν οἱ Ρωμαῖοι τὴν πόλη (272), ὕστερα τὸ *Ρήγιο* (270), κυριαρχώντας ἔτσι καὶ στὴν Κάτω Ἰταλία.

Ὀργάνωση στρατοῦ. Ἡ ἐξάπλωση τοῦ κράτους στὴ χερσόνησο στοίχισε μεγάλη προσπάθεια καὶ πολὺ αἷμα στοὺς Ρωμαίους. Οἱ πόλεμοι μὲ τοὺς ἄλλους λαοὺς δὲν ἦταν πάντοτε νικηφόροι, κάποτε μάλιστα δοκίμασαν καὶ μεγάλες ταπεινώσεις. Ἂν τελικὰ κατόρθωσαν τὸ σκοπό τους, εἶναι γιατὶ ὀργάνωσαν θαυμάσια τὸ *στρατό* τους, ποὺ ἔδειξε πάντα θάρρος, πειθαρχία καὶ ἀκατάβλητη ἐπιμονή. (Στρατιῶτες πήγαιναν μόνον ὅσοι εἶχαν περιουσία, γιὰ νὰ νιώθουν τὴν ἀνάγκη, ὑποστηρίζοντάς την, νὰ παλεύουν καὶ γιὰ τῆς πόλης τους τὴ σωτηρία). Στοὺς ἀγῶνες αὐτοὺς πρόβαλαν τὰ βασικὰ προτερήματά τους, ποὺ σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἱστορίας τους βοήθησαν νὰ ἀναδείξουν σὲ μεγάλη δύναμη στὸν κόσμο τὴ Ρώμη.

2. Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

Πολιτικὴ τῶν Ρωμαίων ἀπέναντι τῶν κατακτημένων πόλεων τῆς Ἰταλίας. Ἂν τὸ ρωμαϊκὸ κράτος ἀπόκτησε *ἑνότητα* ζηλευτή, εἶναι γιατὶ ἐξαρχῆς οἱ Ρωμαῖοι φρόντισαν νὰ ρυθμίσουν τὴ σχέση τῆς πόλης τους μὲ τοὺς κατακτημένους. Βασική τους ἀρχὴ στάθηκε νὰ ἐμποδίσουν, μὲ κάθε τρόπο, συνεννόηση τῶν ἄλλων πόλεων ἐναντίον τους. Γι' αὐτό, ἀνάλογα μὲ τὴν περίσταση, πρόσφεραν καὶ ὁρισμένα δικαιώματα στοὺς πολίτες τῶν ἄλλων πόλεων, ἀλλοῦ περισσότερα καὶ ἀλλοῦ λιγότερα, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργοῦνται ἔχθρες καὶ ἀντιζηλίες καὶ νὰ ἀποφεύγεται κοινὴ δράση ἐναντίον τῆς Ρώμης σὲ κρίσιμες περιστάσεις.

Σιγὰ - σιγά, τὰ δικαιώματα ποὺ παραχωροῦσαν, δημιουργοῦσαν σύνδεσμο τῶν νέων πόλεων μὲ τὴ Ρώμη, κι ἔνιωθαν οἱ κατακτημένοι μὲ τὸν καιρὸ συνυφασμένη μαζί της τὴν ὕπαρξή τους.

Κατασκευὴ δρόμων. Ἐμπόριο. Γιὰ τὴν ἐπίβλεψη τῶν πόλεων ὀργανώθηκε λαμπρὸ *ὁδικὸ δίκτυο* πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς μποροῦσε νὰ κινῆται *γρήγορα*, ὅταν τὸν καλοῦσε ἡ ἀνάγκη. Ταυτόχρονα καὶ τὸ ἐμπόριο ὠφελήθηκε ἀφάνταστα, γιατὶ ἡ ἐπικοινωνία σὲ ὅλη τὴ χερσόνησο, ἀπὸ τὴ μιὰ ἄκρη στὴν ἄλλη, ἦταν εὔκολη καὶ σίγουρη.

3. ΟΙ ΕΞΟΥΣΙΕΣ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Ὕπατοι. Τὴ θέση τοῦ βασιλιᾶ, στὴν ἐποχὴ τῆς δημοκρατίας, τὴν πῆραν οἱ δυὸ *ὕπατοι*. Στὰ χέρια τους εἶχαν, στὴν ἀρχή, ὅλη τὴν ἐξουσία (ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ, πρόεδροι στὴ Σύγκλητο καὶ στὴν Ἐκκλησία καὶ ἀνώτατοι θρησκευτικοὶ καὶ δικαστικοὶ ἄρχοντες). Ἡ ἐμφάνισή τους ἀπόπνεε μεγαλοπρέπεια. Κάθονταν σὲ ἐλεφάντινο θρόνο, φοροῦσαν *τήβεννο*, καὶ τοὺς ἀκολουθοῦσαν οἱ δώδεκα *ραβδοῦχοι*. Ἄλλαζαν κάθε χρόνο.

Δικτάτωρ. Ὅταν τὸ κράτος κινδύνευε, γιὰ τὴν ἀμεσώτερη ἀντιμετώπιση τῆς περίστασης, διάλεγαν οἱ ὕπατοι ἕνα μόνο ἀνώτατο ἀρχηγό, τὸν *δικτάτορα*, ποὺ δὲν εἶχε ὅμως δικαίωμα νὰ κυβερνήση πάνω ἀπὸ ἕξι μῆνες.

Σύγκλητος. Εἶχε πολὺ μεγάλη δύναμη καὶ ὑπῆρξε τὸ ἀξιοθαύμαστο πολιτικὸ σῶμα ποὺ στερέωσε τὸ ρωμαϊκὸ μεγαλεῖο. Ἦταν ἐνσάρκωση τῆς ἴδιας τῆς συνέχειας τοῦ κράτους. Μὲ τὴ *σταθερότητα* καὶ τὴ *σύνεσή της* ἔσωσε τὴν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πόλη, στὶς δυσκολώτερές της στιγμές, τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας.

Οἱ συγκλητικοὶ ἦταν *ἰσόβιοι* καὶ ἔπρεπε νὰ εἶχαν *προϋπηρετήσει ὡς ἀνώτατοι ἄρχοντες στὴν πολιτεία*. Ἔτσι, ἔχοντας ἀποκτήσει πεῖρα καὶ ὥριμοι πιὰ στὴν ἡλικία, μποροῦσαν νὰ ὠφελοῦν τὸ κράτος μὲ τὶς σκέψεις τους. *Στάθηκαν ἡ πνοὴ τῆς Ρώμης κι ἡ ἀσφάλειά της*. Ἄγρυπνοι γιὰ τὴ σωστὴ τήρηση τῆς παράδοσης, παρακολουθοῦσαν ὅλη τὴ ζωὴ (τὴν οἰκονομικὴ συνήθως) κι ἦταν φύλακες τῆς θρησκείας. Αὐτοὶ ὅριζαν τὴν ἐξωτερικὴ πολιτική, δέχονταν τοὺς πρεσβευτές, καὶ πάντοτε ἡ μεγαλόπρεπη κι ἐπιβλητικὴ ἐμφάνισή τους θάμπωνε τοὺς ξένους. Συνεδρίαζαν στὸ Βουλευτήριο ἢ σ' ἕνα ναὸ κι οἱ ἀποφάσεις τους λέγονταν «*συγκλητικὰ δόγματα*».

«Ἐκκλησίες». Τρίτο σῶμα τῆς Δημοκρατίας στάθηκε ἡ *Ἐκκλησία*. [Μὲ τὸν καιρό, ὅμως, διαμορφώθηκαν τριῶν εἰδῶν «Ἐκκλησίες». Ἡ παλαιότερη δὲν εἶχε ἐξουσία. Οἱ δύο ἄλλες, ὅμως, ψήφιζαν τοὺς νόμους καὶ ἐξέλεγαν τοὺς ἄρχοντες].

Ἀργότερα, διαμορφώθηκαν κι ἄλλες ἐξουσίες: οἱ *ταμίες*, οἱ *πραίτορες*, οἱ *ἀνθύπατοι*, οἱ *τιμητὲς* (ἦταν οἱ σπουδαιότεροι).

4. ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΠΛΗΒΕΙΩΝ

Τὰ αἰτήματα τῶν πληβείων. Γιὰ δυὸ αἰῶνες μὲ σταθερότητα – χαρακτηριστικὴ ρωμαϊκὴ ἀρετὴ – ἀγωνίστηκαν οἱ *πληβεῖοι* νὰ ἀποκτήσουν πολιτικὰ δικαιώματα. Ἀπὸ τὰ πρῶτα τους αἰτήματα ἦταν νὰ τοὺς χαρίσουν τὰ χρέη ποὺ εἶχαν κάμει οἱ οἰκογένειές τους ὅσο αὐτοὶ ἔλειπαν στοὺς ἀδιάκοπους πολέμους τῶν πρώτων χρόνων. Πολλοὶ εἶχαν χάσει καὶ τὴν ἐλευθερία τους ἀκόμη κι εἶχαν γίνει δοῦλοι τῶν δανειστῶν τους.

Οἱ Δήμαρχοι. Ἡ μεγαλύτερη ἐπιτυχία τῶν πληβείων στάθηκε ἡ ἀναγνώριση μιᾶς νέας ἐξουσίας, τῶν δημάρχων, ποὺ ἀποκλειστικὸ ἔργο τους ἦταν ἡ ἐξασφάλιση τῶν συμφερόντων τῶν πληβείων. Ἦταν πρόσωπα ἱερά, καὶ σκλη-

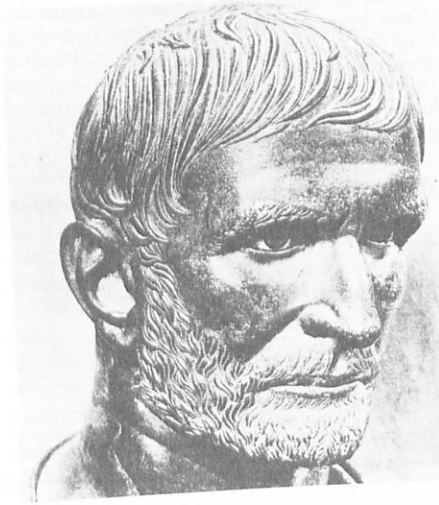

Ρωμαῖος πατρίκιος. Ἀξιόλογο χάλκινο πορτραῖτο τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο τοῦ Καπιτωλίου στὴ Ρώμη.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρὲς τιμωρίες ὁρίστηκαν γιὰ κείνους ποὺ θὰ ἔδειχναν τὴ διάθεση νὰ τοὺς προσβάλουν. Σὲ περίπτωση ποὺ οἱ δήμαρχοι δὲ συμφωνοῦσαν μὲ μιὰ πρόταση, γιατὶ ἔβρισκαν πὼς ἦταν εἰς βάρος τῶν πληβείων, εἶχαν δικαίωμα νὰ ἀρνηθοῦν νὰ ψηφίσουν (τὸ *βέτο**). Ὅπως κι οἱ ἄλλοι ἄρχοντες (ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς τιμητὲς καὶ τοὺς συγκλητικοὺς) ἄλλαζαν κάθε χρόνο, κι ἀπὸ δυὸ στὴν ἀρχὴ ἔγιναν στὸ τέλος δέκα.

Ἡ Δωδεκάδελτος. Τὸ 450 π.Χ. κατόρθωσαν οἱ πληβεῖοι νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἐπίσημη καταγραφὴ τῶν νόμων, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ παρακολουθοῦν τὴν ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης. Ἡ νομοθεσία ὀνομάστηκε *Δωδεκάδελτος*, γιατὶ χαράχτηκε πάνω σὲ δώδεκα χάλκινες πλάκες (*δέλτους*).

Ἀποτελέσματα τῶν ἀγώνων τῶν πληβείων. Μὲ τὴ βοήθεια τῶν δημάρχων καὶ μὲ ἀδιάκοπους πολιτικοὺς ἀγῶνες κατόρθωσαν σιγὰ-σιγὰ οἱ πληβεῖοι νὰ μειώσουν τὴν τεράστια ἀπόσταση ποὺ τοὺς χώριζε ἀπὸ τοὺς πατρικίους. Ἀπόκτησαν μὲ τὸν καιρὸ πολιτικὰ δικαιώματα καί, τέλος, ἐξισώθηκαν τελείως μαζί τους.

5. Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΝΟΟΤΡΟΠΙΑ

Προτερήματα τῶν Ρωμαίων. Ὑπῆρξαν λαὸς μεθοδικὸς καὶ λογικός. Εἶχαν ἐπιμονὴ καὶ ὑπομονὴ κι ἀγωνίζονταν φλογερὰ νὰ βροῦν τὸ δίκιο τους, ὅταν τοὺς ἀδικοῦσαν (γι' αὐτὸ καὶ ἀνάπτυξαν σπουδαία νομοθεσία).

Ἡ καθημερινὴ ζωή. Τὰ πρῶτα χρόνια τὸ κράτος τους ἦταν γεωργικό. Ζοῦσαν σὲ ἁπλὰ σπίτια κοντὰ στὰ κτήματά τους, ἔτρωγαν καὶ ντύνονταν λιτὰ καὶ εἶχαν μεγάλο σεβασμὸ γιὰ τοὺς θεούς, γιὰ τὸ κράτος καὶ γιὰ τὴν οἰκογένεια. Δὲν ἀγαποῦσαν ἰδιαίτερα τὶς συζητήσεις· ἦταν πολὺ ἐργατικοὶ κι ἀφοσιωμένοι στὸ καθῆκον τους. Ἡ κάθε μέρα δὲν ἄλλαζε ἀπὸ τὴν προηγουμένη κι ἔτσι συνήθισαν στὴν ἤρεμη καὶ ἥσυχη ζωή. Σπάνια πήγαιναν στὴν πόλη, καὶ μόνο ὅταν ἦταν ἀνάγκη γιατί, καθὼς δὲν ἀνάπτυξαν ποτὲ πολλὴ φαντασία, δὲν ἀγαποῦσαν τὶς ἀλλαγές.

Ἡ ρωμαϊκὴ οἰκογένεια. Ἦταν ἱερὴ σχεδόν. Ὁ πατέρας σὰν ἀρχηγός της θυσίαζε στοὺς *ἐφέστιους θεούς*, στὸ βωμὸ τοῦ σπιτιοῦ· ὅλα τὰ μέλη τὸν σέβονταν καὶ ὄφειλαν ὑπακοὴ στὶς προσταγές του. Μεγάλη θέση εἶχε ἡ *οἰκοδέσποινα*. Τὸ σπίτι, γενικά, κι ἡ οἰκογένεια ἦταν ἕνας μικρὸς κλειστὸς κόσμος καὶ ἡ ζωή του κι ἡ κίνησή του πορευόταν πάνω σὲ αὐστηροὺς κανόνες, ποὺ *γνώριζαν νὰ τοὺς ὁρίζουν οἱ ἀρχηγοὶ τῆς οἰκογένειας σωστά*, μὲ τὰ ἐξαιρετικὰ ὀργανωτικά τους χαρίσματα ποὺ ἀνάδειξαν ὡς λαὸ τοὺς Ρωμαίους. [Ἡ *πατρικὴ ἐξουσία* (patria potestas) εἶχε ἀπόλυτη ἀξία καὶ τὴν ἀναγνώριζαν ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας].

Θρησκεία. Οἱ θεοί τους ἦταν πολλοὶ καὶ τοὺς προξενοῦσαν φόβο. Στὴν ἀρχὴ

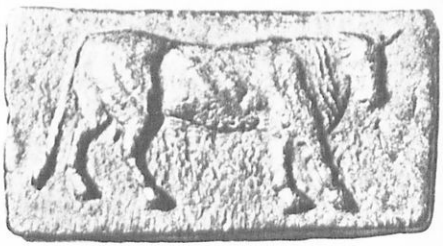

Πρωτόγονο εἶδος νομίσματος, κομμάτι χάλκινο, ποὺ τὸ χρησιμοποιοῦσαν ἀκόμη τὸν 3ο π.Χ. αἰ. στὸ Ρωμαϊκὸ κράτος. Μουσεῖο Λούβρου στὸ Παρίσι.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δὲν εἶχαν μορφὴ οὔτε ἱστορία. Ὕστερα ἀπὸ τὴ γνωριμία τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας συνδύασαν δικές τους θεότητες μὲ τοὺς ἑλληνικοὺς θεούς, ἔφτιαξαν ἀγάλματά τους κι ἔπλεξαν μύθους γύρω τους. Ἡ *δεισιδαιμονία** βάραινε πολὺ στὴ ζωὴ τῶν Ρωμαίων.

Προγονικὲς ἀρετές. Προσκολλημένοι οἱ Ρωμαῖοι στὴν ἰδέα τοῦ γένους, μὲ βαθύτατο σεβασμὸ καὶ θαυμασμὸ γιὰ τοὺς προγόνους τους, πολὺ περηφανεύονταν νὰ τονίζουν τὶς προγονικές τους ἀρετές: *λιτότητα, σεβασμὸ στοὺς θεοὺς καὶ στοὺς νόμους τοῦ κράτους, σιδερένια πειθαρχία* στοὺς ἀνωτέρους, καὶ *ἁπλότητα* στὴν καθημερινὴ ζωή.

Δύο αἰῶνες ὁλόκληρους ποὺ πάλευαν οἱ Ρωμαῖοι γιὰ νὰ κυριαρχήσουν στὴν Ἰταλία, ἔδωσαν ἀναγκαστικὰ μεγάλη σημασία στὸ στρατό, γι' αὐτὸ καὶ χρειάστηκε ἡ πειθαρχία νὰ ὑψωθῆ σὲ μέγιστη ἀρετή.

Τὴ διατήρηση τῶν παλαιῶν συνηθειῶν τὴν πίστευαν ὑποχρέωση κάθε πολίτη. Ἐξάλλου, ἕνα ἀπὸ τὰ κύρια ἔργα τῆς Συγκλήτου ἦταν ἡ ἄγρυπνη ἐπίβλεψη τῶν πολιτῶν καὶ τῶν ἀρχόντων σ' αὐτὸ τὸν τομέα.

Ἡ πολιτικὴ τῆς Ρώμης στὴν ὑπόλοιπη Ἰταλία. Ἡ λογικὴ καὶ ἡ σοβαρότητα ποὺ χαρακτήριζαν τοὺς Ρωμαίους, βοήθησαν πολύ, ὅταν μεγάλωσε τὸ κράτος τους, νὰ γλιτώσουν ἀπὸ λάθη ποὺ στάθηκαν μοιραῖα γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Στὴν Ἰταλία, ὅταν κυριάρχησε ἡ Ρώμη, δὲν ἔπαυσαν οἱ πόλεις νὰ ἔχουν αὐτονομία. Ἑνώθηκαν ὅμως ὅλες μὲ διοικητικὸ κέντρο τὴ Ρώμη. Ἔξυπνα ἐκείνη, σταδιακά, τοὺς παραχώρησε δικαιώματα, γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἄλλοι λαοὶ τῆς Ἰταλίας, ὕστερα ἀπὸ τὴν κατάκτησή τους, δὲν αἰσθάνονταν ὑπήκοοι, ἀλλὰ σὰ μέλη τοῦ κράτους. Ἔτσι, ἀπὸ τὰ πρῶτα της βήματα ἡ Ρώμη κέρδισε τὴ γαλήνη στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Γιὰ τὴν κυριαρχία τῆς Κεντρικῆς Ἰταλίας χρειάστηκε νὰ παλέψουν σκληρὰ καὶ γιὰ πολλὰ χρόνια οἱ Ρωμαῖοι μὲ τοὺς γειτονικοὺς λαούς.

2. Ἡ Ρώμη, ποὺ τὸ 509 ἦταν μιὰ μικρὴ πόλη, τὸν 3ο αἰώνα π.Χ. εἶχε στὴν κατοχή της ὁλόκληρη τὴν Κεντρικὴ καὶ τὴ Νότια Ἰταλία.

3. Ὁ στρατὸς καὶ τὸ πλούσιο ὁδικὸ δίκτυο βοήθησαν στὴ σταθερὴ ἐπίβλεψη τῶν πόλεων ἀπὸ τὸ κέντρο.

4. Ὕστερα ἀπὸ τὴν κατάργηση τῆς βασιλείας, οἱ δυὸ ὕπατοι μὲ τὴ Σύγκλητο καὶ τοὺς διάφορους ἄρχοντες κυβερνοῦν τὸ κράτος.

5. Οἱ πληβεῖοι κατόρθωσαν, ὕστερ' ἀπὸ πολλοὺς ἀγῶνες, νὰ ἀποκτήσουν ἴσα πολιτικὰ δικαιώματα μὲ τοὺς πατρικίους.

6. Ἡ ρωμαϊκὴ οἰκογένεια ἦταν ἱερὸς θεσμός. Ὁ ἀρχηγός της καὶ ἡ οἰκοδέσποινα ἦταν πρόσωπα σεβαστά. Ἡ ζωὴ τῶν Ρωμαίων ἦταν ἁπλή.

7. Ἡ θρησκεία ἦταν πολυθεϊστική. Ἐπηρεάστηκε πολὺ ἀπὸ τὴν ἑλληνική.

8. Πολὺ νωρὶς διαμορφώθηκαν καὶ τονίστηκαν οἱ ρωμαϊκὲς ἀρετές: πίστη στοὺς θεούς, σεβασμὸς στοὺς νόμους τοῦ κράτους καὶ ἀφοσίωση στὴν οἰκογένεια. Ἀκόμη, αὐστηρὴ πειθαρχία καὶ λιτότητα στὴν καθημερινὴ ζωή.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΡΩΜΗ ΚΑΙ Η ΚΑΡΧΗΔΩΝ

1. Η ΚΑΡΧΗΔΩΝ

Ἡ ἀδιάκοπη αὔξηση τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ὁδήγησε, μοιραῖα, τὸν 3ο αἰ. π.Χ. στὴ σύγκρουσή του μὲ τοὺς Καρχηδονίους.

Τὸ ἐμπόριο. Παλαιότατη φοινικικὴ ἀποικία ἡ Καρχηδών, στὴ βόρεια παραλία τῆς Ἀφρικῆς, ἀπέναντι στὴ Σικελία, μὲ τὴν ἀκούραστη δραστηριότητα τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν ναυτικῶν της εἶχε γίνει μιὰ ἀξιόλογη δύναμη. Τὰ καράβια της κυριαρχοῦσαν στὴ Μεσόγειο μεταφέροντας διάφορα ἐμπορεύματα: πορφύρα, ἀράμματα, πολύτιμες πέτρες ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, χρυσάφι καὶ ἐλεφαντόδοντο ἀπὸ τὴν Ἀφρική, κασσίτερο ἀπὸ τὴν Κορνουάλη, σίδερο κι ἀσήμι ἀπὸ τὴν Ἱσπανία. Εἶχαν ἀκόμη στὰ χέρια τους τὸ ἐμπόριο τοῦ σταριοῦ, ποὺ τὸ προμηθεύονταν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο καὶ τὴ Σικελία.

Ἡ θέση τῆς πόλης τους στάθηκε ἀποφασιστικὴ γιὰ τὴν ἐξέλιξή τους, γιατὶ δέσποζε καὶ στὰ δύο τμήματα τῆς Μεσογείου.

Στρατὸς καὶ ναυτικό. Ἐνῶ ὁ στόλος της ἦταν παντοδύναμος, ὁ στρατός της ποτὲ δὲν ὑπῆρξε *ἐθνικός*. Ἀδιάφοροι γιὰ τὸν πόλεμο οἱ Καρχηδόνιοι, προτιμοῦσαν τὸ ἐμπόριο καὶ γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς χώρας τους πλήρωναν μισθοφόρους. Εἶχαν, ὅμως, γερὸ ἱππικὸ ἀπὸ Νουμιδοὺς καὶ χρησιμοποιοῦσαν πολεμικοὺς ἐλέφαντες. Μονάχα οἱ ἀξιωματικοὶ ἦταν Καρχηδόνιοι.

Πολίτευμα. Ἡ πόλη εἶχε πολίτευμα ὀλιγαρχικό. Τὴν ἐξουσία εἶχαν στὰ χέρια τους πλούσιοι ἔμποροι, ἐφοπλιστὲς καὶ μεγαλοκτηματίες. Δυὸ ἦταν οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες, ποὺ ἐκλέγονταν κάθε χρόνο. Αὐτοὶ κυβερνοῦσαν μαζὶ μὲ τὸ Συμβούλιο (ἀπὸ ἰσχυροὺς τοῦ πλούτου). Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου δὲν εἶχε διόλου δύναμη.

Πολιτισμὸς Καρχηδονίων. Ἡ Καρχηδὼν στολίστηκε μὲ μεγάλα, πολυτελέστατα κτίρια καὶ ὡραίους ναούς. Ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, Ἕλληνες καὶ Ρωμαίους, μαθαίνουμε πόσο φημιζόταν γιὰ τὴν πολυτέλειά της καὶ γιὰ τὴν κακοπιστία, τὴ σκληρότητα, τὴ διάθεση γιὰ καλοζωία καὶ τὴ μανία τοῦ πλούτου τῶν κατοίκων της. Παρ' ὅλο ποὺ οἱ Ἕλληνες καμιὰ ἐκτίμηση δὲν εἶχαν στοὺς Καρχηδονίους, ἐκεῖνοι ἀγάπησαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα κι ἐπηρεάστηκαν πολὺ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ τέχνη. Ἡ πόλη τους, ὅπως δείχνουν σήμερα οἱ ἀνασκαφές, ἦταν γεμάτη ἀπὸ καλλιτεχνικοὺς θησαυρούς, ποὺ ἡ τεχνοτροπία τους ἀκτινοβολεῖ τὴν ἑλληνικὴ ἐπίδραση.

Ἡ θρησκεία. Ἡ θρησκεία τῶν Καρχηδονίων, ἄγρια σὰν τὴ φοινικική, ἀπαιτοῦσε ἀνθρωποθυσίες.

Ἀφορμὴ Καρχηδονιακῶν πολέμων. Ἀπὸ τὸ 264 ὡς τὸ 146 π.Χ. Ρωμαῖοι καὶ Καρχηδόνιοι πάλεψαν μὲ πολὺ πεῖσμα μεταξύ τους. Ἀφορμὴ τοῦ πολέμου, ποὺ ἔγινε σὲ τρεῖς περιόδους, μὲ διακοπὲς ἀνάμεσα, στάθηκε ἡ Σικελία, ὅπου οἱ Καρχηδόνιοι, ἀπὸ πολὺ παλιά, εἶχαν τὶς δικές τους ἀποικίες στὴ δυτικὴ ἀκτή.

Ἀλλαγὴ στὸ ρωμαϊκὸ χαρακτήρα. Γιὰ πρώτη φορά, οἱ μετρημένοι καὶ προσεκτικοὶ Ρωμαῖοι ἠρθαν σὲ σύγκρουση, ἔξω ἀπὸ τὸ πατρικὸ ἔδαφος. Οἱ Καρχηδονιακοὶ πόλεμοι στάθηκαν ἡ ἀρχή. Ἀπὸ κεῖ κι ὕστερα ὁλόκληρη ἡ πολιτικὴ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἄλλαξε· μανία κατακτητικὴ κυρίευσε ἐκείνους

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

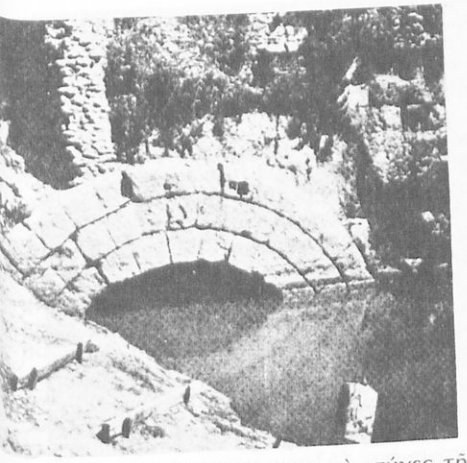

Ἡ Cloaca Maxima, μεγάλο τεχνικὸ ἔργο τῆς ἐποχῆς τοῦ βασιλιᾶ Ταρκύνιου τοῦ Ὑπερήφανου. Λειτουργεῖ ἀκόμη καὶ σήμερα στὴ Ρώμη.

ποὺ εἶχαν στὰ χέρια τους τὶς τύχες τῆς Ρώμης, ἐνῶ τὰ πλούτη ποὺ σωριάζονταν στὴ μεγάλη πόλη ἀπὸ τὶς ξένες χῶρες, δημιουργοῦσαν ὁλοένα μεγαλύτερη διάθεση γιὰ νέες κατακτήσεις. Ἔτσι, μέσα σὲ δυὸ σχεδὸν αἰῶνες, οἱ Ρωμαῖοι κυριάρχησαν σ' ὁλόκληρη τὴ Μεσόγειο.

2. ΟΙ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΑΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ – Α΄ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ἀφορμὴ κάθε πολέμου εἶναι ἡ παραβίαση μιᾶς ἰσορροπίας, ποὺ σὰ σιωπηρὴ συμφωνία ὑπάρχει ἀνάμεσα στὶς διάφορες δυνάμεις στὸν κόσμο.

Ἐπέκταση τῶν Καρχηδονίων στὴ Σικελία. Οἱ Καρχηδόνιοι εἶχαν ὠφεληθῆ ἀπὸ τὶς ἀδιάκοπες συγκρούσεις ποὺ εἶχαν τσακίσει τὶς ἑλληνικὲς πόλεις στὴ Σικελία, κι εἶχαν ἔτσι ἁπλώσει τὴν κυριαρχία τους στὴν ἀνατολική της ἀκτή. Τὶς παραμονὲς τοῦ πολέμου κυρίευσαν τὴν παλαιὰ ἑλληνικὴ ἀποικία, τὴ Μεσσήνη, ποὺ τὸ στενό της ἦταν κλειδὶ γιὰ τὸ ρωμαϊκὸ ἐμπόριο.

Τὰ γεγονότα τοῦ πολέμου. Τότε ἄρχισε ὁ πρῶτος πόλεμος, ποὺ κράτησε εἴκοσι τρία χρόνια (264-241 π.Χ.) κι ἔκλεισε μὲ τὴ νίκη τῶν Ρωμαίων. Οἱ ἐπιχειρήσεις ἔγιναν στὴ Σικελία ἀρχικά, κι ὕστερα στὴν Ἀφρική. Στὸ διάστημα τοῦ πολέμου οἱ ἑλληνικὲς πόλεις μὲ τὴ θέλησή τους συμμάχησαν μὲ τοὺς Ρωμαίους, γιὰ νὰ γλιτώσουν ἀπὸ τὸ φόβο τῶν Καρχηδονίων. Οἱ Ρωμαῖοι ἀναγκάστηκαν, *γιὰ πρώτη φορά*, νὰ ναυπηγήσουν στόλο καὶ νὰ δοκιμάσουν τὴν τύχη τους στὴ θάλασσα.

Ἀποτέλεσμα τῆς νίκης τῶν Ρωμαίων. Ἡ τελικὴ φάση τοῦ πρώτου πολέμου στὴ δυτικὴ Σικελία, κοντὰ στὶς *Αἰγοῦσες νήσους*, ἔδωσε τὴ νίκη στὸ ναυτικὸ τῆς Ρώμης. Οἱ Καρχηδόνιοι ἀναγκάστηκαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴ Σικελία, ποὺ μὲ ἐξαίρεση τὶς Συρακοῦσες πέρασε στὴ ρωμαϊκὴ κυριαρχία. Πλήρωσαν ἀκόμη μεγάλη πολεμικὴ ἀποζημίωση κι ἔδωσαν πίσω τοὺς αἰχμαλώτους.

Ὡς τὸ 218, ποὺ ξέσπασε ὁ δεύτερος Καρχηδονιακὸς πόλεμος, κατόρθωσαν οἱ Ρωμαῖοι, ἐπειδὴ στὴν Καρχηδόνα παρουσιάστηκαν ἐμφύλιες ταραχές, νὰ καταλάβουν τὴν Κορσικὴ καὶ τὴ Σαρδηνία. Ἀκόμη, ἔβαλαν πόδι στὴν «Ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων» Γαλατία, ξεκαθάρισαν τὴν Ἀδριατικὴ ἀπὸ τοὺς Ἰλλυριοὺς πειρατὲς καὶ ἔκλεισαν συμμαχία μὲ τὴν Ἐπίδαμνο καὶ τὴν Κέρκυρα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

3. Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΚΑΙ Ο ΤΡΙΤΟΣ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ἀφορμὴ τοῦ πολέμου. Ἡ ἐξάπλωση τῆς Ρώμης κι ἡ αἴσθηση τῆς ἥττας ἄναψαν μεγάλο μίσος στὴν ψυχὴ πολλῶν Καρχηδονίων. Ἕνας στρατηγός, μάλιστα, ὁ *Ἀμίλκας Βάρκας*, ποὺ εἶχε πολεμήσει ἐναντίον τῶν Ρωμαίων στὸν πρῶτο πόλεμο, πότισε τὴν ψυχὴ τοῦ γιοῦ του Ἀννίβα μὲ τὸν πόθο νὰ τοὺς ἐκδικηθῆ. Ἡ ἀφορμή, τὴ φορὰ αὐτή, κίνησε ἀπὸ τὴν Ἱσπανία, ὅπου ὁ *Ἀννίβας* – ἔξοχη στρατιωτικὴ φυσιογνωμία – εἶχε σημειώσει ἐκπληκτικὲς ἐπιτυχίες κατακτώντας γιὰ λογαριασμὸ τῆς πόλης του νέα ὁλόενα ἐδάφη. Ὁ πόλεμος ἄναψε πάλι, ὅταν ὁ Ἀννίβας κυρίευσε τὴ *Ζάκανθα* (219), παλαιὰ ἑλληνικὴ ἀποικία στὴν Ἱσπανία καὶ σύμμαχο τῶν Ρωμαίων ἐκεῖνο τὸν καιρό.

Ἀννίβας. Ἔξυπνος, γεννημένος ἡγέτης, διορατικὸς καὶ ἀπαράμιλλος στρατηγὸς ὁ Ἀννίβας, ἀνάλαβε τὴν ἀρχηγία τοῦ Καρχηδονιακοῦ στρατοῦ. Ἀτρόμητος, ἁπλὸς καὶ πανάξιος, ἤξερε νὰ ἐμπνέη θαυμασμὸ κι ἀμέτρητη ἀφοσίωση στὸ στρατό του.

Διάβαση τῶν Ἄλπεων. Αὐτές του οἱ ἀρετὲς τὸν βοήθησαν νὰ βγάλη πέρα ἕνα ἀπίστευτο κατόρθωμα: Ξεκινώντας ἀπὸ τὴν Ἱσπανία, μὲ πενήντα χιλιάδες πεζούς, δέκα χιλιάδες ἱππεῖς καὶ 42 ἐλέφαντες, βρέθηκε μέσα σὲ λίγους μῆνες στὴ Βόρεια Ἰταλία (περνώντας τὶς χιονισμένες Ἄλπεις καὶ ἀφήνοντας πίσω του τὸ ρωμαϊκὸ στρατό, ποὺ τὸν περίμενε στὸν παραλιακὸ δρόμο).

Πρῶτες νίκες τοῦ Ἀννίβα. Στὴν παράτολμη αὐτὴ προσπάθεια ἔχασε τὸ μισό του στρατό, ἀλλὰ τὴν ὁλοκλήρωσε. Σὲ δυὸ μάχες στοὺς παραπόταμους τοῦ Πάδου (τὸν Τίκινο καὶ τὸν Τρεβία) νίκησε, πέρα γιὰ πέρα, τοὺς Ρωμαίους, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ συμμαχήσουν μαζί του καὶ οἱ Γαλάτες.

Τρασιμένη (217 π.Χ.). Τὸν ἑπόμενο χρόνο περνώντας τὰ Ἀπέννινα συναντήθηκε μὲ τὸ ρωμαϊκὸ στρατὸ στὶς ὄχθες τῆς λίμνης *Τρασιμένης*. Νέα πανωλεθρία περίμενε ἐκεῖ τοὺς Ρωμαίους.

Κάννες (216 π.Χ.). Δὲν προχώρησε τότε ὁ Ἀννίβας νὰ χτυπήση τὴν ἴδια τὴ Ρώμη, ἀλλὰ σκέφτηκε νὰ ξεσηκώση ἐναντίον της τὶς ἄλλες πόλεις τῆς Ἰταλίας. Χάνοντας πολύτιμο καιρό, σύντριψε κυριολεκτικὰ τὸν ἄλλο χρόνο τὴ ρωμαϊκὴ στρατιὰ στὶς *Κάννες* (216 π.Χ.) μὲ τὴν ὑπέροχη τακτική του.

Ἀντίκτυπος τῶν νικῶν τοῦ Ἀννίβα. Οἱ ἀπώλειες ἦταν φρικτὲς γιὰ τοὺς Ρωμαίους· τοὺς ἔσωσε ὅμως καὶ πάλι ἡ ἐπιμονὴ καὶ τὸ θάρρος τους. Οἱ Συρακοῦσες, ὅπως κι ὁ Φίλιππος ὁ Ε΄, ὁ βασιλιὰς τῆς Μακεδονίας, ζήτησαν τὴ συμμαχία τοῦ Ἀννίβα, ἡ πόλη Καπύη ἀποστάτησε, οἱ Σαμνίτες ἔδειξαν διάθεση νὰ ἐπαναστατήσουν, οἱ περισσότεροι ὅμως Ἰταλοὶ ἔμειναν πιστοὶ στὴ Ρώμη. Ἐκείνη ξεσήκωσε τὴν Αἰτωλικὴ Συμπολιτεία ἐναντίον τοῦ Φιλίππου. Ὕστερα, πολιόρκησε τὶς *Συρακοῦσες*, καί, παρ' ὅλες τὶς προσπάθειες τοῦ *Ἀρχιμήδους* (μὲ διάφορες μηχανὲς ποὺ εἶχε βρεῖ), τὴν κυρίευσε ὁ ὕπατος Κλαύδιος Μάρκελλος (212 π.Χ.).

Ὁ Ἀννίβας μένει ἀβοήθητος. Ἄρχιζε ἡ δύσκολη περίοδος γιὰ τὸν Ἀννίβα, ποὺ ἔμεινε χωρὶς βοήθεια ἀπὸ τὴν ἀδιάφορη κυβέρνηση τῆς Καρχηδόνας. Οἱ τελευταῖες του ἐλπίδες νὰ πάρη ἐνίσχυση ἀπὸ τὸν ἀδελφό του, ποὺ βρισκόταν στὴν Ἱσπανία, διαψεύσθηκαν, γιατὶ οἱ Ρωμαῖοι τὸν νίκησαν, καθὼς ἐρχόταν, καὶ τὸν σκότωσαν (207).

Ἐμπρὸς ἀπὸ τὶς πύλες τῆς Ρώμης. Πάνω στὴν ἀπελπισία του ὁ Ἀννίβας βάδισε ἐναντίον τῆς Ρώμης κι ἔφτασε ἐμπρὸς ἀπὸ τὶς πύλες της, σκορπίζοντας τόσο τρόμο στὶς ψυχὲς τῶν Ρωμαίων, ποὺ γιὰ αἰῶνες πολλοὺς δὲ θὰ ἔσβηνε ἡ θύμησή του. Ἤξερε πὼς ἡ πολιορκία θὰ ἦταν μάταιη ὑπόθεση. Καὶ δὲν τὴν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

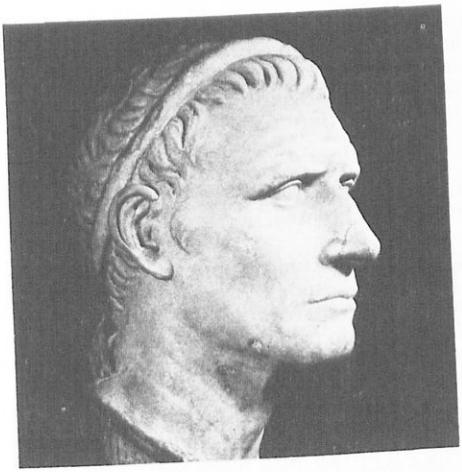

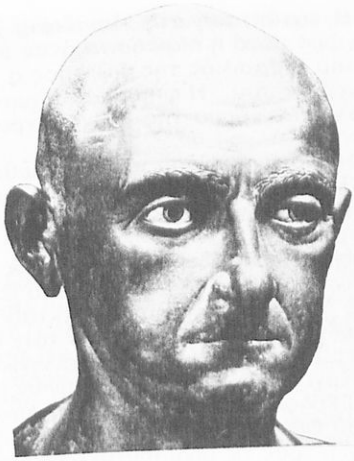

Ἀριστερά: Μαρμάρινο πορτραῖτο τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Γ΄ τῆς Συρίας. Γύρω στὰ 200 π.Χ. Μουσεῖο Λούβρου στὸ Παρίσι.
Δεξιά: Πορτραῖτο ἐκφραστικότατο τοῦ Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ. Μουσεῖο Καπιτωλίου (Ρώμη).

ἐπιχείρησε. Οἱ σύμμαχοί του, ἐνῶ ἀποσύρονταν πρὸς τὴ Νότια Ἰταλία, ἕνας-ἕνας τὸν ἐγκατέλειπαν.

Οἱ Ρωμαῖοι νικοῦν στὴ Ζάμα (202 π.Χ.). Οἱ Ρωμαῖοι ἀποφάσισαν, ἔχοντας φτιάξει νέο στρατό, νὰ μεταφέρουν τὸν πόλεμο στὴν Ἀφρική, ὅπου τὸ 202 π.Χ., στὴ *Ζάμα*, νικήθηκε ὁλότελα ὁ καρχηδονιακὸς στρατός, παρ' ὅλες τὶς προσπάθειες τοῦ Ἀννίβα (ποὺ τὸν εἶχαν, στὸ μεταξύ, ἀνακαλέσει οἱ συμπατριῶτες του γιὰ νὰ τοὺς ὑπερασπίση). Ὁ νικητὴς τοῦ πολέμου, ὁ *Κορνήλιος Σκιπίων*, ὀνομάστηκε *Ἀφρικανός*.

Ἡ συνθήκη. Οἱ ὅροι της (201 π.Χ.) ἦταν σκληρότατοι. Ἡ Καρχηδὼν ἀναγκάστηκε νὰ ἀφήση στὴ Ρώμη τὴν Ἱσπανία, νὰ παραδώση τὸ στόλο της, κρατώντας δέκα πλοῖα μονάχα, καὶ νὰ πληρώση τεράστια πολεμικὴ ἀποζημίωση.

Σὲ λίγο, ὁ Ἀννίβας ἐξορίστηκε καὶ κατέφυγε στὸν Ἀντίοχο τὸν Γ΄, τὸ βασιλιὰ τῆς Συρίας.

Καταστροφὴ τῆς Καρχηδόνας (146 π.Χ.). Τὸ 146 π.Χ., ὕστερα ἀπὸ δραματικὴ πάλη τριῶν χρόνων (τρίτος Καρχηδονιακὸς πόλεμος), ἡ Καρχηδὼν πολιορκήθηκε, πυρπολήθηκε καὶ καταστράφηκε τελείως ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους. Ἡ θάλασσα ἦταν ἀνοιχτὴ ἀπὸ δῶ καὶ πέρα. Δὲν ὑπῆρχε ἀντίπαλος γιὰ τοὺς Ρωμαίους.

4. Η ΡΩΜΗ ΚΑΙ Η ΑΝΑΤΟΛΗ

Οἱ ἀκατασίγαστες ἔχθρες ἀνάμεσα στὰ ἑλληνικὰ κράτη κι ὁ φοβερὸς ἀνταγωνισμὸς στὰ ἑλληνικὰ βασίλεια ὁδήγησαν, μιὰ ὥρα ἀρχύτερα, τὴ Ρώμη στὴν Ἀνατολὴ (ἱκανοποιώντας τὶς πρόσφατες κατακτητικές της διαθέσεις), κι ἔριξαν σὰν ὥριμο καρπὸ τὴν Ἑλλάδα στὰ χέρια της, τὸ 2ο π.Χ. αἰώνα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ κατάσταση στὴ Μακεδονία καὶ στὴ Σπάρτη. Στὸν ἑλληνικὸ ἠπειρωτικὸ χῶρο μόνο ἡ *Μακεδονία* ἦταν ὑπολογίσιμη δύναμη, ἀπὸ τὴ στιγμὴ μάλιστα ποὺ ὁ βασιλιάς της Φίλιππος ὁ Ε΄ (220-179) φρόντισε καὶ ἀναδιοργάνωσε τὸ κράτος του. Ἡ φήμη τῶν θησαυρῶν τοῦ μακεδονικοῦ κράτους, διάχυτη σὲ ὅλο τὸν κόσμο τῆς ἐποχῆς, τραβοῦσε ἁρπακτικὰ τὰ βλέμματα στὰ ἐδάφη του.

Ἡ φωτεινὴ κίνηση ποὺ σημειώθηκε στὴ *Σπάρτη*, εἶχε σβήσει μὲ τὴ φυγὴ τοῦ Κλεομένους, ὕστερα ἀπὸ τὴ μάχη τῆς Σελλασίας (222 π.Χ.). Οἱ δυὸ Συμπολιτεῖες, ἀντὶ νὰ σταθοῦν καὶ νὰ ἰσχυροποιηθοῦν, ἀγωνίζονταν νὰ διαλύση ἡ μιὰ τὴν ἄλλη.

Αἴγυπτος καὶ Συρία. Ἡ *Αἴγυπτος* εἶχε ξεπέσει· ἡ *Συρία*, ὅμως, τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Γ΄ τοῦ Μεγάλου (222-187), κατόρθωσε ὄχι μόνο νὰ διατηρήση τὸ ἔδαφός της, ἀλλὰ νὰ ἐπεκταθῆ ὡς τὸν Ἰνδὸ ποταμό.

Ρόδος καὶ Πέργαμος. Ἦταν τότε ἰσχυρὰ ἀλλὰ μικρὰ κράτη. Χωρὶς ἴχνος ἐμπιστοσύνης στὰ ὑπόλοιπα ἑλληνικὰ κράτη, ἄγρυπνα παρακολουθοῦσαν τὶς ἐνέργειες τῶν ἰσχυρῶν Ἑλλήνων βασιλέων.

Ἡ Ρόδος καὶ ἡ Πέργαμος, παρακολουθώντας τὶς κινήσεις τοῦ Ἀντιόχου καὶ τοῦ Φιλίππου, διαπίστωσαν ὅτι οἱ δυὸ βασιλεῖς σχεδίαζαν νὰ μοιράσουν μεταξύ τους τὶς μικρασιατικὲς κτήσεις τῆς Αἰγύπτου ποὺ κατέρρεε. Ἔτσι, εἰδοποίησαν τοὺς Ρωμαίους, ποὺ ἤθελαν νὰ τιμωρήσουν τὸ Φίλιππο (γιὰ τὴ συμμαχία ποὺ εἶχε κλείσει στὸ Β΄ Καρχηδονιακὸ πόλεμο μὲ τὸν Ἀννίβα) καὶ τοὺς τραβοῦσε στὴν Ἑλλάδα ἡ φήμη τῶν παραμυθένιων θησαυρῶν τῆς Πέλλας.

Οἱ Ἕλληνες δὲν ἑνώνονται. Ὑπῆρχαν ἀκόμη δυνάμεις καὶ στὴν Ἑλλάδα καὶ σὲ ὅλα τὰ σημεῖα ποὺ εἶχε κυριαρχήσει ὁ Ἑλληνισμός. *Ὅμως, κι αὐτὴ τὴν ὕστατη ὥρα, ποὺ τὰ κυριαρχικὰ βήματα τῆς Ρώμης ἀντήχησαν μὲς στὸν ἑλληνικὸ χῶρο, δὲν ἑνώθηκαν οἱ Ἕλληνες.* Μόνοι τους ὅρισαν τὸ σβήσιμο τῆς ἐλευθερίας τους.

Οἱ Ρωμαῖοι νικοῦν τὸν Φίλιππο Ε΄ (196 π.Χ.). Ὕστερα ἀπὸ προσπάθεια δυὸ χρόνων, οἱ Ρωμαῖοι, ἔχοντας μὲ τὸ μέρος τους καὶ τὸ ἱππικὸ τῶν Αἰτωλῶν, νίκησαν τὸν Φίλιππο στὴ θέση *Κυνὸς Κεφαλαὶ* τῆς Θεσσαλίας. Ἡ Μακεδονία, ὕστερα ἀπ' αὐτό, ἀναγκάστηκε ν' ἀφήση σπουδαῖες θέσεις στὴν Ἰλλυρία, στὸν Ἑλλήσποντο, καὶ νὰ πληρώση μεγάλη πολεμικὴ ἀποζημίωση.

Τὸ 196 π.Χ. ὁ ὕπατος *Φλαμινίνος*, ὁ νικητὴς τοῦ Φιλίππου, στὴν πανελλήνια γιορτὴ τῶν Ἰσθμίων κήρυξε τὴν «ἀνεξαρτησία» τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, ποὺ καὶ πάλι στάθηκαν ἀνίκανες νὰ καταλάβουν τί ἐπιζητοῦσαν οἱ Ρωμαῖοι καὶ ποιοί ἦταν οἱ στόχοι τους. Γι' αὐτὸ καὶ πάλι δὲν ὁμονόησαν.

Οἱ Ρωμαῖοι προχωροῦν στὴν Μ. Ἀσία. Νέες διαμάχες κι ἔχθρες ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες ἄλλαξαν τὴ συμμαχία σὲ λίγο. Ἑνωμένοι αὐτὴ τὴ φορὰ ἡ Μακεδονία, ἡ Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία, ἡ Πέργαμος καὶ ἡ Ρόδος μαζὶ μὲ τοὺς Ρωμαίους, νίκησαν τὸ στρατὸ τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Γ΄ στὶς Θερμοπύλες. Ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς ἔφτασε στὴ Μ. Ἀσία καὶ τὸ 190 π.Χ. χτύπησε στὴ *Μαγνησία* τὶς δυνάμεις τοῦ Ἀντιόχου, ποὺ ἀναγκάστηκε νὰ κλείση ἐξευτελιστικὴ εἰρήνη. Τοῦ ζήτησαν οἱ νικητὲς νὰ παραδώση τὸν Ἀννίβα καὶ νὰ πληρώση τεράστια πολεμικὴ ἀποζημίωση.

Τὸ τέλος τοῦ Ἀννίβα. Ὁ ἐξαίρετος Καρχηδόνιος στρατηλάτης, σὰν κυνηγημένο λιοντάρι, γενναῖος πάντοτε, φριχτὰ ὅμως ἀπογοητευμένος, μὴ μπορώντας νὰ βρῆ τόπο στὴ γῆ νὰ σταθῆ, γιὰ νὰ μὴν πέση στὰ χέρια τῶν ἀνελέητων ἐχθρῶν του, ἤπιε δηλητήριο καὶ πέθανε στὴ Βιθυνία, ὅπου εἶχε καταφύγει.

Οἱ Ρωμαῖοι κατακτοῦν τὴ Μακεδονία. Μιὰ νέα εὐκαιρία ἔδωσαν στὸν Ἑλληνι-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τετράδραχμο μὲ τὸ κεφάλι τοῦ βασιλιᾶ Περσέως.
Νομισματικὴ Συλλογὴ Ἀθηνῶν.

σμὸ οἱ ἐνέργειες τοῦ εὐγενικοῦ βασιλιᾶ *Περσέως*, γιοῦ τοῦ Φιλίππου, ποὺ ἤθελε νὰ χτυπήση τοὺς Ρωμαίους. Προδόθηκε ὅμως ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες στοὺς Ρωμαίους. Ἔτσι ὁ ὕπατος *Αἰμίλιος Παῦλος* ὄχι μόνο νίκησε τὸν τελευταῖο βασιλιὰ τῆς Μακεδονίας, στὴν *Πύδνα* (τὸ 168 π.Χ.), ἀλλὰ τὸν ἐξευτέλισε φοβερά, ἀφοῦ τὸν ἔπιασε αἰχμάλωτο, παίρνοντάς τον νὰ στολίση μὲ τὴν παρουσία του τὸ λαμπρὸ θρίαμβό του στὴ Ρώμη.

Ἡ Μακεδονία, τώρα πιά, ἔχασε τὴν ἐλευθερία της, ἔγινε ρωμαϊκὴ ἐπαρχία, κι οἱ Ρωμαῖοι περιφρονώντας τοὺς ἄλλους Ἕλληνες, ποὺ εἶχαν συνεργαστῆ μαζί τους, ζήτησαν 1.000 ὁμήρους ἀπὸ τὴν Ἀχαΐα καὶ τοὺς μετέφεραν στὴν Ἰταλία. Στὴ Ρόδο καὶ στὴν Πέργαμο, τώρα πιὰ ποὺ δὲν τὶς χρειάζονταν, φέρθηκαν ἀλαζονικά.

Ἀνδρίσκος (148 π.Χ.). Μιὰ τελευταία ἀναλαμπή, ἡ ἔσχατη τοῦ καταπληγωμένου Ἑλληνισμοῦ, τὴν ἐποχὴ ποὺ οἱ Ρωμαῖοι πολιορκοῦσαν τὴ γενναία Καρχηδόνα, ἦταν μοιραῖο νὰ πέση στὸ κενό. Ὁ *Ἀνδρίσκος*, ἕνας ἰδιότυπος ἄνθρωπος στὴ Μακεδονία, ποὺ ἰσχυριζόταν πὼς εἶναι γιὸς τοῦ Περσέως, προσπάθησε νὰ ξεσηκώση τοὺς Μακεδόνες ἐναντίον τῶν Ρωμαίων. Ἐλευθέρωσε τὴ Μακεδονία καὶ ἔφτασε ὡς τὴ Θεσσαλία. Ἡ ἐνέργειά του τελικὰ ἀπότυχε, καὶ τὸ 148 π.Χ. ὁ ὕπατος *Καικίλιος Μέτελλος* τὸν νίκησε κι ἔπιασε αἰχμάλωτο καὶ τὸν ἴδιο. Ἤπειρος, Μακεδονία, Νότια Ἰλλυρία καὶ Θεσσαλία ἔγιναν ρωμαϊκὲς ἐπαρχίες.

Ὅλα ἔδειχναν ὅτι πλησιάζει τὸ τέλος τῆς Ἑλλάδας. Πίκρα κι ἀπογοήτευση εἶχε φωλιάσει στὴν καρδιὰ τῶν Νότιων Ἑλλήνων, ποὺ περίμεναν μὲ ἀγωνία νὰ φτάση ἡ ὕστατή τους ὥρα. Στρατιωτικὲς δυνάμεις ὑπῆρχαν ἐλάχιστες, κι οἱ περισσότεροι καταλάβαιναν πὼς κάθε ἀντίσταση θὰ ἦταν μάταιη.

Κατάκτηση τῆς Κεντρικῆς Ἑλλάδας. Ὅταν, ὡστόσο, τὸ 147 π.Χ. οἱ Ρωμαῖοι θέλησαν νὰ ἀναμιχθοῦν στὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας, ὁ γενναῖος στρατηγὸς *Κριτόλαος* ἀποφάσισε νὰ τιμήση τὴν Ἑλλάδα μὲ μιὰν ἀπελπισμένη ἀντίσταση. Στὴ Σκάρφεια τῆς Λοκρίδας ὅμως νικήθηκε ἀπὸ τὸν ὕπατο Καικίλιο Μέτελλο. Χάθηκε ἔτσι κι ἡ Κεντρικὴ Ἑλλάδα.

Ἅλωση τῆς Κορίνθου (146 π.Χ.). Τὸ τέλος τοῦ δράματος παίχτηκε κοντὰ στὸν Ἰσθμὸ τῆς Κορίνθου, ὅπου ὁ ὕπατος *Μόμμιος* διάλυσε τὶς ἐλάχιστες δυνάμεις ποὺ εἶχαν ἀπομείνει. Στὴν ἀπελπισία του ὁ Ἕλληνας στρατηγὸς Δίαιος, μὴ βρίσκοντας ἀρκετοὺς ἄντρες γιὰ τὸ στρατό, πῆρε στὸν ἀγώνα καὶ τοὺς δούλους. Ἡ ἐλευθερία ὅμως, τὸ εἴδαμε πολὺ καλὰ αὐτό, δὲ σώζεται ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ δὲ γεύτηκαν τὴ χαρὰ καὶ τὴν εὐλογία της. Ἔτσι, νικήθηκαν οἱ λιγοστοὶ τελευταῖοι Ἕλληνες, κι ὁ Μόμμιος προχωρώντας στὴν *Κόρινθο* τὴν ξεθεμέλιωσε κυριολεκτικά, σβήνοντάς την ἀπὸ τὸ χάρτη (146 π.Χ.), τὸ χρόνο ποὺ καὶ ἡ ἰσχυρὴ Καρχηδόνα δοκίμασε τὴν ἴδια τύχη.

Ἔτσι ἔκλεισε, στὸν Ἰσθμό, ἡ τελευταία σελίδα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἱστορίας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ὁ Ἀννίβας:

«Ὅταν τὸν ἔστειλαν στὴν Ἱσπανία, μόλις ἔφτασε, τράβηξε πάνω του τὰ βλέμματα ὁλόκληρης τῆς στρατιᾶς. Εἶχε θάρρος καταπληκτικὸ στὴν ἀντιμετώπιση τοῦ κινδύνου, ἐνῶ ταυτόχρονα διατηροῦσε θαυμαστὴ σωφροσύνη. Καμιὰ δουλειὰ δὲν κούραζε τὸ κορμί του, οὔτε βάραινε τὸ μυαλό του... Ἄντεχε καὶ τὴ ζέστη καὶ τὸ κρύο... Συχνά, μποροῦσε κανεὶς νὰ τὸν δῆ, φορώντας τὸ μανδύα του τὸ στρατιωτικό, νὰ εἶναι ξαπλωμένος κατάχαμα ἀνάμεσα στοὺς φρουρούς... Πρῶτος πήγαινε στὴ μάχη καὶ ἀποσυρόταν τελευταῖος. Ὅλα αὐτὰ τὰ μεγάλα χαρίσματα τὰ συνόδευαν ἐλαττώματα ὄχι λιγότερο μεγάλα: μιὰ σκληρότητα ἄγρια, ἀπιστία ποὺ ξεπερνοῦσε τὴ γνωστὴ καρχηδονιακὴ ἀπιστία, δὲ σεβόταν διόλου τὸ λόγο του, οὔτε καὶ τὴ θρησκεία».

Τίτος Λίβιος *21, 4* (Ἐλεύθερη ἀπόδοση Α.Κ.)

2.[Ὁ θρίαμβος τοῦ Αἰμίλιου Παύλου στὴ Ρώμη, μετὰ τὴ νίκη του ἐναντίον τοῦ Περσέως, ποὺ σέρνεται κι αὐτὸς αἰχμάλωτος ἐκεῖ:

«Πίσω ἀπὸ τὰ παιδιὰ καὶ τὴν ἀκολουθία τους βάδιζε ὁ ἴδιος ὁ Περσεὺς ντυμένος μ' ἕνα φόρεμα σταχτὶ καὶ μὲ ποδήματα τοῦ τόπου του καὶ φαινόταν σάμπως ἀπὸ τὴ μεγάλη συμφορὰ νὰ τοῦ εἶχε θολώσει ὁ νοῦς, νὰ τοῦ εἶχαν σαλέψει ὁλωσδιόλου τὰ λογικά. Τὸν ἀκολουθοῦσε ὅμιλος ἀπὸ φίλους καὶ οἰκείους, ποὺ εἶχαν ἀπὸ τὴ θλίψη βαρυμένα τὰ πρόσωπα καὶ ποὺ βλέποντας διαρκῶς τὸν Περσέα καὶ δακρύζοντας ἔδιναν στοὺς θεατὲς νὰ ἐννοήσουν ὅτι θρηνοῦσαν γιὰ τὴν τύχη ἐκείνου, χωρὶς νὰ πολυνοιάζωνται γιὰ τὴ δική τους κατάσταση. Ὁ Περσεὺς πρωτύτερα εἶχε στείλει μήνυμα στὸν Αἰμίλιο, παρακαλώντας τον νὰ μὴ πομπευθῆ καὶ νὰ παραιτηθῆ ἀπὸ τὸν θρίαμβο. Ἐκεῖνος, ὅμως, περιγελώντας, καθὼς φαίνεται, τὴν ἀνανδρία του, εἶπε, καὶ πρωτύτερα ἦταν στὸ χέρι του καὶ τώρα πάλι στὸ χέρι του εἶναι· ἀρκεῖ νὰ θελήση. Κι ἐννοοῦσε πὼς θὰ μποροῦσε νὰ πεθάνη, προτοῦ ντροπιαστῆ. Ἐκεῖνος ὅμως ὁ κακομοίρης δὲν ὑπόμεινε τὸ θάνατο, παρὰ δελεασμένος ἀπὸ ἀόριστες ἐλπίδες ἔγινε ἕνα λάφυρο κι αὐτὸς μέσα στὰ ἄλλα λάφυρα τοῦ Αἰμίλιου»].

Πλουτάρχου, *«Βίος Αἰμιλίου Παύλου»*, *34* (Μετ. Α. Λαζάρου)

Ἀριστερά: Ἀσημένιο νόμισμα (τετράδραχμο) τῆς Κατάνης στὴ Σικελία. Κεφάλι τοῦ Ἀπόλλωνος. 410 π.Χ.
Δεξιά: Ἀσημένιο νόμισμα (τετράδραχμο) τῶν Συρακουσῶν. Κεφάλι τῆς Ἀρτέμιδος – Ἀρέθουσας. 446/445 π.Χ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ὁ ὕπατος Μόμμιος, ἀνυποψίαστος γιὰ ὅ,τι εἶχε γίνει, σφράγισε μὲ τὴν εὔκολη νίκη του στὸν Ἰσθμό, τὸ 146 π.Χ., τὸ τέλος ἑνὸς ὁλόκληρου κόσμου. Ἡ ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα ἔγινε ἔτσι μιὰ ἀπὸ τὶς πολλὲς ἐπαρχίες τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ποὺ προχωροῦσε στὸ μεσουράνημά του.

Ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς νίκησε τοὺς νικητὲς Ρωμαίους. Ἕνα αἰώνα ἀργότερα, ἕνας μεγάλος Ρωμαῖος ποιητής, ὁ Ὁράτιος, ἐπιγραμματικὰ θὰ ἔγραφε πὼς ἡ «*νικημένη Ἑλλάδα ὑπόταξε τὸν τραχύ της κατακτητή*». Τὸν νίκησε, πέρα γιὰ πέρα, μὲ τὸ πνεῦμα καὶ τὸν πολιτισμό της, ποὺ ὁρμητικὰ ἔφτασε ὡς τὴ Ρώμη, τὴν καρδιὰ τοῦ ἰσχυροῦ κράτους, καὶ τὴ θάμπωσε κυριολεκτικὰ μὲ τὴν ὀμορφιὰ καὶ τὴ λάμψη του.

Τὰ κράτη, ὅπως κι οἱ ἄνθρωποι, ζωντανοὶ ὀργανισμοὶ καὶ τὰ δυό, εἶναι ἀδύνατο νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὴ μοίρα τῆς φθορᾶς. Σημασία ἔχει τί μένει πίσω τους, κτῆμα αἰώνιο τῆς ἀνθρωπότητας.

Γνωρίσαμε φέτος πολλῶν μεγάλων πολιτισμῶν τὴν ὕπαρξη. Τὰ κράτη ποὺ τοὺς δημιούργησαν, ζώντας χιλιετίες ὁλόκληρες, ἄνθησαν κάποτε κι ὕστερα λύγισαν καὶ σιγὰ-σιγὰ χάθηκαν. Οἱ λαοί τους ἀφομοιώθηκαν μὲ τοὺς νικητές, καὶ σὲ λίγο ξεχάστηκε ἡ ἀλλοτινὴ λαμπρή τους παρουσία.

Τῆς Ἑλλάδας ἡ περίπτωση εἶναι ὁλότελα διαφορετική. Ὄχι μόνο νίκησε τὴ Ρώμη κι ἐπέζησε στὶς ψυχὲς τῶν εὐγενέστερων ἀνθρώπων, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ σήμερα στὸ δικό της ἄφθαστο πολιτισμὸ καὶ στὸ πνεῦμα του, μὲ ἀγάπη καὶ θαυμασμό, στρέφει τὰ μάτια της ἡ ἀνθρωπότητα ὁλόκληρη.

Αἰώνια ζωντανὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Δὲν ἔζησε ἀτέλειωτους αἰῶνες ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα. Ἡ παρουσία της ὅμως δὲ στάθηκε δυνατὸ νὰ ξεχαστῆ. Στὰ ἀμέτρητα χρόνια ζωῆς ποὺ ἀριθμεῖ ἡ ἀνθρωπότητα, εἶναι παράξενο πῶς ἔφτασε τόσο γρήγορα (σὲ ἐλάχιστο χρονικὸ διάστημα ποὺ δὲν εἶναι κὰν αἰώνας) ν' ἀνθίση στὴν Ἀθήνα – ποὺ καλύπτει μὲ τὴν παρουσία της ὁλόκληρο τὸν Ἑλληνισμὸ – σὰ σπάνιο λουλούδι, ἕνας τόσο σπουδαῖος πολιτισμὸς (τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους). Τὸ δικό του πνεῦμα ἔζησε, αὐτὸ νίκησε τὴν πανίσχυρη Ρώμη μὲ τὴν δύναμή του κι αὐτὸ γέμισε μὲ τὴν αἰώνια παρουσία του ὁλόκληρο τὸν κόσμο.

Αὐτὴ ἡ ὀλιγάνθρωπη δύναμη φώτισε τὴν Ἀνατολή, ὅταν μὲ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἁπλώθηκαν στὰ πέρατα τῆς γῆς τὰ σύνορα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Σ' αὐτὸν τὸ μικροσκοπικὸ τόπο ἔνιωσε τὸ ἄτομο, γιὰ *πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου* τί θὰ πῆ ἐλευθερία, ἀπόκτησε συνείδηση τῶν ἀνθρώπινων δικαιωμάτων του καὶ ὕψωσε σὲ τεράστια ἀξία τὴ *φιλανθρωπία* (τὴν ἀγάπη καὶ τὸ σεβασμὸ γιὰ τὸν ἄνθρωπο). Σ' αὐτὸ τὸν τόπο, τέλος, ὁ ἔσχατος ἄνθρωπος, φτιάχνοντας τὸ πιὸ ἀσήμαντο καθημερινὸ σκεῦος, ἔβγαζε ἀπὸ τὰ χέρια του ἕνα ἀριστούργημα.

Κι αὐτὸ τὸν ἔξοχο τόπο εἴδαμε, πῶς τὸν γονάτισε καὶ τὸν ἐξουθένωσε ἡ ἀσυνεννοησία, ὁ ἐγωισμός, ἡ διχόνοια κι ἡ ὀχλοκρατία.

Αὐτὸ ποὺ ποτὲ δὲν ἔνιωσαν σὰν ἀνάγκη οἱ ἀρχαῖες ἑλληνικὲς πόλεις, *τὴν ἕνωση δηλαδὴ μεταξύ τους καὶ τὴ δημιουργία δυνατοῦ κράτους*, τὰ πραγμάτωσε ἡ Ρώμη μὲ τὸν καλύτερο τρόπο. Ἐκείνη πῆρε στὰ ἰσχυρὰ χέρια της τὶς τύχες τοῦ κόσμου κι ἄξια κράτησε, γιὰ πολλοὺς αἰῶνες, αὐτὸ τὸ ρόλο.

Ἡ ἀξία τοῦ ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ποτισμένη ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμό, λίγα χρόνια μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς Ἑλλάδας, ἡ Ρώμη τὸν θαύμασε, τὸν δια-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τήρησε καὶ τὸν διάδωσε. Φτάνοντας κι ἐκείνη στὸ τέλος τῆς ζωῆς της, τὸν εἶχε σκορπίσει στὴν ἄλλη Εὐρώπη μαζὶ μὲ τὰ δικά της δῶρα, ἀφήνοντας ἄσβηστο τὸ σημάδι τῆς παρουσίας της στὴν ἱστορία, τὸ *δίκαιο* καὶ τὴ *λαμπρὴ κρατική της ὀργάνωση*.

Ἑλληνοχριστιανικὸς πολιτισμός. Ὁ Ἑλληνισμός, προσφέροντας τὰ μέσα γιὰ τὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ, χάρισε ἕνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα δῶρα στὴν ἀνθρωπότητα: τὸν *ἑλληνοχριστιανικὸ πολιτισμό*. Ξανάζησε στῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας τὴ χιλιόχρονη ὕπαρξη κι ἀκόμα, ὡς σήμερα, μ' ὅλες τὶς φρικτὲς περιπέτειες ποὺ ἔχει περάσει, ζῆ καὶ σημειώνει τὴν παρουσία του στὶς δύσκολες ὧρες τῆς ἀνθρωπότητας. *«Γιὰ νὰ γίνῃ κανεὶς ἄνθρωπος, πρέπει πρῶτα νὰ γίνῃ Ἕλληνας»*, ἔγραψε χαρακτηριστικὰ ὁ *Ἰωάννης–Ἰωακεὶμ Βίνκελμαν (18ος αἰ.), ὁ μεγάλος ἱδρυτὴς τῆς ἐπιστημονικῆς ἀρχαιολογίας*.

Ἀγγειογραφία ἀπὸ ἐσωτερικὸ κύλικας. Παριστάνεται λεπτομέρεια ἀπὸ Γιγαντομαχία. Ὁ Ποσειδῶν χτυπᾶ τὸ γίγαντα Πολυβώτη, ἐνῶ ἀριστερὰ ἀναδύεται ἡ Γῆ μὲ τὰ χέρια της ὑψωμένα σὲ στάση ἱκεσίας. Ἀνάλογη ἔκφραση ἔχει καὶ τὸ πρόσωπό της. Ἡ πανάρχαιη θεὰ ὑποφέρει γιατὶ τὰ παιδιά της, οἱ γίγαντες ἡττῶνται ἀπὸ τοὺς θεούς. Ἐπιγραφὴ κάτω: Ἐργῖνος ἐποίησεν (δηλ. ὁ Ἐργῖνος κατασκεύασε τὸ ἀγγεῖο), Ἀριστοφάνης ἔγραφε (δηλ. ὁ Ἀριστοφάνης τὸ ζωγράφισε). Γύρω στὰ 430 π.Χ. Ἡ Γιγαντομαχία, ὅπως καὶ ἡ Κενταυρομαχία, μετὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους συμβολίζουν τὴ νίκη τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῆς βαρβαρότητας. Αὐτὸ ἦταν ἐξάλλου τὸ ὕψιστο μήνυμα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΟΙ ΚΥΡΙΕΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΕΣ

2600 π.Χ.	Τέλος τῆς Νεολιθικῆς Ἐποχῆς στὴν Ἑλλάδα καὶ ἐμφάνιση τοῦ χαλκοῦ, ὡς πρώτης ὕλης γιὰ τὴν κατασκευὴ ὅπλων καὶ ἐργαλείων.
2600-2000 π.Χ.	Πρωτομινωικός, Πρωτοκυκλαδικός, Πρωτοελλαδικὸς πολιτισμός.
2000 π.Χ.	Φθάνουν οἱ πρῶτες ἑλληνικὲς φυλὲς στὴν Ἑλλάδα.
2000-1580 π.Χ.	Μεσομινωικός, Μεσοκυκλαδικός, Μεσοελλαδικὸς πολιτισμός.
1580-1100 π.Χ.	Ὑστερομινωικός, Ὑστεροκυκλαδικός, Ὑστεροελλαδικὸς ἢ Μυκηναϊκὸς πολιτισμός.
1200 π.Χ.	Οἱ Δωριεῖς μπαίνουν στὸ ἑλληνικὸ ἔδαφος.
1100 π.Χ.	Ἀρχίζει ἡ δωρικὴ κάθοδος στὴ Νότια Ἑλλάδα.
9ος αἰ. π.Χ.	Εἰσαγωγὴ τοῦ φοινικικοῦ ἀλφαβήτου, τροποποιημένου, στὴν Ἑλλάδα.
8ος αἰ. π.Χ.	Ὁ Ὅμηρος γράφει τὰ ἔπη του.
8ος καὶ 7ος αἰ. π.Χ.	Ὁ Ἑλληνικὸς ἀποικισμός.
624 π.Χ.	Νομοθεσία τοῦ Δράκοντος.
594 π.Χ.	Νομοθεσία τοῦ Σόλωνος.
561/60 π.Χ.	Ὁ Πεισίστρατος τύραννος.
514 π.Χ.	Δολοφονία τοῦ Ἱππάρχου.
510 π.Χ.	Οἱ Ἀθηναῖοι διώχνουν τὸν Ἱππία.
508 π.Χ.	Νομοθεσία τοῦ Κλεισθένους.
499 π.Χ.	Ἰωνικὴ ἐπανάσταση.
490 π.Χ.	Μάχη στὸ Μαραθώνα.
480 π.Χ.	Μάχη τῶν Θερμοπυλῶν, ναυμαχία στὸ Ἀρτεμίσιο, ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας. Νίκη τῶν Ἑλλήνων στὴν Ἱμέρα.
479 π.Χ.	Μάχη Πλαταιῶν, μάχη Μυκάλης.
478/7 π.Χ.	Α΄ Ἀθηναϊκὴ Συμμαχία
467 π.Χ.	Νίκη τοῦ Κίμωνος στὸν Εὐρυμέδοντα.
448 π.Χ.	Καλλίειος εἰρήνη.
445 π.Χ.	Τριακοντούτεις Σπονδαί.
431-404 π.Χ.	Πελοποννησιακὸς πόλεμος.
401 π.Χ.	Κάθοδος τῶν Μυρίων.
386 π.Χ.	Ἀνταλκίδειος εἰρήνη.
378/7 π.Χ.	Δεύτερη ἀθηναϊκὴ συμμαχία.
371 π.Χ.	Μάχη στὰ Λεῦκτρα.
362 π.Χ.	Μάχη στὴ Μαντίνεια. Θάνατος τοῦ Ἐπαμεινώνδα. Τέλος τῆς Θηβαϊκῆς ἡγεμονίας.
356 π.Χ.	Ὁ Φίλιππος Β΄ τῆς Μακεδονίας ἀνεβαίνει στὸ θρόνο.
338 π.Χ.	Νίκη τοῦ Φιλίππου Β΄ στὴ Χαιρώνεια.
336 π.Χ.	Θάνατος τοῦ Φιλίππου. Ἀνεβαίνει στὸ θρόνο τῆς Μακεδονίας ὁ Ἀλέξανδρος.
334 π.Χ.	Ἀρχίζει ἡ ἐκστρατεία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.
333 π.Χ.	Νίκη στὴν Ἰσσό.
323 π.Χ.	Θάνατος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.
301 π.Χ.	Μάχη τῶν Διαδόχων στὴν Ἰψό.
280 π.Χ.	Ἐπιδρομὴ τῶν Γαλατῶν στὴν Ἑλλάδα.
277 π.Χ.	Ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς νικᾶ τοὺς Γαλάτες.
266/263 π.Χ.	Χρεμωνίδειος πόλεμος.
245 π.Χ.	Ὁ Ἄγις βασιλεὺς στὴ Σπάρτη.
222 π.Χ.	Μάχη στὴ Σελλασία.
168 π.Χ.	Μάχη στὴν Πύδνα.
146 π.Χ.	Οἱ Ρωμαῖοι καταστρέφουν τὴν Κόρινθο. Ἡ Ἑλλάδα χάνει τὴν ἐλευθερία της.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

ἀγγειογραφία: ἡ ζωγραφικὴ τῶν ἀγγείων. Ἡ μελέτη τῆς τέχνης αὐτῆς ἀποτελεῖ ὁλόκληρο κλάδο τῆς Ἀρχαιολογίας.

ἀκτήμων: ἐκεῖνος ποὺ δὲν ἔχει κτηματικὴ περιουσία καὶ γενικὰ ὁ πολὺ φτωχός.

ἀμνηστία: ἡ διαγραφὴ καὶ λήθη ἑνὸς ἀδικήματος καὶ ἡ ἀναστολὴ τῆς ποινῆς ποὺ εἶχε ἐπιβληθῆ.

ἀμφορεῖς: ἀρχαῖα ἀγγεῖα μὲ πλατιὰ γάστρα καὶ στενὸ σχετικὰ λαιμό. Χαρακτηριστικό τους εἶναι ὅτι μποροῦν νὰ «φέρωνται» ἀπὸ τὶς δυὸ λαβές.

ἀνάγλυφο: γλυπτὴ διακόσμηση ποὺ ἐξέχει ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς πέτρας ἢ τῆς πήλινης πλάκας. Ὑπάρχουν δυὸ εἰδῶν ἀνάγλυφα: α. τὸ ἐλαφρὸ (πρόστυπο) καὶ β. αὐτὸ ποὺ βγαίνει πολὺ ἔξω (ἔκτυπο).

ἀνταλλαγὴ (προϊόντων): ἡ πρώτη μορφὴ τοῦ ἐμπορίου, ὅταν δὲν εἶχε βρεθῆ ἀκόμη τὸ νόμισμα. Ἡ οἰκονομία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης λέγεται ἀνταλλακτική.

Ἀπέλλα: ἡ συνέλευση τῶν πολιτῶν Σπαρτιατῶν.

ἀποκρυπτογραφῶ: ἀνακαλύπτω τὸν τρόπο νὰ διαβάζω κείμενα γραμμένα μὲ συμβολικὰ γράμματα.

ἀρδευτικὸ (σύστημα): τὸ σύστημα, μὲ τὸ ὁποῖο ἐξασφαλίζεται τὸ πότισμα μιᾶς ἔκτασης γῆς.

Ἀσσυριολογία: ὁ κλάδος τῆς Ἀρχαιολογίας ποὺ μελετάει τὸν πολιτισμὸ τῶν Ἀσσυρίων.

ἀστρολογία: ἡ μελέτη τῶν ἄστρων.

Ἄστυ: ἡ πόλη γενικά. Στὴν Ἀττικὴ Ἄστυ λεγόταν ἡ Ἀθήνα.

ἀστυφιλία: ἡ τάση τῶν πληθυσμῶν τῆς ὑπαίθρου νὰ ἐγκατασταθοῦν στὶς πόλεις.

αὐτόχθων: αὐτὸς ποὺ οἱ πρόγονοί του γεννήθηκαν καὶ κατοίκησαν στὸ χῶρο, ὅπου ὁ ἴδιος γεννήθηκε καὶ κατοικεῖ.

ἀχάτης: πολύτιμος λίθος, κυρίως τὸ χαλκηδόνιο ἢ χαλάζιο.

βέτο (veto): λατινικὸ ρῆμα. Σημαίνει ἀπαγορεύω. Οἱ δήμαρχοι στὴν ἀρχαία Ρώμη εἶχαν τὸ δικαίωμα, προβάλλοντας τὸ βέτο, νὰ ἐμποδίζουν τὴ λήψη ὁποιασδήποτε ἀπόφασης ἀντίθετης μὲ τὰ συμφέροντα τῶν πληβείων.

γνώμων: ὁ δείκτης ἡλιακοῦ ὡρολογίου ἢ καὶ αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ ρολόι.

δαίμονες: θεότητες δευτερεύουσες.

δεισιδαιμονία: ὁ φόβος ἀνύπαρκτων «δαιμόνων», πνευμάτων.

Διάκριοι: οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Πεισιστράτου· τὸ τρίτο κόμμα στὴν ἀρχαία Ἀττική, γύρω στὰ 561. (Τὰ ἄλλα δύο ἦταν τῶν *Παραλίων* καὶ τῶν *Πεδιακῶν*. Οἱ Διάκριοι κατοικοῦσαν στὶς παρυφὲς τῶν λόφων).

διαμελισμός: ἡ φυσικὴ διαίρεση ἑνὸς τόπου.

δίτονος (κιονοστοιχία): ποὺ ἔχει δύο σειρὲς κίονες, τὴ μιὰ ἐπάνω στὴν ἄλλη.

δρεπανηφόρα: πολεμικὰ ἅρματα, ἁμάξια μὲ σιδερένια, δεξιὰ καὶ ἀριστερά, δρεπάνια ποὺ κατάκοβαν ὁτιδήποτε συναντοῦσαν στὸ δρόμο τους.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Δωριεῖς: Δὲν εἶναι ἀκόμη θετικό, δὲν συμφωνοῦν δηλ. οἱ εἰδικοὶ ἐπιστήμονες, γιὰ τὸ πότε κατέβηκαν στὴν Ἑλλάδα οἱ Δωριεῖς. Ἡ πιὸ σοβαρὴ ἄποψη εἶναι πὼς κατέβηκαν στὴν Ἑλλάδα μὲ πολλὰ ἄλλα συγγενικά τους φῦλα στὶς ἀρχὲς τοῦ 12ου αἰ. κι ἡ κάθοδός τους στὴν Κεντρικὴ καὶ τὴ Νότια Ἑλλάδα γίνεται γύρω στὰ 1100 π.Χ. Κατέβηκαν, πάντως, ἀπὸ τὸν Βορρᾶ κι ἕνας μεγάλος κλάδος τους μπῆκε στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν Ἤπειρο.

ἐκπολιτιστής: ἐκεῖνος ποὺ διαδίδει τὸν πολιτισμό.

ἐξανδραποδίζομαι: μὲ πιάνουν αἰχμάλωτο στὸν πόλεμο οἱ ἐχθροὶ (ἢ καὶ πειρατὲς) καὶ μὲ πουλοῦν ἢ μὲ μεταχειρίζονται σὰν ἀνδράποδο, δηλ. δοῦλο.

ἐπιτύμβιος: ἐπιτάφιος. Καθετὶ ποὺ βρίσκεται πάνω σὲ τύμβο, σὲ τάφο, ἀντικείμενο (ἀγγεῖο, πλάκα, μνημεῖο κλπ.), ἢ ἐπιγραφή.

ἐρήμην: ἡ δίκη ἢ καὶ καταδίκη τοῦ κατηγορουμένου καὶ γενικὰ ἐνὸς ἀπὸ τοὺς διαδίκους, ὅταν δὲν παρουσιάζεται στὸ δικαστήριο, λέγεται πὼς δικάζεται ἐρήμην, ἐνῶ δηλ. ἀπουσιάζει.

ἤλεκτρο: κεχριμπάρι. Ὀρυκτὸ ρετσίνι ποὺ βρίσκεται σὲ φυσικὴ κατάσταση στὰ ὀρυχεῖα. Ὑπάρχει καὶ μεταλλικὸ κράμα ἀπὸ δυὸ μέρη χρυσαφιοῦ καὶ ὀχτὼ μέρη ἀσημιοῦ.

ἡμεροδρόμος: ἀγγελιαφόρος ποὺ ἔτρεχε σὲ μιὰ ἡμέρα μεγάλη ἀπόσταση.

Θεοκρατικὸ κράτος: τὸ κράτος ὅπου ὁ ἀνώτατος ἄρχοντας θεωρεῖται θεὸς ἢ προσωποποίηση τοῦ θεοῦ καὶ ἡ θρησκεία ἔχει τεράστια ἐπίδραση σ' ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς.

θεόπνευστος: ὁ ἐμπνευσμένος ἀπὸ τὸ Θεό. Ἐκεῖνος ποὺ ὑπαγορεύτηκε καὶ μεταδόθηκε ἀπὸ τὸ Θεό.

θεωρικά: τὰ χρήματα ποὺ ἔδινε τὸ ἀθηναϊκὸ κράτος στοὺς ἀπόρους, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ πληρώνουν τὸ εἰσιτήριο καὶ νὰ παρακολουθοῦν θεατρικὲς παραστάσεις.

θῆτες: ἡ τάξη ἐκείνων τῶν πολιτῶν τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς, ποὺ εἶχαν ἐτήσιο εἰσόδημα λιγότερο ἀπὸ 150 μεδίμνους ἢ δὲν εἶχαν κανένα εἰσόδημα.

ἰμπεριαλιστικὸ κράτος: (ἀπὸ τὸ λατινικὸ ρῆμα impero = διατάσσω), τὸ κράτος ποὺ ἐπιδιώκει νὰ ἐπιβάλη τὴ θέλησή του σὲ ἄλλες ἐθνότητες.

κατάγραφος: αὐτὸς ποὺ εἶναι ζωγραφισμένος ὁλόκληρος. Ὁλοζωγράφιστος.

καταξιώνω: κάνω κάποιον ἢ κάτι ἄξιο.

κεραμεική: ἡ τέχνη κατασκευῆς πηλίνων ἀγγείων, ἡ ἀγγειοπλαστική.

κιβωτιόσχημος: αὐτὸς ποὺ ἔχει σχῆμα κιβωτίου. Τάφος κιβωτιόσχημος εἶναι ὁ χτισμένος μὲ πέτρες, σὲ σχῆμα κιβωτίου.

κλεψύδρα: πήλινο ἢ χάλκινο ὑδραυλικὸ ἀγγεῖο ποὺ χρησίμευε ὡς ὡρολόγιο, γιὰ τὴν καταμέτρηση τοῦ χρόνου. Κλεψύδρες ὑπῆρχαν καὶ στὰ δικαστήρια, γιὰ νὰ μετρᾶνε τὸ χρόνο τῶν ἀγορεύσεων.

κληροῦχος: λεγόταν ἐκεῖνος ποὺ ἔπαιρνε μὲ κλῆρο ἕνα κομμάτι γῆς, ποὺ ὕστερ' ἀπὸ κατάκτηση τὴ μοίραζε τὸ κράτος στοὺς πολίτες.

κλίβανος: κεραμεικὸς κλίβανος εἶναι ὁ φοῦρνος ὅπου ψήνουν τὰ ἀγγεῖα.

cloaca maxima: ὁ κεντρικὸς ὑπόνομος τῆς ἀρχαίας Ρώμης. Οἱ κεντρικοὶ ὑπόνομοι τῶν πόλεων λέγονται συνήθως «συλλεκτῆρες», γιατὶ σ' αὐτοὺς συγκεντρώνονται (συλλέγονται) τὰ νερὰ ἀπ' ὅλους τοὺς μικρότερους ὑπονόμους.

κοινά: ἀνάμειξη στὰ κοινὰ εἶναι ἡ ἀπασχόληση μὲ τὶς δημόσιες ὑποθέσεις, μὲ τὴν πολιτική.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κριτής: ὁ αἱρετὸς ἀρχηγὸς τῶν Ἑβραίων.

κτερίσματα: τὰ ποικιλόμορφα ἀφιερώματα ποὺ τοποθετοῦσαν στοὺς τάφους σὰ δῶρα γιὰ τὸ νεκρὸ οἱ ἀρχαῖοι λαοί.

Κυνόσαργες: θέση ἔξω ἀπὸ τὴν ἀρχαία Ἀθήνα, ἐκεῖ ὅπου σήμερα ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονος Ἰλισοῦ, ὅπου ὑπῆρχε τὸ Γυμνάσιο τῶν νόθων στὴν ἀρχαιότητα.

κώδικας: σύνολο νόμων.

κωδικοποίηση: ἡ συστηματικὴ συγκέντρωση καὶ κατάταξη νόμων.

κώνειο: ἕνα εἶδος δηλητηριώδους φυτοῦ, μὲ τὸ ὁποῖο θανάτωναν στὴν ἀρχαιότητα τοὺς κατάδικους.

λάπις λάζουλι: πολύτιμη πέτρα διάφανη, χρώματος σκούρου γαλάζιου.

λέβης: μεταλλικὸ ἀγγεῖο συνήθως σὲ σχῆμα χύτρας ἀνοιχτῆς. Τὸ στήριζαν σὲ τρίποδα.

λεπτόγεως: ἡ χώρα ποὺ ἔχει «λεπτὴ γῆ», ὄχι πολὺ γόνιμη.

λήκυθος: ἀγγεῖο πήλινο ἢ πέτρινο μὲ ψηλὸ σῶμα, ψηλὸ λαιμό, καλυκωτὸ στόμιο καὶ μιὰ λαβή. Στὴν ἀρχαιότητα τὸ χρησιμοποιοῦσαν οἱ Ἕλληνες, γιὰ νὰ βάζουν λάδι ἢ μύρο γιὰ τὸν νεκρό.

μεγαλιθικὰ μνημεῖα: μνημεῖα κατασκευασμένα ἀπὸ πελώριες πέτρες.

μικροτεχνία: ἡ καλλιτεχνία μικρῶν ἀντικειμένων, σφραγίδων, κοσμημάτων κλπ.

μνημειακός: ὁ μεγάλος σὲ μέγεθος, αὐτὸς ποὺ μπορεῖ νὰ μείνει στὴ θύμηση σὰ μνημεῖο.

«μολὼν λαβέ»: «ἔλα νὰ τὰ πάρεις». Ἡ ἱστορικὴ φράση τοῦ Λεωνίδα, βασιλέως τῆς Σπάρτης, ὅταν τοῦ παράγγειλε ὁ Ξέρξης νὰ παραδοθῆ.

μοτίβο: διακοσμητικὸ σχέδιο (ἰταλικὴ λέξη).

μυθολογία: τὸ σύνολο τῶν ἀρχαίων μύθων ἑνὸς λαοῦ καὶ ἡ ἐπιστήμη ποὺ τοὺς ἐξετάζει.

νατουραλιστικός: αὐτὸς ποὺ μιμεῖται τὴ φύση, ὁ φυσιοκρατικός. Προέρχεται ἀπὸ τὴ λατινικὴ λέξη natura, ποὺ σημαίνει φύση.

νομαδικός: ὁ λαὸς ποὺ δὲν ἔχει μόνιμη κατοικία. Συνήθως κτηνοτρόφοι, ποὺ μετακινοῦνται ἀνάλογα μὲ τὸ ποῦ θὰ βροῦν τροφὴ (νομὴ) γιὰ τὰ ζῶα τους.

ὄναγρος: ἄγριο γαϊδούρι.

ὀχλοκρατία: ἡ ἐπικράτηση τῶν συνηθειῶν τοῦ ὄχλου. Ὅταν τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα ξεπέφτει, καὶ κατευθύνει τὰ πράγματα ὁ θορυβώδης ὄχλος.

πεντακοσιομέδιμνοι: οἱ πολίτες τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς ποὺ τὸ εἰσόδημά τους ξεπερνοῦσε τοὺς 500 μεδίμνους τὸ χρόνο (ὁ μέδιμνος ἦταν μονάδα χωρητικότητας γιὰ ξηρὰ προϊόντα, π.χ. σιτάρι, κριθάρι κ.ἄ. Τὸν ὑπολογίζουν σήμερα γύρω στὰ 80 κιλά).

περόνη: καρφίτσα μεγάλη μεταλλική, ἀπαραίτητο στολίδι τῆς γυναικείας κόμμωσης. Τὴ χρησιμοποιοῦσαν, ἀκόμη, γυναῖκες καὶ ἄντρες στὴν ἀρχαιότητα γιὰ νὰ στερεώνουν τὸ χιτώνα.

πλαστικότητα: ἡ ἀπόδοση τῆς καμπυλότητας τῆς φόρμας.

πολεοδομία: ἡ διαμόρφωση τοῦ διατάγματος μιᾶς πόλης μὲ τὰ οἰκοδομικά της τετράγωνα, τοὺς δρόμους, τὶς πλατεῖες, τὰ δημόσια κτίρια καὶ τοὺς ναούς.

πολιτισμός: ὅ,τι χαρακτηρίζει τὸν τρόπο τῆς ζωῆς σὲ μιὰν ἐποχὴ ἢ μιὰ χώρα (ὑλικὴ ζωή, λογοτεχνία, τέχνες, ἐπιστῆμες θρησκεία, κ.ἄ).

πόλος: ὄργανο μὲ τὸ ὁποῖο οἱ ἀστρονόμοι παρακολουθοῦσαν τὴν πορεία τοῦ ἥλιου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πόρπη: μεταλλικὸ ἐξάρτημα ζώνης. Μ' αὐτὴν στερέωναν οἱ ἀρχαῖοι τὶς δυὸ ἄκριες (ἐμπρὸς καὶ πίσω) τοῦ χιτώνα τους.

Πρυτανεῖο: τὸ κτίριο τῆς Ἀγορᾶς, ὅπου σιτίζονταν οἱ Πρυτάνεις, οἱ ἐπίσημοι ξένοι καὶ οἱ εὐεργέτες τῆς πόλεως. Σιτίζονταν δωρεὰν αὐτοί. Στὸ Πρυτανεῖο ἐπίσης (ἢ Θόλο), φυλάγονταν τὰ πρότυπα μέτρα καὶ σταθμά, κοιμόνταν τὴ νύχτα μερικοὶ πρυτάνεις γιὰ νὰ ὑπάρχουν πάντα ὑπεύθυνοι ἄρχοντες στὴν καρδιὰ τῆς πόλης καὶ γίνονταν διάφορες θρησκευτικὲς λατρεῖες συνυφασμένες μὲ τὴ δημόσια ζωή.

Σῆμα Δημόσιο: ὁ χῶρος ὅπου θάβονταν στὴν ἀρχαία Ἀθήνα ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν πέσει σὲ μάχες, ἢ οἱ ἐπίσημοι ἄνδρες. Ἦταν στὴν ἀρχὴ τῆς ὁδοῦ ποὺ ἀπὸ τὸ Δίπυλο ὁδηγοῦσε στὴν Ἀκαδημία Πλάτωνος.

σκευή: τὰ ἐξαρτήματα τοῦ ἁλόγου, τοῦ ἅρματος, τοῦ σπιτιοῦ (οἰκοσκευὴ) κ.τ.λ.

σφραγιδογλυφία: ἡ γλυπτικὴ τῶν σφραγίδων (εἴτε πρόκειται γιὰ δακτυλιδόπετρες ἀπὸ πολύτιμες πέτρες, εἴτε γιὰ τὴ σφενδόνη δακτυλιδιῶν χρυσῶν, εἴτε γιὰ κυλίνδρους).

σφραγιδοκύλινδρος: εἶδος σφραγίδων ἀπὸ πολύτιμα ἢ ἡμιπολύτιμα ὑλικά, ποὺ χρησιμοποίησαν πρῶτοι οἱ Ἀνατολικοὶ λαοί. Ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ κυλίνδρου εἶχε παράσταση ἀνάγλυφη.

ταυρομαχία: ἀγωνίσματα μὲ ταύρους ἢ ταύρους καὶ ἀνθρώπους, ποὺ εἶχαν θρησκευτικὸ χαρακτήρα στὴν ἀρχαιότητα.

τεφροδόχα ἀγγεῖα: πήλινα ἢ χάλκινα ἀγγεῖα, ὅπου οἱ ἀρχαῖοι ἔβαζαν τὴ στάχτη καὶ τὰ κόκαλα τοῦ νεκροῦ μετὰ τὴν καύση τοῦ κορμιοῦ.

τροχός: ὁ κεραμεικὸς τροχός, δηλ. ὁ στρογγυλὸς δίσκος, ὅπου ὁ κεραμέας βάζει τὸν πηλό, καὶ περιστρέφοντας τὸν δίσκο, διαμορφώνει μὲ τὸ χέρι του τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου.

χρηστήριο: ὁ χῶρος ὅπου δίνονταν οἱ χρησμοί.

ψευδοϊσόδομος: ὁ τρόπος κτισίματος τοίχου, ποὺ μιμεῖται ὄχι ἀπολύτως τὸν ἰσόδομο τρόπο (ἰσόδομος = ὁ τοῖχος μὲ κανονικὲς σειρὲς πέτρες ποὺ ἡ ἕνωσή τους εἶναι στὴ μέση τῆς πέτρας τῆς ἐπάνω καὶ τῆς κάτω σειρᾶς τῶν πετρῶν.

φόρου ὑποτελεῖς: οἱ πόλεις οἱ ὑποχρεωμένες νὰ πληρώνουν φόρο στὸν ξένο ἐπικυρίαρχο.

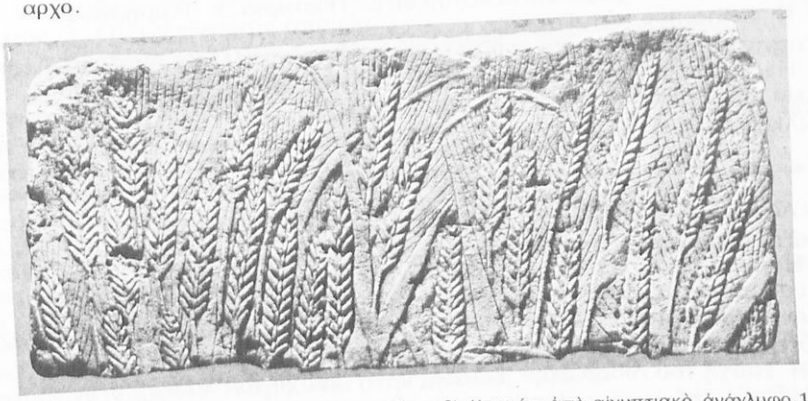

Στάχυα ἀξιοσημείωτης φυσικότητας (ματουραλισμοῦ). Κομμάτι ἀπὸ αἰγυπτιακὸ ἀνάγλυφο. 14ος αἰ. π.Χ. Συλλογὴ Norbert Schimmel. Ν. Ὑόρκη.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΣΕΛ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ 5

Πρῶτο Κεφάλαιο: Τὸ νόημα κι ὁ σκοπὸς τῆς Ἱστορίας.
1. Ὁ ἄνθρωπος δημιουργὸς τῆς Ἱστορίας. 2. Ὁρισμός, σκοπὸς καὶ χρησιμότητα τῆς Ἱστορίας. 3. Χρονολογία. 4. Πηγὲς τῆς Ἱστορίας. 5. Προϊστορία, Ἱστορία καὶ Γραφή. 6. Ἡ συμβολὴ τῆς Ἀρχαιολογίας στὴν Ἱστορία. 7. Ἱστορικὲς περίοδοι. 8. Φυλές 7-18

Δεύτερο Κεφάλαιο: Οἱ προϊστορικοὶ χρόνοι.
1. Ἡ διαίρεση τῆς Προϊστορίας. 2. Παλαιολιθικοὶ χρόνοι. 3. Νεολιθικοὶ χρόνοι. 4. Ἐποχὴ τῶν Μετάλλων 19-25

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ 27

Πρῶτο Κεφάλαιο: Ἡ Αἴγυπτος.
1. Ἡ χώρα. 2. Πηγὲς γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Αἰγύπτου. 3. Ἡ ἱστορία. 4. Ἡ ζωὴ τῶν Αἰγυπτίων. 5. Ἡ αἰγυπτιακὴ κοινωνία – Οἱ τάξεις. 6. Ἡ θρησκεία. 7. Οἱ τέχνες, τὰ γράμματα καὶ οἱ ἐπιστῆμες 28-46

Δεύτερο Κεφάλαιο: Οἱ ἀρχαῖοι πολιτισμοὶ τῆς Μεσοποταμίας.
1. Ἡ χώρα. 2. Πηγὲς γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Μεσοποταμίας. 3. Λαοὶ καὶ ἱστορία τῆς Μεσοποταμίας. 4. Οἰκονομικὴ ζωὴ – Ἀσχολίες τῶν κατοίκων. 5. Οἱ κοινωνικὲς τάξεις. 6. Ἡ θρησκεία. 7. Τέχνη, γράμματα κι ἐπιστῆμες 47-61

Τρίτο Κεφάλαιο: Τὸ Ἐμπόριο καὶ οἱ Σημιτικοὶ λαοί.
1. Ἑβραῖοι καὶ Φοίνικες. 2. Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου καὶ ἡ σημασία του.
Α΄. Ἑβραῖοι. 1. Ἡ χώρα. 2. Ἡ ἱστορία. 3. Ὁ πολιτισμὸς τῶν Ἑβραίων.
Β΄. Φοίνικες. 1. Ἡ χώρα καὶ οἱ κάτοικοι. 2. Ἡ ἱστορία. 3. Ἡ θρησκεία. 4. Ὁ πολιτισμὸς τῶν Φοινίκων 62-72

Τέταρτο Κεφάλαιο: Οἱ Χετταῖοι.
1. Ἡ ἱστορία. 2. Οἱ ἀσχολίες τῶν κατοίκων καὶ οἱ τέχνες. 3. Ἡ θρησκεία καὶ ἡ γραφή 73-75

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ: Ἡ προσφορὰ τῶν Ἀνατολικῶν πολιτισμῶν ... 76-77

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ .. 81

Πρῶτο Κεφάλαιο: Ὁ τόπος καὶ οἱ φυλές.
1. Ἡ χώρα. 2. Οἱ φυλές. 3. Τὸ «ἑλληνικὸ θαῦμα». 4. Πηγὲς γιὰ τὴ γνώση τοῦ πολιτισμοῦ στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα. 5. Περίοδοι τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς Προϊστορίας καὶ Ἱστορίας 82-86

Δεύτερο Κεφάλαιο: Ὁ πολιτισμὸς τοῦ Αἰγαίου.
1. Ἡ Ἐποχὴ τοῦ Λίθου στὴν Ἑλλάδα. 2. Ἡ Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ στὴν Ἑλλάδα.
Α΄. Ὁ Μινωικὸς πολιτισμός. 1. Ἡ χώρα καὶ οἱ κάτοικοι. 2. Ἡ ἱστορία.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

3. Ἡ ζωὴ – Οἱ κοινωνικὲς τάξεις. 4. Τὸ ἐμπόριο καὶ τὸ ναυτικό. 5. Ἡ θρησκεία. 6. Ἡ τέχνη 87-105
Β΄. Ὁ Κυκλαδικὸς πολιτισμός. Ἡ Θήρα καὶ οἱ τοιχογραφίες της 105-110
Γ΄. Ὁ Ἑλλαδικὸς πολιτισμός. 1. Πρωτοελλαδικὴ περίοδος. 2. Μεσοελλαδικὴ περίοδος 111-113
Δ΄. Ὁ Μυκηναϊκὸς πολιτισμός. 1. Πηγές. 2. Ἀκροπόλεις καὶ ἀνάκτορα. 3. Τάφοι. 4. Ἡ τέχνη. 5. Τὸ ἐμπόριο κι ἡ ἐξάπλωση τῶν Μυκηναίων στὸ Αἰγαῖο. 6. Ὁ Τρωικὸς πόλεμος 114-125
Ε΄. Ὁ Κυπριακὸς πολιτισμός 126-130

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΣΙΔΗΡΟΥ 131
Πρῶτο Κεφάλαιο: Ἡ κάθοδος τῶν Δωριέων.
1. Οἱ Δωριεῖς φτάνουν στὴν Ἑλλάδα. 2. Οἱ συνέπειες τῆς δωρικῆς καθόδου. 3. Ὁ μύθος γιὰ τὴν «Ἐπιστροφὴ τῶν Ἡρακλειδῶν». 4. Ὁ πρῶτος ἑλληνικὸς ἀποικισμός 132-137
Δεύτερο Κεφάλαιο: Ὁ Ὅμηρος καὶ τὰ ἔπη του.
1. Ἡ Ἰλιάδα καὶ ἡ Ὀδύσσεια. 2. Τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ὡς ἱστορικὴ πηγή. 3. Ἡ Γεωμετρικὴ τέχνη. 4. Ἡ ζωὴ καὶ οἱ ἀσχολίες τῶν κατοίκων ... 138-146

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ

Ο 2ος ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 147
Πρῶτο Κεφάλαιο: Ὁ ἀποικισμός.
1. «Γένος» καὶ φυλή. 2. Οἱ πόλεις - κράτη. 3. Οἱ αἰτίες τοῦ ἀποικισμοῦ. 4. Ὁ τρόπος τῆς ἀποστολῆς ἀποικιῶν. 5. Εἴδη ἀποικιῶν. 6. Οἱ ἀποικίες τοῦ Εὐξείνου. 7. Οἱ ἀποικίες τῆς Χαλκιδικῆς. 8. Οἱ ἄλλες ἀποικίες. 9. Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἀποικισμοῦ. 10. Ἕλληνες καὶ «βάρβαροι» 148-157
Δεύτερο Κεφάλαιο: Οἱ πολιτικὲς μεταβολές.
1. Ἡ συνείδηση τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας. 2. Ἡ ἐξέλιξη τοῦ πολιτεύματος. 3. Οἱ Ἕλληνες στὶς ἀποικίες 158-160
Τρίτο Κεφάλαιο: Οἱ ἑλληνικὲς πόλεις.
1. Οἱ πόλεις τῆς Πελοποννήσου. 2. Ἡ Χαλκίδα καὶ ἡ Ἐρέτρια. 3. Ἡ Αἴγινα. 4. Τὰ Μέγαρα. 5. Οἱ πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας. 6. Οἱ πόλεις τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας 161-169
Τέταρτο Κεφάλαιο: Οἱ δύο μεγάλες ἑλληνικὲς πόλεις.
Α΄. Ἡ Σπάρτη. 1. Οἱ τρεῖς κοινωνικὲς τάξεις. 2. Ἡ σπαρτιατικὴ νομοθεσία. 3. Τὸ πολίτευμα τῆς Σπάρτης. 4. Ἡ ἀγωγὴ τῶν Σπαρτιατῶν. 5. Ἡ ζωὴ τῶν Σπαρτιατῶν. 6. Οἱ γυναῖκες στὴ Σπάρτη. 7. Ὁ σπαρτιατικὸς στρατός. 8. Ὁ πολιτισμὸς τῶν Σπαρτιατῶν. 9. Πελοποννησιακὴ συμμαχία 170-177
Β΄. Ἡ Ἀθήνα. 1. Ἡ γῆ. 2. Ἡ ἱστορία. 3. Τὸ ἀρχαιότερο πολίτευμα τῆς Ἀθήνας. 4. Οἱ ταραχὲς - Κυλώνειο ἄγος. 5. Ὁ Δράκων. 6. Οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνος. 7. Ὁ Πεισίστρατος τύραννος. 8. Ὁ Κλεισθένης 177-187
Πέμπτο Κεφάλαιο: Ἡ θρησκεία στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο.
1. Οἱ θεοί. 2. Οἱ ἥρωες. 3. Οἱ μύθοι καὶ οἱ θρύλοι. 4. Ἡ λατρεία. 5. Πανελλήνιες γιορτὲς καὶ ἀγῶνες. 6. Τὰ Μαντεῖα. 7. Ἀμφικτυονίες.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

8. Τὰ Μυστήρια. 9. Οἱ κοινοὶ δεσμοὶ τῶν Ἑλλήνων 188-201

Ἕκτο Κεφάλαιο: Ἡ ἀρχαϊκὴ τέχνη.
1. Ἡ Ἀρχιτεκτονική. 2. Ἡ Πλαστική. 3. Ἡ Κεραμεική 202-214

Ἕβδομο Κεφάλαιο: Τὰ Γράμματα στὴν Ἀρχαϊκὴ περίοδο.
1. Ἡ Ποίηση. 2. Ὁ Πεζὸς λόγος. 3. Ἡ Φιλοσοφία 215-220

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ

ΟΙ ΚΛΑΣΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ (5ος καὶ 4ος αἰ. π.Χ.) 221

Πρῶτο Κεφάλαιο: Οἱ γείτονες τῶν Ἑλλήνων στὴν Ἀνατολή.
Α΄. Λυδοί.
Β΄. Οἱ Μῆδοι καὶ οἱ Πέρσες. 1. Οἱ Μῆδοι. 2. Οἱ Πέρσες. 3. Ἡ ὀργάνωση τοῦ Περσικοῦ κράτους. 4. Ὁ χαρακτήρας τοῦ κράτους. 5. Ὁ Περσικὸς πολιτισμός 222-229

Δεύτερο Κεφάλαιο: Οἱ Περσικοὶ πόλεμοι.
1. Αἰτίες καὶ ἀφορμὴ τοῦ πολέμου. 2. Ἡ ἐπανάσταση τῶν ἰωνικῶν πόλεων. 3. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Μαρδονίου. 4. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Δάτη καὶ τοῦ Ἀρταφέρνη. 5. Ἡ μάχη τοῦ Μαραθώνα. 6. Ἀριστείδης καὶ Θεμιστοκλῆς. 7. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ξέρξη. 8. Ἡ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν. 9. Ἡ ναυμαχία στὸ Ἀρτεμίσιο. 10. Ἡ καταστροφὴ τῆς Ἀθήνας. 11. Ἡ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας. 12. Τιμὲς στὸ Θεμιστοκλῆ. 13. Οἱ Ἀθηναῖοι κι οἱ προτάσεις τοῦ Μαρδονίου. 14. Ἡ μάχη τῶν Πλαταιῶν. 15. Ἡ μάχη τῆς Μυκάλης. 16. Ἡ σημασία τῶν Περσικῶν πολέμων 230-253

Τρίτο Κεφάλαιο: Ἡ Ἀθήνα στὴν Πεντηκονταετία.
1. Ἡ πρώτη ἀθηναϊκὴ συμμαχία – Ἀριστείδης. 2. Οἱ ἀγῶνες τοῦ Κίμωνος. 3. Τὸ τέλος τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ Παυσανία. 4. Ἡ ἀθηναϊκὴ συμμαχία γίνεται ἡγεμονία – Γ΄ Μεσσηνιακὸς πόλεμος 254-261

Τέταρτο Κεφάλαιο: Ἡ ἐποχὴ τοῦ Περικλέους.
Α΄. Τὸ πολίτευμα καὶ ἡ κοινωνία.
1. Τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα στερεώνεται. 2. Ὁ Περικλῆς. 3. Οἱ κοινωνικὲς τάξεις. 4. Ἡ καθημερινὴ ζωὴ στὴν Ἀθήνα τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. 5. Ἡ ἐκπαίδευση. 6. Τὸ ἐμπόριο 262-270
Β΄. Τὰ γράμματα καὶ οἱ τέχνες.
1. Ὁ ρόλος τοῦ Περικλέους στὴν Ἀθήνα. 2. Τὰ μεγάλα ἔργα στὴν Ἀκρόπολη. 3. Τὰ γράμματα – Φιλοσοφία καὶ Ἱστορία. 4. Ἡ Ποίηση καὶ τὸ Θέατρο. 5. Οἱ μεγάλες γιορτὲς στὴν Ἀθήνα 271-287

Πέμπτο Κεφάλαιο: Ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος.
1. Οἱ αἰτίες τοῦ πολέμου. 2. Οἱ ἀφορμὲς τοῦ πολέμου. 3. Κήρυξη τοῦ πολέμου – Ἀντίπαλες δυνάμεις. 4. Ὁ Ἀρχιδάμειος πόλεμος. 5. Νικίας καὶ Ἀλκιβιάδης. 6. Ἡ ἐκστρατεία στὴ Σικελία. 7. Ὁ Δεκελεικὸς πόλεμος. 8. Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου . 288-304

Ἕκτο Κεφάλαιο: Ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης.
1. Οἱ Τριάκοντα Τύραννοι στὴν Ἀθήνα. 2. Οἱ Σπαρτιάτες καὶ ἡ Περσία. 3. Ἡ Ἀνταλκίδειος εἰρήνη. 4. Δεύτερη ἀθηναϊκὴ συμμαχία 305-310

Ἕβδομο Κεφάλαιο: Ἡ ἡγεμονία τῆς Θήβας.
1. Ἡ Θήβα. 2. Ἐπαμεινώνδας καὶ Πελοπίδας. 3. Οἱ ἀγῶνες τῶν Θηβαίων 311-313

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὄγδοο Κεφάλαιο: Ἡ παρακμὴ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων.
1. Ἡ διάλυση τῆς Β΄ Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας. 2. Ἡ Σπάρτη καὶ ἡ Θήβα. 3. Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Δύσης. 4. Ἡ Κύπρος. 5. Τὰ Γράμματα τὸν 4ο αἰ. π.Χ. 6. Ἡ τέχνη 314-324

ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟ

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ Η ΑΛΛΗ ΕΛΛΑΔΑ 325

Πρῶτο Κεφάλαιο: Ἡ Μακεδονία - Φίλιππος Β΄.
1. Ἡ Μακεδονία. 2. Ὁ Φίλιππος ὁ Β΄. 3. Οἱ κατακτήσεις καὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ Φιλίππου 326-331

Δεύτερο Κεφάλαιο: Ὁ Ἑλληνισμὸς στὴν Ἀσία – Ἀλέξανδρος.
1. Ὁ Ἀλέξανδρος. 2. Ἡ ἐκστρατεία στὴν Ἀσία – Σχέδια τοῦ Ἀλεξάνδρου. 3. Ἡ κατάκτηση τῆς Μ. Ἀσίας-Συρίας-Παλαιστίνης καὶ Αἰγύπτου. 4. Ἡ κατάλυση τοῦ Περσικοῦ κράτους. 5. Τὸ ἔργο τοῦ Ἀλεξάνδρου 332-344

Τρίτο Κεφάλαιο: Ἡ Ἑλληνιστικὴ περίοδος.
Α΄. Ἡ κληρονομία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.
1. Ἡ Μακεδονία καὶ ἡ ἄλλη Ἑλλάδα. 2. Τὰ κράτη τῶν Διαδόχων στὴν Ἀνατολή. 3. Ὁ χαρακτήρας καὶ τὰ προβλήματα τῶν Ἑλληνιστικῶν βασιλείων. 4. Οἱ μεγαλουπόλεις 345-355
Β΄. Οἱ πόλεμοι τῶν Ἑλλήνων μὲ τὸ ἔξω κόσμο.
1. Ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Γαλατῶν. 2. Ὁ Πύρρος καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Δύσης. 3. Οἱ Συμπολιτεῖες. 4. Σπάρτη – Ἄγις καὶ Κλεομένης 356-364

Τέταρτο Κεφάλαιο: Ἡ πνευματικὴ ζωὴ στὴν Ἑλληνιστικὴ περίοδο.
1. Γράμματα – Ἐπιστῆμες. 2. Οἱ τέχνες 365-369
Συγχρονιστικὸς πίνακας μὲ τὶς κυριότερες χρονολογίες τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας 370-371
Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ 372-382

ΜΕΡΟΣ ΟΓΔΟΟ

Η ΡΩΜΗ ΚΙ Η ΕΛΛΑΔΑ 375

Πρῶτο Κεφάλαιο: Ἡ παλαιότερη ἱστορία τῆς Ρώμης.
1. Ἡ χώρα. 2. Οἱ κάτοικοι. 3. Οἱ Ἐτρούσκοι. 4. Ἡ περίοδος τῆς βασιλείας 376-382

Δεύτερο Κεφάλαιο: Ἡ ἐξάπλωση τῆς Ρώμης.
1. Ἡ ὑποταγὴ τῆς Ἰταλίας. 2. Ἡ ὀργάνωση τῆς Ἰταλίας. 3. Οἱ ἐξουσίες τὴν ἐποχὴ τῆς δημοκρατίας. 4. Οἱ ἀγῶνες τῶν πληβείων. 5. Ἡ ρωμαϊκὴ νοοτροπία 383

Τρίτο Κεφάλαιο: Ρώμη καὶ Καρχηδών.
1. Ἡ Καρχηδών. Οἱ Καρχηδονιακοὶ πόλεμοι. Ὁ πρῶτος πόλεμος. 2. Ὁ δεύτερος καὶ ὁ τρίτος Καρχηδονιακὸς πόλεμος. 4. Ρώμη καὶ Ἀνατολή. 388-394

ΕΠΙΛΟΓΟΣ 395

ΟΙ ΚΥΡΙΕΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΕΣ 397

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ 398

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς πηγὲς (ἀρχαίους συγγραφεῖς), χρησιμοποιήθηκαν ὡς βασικὰ καὶ τὰ παρακάτω βοηθήματα:

1. Bengtson, H., Griechische Geschichte von den Anfängen bis in die Römische Kaiserzeit. München, 1966.
2. Bury, J.B., A History of Greece to the Death of Alexander the Great (ἀναθεωρημένη ἀπὸ τὸν R. Meiggs). 1950.
3. Hammond, N.G.L., A History of Greece to 322 B.C. Oxford, 1963.
4. Schachermeyr, F., Griechische Geschichte. 1960.
5. Starr, Chester, A History of the Ancient World. New York, 1965.
6. Κανελλοπούλου Π., Ἀπὸ τὸν Μαραθώνα στὴν Πύδνα. Ἀθήνα, 1963 (3 τόμοι).
7. Τὰ ἀναθεωρημένα Κεφάλαια τῶν τόμων I — V τῆς Cambridge Ancient History, ἰδίως τῶν J. Caskey, Desborough καὶ N.G.L. Hammond, J. Cook, Frank Stubbings, F. Matz, Guthrie κ.ἄ.
8. Τὰ ἄρθρα τοῦ Δ. Θεοχάρη στὸ περιοδικὸ Θεσσαλικά.
9. Τὰ Χρονικὰ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου τῶν ἐτῶν 1960-71.
10. Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (ἀπὸ τοῦ 1958 μέχρι καὶ τὸ 1974).
11. Mylonas G., Mycenae and the Mycenaean Age. Princeton, 1966.
12. Ἀμάντου Κ., Σύντομος Ἱστορία τῆς Κύπρου. Ἔκδοση τοῦ Συλλόγου πρὸς διάδοσιν Ὠφελίμων Βιβλίων. Ἀθῆναι, 1956.
13. Dikaios P., A Guide to the Cyprus Museum. Γ΄ ἔκδοση ἀναθεωρημένη, Λευκωσία, 1961.
15. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τόμοι Α΄- Ε΄.
16. G. Huxley L., Early Sparta. Λονδίνο, 1962.
17. Giovanni Pugliese Carratelli, Storia greca, Milano - Varese, 1967.

Κομμάτι αἰγυπτιακοῦ ἀναγλύφου μὲ παράσταση χεριοῦ φαραώ (προσέξτε τὰ θαυμάσια δάχτυλα). 14ος αἰ. π.Χ. Συλλογὴ Norbert Schimmel. Ν. Ὑόρκη.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Τὸ βιβλίο τῆς Ἱστορίας προορίζεται γιὰ τὴ διδασκαλία τοῦ μαθήματος σὲ δύο τάξεις, τὴν Α΄ Γυμνασίου καὶ τὴν Α΄ Λυκείου. Γιὰ νὰ μὴν ἐπαναλαμβάνεται ἁπλῶς στὴν Α΄ Λυκείου ἡ διδασκόμενη στὴν Α΄τάξη Γυμνασίου ὕλη, κρίθηκε ἀπαραίτητο νὰ ἐνταχθοῦν στὸ βιβλίο ἄφθονες φωτογραφίες, λεπτομερειακὰ ὑπομνηματισμένες, πολλὰ ἀρχαῖα κείμενα σὲ μετάφραση, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρα κεφάλαια, σχετικὰ μὲ θέματα Ἱστορίας Πολιτισμοῦ. Κατὰ τὴ διδασκαλία τοῦ μαθήματος χρειάζεται νὰ δοθῆ ἰδιαίτερη ἔμφαση στὶς εἰκόνες. Οἱ μαθητὲς θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ περιγράφουν μὲ ἀκρίβεια ὅ,τι βλέπουν – βασικὴ ἐξάλλου ἐπιδίωξη εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τῆς παρατηρητικότητάς τους. Οἱ χρονολογήσεις τῶν ἔργων τέχνης ὑπάρχουν μόνο γιὰ τοὺς ἀναγνῶστες ποὺ ἔχουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Σὲ καμιὰ περίπτωση δὲ χρειάζεται νὰ τὶς ἀπομνημονεύουν τὰ παιδιά.

Καὶ στὸ κείμενο τοῦ βιβλίου ἀλλὰ καὶ στὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ ἀρχαίους συγγραφεῖς, θὰ συναντήση ὁ ἀναγνώστης δύο σύμβολα: α) τὸν ἀστερίσκο *, ποὺ σημαίνει ὅτι ἡ λέξη, πάνω στὴν ὁποία σημειώνεται, ἑρμηνεύεται στὸ γλωσσάριο ποὺ ὑπάρχει στὸ τέλος τοῦ βιβλίου, καὶ β) τὶς ἀγκύλες [ ], μέσα στὶς ὁποῖες περιλαμβάνονται στοιχεῖα ποὺ ἀφοροῦν ἀποκλειστικὰ τὴν Α΄ τάξη Λυκείου.

Οἱ περισσότερες φωτογραφίες καὶ οἱ ἔγχρωμες διαφάνειες τοῦ βιβλίου ἔχουν γίνει ἀπὸ τοὺς καλλιτέχνες φωτογράφους Βασ. Σταματόπουλο καὶ Μαν. Βερνάρδο. Παραχωρήθηκαν εὐγενῶς γι' αὐτὸ τὸ βιβλίο: (α) οἱ ἀσπρόμαυρες φωτογραφίες ποὺ ἀπεικονίζουν ἔργα τοῦ Μουσείου τῆς Στοᾶς Ἀττάλου, ἀπὸ τὴν Ἀμερικανικὴ Σχολὴ Κλασσικῶν Σπουδῶν, (β) ἡ διαφάνεια τῆς σελ. 336-337 ἀπὸ τὴν Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, Α.Ε. καὶ (γ) οἱ διαφάνειες τῶν σελ. 155, 195, 211, 230, 251, 267, 281, 324, 326, 334, καὶ 335 ἀπὸ τὴν Ἐμπορικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος. Πολλὲς ἀσπρόμαυρες φωτογραφίες, τέλος, παραχωρήθηκαν ἀπὸ τὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, ἐνῶ πολλὲς ἄλλες ἔγχρωμες καὶ ἀσπρόμαυρες προέρχονται ἀπὸ τὸ προσωπικὸ ἀρχεῖο τῆς συγγραφέως. Σὲ ὅλους ἐκφράζονται θερμότατες εὐχαριστίες.

Εἰκόνα ἐξωφύλλου: Λεπτομέρεια ἀπὸ παράσταση ἐσωτερικοῦ κύλικας μὲ λευκὸ ἐπίχρισμα. Παριστάνεται ἐκφραστικὴ γυναικεία μορφὴ (γυναίκα τῆς Θράκης), μὲ θαυμάσιο σχέδιο. Ἔργο τοῦ ζωγράφου τοῦ Πιστοξένου. 470-460 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

0020557022
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΟΥΛΗΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ Β' 1976 (VIII) - ΑΝΤΙΤΥΠΑ 302.000 - ΣΥΜΒΑΣΙΣ: 2752/8-6-76
ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ: ΑΣΠΙΩΤΗ - ΕΛΚΑ Α.Ε. ● ΤΕΧΝΟΓΡΑΦΙΚΗ Α.Ε. ● ΧΡ. ΠΑΠΑΧΡΥΣΑΝΘΟΥ Α.Ε. ● Ι. ΔΙΚΑΙΟΣ Α
ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Π. ΟΚΤΩΡΑΤΟΣ - Κ. ΚΟΥΚΙΑΣ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής